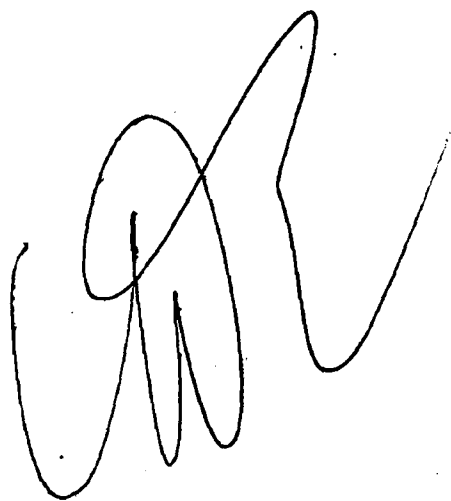

BLK
V5 A-B

DE COURANT.

BK1
V5 A'

Αριθ. εν. 142.726

DE COURANT.

GESCHIEDKUNDIG EN VERGELIJKEND OVERZICHT

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΑ
 NIEUWSBLADEN VAN ALLE LANDEN.
 ΑΥΞΟΝ ΑΡΙΘ. _____

Naar in- en uitheemsche bronnen bewerkt

DOOR

R. VAN DER MEULEN,

Bibliothecaris van het Rotterdamsch Leeskabinet, Schrijver van „Boekhandel en Bibliographie”.

Met 39 facsimiles, waarvan 9 buiten den tekst gedrukt.

A. W. SIJTHOFF, Uitgever.

LEIDEN.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΘ. _____

Voorbericht.

De gunstige ontvangst een paar jaar geleden aan *Boekhandel en Bibliographie* te beurt gevallen, bracht een door uitgever en schrijver gekoesterd plan, om als tegenhanger daarvan een handboek over de Courant te geven, tot rijpheid.

Dat dit onderwerp evenzeer en in nog ruimeren kring op belangstelling zou mogen rekenen, scheen wel aannemelijk, daar de groote beteekenis eraan toegekend in het buitenland schier overal geleid heeft tot het in druk uitgeven van al het wetenswaardige hiertoe betrekkelijk. Bezitten daardoor Frankrijk, Duitschland, Engeland, Amerika enz. niet alleen een geschreven geschiedenis hunner dagbladpers, maar ook praktische handboeken voor den merkwaardigen tak van nijverheid door de courant in het leven geroepen, Nederland, waar het journalisme nog wel zijn oorsprong schijnt te hebben, mist tot heden een boek uitsluitend aan de „Koningin der Aarde” gewijd. Wel bezitten wij talrijke en hoogstbelangrijke bijdragen betreffende de geschiedenis van eenige afzonderlijke couranten, welke studiën elke

latere geschiedschrijver der Nederlandsche journalistiek als zeer voorname en betrouwbare bronnen zal hebben te raadplegen, doch deze zijn in verschillende periodieken verspreid en liggen dus niet onder ieders bereik.

Wanneer men nagaat welk een vlucht de dagbladindustrie ook ten onzent, vooral na de afschaffing van het zegelrecht in 1869, genomen heeft en hoe het aantal groote en kleine nieuwsbladen nog met elk jaar toeneemt, dan zal men erkennen, dat ook in dit opzicht de uitgaaf van een werk tot vermeerdering van kennis op dit gebied gewettigd is.

Leidden de richting mijner werkzaamheden op bibliographisch terrein en de dagelijksche omgang met boeken en couranten in mijn betrekking mij als van zelf tot studie en onderzoek op dit gebied, toch was het met zekeren schroom, en deswegen onder den pseudoniem Willèm Haversmit, dat ik als auteur op dit nieuwe, uitgestrekte en weinig betreden veld mijn schreden zette. De ingenomenheid en waardeering evenwel, waarmee de eerste afleveringen door de voornaamste vertegenwoordigers der Pers en des Boekhandels werden ontvangen, deden mij vaster in de schoenen staan, zoodat ik thans, den wensch des uitgevers opvolgende, bij de voltooiing van het *Geschiedkundig Overzicht* mijn vermomming heb laten wegvallen. Daardoor kan ik mij tevens beter kwijten van de verplichting om mijn dank te betuigen aan de directies of redacties van de meeste onzer tegenwoordige nieuwsbladen, die door het verschaffen van bijzonderheden uit de geschiedenis hunner couranten de waarde van het boek hebben verhoogd. In het bijzonder bied ik dien dank hierbij den heer M. H. van Lee te Brussel aan voor zijn medewerking aan het hoofdstuk over de courant in België; en evenzeer aan den heer R. W. P. de Vries te Amsterdam voor het in bruikleen afstaan van zijn uitgebreide verzameling vaderlandsche couranten uit alle tijdvakken der geschiedenis, die niet alleen mij zelf veel dienst bewezen, maar waarvan enkele zeldzame nummers ook strekten ter reproductie.

Het aantal facsimiles is veel aanzienlijker geworden dan aanvankelijk in de bedoeling lag; daardoor heeft het werk in aantrekkelijk-

heid gewonnen, maar is ook tevens de omvang er van toegenomen. Bij het streven naar een goed leesbaren en onderhoudenden vorm was het niet altijd mogelijk de stof binnen de vroeger gestelde perken te houden.

Dit boek vormt een op zich zelf staand geheel; een ander deel, er bij aansluitend, zal aan de praktijk gewijd zijn, d. w. z. de letterkundige, technische en mercantiele elementen van de couranten-industrie behandelen. Dit zal eveneens onder afzonderlijken titel worden uitgegeven.

Dat er ondanks alle moeite en zorg aan het bijeenbrengen en verwerken der bouwstoffen besteed (waarvan mijn geachte vriend de uitgever een groot deel op zich nam) nog veel voor den na mij komende te doen is overgebleven; voorts, dat ijver en goede wil om iets bruikbaar te leveren, misstellingen en leemten niet altoos uit den weg kunnen ruimen, daarvan is zeker niemand meer overtuigd dan

DE SCHRIJVER.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΘ.

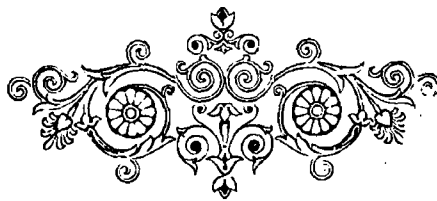
INHOUD.

Bladz.

I. De oorsprong der courant.	
De nieuwsberichten in de Oudheid: Oostersche volken, Grieken en Romeinen. De geschreven nieuwsbladen der Middeleeuwen. Notizie scritti. Nouvelles à la main. Gazetins. Vliegende bladen. Nieuwaren. De eerste gedrukte couranten. De aanspraken der verschillende landen op de eer van de uitvinding. Bewijsgronden ten gunste van de Nederlanden	1.
II. De courant in Nederland gedurende de 17 ^e —19 ^e eeuw .	24.
1 ^e Periode (van den aanvang tot 1780).	25.
2 ^e Periode (van 1780 tot 1813)	63.
3 ^e Periode (van 1813 tot 1869)	101.
4 ^e Periode (na 1 Juli 1869)	119.
III. De courant in het buitenland gedurende de 17 ^e —19 ^e eeuw	147.
België	147.

	Bladz.
Engeland	174.
Frankrijk	198.
Zwitserland	211.
Duitschland en Oostenrijk-Hongarije	212.
Italië	238.
Spanje en Portugal	250.
Zweden, Noorwegen en Denemarken	258.
Rusland en Polen	264.
Servië, Rumenië, Turkije en Griekenland	272.
Azië (Japan, China, Nederl. Oost-Indië, Britsch-Indië, Perzië)	281.
Afrika en Australië	300.
Amerika	308.
Literatuur	329.
Register	345.

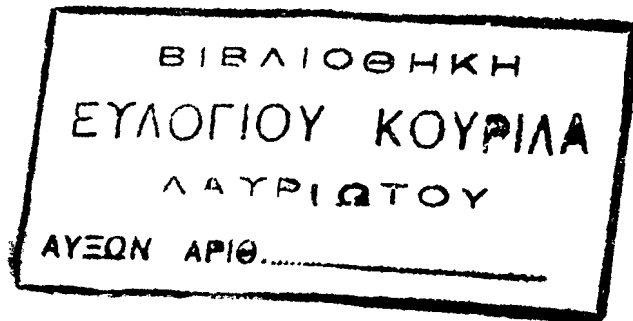
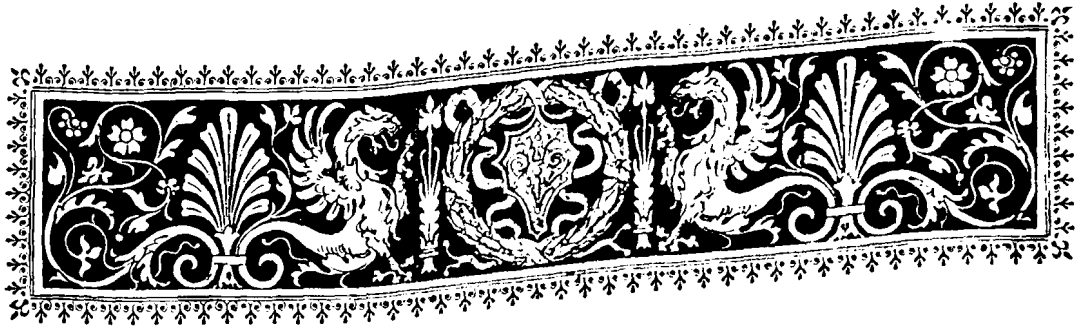
PLAATSING DER FACSIMILES.

	Bladz.
1. Verhael van den doot des Advocaets van Hollant, Johan van Olden-Barnevelt. 1619 tegenover	20.
2. Tijdingen uyt verscheyden Quartieren. 1633. "	42.
3. Leydse Courant. 1741 "	56.
4. Geldersche Historische Courant. 1787 "	72.
5. Rotterdamsche Courant. 1795 "	80.
6. Gazette de Rotterdam. 1811 "	97.
7. Dagblad van het Depart. Vriesland. 1813. "	98.
8. Affiches, Annonces et Avis divers d'Amsterdam. 1812 "	99.
9. Haarlemsche Courant. 1813 "	101.
10. Eerste Engelsche courant: Weekely Newes. 1622 op	175.
11. Provinciale nieuwsbladen van Groot-Brittannië en Ierland "	185.
12. Hoofdorganen der Londensche dagbladpers "	187.
13. Londensche weekbladen en illustraties "	192.
14. Eerste Fransche courant: Recveil des Gazettes. 1631 "	198.
15. Dagbladen der stad Rome "	249.
16. Spaansche nieuwsbladen en illustraties "	256.
17. Het Russische dagblad Golos "	266.
18. De Vakyt of Tijd van Constantinopel "	277.
19. De Grieksche courant Patris "	279.
20. Het Japansche nieuwsblad Hochi Shimbun "	282.
21. Shan Pau of Shangai Nieuws (China) "	285.
22. Het Chineesche blad Chung Wai Hsin Pau "	287.
23. Oost-Indische nieuwsbladen in de Nederlandsche, Malei- sche en Javaansche talen "	292.
24. De Andalibi Hind (Bombay, Britsch-Indië). "	295.
25. De Rast Gofar and Satya Prakash (id. id.) "	296.

	Bladz.
26. De Indu-Prakash or Moonlight (Bombay, Britsch-Indië)	op 298.
27. De Iran (Perzië)	" 299.
28. De Cape Times (Zuid-Afrika)	" 301.
29. The Natal Mercury (id. id.)	" 302.
30. Egyptische nieuwsbladen	" 303.
31. Australische nieuwsbladen en illustraties	" 305.
32. De Ko Hawaii Pae Aina (Sandwich-eilanden).	" 307.
33. The New-York Star (N.-Amerika)	" 310.
34. The Pittsburg Dispatch (id. id.)	" 312.
35. The Hartford Evening Post en The Connecticut Post (id. id.)	" 314.
36. Vier organen der provinciale dagbladpers in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika	" 316.
37. Amerikaansche nieuwsbladen met godsdienstige strekking	" 320.
38. Centraal- en Zuid-Amerikaansche nieuwsbladen.	" 325.
39. Buenos-Ayres Herald (Argentijnsche Republiek)	" 327.

I.

De oorsprong der courant.

„K ind, gij hebt uw fortuin gemaakt, het wordt tijd dat gij voorouders krijgt,” aldus luidt een zinsnede in een Fransch tooneeldicht. Dit gezegde is volkomen van toepassing op de courant: Sedert zij tot aanzien is gekomen, heeft men haar een waardige afkomst willen bezorgen.

Oogenshijnlijk is het onderzoek naar den oorsprong der courant hetzelfde als na te sporen sedert wanneer het gezelschappelijk verkeer onder het menschedom of de maatschappij is ontstaan, zoozeer schijnt ons tegenwoordig het maatschappelijk leven en verkeer onmogelijk zonder dit onontbeerlijk middel van gemeenschap. Indien men werkelijk de courant een macht in den Staat zou kunnen noemen, voor de burgers is zij meer nog een gewoonte, of eigenlijk een sociale behoefte. Wij kinderen der 19^e eeuw kunnen evenmin buiten de courant, als de Romeinen het buiten hun circusspelen konden stellen; de courant behoort tot ons wezen, zonder dat vel papier zijn wij niet in ons element, zelfs gevoelen wij al zekere ontevredenheid, als wegens een of ander ongeval de courant niet op tijd komt. Zonder er ons reken-

schap van te geven hebben we behoefte aan de courant, en dit niet alleen voor zoover wij staatslieden, handelaars en industriëelen zijn, maar al hebben we met dat alles niets te maken, toch stellen wij genoegzaam belang in den algemeenen gang van zaken, om gretig naar de courant te grijpen. Een dag zonder courant is voor menig een reeds voldoende zich buiten de bewoonde wereld te wanen. Wij zijn zoo aan dien dagelijkschen bezoeker gewoon geraakt, die ons het nieuws uit alle oorden der wereld komt vertellen, wij vinden dat zoo eenvoudig en tegelijkertijd zoo van zelf sprekend, dat wij bijna geneigd zouden zijn te gelooven dat het altoos zoo is geweest.

Toch is de courant, in den zin dien wij tegenwoordig aan dit woord hechten, van geheel modernen oorsprong. Het behoeft immers geen betoog, dat zij de boekdrukkunst niet heeft kunnen voorafgaan; zonder deze is zij een onmogelijkheid, wij kunnen er ons zonder haar geen voorstelling van maken. Zij heeft haar zelfs zeer van verre gevolgd, met langzame schreden, en om op groote schaal tot gemeengoed te worden, zooals heden ten dage het geval is, waren de wonderen noodig, die sedert weinig jaren door de wetenschap en de nijverheid zijn gewrocht.

Eerst in het begin der 17^e eeuw treft men de eerste sporen van de periodieke pers aan, maar zij voldoet reeds aan zulk een wezenlijke behoefte, dat men met heel veel schijn van recht mag veronderstellen, dat de volken, die achtereenvolgens de wereldheerschappij voerden en in verschillende landen een spoor van beschaving achterlieten, zool al geen couranten dan toch ten minste iets moeten hebben gehad, dat tot op zekere hoogte de plaats er van innam. Nog daargelaten de publieke belangstelling en nieuwsgierigheid, hebben de regeeringen uit alle tijden en van alle rijken toch in de noodzakelijkheid moeten verkeerden om haar wetten en daden ter kennis van haar onderdanen te brengen. Wat in dit opzicht zeer is te betreuren, het ontbreekt ons bijna geheel aan gegevens, en het staat te vreezen, dat men zich nog langen tijd tot gissingen zal moeten bepalen.

De Chineezzen, die den naam hebben met velerlei uitvindingen bekend te zijn geweest, voor dat andere beschaafde volken ze bezaten, zooals met het buskruit, het kompas, de boekdrukkunst, enz. maken ook aanspraak op het bezit van de oudste courant der wereld. De *King-Pau* of „Hoofdblad”, nog tegenwoordig uitgegeven te Peking, zou het eerst zijn verschenen in 911 A. D. Zij was voorgeschreven door bijzondere

verordening van den regeerenden keizer Quang-Soo, doch kwam in het begin slechts op ongeregelde tijden uit. Sedert het jaar 1351 echter is zij wekelijks verschenen en in gelijk formaat uitgegeven. Zij bevatte niets dan besluiten in raadsvergaderingen, benevens nieuws van het hof, werd omstreeks het midden van den dag uitgegeven, en kostte twee *cash*, of iets minder dan een cent per nummer. Nu echter verschijnt zij dagelijks in drie edities.

De Babyloniërs bezaten volgens Flavius Josephus geschiedschrijvers, die belast waren dag aan dag het verhaal van de publieke gebeurtenissen te schrijven, en naar deze bouwstoffen zou, volgens het getuigenis van den zelfden schrijver, Bérosius zijn Chaldeeusche geschiedenis hebben samengesteld. Wil men hier reeds den aanvang der journalistiek zoeken, dan kan men met evenveel recht reeds ten tijde van den zondvloed en wel in Noach het prototype van den nieuwsverzamelaar ontdekken. Deze toch liet volgens Genesis 8, vers 10—12 postduiven uit de ark vliegen, om hem door olijftakken bericht te geven, „dat de wateren boven de aarde geligt waren”.

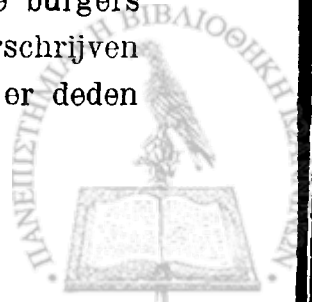
Aangaande de andere oude Aziatische volken weten wij niets. Van de naar verstand en hart zoo rijk begaafde Grieken, aan wie men haast het eerst gaat denken, is ons in dit opzicht nauwelijks iets bekend, hoewel wij in 't algemeen weten, dat het hun aan belangstelling in zaken hun land betreffende niet ontbrak. Maar hun leven was ook reeds op zich zelf een voortdurend publiek verkeer en het zich dagelijks bewegen op openbare plaatsen, hun onafgebroken aanhooren van volksredenaars en het bezoeken der vrije onderricht- en spreeklocalen en schouwburgen hield hen voortdurend op de hoogte van de gewichtigste gebeurtenissen van den dag en van het dagelijksch nieuws uit het moreele en politieke leven der burgers. Berichten van verwijderde gebeurtenissen hoorden zij uit den mond der reizigers, die dikwijls Athene aandeden en zich daar wegens den hoogen trap van beschaving ophielden. Hierbij komt nog, dat voornamelijk Athene en Sparta zich bij hun eigenaardige zelfgenoegzaamheid en trots weinig om buitenlandsche aangelegenheden bekommerden, wanneer deze geen nauwe staatkundige betrekking op hen hadden. Het binnenlandsch staatkundig verkeer onderling leerden zij ook kennen door officiële gezanten en boden, van wie in de voor ons bewaard gebleven geschiedkundige bronnen herhaaldelijk melding wordt gemaakt. Verder denken wij nog aan de in- en opschriften van zuilen, tempels en

dergelijke als een gebruikelijk en doelmatig middel tot verspreiding van voor publieke bekendheid geschikte en bestemde mededeelingen en die bijna de plaats onzer courant innamen.

Van de bewoners van het oude Rome weten wij beter hoe zij naar het dagelijksche nieuws en de publieke bekendmakingen verlangden. Reeds vroeg vinden wij melding gemaakt van een periodieke uitgaaf, die alle toen mogelijke kenteekenen van een nieuwsblad bezat. Sedert de eerste tijden van Rome's bestaan verzamelde de hoogepriester, ten einde belangrijke feiten en de gedenkdagen in de gedachten des volks te bewaren, berichten van alle gebeurtenissen van eenige beteekenis en hield daarvan aanteekening op een bord, dat hij een plaats gaf in zijn woning, waar het onder het bereik viel van ieder, die het wilde raadplegen. Gedurende verscheiden eeuwen bezat de Republiek geen andere geschiedenis dan deze Annalen der hoogepriesters, maar toen Rome's heerschappij zich over bijna de geheele wereld had uitgestrekt, toen bijgevolg het staatkundig leven zich had ontwikkeld, liet de behoefte aan doelmatiger en machtiger middelen tot bekendmaking niet na zich te doen gevoelen. Men zag toen onder den naam van *Acta diurna* — dagelijksche gebeurtenissen — een soort van openbaar blad ontstaan, dat met onze couranten een overeenkomst had, welke de Annalen niet bezaten. Terwijl deze, welker karakter hoog verheven was, immers over het algemeen slechts de gedenkwaardigste feiten der historie boekstaafden, gaven de *Acta* plaats aan de geringste bijzonderheden, indien deze van dien aard waren, dat zij ook maar eenigszins belangstelling, zelfs kortstondige, konden inboezemen, aan alles wat de nieuwsgierigheid van het publiek kon opwekken, bijna zooals onze nieuwsbladen. Volgens Suetonius zou de uitgaaf dezer *Acta* een dagelijksche geworden zijn sedert het dictatorschap van Julius Caesar, die het eerst de algemeene en periodieke bekendmaking er van beval en regelde, en uit hetgeen voorkomt bij Juvenalis blijkt, dat zij in zijn tijd een hoogen trap van ontwikkeling hadden bereikt: de beroemde satyricus gewaagt toch van een Romeinsche dame, die haar morgen doorbracht met het lezen van het dagblad.

In den beginne was de verspreiding dezer blaadjes met nieuwsberichten stellig zeer beperkt, want men weet, dat de rijke burgers slaven hielden, wier uitsluitende bezigheid bestond in het overschrijven er van voor hun meesters; maar het duurde niet lang, of er deden

zich personen op, die er handel in begonnen te drijven, en Tacitus bericht ons, dat men ze naar de provincies of wingewesten zond, ja zelfs naar de legers te velde.

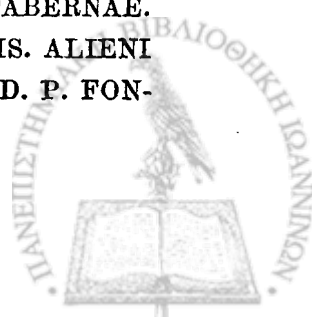
Wij laten een paar zulke dagberichten, zooveel mogelijk in woordelijke vertaling — om hun den oorspronkelijken stempel niet te ontnemen, — als staaltjes der eerste nieuwsbladen, die ons bekend zijn, hieronder volgen. Zonder dat wij er de aandacht op behoeven te vestigen zal men bevinden, dat zij even kort als zonder eenigen regel of orde, alleen aan de grootste behoeften tot meedeeling en kennisgeving van de voorvallen in stad en staat voldoen konden:

I (Rome.) „28 Maart. De openbare rechtspleging was bij Aemilius. Het regende in Vejenterland steenen. Posthumius, de volksvoorzitter, zond een gerechtsdienaar naar den Consul, wyl laatstgenoemde op dezen dag den Senaat niet had willen bijeenroepen; door de bemiddeling van den volkstribuun P. Decimus werd de zaak bijgelegd. Q. Aufidius, de geldwisselaar, in het kantoor aan de Scutum Cimbrium, had zich met een aanzienlijke som vreemd geld uit het Forum verwijderd; maar hij werd onderweg gegrepen en teruggebracht. Daarop verdedigde hij zich voor den gerechtsvertegenwoordiger, P. Fontejus Balbus, en daar het bewezen werd dat er aan het geld niets ontbrak, werd hem opgelegd, de geheele weggenomen som terug te betalen.”

II (Rome) 30 Maart. De Fasces waren bij Licinius. Het Latijnsche feest had plaats; op den Albaneeschen berg werd geofferd en er vond een vleeschuitdeeling plaats. Op den (berg) Coeliolus ontstond brand, waarbij twee rijen huizen tot op den grond door het vuur verteerd en vijf afzonderlijke huizen aangetast werden. Demiphon, een hoofdman der zeeroovers, voor de vierde maal door Cn. Licinius Nerva, den legaat, gevangen genomen, werd aan het kruis genageld. De roode vlag werd op het kasteel geplaatst en de consuls lieten de jonge manschappen op het Marsveld den nieuwen eed zweren ¹⁾.

¹⁾ De oorspronkelijke teksten luiden:

I. III KALEND. APRILEIS. FASCES. PENES, AEMILIVM. LAPIDIBVS. PLVIT. IN. VEIENTI. POSTVMIVS. TRIB. PLEB. VIA. TOREM. MISIT. AD COS. QVOD. IS. EO. DIE. SENATVM. NOLVISSET. COGERE. INTERCESSIONE. P. DECIMI. TRIB. PLEB. RES. EST. SVBLATA. Q. AVFIDIVS. MENSARIVS. TABERNAE. ARGENTARIAE. AD. SCVTVM. CIMBRICVM CVM MAGNA. VI. ALRIS. ALIENI. CESSIT. FORO. RETRACTVS. EX. ITINERE. CAVSSAM. DIXIT. APVD. P. FON-

Zonder twijfel ligt er nog een verre afstand tusschen deze soort van uitgaaf en de courant in den zin, dien de kinderen van de laatste helft der 19^e eeuw er aan hechten; evenwel, hoever die verwantschap ook moge zijn, men kan toch niet de punten van overeenkomst ontkennen, die beide scheppingen aanwijzen; een en dezelfde behoefte schonk haar het aanzijn, doch in ver van elkaar verwijderde tijden en onder omstandigheden in alle opzichten zeer verschillend.

De *Acta diurna* schijnen door alle wisselingen in den Romeinschen staat heen voortgezet te zijn tot de laatste keizers toe. Toen het Keizerrijk ten val gekomen was, verdwenen de nieuwsbladen: de courant is het teeken van de behoefte aan dagelijksch gezelschappelijk leven, en de barbaren, die na de verovering met de overwonnenen op hun bezittingen verstrooid geraakten, werden door geen enkelen band der beschaving verbonden. En daarna, hoe langen tijd sluimerde niet het staatkundig leven bij de latere volken?

Gedurende den geheelen tijd der middeleeuwen gaat dus het spoor der courant voor ons verloren, alleen wordt er melding gemaakt van de verschijning van een periodiek geschrift uit het einde van dit tijdvak, dat, wat zijn titel betreft, ons in eens naar den tegenwoordigen tijd verplaatst, maar dat wegens zijn kortstondig bestaan eerder moet worden beschouwd als een teeken dat de tijden voor een dergelijke uitgaaf nog niet rijp waren. Wij bedoelen het *Journal à un sou, bulletin de la grande armée d'Italie*, dat in 1494 tijdens de Napelsche expeditie van Karel VIII verscheen. Het werd in de straten van Parijs verkocht, maar de uitgaaf werd reeds weder in 1495 gestaakt. Er worden nog nummers van bewaard in de stadsbibliotheek te Nantes.

Wij moeten opklimmen tot de eerste jaren van de 17e eeuw, honderd en vijftig jaar na de uitvinding der boekdrukkunst, om iets te ontdekken, dat wezenlijk den naam van courant verdient. Het is overi-

TEIVM. BALBVM. PRAETOR. ET. CVM. LIQVIDUM. FACTVM ESSET. EVM. NVLLA. FECISSE. DETRIMENTA. IVSSVS. EST. IN. SOLIDVM. AES. TOTVM. DISSOLVERE.

II. Pridie. Kalendar. Aprileis. fascis penes Licinium. Latinae celebratae sacrificatum in monte Albano. et data visceratio. incendium. in coeliolo. insulae duae. absumentae. Solo. tenus. et aedes quinque. ambustae. quatuor. Demiphon Archipirata captus a. Cn. Licinio Nerva legato. in cruce actus. vexillum rubeum in arce positum. Cos. Sacramento novo. adejerunt iuventutem in campo martio.

gens wel aan geen twijfel onderhevig, dat er wel vroeger in bijna alle landen soorten van geschreven bladen waren, nieuwsbrieven, nieuwspapieren, uit de hand vervaardigde kranten. Venetië en Frankfort a/d. M. leveren de eerste proeven van dit soort op, van verschillende aard, maar toch van dezelfde strekking.

Men weet, dat van het ontstaan der Venetiaansche republiek af de Senaat van buitengewone voorvallen in de stad en in den staat beknopte berichten liet opmaken, die hij aan zijn diplomatieke agenten zond om hen voor te lichten bij hun onderhandelingen over internationale zaken. Men noemde zulke berichten *foglietti* of *fogli d'avvisi*, kleine blaadjes, blaadjes tot naricht. Er kwam een tijd, dat het geoorloofd was er afschriften van te maken ten behoeve van sommige personen; maar nooit werden zij tegen betaling uitgereikt om aan de nieuwsgierigheid van het publiek te voldoen, zooals men in sommige Ana's leest; de Venetiaansche geschiedschrijvers zelf ontkennen nadrukkelijk dergelijke veronderstellingen. Hoe zou het ook aan te nemen zijn, dat een bestuur, hetwelk stilzwijgendheid tot de grondstelling van zijn staatkunde had gemaakt, op deze wijze de eerste pogingen zou aanmoedigen van dergelijke kleine blaadjes, die voorbestemd waren om de geduchtste bestrijdingsmiddelen te worden, welke ooit zijn uitgevonden tegen het gezag der gouvernementen? Integendeel, niet dan met veel moeite en alleen ten believe der patriciërs schijnt de wantrouwende en achterdochtige Raad van Tienen er toe te zijn overgegaan om verlof tot verspreiding te geven; nooit stond hij toe, dat zij werden gedrukt, en zij bleven in handschrift bestaan tot aan den val van dit gemeenebest. Na de uitvinding der boekdrukkunst werden er te Venetië evenals op andere plaatsen bladen uitgegeven met mededeelingen omtrent bijzondere gebeurtenissen uit het binnen- en buitenland zooals veldslagen, ongelukken, handelszaken, enz., maar men wachte zich wel deze *relazioni* met de *fogli d'avvisi* te verwarren.

Te Venetië zou men deze laatste wel voor de eerste staatkundige couranten van Europa willen laten doorgaan. Deze aanmatiging wordt door vele geschiedschrijvers der pers bestreden, die aan geen geschreven blad den naam van courant willen toekennen. Maar volgens anderen zou een dergelijke tegenwerping elken schijn van grond missen; men zou haar rechtens niet mogen laten gelden, en evenmin houdbaar achten uit een geschiedkundig oogpunt. Het kenmerkende van een courant is volgens deze laatsten minder haar uitwendige vorm, dan wel haar

inhoud en vooral haar karakter van uitgaaf op bepaalde tijden (periodiciteit). Wat aan de *avvisi* den naam van courant kan betwisten is derhalve haar beperkte verspreiding, de onregelmatigheid der tijdstippen van haar uitgaaf, want zij verschenen met kortere of langere tusschenpoozen, naar behoefte of omstandigheden.

De politiek schiep de *avvisi* van Venetië, evenals zij het aanzijn had geschonken aan de *acta* van Rome, waarmee zij klaarblijkelijk groote overeenkomst hebben. Omstreeks hetzelfde tijdstip deden andere belangen in Duitschland iets ontstaan, dat men onder de couranten heeft willen rangschikken, en dat wij dus niet stilzwijgend mogen laten voorbijgaan. Het zijn de handelsbrieven, handelsberichten, die volgens Brockhaus' *Conversationslexicon* in de tweede helft der 16^e eeuw begonnen te verschijnen. De Fuggers, leest men daar, wier handel zich over de geheele toenmalige wereld uitstreckte, gaven van tijd tot tijd dergelijke berichten te Augsburg uit, en onder de bescherming van dit machtig huis zouden zij op het einde der 16^e eeuw in vorm en uitgebreidheid zoodanig zijn vooruitgegaan, dat zij onze tegenwoordige couranten nabijkomen. Dit is alles wat wij er van kunnen zeggen, maar in die handelsbrieven zien wij een element, dat de aandacht verdient, te meer daar het minder algemeen is.

Wat over het algemeen in de eerste geschreven couranten den boven-
toon voert, is de staatkunde of de godsdienst, en indien zij zich niet ten doel stelden één van deze gewichtige belangen te behartigen, dienden zij tot bevrediging der nieuwsgierigheid. De begeerte naar nieuws is waarschijnlijk even oud als de wereld, en ten allen tijde zijn er zeker lieden geweest, die uit deze zucht voordeel trachtten te trekken; zij moest des te levendiger zijn, naarmate de middelen van gemeenschap onvolmaakter waren. In de middeleeuwen werd deze behoefte nog geprikkeld door burgeroorlogen, godsdienstoorlogen vooral, die door de algemeene belangstelling, welke zij opwekten, de volkeren nader tot elkander brachten. Inderdaad verschijnen dan ook te midden van de daardoor teweeggebrachte koortsachtige opgewondenheid de eerste staatkundige tinnegieters, de nieuwtjeskramers, de courantenschrijvers, en beginnen uit de hand vervaardigde couranten in grooten getale in Europa de ronde te doen.

Het verspreiden van nieuwtjes was in den beginne slechts een liefhebberij voor nieuwsgierigen of leegloopers, maar door den drang der

gebeurtenissen werd het spoedig een beroep. In Frankrijk b. v. hielden hooge personages er evenals te Rome nieuwtjesoploopers op na, om hen op de hoogte van de geruchten in de stad te houden; men had een nieuwtjesbezorger in dienst evenals een hofmeester of koetsier; het behoorde bij een grooten staat. Maar iedereen kon zich die weelde niet veroorloven, waarom de behoefte om zich op de hoogte van de gebeurtenissen te stellen het aanzijn had gegeven aan lieden, die op bepaalde plaatsen, de middelpunten van verkeer in groote steden, de nieuwtjes verzamelden.

Aanvankelijk bepaalden deze nieuwtjesventers er zich toe om de geruchten, die elk van zijn kant opgezameld of ook wel uit zijn duim gezogen had, aan elkander mede te deelen, en bij hun uiteengaan maakten zij ze met luider stem door de stad bekend. Doch weldra ging men er in de meeste wijken toe over om er aantekening van te houden; men maakte er een soort dagblad van, welks afschriften min of meer onbelemmerd werden verspreid. Dergelijke geschreven kranten zijn in de Fransche geschiedenis bekend onder den naam van *Nouvelles à la main*. De verkoop hiervan had zelfs ten laatste op een geregelde wijze plaats, voor zoover haar geheim karakter dit toeliet; elke wijk te Parijs had haar kantoor van redactie en afschrift, haar correspondenten in de provincies, en deze *gazetins*, zooals men ze ook noemde, telden een vrij groot aantal geabonneerden, aan wie men ze zond tegen betaling van een som, die afhing van het aantal bladzijden, dat zij bevatten.

Ook in andere landen bleven de nieuwsberichten, ondanks de vorderingen der boekdrukkunst nog lang in de briefwisseling bestaan. In Engeland hadden eveneens de aanzienlijken hun correspondenten, en daardoor was het gebruik ontstaan, om het nieuws bij wijze van circulaires te verspreiden. De landedellieden, die zelden aan het hof verschenen, hadden geen ander middel om het nieuws te vernemen, en in de publieke instellingen en nieuw opgerichte koffiehuisen zorgde men altijd, eenige van die brieven in voorraad te hebben om zich door den prikkel der nieuwsgierigheid toeloop te verschaffen.

In de Nederlanden werd het opzamelen en meedeelen van berichten uit allerlei plaatsen eveneens een beroep. Het geregeld vertrekken der postboden werkte mede tot een geregeld verzenden der brieven. Ieder week ontvingen de geabonneerden van hun leverancier uit een der groote steden een brief vol tijdingen, ware of valsche, die in de ver-

blijfplaats van den afzender in omloop waren. Voor het bestuur der voornaamste steden was het van belang de politieke gebeurtenissen, die op handel en nijverheid invloed konden uitoefenen, bij tijds te vernemen. Dat men daar geld voor over had, hiervan vindt men een bewijs in de ordonnantieboeken van Leiden: Mei 1600 „te betalen aan handen van Dirk Gool, Casteleyn van 't Hoff van Holland in den Haege, een somme van 36 guldens van 40 grooten 't stuk, ter saecke dat hij 't onsen bevele ende begeerte de couranten, 't welck sijn de lopende tijdinge van Romen, Venegien ende Coelen, voor Jaerschaer, begonst Martini 1599, weeckelick uytgeschreven ende aen ons overgesonden heeft”.

Hieruit blijkt welke steden toen de middelpunten van den handel in nieuwstijdingen waren en hoe dit werk beloond werd. Op welke wijze zij aan sommige berichten kwamen, zien wij uit een post op een rekening van 's Gravenhage, waarop in 1593/94 voorkomt: „Betaelt Cornelis Cools Notaris de somme van 12 ₤ uyt saecke van seecere dienste bij hem gedaen met schrijven van eenige nieuwsmaren van de comptoiren tot Amsterdam.” Dit waren dus uittreksels uit de brieven der handelshuizen, die Cools en misschien ook Gool, aan hun principalen, meest de stedelijke regeeringen, leverden. Na den dood van Cools werd dit werk door zijn dochter voortgezet, want in de Thesauriers Rekeningen van Dordrecht van 1605 leest men: „aen Petronella Cool dr. 24 ₤ 's jaers voor haeren dienst van de novellen over te schrijven.”

In het archief te Leiden bevinden zich een paar jaargangen van deze nieuwsmaren. Over het gebeurde hier te lande komt er zoo goed als nooit iets in voor. De stedelijke regeeringen ontvingen daaromtrent berichten van hun gemachtigden ter Statenvergadering, die soms tweemaal per dag, wat er belangrijks was voorgevallen aan hunne lastgevers schreven. Als er buiten 's Gravenhage iets belangrijks voorviel, of een stad belegerd werd, zonden de stedelijke besturen ook daarheen hun afgezanten om hen van alles op de hoogte te houden. En wederom vindt men hiervan een bewijs in het archief te Leiden, waar in de ordonnantieboeken van 1602 voorkomt: 2 Julij. „Ord. om te betalen aan Cornelis Speelman 25 Gl. in supplement en vervulling van 't geene Jan Speelman zijn broeder aen deser stede heeft verdient met het overschrijven en zenden van couranten uyt de stadt van Oosteynde — 25 Gl.

Een en ander ging natuurlijk zeer primitief in zijn werk, maar men ziet toch dat de middelen tot navraag en mededeeling nooit geheel hebben ontbroken. Wie denkt bij de Fransche nieuwtjesventers niet ook aan onze omroepers, die wel geen plaatselijke geruchten verspreiden, maar toch in kleine plaatsen (hoe langer zoo meer door de advertentie verdrongen) met hun *viva vox* bekend maken, wat deze of gene aan zijn plaatsgenooten wil meedeelen, of wat de overheid den volke verwittigt? Wie ziet verder van die onder het publiek gebrachte nieuwsbrieven of blaadjes, welke ongelukken of bijzondere voorvallen behandelen, nog niet een spoor in de (ook al sterk onder de concurrentie der couranten lijdende) kleine geschriftjes, die vaak in kreupelrijm, met aangrijpende titels als: „Verhaal van den gruwelijken moord te Raamsdonk”, telkens bij buitengewone voorvallen, vooral ongelukken en misdaden, weder bewijzen, dat zij nog niet zijn uitgeroeid, en dat de zucht naar nieuws, in het bijzonder naar ijselijkheden, nimmer genoeg kan bevredigd worden, zelfs niet door onze tegenwoordige veeltongige dagbladpers?

De uitvinding der boekdrukkunst bracht slechts zeer langzaam verandering in dezen stand van zaken; zooals wij reeds hebben opgemerkt ontmoet men niet dan na ruim een eeuw later de eerste gedrukte couranten. Dit feit is moeielijk te verklaren, indien men in aanmerking neemt, dat de verschillende soorten van geschreven nieuwsberichten, die reeds zoolang werden uitgegeven, oogenschijnlijk, hoe onvolmaakt zij dan ook waren, den weg moesten hebben aangewezen. Men moet hiervan waarschijnlijk de reden zoeken in het wantrouwen der regeeringen, die over het algemeen niet zeer genegen waren om licht over haar daden te verspreiden, en die ongetwijfeld in de courant, zooal geen vijand, dan toch een lastigen getuige, een dwarskijker zagen.

Spoedig evenwel na de uitvinding der boekdrukkunst was het in zwang gekomen om op enkele bladen te drukken en tegen lagen prijs ter verkoop aan te bieden beschrijvingen van merkwaardige gebeurtenissen, van voorvallen, geschikt om den weetlust der lezers op te wekken. De godsdienstige hervorming, zoo krachtig in de 16^e eeuw, vond eveneens in de boekdrukkunst een werktuig en een kracht. De dikke boeken te lang om te schrijven en om gelezen te worden, maakten plaats voor kleine libellen, die men gemakkelijk kon verspreiden. Die kleine stukken werden weder verdrongen door oproepingen, afkondigingen en spotschriften op losse bladen en gewoonlijk

slechts op één zijde gedrukt, die men voor weinig geld kon koopen, onder den mantel overgeven en zelfs in den nacht aanplakken. Van die alleroudste nieuwsmaren die reeds vóór 1550 gedrukt werden, naar mate de gebeurtenissen er aanleiding toe gaven, zijn er in de pamflettenverzamelingen hier te lande verscheidene bewaard gebleven. De meesten betreffen oorlogsberichten, hetgeen ons niet kan bevreemden, immers niets wat de belangstelling in zoo hooge mate pleegt te wekken. De bijzonderheden van een bloedigen veldslag, van een langdurige belegering, niet het minst van de gruwelijke plundering en slachting, die op de verovering volgden, waren meer dan iets anders het geld waard, dat voor die „tijdingen” gevraagd werd. Als gelijktijdige beschrijving der feiten hebben zij nog altijd historische waarde, zij liggen aan menig uitgebreid historisch werk van den ouden tijd ten grondslag.

Natuurlijk kwamen zij slechts nu en dan, bij gelegenheid, uit; zij missen het kenmerk der couranten, de periodiciteit; de vorm waarin zij verschenen was ook ongelijk: sommige beslaan een enkel folio blad, andere beslaan kleine boekjes in 8° of 12°, doch verreweg het meeren-deel is in 4°. Vele van die pamfletjes, die over het algemeen slechts een enkel feit behandelden, droegen geen anderen titel dan de beknopte aanduiding of den aanhef van hun inhoud, en sommige van die titels zijn merkwaardig. Zoo heeft men: „*Dit zijn die Articulen gepubliceert oft wtgheroepen te Mechelen Int iaer o. H. 1529*”, „*Dit is de cause daer omme dattet gheschil rijst, . . .*”, „*In deser manieren zoe hebben die Herraulten van den Coninck van Vranckerijke ende van den Coninck van Inghelant den Keyser ghedeffiert,*” enz., titels, die er op gemaakt schijnen om in de straten te worden uitgeroepen. Langzamerhand kwamen er meer vaste titels voor dit soort pamfletten, zooals *Nieuwmare*, *Tydinghe*, *Waerachtig Verhael*, in 't buitenland *Zeitung*, *Newe Zeitung*, *News*, *Strange News*, *Nova*, *Relaciones*, *Nouvelles* en dergelijke waarvan zij, die op de eenvoudigste wijze het behandelde onderwerp uitdrukten, zijn blijven bestaan en later hebben gediend om onze dagbladen te doopen, wat, hetzij in het voorbijgaan gezegd, aanleiding heeft gegeven tot min of meer opzettelijke misvattingen over de bakermat der courant, die de nieuwere volken elkaar betwisten, evenals de ouden elkaar de geboorteplaats van Homerus.

De oorspronkelijke benaming „Tydinghe” werd ten onzent toen men alles verfranschte en woorden gebruikte als renovatie, deductie, thre-

soor enz. vervangen door *courante*. Deze verfransching van het echt Nederduitsche *loopmare* of *nieuware* heeft zoowel in grondvorm als afleidingen tot op den huidigen dag in de officiële schrijftaal haar burgerrecht behouden; de latere verhollandsching tot „krant” bepaalt zich enkel tot de platte spreektaal. In Duitschland en Engeland zijn de benamingen *Zeitung* en *Newspaper* behouden, terwijl de zuidelijke Europeesche volken den karakteristieken naam *gazette* bezitten.

Men heeft vrij wat geredekaveld over de afkomst van dit laatste woord, dat met geringe wijziging in verschillende talen is overgegaan. Sommigen hebben zijn oorsprong uit het Hebreeuwsch pogen op te diepen, anderen uit het Hindoesch; kwaadsprekende tongen zouden wenschen, dat men er eenvoudig in zag een verkleinwoord van den naam van een babbelvogel, *gazza*, ekster. Volgens het meest algemeen en schijnbaar meest aannemelijk oordeel komt het woord van het Italiaansche *gazzetta*, den naam van een klein muntstukje, dat men te Venetië zou hebben betaald voor de nieuwsbladen of voor het lezen er van: ongetwijfeld de *avvisi*, die wij boven hebben besproken. Het eenige, wat bepaald zeker is, is dat de eerste *gazzetta*, het eerste muntstuk van dien naam, geslagen werd in 1536, en dat het eerste Venetiaansche blad, dat dezen titel heeft gedragen meer dan een eeuw later verscheen, in 1660, toen andere *Gazettes* reeds gedurende honderd en dertig jaar hadden bestaan. Doch laten wij die woordafleidingen rusten en keeren wij tot onze vliegende blaadjes terug.

Er zijn vliegende bladen, in grooter of kleiner aantal, gelijktijdig en nagenoeg overal geweest, waar gedrukt werd; maar nergens ziet men dat zij in eenige betrekking tot elkaar stonden. Men zou ze derhalve niet het karakter van courant kunnen toekennen, omdat zij noch op gezette tijden verschenen, noch een geregeld bestaan, noch verscheidenheid van inhoud hadden, al bestond er tusschen sommige van hen eenige overeenkomst van vorm.

Indien deze uitgaven echter nog wel geen couranten waren, zij moesten er noodzakelijkerwijs wegbereiders voor zijn. De steeds vermeerderende nieuwsgierigheid was denkelijk wel de oorzaak dat men er weldra toe overging om verscheidene gebeurtenissen op hetzelfde blad of in hetzelfde vel te vereenigen. Dat dit in Nederland al zeer spoedig plaats vond, blijkt uit enkele bewaard gebleven exemplaren dier bladen en ook uit het feit, dat op vele in het buitenland, vooral in Engeland, uitgegeven nieuwsberichten vermeld staat, dat zij uit het Hollandsch

vertaald zijn. Wij achten het niet onbelangrijk één dezer voorloopers der courant ¹⁾ naar titel en inhoud wat nauwkeuriger te omschrijven. Het stukje is van 1590 en heeft dezen titel:

„Copie van eenige Nieuwaren, gheschreven bij den Heere van Caron, Agent in Enghelandt, aen de Heeren Staten van Zeelandt in datum den xiiij. Novembris M.D.XC. ouden stijl, zijnde den xviiij. November M.D.XC. nae den nieuwen stijl. — Noch ander Nieuwaren, van den xviiij. Novembris M.D.XC. ouden stijl, zijnde den xxviiij. Novembris M.D.XC. nae den nieuwen stijl, comende wt Diepen. — Noch ander Nieuwaren, ghecomen van seker geloofweerdig persoonen van Antwerpen, ghedateert aldaer den vijfdien Decembris M.D.XC. nae den nieuwen stijl. — Tot Haerlem, Bij GILLIS ROOMAN, woonende in de Jacobijne-Strate, in de vergulden Parsse. Anno M.D.XC.”

Dit stukje, in 4° formaat, telt met den titel 8 bladzijden, waarvan slechts 6 bedrukt zijn. Zooals uit den titel blijkt, worden hier tijdingen medegedeeld uit Engeland, Frankrijk en Antwerpen, waarvan hier eenige uittreksels volgen:

Engelsche berichten:

„Daer is alhier nieuware, dat de Spangiaerden ende de Britons soudon d'een den anderen geslagen hebben, om seker overlust oft outrage aldaer gedaen, ende dat sy oock noch niet en soudon ghejungeert oft ghevoecht wesen by den Prince van Parma, datter oock sulcke diffidentien soudon wesen tusschen den Prince van Parma ende den Hertoch van Maine, ende hunnen volcke, dat sy soo wel in 't camperen henlieden fortifieren jegens elckanderen, als jeghens hunne vyanden.”

„Wt Italien schrijft men voor seker, dat den nieuwen ghecoren Paus den selven nacht van zijne verkiesinge soude hebben gheweest doen vermoorden door eenen Spaenschen Cardinael, dien de Coninc van Spaengien tot het Pausdom socht te promoveren, in dier voeghen dat het selve verstaen zijnde bij de Romainisten, soudon ooc den nacht daer naer den selven Cardinael doen vermoorden hebben, sulcx dat sy schreven, dat het te Roome al te messe ende sweerde stondt.”

„Hier wordt oock sterck gheseyt van de doot van den Coninck van Spaengien: Godt gheve dat het eens mach waerachtich bevonden worden.”

¹⁾ In het bezit van den heer J. J. Nieuwenhuysen. Zie zijn mededeeling in den *Navorscher*, II, 95.

Fransche berichten:

„De Spangiaerden die ghetrocken waren nae Toulouse, zijn ghe weyghert gheweest te ontfanghen by de Inwoonders.”

„Monsieur le Chevalier d'Aumale is ghevangen ghenomen door het Garnisoen van S. Denijs.”

„De Keyser van Duytschland is doot, ende men houdt voor waer- achtich, dat den Coninck van Vranckrijck ende Navarre, sal wesen ofte alreede is Keyser gecoren.”

„De twee laatste Pausen zijn gestorven.”

„Men seght voor waerachtich, dat den Coninc van Spaengien doot is, ende den Hertoge van Savoyen is te poste nae Spaengien.”

„Die van Venegien comen, seggen voor waerachtich, dat de Srie van Venegien ende de Hertogen van Florencen ende Ferrare t' samen gheaccordeert zijn, met beloften van den Coninck van Vranckrijck t' samen te doene alle hulpe, bystandt, ende assistentie, soo wel van gelde als van volcke.”

Uit Antwerpen wordt alleen het volgende vermeld:

„Op gisteren is binnen Brussel ghecomen de Prince van *Parma* met cleene victorie, brenghende niet meer met hem van veertich Cornetten Paerden bij hem mede nae Vranckrijck genomen, dan veerthien oft vijfthien, soo sy noch vol zijn, ende omtrent veertich waghens met ghequetste en siecke, gelaten hebbende zijn gheschut voor chasteau Terry, met de reste van zijn Paerdevolck ende Voetvolck, 't welck hy mede ghehadt heeft, die meest al van siekten, catijvicheyt, ende scharmutsen omghecomen zijn, waer af zijnen principalen Edeldom binnen de stadt van Valenchinne begraven zijn.”

Het geheel wordt aldus besloten:

„Dit is al 't ghene dat wy voor desen tijdt voor nieumaren hebben. De Heere wil ons verleenen dat ons salich is. Amen.”

Er behoefde nu eigenlijk nog maar iemand te komen om op een goeden dag een vasten titel aan zijn blaadjes te geven, ze op ge- regelde tijden met volgnummer te laten verschijnen en de courant was geschapen.

Waar en wanneer deze vooruitgang heeft plaats gevonden, daarover zijn de geleerden het nog niet eens. Het is hier de plaats om kor- telijk na te gaan, wat men vooral in de laatste 25 jaren met betrek- king tot dit eerstgeboorterecht heeft aan 't licht gebracht.

Venetië heeft te zijnen gunste een bijna eenstemmige maar onbestemde overlevering, die nergens anders op berust dan op de afleiding van het woord *gazette*. Indien men ook geschreven bladen tot de couranten rekent, schijnt de voorrang tot nog toe niet te kunnen worden betwist aan de stad der Doges, maar wanneer men alleen over gedrukte couranten spreekt, dan moet men elders de bakermat zoeken.

Naar onze meening is het geregeld bestaan en het voldoen aan de meest bescheiden eischen eener courant zonder de boekdrukkunst onmogelijk. Snelheid van mededeeling, geregelde verschijning, gelegenheid om zich tot in het oneindige te vermenigvuldigen, vereeniging van een menigte zaken in een kleine ruimte, aan al deze voorwaarden, die te zamen het eigenaardige van een courant uitmaken, kon niet worden voldaan, zoolang de boekdrukkunst niet bestond.

Engeland en Duitschland hebben sedert lang aanspraken doen gelden, die van beide zijden met dezelfde vasthoudendheid zijn verdedigd.

De voornaamste kampioen van Engeland, de geschiedschrijver Chalmers, had zich eerst ten gunste van Venetië verklaard en wel steunende op dezen naam *gazette*, waarvan hij de beide beteekenissen met elkaar verwarde. Later in het Britsch Museum in een verzameling oude couranten snuffelende, de meest uitgebreide wellicht die op de geheele wereld bestaat, vond hij drie gedrukte bladen onder den titel: *the English Mercurie*, dragende de nummers 50, 51 en 54 en de dagteekening van 1588. In een dezer bladen wordt gesproken over het uitzeilen van de onoverwinnelijke vloot, en in een ander over een gevecht van Francis Drake met de Spaansche vloot en van het veroveren van het schip *le Saint François* onder bevel van Don Pedro de Valdez. Bij deze vondst kende zijn vervoering paal noch perken. „Na in verschillende landen langdurig onderzoek te hebben gedaan naar den oorsprong der couranten, heb ik de voldoening gesmaakt in Engeland zelf te vinden, wat ik in de verte was gaan zoeken. Ja”, roept hij uit, „wij kunnen tot onzen grooten roem zeggen, dat het menschelijk geslacht de eerste courant moet dank weten aan de wijsheid van Elisabeth en aan het overleg van Burleigh.” Ongelukkigerwijs was dit roemrijk zegeteeken, waarop Chalmers zich zoo trotsch toonde, het product van een letterkundig bedrog, dat later meedoogenloos aan het licht is gebracht door een der beampten aan het Britsch Museum, den heer Thomas Watts. De letters waren klaarblijkelijk van de helft der 18^e eeuw; het onderscheid tusschen de u en de v, tusschen de

i en de j, aan de drukkers der 16^e eeuw geheel onbekend, was getrouw in acht genomen. Behalve deze bewijzen voor de onechtheid vond hij er spoedig meer, die aantoonde dat de bewerker van dit bedrog niet eens de feiten die hij beschreef in haar bijzonderheden had onderzocht, zoodat hij in die bladen gebeurtenissen vermeldde, die eenige maanden later zijn voorgevallen. De heer Watts heeft dit alles in een brochure duidelijk betoogd, en door de vrucht van zijn nauwkeurig onderzoek bewezen, dat de geheele verantwoordelijkheid van dit letterkundig bedrog moet worden toegeschreven aan Lord Harwick. Niet vóór het jaar 1619 vindt men in Engeland de eerste sporen van een uitgever, Newsberry, die nieuwstijdingen onder een algemeenen titel uitgaf, dien van *News*; maar deze kwamen niet op geregelde tijdstippen uit; drie jaren later werd zijn uitgaaf meer volmaakt door Nicholas Bourne en Thomas Archer, die den 23sten Mei het eerste nummer van een geregeld verschijnend weekblad uitgaven onder den titel van *The certain newes of this present week*. Dit weekblad schijnt een geruimen tijd geregeld te zijn uitgegeven, doch zonderling is het dat met bijna elk nummer de naam van den uitgever veranderd werd. Spoedig daarna evenwel kwam het in handen van Nathaniel Butter, die zich tot dien tijd bepaald had tot het schrijven van nieuws dat hij van tijd tot tijd schriftelijk verzond.

Duitschland doet tegenwoordig prioriteitsrechten gelden onder verwijzing naar een bijna compleeten jaargang van een nieuwsblad, dat in 1609 door Johann Carolus te Straatsburg werd uitgegeven. Deze collectie kwam korten tijd geleden voor den dag in de boekerij der hoogeschool te Heidelberg en draagt den titel: „*Relation Aller Fürnemmen und gedenkwürdigen Historien, so sich hier ound wider in Hoch- und Nieder-Teutschland, auch in Frankreich, Italien, Schott- und Engelland, Hispanien, Hungern, Polen, Siebenburgen, Wollachey, Moldou, Turkei; u. s. w. in diesem 1609 Jahr verlauffen und zutragen möchte. Alles auf das Trewlichste wie ich solle bekommen und zuwege bringen mag, in Truck verfertigen will.*”

Men moet erkennen dat deze collectie de tot op heden als oudst bekende periodieke serie couranten is, en dat, wanneer alleen door het vertoonen der bewijsstukken in natura de prioriteitskwestie is uit te maken, op dit oogenblik de positie van Duitschland het sterkst is.

De geschiedschrijver der Fransche dagbladpers, de heer Eug. Hatin,

verhief in zijn eerste werk ¹⁾ zijn landgenoot Théophraste Renaudot tot eersten journalist van Europa. In het jaar 1631 gaf deze geregeld een *Gazette* uit, nadat hij reeds vroeger begonnen was met het schriftelijk mededeelen zijner tijdingen. Richelieu, wiens toestemming hij verzocht om zijn berichten door den druk te mogen verspreiden, schijnt spoedig het belang der nieuwe onderneming te hebben begrepen: niet alleen schonk hij onmiddellijk de gevraagde vrijheid, maar hij maakte er zelfs een privilege van, waardoor Renaudot tegen alle mededinging beschermd werd en zijn *Gazette* van den beginne af aan reeds terstond een zeker gezag had. Het volk noemde deze eerste couranten spottenderwijze *fagots* (takkebossen). Renaudot liet ze namelijk op de straat ter verkoop uitroepen. Toevalligerwijs riep in dezelfde wijken een houtverkooper, die in takkebossen handelde, zijn waar tegelijkertijd uit en zoo vaak de courantenlooper zijn gazettes aanhief, riep de houtverkooper zijn fagots onmiddellijk achter aan. Deze wedijver vermaakte de spotters, en fagots bleef van dien oogenblik af de naam der eerste Fransche couranten. Het werd zelfs tot een spreekwoord, zoodat men tegenwoordig nog twijfelachtige voorvallen en berichten zonder zekerheid gewoon is fagots te noemen.

Van de meening dat deze *Gazette* de eerste courant in Europa geweest zou zijn, is Hatin teruggekomen, misschien wel door het werkje van den Belgischen schrijver Alph. Goovaerts ²⁾. Althans in zijn jongste geschrift ³⁾ waarin hij tevens de vroegere aanspraken van Duitschland betwist, en wel zonder bekendheid te toonen met hetgeen daar later aan 't licht werd gebracht, lezen wij o. a.: „De geschiedschrijver van de Duitsche dagbladpers, Dr. Prutz, heeft een bijzondere manier van redeneeren. Na hevig te hebben uitgevaren tegen de schrijvers, die zich in deze kwestie laten beheerschen door de loffelijke maar slecht te pas gebrachte liefde voor hun geboortegrond, trekt hij vierkant partij voor Duitschland. Zonder zich te bekreunen om de bewijzen, die andere volken kunnen bijbrengen tot staving van hun beweringen, verkondigt hij, dat alleen de Duitsche natie door haar bijzonder genie,

¹⁾ *Histoire politique et littéraire de la Presse en France, avec une introduction historique sur les origines du journal*, etc. Paris, 1861.

²⁾ *Origine des Gazettes et Nouvelles periodiques. Abraham Verhoeven d'Anvers le premier Gazetier de l'Europe*, etc. Anvers, 1880.

³⁾ *Le Journal*. Paris, 1881.

door haar democratische staatsinrichting in staat was de courant uit te vinden, evenals zij alleen de boekdrukkunst heeft kunnen uitvinden. Een dergelijke bespiegeling der historie zou, indien zij geoorloofd ware, ongetwijfeld zeer de oplossing van groote twistvragen vereenvoudigen, maar het geringste bewijsstuk heeft meer overtuigingskracht dan alle afgetrokken redeneeringen. Nu heet het dat in 1615 of 1616 te Frankrijk a/d. M. de eerste wezenlijke Duitsche courant zou zijn verschenen, en nog kent men geen vroegere nummers dan van 1658. Wij zullen niet verder uitweiden over dit nog zoo duister terrein, maar willen terstond verklaren, dat tot hier toe volgens onze wetenschap aan Antwerpen de eer moet worden gegeven de eerste gedrukte courant te hebben doen verschijnen. In 1605 verkreeg een drukker uit deze stad, Abraham Verhoeven, van den aartshertog en de aartshertogin Albert en Isabella octrooi „om te mogen drukken, ende te snijden in hout ofte op copere Platen ende te vercoopen in alle de Landen van hare gehoorsaemheydt alle de Nieuwe Tijdingen, Victoriën, Belegeringhen ende Innemen van steden, die dselve Princen sullen doen oft becomen, soe in Vrieslandt oft omtrent den Rhijn”. Wij moeten er bijvoegen dat dit octrooi slechts bekend is door de nadere bevestiging er van aan Verhoeven in 1620. Er is reden om aan te nemen, dat deze *Nieuwe Tydinghen* in den beginne op onbepaalde tijdstippen verschenen, al naar den loop der gebeurtenissen. In 1621 droegen zij een volgnummer en de nummers volgen elkander sedert dien tijd sneller op: de jaren 1622 en 1623 omvatten 179 en 141 nummers, wat ongeveer drie per week uitmaakt, en er verschijnt altijd ten minste één, zelfs wanneer er in het geheel geen nieuwstijdingen zijn. In dit geval dient alles den uitgever om zijn blad te vullen, een dichtstuk, een ballade, een schotschrift, wat het ook zij. In 1629 werd het kleine blaadje van Verhoeven een wekelijksch blad onder den titel van *Wekelycke Tydinghe*. Elk nummer bestaat meestal uit acht bladzijden klein kwarto, waarvan de eerste wordt ingenomen door een langen titel en een vignet, gewoonlijk ontleend aan de voor naamste gebeurtenis, waarvan sprake is, en dat bijgevolg telkens afwisselt; ook de laatste bladzijde wordt vrij dikwijls van een vignet voorzien.

Dat was met al haar illustraties toch nog maar een primitieve courant, maar het was er dan toch een en is tot nu toe de oudste die ontdekt werd, die wij kunnen zien, aanraken; — er bestaan nog nummers van.”

Tot zoover Hatin, die zeker nog onbekend is gebleven met het feit dat reeds in 1604 te Amsterdam gevestigd was Broer Jansz, die in dat jaar een „*Daghregister van 't beleg van Sluis*” en van andere krijgsbedrijven in Vlaanderen uitgaf en die den titel voerde van „*Courantier in het leger van S. Princelijcke Excellentie*”. Het wordt hoe langer hoe meer waarschijnlijk dat Amsterdam niet bij Antwerpen ten achter is gebleven, ja, er is zelfs veel wat het vermoeden wettigt, dat Noord-Nederland in dit opzicht nog vóór is geweest. Merkwaardig is hetgeen Wagenaar in zijn geschiedenis van Amsterdam meedeelt: „Het aanstellen van Koopmans-boden, die brieven van de eene naar de andere plaats bragten; 't welk, hier te Lande, niet voor de zestiende eeuw, en in deeze Stad, zo ver my gebleeken is, eerst omtrent het midden dier eeuw, schynt begonnen te zyn; heeft, toen het, omtrent den aanvang der volgende eeuw, zeer in gebruik was geraakt, naar 't schynt, de eerste aanleiding gegeven, tot het opstellen, drukken en uitgeven van nieuwstijdingen uit verscheiden' Gewesten, die, hier, met een onduitsch woord, *Couranten* of *Loopmaaren*, gelyk de Ridder Hooft dit woord vertaalt, genoemd werden. Men begon hiermede, al vroeg in de zeventiende eeuw, te Haarlem en te Amsterdam, zonder dat ik heb kunnen ontdekken, in welke deezer twee Steden, de eerste Couranten uitgegeven zyn. Ik heb Amsterdamsche Couranten van de jaaren 1628 en 1632 in handen gehad, de oudste van welke gedrukt was, by Broer Jansz, die zig noemt *Out Courantier in 't Leger van Zyn Princelijcke Excellentie*. De Couranten vonden, al terstond, en inzonderheid, na dat, met het uitgaan van het twaalfjarig Bestand, de oorlog wederom begonnen was, zeer veele Leezers....”

Op dit oogenblik kennen wij als oudste Amsterdamsche couranten die van 5 April 1621 ¹⁾ en van 13 Maart en 12 Augustus 1623 ²⁾; doch daarom behoeven wij nog niet aan te nemen dat er geen oudere geweest zijn. Er zijn redenen, die voor een vroegeren aanvang der Amsterdamsche courant pleiten. Ten eerste: Na de rechtspleging aan Johan van Oldenbarnevelt, welke te 's Hage volvoerd werd op Maandag 13 Mei 1619, is er op dien zelfden of daaraan volgenden dag, of

¹⁾ Zie de mededeeling van den Heer J. Schreuder in den *Navorscher*, V. blz. 196.

²⁾ In 1876 ingezonden op de Historische tentoonstelling van het Kon. Oudheidkundig Genootschap door Mr. B. W. Wttewaall v. Wickenburgh te Utrecht.

uiterlijk Woensdag een folio blad slechts aan één zijde in twee kolommen bedrukt in 't licht verschenen. Zooals men in den nevenstaanden getrouwen afdruk naar een photographische reproductie van een der weinige nog bestaande exemplaren van dit blaadje zal opmerken, behelst dit stuk van Zondag den 12^{den} Mei af tot aan den dood van den advocaat op Maandag, van uur tot uur de geschiedenis. Het is ons echter om het slot te doen. Dit toch luidt: „Wat voorders passeert sal ic U. E. toecomende Vrydaghe in de Courante mede deelen”, en hieruit blijkt zoo duidelijk als het behoeft, dat in Mei 1619 reeds het gewone gebruik van een courant, of wellicht couranten, bestond, en dat dit een buitengewoon blad is, door den courantier bij die verbazende gelegenheid afzonderlijk uitgegeven om het publiek spoediger zulk een ongewoon bericht te doen geworden. De gedachte terechtstelling, die 's Maandags plaats had, zoude eerst op Vrijdag in de gewone courant vermeld hebben kunnen worden; waaruit men zou kunnen afleiden, dat er slechts één per week en wel op Vrijdag in het licht kwam. Dat het blad tot de redactie van de Vrijdagsche courant behoort, is gereedelijk aan te nemen, daar het aan het publiek is gericht en geen brief of relaas is, zooals in die dagen zoo menigvuldig zijn verschenen, maar een voorloopig bericht van den courantier zelve, te meer omdat het geheel is gesteld in een welvoegelijken stijl, die destijds wel moest in achtgenomen en hier wel overtreden had kunnen worden, omdat het blad naamloos is uitgegeven en bij gevolg door het impressum het auteurschap er van aan den toen bekenden courantier moet worden toegekend.

Ten tweede: In den Warenar van Hooft, die in 1617 in het licht is gegeven, komt een gezegde voor, waaruit men zou kunnen opmaken, dat toen reeds te Amsterdam gedrukte couranten verschenen. Er wordt in die plaats erg afgegeven op de rijke dametjes, die haar echtgenooten doen gevoelen, dat zij het geld hebben aangebracht: er wordt uitgeweid over haar verkwisting, haar aanmatiging. Zij zijn gewoon haar hoofden bijeen te steken en te praten over al wat los en vast is. Van die bijeenkomsten nu wordt gezegd:

„Tweemaal ter week leest m' er, van blat tot blat,
De couranten nouvelles uit de vier hoeken van de stat,
Getrouwelyk vergadert door Secretaris Snap-al.”

Dat men hierbij meer aan het houden van buurpraatjes dan aan het oplezen der courant te denken heeft, is blijkbaar uit den laatsten

regel. De zinspeling evenwel bewijst het bestaan van couranten vóór 1617.

Brederode in zijn *Spaanschen Brabander* (1618) spreekt mede van *nieuwe tijngjes*, terwijl wij bij Brandt lezen in zijn *Leven van Hugo de Groot*, deel I, bl. 272, dat de Groot te Parijs zijnde in Juni 1621 de Hollandsche couranten of looptijdingen ontving.

Ten derde: In de ordonnantieboeken van Leiden blijkt, dat er reeds sedert 1619 geregeld couranten hier te lande verschenen, waarop de regeering van Leiden zich had geabonneerd. De oudste post is van A^o 1620 en vermeldt dat aan den welbekenden boekverkooper Orlers is betaald de som van 7 gulden „voor aen heeren burgemeesters sedert den 28sten September 1619 tot den laatsten October 1620 geleverde couranten.” Dat dit gedrukte couranten zijn is zeker, anders zou men ze niet van een boekverkooper ontvangen hebben. Dat het Amsterdamsche couranten zijn, is wel niet te bewijzen, maar toch aan te nemen: een Hollandsche regeering zou zich in dien tijd geen courant aanschaffen die, zooals de Antwerpsche, alles zoo Spaansch- en katholiekgezind en meestal ten nadeele van de Hollanders voorstelt.

Ten vierde: Op het Rijks-Archief is voorhanden een *Comptoir-Almanack* voor het jaar 1607, uitgegeven door Broer Jansz en tot ditzelfde jaar behoort een aantekening in de Resolutiën van Bewindhebber der O. I. Compagnie, Kamer Amsterdam, waar reeds onder dagteekening van Maandag 7 April 1607 gezegd wordt, hoe er besloten was, dat niemand der Bewindhebbers eenige courant of eenige andere stukken uit de kamer zou mogen nemen op boete van 3 Gld.; negen jaar later, Maandag 11 April 1616, werd in dezelfde Resolutiën aangeteekend, dat Bewindhebber besloten hadden om door de rekenmeesters wederom aan den Courantier de 10 rijksdaalders te doen uitbetalen, onder kennisgeving dat men voortaan de courant niet meer noodig had, daar de Compagnie het onnoodig achtte daarvan de kosten te dragen. Dat hier, zoowel in 1616 als in 1607 sprake is van den arbeid van den „out Courantier in 't Legher van syn Princel. Excel.”, den te Amsterdam gevestigden Broer Jansz., lijdt wel geen twijfel.

Men ziet dus, de aanspraken van Amsterdam behoeven niet voor die van Antwerpen onder te doen, en wij zijn op al de aangevoerde gronden geneigd te gelooven, dat Broer Jansz. reeds in 1607 courantier was, m. a. w. dat hij in dat jaar reeds nieuwstijdingen uitgaf op vaste en gezette dagen.

Tusschen de Amsterdamsche en Antwerpsche couranten bestaat een aanmerkelijk verschil. Die van Verhoeven zijn in klein kwarto formaat, en acht bladzijden groot, terwijl die van Broer Jansz. een half vel klein folio-formaat beslaan en in twee kolommen gedrukt zijn. Wat den vorm aangaat, stond de laatste dus reeds terstond op veel moderner standpunt. De inhoud herinnert bij beiden nog langen tijd aan de geschreven nieuwsmaren van vroeger: hij bestaat grootendeels uit brieven door vaste correspondenten, meest uit het buitenland, geschreven.

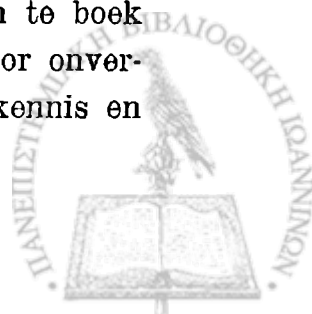

II.

De courant in Nederland gedurende de 17^e—19^e eeuw.

Over duizend jaren", schreef eens de *Arnhemsche Courant*, „zal een jaargang van het *Handelsblad* den geleerde meer en beter ten aanzien van het tegenwoordig Nederland inlichten, dan de opgravingen te Pompeï ons inlichten ten aanzien van de klassieke oudheid." Er moge veel waars in deze uitspraak gelegen zijn, wij betwijfelen echter of er in het jaar 2884 nog wel één compleete jaargang van het *Handelsblad* op te duikelen zou zijn. Het is immers ook nu de groote moeielijkheid voor den geschiedschrijver der courant om van de nieuwsbladen voor ruim een tweetal eeuwen uitgegeven iets meer te vinden dan de zekerheid dat zij eenmaal bestonden. Men heeft ten onzent veel te weinig waarde gehecht aan het verzamelen en bewaren van die documenten, niet alleen belangrijk voor de geschiedenis in 't algemeen, maar vooral kenmerkend voor maatschappelijke toestanden. De lotgevallen van de couranten zelve moeten dan ook uit enkele stukken en brokken en soms twijfelachtige gegevens worden te boek gesteld. Wat ondanks die dikwijls gebrekkige gegevens door onvermoeid te onderzoeken en te vergelijken toch nog met zaakkennis en

scherpzinnigheid aan het licht te brengen is, heeft de geschiedschrijver der Nederlandsche journalistiek Mr. W. P. Sautijn Kluit bewezen. Gedurende een twintigtal jaren is deze geleerde navorscher onverdroten bezig met het bijeenbrengen van bouwstoffen. Aan zijn monographieën over een groot aantal Nederlandsche nieuwsbladen hebben wij voor dit hoofdstuk menige bijzonderheid te danken, terwijl de rijke schat van nootaanteekeningen ons den weg naar verdere bronnen hebben gewezen ¹⁾.

Evenals elke geschiedenis van staten, rijken, personen of onderwerpen overgangperioden aan te wijzen heeft, zoo kan men ook in de geschiedenis der courant in Nederland gebeurtenissen en feiten opmerken, die als van zelf aanleiding geven tot het verdeelen in tijdperken. Zij vormen er vier: het eerste loopt van den aanvang der geregeld verschijnende gedrukte nieuwstijdingen, dus van het begin der 17^e eeuw af, tot aan het laatste gedeelte der 18^e eeuw. Het tweede begint met 1780, ten naastebij, toen de staatkundige gebeurtenissen en de ruimere deelneming van het geheele volk daaraan een nieuw en opgewekter leven voor de couranten schiep. Dit veelbewogen tijdperk eindigt op het laatst van 1813 en in 't begin van 1814. De herleving van ons zelfstandig volksbestaan onder het koningschap bracht toen wederom wijziging in het leven der courant, zoodat wij het derde tijdperk aanvangen met 1814, om dat af te sluiten en door het vierde te laten opvolgen met Juli 1869, toen de afschaffing der zegelbelasting een geheele omkeer in den stand van zaken teweegbracht.

1^e Periode (van den aanvang tot 1780).

De meest volledige reeks oude Noord-Nederlandsche couranten, die als deugdelijk aanvangspunt der geschiedenis kan gelden, berust op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. De heer M. C. [M. F. A. G. Campbell] gaf daarvan in de Konst- en Letterbode, jaargang 1859, een helder verslag, dat in hoofdzaak het volgende bevat. Die

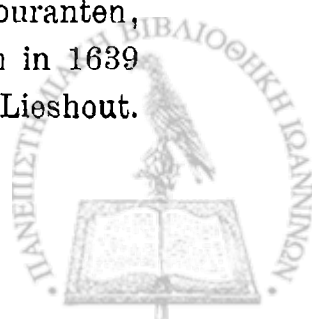
¹⁾ In plaats van telkens in den tekst of aan het eind der hoofdstukken naar de geraadpleegde bronnen te verwijzen, hebben wij het, ter verkrijging van een algemeen overzicht der literatuur, doelmatiger geacht aan het slot van dit werk een lijst te plaatsen der geschriften, die de onderwerpen uitvoeriger behandelen dan ons bestek dit gedooft.

verzameling bestaat uit een dik boek in klein folio formaat, waarin de eerste bezitter in een doorlopende reeks een stel van de nieuwsbladen heeft bijeengebracht, welke te Amsterdam zijn gedrukt van den 25sten April 1626 tot 3 November 1635. Deze geheele reeks nu draagt de blijken van periodiciteit; de bladen verschenen geregeld elken Zaterdag en de buitengewone nummers (als men ze zoo noemen mag, want noch gewone noch buitengewone bladen zijn genummerd) 's Maandags, wanneer het nieuws bijzonder belangwekkend was; de buitengewone nummers werden slechts aan één zijde gedrukt, en de eerste welke in deze verzameling voorkomt is van 5 October 1626. De omstandigheid dat hij die deze reeks van nieuwsbladen bijebracht, wellicht door de reeds toen bestaande zeldzaamheid, geen volledige collectie kon erlangen en daarom van anderen ter completering moest gebruik maken is oorzaak, dat in dezen band de nummers van twee gelijktijdig te Amsterdam verschijnende bladen, bijeen gebonden zijn. Zoo zijn de vijftien eerstaanwezige bladen welke geen titel of opschrift hoegenaamd maar de dagteekening van 25 April tot 1 Augusti 1626 dragen „ghedruckt bij Broer Jansz. out courantier enz., woonende op de Nieuw-Zijds-Achter-Borch-wal, in de Silvere Kan, bij de brouwerij van de Hoy-berch”, terwijl het zestiende van 8 Augusti, en verscheiden volgende bladen het opschrift dragen: *Courante uyt Italien en Duytschlandt, etc.* en gedrukt zijn: „Voor Jan van Hilten, in de Beurs Straet, in de twee vergulde wapen-ringhen. Ghedruckt tot Amsterdam bij de Weduwe van Joris Veseler, woonende aan de Zuider Kerck in de Hope.”

Broer Jansz. blijft gedurende tien jaren, waaruit bladen in deze verzameling aanwezig zijn, in hetzelfde huis voor zich zelf werkzaam. Van 1629 af ontvangt zijn nieuwsblad een doorlopend nummer en een titel, namelijk: *Tydinghe uit verscheyde Quartieren*, welke, met een kleine wijziging in 1630, *Tydinghen uyt vele Quartieren* luidt, ofschoon in 1635 het woord *verscheyde* weder de plaats van *vele* inneemt; Jan van Hilten daarentegen brengt geen verandering in den titel van zijn blad. In de Bibliothèque Mazarine te Parijs is een verzameling dezer bladen aanwezig, waaruit blijkt dat beide nog op het einde van 1643 deze opschriften droegen.

Spoedig verschenen er te Amsterdam reeds meer andere couranten, o. a. in 1631 de *Extra ordinariis Courante* bij van der Plas en in 1639 de *Extraordinaire of Middelweeckse Courante* bij Francoys Lieshout.

De laatste verscheen alleen Woensdags en kostte f 3.— 's jaars.

De courant van van Hilten ging in 1655 over op Otto Barentsz Smient, terwijl in 1661 Joh. van Ravesteyn door Burgemeesteren werd aangenomen in plaats van de Wed^e Joost Broersz., die de courant van Broer Jansz. had voortgezet. Van 1672 tot 1677 werden er door vier verschillende boekverkoopers couranten uitgegeven, n. l. de voorgaande benevens Casparus Commelin en Mattheus Coesaert en wel op verschillende dagen, volgens een schikking door de Amsterdamsche regeering vastgesteld. De courant van Commelin droeg den titel: *Amsterdamsche Saturdaegse Courant*.

In 1686 schijnen er wederom slechts twee couranten uitgegeven te zijn, n. l. die van Commelin en van zekeren Adriaen van Gaasbeeck, die in 1682 in plaats van Smient, die zijn zaak gequitteerd had, door burgemeesteren tot courantier was aangesteld. Toen van Gaasbeeck in 1686 overleed, scheen de Amsterdamsche Regeering de meening toegedaan, dat het beter was slechts aan één courantier vergunning te verleenen, althans zij nam het besluit dit courantierschap te „mortifiëren” en Commelin alleen de couranten te laten drukken, met uitsluiting van alle anderen. Zijn blad prijkte kort daarna met het Amsterdamsche wapen, zoodat hiermede eigenlijk de zoogenaamde Amsterdamsche stads-courant begint.

Wij zullen de lotgevallen dezer courant niet verder volgen, maar liever de verspreiding der courant in deze eerste periode in de overige steden nagaan, om daarna bijzonderheden omtrent den algemeenen toestand, de inrichting en verdere eigenaardigheden van de 17^e en 18^e eeuwse couranten meê te deelen.

Te Haarlem, zoo dicht in de buurt van Amsterdam, werd niet vóór 1656 een courant uitgegeven. Het bewijs hiervoor bestaat in een brief van den Haarlemschen stadsdrukker Abraham Casteleyn, waarin hij zijn voornemen mededeelt een courant uit te geven. Dit merkwaardige stuk, in het bezit van de firma Enschedé te Haarlem, is van den volgenden inhoud:

„Sr. De uytnemende fabuleusheydt der Tydingen, die hedendaeghs ons de Beweginghe der woelende Werelt berichten, heeft my ghedronghen voor eenighe Lief-hebbers en voor myn selfs, op myn eygen Kosten vande voornaemste Plaetsen van Europa bysonder Nouvelles te laten komen; 't welck sonder moeyten en Kosten niet en is gheschiet: Dese Sr. Jan van Hilten zalig: by my siende, heeft my ghe-

beden hem Weeckelijck daarmede, ofte met iets daar uyt te willen dienen, dat ick somwijle ghedaen hebbe, waerdoor gekomen is, dat de zijne beter als d'andere zijn gheweest; Maar na dat Sr. van Hilten overleden was, heb ick raetsaemer gheoordeelt, om geen slaaf van een ander te blyven, hoewel my d'andere Courantiers aensochten, voor mijn selfs te doen drucken, te meer alsoo ick nieuwe gheleghentheydt tot verscheyde fraeye Nouvelles hebbe ontfanghen, in diervoeghen, dat ik meyne, dat de Lief-hebbers door de Waerdigheydt vande Nouvelles sullen gheperst worden, de mijne voor andere te prefereeren, sullende in diervoeghen Weeckelyck aen malcanderen ghekoppelt werden, dat het vervolgkens een bequaeme Historie van 't voornaemste in Europa sal zijn: 'k Bidde derhalven ghelieft dese te favoriseeren, ende te ghebruycken, daer UE. te vooren Sr. van Hiltens plach te besighen, en sende UE. ghelijck ghetal toe, te weten Couranten, tot 24 Stuyvers 't Boeck, sullende UE. niet ghehouden wesen voor eerst, de ondeurghesneden Couranten, die UE. niet en verbeesight, anders als met de Bladen te betalen, waarmede verblyve, in Haarlem den January 1656

UE. Dienstvaerdighen Vrient

ABRAHAM CASTELEYN."

De dood van van Hilten gaf dus aanleiding tot de concurrentie van Casteleyn voor de abonnés der Amsterdamsche bladen te Haarlem. Die eerste Haarlemsche courant van 8 Jan. 1656, waarvan op haar tweede eeuwfeest in 1856 de tegenwoordige uitgevers een contereftselsel met dezelfde typensoort gedrukt lieten vervaardigen en verspreiden, had tot opschrift: *Weekelycke Courante van Europa*. In 1659 draagt het blad den titel van *Haerlemse Dingsdaeghse Courant*, terwijl er in 1660 bovendien een Zaterdagch nummer verschijnt. De opgang dien deze courant maakte, gaf aanleiding dat men haar ging nadrukken, waardoor Casteleyn zich in 1664 genoopt gevoelde aan het hoofd van zijn blad het woordje *Oprechte* bij den titel te voegen en het stads-wapen er boven te plaatsen, daarmede willende aanduiden, dat zijn courant de eenige ware was die te Haarlem werd uitgegeven. Tot Juni 1667 verscheen zij slechts alleen op beide bovengenoemde dagen, doch toen werd er een Donderdagsche editie aan toegevoegd, die in den eersten tijd steeds als *Extraordinaire Haerlemse Donderdagsche Courant* werd uitgegeven. Tot 1780 dragen de 2 of 3 couranten

van elke week allen steeds hetzelfde nummer, zoodat elke jaargang niet meer dan 52 of 53 nummers telt, ofschoon ze uit twee- of driemaal meer afzonderlijke bladen bestaat. Eerst in dat jaar verkreeg elk verschijnend blad een nieuw en doorlopend volgnummer. Na den dood van Abraham Casteleyn is de uitgaaf voortgezet door zijn weduwe; voorts blijkt uit de resolutiën der Vroedschap van Haarlem d.d. Februari 1721, dat de courant toen onder dezelfde firma werd uitgegeven bij Anna Maria Colterman, behuwd dochter van Abraham Casteleyn en weduwe van Mr. Gerard Casteleyn. In Juli 1737 is de courant overgegaan op Isaac en Joh. Enschedé, „op wier bequaamheyt, naarstigheyt en vigilantie Burgemeesteren en Regeerders zich volkomenlyk vertrouwden”, volgens resolutiën van 2 Juli en 6 Juli 1737. Sedert is zij tot op heden in handen dezer familie gebleven.

Hoewel er te 's Gravenhage van 1652 af reeds weekbladen werden uitgegeven, eerst onder den titel: *Weekelicke Nieuws van Vranckrijk en Engelant*, daarna in 1654 *Wekelycke Mercurius*, beide bij Joh. Rammazeyn, kan men van een eigenlijke courant eerst in 1656 spreken. Toen verschenen er geregeld *Dijnsdaeghse* en *Vrydaeghse Post-Tydingen Uyt 's Graven-Hage*.

De eerste Haagsche courantier van wien men tot dusverre zekere berichten heeft, was Gerard Lodewijk de Maght, een Gentenaar die dicht bij de stad op het huis Westerbeek woonde. Deze de Maght was een zeer indiscreet man, voor wien het woord geheim niet bestond en die de trouw der beëdigde ambtenaren op een zware proef stelde, wanneer zij belangrijke staatsstukken onder handen hadden. Op de betrouwbaarheid zijner berichten viel ook wel iets af te dingen, want wanneer zijn correspondenten in gebreke bleven, zag hij er geen bezwaar in zelf een staatsstuk of een nieuwstijding te fabricceeren en daardoor niet alleen de goede gemeente, maar ook, wat erger was, de Regeering op een dwaalspoor te brengen. Het kon dus wel niet anders of hij moest eerlang in onaangename aanraking met de justitie komen en zoo werd hij dan ook *inhabil* verklaard om verder *nouvelles* te drukken.

In 1666 werden er *Haegsche Post-Tydingen* uitgegeven bij Adriaen Vlack en wel in folio formaat, terwijl in het daarop volgende jaar Chrispyn Hoeckwater dit blad onder denzelfden titel met het stads-wapen als stedelijke courant in 't licht gaf op Dinsdag en Zaterdag. Met den naam van dezen uitgever is het tot 1674 voortgezet; het laatst bekende nummer der *Haegsche Post-tydingen* is van 10 April van dat jaar. Een vast aanknoopingspunt voor de geschiedenis der

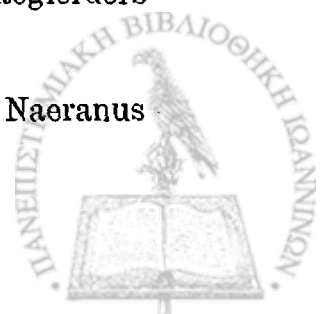
Haagsche courant verkrijgt men eerst in 1708, toen den 4^{den} Juni zekere Anthoni Pauw, door burgemeesteren tot courantier aangesteld, de 's *Gravenhaegse . . . daegse Courant* in 't licht gaf. In deelgenootschap met de Wed. M. Uytwerf kwam bij hem dit blad geregeld driemaal per week, Maandags, Woensdags en Vrijdags, uit. In Maart 1733 scheen het alsof het gedaan zou zijn met de 's *Gravenhaagsche Courant*; aan het slot der berichten van N°. 31 van Vrijdag 13 Maart las men: „N.B. De autheur van deeze Haegsche Courant adverteert, dat hij wegens zijne zware indispositie genoodzaakt word het uytgeeven van de Courant te staken, zo dat'er na deeze bij provisie geen meer zal uytkomen". Doch terstond deed de Wed. Uytwerf, wier man indertijd met Pauw verlof had gekregen, doch vóór de uitgaaf overleden was, aanzoek om machtiging tot het verder voortzetten der courant, 't welk haar nog den zelfden dag werd verleend, zoodat het blad, hoewel met andere letter gedrukt, geen staking ondervond. In hetzelfde jaar deed de uitgeefster vrijwillig afstand van haar onderneming en sedert 15 April 1733 verscheen de courant met den naam van Jacobus de Jongh, om in 1739 reeds weder van uitgever te verwisselen en in handen te komen van Anthoni de Groot. Deze en later zijn zoon Stephanus de Groot hebben haar geregeld driemaal per week uitgegeven tot 1770, in welk jaar Burgemeesteren haar eigendunkelijk aan de Erven van laatstgenoemde ontnamen en het recht tot uitgaaf verpachtten aan den bij de hofpartij in gunst staanden boekverkooper van Prins Willem V, Pierre Gosse Jr. Na tal van wederwaardigheden en nog eenige naamsverwisselingen is uit deze 's Gravenhaagsche stadscourant het tegenwoordige *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* gegroeid.

Naar het voorbeeld van Amsterdam en Haarlem begon te Rotterdam in 1666 de boekdrukker Joannes Naeranus de eerste geregeld verschijnende courant uit te geven. Zijn voornemen en motieven worden op eigenaardige wijze kenbaar gemaakt in een request aan de Regeering zijner woonplaats, welke missive nog aanwezig is op het Rotterdamsche archief. Zij luidt als volgt:

„Den 24 April 1666.”

„Aen de E.E. Achtb: Heeren Burgemeesteren & Regierders der stadt Rotterdam.

Geeft met behoorlycke eerbiedigheyt te kennen Joannes Naeranus

Boeckdrucker wonende binnen dese stadt, hoe dat hy supplt. siende dat tot Rotterdam ¹⁾ & Amsterdam weeckelijks couranten worden gedrukt tot groot gerijf van de ingesetenen deser en andere steden En overleggende dat veele en wel de meeste tydingen in deselve staende over dese stadt moeten komen, Ende dat oversulx als men goede correspondentie hadde deselve tydingen die eerder hier komen (immers van Vranckryk, Engelandt en andere gewesten) als tot Haarlem & Amsterdam veel bequamer hier als in een van beyde de voorsz steden soudē kunnen gedrukt ende verspreijt werden Geconsiderereert de tydingen komen uijt devoorsz Coningrycken en andere landschappen die in de Haerlemsche en Amsterdamsche Saturdagse Courant werden gestelt alhier meesten tijdt in de Dynsdaghse Courant soude kunnen gebragt en sulx vijer dagen eerder geweten werden, tot merkelycke Commoditeyt en dienst niet alleen van de Ingesetenen deser stede maer ook vande naburige steden en provincien hadde hy suppt. omme tselve werck noch hiermede te kunnen aenvangen en in train brengen omgehoort en uytgesien nae goede Correspondenten Ende hy suppt. daertoe soodanige persoonen opgespeurt heeft dat hy vertrouwt uyt Italien Vranckryk Engeland en andere Gewesten van Europa, soo goede advysen te sullen bekomen, als ymandt vande courantdruckers tot Haerlem of Amsterdam soude hy wel genegen syn tvoorsz werk aen te vangen en des dynsdaghs en saturdaghs en sulx tweemaal ter weeck de courante te drucken Ende gemerckt hy suppt. tselve gaerne soude doen met kennis en toestant van UEE Achtbaerheden is hy teraden geworden hem dienaengaende te adreseren aen Uwe EE Achtbare gansch dienstigh versoeckende dat deselve gelieve hem suppt. te permitteren ende consenteren des Dynsdaghs en Saturdaghs ende sulx tweemaal per week de couranten te mogen drucken gelyck als te Haerlem ente Amsterdam werdt gedaan.

twelk doende

JOANNES NAERANUS."

Dit verzoek toegestaan zijnde, verschenen er spoedig daarna op de genoemde dagen: *Rotterdamse Zee- en Posttydingen*. Tot welk jaar deze uitgaaf is voortgezet geworden, kan niet met zekerheid vermeld

¹⁾ Blijkbaar een schrijffout. Het vervolg geeft duidelijk aan de hand dat hiervoor Haarlem moet gelezen worden.

worden. Eerst in 1717 werd de *Rotterdamsche Courant* met het stedelijk wapen voorzien uitgegeven voor Luder Baltz, bij Christiaan Petzold op de Nieuwehaven. Reeds in 1720 werd haar bestaan door schorsing weder afgebroken om eerst in 1738 hervat te worden. Bij Vroedschaps-Resolutie van 8 Maart 1738 verkreeg Mr. Jan Abraham Casteleyn, een broeders zoon van den eersten Haarlemschen courantier, de aanstelling tot stadscourantier. Volgens een oude aantekening werd de courant toen met slechts twee knechts op één pers bewerkt. In 1751 vindt men ook den naam van zijn zoon Jacobus Casteleyn onder de courant en in 1760 werd het octrooi tot Salomon Reding uitgestrekt.

Mr. Jan Abrah. Casteleyn, vroeger vele jaren redacteur der *Haarlemsche Courant*, associëerde zich, na het overlijden of de aftreding van Reding en vruchteloze onderhandeling met Stephanus Mostert, in 1764 met den boekverkooper Reinier Arrenberg, algemeen en gunstig in het vak bekend door zijn verbeterde uitgave van Abcoude's *Naamregister van Nederduitsche boeken*, met het gezamenlijk doel, luidens hun request, „de courant dezer stad door den tijd in een beter staet en debiet te brengen dan die tot nog is geweest, waertoe meerdere kosten en arbejd dient te werden besteed.” De medeaanstelling van Arrenberg door de stedelijke Regeering volgde den 27sten December 1764 onder de gunstige voorwaarden van geheelen vrijdom van uitkeering gedurende de eerste vier jaren.

De courant, door de ijverige zorgen van Arrenberg spoedig aanmerkelijk verbeterd, nam zeer in debiet toe en werd door hem belangrijk vergroot in 1778, toen zijn deelgenoot Casteleyn stierf en hij volgens privilegie alleen courantier bleef. Onder het beheer van hem in vereeniging met zijn zoon Benjamin, onder de firma Reinier Arrenberg & Zoon, heeft zij een tijdperk van bloei gekend: een ruim debiet ging gepaard met een grooten toevloed van advertenties.

Hoewel te Leiden reeds vroeg, in 1618 en 1620, wanneer de gebeurtenissen daartoe aanleiding gaven, nieuwsberichten gedrukt werden, die zelfs den naam *Courante der Stadt Leyden* dragen, schijnt er van een geregeld verschijnende Hollandsche courant vóór 1686 geen sprake te kunnen zijn. Als oudste aantekening daaromtrent kent men nog alleen een vermelding door den tijdgenoot in het Leidsch Geregts Dagboek „dat die van den geregte der stad Leyden op de requeste van den boeckverkooper Daniël van Gaesbeeck aen

den suppt. 14 Maart 1686 geconsenteert en toegestaan hebben, dat hy te Leyden zou mogen doen drucken een courante in de nederduijtsche tale, onder den tijtel van *Ordinaris Courante der stad Leyden*". Zijn blad, onder den titel *Ordinaris Leidse dagse Courant*, verscheen al aanstonds driemaal 's weeks, Dinsdags, Donderdags en Zaterdag, evenwel slechts tot Augustus van hetzelfde jaar, toen in zijn plaats Lodewijk van der Saen tot courantier aangenomen werd. Het toevoegen van het woord *Opregte* in 1687 doet mededinging of nadruk vermoeden.

Ook deze van der Saen hield zich niet lang staande als uitgever der *Leidsche Courant*, want in 1689 werd de toestemming „tot het drucken van een Nederduytsche Courant” aan Jacob Huysduynen verleend. Van de couranten van dezen laatste, die tot aan zijn dood in 1709 courantier bleef, zijn nog verschillende fragmenten aanwezig, waaruit blijkt dat in 1690 beurtelings *Extraordinaire* en *Opregte* couranten uitgegeven werden. Vreemd is het dat toen en nog verscheidene jaren later evenals bij de Haarlemsche nog geen doorlopende nummering was ingevoerd.

De opvolger van Huysduynen was een voormalige „coffyschenker” Felix de Klopper, op wien in 1719 de vergunning overging tegen betaling van duizend gulden ten behoeve der stad. De Klopper, die zelf geen ervaren en goed in talen onderwezen schrijver was en wien ook iemand met een goed en staatkundig oordeel ontbrak, viel het courantierschap niet mede. Hij was echter zoo gelukkig in 1724 den gewenschten persoon te vinden in zekeren heer J. M. Schutz, een Duitscher van geboorte. Deze heeft hem steeds trouw ter zijde gestaan en wees de voordeelige aanbiedingen, hem later uit Utrecht en Amsterdam gedaan, van de hand. Hij mocht dan ook de voldoening smaken de courant in een staat van renommé gebracht te hebben. Toen in 1738 Felix de Klopper overleed, werd het bloeiend bestaan der courant eerst door zijn zoon Mr. Anthony de Klopper en sedert 1772 door diens weduwe voortgezet. Tot aan het jaar 1844 is zij in het bezit der familie de Klopper gebleven, die in 1819 haar 100-jarig bestaan feestelijk herdacht.

De eerste te Delft gedrukte courant was getiteld: *Courante uyt Italien, Duytsland ende Nederlant*. Zij verscheen reeds in 1634 bij de Wed. Jan Andriesz. Cloeting, boeckverkoper aen 't Marct-velt in 't Gulden A.B.C. Van volgende jaren zijn tot dusverre geen overblijfselen ont-

dekt, zoodat men geheel in 't onzekere verkeert tot aan het jaar 1721, toen er geregeld driemaal per week een *Delfsche Courant* werd uitgegeven door Reinier Boitet. Welke aanleiding er bestond dat een twaalf-tal jaren later het blad werd omgedoopt in *De Hollantsche Historische Courant* bij denzelfden uitgever, is niet bekend. Onder dezen naam is de Delftsche courant tot 1787 voortgezet en heeft zooals later zal blijken in de woelige dagen der Patriottentijd een belangrijke politieke rol gespeeld.

De eerste Utrechtsche courantier was dezelfde Gerard Lodewijk de Maght, die het in 1658 te 's Hage zoo bont gemaakt had, dat hij afgezet was geworden en die daarop onder den aangenomen naam Anthony Benedicti te Utrecht in 1659 eerst een *Mercurius* en in 1660 de *Ordinaire Donderdaeghsche Europische Courant* uitgaf. Doch ook te Utrecht verwekte de Maght ergernis door allerlei onbetamelijke stukken in zijn couranten; na tweemaal geschorst te zijn geweest, werd hem in 1669 zijn verdere werkzaamheid door verbanning uit Utrecht voor goed onmogelijk gemaakt.

Eerst in 1675 verschijnt er te Utrecht wederom een courant en wel bij een kleinzoon van Broer Jansz. uit Amsterdam, Broer Appelaer genaamd, die op zijn schrijven gericht aan de Staten van den Lande Utrecht „dat hy wel genegen soude zijn hem binnen onse Provincie in de stad Utrecht ter neder te stellen, tot het drucken en uytgeven van een weeckelycke Courant” een gunstig antwoord had gekregen. Zijn blad, onder den titel van *Utrechtse . . . daegsche Courant*, verscheen reeds in het volgende jaar tweemaal 's weeks, op Maandag en Vrijdag, in 4° formaat. Na zijn dood in 1690 werd de courant zonder eenige wijziging in den naam der firma door zijn kinderen voortgezet tot aan het jaar 1711. Toen maakte zij plaats voor een opvolger, n.l. Nicolaas Chevalier, die haar echter slechts twee jaar uitgaf. De omstandigheid, dat hem toen de verdere uitgifte werd verboden, was oorzaak dat er de zeven daarop volgende jaren te Utrecht geen courant verscheen. Gesteund door stedelijke subsidie verschijnt zij weder van 1720—1723 bij Janiçon, die echter moeite had om er haar boven op te houden. Hoewel er het daaropvolgende jaar 1724 octrooi voor de Utrechtsche Courant verleend werd aan H. Ph. de Limiers, schijnt de uitgaaf er van nooit op gang gekomen te zijn; er werden tot nu toe geen nummers uit die jaren gevonden, en toen de boekdrukker Anzelmus Muntendam aan de Utrechtsche Vroedschap verlot vroeg om

een Nederduitsche Utrechtsche Courant te mogen uitgeven, werd er van een bestaande geen gewag gemaakt. Na een gunstige beschikking op dit verzoek deed Muntendam zijn eerste courant op 30 December 1743 verschijnen en de volgenden geregeld tweemaal per week. Het welslagen zijner onderneming deed hem reeds het volgende jaar besluiten drie nummers per week te geven.

Zijn dood in 1760 gaf wederom aanleiding dat de courant in andere handen kwam en wel in die van Jacobus de Jongh Jr., wiens vader van 1733—1739 de Haagsche courant had uitgegeven. Dat de uitgaaf toen in een behoefte voorzag en een behoorlijk bestaan opleverde dat waarborgen gaf voor haar toekomstig voortbestaan, blijkt uit het feit dat de Jongh bereid was aan de weduwe van zijn voorganger haar leven lang 200 gld. jaarlijks te betalen en aan den Thesaurier der stad een jaarlijksche som van 37 gld. en 10 stuivers, te verhoogen tot op 150 gld. na het overlijden van gemelde weduwe. Later verkreeg de courant door de tijdsomstandigheden nog meerdere beteekenis, doch wij zullen haar levensloop voorloopig niet verder nagaan.

Van de oudste nieuwsbladen te Arnhem gedrukt is er één bewaard gebleven, dat tot titel heeft: „*Arnhemsche Courante*. N°. 38. MDC.XXXII. Tot Arnhem. By Jacob van Biesen inde Turfstraet, inden Vergulden Bybel. Int Jaer 1632 den 14 September”, en evenals al de couranten dier dagen 2 bladzijden folio in 2 kolommen beslaande. Nog is op de Leidsche Bibliotheek aanwezig een „*Ampliatie van de Arnhemsche Courante, uytghegheven den 5 Febr. 1630*”. Van latere couranten in de 17^e en 18^e eeuw te Arnhem verschenen is niets bekend. Uit een plaacaat van de Staten van Gelderland in 1786 (waarover later meer) blijkt, dat er in dat jaar in geheel Gelderland geen enkele courant gedrukt werd. De tegenwoordige *Arnhemsche Courant* vangt eerst met 1814 aan.

De eerste courant, welke op Overijsselsch grondgebied te Zwolle het licht gezien heeft, was het *Overijsselsche Bekendmakingsblad*, dat de voorlooper is geweest van de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*. Het verscheen van 1 Januari—31 December 1780 bij den drukker Martinus Tijn, doch moest het toen wegens gebrek aan deelneming opgeven. Eerst tien jaren later werd het denkbeeld om een gewestelijk weekblad uit te geven van nieuws opgevat en deze onderneming slaagde naar wensch. Aanvankelijk onder den titel *Overijsselsch Weekblad tot nut van 't Algemeen* begonnen, wijzigden de uitgevers Mar-

tinus en zijn zoon Hendrikus Tijl het volgende jaar het opschrift in: *Overijsselsche Courant*, waaraan het wapen der provincie mocht worden toegevoegd. Sedert is dit blad na het doorstaan der gevolgen van de staatkundige gebeurtenissen, waarvan de tweede periode melding zal maken, tot op heden geregeld bij de firma Tijl blijven verschijnen.

Te Groningen zag de eerste courant in 1742 het licht. Bij resolutie van den 17^{den} December van dat jaar stonden Heeren Burgemeesteren en Raad op een ingediend verzoekschrift van den Vaandrig Jacobus Sipkes, boekdrukker, dezen toe, „om voor den tijd van vijftien agtereenvolgende jaaren, met uitsluiting van alle anderen, alhier op zijn pericul en kosten tijdelijk couranten of nieuwspapieren te drukken, uit te geven en alom te debiteren”. Ten gevolge van dit besluit verscheen de eerste courant onder den titel van *Geoctrooyeerde Groninger Courant*, spoedig daarna omgedoopt in dien van *Opregte Nieuwe Groninger Courant*, later viel eerst het *Opregte* en in 1773 het *Nieuwe* weg.

In dat uitsluitend recht werd gemelde Sipkes steeds door de stadsregeering gehandhaafd, waarvan ten bewijze mag strekken een resolutie van Burgemeesteren en Raad van den 8sten November 1756, waarbij aan elk ander boekdrukker in die stad werd verboden nieuwspapieren, onder welken naam ook, te drukken. Aanleiding tot deze resolutie gaf de verschijning van een proefnummer van een *Groninger Postloper*, uitgegeven bij Jacob Bolt.

In 1757 werd gemeld octrooi voor 15 jaren verlengd, hetwelk bij overlijden overging op de erfgenamen Sijnco Hoitsema, schoonzoon van genoemden Sipkes, in 1761 en op zijn weduwe in 1768. In den beginne was dit octrooi steeds gratis toegestaan, doch in 1779 werd het drukken der *Groninger Courant* tot een tourambt gemaakt, en werd het recht om die courant te begeben in handen van drie leden der stadsregeering gesteld, aan wie de eigenares genoodzaakt werd jaarlijks een som gelds uit te keeren.

Had misschien de uitgeefster gedacht, door deze betaling tegen allen verderen inbreuk op haar uitsluitend recht beveiligd te zullen zijn, dan bewees de uitkomst de ongegrondheid van haar meening. Een geschil tusschen de beide leden van staat, de stad en Ommelanden, bracht de heeren gecommiteerde raden der Ommelanden er toe hun drukker Leonard Bolt te gelasten een *Ommelander Courant*, met het wapen der Ommelanden voorzien, uit te geven, ten minste tweemaal in de week, zijnde bij provisie de Dinsdag en Vrijdag daartoe vast-

gesteld, op welke dagen ook de *Groninger Courant* uitkwam. Het eerste nummer dier courant verscheen den 4^{den} October 1787, en wel in het naburige Hoogkerk. Doch al spoedig werd zij binnen de stadsmuren gedrukt, eerst op een terrein, 't welk aan de Ommelanden in eigendom toebehoorde, om welke reden de stadsregeering oordeelde, de rechten van de uitgeefster der andere courant niet in bescherming te kunnen nemen, later ook op stadsgrondgebied, 't geen evenwel door het stedelijk bestuur, trots alle klachten, oogluikend werd toegelaten. Beide couranten zijn sedert dien tijd genoegzaam onafgebroken naast elkander blijven bestaan; de tegenwoordige *Provinciale Groninger Courant* toch is de voortzetting der *Ommelander Courant*.

In Friesland werd de eerste courant uitgegeven op Zaterdag 29 Juli 1752, n.l. de *Leeuwarder Courant* bij Abraham Ferwerda, een uitgever die zich ook door het bezorgen van verscheidene degelijke werken een goeden naam had verworven. Deze courant verscheen voorloopig alleen des Zaterdags in klein kwarto op halve vellen van vier bladzijden in twee kolommen. De oordeelkundige overzichten van den politieken, militairen en kerkelijken toestand van Europa, van handel, scheepvaart enz. bewezen dat daarbij wakkere en bekwame mannen te roer stonden, zoodat de uitgaaf spoedig bijval vond. Overvloed van stof en advertenties verplichtten den drukker zelfs nu en dan dubbele bladen te geven, totdat hij in 1757 besloot er een Woensdagsche courant bij te voegen. Met minder nieuws door meer advertenties, dubbele nummers en vervolgen is het blad voortgezet tot 30 Juli 1811 bij de Erven van A. Ferwerda. Uit handen van deze ging de eigendom over op D. R. Smeding en M. Koon, sedert 1818 op P. Koumans Smeding, wiens Erven de *Leeuwarder Courant* tot heden hebben voortgezet.

Te Middelburg werd den 26sten April 1758 door Callenfels, Mandelgreen en Taillefert in het licht gezonden een „Eerste en maar tot eene proeve dienende *Middelburgsche Courant*, als zijnde daartoe gemagtigd door de Edele Agtbare Heeren de Regeering dezer stad Middelburg”, en begunstigd met het „Privilege in dato 25 Maart 1758, van deze courant alleen, en met seclusie van alle anderen te mogen drukken en uitgeven”.

Sedert dien dag is dan ook door hen geregeld tweemaal 's weeks daarmee voortgegaan tot den 23sten November 1762, toen het recht van uitgave aan eerstgenoemde overging, die het in 1780 weder afstond aan de firma Abrahams, welke sedert uitgeefster is gebleven.

Te 's Hertogenbosch verscheen op 2 Juli 1772 bij C. A. Vieweg en L. J. Bresser de eerste courant onder den naam 's *Hertogenbosche Courant*. Zij kwam uit op Dinsdag en Vrijdag. De latere uitgevers J. J. van Arkesteyn en Zoon, die in 1811 reeds aandeelhouders waren in het blad, dat van zijn eerste verschijnen tot op heden negenmaal van naam veranderde, gaven het in 1859 den tegenwoordigen titel: *Provinciale Noord-Brabantsche en 's Bossche Courant*.

Evenals er in de 17^e en 18^e eeuwen in ons land tal van boekwerken in de Fransche taal werden uitgegeven, verschenen er in de hoofdsteden ook Fransche couranten, meest geschreven door zich hier gevestigd hebbende uitgeweken protestanten. Aanvankelijk ten behoeve der vele hier verblijf houdende buitenlanders ondernomen, werd de kring van lezers weldra zeer uitgebreid en kregen sommige dezer „Gazettes de Hollande” een goeden naam en debiet door geheel Europa. De geschiedschrijver der Fransche dagbladpers, Hatin, heeft uitsluitend aan deze op Nederlandschen bodem verschenen Fransche bladen een zeer interessante studie gewijd, die in een fraai boekdeel de lotgevallen en bibliographische bijzonderheden daarvan omvat. De voornaamste mogen hier niet onvermeld blijven.

Te Amsterdam moet Jan van Hilten reeds vóór 1655 een Fransche courant hebben uitgegeven, daar de boekdrukker Otto Barents Smient in dat jaar van Burgemeesteren verlof kreeg om in de plaats van Jan van Hilten en diens erfgenamen de Fransche courant wekelijks des Maandags te mogen uitgeven. Het zijn zeker deze couranten geweest, waarvan Boreel in 1656 zegt: „D' Amsterdamsche couranten stofferen veeltijds les Gazettes du Louvre”. Zij waren dus ongetwijfeld beter dan de te Parijs uitgegeven couranten van dien tijd. Later werd zij onder den titel: *La Gazette d' Amsterdam* uitgegeven door Cornelis Jansz. Zywol tot 1679, toen de voortzetting tijdelijk werd afgebroken. Tusschen 1686 en 1690 kreeg de boekverkooper Caspar Commelin vergunning tot het uitgeven der Fransche courant; hij verstonde zich met zekeren Jean Tronchin Dubreuil over de redactie. Deze werd later door Lodewijk XIV opgelicht om in de gevangenis zijn leven te eindigen. Het laatste spoor, dat van het bestaan der Fransche Amsterdamsche courant gevonden is, dateert van 1777, zoodat deze courant, zij het dan ook met tusschenpoozen, meer dan 100 jaar heeft bestaan.

In 's Gravenhage werd door Samuel Brown reeds in 1649 een Fransch weekblad onder den titel *Le Mercure Anglois* uitgegeven. Ook is er op de Koninklijke Bibliotheek voorhanden een N°. 3 van de *Gazette de la Haye*, Du Jeudy 14 Juillet 1667, gedrukt en in klein 4° formaat uitgegeven bij J. Rammaseyn. In 1693 werd er door de Staten van Holland octrooi verleend aan J. F. du Tour tot het drukken en uitgeven van een Fransche courant onder den titel *Histoire journalière de ce qui se passe de plus considérable en Europe*, welk blad in 1701 nog in aanzijn was. De eigenlijke *Gazette de la Haye* werd in 1744 door A. de Groot, uitgever der Hollandsche courant daar ter stede, begonnen en zag driemaal per week het licht in groot kwarto formaat. Zij ging later met de Hollandsche over in handen van Pierre Gosse Jr. Hoewel bij dezelfde uitgevers verschijnende, waren zij geenszins van gelijken inhoud, hetwelk trouwens uitdrukkelijk op het eerste nummer van 1779 vermeld staat: „De Fransche Haagsche courant (dewelke in geenerlei wijze de Vertaaling der Hollandsche is)” enz. Deze Fransche courant was niet van beteekenis ontbloot en werd buitenslands nog al gelezen en vermeldenswaardig geacht.

Te Utrecht werd van 1710—1713 een Fransche courant uitgegeven door Nicolaas Chevalier, onder den titel *Journal d' Utrecht*. Tegelijk met de Hollandsche werd in laatstgenoemd jaar de Fransche courant „geïnterdiceerd” en niet voor 1721 wordt de uitgaaf er van wederom opgevat door zekeren Janiçon, een neef van den Waalschen predikant van dien naam te Utrecht. Hij was werkzaam aan de Rotterdamsche Fransche courant en werd door de Heeren van Utrecht verzocht „om zig tot het schrijven van een courant te verledigen”, aan welke roepstem hij gehoor gaf. Het blad had niet het gewenschte gevolg dat de Stedelijke Regeering zich er van had voorgesteld en heeft onder het beheer van Janiçon slechts weinig jaren bestaan, want reeds in 1724 vindt men H. Ph. de Limiers als uitgever vermeld, wien wegens de onvoldoende uitkomst een jaarlijksche subsidie van f 150.— werd toegestaan. Onder deze firma heeft zij de meeste beteekenis gekregen en vermeerderde haar naam en debiet buitenslands aanzienlijk, zoodat, toen de Limier's zoon de uitgaaf in 1758 aan Etienne Elie Peuch overdeed, deze der stad f 200.— per jaar aanbod in plaats van subsidie te vragen. Na nog eenige jaren van bloei, brak er onder de leiding van Peuch de zoon weder een tijdperk van achteruitgang aan.

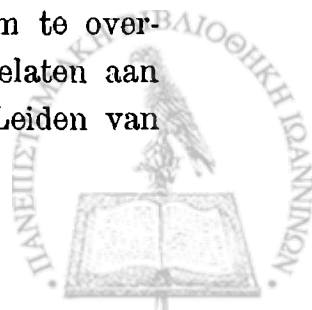
Deze eindigde in 1781 met het blad geheel in den steek te laten, door zonder order op zijn zaken te stellen de stad te verlaten. Het debiet was van 3 à 4000 exemplaren tot op 300 gedaald!

Te Rotterdam werd van 1691—1716 een Fransche courant uitgegeven. Aan het voornemen der uitgevers van de *Rotterdamsche Courant*, hetwelk zij in 1717 door een advertentie kenbaar maakten in hun blad, dat zij den 1sten Januari 1718 met speciaal octrooi een Engelsche Rotterdamsche courant zullen uitgeven en alsdan bekend maken op wat tijd een Fransche courant insgelijks zal uitkomen, schijnt nooit uitvoering gegeven te zijn.

De meest bekende en vermaarde van al de hier te lande verschenen Fransche couranten is buiten kijf de *Gazette de Leide*. Deze naam, waaronder dit blad algemeen bekend stond en nog staat, heeft het echter nooit als titel gevoerd. Het eerste opschrift luidt: *Traduction libre des Gazettes Flamandes et autres*. Het oudst bekende nummer is van 5 October 1677 en was met twee kolommen in kwarto formaat gedrukt. De signatuur Lll wijst terug op 23 Maart 1677 als den dag waarop het eerste nummer zal verschenen zijn. De eerste samensteller en eigenaar dier *Traduction libre* was genaamd Jean Alex. de la Font, geboortig uit Languedoc, die het blaadje liet drukken bij J. van Gelder, waar de Schildpad uithing en later bij diens weduwe. Het laatst bekende nummer met bovengenoemden titel is van 8 Juni 1679. De nu volgende gaping wordt eerst na zestien maanden aangevuld met het nummer van 1 October 1680. Toen was de naam geworden *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*. Onder die vlag heeft de Gazette langer dan een eeuw haar schoonste lauweren, wegens haar onpartijdigheid en nauwkeurigheid, behaald, zoowel binnen- als buitenslands.

Na den dood van den eersten de la Font in November 1687 werd deze bij het werk der courant opgevolgd door zijn zoon Anthony, die tevens drukker van het blad was, iets wat van den vader niet kan bewezen worden, althans niet vóór wellicht een jaar vóór diens dood.

De tweede periode van de Gazette dagteekent van 1723, toen zich op 17-jarigen leeftijd Etienne Luzac, de zoon van een refugié, die zich met zijn gezin te Franeker had gevestigd, aan het schrijven der courant verbond. Toen in 1738 Anthony de la Font kwam te overlijden, werd het samenstellen, drukken en uitgeven overgelaten aan Etienne Luzac, tegen jaarlijksche uitkeering aan de stad Leiden van

1500 gulden. In het bezit dezer familie is zij sedert gebleven, hoewel de titel en het adres op de courant nog tweemaal gewijzigd werden, n.l. *Nouvelles politiques* par Abraham Blussé le jeune (11 Mai 1798—5 October 1804) en *Journal politique* par J. C. Texier Westmuller (23 Oct. 1804—6 Oct. 1809). In 1809 ging de Gazette uit handen van de familie Luzac in eigendom over aan het Gouvernement, en werd op bevel van Koning Lodewijk naar Amsterdam verplaatst, waar zij nog slechts korten tijd heeft bestaan.

Behalve deze Fransche couranten zijn in ons land ook nog couranten in andere talen uitgegeven. Te Amsterdam verscheen van 1675—1678 (en misschien nog wel later) een Spaansche courant onder den titel *Gazeta de Amsterdam*, in wekelijksche nummers van 4 bladzijden in 8° bij David Tartas. Zij was met het Amsterdamsche stadswapen voorzien en bevatte zoowel binnen- als buitenlandsche nieuws-tijdingen, als ook een rubriekje handelsberichten onder het opschrift *Advertencia*. Voorts maakt Wagenaar melding van een Italiaansche courant, waar hij in zijn geschiedenis van Amsterdam uit het Stedelijk Groot-memoriaal aanhaalt: „Vertoond onder behoorlijke reverentie Cornelis Jansz. Swoll, boeckverkooper, UEd. Groot Achtbares onderdaan, hoedat hij suppliant een proeve van de *Italiaensche Courant* heeft doen drucken, gelijk het werd aan UEd. Achtbares collegie vertoond, zoo is zijn suplicants ootmoedig verzoek dat UEd. Groot Achtb. gelieve hem suppliant daarvan een acte van courantiers-authorisatie te geven, dit doende, enz. In margine stond: De Heeren Burgemeesteren consenteren den suppliant d' *Italiaensche Courant* te mogen drucken binnen deser Stede. Actum den 17 Januarij 1668.” Het eerste nummer verscheen, volgens Hatin, daarop 2 Maart en vervolgens werd elken Vrijdag morgen een blad uitgegeven tegen den zelfden prijs als de Fransche courant, die toen ook bij Swoll het licht zag. De Italiaansche moet echter slechts korten tijd hebben bestaan.

Wij hebben tot nu toe alleen melding gemaakt van de onder stedelijke hoede verschijnende couranten; er kwamen behalve deze sedert den aanvang der 18° eeuw ook in de meeste der door ons genoemde steden kleinere volksblaadjes uit. Het Antwerpsch nieuws schijnt in dien tijd veel aantrekkelijks gehad te hebben. Te Amsterdam verschenen *Antwerpsche Posttjdinge* in 1712 en van den *Amsterdamsche Antwerpenaar* is nog sprake in 1742. Eveneens werden te Haarlem,

den Haag en Rotterdam *Antwerpsche Posttijdingen* uitgegeven; in de beide laatste steden ook een *Gazette van Antwerpen*. Aanvankelijk drukten deze blaadjes hoofdzakelijk de Antwerpsche courant na, doch later namen zij ook dikwijls woordelijk geheele stukken uit de stedelijke bladen over, zoodat zij voor lagen prijs op het platte land verkocht dikwijls een aanzienlijk debiet verkregen.

Overigens verschenen er in de 17^e en 18^e eeuwen achtereenvolgens tal van weekbladen, die men wegens hun vorm wel niet tot de couranten kan rangschikken daar zij meest in 4° of 8° het licht zagen en geen advertenties bevatten, maar toch evenals deze, hoewel op meer beperkt gebied, feiten en toestanden van den dag behandelden. Van 1697—1699 verscheen reeds de *Haegse Mercurius*, door H. Doedijns, in het laatste jaar opgevolgd door *De Nieuwe Oprechte Haegse Mercurius*, door C. van Bijnkershoeck, waarvan de 30 verschenen nummers in 1745 te Utrecht werden herdrukt. Vermelding verdienen ook wegens hun scherpen satyrieken inhoud de tusschen 1720 en 1740 uitgegeven *Rotterdamsche Hermes*, *De Amsterdamsche Hermes*, *De Ontleeder der Gebreeken*, *De Echo des Weerelds*, *De Vrolijke Courantier*, *De Doorzigtige Heremijt*, *De Reyzende Chenees*, *De Vrolijke Tuchtheer*, *De Naakte Waarheid*, enz. allen bezorgd door den schilder-pamflettist Jacob Campo Weyerman. Hoe onverstaanbaar het meerendeel van al dat geschrijf ook voor den nazaat moge zijn, zoo is het toch zeker dat het door den tijdgenoot gretig gelezen werd. Want de inhoud zinspeelde voortdurend op allerlei personen, zaken en toestanden, die ons onbekend zijn, maar voor den tijdgenoot duidelijk genoeg werden aangewezen. Natuurlijk bestond dat zinspelen steeds in hekelen en belachelijk maken, iets waaraan men destijds niet zoo gewoon was als in onze dagen.

Een eerste plaats onder de schrijvers der weekbladen, van dezelfde strekking, doch van beter allooi en hoogere letterkundige waarde, waaraan men den naam van spectatoriale geschriften heeft gegeven, verdient Justus van Effen. Deze die op het voetspoor van de Engelsche schrijvers Addison en Steele in 1731—35 het eerst met zijn *Hollandsche Spectator* optrad, heeft van 1740—1799 een schare van navolgers gehad, die, hoewel met minder geest en meesterschap de pen hanteerende, toch in de reeksen van blaadjes rijke bronnen voor het volksleven der 18^e eeuw hebben verschaft. De titels van de voornamesten dezer zijn: *De Nederlandsche Spectator*, *De Algemeene Spec-*

tator, De Denker, De Philosoph, De Onderzoeker, De Nederlandsche Patriot, De Opmerker, De Naamlooziana, De Spectator der Studenten, De Rijswijksche Vrouwendaagsche Courant, De Rhapsodist, De Vaderlander, De Kosmopoliet, De Borger, De Leerzame Praatal, enz.

Van grover en vuiler kaliber waren de periodieke blaadjes, waarvan Nicolaas Hoefnagel de schrijver genoemd wordt en die van 1770—1780 verschenen, n.l. *Neerlandsch Echo, De Nederlandsche Overweeger, De Vrolijke Onzichtbare, De Reizende Haagsche Advocaat, De Onmondige of het kind spreekt de waarheid, enz.*

Om over inhoud en inrichting der vroegste Nederlandsche couranten te kunnen oordeelen, verwijzen wij naar de bijgevoegde copie naar een photographische reproductie van een courant van Broer Jansz. n.l. N°. 24 van 1633, waarvan het formaat en de inrichting geheel door de latere Haarlemsche en andere Hollandsche couranten werd overgenomen. Het buitenlandsch nieuws beslaat in deze en alle couranten van dien tijd verreweg de meeste plaats, niettegenstaande het tamelijk lang onderweg bleef: zoo bevat deze courant van 11 Junij de tijdingen uit Rome van 19 Mei; uit Venetië van 18 Mei; uit Genua van 15 Mei; uit Dantzig van 18 Mei; uit Breslau van 14 Mei, enz. Het nieuws uit Nederland, ofschoon op den achtergrond geschoven, is in enkele dezer couranten niet van alle belang ontbloot; gevechten tusschen onze koopvaarders en Duinkerkers en de lading van binnengeloopen schepen van de Oost-Indische Compagnie maken echter in verreweg de meeste gevallen den hoofdinhoud uit. Wanneer er geen nieuws genoeg was drukte de courantier zijn blad slechts gedeeltelijk vol en zette aan het einde daarvan een waarschuwing zooals in de *Courante* van Jan van Hilten van 21 Januarij 1634 voorkomt: „Dewijle dese weke geen Posten noch Brieven van Neurenbergh, Augsburgh, Frankfoort, Ceulen, etc. zijn aengecomen, isser weynig 'tadviseren voorghefallen.”

Opmerkelijk is het stilzwijgen in de bladen van dien tijd omtrent staatszaken. De Staten van Holland en de burgemeesters van Amsterdam zagen niet gaarne dat hun doen en laten besproken werd. Van daar dan ook het gemis van berichten over de gewichtigste gebeurtenissen, dat wij in deze couranten opmerken. Van het oproer b.v. dat omstreeks Paschen van het jaar 1626 te Amsterdam plaats greep, waarbij het gemeen een kerkelijke bijeenkomst van Remonstanten

verstoorde en het gebouw plunderde, en waarbij de stadssoldaten tot beteugeling der plundersaars aangerukt, vuur gaven en enkelen doodden en anderen in hechtenis namen, die een paar dagen later terechtgesteld werden, gewaagt de courant met geen enkel woord. Ook van de opschudding, die daardoor bleef heerschen en in 1632 wederom tot oproer oversloeg, zoodat de Stadhouder zelf moest komen om de geschillen te vereffenen en de regeering met de burgemeesters te verzoenen, wordt geen melding gemaakt. Het korte bericht van het bezoek des Stadhouders is nog geheimzinniger dan een volstrekt stilzwijgen wezen zou: „Op verleden Maendagh (zegt de courant van 15 April) is binnen dezer Stad Amsterdam gecomen de doorl. Prince van Orangien, ende is gisteren morgen weder na 's Gravenhage vertrocken”. Niets van het doel der komst of den uitslag van het bezoek. Natuurlijk was het niet het belang van den uitgever, dat deze geheimhouding gebod; het zou zijn blad in belangrijkheid hebben doen winnen en bij gevolg het getal zijner lezers vermeerderd hebben, indien hij de oproerige tooneelen, waarvan hij getuige was, had beschreven. Maar hij duchtte zeker de gramschap der burgemeesters, indien hij dingen publiek maakte, waaraan zij zoomin mogelijk ruchtbaarheid wilden gegeven hebben.

Omtrent de kwaliteit der gelijktijdig verschijnende couranten van Broer Jansz. en van Hilten beslissen de berichten van tijdgenooten ten voordeele van de laatsten. P. C. Hooft las ze beide op zijn Muiderslot; die van Broer Jansz. kreeg hij van zijn schoonbroeder Joost Baeck, die van van Hilten of Veselaer (gelijk hij ze met den naam van den drukker, in plaats van dien des uitgevers noemde) van zijn zwager Bartelot. Dat hij ze met belangstelling, zoodanig niet altijd met ingenomenheid, las, blijkt uit een menigte van plaatsen uit zijn brieven. Hij citeert zelfs nu en dan het gewone refrein, waarmee de courantier zijn berichten besluit: „maer de tijt zal 't leeren, zeggen de loopmaren”. Dat evenwel op de berichten niet altijd staat viel te maken, blijkt uit een ander zijner brieven, waar hij zegt: „Ick vreeze dat de loopmaren den mondt zoozeer tot lieghen gewent hebben, dat ze ons ook nu min dan de waarheid zeggen”. In zijn brief van 25 Augustus 1631 schreef hij aan Baeck: „Mijn swaegher Bartelot deedt mij gister lezen de loopmaeren van Vezelaer, dien zij zeggen zinliker te zijn als Broer, van UE. gemeenlijk komende. Doch gedraeghe my tot UE. oordeel, Altijds vindt in deze yets dat d'andere niet en melt”.

Een dertigtal jaren nadien en ook later schijnt de *Haerlemsche Courant* de beste reputatie te genieten; J. Boreel liet zich in een schrijven van Februari 1666 aan R. van Kinschot aldus uit: „Schrijft mij eens van alles, want wij hooren van veele saecken, doch met weynig sekerheyt, ende ick houde de *Haerlemsche Courante* voor de beste.” Zoo verklaarde van Wicquefort in 1670 o. a. dat „Casteleyn sodanige pertinente kennisse van de secrete affaires van den Staet hadde, als yemandt in het geheele lant, doordien hij pertinent bedient werd van secrete resolutiën, brieven, tractaten en memoriën”. Casteleyn zou deze ontvangen hebben door zekeren Otto Callenfels, een handlanger van den Deenschen gezant, die een soort van makelaar in resolutiën der Staten schijnt geweest te zijn, en van wien hij vele jaren lang twee- of driemaal 's weeks brieven met berichten ontving, die evenwel voor de zekerheid aan andere personen geadresseerd werden.

De advertentie, die hartader van het tegenwoordige journalisme, ziet men in den aanvang schoorvoetend en met zeer kleine letter aan het eind der bladen verschijnen; zij betreft bijna uitsluitend nieuw uitgegeven boekwerken of onderwerpen met de wetenschappen in verband staande. De eerste advertentie in de collectie op de Koninklijke Bibliotheek komt voor in het blad van Broer Jansz. van 23 May 1626 en zij kondigt de uitgaaf aan van het 10^e deel van Wassenaers *Historisch Verhael*; verscheidene daaropvolgende nummers bevatten geen aankondigingen en eerst eenige jaren later bevat bijna elk nummer advertenties, doch geen enkel maal meer dan drie in eens. Niet alleen Amsterdamsche boekhandelaars annonceerden hun uitgaven, maar ook de voornaamste uit andere steden en wel in beide Amsterdamsche couranten; er is zelfs een voorbeeld aanwezig, dat Broer Jansz in de *Courante* van Jan van Hilten heeft geadverteerd (25 Junij 1633). Als voorbeeld hoe dergelijke advertenties in dien tijd waren ingericht, deelen wij er een mede en kiezen daartoe een der belangrijkste:

„T' Amsterdam bij *Willem Jansz. Blaeu* wordt teghenwoordigh ghe-druckt het groot Landcaertboeck de ATLAS in vier Talen, Latijn, Fransch, Hoogh- ende Nederduytsch; de Hooghduytsche zal uitgaen tegen Paeschen, de Nederduytsche ende Fransche in de maant May eerstcomende, of ten langhsten in 't eerst van Junio, ende de Latijnsche corts daerna: Alle op seer schoon papier, gheheel vernieut met nieuwe ghesnedene platen ende nieuwe wijtloopighe Beschrijvinghen.”

Deze komt voor in N°. 6 van 1634 van de *Courante uyt Italiën ende Duytschlandt* etc. van Jan van Hilten.

Langzamerhand werd aan de advertenties meer plaats ingeruimd: omstreeks het midden der 18^e eeuw hadden zij reeds betrekking op de meest uiteenlopende maatschappelijke belangen, zoodat uit dat oogpunt de couranten in belangrijkheid toenamen. De Amsterdamsche makelaars plaatsten de aankondiging hunner veilingen in het Oude Zijds en Nieuwe Zijds Heeren-Logement of Brakke Grond, zoowel in de Rotterdamsche, de Haarlemsche, Leidsche en Haagsche couranten als in hun eigen stedelijk orgaan. Hope & Co. en andere bankiers kondigden er de aanstaande betaling van Zweedsche, Fransche en Amerikaansche coupons aan; de West-Indische Compagnie vroeg er geld, en Regenten der Huiszittenhuizen riepen er de belangstellenden op voor hun aanbestedingen. De Rotterdamsche makelaars plaatsten hun annonces van Fransche en Spaansche wijnen, die van Dordrecht de aanstaande houtveilingen in den St. Joris Doelen. Maar ook zelfs buitenlandsche compagnies lieten hun aankondigingen er in plaatsen, zooals o. a. die van de verlenging der Geoctroyeerde O. I. Compagnie in Zweden herhaaldelijk voorkomen in de Leidsche. Verder ontbraken er zelden berichten betreffende jaar- en paardenmarkten, loterijen, boekverkoopingen of nieuw verschenen boeken en brochures.

Gedurende de geheele 17^e en 18^e eeuw was de voor de lezers niet zeer aangename gewoonte in zwang om de advertenties aan de zijde in de ruimte naast de tweede kolom van onder tot boven het blad te drukken. Bij sommige couranten, zooals b. v. de Amsterdamsche en Haarlemsche heeft deze gewoonte zelfs tot 1828 stand gehouden.

Het gebruik om bijvoegsels of „vervolgen”, zooals zij toen genoemd werden, uit te geven, dagteekent reeds van het jaar 1688; soms gaf men ook een „dubbele courant”. De zoogenaamde „na-couranten” werden bij buitengewone gebeurtenissen uitgegeven. Dikwijls waren deze versierd, zooals er verscheidene door de Haagsche courantiërs werden bezorgd. De eerste na-courant te 's Hage verscheen in 1739 en bevatte de tijdingen die na het schrijven van de gewone courant ingekomen waren. Zij had een zeer eigenaardigen vorm en bestond uit een strook ter breedte van een kolom der courant, was aan beide zijden gedrukt en droeg het opschrift „'s Gravenhaegse Maandagse Na-Courant”, met hetzelfde adres als dat van het hoofdblad maar met veel kleiner wapen.

Tegenover de vrijheid van drukpers in onze dagen, die het oprichten van nieuwsbladen geheel vrij laat, stonden vroeger allerlei lastige en drukkende bepalingen. Vooreerst het Placaat van 9 December 1702, waarbij het verlof der plaatselijke overheid als een vereischte voor het uitgeven eener courant werd gesteld. Doorgaans werd dit verlof in die steden bovengenoemd slechts aan één bij wijze van octrooi verleend. Op vele couranten van dien tijd vindt men dan ook achter den naam des uitgevers vermeld: *Geoctroyeerde Courantier van de Ed. M^o Heeren*, enz. enz.

De stad Amsterdam kwam in 1734 zelfs op het denkbeeld, waarschijnlijk omdat zij sedert jaren de courantiers aangesteld en aan deze verplichtingen opgelegd had, dat zij eigenares der *Amsterdamsche Courant* was, en beheerde die dan ook geheel als zoodanig door het aanstellen van drukkers en „Commissarissen der Binnen- en Buitenland-*sche Tijdingen*“.

De stedelijke regeering van Haarlem verbond in 1737, toen de Enschedé's tot courantiers werden aangesteld, aan dat privilege een jaarlijksche recognitie van 2500 gulden ten behoeve van het Aalmoezenershuis. Dit contract werd voor den tijd van twintig jaren aangegaan. In 1757 werd bij het sluiten van een nieuwe overeenkomst dat bedrag op 2000 gulden bepaald, omdat volgens een verzoekschrift, door de firma ingediend, de opbrengsten der courant door de tijdsomstandigheden sterk verminderd waren. Sedert dit jaar nam zij echter weer meer in bloei toe, zoodat de regeering der stad in 1776, na eerst over een verpachting beraadslaagd te hebben, op nieuw een contract aanging, waarin de recognitie op 5000 gulden per jaar bepaald was. Hoewel de Enschedé's zich met volkomen recht eigenaren van hun uitgaaf konden noemen, moesten zij zich, gebonden door het placaat van 1702, geheel afhankelijk stellen van de willekeur der Haarlemsche regeering, die op zulk een onbehoorlijke wijze daarvan misbruik maakte ten behoeve der stedelijke kas.

Ook te Utrecht, Leiden en Rotterdam werd door de zoogenaamde stadscourantiers een te voren bepaalde som jaarlijks uitgekeerd. De recognitie te Rotterdam b. v. die aanvankelijk op slechts 50 gulden bepaald was, steeg langzamerhand tot 3500 gulden per jaar. Die te Leiden bedroeg in 1772 de aanzienlijke som van 8375 gulden.

Burgemeesteren van 's Gravenhage sloten in 1733 een overeenkomst met den courantier de Jongh op vrij zonderlingen voet. De stad

namelijk stelde zich aan als eigenares der courant, die zij bij den stadsdrukker van Kessel wilde laten drukken, terwijl er bepaald werd, dat de Jongh voor het schrijven er van jaarlijks 1500 gulden zou genieten en van zijn correspondenties en verdere onkosten elk halfjaar aan Burgemeesteren rekening zou doen. Zijn loon zou vermeederen naarmate hij de oplaag wist te doen stijgen en wel voor elk half riem papier boven de drie riem met 250 gulden per jaar. Later werd die overeenkomst gewijzigd en kreeg de Jongh de courant geheel onder eigen beheer, daarvoor jaarlijks 4500 gulden aan de stad moettende betalen. Toen de Jongh in 1739 bijna een jaar ten achteren was geraakt met het voldoen dezer recognitie en verklaarde in de onmogelijkheid te zijn die langer te voldoen, besloten Burgemeesteren van 's Gravenhage hem aan te zeggen, dat men om gemelde redenen goedgevonden had hem te „discontinueren” en te verbieden voortaan eenige couranten te schrijven, te drukken of uit te geven en verder dat men de courant aan zich houden en een anderen courantier aanstellen zou. Zijn opvolger Anthony de Groot moest 3000 gulden per jaar voldoen, terwijl diens zoon in 1755 de pacht tegen 4500 gulden jaarlijks aanvaardde.

Niettegenstaande het toestaan der uitgaaf aan particulieren, zooals te Leiden, Rotterdam, Delft en Utrecht, tegen een jaarlijksche recognitie, waarvoor octrooi verleend werd met uitsluiting van alle anderen, kwam het toch soms voor, dat er concurrentie ontstond, ja, zelfs nadruk zich voordeed. Te Utrecht b. v. waar Muntendam op dien voet verlot had tot het uitgeven der *Utrechtsche Courant*, begon de papier- en pennenverkooper Robertus Oudemeijer in 1756 een *Brabanse Courier* uit te geven. Muntendam, die hierin een inbreuk zag op zijn recht, wendde zich met een verzoekschrift tot de Vroedschap om voorziening op dit punt, waarvan het gevolg was dat de mededinger zijn arbeid moest staken. Hetzelfde jaar echter kwamen op nieuw klachten in over het nadrukken van de *Utrechtsche Courant*, die de Vroedschap noopten het besluit te nemen om tot handhaving van de *Utrechtsche Courant* en van den drukker Muntendam, aan alle anderen te verbieden te drukken, te verkoopen of te verzenden, langs de straat, middellijk of onmiddellijk, telkens op straffe eener boete van 25 gld. aan de stads Aalmoeseniërskamer.

Behalve aan deze recognitie waaraan de zoogenaamde stedelijke couranten onderworpen waren, werd er van alle nieuwspapieren een

impost of belasting geheven. In 1674 was bij ordonnantie bepaald, dat van alle Couranten, Gazetten, Post of Nieuwstijdingen, enz., op een half vel aan beide zijden geheel of gedeeltelijk vol gedrukt, door den drukker vier penningen en van grootere dan meer, naar evenredigheid moest worden betaald, terwijl van buiten ingevoerde papieren door den invoerder, op boete van honderd tot duizend gulden, 8 penningen betaald moesten worden. Deze impost in 1691 verdubbeld, werd in 1750, bij ordonnantie van 14 Maart, in dier voege gewijzigd, dat het verschuldigde per elk half vel op één penning werd gesteld, en zoo van grooter oppervlakte en omvang tot twee vellen inclus, naar evenredigheid meer, en van buiten ingevoerd het dubbel van voornoemd bedrag op boete van duizend gulden. Deze impost werd niet in al de overige gewesten geheven, zooals onder anderen in Utrecht en Friesland ¹⁾.

De vrijheid waarmede dagbladschrijvers, drukkers en uitgevers hun beroep konden uitoefenen, verschilde ook ten opzichte van het meedeelen van berichten en het uiten van meeningen nog al van den tegenwoordigen stand van zaken. Wel was de pers hier te lande niet door de censuur gekluisterd, zooals bijna algemeen in het buitenland, waar niets zonder de goedkeuring der aangestelde overheid gedrukt mocht worden, doch een groot aantal resoluties, placaten en ordonnanties bewijzen toch, dat de juiste verhouding tusschen de burgerlijke vrijheid en de handhaving van het gezag niet gemakkelijk te verkrijgen was. De Staten moesten bovendien de vreemde mogendheden te vriend houden, en deze waren dikwijls spoedig geraakt over courantenberichten. Een aanstootelijke passage in de Amsterdamsche Fransche Courant, die aan Lodewijk XIV mishaagde, had ten gevolge, dat na verhoor van den Franschen courantier door gedeputeerden dier stad genoemd blad benevens alle andere Fransche couranten in Holland bij Placaat van 16 September 1679 verboden werden. Het volgende jaar en later in 1683 en 1686 werd het verbod herhaald, waaruit blijkt, dat men tusschenbeide oogluikend de uitgaaf had toegelaten. Tusschen 1686 en 1690 verleenden Burgemeesteren weder privilege tot het uitgeven der Fransche courant. In 1691 bepaalde op nieuw

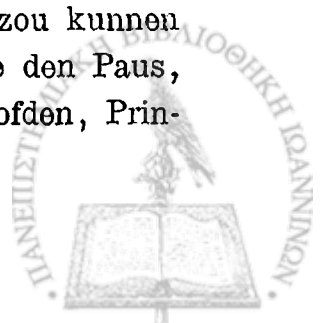
¹⁾ P. H. Engels, *De belastingen en de geldmiddelen van den aanvang der Republiek tot op heden*. Utrecht, 1862.

een placaat der Staten van Holland, dat in 't vervolg geen enkele Fransche courant meer in Holland gedrukt of verkocht mocht worden, terwijl een placaat der Staten-Generaal onmiddellijk daarop deze bepaling over alle provincies des lands uitstrekke. Dit verbod had echter niet de uitwerking, die men er van verwachten mocht. Verschillende Fransche couranten werden onder andere titels gedrukt en daar het verbod niet de Hollandsche couranten betrof, ontstonden nog meer misbruiken. Het beste middel daartegen scheen verlof te verleen om de Nederduitsche couranten of wel extracten daaruit in het Fransch te doen vertalen en drukken. Hoe vreemd dit geneesmiddel ook schijne, het wordt duidelijk aangegeven in de verschillende octrooien, die in 1691 te Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage werden uitgereikt. Eenige jaren later schijnt het verbod weer ingetrokken te zijn, of had het al zijn kracht verloren.

Doch behalve deze pressie van buiten's lands op de vrijheid van mededeeling, ook in de Nederlandsche couranten, uitgeoefend, had men toch reeds van den beginne af een lastig toezicht van de stedelijke overheid, die, hetzij uit eigen beweging daaraan de hand hield, of nu en dan op vertrouwelijke wijze van hooger hand tot beteugeling van de „licentie" der courantiers aangemaand, daartoe verplicht werden. De steden toch waar couranten verschenen waren door het Placaat van 1702 bekend ter Staten-Vergadering; niets was dus eenvoudiger dan een aanschrijving aan de regeeringen van dergelijke steden, wanneer haar E. G. M. aan de courantiers een of anderen wenk wilden geven.

De Regeering van Amsterdam hield reeds in 1624 toezicht op het drukken van couranten, zooals blijkt uit de resolutie van 24 Juni, waarbij aan de courantiers gelast werd bij hun aanstelling 6 gld. aan het Aalmoezeniershuis te geven. In een andere resolutie van 1644 wordt gesproken van order te stellen op het drukken en verspreiden van couranten. Volgens de „Instructie vande Stadscourantier, waernaer hy zich in 't toecomende preciselyk zal hebben te reguleren" was deze te Amsterdam verplicht „zorg te dragen dat hij geene verdigte tijdingen verspreide en altoos opregte berigten bekomme. Hij mag wegens de koopvaardischepen die hier in lading liggen en derselver vertrek niets melden, waarmede de vijand zijn voordeel zou kunnen doen; ook geene aanstootelijke uitdrukkingen betreffende den Paus, de Kardinalen, de Geestelijkheid, of eenige gekroonde Hoofden, Prin-

cen of Mogentheden, vooral zo zij vrienden of bondgenooten van den Staat zijn in de Courant voegen. De huisselijke zaken en de Resolutiën van den Staat, al zijn ze binnenslands niet t' eenemaale geheim mogen ook in de Courant niet wereldkundig worden gemaakt".

Overigens waren over 't algemeen alle courantenschrijvers gehouden „om niemand in het particulier, noch ook collegiën, societeiten of professiën, hetzij geestelijk of wereldlijk, zoo binnen als buiten 's lands, eenige de minste aenstoot te geven, op straffe van intrekking der vergunning, arbitrale correctie ende na exigentie van saeken aan den lyve" ¹⁾. Daarenboven was het hun verboden om te correspondeeren met eenige ministers van den Staat buiten 's lands of met hun secretarissen of bedienden, noch direct noch indirect, noch ook om in hun couranten eenige missiven van die ministers in het geheel of ten deele, of haren inhoud mede te deelen, al hadden zij die brieven ook op een andere wijze bekomen ²⁾. Het toezicht over de couranten werd aan de „officiers" van de plaats, waar het blad uitkwam, opgedragen, en om dit toezicht met strengheid te doen handhaven, werd bij onderscheidene placaten bepaald, dat voor het geval er onbehoorlijke zaken in de couranten vermeld werden en de uitgevers daarvoor niet werden vervolgd, de officieren terstond in hun betrekking zouden worden geschorst ³⁾. En aan wie was de kennisneming dier misdrijven opgedragen? Was het aan een onafhankelijke rechtbank, die ieder geïncrimineerd artikel aan de bestaande verordening toetste, en geen veroordeelend vonnis velde, tenzij de schuld wettig bewezen en het feit duidelijk bij de wet strafbaar was gesteld? Geenszins: het waren de Gecommitteerde Raden, een gedeelte der uitvoerende macht, die er het grootste belang bij hadden om de vrijheid van schrijven tegen te gaan, daar hun handelingen dikwijls aan de aanmerkingen der pers blootstonden, — deze waren het, die geroepen werden om de overtredingen te doen straffen. Opmerkelijk is het, dat de Gecommitteerde Raden zelve niet konden begrijpen, dat hun zoodanige macht was verleend, waarom zij dan ook in het jaar 1746 zich tot de Staten wendden, om hieromtrent den wil van HEd-Gr-Mog. te vernemen. En het antwoord luidde, „dat de contra-

¹⁾ *Groot Placaetboek* III. 526; IV. 390; V. 691; *Utr. Placaetboek* I. 736.

²⁾ *Groot Placaetboek* VI. 41; VII. 818; VIII. 572; IX. 402.

³⁾ *Ibid.* III. 526; IV. 391.

ventiën der courantiers tegen de Placaten en Resolutiën door de Gecommitteerde Raden konden worden gecorrigeert, en daarover door dezelve tegens de contravenieerende courantiers de judicature uitgeoeffent." 1)

Het gevolg hiervan was, dat dikwerf de onschuldigste zaken strafbaar werden gesteld. Zoo werd bij Res. van 8 Oct. 1666 den Rotterdamschen courantier Naeranus verboden, om voortaan zijn courant uit te geven, op grond, dat hij in strijd met de Res. van 24 July 1666 „tydingen de constitutie van 's Lands vloot concerneerende, en verscheyde andere saaken de Régeeringe en de Policie betreffende" had medegedeeld. Bij Res. van 10 Mei 1730 werden Burgg. en Regeerders van Amsterdam en Leiden gelast te procederen tegen de courantiers aldaar, op grond dat zij in hun couranten hadden vermeld, „dat hare Kaiserlyke Majesteit van Rusland zich in het huwelyk zoude begeven met den Prins Dolgoroucki." Insgelyks werden bij Res. van 23 Oct. 1734 procedures bevolen tegen den Amsterdamschen Franschen courantier, dewijl hij een bericht uit Napels had overgenomen, volgens hetwelk „de Infant Don Carlos den soon van den Praetendent soude beschonken hebben met een strick van diamanten op syn hoed." — Wil men weten hoe men in dien tijd de courantiers behandelde, men sla de Res. van 29 Maart 1776 op, waar Burgg. en Regeerders van Leiden rapport doen van hetgeen door hen is verricht bij gelegenheid van de klachten van den Grootmeester van Malta over een artikel in de Fransche Leidsche courant, betrekkelijk een opstand op dat eiland. Zij berichten „dat sij den courantier E. Luzac voor sig hadden ontboden en hem hun ernstig ongenoegen en indignatie daarover hadden betuigt, dat hy niettegenstaande hunne serieuze en herhaalde vermaningen, sig al wederom niet had ontsien expressiën te gebruiken en reflexiën te maaken, die by iedereen niet anders dan voor seer laesif en aanstotelyk konden gehouden worden; dat sy voorts den courantier gelast hadden niet alleen eene decente retractatie, maar ook een missive aan den Grootmeester van Maltha te vervaardigen om deselve op d' alderhumbelste wijze excus over het gepasseerde te versoeken, en hun de door hem te coucheere concepten ter overweeing en deliberatie ter hand te stellen, dat sy, na lecture en examen der gemelde concept extentiën, oordeelende dat daardoor soo aan de intentie van haar Hoog Mog. als aan die van haar

1) *Ibid.* VII. 974.

Ed. Gr. Mog. was voldaan, niet gehaesiteert hadden den gemelden courantier te authoriseren, om van beide die stukken het gerequiereerde gebruik te maken en deselve nogmaals in allen ernst aange-segt, sig in het vervolg voor soortgelyke indiscreete schryftrant sorgvuldig te wagten en sig in het generaal in het formeeren syner couranten sonder te raisonneeren of te oordeelen over hetgeen voor-gevallen was, alleen te borneeren tot het relateeren van facta en nieuwstydingen, aan welkers egtheid hy niet behoefde te twijffelen." — Insgelyks werd dezelve courantier, wegens een aanmerking over den Koning van Pruissen in zijn courant voorkomende, bij Res. van 8 Dec. 1746 genoodzaakt den Pruissischen minister om verschooning te vragen en een boete van 600 gld. aan de armen te betalen, met verdere bepaling, dat zoo hij hieraan onverhoopt niet mocht voldoen, hem het uitgeven zijner courant voor den tijd van drie maanden zou worden ontzegd.

Belachelijk en nietig waren dikwijls de aanmerkingen, die tot zelfs de plaatselijke besturen van buitenlandsche steden bij de overheid hier te lande indienden. Zoo was b.v. in de Haarlemsche Courant van 18 Nov. 1713, bij de berichten uit *Duytsland en d' aengrensende Rycken*, onder het nieuws uit Frankfort den 12 November het volgende op-genomen: „Men verneemt, dat de besmettelijcke siekte zig reets te Neurenberg openbaert; maer nadien het weer kout werd, en sig tot vriesen geset heeft, hoopt men, dat de Quartieren van den Rhijn daervan bevrijd sullen blijven: Ondertusschen laet men niet na al de nodige Precautiën te nemen." Deze mededeeling, die de stadsraad van Neurenberg ter oore of onder de oogen gekomen was, bracht hem er toe zich bij missive (op het Haarlemsche archief voorhanden) aan de Regeering van Haarlem te beklagen; want het was een onwaarheid dat Neurenberg door kwaadaardige ziekten werd bezocht en daar zulke uitstrooisels nadeel aan handel en nijverheid dreigden te veroorzaken, verzocht men Burgemeesteren van Haarlem den courantier te gelasten dat bericht te herroepen en hem te verzoeken om zijn correspondent te Frankfort uit te noodigen, hem geen dergelijke onware berichten te melden, maar zich beter te doen inlichten.

Soortgelijke kitteloorigheden berokkenden de courantiers op zijn minst tal van vermaningen van de stedelijke overheden, waaraan zij zich echter nooit veel hebben laten gelegen liggen; op dit punt waren zij verstokte recidivisten. Liep het echter de spuigaten uit naar

Vroedschaps meening, dan werden geldboeten of de zes weken toegepast, zooals de Haagsche courantier de Groot moest ondervinden. Het zou te lang ophouden, om de tallooze vervolgingen, waaraan uitgevers en redacteurs in dien tijd blootstonden, in het breede op te sommen; één voorbeeld echter mogen wij niet onvermeld laten, wyl het tevens om den geest dier tijden te leeren kennen zeer merkwaardig is. Bekend is het, dat in 1748 in verscheidene steden en vooral te Haarlem, hevige oproeren tegen de pachters der gemeene middelen plaats grepen. De Regeering van Haarlem begreep het volk te moeten toegeven, en vaardigde een publicatie uit, waarbij te kennen gegeven werd, dat voorloopig de invordering door de pachters niet meer zou geschieden, en dat alle middelen zouden worden aangewend, om die wijze van invordering voortdurend afgeschaft te laten, en om in de plaats daarvan zoodanig ander middel bij vorm van hoofdgeld te doen invoeren, als tot minste bezwaar der burgerij zou kunnen worden uitgedacht. Deze publicatie werd in de *Haarlemsche Courant* van 22 Juni 1748 geplaatst. Dit mishagde den Staten van Holland in hooge mate, waarom zij bij Placaat van 25 Juni daaraanvolgende: „de genoemde Publicatie in de *Haarlemsche Courant* geïnserieert verklaarden voor een onecht, verciert en gefingeert stuk, of wel indien onverhoopentlijk eene zoodanige publicatie binnen Haarlem inderdaad zoude moogen weezen gedaan, voor een stuk dat op eene onwettige wijze en door geweld aan de Regeering of die van den Gerechte tegens derselver eed en plicht was afgeperst en afgedwongen, en derhalve in dat geval voor nul nietig en van onwaarde moest worden gehouden, chocqueerende daarenboven het hoog en Souverain gezach en autoriteit der Staten, 't welk zy nooit souden gedoogen, dat eenig effect sorteerde.” Voorts werd aan de uitgevers verboden, om voortaan de courant weder te schrijven, te drukken en uit te geven, en wanneer zulks toch mocht gebeuren, werd het verspreiden en verkoopen van dat blad ten strengste verboden, en zelfs bevolen, dat de pakketten op de postkantoren zouden worden opengemaakt, om er de Haarlemsche couranten uit te houden. Opmerkelijk is deze beslissing vooral daarom, dewijl het stuk, hetwelk het misnoegen der Staten in zulk een hooge mate opwekte, van de wettige overheid was voortgekomen, als zoodanig alom was afgekondigd geworden, en het opnemen daarvan in een courant derhalve niet tot misdrijf kon worden aangerekend. Intusschen is het verbod niet van voortdurend

gevolg gebleven, daar den 28sten Juni daarop door de Staten aan de Enschedé's, ingevolge hun verzoek, werd vergund „om hunne couranten weederom alomme te mogen debiteeren, des dat zij zich zorgvuldiglijk zouden hebben te wachten, om in hunne couranten iets te stellen, dat mogt inloopen teegens de bevelen van H. Ed. Gr. Mog. of aan de Hooge Regering onaangenaam kon zijn, op poene dat anderszins daartegens op een efficacieuse wijze zou worden voorzien”.

Het is natuurlijk, dat bij dergelijke gezindheid van stedelijke en gewestelijke besturen tegenover de couranten deze, vooral in de eerste eeuw van haar bestaan, wat inhoud en uiterlijk betreft op lagen trap bleven staan. Want de geheele 17e eeuw door en een groot gedeelte van de volgende bovendien, is de courant in Nederland gebleven wat zij in de dagen van Hooft was. In één opzicht, in papier en letter, is zij zelfs nog achteruit gegaan. De nieuwsbladen, waarin de roemrijke krijgsbedrijven van de Ruyter en Tromp, later van Willem III, ter kennis van het volk gebracht werden, zijn zeker, noch wat hun uiterlijk noch wat hun innerlijk betreft, in overeenstemming met den schitterenden inhoud.

Het schijnt bij de overheden nooit opgekomen te zijn, om de uitgevers tot het verspreiden van juiste berichten de behulpzame hand te bieden, of om door middel van de couranten op de publieke opinie te werken, zooals Richelieu, die, toen in 1631 de eerste *Gazette de France* was verschenen, er terstond gebruik van maakte als wapen tegen zijn vijanden. Hij, de minister, zocht zich tegen zijn mededingers voor het publiek te rechtvaardigen. Onze Souvereine Staten versmaadden zulk een middel van regeeren. In tijden van spanning en onrust bedienden zij zich nog wel van pamfletten, maar toch meer om zich te verdedigen, als zij waren aangevallen, dan om bij voorbaat de menigte voor zich in te nemen; zij hielden de couranten van allen staatkundigen invloed verstoken.

Eerst langzamerhand nam de courant in de 18^e eeuw in omvang en belangrijkheid toe, doch nog altijd bleef zij zich bijna uitsluitend tot de mededeeling van feiten bepalen. Van uitvoerige bespreking der maatschappelijke toestanden b. v. was in 't geheel geen sprake; de bevrediging der nieuwsgierigheid van het publiek scheen zij als haar eenige roeping te beschouwen. Uit verschillende gegevens blijkt, dat over 't algemeen destijds de koffiehuishouders het nieuws van binnen-

en buitenslands uit de eerste hand trachten te bekomen, en dat de courantiers dikwijls daarvan door hen bediend werden. Het koffiehuis van Felix de Klopper te Leiden — omstreeks 1719 — wordt door le Francq van Berkhey de Beurs genoemd, waar de kooplui en de spitsvondige snaken bijeenkwamen. Nieuws was er de groote zaak, vooral goed en getrouw nieuws; men schommelde steeds hier en daar wat op. De kastelein, de Klopper, die een doorzichtig en kundig man genoemd wordt, had eenige goede correspondenten in den Haag, die hem alle eerste nieuws van politie- en staatszaken bezorgden. De groote toeloop in dat koffiehuis en de gewildheid van zijn nieuws brachten de Klopper er toe het privilegie voor het drukken der Leidse courant te vragen. Met betrekking tot een dergelijken toestand te Rotterdam komt aldaar in het Archief de volgende aantekening uit Anno 1715 voor: „Is tot wederseggens toe vergunt aen den Coffyschenkker Haesverberg dat hy de nouvelles uijt Engeland krygende Franco van het postcomptoir sal mogen halen, mitz het pakket ter presentie van den Commis te openen geen andere brieven gevonden werden, en is hiervan kennis gegeven aan den Commis.”

Beter dan een uitvoerige beschrijving kan een specimen der courant uit het midden der 18^e eeuw aantonen in hoeverre er vooruitgang is waar te nemen na verloop van ruim honderd jaar. Wij stellen naast den facsimile-afdruk der Amsterdamsche courant van 1633 dien eener *Leidsche Courant* van 1750, welk blad naar uiterlijk en inhoud bij de overige gelijktijdig in andere steden verschijnende nieuwsbladen niet achterstond.

Dat het publiek echter meer en meer tot het begrip kwam, dat de roeping der courant een hogere kon zijn dan alleen om de nieuwsgierigheid te bevredigen, bewijst het oordeel van tijdgenooten. Volgens de in die dagen verschijnende spectatoriale geschriften *de Philosoph* en *de Vaderlander* werd er luide over geklaagd, dat de couranten zoo weinig beantwoordden aan hetgeen zulk een nieuwspapier moest zijn om nuttig te wezen. Vooreerst diende de lezer zich te wachten voor al die verhalen, die men met overhaasting uit de buitenlandsche bladen overnam en die men straks weer moest tegenspreken. Waartoe dienden verder in de couranten van de maanden Januari of Februari die lijsten van geboren, gestorven en getrouwde lieden in vele landen en steden van Europa? Waartoe de mededeeling, welke partijen aan dit of dat Hof werden gegeven en tot hoe laat het bal had geduurd. Het was

voor 't publiek van niet het minste belang. Even dwaas was de gewoonte om in de nieuwspapieren op te geven, wat er op de bededagen in de voornaamste steden bij de godsdienstoefeningen was gecollecteerd, hetgeen van wege de diakenen geschiedde. De speculanten gebruikten de nieuwsbladen om het publiek te misleiden; „men laat het soms donderen en stormen op zee, om de assuradeurs een vetten os te bezorgen, of het is bij een zwaaren storm fraai weder geweest, alleen om eene assurantie voor weinig geld te krijgen”. Het bericht van een grooten brand in Duitschland is gewoonlijk een preludium „dat er weldra een deputatie in Holland komen zal om voor de afgebrandene te collecteren”, terwijl het soms de vraag blijft, of er ooit brand geweest is. Sommige advertenties waren van dien aard, dat een fatsoenlijke vrouw ze niet zonder blozen kon lezen en men scheen er in 't geheel niet aan te denken dat couranten ook in handen van kinderen komen.

Een gunstige uitzondering maakten de Fransche couranten. Zij werden meest door bekwame en ontwikkelde mannen samengesteld, die daarin o. a. de vele belangrijke bijzonderheden over Frankrijk en het Fransche hof vermeldden, welke zij van hun vrienden in Frankrijk vernamen en welke in de daar gedrukte couranten niet vermeld mochten worden; vandaar dat men ze in het buitenland hooger stelde dan de daar verschijnende bladen. Verschillende getuigenissen gewagen in dezen geest. De baron de Bielefeld o. a. zegt in zijn *Institutions politiques*, Leide, 1767: „Les gazettes de la Haye, de Leide, d' Amsterdam, d' Utrecht sont aujourd'hui les meilleures du monde”, terwijl Demogeot in zijn *Histoire de la littérature Française* melding maakt van de „curiosité de l'Europe que les gazettes d' Utrecht et de la Haye entretenaient jour par jour des péripéties de l'action”. De Fransche *mémoires* van dien tijd wemelen daarenboven van toespelingen op en mededeelingen uit die *Gazettes de Hollande*.

Het was vooral de *Gazette de Leyde*, die uitblonk boven al de destijds in Nederland, ja men kan zeggen in Europa gedrukte nieuwsbladen. De naaste oorzaak van haar reputatie zal wel gezocht moeten worden in het talent van haren samensteller Et. Luzac, wiens onvermoeide werkzaamheid kan afgemeten worden uit zijn eigen woorden, dat de arbeid van een redacteur „de slaafagtigste op de Waereld” is. Hij mocht dan ook met ware zelfvoldoening getuigen, dat zijn nieuwspapier „in meest alle vreemde Landen werd gedebiteert en in het

kabinet van geen vorst of minister werd gemist". Alleen in Frankrijk werden in Juli 1778 2560 exemplaren afgezet. De onafhankelijkheid en vrijmoedigheid van den redacteur, die zich volkomen bevoegd achtte om het Europeesche publiek omtrent logenachtige berichten, dikwijls door de overheden uit eigenbelang in omloop gebracht, beter in te lichten, gaven daarentegen ook meermalen aanleiding tot klachten, door aanzienlijke buitenlanders tegen de opstellen ingediend. In 1774 slingerde de rijksdag te Warschau een decreet tegen den redacteur van de *Gazette de Leyde*, waarin bevolen werd, de nummers aan de vier hoeken der stad door beulshanden te verbranden en den verderen invoer te beletten. Dat een blad van zooveel renommée ook najver deed ontstaan, blijkt uit het feit, dat een Franschman te Weenen de *Gazette* woordelijk ging nadrukken, waarvoor hem zelfs door de Oostenrijksche regeering een octrooi voor 6 jaren werd verleend, terwijl de invoer der Leidsche editie op straffe eener boete van 100 ducaten werd verboden.

De gegevens voor de inwendige geschiedenis, d. w. z. het debiet, de opbrengst, onkosten, het correspondentiewezen, enz. van de courant der 17^e eeuw ontbreken bijna ten eenenmale. Voor die van de 18^e eeuw zijn eenige aantekeningen bewaard gebleven, terwijl de stedelijke archieven waarschijnlijk nog tal van bouwstoffen voor die der stadscouranten bevatten.

Volgens een onderzoek door de Amsterdamsche regeering ingesteld naar aanleiding van een klacht van Abrah. Casteleyn te Haarlem, dat hij te veel belasting betaalde, bleek dat de vier Amsterdamsche courantendrukkers voor den tijd verlopen tusschen 15 Dec. 1674 en 31 Maart 1675 in deze belasting aangeschreven stonden ieder voor 204 gld. en gedurende de maand September voor 18 gld. 18 stuivers, welke laatste opgave geheel in overeenstemming is met de verklaring van den te Amsterdam gewezen impostmeester van de gedrukte papieren, F. van Eems, van 19 Mei 1676, dat hij van de courantiers voor ieder reis dat elk van hen drukte nooit meer dan 2 zilveren ducaten ontvangen had. Daar wij nu weten dat deze impost 4 penningen van elke courant bedroeg, kunnen wij bij benadering over het debiet in die dagen oordeelen.

Uit een aantekening, door de firma Enschedé bewaard, blijkt dat de Haarlemsche courant in de vier laatste jaren van het beheer der Erven

Casteleyn (1733—1736) gemiddeld jaarlijks had opgebracht 10,000 gld., waarvan echter voor onkosten ongeveer 7,000 gld., — waaronder 800 gld. aan impost van 't kleinzegel — afgingen, zoodat er een winst van 3000 gld. jaarlijks was overgebleven. Aan advertenties besomde de Haarlemsche courant in de jaren 1738—1743 resp. 1114; 1776; 1879; 2315; 2451; 2268 gld.

Door den uitgever der Fransche Leidsche courant werd in 1750 bij een verzoekschrift aan Burgemeesteren van Leiden ingediend een *Memorie, behelzende het zuiver provenu of winst van de Nouvelles extraordinaires de divers endroits, en het supplement van dezelve, vijf jaaren, te weten van 1744. tot 1749. door-een-geslagen zijnde, in een jaar bij ETIENNE LUZAC getrokken en genoten, door den voorsz. ETIENNE LUZAC overgelevert aan de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgemeesteren en Regeerders der stad Leiden.* In dit stuk geeft Luzac op, dat het $\frac{1}{5}$ gedeelte van hetgeen hem in de genoemde vijf jaren als zuivere winst zou zijn overgebleven, bedroeg f 2835. 3.— waarvan evenwel afging $\frac{1}{5}$ gedeelte van de nog in die 5 jaren openstaande posten, en die, ten minste wel voor $\frac{3}{4}$, naar allen schijn onbetaald zouden blijven; bedragende gezamenlijk f 3553 en dus voor $\frac{1}{5}$ „ 710.12

Blijft f 2124.11

Als toelichting tot deze cijfers komt in Luzac's aantekeningen de volgende specificatie voor:

Ontvangen van verschillende met
name genoemde personen

In:	Voor couranten:	Van advertenties:	Totaal:
1745 . . .	f 8891 : 1 : —	. . . f 107 : 10 : —	. . . f 8998 : 11 : —
1746 . . .	„ 8649 : 15 : 8	. . . „ 123 : 10 : —	. . . „ 8773 : 5 : 8
1747 . . .	„ 8215 : 4 : 4	. . . „ 226 : — : —	. . . „ 8441 : 4 : 4
1748 . . .	„ 7759 : 18 : —	. . . „ 93 : 10 : —	. . . „ 7853 : 8 : —
1749 . . .	„ 6267 : 18 : 4	. . . „ 116 : 10 : —	. . . „ 6384 : 8 : 4
			f 40450 : 17 : —
		waarvan $\frac{1}{5}$ was	„ 8090 : 3 : —
	Hieraf de jaarlijksche onkosten	„	5155 : — : —
			f 2835 : 3 : —
	Bankeroeten in 5 jaren f 3553 of $\frac{1}{5}$	„	710 : 12 : —
		Blijft	f 2124 : 11 : —

De berekening dier bankeroeten was als volgt:

Van verschillende met name genoemde personen			
In:	Voor couranten:	Van advertenties:	Totaal:
1745 . . .	f 388:11:—	. . . f 51:—:—	. . . f 439:11:—
1746 . . .	„ 601:10:4	. . . „ 40:—:—	. . . „ 641:10:4
1747 . . .	„ 414: 3:—	. . . „ 19:10:—	. . . „ 433:13:—
1748 . . .	„ 260: 6:—	. . . „ 36:10:—	. . . „ 296:16:—
1749 . . .	„ 1728: 6:—	. . . „ 14:—:—	. . . „ 1742: 6:—
			f 3553:16:4

Voorts vernemen wij uit een „*Rekeninge met de Courantier de Jongh geslooten met 15 April 1733 tot 14 April 1734 beyde incluys op den 4 Oct. 1734*”, aanwezig op het Haagsche archief ¹⁾ eenige andere interessante bijzonderheden. Vooreerst krijgen wij een blik in de hoegrootheid van het debiet en een opgaaaf van de plaatsen, waarheen de couranten verzonden werden uit de bijgevoegde „*Lijste van de 's Gravenhaegse couranten versonden van . . . enz.*” Wij laten hier alleen de plaatsen met het bedrag volgen:

Brussel	f 5: 1:—	*Groningen (a. Span-
St. Nicolaes	„ 4: 2:8	dau)
Leuven	„ 6:15:8	f 61:14:6
Ostende	„ 3:19:8	Leeuwaerden
Yperen	„ 11:18:—	„ 43: 8:8
Doornik	„ 20: 3:—	A(l)phen
Brugge	„ 35: 6:—	„ 18:11:6
Bergen op Zoom	„ 57: 4:8	Tilburgh
Antwerpen	„ 64:15:6	„ 13:12:—
Utrecht	„ 297:11:6	Schoonhoven
Woerden	„ 13:18:—	„ 20:12:10
Campen	„ 13: 4:—	Drunen
*Swol	„ 61:16:—	„ 11: 6:2
Deventer	„ 35: 6:—	Schiedam
*Groningen (aan Ra-		„ 20:12:10
dij).	„ 32:19:8	Gorinchem (aan Ver-
		boom).
		„ 3:10:—
		Gorinchem (a. Schul-
		ler)
		„ 43:10:12
		De Jouwer
		„ 0:12:—
		Brielle (a. Allemonde) „
		„ 10:10:—
		id. (aan Gravius) „
		„ 17: 9:6
		Breda
		„ 69:19:—

¹⁾ Zie de Mededeeling van den heer A. J. Servaas van Rooijen in het *Nieuwsblad v. d. Boekh.* 1882, N°. 6.

Maastrigt (aan van der Vreche) f	3 : 12 : —	*Rotterdam f	641 : 5 : 10
Maastrigt (aan Thien) „	81 : 8 : —	Alkmaar „	125 : 12 : —
*Gouda „	91 : 5 : 12	Hoorn „	53 : 14 : —
's Bosch „	73 : 12 : 4	Enkhuysen „	40 : 3 : 4
Zalt-Bommel „	9 : 1 : 8	*Haarlem „	178 : 18 : 2
*Leyden (aan Juffr. Planken) „	204 : 18 : 8	*Amsterdam (aan Oosterwijk) „	1729 : 5 : —
*Leyden (aan den postmeester) „	13 : 19 : 12	*Amsterdam (aan de Wed. Blokland) „	1991 : 15 : 8
*Delft (aan Beman) „	223 : 17 : 8	*'s Hage „	1719 : 1 : 12
id. (aan den postmeester) „	53 : 7 : 8	Voorburgh „	26 : 4 : 6
Dordrecht (aan van Braam) „	181 : 12 : 8	Aken „	14 : 19 : 8
Dordrecht (aan den postmeester) „	6 : 19 : —	Cleef „	19 : — : —
Middelburg „	299 : 2 : —	Dusseldorp „	10 : 13 : —
Goes „	48 : 19 : 6	Londen (aan Hindmans) „	3 : 19 : —
Vlissingen „	63 : 18 : 4	Londen (aan Murrand) „	7 : 18 : —
		Londen (aan Westgard) „	3 : 19 : —
		Londen (aan Jones) „	3 : 19 : —

Waar sterretjes bij de namen gevoegd zijn, werden couranten op fijn en op ordinair papier geleverd.

Een totaal debiet dus van f 8925.10. Een tweede bron van inkomsten waren de advertenties. Uit de „*Memorie*” daarvan blijkt dat de advertenties opbrachten f 3487:18:8.

Nu komen de uitgaven. Eerst die der correspondenten:

Die van Italiën benevens de Switserse en Duytse couranten f 104.12, die van Vrankrijk, zijnde twee correspondenten de eene f 150,

en de andere f 80 „	230.—,
een van Venetiën „	100.—,
Engeland drie correspondenten met de nouvelles „	300.—,
Hamburgh en het Noorden „	100.—,
Saxen, Poolen, etc. „	125.—,
Frankfort wegens Duytsland, etc. „	175.—,
Dusseldorp „	40.—,

Transporteere f 1174.12,

	Transport <i>f</i> 1174.12,
Extraords. correspondentiën uyt Spagne, Vrankrijk, Poolen, Dantzig, etc. en voor de ingekooome stukken	„ 200.—,
Brussel	„ 150.—,
Amsterdam	„ 315.—,
Rotterdam	„ 150.—,
's Gravenhage	„ 37.16,
betaalt aan J. H. Kauderbach voor den dienst als trans- lateur volgens quitantiën	„ 380.—,
	<u>Totaal <i>f</i> 2407.8</u>

Een tweede onkostenrekening geven de porten, enz. Ze zijn:

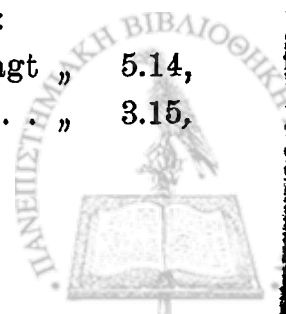
Aan porten van brieven uyt Engeland van den 30 ^{en} April 1733 tot den 14 ^{en} April 1734	<i>f</i> 590.14,
Aan ordinariis porten van brieven (over datzelfde tijdsverloop) aan de commis Swaan voor het vervoeren der cour. na Amsterdam	„ 361.8, „ 267.13,
aan denzelven voor de porten van de nouvelles	„ 49.19,
aan de Franse, Amsterdamse, Haarlemse, Leytse, Delftse en de Franse couranten	„ 40.—,
	<u>Te zamen <i>f</i> 1309.14.</u>

De recapitulatie der uitgaaf wordt nu als volgt:

Wegens de correspondenten	<i>f</i> 2407.8,
onkosten van port enz.	„ 1309.14,
wegens terugbekomen en overgehouden cour.	„ 312.3,
het jaar tractement aan den authour	„ 1500.—,
voor papier geduerende het jaar	„ 848.2,
volgens memorie zo voor te hoog gebrachte posten, nieuwe jaaren, etc.	„ 82.9,
	<u>Totaal <i>f</i> 6459.16.</u>

De post voor 't papier wordt op een bijgevoegde nota als volgt gespecificeerd:

Verbruykt 373 Riemen ord. papier	<i>f</i> 671.8,
„ 62 „ fijn „	„ 176.14,
terwijl de memoriepost voor te hoog gebrachte posten, nieuwj. enz. in volgende bewoordingen is gedetailleerd:	
Voor van Beyerens tot Alkmaar te veel in rekening gebragt „	5.14,
idem voor Endenburgh tot Gouda	„ 3.15,

aan nieuwe jaaren etc. f 32.—,
 aan de oudste knecht voor het houden van het advertentieboek „ 25.—,
 de 3 knechts gewoonlijk voor nieuwe jaaren gehadt „ 16.—.

De ontvangsten waren aan debiet en advertentiegeld. . . f 12413.8,8,
 wert nogh in ontfangh gebragt de zomme van tweehon-
 derd vier-en-twintigh guldens 18 stvs. wegens de be-
 hoeftens van de drukkerije die ik aan de Ed. Aggtb.
 Heeren Burgemeesteren moeste betaelen. „ 224.18,
 nogh ontfangen op den 12° Juny 1733 van wehgens Haar
 Ed. Aghtb. „ 500.—.

Geeft een totaal van f 13138.6,8.

De post van f 224.18 der ontvangsten wordt als volgt omschreven:
 de drukpers met zijn toebehooren f 150.—,
 de oude letter „ 25.—,
 de gebruikte letter „ 36.—,
 het wapentje „ 9.—,
 leere vellen 1 stuks „ 2.10,
 swartseltonnen „ 2.8,

Zoodat „aldus gehoort gerekent ende gesloten met Jacobus de Jongh, wegens den voorsz. ontfangh en uytgave, en blijkt dat meerder is ontfangen bij den voorn. de Jongh als uytgegeven een somma van ses duysent ses hondert agt-en-seventigh gulden thien sts. acht penningen die den gemelte Jacobus de Jongh alhier schuldig blijft en aanneemt op maandag den XIen Octob. te betalen; gedaan ter camere van Burgemeesteren, enz.”

Een aardig zaakje dus voor de Gemeente 's Hage!

2° Periode (1780—1813).

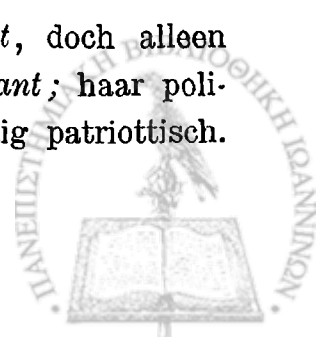
Het was de oorlog met Engeland, uitgebroken in Dec. 1780, die het reeds lang smeulend vuur der partijschappen tusschen patriotten en oranjegezinden in vlam zette en in de pers nieuw leven bracht. Een nieuw element, de staatkundige polemiek, dat tot dusverre bijna geheel in de courant ontbroken had, beheerschte weldra den geheelen inhoud der bestaande bladen. De strijd der partijen, waarbij de patriotten de vertegenwoordigers van het liberale, de oranjeklanten de aanhangers van het conservatieve beginsel dier dagen waren, gaf

tevens het aanzijn aan een tal van nieuwe couranten en weekbladen. Al zeer spoedig na het uitbreken van den oorlog had de patriottenpartij te beschikken over meer dan één orgaan, waarin de tegenpartij voortdurend werd bestreden of aangevallen.

De *Noord-Hollandsche Courant* bestond reeds in 1778 en werd te Buiksloot bij Amsterdam uitgegeven. De omstandigheid, dat de *Amsterdamsche Courant* stads-eigendom was, was oorzaak dat men daar de oprichting van geen particuliere couranten gedoogde, omdat zij gene te veel benadeelden. Daar er geen wetten bestonden, die zulks ten plattenlande verboden en wjl het placaat van 1702 alleen van de approbatie van stedelijke overheden sprak, besloot de uitgever der *Noord-Hollandsche Courant*, zekere Harmanus Koning, haar te Buiksloot te drukken en op verschillende plaatsen verkrijgbaar te stellen. Het blad mocht zich door zijn vrijen schrijftrant spoedig in een ruim debiet verheugen, dat nog toenam toen het met den Engelschen oorlog de partij der Amerikaansch- of anti-Engelschgezinden koos. In 1781 werd de uitgaaf naar de overzijde van het Y, naar de Diemer- of Watergraafsmeer overgebracht, waardoor Koning zich onttrok aan het College van Gecom-Raden van Hoorn, dat het hem met allerlei klachten over den inhoud voortdurend had lastig gemaakt. Doch ook hier bleef de *Diemer- of Watergraafmeersche Courant*, zooals zij toen heette, een steen des aanstoots voor de partij van den Stadhouder en diens bestuur. In 1783 werd zij wegens haar al te krassen toon door de Regeering van Amsterdam verboden en beslag op de drukkerij gelegd. Dergelijke maatregelen waren evenwel slechts tijdelijk, want zoodra de kans schoon stond, kwamen die couranten weder onder andere namen te voorschijn. Zoo ook hier: Koning kwam hetzelfde jaar te Nieuwer-Amstel met de *Nederlandsche Courant* voor den dag, die de tradities van haar voorgangsters tot 1787 handhaafde, doch toen, door de reactie in de meeste provincies verboden, gestaakt. Tusschen 1783 en 1787 werd er in gelijken geest bij Verlem te Amsterdam ook nog een *Nederlandsche Courant* uitgegeven, waardoor eerstgenoemde in die dagen ter onderscheiding met den naam van hem bij wien zij daar verkrijgbaar was gesteld, als „Schuurmansche Courant” werd aangeduid.

Een tegenhanger van de *Noord-Hollandsche Courant*, doch alleen wat den naam betreft, was de *Zuid-Hollandsche Courant*; haar politieke richting was evenals die van eerstgenoemde heftig patriottisch.

Zij verscheen reeds in 1781 en wel bij Leendert Paling, in 't Post-Comptoir te Woerden. De schout van Woerden, die zelf een groot aandeel in de samenstelling van het blad had, zorgde er wel voor dat het ongemoeid bleef, hoewel herhaaldelijk de Staten van andere provincies klachten inleverden over beleedigende uitdrukkingen tegen de regeeringen van verschillende steden gebezigd. Te Rotterdam werd zij in 1784 verboden wegens een lasterlijke beoordeeling van handelingen der Vroedschap. Deze loofde 100 gouden ducaten uit op het ontdekken van den schrijver van dat stuk en verbood voor 't vervolg op verbeurte eener boete van 100 zilveren ducaten het invoeren, uitgeven of verkoopen der *Zuid-Hollandsche Courant* binnen het gebied der stad Rotterdam. Dit laatste had intusschen geen ander gevolg, dan dat het Rotterdamsche publiek kort hierop in de nieuwsbladen verwittigd werd, dat het blad even buiten de poort te krijgen was, n.l. te Delfshaven.

Naast deze organen heeft ook de *Vaderlandsche Courant* tusschen 1781 en 1787 een voorname rol vervuld. Zij werd te Buiksloot gedrukt, eerst bij Coenradus Henricus Koning, later bij Gebr. Baalde, en uitgegeven bij M. de Bruyn en J. de Jongh te Amsterdam. Een eigenaardigheid van dit blad is geweest, dat er af en toe zeer duidelijke kaartjes in werden afgedrukt, zooals b. v. een kaartje van zuidelijk Italië tot toelichting van de beschrijving der aardbeving van 5 Febr. 1783. Toen deze courant in 1787 door de Amsterdamsche en Utrechtsche Vroedschappen verboden werd, moest zij haar bestaan eindigen. Onder gelijkkluidenden naam deed de vroegere uitgever der *Nederlandsche Courant*, J. Verlem, in 1795 nog weer eens een blad het licht zien, dat zich echter slechts korten tijd heeft kunnen staande houden.

De *Delfsche Courant*, die, omgedoopt tot *Hollandsche Historische Courant*, onder redactie en beheer van den veel geruchtmakenden Wijbo Fijnje, mede der patriottenpartij ten dienst stond, gaf herhaaldelijk aanstoot, zooals bij de Rotterdamsche regeering naar aanleiding van een artikel over het oproer in 1785, en in 1786 aan de Staten van Zeeland, terwijl de nummers dier courant van 6 en 27 Jan. 1787 te Goes ongeregeldheden deden ontstaan. Ook in Gelderland was haar de verdere toegang tot dat gewest ontzegd. De „democratische enthousiasterij”, waarvan, zooals Fijnje's zwager Luzac het uitdrukte, de *Hollandsche Historische Courant* tot voertuig diende, was dan ook

oorzaak, dat in Sept. 1787 bij het naderen der Pruisische troepen en bij de komst eener oranjegezinde Haagsche plunderbende Fijnje zich uit de voeten maakte en zijn blad geheel in den steek liet. De uitgaaf bleef toen geruimen tijd gestaakt, om in Mei 1788 weder onder haar ouden naam van *Delfsche Courant* te worden opgevat.

Tot de veelgelezen patriottenblaadjes behoorde vooral *Janus*, een orgaan, dat zich bijna uitsluitend de bespotting van de politiek der oranjepartij had ten doel gesteld. Toen echter in den zomer van 1787 de oranjepartij weër de overhand kreeg, liet *Janus* 't er bij zitten en overleed na den 15^{den} Aug. zijn testament te hebben gemaakt, dat voorzien van een rouwrand achter het laatste nummer voorkomt. Acht jaren later, tijdens de omwenteling van 1795, werd het blad geheel in denzelfden vorm hervat onder het opschrift *Janus Verrezen*, waaraan Joh. Kinker zijn medewerking verleende. Ook dit blad werd gretig gekocht en druk gelezen en verwekte zooveel vraag naar den ouden *Janus*, dat de uitgevers Meerburg en Onnekink te Leiden besloten den ouden echten *Janus*, bij hen in de jaren 1786 en 1787 gedrukt en uitgegeven, te herdrukken. De 2° reeks werd in 1798 gestaakt, doch in 1800 in den Haag voortgezet als *Janus Januszoon*. Het succes van *Janus* gaf ook aanleiding tot navolging onder bijna gelijkkluidende titels te Leiden en te Delft, zoodat er in 1802 drie verschillende Janussen uitkwamen. Tegelijk met deze laatste serie verschenen er nog tal van gelijksoortige blaadjes, waarvan wij o. a. noemen: *De Politieke Blixem*, *De Heer Politieke Blixem*, *De Burger Politieke Blixem*, later *Den Ouden Echten Politieke Blixem*, *De Politieke Donderslag*, *Den Politieken Donder*, *De Constitutioneele Vlieg*, *Den Revolutionairen Vraagal*, enz. De *Politieke Blixem*, bij de uitgevers van de Janussen, stond tot deze laatsten in verband. Behalve de politieke berichten en beschouwingen, die hoofdzaak waren, bevatten deze blaadjes, allen in 4° formaat, ook advertenties, scheepstijdingen en prijsopgaven van effecten.

Ook had de patriottenpartij het voorrecht te mogen beschikken over een courant in de Fransche taal. Zekere A. M. Cerisier, uit Frankrijk naar ons land gekomen en die in 1780 redacteur der Fransche Amsterdamsche courant was, zette in het volgende jaar, naar aanleiding van de breuk met Engeland, bovenbedoeld blad op onder den titel *Le politique Hollandais*. Het eerste nummer zag op 12 Febr. het licht en verscheen geregeld iederen Maandag bij den R. C. boekverkooper J. A. Crajenschot te Amsterdam. Dit blad muntte boven zijn Holland-

sche medestrijders uit, zoodat zelfs een overigens vijandig orgaan, *Le Courier du Bas-Rhin*, dat te Cleef verscheen, er van getuigt, dat het zich onderscheidde door zijn vurig patriotisme, een degelijke wel-sprekendheid en een grondige en uitgestrekte kennis van de constitutie en de belangen der Republiek; voorts, dat het blad opgang maakte en de schrijver door den invloed zijner redeneeringen geen minder belangrijke rol speelde dan vele leden der Staten.

In 1793 kreeg Cerisier verschil met zijn uitgever, waardoor hij zich van dezen losmaakte, en met een tweede reeks van zijn blad begon, terwijl Crajenschot zich van een anderen redacteur voorzag. Van beiden is verder weinig meer bekend, alleen dat van de 14 eerste nummers der tweede serie van Cerisier ook een Hollandsche vertaling is verschenen.

Behalve de couranten, die tusschen 1780 en 1787, bovenal van patriottische zijde het licht hebben gezien, verschenen er ook eenige weekbladen, die, hoewel hun vorm ze meer naar de tijdschriften verwijst, toch door hun inhoud een groote rol in de journalistiek dier dagen hebben gespeeld. Het meest bekende daarvan is verreweg *De Post van den Neder-Rhyn*, waarvan P. 't Hoen de schrijver is geweest en dat van 1781 tot 1787 in 8° te Utrecht bij van Paddenburg het licht heeft gezien. Het debiet van dit blad was spoedig tot een voor dien tijd ongekende hoogte gestegen, men noemde het aan onwaarschijnlijkheid grenzende cijfer van 24,000 exemplaren. „Groot en klein las dit weekblad”, zoo heet het in Wagenaar's *Vaderlandsche historie*. Het blad verscheen zonder opgaaf van dag of datum, alleen voorzien van een doorlopend nummer en gepagineerd. In het geheel hebben in die jaren 614 nummers het licht gezien. In 1782 wendde de oranje-partij en wel officiëel uit naam van Willem V een poging aan, om het drukken van *De Post van den Neder-Rhyn* te Utrecht te verbieden; zij stuitte echter af op de cordaatheid van de Regeering aldaar, die uitgever en schrijver in staat stelde zich te rechtvaardigen van den tegen hen ingebrachten laster, waarop een betuiging van den Prins volgde, dat de inzage van het blad Z. H. had doen zien, dat de schrijvers niets ten nadeele van het Vaderland hadden ondernomen. Hetzelfde jaar nog werd er door de hofpartij een procedure tegen den drukker ingesteld, waarvan de pleidooien met groote belangstelling werden gevolgd, maar die toch eindigde met vrijspraak. Te 's Gravenhage evenwel werd het blad verboden en al de nummers bij de boek-

verkoopers opgehaald. Daar het spoedig bleek dat deze maatregel alleen de boekverkoopers trof, wyl men het blad ook te Voorburg kon bekomen en er voor hen, die het wilden lezen, buitendien nog wel andere middelen ter bereiking van dat doel te vinden waren, werd het verbod weder ingetrokken. Te Arnhem werd in 1786 wegens een vinnig artikel in *De Post* tegen den Magistraat een publicatie afgekondigd, waarbij onder meer 100 zilveren ducats werden beloofd aan hem, die den schrijver van het gemelde nummer zou weten te ontdekken. Tegelijkertijd werd door een der secretarissen van de pui van het Stadhuis een resolutie afgelezen, waarbij bepaald was dat „dit vuil en oproerig Libel als onwaardig om door het daglicht te worden beschouwd en in de samenleving getolereert te worden, openlijk voor zo veel het daar in voorkomende oproerige betrof, op een daartoe opgericht schavot, door des scherprechters handen tot assche zou worden verbrand”. Den stadsroedragers werd tevens gelast alle de exemplaren van het bedoelde nummer op te halen, en allen boekverkoopers, herbergiers en societeithouders aangezegd in het vervolg *De Post* noch te verkoopen, noch ter lezing te leggen op boete van 100 goudguldens. Werkelijk werd in tegenwoordigheid van den onderschout met zijn dienaren op een daartoe opgericht schavot het bedoelde nummer aan de vlammen prijsgegeven. Dit feit is ook door den tijdgenoot als een zoo buitengewone gebeurtenis aangemerkt, dat die executie in plaat werd gebracht. Met de reactie in 1787, toen Utrecht door het Pruisische leger bezet en weer oranjegezind was geworden, moest *De Post* naar Amsterdam wijken; doch toen ook die stad eenige weken later overging eindigde zijn bestaan met N°. 614 en 't Hoen nam de wijk naar Frankrijk.

Een weekblad in denzelfden geest was *De Politieke Krayer*, dat van Sept. 1782 tot Sept. 1787 te Amsterdam bij Jan Verlem verscheen. Schrijver er van was Mr. J. C. Hespe, die onder allerlei pseudoniemen ingezonden stukken plaatste. Het blad had, evenals het bovengenoemde, grooten aftrek; bij elk deel werd een spotprent tot titelplaat gevoegd. Die van het eerste deel werd verboden en bracht tal van gemoederen in beweging; te Utrecht werden pogingen aangewend het „zoo geacht als gevreesd kruywerk” te verbieden. Wagenaar zegt van dit blad, dat het „op verre na niet altoos op een beschaafde wijze over Regeeringspersonen en Staatszaaken schreef, en greetig veele loopende Vertellingen voor zekere Waarheden opgaf”. Het gevolg was

dan ook een voortdurend gekibbel en krakeel, en in 1785 het procederen van de schepenen van Amsterdam tegen schrijver en uitgever, die beide „bij provisie in besloten hechtenis” werden genomen, om na een opzienbarend proces en veroordeeling tot een aanzienlijke geldboete en eenige dagen gevangenstraf, in hooger beroep te worden ontslagen. Zij werden met de koets van den advocaat van Castrop afgehaald en naar huis gebracht onder geleide van een groote massa volk. Niet alleen te Amsterdam, maar ook in verscheidene andere steden werden Hespe en Verlem de helden van den dag, en overal gingen de beurzen der patriotten open om hen bij te staan.

Van de titels van sommige patriottenbladen maakte de oranjepartij gebruik om weekbladen in tegenovergestelde richting te doen verrijzen. Zoo had men als tegenhanger van *De Politieke Kruyer: De Politique Kruijers-Kneqt*. Dit weekblad heeft echter nooit eenigen opgang gemaakt en slechts een zeer kortstondig bestaan gehad. Tegenover *De Post van den Neder-Rhyn* stond *De Post naar den NederRhyn*, uitgegeven te 's Hage bij Th. van Os in 1781—1784. Schrijver hiervan was Ph. Verbrugge te Delft, met medewerking van den Rotterdamschen predikant D. W. Smits. Te Leiden en ook te Rotterdam werd het blad in 1783 verboden, en op een klacht van de Goudsche regeering, wegens een strenge critiek van een handelwijze dier overheden, werden drukker en uitgever in hechtenis genomen en voor de schepenbank gedagvaard. Daar werd de 71-jarige drukker in een boete van 3000 gld. geslagen en hem verboden om gedurende drie weken zijn drukkerij te openen; een bijna gelijk vonnis viel den uitgever ten deel, die gedurende 6 weken zijn winkel gesloten moest houden. De schrijver Ph. Verbrugge werd te Delft gevangen genomen en gehouden. Zijn zaak bepleitte de advocaat W. Bilderdijk, doch niet dan na 11 maanden gedetineerd te zijn geweest, ontsloeg men hem onder handtasting. Het vonnis, dat echter eerst in 1784 gewezen werd, behelst dat Verbrugge werd veroordeeld: 1. In de geëischte boete van drie duizend guldens; 2. om ter zake van het schrijven van *De Post naar den Neder-Rhyn* N°. 75, 76, 77, 78, 79, 80 en 81 in de Vierschaar alhier op zijne knieën God en de Justitie om vergiffenis te bidden; 3. om ter plaatse voorsz. met zijn eigen handen te lacereeren en verscheuren het door hem eigenhandig geschreven N°. 81 en de gedrukte exemplaren van N°. 75, 76, 77, 78, 79 en 80 van datzelfde weekblad.

Het blad was natuurlijk sedert de inhechtenisneming gestaakt; het werd later met nog één nummer vermeerderd, doch toen voortgezet onder den titel *De Hardloper van Staat* bij den boekverkooper Jan Hendriksen te Rotterdam. Er waren slechts 10 nummers van verschenen, toen ook deze voortzetting gestaakt moest worden wegens de vervolging door het gerecht van Rotterdam om beleedigende uitdrukking in N°. 9. In het volgende jaar beproefde Verbrugge nogmaals de oranjepartij te dienen door de uitgaaf te Amsterdam van een *Prinse-lijke Courant*, die evenwel ook maar kort bestaan moet hebben en waarvan het eerste nummer al terstond te 's Gravenhage verboden was.

Een ander orgaan der oranjepartij, *De Ouderwetse Nederlandsche Patriot*, waarvan de gewezen Utrechtsche hoogleeraar Rijklof Michael van Goens de samensteller was, werd in 1781 bij P. F. Gosse, boekverkooper van „Z. D. H. den Heer Prins Erfstadhouder” in den Haag uitgegeven. Dit blad, dat ook als tegenwicht moest dienen tegen *De Post van den Neder-Rhyn*, heeft voornamelijk zijn vermaardheid te danken aan een vierweeksche staking, die een stortvloed van vlugschriften deed ontstaan. Langer dan tot Febr. 1783 heeft het niet bestaan. Het spreekt van zelf, dat de samenstelling van de O. N. P. die door van Goens meer op aansporing zijner Haagsche vrienden, dan uit eigen beweging begonnen was, veel tijd kostte en allerlei onaangenaamheden met zich bracht, daar zij uit den aard der zaak geheel in twistgeschrijf moest ontaarden. De partijhaat dier dagen blijkt uit het volgende *Uitnoodigings-briefje tot de Zielmis voor den Ouderwetschen Nederlandschen Patriot*, dat door de tegenpartij in omloop gebracht werd en van dezen inhoud was: Anno 1783. Op Saturdag den 8ste Maart. Worde al de Landverraders en Eerlooze Nederlanders, zo wel Adelijke als Onadelijke, die in de Regeering en Burgerstand den Hertog Louies van Brunswijk, Meer toegedaan en Engels-gezind, geneegen en aan Frankryk dat ons Voordeel behartigd ondankbaar zijn Verzogt; om de Weeklyksche Diensten by te wonen van den Eerlooze, Onzalige, Doemenswaardige, Ouderwetsche Nederlandsche Patriot, Een Verfoeylyk Pasquil ter Opzetting, der braave Nederlanders, gepractiseerd door Pierre Fredrik Gosse, Boekverkooper van zijn Doorlugtige Hoogheid Willem de Vyfde, En welke Boekverkooper tot Alliter geslaagen is, door

een Vrolyke Schryver, naderhand weeder opgevat, door twee Schurken, Bennet en Hake, uitgegeeven door de Mof Kraeft, geschreven door de Verklikker met naame Ryklof Michael van Goens. Om te compareere voor de Troon van Luzifer. Ten Neegen, halv Tien en Twaalf uuren in de Nagt, zal de Mis geleezen worden, en het Te Deum gezongen worden ter eere van onze Teedergeliefde door Baelzebub. Ten 8, halv 9 en 9 uuren zal by het aangaan van de plegtigheid Cerberus 50 maal blaffen. Ten 8, halv 9 en 9 uuren, zullen de Helsche Razer-nyen klaar zyn om de verzogte Schurken met Piktoorsche de Handen daar zy de Lasterpennen mede gevoerd hebben teegens de Souverynen der Landen af te schroeijen. Gedrukt by de Wed: van Jantje Vaarwel."

De oranjezaak diende ook de *'s Gravezandsche* later *Brielsche Courant*, die in de jaren 1786 en 1787 nog al van zich deed spreken. De uitgever Jan Tertoolen, wien het verboden was het blad langer te *'s Gravezande* het licht te doen zien, verplaatste zich, zooals in die dagen en om die reden meermalen geschiedde, eenvoudig naar elders en wel naar zijn vorige woonplaats Brielle. Uit verschillende zaken is gebleken, dat het blad zijn ontstaan en voortzetting voornamelijk te danken had aan den financiëelen steun van prinsgezinden, die de verboden *'s Gravezandsche Courant* gecontinueerd wilden zien, omdat zij met haar een politiek doel hadden. Bij sommige gelegenheden had dit blad iets bijzonders; het nummer van 7 Aug. 1788, verschenen ter gelegenheid van den verjaardag van de Prinses, had onder het Brielsche wapen tusschen de woorden „Vivat Oranje" het portret van de Prinses en daaronder de letters F. S. W. (Frederik Sophia Wilhelmina). Later werd de *Brielsche Courant* ontrouw aan haar programma en hield in 1791 op te verschijnen.

De *'s Gravenhaagsche Courant* stond natuurlijk aan de zijde der hof- of oranjepartij. Dag aan dag werd zij door de talrijke organen van haar tegenpartij aangevallen en haar verdediging was dan doorgaans vol spijt en wrevel en buitengewoon heftig; kwaadspreken van de patriotten was schering en inslag bij haar mededeelingen. Aan scheldnamen voor de courant anderzijds geen gebrek, zooals: De Ojevaars-Courant, De Beuzel-Courant, De Leugen-Courant, Het Haagsche Vod, De Prulle Winkel, Het Hof-Pasquil, enz. Haar uitgever werd in 1783 wegens

het overnemen van een correspondentie uit 's Gravenhage, voorkomende in den *Courier du Bas-Rhin*, behelzende een verhaal van het tumult te Utrecht, door de Gecommitteerde Raden voor den tijd van zes weken geschorst. De vreugde over dit vonnis was aan den kant der patriotten zoo groot, dat het schotschriften regende over den dood en de begrafenis van de *alias* Hof-Courant, waarbij o. a. een 's *Gravenhaagsche Rouwcourant van den 26ste January 1783 N°. 1. In 's Gravenhage by de Erfgenaame die nog staan te koome van Wyle Pierre Gosse Junior*, 2 bladzijden folio in twee kolommen gedrukt met het wapen der Haagsche courant. Omgeven door een rouwrand bevat dit blad niets anders dan spotberichten uit verschillende landen en steden omtrent het verbod van het blad van Gosse.

Oranjegezind was voorts de *Geldersche Historische Courant*, in 1786 en 1787 uitgegeven bij Joh. Olivier te Zalt-Bommel, waarin verschillende mededeelingen geplaatst werden door den destijds 24-jarigen Gijsbert Karel van Hogendorp. Het kon wel niet anders, of een orgaan behoorende aan de partij der zoogenaamde oud-staatsgezinden moest in het voorjaar en in den zomer van 1787 hier en daar in de knel komen. Immers — zoo leest men bij de onpartijdige schrijvers der *Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken 1787* — „hoezeer de onbepaalde Vrijheid der Drukpersse door de Voorstanders van het nieuw Staatsgestel, voor een hoofdzuil van hun ontwerp is gehouden geworden, zo hebben zij egter zelve wel eens aan die zuil geschud, wanneer hen de omstandigheden voorkwamen zulks voor hen te vorderen”. Zoo werd de *Geldersche Historische Courant* te Utrecht en daarna in geheel Holland verboden. Eenige dagen na dit verbod plaatste de uitgever een artikel van zijn hand onder het opschrift: „De schrijver en uitgever aan het Publiek”, waarin hij het tegen zijn blad uitgevaardigd verbod besprak, aan hetwelk hij echter nog geen geloof kon slaan, daar er hem „geen de minste legale kennis” van was gegeven. Aan het slot komt het volgende voor, dat een karakteristieke bijdrage vormt tot de kennis van de manieren in de journalistiek dier dagen.

„P.S. Wy zeiden boven dat wy geen de minste legale kennis van het verbod hadden bekomen. Inderdaad, tot op het oogenblik dat wy dit schryven hebben wy geene particuliere tyding daarvan anders als door den navolgenden zeer beschaafden en regt Patriottischen brief, eergisteren met de ordinaire post ontfangen.

Mijn Heer

Dewyl het H-Ed-Gr. Moogende de Staaten deezer Provincie op voordragt van Heeren Gec. Raaden op Gisteren behaagt hebben, Uw schand Papier, uijt deeze Provinci zoo wij Hoop En Vertrouwe: in Een Eeuwige Vergeetelheijt te bannen; hebbe mij Geneegen gevonden UEd. van dit voor ons zoo Heuchlijk Evenement Kennis te Geeven, met Grond vertrouwende dat alle waare Orange Clanten in dit UEd. soo treffent verlies wel Een Ght. deel sellen Neemen. — intusschen wensche En Bidde dat H: Ed: Groot Moogende verder Meer En Meer voorgaan Mooge om UEd. En alle andere schobbejacken voorstanders van 't Orange Huijs zoo danig te beteugelen als immer Moogelyk zij: op dat eens de tweedragt Geweerd, het Gevloekte Zaad van onrust door UEd. Getragt te stooken verweijdert, En de rust Hersteld worden mag dit is de Hartewens van Hem die zig tekend

Myn Heer

UEd. nimmer Genegen dien.

Rott. den 19 July

Een waar Patriot.

1787.

NB. Soo UEd. plaisier hebt aan de Galg te hangen versoeke dan soo spoedig doenlyk herwaard te koomen.

Niets zeker zoude ons verhinderen om aan deeze gulle invitatie van een waar Patriot te voldoen, by aldien wy ongelukkig tans niet, behalven door onze Courant, overkropt waren van bezigheden: ten anderen kunnen wy ons niet dan eene onaangename voorstelling maken van de moeilykheden om de voorposten te passeeren. Daar de Patriot waarschylyk overal wel een vrye pas zal kunnen toonen, al ware het door het ontbloten van zyn rug, — zoude het ons zeer aangenaam zyn nadere kennis met zyn Ed. te maken, als hy zig herwaard beliefte te begeven, in welk geval wy beloven de ons togedagte eere ten hoogsten aan hem te zullen doen geworden.

Zalt-Boemel, den 22. Juny 1787."

Toen Olivier in 't laatst van dat jaar te Utrecht tot stadscourantier werd aangesteld, eindigde het bestaan der *Geldersche Historische Courant*.

De benaming Na-Courant, die in de 18^e eeuw veelmaals gebruikt

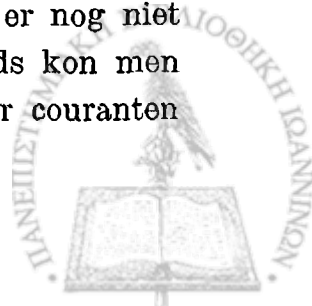

werd voor dat gedeelte der courant dat tegenwoordig onder den naam van bijvoegsel of 2^e en 3^e blad bekend is, werd door de oranjepartij gebezigd tot titel van een zelfstandig blad. Het verscheen in 1783 en 1784 te Amsterdam bij Hendrik Arends, met het doel „om alle soorten van hedendaegsche Schryvers en Uitgevers, die oproer zaaijen Publiek bekend te maaken, om 't even van wat factie zy ook zyn mogen”. De dichter J. le Francq van Berkhey moet aan de samenstelling van dit blad niet vreemd zijn geweest. Gelijkijdige bladen deelen mede, dat het later vervangen werd door de *Vaderlandsche Byzonderheden*, waarvan in 1785—1787 elken Maandag een nummer in 8° verscheen, zonder datum, ja zelfs zonder jaartal.

Een geheel eigenaardige literatuur vormden de in klein 4° of 8° uitgegeven weekblaadjes, die voor de lagere volksklassen bestemd, bij wijze van samenspraken, geschreven waren. De prijs was aan het doel geëvenredigd en bedroeg een halve-stuiver per nummer in plaats van 1½ of 2 stuivers, zooals de meeste couranten. Uit de drukkerij van Jacobus van Egmont, zijn Weduwe en Erven zijn een aantal dergelijke blaadjes in samenspraken voortgekomen, onder de volgende titels: *Krelis en Louw*, *Grietje en Diewertje*, *Den Hollandschen Weeklykschen Nieuws-Vertelder*, alle drie patriottisch. Zij verschenen wekelijks in 4 bladz. klein 4° en wel zoo, dat wanneer *Krelis en Louw* op 2 Jan. was uitgekomen, *Grietje en Diewertje* den 4^{den} en de *Nieuws-Vertelder* den 6^{den} Jan. volgden. Ook werden de titels wel omgekeerd, als de volgorde der samenspraken zulks vorderde, en dit had meest om het andere nummer plaats.

Eveneens werden bij C. F. Koenig te Leiden achtereenvolgens verscheidene van die blaadjes uitgegeven, allen anti-oranjegezind en ten doel hebbende invloed te oefenen op de lagere volksklasse. De meest-bekende zijn: *De Politieke Praatvaar*, *De Politieke Snapper*, *De Politieke Nalezer* en *De Post voor de boeren*. De oranjepartij maakte ter bestrijding van hetzelfde doel weer gebruik van deze titels om te voorschijn te treden met soortgelijke blaadjes, zooals: *De Politieke Praatmoer*, *De Politieke Snapster*.

Uit het voorgaande is reeds gebleken, dat de toestand met betrekking tot de vrijheid van gedachtenuiting door de courant er nog niet veel beter op geworden was; de maatregelen binnenslands kon men eer nog strenger noemen. Telkens kwam het voor dat er couranten

in andere steden verboden werden, terwijl de courantiers dikwijls de dupe waren van de kleingeestigheden der stedelijke regeeringen. Zoo was het verbod der *Rotterdamsche Courant* binnen de stad Brielle op 2 Dec. 1786 uitgevaardigd, niet gelegen in den inhoud van eenig nummer dier courant, maar enkel een daad van weerwraak tegenover de regeering van Rotterdam, die de *Brielsche Courant* kort te voren had verboden. Toen dan ook na de reactie van Sept. 1787 het debiteeren van de *Brielsche Courant* te Rotterdam was toegestaan, werd op 1 Dec. 1787 wederkeerig te Brielle de resolutie van 2 Dec. 1786 buiten werking gesteld.

Den 8sten Sept. 1786 was door de Staten van Gelderland een publicatie tegen het misbruik van de drukpers vastgesteld, die door de tijdgenooten het Bloed-Placaat genaamd en ten schimp met rooden inkt gedrukt en verspreid werd. Die publicatie is zeer uitvoerig ¹⁾; de vier artikelen waar het eigenlijk op aankomt, zijn de volgende:

1. Dat aangezien binnen deeze Landschap geene Couranten, Gazettes of zoortgelyke nieuwstydingen tot nog toe worden gedrukt, maar dat deselve zo uit andere Provinciën, als naburige landen, worden ingevoerd, en aldus uitgegeeven en verkogt; niemand eenige Couranten, Gazettes of andere publike nieuwstydingen, in wat taal of onder wat titul, zal mogen uitgeven of verkoopen, zonder daartoe alvorens schriftelyke permissie te hebben verkregen van de respective Magistraten in de steeden, en van de Hoofd-Officieren op 't platte Land, ter plaatse van elks woning, en ook niet langer dan geduurende deeze permissie, op eene boete van duizend Guldens.

2. Dat vermits inzonderheid de *Zuidhollandsche*, beide *Nederlandsche*, *Vaderlandsche*, en *Historische Couranten*, de *Post van den Neder-Rhyn* en *Politike Kruyer* zedert eenigen tydt byna gewoon werk hebben gemaakt, om met afwyking van het oorsprongelyk oogmerk en wettige instelling, waartoe diergelyke Geschriften zouden moeten dienen, en dus in plaatse van te bevatten binnen of buitenlandsche nieuwstydingen, tans meerendeels zyn opgevuld met Brieven en aanmerkingen over publicque zaaken, ook dikwyls met valsche en oproerige beschuldigingen, zo tegens Overheeden als byzondere Persoonen, derhalve by deezen op het ernstigste werd verboden, dat by provisie en voorbehoudens onze verdere dispositie omtrend alle andere dergelyke nieuws-

¹⁾ Zie *Ned. Jaarb.* 1786, bl. 935.

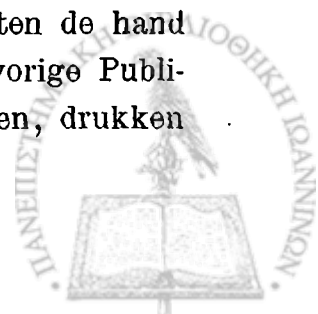

papieren, als by tyd en wylen bevonden zullen worden, in hetzelfde Cas te vallen; alle dese hier boven uitgedrukte geschriften binnen dezen Provincie niet zullen mogen worden uitgegeeven, of verkogt, of ter publieke leezing zullen mogen worden voorgelegd, op eene boete van duizend Guldens voor de eerste reyse, en van drie duizend Guldens voor de tweede reyse, boven en behalven, zo wel voor de eerste als tweede rys, van banissement of andere arbitraire straf naar omstandigheden van zaken.

3. Dat, by aldien de voorsz. personen de respective boeten hier in vermeld niet zouden kunnen Betalen dezelve met geesseling, bannissement of confinement naar omstandigheden van zaaken zullen moeten gestraft worden

4. En eindelyk, doordien ook de dagelyksche ondervinding meer dan waarschylyk maakt, dat er binnen deeze Provincie personen moeten gevonden worden, die door partyzugt gedreven, aan de Courantiers en andere schrijvers, als waarvan wy den invoer en verkoop binnen deze Provincie hier vooren, verboden hebben, suppediteeren stukken, en reflexien, 't zy by weege van Brieven, Advysen, Requesten, of anders op eenige Resolutien, Missives, Memorien, Vonnissen, of eenig ander stuk of stukken, respectivelyk geëmaneed van de Heeren Staaten Generaal, van ons, of van de Heeren Staaten van eenige andere Provincien, van eenig hoog of minder Collegie van Politie of Justitie, van eenige Magistraats Regering of Regtbank van eenige Stad of Plaats, of van Lid of Leeden van dien, binnen deze of andere Provincien, of ook dezulken, waar door eenige buitenlandse Mogendheid, of eenige hooge standspersonen worden gelaedeert; zo verbieden wy by deezen wel expresselyk dat niemand, van wat rang of staat 't zy, voor zyn persoon, 't zy in daar toe belegde of op te rigten genootschappen, die wy tevens voor het toekomstige illegaal verklaaren, alzodane zaaken of stukken aan eenig vreemd courantier of andere schrijver zal mogen toezenden, of op eenigerley wijze, 't zy direct of indirect, zal mogen fourneeren, meede op eene boete van duizend Guldens, boven arbitrale Correctie, naar omstandigheden van zaaken.

Beveelend voorts alle Officieren, en Magistraaten aan de executie van den inhoud van deeze onze Publicatie in allen opzigten de hand te houden, als meede, dat zy in conformiteit van onze vorige Publicatien met alle vlyt en naarstigheid waken tegen 't maken, drukken

en uitgeeven van allerley pasquillen, en eerrovende libellen, auctori-seerende wyders den Hove Provinciaal in 't Generaal, om wanneer eenige andere, dan de bovengenoemde Nieuwspapieren, bevattende zoortgelyke verbodene zaaken, en ook de reeds genoemde onder eene andere benaming of gedaante mogen te voorschijn komen, daar tegens mede conform onse intentie, hier boven vervat, te voorzien.

En op dat dit ter kennisse van een ieder zal kunnen komen, zal deeze alomme binnen deezen Furstendom en Graafschap worden gepubliceerd en geaffigeert.

Ook de Utrechtsche Regeering oefende een streng en lastig toezicht uit, zoo zelfs dat in 1787 op voordracht van Heeren Burgemeesteren het octrooi en privilegie exclusief tot het schrijven, drukken en verkoopen der Nederduytsche Utrechtsche Courant, aan Gerrit Nieuwenhuys en Corn. de Vries verleend, ingetrokken werd „wegends hun licentius en honend schrijven omtrend de wettige overigheid, en den Heere Prince Erfstadhouder dezer Provincie”. Eenige jaren later, in 1795, moest de Utrechtsche courantier Olivier in het cachot, omdat in zijn courant van 1 Mei bij de berichten uit Osnabrugge van 18 April, na de mededeeling der „blymaare van het tot stand brengen van den vrede tusschen Pruissen en Frankryk” en het melding maken van eenige troepenbewegingen ten gevolge daarvan, gezegd was: „De overige Pruissische regimenten zegt men hier dat naar Holland zullen gaan, voor welke naricht men echter nog geenzins kan instaan.” Terstond werd Olivier voor de Vroedschap ontboden en naar aanleiding van dit „rustverstoorend Articul van hem geijscht bewys zyner Correspondentie”. Toen hij hieraan niet kon voldoen, doch verklaarde het bericht uit een Duitsch blad overgenomen te hebben, was bannissement het gevolg. Het volgende jaar werd tegen zijn vrouw, die de zaak had mogen voortzetten, geprocedeerd, ook al wegens een „valsche en onwaaragtige tyding”, gelijk ze werd genoemd. Niet dan met veel moeite gelukte het eenigen vrienden haar aan een crimineeel veroordeeling te onttrekken.

Wat het buitenlandsche toezicht betreft, dit was vooral in de jaren 1786 en 1787 vrij scherp van Pruissische zijde. De hier te lande vertoevende gezant van dat rijk, Baron von Thulemeyer, scheen wel als censor over de Nederlandsche couranten aangesteld te zijn; de meeste courantiers moesten, soms bij herhaling, onaangename gevolgen van zijn lastigheid en dikwijls beuzelachtige aanmerkingen ondervinden.

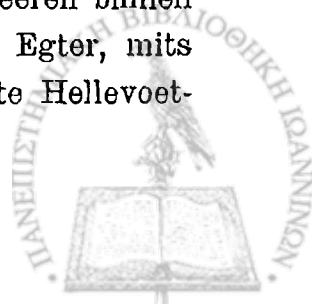
Het binnenlandsch of stedelijk toezicht betrof niet alleen de nieuwsberichten maar ook de advertenties. In de *Utrechtsche Courant* van 3 Aug. 1781 b. v. was de volgende advertentie opgenomen :

„D. Schuurman, Boekverkoper op het Rokkin, by de Vischpoort te Amsterdam, geeft heden uit: Twee scherpe Brieven over drie Fameuse libellen of lasterschriften: Geintituleerd 's *Gravenhagen aan zyn Inwoonders, zeven Dorpen in brand en Brief van zekere Schout aan zekere Secretaris*, door Mr. K. F. C. S. à 6 Stuiv. Gemelde geeft heden uit: De DERDE DRUK van het *Politique Goudschaaltje*, waar op de Memorie van de Heeren Burgemeesteren van Amsterdam en die van den Heere Hertog gewogen worden a 6 Stuiv., en de TWEEDE DRUK van de Toetssteen, Toetzende waar het by toe komt dat men hun Hoogm., Zijne Doorl. Hoogheid, de Raad van Staaten, de Regeeringen van Dordrecht, Haarlem en Amsterdam, mitsgaders andere brave Patriotten heeft zien schenden, zonder dat zulke eerrovery belet is, en nu de Heere Hertog geattackeerd word, men aanstonds is bedacht, zulks door hoog gezag te beteugelen, a 6 stuivers.”

Ofschoon nu uit die advertentie niet juist de eigenlijke inhoud der genoemde boekjes viel op te maken, kwam het Burgemeesteren van Utrecht met het oog op de namen en zaken daarin vermeld voor, dat het onbetamelijk was zulke advertenties in de couranten op te nemen. Ze riepen den tijdelijken beheerder Winkelman voor zich, onderhielden hem ernstig en vermaanden hem om zich in het vervolg in acht te nemen; natuurlijk betuigde deze zijn leedwezen over de gepleegde onachtzaamheid, verzocht om versooning en beloofde beterschap. Doch Burgemeesteren, wier macht niet verder ging dan zulk een „mondelyke correctie” begrepen als naar gewoonte het gebeurde ter kennis te moeten brengen van de Vroedschap, om te zien of deze ook verdere maatregelen noodig achtte. Voor ditmaal evenwel meende de Vroedschap in de zaak te kunnen berusten.

De volgende advertentie, geplaatst in het nummer van 19 Dec. 1788 der *Brielsche Courant*, was een punt van deliberatie bij den Magistraat:

„Den ondergeteekende Astrologus of planeetdoctor, wonende te Rotterdam op de Schie, adverteerd, dat hij geduurende het beslooten water zyne studien in de planeet of sterrekunde zal exerceeren binnen de stad Brielle, ten huijze van den stads Medicine doctor Egter, mits de Brieven franco den 24 December by P. Erkenbout te Hellevoet-

sluys, den 22 dito weder te Brielle, en den 25 dito te Heenvliet, versookende een ieders gunst, en zij met alle toegeneegenheid

UEd. D. W. Dienaar

P. VAN SEYN."

De slotsom der overweging is aldus genotuleerd: „In agting genomen zijnde dat daaruit niet dan schandelyke en nadeelige gevolgen voor de burgery te wagten zyn, en daartegen, zooveel mogelyk behoorde te worden voorsien."

Wegens een andere kwakzalversadvertentie bracht de Commissie van het Geneeskundig Toeverzicht te Amsterdam bezwaren in tegen het nummer der Haagsche courant van 14 Oct. 1801, waarin een aankondiging voorkwam „behelzende het verkoopen van zeker nood- en hulpboekje en daarbij aangekondigde pillen" in strijd zijnde met zekere orde van den agent van politie La Pierre.

Omstreeks het jaar 1793 werd een nieuwe bron van inkomsten voor de courant geopend. Sedert dien tijd toch kwam de gewoonte in zwang der geboorte-, huwelijks- en doodberichten door middel van advertenties. Met de laatste schijnt men het vroegst begonnen; de invoering van dezen nieuwen vorm van kennisgeving blijkt duidelijk uit de volgende advertentie, voorkomende in de *Rotterdamsche Courant* van 1 Juli 1794:

„Dient tot Bericht, in de plaats van met Rouwbrieven, dat in Amsterdam, op den 29 Juny 1794 is overleden, Catherine Anne Dutilh, tweede Dochter van Jean François Dutilh, in den ouderdom van 7 Jaren min 3 dagen."

De schade, die 'slands kas door het gemis van briefport wegens het verminderen van de geschreven en gedrukte brieven begon te lijden, bracht het Provinciaal bestuur van Holland tot het invoeren eener belasting op die nieuwe soort van advertenties. Met 1 Nov. 1797 te beginnen moest men voor elke geboorteadvertentie f 1.—, huwelijksadvertentie f 3.— en doodbericht f 2.— betalen en bovendien nog 2 stuivers voor zegelrecht voldoen. Deze belasting werd in 1805 uitgebreid tot alle andere advertenties. De courantiërs waren verplicht de advertenties te liasseeren en 3 jaren lang te bewaren, op poene van voor ieder advertentie, welke gevonden werd niet of onbehoorlijk gezegeld te zijn, een boete van f 25.— te betalen.

Wat overigens de belasting op de nieuwsbladen zelve aangaat, zoo

was de impost op de gedrukte papieren (zie blz. 49), die volgens de resolutie van 1750 bij accoord geheven werd door de gaarders der belastingen ieder in zijn plaats, tot na de Omwenteling onveranderd gebleven. Toen echter wilde men de couranten tot een bron van publieke inkomsten maken; bij de Wet van 4 Oct. 1797 en het Arrêté van 24 Oct. 1797 werd bepaald dat nieuwsbladen moesten worden gedrukt op vóór den druk gezegeld papier. De uitvoering hiervan echter schijnt uitgesteld te zijn en later te hebben gewacht op het in werking treden der Fransche decreten met betrekking tot de aanwijzing van departementale bladen en de vergunning van advertentiebladen, want eerst met het begin van 1812 komt dit zegel te voorschijn en wel naar gelang van afmeting met stempels van 3, 4, 5 of 8 centimes. Intuschen was bij de ordonnantie van 2 Dec. 1805 een geheel gewijzigd belastingstelsel ingevoerd, waarbij voor de nieuwspapieren en tijdschriften een recht van 1 à 2 penningen per vel druks bepaald werd. Deze belasting werd van de couranten aldus geheven: naar de afmeting van het blad en de hoeveelheid der oplaag werd het bedrag van het vel gezegeld papier berekend, waarop telkens één exempl. van elk nummer der courant gedrukt moest worden ingeleverd. De *Rotterdamsche Courant* b. v. moest van elk nummer één exempl. op een zegel van f 3.— leveren, hetwelk voor 156 nrs. een jaarlijksch bedrag van bijna f 500.— uitmaakte.

De reeks van wijzigingen, welke het uiterlijk der bestaande couranten in deze periode onderging, begint met het jaar 1795. Al aanstonds na de vestiging van de Bataafsche Republiek in Januari 1795 werden de couranten aan het hoofd voorzien van de woorden: „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap” en spoedig zag men daaraan toegevoegd: „Het eerste Jaar der Bataafsche Vrijheid.”

Als een gevolg van het vonnis door vrijheidsmannen tegen al wat wapens was uitgesproken, werden verschillende couranten zonder het tot nu toe gevoerde stedelijk of provinciaal wapen uitgegeven. Dat van de *Amsterdamsche Courant* bleef tot 1800 onveranderd aan het hoofd van 't blad prijken, doch het eerste nummer van genoemd jaar gaf een wapen te zien zonder leeuwen, terwijl een vrijheidshoed en eenige andere zinnebeelden boven en naast het schild geplaatst werden. Zulks gaf den dichter Pieter Boddaert aanleiding tot de vervaardiging van het volgende rijm:

Dingsdag

den 15. Mey.

NB. Om den HEMELVAARTSDAG zal de aanstaande DONDERDAGSCHE COURANT op MORGEN worden uitgegeven.

N E D E R L A N D E N .

NYMEGEN den 8 May. Men heeft hiet de droevige tyding ontfangen dat Republike Zonlog overleden is, 's ochtends tot elf uren.

MEVROUWE DE PRINCES VAN NASSAUW WEILBURG.
Onsly Haer Ed. Mog. de Heeren Staaten des Quarters van Nymegen is tot Ontfanger der Gemeene Middelen aangeleid in plaats van Mr. Arnold Engelen, de Heer Maurits de Bruin; en tot Ontfanger der Verpanding over 't zelve Compstort in plaats van Simon Peter Brouwer, de Heer Mr. Jan van Leuven Junior.

MISGIVE van den Raad van Stadsen.

HOOG MOGENDE HEEREN!

Dewyl de Heeren Geconmitteerden tot het desensieueren na Ingeomen informatien aan Uw Hoog Mog. hebben voorgedragen den slechten toestand van eenige Lands Schepen by de Collegien der Admiraliteit in West-Friesland en het Noorder-Quarter en in Friesland, mitzgeders het totaal overnemen van voorlz. Collegien; om dezelve dit haare ordinare inkomsten behoorlyk te doen repareren; kan de Raad niet afzyn van overeenkomstig de voorlz. voordracht en ter voldoening aan Uw Hoog Mogende Resolutie van den 17. April laatstleden te petitioneeren eensommit van f. 20000 ten einde de kosten der nodige reparatien daar uit te kunnen vinden op bewys van het geen daar toe effektivlyk gepensendeert is of moet worden.

En daar hiet van zelve spreekt, dat de Hooge Bondgenooten niet kunnen toelaten, dat deze hutne Schepen met zoo veel kosten nog maar omlangt aangebouwd door gebrek aan nodige reparatien zouden bedorven, en voor de Republiek geheel onnut worden; zal de Raad uit hoofde van het gemanteesteet overnemen der voorlz. Collegien, zig dispanferrep de noodzakelykheid der zelve nader aante dingen, in hoop dat dezelve door Uw Hoog Mogende appuy gelterkt by de Leeden van het Bondgenootschap promptlyk zal worden geconfersteet, en met reele furtyfementen agtervolgd.

Allys gedaan en geputteert by den Raad van Staate, den 2. May 1787.

(geparat) LYCKLAMA à NYHOLT vt
(onder foms) Ter Ordonnantie van den Raad van Staate
der Vereenigde Nederlanden.
(was gnt.) J. H. MOLLERUS.

AMSTERDAM den 13. May. Het Request door verscheide Burgeren en Inwoonders der Stad Amstredam, tot redres omtrent het voorgelvalene by de Remonte en aanstelling van negen Heeren Raden gedaan, was floor twee oer Ondrtekenaars by den aanvang van de vergadering Ingeleverd; danna sloop van weinig tyds, echter voldoende om bez gelezen te hebben, wter het Request uitgegeven met een mondeling bescheid, dat men hetelye *des andern dages* by Heeren Burgermeesteren moest ingeven, ter wyl men op dat zelve oogenblik voortgong met de nieuwe Raden, (diarect by de hand entegens gewoonte beletst in hun Pontifficaal waarna) te benoemen en in den Eed te neemen — men ziet dat het onderfcheid tuschen Volkstem en Volkstem — het getal zekerlyk van die Ondrtekenaars van dit in der yl opgeworpen Request, was minder; dan dat van de Ondrtekenaars der qualifficatie, maar echter groot genoeg, om op hun billyk verzoek eenige meerdere aandag te vestigen — de Ondrtekenaars waren alle ordantelyke en gezeeten lieden; en waai om zou de nywe ambachtsman, die in het zweet zyns aanzigts een gedeelte van het zootoor by hem yerdiende, ten behoove van het Vadedland opbrengt, en schot en lot betaalt, niet beven zoo zeer zich moogen beroepen op de Vryheid en voorrechten hem als Burger en Inwoonder toekomende als de ryke (Koopman) en de aanzienlyke Wellusteling? om nu niet te zeggen, dat het er zeer verre van daan is, dat onder dit geduchte getal van 15000 a 16000 geene andere, als notabele en goede lieden zouden zyn: mogelyk zoo naauwlyk een derde van die notabel inwoonders op te vrasen of in de Stad bekend zyn. *Nos numerum fatimus* was het woord, en daarom heeft men vreamdelingen, werklieden, iongens, en zelfs tot weeskinderen toe, zoo men verzeekerd word, laten tekenen — en watis dan ook noch het getal van 15 a 16000 tegens het geheel aantal Inwoonders dezer volkyke Stad, gerekend: mag men niet te recht ophet gewicht dezer Volkstemmen met den Vader der Nederlandische Dichtkunst zeggen:

*Indien z'ons dienstig zyn, wy willen dat zy spreken,
maar zwygen, als ze ons' hoofd mer tegenstrubben breeken.*

VONDELS PALAMEDES.

Aan de Edele Groot Achtsbaars Heeren Burgermeesteren en Raden der Stad Amstredam.

Ceeven met verschildige eerbied te kennen, de Ondergeteekende Burgeren en Inwoonders der Stad Amstredam: dat zy Onderget. altoos met de ontfeste zantooning en leed wezen gezien hebbende, de bewegingen en oorst welke zo in Nabuuzige Provincien, als in deze Provincie zelve, van tyd tot tyd hebben plaats gehad; en voor zo verre hun aangast, alle zins eeneggen zynde, om volkomentlyk te berasten in de Staats en Erf-Stadhouderlyke Regeering; zo als dezelve door 's Lands Ofsroyer, Privilegien en Weiten; en wel laatstelyk in den jaare 1766 is gevergd; vervolgens noch hebben moeten onderwinden, dat eenige

van haare Meedeburgers en Inwoonders dezer Stad), van zich hebben kunnen verkygen van U. E. G. ACITB. op eene geheel illegale wyze af te dwingen Resolutien, en te verzoeken zaaken, waari in de Ondergeteekende sommit beboringstem). of aan welke verzoeken zy rimmet eenigmal hebbensched. Dat de Or. terget. tot noch toe aan de wyze bestiening van hangeteerbiedde Regeering hebben overgesees, og tot betrugeling van zodaarige onbehoordlyke en oproerige Demarchies, de gepaste maatregelen van gebruik te maken, dan dat men eendelyk tot die hoogte van geweldouffening gekomen zynde, dat men op eene wyze die tot dit noodlottig tydftip toe geen voorbeeld heeft lo onze Republiek eenige Ledender Regeering van derzelver bediening heeft gemetverd, en thans op dezelve illegale wyze zou trachten apdere Persoonen in derzelver plaatsen aantestellen, de Or. terget. zich verpligt oordeelen, ten einde uif hun Siltzwygen niet zou worden afgeleid eenige toestemming van net geen men door eenige tot repraxentatie van de Stemme des Volke, onwyffelaar onbevoegde Persoonen heeft kunnen goerdvinden te doen, en te verlichten, openlyk te betuigen, dat de begeerte van dezelve hutne Meede-Burgereen niet kan, noch moet gehouden worden voor de Stemme des Volke, alzo zy Ondergeteekende, die hoofd voor hoofd h-zelve recht hebben als elk a der Burger, niets liever springen, als dat de wel gevestigde Constitutie van ons Lieve Vaderland mooye blyven Geconferveerd, de Wettige Regeering van deez Stad, haare Deliberatien en Resolutien te laten behoeden, alle verandring en schadelyke nieuwigheden geweerd, en alle andere geweldouffeningen, door de efficaelste middelentegengestaan worden; dat de Ondergeteekende, (welket gering getal alleen aan de bekrompeneheid van tyd, als zynde eerst op laatsten Saturdag Avond geresolveerd, om dit Addies te maken, hoer zser d. Onderget. alsoo in deezelvedenkenbeelden gezeeserd hebben, moer toegelichte en worden, zynde de Onderget. verzeekert; dat iogevallensge eenige meerdere tusschenruimte van voovergelaten was geweest, het getal van hun Ondrteekenaars onewalle superieur geweest zou zyn, dan die geenen, die men horet weteente inducereen, de QUALIFICATIE te tekenen.) Inzonderheit op het ernstlyg. Inlasten ten einde de gedane onwettige Remotte van eenier Heeren Vroedfchappen, als door een zeer klein getale van de Burgeren en Inwoonders dezer Stad, (naar het geheel zereekend,) aan de Ed. ACITB. Vroedschap afgedwongen, worde verklaard illegal en Onwettig; dat by U. Ed. Gr. Achb. niet worde geoproedeerd tot het aanstellen van eenige Nieuwe Vroedfchappen, declarerende de Ondergeteekende dat zy de reazens oordige Verzaderingen van den Raad dezer Stad, als waartoe fitylyk de toegang aan een groot gedeelte van Wettige Leden van deezelwe word belet, niet kunnen, noch willen hoorden, voor een Wettige Vroedschap noch ook eenige Nieuwe op een onwettige wyze aante stellen Pretense Nieuwe Raaten zullen conffidreeren voor Wettige Reprefentanten van de goede Burgery en Inwoonders dezer Stad, over zulke verzoeken, en in teeren, dat by U. Ed. Gr. Achb. niet worde geresolveerd, het geen in Prejudice van der Ondergeteekendens declaratotr zoude kunnen stikken, ten minsten alvoorere alle de Burgeren en Inwoonders dezer Stad op de meest convenabillite wyze daer omtrent ieder voor zig zelve zullen zyn gehoord.

Het welk doende &c.

Fragment van een Reimvoering in een Patriotisch Genoodfchap gebuuden.

Waarne, felden van een party ja paffje gehaate medeburgers, — waar ze Pofflotten — geen nieuwe, zoo als men u ten onrechte zageeft, maar oude, — die van de tyden van Oldenbarneveld en de Witen alkoos standvastig zelfs onder de brandende ftraalen van de voor ons zoo gehaate Orange zoo onze waare eigenschnppen behouden hebben — tot U is myn zegen groet ingeicht — niet alleen over de mog. of chemering der vryheid zyn, maar zelfs over den ten top van deezelvs middag geklommene luister. — Het is aan aan owe standvastigheid, dat wy zulks dank te wyten hebben — de daden van onze Helden zyn zoo groots dat zy aan de vergeetelheid moeten ontruk worden. — Heeft de doortlichtige Hudibras zyd Buitler gehad — wy hebben onzen Noxz — den Inzidigsten rymelaar die men zich bedenken kan, en die de gelokkige kunstgreep heeft, om dikwyls van party te veranderen — Erst heldenlichter van een Courant in rym, waari het leven van WILLEM DEN EERSTEN word gefebest, en thans de verdienstige vervolgter van het zelve Hult

En de Godsdienst — myn waarde medebroeders — dien bloeddoek daar men onkundige mede bedriegt. —

Weg met het fynode van Dort, — floeder van der Kemp, de waardige, en eerlyke Berg, zyn an lere lieden — Tolerantie bopen — Jammer is het maar dat men het Abrahams zaad zoo veel vryheid lave — dat volkye is meest Prinsgezind — en toch maar geschikt om de neerigen en hanteelingen te beerven — en zuik volk geeft men openlyke kerken, tot hutne Godsdianstige deffening — daar in regendeel andere — behoorende tot een Godsdienstouffening van een Monarch aan wien wy zoo veel verpliching hebben, zulks maar ter fhuip moeten verlichten —

Tyrans — Aquilocratie, de Tyd onwikkebaar aller dingen — het ekkershois —

Verder was het manuscript niet hebbaar.

Facsimille op 1/4 der werkelijke grootte van een Courant uit den Patriottentijd (zie blz. 72).

Mynheer!

Het moede my in een over vorige Courant bladen N°. 51. welke...

Table with 2 columns: Item description and Price. Includes items like '12 Riem Schryfpapier', '8 dito Post verg.', '24 Boek Middaan wit', etc.

(NB. De Kruisboeken worden er by verzorg, ten einde Garnonsde in Paviljoenen te konnen doen braden.)

Nog verzekert men my (die dit niet uit de hand van 's Lands Drukker...

's Maas den 11. Mey. Gisteren is door Zeeland Resolutie uitgebragt, waar by zich conformeren met het advies van de vyf andere Provincien...

Heden het Request van de Collonels Grave van Rechteren en Baron van der Durn, wat by verzoeken Hun Hoog Mog. interesse by die van Holland, ten einde de Resolutie, ten opzichte van hunne dispensatie...

Op MORGEN den 15. Mey, en volgende dagen, zullen H. VAN ZOELLEN en R. DEMEYERE en ZOON, in 't gecombineerde Weeshuis binnen de Stad Zalt-Boemel, verkooper...

NB. NB. Heden wordt uitgegeven: De EX-BORGERMEESTER NB. in zyn Zondags Pak, of de Gulde Legende van den Kruifon Fortuinzoeker CHRISTIAAN HAANTJENS, en van eenige zynes Adhertien, verwaandden Brief van Justus Probus aan zyn Vriend te Amsterdamb...

Zeezen dag heeft de Raad geproponoord om ten aller spoedigsten te volgen aanteleggen, ten einde den Burger-oorlog te praevenieren...

Alle de Officieren van Grenier (except de Coll. van Citters) gewelgerd hebbende de Ordres van den Generaal van Rysfel om zonder attache in de Provincie Utrecht te marcheren, te obedieren, zyn by H. H. Mog. gehouden voor luiden van eer, en getrouw aan eed en plicht...

Gisteren is de Mislive van den Raad omtrent de Intercessie voor de gedispenseerde Officieren, by Holland ingepaangenomen voor notificatie. Ook is ter vergadering van Holland ingekomen eene Mislive van de Regeering van Vianen, waar by te kennen geveit, dat zy 's avonds te vooren om negen uren eene zware Kanonnade gehoord hadden...

H. E. Cr. Mog. hebben gisteren geresolveerd zonder remissie aanschryvinge doen aan van Rysfel met last om aan alle Officieren en Gemene te communiqueeren de nadere Resolutie houdende interpretatie van de ordres den 8 November gegeveit, waar by zeggen, dat zy 't met H. H. Mog. eens zyn, dat de particuliere Bedaan de Provincien gedaan da Troupes niet onthief van den Eed aan de Generaliteit...

En is eindelijk door de Commissie van 't desensie wezen geproponeerd, niet tegenstaande Ridderchap en eenige zulks overnamen, een project antwoord aan Gelderland op een zoo hoogen toon, inhoudende gelykloortige stellingen, als in de voorsz. aanschryvinge aan van Rysfel voorkomen, en eindigende met te declareren, dat de Staten van Holland met geen oververschijge oogen zouden aanzien, ingeval Gelderland Troupes in Utrecht bragt.

Maeket commanderende de Dragonders van Ryland was reeds op de twee seinfchooten marschvaardig, en is vervolgens gisteren middag met 120 man Cavallerie in Utrecht getrokken, hebbende deze byzonder, met vergezen van zyn gedanen Eed, gedeclareerd geeno ordres dan die van Holland te zullen respectieeren.

Men zegt dat oorder het moordspyt van d'Avrb... mede een gedeelte van 't Hansweerde Corps in burger klederen zich bevonden en een hoofdstrol gespeelt hebben, dit zoo zynde is het te wenschen dat dit gespuis vogelvry verklaard, en de Onfe opgevangen worde.

§ § § De retraite van den Boekverkooper ARENDS, uit de Stad Amsterdamb zal zekelyk aanleiding geveit tot het verspreiden van allerlei nadeelige geruchten ten zynen opzichte...

§ § § A. VAN GOOR te Nymgen heeft in 't Fransch en Hollandsch gedrukt, en zyn a 3 fl. te bekomen te Amsterdamb by van Selm. Arends en Coertze; Rotterdam Hofhout, D. Vis en Kraai; 's Hage Thieny en Mentingend'Agg; Utrecht vanden Blok, Zalt-Boemel by den Uitgever dezer Courant, en wyders alom: Het Tussche Aanhangsel der Echte Stukken betrekkellyk tot de omdringhandeling toevertouwd aan de Heeren Grave VAN GOERTS en RAYNEVAL.

By de voorsz. maas Boekhandelaars alom en by den Uitgever dezer Courant is te bekomen: DE VADERLANDSCHE STAATSBE-SCHOUWERS, overwegende alles wat er binnen en buiten het Vaderland omgaat en tot deszelfs belang betrekking heeft, in 8vo. het 3de deels 3de stuk, of No. 15 a 9. St. Van de voorige 2 deelen of ook aparte stukjes zyn nog eenige weinige Exemplaren te bekomen.

§ § § By den Uitgever dezer in commissie en alom, is te bekomen SAMENSpraak tuschen den Geest van een onddrverschen VADERLANDER, en een hedendaagseh VRYBURGER. Geveit in de Brisfas van een Nicuym Patriot, aan ons gewetelge Berourte voorleiden.

Op het
Nieuwe Vignet
boven
de Amsterdamsche Courant
bij den aanvang des jaars, 1800.

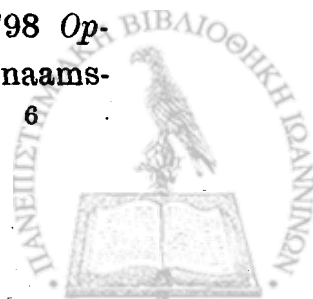
Zegt mij eens, Mannen van verstand!
Waarom op de Amsterdamsche Krant,
Zodra wij Agttien Hondert schreven,
Het Leeuwenpaar is weg gebleven?

Het is omdat wij, niet in schijn,
Slechts Fransche kale schapen zijn,
Die magtloos om hun naaktheid schreeuwen;
Dus voegt ons wapenschild geen leeuwen.

Maar waarom rust dan 't wapenschild,
Op koopmanschap, verspreid in 't wild?
Het is omdat in deze Staten
De koopvaardij ons heeft verlaten;
Is dus geen koopmanschap in 't land,
Zij is in 't printje van de krant.
Waarom is 't wapen scheef gelegen?

Wel man! 't gaat all' langs scheve wegen;
Al siert een kroon de wapenkruin,
't Gaat met de landzaak bijster schuin
Dus is met grond het oude wapen,
In een toepas'lijk nieuw herschapen.

De *Leidsche Courant*, die het „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap” (Het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid) nog niet revolutionair genoeg was, wijzigde gedurende 1795 ook nog haar naam in *Hollandsche Courant*. Bovendien ontstonden er gedurende de Bataafsche Republiek weder eenige nieuwe bladen, waarvan de namen alleen reeds genoeg het tijdvak van uitgaaf aanduiden. Zoo had men van 1796—1801 de *Bataafsche Courant*, de *Nationale Courant*, de *Nationale Bataafsche Courant*, de *Binnenlandsche Bataafsche Courant*, daarna de *Oprechte Bataafsche* en de *Oprechte Nationale Couranten*, die zich in 1798 *Oprecht Constitutioneel Bataafsch* en *Nationaal* gingen noemen. De naams-

wijzigingen waren ook nog al eens het gevolg van het in de knel komen wegens te vrije uiting over politieke zaken.

Het oprichten van nieuwe couranten in de steden was na 1795 veel gemakkelijker geworden, want de Omwenteling had het placaat van 1702, waarbij het uitgeven van eenig nieuwsblad afhankelijk was gemaakt van het verlot der plaatselijke overheid, buiten werking gesteld. Bij de proclamatie der Provisioneele Representanten van het volk van Holland van 31 Jan. 1795 was het beginsel uitgesproken, dat het ieder geoorloofd is zijn gedachten en gevoelens aan anderen te openbaren, hetzij door de drukpers, of op eenige andere wijze. Een decreet van 27 November 1795 had dit beginsel nader bevestigd door te bepalen „dat 'er geen Privilegien voor het Drukken en Uitgeven van eenige Boeken, of Stukken zullen worden verleend, als strydende tegen de thands aangenomen grondbeginselen, volgens welke ieder een aanspraak heeft op de beveiliging van zijnen rechtmatigen eigendom”.

Hoewel men nu zou meenen, dat hiermede dan ook het heffen van stedelijke recognitie moest ophouden, — daar immers het uitsluitend recht verviel en mededinging voor de zoogenaamde stadscouranten niet kon uitblijven, — was zulks toch volstrekt niet het geval. De stedelijke besturen wisten er wel een mouw aan te passen om dien financiëelen band zoolang mogelijk aan te houden. De stad Haarlem b. v. die geen recht had om haar in 1776 gecontracteerde recognitie van f 5000 te blijven vorderen, wilde op een daartoe strekkend verzoekschrift van de uitgevers de overeenkomst wel als vernietigd beschouwen, doch eischte toen hetzelfde bedrag voor het gebruik van het stadswapen. De firma Enschedé heeft hieraan tot Sept. 1799 voldaan, doch toen niet langer genegen zijnde die hooge som te betalen, te meer daar zij niet voor mededinging gevrijwaard bleef, werd het bedrag tot op f 2000 verminderd. Ook te Rotterdam, 's Gravenhage en Utrecht bleef de heffing van recognitie in meerdere of mindere mate nog langen tijd in wezen.

In een ander opzicht, n.l. met betrekking tot de vrijheid van schrijven, scheen het als of met de Revolutie een ingrijpende verandering ten goede zou plaats vinden. Bij art. 16 der Staatsregeling van 1798 toch was het volgende bepaald: „Ieder burger mag zijne gevoelens uiten en verspreiden op zoodanige wijze als hij goedvind, des niet strijdig met het oogmerk der maatschappij. De vrijheid van drukpers is heilig, mids de geschriften met den naam van uitgever,

drukker of schrijver voorzien zijn. Deze allen zijn ten allen tijde aanspraaklijk voor alle zoodanige bedrijven door middel der drukpers ten aanzien van afzonderlijke personen of der gantsche maatschappij begaan, die door de wet als misdadig erkend zijn." — Eveneens behelsde de Staatsregeling van 1801 in art. 3 de navolgende bepaling: „Een iegelijk kan doen en verrigten alles wat hem behaagt, maar blijft wegens alle zijne daden zoowel als wegens het verspreiden zijner gevoelens verantwoordelijk volgens de wet."

Hier vinden wij dus de vrijheid van drukpers openlijk afgekondigd, voor zooveel noodig beperkt, om te verhoeden, dat de rechten der maatschappij en van particulieren daardoor verkort zouden worden. Hoe werd echter dat groote beginsel in toepassing gebracht? Een maand reeds na de aanneming der Staatsregeling van 1798, gevoelde het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek zich genoodzaakt, om bij proclamatie van 22 Mei, luide klachten aan te heffen over het misbruik, dat van de geschonken vrijheid werd gemaakt, en tevens te bedreigen, dat wanneer men zich niet onthield van lasterlijk over de bestaande orde van zaken te spreken en te schrijven, daartegen op een strenge wijze zou worden gewaakt. Deze bedreigingen hadden echter niet het gevolg, dat de Regeering er zich van voorgesteld had, en daarom werd den 19^{den} Juli van hetzelfde jaar, door het Intermediair Uitvoerend Bewind, een publicatie uitgevaardigd, waarbij de straf van strenge geesseling, daaropvolgende gevangenis van vijf jaren en bannissement uit het geheele gemeenebest, werd bedreigd tegen allen, „die openbaare gesprekken zouden voeren of eenig deel hebben aan het maaken, drukken, uitgeeven of verspreiden van geschriften, ingericht om de tegenwoordige orde van zaaken en bestuur, eeniglijk gegrond op de waare erkentenis van 's volks onvervreemdbare oppermagt en de weering van alle indrang op en overweldiging van dezelve, in een hatelijk daglicht te stellen" ¹⁾.

Bij besluit van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek van 8 April 1802, N°. 71, werden de redacteurs, drukkers en schrijvers van de publieke nieuwspapieren aangeschreven, „om zich zorgvuldig te wachten, om daden of besluiten van het Bataafsche Gouvernement als nieuwstijdingen in hun geschriften op te geven,

¹⁾ Deze Proclamatie en Publicatie zijn beide te vinden in de *Publicatiën uitgegeven ter Lands-Drukkerij*.

van welkers waarheid zij niet ten vollen onderricht mogten zijn", op straffe van suppressie der uitgave van zoodanige nieuwspapieren voor den tijd van zes weken ¹⁾. Daar evenwel „zommige dier schrijvers zich niet ontzagen, om met verwaarlozing van den eerbied en ontzag door ieder individueel lid der maatschappij aan het Gouvernement der Bat. Rep. verschuldigd, de handelingen van dat Gouvernement op eene allezins ergerlijke wijze voor te stellen, waardoor aan dezelve handelingen en besluiten tegen de goede wil en meening van het Gouvernement aan eenen geheelen verkeerden en met deszelfs oogmerk strijdenden zin gegeven werd", zoo werd bij besluit van 17 Junij 1802, N°. 66, de Agent van Inwendige Policie aangeschreven, om de persen, waarop de nieuwspapieren, vallende in de termen van het besluit van 8 April, N°. 71, werden gedrukt, bij provisie te doen verzegelen ²⁾. Vervolgens werd dienzelfden Agent bij besluit van 28 Junij 1802, N°. 65, ten ernstigste gelast, „zich van de verzegeling der drukpersen, welke tot het opleggen van zulke schandbladen werden misbruikt, niet te laten afschrikken door de achterhouding van den naam der drukkers, en het voorgeven der uitgevers, dat zij daarvan zouden onkundig zijn, vermits in zoodanig geval de winkel van den uitgever moest worden gesloten en verzegeld, tot zoolang des drukkers naam en de plaats der perse zou zijn aangegeven, alles onder reserve van zoodanige andere maatregelen, als waartoe de hardnekkigheid der auteurs van zoodanige twist- en tweedragtstokende geschriften het Staatsbewind mogten noodzaken".

Waarin nu deze verdere maatregelen bestonden, vernemen wij uit het Besluit van 6 Julij 1804, N°. 28, waarbij — „uit aanmerking dat Ph. Verbruggen, gewezen Predikant te Koedijk, door een allerkwaadaadigst artikel in het Weekblad de *Themis* tegen het Fransch Gouvernement en deszelfs Keizer te plaatsen, getoond had onwaardig te zijn om langer de voorrechten van lid der burgerlijke maatschappij binnen deze Republiek te genieten en overzulks alle aanspraak op de bescherming dier maatschappij door het verbreken van het maatschappelijk contract van zijne zijde te hebben verbeurd, — de Departementale ge-

¹⁾ Dit Besluit en de volgende worden vermeld in de *Notulen van het Staatsbewind der Bat. Republiek*.

²⁾ Van deze bevoegdheid is door dien Agent trouw gebruik gemaakt. Zie *Notulen* 24 Junij 1802 N°. 30, 2 Julij N°. 47, 20 Julij N°. 20, 3 Aug. N°. 17.

rechtshoven, officieren en magistraten werden gelast, naar Ph. Verbrugge nauwkeurig onderzoek te doen, en denzelven uitvindig gemaakt zijnde, dadelijk te arresteeren en onder militaire escorte over de grenzen dezer Republiek te laten brengen, met inthimatie van binnen dezelve niet terugge te keeren, onder bedreiging, dat indien hij weder binnen dezelve gevonden werd, alsdan de noodige maatregelen zouden worden gesteld, waardoor hij belet zoude worden, immer de rust of veiligheid van den Staat te kunnen storen”.

Ten bewijze, hoe de courantiers in dien tijd werden behandeld, mogen de volgende voorbeelden strekken. In Juli 1802 wendt J. Bruyn te Amsterdam zich tot het Staatsbewind met verzoek om vergunning om zijn weekblad weder te mogen voortzetten, zich bereid verklaarende, om telkens en wel 24 uren vóór de uitgave van ieder blad een proef te overhandigen aan zoodanig college of personen, als het Bewind tot het examineeren er van zou gelieven te benoemen. En toch wordt hem dit bij Besluit van 23 Julij N°. 13 voortdurend verboden. — In de *Leidsche Courant* van 31 October 1804 had een artikel gestaan over de maatregelen, die genomen zouden zijn wegens het in- en uitzeilen van schepen, naar neutrale havens gedestineerd. Terstond wordt bij Besluit van 2 Nov. N°. 47 de Hoofdschout van Leiden aangeschreven, om den courantier te gelasten een daarbij gevoegde herroeping in het eerste nummer zijner courant op te nemen, en hem voorts aan te zeggen, dat hij over deze materie niets zonder voorafgaande kennisgeving aan den Hoofdschout mocht plaatsens. — In de *Oprechte Bataafsche Courant* van 28 Mei 1804 las men het volgende: „Naar men elders leest, zou men in Weenen willen beweeren, dat Z. M. de Koning van Zweden tegen het genot eener jaarlijksche inkomste van 600,000 Rijksd. van de Regering zoude afzien, en voorts dan zijne residentie in Manheim nemen, terwijl alsdan de Regering aan den Hertog van Suedermanland zou worden opgedragen.” Daarop wordt bij Besluit van 5 Julij 1804 N°. 35 het Departementaal Bestuur van Holland aangeschreven, „den redacteur van die courant voor zich te ontbieden en hem af te vragen, vanwaar hij die tijding bekomen of uit welke courant overgenomen had, met inthimatie, om dat gerucht in zijne eerstvolgende courant te herroepen en zich in het vervolg te wachten om soortgelijke gehasardeerde tijdingen, welke voor een of andere Mogendheid van Europa beledigend of ergerlijk zouden kunnen worden geacht, te plaatsens, op poene, dat

tegens hem naar de wetten van den lande zoude worden vervaren". En welke waren deze wetten? Geen andere dan de Placaten, Wetten en Ordonnanties der oude Republiek, welke de Hoven, Magistraten en Regtbanken bij Besluit van 19 Junij 1804 N°. 32 gelast werden „op het efficacieuste naar te leven en te observeeren, door zoodanige middelen van policie en justitie, als hun naar den aart hunner functien competeerden, zonder eenige de minste conniventie of dissimulatie"; terwijl later bij Besluit van 3 Sept. 1804 N°. 36 werd gedreigd, „dat wanneer onverhooptelijk in deze eenige nalatigheid ofte conniventie mogt bevonden worden plaats te hebben, het Staatsbewind zich in de noodzakelijkheid zou zien gebragt, om tot maintien van de aan hetzelfde binnen de geheele Republiek competeerende opperpolicie en gezag, zoodanige dispositie ten opzigte van de nalatige Officieren te nemen, als het algemeen belang van den lande zou komen te vorderen".

Zoover was men dus in 1804 met de toepassing van het beginsel van vrijheid van drukpers, herhaaldelijk bij de Staatsregeling aan de natie gewaarborgd, gevorderd, dat men tot de 17^e en 18^e eeuw terugtrad en de revolutie als niet geschied beschouwde. Het is dan ook niet te verwonderen, dat men in de volgende constituties van 1805 en 1806 geen melding meer van de vrijheid van drukpers gemaakt vindt, daar men toch niet van plan was, om die te handhaven. Zelfs bij Koning Lodewijk, hoe welwillend hij ook voor onze natie gezind was, kwam het niet op om haar die vrijheid te schenken. Kort na zijn troonsbestijging vaardigde hij den 9^{den} Juni 1806 een decreet uit, waarbij de plaatselijke besturen werden aangeschreven, „om de redacteurs en uitgevers van couranten en andere tijdschriften ten ernstigste te gelasten, zich in hunne nieuwspapieren te onthouden van alle zoodanige politieke reflectien, als andere, welke eenigzins zouden kunnen dienen, om de daden van het Gouvernement te beoordeelen, met verdere kennisgeving, dat het Gouvernement aan de nakoming hiervan zooveel gewicht hechtte, dat de besturen zelve wegens de overtreding van dien werden aansprakelijk gesteld". Ten einde de handhaving dezer verordening te verzekeren, werd den 4^{den} Juli 1806 een instructie voor den Directeur-Generaal der justitie en politie gegeven, omtrent het oezicht, op de uitkomende boeken en couranten te houden, en bij decreet van 6 Aug. daaraanvolgende het verbod vernieuwd tegen

het beoordeelen der daden van verschillende gouvernementen in gedrukte werken.

In Juli 1805 werden de uitgevers van nieuwsbladen met een geduchten mededinger bedreigd. Het Uitvoerend Bewind, dat zich steeds had moeten behelpen met de bestaande particuliere couranten tot het plaatsen van mededeelingen en aankondigingen, begon na de vereeniging der gewesten behoefte te gevoelen aan een officieel dagblad, uitgaande van het centraal gezag. In bovengenoemd jaar nu zouden de reeds in 1801 opgeworpen plannen tot verwezenlijking komen. De bekendmaking en de uitvoering van het besluit van 14 Augustus 1805, dat zoo frisch ingreep in de belangen van de bestaande courantiers gaf dezen in het daaropvolgende jaar aanleiding tot het drukken en verspreiden van een Memorie in de Fransche en Nederlandsche talen gesteld. Deze Memorie, welke tevens de toestanden der pers dier dagen kenschetst, moge hier in haar geheel een plaats vinden.

MEMORIE, betreklijk de COURANTEN in HOLLAND.

Sedert onheuglijke tijden vonden eene menigte Burgers in Nederland hun eerlijk bestaan bij het drukken en uitgeven van Couranten; eene Wet bepaalde, immers in Holland, dat dezelve niet mogten wezen dan in besloten Steden, zeker om dat de Regering dan beter geschikt was dezelve, indien zij tot licentie mogten overslaan, te beteugelen; dan, om zulk een Privilegie tot het drukken eener Stads Courant te verkrijgen, of te houden, moesten zij Jaarlijks aanzienlijke sommen aan de Steden opbrengen, waarvoor zij echter de Protectie genoten, die hun, als zijnde het meerendeel der Steden integrerende Leden van Staat, dikwijls is te stade gekomen, als bij voorbeeld, deze of geene Buitenlandsche Mogendheid over eene, ofschoon op zichzelf onschuldige, uitdrukking zich gebelgd toonde en daaromtrent genoegdoening vorderde, zoo wel als in vele andere gevallen meer, en schoon er in trouble tijden zeker eene meenigte Bladschrijvers opkwamen, verdwenen zij echter allen naderhand, wanneer Partijen verzoenden, of de onlusten een einde namen, dewijl men gewoonlijk dan de waarde kende van soortgelijke Huurlingen, en de gevestigde Courantiers bleven, door alle woelingen heen, staande, en in het bestendig bezit van hunne Affaire; dan, in het begin van de maand Augustus des vorigen Jaars

1805, vernamen zij, dat er een Staats-Courant zoude worden uitgegeven, en zij presenteerden het volgende Request, waartoe naderhand nog anderen en zeker allen zouden zijn bijgetreden, indien de tijd het toegelaten had, aan allen kennis van dezen stap te geven, het luidde aldus:

De COURANTIERS der Steden ROTTERDAM, LEIJDEN,
HAAG, DELFT en DORDRECHT,

AAN

ZIJNE EXCELLENTIE DEN HEERE RAADPENSIONARIS
DER BATAAFSCHE REPUBLIJK.

De Ondergeteekenden, nu stellig geïnformeerd zijnde, dat men het oogmerk heeft, om een zoogenaamd Officieel Dagblad of Staats-Courant in de weereld te brengen, hebben zich verplicht gerekend, om zich, deswegens, bij Uwe Excellentie te vervoegen, ten einde eensdeels hunne schade te voorkomen, en anderdeels om Uwe Excellentie in staat te stellen van te beoordeelen, of iets dergelijks niet zoude aanloopen tegen de rechtvaardigheid, die aan U zoo eigen is, en in welke de Natie, aan wier hoofd gij zijt, al haar vertrouwen stelt.

Indedaad beschouwt men het Courantierschap als eene zaak daar niets toe noodig is, waarvan genoegzaam alles winst is. Het is er ondertusschen ver af; de onkosten zijn zeer groot en de lasten niet gering. — Men doet alle pogingen om een Fabrijk in het Land te vestigen, en zoude men dan de Fabrijken der Ondergeteekenden, door welken honderden, ja duizenden van Menschen onmidlijk bestaan en op eene ordentlijke wijze daarvan leven, doen vervallen, zonder nu te rekenen die geenen, welken, door het verkoopen der Couranten, door het bezorgen van Advertentien in dezelve, het leveren van Papier en eene menigte andere Behoeften, hunne winsten vermeerderen.

Het Land trekt Jaarlijks eenige duizenden van de Belastingen op de Advertentien van Dooden enz.; de Posterij heeft er een aanzienlijk inkomen door; voor het recht op de Gedrukte Papieren betalen zij eene aanmerkelijke som, en dan nog storten zij Jaarlijks vele duizenden Guldens in derzelver Stads Kassen, welke Recognition meest allen gecontracteerd zijn in tijden, dat de Steden, als integrerende Leden van het Bestuur, de magt hadden om de belastingen of bezwaren,

die men Staatswijze had willen leggen, te keeren, en, daarvan nu verstoken zijnde, wordt de bescherming, die zij van het Stedelijk Bestuur kunnen genieten, zeer duur betaald, en zij zullen ook niet langer in de mogelijkheid zijn daaraan te voldoen.

Deze onopgecierde waarheden nu in overweging nemende, mag men vleijen, dat Uwe Excellentie nimmer zal kunnen besluiten, om zulk eene Classe van Burgeren nieuwe lasten opteleggen, of in hun eerlijk beroep, op zulk eene grievende wijze, te benadeelen; hetgeen zeker het geval zal zijn, indien er een Staats-Courant komt, waarin, bij uitsluiting, alle de Lands-Advertentien worden geplaatst; want dit is, volgens het algemeen gerugt, het voorname doel; dewijl de Ondergeteekenden niet mogen denken, dat er andere oogmerken bij zijn; als daar is het bevoordeelen van den een, om anderen, die van Ouders tot Ouders in het gerust bezit van eene moeilijke kostwinning geweest zijn, te benadeelen; eene gedagte waarvoor zij, dit zeggen zij zonder vleijerij, Uwe Excellentie niet vatbaar kennen: Maar is het denkbeeld ontstaan, zoo als waarschijnlijk is, om den Lande de uitgaaf van Gelden te besparen? Wel nu, indien men dit wil instemmen, dan zullen de Ondergeteekenden een bewijs van welwillenheid geven, dat, wanneer het door anderen gevolgd wierd, een aanzienlijk voordeel voor het algemeen zoude opleveren: — *Zij zullen de Advertentien van den Lande kostloos in hunne Nieuwspapieren mededeelen*; en hierdoor dan zoude de beweeggrond tot het aanleggen van een Staats-Courant zijn weggenomen; want, om deze of geene artikels geplaatst te hebben, behoeft men geen Staatspapier te bezigen. Wie onzer is niet steeds bereid, ja zelfs verlangend geweest, om de Stukken, hun opgegeven of toegezonden, met alle discretie te plaatsen, en dit zal nimmer geweigerd worden, hoedanig het Stuk ook moge wezen, wanneer men het op autoriteit kan in zijne Courant stellen, hetgeen toch altijd het geval moet zijn in een zogenaamd Officieel Blad.

De redenen dus, zoo als de Ondergeteekenden meenen, vervallen zijnde, waarom men het nuttig en oorbaar zoude mogen vinden, om een Officieel Blad of Staats-Courant aanteleggen, die aan den Lande geen voordeel, hetwelk ook waarschijnlijk het oogmerk niet is, zoude aanbrengen, maar slegts één man, den te benoemen Redacteur, eene kostwinning bezorgen zoude, ten nadeele van vele gezeten Burgers, vleijen zich de Ondergeteekenden, dat Uwe Excellentie van dit Ontwerp wel zal willen afzien; te meer, daar Uwe Excellentie hierdoor

tegelijk kan voldoen aan twee uwer bekende bedoelingen, die uw Bestuur, onder Gods zegen, alleen kunnen doen strekken tot heil van het Vaderland, het betragten van spaarzaamheid en rechtvaardig te zijn.

Deze Memorie werd gezonden aan de Heeren Secretarissen van Staat, *Hultman* en *van Stralen*, met een Brief, waarin hen werd kennis gegeven, dat de Courantiers van Haarlem, Schiedam enz. waren bijgetreden, en bij die gelegenheid werd nog op deze en geene punten aangedrongen, vooral om te betogen, dat het Land niet behoorde, *om voordeel*, eene Courant aanteleggen, die anderen zoo zeer benadeelde, als ook dat het niet waar konde zijn, dat de Advertentien den Lande 40000 Guldens kosten, en dus de grondslag van dezen maatregel was valsch enz.; dan, niets mogt helpen; en de Staats-Courant verscheen den 4 September, met de volgende Notificatie aan het hoofd:

N O T I F I C A T I E.

DE ALGEMEENE SECRETARIS VAN STAAT, daartoe behoorlijk geauthoriseerd, notificeert bij dezen, dat verscheiden gewigtige motiven, en speciaal het voordeel, hetwelk daardoor wegens vermindering van Uitgaven en vermeerdering van Inkomsten aan 's Lands Kasse konde worden toegebracht, het Gouvernement hebben doen besluiten tot het doen Drukken en Uitgeven van een Officieel Nieuwspapier, onder den tijtel van BATAAFSCHE STAATS-COURANT, en dat de eerste uitgave aan de Staats-Drukkerij alhier op het Binnenhof zal geschieden, op *Heden*, Woensdag den 4 September, en voortaan driemaal 's weeks, Maandag, Woensdag en Vrijdag.

Dat, ingevolge de bepalingen deswegens bij het Gouvernement vastgesteld, in deze Courant, bij uitsluiting, zullen worden geplaatst alle Notificatien en Advertentien, hoe ook genaamd, welke tot dus verre ten kosten van de Nationale Kas, van wegens de onderscheiden Nationale en Departementale Collegien en Personen, belast met eenigerhande Politiek Bestuur of Administratie, in andere particuliere Couranten werden geïnsereerd, ten dien effecte, dat de Nationale Rekenkamer in het vervolg geene Uitgaven zal laten valideren op eenige Declaratie of Verantwoording van ter goeder Rekening ontvangene

Penningen, welken uit het plaatsen van diergelijke Advertentien in de Nieuwspapieren mogten resulteren, gevallen van volstrekke presance alleenlijk uitgezonderd; blijvende het echter aan particuliere Courantiers vrijgelaten, om de ten dezen bedoelde Advertentien, buiten kosten van den Lande, in hunne Couranten overtenemen.

Dat in dezelve Staats-Courant, tegen betaling der gewone Insertiekosten, zullen mogen worden geplaatst alle Advertentien van Publike Besturen, Collegien, Corporatien en Personen, welken als zoodanig bij het Gouvernement zijn erkend en geavouëerd; terwijl daar en tegen in dezelve *niet* zullen mogen worden geïnsereerd Advertentien van eenige Particulieren, buiten speciaal consent van het Gouvernement dezer Republiek.

Dat in meergemelde Staats-Courant zal worden gevonden

1. Binnenlandsch Nieuws, zoo door of van wegen het Gouvernement, als van elders, aan den Directeur derzelve gesuppediteerd.
2. Buitenlandsch Nieuws, het zij aan denzelven opgegeven door of van wegen het Gouvernement, het zij overgenomen uit andere Dagbladen.
3. Gemarqueeerde Zeetijdingen.
4. De Prijzen der Binnen- en Buitenlandsche Effecten; en eindelijk Publicatien, Resolutien, Voordragten en alle verdere Stukken, welken voor het Publijk belangrijk zouden kunnen zijn.

En dat, ten einde de bereiking der heilzame bedoelingen van het Gouvernement met deze onderneming te meerder te verzekeren, alle Ingezetenen dezer Republiek, welken, na daartoe van het Politiek Bestuur Verlof of Admissien te hebben bekomen, eenigerhande Sociëteiten aan hunne Huizen hebben, Logement- of Koffijhuishouders, Herbergiers, Tappers en alle anderen, welken tot het zetten van Gelagen zijn of zullen worden geadmitteerd, voor zoo verre zij tot dus verre gewoon waren eenigerhande Couranten, ten gerieve van die geenen, welke hunne Huizen frequenteren, natehouden, of zulks in het vervolg verkozen te doen, verplicht en gehouden zullen zijn, om insgelijks ten minsten één Exemplaar der Bataafsche Staats-Courant, tot dat einde, ten hunnen kosten natehouden, gelijk mede om de gelden hiervoor aan den Lande verschuldigd, telken drie maanden, promptelijk te betalen; op pøene, dat, zoo wanneer zij in gebreke bleven aan het voorenstaande te voldoen, derzelve Acte daadlijk zal worden ingetrokken.

Wordende alle Departementale en Plaatselijke Besturen, en die het verder zoude mogen aangaan, namens het Gouvernement, bij deze aangemaand zorge te dragen, dat door alle zoodanige Ingezetenen, als in de termen van het laatvoorgaande Artijkel vallen, aan voorschreve bepalingen exactelijk worde voldaan, en dezelve Besturen wijders speciaal geëxhortoord, alle hunne pogingen aantewenden, ten einde de oogmerken van het Gouvernement ten dezen volledig effect kunnen sorteren.

En op dat niemand hiervan eenige ignorantie zoude kunnen pretenderen, zal deze worden geaffigeerd op alle Plaatsen, waar zulks gewoon en te doen gebruikelijk is.

Gedaan in den Haag, den 30 Augustus 1805.

(Onderstond) De Algemeene Secretaris van Staat

(was geteekend)

C. G. HULTMAN.

Behalven al het reeds bekende zagen zij dan daaruit, *dat, ter bereiking van de heilzame bedoeling dezer ONDERNEMING*, noodig was een nieuwen en, zoo zij meenen, voorbeeldeloozen maatregel te nemen, met alle Logementhouders, Herbergiers en Tappers, op verbeurte van hunne kostwinning, te verplichten, een Staats-Courant te koopen, of anders in het geheel geene Couranten ter lezing voortelleggen, en dit had het natuurlijk gevolg, dat er bijna zoo vele Couranten werden afgezegd als er nu Staats-Couranten worden verkogt: Een ijder mensch gevoelde, met hun, het drukkende van deze daad; doch er was niet aan te doen, dan geduld te hebben, dewijl men begreep, dat alle verdere demarches vrugteloos zouden zijn; men hoopte, dat deze of geene gebeurtenissen soms eenige verandering zouden te weeg brengen, en verergeren toch, meende men, konde het niet wel; dan, sedert heeft men gezien, dat die zelfde Staats-Courant, eerst driemaal ter week uitgegeven, tegenwoordig ijder dag verschijnt en allerhande Advertentien plaatst van Particulieren, het geen voorheen, bij vorenstaande Notificatie, verboden was.

Indien men nu na dit waarachtigh verslag al het gebeurde overweegd en men daarbij voegd dat die *particuliere* personen, toch van en door hunne industrie aan Land en Stad, direct in klinkende Spetie

jaarlijksch tusschen de dertig en veertig duizend Gulden moeten opbrengen, dat de Posterij zoo veel voordeel van hun geniet, dat zij zoo veel geld aan Zegels voor hunne Advertentien gebruiken, dat er zulk eene menigte huishoudinge door bestaan, en dat de Couranten in een Land van Koophandel onmisbaar zijn, dan vragen zij gerustlijk of er in dit of eenig ander Rijk wel eene Classe van menschen bestaat, die zoo zwaar en van alle kanten belast is, en welken dan nog in hun werkzaam leven, waarin zij door een aantal aanmaningen van de verschillende Gouvernemen ten, verzeld van bedreigingen, van tijd tot tijd zijn beangstigd, zoo vele hardheid word aangedaan. Men moet toch al eene groote maat van onderwerping bezitten, als men alle de hardheden, die de Courantiers, sedert korten tijd, zijn overgekomen, met stilzwijgen verdraagd; ja! het eenige, dat zij zich mooglijk te wijten hebben is, dat zij hebben opgehouden te klagen, en dat zij hunne bezwaren niet door hunne Nieuwspapieren hebben bekend gemaakt, op dat hunne klagten door alle de Collegien des Lands waren gehoord, en een ijder derzelve n zoude zich waarschijnlijk beijverd hebben om deze zaak een anderen keer te doen nemen, op dat zij niet deelen zouden in de gevolgen, die zulk eene behandeling natuurlijk moest na zich slepen, en op dat de Stedelijke Recognitien daar door niet zouden verminderd worden. Men sla immers maar het oog op het Request aan den Raadpensionaris, en wie durft staande houden, dat de motieven, tot het daarstellen van een Staatspapier, niet waren weggenomen; men zeide, de Advertentien kosten 40,000 Gulden aan het Land, de Courantiers ontkenden dit, maar al ware dit ook honderd duizend Gulden geweest, zij boden zich aan om het kostloos voor het Land te blijven doen, en op denzelfden voet als of er 40,000 Gulden voor *op rekening* van den Lande of op de Lijst der Staatsbehoef ten wierd gebragt; dan, het mogt niet helpen, en de in den stillen kring der Burgeren wedergekeerde Heer *Wijbo Fijnje* werd tot Directeur van de Courant aangesteld en zijn Zoon hem toegevoegd. Men maakte eenige Vertrekken gereed, stelde Boekhouder enz. aan, en in het kort verscheen de Staats-Courant; doch toen mooglijk vreesde men, dat men te eeniger tijd zoude kunnen zeggen: hoe! vind men hier uitgaaf voor iets dat u geen duit had behoeven te kosten, waardoor gij zoo veele huisgezinnen bedroefd hebt? waar is nu het voordeel dat het Land getrokken heeft? en daar door mooglijk kreeg deze maatregel van bezuiniging den naam van eene *Onderneming*.

Men gelastte aan alle Herbergers, Tappers, &c., dat zij een Staats-Courant moesten nemen, of dat zij anders geene andere Couranten mogten voorleggen, op de verbeurte van hunne Kostwinning. De Departements en Stads-Besturen kregen aanschrijving om de Staats-Courant te bevorderen: hunne Advertentien, *tegen betaling*, aan dezelve te zenden, want men moest toch uit het debiet, dat ten koste van andere Couranten gevestigd wierd, de uitschotten van Papier, Drukken, Directeur, Redacteur, Boekhouder, Klerken en het geheele Bureau, goedmaken; in weerwil van dat al, bereikte men slegts gedeeltelijk het doelwit, want weinige Particulieren lazen dit Dagblad, zoo dat men verzekert, dat er Verkoopingen bij het Land hebben plaats gehad, en onder anderen bij de Marine, van Afval van Hout enz., die duizenden minder hebben opgebracht, dan gewoonlijk, uit gebrek aan concurrentie, en wie weet hoe het met de Aanbestedingen is gegaan, om dat dezelve niet genoeg bekend wierden; dan, dit behoort juist niet tot de zaak der Courantiers, en Zijne Majesteit de Koning kan dit in weinige oogenblikken weten, zoo wel als het geen er gebeurd is bij het veranderen van den Tittel dier Courant, reeds op den 11 Junij, zijnde zeven dagen voor de komst van Zijne Majesteit in den Haag.

Sedert is de Koninglijke Courant daaglijks verschenen en doet aan de gevestigde Courantiers groote schaden, terwijl het vooruitzicht nog meer bekommerend is; want dezelve mogen, volgens eene nieuwe Resolutie, geene stukken plaatsen het Gouvernement rakende, welken niet vooraf in de Staats-Courant hebben gestaan, en daar dit Papier dikwerf verzuimd belangrijke Stukken te plaatsen, die genoeg wettige publiciteit bekomen hebben, en in handen van andere Courantiers zijn, worden deze daardoor beroofd van de gelegenheid, die zij te voren hadden, om onderling door oplettendheid en vaardigheid te wedijveren, ten einde hunne Couranten zo belangrijk mogelijk te maken. Echter zij het er verre van af, dat zij zich tegen de begeerte en wil van het Gouvernement zouden verzetten, maar zij meenen verplicht te zijn, om voor zich zelve, voor hunne Kinderen te moeten zorgen, op dat men hen, wanneer de met zoo vele moeite aangekweekte kostwinningen kwijnen en te gronde gaan, niet verwijten zoude eenig betaamlijk middel te hebben verzuimd.

En daar het een ijder, die meent verongelijkt te zijn, vrijstaat zich tot Zijne Majesteit te wenden, zouden dan allen, die binnen dit Koninkrijk van de Couranten een goed bestaan hadden, en welker

getal eenige honderden, zoo niet duizenden belooft, ook niet mogen klagen, als eene nieuwe Courant hen, op eene onredelijke wijze, met een geheelen ondergang dreigde, of zich in één jaar, door het gezag der Regering, meester maakte van het geen de gevestigde Courantiers, of hunne Voorzaten, sedert honderd en meer Jaren, met zulk eene moeite verkregen?

Neen! indien de Koning zich gelieve te verledigen, om deze zaak der Courantiers te onderzoeken, met die rechtvaardigheid, welke in weinige dagen hem zoo vele duizenden harten heeft doen winnen, zal alles een anderen keer nemen en Zijne Majesteit gewislijk niet te onvreden zijn, dat eenige Zijner gehoorzame Onderdanen, zich voor zijnen Troon hebben vervoegd, om met de zuiverste en onbewimpelde waarheid hun belangen en bezwaren voortedragen; terwijl zij niet zullen ophouden hunne wenschen voor deszelfs gelukkige Regering uitteboezemen.

Hier eindigt de Memorie. Behalve het verzoekschrift daarin vermeld, leverden ook de uitgevers der Haarlemsche, Schiedamsche en Zwolsche couranten, benevens het Gemeentebestuur van 's Gravenhage, dat natuurlijk een belangrijke vermindering van de opbrengst der stadscourant voor de stedelijke kas duchtte, requesten in, doch allen bleven zonder eenige uitwerking. Toen in 1806 de Nederlanden tot Koninkrijk werden verheven en Koning Lodewijk optrad, hernieuwden, zooals ook uit het slot der Memorie blijkt, verschillende courantiers hun pogingen om de verdere uitgaaf te voorkomen of anders ten minste het geforceerde debiet tegen te gaan. Deze verzoekschriften vonden een welwillend gehoor, want nadat Z. M. den Minister van Staat te kennen gegeven had „dat, de uitgave van een officiële courant als noodzakelijk wordende aangemerkt, onderzocht behoort te worden, of het geschikt en voldoende zoude wezen, dat de officiële courant enkel in de Fransche taal wierde uitgegeven, als wanneer de andere Hollandsche journalen de officiële Nieuwstydingen daar uit zouden kunnen overnemen, en dat, in allen gevallen, het geforceerde debiet der Staats Courant niet behoort plaats te hebben, en Zijne Majesteit niet inziet, hoe zulks kan plaats hebben”, werd bij besluit van 21 Nov. 1806 het vroegere decreet voor een groot deel buiten werking gesteld. De aanschaffing was niet langer verplichtend voor sommige ingezetenen, niemand dan die zulks verkiezen mocht zoude het officiële dagblad behoeven te

houden, terwijl daarin alleen advertenties van publieke Besturen zouden opgenomen worden; daarentegen moesten alle door deze aan andere couranten opgegeven annonces ook aan de *Koninklijke Courant* ter opname tegen betaling gezonden worden.

Het oppertoezicht of beheer van het blad werd, toen Wijbo Fijnje in een andere staatsbetrekking overgegaan was in 1807 door Koning Lodewijk aan Mr. Willem Bilderdijk opgedragen. Het volgende jaar trad de beroemde rechtsgeleerde Mr. Jonas Daniel Meijer op als directeur en bleef die functie tot aan de inlijving bij het Keizerrijk in 1810 waarnemen. De naamsgeschiedenis van dit officiële nieuwsblad, voorlooper van de tegenwoordige *Nederlandsche Staats-Courant*, is als volgt:

1. *Bataafsche Staats-Courant*, opgericht bij de notificatie van 30 Aug. 1805, waarvan het eerste nummer is van Woensdag 4 Sept. 1805. Zij is opgevolgd door:
2. De *Koninklijke Staats-Courant* van 11 Junij 1806, op welken dag twee verschillende couranten van dezelfde dagteekening verschenen; de eene onder den vorigen, de andere onder den nieuwen titel. Zij werd vervangen door:
3. De *Koninklijke Courant*, waarvan de eerste op 1 Jan. 1807 verscheen. Den 14^{den} Juli 1810 is zij vervolgd door:
4. Den *Moniteur van Amsterdam*. Den 21sten Juli 1810 is deze vervolgd door:
5. Den *Courrier d' Amsterdam* in twee talen, tot 29 Nov. 1811. Deze werd opgevolgd door:
6. *Feuille politique du Département du Zuiderzée*, in 4° in twee talen, waarvan het eerste N^o. op 1 Dec. 1811 verscheen, voortgezet tot 17 Nov. 1813. Toen is dit blad vervangen door:
7. *Staatkundig Dagblad van de Zuiderzee*, in fol. En eindelijk en voor goed geworden:
8. *Nederlandsche Staats-Courant*, opgericht bij besluit van 18 Dec. 1813, aanvangende ten koste en ten behoeve van den lande op 1 Jan. 1814.

Had er onder Koning Lodewijk nog eenige vrijheid van schrijven bestaan, deze werd geheel vernietigd, toen ons land bij het Fransche Keizerrijk werd ingelijfd. Napoleon toch was de man niet, om het nut dier vrijheid te beseffen en om aan elkeen het recht te geven de daden zijner regeering te beoordeelen. Zijn zucht om alles bij de Wet te regelen deed den 5^{den} Febr. 1810 het decreet op de drukkerijen

en den boekhandel het licht zien. Hierbij werd op den voorgrond gesteld, dat er niets mocht worden gedrukt, wat niet overeenkwam met de plichten van de onderdanen jegens hun Souverein, of met het belang van den Staat. Het getal drukkers werd voor ieder stad en departement bepaald, niemand mocht drukker worden, die niet had doen blijken van zijn bekwaamheid, goed gedrag en van zijn liefde voor het Vaderland en den Souverein. Zij waren bovendien evenals de boekhandelaars gehouden, om een eed te doen, dat zij niets zouden drukken of uitgeven dat tegen den Vorst of de bestaande orde van zaken gericht was. Den titel van ieder werk, dat hun voor den druk werd aangeboden, moesten zij met den naam des schrijvers, indien deze bekend was, in een afzonderlijk register inschrijven, en hiervan terstond aan den Prefect en den Directeur-Generaal van den boekhandel kennis geven. Handelde het werk over eenig onderwerp van staat, dan moest het aan de Keizerlijke censeurs ter beoordeeling worden toegezonden, en niet vóór dat hun goedkeuring verkregen was of de veranderingen, die zij noodig geacht hadden, er in gebracht waren, mocht het worden gedrukt. Daarenboven waren de prefecten verplicht van alle manuscripten ter drukkerij ingeleverd, en die zij konden vermoeden eenige aanmerking over de bestaande orde van zaken te bevatten, op te eischen en het drukken te beletten, vóór dat de censeurs daartoe verlof hadden gegeven. Door dit decreet was ten eenenmale alle vrijheid van drukpers weggenomen. De schrijvers zagen zich blootgesteld aan de willekeur van dikwijls onbedreven personen, die elk woord zorgvuldig wikten en wogen en in iedere uitdrukking verdachts meenden te vinden, ja somtijds bijbelplaatsen doorhaalden, als de veiligheid van den Staat in de waagschaal stellende.

Het eerste gevolg van de inlijving bij Frankrijk was voor de couranten de maatregel dat zij, ten minste wat de nieuwsberichten betraf, in twee talen, Fransch en Nederlandsch in twee kolommen naast elkaar gedrukt, moesten verschijnen. Nochtans had zulks eerst een halfjaar later omstreeks het einde van Januari of begin Februari 1811 plaats. Uit het bericht, waarmede sommige couranten het publiek van dezen maatregel in kennis stelden, blijkt dat van hooger hand orde gegeven was om het besluit geheel naar het inzicht der Regeering te motiveeren. De bewering, die in de aanschrijvingen van den Directeur-général de la Police en Hollande voorkomt, dat het bezigen der Fransche taal naast de Hollandsche „pourrait vous procurer des abonnés

parsus les citoyens de l'ancienne France" is nog al opmerkelijk. Het hoofdmotief daarin was echter dat deze methode „contribuerait beaucoup à répandre l'usage de la langue Française parsus ceux des sujets de Sa Majesté, habitant les provinces nouvellement réunis". De *Dordrechtse Courant* o. a. motiveerde dezen natuurlijk hoogstnadeelig werkenden maatregel aldus voor haar lezers: „Deze schikking, ter zelve tijd dat zij eene verschuldigde instemming is met de wijze en billijke inzigten van het Gouvernement, zal het voordeel hebben van den lezer gemeenzaam te maken met eene taal, wier kennis hem van eene onvermijdelijke noodzakelijkheid moet worden in allerlei betrekkingen."

Voorts werd bij het decreet van 3 Aug. 1810 bepaald, dat er slechts één enkel politiek dagblad in elk der departementen buiten dat van de Seine zou mogen bestaan. Dit mocht niet dan met bijzondere vergunning van den prefect en onder zijn onmiddellijk toezicht verschijnen, terwijl het zijn naam zou ontleenen aan dien van het departement; zoo werd b. v. de *'s Gravenhaagsche Courant* omgedoopt in *Journal du Département des Bouches de la Meuse*. In het eene departement nu was het deze, in het andere gene courant, die tot dagblad van het departement werd verheven; maar zonderling is het dat zulks niet gelijktijdig plaats vond. In bovengenoemd depart. der Monden van de Maas toch werd de *'s Gravenhaagsche Courant* reeds bij het begin van Mei 1811 tot dagblad van het depart. bevorderd, terwijl in het depart. van de Zuiderzee eerst bij besluit van 4 Nov. 1811 de uitgifte van alle periodieke bladen binnen gemeld departement met 1 December werd verboden, behalve één staatkundig dagblad onder den titel: *Feuille politique du Département du Zuiderzée* en vier advertentiebladen. De prefecten van elk departement stelden de instructies vast, waarnaar de uitgevers dier departementale dagbladen zich hadden te gedragen. Dat deze willekeurig en drukkend waren blijkt o. a. uit die voor de *Zwolsche Courant*, toen *Journal politique du département des bouches de l'Issel* geheeten:

„1. Het Staatkundig Dagblad van dit Departement, zal met eene goede letter zoo duidelijk mogelijk, en op goed papier worden gedrukt, zullende de Exemplaren voor den Prefekt, de Onder-Prefekten en Maires op een beter en witter soort van papier moeten gedrukt worden.

2. De Uitgever zal gratis moeten plaatsen, al wat hem van wegens den Prefekt word toegezonden en niets anders vermogen te plaatsen.

JOURNAL DU DEPARTEMENT DE LA FRISE

DAGBLAD VAN HET DEPARTEMENT FRISLAND.

LUNDI, le 12 Avril 1813. (No. 102.) MANDAG, den 12 April 1813.

IN T E R I E U R. BINNENLANDSCHE BERIGTEN.

Paris, le 3 April.
Le sénat s'est réuni hier extraordinairement sous la présidence de S. A. S. le prince archichancelier. MM. les comtes Deferment et Boyal, conseillers-d'état, se sont rendus à cette séance, et ont fait une communication au nom du gouvernement.
S. Exc. le maréchal duc de Dalmeatic, revenant de l'armée d'Espagne, est de retour ici depuis deux jours.

Le 25 mars dernier, les Anglais avaient jeté un détachement d'une cinquantaine d'hommes du côté de Brementiche, et entraîné quelques paysans accourus à la contrabande, en leur annonçant des soldats qui n'existaient pas.
Le régiment, composé de cohortes, qui se trouvait près du lieu du débarquement, envoya promptement un détachement auquel se réunirent les douaniers et les consignes de la garde anglaise.
En peu de temps, il y eut dix-neuf Anglais tués, et quatre pris avec leur commandant, un desquels, et quatre des petits canons qu'ils avaient, débarqués et renvoyés aux marchands apportés par eux, tombèrent en nos mains.

Parmi les contrebandiers, quelques-uns ont aussi payé de leur vie l'audace qu'ils avaient eue l'espoir de recommencer leurs anciennes manœuvres. Les autres, pris ou démunis, ont été par cet état de l'ardeur de nos soldats, et ne plus l'espérance, sur la foi des Anglais, à des péchés certains.
Des lettres de Valence, du 10 mars, portent que le maréchal duc d'Albufera commençait à se mettre en mouvement pour se porter vers Alicante.
Du 4.

Les Russes ont fait une tentative pour passer l'Elbe à Werdau, un peu au-dessous de Magdebourg. Ils ont été repoussés avec perte. Nos troupes ont montré le même courage et la même ardeur dont elles ont toujours donné des preuves glorieuses. Les conscrits nouvellement arrivés ont fait la meilleure contenance, et rivalisèrent bientôt avec les soldats les plus expérimentés.

Le sénat a tenu hier une séance extraordinaire, qui a été présidée par S. A. le prince archichancelier de l'Empire.
(Journal de Paris.)

SITUATION DES ARMÉES FRANÇAISES DANS LE NORD, AU 30 MARS.

La garnison de Danzig avait délogé l'ennemi, et

TOURNAI DES ARMÉES FRANÇAISES OP. DEN 30 MARS.

La garnison de Danzig avait délogé l'ennemi, et

S. M. a tenu, le 30 mars dernier, à l'Élysée, un conseil de cabinet, composé des grands-officiers, des ministres ayant département, et des ministres d'état. Elle leur a fait connaître les résolutions qu'elle par laquelle elle admet l'impératrice au conseil de cabinet. S. M. a ensuite lu et approuvé un décret qui a pour objet de rétablir le drapeau de la Reine de Westphalie, le drapeau d'honneur et de ses dames. Elle a pris le serment suivant:

Je jure de me conformer aux lois, aux constitutions, et d'observer les dispositions faites ou à faire par l'Empereur mon époux, dans l'exercice de l'autorité qu'il lui plait de me confier, pendant son absence.

S. M. a pris ensuite place au conseil. Tout ce qui était étranger s'est retiré, et la séance est devenue secrète.

LL. MM. II. et RR. ont assisté hier dimanche à la messe qui a été célébrée dans la chapelle du palais des Tuilleries, et après laquelle S. M. a eu réception dans les appartements. LL. MM. sont revenues à 4 heures à l'Opéra.
E R I E U R.

S. A. I. le prince vice-roi, et M. le maréchal duc de Bellune ont quitté cette ville, pour se rendre à Magdebourg.

Elbe est gardée par des forces imposantes; et sur quelque point que se présente l'ennemi, on peut présumer qu'il serait puni de sa témérité, s'il tentait le passage en ce lieu.

Tout est tranquille dans les environs de Dessau, de Wittenberg et de Torgau. Il arrive tous les jours de nouvelles troupes sur la gauche de l'Elbe.

M. le général Darnitz, comme le plus ancien des généraux de division, a pris le commandement de la Diste et des environs pendant l'absence du général Regnier.

Les lettres que nous avons reçues hier de Dreste nous apprennent qu'un corps de cavalerie bavaroise vient d'arriver dans cette ville, et qu'on y attend à la date d'aujourd'hui, plusieurs bataillons d'infanterie de la même nation, sous ordres du général Reiberg.

Le corps d'armée commandé par le général Lesce, s'est mis en mouvement dans la nuit du 22 au 23, pour se porter de Dreste sur Torgau, on se trouve dans ce moment une garnison de dix-mille hommes, que confondre avec S. M. le Roi de Saxe.
(Gazette de France.)

S T E R F R E N.

Hier, le 10 mars, il y eut, à l'Élysée, un conseil de cabinet, composé des grands-officiers, des ministres ayant département, et des ministres d'état. Elle leur a fait connaître les résolutions qu'elle par laquelle elle admet l'impératrice au conseil de cabinet.

Z. M. heeft den 30 maart, in het Elysée, een' kabinet-raad gehouden, bestaande uit de groot-waardigheids-bekleeders, uit de ministers van staat. Hoogstedezelve heeft hun de open-briefven, waarbij hoogstedezelve de Keizerin tot de kroon-prinses heeft toegestaan, te lezen. Z. M. heeft vervolgens de Keizerin, in den Koninkliken Wapenhal, van de dame-d'hoonor, en van haar zoon Hoogstedezelve heeft den navolgenden eed afgelegd:

Ik zweer, mij overeenkomstig de akten der constitutien te zullen gedragen, en de door den Keizer, mijn gemakk, genaken of te maken bevolgen, in de uitspraak van het gezag, dat hem mogte behagen, en mij, gedurende zijne afwezenheid, te vertrouwen, in acht te nemen.

H. M. heeft vervolgens plaats in den raad genomen. Alles wat vreemd was, heeft zich verwijderd, en de zitting is gelukkig geworden.

HH. KK. en. KK. MM. hebben gisteren, zondag, de min' bijgewoond, die, in de kapel van het paleis der Tuilleries is geveerd, en met de receptie in de appartementen is geweest. HH. MM. zijn naar het Elysée teruggegaan.
B U T E N L A N D S C H E B E R I G T E N.

S T E R F R E N.

Z. K. H. de vice-koning, en de prins van Belgien hebben dezerdaag verteld, om zich naar Magdebourg te begeven.

De boeren door eens gedachte mag bewast; en op welk punt dat zijne dier, voortont, doet allerzwaart dat hij voor zijne roedel, om dat zou-gevat te worden, in die bij hem overtoeg over dien vloed beproefde.

Alles in den omtrek van Dessau, Wittenberg en Torgau in rust. Dorelka komen er nieuwe troepen op den linker-oever van de Elbe aan.

De generaal Darnitz, als de oudste der division-generaal, heeft het bevel van Dreste en der omstreken, gedurende de afwezenheid van den generaal Regnier, op zich genomen.

De brieven, die wij gister van Dreste hebben ontvangen, melden ons, dat een korps bellerche-kavalerie in die stad is aangekomen, en dat men aldair tegen hem, verscheiden bataillions infanterie van derzele natie onder bevel van den generaal Reiberg, verwacht.

Het zesich korps, door den generaal Lesce gekommandeerd, is in den nacht tusschen den 22 en 23, naar Torgau, om sich van Dreste naar Torgau, alwaar zich thans reene bestelling van tien-duizend man bevindt, te begeven.

De generaal Regnier heeft te Plauen een' zeer lange samenkomst met Z. M. den Koning van Saxe gehad.
(Gazette de France.)

S T E R F R E N.

Hier, den 10 maart, is er, te l'Élysée, een' raad van kabinet, bestaande uit de groot-waardigheids-bekleeders, uit de ministers van staat, en de ministers d'état. Zij hebben de open-briefven, waarbij hoogstedezelve de Keizerin tot de kroon-prinses heeft toegestaan, te lezen.

Z. M. heeft vervolgens de Keizerin, in den Koninkliken Wapenhal, van de dame-d'hoonor, en van haar zoon Hoogstedezelve heeft den navolgenden eed afgelegd:

Ik zweer, mij overeenkomstig de akten der constitutien te zullen gedragen, en de door den Keizer, mijn gemakk, genaken of te maken bevolgen, in de uitspraak van het gezag, dat hem mogte behagen, en mij, gedurende zijne afwezenheid, te vertrouwen, in acht te nemen.

H. M. heeft vervolgens plaats in den raad genomen. Alles wat vreemd was, heeft zich verwijderd, en de zitting is gelukkig geworden.

Facsimile op 1/4 der werkelijke grootte van de eerste en laatste bladzijde eener Departementale Courant (zie blz. 98).

LEEWARDER DE D. R. S. M. E. D. I. N. G. E. T. M. E. K. O. O. N.

dan wat hem door den Redacteur (die op voorstel van den Secretaris Generaal was aangewezen) word gesuppediteerd, zullende hij ter zijner decharge van elk Nommer een door den Redacteur ondertekend Exemplaar moeten bewaren, om op requisitie te kunnen vertoonen.

3. Hij zal van elk Nommer de drie eerste Exempl., op schrijfpapier gedrukt, dadelijk nadat dezelve zijn afgedrukt ter Prefektur moeten bezorgen, terwijl hij voorts zoo spoedig doenlijk, twee Exempl. aan ieder der Heeren Onder-Prefekten, en een aan ieder Maire in dit Departement zal moeten zenden, gedrukt zooals bij Art. 1 is vermeld.

4. Hij zal aan ieder Maire voor een jaargang dezer Courant benevens een Register op de daarin vervatte besluiten van den Prefekt, en de daarbij behorende Portefeuilles, behalve het port Tien guldens mogen in rekening brengen.

5. De vergoeding door hem aan den Redacteur te betalen, zal met onderling goedvinden, ten overstaan van den Prefekt, worden geregeld."

De verplichting, om de stukken der Prefectuur gratis op te nemen, gaf aan de couranten een uitbreiding, welke wel meerdere drukloon vereischte, doch ze voor het groote publiek niet aantrekkelijker maakten, waardoor het debiet natuurlijk ging dalen. Bovendien drukte de censuur, waaraan de prefecten vooraf elk te verschijnen nummer onderwierpen, zeer op de betrouwbaarheid van den inhoud. Dat deze in Franschgezinden geest moest zijn spreekt van zelf, doch zulks gaf ook meermalen aanleiding tot botsingen.

De overige bestaande couranten, die door het bovenvermelde decreet van 3 Aug. uitgesloten werden, moesten in December 1811 haar staatkundig leven eindigen en werden meest in advertentiebladen onder den titel: *Feuille d'Affiches, Annonces et Avis divers* veranderd. Evenwel niet dan met bepaald verleende vergunning; want het decreet van 26 Sept. 1811 wees de steden aan „in welke een blad van Affiches wordt toegestaan". Deze waren: Alkmaar, Amsterdam, Breda, Dordrecht, Groningen, Haarlem, den Haag, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Rotterdam, Utrecht en Zierikzee.

Wat deze advertentiebladen mochten bevatten en aan welke bepalingen zij onderworpen waren, moge blijken uit de volgende kennisgeving der uitgevers van de *Rotterdamsche Courant*, voorkomende in het nummer van 31 Dec. 1811.

„Aan het Publyk.

Daar er volgens de wet slechts één dagblad in yder departement zyn mag, en dus daardoor de *Rotterdamsche Courant* is vervallen, hebben REINIER en BENJAMIN ARRENBURG de eer, het publyk, hetwelk nu zeven-en-veertig jaren hunne Couranten met zooveel graagte heeft gelezen, voor deszelfs aan hen bewezene goedkeuring, te bedanken.”

Reinier Arrenberg door hoogen ouderdom niet meer kunnende medewerken, zal *Benjamin Arrenberg*, die sedert zoo vele jaren de zaken der Courant alleen waargenomen heeft, tragten het *Rotterdamsch Journaal der advertentien, aankondigingen en berigten*, hetwelk de *Rotterdamsche Courant* vervangen zal, zoo belangryk immer mooglyk te maken.

Hy vleidt zich dat zyne vrienden en vorige begunstigers ook dit blad met hunne gunst en vertrouwen wel zullen willen vereeren.

PROSPECTUS.

HET ROTTERDAMSCHÉ JOURNAAL DER ADVERTENTIEN ENZ. zal driemaal en 's weeks uitgegeven worden, en zal bevatten, behalven de gewone en judiciële advertentien, zeetydingen, arrivementen van schepen, het in lading leggen en vertrek van schepen en schuiten, de tyd van het hoog water, prys-couranten van koopmanschappen, van effecten zoo uitgebreid en zoo naauwkeurig als mooglyk is, marktpryzen van granen, genever, boter en kaas, zetting van het brood en meel, indien er verandering in is, de lyst der geborenen, huwlyken of overledenen binnen deze stad of uittreksel uit het register van den civielen staat, enz. enz.

De prys der advertentien is, door besluit van Mynheer den prefect bepaald op 20 centimes 2 stuivers hollandsch, voor elke korte regel; doch, daar de advertentien in beide talen geplaatst moeten worden, zoo zal elke regel in het Fransch en Hollandsch te samen 40 centimes of 4 stuivers bedragen.

Met betrekking tot de aankondigingen van boeken, moet men de Heeren Boekverkoopers verwittigen, dat by de aankondiging der letterkundige werken niet meer mag plaats hebben iets dat den schijn mogt hebben van aanbeveling of critisch onderzoek over dezelve.

Ook mag men de advertentien niet drukken, bevorens zy in het

Van Maandag den 15^{den} tot en met vrijdag den 19^{den} november 1813 zal, bij het eerste bureau van het groot-boek, des morgens van negen tot twee uren, worden geveerd tot afgifte der certificaten, voor de renten van het semestre, verlopen den 29^{den} maart 1813, mitsgaders van vroegere festes, verhoudigd op alle de inschrijvingen, rentende 3 tot honderd in het jaar, staande op de letters Y, X, G, O en A.

PRIJS-COURANT DER EFFECTEN.
Amsterdam, WOENSDAG den 17 November.

Int.	Pr.
1	12 1/2
2	13 1/2
3	14 1/2
4	15 1/2
5	16 1/2
6	17 1/2
7	18 1/2
8	19 1/2
9	20 1/2
10	21 1/2
11	22 1/2
12	23 1/2
13	24 1/2
14	25 1/2
15	26 1/2
16	27 1/2
17	28 1/2
18	29 1/2
19	30 1/2
20	31 1/2
21	32 1/2
22	33 1/2
23	34 1/2
24	35 1/2
25	36 1/2
26	37 1/2
27	38 1/2
28	39 1/2
29	40 1/2
30	41 1/2
31	42 1/2
32	43 1/2
33	44 1/2
34	45 1/2
35	46 1/2
36	47 1/2
37	48 1/2
38	49 1/2
39	50 1/2
40	51 1/2
41	52 1/2
42	53 1/2
43	54 1/2
44	55 1/2
45	56 1/2
46	57 1/2
47	58 1/2
48	59 1/2
49	60 1/2
50	61 1/2
51	62 1/2
52	63 1/2
53	64 1/2
54	65 1/2
55	66 1/2
56	67 1/2
57	68 1/2
58	69 1/2
59	70 1/2
60	71 1/2
61	72 1/2
62	73 1/2
63	74 1/2
64	75 1/2
65	76 1/2
66	77 1/2
67	78 1/2
68	79 1/2
69	80 1/2
70	81 1/2
71	82 1/2
72	83 1/2
73	84 1/2
74	85 1/2
75	86 1/2
76	87 1/2
77	88 1/2
78	89 1/2
79	90 1/2
80	91 1/2
81	92 1/2
82	93 1/2
83	94 1/2
84	95 1/2
85	96 1/2
86	97 1/2
87	98 1/2
88	99 1/2
89	100 1/2
90	101 1/2
91	102 1/2
92	103 1/2
93	104 1/2
94	105 1/2
95	106 1/2
96	107 1/2
97	108 1/2
98	109 1/2
99	110 1/2
100	111 1/2

WISSELCOURSEN.
Amsterdam den 17 November 1813.

Plaats	Wissel	Pr.
Madrid	106 1/2	1/2
Bilbao	95 1/2	1/2
Cadix	95 1/2	1/2
Sevillen	95 1/2	1/2
Lisbon	95 1/2	1/2
Port à Port	95 1/2	1/2
Veneten	95 1/2	1/2
Napels	81	1/2
Livorno	95 1/2	1/2
Genua	90 1/2	1/2
Parys	57 1/2	1/2
Bordeaux	56 1/2	1/2
Bordeaux	56 1/2	1/2
Londen	23 1/2	1/2
Londen	23 1/2	1/2
Hamburg	35 1/2	1/2
Hamburg	35 1/2	1/2
Dreslau	22 1/2	1/2
Weenen	22 1/2	1/2
Antwerpen	22 1/2	1/2
Brussel	22 1/2	1/2
Genee	22 1/2	1/2
Zeeland	22 1/2	1/2
Rotterdam	22 1/2	1/2
Danzig	22 1/2	1/2
Bankgeld	22 1/2	1/2

PRIJZEN VAN SPECIEN.
Amsterdam den 17 November 1813

Goude Specien.

Specie	Pr.
Nieuwe Ducaten	55 - 16 1/2
Oude gerande	12 - 12 1/2
Wigige Souver.	10 - 2 1/2
Dito Guinjes	11 - 8 1/2
Dito Carolinen	9 - 16 1/2
Dito Pistoolen	50 1/2
Nieuwe Louis d'Or	47 1/2
Napoléons à 20 francs	15 1/2
Ongerande Ducaten	15 1/2
Guinjes	15 1/2
Souveraine	15 1/2
Oude Franche Schild Louis d'Or	15 1/2
Carolinen	15 1/2
Daren Goud	15 1/2
Goude Specien	15 1/2

Zilverre Specien.

Specie	Pr.
Fijne Drittels	26 - 2 1/2
Fijne Beeren	25 - 18 1/2
Zilv. v. 11-9p.	25 - 10 1/2
Dito van 8-4 dito	50 1/2
Nieuwe Mexicanen	56 1/2
Franche Kroonen	48 1/2
Napoléons van 5 francs	55 1/2
Brandsche Kroonen	55 1/2
Nieuwe Rijksdalders	55 1/2

SCHIEDAM, den 15 November.

Waren	Pr.
MOUTWIJN de 30 Virtels, zonder Fust.	12 1/2
GENEVER, de 30 Virtels, zonder Fust.	13 1/2
GENEVER, Amsterdamsche Proef	15 1/2

ALZOO ER VERMIST WORDEN: Twee CERTIFICATEN van INSCHRIJVING in het Grootboek der Publicke Schuld van Holland, onder de Administratie van de Heeren VAN DAM en KLOSSER, rentende 2 1/2 pCt., ieder groot f 10000: N°. 1961 en 2029. wordt een ieder verzocht diezelfde niet te koop noch beleen, maar bij vertoorn daar van aangifte te doen ten Kantore van genoemde Heeren, bij wien de regte Eigenaar bekend is; zultende er inzisten geene Interessen op dezelven worden betaald.

MEN VERLANGT tegen den tweeden Februarij 1814, een Ongerouwd TUINMAN, welke de nodige kennis heeft tot het aanbrengen van Plantsen en Houtgewassen, alsmede de Broeijerij eenigints verstaande. Nadere informatie te bekomen op den Huize *Hemmerlein*; aan de Greb, bij Rheenen.

JOHANNES WESSELING en HENDRIK WESSELING, Makelaars, geautoriseerd door de Regtbank van Koophandel, zullen op Maandag den 22 November 1813, 's namiddags ten half drie uren, te Amsterdam in de *Witte Zwaan*, op den Nieuwendijk, presentereeren te verkoopen: Een extra mooie nieuw sangekomenen partij Rhijnische Groenen en Vuure Rondhouten, Vugten, Dennen en Dikbalken, een extra partij Stukhout, diverse Deelen, en andere HOUTWAREN; leggende als bij Noctie wordt aangegeven, die aan het Kantoor van BONTKONING en AUKES te bekomen zij.

AANSTAANDE WOENSDAG DEN 24 NOVEMBER en twee volgende dagen, zal J. J. THIJSSENS, Boekverkooper te Leyden, verkoopen: Een aanzienlijke Verzameeling BOEKEN in onderscheidene Studien en Taalen, waaronder veel voorname Werken voorkomende, gedeeltelijk nagelaten door den *Wet-Eerw. Heere L. QUESNEL*, in leven R. C. PASTOOR te Overveen enz., en den *Wet-Ed. Heer H. D. J.*, in leven MED. DOCTOR. De Catalogus hiervan is bij bovengemelde te bekomen.

HOUT-VERKOOPING op de Hoffede *het Huis te Manpad*, onder Heemstede, op Zaterdag den 27 November 1813, des morgens ten tien uren precies: Van een groote Partij ABEELE en SPARRE BOOMEN; extra zwaar ELZEN, ESSEN, IPEN en WILLIGEN HAKHOUT, mitsgaders eenige BROEIRAMEN en ROMMELING, en 't geen meerder zal worden gepresenteerd. Kunnende alles zeer gemakkelijk te Water en te Land vervoerd worden.

HOUTKOOP op de Hoffede *VELSEREND*, gelegen bij *Jagthuis en het Huis te Brederoode*, onder Velsen, op Dingsdag den 30 November 1813, des morgens ten tien uren: Van een groote Partij IPE, ESSE, EIKE en ABEELE BOOMEN, van één tot 3 voeten dik over het kruis; alsmede een groote Partij extra zwaar ESSE, ESDOORN, ELSEN en IPEN HAKHOUT; mitsgaders eenige BALKEN.

HOUT-VERKOOPING op de Hoffede *het Clooster*, onder Heemstede, op Woensdag den 8 December 1813, des morgens ten 10 uren precies: Van een groote partij extra zwaar ESSEN BOOMEN; mitsgaders ELZEN, ESSEN en WILLIGEN HAKHOUT; kunnende zeer gemakkelijk te Water en te Land vervoerd worden.

Door toeval tegen een aanneemlijken prijs uit de hand te koop: Een geheel nieuw aangelegde KOPER- en METAAL-GIETERIJ met alle benodigde GEREEDSCHAPPEN en MODELLEN enz.; voorts een SMEDERIJ derbij. Nader informatie te bekomen bij LIEVENDAG, aan den Schouwvies-Brug en Leydsche Trekwaer, onder de Gemeent. Heemstede, en bij P. L. HAGEN, op de Rivier-Vischmarkt te Haarlem.

ALLEN DE GEENEN, die iets te presenteren hebben van, of verhoudigd zijn aan den Doedel van wijlen ROELOFF TRABERT, in leven Vreeschouwer te Haarlem, worden verzocht, hunne Presentien opgegeven en te voldoen voor ultimo December dezes jaars, aan J. G. FRIEMMING, wonende in de Antegang alhier, als Wed. E-Excuier van voornoemde Doedel.

J. van OOSTEROM, de Weduwe E. HUYGENS en G. COPPER, heet 3de Huis van het Verzuif, in de Koningsgracht, zullen op Dingsdag den 23 November 1813 en volgende dagen, verkooping houden op het Pincenhoft te Haarlem: Van een reize en zandellike INBOEDEL, bestaande in Leestieren, Karren, Kabineten, Chromaten, Bureaux, Lade- en andere Tafels, Soepen, Spiegels, Pendules, Schilderijen, gemaalde Lijstingen, Man- en Vrouwen-Kleedern, Bedden met hun Toeshooren, Perzelen, Koper-, Tin-, Blik- en Zilverwerk, Piano Forte, Goud-, Zilver-, Juwelieren alles brader bij Bijzeten. Zoo iemand mogt hulpmeten daer eenige Goedereen bij te doen, adresseeren Zelf bij bovengemelde Verkoopers. De Goedereen worden van heden af aangekomen.

C. STUMPHUIS, Makelaar, zal op Zaterdag 27 November 1813, 's avonds om 6 uur, in de Heeren de *Prins*, in de Zandpoort, presentereeren te verkoopen: Een kapitaal en welgelegen partij BOSCH-, TEL- en MOESLAND, benevens DAGHURDERS-WOONINGEN derop staande, in twee Perceelen zoo als hetzelve is afgebeeld. Zinnde van omtrent gemiddeld TOELSDUW, gelegen tuschen de Hoffede *Schouwenberg*, onder Velsen, groot te samen 8 Morgen voettooren.

Een Stuk extra best en welvoegende WEL- of HOODLAND, in de Polder de *Velter Westbroek* in de Gemeente Hogenpans, groot 31 Midd.

Een Stuk D.Y.T.O. zijnde een Midd. gelegen als vooren.

Een Stuk DITO, zijnde twee Midd. gelegen als vooren.

De Bewijzen van Eigenom overreede de Verkoopstien zijn te zien bij den Notaris M. H. OGGELWICHT te Ven.

Nader informatie bij voornoemden Makelaar in de Beverwijk.

WISSELCOURSEN.
Amsterdam den 17 November 1813.

PRIJZEN VAN SPECIEN.
Amsterdam den 17 November 1813

Goude Specien.

Specie	Pr.
Nieuwe Ducaten	55 - 16 1/2
Oude gerande	12 - 12 1/2
Wigige Souver.	10 - 2 1/2
Dito Guinjes	11 - 8 1/2
Dito Carolinen	9 - 16 1/2
Dito Pistoolen	50 1/2
Nieuwe Louis d'Or	47 1/2
Napoléons à 20 francs	15 1/2
Ongerande Ducaten	15 1/2
Guinjes	15 1/2
Souveraine	15 1/2
Oude Franche Schild Louis d'Or	15 1/2
Carolinen	15 1/2
Daren Goud	15 1/2
Goude Specien	15 1/2

Zilverre Specien.

Specie	Pr.
Fijne Drittels	26 - 2 1/2
Fijne Beeren	25 - 18 1/2
Zilv. v. 11-9p.	25 - 10 1/2
Dito van 8-4 dito	50 1/2
Nieuwe Mexicanen	56 1/2
Franche Kroonen	48 1/2
Napoléons van 5 francs	55 1/2
Brandsche Kroonen	55 1/2
Nieuwe Rijksdalders	55 1/2

SCHIEDAM, den 15 November.

Waren	Pr.
MOUTWIJN de 30 Virtels, zonder Fust.	12 1/2
GENEVER, de 30 Virtels, zonder Fust.	13 1/2
GENEVER, Amsterdamsche Proef	15 1/2

ALZOO ER VERMIST WORDEN: Twee CERTIFICATEN van INSCHRIJVING in het Grootboek der Publicke Schuld van Holland, onder de Administratie van de Heeren VAN DAM en KLOSSER, rentende 2 1/2 pCt., ieder groot f 10000: N°. 1961 en 2029. wordt een ieder verzocht diezelfde niet te koop noch beleen, maar bij vertoorn daar van aangifte te doen ten Kantore van genoemde Heeren, bij wien de regte Eigenaar bekend is; zultende er inzisten geene Interessen op dezelven worden betaald.

MEN VERLANGT tegen den tweeden Februarij 1814, een Ongerouwd TUINMAN, welke de nodige kennis heeft tot het aanbrengen van Plantsen en Houtgewassen, alsmede de Broeijerij eenigints verstaande. Nadere informatie te bekomen op den Huize *Hemmerlein*; aan de Greb, bij Rheenen.

JOHANNES WESSELING en HENDRIK WESSELING, Makelaars, geautoriseerd door de Regtbank van Koophandel, zullen op Maandag den 22 November 1813, 's namiddags ten half drie uren, te Amsterdam in de *Witte Zwaan*, op den Nieuwendijk, presentereeren te verkoopen: Een extra mooie nieuw sangekomenen partij Rhijnische Groenen en Vuure Rondhouten, Vugten, Dennen en Dikbalken, een extra partij Stukhout, diverse Deelen, en andere HOUTWAREN; leggende als bij Noctie wordt aangegeven, die aan het Kantoor van BONTKONING en AUKES te bekomen zij.

AANSTAANDE WOENSDAG DEN 24 NOVEMBER en twee volgende dagen, zal J. J. THIJSSENS, Boekverkooper te Leyden, verkoopen: Een aanzienlijke Verzameeling BOEKEN in onderscheidene Studien en Taalen, waaronder veel voorname Werken voorkomende, gedeeltelijk nagelaten door den *Wet-Eerw. Heere L. QUESNEL*, in leven R. C. PASTOOR te Overveen enz., en den *Wet-Ed. Heer H. D. J.*, in leven MED. DOCTOR. De Catalogus hiervan is bij bovengemelde te bekomen.

HOUT-VERKOOPING op de Hoffede *het Huis te Manpad*, onder Heemstede, op Zaterdag den 27 November 1813, des morgens ten tien uren precies: Van een groote Partij ABEELE en SPARRE BOOMEN; extra zwaar ELZEN, ESSEN, IPEN en WILLIGEN HAKHOUT, mitsgaders eenige BROEIRAMEN en ROMMELING, en 't geen meerder zal worden gepresenteerd. Kunnende alles zeer gemakkelijk te Water en te Land vervoerd worden.

HOUTKOOP op de Hoffede *VELSEREND*, gelegen bij *Jagthuis en het Huis te Brederoode*, onder Velsen, op Dingsdag den 30 November 1813, des morgens ten tien uren: Van een groote Partij IPE, ESSE, EIKE en ABEELE BOOMEN, van één tot 3 voeten dik over het kruis; alsmede een groote Partij extra zwaar ESSE, ESDOORN, ELSEN en IPEN HAKHOUT; mitsgaders eenige BALKEN.

HOUT-VERKOOPING op de Hoffede *het Clooster*, onder Heemstede, op Woensdag den 8 December 1813, des morgens ten 10 uren precies: Van een groote partij extra zwaar ESSEN BOOMEN; mitsgaders ELZEN, ESSEN en WILLIGEN HAKHOUT; kunnende zeer gemakkelijk te Water en te Land vervoerd worden.

Door toeval tegen een aanneemlijken prijs uit de hand te koop: Een geheel nieuw aangelegde KOPER- en METAAL-GIETERIJ met alle benodigde GEREEDSCHAPPEN en MODELLEN enz.; voorts een SMEDERIJ derbij. Nader informatie te bekomen bij LIEVENDAG, aan den Schouwvies-Brug en Leydsche Trekwaer, onder de Gemeent. Heemstede, en bij P. L. HAGEN, op de Rivier-Vischmarkt te Haarlem.

Te Haarlem, bij JOHANNES ENSCHEDÉ en ZONEN, Steds-Drukkers.

algemeen journaal van boekhandel geplaatst geweest zyn, weshalven men de Heeren Boekverkoopers verzoekt, van by het toezenden hunner aankondigingen, wel te willen aanduiden het nummer van gemeld blad waarin zy te vinden zyn.

De prys van dit Journaal zoude dezelfde zyn als die van de *Rotterdamsche Courant*, zes guldens naamlyk, doch, aangezien het recht van zegel, is de prys daarvan op f 2:10:— in de drie maanden gesteld. Men kan zich direct aan het kantoor der Drukkery of by de gewone uitgevers doen inschryven, en deze inschryving vernieuwen voor 3 maanden, een half of geheel jaar....”

Deze treurige wijze van bestaan van alle couranten, zoowel der departements- als advertentiebladen, heeft voortgeduurd tot November 1813, toen met Napoleon's val en de herleving van ons zelfstandig volksbestaan ook de couranten al haar belemmerende kluisters afwierpen en daardoor een nieuw tijdperk intraden.

3^e Periode (1813—1869).

Al spoedig in November 1813, na de nederlaag van Napoleon, werden de nieuwsbladen weder in hun vroegeren vorm en onder hun oude benaming uitgegeven. Een der eerste was de *Haarlemsche Courant*; nauwelijks had de uitgever vernomen, dat zich te Amsterdam een provisioneel bewind gevestigd had en te Haarlem reeds hier en daar zich een oranje-cocarde vertoonde, of hij besloot, niettegenstaande de Fransche bezetting nog te Haarlem lag, om de *Opregte Haarlemsche Courant* weder in haar ouden vorm in 't licht te geven. Later is gebleken dat hij hierdoor bijgedragen heeft tot bevordering der groote zaak, want toen men in Gelderland dit eerste exemplaar in handen kreeg, nam men als zeker aan, dat de omwenteling in Holland haar beslag gekregen had en dat de bevelhebbers van de troepen der bondgenooten in die streken daardoor te gereeder tot het besluit waren gekomen om den IJssel over te trekken.

Dit voorbeeld werd niet terstond door al de couranten gevolgd; sommigen verschenen eerst met den aanvang van 1814, ja enkelen kwamen eerst in April of Juli in de vroegere gedaante te voorschijn.

Over 't algemeen ondervond de journalistiek hier te lande na de

Restauratie (1815) geen grooten vooruitgang. Wel waren bij besluit van 24 Jan. 1814 (*Staatsbl.* N°. 17) de Fransche wetten aangaande de boekdrukkerij enz. geheel en al afgeschaft geworden, „als strekkende (zooals daarbij gezegd werd) om de vrijheid van drukpers volkomen te onderdrukken, den voortgang van de verlichting te beletten, enz.” terwijl art. 227 der Grondwet van 1815 luidde: „het is geoorloofd om zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, als een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting te openbaren, zonder eenig voorafgaand verlof daartoe noodig te hebben, blijvende nogtans elk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft of verspreidt verantwoordelijk aan de maatschappij of bijzondere personen, voor zoo verre dezer regten mogten zijn beleedigd”; doch de zegelbelasting, die in 1812 was ingevoerd en volgens de Proclamatie van 21 Nov. 1813 met alle andere belastingen voorloopig op den bestaanden voet met Fransche merken werd geheven, bleef behouden door een besluit van 15 Jan. 1814 N°. 83 (*Staatsbl.* N°. 11). De voornaamste artikelen uit dit besluit zijn:

Art. I. Het buitengewoon zegel, volgens de Wet, bestemd voor alle nieuwspapieren, aankondigingen enz., zal voorzien worden van de navolgende stempels, te weten:

Van een stempel van 5 penn., ter vervanging van het zegel van 3 centim.

„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	4	„
„	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	5	„
„	„	„	„	14	„	„	„	„	„	„	„	8	„

Art. II. Het papier met den Franschen stempel geslagen, zal kunnen gebruikt worden tot en met den 28^{en} Februarij dezes jaars, doch verder niet, op verbeurte van de boete, bij de Wet, op het niet-gebruiken van het zegel, bepaald.

Deze bepalingen ondergingen later slechts geringe wijzigingen door de Wet van 31 Mei 1824 (*Staatsbl.* N°. 36) en die van 1832 (*Staatsbl.* N°. 29). Eerstgenoemde bevatte nog aangaande advertenties of bekendmakingen de bepaling, dat de opgaven daarvoor moesten geschieden op formaatzegel, bij gebreke waarvan de uitgever of drukker in een boete van vijf gulden voor elke niet-gezegelde advertentie zou vervallen. Bij herhaling van de eenmaal gezegeld opgegeven advertentie behoefde dan gedurende een geheel jaar geen nieuw zegel gebruikt te worden. Deze bepaling werd door Art. 28 der Wet van 16 Juni 1832 weder ingetrokken. Dit luidt:

„Aan een zegelregt van *vijf en twintig centen* is onderworpen iedere advertentie, bekendmaking of aankondiging, geplaatst in een daartoe bestemd blad of in eenig ander nieuwspapier of courant, binnen het rijk gedrukt en uitgegeven wordende, en zulks voor elke plaatsing. Hiervan zijn uitgezonderd:

1°. De advertentiën, bekendmakingen, door openbare autoriteiten gedaan, andere dan die, welke tot aanbestedingen, verhuringen of verpachtingen betrekking hebben.

2°. Die welke eene oproeping tot liefdadigheid ten onderwerp hebben, en

3°. De programma's van genootschappen tot bevordering van kunsten en wetenschappen en van den landbouw.”

Omtrent buitenlandsche nieuwsbladen werd in Art. 8 der Wet van 31 Mei 1824 beslist:

„Het zegel voor de buitenlandsche dagbladen, couranten, nieuwspapieren, nieuwstijdingen, periodieke werken, gedrukte prijscouranten, aanplakkingsbiljetten, aankondigingen en berigten, wordt gesteld op het dubbel van hetgeen naar de bestaande wetten voor de binnenlandsche is verschuldigd.”

Gedurende deze geheele periode hebben de zegelbelasting en het advertentierecht geweldig gedrukt op de couranten, en maakten zij vooral die redeneerende bladen, welke geen toevloed van advertenties hadden, zonder geldelijke opoffering van de zijde der ondernemers, het bestaan bijna onmogelijk. Niet alleen dat er in de eerste jaren na 1815 weinig nieuwe bladen opgericht werden, maar ook de bestaanden kenmerkten zich door groote onbeduidendheid van inhoud. Wegens gebrek aan belangrijk politiek nieuws, door den kalmen staatkundigen toestand, die een reeks jaren van beroering was opgevolgd, werden allerlei berichten, aardigheden, ongerijmdheden zelfs, zonder voorbehoud, rijp en groen, ter opname ingezonden, gretig geplaatst. Deze onbeduidendheid kwam o. a. bij de *'s Gravenhaagsche Courant*, die bovendien in een stad verscheen waar zij zooveel autoriteiten naar de oogen moest zien, al zeer sterk uit. Het *Algemeen Nederlandsch Nieuws- en Advertentieblad*, mede daar ter stede verschijnende, doch een blad van den nieuweren tijd, dat zich vrijer dorst te uiten, gaf aan de *'s Gravenhaagsche Courant* den naam van *Moniteur der Wollennaaiers*, naar aanleiding van een vrij grappig incident, dat wij niet kunnen nalaten hier mede te deelen, zooals dat vermeld staat in genoemd *Nieuws- en Advertentieblad* van 24 Juni 1820.

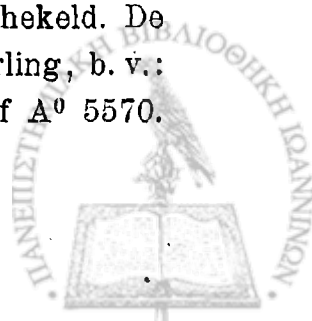
„'s Gravenhage, den 23 Junij. De *Moniteur der Wollennaaiaters*, min bekend onder den naam van 's Gravenhaagsche Courant, geeft ons het volgende dood-berigt:

„'s Hage, 20 Junij. Gisteren is alhier *overleden* de Wel Edele Geboren Heer *Archibald Hope*, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, *wordende* om zijne uitmuntende hoedanigheden *algemeen betreurd*.”

De lezer zal nu welligt denken: er blijft niets anders over, wanneer men tranen genoeg zal gestort hebben, dan den dag der begrafenis te bepalen. Maar, men begraaft de menschen *zoo niet*. Er doet zich, omtrent de lijkstatie van den Heer *Hope*, Ridder, gewezen lid der Staten-Generaal, bloedverwant van den vermaarden Bankier *Hope*, enz. eene kleine zwaarigheid op. Men heeft namelijk voor dien Wel Edele Geboren Heer eene *exceptive defensie* voor te dragen, hierin bestaande *dat hij zich in de beste gezondheid bevindt*: niet alleen *ontkent* hij *overleden* te zijn; maar de *excipiant* heeft het bewijs zijner *negatie* geleverd. Het is hem, buiten twijfel, zeer aangenaam, *burgemeesterlijk-officieel* te vernemen, dat hij voorloopig *algemeen* wordt *betreurd*; maar hij zal er nog meer vermaak in hebben, dat hij zijne uitmuntende hoedanigheden ongestoord kan blijven aan den dag leggen: dit zien wij ook liever. Wij voegen hierbij den wensch, dat hij dat nog menige jaren lang moge doen.

Nu zouden wij gaarne nog eens weten, waartoe de *Haagsche Moniteur* nog goed is, indien men zelfs aan zijne *doodberigten* geen geloof mag slaan? Men zal dan niet meer weten, wie er leeft of sterft, en of de stad al of niet in den rouw gedompeld zij! En op zoodanige *ontrustende valsche* tijdingen, wordt het zegel van het burgemeesterlijk wapen gedrukt! Zij vliegen door de geleerde wereld, op de vlerken van den *Oijevaar!* o tijden! o zeden!”

Vermelding verdienen hier ook de dwaze couranten, die in het eerste gedeelte dezer periode het licht zagen. De bekende Fokke Simonsz. had in 1811 het voorbeeld gegeven, door bij H. Moolenijzer te Amsterdam te doen verschijnen de *Narrensteinsche Courant*, een vrolijk en geestig Leesblad. In dit blad werden bestaande toestanden, zeden, gewoonten en personen, onder gefingeerde benamingen, gehegeld. De opschriften aan het hoofd dier couranten waren zeer zonderling, b. v.: A^o 5580 't 2^e Jaar. Dingsdag, den 31 van Boenmaand; of A^o 5570.

Donderdag aanstaande, den eersten der laatste dagen van Prullemaand, den 173sten van de maand, enz. evenals de nummering: N° 08¹/₂, N° 07³/₄, N° 1¹/₂₀₂ enz. Dat deze blaadjes in den smaak vielen, bewijst het feit, dat de uitgever later den inhoud in boekformaat herdrukt heeft en uit den voorslag, vijf jaar na den dood van Fokke Simonsz., door bovengenoemden uitgever aan zekeren Wibmer gedaan, om iets in dien zelfden geest te leveren, waaraan deze in 1819 gevolg gaf. Toen verscheen er een soort van nieuwsblad, dat den titel droeg van *Utopiaansche Courant*, elk nummer 2 bladz. folio beslaande. Deze maakte nog veel meer dan haar voorgangster werk van berichten, waarin het openbaar en bijzonder leven van bekende persoonlijkheden aan de kaak werd gesteld, alles onder denkbeeldige namen, doch voor halve verstanders duidelijk genoeg aangewezen. Een goede geldelijke speculatie was deze uitgaaf zonder twijfel, doch het duurde niet lang of schrijver en uitgever kregen het met de justitie te kwaad en Wibmer moest zijn stoutheid met gevangenisstraf boeten. Later gaf hij bij A. Vink te Amsterdam het *Utopiaansche Weekblad* uit, en waarschijnlijk is de *Liliputsche Courant*, die in 1825 verscheen, ook door Wibmer geschreven. De strekking van beide bladen kwam vrij wel overeen met de eerstgenoemde *Utopiaansche Courant*.

Natuurlijk leverden de staatkundige gebeurtenissen van 1830—1840 niet alleen ruime en belangrijke stof, doch zij gaven ook aanleiding tot het ontstaan van nieuwe bladen. In de eerste plaats werd in 1830 te midden der verwikkelingen met België te 's Gravenhage een Fransch dagblad, het *Journal de la Haye*, opgericht met het doel om de belangen van Noord-Nederland in een algemeen bekende taal voor te staan en te verdedigen. Oprichter en directeur was de ambtenaar aan het Ministerie van Justitie Mr. Henri Box, drukker Leop. Loebenberg. Hoewel de uitgaaf door de Regeering gesteund en de courant zooals het heette onder haar onmiddellijk toezicht geschreven werd, heeft zij zich nooit die reputatie verworven in het buitenland, die eertijds de Leidsche *Gazette* ten deel viel. Box miste bekwame medewerkers en was zelf niet berekend om aan het hoofd te staan eener dergelijke onderneming. Toch heeft het blad zich een reeks jaren staande gehouden door de geldelijke ondersteuning, die een ministerie, puttende uit geheime fondsen, het geliefde toe te kennen met het oogmerk om bij voorkomende gelegenheden te kunnen beschikken over de kolommen van het blad. Toen in het jaar 1844 geheel andere toestanden in het

leven waren getreden, werden er aanmerkingen in de Tweede Kamer gemaakt, welke oorzaak waren dat de ondersteuning wijziging onderging, zoodat het weinig scheelde of het doen voortbestaan van het blad zou Mr. Henri Box, nog steeds eigenaar daarvan en toen gewezen referendaris bij het Ministerie van Justitie, onmogelijk zijn geworden. Door de hulp en den invloed van den vroegeren minister van financiën J. J. Rochussen, toen gezant te Brussel, bleef voorloopig het blad geldelijke steun verzekerd en kreeg Box voor het ontslagen redactie-personeel een medewerker in Jhr. Adriaan van Bevervoorde, tot dusverre particulier secretaris van genoemden gezant. Hoewel volkomen berekend voor zijn taak, waarvan hij gedurende de uitlandigheid van Box de bewijzen gaf, heeft van Bevervoorde's werkzaamheid aan het *Journal de la Haye* toch slechts tot 1 Augustus 1845 geduurd. In plaats van partij te trekken van zijn bekwaamheden, trachtte Box hem tot volkomen dienstbaarheid te verlagen, waardoor van Bevervoorde zich gedwongen zag zoo spoedig deze afhankelijke positie te laten varen, om, zooals hierna zal blijken, nog een groote rol in de Nederlandsche journalistiek dier dagen af te spelen.

Intusschen ging het *Journal de la Haye* steeds meer en meer achteruit; het getal abonnés, dat in het eerste jaar van uitgaaf 1500 bedroeg, telde nauwelijks 200. Het buitenland keurde het niet meer de aandacht waardig, terwijl de daarheen verzonden exemplaren slechts in ruil waren. Nadat in 1847 wederom harde woorden in de Tweede Kamer gevallen waren over de subsidie, die de Regeering nog steeds ten bedrage van f 25,000 toekende, en daardoor tevens het heel- of half-officiëel karakter van het „ellendig prulleblad” erkende, werd eerst in 1848 bij het optreden van het ministerie Donker Curtius openlijk in het blad verklaard, dat alle staatkundige betrekkingen tusschen het Gouvernement en het *Journal de la Haye* opgehouden hadden te bestaan. Hoewel de uitgave niet terstond werd gestaakt, doch op C. van der Meer overging, wien steun uit de particuliere middelen van Willem II ten deel viel, overleefde het blad zijn vorstelijken instandhouder slechts veertien dagen; het laatste nummer verscheen op 31 Maart 1849.

Een blad van beteekenis was tusschen 1827 en 1830 de te Maastricht verschijnende *Eclaircur politique, Journal de l'Opposition*. De voornaamste redacteuren waren de advocaat Jaminé, die lid van het nationale congres werd en Mr. Th. Weustenraad, later auditeur-mili-

taire van de provincie Luik; de laatste heeft in 1828 na een proces een veroordeeling van eenige maanden gevangenisstraf ondergaan, wegens een persmisdrijf met bovengenoemd blad. Gedurende de revolutie van 1830 stond de *Eclairreur politique* herhaaldelijk aan dergelijke vervolgingen bloot evenals toen trouwens alle Belgische bladen der oppositie. Deze courant moet omstreeks 1831, toen Maastricht in staat van beleg gesteld was, opgehouden hebben te verschijnen.

In Februari 1834, dus vóór dat de zaken met België tot een goed eind gebracht waren, werd te Rotterdam een courant opgericht door personen, die zich tot bevordering der Belgische belangen in Nederland ophielden. Uit den inhoud van dit blad, dat om den anderen dag door Thompson's drukkerij bezorgd werd onder den titel *l'Etendard, Journal politique et universel*, bleek weldra zoo duidelijk de strekking om Willem II te honen en het volk op te zetten tegen de Regeering, dat op rechterlijk bevel de uitgever gevat en op zijn papieren beslag gelegd werd. Deze wezen uit, dat de pers en de letters, waarmede de courant gedrukt werd, door de Belgische Regeering bekostigd waren en dat de uitgever tot zijn verraderlijke onderneming in staat was gesteld door den Belgischen minister van justitie Just. Lebeau. Het Hoog Gerechtshof te 's Gravenhage verklaarde mitsdien Thompson schuldig aan het misdrijf van door daden en geschriften getracht te hebben den opstand in de zuidelijke provincies des Koninkrijks te begunstigen en uit te breiden en veroordeelde hem tot een gevangenstraf van 5 jaren en in de kosten. De uitgaaf van het blad was in April natuurlijk onmiddellijk gestaakt, zoodat daarvan slechts ruim een dertigtal nummers zijn verschenen. Thompson had zelf veel aandeel in de opgenomen artikelen, doch in de eerste nummers komen ook bijdragen voor van medewerkers, die geen kennis droegen van Thompson's verstandhouding met de gezagvoerders der in opstand zijnde provincies, doch alleen op verzoek aan dat blad werkzaam zijn geweest.

Behalve aan het *Journal de la Haye* verleende de Regeering ook nog steun aan andere bladen, die zij daardoor aan haar inzichten dienstbaar maakte. Het in 1837 onder directie van C. G. Withuys te Amsterdam opgerichte en door de Regeering bezoldigde dagblad *De Avondbode* bestond tot 1841. Kortens tijd daarna van 1 Juli 1842—31 Dec. 1843 werd te 's Hage het *Nederlandsch Nieuwsblad* uitgegeven, geschreven onder onmiddellijken invloed van den minister om tegenwicht uit te oefenen op de verkiezingen. Doch de geest van

ontevredenheid tegen de Regeering, die door dit blad eer toen afgenomen was, maakte dat het moest worden opgeheven. Deze oppositie tegen de Regeering uitte zich in de jaren 1843—1848 in tal van nieuwe blaadjes, meest van kortstondig bestaan. Het was vooral de bovengenoemde journalist Adriaan van Bevervoorde, die in die jaren veel van zich heeft doen spreken. Nadat hij zich in 1846 aan het *Journal de la Haye* onttrokken had, gaf hij gelijktijdig twee weekbladen uit, *Asmodée* in het Fransch, van satyrieken inhoud, en *De Burger* in het Nederlandsch, op meer ernstige wijze voor de belangen van het volk pleitende. Beide brachten hem herhaaldelijk met de justitie in aanraking en bezorgden hem een paar maal veroordeeling wegens laster tegen zijn vroegeren chef Mr. Box. In November 1847 werd *Asmodée* door hem saamgesmolten met *Le Courrier Batave*, die optrad als orgaan der democratie. Deze journalist werd in de woelige dagen van Maart 1848, die 's Konings belofte tot herziening der Grondwet brachten, te 's Gravenhage in letterlijken zin door het volk op de handen gedragen, nadat hij eenige dagen te voren bij Willem II ten gehore was toegelaten om Z. M. gedurende een half uur „te onderhouden nopens de zaken en de belangen van het vaderland, de wenschelijk in te voeren verbeteringen en de verlangens der natie”. Een kras artikel naar aanleiding van de aftreding van den minister van Hall wikkelde van Bevervoorde op nieuw in een proces, dat eindigde met veroordeeling tot 6 maanden gevangenisstraf en een geldboete van f 1000. Het vonnis was in alle stilte vóór den bepaalden dag gevallen, als of men voor demonstraties van de zijde des volks vreesde. In Mei 1848, toen van Bevervoorde zich ook door het nieuwe ministerie in zijn verwachting teleurgesteld zag, en begreep dat er geen gemeenschap, geen samenwerking mogelijk was tusschen constitutioneelen en democraten, werden beide bladen door hem gestaakt. Van den titel *Asmodée* werd in 1854 gebruik gemaakt door den Amsterdamschen advocaat Mr. A. A. T. Visscher (pseud. A. van Brussel) tot het oprichten van een weekblad, dat tot op den huidigen dag de tradities van zijn voorganger heeft bewaard, echter op minder geestige en meer triviale wijze.

Een hevig oppositieblad tegen de ministers van Hall, Baud, de Jonge van Campens Nieuwland en dergelijken was ook de *Hydra*, dat te Amsterdam bij J. de Vries verscheen en waarvoor later *De Volkstem* in de plaats kwam.

Omstreeks denzelfden tijd zijn achtereenvolgens in verschillende plaatsen een aantal blaadjes, doch allen van lagere orde, in het licht gegeven door den publicist Eijlart Meeter. Reeds in 1839 was deze te Groningen begonnen met een blad: *De Tolk der vrijheid*, dat uiting gaf aan de ontevredenheid, die in het Noorden des lands tegen Willem I en zijn regeering heerschte, en waarmede Meeter en de uitgever Bolt zich tweemaal een veroordeeling op den hals haalden. Toen eerstgenoemde zich in 1844 na zijn terugkeer uit Parijs in den Haag vestigde, gaf hij daar bij J. du Mée een nieuw blad *De Ooijevaar* uit, dat ten doel had zich tegen de regeering van Willem II te richten. Meeter had betrekkingen aangeknoopt met het dienend personeel der geheele vorstelijke familie, dat in de gelegenheid was hem op de hoogte te stellen van dat soort nieuws of liefst schandaal, waarop het groote publiek, vooral in een residentiestad, zoo belust is en waarmede hij in zijn blad de belangstelling in ruimen kring wist op te wekken. Het duurde dan ook niet lang of de *Ooijevaar* was een onmisbaar blad voor alle koffiehuisen en werd weldra voor hoogere en lagere standen het voertuig der ontevreden gevoelens. De boekverkooper A. J. van Tetroode, bekend om zijn overdreven vereering van Willem II, welke hij zelfs nog na zijn dood betoont door elk jaar op diens sterfdag het standbeeld te 's Hage te laten bekransen, was bezield met gevoelens van fellen haat tegen van Bevervoorde zoowel als tegen Meeter. Onder den zonderlingen titel *De Ooijemoer* gaf hij een tegenhanger van Meeter's blad uit, dat echter slechts korten tijd heeft bestaan. Ook had men als zoodanig *De Contra-Ooijevaar*.

Het kon niet uitblijven, of Meeter, die niet altijd even voorzichtig was, moest door de vaak krasse uitingen met de justitie in aanraking komen. In de *Nederlandsche Rechtspraak* der jaren 1845—1847 komen verscheidene vonnissen voor tegen hem, als ook tegen den uitgever du Mée en andere medehelpers aan *De Ooijevaar* geweest. Doch als een verstokt recidivist kwam Meeter telkens weer met andere blaadjes voor den dag, die toch na korter of langer tijd hun bestaan er weer bij inschoten. Zoo verschenen er nog door hem te 's Gravenhage: *De 's Gravenhaagsche Miniatuur Nieuwsbode* en *De Ontwaakte Leeuw*; te Nijmegen: *De Star der Hoop*, terwijl hij het laatst in 1851 als redacteur der *Zierikzeesche Nieuwsbode* tot gevangenisstraf van 5 jaren en een geldboete van f 5000 werd veroordeeld. Dit geschiedde bij verstek, want Meeter had zich vooraf naar het buitenland uit de voeten gemaakt.

In het jaar 1843 werd de zegelbelasting, die het laatst in 1832 eenige wijzigingen had ondergaan (zie bladz. 102) bij Wet van 3 Oct. (*Staatsbl.* N°. 47) op nieuw geregeld, en wel in hoofdzaak als volgt:

Het zegelrecht der dagbladen, couranten, nieuwspapieren, nieuwstijdingen, periodieke werken of tijdschriften is bepaald:

voor een vel papier eener oppervlakte van 15 vierk. Ned.	
palmen op	1 cent ¹⁾
van 15 tot beneden de 20 vierk. Ned. palmen op . .	1½ centen
„ 20 „ „ „ 25 „ „ „ „ . .	2 „
„ 25 „ „ „ 30 „ „ „ „ . .	2½ „
„ 30 „ „ „ 35 „ „ „ „ . .	3 „
„ 35 „ „ „ 40 „ „ „ „ . .	3½ „
„ 40 „ „ „ 45 „ „ „ „ . .	4 „

en voorts, bij opklimming, telkens met verhooging van een halven cent, voor iedere, zelfs onvolledige reeks van tien vierkante Ned. palmen (art. 22). — Bijvoegsels of supplementen, zoomede proefbladen der bovenvermelde stukken, zijn aan hetzelfde zegelrecht onderhevig (art. 23 4^e al.). Alleen zijn, volgens art. 27 vrijgesteld: alle drukwerken, waarvan het papier geen grootere oppervlakte heeft dan twee vierkante Ned. palmen, voorts catalogussen van boekverkoopersmagazijnen, van leesbibliotheken en boekverkoopingen, prospectussen, muziekwerken en tijdschriften, kunsten en wetenschappen betreffende, slechts ééns in de maand in het licht komende en ten minste twee vellen druks beslaande.

De bladen buitenslands, of in de overzeesche bezittingen van het Rijk gedrukt, moeten in Nederland voorzien worden van een zegel, ten bedrage als volgt: Een vel, een oppervlakte hebbende van beneden de 15 vierk. Ned. palmen, met een zegel van 1½ centen; van 15 tot beneden de 25 vierk. Ned. palmen, met een zegel van 3 centen; van 25 tot beneden de 50 vierk. Ned. palmen, met een zegel van 4½ centen, en voorts, bij opklimming, telkens met verhooging van

¹⁾ Onder deze sommen zijn niet begrepen de 38 opcenten, d. i. de belasting die van de belasting wordt geheven, en waardoor b. v. 15 cent : 20¼ cent, of liever 21 cents worden, daar de niet in het muntstelsel vertegenwoordigde gebroekens gewoonlijk aan de vingers van den ontvanger der belasting blijven kleven.

1½ centen, voor iedere, zelfs onvolledige, reeks van 25 vierk. Ned. palmen (art. 26).

Het zegelrecht voor advertenties in couranten binnen het Rijk gedrukt en uitgegeven bedraagt voor elke plaatsing 25 cents ¹⁾. De vrijstellingen voorkomende onder art. 27 zijn in hoofdzaak dezelfde als reeds vermeld werden bij de Wet van 1832.

De bepaling in art. 27 waarbij drukwerken, geen grootere oppervlakte dan twee vierkante palmen beslaande, vrijgesteld waren, gaf al spoedig in 1844 en 1845, toen de geest van ontevredenheid zich van Holland uit over het geheele land verspreid had, aanleiding tot het verschijnen van een aantal kleine blaadjes, later gesignaleerd onder de eigenaardige benaming van Lilliputters of Miniatuurcouranten. Dezulken waren de *Zierikzeesche Nieuwsbode*, het *Tielsch Weekblaadje*, het *Arnhemsch Nieuws- en Advertentieblaadje*, het *Nieuws- en Advertentieblaadje voor Zwolle, Deventer, Zutphen en Apeldoorn* later de *Kaleidoskoop*, bij het volk algemeen bekend onder den naam van „de Kalfskop”, bij A. ter Gunne te Deventer. Verder hadden Nijmegen, Meppel, Steenwijk, Zwartsluis, Groningen, Harderwijk, Utrecht en den Haag ook vertegenwoordigers van dit soort miniatuurcouranten.

Deze weekblaadjes genoten weldra door hun goedkoop prijs een ruime verspreiding onder het volk, en hoewel ze eerst meest alleen algemeene en plaatselijke nieuwsberichten benevens advertenties bevatten, gaven de politieke kwesties van den dag al spoedig aanleiding dat in velen soms onbewimpeld de staf over regeeringsdaden werd gebroken, waardoor bij de lagere volksklasse de ontevredenheid nog meer aanwakkerde. Zulks maakte het ongenoegen van minister van Hall in hooge mate gaande, zoodat hij in Oct. 1845 optrad, in naam om te waken tegen de ongelijkheid der zegelbelasting, maar in de daad met het doel om de uitgaaf dier kleine blaadjes den pas af te snijden. Zijn voordracht tot wijziging van art. 27, letter C N°. 1 werd weinige weken later in de Kamer aangenomen, waardoor voortaan dit artikel zou luiden: Alle drukwerken waarvan het papier geene grootere oppervlakte heeft dan twee vierkante Ned. palmen, met uitzondering der dagbladen, couranten en nieuwspapieren, enz.

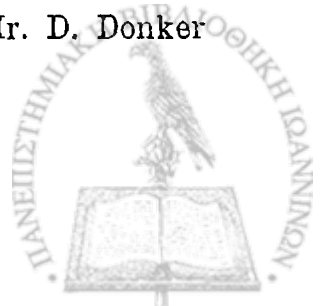
¹⁾ De opcenten brachten het advertentiezegel op 34½, waarvan de uitgevers dan maar 35 cents maakten.

Doch in plaats van te verdwijnen kwamen die Lilliputters, enkele uitgezonderd, aanstonds weer te voorschijn, en wel juist zoo groot als het 1 cents zegel dit toeliet. Het waren voorheen slechts vliegende blaadjes, nu werden het formeele couranten. Slechts zes echter hebben den strijd tegen de zegelbelasting nog geruimen tijd kunnen volhouden, terwijl daarvan thans nog drie in leven zijn: de *Meppeler Courant*, de *Tielsche Courant* en de *Zierikzeesche Nieuwsbode*.

De organen der liberale partij, die door de meerdere oppositie tegen de zeer behoudende regeeringspolitiek zich langzamerhand vrijer begonnen te uiten, moesten nog wel eens gevoelen, dat der drukpers nog niet die mate van vrijheid toegekend werd, waarop zij zich thans beroemen mag. Er bestond in die dagen vrijheid van drukpers, ja, doch alleen om te prijzen en goed te keuren; er bestond geen vrijheid om te laken en af te keuren, en het was onder het ministerie van Hall juist zoo ver gekomen, dat men zooveel mocht drukken of schrijven als het Bestuur gedoogen wilde. In het jaar 1846 toch werden er binnen den tijd van zes weken vier vervolgingen op touw gezet tegen liberale bladen, n.l. tegen de *Arnhemsche Courant*, *De Staatkundige Tooverlantaarn*, *De Noord-Brabander* en de *Vlissingsche Courant*. De pleidooien in zake beide eerstgenoemde hebben heel wat belangstelling in den lande gewekt.

De *Arnhemsche Courant*, het liberale orgaan bij uitnemendheid, had, de troonrede besprekende, o. m. gezegd: „Wij noemen het laster eene troonrede als de tegenwoordige te willen doen doorgaan voor een staatsstuk, hetwelk achting verdient. . . . Wil men die troonrede lezen zonder stuiptrekkingen of flauwten, men houde de azijnflesch in de eene, en de troonrede in de andere hand.” De uitgever C. A. Thieme, die zich voor den schrijver van het artikel verantwoordelijk stelde, werd, ofschoon men toen even goed als tegenwoordig de overtuiging bezat dat de troonrede een regeeringsstuk is, dat niets met den persoon des Konings te maken heeft, wegens hoon en aanranding van den persoon des Konings, door de Geldersche rechters tot twee jaren gevangenisstraf veroordeeld. Nadat de zaak nog voor het Hof van Zuid-Holland gediend had, dat met wijziging van het vonnis de straf bleef eischen, ontsloeg ruim anderhalf jaar later de Hooge Raad, waarvoor zijn zaak meesterlijk verdedigd werd door Mr. D. Donker Curtius, hem van alle rechtsvervolging.

Voor den uitgever van de *Staatkundige Tooverlantaarn of Utopisch-Politische Snelwagen*, den heer K. van Hulst te Kampen, liep het niet zoo goed af. Almede wegens het publiceeren eener critiek der troonrede in genoemd blad werd hij als verantwoordelijk voor den anoniemen schrijver tot twee jaren gevangenisstraf veroordeeld, welke straf, alhoewel Mr. J. H. G. Boissevain zich gedurende den loop van het proces had bekend gemaakt als schrijver en niettegenstaande zijne echtgenootte zich, als weleer de weduwe van Oldenbarnevelt voor Prins Maurits, op de knieën had geworpen voor Koning Willem II, toch gehandhaafd werd. Eerst nadat van Hulst ruim een jaar van zijn straftijd had doorgebracht, verleende de Koning hem kwijtschelding van het overig gedeelte.

Een opmerkelijk feit in de geschiedenis der Nederlandsche courant is de strijd van Sept. 1848 tot Jan. 1851 gevoerd tusschen de uitgevers der *Haarlemsche Courant* en het stedelijk bestuur van Haarlem. Zooals wij reeds vroeger vermeldden, had de firma Enschedé berust in den eisch om na het vervallen der recognitie voor octrooi of uitsluitend recht tot uitgave eener courant in die gemeente f 2000 's jaars voor het gebruik van het stedelijk wapen te betalen, welk bedrag in 1814 onder een geheel nieuwe orde van zaken tot op f 1500 per jaar verminderd geworden en onder de benaming „recognitie van de courant” geregeld voldaan was. In 1848 nu verklaarde de firma bij missive aan Burgemeester en Wethouders, dat zij geen wettigen grond meer kon erkennen voor de verplichting een dergelijke som aan de stedelijke kas uit te keeren en door concurrentie als wegens andere geldelijke opofferingen ten behoeve der Courant niet langer wenschten voort te gaan met bedoelde uitkeering, evenwel de toestemming verzochten tot het voortdurend gebruik van het stadswapen in het hoofd van haar blad. De stedelijke regeering nam daarop terstond de houding aan van eigenares der Courant te zijn en wilde van die opzegging niets weten, tenzij de heeren Enschedé mochten begrijpen van de geheele overeenkomst te willen afzien en zij daardoor op een andere wijs in de uitgave der *Opregte Haarlemsche Courant* zoude moeten voorzien. Na inroeping wederzijds van rechtsgeleerde hulp, werd na tal van beraadslagingen, conferenties, uiteenzettingen en in druk gegeven pleidooien een overeenkomst gesloten, waarin de Raad der stad Haarlem verklaarde „af te zien van alle rechten welke die stad op de *Opregte Haarlemsche Courant* zoude mogen hebben, en bij gevolg

Joh. Enschedé en Zn. (wat de stad en hare Regering aangaat) volkomen en onvoorwaardelijk gerechtigd (zijn) tot het schrijven, drukken en uitgeven van dat blad". Joh. Enschedé en Zn. verbonden zich daartegenover van hunne zijde om zoolang zij het stedelijk wapen van Haarlem in het hoofd hunner courant zouden plaatsen, daarvoor aan de stad een jaarlijksche recognitie van drie honderd gulden uit te keeren.

Bij gelegenheid van dezen langdurigen strijd, die door de taaie maar billijke volharding der uitgevers ten slotte is geëindigd met de erkenning van hun goed recht, werd ook de vraag beantwoord welke beteekenis aan het begrip van eigendom of eigendomsrecht eener courant moet worden gehecht. De eindbeschouwing van den Amsterdamschen advocaat Mr. G. de Vries Azn. in zijn *Advies* ten gunste der stad Haarlem was als volgt: „De naam, door hem of degenen van wien hij zijn recht ontleent, uitgedacht en als titel boven zijne courant geplaatst, is zijn eigendom. — Het eigendomsrecht of kopijrecht van eene courant sluit in zich het recht om eene courant onder zekeren naam of titel uit te geven; dat recht is het voornaamste deel van dit eigendomsrecht." Met deze uitspraak kwam het oordeel van de tegenpartij, Prof. H. W. Tydeman, in zijn *Consideratiën* ten gunste der uitgevers overeen: „volkomen recht van eigendom op eene courant, dat is, de faculteit om die te blijven uitgeven". Volgens deze uitspraken van gelijke strekking, door tegenstanders bepleit, moet dus het begrip van eigendom eener courant synoniem geacht worden met het recht van uitgave. Zoo is dit bij de overdracht van de *Amsterdamsche Courant* in 1852 door het Stedelijk Bestuur van Amsterdam dan ook opgevat.

Een ander incident in de Nederlandsche journalistiek, dat de aandacht van heel wat belangstellenden opwekte, had plaats in December 1867. De zaak en haar aanleidende oorzaak waren deze: de heer Iz. J. Lion, vroeger als liberaal dagbladschrijver achtereenvolgens aan verschillende couranten verbonden, was sedert zijn optreden als hoofdredacteur van het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* een heftig bestrijder van het liberalisme en een ijverig aanvoerder der conservatieve partij in de pers geworden. Een indiscreete mededeeling in het *Dagblad* naar aanleiding van de behandeling in de Tweede Kamer der onteigening ten behoeve van den spoorweg Gouda—'s Gravenhage, in welk artikel tevens een lage insinuatie aan het adres van Thorbecke en eenige liberale kamerleden voorkwam, gaf aanleiding tot een scherpe critiek van de zijde der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Leidsch*

Dagblad. Beide werden door het Haagsche *Dagblad* beantwoord en in zijn repliek aan het laatste, dat o. a. Lion verweten had voor den meestbiedende te koop te zijn, kwam het volgende voor:

„De uitgever van datzelfde *Leidsche Dagblad*, de heer Sijthoff, heeft in Dec. 1866 en in Jan. 1867 herhaaldelijk den hoofdredacteur van het *Dagblad* doen aanbieden eene som van honderd duizend gulden, die hem, tegen de onderteekening van eene behoorlijke acte van verbindtenis, zoude worden uitbetaald onder de eenige voorwaarde „voortaan een rustig leven te gaan leiden en alzoo voor het vervolg geen redacteur of medewerker van eenig dagblad in Nederland te zijn”. De schrijver bood aan dit door stukken en getuigen onder eede te bewijzen.

Het spreekt van zelf, dat deze uitdaging niet onopgemerkt voorbijging. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* sommeerde den heer Sijthoff om zich te verantwoorden. De *Arnhemsche Courant* meende vroeger gehoord te hebben, dat de redacteur van het Haagsche *Dagblad* onderhandelingen had geopend met den heer Sijthoff, die uitgever zou worden van het *Dagblad van Nederland* ¹⁾, omtrent een overdracht van zijn *Dagblad*. Toen die onderhandelingen, gevoerd door bemiddeling van den heer Montagne, destijds redacteur van het *Leidsch Dagblad*, afgesprongen waren door de tusschenkomst van de commissarissen van het Haagsche *Dagblad*, zou Lion hebben aangeboden om zich tegen een geldelijke uitkeering uit de journalistiek terug te trekken. De *Tijd* nam de zaak veel ernstiger op en scheen volkomen geloof te hechten aan de mededeelingen van Lion, bewerende dat het van zelf sprak, dat de heer Sijthoff bij zijn aanbieding slechts de gemachtigde was geweest van anderen, „die er een politiek en persoonlijk belang bij hadden om de pen te neutraliseeren, welke zoo uitstekend hun tegenpartij dient” enz. Om kort te gaan, de heer Lion was ongenegen aan de uitnoodiging van den heer Sijthoff om die stukken en bewijzen dan maar te publiceeren te voldoen, doch plaatste zich zelf

1) Er had zich in dat jaar een Vereeniging gevormd tot het oprichten van een groot dagblad, dat, volgens het in 't licht gezonden prospectus, aan alle eischen van een liberaal hoofdorgaan der pers zou trachten te voldoen. Dit *Dagblad van Nederland*, met vaste medewerking van eenige Leidsche hoogleeraren en andere vaderlandsche geleerden, zou te 's Hage worden gedrukt en uitgegeven, door een vennootschap onder bestuur van den heer A. W. Sijthoff. Men mocht echter niet voldoende in het bijeenbrengen van het benoodigde aanzienlijke kapitaal slagen, zoodat dit blad een doodgeboren vrucht der journalistiek mag heeten.

op het standpunt van beleedigde partij en maakte van de zaak een kwestie of geschil, dat alleen door een raad van eer beslist kon worden. Deze raad van eer nu, bestaande uit een commissie van vier door beide partijen gekozen advocaten, welke commissie een vijfde lid naar haar keuze in zich opnam, belastte zich met het onderzoek van 1°. of de bovengemelde bewering van den hoofdredacteur van het *Haagsche Dagblad* waarheid behelsde, 2°. zoo ja, of dan gezegde hoofdredacteur dat aanbod al dan niet van de hand heeft gewezen en op welke wijze. Bij uitspraak van 16 Maart 1868 (voor rekening van beide partijen gepubliceerd in de *Haarlemsche Courant*) werden die vragen aldus beantwoord:

1°. dat overtuigend is gebleken, dat in Dec. 1866 (niet in Jan. 1867, zooals mede in de vraag is gesteld) herhaaldelijk aan den hoofdredacteur van het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, den heer Iz. J. Lion te 's Gravenhage, op naam van den uitgever van het *Leidsch Dagblad*, den heer A. W. Sijthoff te Leiden, is aangeboden eene som van honderd duizend gulden, die hem tegen ondertekening van een behoorlijke acte van verbindtenis zoude worden uitbetaald onder de eenige voorwaarde „voortaan een rustig leven te gaan leiden en alzoo voor het vervolg geen redacteur of medewerker aan enig dagblad in Nederland te zijn”; dat echter niet overtuigend is gebleken, dat deze aanbiedingen aan den heer Lion zijn gedaan op last, immers met voorkennis en goedvinden van den heer Sijthoff.

2°. dat de heer Lion deze aanbiedingen, na daarover de onderhandeling eenigen tijd te hebben gaande gehouden, zonder eenige bedoeling om ze aan te nemen, van de hand heeft gewezen.

Uit deze uitspraak blijkt dat de poging om den heer Lion om te koopen zijn aangewend geworden door een onbevoegde zonder lastgeving, en dat de bewering van den heer Lion als zou de liberale partij den heer Sijthoff last gegeven hebben, zulk een poging in het werk te stellen, valsch was.

De vermindering of geheele afschaffing van het dagbladzegel in het buitenland en ook de poging tot wijziging daarvan in de zitting der Staten-Generaal van 1850—51 en die tot afschaffing beproefd door de Regeering in 1863—64 hadden ook in ons land af en toe stemmen doen opgaan om de achterlijkheid van Nederland in dit opzicht te laten uitkomen. Men was ook hier langzamerhand tot de overtuiging

gekomen, dat de dagbladers een gewichtig deel van den grondslag der maatschappij uitmaakt, dat zij, met haar duizend altijd wakende, naar alle zijden blikkende oogen, het tegenwicht vormt voor den veelal rooskleurigen bril der overheid. Men was zich bewust geworden dat de dagbladen voorzagen in een der eerste behoeften van het constitutioneele leven, immers zonder dagelijksche aanhoudende besprekingen van de staatkunde van den dag kan er geen wezenlijk politiek leven bij het volk bestaan, en is een constitutioneel gouvernement, d. i. zelfregeering, onmogelijk zonder blijvende en aanhoudende deelneming aan de belangen van den Staat. Men betoogde dat de dagbladers, wilde zij aan haar gewichtige roeping beantwoorden, in de eerste plaats bevrijd moest worden van de haar knellende banden, die het monopolie der bestaande couranten verzekerden en de oprichting van nieuwe schier tot een onmogelijkheid maakten. Welke tak van nijverheid toch bestond er, die, nadat reeds van alle grondstoffen belasting was betaald, nog bovendien met een heffing van 50 of 60 percent zijner bruto-opbrengst was bezwaard? De Nederlandsche fiscus mat den courantenuitgevers elke vierkante palm papier toe. Hoewel haar invloed zich dus dubbel — en op het gehalte der nieuwsbladen, en als belemmerend voor de nijverheid — deed gevoelen, eischte de wet nog een vast recht van elke advertentie, onverschillig of door deze, in vier regels arbeid voor een behoeftig werkman werd gevraagd, of dat ze in twee of drie kolommen een speculatie van eenige millioenen ten doel had, onverschillig of van het blad, waarin de annonce voorkwam, 500 of 5000 exemplaren werden verspreid. Behalve dat deze zegelbelasting dus de nijverheid in den ruimen zin des woords drukte, daar zij vraag en aanbod in hun vrije uiting bezwaarde, werd er voornamelijk op gewezen hoe belemmerend haar invloed was op de algemeene onderrichting, beschaving en verlichting. Voor de groote massa der burgerij toch zijn de couranten het eenig middel van gemeenschap met hetgeen buiten elks huisselijken kring in de wereld binnen- en buitenslands omgaat. Een belasting, die zooveel voorrechten aan de minder gegoede en de lagere volksklassen onthield, en een premie op de onkunde stelde, een belasting op de verlichting in één woord aarzelde men niet een onredelijke belasting te noemen, die ten spoedigste behoorde afgeschaft te worden.

In 1867 nu, toen in April te Rotterdam de oprichting van het Anti-Dagbladzegel-Verbond tot stand kwam, waarbij zich in de andere

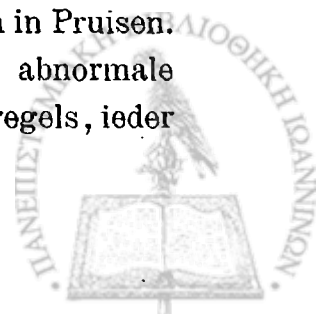

grootte plaatsen afdeelingen en correspondentschappen aansloten, nam de beweging een meer vasten vorm aan. In Augustus daaraanvolgende had te Gent een krachtige demonstratie tegen het dagbladzegel plaats. Op het programma voor het 9^e taal- en letterkundig congres kwam ook dit onderwerp ter bespreking voor. De heer M. H. van Lee sprak daar een kernachtige rede uit, die met grooten bijval aangehoord, tevens diepen indruk maakte, vooral toen de redenaar met cijfers aantoonde, hoe Nederland in dit opzicht achterstond, zelfs bij Spanje, en er bijna geen land in Europa was, waar de vrijheid van drukpers door fiscale belemmering zoo zeer bezwaard was als bij ons. Hieruit toch bleek, dat van een blad ter grootte van het *Algemeen Handelsblad*, n.l. 29 vierkante palmen, in België, Engeland, Polen, de Vereenigde Staten, Spanje, Zwitserland, Rusland, Bremen, Hamburg, Brazilië en Italië *geen zegel* werd gevorderd; in Frankrijk, volgens de nieuwe wet van 1868: in de departementen Seine en Oise 5 centimes of $2\frac{1}{3}$ centen; in de overige deelen des rijks 2 centimes of $\frac{9}{10}$ cent (bovendien kon daar het formaat, zonder verhooging, gaan tot 72 vierkante palmen); in Oostenrijk één neukreuzer, of $1\frac{1}{4}$ cent, *onverschillig het formaat*; in Zweden (maximum 40 vierkante Ned. palmen) 2.1 öre, of 1.4 cent; in Pruisen (423.95 □ zoll), 1.06 pfennige of nog geen halve cent; in Nederland daarentegen $3\frac{1}{2}$ centen; zijnde $1\frac{1}{6}$ cent meer per exempl. van ieder nummer dan het maximum, en $2\frac{6}{10}$ centen meer dan het minimum der Fransche wet; bijna driemaal het Oostenrijksche of het Zweedsche, en ruim zevenmaal het Pruisische dagbladzegel.

Een geheele jaargang à 360 nummers van het *Handelsblad* zonder bijvoegsels besloeg destijds een oppervlakte van 104.4 vierkante meters. Een gelijke oppervlakte zou kosten:

in Oostenrijk 3 gulden 60 neukreuzer of	f 4.25
in Frankrijk, depart. Seine en Oise 18 fr. of	„ 8.38
in de overige deelen	„ 3.41
in Zweden 756 öre of	„ 5.04
in Pruisen (152096 □ zoll) 381 pfennige of	„ 1.84
in Nederland daarentegen werd voor dezelfde oppervlakte papier f 12.60 in de schatkist gestort; zijnde f 8.35 meer dan in Oostenrijk, f 4.22 meer dan het maximum en f 9.19 meer dan het minimum der Fransche wet, f 7.56 meer dan in Zweden en f 10.76 meer dan in Pruisen.	

Omtrent de belasting op de advertenties viel dezelfde abnormale toestand waar te nemen. Van een aankondiging van zeven regels, ieder

ongeveer 50 letters tellende, moest aan den Staat worden betaald:

In België, Frankrijk, Engeland, Polen, de Vereenigde Staten, Spanje, Zwitserland, Rusland, Brazilië, Italië, Zweden en Pruisen *niets*.

In Oostenrijk: 15 kreuzers of nog geen 31 centen.

In Hamburg $3\frac{1}{2}$ schilling courant of 14.52 centen, en in Bremen $5\frac{1}{4}$ groten of 14.8 centen.

In Nederland moest daarentegen, voor dezelfde advertentie, 35 centen of ruim 4 centen meer dan in Oostenrijk en bijna $2\frac{1}{2}$ maal zooveel als in Bremen en Hamburg aan den fiscus worden betaald.

Het gevolg van den indruk, door deze cijfers te weeg gebracht, was, dat onmiddellijk een adres tot afschaffing, gericht tot den minister van financiën met talrijke handteekeningen werd voorzien, terwijl van de rede des heeren van Lee 5000 exempl. door bovengenoemd Anti-Dagbladzegel-Verbond over het geheele land gratis werden verspreid. Een en ander gaf aanleiding, dat ook buiten de eigenlijke journalistiek in tijdschriften belangrijke artikelen tegen het dagbladzegel geschreven werden door mannen van beteekenis in den lande. Het verblijdend gevolg was, dat op 16 Oct. 1868 het Wetsontwerp tot geheele afschaffing bij de Tweede Kamer in kwam en kort daarop aangenomen werd met 41 tegen 31 stemmen, daarna door de Eerste Kamer met 24 tegen 12 stemmen, om op 1 Juli 1869 in werking te treden (*Staatsbl.* 1869 N°. 60) ¹⁾.

4^e Periode (Na 1 Juli 1869).

Wanneer men de geschiedenis der courant, voor zooveel den inhoud betreft, opletten nagaat, dan ontdekt men daarin drie afgescheiden tijdvakken. In den aanvang had de courant geen ander doel, dan het bijeenzamelen van het nieuws, dat men onder de oogen van het publiek wilde brengen; het strenge toezicht, dat haar elke opmerking bij die mededeelingen belette, veroorloofde haar toen niet meer te zijn, dan een speculatie op de nieuwsgierigheid. Daarna echter is juist de

¹⁾ De bijzondere verdiensten van den heer M. H. van Lee ten opzichte der zegelafschaffing algemeen erkend, vonden ook waardeering in stoffelijken vorm: een herinnerings-medaille in goud, zilver en brons, waarvoor de kosten bij publieke inschrijving waren verkregen, benevens een album, dat de namen der deelnemers bevat, werd hem te Brussel, waar onze vroegere landgenoot sedert eenige jaren de betrekking van Secretaris van het Depart. Onderwijs bekleedt, door een Commissie aangeboden.

staatkunde, die haar vroeger zoo in bedwang gehouden had, te hulp gekomen; nauwelijks hadden de nieuwsbladen bij veranderde regeering eenige vrijheid verkregen, of iedere partij zocht er zijn kracht en hulp in, en men getrooste zich opofferingen om zich meester te maken van een middel, waarvan men de macht had leeren kennen. Eindelijk zien wij de nieuwsbladen, hoe meer wij den tegenwoordigen tijd naderen, een ander karakter aannemen, zich meer en meer ontslaan van de belemmerende afhankelijkheid der overheden, en de banden losscheuren, waarmede zij aan bijzondere partijen zijn gebonden. De couranten in dit laatste tijdperk geboren, zijn haar oorsprong niet aan staatkundige samenspanningen verschuldigd, maar aan de behoefte, die de zich ontwikkelende handel en nijverheid meer en meer begonnen te gevoelen. Het is niet meer alleen om onafgebroken den lof van eenige mannen of beginselen uit te bazuinen, dat wij in de laatste jaren nieuwsbladen zien verrijzen, maar vooral om aan den handel en ieder die het noodig heeft, de voordeelen der publiciteit te verschaffen. Advertenties zijn thans zoo zeer behoefte voor de couranten geworden, dat men niet alleen telkens meer en meer plaats daarvoor inruimt, maar dat de ondernemers zelfs geen moeite sparen, om voor hun annonces een afzonderlijk publiek te winnen, dat hun aan de eene zijde voortdurende winsten, en aan de andere zijde geregelde lezers verzekert.

Tot deze gewijzigde richting in de journalistiek heeft in ons land voornamelijk de afschaffing van het dagbladzegel meegewerkt. Zij toch deed de bestaande bladen herademem en tot krachtiger bloei herleven. Een der eerste gevolgen was bij meest al de bestaande bladen een formaatsvergrooting. Bij anderen, die tot dusverre twee of driemaal per week verschenen, zooals de meeste provinciale hoofdbladen, werd, met behoud van den vroegeren abonnementsprijs, de uitgaaf in een dagelijksche veranderd. En eindelijk verminderden eenige couranten, vooral die, welker dagelijksche uitgifte reeds van vroeger dagteekende, hun abonnementsprijzen; die van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* b. v. werd van f 33.— op f 20.— gebracht. De meerdere hoeveelheid lectuur, die de beide eerstgemelde gevolgen als eisch meebrachten, was oorzaak, dat de rubriek „Feuilleton”, welke slechts in enkele groote bladen in navolging van het buitenland bestond, bijna in elke courant een vaste plaats verkreeg. De advertentie, van haar boei ontdaan, maakte zich breed, en de grootere toevloed kwam spoedig in verhouding tot de meerdere beschikbare ruimte.

De afschaffing van het zegel was tevens het sein tot oprichting van honderden plaatselijke nieuwsbladen, terwijl door het ontstaan der goedkoope dagbladpers de courant onder ieders bereik is gebracht. Naast die nieuwsbladen werden al spoedig in bijna alle grootere steden blaadjes uitgegeven, die uitsluitend advertenties bevatten en gratis of tegen zeer lage abonnementsprijzen verspreid werden. De groote kring van lezers uit alle standen leverde weldra een waarborg voor de doelmatigheid van het adverteeren in die blaadjes, zoodat de meesten bij weinig beslommering en eenvoudige administratie voor de uitgevers ruime winsten afwerpen.

Het succes van vele bestaande en nieuw opgerichte bladen is oorzaak, dat nog voortdurend een aantal mededingers optreden en al gebeurt het meermalen, dat er tusschen het verschijnen en verdwijnen slechts een kort tijdsbestek ligt, zoo blijft het cijfer van 433 dag- en weekbladen, door *Brinkman's Adresboek voor den Nederlandschen Boekhandel voor 1884* opgegeven, voor ons kleine land toch aanzienlijk to noemen. Ons overzicht van de voortbrengselen der dagbladpers van het jongste tijdvak kan dan ook alleen van de hoofdorganen en de voornaamste provinciale bladen melding maken ¹⁾.

Het eerste en meestgelezen groot dagblad dat te Amsterdam verschijnt is wel de courant, die tot hoofdopschrift draagt: *Algemeen Handelsblad* en als neventitel met kleiner letter: *Nieuwe Amsterdamsche Courant*. Dit dubbel opschrift heeft het blad niet altijd gedragen. Het *Algemeen Handelsblad* is ouder dan de *Nieuwe Amsterdamsche Courant*. Zijn oorsprong vond het in den bescheiden vorm van gedrukte handelscirculaires, waarmede het handelshuis Wächter & Co. sedert Juli 1825 van de prijzen der voornaamste handelswaren tweemaal in de maand een overzicht gaf. Een beursprijscourant werd er weldra aan toegevoegd. Hoofd der firma was de heer J. W. van den Biesen, de stichter van het *Handelsblad* en leider der courant gedurende de eerste twintig jaren van haar bestaan.

¹⁾ De meerdere uitvoerigheid bij de vermelding van eenige dier bladen danken wij aan de welwillendheid der uitgevers of redacties. Aan het verzoek om toezending van gegevens, tot de uitgevers van de hier besproken couranten gericht, werd niet algemeen voldaan. Hoewel eenige bijzonderheden van sommige tot vroegere periodes behooren, hebben wij gemeend deze, voor zoover ze geen betrekking hebben op de vroeger beschreven algemeene toestanden, om het verband hier mee te deelen.

Op 5 Januari 1828 verscheen namelijk, als voortzetting dezer handelsberichten, het eerste nummer van het *Algemeen Handelsblad* bij de uitgevers P. den Hengst & Zoon. Het verscheen toen tweemaal 's weeks, op Woensdag en op Zaterdag, en bleef hoofdzakelijk voor handels- en scheepvaartberichten bestemd. Aan het handelsrecht werd tevens een plaats ingeruimd, en allengs werden ook korte nieuwsberichten en wetenswaardigheden uit alle deelen der aarde opgenomen. Reeds in Juli 1828 werd het formaat eenigszins vergroot; het *Handelsblad* besloeg toen iets minder dan twee bladzijden der tegenwoordige courant, in tweeën gevouwen. De belangrijke gebeurtenissen van het jaar 1830 gaven aanleiding, dat in de drie laatste maanden van dat jaar het blad elken werkdag werd uitgegeven. Na 1 Jan. 1831 verscheen het driemaal per week.

Door de moeitevolle dagen, die ons vaderland in 1830 en 1831 had doorleefd, was de publieke geest ontwaakt en had de behoefte aan een dagelijksch orgaan, dat uiting gaf aan de eischen van den tijd op elk gebied, niet het minst in de hoofdstad van Noord-Nederland, zich dringend doen gevoelen.

„De algemeene belangstelling in de openbare aangelegenheden is de oorzaak geweest, dat er in het laatste jaar verscheidene nieuwe dagbladen in het licht gegeven werden, gelijk in Breda, Gorinchem en elders. Ook te Amsterdam werd door eenige staat- en letterkundige stad- en landgenooten het ontwerp gevormd, om eene nieuwe dagelijksche courant uit te geven. Zij meenden, dat het publiek gaarne een dagblad zoude zien verschijnen, waarin de staatkundige nieuwstijdingen en handelsberichten met den meesten spoed en nauwkeurigheid werden medegedeeld.

„Boven het *Algemeen Handelsblad*, dat slechts driemaal in de week uitkwam, meenden de ontwerpers der nieuwe courant het voordeel der dagelijksche uitgave vooruit te hebben. Die dagelijksche uitgave is in iedere groote handelsstad, om het belang, dat de inwoners bij de spoedige mededeeling van allerhande berichten hebben, hoogst noodzakelijk, maar zij is vooral onmisbaar in ons Amsterdam, hetwelk eene groote effectenbeurs bezit; een effectenbeurs, die door haren ontzettenden rijkdom eenen bijna ongelooflijken invloed op het groote Europeesch Quincampoix uitoefent, en voor welker leden niets gewichtiger is, dan zoo snel mogelijk alle nieuwstijdingen te ontvangen.

„Om alle deze redenen hoopte de redactie, dat hare *Nieuwe Amster-*

damsche Courant door het publiek gunstig zoude ontvangen worden; reeds was de dag bepaald, waarop het eerste nummer in het licht zoude komen, toen de gelegenheid zich aanbood om den eigendom van het *Algemeen Handelsblad* te verkrijgen. De redactie maakte van deze gelegenheid gebruik en trok het blad aan zich, hetwelk thans met de *Nieuwe Amsterdamsche Courant* slechts een geheel zal uitmaken, en uitgegeven worden onder den titel van *Nieuwe Amsterdamsche Courant en Algemeen Handelsblad*."

Met deze woorden geeft op 1 November 1831 de nieuwe redactie, van welke de heer van den Biesen het hoofd bleef, rekenschap van haar optreden, en daarin vindt men tevens de verklaring van den dubbelèn naam dien het blad draagt. De jongste naam, die ook nu nog bovenaan staat, heeft evenwel geen burgerrecht gekregen; onder den oorspronkelijken titel bleef het blad bijna uitsluitend bekend en die titel heeft dan ook allengs den anderen geheel in de schaduw gesteld.

De veranderingen, die met 1 Nov. 1831 werden ingevoerd, waren aanmerkelijk. Elken werkdag verscheen een nummer, en reeds in het volgende jaar werd ook des Zondags een zoogenaamde *Tweede Editie* (later *Zondagseditie*) uitgegeven, die het vorige nummer met de laatst ontvangen berichten aanvulde, maar sedert 1869 als deel bij de gewone courant werd ingelijfd. Als uitgever trad de firma Gebr. Diederichs op, die zich reeds door haar omvangrijke ondernemingen op het gebied van den boekhandel een voorname plaats onder de Nederlandsche uitgevers had verworven; als drukker de heer C. A. Spin, wiens firma thans nog haar diensten aan het blad bewijst. De uitgave geschiedde 's morgens te 7 uur voor den prijs van 10 cent per nummer, maar aan degenen, die voor drie maanden geabonneerd waren, werd het blad reeds den vorigen avond aan huis bezorgd.

Wat de staatkundige richting van het *Handelsblad* betreft, de redactie van 1831 heeft die reeds op zeer besliste wijze aldus gekenmerkt, dat zij „niet voornemens is reeds *à priori* partij te kiezen voor het bestuur of voor de oppositie". Het stelsel, dat zij zich voorstelde te volgen, omschrijft zij aldus:

„Goed te keuren en aan te prijzen wat rechtvaardig en nuttig, en te laken wat onrechtvaardig en schadelijk is, onverschilg of zij haar oordeel te geven hebbe over de handelingen van het bestuur, of over de daden en gevoelens der tegenpartij. Zij zal de maatregelen van het bestuur verdedigen, wanneer die met de grondwet bestaanbaar en den

lande nuttig zijn, maar zij zal ook, onafhankelijk zijnde en alleen de waarheid hulde doende, zonder schroom haar stem verheffen tegen alle misbruik van macht, tegen alle voor het welzijn des lands gevaarlijke misgrepen."

Aan deze fiere taal kon ook worden gestand gedaan, daar de courant geheel in eigendom behoorde aan den hoofdredacteur en de uitgevers en daardoor volkomen onafhankelijk van vreemde invloeden was. Toen na het overlijden van den heer van den Biesen in 1846 zijn helft in aandeelen werd gesplitst, ging ook de directie over op de Gebr. Diederichs, onder bepalingen die de volkomen onafhankelijkheid der redactie bleven waarborgen, bepalingen die thans nog ten volle gelden.

In de moeitevolle jaren, die ons land in het tijdvak der „volharding" en na het aftreden van Koning Willem I door de financiëele beslommeringen en de pogingen tot grondwetsherziening heeft doorleefd, was het *Handelsblad* het hoofdorgaan der gematigde liberale richting, een richting die, — met de *Arnhemsche Courant*, het blad der geavanceerden van die dagen, als voorhoede, — zich allengs baan brak. Aldus mag het blad zich zeker ook een deel toeëigenen van de eer, in ons land zonder groote schokken een vrijzinnig regeeringsstelsel te hebben voorbereid en daaraan ingang te hebben verschaft.

Allengs nam het blad in omvang toe. De uitbreiding werd eerst gevonden in bijvoegsels, later, na 1867 in vergrooting van het formaat. In het jaar 1868 verscheen het blad voor het eerst in breeder formaat over vijf kolommen; in 1869 na de afschaffing van het dagbladzegel werd ook in de lengte een stuk toegevoegd en de prijs tevens met een vierde deel verlaagd. Met 1 Januari 1880 werden de bijvoegsels bij de hoofdcourant ingelijfd en de bladzijden doorlopend genummerd.

Van de beide leden der firma Gebr. Diederichs van het jaar 1831, is de oudste, de heer G. F. Diederichs, reeds in 1862 aan het blad ontvallen. De jongste, de heer P. A. Diederichs overleed in 1874 en werd opgevolgd door den tegenwoordigen directeur, den heer W. G. A. Diederichs, die zich beijvert de tradities van onafhankelijkheid onverflauwd voort te zetten.

Als hoofdredacteur werd de heer van den Biesen opgevolgd door Mr. L. Keyzer, die, vroeger reeds geruimen tijd aan het blad verbonden, de leiding slechts weinige jaren mocht voeren. Kort na zijn overlijden werd de leiding opgedragen aan den heer Mr. S. A. Vening Meinesz, thans burgemeester van Rotterdam. Omstreeks 18 jaar ge-

leden trad de tegenwoordige hoofdredactie, de heeren A. G. C. van Duyl en Mr. A. Polak op, tot wier staf o. a. ook de bekende letterkundigen Ch. Boissevain, S. M. N. Calisch en Martin Kalff behooren.

Kunnen buitenlandsche en ook oudere Nederlandsche bladen in hun geschiedenis op stormachtige dagen wijzen, op schorsingen, vervolgen, veroordeelingen, — in het leven van het *Handelsblad* komen zulke emoties niet voor. Toch was het pad der redactie niet altijd zonder doornen. De gebeurtenissen van 1830, die van 1848 en 1853 brachten haar zorgelijke dagen, omdat zij aan haar overtuigingen onbeschoemd tegenover de openbare meening getrouw bleef. In het laatstgenoemde jaar, het jaar der Aprilbeweging, verloor het blad een groot gedeelte zijner abonné's, omdat het de houding van Thorbecke verdedigde en de vrije organisatie van het Katholiek Kerkgenootschap, trots de agitatie der Aprilmannen, als grondwettigen eisch bleef beschouwen. Men weet hoe die vrije organisatie toch haar beslag kreeg, ook onder het conservatief ministerie, dat uit de Aprilbeweging opdook. En het *Handelsblad* zag zijn lezerskring weldra nog grooter omvang verkrijgen en had aldus den storm ongedeerd doorstaan.

Sedert 1 Nov. 1882 wordt het *Handelsblad* tweemaal daags uitgegeven in den vorm van „ochtend”- en „avondblad”. De oplaag is door dien maatregel, welke vooral den handel ten goede komt, belangrijk toegenomen. —

De oude *Amsterdamsche Courant*, de zoogenaamde stads-courant, waarvan reeds in de eerste periode melding is gemaakt, heeft in 1882 opgehouden als zoodanig te bestaan. De eigendom is toen bij publieke veiling overgegaan in handen van de Vennootschap tot exploitatie van „De Brakke Grond”. Zij wordt thans in verkleind formaat, met eigenaardige versierde letters tot rubriekopschriften onder directie van den heer D. Noothoven van Goor uitgegeven. —

De uitgeversfirma Ellerman, Harms en Co. deed in 1879 het licht zien een nieuw weekblad onder den titel *De Amsterdammer. Gewijd aan Staatskunde, Letteren en Kunst*. Dit blad maakte weldra opgang door de uitnemende artikelen, vooral op het gebied van letterkunde en tooneel, en de veelal geestig geschreven correspondenties uit verschillende deelen des lands. Dit succes bracht de uitgevers er toe een dagblad op te richten onder den zelfden naam met de bijvoeging in grooter letters van: *Dagblad van Nederland*. Zij traden met 1 Januari 1883 op als directeuren der Dagbladvereniging Holtz en Co. en vermeerderden de dagbladen van den eersten rang met één van liberale

richting. Sedert ziet onder redactie van den heer J. de Koo de *Amsterdammer* als Dagblad in groot formaat tweemaal per dag het licht, terwijl het Weekblad als zelfstandig Zondagsblad in nummers van 16 bladzijden groot 4° verschijnt. —

Spoedig na de afschaffing der zegelbelasting kwam er te Amsterdam een vennootschap tot stand onder den naam van „De Kleine Courant”, die wilde trachten hier te lande een blad te vestigen, dat op de wijze van het *Petit Journal* te Parijs in handig formaat tegen goedkoop prijs zijn abonné's onder alle standen zou kunnen vinden. Onder directie van twee energieke uitgevers, de heeren P. van Santen en G. L. Funke, werd dit plan verwezenlijkt niet alleen, doch overtroffen de uitkomsten weldra de stoutste verwachtingen. Het *Nieuws van den Dag*, zooals de kleine courant gedoopt werd, in Maart 1870 met een oplage van 2500 exemplaren begonnen, zag zijn abonnementen door een zaakkundig bestier en onder de uitstekende hoofdredactie van Simon Gorter binnen het jaar aangroeien tot 9000. Met elk jaar vermeerderde dit cijfer, tot het thans in 1884 de voor ons land verbazende hoogte van 35,500 exemplaren heeft bereikt.

Deze cijfers toonen het best de groote kracht van de publiciteit, waarover dit blad, dat eveneens de liberale richting voorstaat, heeft te beschikken. Stelt men het aantal lezers per exemplaar gemiddeld op 5, wat zeker niet overdreven is, dan komt deze courant elken dag onder de oogen van niet minder dan 180,000 personen.

Ook de vermeerdering van advertenties, telken jare aangegroeid naar verhouding van de oplage, bewijst dat het *Nieuws van den Dag* een der meest gelezen couranten in Nederland is. Negen jaar geleden in 1875 plaatste het blad b. v. 26,994 advertenties, in 1881 bedroeg dit cijfer 70,646, terwijl het in 1883 reeds de 100,000 naderde. Aan exemplaren en advertenties werd over 1883 het aanzienlijke bedrag van f 576,687 ontvangen.

Zonder zijn oorspronkelijk karakter van beknopt en populair nieuwsblad prijs te geven, heeft het *Nieuws van den Dag* steeds voor verbetering en vermeerdering van inhoud gezorgd. Toen de verdienstelijke hoofdredacteur Simon Gorter reeds in de eerste jaren aan het blad ontviel, wist de directie den als letterkundige alom in den lande ge waardeerden H. de Veer in zijn plaats daaraan te verbinden. De uitbreiding der correspondenten zoo binnen- als buitenlands was met de vermeerdering der advertenties oorzaak, dat de vier bladzijden druks,

waaruit het blad bij zijn optreden bestond, thans tot 12 à 20 bladzijden daags zijn geworden. Sedert het overlijden van zijn mededirecteur P. van Santen in 1877, wordt het beheer over deze omvangrijke industriële onderneming door den heer G. L. Funke alleen gevoerd. —

Een ander voorbeeld van groot succes binnen korten tijd levert *Het Vliegend Blad van Amsterdam*, als vertegenwoordiger der dagbladders voor de lagere volksklasse. Het eerste nummer verscheen in 1875 en besloeg een halfvel in plano. De oprichter, de boekdrukker M. E. de Grauw, had alvorens naar Amsterdam te komen, aan den Helder een *Vliegend Blaadje* uitgegeven en dit bracht hem op de gedachte, de uitgaaf van een dergelijk blad, op eenigszins andere leest geschoeid, in Amsterdam te beproeven. Een geregeld bij den weg uitgevent blad was toen nog een nieuwigheid. Dat hij goed gezien heeft, blijkt uit de omstandigheid, dat tegenwoordig ongeveer 25,000 exemplaren van elk nummer gedebiteerd worden. Het formaat van het blad werd vergroot in Jan. en Sept. 1877, Juni 1878 en Juli 1880. In December 1876 werd besloten het blad drie in plaats van twee malen 's weeks uit te geven, een soort van waagstukje dat echter goed afliep, evenals de verhooging van den intekenprijs en dien der advertenties in verband met de zooveel grootere oplaag. Behalve de winsten aan de tegenwoordige uitgevers, van Megen & Co., die het blad in het vorig jaar voor een aanzienlijke som aankochten, levert het nog een goed bestaan op aan vele anderen. Op de dagen van uitgifte 's middags te 12 uur wordt het bureau omsingeld door een zestigtal mannen en jongens, vrouwen en meisjes, die daar hoe eer hoe liever een aantal versche bladen in ontvangst nemen om zich daarna met hun vrachtje in de verschillende wijken der stad te verspreiden, ten einde het blad bij den weg of aan vaste afnemers te verkoopen. Het is toch geen zeldzaamheid, dat jongens van 16—18 jaar, in het bezit van goede longen, met drie dagen 's weeks te werken, des Zaterdagavond met een 20 à 25 gulden verdiend loon in den zak naar huis gaan.

Het *Vliegend Blad van Amsterdam* heeft geen bepaalde richting. Het behelst nu en dan bevattelijke hoofdarticeltjes, nieuwstijdingen, oorspronkelijke en vertaalde feuilletons, welke door de volksklasse naar 't schijnt met graagte gelezen worden.

De mededinger op dit zelfde terrein, het *Nieuw Vliegend Blad*, eenigen tijd daarna door de firma Kruisman & Co. uitgezonden, heeft

in 1883 zijn naam gewijzigd en verschijnt nu geregeld driemaal per week onder den titel *Nieuwsblad voor Nederland* bij de firma A. J. Leonard & Co. Als vertegenwoordiger der goedkoope pers verdient het blad wat den inhoud en de uitvoering aangaat in één adem genoemd te worden met het vorige.

Als hoofdorganen van staatkundige en kerkelijke partijen bezit Amsterdam twee bladen, die als zoodanig vermelding verdienen, n.l. *De Standaard* en *De Tijd*. Het eerste, dat met 1884 zijn 13^{den} jaargang intrad, zag in 1872 voor 't eerst het licht bij de firma de Hoogh & Co., en vertegenwoordigt de belangen der anti-revolutionaire partij op staatkundig en der orthodox-hervormde partij op kerkelijk gebied. De medewerking van den leider dier partijen, Dr. A. Kuyper, bezorgde *De Standaard* belangrijke artikelen en den invloed, dien het vooral bij verkiezingen tracht uit te oefenen, maakt dat er door al de groote dagbladen rekening mee gehouden wordt. De directie en de uitgaaf, die dagelijks plaats vindt, ging in 1875 over op den heer J. H. Kruyt.

Het tweede hierbovengenoemde orgaan staat de belangen der katholieke partij voor, zoowel op staatkundig als op kerkelijk terrein. Het eerste nummer van *De Tijd* verscheen te Amsterdam den 2^{den} Juli 1846, nadat het blad eerst korten tijd te voren uitgekomen was te 's Hertogenbosch. Volgens het oorspronkelijk plan zou het den naam dragen van *De Avondpost*; daar er echter reeds een *Avondpost* bestond, die te Utrecht het licht zag, werd de tegenwoordige naam aangenomen, en omdat ook reeds een tijdschrift zóó heette aan het opschrift *De Tijd* dat van *Noordhollandsche Courant* toegevoegd. Ruim 20 jaren later, in 1869, toen het tijdschrift had opgehouden te bestaan, heeft men den tweeden naam weder laten wegvallen.

De oprichting van een katholiek blad aan deze zijde van den Moerdijk was vóór omstreeks veertig jaren een onderneming, die velen volstrekt hopeloos toescheen. Hoewel het blad slechts drie maal in de week werd uitgegeven, en het formaat nog niet de helft der oppervlakte besloeg van het tegenwoordige, had toch *De Tijd* zich zeer stellig niet kunnen staande houden zonder de groote geestkracht van den oprichter en eersten hoofdredacteur, den Z. E. heer J. A. Smits, een toen nog jeugdig geestelijke uit Noord-Brabant en zonder den krachtigen financiëlen steun, dien het blad jaren lang mocht ontvangen van een geacht en vermogend Amsterdamsch ingezetene, den heer P. van Cranenburgh. Reeds in 1848 gaven de overvloed van belangrijke ge-

beurtenissen en de belangstelling, welke *De Tijd* bij de Nederlandsche katholieken meer en meer ondervond, aanleiding de uitgave op zes maal in plaats van drie maal 's weeks vast te stellen. Het blad verscheen sedert op alle werkdagen; Zondags alleen, wanneer gebeurtenissen van geheel buitengewonen aard te vermelden vielen.

Ten Noorden van den Moerdijk is *De Tijd* het oudste katholieke dagblad. De eenige periodieke geschriften, welke dáár van Roomsche zijde nog vroeger werden uitgegeven, zijn het tijdschrift *De Katholiek*, waarvan de uitgave tot heden geregeld werd voortgezet, de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* (in een eenigszins gewijzigden vorm ook nog te Zwolle verschijnende) en *De Godsdienstvriend* van Lesage Tenbroek. Bezuiden den Moerdijk verscheen ook reeds vroeger te 's Hertogenbosch *De Noordbrabanter*.

Driemaal zag *De Tijd* sedert de oprichting zich genoodzaakt zijn formaat te vergrooten: den 1sten Januari 1869, een half jaar later bij de afschaffing van het dagbladzegel op nieuw en nu laatst den 1sten Januari 1880.

Aan de hoofdredactie van het blad waren sedert 1846 verbonden de heeren: J. A. Smits, overl. 1872, Dr. J. W. Cramer, Mr. J. van den Biesen, M. W. van der Aa, Dr. H. M. A. J. Schaepman, J. B. Klönne, J. G. Heeres, Dr. P. I. F. Vermeulen en L. Eygenraam; gedurende korten tijd ook de heeren J. Brouwers en H. Banning. Vele andere woordvoerders der katholieken, in verschillende streken van ons land gevestigd, verleenden bovendien af en toe hun medewerking. Van den eersten dag der verschijning af werd *De Tijd* uitgegeven bij de firma C. L. van Langenhuysen. —

Ondanks de groote concurrentie, in de laatste 25 jaren ondervonden, blijft de *Oprechte Haarlemsche Courant* van Enschedé ¹⁾ nog steeds tot de over het geheele land meestgelezen groote dagbladen behooren. De uitgevers gevoelden zich reeds in 1847 genoopt hun blad, dat voorheen drie malen per week verscheen, dagelijks te doen uitkomen. Het groot aantal advertenties van familieberichten uit alle deelen des lands bezorgde vroeger het blad algemeen den naam van de „Dameskrant”. Niettemin zorgden de uitgevers steeds hun blad voor 't overige van den inhoud in overeenstemming met de eischen des tijds gelijken tred te doen houden. Een gevolg daarvan was de vergroting van het

¹⁾ Omtrent de vroegere geschiedenis zie bladz. 29.

formaat en de aanzienlijke vermeerdering van den inhoud in het jaar 1866. Deze uitbreiding vond in 't eerst bij sommige lezers, maar vooral bij tal van lezeressen geringe toejuicing, ja zelfs afkeuring. Die stemming van het oogenblik vond haar uiting in het volgende aardige dichtstukje, dat onder de Ingezonden Stukken opgenomen werd in de toen nog bestaande oude *Rotterdamsche Courant* van 5 Oct. 1866.

AAN UITGEVERS EN SCHRIJVERS VAN DE OPREGTE HAARLEMSCHE COURANT,
hare voormaals bestendige Lezeressen.

Foei! Mijnheer Enschedé,
Foei! Walsche dominé ¹⁾
't Vrouwelijk Nederland
Rooft gij heur krant.

Haarlem's Opregte was
Danig bij ons in kas,
Gij lui hebt dat verbruid;
Thans is het uit.

Nooit keek het manendom
't Eerst naar uw nieuwsblad om;
't Liet ons de lezing vrij
Van de advertentierij.

Ons deed uw dagblad kond
Wie er op trouwen stond,
Stierf of geboren werd,
Vreugd vond of smert.

En dan dat stijf papier,
Net voor onze ochtendsier
Passend, Oud-Hollandsch grof,
Juist papillottenstof!

Ach! gij ontnaamt ons 't al;
Weet, dat 't u rouwen zal.
Want, diep gekrenkt voortaan,
Zien we u niet aan.

Wat deert ons koopmanspraat?
't Maakt slechts de heeren kwaad,
Al dat gezeur van prijs!
't Is ons te wijs.

Laat dát voor 't Handelsblad,
Want — weet ge — zonder dat
Schelden we u onsecur.
Lomp, slap en duur.

Vreest ons gewapend heir!
Op en top „naaldgeweer”,
Blik, tong en pen temet
Even gewet.

En gij, Mijnheer Huet!
Denk aan Mamsel Colet,
Die eens Alphonse Karr....²⁾
Dus! niet te bar.

Tarn aan uw eigen werk,
Laat ons zoo krant als kerk,
Of op uw doodenzerk
Prijkt eens: „Hij stierf

„'t Monster van Nederland!
„Hier ligt de booze kwant,
„Die ons zoo kerk als krant
„Deerlijk bedierf.”

¹⁾ De vroegere Waalsche predikant, Cd. Busken Huet was gedurende 1862—1868 aan de redactie verbonden.

²⁾ „Wegens een dagbladkwestie met een tarnmesje in den rug stak.”

Maar naast dien tegenzin door het nieuwe van de zaak opgewekt, welke trouwens spoedig verdween, toen men aan die verandering gewoon raakte, stond de toejuicing en instemming van anderen, bovenal met het „Overzicht der pers van den dag”.

Hoewel door mededinging, vooral van het *Nieuws van den Dag* en over 't algemeen door het groot aantal nieuwe plaatselijke bladen, men tegenwoordig minder dan vroeger de verplichting erkent de advertenties van huwelijk, geboorte en overlijden in de eerste plaats naar de *Haarlemsche Courant* te zenden, maken de traditie en het aangename uiterlijk, door de zorg aan de typographische uitvoering besteed, benevens de uitmuntende verslagen van den loop der politieke gebeurtenissen, dat deze courant voor den deftigen burgerstand nog steeds een groote aantrekkelijkheid bezit. —

Een der beste, zoo niet het eerste der Nederlandsche dagbladen is de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. In Augustus 1842 opgericht, bracht zij al spoedig aan de sedert 1738 bestaande *Rotterdamsche Courant*, door de familie Arrenberg, later met G. van Reyn uitgegeven ¹⁾ een gevoeligen knak toe, die zelfs van dien aard was, dat in 1858 de poging gedaan werd den eigendom dier courant bij openbare veiling te verkoopen. Toen deze niet naar wensch slaagde en er zelfs van staking gesproken werd, daar de voortzetting verlies opleverde, heeft een naamlooze vennootschap haar nog negen jaren met groote geldelijke opofferingen in 't leven gehouden, waarna zij in Juni 1867 haar bestaan eindigde om het terrein geheel aan haar energieke jongere mededingster af te staan. De *Rotterdamsche Courant*, die ruim een jaar later door van Meurs en Stufkens begonnen werd en thans nog drie-maal per week verschijnt, heeft niets dan den titel gemeen met die vroegere Rotterdamsche stedelijke courant.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, het eigendom eener naamlooze vennootschap, waarvan de heeren Nijgh & Zn. directeuren-uitgevers zijn, voldoet aan al de eischen, die men aan een dagblad van den eersten rang kan stellen. Als hoofdorgaan der geavanceerd liberale partij wordt het op uitstekende wijze geredigeerd, terwijl de talrijke particuliere correspondenties uit bijna al de hoofdsteden der wereld het blad steeds belangrijk doen zijn en het tot bron maken voor vele andere couranten, die dergelijke goed bezoldigde correspondentschappen

¹⁾ Zie bladz. 32.

er niet op na houden. Ook de opstellen op het gebied van handel, nijverheid, letterkunde en kunst, welke afdelingen speciale redacteurs hebben, de scheepstijdingen, doch vooral de leadingartikels op staatkundig en staathuishoudkundig gebied, werken mede tot de groote verspreiding van deze courant over het geheele land. Een directe verbinding van het redactie-bureau met het gebouw van den Rijkstelegraaf stelt het blad in staat belangrijke berichten zelfs 's nachts onmiddellijk op te nemen. De activiteit, waarmee zulks geschiedt, is bewonderenswaardig. Verslagen van belangrijke vergaderingen, 's avonds te 's Hage, Amsterdam, Utrecht of andere voornamen plaatsen gehouden, leest men den volgenden morgen te 7 uur volledig in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* afgedrukt. Tot voor een paar jaar las men die verslagen in de Amsterdamsche bladen niet vóór den volgenden avond, wíjl de twee voornaamste couranten in de hoofdstad eerst sedert November 1882 en Januari 1883 in ochtend- en avondeditie verschijnen.

De hoofdredactie, die vele jaren door Mr. H. H. Tels alleen werd waargenomen, is sedert een vijftiental jaren mede toevertrouwd aan Dr. J. A. Lamping. De redacteurs Dr. G. Pekelharing, Mr. J. A. van Gilse, P. Haverkorn v. Rijsewijk, L. H. Beerstecher [Nemo] en C. van Nievelt vertegenwoordigen bijzondere afdelingen, terwijl het blad bovendien vaste medewerking ondervindt van eenige mannen van naam op staatkundig en oeconomisch gebied.

Sedert 1878 verschijnt te Rotterdam dagelijks een courant in kleiner formaat, *Het Rotterdamsch Nieuwsblad*. De vennootschap, die onder directie van de heeren A. W. Sijthoff en C. G. Frentzen deze onderneming op touw zette, stelde zich ten doel in de tweede stad des Rijks tot stand te brengen wat het *Nieuws van den Dag* met zoo uitnemend gevolg te Amsterdam had bereikt, n.l. de uitgaaf van een handig en goedkoop blad voor plaatselijke en algemeene nieuwsberichten. Dit doel werd niet in die zelfde mate bereikt, want een zoo groote verspreiding over het geheele land werd niet verkregen. Niettemin verheugt dit blad zich in een vrij aanzienlijk debiet in Rotterdam en de zuidelijke provincies, terwijl het zijn aanvankelijk karakter met een geringe vergrooting van het formaat eenigszins gewijzigd heeft. Onder redactie van den heer D. A. van Waalwijk, collaborateur van het sedert jaren bestaande tijdschrift *Het Lees kabinet*, handhaaft het zijn plaats onder de dagbladen van den tweeden rang met goed gevolg.

Voorts maken wij voor Rotterdam nog melding van het sedert 1869 bij G. W. van Belle verschijnende ultra-clericale orgaan *De Maasbode*. Dit blad, eerst twee, toen drie en sedert 1884 vijf maal per week uitgegeven, staat, wat beschaafdheid van toon aangaat, achter bij *De Tijd*. Het voert ook in stedelijke zaken een heftige oppositie tegen al wat van liberale zijde uitgaat.

Het oudste nieuwsblad in de hofstad is het conservatieve *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, de voortzetting van de *'s Gravenhaagse Courant* der 18^e eeuw ¹⁾. Hoewel eerstgenoemd opschrift reeds in 1853 aangenomen werd, dagteekent de dagelijksche uitgaaf toch eerst van 1 Januari 1856. Gedurende de jaren 1864–1873 had het *Dagblad* in den persoon van Iz. J. Lion over een talent te beschikken als slechts weinig couranten in Nederland konden aanwijzen. Als orgaan der conservatieve richting bekleedde het de eerste plaats, die het trouwens behouden heeft nadat de hoofdredactie in 1873 door het overlijden van Lion aan den heer J. D. Doorman, reeds vroeger bekend als redacteur van het *Nederlandsch Museum* en medewerker aan het *Utrechtsch Dagblad*, werd opgedragen. Het *Dagblad* is het eigendom van een naamlooze vennootschap: „Vereeniging Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage”, in 1864 opgericht voor een tijdvak van 30 jaren. Uitgever was gedurende vele jaren de heer H. C. Susan CHzn.; sedert 1880 vermeldt het hoofd der courant den heer A. H. Kiehl als directeur-uitgever.

Het gemis van een orgaan, dat in de residentie als tegenwicht van het conservatieve *Dagblad* zou kunnen dienen, en voorts de belangen der liberale partij voor geheel Nederland vertegenwoordigen, werd in 1869, toen de zegelafschaffing een dergelijke stoute onderneming toeliet, aangevuld. Het plan, opgevat door de bekende uitgevers-trits Mart. Nijhoff, A. W. Sijthoff en D. A. Thieme, liet niet lang op de uitvoering wachten, en weldra verscheen in groot formaat en met degelijk uiterlijk het eerste nummer van: *Het Vaderland, Staat- en Letterkundig Nieuwsblad*. Als administrateur trad op de heer C. A. van Reyn, vroeger directeur der *Rotterdamsche Courant*, terwijl de hoofdredactie werd opgedragen aan den heer A. M. Maas Geesteranus, die later vervangen werd door den heer H. Goeman Borgesius, thans lid der 2^e Kamer; sedert 1883 is de heer R. Macalester Loup,

¹⁾ Zie hierover op blz. 30.

bekend door zijn politieke overzichten in *De Gids*, werkzaam als hoofdredacteur.

De exploitatie van een dagblad op zoo breede schaal en de in den eersten tijd niet voldoende steun van advertenties, maakten dat, ondanks de voortreffelijke hoedanigheden dezer courant, de voortzetting in de eerste jaren van haar bestaan met geldelijke offers gepaard ging. In handen eener naamlooze vennootschap overgegaan, heeft *Het Vaderland*, onder directie van de uitgevers D. A. Thieme en J. Stemberg langzamerhand toch zijn plaats weten te veroveren, en al mogen de financiëele resultaten niet zoo schitterend zijn als van sommige andere bladen, zoo stelt een geregelde vermeerdering van abonnés en advertenties de directie in staat steeds meer aan al de in den beginne zich in het prospectus gestelde eischen te voldoen. Na het kort op elkaar overlijden van laatstgenoemde directeuren werd het beheer aan den heer C. A. M. van Vliet opgedragen.

Sedert April 1883 bezit 's Gravenhage, evenals Amsterdam en Rotterdam, een dagelijks verschijnende kleine courant. Aan handig formaat en nette typographische uitvoering verbindt dit blad, dat onder den titel: *Haagsche Courant* uitgegeven wordt door A. Sijthoff, een beknopte en prettige mededeeling van het meest belangrijke nieuws, in de eerste plaats voor de residentie en omliggende gemeenten.

De eerste academiestad bezit in de *Leidsche Courant* en het *Leidsch Dagblad* twee dagelijks verschijnende nieuwsbladen. Het eerstgenoemde, van welks vroeger bestaan een en ander in de eerste periode werd medegedeeld (zie bladz. 33) ging in 1844 uit de handen van de Erven van Felix de Klopper over in eigendom aan Mr. J. G. La Lau en in 1858 aan Dr. J. C. Drabbe en sedert het vorig jaar vermeldt het hoofd Gebr. Muré als uitgevers. Tot 1869 verscheen zij drie maal 's weeks. De *Leidsche Courant*, die zich gaarne de „stads-courant” noemde, omdat zij jaren lang de officiëele mededeelingen van het stedelijk bestuur plaatste, heeft zich nooit bij de eene of andere staatkundige of godsdienstige partij aangesloten; zij is geheel kleurloos. Aan haar ontleenen de meeste bladen de berichten over het weer en den invloed daarvan op den land- en tuinbouw van het Westland.

De oprichting van het *Leidsch Dagblad* dateert van den 1sten Maart 1860. De omstandigheid dat de oude Leidsche courant slechts drie malen per week verscheen deed de behoefte ontstaan aan een plaatselijk orgaan dat het nieuws dagelijks opdischte, en tevens de gelegenheid

aanbod tot goedkooper prijzen aankondigingen en oproepingen te plaatsen. Daar het formaat in den beginne zeer klein was, werd door het meermalen geven van bijvoegsels de noodige ruimte gevonden ter bespreking in hoofdartikelen zoowel van plaatselijke als van algemeene toestanden.

Vermelding verdient, dat reeds in het tweede nummer de strijd tegen het zegelrecht werd aangevangen, een strijd die, tot aan de eindelijke overwinning, ook de gemoederen van het overige gedeelte der pers warm hield.

Het „Leidsche Blaadje”, bleek — onder dien gemeenzamen naam — spoedig het burgerrecht verkregen te hebben. Het kleed waarin het gestoken was, vertoonde weldra teekenen, dat het te sluitend, te nauw was, dat het de ontwikkeling tegenhield, zoodat ook reeds na een halfjarig bestaan tot formaatsvergrooting werd overgegaan. De berichten en advertenties ontvingen meer uitbreiding, evenals de hoofdartikelen, die bovendien gaandeweg aan het blad een zekere kleur gaven, totdat het eindelijk van bepaald conservatieve richting was.

De kosten aan de uitgifte verbonden hielden echter op den duur geen gelijken tred met de inkomsten. Vandaar dat besloten werd het op ander gebied te doen bewegen, in de verwachting dat het meerendeel van het lezend publiek de liberale beginselen was toegedaan. Een nieuwe redactie trad dus op, terwijl de vroegere, naast de nog steeds drie maal in de week verschijnende *Leidsche Courant*, een *Nieuw Leidsch Dagblad* oprichtte, zoodat het *Leidsch Dagblad* thans, hoewel slechts voor korten tijd, twee concurrenten had.

Niettemin werd den 2^{den} December 1867 het formaat opnieuw vergroot, toen de heeren Dr. H. C. Rogge, leeraar aan de Hoogere Burgerschool, thans universiteits-bibliothecaris te Amsterdam, en Ds. G. A. van Hamel, hulpprediker bij de Waalsche gemeente, thans hoogleeraar te Groningen, de redactie in handen hadden.

Tot den 1sten Juli 1869 bleef het *Leidsch Dagblad* dit formaat en dezelfde richting behouden. Ter bevordering van de liberale beginselen bevatte het tal van artikelen, behalve van de redactie zelve, van onze eerste rechts- en staathuishoudkundigen, o. a. der Leidsche hoogleeraren. Onnoodig te zeggen dat hunne opstellen bij voor- en tegenstanders in de Pers steeds meer dan gewone aandacht trokken en bij herhaling tot warmen, soms zelfs vinnigen pennestrijd aanleiding gaven.

Toen de groote dag was aangebroken waarop de dagbladen gelijke

rechten verkregen met de meer volumineuse voortbrengselen van den menschelijken geest, toen zij onbelemmerd, zonder belasting, mochten verschijnen, werd het formaat van het *Leidsch Dagblad* zonder prijsverhooging eens zoo groot, zoodat den lezers de dubbele hoeveelheid lectuur van vroeger werd aangeboden. Een gedeelte er van werd tevens bestemd tot het leveren van een reeks feuilletons, welke met een nieuwe novelle van den bekenden letterkundige R. Koopmans van Boekeren: *De veldwachter van Laterveer* getiteld, werd geopend. Zelfs kreeg het een stedelijk officiëel karakter ten gevolge van het besluit van den gemeenteraad, dat alle afkondigingen en verdere bekendmakingen, welke van het Dagelijksch Bestuur uitgingen, aan het *Leidsch Dagblad* ter opneming zouden worden toegezonden.

Edoch, trots dit alles en ondanks de goede zorgen aan vorm en inhoud besteed (Mr. P. Brooshooft begon in dien tijd als student aan dit blad zijn loopbaan als journalist) liet het aantal geabonneerden, in verband met de aan de uitgave verbonden kosten, steeds te wenschen over. De balans van de schaal der gerechtigheid sloeg in het nadeel over, en dit had ten gevolge, dat op 1 Juni 1873 het *Leidsch Dagblad* tot zijn oorspronkelijk karakter terugkeerde: het werd weer een volksblaadje, in den geest van de *Münchener* en *Augsburger Nachrichten*, blaadjes die tot een lagen prijs bij duizenden worden gedebiteerd; het werd weer zijner oorspronkelijke roeping getrouw, waarvan het in den staatkundigen partijstroom was afgedwaald, een eenvoudig en bescheiden blad, dat het publiek op de hoogte zou houden van het voornaamste binnen- en buitenlandsche nieuws, en plaatselijke en algemeene belangen zou bespreken zonder politiek of godsdienst.

Juist omdat het vroeger een politiek blad was, bleef het beperkt tot een kring van honderden lezers, terwijl de uitgever het in handen wenschte te zien van duizenden. Dit doel werd van nu af mede door aanzienlijke prijsvermindering bereikt; de ondervinding had geleerd, dat Leiden voor een politiek blad niet de geschikte plaats was. Het *Leidsch Dagblad*, in een populair, doch naar de eischen des tijds geredigeerd nieuwsblad herschapen, begon hoe langer hoe meer belangstelling bij het couranten-lezend en zelfs ook bij het tot nog toe niet-couranten-lezend publiek te vinden, zoodat het eindelijk het meest gelezen orgaan zoowel in Leiden zelf als in de omstreken werd. In beiden wordt het nu bij duizenden exemplaren verspreid. Dat zulk een verspreiding niet zonder invloed bleef op het aantal advertenties,

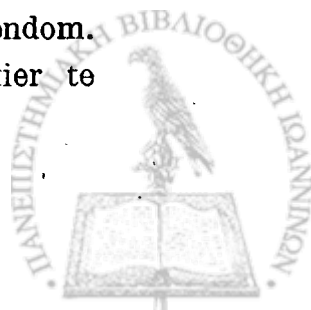
behoeft geen betoog. Ook in dit opzicht werd het *Leidsch Dagblad* het eerste blad der bloeiende Rijnstreek. Meermalen moeten nu twee of drie, zelfs vier bladen worden gegeven.

Erkentelijk voor dien steun, bood de uitgever zijn geabonneerden bij herhaling plaat- en boekwerken van onze voornaamste letterkundigen en dichters, zooals van Jan ten Brink, J. J. Cremer, J. J. L. ten Kate, Gerard J. Spoor enz. als premies aan, welke — getuige de gretige wijze waarop van zulk een gelegenheid om zich tegen een geringe vergoeding de bibliotheek met een verdienstelijke pennevrucht te verrijken — steeds met ingenomenheid door elken stand werden ontvangen.

De namen der sedert de oprichting elkander opvolgende redacteuren zijn: A. Montagne Iz., Dr. H. C. Rogge, Prof. Dr. G. A. van Hamel, Mr. H. Keer, H. N. van Praag, M. Vas Dias, P. van Merkesteyn, Mr. P. Brooshooft, M. van Raalte, H. Scheltema en J. van den Dop. —

Betreffende de *Dordrechtsche Courant* werden wij in staat gesteld de volgende bijzonderheden meê te deelen: Zij is waarschijnlijk opgericht den 8sten December 1789, althans het oudste aanwezige exemplaar is gedateerd 24 December 1789 en draagt het volgnummer 8. Zij droeg toen den naam *Dordrechtsche oprechte Hollandsche historische Courant*, en werd uitgegeven bij J. van Stipriaan en J. P. Kraefft door van Stipriaan en Sterck. Blijkens eenige van 1790 aanwezige nummers verscheen de courant toen drie maal 's weeks: Dinsdag, Donderdag en Zaterdag. Tusschen 1790 en April 1795 schijnt zij eenigen tijd niet verschenen te zijn, om reden het oudst voorhanden exemplaar na 1790 de dagteekening draagt van 5 Mei 1795 en het volgnummer 10, terwijl blijkens verdere nummers, de courant ook toen drie maal 's weeks werd uitgegeven. Zij droeg toen het opschrift: *Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Bataafsche Historische Courant* van (volgt de dagteekening) *Het eerste jaar der Bataafsche vrijheid*, werd uitgegeven te Dordrecht bij de Leeuw & Krap, en geschreven door „den burger G. Paape”. In den loop van 1795 is de naam van *Bataafsche Historische Courant* weder gewijzigd in dien van *Dordrechtsche Courant*, terwijl op 1 September van dat jaar als uitgever optreedt J. de Leeuw.

Den 1sten April 1797 ging de *Dordrechtsche Courant* over in handen der firma Blussé & Comp. en was sedert onafgebroken haar eigendom. De heer de Leeuw had namelijk een aanstelling als courantier te

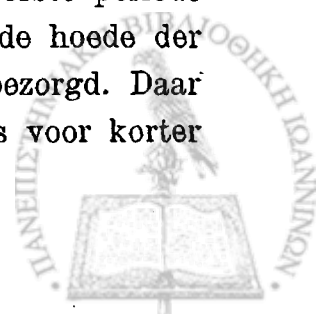

Utrecht aangenomen en de *Dordrechtsche Courant* verkocht aan den boekhandelaar Pieter Blussé, handelende onder de firma Abraham Blussé & Zoon, ten behoeve zijner beide oudste zoons Abraham en Adolph Blussé van Oud-Alblas. De eerste van deze verliet echter spoedig de redactie om de leiding der Fransche Leidsche Courant van Luzac op zich te nemen. Sedert vatte de jongere broeder alleen het werk op, en mocht er in slagen de courant, door alle lotswisselingen heen, staande te houden. Tot 1 Januari 1840 zette hij zijn taak voort om die toen over te geven aan zijn beide zoons Mrs. Pieter Blussé van Oud-Alblas en Adolph Blussé, de tegenwoordige uitgevers-redacteuren, die den 1sten Mei 1877 Mr. Adolph Blussé van Oud-Alblas, den zoon van eerstgenoemde, mede in de firma opnamen. Genoemde Mr. P. Blussé van Oud-Alblas was in 1870 en 1871 minister van financiën en is thans nog lid van de Tweede Kamer, terwijl diens broeder Mr. A. Blussé sedert 1874 het lidmaatschap van de Eerste Kamer bekleedt.

Na 19 November 1801 verdwenen de spreuk *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* alsmede de aanduiding *het — e jaar der Bataafsche Vrijheid* uit het hoofd der courant. Na in 1811 aan de vroeger vermelde maatregelen onderworpen te zijn, werd zij gedurende 1812 en 1813 uitsluitend als advertentieblad uitgegeven. Op 27 November 1813 verscheen zij echter weder in haar oorspronkelijken vorm als nieuws- en advertentieblad, drie maal per week. Zij opent dan haar kolommen met de proclamatie van F. van der Duyn van Maasdam en Gijsbert Karel van Hogendorp dd. 20 Nov. 1813, waarbij zij kennis geven het algemeen bestuur op te vatten tot de komst van Z. H. den Prins van Oranje.

Tot 1 Juli 1869 verscheen de *Dordrechtsche Courant* onafgebroken drie maal per week; sedert dien datum werd — ten gevolge der afschaffing van het dagbladzegel — de uitgaaf verdubbeld en de courant dus dagelijks, behalve op Zon- en feestdagen, uitgegeven, zooals thans nog het geval is. —

Voor de stad en de provincie Utrecht noemen wij als het voornaamste orgaan het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. Het is een voortzetting van de *Utrechtsche Courant*, in de eerste periode vermeld (zie bladz. 34) en die achtereenvolgens onder de hoede der stedelijke regeering door verschillende uitgevers was bezorgd. Daar echter de jaren 1713, 1723 en 1795 het bestaan telkens voor korter

of langer tijd hebben afgebroken, klimt de leeftijd van het tegenwoordige *Utrechtsche Dagblad* eigenlijk niet hooger dan tot 3 April 1797, toen het octrooi op nieuw werd verleend aan den Dordtschen drukker Jan de Leeuw en den Utrechtschen boekhandelaar Joh. van der Schroeff Gerritse. De courant werd uitgegeven onder de firma de Leeuw & Co., verscheen gedurende den Franschen tijd een poos uitsluitend als advertentieblad en van 1813 tot 1831 wederom als *Utrechtsche Courant*, altijd onder dezelfde firma. Sedert dat laatste jaar trad als medeuitgever op de heer L. E. Bosch, die in 1840 met goedkeuring van het provinciaal bestuur den titel wijzigde in *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*. De dagelijksche uitgaaf dagteekent van 1 Januari 1854, terwijl zij in 1863 haar tegenwoordigen naam kreeg. De uitgeversfirma L. E. Bosch & Co. werd in 1856 gewijzigd in L. E. Bosch & Zn. en bleef tot 1882 onveranderd.

Het *Utrechtsch Dagblad* heeft geen sterk uitgedrukte politieke richting, doch is nooit geheel vrij geweest van conservatieve sympathieën. Tot de medewerkers hebben in de laatste 20 jaren behoord de tegenwoordige hoofdredacteur van het *Haagsche Dagblad*, de heer J. D. Doorman, gedurende 1860 en 1861, en de heer F. C. de Brieder, later hoofdredacteur der *Amsterdamsche Courant*. Van algemeene bekendheid was de medewerking van den hoogleeraar G. W. Vreede, wiens in 1869 in boekvorm onder den titel: *Een twintigjarige strijd* uitgegeven vertoogen vooraf achtereenvolgens in het *Utrechtsche Dagblad* opgenomen waren geweest.

De uitgaaf der courant, sedert 1869 in aanmerkelijk vergroot formaat, heeft des voormiddags plaats. Sedert 24 Jan. 1882 wordt een kleiner avondblad gedrukt, dat 's avonds ongeveer kwart na zes uur ter perse gaat en bestemd is om de prijzen der effecten op de Amsterdamsche beurs den zelfden avond aan de geabonneerden in de stad Utrecht bekend te maken. Dit beursblad wordt naar buiten de stad eerst den volgenden dag tegelijk met het hoofdblad verzonden, met uitzondering van Amersfoort, waar het ook sedert 1 Jan. 1884 des avonds afzonderlijk aan de geabonneerden bezorgd wordt.

Het *Utrechtsch Dagblad* is op 1 Jan. 1882 in eigendom overgegaan aan een naamloze vennootschap „Het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad” met de heeren J. D. Gerlings als voorzitter en Mr. W. Dolk als secretaris van het bestuur. Sedert dat tijdstip is de hoofdredactie toevertrouwd aan de heeren J. W. R. Gerlach en

Mr. W. Dolk; mederedacteuren zijn de heeren: M. Brinkgreve, W. H. van Koppen, M. D. van Lessen en H. A. van Pernis.

Dezelfde vennootschap onder de handelsfirma L. E. Bosch & Zn. heeft in 1879 in ons land de zogenaamde veelhoofdige courant, naar het Amerikaansche voorbeeld, met goed gevolg in exploitatie gebracht. Zij bezorgt aan een groot aantal plattelandsgemeenten, voor elk op gelijke abonnementsvoorwaarden, een plaatselijk weekblad, dat elke Zaterdag verschijnt. De inhoud daarvan, wat het algemeen nieuws en de advertenties aangaat, is voor al deze bladen dezelfde, alleen de plaatselijke berichten verschillen voor ieder weekblad. Aan den algemeenen titel: *Het Nieuws* worden toegevoegd de namen der plaatsen, waarvoor ieder gedeelte der oplaag bestemd is. Zoo heeft men b. v. *Het Nieuws, Weekblad voor Rhenen, Amerongen en Leersum*, dat door C. G. J. Wolters te Rhenen uitgegeven wordt; *Het Nieuws, Weekblad voor Maarssen, Maarsseveen, Zuilen en Tienhoven*, dat bij H. M. Heek te Maarssen verschijnt, enz., in 't geheel 17 verschillende uitgaven; bovendien verschijnt te Utrecht de oorspronkelijke samenstelling onder den enkelen titel: *Het Nieuws voor Stad en Land*. Het springt terstond in 't oog dat de kosten voor redactie, zetten en drukken, die anders op elk dezer bladen afzonderlijk zouden vallen, hierdoor over allen verdeeld worden, zoodat de firma Bosch de boekverkoopers in de verschillende kleine gemeenten in staat stelt, zelfs bij zeer geringe oplaag, een eigen courant tegen goedkoop prijs te bezorgen. —

De *Arnhemsche Courant*, in 1814 opgericht door S. van Bronkhorst en die dus met 1884 haar 71sten jaargang aanving, bekleedt onder de dagbladen der staatkundige liberale richting een eereplaats. Dit blad toch mag zich beroemen in de jaren, die de herziening der Grondwet van 1848 voorbereidden, het eerste in Nederland te zijn geweest dat den constitutioneelen zin der natie heeft wakker gemaakt en ontwikkeld. Als oppositieorgaan, dat op cordate wijze de liberale beginselen voorstond, verwierf het zich in die dagen van ontevredenheid met het Staatsbestuur aanhangers over het geheele land, terwijl zijn uitgever Carel Anton Thieme grooten naam maakte door de processen met de Regeering, welke het gevolg waren van de dikwijls krasse uitingen.

Haar reputatie heeft de *Arnhemsche Courant* tot nu toe door uitmuntende redactie steeds gehandhaafd, zoodat zij ook buiten de stad en de provincie gezocht blijft om haar flink geschreven hoofdartikelen. Zij bleef het eigendom der familie Thieme en wordt thans gedrukt

en sedert verscheidene jaren dagelijks uitgegeven bij G. J. Thieme. Het administratief beheer en een deel der redactie wordt door den bekenden letterkundige Gerard Keller bezorgd, die voor het laatste de medewerking heeft van de heeren Mr. H. H. van Cappelle en M. A. Sipman.

Van de in Gelderland verschijnende dagbladen verdient nog vermelding de *Zutphensche Courant* bij W. J. Thieme & Co., een blad van kleine afmetingen, doch dat blijkbaar aan een bekwaame redactie is toevertrouwd. De *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant*, die bij C. A. Vieweg & Zn. ook dagelijks verschijnt is een veel gelezen nieuwsblad voor de geheele Betuwe.

Ook de overige nog te vermelden provinciale hoofdbladen dragen allen meer of minder het karakter van het gewest en der stad waar zij verschijnen. Het zijn nieuwsbladen, die hun stem in staatkundige aangelegenheden minder luid verheffen en waarvan de verspreiding uit den aard der zaak ook grootendeels tot de grenzen hunner provincies beperkt blijft.

Voor Overijssel's hoofdstad en provincie is het voornaamste nieuwsblad de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* een voortzetting van de *Overijsselsche Courant*, die in 1791 werd opgericht (zie bladz. 35). Op last van de „Provisionele Representanten des Zwolschen volks” waren de uitgevers Tijl & Zn. in 1795 verplicht den titel der courant te veranderen en haar van den 1sten Juni af uit te geven als *Zwolsche Courant*. Wel kwamen zij tegen dit besluit in verzet met de zeker niet geheel onjuiste bewering, dat wijziging van titel voor het debiet niet zonder gevaar was, dat elders hierover anders gedacht werd, daar te Leiden de *Hollandsche*, te Delft de *Generaliteits-* en te Groningen de *Ommelander Courant* verschenen, maar het laconieke antwoord luidde: „Het verzoek ten Requeste gedaan wordt gewezen van de hand” (28 Mei 1795). Zoo verscheen dan het blad als *Zwolsche Courant* en werd geregeld voortgezet tot 1812 toen het tot departementale courant van de monden van den IJssel werd verheven. Dinsdag 10 Mei 1814 droeg het dien titel voor het laatst; het volgende nummer van 13 Mei heette: *Overijsselsche Courant*, met het provinciale wapen aan het hoofd, en dezen naam behield de courant tot in 1845, waarvan N°. 26 het eerst heette: *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*. Bij het wapen der provincie werd dat der stad Zwolle gevoegd. Met dit zelfde hoofd is het blad sedert

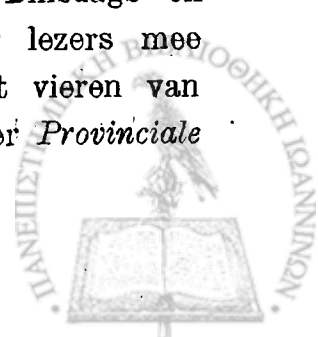
geregeld verschenen, doch in plaats van drie maal per week stelt de tegenwoordige uitgeverfirma M. Tijl & Zn. de lezers in de gelegenheid de stads-courant dagelijks te ontvangen. De redactie voor het buitenland wordt waargenomen door den heer P., F. van Pesch (sedert 1877), en die voor het binnenland door Mr. J. N. Bastert (sedert 1 Jan. 1883).

De *Kamper Courant*, die twee maal per week verschijnt, werd in 1836 voor het eerst in 't licht gegeven door K. van Hulst. Zij maakte onder leiding van haar eersten redacteur J. Moulin reeds terstond veel opgang door haar liberalen geest en pikanten inhoud. Na den dood van Moulin werd zij geredigeerd door Kapt. de Sitter, daarna door Ds. J. Hoek; thans is Dr. J. W. de Groot redacteur. In 1877 ging de uitgaaf over op des stichters neef en opvolger, Laurens van Hulst, die het blad in dezelfde richting doet voortbestaan. —

Voor Drente's hoofdstad noemen wij de *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, bij J. A. Willinge Gratama. De dagelijksche uitgifte dateert van 1869; vóór dien tijd werd zij drie maal per week uitgegeven. —

De voornaamste in de provincie en stad Groningen verschijnende couranten zijn de *Provinciale Groninger Courant* bij de Erven M. van Heyningen Bosch en de *Nieuwe Groninger Courant* bij J. B. Wolters. Het eerstgenoemde blad is een vervolg op de *Ommelander Courant*, die reeds in 1787 werd uitgegeven door L. Bolt (zie bladz. 36). Toen deze in 1807 stierf, ging de courant in eigendom over aan den heer M. van Heyningen Bosch, bekend als dichter en kinderschrijver. Haar tegenwoordigen naam kreeg zij na de afschudding van het Fransche juk en wel op 1 Juli 1814, toen zij voor 't eerst verscheen met autorisatie van den gouverneur der provincie. Sedert droeg zij met enkele wijzigingen den naam van Heyningen Bosch als uitgeverfirma; in 1861 ging de eigendom over aan de vennootschap „Van Heyningen Bosch & Co.”, onder welke zij tot dezen dag is verbleven.

De *Nieuwe Groninger Courant* stamt af van de *Groninger Courant*, door Sipkes in 1742 begonnen (zie bladz. 36), in 1761 bij diens overlijden overgegaan op zijn erfgenaam S. Hoitsema. Sedert 1814 zijn beide couranten ongestoord voortgegaan, telkens des Dinsdags en Vrijdags de nieuwstijdingen en advertenties aan haar lezers mee te deelen en in 1842 mocht laatstgenoemde het feest vieren van haar honderdjarig bestaan. In 1853 werd de uitgaaf der *Provinciale*

Groninger veranderd in drie maal per week, welk voorbeeld de *Groninger Courant* in 1855 heeft gevolgd, terwijl beide sedert 1 Juli 1869 dagelijks verschijnen. In 1879 ging de laatste uit handen der Gebr. Hoitsema over aan de firma J. B. Wolters, die haar als *Nieuwe Groninger Courant, Dagblad voor de Noordelijke provincies* vervolgt. De concurrentie dezer beide bladen, een noodwendig gevolg van den beperkten omvang van het terrein waarvoor zij bestemd zijn, was steeds een prikkel, dat elk zich zoo door een goed uiterlijk als door degelijken inhoud van de belangstelling van het lezend publiek trachtte te verzekeren.

Ook ten plattelande is in de provincie Groningen in de laatste jaren de periodieke pers tot ontwikkeling gekomen. Zoo verschijnen er te Winschoten twee couranten, doch inzonderheid verdient vermelding de *Veendammer Courant*, die in groot formaat verschijnt en wegens haar nauwkeurige opgaven der scheepstijdingen gezocht is; zij wordt zelfs in buitenlandsche havensteden aangetroffen.

De *Leeuwarder Courant*, sedert 1852 uitgegeven bij de Erven Koumans Smeding ¹⁾, eerst twee maal, later drie maal per week en sedert 1869 dagelijks, draagt meer dan eenige andere courant een provinciaal karakter. Hoewel in de overige steden en enkele dorpen van Friesland ook blaadjes worden gedrukt, wil men daar toch overal de *Leeuwarder Courant* ook lezen en wel voornamelijk om de advertenties en de plaatselijke correspondenties. Daar debiet en advertenties meestal tot elkaar in verband staan, heeft dan ook de *Leeuwarder Courant* een grooten toevloed van annonces uit de geheele provincie, en verkeert, wat de berichten van geboorte, huwelijk en overlijden in Friesland betreft, in denzelfden toestand als vroeger de *Haarlemsche* voor geheel Nederland. Aanzienlijk is het aantal kolommen dag aan dag daarmee gevuld, vooral in de maand Mei, den gewonen tijd der plattelandbewoners om in het huwelijksbootje te stappen. Het ijsvermaak is een andere rijke bron van inkomsten; wanneer slechts een dunne ijskorst de wateren dekt, heeft elke ijsclub reeds een advertentie voor de *Leeuwarder Courant* in gereedheid en als de vorst aanhoudt, worden met deze aankondigingen van hardrijderijen op schaatzen dag aan dag verscheidene bijvoegsels gevuld. Doch ook op ander gebied is deze courant voor den bepaalden kring het bekend-

¹⁾ Voor de vroegere geschiedenis zie bladz. 37.

makings-orgaan bij uitnemendheid; geen verkooping of verhuuring van eenige beteekenis, onverschillig in welk gedeelte der provincie te houden, die niet in de *Lecwarder Courant* vooraf geadverteerd wordt. Overigens deelt het blad goed en spoedig binnen- en buitenlandsche nieuwstijdingen mede en bevat, meestal in het Zondagsnummer, zeer lezenswaardige opstellen over onderwerpen van landbouw en veeteelt. Redeneerende beschouwingen op staatkundig gebied worden er niet in aangetroffen, het blad is volmaakt kleurloos. —

Voor Zeeland was de *Middelburgsche Courant* langen tijd het eenige nieuwsblad ¹⁾; haar voorrang heeft zij tot op heden weten te behouden. Na den terugkeer onder het Nederlandsch bestuur in 1813 verscheen zij volgens de inrichting van vóór de Fransche overheersching bij de firma Abrahams, om van dien tijd af onafgebroken, tot Juli 1869 drie maal 's weeks, later dagelijks, zonder belangrijke veranderingen te worden voortgezet. Want, mocht van tijd tot tijd vergrooting van formaat of een andere indeeling der tijdingen worden vereischt, aard en strekking bleven dezelfde. Immers bepaalde de *Middelburgsche Courant* zich van den beginne af hoofdzakelijk tot het mededeelen van gebeurtenissen, ook nu nog strekt de inhoud grotendeels tot bekendmaking van hetgeen op het gebied van staatkunde, wetenschap, kunst en nijverheid merkwaardigs voorvalt of wordt ontdekt, voor zoover dit tot den kring van een dagblad kan gerekend worden te behooren, benevens hetgeen meer in het bijzonder met de gewestelijke of gemeentebelangen in verband staat. Dat zij in dit opzicht aan rechtmatige eischen heeft beantwoord, blijkt het best uit haar tegenwoordigen materiëelen bloei, als gevolg van een steeds klimmend aantal abonnementen, gepaard aan het meer dan voorheen gebruik maken van de gelegenheid tot adverteeren. Dat de dagelijksche uitgave met de afschaffing der zegelbelasting en de mededinging van later ontstane bladen in de hoofdstad en andere steden van Zeeland het streven tot het voldoen aan hoogere eischen dan vroeger in de hand heeft gewerkt, behoeft geen betoog.

Van 1 April 1874 af wordt de *Middelburgsche Courant* geëxploiteerd door een naamlooze vennootschap, eerst onder leiding van den heer H. L. F. Pisuise als directeur-hoofdredacteur. Toen deze de betrekking van Amsterdamsch correspondent voor de *Nieuwe Rotterdamse Cou-*

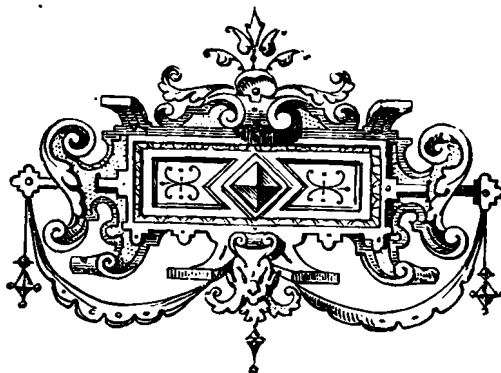
¹⁾ Omtrent de oprichting zie bladz. 37.

rant aanvaardde, werd de leiding begin 1883 opgedragen aan den heer Joh. L. van den Pauwert. —

De *Provinciale Noord-Brabantsche en 's Hertogenbossche Courant*, die in 1872 in een feestnummer haar honderdjarig bestaan (zie bladz. 38) herdacht, wordt nog steeds drie maal per week uitgegeven onder de oude firma J. J. Arkesteyn & Zn. door C. N. Teulings. Zij is uitsluitend nieuws- en advertentieblad en draagt in 't geheel geen polemisch karakter. Voorts verschijnt te 's Bosch dagelijks een katholiek dagblad onder den titel *De Noordbrabanter*, uitgever J. H. Poell de Rooy. —

Ten slotte valt voor Maastricht en Limburg te vermelden: *Le Courrier de la Meuse*, die reeds een aanzienlijk aantal jaargangen telt, want de oprichter er van was zekere Chevalier Delaunay, letterkundige en dichter, die in 1788 is overleden. Dit blad, eveneens van de katholieke richting, verschijnt tegenwoordig dagelijks in de Fransche taal, terwijl Zaterdag in de Nederlandsche taal wordt uitgegeven een *Bijblad van de Courrier de la Meuse*. De uitgaaf ging in het vorig jaar uit handen van de firma Henri Bogaerts in eigendom over aan den heer Pijls, burgemeester van Maastricht, voor wien de heer H. F. van den Eerenbeemt als directeur-administrateur is opgetreden. Een Nederlandsch blad, dat meer dan eens per week verschijnt, bezit Maastricht niet. Als liberaal Limburgsch orgaan verdient nog vermelding *De Volksvriend*, een weekblad dat ook tevens de belangen der Vrijmetselarij voorstaat. Het wordt uitgegeven bij Jos. Raemaekers te Roermond.

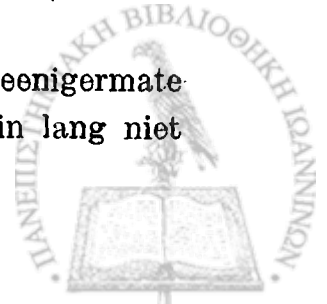
III.

De Courant in het buitenland gedurende de 17^e—19^e eeuw.

België.

In de Zuid-Nederlandsche gewesten verschenen de vroeger (blz. 19) vermelde *Nieuwe Tijdinghen* van Abraham Verhoeven te Antwerpen tot aan het jaar 1637, toen dit blad overging aan den drukker Verdussen en zijn naam wijzigde in *Gazette. Extraordinarisse Posttijdingen*, later in *Gazette van Antwerpen*, welken titel het behield tot aan zijn ondergang in 1827. Gedurende 1637 tot 1644 verschenen er te Antwerpen, behalve die *Gazette*, nog twee andere couranten, maar de weinige hiervan bewaard gebleven nummers leveren geen voldoende gegevens omtrent die blaadjes. Het dan volgende oudste blad, dat in België verscheen, en dat tevens een langdurig bestaan heeft gehad, werd van 1649 tot 1791 te Brussel uitgegeven, eerst onder den titel van *Le Courrier véritable des Pays-Bas, ou Relations fidelles extraites de diverses lettres*, later (1652) *Relations véritables*, daarna (1741) *Gazette de Bruxelles* en eindelijk (1759) *Gazette des Pays-Bas*.

Terwijl in Noord-Nederland de publieke geest zich reeds eenigermate ontwikkeld had, was dit in de Zuidelijke provincies nog in lang niet

het geval. Waren ginds de verordeningen, met betrekking tot de drukpers, misschien niet zoo talrijk als in de Noordelijke gewesten, zij waren daarentegen nog wel zoo streng. De placaten van Filips II van 1570 en 1571 hebben er langen tijd tot grondslag gediend. Op de couranten werden spoedig na haar verschijnen dezelfde maatregelen toegepast, die voor de boeken golden en zij waren dus onderworpen aan de censuur en alle andere preventieve en repressieve maatregelen. Zoo is elk nummer van de *Tijdinghen* van Verhoeven voorzien van het imprimatur van een geestelijken censor. De staatkundige bladen, die vóór de 19^e eeuw in de Zuid-Nederlanden verschenen, waren over 't algemeen treurige bewijzen van een geheele afwezigheid van nationale belangstelling. De oorzaak van dezen staat van zaken is gemakkelijk na te gaan: slechte regeeringen hadden het Belgische volk doen ontaarden, zijn nationaliteit verwoest en de pers geketend. Onder het Spaansche en Oostenrijksche bestuur mocht men geen courant uitgeven zonder daartoe de vergunning van de overheid te hebben verkregen, die dan een bezwarend octrooi verleende, dat nog niet eens veroorloofde zich vrij uit te drukken. Het toezicht strekte zich zelfs tot buitenlandsche bladen uit. Een decreet van den markies de Prié (1723) verbood op poene van fl. 300 den verkoop en de verspreiding van den te 's Gravenhage gedrukten *Mercure historique et politique*; een edict van 7 Juni 1734, uitgaande van keizer Karel VI, liet in de Zuidelijke provincies de circulatie van de *Utrechtsche Courant* niet verder toe; in 1752 liet Maria Theresia een dergelijk verbod uitgaan ten opzichte van de *Haarlemsche Courant* en in 1742 verbood het Hof van Brabant het *Journal de Francfort*.

Onder de republiek en het keizerrijk was er tot het oprichten van couranten niet meer noodig, wat men eertijds een privilegie noemde, maar men mocht er in geen geval uitgeven zonder machtiging, om daarna onder streng toezicht der politie te staan. Ook moest men nog dikwijls de artikelen, die voor de nieuwsbladen bestemd waren, vooraf aan het onderzoek en de beoordeeling van de overheid onderwerpen. Bevelen tot staking werden alle oogenblikken uitgevaardigd, en betroffen niet alleen de publicatie van zekere binnenlandsche bladen, maar ook nog even als vroeger de circulatie binnen de grenzen van sommige buitenlandsche couranten.

Later, na 1815, onder het Nederlandsche Gouvernement, was de periodieke pers in België niet zoo zwaar gekluisterd, maar toch bleef

het een vereischte dat men voor de uitgaaf eener courant de koninklijke bewilliging moest aanvragen, die in het begin der regeering van Willem I niet verleend werd dan aan hen, die konden aantoonen minstens 300 inteekenaren te bezitten. Eerst door het decreet van het voorloopig bewind, gedateerd van 16 October 1830 en door artikel 18 van de Constitutie werd de pers in het koninkrijk België geheel vrij gemaakt.

Zooals hierboven reeds aangestipt werd, dagteekent de eerste courant die te Brussel verscheen van 1649 en droeg den titel: *Le Courrier véritable des Pays-Bas, ou Relations fidelles extraites de diverses lettres*. Zij werd eenmaal 's weeks uitgegeven, in klein 4° formaat. Dit blad, opgericht door Jan Mommaert, drukker van de Staten van Brabant, heeft bestaan van 27 Augustus 1649 tot in het jaar 1791, doch onder verschillende titels, die uit het volgende zullen blijken:

Met nummer 8 wordt Govert Schoevaerts uitgever en het blad verkrijgbaar gesteld bij Willem Haequebaud; van nummer 15 af wordt het gedrukt door Willem Schreybels. In 1652 krijgt de courant den titel van *Relations véritables*, terwijl zij omstreeks 1670 in eigendom overgaat aan Pieter Foppens. In 1741 wordt Frans Claudinot als uitgever vermeld, die haar den titel gaf van *Gazette de Bruxelles*. Deze nieuwe courantier berichtte in het eerste nummer aan het publiek dat op hem het octrooi of de vergunning was overgegaan, terwijl uit die kennisgeving tevens blijkt, dat hij verplicht was van elk nummer 33 gratis-exemplaren aan verschillende autoriteiten te doen toekomen.

Van 28 Januari 1746 tot 15 April 1749 is het blad niet uitgegeven geworden. Een handschriftelijke aantekening op het exemplaar van deze courant, in het Belgische rijksarchief bewaard, geeft als volgt de verklaring van deze langdurige staking:

„Fr. Claudinot, uitgever van de *Gazette de Bruxelles*, zeer indiscreet zijnde en meenende der regeering van Brussel genoeg te doen, nam in zijn blad dikwijls hatelijkheden op tegen de Franschen en veroorloofde zich vooral zeer stoute uitdrukkingen tegenover den Maarschalk van Saksen, die toen het bevel voerde over het Fransche leger in de Nederlanden. Hij vermoedde zeker niet dat deze zich van Brussel meester zou kunnen maken, zooals geschiedde toen de Franschen, die de stad den 4 Februari 1746 omsingeld hadden, er na de capitulatie op den 21^{en} dier maand binnentrokken. De Maarschalk van Saksen liet genoemden Claudinot vatten en in de gevangenis de Steen-Poorte

sluiten, waar hij gedurende vier of vijf dagen opgesloten bleef. Het gevolg van een en ander was dat men te Brussel geen couranten drukte gedurende al den tijd dat de Franschen er bleven. Eerst in Februari 1749 verlieten zij de stad." Inderdaad hervatte Claudinot den 18^{den} April van hetzelfde jaar de uitgaaf van het blad.

Op 14 Maart 1752 treedt Frans T'Serstevens op als uitgever van de *Gazette*. De kennisgeving aan de lezers bij die gelegenheid luidde als volgt: „Het is overbodig het publiek te verwittigen, dat dit blad van meester veranderd is; men zal het spoedig merken aan den naam van den drukker en het verschil van papier; maar deze nieuwe courantier door omstandigheden verplicht geweest zijnde veel eerder op te treden, dan hij wel gedacht had, ten einde geen stoornis in de geregelde uitgaaf te veroorzaken, zonder bij gevolg maatregelen te hebben kunnen nemen om aan dit werk die volmaaktheid te geven, die hij zich had voorgesteld, zoowel door zich van correspondenten te voorzien, die hem belangrijke, nuttige en aangename berichten konden verschaffen, als wel door het oog van den lezer te streelen door een prachtige druk (waartoe hij nieuwe letters heeft besteld, veel fraaier dan de tegenwoordige) verzoekt hij het publiek om gedurende eenige weken toegeeflijk jegens hem te zijn; belovende niets te zullen sparen of te verzuimen om deszelfs achting en goedkeuring te verwerven, daar hij niets meer ter harte zal nemen, dan zich een goeden naam te bezorgen en zijn blad even curieus als belangwekkend te maken.”

T'Serstevens eindigt met de uitgaaf van zijn *Gazette de Bruxelles* op 13 April 1759; zij wordt den 1sten Mei vervangen door de *Gazette des Pays-Bas*, bezorgd door Maubert de Gouvest. De twaalf eerste nummers dragen tot titel *Gazette françoise des Pays-Bas*. Een andere noot op het exemplaar van het rijksarchief verklaart de reden, waarom T'Serstevens ophield uitgever te zijn, aldus:

„De Heer T'Serstevens, die deze *Gazette* sedert eenige jaren drukte, door zijn gemis aan attentie en beleefdheid tegenover het Gouvernement en het publiek, het Hof mishagende, is men zijn blad moede geworden; men heeft hem zelfs daarover bij herhaling verwijtingen gedaan. Er bevond zich te Brussel zekere heer Maubert de Gouvest, een man van veel geest, daarbij het Hof zeer toegedaan en zelfs pensioen trekkende, die voorgesteld heeft een andere *Gazette* te beginnen en het Hof, dat hem genegen was, heeft hem den 7^{den} April het octrooi doen verleenen. T'Serstevens maakte eenige beden-

kingen ten einde er zich tegen te verzetten, tengevolge waarvan hij zich heeft moeten tevreden stellen met de terugontvangst van de 1800 gulden, die hij voor het privilege betaald had. Daar hij den 13^{den} April ophield de *Gazette* uit te geven, heeft men in geheel Brussel geen courant gedrukt sedert dien datum tot den 1sten Mei 1759, toen Maubert de Gouvest de zijne ter perse gaf bij den boekdrukker Boucherie."

In 1768 kreeg Josse van den Berghe een octrooi om gedurende 20 jaren te mogen drukken de *Gazette des Pays-Bas* tegen een uitkeering van 4000 gulden.

J. B. de Villebon of liever Grimbert, zooals zijn ware naam luidde, verkreeg op zijn beurt voor ditzelfde blad een octrooi van Jozef II, gedateerd 9 Maart 1789. Dit was de laatste uitgever van de *Gazette des Pays-Bas*, die in 1791 ophield te verschijnen.

Tot 1741 was dit blad en zijn voorgangers slechts eens per week uitgegeven in nummers van 8 bladz. klein 4°; van dat jaar tot aan de staking verscheen het om de vier dagen in nummers van 6 bladz.

De bovengenoemde Maubert de Gouvest richtte in 1760 een ander blad op, bekend onder den naam van *Gazetin*, dat ook bij Boucherie gedrukt werd en wel in folio, 4 bladz. in 2 kol. Dit weekblad, thans hoogst zeldzaam voorkomende, heeft bestaan van 2 Mei 1760 tot 3 April 1762. De volledige titel is: *Mémoires du temps, ou Recueil des Gazetins de Bruxelles, qui paraissent et qui paraîtront tous les samedi, par Maubert de Gouvest, continués par M. De Chevrier*. De titel wordt gevolgd door het volgende motto of epigram:

„Fléau du Nouvelliste, ils en sont le modèle,
La sévère raison leur prêta son flambeau,
Et leur plume toujours fidelle,
Met Des Essarts et Monclair (1) au tombeau.

De *Gazetin* was een der eerste bladen in België, die het groot formaat hebben aangenomen; omstreeks dien tijd toch was daar de gewone afmeting der couranten nog altijd in 4° of in 8°. Hij was ook niet slecht geredigeerd voor zijn tijd; de redacteur besteedde vooral veel zorg aan de verslagen der tooneelvoorstellingen.

Een der eerste Brusselsche couranten, die bijzonder haar werk

¹⁾ De courantiers van Utrecht en Frankfort.

maakte van advertenties, was het *Feuille d'annonces et avis des Pays-Bas autrichiens*, tweemaal 's weeks verschijnende. Dit blad, opgericht den 2^{den} December 1760, heeft gedurende vele jaren bestaan. In 1780 werd de drukker J. J. de Boubers er eigenaar van en gaf het den titel: *Annonces et avis divers des Pays-Bas autrichiens*. Het privilege voor acht jaren, dat hem verleend was, kostte hem 4000 gulden. Na het verstrijken van dezen termijn ging de eigendom over aan de Villebon, met een nieuw octrooi, waarvoor deze een som van f 3500 betaalde. Het blad bekortte toen (1788) zijn naam tot: *Annonces et avis divers* en werd uitgegeven in klein 4°, in nummers van 8 bladz. Eenige jaren later ging het over op M. Weissenbruch, die het den titel gaf van: *Annonces, avis divers de Bruxelles et feuillets des lois*. Omstreeks 1809 kreeg het weer een anderen titel, dien van *Journal judiciaire du Département de la Dyle et Feuilleton d'annonces et avis divers*, en verscheen het zesmaal 's weeks. Eenige jaren later, in 1814, werd deze titel vervangen door dien van: *Affiches, annonces et avis divers de Bruxelles*.

Dit blad is voor de wetenschap en voornamelijk voor de statistiek niet van belang ontbloot: men vindt er in opgenomen den loop der bevolking van Brussel en de resultaten van de belangrijke météorologische waarnemingen van den Baron van Poederlé. Het telde in 1812 300 abonnés, in 1813 332 en in 1814 325. De *Petites Affiches de Bruxelles* in 1816 door Rampelbergh begonnen en sedert geregeld uitgegeven, kunnen als een vervolg op de voorgaande advertentiebladen beschouwd worden.

Van de overige, vóór de Fransche overheersching in de hoofdstad Brussel verschijnende couranten verdienen nog vermelding: het *Journal de Commerce*, van 1759 tot 1762 uitgegeven door de Sérionne; de *Esprit des Gazettes*, die in 1780 te Leuven door Urban werd opgericht, later naar Brussel overgebracht en tot 1797 geregeld eenmaal 's weeks in nummers van 16 bladz. in 8° verscheen; *Den Waeren Brabander* en *Den Waeren Vaderlander*, die beide in 1790 in 't licht kwamen; *De Rapporteur*, die van 1797—1799 driemaal per week, eerst te St. Josse ten Noode, later te Brussel werd uitgegeven. Het *Magasin historique, politique et littéraire, ou Journal de Bruxelles* werd opgericht den 1sten Januari 1790 door J. L. de Boubers. Het verscheen zes malen per week in nummers van 4 of somtijds 8 bladz. in 8°. In 1794 kreeg het den titel van *Journal de Bruxelles, Magasin historique,*

politique et littéraire en in 1797 dien van *Journal de Bruxelles*, terwijl het formaat 9 jaren later tot 4° vergroot werd. De uitgaaf werd op last van den prefect den 3 Frimaire an XII (1804) gestaakt, wegens een artikel in no. 6 van dat jaar.

Ook in de hoofdsteden der overige Zuid-Nederlandsche gewesten zagen omstreeks het midden der 17e eeuw, weldra één- of meermalen per week couranten het licht. Van de in 1637—1645 te Brugge verschenen: *Nieuwe Tijdinghen uyt verscheyde Gewesten*, (2 bladz. in 2 kolommen, met Gothische letter) zijn slechts enkele nummers bewaard gebleven, zoodat men niet met zekerheid van een geregelde en onafgebroken uitgave van dit blad kan spreken. Het *Vaderlandsch Nieuwsblad* verscheen er in 1792 en 1793, terwijl de tegenwoordig nog bestaande *Gazette van de provincie West-Vlaanderen en de stad Brugge* in 1795 werd opgericht en driemaal 's weeks verschijnt.

Omtrent de 17^e en 18^e eeuwse Antwerpsche bladen nog het volgende: *De Gazette van Antwerpen* bestond reeds in 1637; zij droeg den titel: *Gazette, Extraordinarisse Posttijdinghen* en werd tweemaal 's weeks uitgegeven door Willem Verdussen. Men heeft thans de zekerheid, dat dit blad, hoewel aldus getiteld, een voortzetting is van dat van Verhoeven en dat het later de *Gazette van Antwerpen* werd, onder welken naam het tot 1827 heeft bestaan. Dit blijkt n.l. uit een rapport van den Magistraat van Antwerpen aan den Bijzonderen Raad van het jaar 1736, waarin gezegd wordt dat, vóór het octrooi tot de uitgaaf van deze *Gazette* in 1695 verleend werd aan Hendrik Aertsens, „de familie Verdussen langen tijd deze benefice heeft genoten.” Het octrooi aan Aertsens verleend draagt de dagtekening van 12 Januari 1695; tot 1740 werd het om de negen jaar vernieuwd en later elke twaalf jaar.

Toen in 1736 de uitgever Aertsens „gevaarlijk ziek lag en door de doctoren opgegeven was” greep Jeronimus Verwilt, voormalig raadsheer en generaal ontvanger der domeinen en finanties van Z. M. in het kwartier van Antwerpen, deze gelegenheid aan om het octrooi voor den tijd dat het na Aertsens dood nog te loopen zou hebben, te verzoeken voor zijn zoon Jan Verwilt, „aangezien hij zijne talrijke familie moeielijk kon onderhouden, sedert hij zich van zijn ambt verstoken zag.” De magistraat van Antwerpen, door den Bijzonderen Raad gehoord, verzette zich tegen dat verzoekschrift, op grond dat de zoon van Verwilt slechts 15 jaar oud en geen drukker van beroep

was en dat bovendien het ambt van courantier altijd in overleg met den Souvereinen Raad van Brabant was begeven. Het schijnt dat Aertsens niet zoo spoedig stierf als Verwilt gedacht had, want twee jaren later, 25 Aug. 1738, kreeg hij een nieuw octrooi; doch aangezien Aertsens reeds zeer bejaard was, en weduwnaar zonder mannelijk oir, verleende het Gouvernement (30 Mei 1740) aan Jan Frans van Soest, beëdigd drukker, een octrooi voor 12 jaren, aanvangende na den vrijwilligen afstand of bij het overlijden van Hendrik Aertsens. Den 17^{den} April 1752 volgt Hendrik Jan van Soest zijn vader op. Den 16^{den} Mei 1764 en 21sten Aug. 1775 nieuwe octrooien ten gunste van denzelfden. Bij het privilegie van 1775 werd de uitgever voor het eerst belast met de uitkeering van 600 gulden en met het gratis leveren van 57 exemplaren van zijn blad aan de voornaamste ambtenaren. Volgens een rapport van den Bijzonderen Raad had de *Gazette van Antwerpen* toen een goed debiet en was zij zeer gezocht. Dit rapport spreekt van een jaarlijksche zuivere winst voor den uitgever van 2000 gulden; elke advertentie werd met een daalder of vier schellingen betaald; het abonnement kostte f 2-12-6 en elk nummer werd voor twee oortjes verkocht. De secretaris van de Koninklijke Akademie van Bouw- en Beeldhouwkunst, van den Sanden, was toen redacteur en genoot daarvoor 200 daalders of 300 gulden tractement. Den 17^{den} October 1785 werd tegen een uitkeering van 1800 gulden een nieuw en laatst octrooi aan denzelfden Hendrik Jan van Soest uitgereikt. Deze werd omstreeks het jaar 1800 opgevolgd door P. J. Janssens, die den titel van het blad wijzigde in *Antwerpsche Gazette*; het hield zich staande tot 1827.

In 1789 verscheen te Antwerpen ook nog een ander blad: de *Mercure Journalier de l'Europe*, waarvan de boekverkooper N. Spanoghe opgaf de uitgever te zijn. Dit blad was in het Fransch en Vlaamsch tegelijk gesteld en werd geschreven volgens de inzichten van het Gouvernement. In een rekwest van 2 April 1791 deelt Spanoghe aan het Gouvernement mede dat de uitgever van de *Gazette van Antwerpen*, nijdverig op zijn succes, door den magistraat den verkoop van zijn *Mercure* liet verbieden, omdat hij geen vergunning bezat; dat hij bovendien gedurende de revolutie aan vervolgingen had blootgestaan. Hij verzocht het octrooi voor de *Gazette van Antwerpen* van den boekverkooper Van Soest aan hem over te dragen. Dit verzoek werd nochtans van de hand gewezen.

Dezelfde Spanoghe gaf in 1791 een ander wekelijksch blad in de Vlaamsche taal uit, getiteld: *Ontzeijden Brieven*, doch dit moest spoedig gestaakt worden, omdat er de eer van verscheidene aanzienlijke families in aangetast werd.

Van de vóór 1815 te Antwerpen opgerichte couranten is het *Journal d'Anvers* de eenige, die thans nog bestaat. Dit blad, dat ook den titel: *Journal de la province d'Anvers* gedragen heeft, wordt sedert 1 Januari 1811 dagelijks uitgegeven. *Het Antwerpsch Nieuwsblad*, dat van Mei 1814 af begon te verschijnen en wel in drie nummers per week, is omstreeks 1845 bezweten.

Gent. De stichting van de *Gazette van Gent* schijnt tot aan het jaar 1667 op te klimmen, te oordeelen naar de verzameling, die in de Gentsche universiteitsbibliotheek bewaard wordt. Men veronderstelt dat het blaadje: *Gentsche Posttjdinghen*, dat de stadsdrukker Maximiliaan Graet in 1670 uitgaf, de eerste titel en de oorsprong van de *Gazette van Gent* is en dat genoemde Max. Graet er de eerste uitgever van was. Dit laatste mag men opmaken uit de omstandigheid dat in 1713 Michel en Augustijn Graet, waarschijnlijk zijn zonen, een octrooi kregen tot het drukken der placaten, wekelijksche couranten, tijdingen der veldslagen, belegeringen enz.

In 1722 solliciteerden Frans en Dominiek van der Ween, beëedigde drukkers te Gent, bij het Gouvernement om de gunst opvolgers te mogen zijn van het octrooi, verleend aan de Gebroeders Graet, ten einde de *Gazette* en de placaten te mogen drukken. Zij vermeldden in hun verzoekschrift dat de bezitters van het privilegie „niet kunnen voortgaan met hun blad, omdat zij overladen zijn met schulden; dat zij, uit vrees van gevat en gegijzeld te zullen worden, hun huis en werkplaats hebben verlaten, n.l. Michel Graet al sedert zes jaren en zijn broeder Augustijn sedert 28 Februari 1721; dat hun huisraad op de Vrijdagmarkt verkocht werd en dus het octrooi te niet moet worden gedaan.” Het verzoek van de Gebroeders van der Ween werd toegestaan: twee octrooien, gedagteekend 16 Januari 1723 schonken hun het privilegie tot het drukken der *Gazette* en van de placaten.

Ten gevolge van den dood van Dominiek van der Ween en krachtens het octrooi van 14 Mei 1749 verkreeg Michel Pieter de Goesin het ambt van courantier van Gent met uitsluiting van alle anderen in de provincie Vlaanderen. Eenige jaren later verzocht de Goesin bij rekwest aan het Bestuur dat zijn weduwe hem na zijn dood zou

mogen opvolgen; een rapport van den Bijzonderen Raad (3 Sept. 1768) behelst, naar aanleiding van dit verzoekschrift, de volgende zinsneden:

„De correspondenties van den requestrant, waaruit hij de *Gazette* samenstelt, bestaan in twee slecht opgestelde en onnauwkeurige handschriften uit Parijs en 's Gravenhage en in afschriften uit de couranten van Amsterdam, Keulen en Frankfort, die hij bovendien gebrekkig vertaalt; niettemin verschaft hem het debiet, dat hij gedurende den oorlog heeft en de talrijke advertenties, waarvoor hij zich 8 schellingen voor de eerste, 4 schellingen voor de tweede en 4 voor de derde plaatsing laat betalen, een inkomen van 5 à 600 ponden Vlaamsch per jaar; ik geloof dat in tijd van vrede het inkomen niet aanzienlijk is. Ik ben onderricht dat, indien het octrooi vacant kwam door den dood van den suppliant, Z. M. er een aardig sommetje uit zou kunnen trekken; een der beste drukkers dezer stad en een man van bekwaamheid en studie heeft mij verklaard dat, indien het octrooi van de *Gazette* vacant was, hij daarvoor een bedrag van 6000 gulden voor hem en zijn zoon ten profijte van Z. M. zou willen geven. Onder die omstandigheden geloof ik dat het voordeeliger voor Z. M. zou zijn, den dood van den suppliant af te wachten, daar deze is als een rotte peer en misschien geen half jaar meer zal leven, als wanneer zijn weduwe met de anderen gelijk op kan mededingen.”

De drukker van bekwaamheid en studie, van wien in dit rapport sprake is, was Jan Thomas Meijer, wien een octrooi van 24 Maart 1761 het privilege van de *Gazette* schonk tegen betaling van 8000 gulden. Eenigen tijd later bood Meijer, die toen 56 jaren oud en van een zwakke gezondheid was, daar hij het beroep van drukker al 40 jaren uitoefende, een nog grooter som als men na zijn dood het octrooi voor den tijd dat het alsdan nog zou hebben te loopen op zijn zoon wilde doen overgaan; hij bood tevens aan om de collecte voor de Koninklijke loterij gratis te bezorgen en in de gazette de daarop betrekking hebbende berichten op te nemen: de regeering trad in geen zijner voorstellen.

Bij den dood van Jan Thomas Meijer, verzocht diens zoon Jan Frans om zijn vader te mogen opvolgen. De Bijzondere Raad gaf in zijn protocol van 15 Juni 1771 een gunstig advies op dit verzoek; men leest in dit stuk: „De Raad doet opmerken, dat deze gazette de beste is van allen die in deze gewesten gedrukt worden, dat zij goed geschreven is en dat zij gemeenlijk de meest vertrouwbare en jongste

berichten bevat en daar men weet, dat de suppliant sedert verscheidene maanden gedurende de ziekte zijns vaders het blad samenstelde, is het bewezen dat hij in staat is zulks goed te doen."

Overeenkomstig dit advies werd J. F. Meijer den 1sten Juli 1771 het octrooi verleend, dat hem levenslang het privilegie van de *Gazette* schonk; hij behoefde slechts 2000 gulden te betalen en 26 gratis-exemplaren van de courant te leveren, n.l. 2 aan den gevolmachtigden minister, 12 aan den Bijzonderen Raad en een gelijk getal aan den Raad van financies.

In 1772 werd de commissaris van den Raad van Vlaanderen, die belast was met de censuur van de *Gazette van Gent*, aangezocht om den redacteur van dit blad te verzoeken, in 't vervolg omzichtiger te zijn in de mededeeling van de berichten aangaande de verdeeling van Polen, de plannen die verschillende mogendheden ten opzichte van Italië koesterden, enz. Het schijnt dat de censor zijn lastgeving zoo ver uitstreckte, dat hij alles doorhaalde wat op deze zaken betrekking had: van daar klachten des uitgevers aan den Bijzonderen Raad. Den 24sten November 1789 gaf de minister Trauttmansdorf bevel de circulatie van de *Gazette van Gent* te verbieden en de met de post verzonden pakken aan de Regeëring op te zenden.

Onder het Fransche bestuur staakte Meijer de uitgaaf gedurende eenigen tijd uit vrees voor vervolgingen; zij werd hervat door Verschueren, die weder opgevolgd werd door Bogaert De Clerq, totdat ten slotte het blad in het bezit kwam van de familie Vanderhaeghen.

Op enkele uitzonderingen na waren al de genoemde drukkers ook verantwoordelijke uitgevers van de *Gazette van Gent*. Zij redigeerden om zoo te zeggen zelf hun blad en hadden geen erkend redacteur. Hoewel de *Gazette* meer in 't bijzonder aan de mededeeling en onpartijdige bespreking van het staatkundig nieuws gewijd was, behandelde zij bij voorkomende gelegenheden ook onderwerpen van letterkunde, schoone kunsten en wetenschappen. De leden der Vlaamsche Maatschappij van letterkunde hebben er talrijke feuilletons van historischen en letterkundigen inhoud in doen verschijnen; die, welke in den jaargang 1816 voorkomen, zijn later afzonderlijk in boekformaat uitgegeven. Dit blad genoot steeds den naam van in zuivere taal opgesteld te zijn; de meeste Vlaamsche provinciale bladen hebben er langen tijd zoowel de redeneerende artikelen als de uit buitenlandsche couranten vertaalde berichten aan ontleend. De *Gazette van Gent* kan

kan thans op een 217-jarig bestaan wijzen: zij is dus de Nestor der Belgische nieuwsbladen. Den 1sten Januari 1867 gaf de uitgever ter viering van haar 200-jarig bestaan een nadruk van het oudste aanwezige nummer (van 8 Sept. 1667) uit. Een bijna volledige verzameling dezer jaargangen bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek te Gent.

Het sedert 1798 te Gent in de Fransche taal verschijnende *Journal de Gand*, waarvan Houdin tot 1830, Van Loock tot 1839 en Bakeljau na 1839 uitgevers waren, werd onder den eersten uitgever vooral bekend door de vervolgingen die het zich van de zijde der Regeering op den hals haalde. Van 1820—1829 werden de schrijvers van verschillende artikelen herhaaldelijk tot boeten of gevangenisstraf veroordeeld. In 1831 veranderde het blad zijn titel in *Messenger de Gand*, waaraan in 1840 de woorden *et des Pays Bas* werden toegevoegd. Het was in den tijd der Belgische Omwenteling van 1830 en eenige jaren later een der voornaamste organen van de ministeriële pers.

Van de vóór 1830 te Gent verschijnende bladen bestaat thans behalve de genoemde *Gazette van Gent* alleen nog de in 1820 opgerichte *Gentsche Mercurius*, die vroeger drie maal, doch tegenwoordig zes maal 's weeks het licht ziet.

Als eerste courant te Luik uitgegeven, waarvan men zekere bescheiden heeft, moet worden beschouwd de *Elite des nouvelles*, die omstreeks 1749 aangevangen is. Eenige jaren later, in 1756, begon Pierre Rousseau er zijn *Journal encyclopédique*, en ging met de uitgaaf er van geregeld voort totdat een beveldschrift van den Prins Bisschop van 27 Augustus 1759 hieraan een einde maakte en den verkoop in het geheele land van Luik verbood; de uitgever ging zich te Bouillon in de provincie Luxemburg vestigen, waar zijn blad tot 1793 heeft bestaan.

Het thans nog bestaande en veel gelezen *Journal de Liège* vindt zijn oorsprong in de in 1759 door J. T. Desver opgerichte *Gazette de Liège*, welke onder dien titel tot 1810 eerst in klein folio, later in grooter formaat werd uitgegeven. Deze courant was langen tijd een der best geredigeerde Belgische bladen.

Van de Luiksche couranten, die onmiddellijk vóór en gedurende de Fransche overheersching verschenen, verdienen nog vermelding: *Le Nouvelliste impartial* (1789); het *Journal patriotique* (1789—1790); *L'ami des hommes* (1791); de *Gazette nationale Liégeoise* (1792—1795) en *Le Troubadour Liégeois* (1795—1798).

Zooals hierboven aangestipt werd, had het verbod van het *Journal Encyclopédique* te Luik ten gevolge, dat de uitgever Pierre Rousseau zich eerst onder bescherming van Prins Karel van Lotharingen te Brussel stelde, en daar de drie laatste nummers van den jaargang 1759 van zijn blad liet drukken. Doch toen Keizerin Maria Theresia niet wilde dulden, dat de verdere uitgaaf in haar Staten plaats vond, begaf Rousseau zich naar Bouillon, waar hij den 1sten Februari 1760 van den Hertog vergunning kreeg er zich te mogen vestigen en zijn persen daarheen over te brengen. Deze vestiging had voor die stad het gevolg, dat men er ook andere bladen en een groot aantal boeken begon uit te geven. De boekdrukkerij werd daardoor gedurende geruimen tijd een hoofdtak van nijverheid te Bouillon.

Het privilegie, dat de Hertog den uitgever schonk, was voor dertig jaren geldig en de degelijke bijdragen van bekwame en zeer verlichte medewerkers, onder wie o. a. ook d'Alembert, J. J. Rousseau en Voltaire, bezorgden het *Journal Encyclopédique* een groot aantal abonnés in Frankrijk, de Nederlanden, Duitschland, ja over geheel Europa. Toen Rousseau, de uitgever, in 1785 overleed, liet hij aan zijn schoonbroeder Weissenbruch het etablissement na, dat hij gevestigd had en dat bekend stond onder den naam van „Société typographique de Bouillon”. Weissenbruch heeft de zaak tot 1793 voortgezet, toen het *Journal* onder de staatkundige woelingen is bezweken. De geheele verzameling van het *Journal Encyclopédique* beslaat 288 deelen in 8°. De geschiedenis der schermutselingen van dit blad met de Synode van Luik, de doctoren van de Universiteit van Leuven en de Regeering vormt een zeer belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der ontwikkeling en der letterkunde van de Zuid-Nederlandsche gewesten.

Een ander périodiek orgaan, even beroemd, maar in geheel anderen geest opgesteld, is het *Journal historique et littéraire*, uitgegeven in de stad Luxemburg door den pater der Jezuïeten de Feller. Evenals het *Journal Encyclopédique* verscheen het om de veertien dagen in octavo-nummers van eenige vellen. Het was een vervolg op: *Clef du cabinet des princes de l'Europe, ou Journal historique sur les matières des temps*, ook bekend onder den naam van *Journal de Verdun*, en werd uitgegeven van Augustus 1773 tot Juli 1794. De geheele verzameling, waarvan het begin te Luxemburg en het vervolg te Luik verscheen, hoewel het toenmaals eigenlijk te Maastricht gedrukt werd, beslaat 71 deelen.

Het *Journal historique et littéraire* had het grootste debiet van al de Belgische bladen van dien tijd; het telde circa 2.000 geabonneerden, een zeer aanzienlijk cijfer voor die dagen. De inhoud was veelzijdig en belangrijk; men treft er verhandelingen en beoordeelingen aan over verschillende onderwerpen van theologie, letterkunde, land- en volkenkunde en meestal zeer uitvoerige staatkundige overzichten. Voor de geschiedenis van de Brabantsche Omwenteling is het een der voornaamste bronnen, want het was het hoofdorgaan van de Statenspartij en der geestelijkheid. Men kan zelfs zeggen dat de redacteur de ziel en de raadsman was van de hoofden dier partij. Naar lichaam en geest buitengewoon begaafd, was de Feller het type van den op elk gebied ontwikkelden journalist. Hij toch heeft dit *Journal* gedurende de 20 jaren van deszelfs bestaan geheel alleen geschreven; hij had geen andere medewerkers dan afschrijvers. Gedurende de moeielijkste dagen, toen hij nagezeten door de Oostenrijksche politie van het eene gewest naar het andere moest vluchten, heeft hij geen enkelen dag nagelaten aan zijn drukker artikelen te zenden over de meest uiteenloopende onderwerpen. Zijn verwonderlijk sterk geheugen verving bij hem zijn bibliotheek.

Het *Journal historique* oefende ook werkelijk invloed uit op Staatkundig gebied. De Feller was een der eersten, die de plannen van Jozef II doorzag en de richting blootlegde, welke zijn raadslieden hem wilden doen inslaan. Hij had om zoo te zeggen de ontwerpen van den tot vrijzinnige hervormingen geneigden koning geraden, en bij de uitvaardiging van de eerste verordeningen was de Feller misschien de eenige die zich niet verwonderde. Hij luidde de alarmklok en was een der ijverigsten om het volk uit zijn verdooving wakker te schudden.

Dat aan de opstellen van de Feller ook later nog groote waarde werd gehecht, blijkt hieruit, dat er in 1822—23 te Leuven een verzameling zijner dagbladartikelen verscheen onder den titel: *Mélanges de politique, de morale et de littérature, extraits de journaux*, redigés par l'abbé De Feller. 4 dln. 8°.

Van de te Bouillon verschenen couranten verdient nog vermelding de van 1764 tot 1793 bestaan hebbende *Gazette des Gazettes, ou Journal politique*. Dit veel gelezen en zeer verspreide blad verscheen eerst maandelijks en later (1768) om de veertien dagen in octavo formaat. Een oud-kapitein der infanterie, Jacques Reneaume de

Latache, bezorgde dit blad gedurende de 27 jaren die hij het redigeerde een goede reputatie. In April 1792 verbood het Gouvernement de circulatie er van in de Oostenrijksche Nederlanden wegens een artikel tegen het Oostenrijksche Huis, zoodat het kort daarop gestaakt werd.

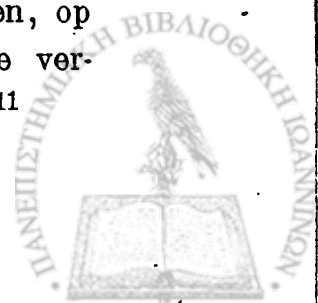
Te Mechelen liet de drukker J. F. van der Elst tegen het einde van 1772 een prospectus verschijnen, waarin hij de aanstaande uitgaaf van een nieuwsblad aankondigde, waartoe hij, zooals hij zeide, door verscheidene achtbare personen werd aangespoord. Het eerste nummer van zijn courant, getiteld: *Wekelyks Bericht voor de stad en de provincie van Mechelen* verscheen 3 Januari 1773 en bleek al spoedig in een behoefte te voorzien, want sedert heeft dit blad tot 1797 in 8°, tot 1827 in 4°, tot 1835 in klein folio en daarna tot op den jongsten tijd in groot folio, met eenige wijzigingen in den titel, het laatst als: *Algemeen Aankondigingsblad van Mechelen, Antwerpen, Lier, Turnhout, Brussel en Vilvoorden*, zich staande gehouden.

Van December 1784 tot Maart 1819 bezat Mechelen ook nog een *Courrier de l'Escaut*, in eerstgenoemd jaar begonnen door P. J. Hanicq, die omstreeks 1780 zich uit Brugge te Mechelen was komen vestigen. Deze uitgever hield er vier vaste correspondenten op na, één te 's Gravenhage, één te Weenen, één te Parijs en den vierde te Brussel; de laatste was Fiocardo, redacteur en medeuitgever van *l'Oracle*. Maar de eerste en voornaamste redacteur was zekere Baret, afkomstig uit Boulogne-sur-Mer, iemand van geleerdheid en groote verdiensten. Het blad werd zonder privilegie uitgegeven, maar was evenals het *Wekelyks Bericht* onderworpen aan de censuur van den Fiscalen Raad. Tegen het einde van 1789 trad Baret af als redacteur, waarschijnlijk om niet ten gunste der Brabantsche omwenteling te moeten schrijven; dit had een korte staking ten gevolge, doch onder den gewijzigden titel van *Courrier Belgique* kwam het blad in 1790 wederom geregeld twee maal 's weeks in het licht. Baret was vervangen door een ex-monnik, leeraar aan het Collegie te Aalst, die zijn betrekking ten gevolge van de tijdsomstandigheden verloren had. Bij den terugkeer der Oostenrijkers in de Zuid-Nederlanden hervatte deze monnik zijn ambt aan het collegie en de uitgever haastte zich om in den titel de woorden: „avec permission des Etats” weg te laten. Totdat de Oostenrijkers voorgoed vertrokken waren, droeg elk nummer toen de aanwijzing van Breda als plaats waar het gedrukt werd, evenals op

de eerste jaren Bergen op Zoom vermeld staat, terwijl het blad in werkelijkheid te Mechelen uitgegeven werd. Vermoedelijk geschiedde dat om aan het toezicht der censuur te ontsnappen. Niettemin heeft de *Courrier* nog al wat van deze censuur te verdragen gehad; zelfs het republikeinsch bestuur was niet minder achterdochtig jegens de pers dan de machthebbenden, die het verving: den 7^{den} Juli 1794 verbood het de publicatie van den *Courrier* en liet de personen verzegelen en zulks wegens een artikel waarin de volgende zinsnede voorkwam: „de eerste *Koning* was een gelukkig soldaat”. Nadat door den uitgever alles te Parijs in het werk was gesteld, werd het verbod opgeheven en verscheen het blad weder op 27 April 1795. Tot 1801 valt er viermaal een naamsverandering op te merken; de titel was n.l. in 1799: *Courrier des départemens réunis*, in 1800: *Gazette de Malines*, in Januari 1801: *Courrier impartial*, en in Februari 1801: *Annonces, avis et nouvelles politiques*. Den 18^{den} December 1809 nam het blad nog eens weder den naam aan van *Gazette de Malines*, dien het gedragen heeft totdat het Keizerlijk decreet van 3 Augustus 1810 beval dat in elk departement slechts één dagblad zou bestaan, waardoor ook de *Gazette de Malines* moest ophouden te verschijnen. Bij de komst der verbonden troepen herleefde het echter weder (7 Febr. 1814) en hernam zijn ouden titel van *Courrier de Belgique*, zesmaal 's weeks verschijnende. Van 2 Januari 1817 af verscheen het slechts tweemaal 's weeks en den 30sten Maart 1819 hield het wegens gebrek aan lezers voor goed op.

De eerste courant die te Leuven verscheen was getiteld: *Weekelijks Nieuws wyt Loven, met de beschrijvinge der stad*. Zij heeft bestaan van 1773 tot 1788 en als redacteur wordt vermeld J. B. Staes, terwijl de hoogleeraar Collin er de corrector van was. Zij is niet onbelangrijk, o. a. vindt men er de licentiaten in de drie faculteiten der Leuvensche hoogeschool in vermeld. Deze reeks is volgens Goethals (*Lectures* t. II, 282) onmisbaar voor allen die de staatkundige, burgerlijke, godsdienstige en letterkundige geschiedenis der stad Leuven willen bestudeeren; het blad maakte dan ook in der tijd veel opgang. De onafhankelijke denkbeelden van den redacteur op het stuk van godsdienst bezorgden hem in den tijd der Brabantsche troebelen de haat der geestelijkheid en zodoende ook van het volk, hetgeen zoo verliep, dat men in het estaminet, waar hij gewoon was te komen, op zekeren avond een vuurtje gereed gemaakt had, om hem te ver-

branden; hij werd gelukkig in tijds gewaarschuwd. Van alle Belgische bladen van dit tijdvak, zegt Goethals verder, is dat van Staes zeker het meest verdienstelijke. Dat van Mechelen, n.l. het *Weekelyks Berigt* stond er ver bij ten achter evenals de *Indicateur Gantois*, waarvan de advocaat Loubet voor het grootste gedeelte de redactie bezorgde.

De acht laatste deelen van de 33, welke deze courant in haar geheel omvat, zijn van grooter formaat dan de anderen en dragen ook een uitgebreider titel, n.l.: *Weekelyks nieuws uyt Loven met de beschrijvinge der stad, verreejkt met historische, genealogieke en andere oordeelkundige aenmerkingen.*

Van de later te Leuven verschenen couranten verdienen vermelding: *Le Spectator universel, ou Relation fidelle des principaux évènements historiques et politiques du temps présent, extraits de la plupart des journaux et gazettes de l'Europe*, die in 1789 en 1790 tweemaal per week verscheen; het *Journal politique et d'annonces de Louvain*, dat in 1814 opgericht en bij koninklijk besluit van 16 Januari 1815 geautoriseerd werd. Dit blad voerde in 1829 en 1830 een hevige oppositie tegen de Regeering. De oprichting van het latere *Journal de Louvain* dagteekent van 1838.

Een niet onbelangrijk blad verscheen in 1790 en later te St. Truyen in Belgisch-Limburg. Deze stad was toen n.l. het toevluchtsoord voor vogelvrijverklaarden, en daar werden alle stukken gedrukt, welke moesten dienen om de revolutie voor te bereiden en te vestigen. Wij bedoelen *Le Postillon extraordinaire de tous les Pays-Bas et autres*, „à l'imprimerie patriotique” dat twee maal per week verscheen. Toen in Mei 1790 het Gouvernement het blad in de Oostenrijksche Nederlanden verbood, was daarvan een tijdelijke staking het gevolg. Den 19den Februari 1791 verscheen het weer onder den titel: *Postillon Européen*, telkens met een bijvoegsel van 2 bladz., terwijl het hoofdblad er vier besloeg. Dit duurde tot 15 Febr. 1792, toen het zich vereenigde met het *Journal Européen*, waarvan men weet, dat het aldaar in 1791 begonnen was, doch niet wat de verdere lotgevallen zijn geweest.

Te Namen verscheen eerst in 1797 een courant, n.l. *Le Courrier de Sambre et Meuse*. Van 1809 tot 1829 verscheen er het *Mémorial administratif et Journal d'Annonces*.

Van de uitgaaf eener courant in de provincie Henegouwen vóór 1800 is niets bekend. In laatstgenoemd jaar verscheen te Bergen.

het *Feuille décadaire du Département de Jemmapes*, in 1806 gevolgd door het *Feuille de Mons et du Département de Jemmapes*, waarvan tot Juni 1811 629 nummers zijn uitgegeven. Te Doornik ziet sedert 1804 het *Feuille de Tournai* het licht, in den beginne twee maal, later en nog tegenwoordig drie maal per week.

Gedurende de Fransche overheersching hadden de Zuid-Nederlandsche steden evenals die van de noordelijke gewesten haar zelfstandigheid geheel verloren en de couranten verdwenen er voor de bij decreet aangewezen en volgens voorschrift ingerichte departementale bladen. Als van geschiedkundige waarde verdienen uit deze en de onmiddellijk daaraan voorafgaande omwentelingsperiode vermelding: *Le Compilateur* (1798—1810), *Le Vrai Brabançon*, met Katholiek-Oostenrijksche kleur (1790—1792), het *Journal de la Société des amis de la liberté et de l'égalité* (1792—1793), benevens de *Républicain du Nord*, in streng Fransch-republikeinschen geest geredigeerd. Als een enkel verslaggevend dagblad wist zich het *Oracle* (1800—1827) staande te houden.

Hadden de Belgische nieuwsbladen onder het Directoire en het Keizerrijk veel te doorstaan, men zou zich bedriegen, indien men waande, dat het ontstaan van het koninkrijk der Nederlanden een tijdperk van min of meer onbepaalde vrijheid voor hen opende. Trouwens, indien ook de nieuwe soeverein, wat minstgenomen onbewezen is, met de beste bedoelingen jegens de periodieke pers mocht zijn beziel geweest, dan zouden de staatkundige gebeurtenissen hem reeds tot geheel tegenovergestelde denkbeelden hebben moeten bekeeren. Nauwelijks toch had Willem I den Belgischen troon bestegen, of Napoleon I was van het eiland Elba ontweken, om op nieuw van de Tuileriën bezit te nemen. De mare van dat feit bracht in geheel Europa als een electrischen schok teweeg, die zich bovenal in een aangrenzend land, als België, moest doen gevoelen.

Zoo ontstond het besluit van den 20sten April 1815, dat zulk een groote rol bij de gebeurtenissen speelde, die ten laatste, in 1830, op België's afscheuring van het tegenwoordige koninkrijk der Nederlanden uitliepen. Dat besluit bedreigde zeer zware boeten, ja zelfs gevangenisstraf van 1 tot 10 jaar, tepronkstelling en ontzegging der burgerrechten tegen het verspreiden van geruchten, die de openbare rust zouden kunnen storen of tegen hen, die door eenigerhande daden of geschriften mochten toonen aanhangers der regeering eener vreemde

mogendheid te wezen. Die straffen konden zelfs tot tijdelijken dwangarbeid en brandmerk, ja desnoods tot de doodstraf opklimmen, indien de aangehaalde misdrijven werkelijk de openbare orde gestoord of een opstand in het leven geroepen hadden. De vonnissen zouden, 24 uren nadat zij werden uitgesproken, in kracht van gewijsde gaan; hooger beroep was dus uitgesloten, en men had zich slechts te onderwerpen aan de uitspraak van een bijzonder en buitengewoon gerechtshof, dat zonder tusschenkomst van den rechter van instructie alle onder het bereik van het aangeduide besluit vallende handelingen had te onderzoeken.

De grondwet van den 24sten Augustus 1815 bepaalde later, dat ieder zonder voorafgaande vergunning zich van de pers tot mededeeling zijner denkbeelden mocht bedienen, maar dat niettemin elke schrijver, drukker, uitgever of verspreider, verantwoordelijk zou wezen voor de geschriften, waardoor de rechten, hetzij van de maatschappij, hetzij van eenig individu, mochten worden geschonden.

Het bleek echter weldra dat, naar de meening der regeering, zij nog niet voldoende tegen de drukpers was toegerust. Bij de toenmaals te Brussel verschijnende *Gazette des Pays-Bas*, het ambtelijk orgaan, en het *Journal de Belgique*, kwam zich in 1816 de *Nain jaune refugie* voegen. Dat blad werd door eenige der talrijke Fransche uitgewekenen gesticht, die zich toenmaals in de Belgische hoofdstad ophielden. Uiterst bijtende aanvallen tegen de regeering der Bourbons vormden schering en inslag van het orgaan, waardoor dat gouvernement er ten laatste toe werd gebracht, bij den koning der Nederlanden op de indiening eener wet aan te dringen, waardoor de schrijvers van openbare geschriften werden getroffen, waarin vreemde mogendheden mochten worden beleedigd. En het verlangde ontwerp werd ingediend en tot wet verheven, zonder dat daarom echter het besluit van den 20sten April 1815 onuitgevoerd bleef, niettegenstaande de ruime en gestrenge toepassing daarvan zeer groote ergernis in den lande had verwekt. Wel namen de Kamers den 22sten Februari 1818 een wetsontwerp aan, met het doel eenige verzachting in dien toestand te brengen; die wijziging was echter slechts schijnbaar. In hoofdzaak bleef het besluit van den 20sten April 1815 voortbestaan. Eerst den 16^{den} Mei 1829 kwam een nieuwe wet eenige verbetering in den toestand brengen, doch reeds den 11^{den} December van hetzelfde jaar werd een nieuw ontwerp ingediend, dat den 1sten Juni 1830 tot wet

werd verheven. Die lange voorbereiding was het gevolg der herhaalde omwerkingen van het oorspronkelijk ontwerp, waarvan de behandeling bovendien nog door het algemeen daartegen gerichte petitionnement werd vertraagd. De nieuwe wetgeving kon echter moeilijk haar vruchten toonen. Immers, slechts drie maanden later was de omwenteling een voldongen feit.

Middelerwijl waren de opstellers van de *Nain jaune réfugié*, in 1818, genoodzaakt geworden het land te verlaten. Het blad werd met den *Mercure surveillant* versmolten en tot *Le Vrai libéral* gemaakt, waaruit in 1821 weder de door zijn verbitterde oppositie befaamd geworden *Courrier des Pays-Bas* geboren werd. Een aantal der voornaamste werkers en aanvoeders der latere omwenteling behoorden tot de medewerkers van het blad.

De scherpe oppositie, waardoor de *Courrier des Pays-Bas* naam maakte, en tegelijk de glansperiode van het Belgische journalisme en diens transformatie, dagteekenen echter eerst van 1824. Toen toch zag te Luik het blad *Mathieu Laensberg* het licht, dat zich ten taak stelde de vraagstukken van den dag op even sierlijke als heldere wijs bloot te leggen, en aldus krachtig tot het scheppen eener eigenlijke openbare meening bijdroeg. Tegelijkertijd werd zodoende den overigen organen der drukpers, en vooral den *Courrier des Pays-Bas* den te betreden weg en het te bereiken doel aangewezen. Zooals laatstgenoemd blad, telde ook *Mathieu Laensberg* verscheiden kampioenen der omwenteling onder zijn medewerkers, met name Rogier, Devaux en Lebeau. Toen echter de omwenteling uitbrak, was het blad reeds sedert twee jaren in *Le Politique* herschapen, om in 1841 weder den titel *La Tribune* aan te nemen, en in 1849 als orgaan der republikeinsche partij in de plaats van den in 1845 gestichten *Libéral liégeois* te treden. Sedert jaren echter is ook *La Tribune* den weg van laatstgenoemd blad opgegaan.

Nog eenige andere nieuwsbladen uit het tijdvak 1815—1830 verdienen vermelding. Wij bedoelen, in de allereerste plaats, den *Courrier de la Meuse*, die in 1821 te Luik opgericht, doch in 1841 naar Brussel overgebracht werd, en waaruit het tegenwoordige *Journal de Bruxelles* is geboren. Te Gent verscheen *Le Catholique des Pays-Bas*, een blad dat eveneens veel tot de voorbereiding der omwenteling bijdroeg en kort na die gebeurtenis (4 October 1830) zijn titel tegen dien van *Journal des Flandres* verwisselde.

Nog een aantal andere bladen dienden als tolken der clericaal-vrijzinnige oppositie tegen de Nederlandsche Regeering. Wij noemen slechts: *Den Vaderlander*, van Gent, die den 16^{den} October 1829 voor het eerst verscheen, het thans nog levende, met het jaar 1811 geboren *Journal d'Anvers* en *L'Eclaireur politique*, een orgaan dat in 1827 voor het eerst te Maastricht verscheen en op het oogenblik dat die stad in staat van beleg werd verklaard (1831), schijnt te zijn gestaakt.

Onder de regeeringsorganen van dien tijd verdienen vooral te worden aangehaald de Brusselsche *National*, aan welks hoofd men, zonderling genoeg, den befaamden Libri Bagnano plaatste, een man die reeds bij herhaling tot onteerende straffen was veroordeeld geworden; de Luiksche *Courrier universel*, die, hoewel eerst in 1829 gesticht, reeds vóór de uitbarsting der omwenteling te gronde ging, en bovenal het *Journal de Gand*. Dat laatste blad was reeds in het VIe jaar der Fransche republiek (1798) in het leven geroepen geworden (zie blz. 157).

Behoeft het wel uitdrukkelijk te worden gezegd dat de nieuwe, door de omwenteling geschapen staatsregeling haren invloed bovenal op de pers in het algemeen en de nieuwsbladen in het bijzonder deed gelden? Reeds den 16^{den} October 1830, nadat de omwenteling nauwelijks sedert eenige weken had gezegevierd, verscheen een besluit, waarbij alle wetten of bepalingen die der vrije uiting der meeningen en der voortplanting van leerstellingen door middel van het woord, der pers of van het onderwijs in den weg stonden, afgeschaft werden. En de grondwet van 7 Februari 1831 voegde er aan toe, dat de pers vrij is, dat de censuur nooit weder kan worden hersteld en geen waarborgstelling van schrijvers, uitgevers of drukkers kan worden geëischt. Bovendien bepaalde de constitutie dat, wanneer de schrijver in België bekend en gevestigd is, de uitgever, de drukker of de verspreider niet kunnen worden vervolgd. Eindelijk schreef de grondwet voor, dat persdelicten alleen dan bij gesloten deuren kunnen worden behandeld, wanneer daartoe met eenparige stemmen wordt besloten. Volledigheidshalve alleen zij nog aangestipt, dat tegelijk de persdelicten naar de jury werden verwezen; immers feitelijk heeft de rechtspraak dien regel tot een uitzondering weten te maken, niettegenstaande een decreet, van 20 Juli 1831, dat krachtens de wet van 6 Juli 1833 heden nog in werking is, geacht moest worden aan de bovenopgesomde bepalingen der constitutie uitvoering te geven.

Tot de voornaamste bladen die hun bestaan aan de omwenteling van 1830 verschuldigd waren, behoorden, om slechts van die der hoofdstad te gewagen, de *Emancipation*, de *Indépendant* en de *Mémorial belge*. Zij aanschouwden achtereenvolgens den 21sten October 1830, den 7^{den} Februari 1831 en den 16^{den} December van hetzelfde jaar het eerste levenslicht. Slechts één hunner heeft echter, hoewel in geheel gewijzigden vorm, onzen tijd kunnen bereiken. De *Emancipation* ging namelijk eerst in 1843 met nog eenige andere nieuwsbladen in handen der Gebroeders Briavoinne over en werd later met het *Journal de Bruxelles* versmolten. De *Mémorial* ging den 6^{den} December 1832 in den *Indépendant* op, wiens titel den 31sten Juni 1843 in dien van *Indépendance belge* werd gewijzigd. Faure, een Franschman, die tot de stichters van den *Mémorial* had behoord, en die later hoofdopsteller van den *Indépendant* werd, bestuurde ook de eerste schreden der *Indépendance belge*; korten tijd daarna trad Perrot, evenzeer een Franschman, in zijn plaats. Omstreeks 1857 werd deze door Léon Bérardi, andermaal een Franschman, die sedert een 10-tal jaren Perrot's voornaamste medewerker was geweest, vervangen. Eindelijk, in November 1884, stond de naamlooze vennootschap, wiens vertegenwoordiger en voornaamste aandeelhouder de heer Bérardi was, het blad aan een gelijksoortige maatschappij af. Deze had zich, met een kapitaal van fr. 350,000 uitgerust, tot dat doel gevormd; zij belastte de heeren G. Bérardi en Ch. Tardieu met de hoofdleiding van het herboren orgaan.

Zooals de *Courrier des Pays-Bas* op den vooravond der omwenteling van 1830, heeft de *Indépendance belge* een onmiskenbaren invloed op de ontwikkeling van België's periodieke pers uitgeoefend. Zij toch was het, die het plaatsen van een staatkundig overzicht aan het hoofd van elk nummer invoerde. Jammer slechts, dat wat eigenlijk niet meer dan een uitgewerkte inhoudstafel had dienen te wezen, ten laatste zulke afmetingen aannam, dat de tegenwoordige leiders van het blad dat overzicht tot bescheidener perken hebben moeten terugbrengen. Tevens was het de *Indépendance*, die in Februari 1848 de noodzakelijkheid inzag om zich, bij de beoordeeling der toenmalige Fransche gebeurtenissen, niet alleen door de mededeelingen der nieuwsbladen te laten leiden, doch een harer vroegere medewerkers opdroeg, haar bijzondere brieven uit Parijs toe te zenden. Zoo ontstond de regelmatige „particuliere correspondentie”, die zulk een

gewichtige rol in de hedendaagsche periodieke pers vervult. Zonderling dat ook van die nieuwigheid, naar het oordeel der tegenwoordige leiders van het blad, door hun voorgangers een al te ruim gebruik schijnt te zijn gemaakt. Immers, ook die rubriek blijkt aan een vrij belangrijke herleiding onderworpen te zijn geworden. Hoe het echter ook zij, het stelsel der particuliere correspondenties heeft ontzaggelijk veel tot het aanzien bijgedragen, waarop de *Indépendance* heden nog teert en waaraan zij een der schitterendste tijdvakken van haar bestaan verschuldigd is. Wij bedoelen de periode die in Frankrijk met den staatsgreep van 2 December 1851 geopend en door den val van het tweede keizerrijk besloten werd. Wel werden zij nu en dan door den wetgever minder gestreng aangehaald, doch de banden waaraan de Fransche nieuwsbladen gedurende dat tijdperk gekluisterd lagen, maakten het hun onmogelijk de nieuwsgierigheid hunner lezers te bevredigen. 't Is waar, de *Indépendance* ontglipte dikwerf evenmin als Frankrijks nieuwsbladen aan de Argus-oogen van het *bureau de la presse* in dat land, doch behalve dat die censuur er redenen voor scheen te hebben de opstellers van de voor den Franschen lezer bestemde bijzondere uitgaaf van het blad niet al te nauw op de vingers te zien, stonden er omwegen genoeg open, om de overige ongezifte uitgaven der *Indépendance belge*, het rijk van Napoleon III binnen te smokkelen. Met het slaken der kluisters, die de Fransche pers geketend hielden en de vlucht die deze tegelijker tijd nam, verloor de *Indépendance* echter zeer veel van haar aantrekkelijkheid, niet alleen voor den Franschen lezer, maar ook voor het overige publiek, dat tot daartoe eveneens bij voorkeur naar dat blad greep, om met juistheid op de hoogte der Fransche gebeurtenissen te blijven. Daarenboven stelde de nieuwe Fransche wetgeving op de drukpers Frankrijk voor alle Belgische nieuwsbladen open, terwijl vroeger de invoer van een nummer b. v. van de *Etoile belge* met een boete van fr. 150 en 1 maand gevangenisstraf was bedreigd.

Is de invoering der tegenwoordige Fransche wetgeving op de drukpers en ook in zekere mate de afschaffing van het zegelrecht in Nederland der Belgische periodieke pers ten goede gekomen, dan was dat in nog vrij wat hoogere mate het geval met de opheffing van het nieuwsbladzegel op 25 Mei 1848 (het advertentiezegel werd reeds den 21sten Maart 1839 afgeschaft). Terwijl daardoor de prijs der nieuwsbladen aanzienlijk daalde, en zich zodoende de kring hunner

lezers meer en meer uitzette, nam ook hun formaat allengs aanzienlijk grootere afmetingen aan. Zoo, om slechts enkele voorbeelden te noemen, steeg de oppervlakte van de *Indépendance*, die in 1847 30 □ decimeters bedroeg, tot 61 □ decimeters, het tegenwoordig formaat. De in 1849 gestichte *Etoile belge* had bij haar verschijning een oppervlakte van 19 □ decimeters, thans is dat cijfer tot 48 □ decimeters geklommen. En dezelfde snelle wasdom werd bij schier alle overige der tegenwoordige Belgische nieuwsbladen, vooral die der hoofdstad, waargenomen.

Hadden wij, in plaats van de tijdsorde van hun ontstaan, de uitgebreidheid van den lezerskring der tegenwoordige Brusselsche dagbladen tot richtsnoer gekozen, dan zou de *Etoile belge* in de allereerste plaats hebben moeten worden genoemd. Immers, geen enkel dagblad, niet alleen der hoofdstad, maar zelfs des lands is zoo verspreid als de *Etoile*. En die bijval is alleszins verdiend. Spiegelt toch één orgaan der drukpers de gemiddelde zienswijze van den vrijzinnigen Belg en vooral van den Brusselschen liberaal af, dan is het dit blad. Aanvankelijk had het den vroeger reeds genoemden Franschman Faure, en later den sedert eenige jaren overleden Madoux tot directeur. Thans staat het blad onder de leiding van diens zoon, die, evenals zijn vader, den titel van directeur met dien van hoofdredacteur vereenigt. Gedurende het tweede keizerrijk onderscheidde zich de *Etoile*, die toenmaals voor een groot deel den hertog van Aumale toebehoorde, door haar felle bestrijding der Fransche Regeering. Inzonderheid werden haar Parijsche brieven (van den heer Dumortier) met groote graagte gelezen. Gedurende den Fransch-Duitschen krijg, zooals heden nog, kenmerkt de *Etoile* zich door haar schampere oppositie tegen het Duitsche keizerrijk of liever tegen diens kanselier von Bismarck. Jammer slechts dat bij die oppositie goede trouw niet altijd den doorslag geeft.

De *Echo du Parlement* werd in 1857, kort na de wederoptreding van het door Frère-Orban aangevoerde kabinet, door een aantal van diens aanhangers, tot ondersteuning der Regeeringspolitiek in het leven geroepen. Het bedoelde dagblad had achtereenvolgens de heeren Tindemans, Bede en Louis Hijmans tot hoofdopstellers. Thans is die betrekking aan den heer Canler toevertrouwd. Niettegenstaande het blad door zijn verandering in oppositieorgaan, ten gevolge der optreding van een clericaal kabinet, in 1884, noodzakelijk veel aan frischheid moest winnen en inderdaad gewonnen heeft en den rechter-

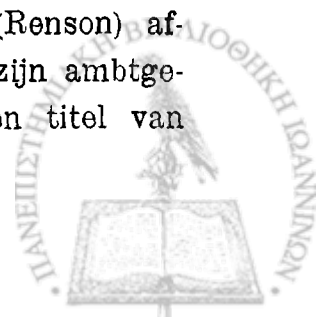

~~~~~

vleugel der vrijzinnige partij nog altijd tot orgaan strekt, tracht het echter te vergeefs zijn vroegeren rang te herwinnen. Inzonderheid is dit het geval nadat de aangeduide hervorming der *Indépendance belge* met een aanzienlijke verlaging van den prijs is vergezeld gegaan, niettegenstaande laatstgenoemd blad eenigzins verder dan de *Echo* van de partijgangers des heeren Frère-Orban verwijderd staat.

De *Etoile belge*, het eerste dagblad welks nummer in België voor vijf centimes verkrijgbaar was, werd in 1868 door de *Chronique* en de *Nouvelles du Jour* voorbijgestreefd. De prijs van beide bladen toch was op slechts 2 centimes per nummer bepaald. Het laatste dier organen handhaafde dien prijs tot heden. De *Chronique* bracht dien daarentegen eenige jaren geleden op 5 centimes. 'T is waar dat de andere courant bleef wat zij bij haar ontstaan was, een beperkt blaadje, waarbij, enkele aan binnenlandsche quaesties gewijde artikelen uitgezonderd, de schaar een vrij wat grootere rol dan de pen speelt. Daarentegen heeft de *Chronique* bij welke de heer Victor Hallaux sedert haar ontstaan de betrekking van hoofdredacteur vervult, haar grenzen allengs vrij belangrijk, zoowel wat formaat als stof betreft, uitgezet. Toch blijft het blad zich hoofdzakelijk met de binnenlandsche aangelegenheden voeden, zonder dat daarom de buitenlandsche gebeurtenissen geheel worden voorbijgezien. Voor wat staatkundige kleur betreft, helt de *Chronique* eenigszins meer dan de *Indépendance* tot de partij der progressisten over. De losse, aangename en geestige toon, waarin het blad is geschreven, herinnert aan het bloeitijdperk der *Kamper* of der *Arnhemsche Courant*, waartoe de welversneden pennen van den hoofdopsteller en van diens medewerker Jean d'Ardenne (Léon Dommartin) wel het meest bijdragen, hoewel niet mag worden ontkend dat het publiek daarbij eveneens een zeker aandeel heeft. Wie toch een geestigen inval heeft ... of er een meent te hebben, brengt dien op het papier en werpt zijn handschrift in de brievenbus der *Chronique*. Natuurlijk echter behoudt de redactie zich het recht voor, uit den dagelijkschen, dikwerf vrij aanzienlijken voorraad een keus te doen.

Tot de voornaamste aantrekkelikheden der *Chronique* bij haar ontstaan behoorden ook de allergeestigste parodiën van de beraadslagingen der Kamers die daarin verschenen. Zij waren van Petrus (Renson) afkomstig. In 1870 verliet die schrijver de *Chronique* met zijn ambtgenoot G. Vautier, ten einde een nieuw orgaan onder den titel van

La Gazette te stichten. Het verscheen aanvankelijk, in navolging van Rochefort's *Lanterne*, in den vorm van min of meer geregeld verschijnende brochures, tot het ten laatste in het tegenwoordig nog bestaande dagblad *La Gazette* werd vervormd. Het blad is vóór alles aan de behandeling der binnenlandsche aangelegenheden gewijd, waarbij het tot de beginselen der jonge vrijzinnigen, hoewel in mindere mate dan de *Chronique*, overhelt. Buitenlandsche vraagstukken worden in dit orgaan daarentegen uiterst vluchtig behandeld zoo niet afgeroffeld.

Den radicalen dient het dagblad *La Réforme* tot orgaan. Het werd in de maand Februari 1884 voor het eerst uitgegeven. Hoewel het den in Juni van dat jaar gevallen Brusselschen volksvertegenwoordiger Emile Féron tot staatkundigen directeur bezit en menige bijdrage aan de met hem bezweken radicale afgevaardigden der hoofdstad Janson, Arnould en Robert, allen mannen van onbetwistbare bekwaamheid, verschuldigd is, schijnt de toekomst van *La Réforme* nog ver van verzekerd te wezen, al hebben de radicalen der hoofdstad geen ander eigenlijk gezegd orgaan aan te wijzen.

De *National belge* dagteekent van 1879. Niettegenstaande dat betrekkelijk kortstondig bestaan, heeft dit blad reeds vrij wat staatkundige ... en financiëele wisselvalligheden te doorstaan gehad. In den laatsten tijd, vooral sedert de optreding van het tegenwoordig clericaal bewind, trad het vóór de republikeinsche beginselen in het strijdperk, waarbij de leden van het koninklijk gezin zoo weinig werden ontzien, dat slechts op uitdrukkelijken wensch van den soeverein geen rechterlijke vervolgingen tegen het blad werden ingesteld en de overheid er zich bij bepaalde de buitenlandsche (Fransche) medewerkers en daaronder zekeren Gabriel Marchi, den directeur, uit het land te verwijderen. De eigenlijke aanvoerder, de advocaat J. Wilmart, kon echter als Belg niet met dat stelsel onschadelijk worden gemaakt. Hij zet dan ook zijn aanvallen, die, hoe onbehouwen ook, van een zeldzaam schrijverstalent getuigen, straffeloos voort. Niettemin schijnt het bedoelde blad gedoemd te wezen onder de onverschilligheid van het publiek te bezwijken.

Onder de dagbladen der hoofdstad van andere dan vrijzinnige kleur behoort het reeds vroeger genoemde *Journal de Bruxelles* in de eerste plaats te worden genoemd. Dit toch is het meestgelezen clericale blad, hetgeen niet belet dat het zich een paar jaren geleden slechts

met behulp van *La Belgique*, een goedkoop blad van kleiner formaat, waartoe een deel van den inhoud van het groote orgaan wordt gezegd, boven water kon houden. Het *Journal de Bruxelles* (en dus ook *La Belgique*) verdedigt de gematigde katholieke denkbeelden en dient den zoogenaamden parlementairen katholieken tot orgaan. Het bezit den heer P. de Haulleville tot hoofdredacteur. Daarna volgt de *Courrier de Bruxelles*, die, gesteund door den bisschop van Luik, de ultramontaansche leer in al haar schrilleheid verkondigt.

Van de Brusselsche dagbladen is de in 1835 ontstane *Observateur belge* in 1860 te gronde gegaan. Het in 1857 gestichte dagblad *Le Nord*, dat weleer zulk een welverdienden roep genoot, werd na eenigen tijd te Parijs te hebben gezeteld, kort na het verscheiden van den Czaar Alexander II van Rusland in een vrij onbeteekenend weekblad veranderd. Het diende namelijk diens Regeering tot orgaan in het buitenland. Voorts zij nog volledigheidshalve de *Moniteur belge* genoemd. Nadat de *Union belge* van den 19den October 1830 tot den 3den Maart 1831, en van dat tijdstip de reeds vroeger aangehaalde *Indépendant* als ambtelijke organen dienst hadden gedaan, wordt die rol sedert den 10den Juni 1831 door den *Moniteur belge* vervuld. Het blad heeft den heer A. Bourson tot directeur.

Vlaamsche dagbladen bezit Brussel geen enkel. En men zou schier geneigd zijn zich er over te verheugen, wanneer men ziet wat het paar bestaande Vlaamsche weekbladen der hoofdstad biedt.

Daarentegen telt Antwerpen twee flink geschreven dagbladen in de Nederlandsche taal, en wel (sedert 1844) het clericale *Handelsblad van Antwerpen*, dat den heer A. Snieders en (sedert 1863) *De Koophandel*, die den heer P. Billiet tot hoofdopsteller bezit.

Het in 1811 gestichte *Journal d'Anvers* huldigt de clericale beginselen. Tot dezelfde categorie behooren de (in 1847 gestichte) *Patrie*, van Brugge, de (sedert 1837 verschijnende) *Ami de l'Ordre*, van Namen, en de vroeger reeds genoemde *Gazette de Liège*, die allen voor de organen van den bisschop van hun diocees doorgaan. Het sterkst gekleurde ultramontaansche orgaan der provincie en tegelijkertijd het bestgeschreven blad des lands is echter de in 1852 te Gent gevestigde *Bien public*. Dit dagblad staat onder redactie van den heer Verspijen.

Van de vrijzinnige provinciale bladen hebben vooral recht op vermelding de in 1837 te Antwerpen in het leven geroepen *Précurseur*.

die, thans onder de leiding van den heer Goemaere, de belangen des handels met evenveel zorg voorstaat als hij zijn staatkundige overtuiging met vuur verdedigt. De stad Luik kan op twee groote vrijzinnige dagbladen, het *Journal de Liège* en *La Meuse*, bogen, waarvan het eerste, dat in 1759 werd gesticht, voor het *mouth piece* van den heer Frère-Orban doorgaat; het laatste dier organen verscheen voor het eerst in 1855. Ook Gent bezit twee flinke liberale dagbladen, en wel (sedert 1856) het *Journal de Gand* en (sedert 1874) *La Flandre libérale*, benevens een vijftal Vlaamsche dagbladen, van verschillende kleur, namelijk de vroeger reeds genoemde, in 1667 gestichte *Gazette van Gent*, den *Gentsche Mercurius* (1820); de *Stad Gent* (1859); het *Fondsenblad* (1870) en de *Gentenaar* (1879). Eindelijk mag hier ook de naam van het *Journal de Bruges*, eveneens een vrijzinnig dagblad, niet worden gemist, al ware het slechts omdat die courant den 1sten Januari 1886 den 50sten verjaardag, niet alleen van haar ontstaan, maar tevens van de dagteekening denkt te vieren, waarop haar tegenwoordige hoofdredactrice — mevrouw Caroline Popp — die betrekking aanvaardde.

Als een bewijs hoe de dagbladpers ook in het koninkrijk België in de laatste vijftig jaren aan omvang en beteekenis heeft gewonnen, strekke dat terwijl in 1830, even vóór de afscheiding van Noord-Nederland, het aantal periodieke bladen nog geen 50 bédroeg, dit cijfer in 1848 reeds geklommen was tot 202, te zamen met 61,408 geabonneerden. Sedert de afschaffing der zegelbelasting in 1848, als ook door de verlaging der tarieven van het port op de drukwerken, is dit aantal nog meer dan verdubbeld. Volgens de *Annuaire de la Librairie Belge* 1884 bestaan er thans 455 couranten, waarvan 266 in de Fransche, en 199 in de Vlaamsche taal. In 't geheel verschijnen er 56 dagelijks (hieronder 3 in morgen- en avondedities); de overigen één-, twee- of driemaal per week. Het getal der liberale organen bedraagt 149, dat der katholieke bladen 164.

Engeland.

Alhoewel de dagbladpers in geen anderen staat van Europa zulk een groote beteekenis heeft gekregen als in Engeland, is zij hier toch later ontstaan dan in de Nederlanden en Duitschland. Het is mogelijk, dat er op het einde van de 16^e eeuw enkele vlugschriften in courantenvorm hetzij op last der regeering, hetzij van bijzondere personen in het licht werden gegeven, maar de zich in het Britsch Museum bevindende *English Mercurie*, van het jaar 1588, is gebleken ondergeschoven te zijn. In het begin der regeering van Jacobus I verschijnen de zoogenaamde *News-letters*, d. w. z. geschreven overzichten van het nieuws op het gebied der staatkunde, van den handel en ook wel der letterkunde, waardoor zich vooral een zekere Nathaniel Butter onderscheidde, wiens oorspronkelijke handschriften door zijn klerken werden afgeschreven en wekelijks door middel van de post aan de geabonneerden op het land werden verzonden. Hij was het ook, onder wiens leiding de sedert den 23sten Mei 1622 geregeld wekelijks bij Bourne en Archer verschenen courant kwam, welke eerst onder den titel *Weekly Newes*, later als *The certain newes of this present week* het licht zag. Weldra volgden daarop *The Weekly Courant* en meer anderen. De burgeroorlogen droegen er het hunne toe bij om het dagbladwezen te bevorderen, doordat de verschillende partijen gebruik maakten van de pers om hun meeningen te verspreiden. Zoo ontstond er een tallooze menigte van bladen, soms met zonderlinge titels, zooals *The Scots Dove*, *The Parliament Kite*, *The Secret Owl*, *Mercurius acheronticus*, *or News from Hell*, *Mercurius Democritus*, *Mercurius mastix*, enz. Zij leidden meestal slechts een vluchtig bestaan, te meer omdat het Lange Parlement het spoedig noodig achtte hen te onderwerpen aan een censuur, die onder Karel II een draconische gestrengheid ontwikkelde. In weerwil daarvan won de periodieke pers merkbaar in kracht en uitgebreidheid. In het jaar 1662 werd de *Kingdom's Intelligencer* opgericht, die de verstrekte tijdingen door grootere verscheidenheid en oorspronkelijkheid trachtte te verbeteren, en waarvan de opgang den censor L'Estrange in 1663 aanleiding gaf tot de uitgaaf van den *Intelligencer*, die in 1665 in een te Oxford verschijnende hofcourant werd

The 23. of May.

VV E E K E L Y
Nevves from Italy,
GERMANIE, HVNGARIA,
BOHEMIA, the PALATINATE,
France, and the Low Countries.

Translated out of the Low Dutch Copie.

LONDON,
Printed by I. D. for Nicholas Bourne and Thomas
Archer, and are to be sold at their Shops at the
Exchange, and in Popes-head Pallace.

1622.

FACSIMILE VAN DE TITELBLADZIJDE VAN DE EERSTE IN ENGELAND
VERSCHEENEN EN GEREGELD VOORTGEZETTE COURANT.

veranderd, welke nog thans onder de benaming van *London Gazette* bestaat. Ook ontbrak het niet aan oppositie-bladen tegen het hof, onder welke valt op te merken *The weekly packet of advice from Rome* (1678—83); voor de regeering trokken o. a. partij de: *Observer* (1680) en *Heraclitus ridens* (1681—82). In het geheel kwamen tusschen 1661 en 1688 meer dan 70 couranten uit, waarvan eenige intusschen reeds na weinige nummers wederom ophielden te verschijnen. Gedurende de volgende vier jaren na de omwenteling van 1688 ontstonden niet minder dan 26 nieuwe bladen, waaronder de door Wellwood geredigeerde *Mercurius reformatus*. De meeste couranten verschenen, en dit is nog het geval, te Londen; de eerste provinciale courant kwam in 1639 te New-Castle uit. In Schotland werd de eerste courant *Mercurius politicus*, een gelijklopende uitgaaf van het gelijknamige, onder redactie van Marchmont Needham, een vriend van Milton, verschijnende Londensch blad, in 1653 in het hoofdkwartier van Cromwell te Lieth gedrukt.

Tot aan de regeering van koningin Anna waren de couranten bijna uitsluitend slechts eenmaal of zooals de *Orange Intelligencer* tweemaal per week verschenen. In het jaar 1709, toen de overwinningen van Marlborough de behoefte aan een spoediger verspreiding der nieuwtijdingen lieten gevoelen, ontstond het eerste eigenlijke dagblad *Daily Courant*, spoedig door andere gevolgd. Niet enkel door hun vakere verschijning zochten de nieuwsbladen thans hun voorgangers te overtreffen, zij namen ook een hooger staatkundig standpunt in en begonnen een krachtiger invloed op de openbare meening uit te oefenen. Rechtens bestond er vrijheid van drukpers, maar inderdaad was deze aan menige willekeurige beperking van den kant van het Parlement zoowel als van de Regeering blootgesteld. Een harde slag voor de tot bloei gerakende dagbladpers was de in 1712 ingestelde zegelbelasting, die staking van uitgaaf van veel couranten ten gevolge had. Zij werd wel is waar onder George I gedurende korten tijd opgeheven, maar in 1725 opnieuw ingevoerd en langzamerhand van $\frac{1}{2}$ penny tot 4 pence verhoogd; eerst in 1836 zag men zich door het overhandsch toenemen van ongezegelde bladen genoodzaakt haar tot 1 penny te verlagen. In het jaar 1855 viel ook dit overblijfsel van een der beschaving opgelegde belasting als offer van den tegenstand van den tijdgeest.

De openbaarmaking van de handelingen van het Parlement was

langen tijd onder harde straffen verboden; sedert 1715 verscheen echter een beknopte schets van de belangrijkste debatten in *Boyer's Register*. Uitvoeriger, ofschoon nog altoos tamelijk magere berichten gaven later het *London Magazine* en het *Gentleman's Magazine*, bij hetwelk Johnson, Guthrie en Hawkesworth als berichtgevers (*reporter*) waren aangesteld. Eerst onder George III, toen de pers door den onder redactie van Wilkes staanden *North Briton* en de gedurende 1767—71 in den *Public Advertiser* opgenomen brieven van Junius een nieuwe krachtige vlucht nam, waagde een ondernemend uitgever, Almon geheeten, het in zijn courant *London Evening Post* volledige parlamentsberichten in het licht te geven. Zijn succes moedigde andere bladen tot navolging aan. De uitgevers, die op bevel van het Parlement in hechtenis waren genomen, werden op uitspraak van den rechter weder in vrijheid gesteld, en de strijd eindigde hiermede, dat de courantiërs feitelijk recht verkregen om de handelingen van het Parlement te drukken, hoewel hun tot op den huidigen dag geen formeele vergunning werd verleend. Met de ontwikkeling van het staatkundig leven nam ook de uitbreiding der couranten zoodanig toe, dat haar oplaag in 1753—92 van 7,411,757 tot 15,005,760 nummers per jaar steeg. Het meest kolossale en meest invloedrijke van alle organen der Engelsche pers, *The Times*, verscheen eerst in Januari 1788 als voortzetting van den *Daily Universal Register*. Omstreeks dezen tijd richtte Peter Stuart ook het eerste dagelijksch avondblad, de *Star*, op.

Na de Fransche revolutie is het aantal couranten in Groot-Brittannië en Ierland op verbazende wijze toegenomen. In Engeland zelf verscheenen in 1787 nog slechts 58, waarvan vele zelfs nauwelijks dien naam verdienden, in 1821 reeds 166, in 1831 was haar aantal tot 300 aangegroeid. Volgens een op last van het Lagerhuis in 1850 openbaar gemaakt officiëel overzicht bedroeg het getal periodieke geschriften van Groot-Brittannië, de *magazines*, *reviews* en *penny*-bladen niet medegerekend, in het geheel 623, waarvan 133 te Londen, 250 in andere deelen van Engeland, 17 in Wales, 113 in Schotland en 110 in Ierland uitkwamen. Uit den in het jaar 1866 voor de Parijsche internationale tentoonstelling van 1867 vervaardigden officiëlen *Catalogue of the illustrations of printing* bleek, dat het totaal der zelfde klasse van uitgaven tot 1297 was geklommen, waarvan 994 op Engeland, 43 op Wales, 134 op Schotland en 126 op Ierland komen. De dagelijks uitkomende couranten, die evenwel des Zondags neit

verschijnen, zijn hoofdzakelijk tot de hoofdstad beperkt. Ook deze gaan steeds in aantal vooruit, want terwijl Londen in 1724 slechts 3 dagbladen bezat, was hun aantal in 1792 tot 13 aangegroeid; in 1854 verschenen er 16 en in 1884 28 morgen- en avondcouranten.

Het oudste der Londensche dagbladen was de *Morning Chronicle*, die van 1769—89 door den beroemden boekdrukker Woodfall werd uitgegeven en vervolgens in handen van Perry overging, die zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt ten opzichte van de reorganisatie der Engelsche pers. Nadat zij langen tijd als het hoofdorgaan der Whigs had gegolden, werd zij in 1848 door de aanhangers van Peel aangekocht, sedert welke verandering zij, in weerwil van haar zorgvuldige redactie en van de zegepraal van haar partij in 1853, een groot gedeelte van haar abonnés verloor. De oplaag, die in het jaar 1838 ruim 10,000 exemplaren bedroeg, was in 1854 tot op het vierde gedeelte verminderd en werd hoe langer hoe kleiner, totdat het in verval zijnde blad, door zijn vroegeren aanhang verlaten, zich ten slotte vernederde tot een door de Fransche regeering gesubsidiëerd orgaan en na het ruchtbaar worden van dit deemoedigend feit in 1859 geheel van het tooneel der Engelsche journalistiek verdween.

Onder de nog bestaande Londensche dagbladen is het oudste de *Morning Post* (opgericht in 1772), die haar periode van hoogsten luister gedurende de eerste twintig jaren van de 19^e eeuw beleefde, toen zij mannen als Mackintosh, Coleridge en Lamb onder haar medewerkers telde. Later wierp zij zich in de armen van het ultratoryisme en werd het orgaan der aristocratie en der elegante wereld. Een gedeelte van haar plaatsruimte, dat andere bladen aan de staatkundewijden, houdt zij open voor nieuwtjes uit de fashionable kringen, voor gebeurtenissen aan het hof en in aanzienlijke families. In weerwil dat zij de grondbeginselen der Tories en der Protectionisten huldigt, verdedigde zij toch in latere tijden ijverig de buitenlandsche politiek van Palmerston en werd langen tijd beschouwd als het bijzonder orgaan van dezen staatsman, terwijl zij ook het eerste Engelsche blad was, dat den coup d' état van 2 December goedkeurde. Zij wordt meest alleen in hooge kringen gelezen, en het aantal harer geabonneerden blijft dus vrij gelijk. Daarentegen verloor een ander blad der Tories, de *Herald* (opgericht in 1780), gedurende de laatste 30 jaren al meer en meer terrein, totdat het in 1858, spoedig na het verschijnen der penny-couranten, geheel te niet ging.

De *Morning Advertiser*, die zijn ontstaan (1793) aan een vereeniging van restaurateurs en hotelhouders (*licensed victuallers*) heeft te danken, nam, sedert hij zich tot het orgaan der geavanceerd liberale partij verklaarde (1850), een aanmerkelijke vlucht. Dit blad vindt de meerderheid zijner koopers en gedeeltelijk ook de aanwijzers zijner politieke gedragslijn nog steeds onder de hotel- en restauratiehouders, die dan ook op den *Advertiser*, als op hun erkend orgaan, even trotsch zijn als jaloersch tegenover andere bladen.

De *Daily News* werd in 1845 onder medewerking der *anti-cornlaw-league* door Dickens en Dilke opgericht, die de stoutmoedige poging waagden om den tot hiertoe geldenden prijs belangrijk te verlagen, zoodat hêt nieuwe blad de helft goedkooper dan de oude couranten, 3 pence per nummer, werd verkocht. Het blad maakte een ongehoorden opgang, en reeds in het tweede jaar zijner verschijning was zijn bestaan verzekerd, zoodat Dickens met een belangrijke winst uit de redactie kon treden. Steunende op zijn populariteit, achtte *Daily News* het tijdstip geschikt om zich thans ook ten opzichte van den prijs op één lijn met de overige groote bladen te stellen, en hij verhoogde dien tot 5 pence. Daarop nam zijn debiet echter af, en gedurende de jaren 1848—56 was het aantal zijner dagelijksche koopers van ongeveer 10,000 tot beneden 5000 verminderd. Dit blad geraakte tot nieuwen bloei, toen het in 1868 in de rij der penny-bladen optrad en meer nog tengevolge van zijn meesterlijke telegraphische berichten en correspondentietijdingen over de gebeurtenissen van den Duitsch-Franschen oorlog van 1870—71 en van den krijg tusschen Rusland en Turkije in 1877—78. Een degelijk standpunt nam *Daily News* bovendien dadelijk van het begin van zijn ontstaan in door het openhartig, eerlijk liberalisme van zijn politiek, en dit karakter heeft hij tot heden behouden.

Den grootsten invloed onder de oude Londensche dagbladen heeft buiten kijf de *Times* verworven. In de laatste dertig jaar bestaat er geen courant, die over het algemeen zoo volledig de meeningen en gevoelens van de ontwikkelde groote massa van het Engelsche volk wedergeeft; geen ander blad bezit, niettegenstaande zijn tallooze miszetten, tot nu toe een grooter gezag; geen enkel wordt zoo algemeen gelezen. De geschiedenis van het ontstaan en de ontwikkeling van dit blad is bovenmate belangwekkend. Wij kunnen die hier slechts in hoofdtrekken geven. Zooals wij reeds mededeelden, dateert de oprich-

ting van 1785, als men den *Daily Universal Register*, welke drie jaren lang bestond, alvorens te worden herdoopt in *The Times*, er bij rekent. Deze dankte zijn grondvesting aan een louter toeval. De stichter was geenszins voor het drukkersvak of de journalistische loopbaan in de wieg gelegd. Zijn vader, de heer Walter, was een handelaar in steenkolen, en toen hij in 1755 overleed, volgde zijn jonge zoon John hem in dat vak op. Zijn vermogen groeide aan en in 1776 voegde hij het assuradeursvak bij den handel in steenkolen. Alles deed vermoeden, dat John Walter als geacht, invloedrijk en vermogend koopman zou voortleven en overlijden, toen een onverwachte ramp een geheele wending aan zijn loopbaan gaf. Een handelsvloot, waarbij hij groot geldelijk belang had, werd door de Franschen genomen. In één dag verloor John Walter £ 80.000. Van vermogend handelaar werd hij bijkans bedelaar. Hij was echter de man niet om zich door het ongeluk te laten medesleepen en verpletteren. Nadat zijn pogingen mislukt waren, om den Staat te nopen of over te halen hem schadevergoeding te verleenen voor de geleden verliezen, zocht hij nieuwe banen voor zijn verderen levensloop op.

In 1782 maakte hij kennis met Henry Johnson, een vernuftig letterzetter, die beweerde, een gewichtige ontdekking te hebben gedaan. Zij bestond in het zetten met geheele woorden, in plaats van met enkele letters. Dit nieuwe stelsel trok en boeide John Walter's aandacht sterk. Hij geloofde, dat hij geroepen zou zijn in de boekdruk-kunst een geheele omwenteling te brengen. Zijn geestdrift voor hetgeen „logotypen” genoemd werden, ontving voedsel van mannen als Sir Joseph Banks, den president der *Royal Society* en, wat meer waarde en beteekenis had, van Benjamin Franklin, zelf, naar men weet, een letterzetter en drukker van beroep.

John Walter had een nieuwe loopbaan ontdekt. Hij kocht een geschikt perceel aan hetzelfde Printing-House plein, waar ruim een eeuw vroeger John Bill de *London Gazette* had gegrondvest, en waar thans nog de bureau's en werkplaatsen van den *Times* gevestigd zijn. Hier opende hij een „woordenzetterij” en drukkerij, waaruit eenige boeken te voorschijn kwamen; en daaraan was een „woordengieterij” verbonden, die hij in den *Universal Register* van 12 Augustus 1786 krachtig in de gunst van het publiek aanbeval, als zooveel beter dan een bloote lettergieterij. Het blad zelf werd eveneens natuurlijk in woorden gezet en, om de groote goedkoopheid dezer methode te doen

uitblinken, kostte het slechts $2\frac{1}{2}$ pence, terwijl de prijs der andere groote dagbladen een halven penny meer bedroeg.

Ondanks deze reclames wilde het woordenstelsel niet vlotten. Het vermeerde enkele bezwaren bij het zetten met enkele letters, maar verviel in andere, grootere moeilijkheden. De bedenkelijkste was wel het euvel der onophoudelijke aangroeiing in het getal, de verscheidenheid der woordgietsels, waardoor zij langzamerhand onhandelbaar werden. Kort nadat de *Universal Register* herdoopt was, besloot Walter het „logotypen”-stelsel, zijn geliefd droombeeld, er aan te geven, en weer tot de ouderwetsche zetterij met enkele letters terug te keeren.

De bedoelde hinderpalen waren niet de eenige, waarmee John Walter in zijn „groentijd” der journalistiek te worstelen had. De laatste jaren der vorige eeuw waren een moeilijk tijdperk voor de Engelsche bladen en het dagbladschrijverspad was overvloediger met doornen, dan met rozen bestrooid. In 1786 werd de oprichter van den *Times* veroordeeld tot een boete van £ 150, wegens een lasterlijk artikel tegen Lord Loughborough. Drie jaren later werd hij nog erger gestraft, dewijl de *Times* had durven schrijven, dat de hertogen van York, Gloster en Cumberland niet „oprecht waren geweest, toen zij bevrediging hadden uitgedrukt over 's Konings herstel.” Voor deze „lastertaal” werd Walter veroordeeld om £ 50 te betalen, een uur lang aan de kaak te staan te Charing Cross, twaalf maanden gekerkerd te blijven, en borgen te vinden voor een goed gedrag daarna, gedurende zeven jaren. In de gevangenis nog werden hem twee verdere laster-artikelen ten laste gelegd, waarom hij veroordeeld werd tot nieuwe opsluiting van een jaar en een boetebetaling van £ 200. Deze herhaalde straffen, meer nog dan de technische teleurstellingen, maakten dat John Walter het uitgeverstvaks hartelijk moede werd. De *Times* bracht hem geen voordeel. Reeds wilde hij de ondankbare onderneming laten varen, toen hij op het denkbeeld kwam nog een laatste proef te nemen en zijn zoon, eveneens John geheeten, die te Oxford school ging, voor het vak te bekwamen en aan het hoofd der onderneming te plaatsen. Het blad sleet destijds slechts 1000 exemplaren per dag, en dat was een groote oplaag voor dien tijd en voor de hoedanigheid van den inhoud.

Met John Walter Junior ving een geheel nieuw tijdvak voor den *Times* aan. Practisch gevormd op de drukkerij, daardoor de technische bijzonderheden en moeilijkheden geheel meester, paarde de nieuwe

directeur aan dezen practischen zin de voorrechten eener classieke opleiding. Daarbij kwam, dat hij een buitengewoon schrander en doortastend man was vol geestkracht en goeden wil om iets groots, iets goeds tot stand te brengen. Onder zijn meesterlijke leiding ging de *Times* met reuzenschreden voorwaarts. Misbruiken schafte hij af, ondanks den ouderwetschen tegenstand zijns vaders. Hij zorgde voor nieuws, en spaarde geld noch moeite om dat meester te worden. Hij schroomde niet, zelfs smokkelaars in den arm te nemen, waar die hem aan *primeurs* konden helpen. Daarbij bleef hij, met een steeds wassenden invloed, een strikt onpartijdig en zelfstandig standpunt bewaren. De gunsten der overheid versmaadde hij evenzeer als haar bedreigingen en kleingeestige speldeprikken. Ondanks haar tegenwerking, ondanks haar ongenade — betoond door het wegnemen der gouvernements-klandisie op de drukkerij en het onthouden der advertenties — bleef John Walter Junior pal op zijn post staan. Vaak was hij de Regeering vóór met belangrijke nieuwsberichten. Zoo maakte hij de capitulatie van Vlissingen bekend, 48 uren vóór dat het Kabinet daarvan afwist. Met het buitenlandsche nieuws werd Walter trouw geholpen door den heer Henry Crabb Robinson, den eersten zijner particuliere correspondenten, die uit Altona en Corunna brieven schreef aan zijn blad, welke als modellen van dien trant kunnen gelden.

Toen de oude John Walter den 16^{den} November 1812 op ruim zeventigjarigen leeftijd overleed, liet hij zijn zoon den *Times* na in gansch anderen toestand dan toen deze het beheer der courant in handen nam. Van een kwijnende, verdrietige en onvoordeelige onderneming was hij, dank het onvermoeide beleid des zoons, een eervolle en winstgevende zaak geworden. De lezers namen toe en met hen de adverteerders. Weldra werd het voor den kundigen en rusteloozen beheerder een moeilijk op te lossen probleem, hoe tegemoet te komen aan het steeds vermeerderende debiet. De oude persen bleken onvoldoende en konden de taak niet meer af. Juist te goeder tijd verscheen aan John Walter Junior een reddende engel in den persoon van Friedrich König, een te Eisleben in 1774 geboren Duitscher, die in 1812 zijn eerste stoompers tentoonstelde voor de hoofdredacteurs der groote Londensche bladen. Onder hen had niemand den moed haar vermogen te beproeven, — niemand, behalve Walter, die zich na een zorgvuldig onderzoek haastte om twee dier wonderbaarlijk ge-

achte stoompersen, welke het toen ongeloofelijke cijfer van 1100 exemplaren per uur konden afwerpen, te bestellen.

De 29ste November 1814 zal voor altijd gedenkwaardig blijven in de jaarboeken der boekdrukkunst en der dagbladpers. Te zes uur in den ochtend verscheen John Walter in de werkplaatsen van den *Times*. Hij droeg eenige vochtige vellen papier, waarop het blad was afgedrukt, de eerstelingen der eerste stoompers! De proefneming slaagde zoo volkomen, dat ondanks alle verzet van zijn ondergeschikten John Walter zijn voornemen tot het geregeld in werking brengen met volharding doorzette. Van toen af begon voor den *Times*, met een kalmer politiek tijdperk na de bloedige verwickelingen van 1815, een loopbaan van onafgebroken voorspoed. Gedurende de lange jaren, dat John Walter Junior aan het roer bleef, was het zijn rusteloos streven den *Times* op te voeren tot het ongeëvenaarde standpunt, hetwelk hij thans inneemt. Met verbeteringen, die hij allengs met behulp van vernuftige mannen in zijn stoompersen aanbracht, slaagde hij er in het cijfer der per uur afgedrukte exemplaren aanmerkelijk te vermeerderen. Daarbij kwam nog het stelsel om te drukken van stereotypplaten, nog thans bij den *Times* in volle werking. In 1862 of daaromtrent drukte het blad reeds 12,000 exempl. in het uur met de persen van Applegarth en Hoe. Dat is een kleinigheid vergeleken bij de tegenwoordige cijfers, doch welk een vooruitgang tegenover de stoommachine van König. Met de technische verbeteringen hielden die in den inhoud der courant gelijken tred. De tweede Walter had de zeldzame gave om de geschikte menschen voor zijn blad te winnen en te behouden. Allengs gaf hij een belangrijke uitbreiding aan de afdeling buitenlandsch nieuws. Kundige correspondenten zond hij overal heen, en kosten werden nergens gespaard. De *Times* was het eerste blad der wereld geworden.

Toen John Walter Jr. in 1847 overleed, was hij, door zijn eigen streven, een vermogend en alom hooggeschat man geworden. Hij liet een uitgestrekt grondgebied, £ 90,000 *personalty* en dat weergalooze eigendom, *The Times*, zijn zoon na. De courant was een macht geworden in den Staat, met een begrooting even belangrijk als die van menig Europeesch staatje.

De derde Walter, de tegenwoordige eigenaar van den *Times*, heeft nauwgezet de voetstappen zijns vaders gedrukt. Van groote beteekenis waren de technische verbeteringen die hij tot stand bracht. De voor-

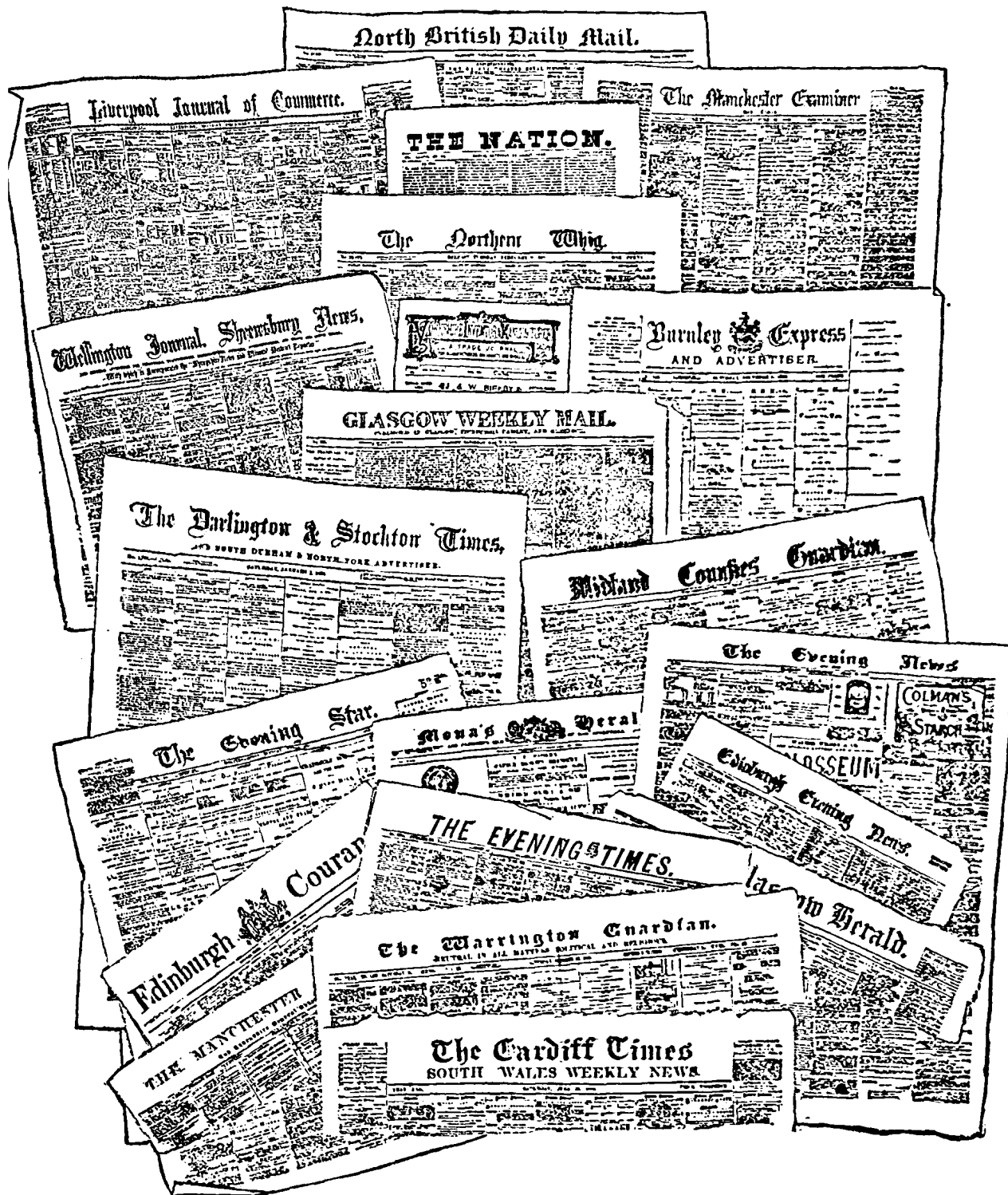
naamste is wel de *Walterpers*, waarmee 15 à 20,000 exempl. (bladen) per uur gedrukt en gevouwen worden. Deze persen danken haar ontstaan metterdaad aan den heer John C. Mac Donald, die gedurende vele jaren aan den *Times* verbonden was.

De grootvader van den tegenwoordigen eigenaar, n.l. de stichter van het blad, was eigenaar, drukker en uitgever; zijn opvolger, de tweede Walter, bezorgde eveneens de uitgave zoowel als het beheer en was de eerste, die het geregeld opnemen van *leading*-artikels invoerde. In 1841 stelde hij John Thaddeus Delane tot hoofdredacteur aan en deze heeft op voorbeeldige wijze die taak zes en dertig jaren lang vervuld. Door zijn journalistische bekwaamheden heeft hij in werkelijkheid den *Times* dien grooten staatkundigen invloed bezorgd. Mr. Thomas Chenery, die Mr. Delane, toen hij zich in 1877 aan zijn werkzaam leven onttrok, opvolgde, heeft die plaats niet lang vervuld, daar hij reeds den 11^{den} Februari 1884 overleed. Hij was meer geleerde, dan wel geschikt voor de veelomvattende taak van hoofdredacteur van zulk een blad. Zijn opvolger is de tegenwoordige *editor* Mr. G. E. Buckle.

Zijn hoogsten luister bereikte de *Times* in de jaren 1854–1855. Hij werd toen in een oplaag van 52–53,000 exemplaren gedrukt, een oplaag anderhalf maal grooter dan die van de overige vijf Londensche morgenbladen te zamen, die in het geheel niet meer dan 21,000 geabonneerden hadden. In de laatste jaren heeft de vooruitgang geen gelijken tred met dien van de andere Engelsche bladen gehouden; in de dagen toen Delane en Lord Palmerston er het woord in voerden, had de *Times* vrij wat meer het eerste woord dan tegenwoordig, maar toch ook nog in onze dagen zijn er groote mannen, die er gebruik van maken voor de verspreiding hunner denkbeelden. Disraeli was te zijner tijd een ijverig medewerker; maar lord Beaconsfield werd daaraan ongaarne herinnerd. Sir William Harcourt en lord Sherbrook hebben menig kolommetje in den *Times* gevuld.

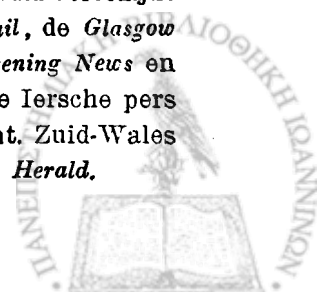
Behalve de genoemden verschenen vóór 1855 te Londen nog als morgenbladen de reeds sedert 1760 uitkomende *Public Ledger* en de *Commercial Daily List*; als avondbladen de *Globe*, de *Express*, alsmede *Lloyd's List* en de *Shipping Gazette*, welke laatsten voornamelijk voor den handelsstand zijn bestemd. Een driemaal per week door de expeditie van den *Times* uitgegeven avondcourant *Evening Mail*, evenals een ander mede drie keeren per week verschijnend avondblad, *St. James Chronicle*, hadden een betrekkelijk kleinen kring van lezers en hebben

PROVINCIALE NIEUWSBLADEN VAN GROOT-BRITANNIË EN IERLAND.

Het *Liverpool Journal of commerce* wordt gelijktijdig te Liverpool en Londen uitgegeven en heeft evenals de *Manchester Courier* in dat gedeelte van Engeland een ruime verspreiding. *The Warrington Guardian* geniet de eer het grootste blad van Engeland te zijn. De *Burnley Express and Advertiser*, de *Manchester Examiner*, de *Darlington and Stockton Times* tellen een groot aantal lezers en zijn naast de *Midland Counties Guardian* waardige vertegenwoordigers der groote Engelsche dagbladers. De *Edinburgh Courant* is een der oudste Schotsche nieuwsbladen. De *Glasgow Herald* verschijnt gelijktijdig te Glasgow en te Edinburg en behoort met de *North British Daily Mail*, de *Glasgow Weekly Mail* (die gezegd wordt het grootste debiet in Schotland te hebben), *The Evening News* en *The Evening Times* tot de voornaamste der tegenwoordige Schotsche bladen. Tot de Iersche pers behoort *The Nation*, die te Dublin en *The Northern Whig*, die te Belfast verschijnt. Zuid-Wales wordt vertegenwoordigd door den *Cardiff Times* en het eiland Man door den *Monas Herald*.

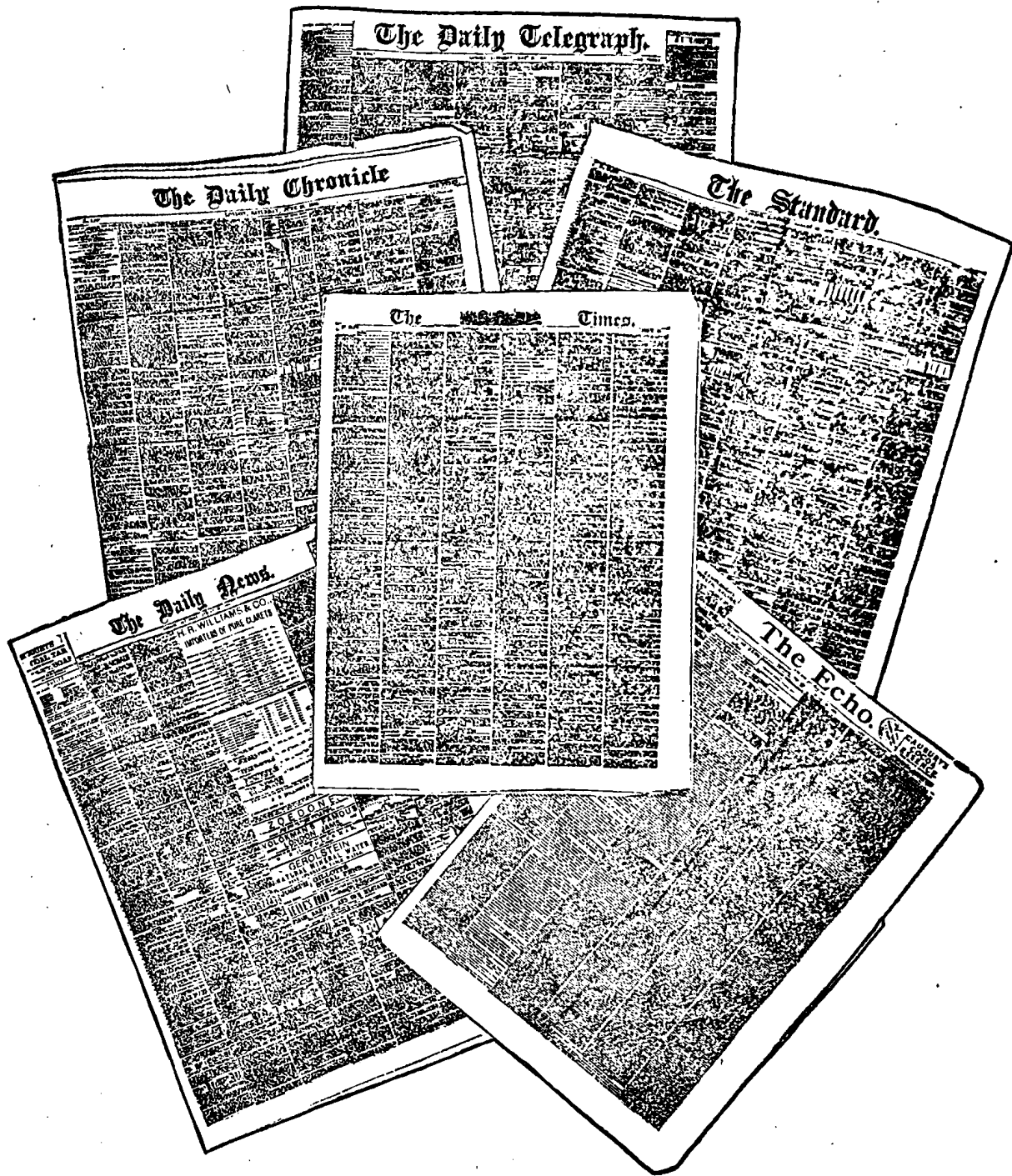

sedert eenigen tijd opgehouden te verschijnen. De officiële *London Gazette* komt nog steeds tweemaal per week uit, evenals het hoofdorgaan voor den geld- en wisselhandel *Course of the Exchange and Stock*.

Onder de provinciale couranten, waarvan sommige slechts één- of tweemaal per week verschijnen, zijn de oudsten de *Stamford Mercury* (sedert 1695), het *Ipswich Journal* (sedert 1737), de *Chester Courant* (sedert 1733), de *Birmingham Gazette* (sedert 1741), het *Bath Journal* (sedert 1742) en de *Derby Mercury* (sedert 1742); het grootste debiet hebben de *Guardian* en de *Examiner* te Manchester en het *Liverpool Journal*. Zij onderscheiden zich overigens hoofdzakelijk door de verscheidenheid en de belangrijkheid hunner plaatselijke berichten, terwijl de staatkunde slechts de tweede plaats in hun kolommen inneemt. De oudste nog bestaande Schotsche couranten zijn de *Edinburgh Gazette* (sedert 1699) en de *Edinburgh Courant* (sedert 1705), de meest gelezene de *Scotsman*, *Witness* en *Glasgow Herald*; de oudste Ierschen *The Belfast Newsletter* (sedert 1737) en de *Limerick Chronicle* (sedert 1766). Wat den politieken invloed betreft, staat de Iersche pers boven de Schotsche en de Engelsche provinciale pers. Een eigenaardig karakter hebben de Londensche organen der ultramontaansche partij, waarvan *Tablet* en *Freeman's Journal* het meest worden gelezen.

Een gewichtige omwenteling in de Engelsche journalistiek veroorzaakte het jaar 1855, in den loop waarvan, zooals wij boven reeds hebben vermeld, het laatste overblijfsel van de zegelbelasting op de couranten werd afgeschaft, waardoor aan den ondernemingsgeest van courantiers een nieuw, uitgestrekt veld werd aangeboden. Het eerste gevolg van deze gebeurtenis was de verlaging van den prijs der bestaande groote dagbladen van 5 pence op 4 pence. Een tweede en nog belangrijker uitvloeisel daarvan was het oprichten van groote penny-bladen, die weldra hun oude ambtgenooten duchtig concurrentie aandeden en een verdere verlaging van den prijs der oude dagbladen van 4 op 3 pence bespoedigden. De eer, in dit opzicht als baanbreker te zijn opgetreden, komt aan *Daily Telegraph* toe, die in Juni 1855 voor het eerst uitkwam en reeds twee jaren later in staat was zijn oorspronkelijke vier bladzijden tot acht bladzijden van het grootst formaat uit te breiden. Van dien tijd af stelde hij ook in de hoofdsteden der groote Europeesche staten correspondenten aan en vermeerderde door rijkdom van inhoud en uitvoerige behandeling van binnen- en

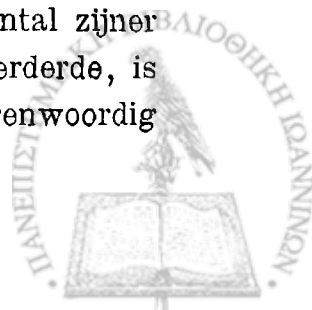
HOOFDORGANEN DER LONDENSCH E DAGBLADPERS.

buitenlandsche politiek schielijk het getal zijner afnemers. De strekking van den *Daily Telegraph* was in den beginne beslist liberaal, doch onderging later velerlei in het oog vallende wijzigingen. Zijn lezers vond hij voornamelijk in de middelste lagen der middelklassen en onder den arbeidersstand. Eerst door zijn fanatieke omhelzing der Turksche partij gedurende de laatste Oostersche verwickelingen kreeg dit blad ook een grooten kring van lezers onder de hogere standen. Hoever zijn invloed tegenwoordig gaat, bewijst het feit, dat hij dagelijks gemiddeld het verbazend aantal van 250,000 exemplaren aflevert.

Het voorbeeld van *Daily Telegraph* werd in 1856 gevolgd door de onder leiding der Manchester partij opgerichte *Morning Star*, welker publiek uit den aard der zaak reeds dadelijk meer beperkt moest zijn, doch die in weerwil daarvan eveneens een aanzienlijke verspreiding verkreeg en eenigen tijd later als *Evening Star* ook als avondblad verscheen. Na 1860 onderging de kring van lezers van de *Star* een langzame vermindering, die ten slotte in 1867 het uitsterven van dit blad ten gevolge had. Sedert 1857 werd onder de penny-couranten ook nog de zeer tory-gezinde *Standard* opgenomen. Dit blad had reeds sedert 1827 bestaan, was echter evenals zijn geestverwant *Herald* sedert geruimen tijd in verval geraakt en trachtte door verlaging van prijs als laatste redmiddel zich uit zijn teringachtig bestaan op te heffen. De poging gelukte, en weldra verscheen ook een avondditie van dit blad, de *Evening Standard*. De morgen- en avonduitgaaf van den *Standard* zullen tegenwoordig te zamen ongeveer 80—100,000 exemplaren per dag bedragen. In December 1868 werd ten slotte door de Londensche avondcourant *Echo* nog de poging gedaan tot het oprichten van een dagelijksch half-pennyblad en wel met goed gevolg, daar dit liberale en zorgvuldig geredigeerde blad in 1879 ongeveer 130—150,000 exemplaren per dag verspreidde.

Aldus werd sedert 1855 het Engelsche volk door een ongehoorde massa politieke verhandelingen overstroomd, en wat men ook tegen de penny-pers moge inbrengen, over het algemeen kan niet ontkend worden, dat zij beschavend heeft gewerkt. Vijandig was zij zeker tegenover de belangen der bestaande dure bladen, welker bloei door haar op bedenkelijke wijze werd tegengehouden. Zelfs de *Times* heeft zich niet aan dien invloed kunnen onttrekken, want het aantal zijner geabonneerden, dat van 1850—54 met bijna 12,000 vermeerderde, is sedert dien tijd niet in evenredigheid toegenomen en tegenwoordig

nog niet boven de 100,000 geklommen. Onder de nieuw uitgegeven avondbladen werd vooral de *Pall Mall Gazette* sedert 1856 in wijden kring verspreid.

De uitgave der Engelsche couranten brengt ontzaglijke kosten met zich. Een groote Londensche morgencourant bezoldigt in de eerste plaats met een aanzienlijk salaris een hoofdredacteur (*editor*), die de eigenaars vertegenwoordigt, een algemeen beheer en nauwkeurig toezicht over alle afdeelingen van het etablissement uitoefent en in twijfelachtige gevallen beslist, daarenboven de hoofdartikels levert of liever, daar hij het zelf te druk heeft, zijn medewerkers de onderwerpen en de wijze van behandeling opgeeft, hun opstellen zoo noodig wijzigt en ze in overeenstemming brengt met de staatkundige kleur van het blad. Daarop volgt een onderredacteur (*sub-editor*), die het eigenlijke redactiewerk doet, de bijdragen rangschikt, de uit de provinciale bladen te maken uittreksels aanduidt, en die door een tweeden wordt ter zij gestaan; een redacteur voor de buitenlandsche tijdingen, soms ook een voor de letterkundige en nijverheidsberichten; een opsteller van het beursnieuws, die zijn kantoor in de City houdt en elken avond zijn werk bij de courant inzendt. Bij deze sluiten zich aan de talrijke verslaggevers, mannen van geleerde opvoeding, dikwijls jonge rechtsgeleerden. Onder hen behooren de voor de beide Huizen van het Parlement bestemde 12—16 snelschrijvers, de zaakkundigen voor de gerechtszittingen en de geregelde berichtgevers, die in de voornaamste plaatsen der provincies zoowel als in de havensteden zijn aangesteld. Hierbij komt nog een menigte van *penny-a-liners*, lieden, die, zonder vast salaris te trekken, aan de courant de plaatselijke nieuwtjes, ongelukken, branden, moorden, enz. mededeelen, alsmede een overzicht der zittingen van lagere rechtscolleges, vooral der politie-verhooren, leveren. Een der belangrijkste afdeelingen is die der buitenlandsche correspondentie, waaraan in den jongsten tijd steeds hoogere eischen worden gesteld. Vóór de Februari-omwenteling waren Parijs, Madrid, Lissabon, de beide laatste meer uit oude gewoonte, uit den tijd van Napoleon I afkomstig, de hoofdzetels der buitenlandsche correspondenten. Thans is een Londensch blad gedwongen agenten te houden in geheel Europa, Noord-Amerika, Oost-Indië, zelfs in Australië, die, behalve de gewone berichten per brief, over alle belangrijke voorvallen of geruchten telegrammen moeten inzenden. De militaire berichtgevers vormen een afzonderlijke klasse, die vooral sedert de laatste oorlogen in belangrijkheid

heeft gewonnen; in het bijzonder hebben die van den *Times*, W. H. Russell, Majoor Hozier e. a., en die van *Daily News*, Archibald Forbes, Mac Gahan e. a. zich door hun uitnemende diensten onderscheiden.

Om de groote massa stof te behandelen, die aldus van alle kanten toevloeit, moest ook het formaat der Engelsche couranten op reusachtige wijze worden vergroot. De *Times* b. v. beslaat een oppervlakte van 2 vierk. meter, en de inhoud van een enkel zijner nummers zou een octavo-boekdeel van bijna 40 vel vullen. Daardoor hebben de onkosten, die voor de uitgave der groote Londensche bladen noodig zijn, zulk een vermeerdering ondergaan, dat zij buiten verhouding tot hun winst staan. De gunstigste tijd in financiëel opzicht voor hen waren de jaren tusschen 1815 en 1825. Ofschoon het toenmalig aantal geabonneerden in vergelijking met het tegenwoordig gering is te noemen, daar de meest gelezen bladen het hoogstens tot op 8000 exemplaren, de minder gezochten nauwelijks tot 3000 brachten, was hun winst toch grooter dan thans. De mildste bronnen van inkomsten zijn tegenwoordig de advertenties, die een groot gedeelte van de ruimte beslaan, en zonder welke de bladen over het algemeen niet konden bestaan. Gewoonlijk zijn de beide eerste en de beide laatste bladzijden voor de advertenties bestemd, maar bij den *Times* en den *Daily Telegraph* groeit haar aantal vaak tot zulke groote hoeveelheden aan, dat er buitendien afzonderlijke bijvoegsels van acht tot twaalf bladzijden noodig zijn.

Van nog veel meer uiteenlopend karakter dan de dagbladen zijn de met kortere of langere tusschenpoozen verschijnende periodieke bladen. Het gezamenlijk aantal hiervan klom (volgens May's *Directory of the Newspaper Press*) in het jaar 1883 tot 851. Daaronder bevinden zich 398 godsdienstige, 102 aan de handel gewijde, 20 militaire, 32 rechtskundige, 34 geneeskundige, 39 politiek-letterkundige, 15 de kunst behandelende, 69 wetenschappelijke en wijsgeerige, 81 opvoedkundige, 28 philanthropische, 12 technologische en 20 ter bevordering van de Engelsche volksspelen (wedrennen, cricket, roeiwedstrijden, enz.) bestemde periodieken. Onder de weekbladen verdienen in de eerste plaats die met politiek-letterkundigen inhoud vermelding, waaronder zeker de liberale *Observer*, de radicale *Spectator*, de deftige *Saturday Review* (sedert 1855), *Vanity Fair* (1868), de *World* (1874), en *Truth* (1877) de belangrijkste zijn. Deze bladen kosten 3 à 6 pence en sommigen zijn van nog grooteren omvang dan de

Times. De grootste verspreiding genieten intusschen drie van de staatkundige weekbladen, die reeds vóór 1855 besloten hun prijs van 5 tot 3 pence te verlagen en later penny-bladen zijn geworden: de *News of the World*, *Lloyd's Newspaper* (sedert 1852 door Douglas Jerrold en na diens dood in 1857 door diens zoon Blanchard geredigeerd) en de in 1857 opgerichte *Weekly Times*. Het wekelijksche debiet van deze couranten wordt tegenwoordig in het geheel op een millioen nummers geraamd, waarvan alleen 620,000 op *Lloyd's Newspaper* komen. Edward Lloyd was de baanbreker voor de goedkoope couranten in Londen. Zijn *Weekly Newspaper* gaf den eersten stoot, doch hij had er in 't begin weinig succes bij, omdat niemand zijn blad wilde verkoopen. Toen liet hij op alle pennystukken, die hij machtig kon worden een reclame voor zijn blad stempelen en bracht deze in omloop. Hoewel of misschien juist door dat er zelfs in 't Parlement over geklaagd werd als verminking van rijksmunt, hielp deze manoeuvre hem zoo, dat zijn oplaag binnen weinig tijds 90,000 exemplaren bedroeg. Een groote oplaag heeft ook de *Illustrated London News* (125,000 exemplaren per week), ofschoon de *Graphic* hem sedert 1871 niet weinig concurrentie aandoet; eveneens zal het beroemde geestige blad *Punch* zich ten gevolge van de sedert 1863 begonnen uitgaaf van een aantal satirieke penny-bladen, in het bijzonder van de *Fun* en de *Judy*, wel in een minder groote toeneming van abonné's mogen verheugen dan in vroegere jaren.

Tot de beste letterkundige organen behooren: het sedert 1827 door Buckingham en Sterling, sedert 1830 door Dilke en later door Hepworth Dixon geredigeerde, veelzijdige en degelijke *Athenaeum*; de *Academy* (sedert 1869); de *Publisher's Circular* (voor boekhandelaars, om de 14 dagen); de in 1850 door Dickens opgerichte, ontspanning aan leering parende *Household Words*, sedert 1859 vervolgd onder den titel *All the year round*, en de naar het voorbeeld van laatstgenoemd blad ingerichte *Good Words*, *Once a week*, *Leisure hour*, enz. Het *Court Journal*, een blad voor de voornamen, houdt het midden tusschen een mode- en een letterkundige courant; *Era* en *Touchstone* zijn uitsluitend gewijd aan de belangen van het tooneel en de muziek. Ter bevordering van handel, scheepvaart en bedrijven dienen het *Journal of commerce*, het *Journal of industry*, de *Money market Examiner*, de *Nautical Standard*, de *Pawnbroker's Gazette*, het *Mining Journal*, de *Economist* enz., van de

belangen der spoorwegen *Herapath's Railway Journal*, de *Railway Record* e. a. De voor architecten en ingenieurs bestemde vakbladen *Builder*, *Engineer* en *Engineering* worden ook buiten Engeland zeer gewaardeerd. Voor rechtsgeleerden verschijnen, behalve de officiële berichten over de gerechtszittingen: *The Jurist*, *The Law Times*, *The Justice of peace* en *The legal Observer*. De aangelegenheden van het leger en de marine bespreken de *Army and Navy Gazette*, de *United Service Gazette*, de *Naval and Military Gazette* en *The Broad Arrow*. Onder de geneeskundige weekbladen zijn het *Lancet* en de *Medical Times*, onder de godsdienstige de *Guardian*, de *Church Times*, de *Watchman* en de *Nonconformist* de meest gelezene. Een groote verspreiding genieten verder de tuin- en landbouwcouranten *Gardener's Chronicle and agricultural Gazette*, *Gardener's Magazine* en het *Gardening Illustrated*.

Overigens verschijnen nog een menigte penny- en half-pennybladen, welker aantal moeilijk is te bepalen, daar velen even snel weder verdwijnen als verrijzen, doch gemiddeld ver over de honderd bedraagt. Zij bestaan uit algemeene familiebladen, zooals het *London Journal*, met een oplaag van ongeveer 250,000 exemplaren, het geïllustreerde aan de kunst gewijde *Art News*, de *Family Herald*, *The British Workman*, *The working man's friend*; uit geschriften van godsdienstigen en kerkelijken inhoud, waarvan sommige de belangen van de staatskerk, andere die van de Dissenters, weer andere die van het Katholicisme behartigen; uit de verslagen der matigheidsgenootschappen, zooals de *Temperance Gazette*, de *Abstinence Standard* en de *Teetotal Times*; uit kindercouranten en onderwijsbladen, landbouwkundige bladen, tooneelnieuws en bladen voor gezellig onderhoud zonder bepaalde strekking; uit couranten voor landverhuizers en socialistische organen; uit beuzelachtige blaadjes, die voornamelijk in de boekwinkels van Holywellstreet worden gedebiteerd.

De wijze van verkoop der Engelsche couranten is overigens zeer verschillend van die op het vasteland. De Engelschman abonneert zich niet, hij verlangt de vrijheid om iederen dag zijn nieuwsblad te kiezen. De postdirecteuren, die vroeger met het debiet van couranten, en door begunstiging der Regeering bijna uitsluitend belast waren, zijn hiervan voor een groot deel beroofd geworden door de spoorwegen, die tegenwoordig bijna alle plaatsen van eenige beteekenis in Groot-Brittannië met Londen in verbinding hebben gebracht. De debitant in

nieuwsbladen (*news-vendor*) geniet 25 % korting, waarvoor hij een zeker getal voor rekening nemen en alle risico's en non-valeurs dragen moet. Dat het debiet van enkele nummers door bijzondere voorvallen soms verbazend boven het gemiddeld cijfer kan stijgen, bewijst het volgende: *The Echo*, het bekende Londensche half-pennyblad, verkocht eenigen tijd geleden, toen het Mordauntsche schandaal-proces voor de rechtbank behandeld werd en de verhandeling daarvan in de kolommen van dit blad opgenomen werden, meer dan 500,000 exemplaren. Van het nummer, waarin de uitspraak van de jury voorkwam, bedroeg de verkoop van 3-7 uur des namiddags, niet minder dan 124,000 exemplaren — 470 rondventers lieten hun *Echo* geschreeuw door de straten weergalmen en menige goede schreeuwer, waaronder vooral een paar schoenpoetserjongens uitmuntten, verdienden op dien dag 15 of 16 gulden.

De Engelsche pers behandelt alle advertenties op een voet van gelijkheid. Terwijl men in andere landen aan de opschriften der advertenties veel zorg besteedt, door zonderlinge redactie en lettersoorten zoowel als groote afmetingen de aandacht poogt te trekken, zijn in de Engelsche bladen alle annonces met dezelfde letter en in denzelfden vorm gedrukt, met titels van dezelfde grootte, en slechts zelden nemen de aankondigingen meer dan tien of twaalf regels in.

Niets van hetgeen wij in onze binnenlandsche couranten zien, kan ons een begrip geven omtrent de hoeveelheid en de verscheidenheid van de advertenties, die dagelijks in de Engelsche bladen het licht zien. De annonces vormen het begin en het einde der courant en beslaan ten minste het vierde gedeelte van haar uitgestrekte oppervlakte. De acht bladzijden groot-folio, elk weder verdeeld in 6 kolommen, dus te zamen 48 kolommen, waaruit de Engelsche morgenbladen bestaan, zijn met fijne en compresse letters gedrukt. De bijvoegsels van 8 à 12 bladzijden, die de *Times*, zooals wij boven zagen, dagelijks bij zijn blad uitgeeft, gevoegd bij de minstens 12 kolommen, die reeds in het blad zelf voor advertenties zijn bestemd, vormen zamen 60 à 80 kolommen, elk van 300 regels met zoo spaarzaam mogelijke letter gedrukt, alles noodig voor de plaatsing der annonces. En dan gebeurt het nog verscheidene malen per week, dat hij extra bladen van 4, ja zelfs van 8 bladzijden uitgeeft eveneens geheel gevuld met *advertisements*. Het is inderdaad een gezicht om van te duizelen die opeenhooping van kleine artikeltjes, in eindeloze kolommen

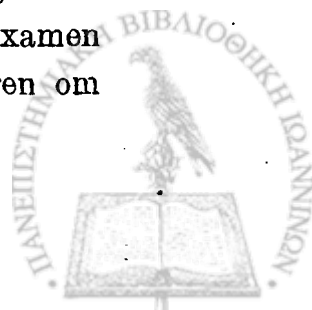

elkander volgende. De orde, die in dit gedeelte van dit blad heerscht, zooals overigens ook in de andere groote Engelsche bladen, is zoodanig, dat de lezer in dezen oceaan van microscopische regeltjes onmiddellijk vindt wat hij zoekt.

Een nieuwsgierige vermaakte er zich eenigen tijd geleden mee om uit te rekenen wat de 67 kolommen advertenties van een nummer van den *Times*, dat hij onder oogen had, wel moesten opbrengen, en hij kwam tot een cijfer van ongeveer 20,000 gulden. Indien dit een gemiddeld cijfer was, zou de jaarlijksche opbrengst omstreeks 7 miljoen gulden bedragen. Zelfs op niet meer dan 50 kolommen per dag rekenende, komt men nog tot ongeveer 5 miljoen, ofschoon de *Times* met zijn kolossaal debiet gemiddeld voor de advertenties niet meer laat betalen dan 50 à 75 cent per regel.

In de eerste plaats worden deze ontzaglijke inkomsten door de uitgevers van den *Times* besteed tot voortdurende verbetering van hun blad. Zij zien op geen kosten, waar het de handhaving van hun beoering betreft, dat zij de nieuwstijdingen het best en het spoedigst kunnen leveren. Waar hun correspondenten zich ook in de wereld bevinden, er wordt hun de meest mogelijke vrijheid gelaten ten opzichte hunner onkosten, in de overtuiging, dat het voorrecht eenige nieuwstijding het eerst aan het publiek te kunnen mededeelen nooit te duur betaald wordt. Zoo betaalde de *Times* ongeveer £ 900 aan telegrammen gedurende de zittingen van het congres te Berlijn. Maar het volgende zegt nog meer. Het nummer van den 30 Juni 1879 van dit blad, waarin de telegrammen uit de Kaap waren opgenomen over den dood van prins Louis Napoleon, en die de geheele pers heeft overgenomen, bevatte aan telegrammen uit Indië, Amerika en Afrika meer dan 5 kolommen of 9,000 woorden, wat tegen het volle tarief van 2,85 gulden per woord een waarde zou vertegenwoordigen van meer dan 25,000 gulden. Nu is het wel waarschijnlijk, dat de *Times*, die alle Maandagen telegrammen uit Indië publiceert, een afzonderlijk tarief heeft, doch zijn nummer van 30 Juni — en er zijn veel dergelijke — zou niettemin een uitgaaf aan telegrammen van ongeveer 17,500 gulden vertegenwoordigen, d. w. z. een som, die de meeste onzer dagbladen in geen jaar uitgeven voor kosten van dien aard.

De *Times* heeft in dienst, of had ten minste eenige jaren geleden in dienst, 125 à 150 letterzetters, die vóór hun aanstelling een examen moesten afleggen om te bewijzen, dat zij zoo bedreven waren om

per uur ten minste 40 regels van 56 letters te zetten, d. w. z. 2,240 letters. Correctors waren er ten getale van vier en twintig, twaalf over dag en twaalf des nachts en altoos bezig. Dit reeds zoo talrijk personeel zal sedert dien tijd wel weder zijn aangegroeid zonder ooit op den duur voldoende te zijn voor de behoeften van dezen kolos. De noodzakelijkheid om terstond na de eerste uren van den dag de redevoeringen van het Lagerhuis, welks zittingen, zooals men weet, tot diep in den nacht duren, het licht te doen zien, maakte buitengewone maatregelen noodzakelijk. Om ongeveer te één uur in den nacht voor de eerste uitgaaf een volledig uittreksel van een debat te geven, hoe belangrijk het ook mocht zijn, bood zeer groote bezwaren aan, maar na twee uur werd de opneming *in extenso* volstrekt onmogelijk. Wat te doen? Het aantal zettters kan niet tot in het oneindige worden vermeerderd. Terwijl het afdrukken allengskens verbeteringen had ondergaan, die niets meer te wenschen overlieten, was de wijze van zetten nagenoeg gelijk gebleven. Men moest derhalve aan de wetenschap een van die wonderen vragen, welke bij haar geen zeldzaamheid zijn. Men had zich reeds lang beijverd en de zaak van verschillende kanten bezien om door werktuigen de meeste verrichtingen te laten uitvoeren, die hoewel zij tijdroovend en kostbaar zijn, tot nog toe aan de letterzettters waren opgedragen. Een eerste poging daartoe was gedaan vijftig jaar geleden door een drukker te Lyon, maar zonder goed gevolg. Eenige jaren later, in 1844, zag men op de tentoonstelling een *pianotype*, die gedurende eenige maanden in een afzonderlijke drukkerij werkzaam was, maar dewijl dit werktuig geen enkel voordeel opleverde, noch aan geld, noch aan tijd, liet men het varen. Nog andere proefnemingen bleven zonder gevolg, zoodat het vraagstuk niet voor oplossing vatbaar scheen te zijn.

Door volhardende pogingen schijnt de *Times* echter het doel zeer dicht genaderd te zijn. Een zetmachine, omstreeks 1870 in zijn werkplaats opgesteld en achtereenvolgens verbeterd, heeft tot zeer te waardeeren resultaten geleid, die buitendien voor de toekomst nog veel beloven. Terwijl de bekwaamste werkman, die met de hand zet, over het algemeen niet meer dan 40 regels per uur kan voltooien, of op zijn hoogst gedurende korte tijden van bijzondere haast 50, stelt de machine van den *Times*, die zelf de letters op haar plaats zet met behulp van toetsen, welke men aanslaat als die van een piano, een tamelijk geoefend werkman in staat om gemiddeld 100 regels per uur

af te maken, zelfs indien hij naar een handschrift zet, dat hij zelf moet lezen. Deze snelheid kan verdubbeld worden, of ten minste ongeveer, indien hij wordt bijgestaan door een lezer en naar het gehoor zet. Sedert eenigen tijd is men dan ook gewoon hem de buitenlandse nieuwstijdingen uit Parijs, Weenen en Berlijn voor te lezen, naar mate zij aankomen. Door deze verdeling van arbeid is men er in geslaagd op merkwaardig gemakkelijke wijze berichten op te nemen, die laat inkomen, en men kan bijna tot aan het laatste oogenblik zetten, voordat men met afdrucken begint. Maar daarbij is het niet gebleven.

De uit het Lagerhuis komende kopij ondervond noodzakelijkerwijze vertraging gedurende het overschrijven en het overbrengen van de aantekeningen van den reporter. Eenige kostbare tijd ging op deze wijze verloren. Om hieraan te gemoet te komen nam men zijn toevlucht tot den telephoon als middel van overbrenging tusschen twee verwijderde punten. De administratie van den *Times* verkreeg vergunning om een afzonderlijke geleiding van draden tusschen het Lagerhuis en zijn drukkerij aan te leggen, die met behulp van telephoon-toestellen van Edison beide uiteinden in gemeenschap met elkaar stellen.

Deze inrichting brengt het gemak mede, dat de letterzetter aan de machine in onmiddellijke gemeenschap staat met den berichtgever, en dat elk gedeelte der debatten een half uur à drie kwartier eerder gedrukt kan worden dan voorheen. De aantekeningen door den reporter in het Huis gemaakt, worden in een vertrek belendende aan het lokaal der zittingen dadelijk in den telephoon gesproken, hetzij door den berichtgever zelf, hetzij door iemand anders daarvoor aangewezen, en zij bereiken de drukkerij met de snelheid des bliksems.

De letterzetter van zijn kant is eveneens voorzien van een toestel, die zijn woorden overbrengt, en bovendien van een bel, met behulp waarvan hij door eenvoudige seinen, bestaande in één, twee, drie slagen, te kennen geeft, dat hij gereed is om de tijding te ontvangen, dat die goed is overgekomen, dat zij begrepen is, enz. Indien het bericht niet wordt begrepen, duidt een sein zulks aan, en er worden ophelderingen gegeven. De eigennamen kunnen letter voor letter worden overgeseind, indien er twijfel omtrent de goede overkomst bestaat.

Op 1 Januari 1885 mocht de *Times* zijn honderdjarig bestaan herdenken. Ondanks dezen hoogen ouderdom en trots een aantal hem op zijde strevende mededingers heeft de *Times* zijn plaats in de voorhoede van de dagbladpers der geheele wereld behouden. Lord Bulwer Lytton

maakte in het Huis der Gemeenten het blad eens een compliment, zooals nooit eenige courant in een dergelijk lichaam ontving. Van de verdiensten der Engelsche dagbladpers in 't algemeen sprekende, eindigde hij met deze merkwaardige woorden: „Indien ik aan de late nakomelingschap een gedenkstuk van de tegenwoordige Britsche beschaving moest vermaken, dan zou ik noch onze dokken, noch onze spoorwegen, noch onze openbare gebouwen, noch zelfs het paleis, waarin wij onze zittingen houden, kiezen: ik zou daartoe een reeks nummers van *The Times* bestemmen.”

Frankrijk.

In Frankrijk valt de oorsprong van de journalistiek samen met den *Mercure françois* (26 deelen, Parijs 1605—45), een navolging van den *English Mercury*, die evenwel geen eigenlijk gezegde courant, maar slechts een geschiedkundige verzameling kan worden genoemd. De geneesheer Th. Renaudot stichtte in April 1631 te Parijs een weekblad onder den titel *Recueil des Gazettes*, dat na 1762 tweemaal per week verscheen, omstreeks dit tijdstip ook met het plaatsen van advertenties, in 1765 met de mededeeling van beurstijdingen begon en sedert 1792, toen ook de eerste schouwburgberichten voorkwamen, dagelijks in grooter formaat en onder den titel *Gazette nationale de France* uitkwam. Naast haar ontstond de *Gazette burlesque*, een courant in verzen, die de dichter Jean Loret (overleden in 1665) alle weken eerst in handschrift, sedert den 4^{den} Mei 1650 gedrukt in omloop bracht (later bijeenverzameld als *Muse historique*, 3 deelen, Parijs 1656—65), en die voor de *chronique scandaleuse* van het toenmalig Parijs van groot belang is. Bij deze beide bladen kwam als derde de *Mercure galant*, een politiek-letterkundig blad, dat in 1672 op touw werd gezet, later na een staking sedert 1679 weder geregeld verscheen, in 1717 den naam *Mercure de France* aannam, gedurende de omwenteling een zekere beteekenis verkreeg en tot 1815 bleef bestaan.

Het *Journal de Paris* (1777—1827) was het eerste Fransche dagblad in den juisten zin van het woord, d. w. z. een dagelijks ver-

RECVEIL DES
GAZETTES.
de l'année 1631.

DEDIE' AV ROY.

*AVEC UNE PREFACE SERVANT
à l'intelligence des choses qui y sont contenües.
Et vne table alphabétique des matieres.*

Au Bureau d'Adresse au grand Coq rue de la Calandre
Sortant au marché neuf près le Palais à Paris.

M·DC·XXXII
Avec Privilège

LA GAZETTE DE FRANCE.

Facsimile van den titel van het eerste, door Theophraste Renaudot op
30 Mei 1631, te Parijs uitgegeven nieuwsblad. Het geheele
nummer beslaat vier bladzijden.

schijnend blad, en als zoodanig de rijk met kleinkinderen gezegende voorvader van alle dagbladen, die tegenwoordig des morgens en des avonds om de courantenkiosken op de Parijsche boulevards rondfladeren. In werkelijkheid was het de revolutie van 1789, die de tegenwoordige journalistiek deed ontstaan. In het jaar 1788 kon men zich te Parijs 30 couranten aanschaffen, en in 1790 bestonden er reeds 350, waaronder de volgenden als de belangrijkste zijn te beschouwen: de *Patriotte français* van Brissot; de *Publiciste parisien*, van zijn zesde nummer af de *Ami du peuple* getiteld, van Marat; de *Orateur du peuple*, van Fréron; de *Revolution de France et de Brabant*, van Camille Desmoulins; de *Vieux Cordelier*, van denzelfde; de *Défenseur de la Constitution*, van Robespierre; het *Bulletin des amis de la vérité*, uitgegeven door de Girondijnen; het *Journal de la Montagne*, orgaan van de Jacobijnsche club; de *Tribune du peuple*, van Babeuf; de *Conservateur*, van Garat, Dauron en Chénier. Reeds in het jaar 1800 evenwel veranderde de staat van zaken geducht; de eerste consul liet zich ongaarne door ideologen terechtwijzen, en slechts 13 dagbladen bleven voortbestaan. Het Keizerrijk was nog onverdraagzamer dan het Consulaat, en er bleven niet meer dan vier over, waaronder de *Moniteur universel*, van dien tijd af tot aan 1869 officiëel regeeringsblad, en het *Journal des Débats*, van Louis François Bertin. Gedurende de Restauratie klom het getal weder tot 150, waaronder 8 politieke; in 1829 tot het dubbel aantal, waaronder 20 staatkundige. Van de laatsten waren de belangrijkste partijbladen aan den kant der koningsgezinden: de *Gazette*, de *Quotidienne*, de *Drapeau blanc*, de *Etoile*; aan de zijde der liberalen: de *Constitutionnel*, de *Courrier français*, het *Journal des Débats*, de *National*, deze laatste door Thiers, Mignet en Armand Carrel opgericht.

In het eerste tijdvak der Juli-monarchie ontwikkelde zich de dagbladpers sterk: er verschenen 347 couranten te Parijs, toen in 1835 de door den aanslag van Fieschi in het leven geroepen Septemberwet de couranten wel aan een gestreng toezicht onderwierp, doch het voortbestaan van oppositie-bladen van antidynastieke en antimonarchale strekking geenszins bemoeilijkte. Het *Journal des Débats* en de *Constitutionnel*, later ook de *Presse*, schreven ten behoeve van de zaak der aanhangers van Louis Philippe het zoogenaamde *Juste-milieu*. Van de verschillende schakeeringen der legitimisten werden de radicale en revolutionaire elementen door de *Gazette de France*, de reactionnaire

en absolute door de *Quotidienne* en *France* vertegenwoordigd. De *Courrier français* en de *Temps*, later ook de *Siècle*, waren de voornaamste bladen van de dynastieke tegenpartij, van de vrijzinnige *Tiers*-partij. Tot de republikeinen of, zooals men toen gewoon was te zeggen, de radicalen behoorden *National* en *Monde*, later ook de *Réforme*. Socialistische grondbeginselen predikte de *Démocratie pacifique*, terwijl het *Journal du commerce* een Bonapartistische strekking had. Onder de kleine staatkundige bladen, die zich in de sferen der bijtende satire en oppositie bewogen, onderscheidden zich de *Corsaire* en de *Charivari* ver boven de anderen.

Tot nog toe was de verspreiding der couranten zeer beperkt geweest, en een goed dagblad kon slechts nauwelijks bestaan met een bescheiden aantal van 4—5000 inteekenaars. Alleen de *Constitutionnel* had eenige dagen na de Juli-omwenteling het buitengewoon aantal van 23,000 geabonneerden bereikt. De couranten waren in dien tijd nog artikelen van weelde en vonden slechts onder twee klassen der maatschappij koopers: bij den legitimistischen adel en den heerschen- den burgerstand. Alle organen, die zich tot vertegenwoordigers der zuivere democratie maakten en over die beide sociale lagen heen tot het volk wilden doordringen, leden veelal schipbreuk ten gevolge van gebrek aan geabonneerden. Zoo verrezen en verdwenen bijkans op hetzelfde oogenblik de meteoren van het radicalisme: de *Tribune*, van Marrast, de *Bon Sens*, van Louis Blanc, de *Réformateur*, van Raspail, en het *Journal du Temple*, van Cavaignac. De lagere volksklasse kon geen 80 francs, den toenmaligen prijs van een Parijsch dagblad, van haar inkomsten missen om een eigen orgaan te bezitten.

Een gewichtige verandering in de Fransche journalistiek bewerkte Emile de Girardin, die in 1836 bij de stichting der *Presse* den prijs tot op 40 francs verlaagde en daardoor de schepper der zoogenaamde veertig-francspers werd. Al geschiedde dit in de eerste plaats ook slechts met het doel om de bladen der oppositie door middel van een goedkooper ministeriëel blad tegen te werken, het had tevens ten gevolge, dat de eersten hun prijzen eveneens verlaagden en daardoor ook gelegenheid kregen om hun democratische leerstellingen onder de lagere klassen te verspreiden. Tegelijkertijd echter deden zich de uitwerkselen van een andere omstandigheid gevoelen. Terwijl de pers der bladen van 80 francs haar kracht uit staatkundige ideeën putte, streng in een bepaalde richting werkzaam bleef en haar steun zocht

in een zeker stelsel van meeningen, grondden de goedkoope bladen hun bestaan op de nieuwsgierigheid van het groot publiek van lezers en stelden het staatkundig belang achter bij een winstgevende exploitatie en leiding der onderneming. Wat tot dus dusver bijzaak was geweest, het zoogenaamde feuilleton, werd thans hoofdzaak, de pers het voorwerp van een blinde speculatie. Tallooze bladen verzezen, maar moesten spoedig weder ondergaan. De *Epoque*, een „encyclopedisch” blad, in 1845 door Granier de Cassagnac begonnen, kon zich in weerwil van zijn kapitaal van 2 miljoen francs en zijn 12,000 abonné's slechts korten tijd staande houden. De *Presse* zelf verkreeg door de degelijkheid van haar feuilleton een buitengewone verspreiding, en door dezelfde oorzaak krom het aantal intekenaren op den *Siècle* tot een ongekende hoogte. Het was dus in het belang der administraties van de dagbladen om de meest gevierde schrijvers tot zich te trekken en hen door overeenkomsten aan haar bladen te verbinden. De honoraria der schrijvers bereikten een ontzaglijk cijfer. Zoo betaalde Véron aan Eugène Sue voor den *Wandelenden Jood* 100,000 francs, en bracht door de plaatsing er van den *Constitutionnel*, dien hij als in verval had overgenomen, weder zoo tot bloei, dat zijn debiet tot 25,000 exemplaren krom en zijn ondernemer belangrijke winsten afwierp. Binnen 10 jaar (1836—46) krom het debiet der Parijsche couranten van 70,000 tot 200,000 exemplaren per dag. De nieuwe schepping van het roman-feuilleton bewerkte voornamelijk deze vermeerdering en bespoedigde de gebeurtenissen, die in Februari 1848 voorvielen.

Terstond na de Februari-omwenteling kwamen uit elke drukkerij couranten te voorschijn, en het lezend publiek vond elk verschil van overtuiging terug in de 150 bladen, die het van alle zijden werden aangeboden. Titel en inhoud dezer couranten deden soms denken aan de ergste tijden der eerste Fransche revolutie: *L'Ami du peuple*, van Raspail; *Le Peuple constituant*, van Lamennais; *Le Représentant du peuple*, van Proudhon, het meest invloedrijke socialistische blad, dat om zijn conflicten met de justitie verscheidene keeren van uiterlijk en naam verwisselde; *La Montagne*, van George Sand; *Le Petit-fils du père Duchêne*, een zeer in trek zijnd volksblad; *la Commune de Paris*, van Sobrier, enz.

Onder het tweede keizerrijk, na het decreet van 17 Februari 1852, dat de pers overleverde aan de willekeur van het staatsbestuur, ontstond een nieuwe wijziging: de letterkundige en wetenschappelijke periodieken

vermeerderden tot in het oneindige; het staatkundig twistgeschrijf bewoog zich binnen nauwe perken, terwijl de couranten, die dezen slagboom overschreden, waarschuwingen ontvingen, geschorst of opgeheven werden; men wijdde zich aan algemeene studiën, en uit dit tijdvak dagteekenen verscheidene zeer nuttige en vaak op zeer goede leest geschoeide vakbladen. Onder de 510 couranten, die in 1857 te Parijs uitkwamen, bemoeiden slechts 40 zich met de staatkunde; dit aantal nam allengskens toe, het bedroeg in 1863 weder 68 van de 573 periodieke geschriften. Naast het *Journal officiel*, dat in 1869 plaatsvervanger werd van het vroegere regeerings-orgaan *Moniteur universel*, bestonden nog eenige heel of half officieuze dagbladen: de *Constitutionnel*, de *Pays*, de *Patrie* e. a. De *France*, het oprecht dynastieke en katholieke senatorenblad, en de later aan den bekenden financier Mirès in eigendom overgegane *Presse*, streng keizersgezind en met sterk ultramontaansche kleur, vormden den overgang tot de dagbladen der katholieke partij, welker beide fracties sterk in de pers waren vertegenwoordigd. De legitimistische leekenfractie had haar woordvoerder in de *Gazette de France* en de *Union*, daarentegen waren *Univers*, *Monde* en het *Journal des villes et campagnes* de organen der clericale fractie. Het *Journal des Débats* weifelde wel is waar toen ter tijde in zijn staatkundige richting en betoonde zich vaak meer dan gunstig tegenover de dynastie van Napoleon, maar ging over het algemeen nog, evenals het jonge *Journal de Paris*, voor een Orleanistisch blad door en had ook zijn meeste intekenaren in de hoogere burgerklasse, die juist niet met het keizerrijk dweept. De zaak der liberale en radicale democratie werd verdedigd door de *Siècle*, het meest populaire en meest verspreide blad der toenmalige dagbladpers (het had een oplaag van 45,000 exemplaren), de *Opinion Nationale*, de *Avenir National* en de *Temps*.

In de geschiedenis der Fransche journalistiek van 1868 komt een merkwaardig feit voor, n.l. de afkondiging der wet van 11 Mei op de vrijheid der drukpers. Deze wet stelde aan de oprichters van dag- en weekbladen zulke hoge eischen, dat men gerust met Emile de Girardin zeggen kon, dat „la liberté pour les journalistes n'est que la liberté de se ruiner.” Wilde men een dag- of weekblad van politieke strekking oprichten, dan moest men beginnen met een zeer hoge som als borgstelling te storten. De zegelwet eischte op haar beurt ook aanzienlijke sommen, en dan had men het volgende in acht te

nemen: de handelingen van het gouvernement en der ministers mocht men nooit recenseeren; verslagen der openbare zittingen mochten nooit opgenomen worden en men mocht nooit iets zeggen dat, al was 't ook zijdelings, het „vie privée” der burgers raakte. Volgde men deze wet niet op, dan werd men gestraft met boeten en gevangenis; van zijn burgerlijke rechten beroofd; voor zes maanden in de uitgave van zijn dagblad geschorst of dit zelfs geheel opgeheven. Het gouvernement had daarenboven nog het recht om den verkoop op de publieke straat toe te staan of te verbieden.

Het is algemeen bekend dat men in Frankrijk zich over alles vrolijk maakt en met alles spot. De Franschen zijn altoos gereed om iets te parodiëeren en het is natuurlijk, dat ook de wet op de vrijheid van drukpers geparodiëerd werd. Er werd b. v. gezegd dat men deze wet in twee artikelen kon samenvatten, en wel art. I. „Tout citoyen pourra fonder un journal; art. II. Tout citoyen qui fondera un journal sera guillotiné.” Een andere parodie kwam het eerst voor in de kolommen van het conservatieve dagblad *La France* en werd spoedig door bijna alle couranten overgenomen. Zij is getiteld: „Les commandemens de la presse” en luidt als volgt:

- 1 En te fondant tu verseras
Un très-gros cautionnement
- 2 Les droits de timbre tu payeras
Au fisc quotidiennement.
- 3 Jamais tu ne censureras
Les actes du gouvernement.
- 4 Les chambres tu respecteras
Et les ministres mêmement.
- 5 De nul citoyen ne diras
Un mot sans son consentement.
- 6 Compte rendu ne publiera
Parallèle ni autrement.
- 7 En y manquant, tu subiras
L'amende et l'emprisonnement.
- 8 Chaque amende te mangera
Le tiers au cautionnement.
- 9 Des droits d'électeur tu seras
Dépossédé par supplément.

- 10 Le tribunal te suspendra
Pour six mois provisoirement.
- 11 Et même il te supprimera,
S'il veut, définitivement.
- 12 Sauf ces réserves, tu pourras
Ecrire et parler librement.

Niettegenstaande deze drukkende bepalingen, die den 10^{den} September 1870 vervielen, terwijl eerst in 1881 paragraaf 1 der nieuwe wet op de drukpers verklaarde: „De boekdrukkerij en de boekhandel zijn vrij,” nam de Fransche journalistiek toch een hoogere vlucht. Niet minder dan 140 nieuwe dag- of weekbladen werden te Parijs opgericht. Meer dan honderd hiervan bepaalden zich tot het gebied van letterkunde en wetenschappen, om daardoor te ontsnappen aan de noodzakelijkheid der borgstelling. Veertien bewogen zich op politiek terrein en zes daarvan verschenen dagelijks. De overige waren aan de nijverheid en speciale vakken der wetenschappen gewijd.

Het meest gerucht makende weekblad was in dien tijd *La Lanterne* van Henri Rochefort.

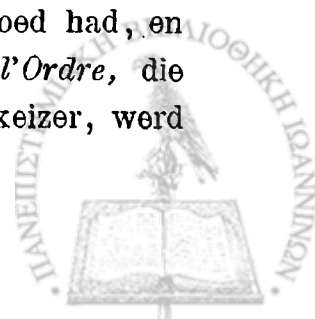
Gedurende de Commune van 19 Maart tot 25 Mei 1871 bestonden er 89 dagbladen, waarvan de vroeger bestaanden, om aan de brutale censuur van het stadhuis te ontkomen, of elken dag van naam wisselden, of buiten Parijs werden gedrukt, en de nieuw verzeenen dadelijk weder verdwenen, toen de troepen van Versailles de stad binnenrukten. Behalve het officiële regeeringsblad *Journal de la Commune de Paris* had elk der schrijvers onder de leden der Commune zijn eigen courant: Delescluze den *Réveil*, Felix Pyat den *Combat*, later den *Vengeur*, Rochefort den *Mot d'ordre*, Jules Vallès den *Cri du peuple*, die met elkander wedijverden in demagogischen bombast, en die door Eugène Vermersch met zijn *Père Duchêne*, Maret met zijn *Commune* en Paschal Grousset met zijn *Affranchi* op waardige wijze werden bijgestaan.

In het voorjaar van 1879 bedroeg het gezamenlijk aantal der te Parijs uitkomende couranten en periodieke geschriften 1190, waaronder de oude zoowel als de jonge en jongste maand-, week- en dagbladen van elke grootte en richting, van de *Revue des deux mondes* tot aan den *Coiffeur Européen*, zijn begrepen; 49 dagbladen vertegenwoordigen de menigvuldige schakeeringen der politiek; er bestaat ternauwernood eenige meening, die niet haar individueel orgaan bezit. Niet enkel

elke partij in haar geheel, doch elke fractie en groep van iedere partij heeft haar courant, ja zelfs de in het parlementaire leven, in de hooge financiële- en handelskringen uitblinkende en gewichtige personen willen toongevers en leidslieden van aan hen verknochte bladen zijn. De couranten van deze soort, zooals de *Presse*, de *Liberté*, de *Estafette*, de *Bien public*, de *Voltaire* wisselen met hun bezitters ook van staatkundige richting en boeten daardoor noodzakelijkerwijs hun voortdurenden invloed en bestaan in. Meer aanzien en vertrouwen genieten de groote *Moniteur*, de *Constitutionnel*, de *Patrie*, het *Paris-Journal*, de *Assemblée Nationale de 1848*, die wel is waar ook eerst van een conservatief-republikeinschen, later weder van een constitutioneel-monarchalen geest blijk gaven, maar waarvan de leiding in goede handen berust. Dicht bij deze bladen, maar beslist Orleanistisch gezind, staat de *Soleil*, een veelgelezen courant doch geen eigenlijk partijblad. Hetzelfde is het geval met den *Français*, een volstrekt antirepublikeinsch, bij afwisseling keizerlijk of koninklijk reactionair blad, dat onder den invloed van den vroeger liberalen doctrinair A. De Broglie staat. De *Figaro*, half imperialistisch, half legitimistisch, vroeger een klein weekblaadje, thans het grootste dagblad, heeft de meeste lezers en inteekenaren. Dit blad maakte over 1883 een netto winst van 2,546,100 francs.

De om de macht in den Staat strijdende partijen hebben doorgaans, naar het voorbeeld der Regeering, officieele en officieuse couranten, waarin de bij de een of andere gelegenheid te volgen staatkundige richting wordt aangegeven. De legitimistische-clericale partij bezit verscheiden achtenswaardige bladen; wie evenwel het oordeel van het hoofd van het Fransche koningshuis wil leeren kennen, ondervraagt de *Union*, waaraan de Graaf van Chambord vroeger zijn mededeelingen zond; de meeste legitimisten zijn dan ook lezers van dit blad, waarin twee andere legitimistische couranten: de *Quotidienne* en de *Echo français* zijn versmolten. De *Gazette de France*, de oudste van alle Fransche couranten, die reeds 2½ eeuw heeft bestaan, strijdt eveneens voor het legitime koningschap. Hiervoor ijveren ook de *Univers religieux*, bekend door zijn hoofdredacteur Louis Veuillot; de *Défense sociale et religieuse*, die bij het leven van haar stichter Dupanloup, aartsbisschop van Orleans, een belangrijken invloed had, en de *Monde*. De Bonapartisten hebben hun leidsman in *l'Ordre*, die tot voor korten tijd door Rouher, den voormaligen vice-keizer, werd

bestuurd. Paul De Cassagnac, hoofdredacteur van den *Pays*, maakte van deze courant het levendigste, strijdlustigste en uitgelatenste orgaan der Bonapartistische partij. De *Gaulois* is de Figaro der Bonapartisten. De groote *Officiel* en de kleine *Officiel* of het *Bulletin français* zijn, zooals hun titel aanduidt, regeeringsbladen. De *République française* was het bekende orgaan van Gambetta en der radicale republikeinen. Het *Journal des Débats* en de *Temps*, de twee degelijkste vertegenwoordigers der Parijsche dagbladpers, verdedigen het staatkundig programma der gematigde republikeinen en hebben daarin tot wapenbroeders den *National* en den *Télégraphe*. De *XIX Siècle*, de *Evènement* en de *Siècle* werken eveneens voor een gematigde maar sterker democratisch gezinde politiek, en de *République française* gaat nog verder dan de republikeinsche linkerkzijde tot aan de grens, die de republikeinsche unie nauwelijks merkbaar van de uiterste linkerkzijde scheidt. Sedert Mei 1879 verschijnt het vroegere weekblad *Le Globe* als dagblad; het is volgens zijn programma republikeinsch maar inderdaad op de hand van den Hertog van Aumale. De *France* was gedurende langen tijd, tot aan den dood van Emile de Girardin in 1881, diens eigendom en officiëel orgaan, terwijl de *Rappel* en *Le Gil Blas* dit nog tegenwoordig heeten te zijn van Victor Hugo. Zij vertegenwoordigen de naar het radicale overhellende meeningen van deze beide beroemde mannen en van hun volgelingen of bewonderaars. De bladen der uiterste linkerkzijde zijn de *Marseillaise* (sociaal-democratisch) en de *Révolution française* (sociaal-communistisch).

Groote politieke dagbladen zijn er in verhouding te Parijs meer dan te Londen, maar daaronder bevindt zich geen enkel zooals de *Times*, die alleen in Londen kan bestaan en met zijn hoogen prijs, zijn reusachtige afmetingen, zijn veelomvattenden inhoud als het ware geschapen is voor de Engelsche maatschappij, d. w. z. een rijke, staatkundig ontwikkelde, over de geheele wereld handel drijvende, streng afgedeelde en in veel klassen gescheiden natie, maar te Parijs onmogelijk en ongeschikt zou zijn voor de Fransche bevolking, die, volkomen gedemocratiseerd, in al haar rangen en standen de staatkundige gelijkheid huldigt. De groote bladen hebben bijna allen naar het uiterlijk denzelfden omvang, vier bladzijden in groot-folio. De Franschen, over het geheel matig, zijn er ook niet op gesteld dagelijks zulk een massa geestelijk voedsel te verslinden als de Engelsche lezers kunnen verdragen. Proeven met bladen naar de maatstaf der laatsten ingericht

zijn volkomen mislukt. Door haar, met de volkseigenaardigheden geheel overeenstemmende organisatie er op berekend, om hetgeen waarop het aankomt gemakkelijk in het begrip van het volk te doen doordringen, oefenen niettemin de Fransche couranten een buitengewonen invloed uit op de partij, welker belangen zij voorstaan.

Het groote inleg- of bedrijfskapitaal, zooals dat in Engeland een vereischte is, heeft een Fransche courant niet noodig; een matige som is dikwijls voldoende, wanneer zij vergezeld gaat van een voldoende intelligentie en journalistieke routine van den hoofdredacteur. Is deze een gezocht schrijver of een staatkundige bekendheid, dan doen de koopers zich spoedig in grooten getale op. Het ware blad van het algemeen stemrecht is de kleine courant, het blaadje van een halve stuiver; dit komt dan ook hoe langer hoe meer in de mode. Het oudste dergelijk blad is het *Petit Journal*, in 1868 door den bekenden bankier Millaud opgericht, de gelukkigste verwezenlijking van de halve-stuiverspers; zijn dagelijksche oplaat bedraagt 700,000 exemplaren, terwijl het over 1882 een winst van 3,568,326 francs opleverde. In het begin uitsluitend ter algemeene leering en verpoozing bestemd, bemoeit het zich sedert 1871 ook met de politiek van den dag, daarin het voorbeeld volgende van de latere halve-stuiversbladen, waarin evenwel de romanfeuilletons nog steeds een hoofdbestanddeel uitmaken, omdat, hun talenten daar gelaten, de politiekschrijvers, enkel tot hun eigen krachten beperkt, niet in staat zijn de groote massa der lezers te boeien.

Naast het *Petit Journal* bestaan, wel met geringer, maar bijna altoos met een vast en vaak aanzienlijk debiet, de *Petit Moniteur*, de *Petit National*, de *Petite République*, drie aanhangsels der groote dagbladen van dien zelfden naam en met deze overeenstemmende in staatkundige richting; de *France Nouvelle*, de *Petit Parisien*, de *Petite Presse*, zonder bepaalde politieke kleur; de *Petit Caporal*, Bonapartistisch orgaan der volkssoevereiniteit, bijna even ruim verspreid als het republikeinsche *Petit Journal*; het *Nouveau Journal*, sterk democratisch; de *Lanterne*, zeer radicaal. De sedert vele jaren bestaande en algemeen bekende *Charivari* bezigt voor en na geestigheid, spot en al het licht geschut der satire ter bevordering van vrijzinnige begrippen, doch dankt zijn voortdurenden bijval aan de gelithographiëerde caricaturen, vooral van de wekelijksche *Revue comique* van de hand van Amédée de Noé (pseud. Cham), die sedert langen tijd niets belachelijks in de staatkunde of de maatschappij ongestraft laat voorbijgaan.

Het aantal geïllustreerde periodieken, die om de 8 of 14 dagen uitkomen, is belangrijk vermeerderd geworden: het *Magasin pittoresque*, de *Illustration* en de *Vie parisienne* zijn de oudsten, maar ook altoos nog de meest gewaardeerden. Onder de staatkundige weekbladen is het *Mémorial diplomatique* het eenige, dat werkelijk in aanzien staat en vaak wordt aangehaald. Onder de letterkundig-politieke revues behoudt de in 1829 opgerichte *Revue des deux mondes* haar overwegenden invloed en aftrek.

Bij het doorloopen van de lijst der gezamenlijke periodieke geschriften te Parijs valt het dadelijk in het oog, dat behalve de dagelijks, wekelijks of maandelijks verschijnende bladen met een meer of minder algemeenen inhoud nog honderden van vakbladen bestaan, en dat elk beroep, elke wetenschap, elk bedrijf zijn eigen couranten, soms in grooten getale, bezit. De over onderwerpen van handel en financiën handelende bladen zijn zeer talrijk, zij bedragen wel 153; bellettristische familiebladen zijn er 139; algemeen en speciaal technologische 134; voor rechtsgeleerdheid en administratie 104; voor letterkundige geschiedenis en bibliographie 90; voor genees- en artsennijmgkunde 80; godsdienstige 78 (waaronder 22 Protestantsche en 4 Israëlitische); modejournalen 71; voor algemeene kunstgeschiedenis en kunstcritiek 62 (waaronder 17 voor het tooneel, 15 voor muziek, 8 voor bouwkunde, 4 voor photographie); voor de eigenlijk gezegde wetenschappen 48; voor landbouwkunde 38; voor het onderwijs 31; voor leger en marine 29; voor aardrijkskunde en algemeene wereldgeschiedenis 23; voor jacht, vischvangst, wedrennen, enz. eveneens 23; zelfs de liefhebberij voor het verzamelen van postzegels deed twee concurreerende couranten het licht zien. Het spiritisme bezit een revue en ook der vereering van heiligen en reliquieën ontbreekt het niet aan publiciteit: de *Propagation à la dévotion de Saint Joseph*, de *Ange de la Famille*, de *Annales de l'archiconfrérie du coeur de Marie*; de moeder Gods van Lourdes heeft eveneens haar annalen, die elke maand uitkomen en onfeilbare middelen aan de hand doen, hoe men langs den kortsten weg in den hemel komt; zelfs het vagevuur heeft zijn maandblad: *L'Echo du Purgatoire*. Een zeer bijzonder blad, want het wordt door de intekenaren zelf geredigeerd, is de *Intermédiaire*; elke vraag met betrekking tot geschiedenis, oudheid-, taal- en letterkunde vindt daarin plaats en wordt meestal naar genoegen beantwoord.

Hoewel de provinciale pers in Frankrijk sterk door de dagbladen

van Parijs wordt overvleugeld, genieten sommige organen der departementale hoofdsteden toch een aanzienlijke verspreiding. De meeste echter zijn van zeer locale kleur, waardoor hun debiet tot de plaats van uitgaaf of het departement beperkt blijft. Een uitzondering daarop maken de te Hâvre, Bordeaux en Marseille verschijnende bladen die tevens handels- en scheepvaartbelangen behartigen.

Van de dagelijks verschijnende verdienen (naar de alphabetische volgorde der steden) de volgende genoemd te worden. Voor Bordeaux: *La Gironde* (republikeinsch); *La Petite Gironde* (populair blaadje met een oplage van 65,000 exemplaren); *Journal de Bordeaux* (Bonapartistisch) en *La Victoire* (socialistisch); voor Dijon: *Le Bien Public* (republikeinsch) en *La Cote-d'Or* (legitimistisch); voor Grenoble: *L'Impartial des Alpes*; voor Hâvre: *Journal du Hâvre* en *Courier du Hâvre* (beide maritime en handelsbladen), *Le Hâvre* (republikeinsch); voor Lille: *L'Echo du Nord*, *Le Journal de Lille*, *Petit Nord Belge* (in België zeer veel gelezen, oplage 21,000) en *Le Progrès du Nord* (radicaal). Lyon bezit in 't geheel 56 periodieken, waarvan de volgende dagbladen de meest verspreide zijn: *Messenger Lyonnais*, *Le Moniteur de Lyon* (conservatief), *Lyon Républicain* (radicaal, oplage 52,000 ex.), *Le Nouvelliste de Lyon* (katholiek, oplage 40,000) en de zeer populaire *Petit Lyonnais* (oplaag 72,000 ex.).

Van de 63 te Marseille verschijnende nieuwsbladen zijn de voornaamste *Le Rappel Marseillais* (staatkundig en handelsblad), *Journal de Marseille* (Bonapartistisch), *La Gazette du Midi* (legitimistisch, tevens handelsblad), *Le Citoyen* (katholiek) en de onder het volk zeer verspreide *Le Petit Marseillais* (oplaag 76,000) en *Petit Provençal* (oplaag 45,000). Voor Montpellier zijn het de *Messenger du Midi* en *Le Petit Meridional*, de laatste tevens aan den wijnbouw gewijd; voor Nancy: de *Progrès de l'Est* en het *Journal de la Meurthe et des Vosges*; voor Nantes: *Le Phare de la Loire*, *Le Petit Nantais* en *L'Union Bretonne*; voor Nîmes: *Le Nouveau Journal du Midi* en *Gazette de Nîmes*; voor Orleans: *Journal du Loiret* en *Moniteur Orléanais*; voor Rouen: *Journal de Rouen* en *Gazette de Normandie*; voor Toulon: *Le Petit Var* en *La Sentinelle du Midi*; eindelijk voor Toulouse: *Le Messenger de Toulouse*, *Le Réveil*, *Les Nouvelles* en *La Dépêche*.

Zwitserland.

Dit gemeenebest heeft in verhouding tot het getal zijner inwoners de omvangrijkste periodieke literatuur van alle landen van Europa. Volgens de laatste officiële *Statistik der schweizerischen Journale vom J. 1872* (Bazel 1873) telde het 412 couranten en op gezette tijden verschijnende geschriften, dus op elke 6500 inwoners één. Hiervan kwamen 266 uit in de Duitsche, 118 in de Fransche, 16 in de Italiaansche, 5 in de Romaansche en 1 in de Engelsche taal. Het aantal staatkundige bladen bedroeg 225, dat der ambtelijke 31, dat der advertentie- en vreemdelingenbladen 25; godsdienstige periodieken bestonden er 36, juridische 4, natuurwetenschappelijke 6, algemeen wetenschappelijke 19, land- en boschbouwkundige 4, militaire couranten 4, schoolbladen 12, handels- en beroepsbladen 9; familie- en geïllustreerde bladen 18, modejournalen 5. De meeste couranten bezaten Bern 64, Zurich en Waadtland elk 47, Aargau 40, Genève 25, St.-Gallen 24; de minsten Wallis 5, Glarus 4, Obwalden en Zug 3, Nidwalden 2, Uri en Appenzell, Innerhoden elk één. In de stad Bazel komt één courant op elke 2985 inwoners, in Wallis slechts op de 19,377.

Over 1879 wijst de lijst van de posterijen 531 in Zwitserland bestaande couranten en periodieke geschriften aan, waarvan er 365 in de Duitsche, 148 in de Fransche, 14 in de Italiaansche, 3 in de Romaansche en 1 in de Engelsche taal verschijnen.

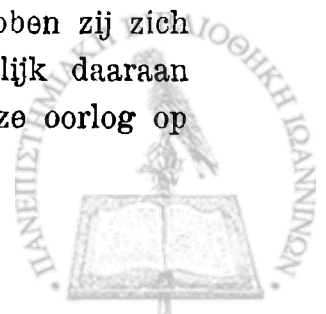
Het ligt in den aard der zaak, dat in het staatkundig zeer verdeelde Zwitserland de meeste couranten zich tot nauwe kringen bepalen en zich hoofdzakelijk slechts bezighouden met de bespreking van plaatselijke, kantonale en eedgenootschappelijke aangelegenheden. Dit en de omstandigheid dat bijna alle in den dienst van een staatkundige partij staan, is van invloed op den haar beheerschenden toon, die vooral bij de kleine ultramontaansche en conservatieve, evenals bij de ultra-radicalen bladen niet zelden de grenzen van de maatschappelijke welvoegelijkheid overschrijft. Ook de groote bladen moeten ten opzichte van de zaken, rakende de belangen der kantons en van het eedgenootschap, een bepaald partijstandpunt innemen; niet weinigen onder hen hebben echter in weerwil daarvan een onbevangen blik en ruimen gezichtskring

weten te behouden. De belangrijkste couranten zijn in het Fransch sprekend Zwitserland het *Journal de Genève* en de *Gazette de Lausanne*; in het Duitsch sprekend gedeelte de *Schweizer Grenzpost* en de *Baseler Nachrichten* (Bazel), *Der Bund* (Bern) en de *Neue Züricher Zeitung*.

Duitschland en Oostenrijk-Hongarije.

In Duitschland werd, zooals eerst sedert korten tijd is gebleken, de eerste courant door een boekhandelaar te Straatsburg uitgegeven. Terwijl ook andere couranten spoedig daarna haar bestaan aan boekhandelaars of boekdrukkers dankten, hebben eveneens postambtenaren zich toen ter tijde door het uitgeven van nieuwsbladen een nieuwe bron van inkomsten willen verschaffen, ja de postmeester, tevens courantier Von der Birghden te Frankfort a/d M. uitte (omstreeks 1630) zelfs de bewering, dat de uitgave van couranten altoos bij de posten had behoord, wat echter reeds toen door een reeks van voorbeelden werd wederlegd. Niettemin heeft de post zich in Duitschland, maar alles behalve onder uitsluiting van anderen, met het uitgeven van couranten beziggehouden. Vorsten en staatslieden teekenden bij de postambtenaren niet enkel op gedrukte, maar ook op geschreven nieuwsberichten uit het binnen- en buitenland in. Verschillende couranten hadden reeds haar vaste correspondenten; zelfs officieren gaven in de couranten verslag over oorlogsgebeurtenissen bij hun troepen, en slechts nu en dan werden dergelijke militaire mededeelingen door verbod en andere straffen te keer gegaan. De meesten dezer couranten bestaan uit een half vel in kwarto; slechts enkele vermelden in dezen eersten tijd den naam van de plaats van waar zij afkomstig zijn. In de nummering der afzonderlijke bladen heerscht nog groote verscheidenheid; niet alle couranten beginnen met den aanvang van het nieuwe jaar een nieuwen jaargang. Volgens de wet waren de couranten aan een censuur onderworpen, die in de Katholieke staten zeer gestreng werd toegepast. In de Protestantsche streken hebben zij zich ten tijde van den dertigjarigen oorlog ten minste tijdelijk daaraan weten te onttrekken. De treurige uitwerking, welke deze oorlog op

de letterkundige ontwikkeling van Duitschland heeft gehad, blijkt ook in dezen tak der literatuur. Tot 1650 is er niet de minste vooruitgang in te bespeuren: ja de toon van droog pragmatisme, die in deze couranten van het begin af heerscht, wordt in het verloop der jaren nog droger en saaiër, en zelfs met betrekking tot de taal staan de couranten van 1650 nog ver bij die van 1630 achter.

Onder de steden, die vóór 1640 couranten bezaten, verdienen de volgende vermelding: Straatsburg, Frankfort a/d M., Berlijn, Neurenberg, Weenen, Hildesheim, Augsburg, Munchen en Hamburg. Ook te Leipzig en te Keulen waren toen ter tijde reeds courantiërs gevestigd. De *Kölnische Zeitung* kon men reeds in 1625 in de Nederlanden lezen. Frankforter couranten zijn omstreeks 1630 in Frankrijk verspreid geweest; ook naar Italië werden in dezen tijd Deutsche couranten verzonden. Het voortbestaan der verschillende bladen kan men niet altoos met zekerheid nagaan, daar velen hun titel in den loop der jaren verscheiden malen hebben gewijzigd. In sommige der genoemde steden werden zelfs twee of meer couranten gedrukt, zooals b.v. ten opzichte van Frankfort a/d M. van 1620—1650, van Berlijn en Weenen omstreeks 1630, van Munchen omstreeks 1640 kan worden aangetoond.

Omtrent de Deutsche journalistiek van de laatste helft der 17^e eeuw en den onmiddellijk daarop volgenden tijd mist men nog altoos betrouwbare gegevens, maar men kan als een feit aannemen, dat ook toen evenals vroeger over het algemeen het Protestantsche Duitschland de Katholieke staten en in het bijzonder vooral Oostenrijk ook op dit gebied der letterkunde ver vooruit was. Het diep verval der Oostenrijksche staten, als gevolg van de Katholieke reactie onder Ferdinand II en Ferdinand III, blijkt ook uit den grooten achteruitgang van dit in Oostenrijk zoo vroeg opgetreden middel tot verspreiding van gezonde volksontwikkeling. Eerst in 1671 is eigenlijk weer sprake van een oorspronkelijk Weener blad. Sedert 1703 bezit Weenen twee bladen, die tweemaal per week uitkomen, den *Posttäglichen Mercurius* en het *Wienerische Diarium*. In het jaar 1724 werd deze laatste courant verheven tot orgaan der officiële publicaties en het mededeelen van ambtsberichten. Te Brünn verscheen sedert 1751 een wekelijksch *Intelligenzzettel*, en in het volgend jaar te Linz de *Linzer Zeitung*. Nog ouder dan de laatstgenoemde bladen moet de *Grazer Mercur* zijn.

Daarentegen zien wij het eigenlijke Duitschland en in het bijzonder Noord- en Midden-Duitschland zeer spoedig na den Westfaalschen vrede

in het bezit van een groot aantal couranten, waarbij zich langzamerhand ook plaatselijke bladen voegen. Vooral te Leipzig en Frankfort, de beide hoofdplaatsen van den toenmaligen Duitschen boekhandel, heeft de dagbladders in de tweede helft der 17^e eeuw een nieuwe vlucht genomen. De geprivilegeerde *Leipziger Zeitung* verscheen in dezen tijd reeds vijfmaal per week; het *Frankfurtische Journal* schijnt reeds in het jaar 1689 tweemaal per week te zijn uitgegeven. Waarschijnlijk bestond daarnaast ook reeds de courant, welke voortzetting men eerst in het jaar 1766 als *Montägige Frankfurter Kayserl. Reichs-Ober-Post-Amts-Zeitung* kan aanwijzen. Onder de beste couranten worden de aan het einde der 17^e eeuw te Regensburg uitkomenden gerekend te behooren. Omstreeks dezen tijd hadden ook Jena en Gotha couranten; sedert 1655 moet Berlijn een geprivilegeerde courant hebben bezeten. Ook Hamburg blijkt gedurende de geheele 17^e eeuw in het bezit van verscheidene staatkundige bladen te zijn geweest. Van het jaar 1731 af verscheen er de over geheel Europa verspreide *Unpartheyische Correspondent*. Reeds sedert 1680 werd er een advertentieblad opgericht, dat den titel *Relations-Courier* en later *Wieringsche Zeitung* droeg. Slechts enkele jaren na de stichting der hoogeschool werd te Halle a/d S. een courant uitgegeven; van de *Magdeburgische Zeitung* echter schijnt men het ontstaan tot ver in de 17^e eeuw te moeten zoeken. Dat ook in steden zooals Neurenberg, Augsburg, Keulen, Bremen e. a. de soms reeds oude ondernemingen zijn voortgezet geworden, mag men na bovenstaande mededeelingen wel als vanzelf sprekend beschouwen. Te Erfurt verscheen sedert 1697 de *Hinkende Staatsbote*, wiens titel in het begin van de 18^e eeuw luidde: *Der hinter und forne wohlgepuckelte Hinckende Staatsbote; ein Frantzmann hält ein Gespräch mit seinem Cousin Mons. de la Kohlenbrenner*. Reeds uit dezen titel kan men opmaken, dat dit blad een humoristisch karakter had. Naast de groote couranten werden in de tweede helft der 17^e eeuw een aantal kleine blaadjes in het licht gegeven, die ook reeds toen ter tijde op het land burgerrecht verkregen. Verandering in den grondtoon dezer couranten vond echter eerst plaats na de gewijzigde richting in den letterkundigen smaak, die omstreeks 1720—1730 haar invloed deed gelden.

Tot aan het begin der Fransche omwenteling bleef echter in Duitschland de journalistiek onbeteekenend. Redeneerende bladen in den geest der Engelsche en Fransche couranten bestonden er in het geheel niet,

of men moest daaronder rekenen de te Augsburg en later te Ulm van 1774—77 door Schubert uitgegeven *Deutsche Chronik*, die door haar humor en vrijmoedigheid veel invloed op de staatkundige ontwikkeling van het volk uitoefende. De *Hamburgische Correspondent* was bijna de eenige courant, die haar tijdingen uit verre landen van eigen correspondenten ontving. Naast haar verscheen te Hamburg nog een *Neue Zeitung*, die evenwel, ofschoon zij soms bekwame uitgevers, zooals b. v. Ersch had, de mededinging van den *Correspondent* niet kon uithouden en moest opgeheven worden. De beide Berlijnsche couranten, de *Vossische* (sedert 1722) en de *Spener'sche* (sedert 1740), welke eerste thans noch bestaat, terwijl de laatste in 1874 haar uitgaaf moest staken, onderscheidden zich vroeger door letterkundige berichten. Uit deze en eenige andere bladen werden talrijke kleinere Deutsche couranten samengesteld.

Over het algemeen mocht Duitschland zich op het einde van de 18^e eeuw in een tamelijke mate van vrijheid van drukpers verheugen, en zoo de Fransche revolutie de regeeringen der Deutsche staten ook al aanleiding gaf om de dagbladpers scherper in het oog te houden, de zwakke staatsmacht slaagde er toch niet in doortastende maatregelen tot onderdrukking van den ontwaakten volksgeest te nemen. Vooral in Mecklenburg en in Hessen-Darmstadt heerschte in het wezen der zaak volkomen vrijheid van censuur; Beieren had wel een commissie van toezicht, maar deze had de opdracht ontvangen om haar ambt bescheiden en vrijzinnig te handhaven, terwijl zij in het jaar 1803 moest plaats maken voor een bij de wet geregeld eenvoudig politietoezicht. In Oostenrijk was althans gedurende het leven van Jozef II paal en perk gesteld aan de spreekwoordelijk geworden kwellingen van de censuur, en in Pruisen had het woord van Frederik den Groote: „Couranten mogen niet gegeneerd worden,” het oud bureaucratisch stelsel van voogdijschap wel niet geheel afgeschaft, maar toch meer in overeenstemming gebracht met de eischen van den nieuwen tijd. Hier kwam nog bij, dat de door de Fransche omwenteling veroorzaakte beroering der gemoederen een krachtigen stoot aan de journalistiek gaf en de te langzaam invloed uitoefenende boeken meer en meer door het vluchtig voortbrengsel van het oogenblik, de courant, deed vervangen.

Niettemin kwam de courantenliteratuur nog tot geen voortdurenden bloei, daar de machtige hand van Napoleon I weldra ook op Duitsch

grondgebied elke vrije beweging der pers onderdrukte. Een der weinige bladen, die afkomstig uit de laatste jaren der 18^e eeuw niet alleen den druk dier treurige tijden te boven kwamen, maar zich ook later tot duurzamen bloei ontwikkelden, was de in 1798 te Tübingen opgerichte *Allgemeine Zeitung*, die weldra alle andere Duitsche bladen overvleugelde en zich nog tegenwoordig in welverdiend aanzien mag verheugen. De boekhandelaar Cotta stelde zich daartoe met Schiller in betrekking, en toen deze voor de ten uitvoerlegging van het plan bedankte, met den geschiedschrijver Posselt, die evenwel weinig voor de onderneming deed, totdat Huber de redactie overnam. Deze courant heette in het begin *Neueste Weltkunde*, maar kreeg later, toen zij onder dezen titel verboden werd, den naam van *Allgemeine Zeitung*. Een jaar later ging zij van Tübingen naar Stuttgart, in 1803 wegens moeilijkheden met de censuur naar het toenmaals tot Beieren behorende Ulm, en toen deze stad onder de heerschappij van Wurtemberg kwam, naar Augsburg, en nu sedert een paar jaar werd de drukkerij naar Munchen overgebracht. Na den dood van Huber in 1804 nam Stegmann de leiding op zich, in wiens plaats in 1837 Gust. Kolb en in 1865 Altenhöfer trad. Sedert 1 Juli 1876 is Otto Braun met de redactie van het blad belast, dat eigenlijk nooit tot een bepaalde staatkundige partij heeft behoord, niettemin door menige Duitsche regeering werd gebruikt om haar belangen en voornemens bij het publiek ingang te doen verschaffen, en hierdoor zoowel als door haar wetenschappelijke bijlagen, die, dank der uitgebreide letterkundige relaties der uitgeverfirma Cotta, de voortreffelijkste artikelen op het gebied van letteren, kunst en geschiedenis bevatten, een courant van beteekenis werd, en nog steeds als *Augsburger Allgemeine* overal bekend is.

Het grootste gedeelte van de in de eerste jaren der 19e eeuw opgerichte staatkundige bladen moest onder den druk van het régime van Napoleon na een kortstondig bestaan weder verdwijnen; aldus de te Berlijn door C. Jul. Lange in 1806 in het licht gegeven *Telegraph* en de *Deutsche Herold*, de door Heinrich Von Kleist in 1810 begonnen *Berliner Abendblätter* e. a. Het overig gedeelte der Duitsche pers verloor alle zelfstandigheid en was slechts een weerklink van de Fransche couranten. De reden van dit verschijnsel lag niet alleen in den onmiddellijken invloed, dien de Fransche keizer door zijn politieorganen uitoefende, maar meer nog in de vrees der geheel verlamde Duitsche regeeringen, die ook de onschuldigste mededeelingen, welke de afkeuring

van den Franschen overheerscher konden opwekken, met draconische gestrengheid onderdrukten. Zelfs op het oogenblik toen de Russische troepen in 1813 reeds Berlijn hadden bezet, durfde de minister Graaf Goltz het nog niet te wagen een bericht in de couranten der hoofdstad toe te laten over de geestdrift, waarmede de bevrijders van den kant der burgers werden ontvangen, en de Russische Prins Reppnin, die als commandant zich bereid verklaarde de volle verantwoordelijkheid op zich te nemen, had al zijn overredingskracht noodig om de opneming van dit bericht in de dagbladen gedaan te krijgen. Eerst toen de stroom der nationale geestdrift met alle boeien begon te spotten, dachten de regeeringen er aan om de „zesde groote mogendheid,” zooals Napoleon I de dagbladpers betitelde met het oog op den grooten invloed van den *Rheinischen Mercur*, als bondgenoot te verkrijgen en met haar hulp de volksbeweging voortdurend te steunen. Op uitnoodiging van den Russischen generaal Von Wittgenstein kwam Kotzebue, die reeds 10 jaar vroeger te Berlijn een letterkundig blad, *die Freimüthigen*, had opgericht tot bestrijding van de leiders der romantische school en later na den slag bij Jena in zijn tijdschriften de *Biene* en de *Grille* van uit Rusland Napoleon hevig had aangevallen, te Berlijn terug en gaf hier zijn *Russisch-Deutsches Volksblatt* in het licht. Op denzelfden tijd begon Niebuhr, ondersteund door Scharnhorst en Schleiermacher, de uitgaaf van den *Preussischen Correspondenten*. Nassau hief in 1814 alle vroegere beperkingen van den boekhandel en der vrijheid van drukpers op, en ook Saksen, dat zijn censuur-verordening van den 10 Augustus 1812 enkel onder den dwang van Napoleon had uitgevaardigd, voerde na den val van den Franschen dwingeland weder zijn vroegere milde bepalingen in.

Daarentegen ontbrak het in de kringen der oude bureaucratie niet aan stemmen, die met beslistheid tegenstand boden aan elke vrijgevigheid ten opzichte van de liberale strooming. Toen Friedrich Arnold Brockhaus, die van 1813–16 te Altenburg een onder grooten bijval gelezen staatkundig periodiek geschrift *Deutsche Blätter* uitgaf, in 1814 het voor den boekhandelaar Palm verderfelijk geworden geschrift *Deutschland in seiner tiefen Erniedrigung* weder wilde afdrukken, werd zijn aanvraag, waarin hij deze onderneming onder verwijzing naar de weder verkregen vrijheid van drukpers zocht te rechtvaardigen, door de directie der Saksische politie beslist van de hand gewezen wegens de voor den Staat gevaarlijke strekking van dit geschrift, en de

Pruisische minister van politie Von Wittgenstein sprak tegenover Hardenberg ronduit zijn misnoegen uit, dat het Berlijnsche militaire bestuur de zoogenaamde volksbladen als veronderstelde middelen om den nationalen geest aan te wakkeren in bescherming meende te moeten nemen zonder de nadeelige en gevaarlijke invloeden van zulke roboranties voldoende te onderzoeken en er behoorlijk rekening mede te houden. Hoe veiliger de regeeringen zich weder in het bezit van haar macht gevoelden, des te meer kregen dergelijke begrippen de overhand. De Duitsche Bondsakte van den 8sten Juni 1815 verzekerde nog in art. 18, dat de Bondsdag zich bij zijn eerste bijeenkomst zou onledig houden met het maken van gelijkvormige beschikkingen ten opzichte van de vrijheid van drukpers en de beveiliging van schrijvers en uitgevers tegen nadruk. De Heer Von Berg, de bondsdag-afgevaardigde voor Oldenburg, Anhalt en Schwarzburg, diende ook na eenigen tijd een voortreffelijke verhandeling over dit onderwerp in, maar hiermede was deze zaak ook afgedaan. Daarop volgden de bekende Carlsbader besluiten van den 20 September 1819, die vooreerst voor een tijdvak van vijf jaar geldig, later voor onbepaalden tijd werden verlengd en niet alleen de geheele dagbladpers alsmede alle gedrukte stukken tot een omvang van 20 vel aan censuur onderwierpen, maar ook den Bond het recht toekenden naar welgevallen geschriften verbeurd te verklaren en den redacteur van zulk een verbeurd verklaarde courant te verbieden gedurende vijf jaar op het gebied van den Duitschen Bond een ander staatkundig blad te redigeeren. De reeds vermelde *Rheinische Mercur* van Görres, die sedert Januari 1814 weder verscheen, werd reeds in 1816 door een bevel van het Pruisisch kabinet geschorst. Hetzelfde lot viel ook weldra ten deel aan een geheele reeks andere bladen, waaronder vooral het door Bertuch en diens schoonzoon Froriep opgerichte Weimarsche *Oppositionsblatt* onder leiding van den geestigen Ludw. Wieland, den oudsten zoon van den dichter, een bijzonder hooge vlucht had genomen. De nopens het Wartburgfeest in dit blad medegedeelde berichten brachten de Weimarsche regeering in zulke groote onaangenaamheden, dat de toenmalige uitgever verbannen werd. Hoewel het blad zijn titel veranderde en een gematigder toon aansloeg, moest toch de uitgaaf in November 1820 worden gestaakt. Evenzoo werden de sedert 1813 te Hamburg, later te Stuttgart uitkomende *Deutsche Beobachter*, de door Wetzel te Bamberg met goed gevolg geredigeerde *Fränkischer Mercur*, de door

Weitzel in het licht gegeven *Rheinischen Blätter*, de onder leiding van Butenschön staande *Speierer Zeitung* e. a. voor en na geschorst of door belemmerende maatregelen der censuur-ambtenaren in hun wezen gefnuikt.

In weerwil daarvan konden de regeeringen zich niet verhelten, dat de pers een macht was, die men op den duur slechts met behulp van gelijke wapens kon bestrijden. Door deze overweging geleid, richtte de Pruisische regeering in 1819 de *Preussische Staatszeitung* op met het doel om „feiten en oordeelvellingen ten opzichte van de Regeering en den Staat, die valsch of verkeerd worden voorgesteld en verspreid, mede te deelen, handelingen en maatregelen, die van de eerstgenoemde uitgaan van behoorlijke opmerkingen en toelichtingen te voorzien, of deze ook reeds van te voren, indien dit door de hooge besturen wordt noodig geacht, door doelmatige aankondigingen voor te bereiden”. De redactie werd vooreerst gevoerd door den geheimen staatsraad Von Stägemann en in 1821 door den hofraad Heun, die reeds in 1813 de in het hoofdkwartier van den Koning in het licht gegeven *Feldzeitung* had geredigeerd en tevens onder den verdichten naam van H. Claren door zijn zoetsappig-sentimenteele romans in wijden kring was bekend geworden. In het jaar 1843 nam dit blad den titel *Allgemeine Preussische Zeitung* aan, dien het later verwisselde voor *Königlich Preussischer Staatsanzeiger* en na 1871 met *Deutscher Reichs- und Preussischer Staatsanzeiger*. Eenige staatkundige beteekenis heeft dit blad nooit gehad. De vervolgingen van volksleiders en de onderdrukking van alle liberale persproducten, die in Pruisen het gevolg waren van de Carlsbader besluiten, verwekten niet alleen in het binnenland de grootste verbittering, maar prikkelden ook de buitenlandsche bladen tot scherpe critiek, die de Pruisische regeering poogde te bestraffen door op den 30sten December 1819 alle in Frankrijk, Engeland en de Nederlanden in de Duitsche taal uitkomende couranten op het gebied van den Pruisischen staat te verbieden. Voor de binnenlandsche pers werd als hoogste college van toezicht een oppercensuurraad ingesteld en alle tot dusver nog bestaande censuurvrijstellingen opgeheven.

De Juli-omwenteling in Frankrijk van 1830 oefende ook op Duitschland haar invloed uit en riep in snelle opeenvolging een geheele reeks van vrijzinnige bladen, vooral in Zuid-Duitschland, in het leven. Dit succes was evenwel van geen langen duur. Nauwelijks was de Duitse bondsvergadering van haar eersten schrik bekomen, of zij nam

weder tot alle oude middelen haar toevlucht en poogde door vernieuwde censuurmaatregelen en verbodsbepalingen den nieuwen geest te doodden. In de eerste plaats werd de verspreiding van het te Straatsburg bij G. Silbermann uitkomend blad *Das constitutionelle Deutschland* in alle bondsstaten verboden. Vervolgens kwamen in 1832 de *Deutsche Tribüne* van Wirth, *Der Westbote* van Siebenpfeiffer en de te Hanau verschijnende *Neue Zeitschwingen* van Georg Stein en Gust. Oehler, alsmede de Badensche bladen *Der Wächter am Rhein* en *Der Freisinnige* van Rotteck en Welcker aan de beurt. Op hen volgden de bij den uitgever Cotta verschijnende *Allgemeine politische Annalen*, de Hildburghausensche *Volksfreund* van Jos. Meyer, de te Zwickau door Magister Richter geredigeerde *Biene*, de *Neckarzeitung* te Stuttgart van Karl Schill en Heinr. Elsner, de te Darmstad verschijnende bladen *Der Beobachter in Hessen bei Rhein* en het *Neue hessische Volksblatt*, alsmede het onder leiding van Gottfried Eisenmann te Würzburg staande *Bairische Volksblatt*. De uitgevers en redacteurs werden meest in de gevangenis gezet of hun althans gedurende langen tijd de bevoegdheid tot leiding van andere bladen binnen het gebied van den Bond ontzegd. Pruisen kon zich nog maar altijd niet aan het stelsel van Metternich ontworstelen en volgde daarom bereidwillig zijn bondgenooten op den ingeslagen weg, ofschoon er zich reeds stemmen verhieven, die aan de Pruisische regeering den raad gaven zich vrij te maken van Oostenrijksche invloeden en onbeschroomd voor de openbare critiek der dagbladers de baan te betreden, die het door zijn nationale taak in Deutschland was voorgeschreven.

Naast de zwakke pogingen om in het belang der regeeringen onmiddellijken invloed op de bevolking uit te oefenen, werden een reeks van maatregelen genomen met het doel om aan de ontwikkeling van vrijzinnige bladen moeielijkheden in den weg te leggen; hiertoe behoorden behalve de censuurvoorschriften vooral de voorwaarden tot het verkrijgen van concessie en het stellen van borgtocht. In weerwil van deze beperkingen richtte de Deutsche journalistiek zich uit haar verval op te gelijk met den aanwakkerenden geest van belangstelling voor de publieke zaak. Terwijl oude couranten zooals de *Nürnbergger Correspondent* en het *Frankfurter Journal* zich door verscheidenheid van stof in de gunst van het publiek wisten staande te houden, ontstond daarnaast een menigte van bladen, die het liberalisme in al zijn schakeringen vertegenwoordigden. Tot de uiterste richting behoorde de onder

leiding van den advocaat Struve staande *Manheimer Abendzeitung*, die in 1846 werd verboden en door den *Deutschen Zuschauer*, die later hetzelfde lot deelde, werd vervangen. In denzelfden geest werkten de in 1841 opgerichte *Rheinische Zeitung* te Keulen, de naar socialistische begrippen overhellende *Trierer Zeitung* en de in 1841 begonnen en in 1845 verboden *Sächsische Vaterlandsblätter*. Een zeer belangrijken invloed vooral op de ontwikkelde volksklassen oefenden de in 1838 door Arnold Ruge en Echtermeier gestichte *Hallischen Jahrbücher* uit, die later onder den titel van *Deutsche Jahrbücher* naar Dresden moesten verhuizen. Een hoofdorgaan van het ultramontaansche katholicisme was de te Coblenz uitkomende *Rhein- und Moselzeitung*, terwijl als vertegenwoordigers van het gematigd liberalisme de *Weserzeitung*, de *Kölnische Zeitung* en de in October 1837 door F. A. Brockhaus opgerichte *Leipziger Allgemeine Zeitung* zich onderscheidden, en waarvan vooral de laatste in Noord-Duitschland tot aanzien en bloei kwam.

In Pruisen had het liberalisme aan de troonsbeklimming van Friedrich Wilhelm IV zeer groote verwachtingen vastgeknoopt, die nieuw voedsel ontvingen door het ministeriëel besluit van den 24sten December 1841, waarbij de censoren werden aangeschreven om bij de handhaving der censuur niet al te nauwlettend te werk te gaan, en door de kabinetsorder van den 4^{den} October 1842, die drukwerken van meer dan 20 vel geheel van de censuur bevrijdde. Aan deze hoop werd evenwel zeer spoedig de bodem ingeslagen. Het ontwaken der staatkundige dagbladders en de stichting van nieuwe bladen, die, zooals de in 1842 door Held opgerichte *Lokomotive* tot de massa des volks doordrongen en op het bestuur der openbare aangelegenheden critiek begonnen uit te oefenen, wekten het wantrouwen en spoedig het misnoegen van den Koning op. De *Leipziger Allgemeine Zeitung* werd door haar dagelijks vermeerderenden invloed het voorwerp van talrijke vijandige maatregelen, die ten slotte in het begin van 1843 tot een verbod van dit blad in Pruisen leidden en haar aanleiding gaven haar titel in *Deutsche Allgemeine Zeitung* te veranderen. Hetzelfde lot deelden de *Deutsche Jahrbücher* en de *Rheinische Zeitung*. Om voortdurend op de hoogte van de binnenlandsche periodieke letterkunde te blijven, gaf minister Von Rochow tegelijkertijd bij een circulaire last, dat alle presidenten geregeld berichten over de dagbladders in de provincies moesten inzenden. Deze verslagen moesten in het bijzonder handelen over het karakter en de strekking der cou-

ranten, opgaven over de waarde en doelmatigheid er van bevatten, de grootte der opslag, het aantal der in de provincies afgeleverde exemplaren, den omvang en trap van beschaving harer lezerskringen enz. Als bijlage moest bij deze opgaven een opsomming van de in de provincie gelezen buitenlandsche geschriften worden gevoegd. De Koning werd bij al deze maatregelen door de beste bedoelingen geleid; hij achtte de bestendinging der censuur in het belang van den Staat geboden, maar zocht tegelijkertijd naar middelen om de pers tegen administratieve willekeur te beschermen. Deze dacht hij te zullen vinden in de instelling van een onafhankelijk oppercensuurgericht, dat hij bij verordening van 23 Februari 1843 in het leven riep zonder daarmede ook maar iemand te bevredigen.

Eerst was de storm van het jaar 1848 noodig om al deze kunstmatige dammen weg te spoelen en de dagbladpers, die door deze machtige politieke beweging een ongedachte vlucht nam, vrij licht en vrije lucht te verschaffen. De Duitsche grondwet van 21 December 1848 bepaalde in artikel 4: „Elke Duitscher heeft het recht zijn meening vrij te openbaren door woord, schrift, druk en teekening. De vrijheid van drukpers mag onder geen omstandigheden en op geenerlei wijze door beperkende maatregelen, met name censuur, concessies, borgtochten, boeten van wege den Staat, beperkingen ten opzichte der drukkerijen of van den boekhandel, verbodsbepalingen van de posterijen of andere belemmeringen van het vrij verkeer gehinderd, geschorst of opgeheven worden. Omtrent persovertradingen, die van ambtswege worden vervolgd, wordt door gezworenen geoordeeld. Een wet op de drukpers zal door het Rijk worden uitgevaardigd.” Deze zelfde bepaling werd in de Pruisische geotrooieerde wet van 5 December 1848 opgenomen, en nog in hetzelfde jaar door afzonderlijke verordeningen de concessie-, borgtochts- en zegelbelasting der couranten afgeschaft. Dit zelfde geschiedde in bijna alle overige Duitsche staten. Van de aldus verleende vrijheid werd het meest onbeperkt gebruik gemaakt. Overal verzezen bladen en blaadjes van politieke strekking in groote menigte, die evenwel voor het grootst gedeelte even snel weder verdwenen, als zij waren ontstaan. Het duidelijkst openbaarde zich de beweging te Berlijn, waar voor de pers een geheel nieuw leven begon aan te breken. Het aantal daar bestaande couranten en periodieke geschriften zoowel van staatkundigen als wetenschappelijken inhoud bedroeg in het begin van 1848: 101; in den loop van dat jaar

ontstonden er 56 nieuwe bladen, daarentegen staaften gedurende dien zelfden tijd 55 bladen hun uitgaaf, waaronder 28 tot de nieuw opgerichten behoorden.

Onder dezulken, die reeds uit vroegeren tijd afkomstig waren, bevond zich ook de *Berliner Zeitungshalle*, in October 1846 door G. Julius gesticht en rijkelijk door kapitaal gesteund, die zich in 1848 tot een invloedrijk orgaan verhief, wegens haar radicale richting evenwel de ondersteuning der gegoede standen verloor en reeds in November 1848 moest uitscheiden. Hetzelfde lot ondergingen de gedurende de beweging opgerichte radicale bladen: de *Krakehler* van Bettziech-Beta, de *Ewige Lampe*, de *Berliner Grossmaul* e. a. Onder de bladen, die aan het jaar 1848 hun oorsprong danken en nog tegenwoordig in vollen bloei verkeerden, zijn te noemen de *Kladderadatsch*, die de Berlijnsche geestigheid in de Deutsche letterkunde invoerde, de toen ter tijde democratisch gezinde *Nationalzeitung*, thans het blad der liberale bourgeoisie, de *Urwählerzeitung*, die later in de *Volkszeitung* veranderde, door Aäron Bernstein opgericht en thans nog door Holdheim in vooruitstrevenden geest geredigeerd, en de *Neue Preussische Zeitung*, het orgaan der feudale partij, langen tijd onder de bekwame leiding van Wagener en thans de ijverigste vertegenwoordigster der staatkundige en kerkelijke reactie. Na Berlijn waren het voornamelijk in Silezië Breslau, in Rijn-Pruisen Keulen, in de provincie Saksen Erfurt en Halle en in Oost-Pruisen Koningsbergen, waar de radicale pers in den grootsten bloei stond. Zij werd door de in de volgende jaren uitgevaardigde persverordeningen en de wet van 12 Mei 1851, de wederinvoering van borgtochten, het courantenzegel, concessieplicht en andere beperkingen echter spoedig gefnuikt. Ook in Baden had de pers zich gedurende de omwenteling bijna geheel door de radicale partij laten beheerschen. Een bijzonder grooten invloed oefende de reeds vermelde *Deutsche Zuschauer* van Struve uit. Ook Mathy's *Rundschau* was niet zonder gewicht, evenals de sedert Juli 1847 te Heidelberg onder redactie van Gervinus opgerichte *Deutsche Zeitung*, die in October 1848 naar Frankfort ging verhuizen, waar zij in 1849 verdween. Ook in Saksen had de beweging van 1848 een groot aantal nieuwe bladen in het leven geroepen, die echter evenals de door Diezmann gestichte en door Oettinger voortgezette *Neue Leipziger Zeitung* grootendeels reeds in het jaar 1850 vielen als slachtoffers van de nieuwe voorschriften op de pers.

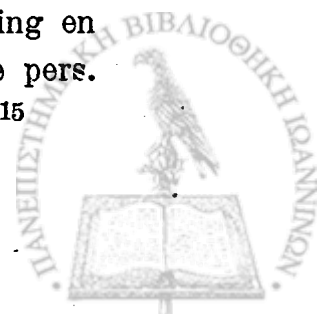
Al deze beperkingen en belemmerende maatregelen waren evenwel niet in staat om de vlucht, die de Duitsche journalistiek in het jaar 1848 had genomen, geheel te fnuiken en haar verdere ontwikkeling te verhinderen. Een werkelijk groot aandeel in deze versterking van de dagbladpers hadden ongetwijfeld de in 1847/48 op het Duitsche postcongres te Dresden voorbereide gelijkkluidende bepalingen ten opzichte van het voor de verzending der couranten te heffen port. Nog omstreeks 1865 bestonden in Duitschland zeventien afzonderlijke postbesturen, en elke postgrenspaal was vroeger voor de Duitsche pers een slechts tegen betaling van zware offers te overschrijden lijn, die even vaak terugkwam, als de postuniformen in dit land afwisselden. De postvoorschriften waren, zooals Hüttner in zijn bijdragen tot de kennis van het Duitsche postwezen aantoont, geheel willekeurig, en dikwijls bedroeg reeds het door het eerste postkantoor op de courant berekende port meer dan de abonnementsprijs. Zulke bladen konden dus in het geheel niet worden verzonden, indien zij twee of meer tollijnen moesten passeeren. Zoo kostte de *General Anzeiger für Deutschland* in Saksen 2 thaler, in Pruisen 5 th. 20 sgr.; het *Frankfurter Journal* kostte in het gebied der post van Thurn en Taxis 5 th. 21½ sgr., in Saksen 8 th., in Pruisen 11 th. 17 sgr.; de *Augsburger Allgemeine Zeitung* te Frankfort 11 th. 25 sgr., in Pruisen 16 th., Oostenrijk 24 th. 23½ sgr. enz. Aan dezen onverdraaglijken toestand maakten de besluiten van het postcongres een einde door voor het geheele gebied van de Duitsch-Oostenrijksche postvereeniging een naar den prijs der courant berekend, evenredig port, dat nimmer 25 % mocht te boven gaan, vast te stellen, welk bedrag gelijkmatig werd verdeeld tusschen de afzendinge en de bestellende administratie. Deze vermindering maakte het eerst mogelijk, dat goedkoope volksbladen, welker aantal men door de verplichting tot borgstellen zooveel mogelijk had zoeken te beperken, uit enkele middelpunten in groote hoeveelheden overal heen konden worden verspreid.

Aan den anderen kant droeg ook de omstandigheid, dat de couranten zelf beter waren geworden en meer overeenkwamen met de behoeften der bevolking, er toe bij haar geschikter te maken tot weerstand tegen de maatregelen der staatkundige reactie. De holle phrases, die in het jaar 1848 in vele persproducten de grootste plaats besloegen, hadden plaats gemaakt voor een meer kalme en zakelijke bespreking; de staatkundige courantenstijl was vooruit-

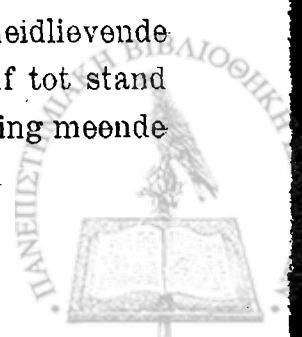
gegaan in karakteristieke juistheid en duidelijkheid en had een bepaalde terminologie voor de behandeling van politieke vragen aangenomen. De algemeene afmatting, die natuurlijk op de opbruisende beweging moest volgen, belemmerde wel is waar de ontwikkeling der pers in verschillende opzichten, maar aan den anderen kant kon de eenmaal opgewekte belangstelling van het volk in politieke zaken, die door den constitutioneelen zin en de regelmatig terugkeerende openbare verkiezingen steeds opnieuw werd aangewakkerd, op den duur toch niet worden gesmoord. Deze belangstelling groeide aan, toen in Pruisen de democratische oppositie, die zich in de eerste jaren van de conservatieve reactie mokkend uit het openbaar leven had teruggetrokken, weder ten tooneele verscheen en den parlementairen grond begon te bezigen tot bestrijding van haar tegenstanders, terwijl tegelijkertijd de in 1859 gestichte nationale vereeniging de agitatie voor het herstel der Duitsche eenheid opnieuw ter hand nam. Hoe scherper in het groote Duitsche rijk de verhouding tusschen regeering en vertegenwoordiging werd, des te krachtiger ontwikkelde het staatkundig leven in den boezem des volks en des te uitgebreider vormen nam de literatuur van den dag aan. De Pruisische perswet van 1851 legde het ontstaan van nieuwe couranten wél groote moeilijkheden in den weg, maar zij onttrok de beslissing der vraag, of de pers de wettelijke perken had overschreden, aan de administratieve willekeur en legde die uitsluitend in handen van den rechter. Een wijziging van dezen toestand ten gunste van de macht der regeering was langs den weg der wetgeving geheel zonder uitzicht van slagen, en daarom beproefde het ministerie zulks met de geotrooieerde persordonnantie van 1 Juni 1863, die aan het bestuur recht gaf een blad wegens deszelfs voortdurenden verkeerden toon na tweemaal waarschuwens op te heffen. Ook deze in November 1863 door het Huis der Afgevaardigden als in strijd met de wet weder ingetrokken maatregel miste zijn doel en droeg slechts bij tot versterking der bedreigde pers.

Terzelfder tijd hadden deze gebeurtenissen in de kringen der journalistiek de behoefte doen ontwaken om zich aaneen te sluiten tot een vastere organisatie. De tot dit doel bijeenroepen voorloopige samenkomenst te Frankfort in 1863 kwam tot een beslissend resultaat en richtte het Duitsche journalistenbond op, een vereeniging van schrijvers van Duitsche couranten en periodieke geschriften tot bespreking en bevordering der algemeene belangen van de Duitsche periodieke pers.

Zijn organen zijn: de sedert 1864 alle jaren gehouden algemeene vergaderingen, waaraan behalve de vertegenwoordigers der toegetreden couranten ook sommige journalisten kunnen deelnemen, doch enkel met raadgevende stem; de telken jare opnieuw gekozen commissie, die het journalistenbond naar buiten vertegenwoordigt, de algemeene vergaderingen bijeenroept, den rooster der werkzaamheden vaststelt, enz.; de drie jaar vooruitgekozen stad, die de loopende bestuurszaken moet regelen, en (sedert 1875) een vaste algemeene secretaris, die het archief van het journalistenbond houdt, de statistiek der pers bijwerkt, en jaarlijks verslag uitbrengt over alle belangrijke, op de drukperswetgeving betrekking hebbende rechterlijke beslissingen. De gewichtigste resultaten, die het journalistenbond heeft opgeleverd, zijn deszelfs belangrijke voorloopige werkzaamheden voor de Deutsche rijkswet op de drukpers, een reeks van gemakken in de postverzending der couranten, de stichting van een pensioenfonds voor Deutsche schrijvers, en het vormen van een ondersteuningsfonds voor weduwen en weezen van journalisten. Om naast de belangen der courantenuitgevers ook het eigenlijk schrijverselement een sterkere vertegenwoordiging in het journalistenbond te geven, werd in 1876 behalve aan de couranten ook aan de vereenigingen van journalisten het recht van lidmaatschap verleend.

De oorlogen tegen Denemarken en Oostenrijk in 1864 en 1866 losten de spanning, die in Pruisen tusschen de volksvertegenwoordiging en de regeering bestond, op; de daardoor veroorzaakte wijziging in de staatkundige toestanden had op de ontwikkeling der pers slechts in zoover invloed, dat door de veranderde partijverhoudingen ook de gedragslijnen der respectieve organen moesten worden gewijzigd. Verreweg het grootste gedeelte der liberale pers begroette de vervorming van het vaderland, die men als een trede op den weg tot volledige vereeniging van geheel Duitschland beschouwde, met geestdrift en trad even beslist voor de staatkunde der regeering op, als zij deze vroeger had bestreden. De democratische partij, die in elk geval in Noord-Duitschland slechts zwak was vertegenwoordigd, maar in haar in 1866 opgericht en door Dr. Guido Weiss geschreven orgaan *Die Zukunft* een der best geredigeerde bladen bezat, hield integendeel haar vijandige houding vol en drong in de eerste plaats op vrijheidlievende instellingen aan, voor welker gemis zij in de nog maar half tot stand gekomen vereeniging van Duitschland geen voldoende vergoeding meende

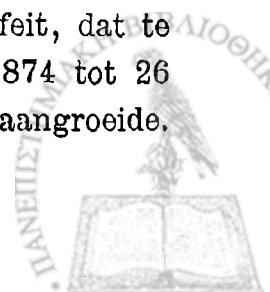
te vinden. Bij haar sloten zich alle elementen aan, die zich door de annexatie der nieuwe Pruisische provincies onmiddellijk voelden gekrenkt, zooals de *Hannoverische Volkszeitung*, of die uit overgeleverden Pruisen-haat of omdat zij zich in hun bijzondere belangen bedreigd achtten, zooals de *Stuttgarter Beobachter* van K. Mayer en het *Vaterland* van Sigl te Munchen, vijandelijk gezind waren tegen den nieuwen staat van zaken.

Intusschen deed de behoefte naar hervorming van de perswetgeving zich steeds dringender gevoelen. In Wurtemberg was reeds bij verordening van 24 December 1864 het oud edict van 1817 aangaande de vrijheid van drukpers weder ingevoerd; evenzoo had een reeks van kleine staten zooals Meiningen, Coburg, Reuss, Weimar, Altenburg, Lubeck, Bremen, beide Mecklenburgs e. a. herziening hunner bijzondere wetten voorgenomen; Baden kreeg in 1868 en Saksen in 1870 een nieuwe vrijzinnige perswet. Ook in Pruisen brachten de afgevaardigden Duncker en Eberty een ontwerp betreffende opheffing der beperkingen van de vrijheid van drukpers ter tafel; de vertegenwoordigers der regeering wezen er echter op, dat er reeds een algemeene perswet voor de staten van den Noordduitschen bond in voorbereiding was, en dat men daarop niet mocht vooruitloopen. Aldus werd het ontwerp ingetrokken, maar ook de beloofde Noordduitsche bondswet kwam het stadium der voorbereiding niet te boven, want reeds stond de oorlog met Frankrijk voor de deur, die den Noordduitschen bond ten grave zou voeren en op zijn plaats het Deutsche rijk zou stellen. Zooals in alle tijden van groote volksbewegingen deed ook in het jaar 1870 de belangstelling der groote massa des volks in de openbare gebeurtenissen haar invloed op de vermeerdering van debiet der voortbrengselen van de dagbladliteratuur gelden, maar ook hierbij werd de reeds door prof. Schott te Stuttgart opgedane ervaring bevestigd, dat tijden van staatkundige beroering zooals 1848 of van hooge vlucht in de nijverheid zooals 1872/73 veel gunstiger werken op het ontstaan van nieuwe politieke bladen dan jaren van nationale glorie. Staatkundige twisten versplinteren, doen partijen geboren worden zoowel als nieuwe organen van deze verrijzen; nationale geestdrift daarentegen, die zich tegen een buitenlandschen vijand richt, werkt verzoenend, legt verschillen bij en spoort aan tot aansluiting bij het bestaande. De statistiek der pers is helaas over het algemeen nog zoo gebrekkig, dat er geen betrouwbare cijfers ten opzichte van den omvang en de ver-

spreiding der nieuwsbladen voorhanden zijn. Zelfs de courantencatalogus der Duitsche rijkspost bevat slechts met nabijkomende nauwkeurigheid de bladen van die staten, waarvan de posterij onder rijksbestuur staat, terwijl de plaatselijke couranten uit Beieren en Wurtemberg daarin in groot aantal ontbreken. In de verslagen van het journalistenbond zijn slechts juiste cijfers nopens de Berlijnsche dagbladpers te vinden. Volgens deze opgaven bedroeg het aantal couranten en periodieke geschriften der hoofdstad op het einde van het jaar 1869: 192, 1870: 206, 1871: 215; er waren namelijk in het jaar 1870 nieuw opgericht 38 en gestaakt 24, in 1871 ontstaan 33 en verdwenen 24 bladen, een vermeerdering en vermindering die over het algemeen gelijk staat met het gemiddelde van gewone jaren. Daarentegen was het getal uit Berlijn verzonden couranten, dat in het jaar 1869 ongeveer 40 miljoen beliep, in 1870 tot omstreeks 59 miljoen gestegen en bedroeg in 1871 nog meer dan 56 miljoen. In de jaren 1872 en 1873 bedroeg het aantal nieuw gestichte bladen daarentegen 50 en 41, en toch verminderde het debiet naar buiten van de Berlijnsche couranten in deze jaren tot 54.40 en 54.17 miljoen nummers.

De nationale strooming, door den oorlog teweeggebracht, was natuurlijk noodlottig voor dat deel der pers, hetwelk de democratische oppositie voortzette; ook de *Zukunft* viel als offer van de algemeene kentering in de gevoelens, en ofschoon de schrijver in 1872 opnieuw een poging deed om door een weekblad *Die Wage* de verspreide partijgenooten weder te verzamelen, dankte hij den kring zijner abonnés, die de voortzetting der onderneming tot 1879 mogelijk maakten, toch meer aan zijn welversneden pen dan aan de getrouwheid der overtuiging van zijn lezers. Op de puinhoopen der democratische partij verhieven zich evenwel weldra twee nieuwe tegenstanders der regering, die met buitengewone roerigheid en onmeedoogenlooze verbittering den strijd in de dagbladpers opnamen: de sociaal-democratische en de clericale partij. Niet weinig begunstigd werd de uitbreiding dezer oppositie-bladen door de gemakken, die de nieuwe rijksperswet van 7 Mei 1874 aan de journalistiek verleende, en die vooral aan de Pruisische dagbladpers, die tot dusver aan zegelbelasting was onderworpen geweest, ten goede kwamen. De invloed dezer belasting op de ontwikkeling der pers wordt het best gekend uit het feit, dat te Berlijn het aantal nieuwopgerichte bladen, dat zich in 1874 tot 26 bepaalde, in 1875 tot 83, een tot dusver ongehoord cijfer, aangroeide.

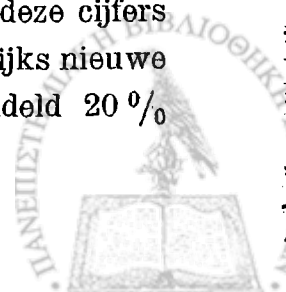
De sociaal-democratische beweging, door Lassalle in het leven geroepen, werd het eerst in de journalistiek vertegenwoordigd in het begin van 1865 door den *Socialdemokrat*, die door Schweitzer, ondersteund door de medewerking van Engels, Liebknecht, Marx, Herwegh, Rüstow, Wuttke e. a. niet zonder journalistisch talent werd geredigeerd, evenwel op den 30sten April 1871, nadat de algemeene volksbeweging de Duitse sociaal-democratie bijna geheel had verzwolgen, weder de uitgaaf moest staken. Reeds in hetzelfde jaar evenwel begon zij weder langzaam het hoofd op te steken. Den 1sten Juli 1871 werd de *Neue Socialdemokrat*, het centraal-orgaan der algemeene Duitse werkliedenvereeniging, en van den kant der onder leiding van Liebknecht staande communistische fractie op ongeveer denzelfden tijd een aantal plaatselijke bladen, de *Chemnitzer freie Presse*, *Braunschweiger Volksfreund* e. a. opgericht. Nadat op het congres te Gotha (22 tot 27 Mei 1875) de vereeniging van beide fracties was tot stand gekomen, werd de uit het *Demokratisches Wochenblatt* van de volkspartij ontstane, door Liebknecht geredigeerde *Volksstaat* te Leipzig onder den titel *Vorwärts* tot het eenig centraal-orgaan verheven. Hasselmann, de voormalige redacteur van den daardoor overbodig geworden *Neue Socialdemokrat*, ging naar Elberfeld en gaf daar de *Rothe Fahne* uit. De ontwikkeling der partij maakte thans buitengewone vorderingen, zoodat zij in 1878 behalve het centraal-orgaan *Vorwärts* een geïllustreerd familieblad *Die Neue Welt* en twee periodieke geschriften *Die Rundschau* en *Die Zukunft* die te Hamburg en Berlijn verschenen, 14 werkliedenorganen en 50 locale bladen bezat, waarvan de Berlijnsche *Freie Presse* het belangrijkste en invloedrijkste was.

De opruiende invloed, dien deze journalistiek op de groote massa uitoefende, had de regeering reeds langen tijd op middelen doen peinzen om een wettig wapen tot haar onderdrukking te verkrijgen, echter zonder hiertoe de toestemming van den Rijksdag te kunnen verwerven. Eerst de in het voorjaar van 1878 snel op elkander volgende moord-aanslagen van Hödel en Nobiling riepen een ommekeer in de gezindheid der wetgevende vergadering te voorschijn en deden haar besluiten tot de aanneming van de wet „tegen het voor het algemeen belang gevaarlijk streven der sociaal-democratie,” van 21 October 1878. Deze wet machtigde de politie om alle gedrukte stukken, waarin sociaal-democratische, socialistische of communistische meeningen wor-

den geopenbaard, die de omverwerping der bestaande staatkundige of maatschappelijke orde beoogen en de openbare rust, in het bijzonder de eendracht der volksklassen bedreigen, onmiddellijk te verbieden. Van deze volmacht werd ruim gebruik gemaakt, zoodat na verloop van zes maanden 94 binnen- en buitenlandsche couranten verboden en de sociaal-democratische pers in Duitschland geheel onderdrukt was. Wel is waar werd bijna overal beproefd het verboden orgaan door een ander te vervangen, dat in overeenstemming met de gewijzigde omstandigheden was gebracht, maar in de meeste gevallen leden deze pogingen schipbreuk of door de tusschenkomst der politie of door de onverschilligheid der lezers, aan wie de gematigde bladen oogenschijnlijk niet bevielen. Dit moest vooral Hasselmann met zijn couranten *Glückauf* en *Berlin*, alsmede later met zijn *Deutsche Reichszeitung* te Hamburg ondervinden. Een gelukkigen tref had men te Hamburg en Breslau, waar *Gerichtszeitungen* in het leven werden geroepen, die tevens door belangwekkende berichten over rechtszaken, enz. een groot publiek van lezers wisten te boeien. Een nog aanmerkelijk grootere macht dan de sociaal-democratie ontwikkelde de clericale partij in de dagbladpers. Zij beschikte in 1878 over een aantal van 267 couranten en periodieke geschriften, waarvan er 140 op Pruisen, 77 op Beieren, 18 op Hessen, 16 op Wurtemberg en 10 op Baden kwamen, en de overigen over de kleinere staten waren verdeeld. Het hoofdorgaan der door het centrum van den Rijksdag vertegenwoordigde partij vormt de tot 1878 door Majunke, thans door Franz te Berlijn geredigeerde *Germania*, die ter zijde gestaan wordt door het op een kolossaal debiet berekende, onder de bekwame leiding van Nienkemper staande *Schwarze Blatt*.

Het gezamenlijk aantal van de volgens de Postlijst in het Deutsche rijk verschijnende couranten en periodieke geschriften bedraagt 4256; daarvan komen op Pruisen 2263, op Beieren 501, Saksen 481, Wurtemberg 258, Baden 136, Hessen 115, Elzas-Lotharingen 64, enz. De Pruisische bladen kunnen over de afzonderlijke provincies als volgt worden verdeeld: Brandenburg 520, Rijnprovincie 371, Silezië 265, Hannover en Saksen elk 168, Hessen-Nassau 161, Westfalen 160, Sleeswijk-Holstein 110, Pommeren 97, Oost-Pruisen 94, Posen 73, West-Pruisen 71 en Hohenzollern 5 bladen. Natuurlijk zijn deze cijfers aan voortdurende schommelingen onderworpen, daar er dagelijks nieuwe couranten ontstaan, en van de nieuw opgerichten gemiddeld 20 %

reeds weder in het eerste en 21 % in het tweede jaar verdwijnen. Van alle naties heeft Duitschland naar het aantal zijner couranten de meest ontwikkelde pers, omdat de journalistiek nergens minder ge-centraliseerd is dan daar, en elk deel van het land in zijn behoefte aan literatuur van den dag voor het grootst gedeelte zelf voorziet. Terwijl in Engeland de verhouding tusschen de pers in de hoofdstad en in de provincies ongeveer tot elkaar staat als 400 tot 1000 en in Frankrijk als 1000 tot 2500, wordt deze verhouding in het Duitsche rijk als 350 tot 3900, en indien men zich alleen tot Pruisen bepaalt als 350 tot 1900.

Onder de 350 te Berlijn uitkomende couranten en periodieke geschriften bevinden zich 49 bladen, die zich met staatkundige en maatschappelijke vragen bezighouden; 120 zijn gewijd aan kunst en wetenschap en even zooveel aan de nijverheid, den handel en den landbouw; 20 beoogen godsdienstige doeleinden, de overigen zijn deels belletristische bladen, deels amtelijke organen ter publicatie. Bovendien bestaan er 14 deels gedrukte, deels gepolygrapheerde *Correspondenzen*, die voornamelijk ten doel hebben aan de courantenredacties staatkundige of plaatselijke berichten te verschaffen. Onder de politieke couranten noemen wij: de sedert 1722 bestaande *Vossische Zeitung* onder redactie van den als dichter en schrijver voor de jeugd bekenden Hermann Kletke, het hoofdorgaan van de partij van den vooruitgang; de eveneens reeds vermeldde in 1848 gestichte en door Dernburg geredigeerde *Nationalzeitung*, de leidster der nationaal-liberale pers; het jongere *Berliner Tageblatt* onder niet onbekwame leiding, in liberalen geest en beantwoordende aan den smaak van het groote publiek, waaronder het binnen korten tijd zeer verspreid is geworden; de *Post* en de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, beide vrijwillig op de hand der Regeering, de eerste als orgaan der (vrij-conservatieve) Deutsche rijkspartij; de *Neue Preussische (Kreuz-) Zeitung*, de vertegenwoordigster van den conservatieven adel onder de grondbezitters en der kerkelijke orthodoxie; de *Deutsche Landeszeitung*, het orgaan der agrariërs, het *Berliner Fremdenblatt*, de vooruitstrevende *Volkszeitung* en de hetzelfde standpunt innemende *Bürgerzeitung*, die zich heeft ontwikkeld uit de nog eveneens bestaande, in 1864 door Held gestichte, beslist vrijzinnige *Staatsbürgerzeitung*; de nationaal-liberale *Tribüne* en de vooral sedert de onderdrukking der socialistische pers zeer verspreide democratische *Berliner Zeitung*. Hierbij komen de voornamelijk handelsbe-

langen bevorderende maar tegelijkertijd staatkundige *Berliner Börsenzeitung*, *Börsencourier*, *Bank- und Handelszeitung*, *Neue Börsenzeitung*, *Actionär* e. a., evenals de weekbladen *Die Gegenwart*, *Deutsches Montagsblatt* van Arthur Levysohn; *Berliner Montagsblatt* van Schmidt-Cabanis, eindelijk nog de staatkundige humoristische bladen *Kladderadatsch*, *Berliner Wespen* en *Ulk*.

Onder de groote staatkundige couranten, die in de provincies van Pruisen uitkomen, zijn als de belangrijkste, die ook buiten de provinciale grenzen worden verspreid, te noemen: de nationaal-liberale *Hannoverische Courier* en de Welfische *Deutsche Volkszeitung* in Hannover, de democratische *Frankfurter Zeitung*, in het bijzonder rijk aan invloed door haar handelsgedeelte, het *Frankfurter Journal* en de *Neue Frankfurter Presse* te Frankfort a/d M., de *Hessische Morgenzeitung* te Kassel en de *Rheinische Courier* te Wiesbaden; in Rijn-Pruisen in de eerste plaats de in het binnen- en buitenland zeer verspreide *Kölnische Zeitung*, die evenals de *Frankfurter Zeitung* ook in een wekelijksche uitgaaf verschijnt, de *Kölnische Volkszeitung* en de Akensche *Echo der Gegenwart*, beide ultramontaansch; de onder leiding van Ernst Scherenberg staande *Elberfelder Zeitung* en de *Barmer Zeitung*; in Westfalen de *Dortmunder Zeitung* en de *Westfälische Zeitung* te Dortmund evenals de *Westfälischer Mercur* te Munster. In Saksen staat op de eerste rij de *Magdeburgische Zeitung*, het oudste der bestaande Duitsche bladen, daar de voorhanden jaargangen tot 1717 en enkele nummers tot 1626 teruggaan; daarnaast zijn nog slechts de *Hallesche Zeitung* en de *Saalezeitung* te Halle der vermelding waard.

In Pommeren zijn op te merken de *Stettiner Zeitung*, de *Neue Stettiner Zeitung*, de *Pommersche Zeitung* en de *Ostseezeitung*, alle te Stettin uitkomende; in de provincie Posen de *Bromberger Zeitung* en de *Ostdeutsche Presse* te Bromberg, evenals de *Posener Zeitung* en de *Ostdeutsche Zeitung* te Posen. In Oost-Pruisen heeft de *Königsberger Hartungsche Zeitung* en in West-Pruisen de *Danziger Zeitung* den grootsten invloed; naast de laatste valt nog de *Graudenzener Gesellige* op te noemen. Onder de Silezische bladen munten de tot ver in de 18^e eeuw teruggaande *Schlesische Zeitung* en *Breslauer Zeitung* evenals de na den Duitsch-Franschen oorlog van 1870—71 opgerichte *Schlesische Presse* te Breslau en de *Görlitzer Nachrichten und Anzeiger* door een breeden kring van lezers uit. Uit Sleeswijk-Holstein zijn alleen de *Altonaer*

Nachrichten en de *Itzehoer Nachrichten* evenals de *Flensburger Norddeutsche Zeitung* en de *Kieler Zeitung* aan te stippen. Onder de Noordduitsche bladen blijven nog de *Weserzeitung* te Bremen, de *Hamburger Nachrichten*, de *Hamburger Correspondent* en de *Börsenhalle* te Hamburg, de *Eisenbahnzeitung* te Lubeck, het *Braunschweiger Tageblatt*, de sedert 1710 bestaande *Rostocker Zeitung* en de veelgelezen *Hildburghausensche Dorfzeitung* te vermelden.

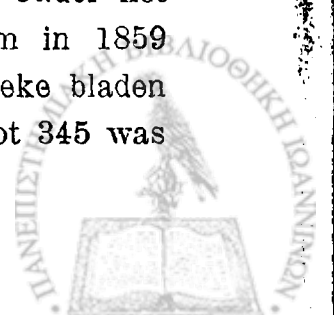
In het koninkrijk Saksen bestaat een buitengewoon omvangrijke plaatselijke pers, en daardoor is het aantal groote couranten gering. De grootste verspreiding valt te beurt aan de *Dresdener Nachrichten*; behalve deze is van de pers der hoofdstad nog het in 1853 gestichte regeeringsorgaan, het *Dresdener Journal*, de nationaal-liberale *Dresdener Zeitung* en de conservatieve *Sächsische Volksfreund* vermeldenswaard. Daarentegen heeft Leipzig reeds door zijn standpunt in den boekhandel een in het ooglopende beteekenis voor de pers. Naast de officiële *Leipziger Zeitung* werkt als onafhankelijk blad in den geest van het constitutionalisme en van een Duitsch-nationale politiek de reeds vermelde, sedert 1863 door den als voormalig redacteur der *Deutsche Annalen* en der *Weimarer Zeitung* bekenden prof. Biedermann geredigeerde *Deutsche Allgemeine Zeitung*; het meest gelezen blad uit Leipzig is het in nationaal-liberalen geest geschreven *Leipziger Tageblatt*.

Aan het hoofd van de in Zuid-Duitschland uitkomende staatkundige couranten staat nog altoos de *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Behalve deze bestaan er te Beieren nog als groote organen de *Fränkische Kurier* en de *Correspondent von und für Deutschland* beide te Neurenberg, de *Neue Würzburger Zeitung* en de in 1867 opgerichte, eerst door Fröbel, thans door Cajus Möller met journalistisch talent geredigeerde *Süddeutsche Presse* te Munchen. In Wurtemberg is nog altoos de in 1785 opgerichte *Schwäbischer Mercur* een der meest gelezen bladen. In aantal van geabonneerden wordt hij enkel overtroffen door den *Schwarzwälder Boten* te Oberndorf en het *Stuttgarter Neue Tagblatt*. Bovendien eischt nog vermelding de Heilbronsche *Neckarzeitung* en de anti-Pruisische *Beobachter* te Stuttgart. Onder de Badensche bladen is de *Badische Landeszeitung* te Carlsruhe het belangrijkste. Daarnaast staan nog het regeeringsorgaan, de *Karlsruher Zeitung*, de liberale *Breisgauer Zeitung* te Freiburg en de democratische *Neue Badische Landeszeitung* te Mannheim. In het groothertogdom Hessen zijn de

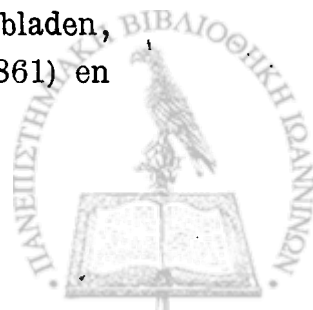
hoofdbladen de *Darmstädter Zeitung*, het orgaan der Hessensche regeering, de nationaal-liberale *Hessische Volksblätter*, vroeger *Hessische Landeszeitung*, en de oudkatholieke *Mainzer Zeitung*, waartegenover het *Mainzer Journal* het ultramontanisme vertegenwoordigt. In Elzas-Lotharingen is de staatkundige dagbladpers natuurlijk betrekkelijk zwak ontwikkeld, omdat zij hier nog niet de vrijheden van de rijksdrukkerswet geniet, maar onder de bepalingen van de dictatuurwet staat. Naast de officieuze *Lothringer Zeitung* (*Gazette de Lorraine*) vallen in Lotharingen op te merken de onafhankelijke liberale *Metzer Zeitung*, de *Moniteur de la Moselle*, onder de Fransche heerschappij regeeringsblad, thans het hoofdorgaan der protest-partij, de ultramontaansche *Voeu national* en de vroeger republikeinsche, thans kleurlooze *Courier de la Moselle*; in Elzas behalve de regeeringsgezinde *Neue Müllhauser Zeitung*, de *Strassburger Zeitung*, tot voor korten tijd het orgaan der Duitsche regeering en het onder leiding van Schneegans staande *Elsässer Journal* (vroeger *Courier du Bas-Rhin*) te Straatsburg, het hoofdorgaan der autonomisten.

De eerste sporen van periodieke geschriften in Oostenrijk worden op het eind der 16^e eeuw gevonden, toen er vliegende bladen: *Relationen* en gedrukte z. g. „Turkencouranten” verschenen; in 1615 begon Mathias Formies, Weener boekdrukker, een courant als nadruk van vreemde berichten uit te geven, in 1671 verscheen het *Wiener Blättl*; ter zelfder tijd bestonden er te Praag, Linz enz. couranten; in 1703 verschenen *Posttägliches Mercurius* en *Wienerisches Diarium*, het laatste werd regeeringsblad, veranderde in 1780 zijn naam in *Wiener Zeitung*, welken titel de officiële courant nog tegenwoordig draagt. In den geheelen keizerlijken staat Oostenrijk telde men in het begin van 1846, na aftrek van 18 advertentiebladen en dergelijke, 155 couranten en periodieke geschriften, waaronder 41 staatkundige bladen, die hun stof meest uit de officiële *Wiener Zeitung* en den *Oesterreichischen Beobachter* putten. De vrijheid van drukpers, die 15 Maart 1848 met de constitutie werd bewilligd, deed 217 nieuwe bladen ontstaan; het aantal dagbladen bedroeg in 1848: 388, 1849: 215, 1850: 180, 1851: 188, 1852: 172; zoo schielijk nam de uitgaaf weder af. Onder het repressief systeem bleef de pers op dezelfde hoogte, nam in 1859 weder een hoogere vlucht, zoodat in 1862 het aantal politieke bladen van 59 in 1852 tot 109, het gezamenlijk aantal van 172 tot 345 was

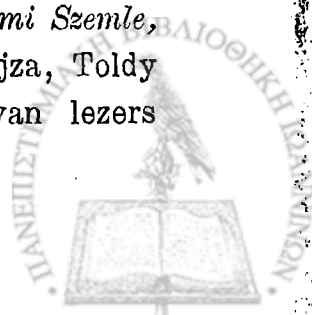
geklommen; in 1873 bedroeg het aantal couranten 866. In het jaar 1882 verschenen daarentegen in de geheele Oostenrijk-Hongaarsche monarchie ongeveer 1200 couranten en periodieke geschriften; ongeveer 900 daarvan, dus drie vierden, komen op Cisleithanië (400 alleen op Weenen), en wel 600 in het Duitsch, 200 in het Slawisch, 70 Italiaansch, 9 Hebreeuwsch, 5 Fransch, terwijl de meerderheid der in Transleithanië uitkomende bladen in het Magyaarsch en Slawisch zijn geschreven. Na 1848 waren de belangrijkste staatkundige couranten *Presse* en *Ostdeutsche Post* (in 1866 gestaakt); sedert 1864 neemt de *Neue Freie Presse* den eersten rang in.

De bladen, die vóór 1848 in Bohemen in de Czechische taal uitkwamen, gingen met de omwenteling van 1848 meest te gronde, maar werden door een grooter aantal nieuwen vervangen. In het jaar 1840 kwamen te Praag 9 Boheemsche bladen uit; in 1851 bestonden er in het geheel 32, waarvan 11 in Bohemen, 15 in Moravië, 4 in Hongarije (Slowaken) en 2 te Weenen verschenen. Vóór 1846 stonden de *Prázké Noviny* onder redactie van Klučak bijzonder in aanzien. Na Maart 1848 vertegenwoordigde de *Národní Noviny*, onder leiding van Havlicek, de uiterste grens der nationale meeningen in Bohemen, maar werd in Augustus 1849 verboden. Sedert is het getal der eigenlijke staatkundige bladen zeer ingekrompen; in 1855 telde men slechts 3 politieke couranten met 7 andere bladen. Met de herleving der nationale ideeën in Oostenrijk breidde zich de periodieke pers der Czechen ook snel uit. In het jaar 1864 verschenen er in de Boheemsche taal reeds 7 politieke couranten en 17 andere bladen (waaronder 4 voor de Slowaken); in het jaar 1880 evenwel 131 onder de 1074 periodieken van de geheele Oostenrijksch-Hongaarsche monarchie. In het jaar 1878 kwamen er te Praag 104 periodieke geschriften uit, waaronder 66 in de Boheemsche, 36 in de Deutsche en 2 in andere talen; politieke bladen waren er 13 in de Boheemsche en 9 in de Deutsche taal. Het invloedrijkste politieke blad is *Národní Listy*, het orgaan der radicaalste partij; *Pokrok* is het orgaan der conservatieve partij. Te Brünn verschijnen *Moravské Noviny* en *Moravská Orlice*. Onder de Boheemsche periodieke geschriften zijn vermeldenswaard: *Casopis musea*, *Casopis lékařuv*, *Květy*, *Listy filologické*, *Lumír*, *Osvěta*, *Právník*, *Světovzor*, *Vesmír*. Buitendien verschenen in 1877 nog negen Czechische couranten in Amerika (één dagblad te New-York en acht weekbladen, waarvan het belangrijkste is de *Slavia* te Chicago, sedert 1861) en

twee in het Duitsche rijk (te Bremen en Dresden). Voor de Wenden in de Bovenlausitz verschenen in 1879 4 nieuwsbladen te Bautzen (het weekblad *Serbske Noviny* sedert 1842), 1 te Hoyerswerda en voor de Nederlausitz 1 te Kottbus.

De eerste behoorlijke courant in Hongarije begon in 1721 in de Latijnsche taal te verschijnen. De eerste in de Magyaarsche taal geschreven courant werd in 1781 door Matthias Ráth te Presburg opgericht, die weldra verscheidene navolgers vond. Daartoe behoorden de aan politiek, literatuur en verpoozing gewijde bladen *Mindenés Gyűjtemény*, *Orpheus*, *Kassai Muzéum*, *Urania* enz., terwijl andere, zooals *Nyelvmivelő Társaság munkái* en het *Erdélyi Muzéum* meer een letterkundige strekking hadden. De eerste plaats onder de algemeen wetenschappelijke periodieke geschriften nam echter *Tudományos Gyűjtemény* in, eerst onder redactie van Fejér, later van Horváth en ten slotte van Vörösmarty. De louter staatkundige journalistiek bepaalde zich vóór het jaar 1830 bijna alleen tot de onder leiding van Kulcsár staande *Hazai és külföldi tudósítások*, die in den *Hasznos mulatságok* een bijblad bezat; ook vonden onder de beschaafden de Latijnsche *Ephemerides Posonienses* nog vele lezers. Aandacht trokken vooral bij het jongere geslacht de geestige opstellen van den patriot Stephan Széchenyi in den hervormingsgezinden *Jelenkor*, waarbij de *Társalkodó* als wetenschappelijk en onderhoudend feuilleton was gevoegd. Zijn eigenlijke beteekenis verkreeg evenwel het Magyaarsch journalisme, dat in Hongarije over het algemeen tot een veel invloedrijker en dieper ingrijpende rol in de geschiedenis der politieke zoowel als letterkundige ontwikkeling van de natie was geroepen dan in eenig ander Europeesch land, eerst, toen Lodewijk Kossuth in den *Pesti hírlap*, die van 1841—44 door hem zelf, vervolgens door Szalay en Csengery werd geredigeerd, de belangstelling voor het ontwaakte letterkundig leven op alle lagen der bevolking wist over te planten. Daartegenover werkten, behalve de Duitsche *Pester Zeitung*, de van 1840—43 door Aurelius Dessewffy, van 1843—48 door diens broeder Emile Dessewffy geredigeerde *Budapesti híradó* als orgaan der conservatieve partij, en de *Nemzeti Ujság*, die tot aan de Maartrevolutie van 1848 de belangen van den adel behartigde. Daarnaast ontstonden verscheiden letterkundige en wijsgeerige weekbladen, zooals *Eletképek*, *Szépirodalmi Szemle*, *Divatlap*, *Honderű*, vooral echter het *Athenaeum* door Bajza, Toldy en Vörösmarty geschreven, enz. die een grooten kring van lezers

verkregen, terwijl verschillende vroegere periodieke geschriften, zooals *Tudományös Társ* slechts een geringen aftrek konden vinden. Een nieuwe vlucht nam de Hongaarsche journalistiek na de Maartdagen van 1848. Behalve de *Pesti hirlap* verscheen sedert 1 Juli onder leiding van Bajza *Kossuth Hirlapja*, het orgaan van Kossuth, dat ongeveer 4000 gabonneerden telde. Hierbij kwamen de reeds vermelde *Nemzeti Ujság*, die evenwel een eigenaardigen volkston had aangenomen, de *Közlöny*, als orgaan van het Hongaarsch ministerie, de door Karl Vida geredigeerde *Figyelmező* en ongeveer 20 andere zuiver politieke of politiek-literarische bladen, die bij de demping van de Hongaarsche revolutie hun einde vonden. In het begin van 1855 telde men reeds weder 15 bladen in de Magyaarsche taal. Onder de laatsten bevonden zich echter slechts twee politieke bladen, de *Budapesti hirlap*, in 1849 door Szilágyi opgericht, de officiële courant, en *Pesti napló*, eveneens in 1849 door Császár gesticht, later door Török, Kemény geredigeerd, een meer patriotsch dagblad. Het eenig, streng wetenschappelijk periodiek geschrift in Hongarije was het *Uj magyar múzeum*, onder leiding van Toldy. Des te rijker had de belletristische journalistiek zich ontwikkeld, onder welker vertegenwoordigers de weekbladen *Délibáb*, *Hölgyfutár*, *Divatcsarnok* en *Szépirodalmi lapok* de voortreffelijksten konden genoemd worden. Door de gewijzigde staatkundige verhoudingen van 1861 in Hongarije heeft de periodieke pers zeer veel gewonnen.

In het jaar 1880 had Hongarije in het geheel 356 Hongaarsche, d. w. z. Magyaarsche couranten en periodieke geschriften, waaronder 29 staatkundige dagbladen, 38 staatkundige weekbladen, 22 kerk- en schoolbladen, 12 letterkundige bladen, 57 vakbladen, 83 kleurlooze provinciale couranten, enz. Bovendien waren er 120 Duitsche (waaronder de in staat- en staathuishoudkundig opzicht uitstekende, in 1854 opgerichte *Pester Lloyd*), 56 Slawische, 21 Rumeensche couranten en geschriften. Het aantal der Magyaarsche bladen is sedert nog met 70 vermeerderd; in Buda-Pest alleen verschijnen er 168, in de overige talen is het aantal vrijwel onveranderd gebleven.

In Croatië riep de zoogenaamde „Illyrische” beweging de eerste couranten te voorschijn; het waren de door Ljudevit Gaj in 1834 te Agram gestichte *Hrvatske Noviny* (later *Narodne Noviny*, onder welken titel zij nog als officiëel dagblad verschijnt) en de *Danica* (hoofdzakelijk aan de fraaie letteren gewijd). In Dalmatië verscheen de

eerste Croatische (en tevens Italiaansche) courant: *Kralski Dalmatin* gedurende de Fransche overheersching 1806—10 te Zara; later eveneens aldaar de *Zora Dalmatinska* (sedert 1844) en de *Dubrovnik* (sedert 1849) te Ragusa. In het jaar 1877 verschenen in het geheel 26 Croatische couranten, waarvan de meesten te Agram: *Obzor*, dagblad der nationale partij (sedert 1871), *Vienac* voor belletrie (sedert 1867), *Rad* (sedert 1867) en *Ljetopis* (sedert 1877) beide van de Zuidslawische academie van wetenschappen, e. a.; een te Zara (*Narodni List*, tweemaal per week), een te Vinkovac, Warasdin, Kralevic (*Primorac*, driemaal per week).

Bij de Slovenen gaf Vodnik in 1797 de eerste courant: *Ljublanske Novine* te Laibach uit, maar deze soort van literatuur vatte eerst wortel met de *Novice*, die Bleiweis sedert 1843 eveneens aldaar uitgeeft. Sedert 1848 volgden talrijke andere meer of minder kortstondige ondernemingen te Laibach, Klagenfurt, Görr, Triest, Gratz e. a., en in 1878 verschenen in het geheel 20 Slowenische couranten. Belangrijk voor de letterkunde is de *Slovenska Bcela* later *Slovenski Glasnik* (1840—67).

Italië.

De eerste sporen der journalistiek worden in Italië gevonden omstreeks het midden der 16^e eeuw, en wel te Venetië. De regeering dezer republiek, destijds in oorlog met de Turken, maakte van tijd tot tijd geschreven berichten (*notizie scritte*) over de belangrijkste krijgsvorvallen bekend, die op sommige openbare plaatsen tegen een leesgeld van een pasmuntstukje, *gazzetta* genaamd, door de nieuwsgierigen konden worden geraadpleegd. Van dit muntstuk kregen volgens sommiger meening de nieuwsbladen in Italië zoowel als later in Frankrijk (*gazette*), Spanje en Engeland hun naam. Een aanzienlijke verzameling van zulke bladen wordt in de nationale bibliotheek (Magliabecchische verzameling) te Florence, een stuk uit het jaar 1570 in het Britsch Museum gevonden. De achterdochtige regeering van Venetië was echter zoo afkeerig van verspreiding van staatkundige tijdingen, dat zij nog

lang na de invoering van de boekdrukkunst alleen geschreven couranten duldde. Toen er ten slotte gedrukte nieuwsbladen mochten uitkomen, wekten deze den argwaan van den Romeinschen Stoel op. Paus Gregorius XIII vaardigde zelfs een bul uit tegen de courantschrijvers, die toen ter tijde *Menanti* heetten, en die hij door een woordspeling als dreigende (*minantes*) aanduidde. De journalistiek in den eigenlijken zin van het woord kon evenwel, in weerwil van haar vroegtijdig begin, juist in Italië eerst in de laatste tijden tot ontwikkeling komen. Nog tegenwoordig dragen vele couranten en tijdschriften in dit land een provinciaal, ja zelfs stedelijk karakter; in verhouding hebben slechts weinige zich kunnen verheffen tot een algemeene nationale beteekenis.

Ten tijde van het absolutisme en der geestelijke en wereldlijke censuur kon nauwelijks sprake zijn van een staatkundige dagbladers. Het meest in aanzien stonden nog de geprivilegeerde couranten van Milaan, Venetië, Turijn, Genua, Bologna, Lucca, Florence, Rome, Napels en Palermo. Natuurlijk lieten deze ambtelijke bladen zich met geen staatkundige discussies in. Des te grooter opzien baarde de overdrijving van absolutistische leerstellingen, die na de onderdrukking der beweging van 1831 in de *Voce della verità* van Modena werd verkondigd. De pogingen der patriotten, die toen ter tijde grootendeels tot overspannen meeningen overhielden, om een vrijzinnige pers in het leven te roepen, leden gewoonlijk spoedig schipbreuk. Zoo moest de te Genua verschijnende *Indicatore Genovese*, waarin Mazzini zijn eerste opstellen plaatste, spoedig na de oprichting (1828) de uitgaaf staken; hetzelfde lot trof in 1830 de door Guerrazzi in 1829 in het leven geroepen *Indicatore Livornese*.

De onmogelijkheid om door openbare bladen de zaak der vrijheid te bevorderen, gaf natuurlijk het aanzijn aan een geheime pers; haar belangrijkste organen werden in het buitenland geschreven en gedrukt, vervolgens Italië binnengesmokkeld, maar daar door de politie met angstvallige gestrengheid vervolgd. Onder deze verdient bijzondere vermelding de door Mazzini in 1832 opgerichte *Giovine Italia*, een revue, die de beginselen van het gelijknamig geheim genootschap verdedigde en deszelfs streven bevorderde. Zij verscheen, hoewel niet geregeld, tot in 1834 te Marseille; onder haar medewerkers telde zij behalve Mazzini: Sismondi, Pietro Giannone, Demofilo (Gioberti). De *Giovine Italia* werd gevolgd door veel andere in het buitenland uitgegeven nationale en

radicale periodieke geschriften, zooals de *Tribuno* (Lugano 1834), de *Italiano* (Parijs 1836), de *Apostolato popolare* (Londen 1840—43), de *Pellegrino* (Londen 1842), de *Educatore* (Londen 1843—44) enz. De pers van de partij van Mazzini verflauwde omstreeks 1845, toen de staatkundige woelingen in Italië in andere banen begonnen over te gaan en spoedig ook gelegenheid vonden om zich in het land zelf openlijk te uiten.

Ten gevolge van de troonsbeklimming van Pius IX en de daarmee gepaard gaande, door geheel Italië werkende hervormingsbeweging was de wetgeving op de drukpers in de meeste staten reeds milder geworden; de stormen van 1848 rukten alle hinderpalen volkomen omver. Tallooze staatkundige bladen verzezen, maar de natuurlijke uitwerking van dezen plotselingen overgang uit de zwaarste onderdrukking tot de meest volkomen vrijheid was, dat de meeste couranten, niet gewoon aan kalme discussies, buitensporigheden van allerlei aard begingen. Te Rome konden in 1846 onder goedkeuring van den nieuwen Paus de eerste eigenlijke dagbladen verschijnen: *La Bilancia* en *Il Contemporaneo*. Vooral de laatste kan men over het algemeen als de eerste politieke courant van Italië beschouwen, doordat zij niet alleen nieuwstijdingen verstrekte, doch ook invloed op de regeering wilde uitoefenen, wier handelingen zij althans in het begin met gematigdheid critiseerde. Later werd deze courant onder leiding van Sterbini een orgaan der radicalen. Het orgaan der gematigde partij te Rome heette in het voorjaar van 1848 *L'Epoca*, later na de stichting van de Romeinsche republiek *Speranza dell' epoca*. Het partijblad der revolutionaire regeering gedurende het laatste tijdvak van haar bestaan werd de *Italia del popolo*. Te Bologna stond in 1848 de *Felsineo*, onder redactie van Minghetti en anderen, de begrippen der gematigden voor, terwijl de *Italiano* de radicale ideeën ondersteunde.

Als gevolg van de Romeinsche hervormingen gelukte het weldra ook aan de liberalen van Toscane om een belangrijke verzachting van de wetgeving op de drukpers te verkrijgen, zoodat reeds in 1847 in de plaats der geheime bladen tal van openbare couranten traden. De gewichtigste hiervan was de door Ricasoli opgerichte, door Salvagnoli en Lambruschini in gematigden zin geschreven *Patria*. De gevluchte Siciliaan Lafarina stichtte de levendiger gekleurde unitarische *Alba*. Het orgaan der radicalen was de *Popolano*. In de lente van 1848 verscheen de *Conciliatore*, die, in 1849 door de binnenrukkende Oostenrijkers verbeurdverklaard, als *Statuto* opnieuw werd uitgegeven en

voortduurde tot aan de onderwerping van den Toscaanschen Staat. Met hem protesteerde de *Costituzionale* tot het laatst toe tegen de veldwinnende reactie. Al deze bladen verschenen te Florence; onder de Toscaansche provinciale bladen verdienen vermelding de Pisa'sche *Italia* (1847-48, geschreven door Montanelli, Centofanti, Giorgini, enz.) en vooral de *Corriere Livornese*, het partijblad der radicalen.

In Sicilië bracht de omwenteling van 12 Januari 1848 de persvrijheid met zich mee. Onder de bladen, die toen ontstonden, verdienen te worden genoemd: de als orgaan der revolutionaire regeering dienende *Cittadino*, de door Crispi geredigeerde *Apostolato*, de tegen de regeering vijandelijk gezinde *Vipera*, vooral echter het over 't geheele eiland verspreide blad der monarchaal-autonomistische partij: *L'Indipendenza e la Lega*, dat onder de leiding van Ferrara een met de andere staten in bondgenootschap staand doch onafhankelijk koninkrijk Sicilië voorstond. Na den val van Messina in September 1848 namen andere couranten de plaatsen der genoemden in, waaronder de *Democrazia* van Lafarina en de het historisch recht van Sicilië verdedigende *Luce*. De restauratie in Mei 1849 bereidde intusschen aan het Siciliaansch journalisme een gewelddadig einde. In Napels begon bij het begin van 1848 na volstrekte onderdrukking een even onbeperkte vrijheid van drukpers te heerschen. Onder het groot aantal der aldus eensklaps in het leven geroepen bladen is in de eerste plaats op te merken de door Troia, Baldacchini, Bonghi, Caracciolo en Gatti gestichte *Tempo*, die als orgaan der gematigde partij de medewerking der Napolitaansche krachten in den bevrijdingsoorlog, verder voor de eerste wetgevende vergadering een in overleg met den koning uit te oefenen constitueerende macht begeerde en het meest voor de vorming van het ministerie Troia ijverde. Na den staatstreek van 15 Mei 1848 werd het in eigendom der regeering overgegene blad reactionair en verscheen nog juist zoolang, als de regeering een orgaan meende noodig te hebben. Behalve dit blad is onder de Napolitaansche couranten van dit tijdvak nog alleen de radicale, door Spaventa geredigeerde *Nazionale* te vermelden; naast deze kwamen nog verscheiden republikeinsche bladen uit. Naarmate de regeering zich sterker gevoelde, raakte de pers in verval. Ook Lombardije en Venetië zagen na hun bevrijding in het voorjaar van 1848 een menigte deels gematigd liberale, deels radicale en republikeinsche bladen ontstaan. Het orgaan der voorloopige regeering in Milaan en over het algemeen der gematigde

Lombardijers heette *Il 22 Marzo*; het werd gesticht en stond een tijdlang onder redactie van Tenca, maar hield natuurlijk met den terugkeer der Oostenrijkers op te bestaan. Een ander, tamelijk verspreid en betrekkelijk gematigd, ofschoon niet met de voorloopige regeering overeenstemmend blad was de *Voce del popolo* onder redactie van Griffini en Allieri. Te Milaan verscheen den 1sten Mei 1848 het eerste openbare republikeinsche blad, de *Italia del popolo* van Mazzini, in het begin door G. Revere geredigeerd. Door haar fanatisme, haar lasteringen en valsche tijdingen droeg deze courant veel bij tot den slechten uitslag van de nationale politiek van Karel Albert. Na den intocht der Oostenrijkers te Milaan onmogelijk geworden zijnde, kwam deze courant in Maart 1849 weder te Rome voor den dag.

Zooals over het algemeen op het lot van Italië, oefende de staatkundige omwenteling, die in Maart 1848 in Piëmont plaats had, ook vooral op de ontwikkeling van de Italiaansche journalistiek een aan gevolgen rijken invloed uit. De weinige tot dusver daar uitkomende couranten waren in staatkundig opzicht van geen beteekenis geweest; ternauwernood maakte Brosserio in zijn talrijke, meest letterkundige bladen soms een geheime staatkundige zinspeling. De pas gewonnen vrijheid deed echter te Turijn onmiddellijk een reeks van belangrijke, invloedrijke bladen ontstaan. In de eerste plaats moeten wij noemen het conservatief-liberale *Risorgimento*, waarin Balbo, Boncompagni en vooral Cavour schreven. Deze courant bestreed met kracht de buiten-sporigheden der radicalen en verdedigde de rol van leider voor Piëmont in den nationalen bevrijdingsoorlog; zij werd daarom van municipalisme beschuldigd, maar ten onrechte. Een minder conservatieve maar toch gematigd liberale kleur droeg de eerst door Durando, daarna door Motezemolo, vervolgens door Bianchi-Giovini geredigeerde *Opinione*. De door Valerio opgerichte *Concordia* vertegenwoordigde de parlementaire linkerzijde en had in den eersten tijd der opgezweepte hartstochten tamelijk veel aftrek, die echter niet duurzaam was. Tegelijkertijd met deze grootere partijorganen verscheen de door den boekdrukker Arnaldi opgerichte en onder redactie van den schrijver Govean staande *Gazzetta del popolo*, welker voornaamste medewerkers Borella en Bottero waren. Als een echte volkscourant verkreeg zij veel beteekenis en grooten aftrek; op sommige tijden had zij een oplaag van 20,000 exemplaren. De clericale partij stichtte in 1848 de *Armonia* onder redactie van Markies Birago. Al deze bladen

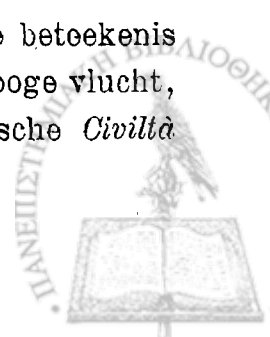
kwamen te Turijn uit. Ook de provincie leverde er velen op, maar meest onbelangrijke, kortstondige bladen; eenige beteekenis had enkel de in het begin van 1848 te Casale door Pinelli uitgegeven, gematigd liberale *Carroccio*. Te Genua verscheen in het begin van 1848 naast den reeds sedert langen tijd bestaanden *Corriere mercantile*, de federalistische *Lega italiana*, waarin vooral Mamiani zijn meeningen verkondigde. Indien reeds in 1848 de Piëmonteesche pers in gehalte en invloed de pers van het overig gedeelte van het schiereiland overtrof, zij geraakte geheel in het uitsluitend bezit van belangrijke bladen, toen in 1849 de algemeene reactie kwam. Alleen in het koninkrijk Sardinië bleef met de wet de vrije pers bestaan.

De geschiedenis der staatkundige pers van Italië gedurende de tien jaren van 1849—59 valt derhalve geheel samen met de geschiedenis van de Piëmonteesche pers, die te meer de uitdrukking der nationale en liberale gevoelens van geheel Italië was, omdat zij zich grootendeels in handen bevond van de uit alle deelen van het schiereiland in Piëmont samenstroomende uitgewekenen. Het meerendeel der gedurende dit tijdvak in het koninkrijk Sardinië, vooral te Turijn, uitgegeven couranten mocht zich evenwel slechts in een zeer kort bestaan verheugen. Van de belangrijkste liberale bladen uit het jaar 1848 hielden zich slechts de *Gazetta del popolo* en de door Giacomo Durando gestichte *Opinione* staande. De laatste vertegenwoordigde in het bijzonder de gematigd liberale denkbeelden van de Lombardische aristocratie. Toen de redactie op G. Dina overging, in wiens handen zij nog berust, stichtte de voormalige redacteur Bianchi-Giovini de *Unione*, die door haar geschrijf tegen den clerus van zich deed spreken. De democratische richting onder de Lombardische uitgewekenen vond haar orgaan in den uit de asch der *Concordia* verrezen *Progresso*, waarin Correnti, Crispi enz. schreven; later (1854) in den *Diritto*. Een ander blad der oppositie, de *Libertà* van Brosserio, bestreed een tijdlang met groote hevigheid de politiek van Cavour, die aan den anderen kant een ijverigen voorstander had aan den *Parlamento*, die in 1855 omgedoopt werd tot *Piemonte* en onder leiding van Farini stond. Het centrum onder leiding van Rattazzi, de zoogenaamde derde partij, richtte in 1854 de *Croce di Savoia* op, die door de Sicilianen Amari en Ferrara goed werd geschreven maar niet lang stand hield. Dezelfde fractie werd ook gesteund door een provinciale courant, de door Gatti geredigeerde *Cittadino d' Asti*. Terwijl deze bladen wel

meer of minder liberaal waren, maar toch alle in den bodem der staatsinstellingen wortelden, achtte de partij van Mazzini, die zich van 1849—51 had tevredengesteld met te Lausanne een revue onder den ouden geliefkoosden titel *L' Italia del popolo* uit te geven, in 1851 het oogenblik gunstig ten einde onder bescherming der Piëmonteesche wetten door een in Italië verschijnend dagblad haar republikeinsche woelingen te bevorderen. Zij gaf te Genua een republikeinsche courant uit: *Italia e popolo*, die in 1857 uit gebrek aan lezers uitstierf; in 1857 en 1858 volgde daarop weder, ook te Genua, een *Italia del popolo*, en in 1858 verscheen, aanvankelijk te Lugano, daarna te Genua een tot deze partij behoorende revue *Pensiero e azione*. Het orgaan der andere anticonstitutioneële partij, de clericale *Armonia*, verloor zijn beteekenis, toen bij den dood van den redacteur Birago de voormalige hoofdredacteur, Don Margotto, een eigen blad oprichtte, de *Unità cattolica*, dat nog thans naast de *Civiltà cattolica* het voornaamste clericale blad van Italië is. Buiten het gebied van Sardinië was er in dit tijdvak van reactie bijna niets anders dan een officiëele pers, die evenwel toch, althans wat volledigheid en nauwkeurigheid der berichten betref, eenigen vooruitgang aanwees bij den tijd vóór 1848. De pogingen om onafhankelijke bladen op te richten leden schipbreuk. Een uitzondering vormde het Milaneesche radicale politiek-literarisch weekblad *Il Crepuscolo*, in 1850 door Tenca opgericht en door hem tot aan de staking in December 1859 geredigeerd.

Het overwegende der politieke belangen verklaart voldoende, waarom de periodieke literatuur na 1848 minder beteekende dan vroeger. Er ontstonden wel nieuwe bladen om de in de omwentelingsstormen bezwekenen te vervangen, maar slechts weinigen wisten tot aanzien en bloei te geraken. Het meest verdient nog vermelding de Turijnsche *Rivista contemporanea*, die, in 1854 opgericht, later een tijdlang door Lafarina geredigeerd, zich tot op den huidigen dag een eervolle plaats in de Italiaansche journalistiek heeft weten te bewaren. In Toscane scheen de *Genio*, die later *Spettatore* werd genoemd, onder de redactie van Bianchi, schoone verwachtingen op te wekken. Te Napels had de revolutie de krachten, die daar vroeger waren werkzaam geweest, gedeeltelijk verstrooid, gedeeltelijk braak laten liggen. Behalve de clericale *Scienza e fede* kwam daar geen courant van eenige beteekenis uit. De clericale journalistiek nam over het algemeen een hooge vlucht, vooral na de in 1850 door de Jezuiten gestichte Romeinsche *Civiltà*

cattolica, die ook thans nog een der meest verspreide van de Italiaansche bladen is.

De veranderingen van 1859 en 1860, die de Piëmonteesche vrijheid van drukpers tot een algemeen recht van het schiereiland maakten, riepen, zooals in den aard der zaak lag, in alle deelen van Italië weder een vloed van dagbladen te voorschijn. Maar met deze uitwendige vermeerdering hield de inwendige bloei der staatkundige pers geen gelijken tred. De meeste Italiaansche journalisten brengen voor hun beroep niet de noodige verstandelijke en zedelijke eigenschappen met zich mede. In het grootste gedeelte der Italiaansche couranten zoekt men tevergeefs degelijke kennis en afgeronde, logische denkbeelden, vooral echter zedelijken ernst en politieke rechtschapenheid. Gemeenplaatsen, holle zinnen voeren den boventoon, en laag, persoonlijk twistgeschrijf neemt maar al te vaak de plaats in van onpartijdige, zakelijke uiteenzetting van feiten. Dit staat in verband met de omstandigheid, dat afgezien van de tallooze kleine blaadjes, die van schandalen leven, ook de groote couranten bijna alle zonder uitzondering in dienst van een der vele parlementaire coteries staan, die harerzijds meer door persoonlijke dan wel door principiëele verschillen gescheiden zijn. De Turijnsche pers, die werkelijk een groot aandeel in de voorbereiding der revolutie heeft gehad, was ook het best in staat met haar in stand te blijven en, voor zoover dit tot de roeping der pers behoort, haar te leiden. De *Opinione*, die in 1859 met het doel om de groote pers te populariseeren den prijs harer nummers tot 5 centesimi verlaagde, verkocht in dat jaar ongeveer 15,000 exemplaren per dag. Zij is tot op dezen tijd een der meest verspreide bladen gebleven; eenvoudig en onopgesmukt geschreven, pleegt zij de binnenlandsche kwesties meer met gezond verstand dan wel ruimheid van blik te behandelen. Bovendien staat zij op de hand der regeering, voor zoover deze een gematigde kleur draagt, en vaak kon men haar als officieus beschouwen. De *Diritto*, die zich het orgaan der Italiaansche democratie noemt, wordt eveneens tamelijk ruim verspreid. Gedurende langen tijd het hoofdorgaan der oppositie, vertegenwoordigt zij thans het linker centrum en munt boven de bladen der geavanceerde democratie door fatsoenlijke houding en ernstige discussie uit. Deze beide bladen, evenals de hoofdzakelijk tot het uitoefenen van invloed op het buitenland gestichte, van tijd tot tijd officieuse *Italia* (in de Fransche taal), zijn in 1865 wegens de over-

brenging van den zetel der regeering naar Florence en in 1871 naar Rome verhuisd. Een ander blad is door deze oorzaak geheel bezweken, n.l. de *Stampa*, die, in 1862 te Turijn door de gematigde liberalen van de geannexeerde provincies gesticht tot afwering van den overwegenden invloed van Piëmont, onder redactie van Bonghi een van de parlementaire fracties onafhankelijke houding trachtte te bewaren. Van de belangrijke bladen zijn na 1865 te Turijn slechts de *Gazzetta del popolo* en de *Unità cattolica* in wezen gebleven, het eerste als orgaan van het over de verplaatsing van de hoofdstad verbitterde en daarom met de radicale oppositie verbonden Piëmontisme. Tegenwoordig staat de *Gazzetta Piemontese* het gematigd liberalisme voor; als nieuw orgaan der conservatieven komt de *Risorgimento* uit. Te Genua worden de gematigde begrippen voortdurend door de *Gazzetta di Genova* en in het bijzonder door den wakkeren *Corriere mercantile* behartigd. De republikeinsche partij had anders daar haar zetel opgeslagen, maar het hoofdorgaan van Mazzini, de tegelijkertijd zeer heftige en mystieke *Unità italiana*, heeft zich genoodzaakt gezien van Genua, waar zij in 1860 was opgericht, naar Milaan te verhuizen. Maar ook daar leidde zij een kommerlijk bestaan. Daarvoor is de *Movimento* als republikeinsch orgaan in de plaats getreden. Te Milaan bloeit daarentegen de groote en dure dagbladpers. Hier werd na de verdrijving van de Oostenrijksche heerschappij door de rijke Lombardijsche aristocratie de *Perseveranza* gesticht, vroeger onder redactie van Allievi, later van den geleerden, scherpzinnigen Bonghi, zeker het beste, volledigste, belangrijkste blad van Italië, dat zich met de eerste couranten uit het buitenland kan meten. Het voormalig orgaan der Oostenrijksche regeering, de *Gazzetta di Milano*, behoort tegenwoordig tot de woordvoerders der radicale oppositie. De meeste verspreiding van alle Milaneesche bladen valt te beurt aan de *Pungolo*, die, populair geschreven, de woordvoerder is der ontevreden maar daarom geenszins revolutionaire Lombardijsche middelklassen. Te Venetië heeft de wijziging van bestuur wel is waar de vroegere officiële *Gazzetta di Venezia* in een liberaal en nationaal blad veranderd, maar overigens geen vermeldenswaardige journalistieke uitgaven in het leven geroepen.

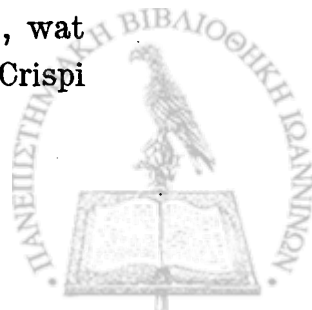
Florence werd door zijn verheffing tot hoofdstad en door de vermelde verplaatsingen der belangrijkste Turijnsche bladen na 1865 het middelpunt van de Italiaansche dagbladpers. Hier verschenen naast het officiël blad, de *Gazzetta ufficiale del regno d' Italia*, talrijke

couranten, die alle richtingen in de partijen vertegenwoordigden, uitgezonderd het ultra-republicanisme. In het bijzonder dienen te worden genoemd de *Nazione*, in 1859 opgericht door Bianchi, Pasini, Galeotti e. a., het hoofdorgaan der gematigd liberale partij van Toscane, en de *Riforma*, die in 1867, toen de *Diritto* het linker centrum begon voor te staan, door de wel op den bodem der staatsinstellingen staande, maar tevens tot de radicaalste democratie behoorende linkerszijde (Crispi, De Boni enz.) in het leven werd geroepen. De *Opinione* verhuisde eveneens bij de verplaatsing der hoofdstad naar Florence. Na de verlegging van den regeeringszetel naar Rome zijn de *Diritto* en de *Opinione* ook daarheen vertrokken, terwijl de *Nazione* nog thans te Florence uitkomt, en de *Gazzetta d' Italia* er als conservatief orgaan is ontstaan. De te Bologna na de annexatie verschijnende bladen, de beide gematigde *Corriere dell' Emilia* en *Gazzetta delle Romagne*, verder de demagogische *Amico del popolo* (sedert 1866), andere Midden-Italiaansche provinciale couranten, zoals de Parma'sche *Patriota* en de te Ancona verschijnende *Corriere delle Marche*, hebben weinig beteekenis.

Te Napels heeft men geen aanzienlijk, degelijk blad kunnen staande houden. Daar kwam na den oorlog van 1859 een scheuring in de liberale openbare meeningen in de dagbladpers. De liberalen, die wel de constitutioneele begrippen waren toegedaan, maar tevens instandhouding der zelfstandigheid van Napels begeerden, bezaten het hoofdorgaan de *Italia*, waarin De Cesare, Capponi, enz. schreven. Het blad der nationale partij was de door Bonghi opgerichte *Nazionale*, die met alle macht de politiek van Cavour ondersteunde, en daarom na den intocht van Garibaldi diens bestuur bestreed en de Piëmonteezen te hulp riep. Dit blad hield op te bestaan, nadat door afschaffing van het stadhouderschap elk spoor van Napolitaansche autonomie was verdwenen. Tot de talrijke, daarna te Napels verschenen bladen behooren: de *Pungolo*, met zijn naamgenoot te Milaan verwant, orgaan van een onbestemde oppositie; de *Patria*, die in het begin ook een tint droeg van verwarde oppositie door ontevreden en eerzuchtige personen, maar tegenwoordig eerder tot de rechterzijde behoort; verder de door de uiterste linkerszijde gestichte *Roma* en de republikeinsche *Popolo d' Italia*. In de provincie Napels bestaan eenige kleine, maar goede, door de regeering ondersteunde bladen.

De Siciliaansche journalistiek komt met die van Napels overeen, wat gemis aan ernst en geringe beteekenis betreft. De in 1860 door Crispi

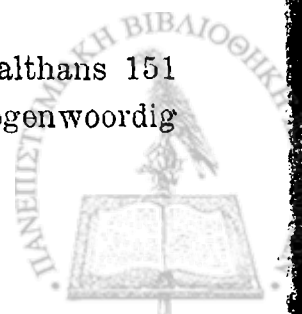

gestichte *Precursore*, het blad der democratische oppositie, geniet meer verspreiding op dit eiland dan de gematigd liberale, op de hand der regeering staande *Corriere Siciliano*. Het populairste blad van Palermo, ja van geheel Sicilië is het gematigd oppositie-blad *Amico del popolo*; de *Forbice* wordt bij voorkeur te Palermo gelezen. De pers van Messina is over het geheel minder vijandig tegen de regeering dan die van Palermo.

De oorzaken van den betrekkelijk weinig gunstigen toestand van de Italiaansche journalistiek staan in verband met de stoffelijke gesteldheid van het land en den beschavingstoestand der inwoners. Wel is de behoefte aan courantenlectuur, vergeleken met de weinige belangstelling voor andere letterkunde, groot genoeg, maar de geringe verspreiding van hoogere ontwikkeling is de reden, waarom aan de couranten geen hooge eischen worden gesteld. Dergelijke oorzaken als in Duitschland hebben tot dusver in Italië de versplintering der bladen, het plaatselijk en provinciaal karakter der periodieke pers in stand gehouden. Slechts weinig bladen gaan buiten de grenzen der provincie, waarin zij uitkomen. De betrekkelijk het meest over geheel Italië verspreide bladen zijn: de *Unità cattolica*, de *Opinione*, de *Diritto*, de *Riforma*, de *Perseveranza*, de *Gazzetta d' Italia* en de *Fanfulla*. Het officiële blad der curie is de *Giornale di Roma*; voor officieuze mededeelingen dienen de kolommen van den *Osservatore romano*.

De meeste Italiaansche couranten missen een elders zeer belangrijke, geldelijke hulpbron, doordat de achterlijker oeconomische ontwikkeling van het land en de eigenaardige volkszedes het adverteeren gewoonlijk binnen zeer enge grenzen houden, ofschoon het in den laatsten tijd hoe langer hoe meer het burgerrecht verkrijgt. Maar aan den anderen kant brengt in Italië een politieke partij gaarne iets voor haar gedrukt orgaan ten offer. De dagelijksche oplaag van de meest gelezen bladen klimt slechts bij uitzondering boven het cijfer van 10,000 exemplaren (*Unità cattolica* en op sommige tijden de *Gazzetta del popolo* van Turijn, de beide *Pungolo* van Milaan en Napels en de *Fanfulla* van Rome, welke laatste echter minder vaste geabonneerden dan debiet door verkoop op straat heeft). De *Opinione* heeft een oplaag van 7—8000, *Riforma*, *Diritto*, *Perseveranza*, *Nazione* tusschen 3—4000 exemplaren.

Behalve de vele staatkundige dagbladen, waarvan er althans 151 meer of minder bekend en verspreid zijn, verschijnen er tegenwoordig

DAGBLADEN DER STAD ROME.

in Italië 33 bladen, die de godsdienstige belangen der Katholieken behartigen, 6 die der Protestanten en 1 die der Joden. Handelende over burgerlijk en militair bestuur, zijn er 19 bladen, academische geschriften en letterkundige bladen 6, over schoone kunsten en het tooneel 40, over bibliographie en boekdrukkunst 6, over staathuishoudkunde en aanverwante vakken 12, over taal- en letterkunde 5, over geneeskunde en natuurwetenschappen 51, over landbouwkunde 29, over rechtsgeleerdheid 33, over aardrijkskunde 4, over wijsbegeerte 4, over nijverheid en handel 22, over opvoedkunde 43, over artsenijmengkunde 3, over gymnastiek 2, over bouwkunde 4, over vrijmetselarij 3 en ten slotte nog 15 modejournalen. Nog zijn te vermelden de talrijke satirieke en humoristische bladen, die de voorvallen en personen van den dag tot het mikpunt van hun spot in schrift en teekening maken. In dit genre hebben reeds in 1848 de *Arlecchino* te Napels en de *Vespa* te Florence ten goede gewerkt. Tegenwoordig bezit Italië naast veel triviale bladen van dit soort den voortreffelijken *Pasquino* te Turijn, die, wat de kunstwaarde zijner teekeningen en zijn fijnen humor betreft, tot de beste Europeesche humoristische bladen behoort. Ook de Turijsche *Fischietto* verdient vermeld te worden.

Spanje en Portugal.

In Spanje bepaalden de staatkundige bladen zich aanvankelijk eveneens slechts tot enkele van tijd tot tijd verschijnende berichten (*relaciones*) over bijzonder belangrijke gebeurtenissen, die in dit dichtlievend land niet zelden den vorm van romances aannamen, welke door blinden op de hoeken der straten werden uitgalmd (*romances de ciegos*). In het jaar 1661 begon de geregelde officiële verschijning van een courant, de *Gaceta de Madrid*, die zich tot den huidigen dag heeft weten staande te houden en 270 boekdeelen vormt. Maar reeds op het einde der regeering van Karel III telde men verscheidene periodieke geschriften, die niet alleen aan de staatkunde maar ook aan de verspreiding van nuttige kennis, wetenschappelijke denkbeelden, zedekundige en critiseerende beschouwingen waren gewijd, zooals

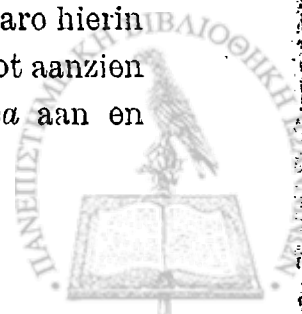

b. v. Feyjo's *Teatro critico universal*, diens *Cartas eruditas y curiosas*, verder Clavijo y Fajardo's *Pensador*, bovenal de *Diario de los literatos de España*, die geheel in den geest der moderne critiek geschreven werd, wat hem zooveel vijanden berokkende, dat hij geen 2 jaar lang kon stand houden (1737—38), de *Semanario erudito* (34 deelen, Madrid 1778—91), *El memorial de los literatos* (1780—93), *El Mercurio general* (van Isla, 1792—1808). Nog grootere beteekenis verkreeg de journalistiek gedurende en na den onafhankelijkheidsoorlog sedert 1808, en bij de volgende staatkundige omwentelingen werd zij natuurlijk een onstoffelijk aanvals- en verdedigingswapen. Onder de dagbladen der liberale partij van dien tijd onderscheiden zich naast den zeer belangrijken *Diario de las Cortes* vooral de *Semanario patriótico* (Cadix 1808—11) en de *Aurora mallorquina* (Palma 1812—13), waaraan mannen als Quintana, Antillon, Blanco White, Tapia en Gallardo medewerkten. Onder de organen der koningsgezinden is de met eigenaardigen volkshumor geschreven en flink geredigeerde *Procurador del Rey* te noemen. Na de restauratie van 1814 zetten de verbanne- nen hun zaak in gedeeltelijk ook in het buitenland verschijnende Spaansche bladen voort, zooals in den te Londen uitkomenden *Español constitucional*. Wel had ook de partij der absolutisten haar organen, maar onder de zuiver politieke bladen is er, behalve misschien de door zijn hartstochtelijkheid beruchte *Atalaya de la Mancha*, nauwelijks één vermeldenswaardig. Onder dezulken met een uitvoeriger programma neemt de eerste plaats in de door den beroemden dichter Javier de Burgos alleen geredigeerde *Miscelanea de comercio artes y literatura*, die na 1820, na de herstelling der constitutioneele staatsregeling, in een *Miscelanea de politica literatura y comercio* werd veranderd. Door de ten gevolge van deze omwenteling (1820—23) weder tot heerschappij geraakte vrijzinnige partijen en de daarmee gepaard gaande vrijheid van drukpers verkreeg natuurlijk de periodieke pers bij breeder, zekerder grondslag ook een zeer toenemenden invloed. Onder de 64 bladen van politieke strekking, die er in 1822 waren, behoorde de *Censor*, die nu en dan als orgaan van het liberalisme van Napoleon met neigingen voor de Fransche doctrinair optrad, tot de degelijkste; aan den anderen kant vloeide in den levendig geschreven *Zurriago* (geesel) en de *Cartar del pobrecito holgazan* van Miñano een buitengewoon milde bron van eigenaardigen volkshumor. De onder leiding van Lista, Hermosilla,

Miñano en Burgos staande *Imparcial* kon zich tegenover de onverdraagzaamheid en de partijwoelingen van dien tijd niet lang staande houden. Opnieuw evenwel moest het liberalisme en daarmee ook grootendeels het journalisme voor de tegenomwenteling van 1823 naar het buitenland vluchten, waar de periodieke pers der Spanjaarden van dien tijd vooral te Parijs en Londen haar zetel had. Zoo kwamen te Londen uit de ook wetenschappelijk belangrijke: *Ocios de Españoles refugiados* (1823—26), de *Miscelanea hispano-americana* (1824—28) van A. Bello en J. Del Rio en de *Correo literario y politico*, alsmede te Parijs de *Miscelanea escogida americana* (1826). Vele Spanjaarden evenwel schreven ook in Engelsche bladen, b. v. in *Westminster* en *Foreign Quarterly*. In Spanje zelf werd in 1824 de staatkundige pers op enkele bladen na onderdrukt. Behalve de hofcourant, de *Gaceta de Madrid*, zijn misschien alleen nog te noemen de *Correo mercantil* te Cadix, de *Mercurio*, de onder redactie van Miñano verschenen *Gaceta de Bayona* (1825) en te St.-Sebastian de *Estafeta* (in den geest van hervormend absolutisme), waarmee later de *Gaceta de Bayona* werd vereenigd. Ook kwamen er reeds eenige zuiver letterkundige en wetenschappelijke vakbladen uit, zooals de *Cartas literarias*, drie geneeskundige couranten, enz.

Veel beter ontwikkelde zich in Spanje de journalistiek na de verandering van het regeeringsstelsel in 1833, en vooral toen na den dood van Ferdinand VII in plaats van beperking althans op sommige tijden begunstiging van de periodieke pers, vooral der belletristische, plaats vond. Aldus ontstond, nadat in 1834 de pers vrij was geworden, een groot aantal geschriften (men telde in het begin van dit jaar alleen te Madrid 18 staatkundige bladen) en in het begin van 1836 waren er behalve de 43 ambtelijke bladen (*boletines oficiales*) voor de afzonderlijke provincies van het land ongeveer 30 andere, deels van politieken, deels van gemengden inhoud en ongeveer 16 couranten, die aan wetenschap en kunst waren gewijd. Onder de in de provincie verschijnende couranten van dien tijd verdient bovenal de *Observador* en de door Carnerero gestichte *Revista española* genoemd te worden, die in 1831 als een politiek blad begon, later met den *Mensajero*, het orgaan der Cortes, tot de *Revista Mensajero* samensmolt en door medewerkers als Galiano en vooral Larra, die onder den pseudoniem Figaro hierin zijn voortreffelijke satirieke artikels in het licht zond, tot groot aanzien kwam. In het jaar 1837 nam zij den titel *Revista europea* aan en

hield zich toen bijna uitsluitend met letterkunde bezig om in 1838 nogmaals een meer staatkundig karakter aan te nemen en als *Revista de Madrid* het orgaan der moderados te zijn. Aan een fractie van deze partij behoorde ook de politiek-letterkundige *Correo nacional* onder de redactie van Borrego, die tegelijkertijd het bestuur had over een andere courant van dezelfde strekking, den *Español*. Het blad *No me olvides* van den dichter Salas y Quiroga, in de eerste plaats alleen voor gezellig onderhoud bestemd, besprak evenwel ook staatkundige vragen in den geest van het *juste-milieu*. Naast deze zijn nog de *Piloto*, aan welks hoofd Galiano en Donoso Cortes als leiders der *Afrancesados* stonden, voorts de aan statistieke cijfers rijke *Corresponsal*, evenals ook het officiële orgaan der toenmalige regeering, de ook vele letterkundige artikels bevattende *Gaceta de Madrid* en het eerst *Boletin*, later *Eco del comercio* genoemde dagblad van langen duur, als welks hoofd Gil y Zarate werkzaam was, te noemen. Onder de geïllustreerde weekbladen muntte vooral de *Artista* (1835–36) uit, door voortreffelijke artikels o. a. van Madrazos beroemd, in welks plaats in 1836 de door Mesonero en Tapia gestichte en voor de geschiedenis der letterkunde zeer gewichtige *Semanario pintoresco* trad. Bovendien verschenen er zes tot zeven bladen, die meest aan de mode en het tooneel waren gewijd, zooals *Entreacto*, *Esperanza*, *Mariposa*, *Panorama*, de *Anacoreta* van den beroemden lithograaf Villaamil, enz. Zuiver letterkundig waren Carnevó's *Cartas españolas* en Gallardo's *Criticon*. Tot bijzondere vakken behoorden geheel de door Evarista San-Miguel gereedigeerde *Revista militar*, het *Boletin de medicina, chirurgia y farmacia*, het uitmuntende *Boletin de jurisprudencia y legislacion*, dat thans 37 deelen bevat, en nog meer andere periodieke geschriften. Maar ook de provincies begonnen reeds toen ter tijde tegen de residentie in het strijdperk te treden wat betreft de journalistieke werkzaamheid, en onder de provinciale bladen uit dien tijd verdienen genoemd te worden: *Eco de Aragon*, de te Saragossa verschijnende *Aurora*, de *Tiempo* te Cadix, *Guadalhorze* te Malaja, de *Alhambra* te Granada, enz.

Als een eigenaardige trek van het Spaansche volkskarakter, die zich toen ook in de ontwikkeling der journalistiek openbaarde, verdient opgemerkt te worden, dat de regeerings- en oppositie-partijen, indien zij invloed op het volk wilden uitoefenen, zich van satirieke, met de scherpste wapenen van den spot strijdende bladen bedienden.

Zoo stichtten de moderados de dagbladen *El Jorbado*, *El Mundo*, *El Duende*, *El Nosotros*, *El Guindilla* en de *Postdata*; de exaltados overtreffen deze echter nog in teugelloosheid, welke vooral na het pronunciamiento van September 1840 haar hoogsten trap bereikte. Vele van deze bladen bezweken spoedig weder, maar over het geheel nam na 1840 de Spaansche journalistiek toch een hooge vlucht. Zoo telde men in 1841 alleen in de residentie 42 bladen, waaronder 4 ambtelijke, 2 militaire, 2 godsdienstige, 2 opvoedkundige, even zooveel rechts- en geneeskundige, 13 literarisch-belletristische, 1 bibliographisch (het *Boletin bibliografico*, later *Bibliografia española*), 4 satirieke, waaronder de *Fray Gerundio* van den geestigen Modesto Lefuente, en de *Gobierno representativo del bello sexo*, een soort van blad over de vrouwen-emancipatie, dat evenwel spoedig weder bezweek. Het hoogst aantal inteekenaren (14,000) bereikte een der godsdienstige bladen (*El Catolico*). In dezelfde verhouding namen de provinciale couranten toe, waarin vooral Barcelona met de hoofdstad wedijverde. Van de 48 bladen, die in 1844 te Madrid uitkwamen, werden 19 (waaronder *Eco*, *Clamor publico* en *Novelero*, aan de exaltados behoorende) dagelijks uitgegeven. Het grootste debiet (7000) had de moderadistische *Heraldo*. Nog in 1843, toen het volk tegen Espartero in opstand kwam, hadden de staatkundige couranten te Madrid alleen 65,000 inteekenaren, en de letterkundige bladen stonden op het punt te bezwijken; in 1844 daarentegen, toen Spanje weder tot rust was gekomen, zetten de politieke bladen der hoofdstad niet meer dan 22,000 exemplaren van de hand, terwijl de wetenschappelijke en letterkundige dagelijks in abonnés aanwonen. In het jaar 1848 verschenen te Madrid 54, te Barcelona 35, in het begin van 1850 te Madrid 65 periodieke bladen. Na verschillende wijzigingen, die sedert den val van Narvaez de Spaansche pers tegelijk met de staatkundige verhoudingen van het land onderging, deed zij na de revolutie van Juli 1854 opnieuw haar invloed gelden. De bijna onbepaalde vrijheid van drukpers, die van toen af in Spanje heerschte, riep een buitengewoon groote menigte van couranten in het leven. Reeds op het einde van 1854 kwamen alleen te Madrid 30 staatkundige bladen uit; in 1863 gaf de officiële statistiek voor geheel Spanje 279 couranten en periodieken aan, waarvan 93 aan verschillende vakken waren gewijd. Tengevolge der reactie van Juni 1866 verminderde echter het aantal staatkundige bladen wederom zeer. De belemmerende maatregelen,

waaraan de Spaansche pers daarna was blootgesteld, deden de radicale bladen, zooals *La Soberania nacional*, *La Discusion*, *La Democracia*, *El Pueblo*, geheel verstommen. De invloedrijke liberale bladen, zooals *Novedades*, *La Nacion*, *La Iberia*, werden dadelijk na de gebeurtenissen in den zomer van 1866 opgeheven en hun drukkerijen meer dan een jaar gesloten gehouden; na 1868 verschenen zij wel weder maar durfden het in den eersten tijd niet wagen om de staatkundige aangelegenheden van het land te bespreken. Organen der liberale unie waren *El Diario español*, *La Politica*, enz. De belangen der absolutisten werden voorgestaan door *Esperanza*, *El Pensamiento español*, *La Lealdad*, *La Regeneracion*, terwijl *El Español* en *La España* het ministerie ondersteunden. *La Epoca*, oorspronkelijk het orgaan der moderados, zocht den schijn van volkomen neutraliteit te bewaren, maar schreef van tijd tot tijd ook ten gunste der politiek van Napoleon III. De beide humoristische bladen *Gil Blas* en *El Cascabel* schertsten eveneens tusschenbeiden, zij het ook zeer behoedzaam, over de politiek van den dag. Onder de zeer onbeduidende staatkundige bladen, die in de provincies uitkwamen, onderscheidde *El Diaro de Barcelona* zich van voordeelige zijde.

Sedert dien tijd hebben, als gevolg van de voortdurende omwentelingen en regeeringswijzigingen in den laatsten tijd, de staatkundige couranten veel wisselende lotgevallen ondergaan. Het verrijzen en wederverdwijnen van nieuwe staatkundige bladen was aan de orde van den dag; van 1868—70 speelden de liberale bladen (eenvoudig liberale, gematigd liberale, progressistische, democratische, republikeinsche), zooals *Imparcial*, die het tot een debiet van 50,000 exemplaren bracht, *Diario español*, *Clamor Publico*, *Iberia*, *Epoca*, *Discusion*, de hoofdrol; van 1870—72 moesten zij natuurlijk aan de koningsgezinden, vooral aan de *Gazeta*, een groot gedeelte van hun invloed afstaan (*Parlamento*, *Occidente*, *Estado*) en hun vroegere onbeperkte vrijheid van spreken matigen. Na 1872 namen de federatief-republikeinsche (*Republica Federal*, *Igualdad*, *Independencia*) eenerzijds, de Carlistisch-katholiek-reactionairen (*España Catolica*, *Catolico*, *Esperanza*) aan de andere zijde de eerste plaats in. Sedert 1875 (Don Alfonso XII) is aan alle niet geheel op de hand der regeering staande bladen een slechts zeer beperkte vrijheid vergund, die nog door de censuur (*tribunal de imprenta*) met behulp van veelvuldig interdict wordt verkort, en waarvan alleen de *Gazeta* geheel blijft verschoond. In veel

SPAANSCH NIEUWSBLADEN EN ILLUSTRATIES.

waardeering mogen zich *El Pabellon*, *Nacional* en *El Mundo Politico* (gematigd), *El Siglo* en *La Patria* (centralistisch), *El pueblo Español*, *El clamor de la patria*, *La Union*, *La Gaceta universal* (democratisch) verheugen. In de provincies staan in bijzonder aanzien de *Cronica de Cataluña*, *Prensa Guaditana*, *Opinion* enz. De meest gewilde humoristische bladen zijn *Campana de Gracia*, *Cascabel* en *Huracan*.

In Portugal gelijken de lotgevallen der journalistiek op die der Spaansche. De eerste *Gazeta*, welke hier uitkwam of ten minste de eerste, waarvan exemplaren bewaard zijn gebleven, dagteekent van de jaren 1641-44; de tweede, *Mercurio* genoemd, begon in 1663 onder leiding van A. de Sousa de Macedo en verscheen evenals de oudere *Gazeta* tot 1667 eens in de maand. Eerst in 1715 zag een nieuwe courant het licht, naar haar uitgever *Gazeta de Montarroio* genoemd, die tot 1760 bleef voortbestaan, toen er voor het eerst een officiëel blad van den kant der regeering werd uitgegeven, waarvan de leiding in handen van het ministerie van buitenlandsche zaken en oorlog berustte. De oorspronkelijke naam was *Gazeta dos Officiaes das Secretarius*, die later (1820) in *Diario da Regencia* veranderd, weinige maanden later *Diario do Governo* werd en in 1823 nogmaals anders, namelijk *Gazeta de Lisboa* gedoopt werd om van 1833-49 weder tot de vorige benaming terug te keeren, waarbij het is gebleven. Tot 1820 leidde de niet-officiëele dagbladpers een onbeteekenend bestaan; zij nam tot 1823 een korte vlucht om gedurende de reactie weder in haar onbeduidendheid terug te zinken. Tot meerderen bloei ontwikkelde de staatkundige pers zich eerst na de troonsbeklimming van Maria da Gloria (1834), doch miste ook toen nog inwendige degelijkheid en stond enkel in dienst der partijwoelingen. Eerst langzamerhand en in dezelfde verhouding als het constitutioneel regeeringsstelsel in Portugal vasten voet kreeg, namen ook het aanzien en de invloed der staatkundige pers toe, zoodat Portugal tegenwoordig in dit opzicht niet achterstaat bij zijn buurstaat Spanje. Onder de meer dan 200 bladen, die in 1868 in Portugal uitkwamen, stond verreweg het grootste gedeelte vrijzinnige begrippen voor. De belangen van de reactie werden nog slechts door *O Catholico*, die der Miguelisten door *A Nação* (sedert 1847) behartigd. Tot de belangrijkste liberale couranten behoorden *Revolução de Setembro*, *Opinião*, *Patriota*, *Portugues*; verder *Progresso*, *O Futuro* en *O Leirence*. De laatste drie bladen, evenals de *Revista peninsular* (in de Portugeesche en de Spaansche taal) stonden tevens

de vereeniging der tronen van Spanje en Portugal voor. Onder de liberale bladen, die vroeger te Porto uitkwamen, onderscheidden zich bijzonder *Nacional* en *Eco popular*; in lateren tijd werd het *Jornal do Porto* het belangrijkste. Thans zijn de meest gewaardeerde bladen *Jornal do Commercio*, *Commercio portuguez*, *Commercio de Lisboa*, *Diario do Commercio*, *Diario da Manhã*, *Gazeta do Povo*, *Diario Popular*, dat alleen met een oplaag van 20,000 exemplaren wordt verspreid; *Jornal da Noite*, *Primeiro de Janeiro*; te Porto de *Actualidade* en *Commercio do Porto*; te Coïmbra de sedert 1848 bestaande *Conimbricense*.

De letterkundig-wetenschappelijke journalistiek is eveneens eerst in lateren tijd tot eenige beteekenis gekomen. Omstreeks 1830 was het *Jornal de Coïmbra* het eenig algemeen wetenschappelijk periodiek geschrift. Grootere beteekenis verkreeg *O Panorama* (1836—44), uitgegeven door Herculano. Later volgden de *Revista universal Lisbonense* (1841—57), het *Instituto* (sedert 1853 te Coïmbra), het *Archivo pittoresco* (1858—67), *Revista Contemporanea* (Lissabon 1859—64) en *A Folha* (Coïmbra 1868—72). Wegens zijn tooneelcritiek werd langen tijd gewaardeerd *El Monitor dos Teatros*. De voornaamste geïllustreerde bladen waren *Universo pittoresco*, *Ilustração* en *Portugal illustrado* en zijn thans *Portugal pittoresco* (Coïmbra, sedert 1879), *O Universo illustrado* (Lissabon, sedert 1874), *Occidente* (Lissabon, sedert 1878), *Renascença* (Porto, sedert 1878). Aan het onderwijs was gewijd *O Ensino* (Porto 1877) en is dit nog thans de *Revista Academica* (Porto 1879), aan de bibliographie het *Boletin de Bibliographia portugueza* (Coïmbra) en de *Revista Bibliographica* (Porto, sedert 1879), aan de kunst *Artes e Letras* (Lissabon, sedert 1872).

Zweden, Noorwegen en Denemarken.

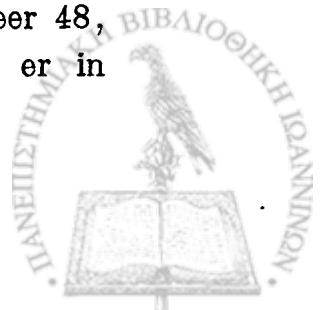
In Zweden verscheen als eerste courant geregeld de *Ordinarie Post-Tidning* (1643—80), waarop volgden de *Svensk Mercurius* (1675—83), de *Relationes curiosae* (1682—1701) in de Latijnsche taal, de *Svensk Postillon* en eenige andere in de 17e eeuw. In het begin van de 18e eeuw werd niet alleen het aantal couranten grooter, maar zij ver-

tegenwoordigden reeds afzonderlijke vakken en richtingen. De eerste Zweedsche courant in de Fransche taal was de *Gazette française de Stockholme* (sedert 1742), waarop in 1772 de *Mercure de Suède* volgde. Hoewel *Stockholms Posten*, die in 1778 door Kellgren en Lenngren was opgericht, zich naast haar letterkundigen inhoud ook aan bespreking en beoordeeling van staatkundige nieuwtjes uit het buitenland waagde, bleef de dagbladders toch zonder allen merkbaaren invloed, totdat de strijd tusschen de voorstanders van de classieke en de romantische richting de beweging ook op staatkundig gebied overbracht. Bijzonder gewichtig werden voor de binnenlandsche aangelegenheden van den staat de in 1820 door Johansson gestichte *Argus* en naast dezen sedert 1829 de *Riksdagstidning*, die door Hjerta, de eerste vertegenwoordiger van naam der Zweedsche pers, werd ondernomen en zich weldra tot het uitsluitend orgaan der oppositie wist omhoog te werken.

Na afloop van den rijksdag van 1828—30, van welken tijd af de Zweedsche pers een overwegend staatkundig karakter aannam, begon Crusenstolpe het *Fäderneslandet* in royalistischen geest, dat echter spoedig verdween, terwijl Hjerta sedert December 1830 het radicale *Aftonbladet* het licht deed zien. Het laatste, dat in haar bloeitijd 5000 intekenaren had, was tot op latere dagen de meest invloedrijke courant van Zweden; sedert de troonsbeklimming van Koning Oscar I evenwel heeft het opgehouden oppositie te voeren, terwijl over het algemeen sedert dien tijd de oppositie ook is verstomd. Eveneens zeer verspreid is *Dagligt Allehanda*, dat sedert 1767 uitkwam, vaak van kleur verwisselde en thans onder den naam *Nya Dagligt Allehanda* vooral de conservatieve handelsbelangen voorstaat. De officiële courant is *Post- och Inrikes Tidningar*, die een korten tijd onder den titel *Sveriges Statstidning* uitkwam. Ministeriële bladen waren vóór 1848 de *Svenska Minerva* (sedert 1830) en *Svenska Biet*, die van 1839 af aan het hoofd der conservatieve bladen stond, maar met Karel XIV Johan ophield te verschijnen. Familiebladen zijn: *Ny Illustrerad Tidning*, *Söndags-Nisse* en *Kasper*. Onder de provinciale bladen, die in bijna elke stad uitkomen, zijn *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, *Göteborgs Posten* en *Östgöta Korrespondenten* (het laatste blad onder redactie van den novellist Ridderstad, te Linköping uitkomende) vermeldenswaard.

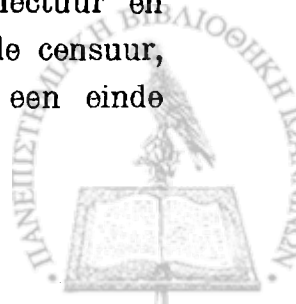
Terwijl er in 1801 in Zweden slechts 25, in 1821 ongeveer 48, in 1829 62 couranten en periodieken verschenen, kwamen er in

1831 reeds 80, in 1841 reeds 112, in 1850 113 en in 1867 179 uit. In het jaar 1882 telde men 186 eigenlijke couranten en ongeveer 400 periodieke geschriften van allerlei aard. De eerste plaats neemt Stockholm met 89 couranten en periodieken in, daarna komt Gothenburg met 15 couranten en tijdschriften. Slechts 10 couranten komen alle dagen uit, n.l. *Post- och Inrikes Tidningar*, *Aftonbladet*, *Nya Dagligt Allehanda*, *Stockholms Dagblad* en *Dagens Nyheter*, de beide vermelde Gothenburger bladen en te Norrköping, Malmö en Helsingborg elk 1; 3 verschijnen viermaal per week, 26 driemaal, 67 tweemaal en de overige zijn weekbladen.

De letterkundige journalistiek ontstond in Zweden eerst in de 19^e eeuw. De nieuwe begrippen, die uit Upsala werden verspreid, waar in 1807 het Aurora-bond was gesticht, trachtte de regeering van Gustaaf 1V door de onder redactie van Wallmark staande *Allmänna Journalen för Litteratur och Theatern* te bestrijden. Toen in 1809 evenwel de pers vrij was geworden, werden, om de overheersching van den Franschen smaak tegen te werken, van den kant der zoogenaamde Phosphoristen in 1809 de *Polyphem* te Stockholm, door Askelöf, en de *Phosphorus* (1810—14) te Upsala door Atterbom gesticht, terwijl van de zijde der Gothen de *Iduna* werd opgericht. Als voortzetting van den *Phosphorus* verscheen de *Svensk Litteratur Tidning* (1814—24), waaraan Geijer en Hammarskjöld een werkzaam aandeel namen; *Palmblad* gaf van 1818—31 te Upsala de *Svea* en later den *Freij* uit. Onder de letterkundige periodieken van den laatsten tijd munten uit *Tidskrift för Litteratur* (1851—52) van Malmström en Bergstedt, *Svensk Tidskrift* (1865—76) van Nyblom, Klockhoff, Forssell en Hjärne, *Framtiden*, *Svensk Månadsskrift* e. a. Geïllustreerde tijdschriften zijn er ongeveer 20, waaronder uitmunt de *Svenska Familje journalen* met een oplaat van 70,000 exemplaren. —

In Noorwegen treft men de eerste sporen van periodiek verschijnende werken in 1760 aan en als de eerste courant moet de op 25 Mei 1763 te Christiania begonnen wekelijksche *Norske Intelligents Seddeler* beschouwd worden. Te Bergen en Drontheim, waar in 1721 en 1739 boekdrukkerijen opgericht waren, verschenen in 1765 en 1767 de eerste couranten. Politiek kwam in deze bladen niet voor; alleen zorgden de uitgevers en redacteuren voor onderhoudende lectuur en wachtten zich wel om over politiek te beginnen, daar de censuur, die in 1738 over de couranten gesteld was, er spoedig een einde

aan gemaakt en de uitgave van het blad verboden zou hebben.

De bekende Deensche minister Struensee schafte in 1770 wel de censuur af, maar na zijn val werd zij weder ingevoerd en de bespreking van politieke kwesties werd aan de weekbladen door een ordonnantie van 20 Oct. 1773 verboden. Verschillende wetten van 1790 en 1799 versterkten nog de maatregelen tegen de drukpers, en in 1805 werd het verspreiden van valsche, onware berichten met zware straffen bedreigd. Wilden de inteekenaars hun blad per post ontvangen, dan moesten zij eerst daarvoor een Koninklijke toestemming aanvragen. Zonder speciale vergunning mocht niemand een courant uitgeven, en niettegenstaande bovengenoemde censuur bleef de uitgever voor de in zijn courant voorkomende artikels verantwoordelijk. Slechts twee van zulke speciale vergunningen werden verleend, en eerst gedurende den oorlog met Engeland, na de verovering der Deensche vloot in 1807, kwam er verandering in deze wetten, kregen de uitgevers meerdere vrijheid, en sommige bladen werden door de regeering door officiële mededeelingen ondersteund.

Het jaar 1814 met de door de nieuwe grondwet gewaarborgde vrijheid van drukpers bracht ook in Noorwegen een nieuw frisch leven in de journalistiek. De *Norske Rigstidende* was de officiële courant waarin alle aankondigingen en besluiten van de regeering opgenomen waren en hoewel de uitgave dier courant een particuliere onderneming was, fungeerde zij met een als staatscourant. Als oppositieblad werd in 1815 *det Norske Nationalblad* opgericht. Deze courant maakte zich meer gehaat dan geacht en was altoos vol van hatelijke artikelen. Volgens sommigen zou Koning Karel Johan door een pensioen het stilzwijgen der redacteurs gekocht hebben, maar de stroom der oppositie vloeide niettemin steeds voort door de sluizen die haar door de dagbladpers geopend waren.

In 1819 werd het eerste dagblad door N. Wulfsberg opgericht en droeg den naam van *Morgenbladet*. In het eerst was dit blad niet anders dan een speculatie op advertenties en bekommerde het zich niets om politiek of ander nieuws. Eerst in 1831 onderging het onder redactie van Adolf Stabell een geheele hervorming en werd een orgaan der oppositie. Daar de regeering echter in latere jaren een meer liberale richting toegedaan werd, verloor het *Morgenbladet* veel van zijn karakter als oppositieblad.

In 1826 verscheen *Den Constitutionelle*, geheel ingericht op den

voet der groote buitenlandsche bladen en geredigeerd door de voornaamste en beste letterkundigen waarop Noorwegen zich kon beroemen. Het nieuwe blad zocht gematigdheid en kunstzin te bevorderen, doch vond weinig bijval, daar het publiek over het algemeen de voorkeur gaf aan de pittige, somtijds scherpe schrijfwijze van het *Morgenbladet*. De *Christiania Posten*, in 1848 opgericht, was in den beginne der conservatieve partij toegedaan, liep na verloop van een tiental jaren langzamerhand naar het liberalisme over en werd in 1863 gestaakt. In 1855 verscheen het *Aftenbladet*, dat vooral door den spoed waarmede het zijn politieke berichten meedeelde, het getal zijner lezers zocht uit te breiden.

Ook de provinciale pers nam in belangrijkheid toe en verscheidene steden hebben thans haar dagbladen, terwijl andere minder groote steden haar weekbladen hebben. Over het algemeen beteekenen deze laatste niet veel en bevatten weinig meer dan uittreksels uit de groote couranten, die in de hoofdsteden het licht zien.

Ofschoon de dagbladpers sedert 1817 volle vrijheid van censuur, borgstelling of zegel genoot, was zij toch min of meer afhankelijk van de regeering, daar het porto zóó hoog was, dat dit menigmaal die couranten, welke geen vermindering van briefport genoten, ten val bracht. In 1837 eerst werd dit kwaad in zooverre afgeschaft dat ieder tijdschrift of courant door de post verzonden mocht worden met een verhooging van een zesde van den intekeningsprijs; de regeering heeft echter het recht om aan die couranten, welke zij het waardig keurt, een porto-vermindering toe te staan.

Terwijl op het einde van het jaar 1814 in Noorwegen in het geheel slechts 5 couranten werden uitgegeven, was dit getal in 1868 tot 72 gestegen, waarvan 12 (waaronder 4 dagelijks) te Christiania; in 2 andere steden elk 3 couranten en in 10 kleinere elk 2, voorts in 29 steden elk één, de overige 5 op het platte land. Thans bedraagt het aantal dagelijks verschijnende couranten 17. De meest belangrijke staatkundige bladen daarvan zijn de vroeger genoemde *Morgenbladet* en *Aftenbladet*, bovendien ook de *Aftenposten*, allen te Christiania. Onder de weekbladen met gemengden inhoud is *Almuevennen* het meest verspreide; voorts zijn nog te vermelden *Norsk Folkeblad*, lange jaren geredigeerd door Björnstjerne Björnson en het geïllustreerde *Skillingsmagasinet*. Een veel gelezen humoristisch-satyrisch blad is *Vikingen* in den trant van de Duitse *Kladderadatsch*.

In Denemarken dagteekent het ontstaan van couranten van de tweede helft der 17^e eeuw, toen op de *Europäische wöchentliche Zeitung* (sedert 1663 in de Duitsche taal) weldra de *Danske Mercurius* (sedert 1666) en *Extraordinaires maanedlige Relationes* (sedert 1672) volgden. Maar de staatkundige pers bleef tot 1830 zonder karakter en invloed. Tot dien tijd waren te Kopenhagen slechts drie bladen in het bezit van het couranten-privilege: de *Berlingske Tidende*, tegenwoordig de oudste der in Denemarken uitkomende couranten (sedert 1749) tevens een half ministeriëel orgaan; de *Dagen* en de *Kjöbenhavns Adresse-Comptoirs Efterretninger* (sedert 1759). Behalve eenige officiële artikelen leverden zij enkel uittreksels uit buitenlandsche couranten.

Een meer beteekenende werkzaamheid ontvouwde de pers na 1830, doch nog meer sedert de instelling der provinciale standen in 1834, toen er een levendiger belangstelling voor staatkunde bij het volk ontwaakte. Eerst omstreeks 1835 verkreeg de oppositie een eigen orgaan in het *Fädrelandet*, een aanvankelijk letterkundig, zich vervolgens meer met de politiek afgevend blad, dat later orgaan der Deensche geavanceerde partij en van het Scandinavisme werd, onder zijn redacteurs mannen als David, Lehmann, Monrad en Ploug telde en in 1848 zijn hoogsten bloeitijd beleefde. Een blad van beteekenis was de in 1827 gestichte, vroeger eveneens oppositie voerende, later evenwel conservatieve *Kjöbenhavnsposten*. Onder de lagere standen was vroeger de in 1845 opgerichte *Flyveposten* zeer verspreid; tegenwoordig is dit het geval met *Folkets Avis* (sedert 1860) en *Dagstelegrafen* (sedert 1864), terwijl het *Dagbladet* (sedert 1851) meer door de beschaafde lieden wordt gelezen. De Deenschgezinde Sleeswijkers stichtten in 1838 de *Dannevirke* (te Hadersleben). De belangen der boerenpartij (Bondevenner) staan vooral voor *Almuevennen* (sedert 1842), *Morgenposten* (sedert 1844). Onder de provinciale couranten, die echter voor het meerendeel enkel uittreksels uit de Kopenhagensche bladen leveren, zijn der vermelding waard: de *Jydske Efterretninger* (sedert 1762), die onlangs den titel heeft aangenomen van *Aalborg Stiftstidende*, *Fyens Stiftstidende* (in 1772 opgericht als *Odense Adresse-Comptoirs Efterretninger*) en *Fyens Avis* (in 1780 te Odensee als *Fyens Stifts Journal* begonnen).

In verhouding tot zijn grootte en bevolking bezit Denemarken een zeer groot aantal dag- en weekbladen. Van de eerste telt men tegenwoordig niet minder dan 129. Het grootste aantal wordt in de hoofd-

stad Kopenhagen uitgegeven. Maar elke kleine stad heeft ook één of twee dagbladen. Te Kolding, een stad van 10,000 inwoners, verschijnen 16 couranten, waarvan 9 dagelijks. Te Aarhus heeft men 5 dagbladen; waaronder zelfs een met twee edities per dag. Elseneur heeft er 4, Odensee 3 enz. In de IJslandsche taal zijn 6 bladen van staatkundigen en gemengden inhoud, die gedeeltelijk te Kopenhagen, gedeeltelijk op IJsland uitkomen.

Rusland en Polen.

De Russische journalistiek dankt haar ontstaan aan Peter den Grooten, die het eerst te Moscou en later te Petersburg bladen liet in het licht geven om zijn volk in kennis te stellen met den loop van den oorlog tegen Zweden. De oudste Russische courant, aan welker redactie Peter de Groote persoonlijk deelnam, verscheen in 1703 te Moscou (nauwkeurige herdruk, Petersburg 1855). Deze Moscouische courant (*Moskowskija Wjédomosti*) ging spoedig weder te niet en werd eerst in 1756 opnieuw begonnen. Van de andere, reeds vroeg te Petersburg opgerichte courant, de *Peterburgskija Wjédomosti*, zijn van 1714 af complete jaargangen voorhanden. In het jaar 1755 werd het eerste letterkundig periodiek geschrift, *Jeshemjesjatschnya Sotschinenija*, door professor Müller uitgegeven, waarop in 1759 *Trudoljubiwaja Ptschelà* (*De werksame bij*) van Sumarokow volgde. Zeer verdienstelijk ten opzichte van de Russische journalistiek maakte zich Karamsin door het *Moscousche journaal* (1791–92) en de *Europeesche bode* (sedert 1802), die later door Shukowskij en Katschenowskij werd uitgegeven en ook staatkundige vragen van den dag in het kader zijner bespreking opnam. Een nieuw tijdvak begon met Polewojs *Moscousche Telegraaf* (1825–34), die door bestrijding van het pseudo-classicisme een geheelen ommekeer in de Russische letterkunde veroorzaakte en haar een richting gaf, die zij onder verschillende afwijkingen tot heden heeft gevolgd. Een staatkundige pers in den eigenlijken zin van het woord had zich in Rusland nog niet kunnen ontwikkelen, daar de regeering geen mededeelingen veroorloofde, die zij niet nuttig

of althans onschuldig achtte. Alleen in geval van ernstige staatkundige verwickelingen, zooals in den tijd der Fransche bezetting van 1812, van den Poolschen opstand van 1830 en der Oostersche crisis van 1853, wanneer de regeering zich gedrongen gevoelde om de gemoederen tot bedaren te brengen of ze tot geestdrift aan te vuren, werd aan de dagbladpers een meer vrije beweging gegund. De belangrijkste couranten van dien tijd waren, behalve de reeds genoemde *Petersburger courant*, de *Sjéwernaja Ptschelà* (*Noordsche Bij*), die zich van 1825—64 onder redactie van N. Gretsch en Th. Bulgarin vooral door haar feuilletons zeer gezocht maakte en een grooten kring van lezers verwierf; de *Russische Invalide* in 1813 opgericht, in het begin een klein, bijna uitsluitend militair weekblad, dat in de laatste tijden een groote staatkundige courant is geworden en enkel ten opzichte der artikels over het leger regeeringsorgaan is.

Met de troonsbestijging van Alexander II nam de journalistiek een hoogere vlucht, doordat de bespreking van maatschappelijke en staathuishoudkundige vragen, zooals vooral de opheffing der lijfeigenenschap, de verlangde hervormingen in het bestuur van staat en gemeente, tot op zekere grenzen werd veroorloofd. Door de wet van 6 April 1865 werd voor de organen der dagbladpers in de beide hoofdsteden zoowel als voor geschriften van meer dan 20 vel vrijstelling van censuur ingevoerd. Den grootsten invloed oefende de Moscouische journalist Katkow uit, die sedert 1863, als redacteur van de Moscouische courant met fanatisme voor de Russische nationaliteit zoowel als voor de onderdrukking der Polen en Duitschers ijverde. Tot hoofdorgaan der oppositie wierp zich de in 1756 door Alexander Herzen te Londen opgerichte *Kolokol* (*Klok*) op, die in weerwil van de verbodsbepalingen in Rusland grooten opgang maakte. De conservatieve partij bezat in de *Nasche Wrema* te Moscou en in *Wjest* te Petersburg haar organen, die zich evenwel slechts gedurende korten tijd konden staande houden.

Terwijl vroeger niet alleen elk beslissend woord, maar ook elke aanleiding van het hoogste gezag te Petersburg uitging, is de pers tegenwoordig een macht geworden, waarvan de invloed haar waarde aanmerkelijk te boven gaat. Wel bezitten de Russen een uitstekend talent voor de journalistiek, zoowel uit letterkundig als financiëel oogpunt, maar even snel en beslist als de gedachte en uitdrukking in de pen vloeien, met even weinig overleg en berekening wordt een

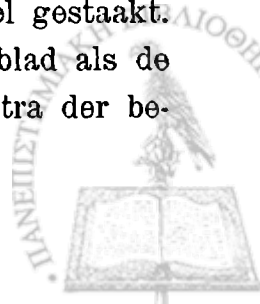
bepaald doel of richting nagestreefd door de meeste dezer publicisten; slechts op één zaak is heden zoowel als morgen zeker te rekenen: op de negatie, op de afkeuring en het hekelen van het bestaande. De meeste dagbladen geven zich uit voor organen der Russische maatschappij (*Russkaje obschtschestwo*) d. w. z. als bestemd voor allen die aandeel hebben of belangstellen in de openbare aangelegenheden, en deze couranten hebben bijna zonder uitzondering een pessimistische beschouwing over die aangelegenheden in zonderlinge vereeniging met de meest hoopvolle toekomstdroomen gemeen. Men kan twee hoofd-richtingen onderscheiden. De eene vertegenwoordigt de zoogenaamde „Intelligenzia” n.l. de opvattingen der Petersburger liberalen. Haar hoofdorgaan en tevens het meest verspreide blad was, tot voor korten tijd de door Krajewski uitgegeven *Golos*, (*De Stem*), met een oplaat van 71,000 exemplaren; zij weifelde soms wel tusschen het voorstaan van officieuse en de geavanceerd liberale en nationale meeningen en juist het overhellen tot de laatste veroorzaakte in 1882 (haar tijdelijke schorsing op hoog bevel. Tegenwoordig dient de *Nowosti* (*Het Nieuws*) den liberalen tot orgaan en naast deze staat de *Nowoje wremja* (*Nieuwe Tijd*), waaraan veel militairen medewerkers zijn en die in de officierskringen de meest gelezen courant is. Daartegenover schrijven Katkow en Aksakow in *Narod* (*Het Volk*) in den geest der Moscouische Oud-Russen en van het volk, in zoover dit als tegenstelling van de „Intelligenzia” opgevat wordt. De in 't Russisch geschreven *Petersburger Courant* vertegenwoordigde meermalen chauvinistische denkbeelden, terwijl *Russkaja prawda* (*Russische Waarheid*) en *Molwa* (*Het Gerucht*) aan gematigder beschouwingen verspreiding geven en het goed geredigeerde weekblad *Nedjelja* (*De Week*) met goed gevolg in de geestesbehoefden van de lagere standen voorziet. Buitendien verdienen nog genoemd te worden de *Peterburgska Gaseta*, *Petersburgskij Listok*, *Wetschernaje Gaseta*, *Molwa* en de in de Duitsche taal uitkomende *Petersburger Herold*. Onder de Moscouische bladen neemt de bovengenoemde door Katkow uitgegeven *Moskousche Courant* (*Moskowskija Wjedomosti*) nog altoos de eerste plaats in, hoe wel zij veel van haar vroegere, omstreeks 1860 vrij wel toonaangevende beteekenis verloren heeft. De door de ultra-nationale Slavophilen-partij en haar leider Iwan Aksakow uitgegeven bladen *Denj*, *Moskwa* en *Moskwitsch* hebben zich niet kunnen staande houden, terwijl de onbeteekenende *Russkija Wjedomosti* sedert een reeks van jaren in lezers

toeneemt. Als erkende officiële organen der regeering dienen de te St. Petersburg verschijnende *Pravitelstvennyj Wjestnik* (Regeeringsbode) en het voornamelijk voor het buitenland bestemde *Journal de St. Petersburg*.

De macht der periodieke pers is in Rusland daarom van zooveel beteekenis, omdat een groot gedeelte der ontwikkelde ingezetenen de behoefte aan geestelijk voedsel slechts door de lectuur der couranten uit de hoofdstad bevredigen kan; want voor de wisseling der meeningen bestaat alleen in de grootere steden gelegenheid, en deze zijn juist niet zeer talrijk en door groote afstanden van elkaar verwijderd. De pessimistische levensbeschouwing, die zich in de organen van alle partijen bijna zonder uitzondering openbaart, verkrijgt dientengevolge steeds grooter uitbreiding, terwijl de pogingen der regeering om tegen deze invloeden op te treden door de uitgaaf van een door haar geïnfluenceerd dagblad mislukt zijn: *Bereg* (*De Oever*) bestemd om de leidende denkbeelden der regeeringskringen te ontwikkelen, vond slechts weinig lezers, en moest ondanks de inspiraties van het hoogste gezag en trots de aanzienlijke financiële hulp een jaar na de oprichting weer gestaakt worden. Met des te meer gestrengheid wordt thans de censuur in toepassing gebracht. Van de in 1883 uitgegeven periodieke geschriften verschenen slechts 30 % zonder preventieve censuur. Met betrekking tot de schorsing van eenige der meest radicale bladen, als een gevolg dier strenge toepassing van de censuur, laat het officiële Russische regeeringsorgaan zich in het begin van Mei 1884 aldus uit: „De overeenkomst van de denkbeelden en schrijfwijze der geheime pers met de artikelen van eenige met verlof der Regeering uitgegeven dagbladen gaf aanleiding tot de veronderstelling, dat medewerkers dezer laatsten ook aan de revolutionaire propaganda deelnamen en een nader onderzoek bevestigde zulks volkomen.”

In welke mate de reeks vervolgingen, waaraan door dat stelsel van verdenking de wettige, intelligente dagbladpers voortdurend blootstaat, een belemmering is voor de wetenschap niet alleen en hoeveel schade door die aanranding van den eigendom ook aan handel en individueel bestaan toegebracht wordt, laat zich gemakkelijk denken. Van Maart 1881—Maart 1883 werden niet minder dan een dertigtal couranten vervolgd, en tengevolge daarvan geschorst of geheel gestaakt. Om slechts enkele voorbeelden te noemen: De *Golos* (een blad als de *N. Rott. Courant*, verspreid over alle leestafels in de centra der be-

schaving) werd na acht waarschuwingen, gepaard met gelijktijdige schorsingen en verbod van verkoop in 't klein, krachtens besluit van 27 Aug. 1882 onder censuur gesteld, en is thans voor meerdere zekerheid deels in handen van Katkof, deels in die van Zion. De *Russische Courier* ontving vier waarschuwingen en werd gelijktijdig even zooveel maal geschorst. De *Molwa* ontving twee waarschuwingen en kon de zaak niet verder leiden wegens onophoudelijke plagerijen van de zijde der administratie; tegelijkertijd hield het bijblad op te verschijnen. De *Wetschernjaja (Avondblad)* werd definitief geschorst. De *Moscousche Telegraaf* ontving negen waarschuwingen, was gedurende de helft van dien tijd geschorst, mocht geen afzonderlijke nummers verkoopen (in Rusland een levenskwestie voor een courant) en werd eindelijk in Maart 1883 voor goed verboden. De *Odesski Listok (Odessa'sche Courant)* werd na verscheidene schorsingen geheel van het karakter beroofd, een politiek orgaan eigen, door het verbod van eenig binnenlandsch Russisch vraagstuk aan te roeren.

Behalve deze gouvernementeele drijfjacht op de pers, die enkel de vervolging der dagbladen van den eersten en tweeden rang betreft, werden er nog vexatoire maatregelen van ander gehalte, als het in beslag nemen der nummers, het terughouden bij de censuur enz. toegepast. Zoo zijn alle provinciale bladen blijvend onderworpen aan den in de hoofdstad der provincie resideerenden censor. Het blad *Donom*, dat elk nummer, vóór het verschijnt, naar Moscou moet opzenden, is daarom geregeld met zijn nieuws twaalf dagen ten achteren. Ook couranten uit het buitenland mogen in Rusland niet zonder verlof worden ingevoerd en al wat daarin als voor de regeering aanstootelijk voorkomt, wordt met een zwarte verf onleesbaar gemaakt, of bij humoristisch-satyrische bladen, zooals b. v. *Punch* en *Kladderadatsch* snijdt men de niet in den geest vallende prentjes er uit.

Doet de regeering dus alles om de macht der pers te onderdrukken en te fnuiken, zij doet slechts zeer weinig om haar te leiden. Hoewel zij sommige gedeelten van het gebied van het kerkelijk en staatkundig leven, evenals van tijd tot tijd zekere vraagstukken van den dag verbiedt te bespreken, zoo kan zij toch niet verhinderen, dat deze in behendige omschrijvingen behandeld worden, of dat schrijvers, die jacht maken op sensatie de nationale gevoeligheid prikkelen en spanningen onder het volk te weeg brengen, die den verkoop hunner bladen vermeederen. Deze houding der pers moet wel eenigszins be-

vreemden als men weet dat een groot gedeelte der aan de redactie verbonden schrijvers tevens in staatsdienst zijn. Van de 272 verantwoordelijke redacteuren, zoowel der tijdschriften als der couranten, in 1883 in de beide residenties Petersburg en Moscou verschijnende, waren 51 % officieren of civiele ambtenaren. Daarentegen is bij de provinciale pers de bureaucratie slechts zeer weinig vertegenwoordigd.

De Russische provinciale pers is wegens de toepassing der preventieve censuur geheel zonder betekenis, indien al vrij talrijk vertegenwoordigd. Behalve de in elke provinciale hoofdstad uitkomende regeeringsbladen zijn te vermelden: *Kiewskij Telegraph* en *Kiewskij Wjestnik* (Kiew), *Odesskij Wjestnik* (Odessa), *Wilenskij Wjestnik* (Wilna) en het te Warschau uitkomend regeeringsorgaan.

Een eigenaardig en onafhankelijk standpunt neemt de periodieke pers in de Oostzee-provincies van Rusland in. In de Deutsche taal verschijnen te Riga: De (in 1778 opgerichte) *Rigasche Zeitung*, de *Zeitung für Stadt und Land*, de *Neue Zeitung für Stadt und Land*, de *Rigaschen Stadtblätter*, de *Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche* en het *Kirchenblatt*; te Dorpat: het *Baltische Wochenschrift*, de *Dörptsche* en de *Neue Dörptsche Zeitung*. Bovendien verschijnen te Mitau, Libau, Goldingen, Wenden, Fellin en Pernau kleine Deutsche dagbladen en te Reval de voorname en gezochte *Revalsche Zeitung*. Al deze bladen staan, in weerwil van talrijke partij-schakeeringen in bijzondere zaken, de belangen van het Deutsche element en van het protestantisme in de Oostzee-provincies voor. Even talrijk vertegenwoordigd is de Estnische en Lettische pers (*Latweeschu Awises*, *Riga Lapsz*, *Bala*, *Zella Beedris*), terwijl de Russische partij in al deze drie provincies slechts één orgaan, den *Rishskij Wjestnik*, bezit.

In 1883 verschenen in Rusland in 't geheel 426 couranten, waarvan 80 in de beide residenties; van de 346 in de provincies verschijnende nieuwsbladen waren er 80 organen van het Gouvernement. Van de eerstgenoemde residentiebladen kwamen 31 dagelijks, de overigen één, twee of drie maal per week uit.

De Poolsche pers kan geographisch in de volgende vier takken worden verdeeld: de Russisch-Poolsche te Warschau, de Pruisisch-Poolsche in Posen, West-Pruisen en Boven-Silezië, de Oostenrijksch-Poolsche te Lemberg en Krakau, eindelijk die der Poolsche emigranten. Het eerste in Polen uitgekomen periodiek geschrift was de Deutsche *Warschauer Bibliothek* 1753—55 van Mizler, waarop in 1754 het

Journal littéraire de Pologne van Frieze volgde; eerst in 1764 verscheen in de Poolsche taal de *Monitor*, vervolgens de *Gazeta Warszawska*. In de gezamenlijke provincies van het oud Poolsch koninkrijk verschenen omstreeks 1830 ongeveer 40 periodieke bladen; in 1840 was hun aantal tot ongeveer 15 geslonken, in 1846 evenwel ten gevolge van den weder uitgebroken opstand tot 20 geklommen. Sedert dien tijd is het aantal Poolsche bladen in weerwil van de gestrengde censuur der regeeringsbeambten tot ongeveer 70 vermeerderd. Ofschoon de opstand van 1863 nogmaals aanleiding tot vermindering gaf, bestonden er in 1868 toch altoos nog 59 Poolsche couranten en tijdschriften.

Van de staatkundige bladen uit den tijd vóór 1831 hadden slechts de *Nowa Polska* en de *Dziennik guardji narodowej*, beide te Warschau, eenige beteekenis. Van 1830—1850 waren de *Kwartalnik naukowy* te Krakau, *Wizerunki* en *Atheneum* te Wilna, de *Biblioteka Warszawska* te Warschau, *Czasopismo Ossolinskich* te Lemberg, de *Tygodnik naukowy* en de *Orędownik* te Posen de meest gewaardeerde vertegenwoordigers der Poolsche periodieke pers. De in de uiteenlopendste partijen versplinterde landverhuizers richtten gedurende dien tijd ongeveer 50 meestal niet heel lang levende bladen op, die voor het meerendeel te Parijs uitkwamen. Alleen de *Kronika emigracyjna* (het orgaan van Czartoryski), *Przegląd rzeczy polskich* (orgaan der centralisatie-partij), *Wiadomości polskie* (het blad van den adel) en de *Demokrata* konden zich langer staande houden.

Tegenwoordig verschijnen er dagelijks te Warschau vijf staatkundige couranten: de *Gazeta Warszawska*, *Gazeta polska*, *Kuryer Warszawski*, *Kuryer codzienny* en *Wiek*, bovendien een handelsblad. Stof tot verpoozing bieden voornamelijk aan, meest van illustraties voorzien, de bladen: *Bluszcz*, *Klosy*, *Dziennik powszechny*, *Tygodnik mód*, *Romansów*, *Ilustrowany*. Daarnaast bestaan verscheidene godsdienstige, rechtsgeleerde, opvoedkundige en technische bladen. In het geheel telt men in Russisch-Polen 25 Poolsche periodieken. Een Duitsche *Lodzer Zeitung* verschijnt in de fabrieksstad Lodz.

In Posen verschijnen drie staatkundige dagbladen, de Poolsch-nationaal-liberale *Dziennik*, de ultramontaansche *Kuryer* en de *Goniec*, voorts de weekbladen: *Lech*, aan letterkunde en uitspanning gewijd, *Warta*, *Gwiazda*, benevens eenige andere van godsdienstigen en landbouwkundigen aard, in het geheel 12 periodieke geschriften. Te Brom-

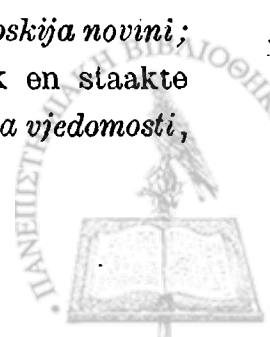
berg is een Poolsche courant van staatkundig-maatschappelijken inhoud, *Wszechbrat* in het licht gekomen.

West-Pruisen levert voor de Polen te Thorn de dagelijksche courant *Gazeta toruńska* en de eveneens aldaar verschijnende weekbladen *Przyjaciół* en *Gospodarz*, te Kulm den *Przyjaciół ludu*, te Pelplin den *Pielgrzym*, alle van ultramontaansche strekking. In de eerste plaats voor de evangelischen te Mazuren verschijnt te Koningsbergen in Pruisen een zendingblad *Nowiny*. Boven-Silezië wordt door de te Beuthen uitkomende *Gazeta górnośląska*, door den te Plesz uitkomenden *Szlązak*, door de Teschensche *Guiazda* en door den *Katolik* en de *Monika* uit Nicolai, in het geheel door 10 couranten vertegenwoordigd, waarbij sedert 1873 het Teschensche stichtelijk evangelisch blad *Zwiastun ewangeliczny* behoort.

Van de periodieke geschriften uit Galicië, ten getale van 20, verschijnen er 16 te Lemberg, waaronder dagelijks: de liberale *Dziennik polski*, de conservatieve *Gazeta narodowa*, het regeeringsblad *Gazeta Lwowska* en de *Przegląd*, *Tydzien*, *Nowiny* e. a., verder het uitmuntend letterkundig weekblad *Ruch literacki*. Krakau heeft de courant *Czas*, die de voorrechten van den adel en de geestelijkheid behartigt en het maandblad *Przegląd*. De couranten der uitgewekenen zijn alle opgeheven, te Parijs verschijnt nog slechts de *Rocznik*, jaarboek van het geschiedkundig genootschap, en in Zwitserland de *Rocznik* van het Poolsch museum te Rapperswyl. Te Chicago in Amerika komt een *Gazeta polska katolicka* uit. Het gezamenlijk aantal Poolsche periodieke geschriften bedraagt ongeveer 150. Voor de in Galicië wonende Ruthenen komen geregeld te Lemberg uit *Slowo* en *Prawda* in de Rutheensche taal. —

Servië, Rumenië, Turkije en Griekenland.

De journalistiek is bij de Serviërs en over het algemeen bij de Zuid-Slawen van de jongste dagteekening. De Turksche overheersching was niet gunstig voor den arbeid des geestes. De eerste Servische courant kwam in 1791 te Weenen uit en droeg den naam *Serbskija novini*; zij verscheen in klein kwarto formaat tweemaal per week en staakte in 1792 de uitgave. In haar plaats kwam de *Slaveno-serbskija vjedomosti*,

die. eveneens tweemaal per week te Weenen uitkwam maar in 1794 verdween. Op den 1sten Augustus 1813 begon weder te Weenen onder redactie van den verdienstelijken Servischen schrijver Dim-Davidowitz een blad *Novine serbske* te verschijnen. Hoe klein de kring van lezers dezer courant is geweest, kan men daaruit opmaken, dat zij in 1815 nog maar 120 intekenaren had. Deze courant ging den 14^{den} Februari 1822 te niet. In het jaar 1825 begon te Ofen het periodiek geschrift *Ljetopis serbski* te verschijnen, dat op zijn titelblad ook het Duitsch opschrift *Serbische Monatschrift* droeg. Dit geschrift is later in de uitgaaf der *Matica serbska* overgegaan, waarin het nog tegenwoordig verschijnt, en dus is dit de oudste periodieke uitgaaf der Serviërs. In 1834 begon te Kragujewatz in Servië de *Novine serbske* als orgaan der Servische regeering een maal per week te verschijnen, en toen de landsdrukkerij naar Belgrado verhuisde, werd ook hier deze courant voortgezet; tegenwoordig komt zij als dagblad en eigen uitgaaf der landsdrukkerij uit. Tien jaar later hadden de Serviërs reeds 6 couranten. Daarvan verschenen er 3 te Belgrado en 3 te Pest. Na het omwentelingsjaar 1848 begon zich ook het geestesleven der Serviërs te ontwikkelen en tot zetel der pers voor Oostenrijk werd Neusatz gekozen. Bij *Ljetopis* kwam in 1847 *Glasnik*, als orgaan van het Servisch geleerd genootschap, dat nog heden ten dage bestaat.

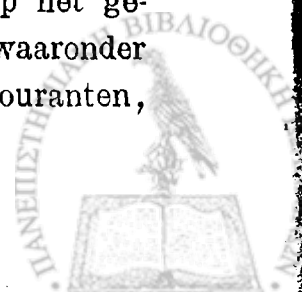
In 1874 hadden de Zuid-Slawen (Serbo-Croaten) 55 periodieken, waarvan 22 met Latijnsche en 33 met Cyrillische letters waren gedrukt; staatkundige bladen waren er 26, letterkundige 14 benevens 15 vakbladen. De Servisch-Turksche oorlog van 1877—78 heeft de staking van verscheiden bladen na zich gesleept, zoodat sedert dien tijd behalve de officiële courant *Serbske novine* in Servië nog slechts de *Istok* (Oosten) verschijnt. De belangrijkste courant der Hongaarsche Serviërs is de *Zastava* (De Vaan, sedert 1866) te Neusatz, en voor Montenegro verschijnt te Cetinje de *Glas Crnagorca* (Stem van den Montenegrijn, sedert 1870). In Bosnië gaf de Turksche regeering sedert 1866 een officiël blad *Bosna* in het Turksch en Servisch te Serajewo uit, en na de Oostenrijksche bezetting verschijnt daar een soortgelijk blad in de Croatische en Servische taal.

Nog harder dan de Serviërs hadden de Bulgaren onder Turksche heerschappij te lijden en werden derhalve in hun verstandelijke ontwikkeling nog meer tegengegaan. De eerste Bulgaarsche courant *Ljuboslovie* kwam van 1844—46 te Smyrna uit, vervolgens

sedert 1849 één, later meer couranten te Constantinopel, waaronder gedurende eenigen tijd ook een officiële, de *Turcija*, welke de Turksche regeering ophemelde; de belangrijkste was Slavejkov's *Makedonia* (sedert 1867). Bladen van een revolutionair karakter verschenen te Belgrado en vooral te Bucharest (van Rakovski, Karavelov e. a.), meestal van korten duur, eindelijk nog een wetenschappelijk periodiek geschrift *Periodicesko Spisanie* 1870—76, te Braïla. In het geheel telde men in 1876 reeds 56 Bulgaarsche couranten. In het nieuwe vorstendom Bulgarije verschijnen couranten te Philippopel, Rustschuk, Tirnowa (*Znanje, Bulgarski Lew*). —

De journalistiek der Rumenen (Wallachijers en Moldaviërs) is wel is waar van geringe inwendige beteekenis, maar heeft op de ontwikkeling van het streven naar nationaliteit en inheemsche beschaving een steeds toenemenden invloed uitgeoefend. De eerste met goed gevolg bekroonde pogingen tot stichting van een blad in de vaderlandsche taal hadden omstreeks 1830 plaats, toen de ten opzichte van de letterkundige ontwikkeling van zijn volk zeer verdienstelijke Heliade Radulescu den *Currier romanescu* (1828—48), daarna den *Currier de ambe sexe* (1843—48) te Bucharest stichtte, twee in hun tijd zeer invloedrijke geschriften, die te beschouwen zijn als de voorboden der hervorming van de Donau-vorstendommen volgens de westersche beschaving. Belangrijk wegens de daarin vervatte geschiedkundige bescheiden is het door Laurianu en Balcescu in 1845 begonnen *Magasinul istoricu pentru Dacia*. In den jongsten tijd was onder de Bucharesterbladen vooral de *Romanul* (sedert 1857), het dagelijks uitkomend orgaan der ultra-liberale partij (Rosetti, Bratianu, Golescu) van beteekenis. In Moldavië begon de letterkundige beweging iets later. In het jaar 1840 verscheen de *Dacia literara* van Cogalniceanu, Alexandri en Negruzzi, in 1841 de *Archiva Romanescu* van Cogalniceanu. Van latere dagteekening is de te Jassy verschijnende revue *Convorbiri literare*, in 1879 in haar 14^{den} jaargang uitkomende, terwijl Hasdeu's *Columna lui Traian* heeft opgehouden. Onder de Rumeensche couranten, die in Oostenrijk het licht zien, was vroeger de *Gazetta Transilvaniei*, alsmede vooral ook haar letterkundig bijblad *Foia*, in 1837 door Baritz opgericht en langen tijd geredigeerd, van groote beteekenis, die echter later verloren ging. Over het geheel verschenen in 1879 op het gebied der Oostenrijksche staten 16 Rumeensche periodieken, waaronder 5 staatkundige, terwijl in de Rumeensche vorstendommen 51 couranten,

waaronder evenwel slechts 9 letterkundige en over vakken van wetenschap, uitkwamen. —

In Turkije was de eerste courant een blad in de Fransche taal, dat Berninhac, buitengewoon gezant der Fransche republiek bij Selim III, in 1795 te Pera liet drukken. Omstreeks 1811 kwamen aldaar de bulletins van de groote armee uit. De eigenlijke stichter van het journalisme in Turkije werd Alex. Blacque, die in 1825 te Smyrna den Franschen *Spectateur de l'Orient* begon uit te geven, die onder zijn nieuwen titel van *Courrier de Smyrne* in 1825 — 28 gedurende den Griekschcn opstand grooten invloed uitoefende. Die zelfde Blacque richtte hierop in 1831 te Constantinopel den *Moniteur ottoman* op, het officiële blad der Porte, dat na den 14^{den} Mei 1832 ook als *Taqûmi vagâi* in Turksche vertaling verscheen en na den dood van zijn stichter (1836) door Franceschi (gestorven 1841) werd geredigeerd. Ondertuschen ontstond te Smyrna uit den *Courrier de Smyrne* het *Journal de Smyrne*, waarnaast in 1838 de *Echo de l'Orient* van Bargigli en de *Impartial de Smyrne* van Edwards werden opgericht. Terwijl laatstgenoemd blad tot op den jongsten tijd te Smyrna bleef voortbestaan, verhuisden de beide anderen naar Constantinopel, waar zij sedert 1846 vereenigd als *Journal de Constantinople, l'Echo de l'Orient* uitkomen. Bovendien bestaan te Constantinopel in de Turksche taal de *Djeridei havadis* sedert 1843 (door Churchill opgericht) evenals de Fransche couranten *Journal de Constantinople*; sedert 1865 *La Turquie* genoemd, half officiëel, en de *Courrier de l'Orient*, orgaan voor de Fransche en Bulgaarsche belangen. Omstreeks 1865 deed zich de behoefte naar een onafhankelijke dagbladpers gevoelen; het optimisme der vroeger bestaande bladen paste slecht bij de werkelijkheid, die reeds toen een bedenkelijken vorm aannam. Een wet op de drukpers, zij het dan ook ver verwijderd van het ideaal van een vrijzinnige wet, had ten minste de goede zijde, dat zij voor de redacteuren bepaalde grenzen afbakende, waarbinnen zij zich vrij konden bewegen. Onder de bescherming dezer wet ontstonden ook een aantal couranten in de Turksche, Grieksche, Armenische, Fransche, Engelsche, Arabische en Perzische taal, maar de wet had slechts een kort bestaan; de onwelgevallige taal der Grieksche bladen ten tijde van den opstand van het eiland Creta (1867) veroorzaakte schorsing dezer wet en stelde in haar plaats administratieve willekeur, die dan ook nog tot op den huidigen dag bestaat. Onder opzicht van het ministerie van buitenlandsche zaken

werd een persbureau ingesteld, welks werkzaamheden daarin bestaan, dat het een oog op de dagbladpers houdt, haar van tijd tot tijd ambtelijke mededeelingen tot afdrukken en instructies tot richtsnoer toezendt; voor persvergripen (die juist wegens de schorsing van de wet op de drukpers nergens zijn omschreven) bestaan drie soorten van straf: 1 waarschuwingen, 2 schorsing voor langeren of korteren tijd, 3 opheffing. De daarbij heerschende willekeur, die meestal van de luimen van elken directeur van het persbureau afhangt, is ook aanleiding geweest tot het verdwijnen van een menigte bladen, die het soms slechts tot weinig nummers hadden gebracht; andere staakten hun werkzaamheid vrijwillig, omdat zij hun overtuiging niet in overeenstemming konden brengen met het boven 't hoofd der dagbladpers hangend regime van willekeur.

De voornaamste bladen te Constantinopel zijn, in de Turksche taal: *Vakyt* (De *Tijd*), sedert het opheffen der staatscourant *Taquîm-i Vakaie* als officiëel blad gebruikt; *Dscheridé-i Askerie* (*Militaire courant*), orgaan van het ministerie van oorlog; *Dscheridé-i Havadis* (*Nieuwstijdingen*), de oudste niet-officiëele Turksche courant; *Terdschiman-i Hakikat* (De *Tolk der Waarheid*). In de Arabische taal: *El Dschevaib* (*Tijdingen*). In de Perzische taal: *Achbar-i Darül Chalafet* (*Tijdingen uit de residentie van het Kaliefaat*). In de Grieksche taal: *Anatolikos Aster* (De *Ster van het Morgenland*), orgaan van het Oecumenisch patriarchaat; *Neologos* (*Nieuwstijdingen*); *Thraké* (*Thrakiër*). In de Armenische taal: *Masis* (*Ararat*), orgaan van het Armenisch patriarchaat; *Lrakir* (*Courant*); *Pundsch* (*Wortel*); *Lojs* (*Licht*); *Hairenik* (De *Armeniër*). Verder met Armenische letter maar in de Turksche taal, dus voor de katholieke Armeniërs bestemd: *Terdschiman-i Efkiar* (De *Tolk der meeningen*) en *Manzumé-i Efkiar* (De *regeling der meeningen*). In de Bulgaarsche taal: *Zoritsa*. In de Fransche taal de reeds vermelde: *La Turquie* en *Le Courrier d'Orient*; verder *Phare du Bosphore*, *Matin*, *Sémaphore de Constantinople*, *Journal d'Annonces*, *L'Orient Illustré*. In het Fransch en Engelsch: *The Levant Herald*. In het Italiaansch: *Il Levantino*. In het Spaansch met Hebreeuwsche letters: *El Tiempo* en *El Telegrafo*. Humoristische bladen wilden hier nooit recht aarden. Bij de uitbarsting van den Russisch-Turkschen oorlog in het voorjaar van 1877 werden zij alle opgeheven.

Volgens de wet moet in de hoofdstad van elk vilajet een ambtelijk orgaan bestaan, en de meeste vilajets hebben dan ook hun eigen cou-

ranten, maar de redacteuren daarvan zijn er nog slechter aan toe dan hun ambtgenooten in de hoofdstad; meestal zijn het ondergeschikte kantoorbeambten, die geheel van de genade van den gouverneur afhangen; van een onafhankelijke dagbladders kan daar in het geheel geen sprake zijn. Gedurende den oorlog hielden verscheidene dezer bladen op te verschijnen en zijn tot nog toe niet weder uitgekomen, b. v. de *Bosna* (*Bosnië*) te Sarajevo, de *Tuna* (*Donau*) te Rustschuk, de *Edirne* (*Adrianopel*). Nadat de *Gazette Médicale d'Orient* de uitgaaf schijnt te hebben gestaakt, bestaan er nog slechts enkele wetenschappelijk periodieke geschriften in het Turksche rijk.

Het eerste in 't Nieuwgrieksch in het licht gegeven periodiek geschrift is de te Weenen in 1793 verschenen *Ephéméris* (uitgegeven door Markidis Pulios). Hierop volgde aldaar in 1810 de *Télégraphos* van Alexandridis en in 1811 de *Dogios Ermes* van Anthimos Gazis. Later zijn *Kalliopé* te Weenen (1819—21) en *Melissa* te Parijs (1819—21) uitgekomen. In het eigenlijk gezegde Griekenland dagteekent de periodieke pers natuurlijk eerst uit de tijden van den vrijheidsoorlog, door welken de eerste staatkundige couranten in het leven werden geroepen. Maar reeds dadelijk van het begin af aan toonde de Grieksche journalistiek zich veel meer een loutere dienaar der partijen dan wel een bekwame leidsvrouw daarvan. Het eerste politieke blad in Griekenland was de in 1821 te Missolonghi in handschrift in het licht gezonden *Ephéméris Aitolike*, als welker pendant de ter zelfder tijde te Galaxidi ook als handschrift uitkomende moet worden beschouwd. Als derde in tijdsopvolging en eerste gedrukte politieke courant moet de in 1821 te Kalamata uitgegeven *Ellénika Salpicx* worden genoemd. Op deze volgden in 1824 de *Ellénika Chronika* te Missolonghi, de *Philos ton Nomoy* te Hydra, de *Ephéméris ton Adénon* te Athene en de in vier talen (Engelsch, Fransch, Duitsch en Italiaansch) te Missolonghi verspreide *Ellénikos Télégraphos*. Later verscheen de *Eos* te Nauplia (1830), de *Apollon* (1831) en de *Adéna* (1832) aldaar, en de *Ellénikos Kadreptes* (ook in het Fransch *Miroir grec*), de *Ellénike Melissa* (ook in het Fransch *Abeille grecque*) te Hydra en de *Edniké* te Egina, evenals na 1830 de *Courrier d'Orient, journal politique, commercial et littéraire* te Patras. Wegens den in 1833 te stellen borgtocht staakten omstreeks dezen tijd alle bladen hun uitgaaf. Doch reeds in 1834 begonnen weder eenige couranten te verschijnen, waaronder als regeeringsblad in Grieksche en Fransche uitgaaf de *Sotér* of *Sauveur*, waartegen onmiddellijk de

Adéna als oppositie-blad der nationale partij optrad. In het jaar 1844 telde men in Griekenland reeds 20 periodieke bladen, waarvan 7 zich met staatkunde inlieten. Onder de laatsten bevonden zich de *Elpis*, die Engelsche, de *Aion*, die Russische, de *Observateur grec* (ook in het Grieksch), sedert 1843, die Fransche belangen behartigde, alsmede als orgaan der regeering de *Ellénikos Tachydromos* (ook in het Fransch als *Courrier grec*) en de officiële *Ephéméris tes Kybernéseos*. Hierbij kwam in October 1844 de Fransche *Moniteur grec*. Nog meer andere bladen ontstonden, maar gingen na korteren of langeren tijd weder te niet. De Russisch-Turksche verwickelingen werkten verlevendigend op de Grieksche pers. Onder andere werden daardoor in Maart 1852 de politiek-letterkundige *Miroir grec* in de Fransche taal, in October 1853 het *Panellénion* en in September 1853 de om de 14 dagen verschijnende *Spectateur de l'Orient* ter bevordering van het nationaal belang door Renieris, Rhangawis, Dragoumis en Vassiliou te Athene geredigeerd, in het aanzijn geroepen.

Ofschoon Athene de hoofdzetel der Grieksche pers is, verschijnen toch ook te Nauplia en Patras, te Syra, Chalcis, Tripolis, Missolonghi en andere steden in de provincies, voorts op de Jonische eilanden tal van couranten, evenals te Constantinopel, te Smyrna en te Triëst. Op het einde van 1882 verschenen in het koninkrijk Griekenland 87 periodieke geschriften, waarvan 83 in het Grieksch, 1 in het Grieksch en het Fransch en 3 in de Fransche taal; 37 behoorden thuis te Athene, 22 in den Peloponnesus, op het overig vasteland 6 en op de eilanden 22 (op de Jonische eilanden alleen 14). Onder deze 87 bladen waren er evenwel 15 (waarvan 6 op de Jonische eilanden) in het eerste jaar van hun bestaan. De voornaamste staatkundige couranten in de Grieksche taal zijn de *Adéna*, de *Elpis*, de *Eunomia*, de *Patris* en de *Aion*, en in de Fransche taal de *Messenger d'Athènes* en het *Journal d'Athènes*. Onder de tegenwoordig nog uitkomende letterkundige of liever belletristische geschriften noemen wij in het bijzonder de *Estia*. De huidige staatkundige pers in Griekenland heeft vooral sedert de uitgaaf van verscheiden kleine dagelijksche en voor het meerendeel zonder voorbereiding geredigeerde bladen (*Ephéméris*, *Stoa*, *Télégraphos* enz.) veel van haar vroegere beteekenis verloren.

Azië, Afrika en Australië.

Een treffend voorbeeld van de verspreiding der courant over de geheele aarde geeft ons Japan. Eerst sedert een twintigtal jaren is daar de journalistiek geboren uit de behoefte om de door het gouvernement ingevoerde hervormingen te verklaren en te verdedigen, voor zoover deze in botsing kwamen met de maatschappelijke toestanden. Sedert dien tijd zijn de couranten er op een verbazende wijze vermeerderd. In bijna elke woning vindt men een courant; zelfs de dienstboden koopen onderling voor gezamenlijke rekening een blad; in de spoorweg-waggonen of andere algemeene vervoermiddelen zal men bijna altoos een Japanner vinden, die in zijn dagblad verdiept is.

De meest belangrijke in de landtaal zijn de: *Nichi nichu Shimbun*, de *Hochi Shimbun* en de *Choya Shimbun*. De abonnementsprijs varieert tusschen f 15,— en f 20,— per jaar; de dagelijksche oplaag is 9500, 3500 en 4300 exemplaren. De *Jomeouri Shimbun*, hoofdzakelijk door dames gelezen, heeft 12000 abonnés en kost niet meer dan f 5,— per jaar. De andere couranten zijn eveneens van gematigden prijs en zeer verspreid.

Deze bladen worden op Europeesch, voor een groot gedeelte op Belgisch papier gedrukt en op persen van Europeesch model. Voor zeer enkele worden nog het Japansche papier en de houten letters gebruikt. De afmeting der courant verschilt naar gelang van den abonnementsprijs, maar geen enkele bevat, lettende op de groote oppervlakte die de Japansche letters beslaan, veel inhoud. De eerste pagina — wij hebben hier het oog op de invloedrijkste bladen — bevat de besluiten en kennisgevingen van het gouvernement, vervolgens een hoofdartikel over de Japansche politiek, eenig allerlei en vertalingen uit buitenlandsche bladen. De laatste bladzijde wordt gebruikt voor de prijsnotering der koopwaren, de aankomst der schepen enz. en eindelijk de advertenties; deze laatste zijn echter weinig in getal. Men heeft er de Japansche journalisten dikwijls opmerkzaam op gemaakt, dat in Europa de annonces een groot deel der revenues uitmaken; maar zij beweren dat dit in Japan niet het geval zou zijn en een dagblad, dat te veel ruimte voor de annonces afstond, zijn abonnés spoedig zou verliezen.

De regeering oefent geenerlei pressie uit op de journalistiek, alleen moeten van elke courant twee exemplaren worden ingezonden aan het ministerie van binnenlandsche zaken en aan den gouverneur van Tokio. In 1875 is er een nieuwe wet op de drukpers ingevoerd. De hoofdbeginselen komen hierop neder:

De drukker, die een blad wil uitgeven, moet daartoe vergunning vragen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, onder opgaaf van formaat en van titel, of het een dagblad of een weekblad zal zijn, verder den naam en de woonplaats van den eigenaar en van ieder der aandeelhouders, of het een maatschappij is, zoomede naam en woonplaats van den hoofdredacteur en van den drukker.

De eigenaar en de hoofdredacteur moeten Japansche onderdanen zijn.

De hoofdredacteur en de drukker zijn verantwoordelijk voor lasterlijke artikelen in het blad voorkomende.

Elk artikel moet door den schrijver ondertekend worden. Zoo men een pseudoniem gebruikt of een anderen naam dan dien des schrijvers, wordt men gestraft met een boete van 20 *jeu* en gevangenis van 70 dagen.

Artikelen, uit buitenlandsche bladen vertaald, moeten den naam van den vertaler dragen.

Bijaldien een openbaar ambtenaar of een burger in een blad wordt aangevallen, zal hij het recht hebben zijn rechtvaardiging daarin te doen opnemen; wordt die niet in het eerstvolgend nummer geplaatst, dan volgt een boete van 10 tot 100 *jeu*.

Zoo een dagblad-artikel iemand zoozeer tot het uiterste drijft, dat hij een misdaad pleegt, zal de journalist, die het artikel schreef, even streng worden gestraft als de misdadiger.

Hij zal eveneens met gevangenis van 1 tot 3 jaren worden gestraft wanneer hij door zijn artikelen revolutie doet ontstaan of die aanmoedigt, wanneer ze is uitgebroken.

Een journalist, die de wet schendt of een misdaad geheim houdt waarvan hij kennis draagt, wordt gestraft met gevangenis van 1 maand tot 1 jaar en met boeten van 5 tot 100 *jeu*.

In 1878 was het aantal couranten in Japan tot 278 geklommen, waarvan 9 in het Engelsch of Fransch. Het aantal door de post vervoerd in het jaar eindigende den 30 Juni 1879 bedroeg ruim 2,200,000 exemplaren, waarvan er 110,000 naar het buitenland gingen. In dat jaar beliep het gezamenlijk getal couranten, dat in de wandeling werd

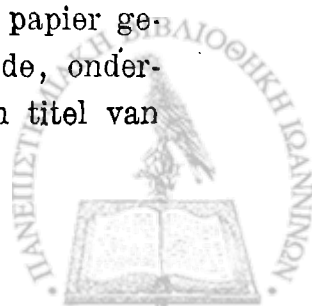

gebracht, meer dan 33 miljoen nummers. Wat haar uiterlijk betreft, behoeven de Japansche couranten niet voor de onze onder te doen; er bestaan eenige humoristische bladen op de wijze van de Engelsche *Punch*, welker teekeningen over het algemeen geestig en goed geslaagd mogen heeten. De belangrijkste in Europeesche talen gedrukte couranten in Japan zijn: *Tokio Times* en *Japan Mail* te Yokohama en *The Rising Sun and Nangasaki Express*, te Nangasaki verschijnende.

Op oneindig lager trap dan in Japan staat de dagbladders in China. In dit uitgestrekte rijk met al zijn volkrijke steden verschijnen slechts 22 periodieke uitgaven, waarvan 12 in de Chineesche, 9 in de Engelsche en 1 in de Fransche taal. Hieronder zijn niet begrepen de bladen die verschijnen in de Engelsche nederzetting op Honkong, hoewel men gewoonlijk de 15 daar uitkomende Chineesche en Anglo-Chineesche couranten gewoonlijk onder de Chineesche journalistiek rangschikt.

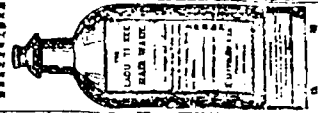
De *King-Pau* of *Peking-Gazette*, het officiële blad der regeering, wordt voor het oudste dagblad ter wereld gehouden. Het zou reeds lang uitgegeven zijn vóór de boekdrukkunst in Europa bekend was, maar zooals alle Chineesche uitvindingen is ook deze courant op dezelfde hoogte gebleven. Nog heden ten dage wordt het blad op dezelfde wijze en in den zelfden vorm uitgegeven als voor duizend jaren. Het ziet er uit als een brochure in omslag en is gedrukt op zeer zacht dun papier. Elk nummer bevat 15 à 20 bladen slechts aan één zijde bedrukt met Chineesche letters, van achteren naar voren lezende als de geschriften en boeken der meeste Oostersche volken. Het is voorzien van een dun geel omslag van flossig papier, dat slechts losjes aan de rugzijde der bladen is gehecht. Daar de randen niet afgesneden of besnoeid worden, verwekt het blad zooals het ter wereld verschijnt den indruk van een slordige behandeling, die onbestaanbaar is met Westersche denkbeelden van netheid.

Deze courant van Peking verschijnt thans dagelijks in drie edities. De eerste wordt vroeg in den morgen uitgegeven en gedrukt op geel papier, wordt genoemd *Hsing-Pau* (Blad voor Zaken) en bevat handelsprijzen, beursnoteringen en alle soorten van handelsberichten. De oplaag daarvan is iets boven de 8000 exemplaren. De tweede editie, die gedurende den voormiddag uitkomt, ook op geel papier gedrukt, is gewijd aan aankondigingen de kantoren betreffende, onderhoudende lectuur en algemeen nieuws. Behalve haar ouden titel van

Facsimile van een geheel nummer (8 bladz.) der *Siam Pau* of *Shangai News* van den 11den Mei 1880. Dit blad verschijnt dagelijks en wordt op zeer dun Manilla kleurig bamboes papier en slechts aan de eene zijde gedrukt. De eerste drie bladzijden bevatten algemeen nieuwsberichten, terwijl op de vierde de inhoud der *Peking Gazette* voorkomt, n.l. berichten van het hof en officiële kennisgevingen. De vier overige bladzijden bestaan uit advertenties.

Advertisement for 'LACU TI DEE' medicine, featuring a detailed illustration of the bottle and columns of text describing its benefits and usage.

Advertisement for a mechanical device, possibly a pump or engine, with an illustration of the device and descriptive text.

Advertisement for a product, possibly a food item or beverage, featuring an illustration of a person and descriptive text.

Advertisement for a product, possibly a food item or beverage, featuring an illustration of a person and descriptive text.

Advertisement for a product, possibly a food item or beverage, featuring an illustration of a person and descriptive text.

Advertisement for a product, possibly a food item or beverage, featuring an illustration of a person and descriptive text.

King-Pau, bezit zij een anderen, dien van *Shuen-Pau*, of Blad aan de Kantoren gewijd. De derde uitgave verschijnt laat in den namiddag, is gedrukt op rood papier, en draagt den naam van *Titani Pau* (Provinciaaal blad). Zij bestaat uit uittreksels van de vroegere edities en vindt haar afnemers in de provincies. Alle drie oplagen van *King-Pau* worden uitgegeven door zes leden van de Han-liu akademie van wetenschappen, benoemd en bezoldigd door den Chineeschen Staat. Het totaal getal exemplaren dagelijks gedrukt, wisselt tusschen 13,000 en 14,000.

Voorts worden er Chineesche bladen gedrukt te Ningpo, Foochow, Amoy, Hankow en Shanghai. In laatstgenoemde stad verschijnen twee veelgelezen dagbladen in het Chineesch, n.l. *Shan-Pau* en *Hsin Pau*. Het eerste (zie facs. op vorige bladz.) heeft een zeer bloeiend bestaan; de opslag bedraagt 5000 exempl., wat voor een particuliere courant in China buitengewoon hoog genoemd mag worden. Het is de onafhankelijke en onbevreesde voorstander van vooruitgang en wordt door inboorlingen geredigeerd, doch onder het toezicht van een buitenlander. De *Hsin-pau* is een Mandarijnsch orgaan en heeft in den laatsten tijd een loffelijk streven getoond om verkeerdheden ten toon te stellen en ook voor hervorming te pleiten. De Chineesche bladen in de andere genoemde plaatsen hebben zeer weinig te beteekenen, en verschijnen slechts met zeer kleine oplagen. De vier in de landstaal gedrukte bladen die op Hongkong worden uitgegeven, hebben in de zuidelijke havensteden een grooter debiet. Voor het overige is aan de millioenen inboorlingen in het binnenland de courant een geheel onbekend iets. Zelfs Canton, zoo dicht bij Hong-Kong, bezit geen courant in de Chineesche taal. Deze toestand is zoo veel te meer onverklaarbaar als men weet dat de Chineezzen, en in sommige opzichten niet ten onrechte, zich op hun opvoedingsgestichten en de beschaving van hun volk beroemen. Het is ook inderdaad een zeldzaamheid dat men een Chinees ontmoet, zelfs onder de geringe standen, die zijn taal niet met vaardigheid lezen en schrijven kan. Hun bekende afkeerigheid van de invoering van elke buitenlandsche nieuwigheid of van elk vreemd denkbeeld kan alleen dien achterlijken toestand met betrekking tot de courant verklaren. Bovendien verkeert een zeer groot gedeelte der bevolking, voornamelijk in het binnenland, in behoeftige omstandigheden, zoodat dit geen geld kan missen om een nieuwsblad te koopen. De vorming eener publieke meening door middel van de pers zal in China een kwestie van tijd en geduld zijn.

De vreemde pers is in de Europeesche volkplantingen van China zeer goed vertegenwoordigd. Het oudste politieke blad is het *Canton-Register*, dat sedert 1828 bestaat; daarbij kwamen in 1840-1850 de couranten *The Honkong-Register*, *The friend of China* en de *China Mail* op Hongkong, evenals de *North China-Herald* te Shanghai, allen in de Engelsche taal geschreven, en later een Fransche courant *l'Indépendant de Shanghai*. In de overige havensteden worden geen periodieken van eenige beteekenis uitgegeven.

In Nederlandsch Oost-Indië verscheen in 1744 de eerste courant, dus bijna 1½ eeuw nadat men in het moederland reeds in het bezit van nieuwspapieren was. Wel waren de middelen voor de uitgaaf benoodigd reeds lang, althans te Batavia, aanwezig en het Europeesch publiek in Indië over 't algemeen beschaafd genoeg om behoefte te gevoelen aan dergelijke lectuur, maar het systeem van geheimhouding der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, die schier alle publiciteit als gevaarlijk voor haar monopolie beschouwde, was vermoedelijk de oorzaak dat geen harer dienaren noch onderdanen in Azië de oprichting eener courant bij de Regeering durfde voor te stellen, nog minder daartoe over te gaan zonder bepaald verlof. Eerst in 1744 onder het bestuur van den liberalen gouverneur-generaal G. W. Baron van Imhoff kon daaraan met eenige hoop van slagen worden gedacht. Toen waagde het de onderkoopman en adjunct-eerstgezworen klerk der Generale Secretarie, Jan Erdman Jordens, die vergunning te verzoeken, welke hem dan ook werd verleend. Aanvankelijk heette het tot proeve, doch toen Jordens een redelijk succes mocht hebben en dientengevolge verzocht zijn arbeid te mogen voortzetten, werd hem een octrooi voor drie jaren verleend tot het drukken en uitgeven der *Bataviase Nouvelles, en Politique Raisonnementen*, zijnde dit de titel aan zijn courant gegeven.

Van Imhoff en zijn Raden hadden echter met het verleenen van dit octrooi op een te groote toegewendheid of liever zucht tot medewerking bij het uiterst conservatieve opperbestuur der Compagnie in Nederland gerekend. Want nauwelijks hadden zij de Heeren XVII^{en} met de verschijning dezer courant bekend gemaakt of deze schreven bij missieve van 20 Nov. v. d. j. terug: „dewijl men van het drukken en uitgeven van de couranten te Batavia, 't geen nu sedert kort is gepractiseerd, al nadeelige gevolgen hier te lande heeft bespeurd, zoo zal UEd. aanstonds na de ontvangst dezer het drukken en uitgeven van die courant verbieden.”

Aan dit nadrukkelijk bevel werd in Indië onmiddellijk voldaan, ten gevolge waarvan Jordens de uitgifte zijner *Bataviase Nouvelles* met Maandag 20 Juli moest staken, in weerwil van het hem verleende driejarig octrooi, waarop bij het uitvaardigen van het verbod niet eens schijnt gelet te zijn. Waaruit de nadeelige gevolgen in Nederland voor de Compagnie van de uitgaaf eener courant te Batavia bestonden, zulks werd niet opgegeven. Misschien zocht men die in de omstandigheid dat van de *Nouvelles* te Amsterdam reeds in 1745 twee verschillende nadrukken werden uitgegeven, die natuurlijk iedereen in Nederland op de hoogte der gebeurtenissen konden brengen, hetgeen de Compagnie zeker minder gewenscht voorkwam.

Eerst dertig jaren later kwam wederom een soort van courant uit, het *Vendunieuws*, van 1776 tot 1809, waarvan de naam reeds uitdrukt dat zij hoofdzakelijk den uitslag van veilingen bevatte, dus bijna alleen voor den handel bestemd was. Dit blaadje werd in 1810 en 1811 vervangen door de *Bataviasche Courant*, die in 1812 haar plaats moest afstaan aan de *Java Government Gazette*, waarvan gedurende het Engelsch beheer der kolonies (1812—1816) 234 nummers verschenen. Het herstel van het Nederlandsch gezag in Indië deed in 1817 de *Bataviasche Courant* herleven, die eenmaal per week verscheen tot 1828, toen zij den naam kreeg van *Javasche Courant*, dien zij tot heden heeft behouden. Het blad verschijnt thans tweemaal 's weeks en wordt gedrukt op de Landsdrukkerij als officiëel regeeringsblad.

Het in 1827 begonnen *Bataviaasch Advertentieblad* heeft slechts korten tijd bestaan evenals het *Nederl. Indisch Handelsblad* dat van 1829 tot 1833 uitgegeven werd. Aan Soerabaia komt de eer toe, het eerste particuliere nieuwsblad te hebben zien verschijnen. In 1837 werd aldaar n.l. de uitgave begonnen van de nog heden bestaande *Soerabaia Courant*, welke acht jaren lang de eenige particuliere courant in Nederlandsch-Indië bleef, totdat in 1845 het *Samarangsch Advertentieblad* verscheen, 't welk dezen naam tot 1863 behield, maar toen in *De Locomotief* werd verdoopt, onder welken naam het thans nog als dagblad verschijnt.

De hoofdplaats Batavia bleef het langst van een particulier blad verstoken. Het duurde tot het laatst van 1851 toen de uitgaaf van een weekblaadje werd toegestaan, *Bataviaasch Advertentieblad* geheeten, dat niets mocht bevatten dan benoemingen enz. uit de *Javasche Courant*

en geen andere nieuwsberichten dan in de *Nederl. Staatscourant* voorkwamen. Doch reeds het volgende jaar werd dit weekblad vervangen door den *Javabode*, die tweemaal 's weeks verscheen en tot 1858 meester van het terrein bleef, toen het een geduchten mededinger kreeg in het *Bataviaasch Handelsblad* onder redactie van H. J. Lion, aan wien de Ned. Indische journalistiek een hoogere vlucht te danken heeft. Vóór 1858 toch was de dagbladpers niets dan een verspreidster van nieuwtjes. Slechts bij hooge uitzondering werden in de couranten regeeringszaken of -daden besproken, nog veel minder beoordeeld. Vrees voor willekeur van de zijde der Indische regeering hield menigeen terug, die volkomen in staat en genegen was de gebreken aan te wijzen, waaraan het koloniale stelsel van bestuur leed. Lion bezat hiertoe den moed en ging er bij de verschijning der eerste artikelen, waarin het regeeringsbeleid werd aangetast, een kreet van verontwaardiging op, vooral in de ambtelijke wereld, langzamerhand deed hij de overtuiging veld winnen, dat er veel verbeterd kon en moest worden.

Ondertusschen waren op verschillende plaatsen nog meer nieuwsbladen opgericht. Te Samarang de *Samarangsche Courant* (1846), te Soerabaia de *Oostpost* en het *Soerabaisch Nieuws- en Advertentieblad* (beide in 1853), voorts het *Pasoeroeansch Nieuws- en Advertentieblad* in 1857, het *Padangsch Nieuws- en Advertentieblad* te Padang in 1859 en het volgend jaar de *Sumatra Courant*; te Makassar in 1861 het *Makassaarsch Weekblad* en het *Makassaarsch Handels- en Advertentieblad*. In laatstgenoemd jaar werd ook te Soerabaia de *Nieuwsbode* opgericht, waarvan in 1864 de uitgever J. J. Nosse, tevens eigenaar en redacteur van dit blad, verbannen werd wegens een overtreding van het drukpersreglement, hierin bestaande, dat hij niet in staat of genegen was om den schrijver te noemen van een in het oog der regeering zeer laakbaar artikel, getiteld *Een droom*, en voorstellende den toestand van Java in 1964. Een dergelijk vonnis trof kort daarop den schrijver van *Een vloekzang. De laatste dagen der Hollanders op Java*, S. E. W. Roorda van Eysinga, wegens een tegen het koloniaal bestuur gericht artikel in den *Javabode*. Wij moeten hierbij voegen, dat verbanning voor zulke vergrijpen, ofschoon in 1864 tweemaal voorgekomen, tot de zeldzaamheden behooren.

Behalve bovengenoemde couranten heeft de dagbladpers nog eenige bladen van kortstondiger levensduur opgeleverd, zooals de *Java Times*

(1863), de *Indische Humorist* (1864), de *Javaan* (1865/66), de *Batavia-sche Courant* (1865), *Dagelijksch Advertentieblad* (1868) en nog verschillende anderen, die men echter niet onder de staatkundige bladen kan rekenen. Onder de jongere Indische bladen verdient om den naam van den stichter genoemd te worden het *Algemeen Dagblad van Ned. Indië*, in 1873 door Cd. Busken Huet opgericht. Het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad* in 1866 begonnen, later *Indiër* genoemd, heeft met het einde van 1876 opgehouden te bestaan.

Over het geheel maken de Indische bladen geen aanspraak op politieke beteekenis; zij zijn voornamelijk nieuws- en advertentiebladen en de meeste hoofdartikelen zijn gewijd aan zaken van plaatselijke, landbouwkundige of commerciële belangen; voorts uittreksels uit de Hollandsche dagbladen, vertalingen uit couranten, verschenen in de Straits, India en China, en de gewone scheepvaart- en handelstijdingen. Tot vulling dienen ook dikwijls oorspronkelijke of van elders ontleende letterkundige voortbrengselen. Geen van de Indische couranten heeft een groote oplaag. De drie voornaamste dagbladen van Batavia hebben gemiddeld 1000 à 1200 intekenaren in Ned. Indië en geven bovendien een mail-editie uit voor Nederland. Tot beteugeling der drukpers bepaalde het Regeerings-Reglement dat geen bladen de drukkerij mogen verlaten vóór een exemplaar is afgeleverd aan het hoofd van het plaatselijk bestuur. Deze bepaling, hoewel trouw opgevolgd, is niets als een vorm, daar de verspreiding nooit wordt tegengegaan, zoodat b. v. in de bovenvermelde gevallen van verbanning het strafwaardige van het artikel eerst na de verspreiding ontdekt geworden is. Bovendien moet elk exemplaar de vermelding inhouden op wiens verantwoordelijkheid het blad wordt uitgegeven, welke vermelding gewoonlijk door den eigenaar, redacteur of uitgever ondertekend wordt. Eigenaardig is het dat bijna geen der Indische couranten het getal harer jaargangen aan het hoofd vermeldt. In verband met de regeling der postdiensten kwamen de couranten langen tijd slechts tweemaal 's weeks, Woensdags en Zaterdags, uit; toen echter een dagelijksche postdienst werd ingevoerd, ontstonden van lieverlede dagelijksche edities. Het eerste eigenlijke dagblad, was de *Soerabaia Courant*, die in 1863 met een dagelijksche uitgaaf aanving, waarop langzamerhand anderen volgden, zoodat nu sedert verscheidene jaren de voornaamste couranten dagelijks uitkomen.

Wij hebben tot nu toe uitsluitend gewag gemaakt van de Europee-

EENIGE DER VROEGERE EN TEGENWOORDIGE OOST-INDISCHE NIEUWSBLADEN
 IN DE NEDERLANDSCHE, MALEISCHE EN JAVAANSCH E TALEN.

sche journalistiek, er bestaat in Oost-Indië bovendien een inlandsche dagbladers. De eerste pogingen om een blad voor den inboorling in het leven te roepen, dateeren van 1856, te Soerakarta en Soerabaia, en van 1858 van Batavia, doch zonder gunstig gevolg. De eerste Maleische courant, die levensvatbaarheid toonde, was de *Slomporet Melajoe* (Maleische trompet), waarvan de uitgave in 1860 te Samarang werd ondernomen, en die nog bestaat, evenals de *Bintang Timor* (Ster van het Oosten), die twee jaren later te Soerabaia uitkwam. Te Soerakarta verscheen in 1863 de *Brâmartani* (Boodschapper), met Javaansche letters gedrukt, en werd sedert geregeld voortgezet. In 1867 kwam het eerste Maleische blad te Batavia van de pers, de *Bianglala*, in 1869 volgden de *Bintang Barat* en de *Mata-Hari*. Al deze Maleische bladen zijn met Latijnsche karakters gedrukt, en worden of werden door Europeanen uitgegeven en geredigeerd, waarbij op weinig hulp van de inlandsche gemeente is te rekenen. Op Celebes verschijnt sedert 1869 maandelijks de *Tjahaja Sijang*, *Kartas chabar Minahassa*, en eindelijk dateeren nog uit de laatste jaren de *Hindia Nederland* en de *Bintang Djohar*, beide te Batavia.

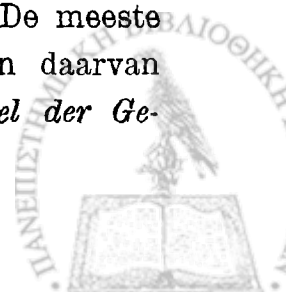
In het geheel verschijnen thans (1885) in de Oost-Indische bezittingen de volgende couranten: te Batavia 4 Nederlandsche, n.l. de officiële *Javasche Courant*, *Java-bode*, *Bataviaasch Handelsblad* en *Algemeen Dagblad voor Nederl.-Indië*; 4 Maleische bladen: *Bintang Barat*, *Hindia Nederland*, *Dinihari* en *Bintang Djohar* (de laatste verschijnt te Buitenzorg); te Samarang 2 Nederlandsche: de *Locomotief* en het *Indisch Vaderland* (vroeger *Samarangsche Courant*); 2 Maleische bladen: *Slomporet Melajoe* en *Tjahaja India*; te Djokdjakarta 1 Nederlandsch blad: *Mataram*; te Soerakarta 1 Nederlandsch blad: *De Vorstenlanden* en 1 Javaansche courant: de *Brâmartani*; te Soerabaia 2 Nederlandsche bladen: *Soerabaia Courant* en *Soerabaisch Handelsblad*, benevens 3 Maleische: de *Bintang Timor*, de *Tjahaja Moelia* en de *Pembrita Bahroe*; te Pasoeroean: *De Oostpost* en te Probolingo: het *Nieuws- en Advertentieblad van Probolingo en Omstreken*; te Padang heeft men 2 Nederlandsche bladen: de *Sumatra Courant* en het *Padangsche Handelsblad*, benevens één Maleisch blad: de *Bentara Melajoe*; te Makassar eveneens 2: de *Celebes Courant* en het *Makassaarsch Handelsblad*, terwijl te Tanawangko het Maleische blad *Tjahaja Sijang* wordt uitgegeven. Een totaal dus van 16 Nederlandsche en 12 inlandsche bladen.

De voorliefde van de Engelschen voor couranten is ook op alle Britsche kolonies overgegaan. In het bijzonder heeft de pers zich in Engelsch-Indië ontwikkeld. De oudste courant is daar de *Calcutta Gazette*, die reeds in 1784 is begonnen te verschijnen, en deze werd spoedig door anderen gevolgd. Een snelle vermeerdering is vooral waar te nemen bij de in de inheemsche Indische talen geschreven bladen, die of uit wezenlijke staatkundige couranten naar het voorbeeld van de Europeesche bestaan, of door Europeanen, beschaafde inboorlingen en zendelingen met een overheerschend onderrichtende, of wel ook louter met een godsdienstige strekking worden uitgegeven. De oudsten daarvan zijn die in de Bengaalsche taal, waarin reeds in 1808 de *Sumatschar Durpun* door Christen-zendelingen uit het gesticht te Serampore werd geschreven. Het eerste door een inboorling zelf geredigeerd en opgericht blad was de *Sumatschar Tschandrika*, die sedert 1822 langen tijd onder redactie van Bhabunitschara-Banerdschi uitkwam.

Tot aan het jaar 1860 waren de Indische bladen uitsluitend gewijd aan de bespreking van onderwerpen van godsdienstigen aard. Met dat jaar echter had een groote wijziging plaats ten gevolge van de verleende vergunning om ook staatkundige onderwerpen in die bladen te behandelen. Toen verminderde hun getal eenigszins, terwijl de verspreiding onder de bevolking er niet door toenam. Dit laat zich duidelijk opmaken uit de omstandigheid, dat het aantal exemplaren, in den loop van 1883 door allen te zamen verspreid nog geen hooger cijfer heeft bereikt dan 150,000.

Behalve die in de Bengaalsche taal zijn er couranten van staatkundigen en gemengden inhoud in het Guzerati, het Mahratti, Sindhi, in de zuidelijke deelen van Vóór-Indië ook in de Tamulische, Canaresische, in de Telugu-taal (te Madras), alsmede in de Singhaleesche taal (te Colombo op Ceylon). Een bijzonder hooge vlucht heeft evenwel in den jongsten tijd de pers in het eigenlijk Hindostan genomen, vooral in de zoogenaamde noordwestelijke provincies. Couranten van allerlei soort in de Hindostansche taal komen niet alleen uit te Agra, Delhi en Allahabad, maar ook te Lahore, Luknow (waaronder de degelijke *Awadh Akhbar*), Cawnpur, Bareilly, Schahjehanpur, Bulandschehr, Rurki, Mirat en andere steden in de provincies, verder te Schikarpur en Karratschi (Currachee) in Sind, te Bombay en Madras. De meeste dezer couranten hebben zonderlinge titels. Als voorbeelden daarvan kunnen de volgende dienen: *Oceaan van wijsheid*, *Spiegel der Ge-*

neeskunde, *Stroom van 't Indische leven, Edelste aller couranten*, enz. Dat dergelijke vruchten van den Oosterschen bodem doordeseemt zijn van den krachtigen geur daaraan veelal eigen, laat zich gereedelijk begrijpen en aan hyperbolische uitdrukkingen zijn zij buitengemeen rijk. De bezitter van een paleis „woont in den hemel van Vishnoe”; de donder heet: „een oproer der reusachtige duivels, aan de hel ontsnapt om de wateren des hemels te verzwelgen”; een zware regenbui wordt een „zondvloed” genoemd enz. Behalve de couranten zijn er in den laatsten tijd ook wetenschappelijke geschriften in het Hindostansch gekomen, zooals het *Agra Law Journal* (ook in het Engelsch), de te Lahore uitkomende *Pandschabi*, een geneeskundig periodiek geschrift. Van veel belang is de in 1866 gestichte *Pandit* te Benares, een aan de letterkunde van het Sanskrit gewijd geleerd maandblad in het Sanskrit en in de Engelsche taal.

Veel ouder is de Anglo-Indische letterkundige journalistiek. Naast een vrij groot aantal algemeene revues en magazijnen bestaan er ook verscheidene wetenschappelijke periodieken over afzonderlijke vakken; de meesten zijn evenwel meer gewijd aan de bespreking van Oostersche toestanden in het belang der Europeanen. Het oudste blad van dit soort was het *Calcutta Monthly Register*, dat in November 1790 werd opgericht. Ook in Europa gewaardeerd zijn eenige andere vakbladen, zooals de *Indian Annals of Medical Science* en *Journal of the Agricultural and Horticultural Society of India* (sedert 1852) te Calcutta, het *Madras Monthly Journal of medical science* (sedert 1862) enz.

In het jaar 1873 verschenen te Calcutta maandelijks, wekelijks of dagelijks 23 bladen en onder deze 15 in de Engelsche taal, de rest in de taal der inboorlingen; in alle andere steden van Bengalen te zamen evenwel slechts 5 couranten in het Engelsch tegenover 32 in Indische talen. In het genoemde jaar kwamen te Calcutta 19 *Magazines* uit, waarvan 3 in de taal der inboorlingen en 16 in het Engelsch, alsmede 2 Engelsche en 8 in de landstalen in de andere steden van Bengalen; eveneens verschenen in 1873 in de noordwestelijke provincies 56 couranten in de inheemsche talen en wel het grootste gedeelte in de Urdu-, de minderheid in de Hindi-taal, buitendien nog 9 *Magazines*. Elk dezer couranten heeft een oplaat van ongeveer 250 exemplaren. In Pendjaub verschenen 15 couranten in inlandsche talen en 2 in het Engelsch; in Oudh 4 in het Engelsch en 2 in de inheemsche taal; in het presidentschap Bombay 52 cou-

شنبه

ششم خرداد ماه ۱۳۰۳

دوایک ماه اول

دارالکتابه خاصه

دارالکتابه مبارکه

محل فروش

صنایع چاپخانه

نوبت افغان

کلیه و غیره در مجله و غیره

دو سه شنبه

در بابیه در تهران سه شنبه و در چهار

در پنجشنبه در تهران و در شنبه در بیاض

کال مرتضی خسر و انور سر بلند فرزند

الخبیر السیاحی در بابیه ما بون

جناب کنت زالوسکی وزیر مختار دولت نجیبیه اطروش
مقیم دربار دولت علیه ایران که موافقتاً بطلب خود رفته
بودند این اوقات که مجمل ماموریت خود عود نموده بید
از ورود به دار الحکله بکنان کرامت جناب خسر و انور سر بلند
بملاقات جناب خان از پیشخدمتهای خاصه مامون از طرف
قرین القربان ملوکانه با بلاغ تفکرات اعلی حضرت شاهنشاهی
و ام ملکه و احوال برسی ایشان رفته در روز بعد از ورود
جناب کنت زالوسکی بواسطه جناب توتمن الملک وزیر
امور خارجه شریک حضور با همراست خود گردید بدین
عواطف خاصه و مزاحم کلاماً اعراضه شادندس هماهون
گردید

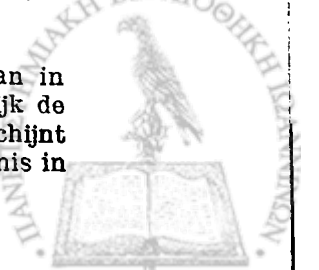
مهرزاد نمای جدیدی از دولت ایران که در خارج نند
با اختصاص این دولت جاوید شوکت علیه کرد در مراتب
صداقت و کفایت و حسن خلوص و صلوات نیت مقدم از
و امثال است با اقتضای دایه موافقتهای مقدس و مستند
نواب شرف والا امیر کبیر نایب السلطنه دولت علیه ایران
سکبران دار الحکله در باهر و غیره اتمام اقباله عالی بوزارت
دار الحکله باهر برقرار کردیده و بکوشش جناب خسر و انور
خلعت آفتاب طلعت هماهون مستغفر و سرفراز گردید

مهرزاد کلام مستوفی اصطبل خاصه و ذواب بهوان هماهون
اصلی که پیوسته در حیات حسن خدمت و فرط کفایت لیاقت
و مراقبت او در خدمات بند دولت جاوید عدت معلوم و
مشهود بوده این اوقات که سان ذواب دیوانه داره بخند
رابطه اشکات و فجایه هداشات و در خدمات مرچیه ظاهر و مبین
گردید میزبانی ابر و با عطای بکندیه عصای مرصع علامت

ساده غیر شریک ناکراری گرفته و در حدود کرستان دولت
علیه ظهور کرد اگر چه در باوی نظر سبب از نشاند خیالات
و تخریب یعنی از روشهای طوایف داخله ساکنه شاد و بیخ و
سر دست و اما کنی اگر ادبین نوکر و رعیت دولت علیه ایران
خطر میبارد و در لیکن نایب و ابقی اطلاقا بکنند دولت علیه ایران
میور و در لا بلا آشکارا روشی که مستدرجا بدست آمد معلوم و
صحت شد که بان و مؤسس این فساد و جنایت که بنبر کشف
زنا و زنیس مال و غزای ساکن معود جمع کثیر از بندگان
خدا و رفاهای مطیع بیکاه دولت علیه ایران شد همان شیخ عبید
بوده است که از قدیم در سبک و سلان ستمون بار آمد و
شیخ عوام فریب پیش نهاد کرده و بکذب اغترابی اوقات خود
و داستمال هر کس و سنگ که القابته نامی عقل و سار بر سقا
مصرف داشت و بعد از آنکه در اوقات جنگ ما بین دولتین
عثمانی و روس فرست نصب بعضی از فنک و ادراف مرتبه
بدست آورده خیالات فاسد و سفهانه خود اوقات دار
شروع بدعوت نایب کرد اگر چه جنس خود کرده بخیال انشاء
که با این حرکت و حجاب نه بر چنان در با سخی نسبت با اگر سرحد
نشین از دستم این دولت علیه دولت علیه عثمان پیدا
نماید و خوشحیات با بهر ادر که مالت علیه مالمق از این فضیلات
و اهیست اوست مدست آمد که آن موجودات و حیوانات
فخری بیک ایلی کبیر دولت علیه عثمانی مقیم در دار این دولت
علیه عثمانی را از نایب لیجان و سفرای دولت علیه عثمانی مقیم در دار
دولت نیز اطلاع داده شد و جناب ایلی کبیر با اقتضای کمال بود
دولت متبوعه خود با این دولت علیه و امیران کابان از آن سو
بنفخه ان شاد که بعد در دولت علیه عثمان نیز بالطبع سزایت
خواهد کرد الحق اظهار کمال موافقت و حسن نیت موداد برین
موقع ظاهر ساختند هر در حضور و اندس هماهون اعلی حضرت توفیق
شاهنشاهی دام سلطانه رحیم و در دولت خارجه دولت علیه

از اشکات مکنونات خیریه خود فرزند نکره و ذرات بیست
معصیه خود را اهلان بر اقامات جناب حسی حسن خان ایلی
کبیر دولت علیه ایران مقیم سلطنتی که بنبر اعلی حضرت
سلطانه و وزارت خارجه را در دولت عثمانی و در وقت
شاهانه بعد در دولت علیه عثمانی کرد و بنبرهای اجابت
بدولت علیه ایران از این اقامات جناب ایلی کبیر
معزیه جای آشتی کرد دولت و ملت ایران کفایت و در
او و تقید و تبیین کرده و منتظر ظهور و نایب خسر و انور
و از این طرف دولت علیه ایران بعد بدست که از خیالات
فاسد سفهانه این شیخ مرتد را نکند بدست کرد که رسالت
سالیان فرزند سبکناحاطه ساختار نکرده و در اوقات دار
ببینن نمود و حیات محسوب نمیشدند چنین ستم و حیم
القابته ظهور کند و قبل از وقت خود را امیای اسباب
فوزی نکرده بودند در عرض بیست روز فریب بهترین شیخ
مزار از صفا که موجود خود را بدین جناب و در کشت حکما
بعضی از سزای بیجا منصفی و در نقاط خاصه علیه عثمانی
ساختند
دارد وی توب و الا حنه الدوله ترکیه از اقوام آذربایجان
و هذافه و عرفه طرح حد بگرد سوار شاهسون و بیست و شش
مترق و تویسانه و غیره نفری از زاده هزار نفری از
اعتماد السلطنه از انواع و توپخانه و سواره آذربایجان
جناب وزیر فراید افرنج کریمی سوار شاهسون و در
خسر آنها املی شده اند نفری پنج هزار نفری از اردوی
باشاخان از انواع و سوار خوی و ناکو نفری چهار هزار نفر
دارد وی اقبال الدوله از نوجوهای شاد و خوشی در جوانی
و توفیقی نفری ستم هزار نفری
و سوار اردوی بزرگ دولت تریاست متشده توان الا
حد الدوله حاضر شد شکستهای عظیمه بجهت سوار
اگر دادند مصطفی لیجان اعتماد السلطنه و در کمال

De Iran, waarvan bovenstaand een facsimile is, wordt uitgegeven te Teheran in Perzië. Deze courant is het bijzondere orgaan van den Shah en bevat hoofdzakelijk de bevelschriften en uitingen van het Gouvernement. Zij wordt gelithographieerd, verschijnt driemaal in de maand en is naast de Teheran Gazette het eenige blad van betekenis in dit rijk.

ranten in de landstalen, en wel 26 in de taal der Maharatten, 28 in het Guzerati en 1 in het Hindostani. Het aantal periodieken op het gebied van geheel Engelsch-Indië, verschijnende in de taal des lands waar zij het licht zien, is thans geklommen tot 230.

De belangrijkste voortbrengselen der periodieke pers in 't algemeen zijn, te Calcutta: *Englishman*, *Indian Daily News*, *Calcutta Gazette*, *Calcutta Review*, *Journal and Proceedings of the Asiatic Society of Bengal*, *Bengal Recorder*; te Aligurh: *Journal of the Aligurh Institute* (in het Engelsch en het Urdu); te Serampore: *Friend of India*; te Allahabad: *Pioneer*; te Lahore: *Indian Christian Intelligencer*, *Indian Public Opinion*; te Agra: *Delhi Gazette*; te Benares: *The Pandit*; te Lucknow: *Awadh Akhbar*; te Bombay: *The Times of India*, *Bombay Gazette*, *Indu-Prakash*, *Andalibi Hind*, *Rast Gofstar*, enz.; te Madras: *Madras Athenaeum and Daily News*, *Madras Times* en *Madras Gazette*; te Colombo op Ceylon: *Ceylon Observer*, *Ceylon Times*, *Ceylon Friend*, *The Friend* (zendingsblad). Te Rangoen (Britsch-Birmanie) verschijnt *The Weekly Review* en te Singapore (hoofdstad der Straits-settlements) *Straits Times*, *Straits Observer*, benevens drie couranten in de Maleische taal. Te Tungoo in het land der Karen begon de geleerde zendeling Mason in het jaar 1865 de uitgaaf van de *Tungoo Karen Press*.

Van de in de Europeesche kolonies in Afrika verschijnende bladen boezemen ons die in de Nederlandsche taal de meeste belangstelling in. Voor de lotgevallen dier bladen ontbreken ons echter voldoende gegevens, zoodat wij ons moeten vergenoegen met de eenvoudige vermelding. In de Kaapkolonie verschijnen te Kaapstad: *Het Volksblad* en *De Zuid Afrikaan*; te Cradock: *De Africaner*; te Bedford: *De Volksbode en Opregte Africaner*; te Dordrecht: *De Grensburger*; te Paarl: *De Patriot*; te Uitenhage: *De Boerenvriend*; te Graaff Reinet: *De Graaff Reineter* en te Somerset East: *De Opmerker*.

In de Oranjerivier-republiek verschijnen tegelijk in 't Engelsch en Hollandsch, te Bloemfontein: de *Express* en de *Gouvernement Courant*.

In de Transvaal worden vier Hollandsche bladen uitgegeven, n.l. te Pretoria: *Het Volksblad*, de *Volksstem* en de *Volksvriend*; te Potchefstroom: *De Transvaal*.

Bovendien verschijnen er tal van Engelsche couranten die, wat de weekbladen op de kleine plaatsen betreft, alleen van locale beteekenis zijn. De voornaamste van de meermalen per week verschijnende zijn:

THE GREATEST ATTRACTION FOR THE WEEK
WILL BE
STUTTAFFORD & COMPANY'S
CLEARANCE SALE OF DRAPERY GOODS.

To Clear Out this Week they will offer 2,500 Ladies and Children's Fashionable Felt Hats from 6d. to 3s. 6d.
The Remaining Stock of their Felt Skirts will be Sold from 1s. and.
A Few Richly Embroidered Robes will be Cleared Out at 18s. and, 27s. 6d. (a bargain),
Odd Lots and Remnants of every description will be Cleared Out at almost any Price.

THE FAMOUS STRIPED HOUSE FOR SALE

One of the best Business Sites in Cape Town, and others almost. Lustrative Trade has been carried on.

MR. M. CORNWALL, of Kimberley, has instructed the Auctioneer to sell by PUBLIC AUCTION
ON MONDAY, JULY 19, 1880,

The well-known premises situated in Waterfall-street, between Loop and Bree streets, known as the "STRIPED HOUSE." This well-advertised Business Stand is so known to all business men in Cape Town that it is unnecessary to enlarge upon the value of the Property for trade purposes. It is sufficient to say that any man understanding the business, and intending to do it, will wish this Stand, certainly make a fortune in a few years.

The House is a Double-Storey one, containing Six Rooms and all the regular conveniences in addition to

The Shop, which has lately been renovated and refitted throughout at considerable expense. The Counter, as well as the Fixtures, are as good as new.

THE VALUE OF THE PREMISES, as a Money Investment, may be gleaned from the fact, that the Premises are now let at a rental of 150 per annum, and in these days of increasing value of Land in Cape Town, much higher rent may be looked forward to from a Business Stand such as this one.

THE SALE WILL COMMENCE AT 11 O'CLOCK.

LIBERAL BONUS WILL BE GIVEN

Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FINAL SALE OF Stock-in-Trade of Haberdashery

HOSIERY, &c., &c.

OF THE WEST END DRAPERY WAREHOUSE.

AT Messrs. L. P. GARDIN & Co.'s Auction Rooms.

ON FRIDAY NEXT, 10TH INST.

Sale to commence at 10 o'clock sharp. 300

Sale of Valuable Building Lots, AT "NEW BRIGHTON,"

NKALA, THE UPPER MAITLAND TOLL

On Monday, 10th. Instant, at half-past 10 a.m.,

80 VALUABLE BUILDING LOTS,

Refreshments & Bonus.

BEHR, WELCH & Co., Auctioneers

Important to Manufacturers of Boots & Shoes AND DEALERS IN FINDINGS.

Messrs. SCHADE & Co., Greenmarket-square, have received per L. P. Gardin, an assortment of Laces, as well as Boot Trees, Double Rod Tree, Boot Jacks, (plain and folding), Loops and Frames; Toe and Instep Bracers and Gaiter Trees from the Buffalo Last Works, U.S.A., and Instep Boot and Shoe Manufacturers and Dealers to inspect these splendid Goods.

To test the Market these Laces, Boot Trees, Struthers, Bootlaces, &c., will be sold by Auction, on the Parade.

To-morrow, Wednesday, July 14, at 10 a.m.

Messrs. BEHR, WELCH & CO., Auctioneers

First-class Hotel for Sale.

The Proprietor of the RAILWAY HOTEL at Graham's Town has instructed the Undersigned, to offer for Private Sale his well-known and splendid Hotel, situated in the heart of the town. This splendid Property, privileged in Situation, has been vastly improved by the present Proprietor. He has spared no expense to make it comfortable and convenient for his guests. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

JOSES & COSNETT, Auctioneers.

To Builders and Others

Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers, have instructed the Undersigned, to offer for Private Sale, a large building, situated in the heart of the town, and well adapted for business purposes. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

BY JONES & CO. Auctioneers

PUBLIC SALE OF COTTAGES, & C.

THIS MORNING,

The Undersigned will come to the aid of Messrs. J. & C. Jones, who have just completed a large building, situated in the heart of the town, and well adapted for business purposes. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

The House

is a Double-Storey one, containing Six Rooms and all the regular conveniences in addition to

The Shop,

which has lately been renovated and refitted throughout at considerable expense.

The Counter, as well as the Fixtures, are as good as new.

THE VALUE OF THE PREMISES, as a Money Investment, may be gleaned from the fact, that the Premises are now let at a rental of 150 per annum, and in these days of increasing value of Land in Cape Town, much higher rent may be looked forward to from a Business Stand such as this one.

THE SALE WILL COMMENCE AT 11 O'CLOCK.

LIBERAL BONUS WILL BE GIVEN

Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FINAL SALE OF Stock-in-Trade of Haberdashery

HOSIERY, &c., &c.

OF THE WEST END DRAPERY WAREHOUSE.

AT Messrs. L. P. GARDIN & Co.'s Auction Rooms.

ON FRIDAY NEXT, 10TH INST.

Sale to commence at 10 o'clock sharp. 300

Sale of Valuable Building Lots, AT "NEW BRIGHTON,"

NKALA, THE UPPER MAITLAND TOLL

On Monday, 10th. Instant, at half-past 10 a.m.,

80 VALUABLE BUILDING LOTS,

Refreshments & Bonus.

BEHR, WELCH & Co., Auctioneers

Important to Manufacturers of Boots & Shoes AND DEALERS IN FINDINGS.

Messrs. SCHADE & Co., Greenmarket-square, have received per L. P. Gardin, an assortment of Laces, as well as Boot Trees, Double Rod Tree, Boot Jacks, (plain and folding), Loops and Frames; Toe and Instep Bracers and Gaiter Trees from the Buffalo Last Works, U.S.A., and Instep Boot and Shoe Manufacturers and Dealers to inspect these splendid Goods.

To test the Market these Laces, Boot Trees, Struthers, Bootlaces, &c., will be sold by Auction, on the Parade.

To-morrow, Wednesday, July 14, at 10 a.m.

Messrs. BEHR, WELCH & CO., Auctioneers

First-class Hotel for Sale.

The Proprietor of the RAILWAY HOTEL at Graham's Town has instructed the Undersigned, to offer for Private Sale his well-known and splendid Hotel, situated in the heart of the town. This splendid Property, privileged in Situation, has been vastly improved by the present Proprietor. He has spared no expense to make it comfortable and convenient for his guests. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

JOSES & COSNETT, Auctioneers.

WILLIAM DUNCAN & CO.

Grand Display of Winter & Early Spring Novelties

PER "DURBAN" AND "GRANTLILY CASTLE"

In Dress Goods, great specialties; Millinery, in exquisite designs; Trimmed Spring Hats, and Bonnets, Caps; Feathered Flowers, Lace Goods, Gloves, Ribbons, Silks, Velvets, and Fancy Goods of all descriptions.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FURNITURE SALE

The Undersigned will come to the aid of Messrs. J. & C. Jones, who have just completed a large building, situated in the heart of the town, and well adapted for business purposes. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

The House

is a Double-Storey one, containing Six Rooms and all the regular conveniences in addition to

The Shop,

which has lately been renovated and refitted throughout at considerable expense.

The Counter, as well as the Fixtures, are as good as new.

THE VALUE OF THE PREMISES, as a Money Investment, may be gleaned from the fact, that the Premises are now let at a rental of 150 per annum, and in these days of increasing value of Land in Cape Town, much higher rent may be looked forward to from a Business Stand such as this one.

THE SALE WILL COMMENCE AT 11 O'CLOCK.

LIBERAL BONUS WILL BE GIVEN

Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FINAL SALE OF Stock-in-Trade of Haberdashery

HOSIERY, &c., &c.

OF THE WEST END DRAPERY WAREHOUSE.

AT Messrs. L. P. GARDIN & Co.'s Auction Rooms.

ON FRIDAY NEXT, 10TH INST.

Sale to commence at 10 o'clock sharp. 300

Sale of Valuable Building Lots, AT "NEW BRIGHTON,"

NKALA, THE UPPER MAITLAND TOLL

On Monday, 10th. Instant, at half-past 10 a.m.,

80 VALUABLE BUILDING LOTS,

Refreshments & Bonus.

BEHR, WELCH & Co., Auctioneers

Important to Manufacturers of Boots & Shoes AND DEALERS IN FINDINGS.

Messrs. SCHADE & Co., Greenmarket-square, have received per L. P. Gardin, an assortment of Laces, as well as Boot Trees, Double Rod Tree, Boot Jacks, (plain and folding), Loops and Frames; Toe and Instep Bracers and Gaiter Trees from the Buffalo Last Works, U.S.A., and Instep Boot and Shoe Manufacturers and Dealers to inspect these splendid Goods.

To test the Market these Laces, Boot Trees, Struthers, Bootlaces, &c., will be sold by Auction, on the Parade.

To-morrow, Wednesday, July 14, at 10 a.m.

Messrs. BEHR, WELCH & CO., Auctioneers

First-class Hotel for Sale.

The Proprietor of the RAILWAY HOTEL at Graham's Town has instructed the Undersigned, to offer for Private Sale his well-known and splendid Hotel, situated in the heart of the town. This splendid Property, privileged in Situation, has been vastly improved by the present Proprietor. He has spared no expense to make it comfortable and convenient for his guests. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

JOSES & COSNETT, Auctioneers.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

WILLIAM DUNCAN & CO.

Grand Display of Winter & Early Spring Novelties

PER "DURBAN" AND "GRANTLILY CASTLE"

In Dress Goods, great specialties; Millinery, in exquisite designs; Trimmed Spring Hats, and Bonnets, Caps; Feathered Flowers, Lace Goods, Gloves, Ribbons, Silks, Velvets, and Fancy Goods of all descriptions.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

WILLIAM DUNCAN & CO.

Grand Display of Winter & Early Spring Novelties

PER "DURBAN" AND "GRANTLILY CASTLE"

In Dress Goods, great specialties; Millinery, in exquisite designs; Trimmed Spring Hats, and Bonnets, Caps; Feathered Flowers, Lace Goods, Gloves, Ribbons, Silks, Velvets, and Fancy Goods of all descriptions.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FURNITURE SALE

The Undersigned will come to the aid of Messrs. J. & C. Jones, who have just completed a large building, situated in the heart of the town, and well adapted for business purposes. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

The House

is a Double-Storey one, containing Six Rooms and all the regular conveniences in addition to

The Shop,

which has lately been renovated and refitted throughout at considerable expense.

The Counter, as well as the Fixtures, are as good as new.

THE VALUE OF THE PREMISES, as a Money Investment, may be gleaned from the fact, that the Premises are now let at a rental of 150 per annum, and in these days of increasing value of Land in Cape Town, much higher rent may be looked forward to from a Business Stand such as this one.

THE SALE WILL COMMENCE AT 11 O'CLOCK.

LIBERAL BONUS WILL BE GIVEN

Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FINAL SALE OF Stock-in-Trade of Haberdashery

HOSIERY, &c., &c.

OF THE WEST END DRAPERY WAREHOUSE.

AT Messrs. L. P. GARDIN & Co.'s Auction Rooms.

ON FRIDAY NEXT, 10TH INST.

Sale to commence at 10 o'clock sharp. 300

Sale of Valuable Building Lots, AT "NEW BRIGHTON,"

NKALA, THE UPPER MAITLAND TOLL

On Monday, 10th. Instant, at half-past 10 a.m.,

80 VALUABLE BUILDING LOTS,

Refreshments & Bonus.

BEHR, WELCH & Co., Auctioneers

Important to Manufacturers of Boots & Shoes AND DEALERS IN FINDINGS.

Messrs. SCHADE & Co., Greenmarket-square, have received per L. P. Gardin, an assortment of Laces, as well as Boot Trees, Double Rod Tree, Boot Jacks, (plain and folding), Loops and Frames; Toe and Instep Bracers and Gaiter Trees from the Buffalo Last Works, U.S.A., and Instep Boot and Shoe Manufacturers and Dealers to inspect these splendid Goods.

To test the Market these Laces, Boot Trees, Struthers, Bootlaces, &c., will be sold by Auction, on the Parade.

To-morrow, Wednesday, July 14, at 10 a.m.

Messrs. BEHR, WELCH & CO., Auctioneers

First-class Hotel for Sale.

The Proprietor of the RAILWAY HOTEL at Graham's Town has instructed the Undersigned, to offer for Private Sale his well-known and splendid Hotel, situated in the heart of the town. This splendid Property, privileged in Situation, has been vastly improved by the present Proprietor. He has spared no expense to make it comfortable and convenient for his guests. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

JOSES & COSNETT, Auctioneers.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

WILLIAM DUNCAN & CO.

Grand Display of Winter & Early Spring Novelties

PER "DURBAN" AND "GRANTLILY CASTLE"

In Dress Goods, great specialties; Millinery, in exquisite designs; Trimmed Spring Hats, and Bonnets, Caps; Feathered Flowers, Lace Goods, Gloves, Ribbons, Silks, Velvets, and Fancy Goods of all descriptions.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

WILLIAM DUNCAN & CO.

Grand Display of Winter & Early Spring Novelties

PER "DURBAN" AND "GRANTLILY CASTLE"

In Dress Goods, great specialties; Millinery, in exquisite designs; Trimmed Spring Hats, and Bonnets, Caps; Feathered Flowers, Lace Goods, Gloves, Ribbons, Silks, Velvets, and Fancy Goods of all descriptions.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FURNITURE SALE

The Undersigned will come to the aid of Messrs. J. & C. Jones, who have just completed a large building, situated in the heart of the town, and well adapted for business purposes. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The building is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

The House

is a Double-Storey one, containing Six Rooms and all the regular conveniences in addition to

The Shop,

which has lately been renovated and refitted throughout at considerable expense.

The Counter, as well as the Fixtures, are as good as new.

THE VALUE OF THE PREMISES, as a Money Investment, may be gleaned from the fact, that the Premises are now let at a rental of 150 per annum, and in these days of increasing value of Land in Cape Town, much higher rent may be looked forward to from a Business Stand such as this one.

THE SALE WILL COMMENCE AT 11 O'CLOCK.

LIBERAL BONUS WILL BE GIVEN

Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

FINAL SALE OF Stock-in-Trade of Haberdashery

HOSIERY, &c., &c.

OF THE WEST END DRAPERY WAREHOUSE.

AT Messrs. L. P. GARDIN & Co.'s Auction Rooms.

ON FRIDAY NEXT, 10TH INST.

Sale to commence at 10 o'clock sharp. 300

Sale of Valuable Building Lots, AT "NEW BRIGHTON,"

NKALA, THE UPPER MAITLAND TOLL

On Monday, 10th. Instant, at half-past 10 a.m.,

80 VALUABLE BUILDING LOTS,

Refreshments & Bonus.

BEHR, WELCH & Co., Auctioneers

Important to Manufacturers of Boots & Shoes AND DEALERS IN FINDINGS.

Messrs. SCHADE & Co., Greenmarket-square, have received per L. P. Gardin, an assortment of Laces, as well as Boot Trees, Double Rod Tree, Boot Jacks, (plain and folding), Loops and Frames; Toe and Instep Bracers and Gaiter Trees from the Buffalo Last Works, U.S.A., and Instep Boot and Shoe Manufacturers and Dealers to inspect these splendid Goods.

To test the Market these Laces, Boot Trees, Struthers, Bootlaces, &c., will be sold by Auction, on the Parade.

To-morrow, Wednesday, July 14, at 10 a.m.

Messrs. BEHR, WELCH & CO., Auctioneers

First-class Hotel for Sale.

The Proprietor of the RAILWAY HOTEL at Graham's Town has instructed the Undersigned, to offer for Private Sale his well-known and splendid Hotel, situated in the heart of the town. This splendid Property, privileged in Situation, has been vastly improved by the present Proprietor. He has spared no expense to make it comfortable and convenient for his guests. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden. The House is in the most desirable position, and is surrounded by a beautiful garden.

JOSES & COSNETT, Auctioneers.

By Messrs. H. JONES & Co., Auctioneers.

WILLIAM DUNCAN & CO.

Grand Display of Winter & Early Spring Novelties

PER "DURBAN" AND "GRANTLILY CASTLE"

In Dress Goods, great specialties; Millinery,

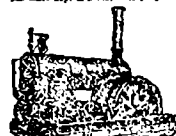
The Natal Mercury.

SECOND EDITION.

VOL. XXVIII. ISSUED DAILY. DURBAN, THURSDAY, JULY 29, 1890. PRICE 3d. No. 3611

JOHN FOWLER & Co.,
STEAM PLOUGH WORKS, LEEDS, ENGLAND.

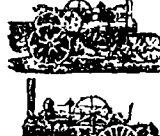
Patent Portable Railway, Rolling Stock, and Locomotives.

The engine is water and coal or fire
bricks, in operation with steam boiler
and engine, and is very com-
pact, able to work in the narrowest
spaces.

JOHN FOWLER & Co.,
STEAM PLOUGH WORKS, LEEDS, ENGLAND.

Patent Portable Railway, Rolling Stock, and Locomotives.

The engine is water and coal or fire
bricks, in operation with steam boiler
and engine, and is very com-
pact, able to work in the narrowest
spaces.

Select Preparatory School
BOYS AND GIRLS,
MISS CROWDER,
115, THE TOWN, DURBAN.

WARI WARI
Mr. David Dary
PRACTICAL SEWING MACHINE SALE.

ELECTORS, VICTORIA COUNTY.
A PUBLIC MEETING
WILL BE HELD
On Friday Next, 30th Inst.,
AT 3 P.M.
(BY PERMISSION) IN THE COURT HOUSE, VERULAM.

For the purpose of considering the Political Situation of the Colony, and
ascertaining the Views on Public Matters of those Gentlemen who may
wish to represent the County in the Legislative Council.

(Signed) THOS. C. MILLER, CHAS. T. BAKER, THOMAS PROOM,
CHARLES MANNING, A. A. WOOD, J. W. STRANACK,
COTTON ACUTE, Wm. FORD, CHAS. SHAW,
W. J. THOMPSON, and THOS. ELWIN.

ABRAHAMSON & HIRSCHBERG
Have received per late arrivals large additions to their well assorted Stock of
SADDLES & HARNESS, BRIDLES, HEADSTALLS,
CRUPPERS, GOOD GIRTHS & LEGGINGS.

ALSO, A LARGE ASSORTMENT OF
MEN'S BOOTS, in Balmain's, Bluchers and Elastic Sides.
LADIES' & CHILDREN'S BOOTS in Great Variety.
SLIPPERS, in Carpet, Velvet, Felt and Patent Leather.

THEY HAVE ALSO RECEIVED A SPLENDID ASSORTMENT OF
MEN'S & YOUTHS' SOFT FELT HATS,
SUITABLE FOR THE UP-COUNTRY TRADE.

ANDREWS' PRIVATE BOARDING HOUSE.
ALWAL STREET.

Vacancies for Two or Three Gentlemen.
TERMS MODERATE.

BASKETS! BASKETS!
Picnic Baskets, Lunch Baskets, Dinner Baskets,
Baby Baskets, Market Baskets, Paper, Canvas,
Straw, and every description of Baskets made.
WALTER JAMES & Co.,
Special Forces & Bag.

ELECTORS OF VICTORIA COUNTY!
SIDE YOUR TIME!
DON'T PLEDGE YOUR VOTES
TILL YOU KNOW
WHO YOUR CANDIDATES ARE TO BE!

ABRAHAMSON & HIRSCHBERG,
311 & 313 FIELD STREET

Also, an Assortment of WOOD PIPES, suitable for Native and Beer Trade.
SHIRTS OF WHITE LAIN-CLOTH, RAIN CO. BLACK & WHITE & OXFORD SHIRTS.

All of which they offer at Lowest Quotations, Wholesale only.
Additions to their Stock by every Mail Steamer, direct from the Manufacturers.

ALL CLAIMS
against Mr. W. I. CAMPBELL of Durban
and Verulam, Heretofore.

As required by the Court in the above matter,
I, J. P. FRANKS, do hereby certify that the said
Mr. W. I. CAMPBELL, who was last seen by me on the
28th July, 1890, is now in the Colony, and is
able to pay any claim.

ELECTORS OF VICTORIA COUNTY.
RESERVE YOUR VOTES FOR
J. LIEGE HULETT,
Who will arrive in the Colony in August.

JOHN PARDY'S
Central Watch & Clock Store,
CENTRAL BUILDINGS,
IS NOW OPEN IN THE NEW BUILDING FOR BUSINESS.
BEST DOOR BUT ONE TO STANDARD BANK.

BAROMETERS, THERMOMETERS, HYDROMETERS,
TELESCOPES, FIELD GLASSES, SPECTACLES,
CLOCKS, CANDLABRAS, WATCHES, JEWELLERY
IN STOCK.

And any of the above Articles repaired and put in order by careful Workmen.

Seven Good Workmen in constant employment on the Premises,
under the personal supervision of J. P.

Diamonds and other Gems Set and Mounted
IN ANY STYLE OR QUALITY TO ORDER.
And can be seen in person at Manufacturers on the Premises.

J. P. FRANKS his Contestors, for their continued support during the difficulties of
operation between the new and old building.

TO ARRIVE PER "DUNKELD."
Stinkwood & Wagon Wood.
THOS. POYNTON.

VAUGHAN-JONES' STANDARD GINGER BRANDY.
AS SUPPLIED TO THE ABNATICE EXPEDITION.
A DELICIOUS BEVERAGE FOR GENERAL USE.
No Man of Family should be without it.

HENRY C. COLLISON,
WINE MERCHANT, CAPE TOWN.
OFFICE: No. 2, CASILL STREET. WINE STORES: HIS LOVELY ROAD.
Formerly Partner and Sole Manager in the Wine Business of the late firm of
COLLISON BROS & Co., Cape Town.

H. C. COLLISON'S WINES gained the Gold Medal at the Paris Exhibition, 1875.
May be obtained at the Principal Wholesale Stores in Durban and Newcastle.

Liverpool Coarse Salt.
NOW LANDING BY "NORTHERN BELL"
AND FOR SALE BY
H. & T. McCubbin.

LIVERPOOL SILICATE PAINT COMPANY.
J. P. HOFFMANN, AGENT FOR NATAL.

OTHERS purchase the Paints for Beauty and Durability. They are most
valuable, and are highly spoken of by the Public and other leading English
Firms. They are used by the Navy, Army, Railways, London and South African
Railway Companies, and by the leading Architects, in the Western District, S.W. Districts, by the
Government, the Board of Works, the General Post Office, the Public Works Department, and
Companies, etc., and have their names on all public buildings.

THE WINE PAINT IS SUPERIOR TO WHITE LEAD IN GREAT MEASURE.
Persons being thus enabled to obtain the best of these Paints.
Orders addressed to the Undermentioned will have prompt attention.

J. P. HOFFMANN, Agent for Natal.
Durban, February 21st, 1890.

DELTA ESTATE.
TENDERS will be received up to the 28th day of AUGUST,
1890, from persons willing to become the Purchasers
of this Estate, with Dwellings and Buildings.
The Property in Leasehold, and is in extent about 60 Acres.
The powerful Mill and Machinery will be given over in good
working order.
Particulars on all points may be obtained on enquiry of
Messrs. ESCOMBE, Solicitors,
115, THE TOWN, DURBAN; or,
Messrs. BLACKWOOD, GARLAND & Co.,
Durban and Vereker.

HIDES, SKINS, WOOL
And Colonial Produce Generally,
CASH ON DELIVERY.
THOS. SUTTON FLACK & Co.,
316 & 318 COMMERCIAL ROAD, DURBAN.

THE BEST REMEDY FOR INDIGESTION
TRADE MARK
NORTON'S MARK

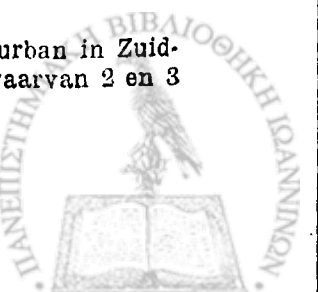
DISPENSABLE TABLETS are the most reliable and most effective remedy for indigestion, and
the most valuable of all the remedies for this complaint. They are used by the Navy, Army,
Railways, London and South African Railway Companies, and by the leading Architects, in the
Western District, S.W. Districts, by the Government, the Board of Works, the General Post Office,
the Public Works Department, and Companies, etc., and have their names on all public buildings.

Persons being thus enabled to obtain the best of these Tablets.
Orders addressed to the Undermentioned will have prompt attention.

J. P. HOFFMANN, Agent for Natal.
Durban, February 21st, 1890.

E. P. & W. BALDWIN
WILDEN WORKS, STOURPORT, ENGLAND.
SHEET IRON,
TIN PLATES,
AND
IRON PLATES,
AND
IRON SHEETS.
Wholesale Agents—Drucker, Dore & Co., 4, Colyton Court, Grace
church Street, E.C.

Facsimile van de eerste bladzijde van een nummer der Natal Mercury, te Durban in Zuid-Afrika dagelijks verschijnende. Het geheele nummer beslaat vier pagina's, waarvan 2 en 3 het nieuws bevatten, in zes kolommen gedrukt.

MONITEUR EGYPTIEN

JOURNAL OFFICIEL

LE CAIRE, le 11 Mars 1902.
DOMAINES DE L'ETAT
AVIS
CONSEIL SANITAIRE
AVIS

LE COURRIER EGYPTIEN

JOURNAL POLITIQUE ET LITTÉRAIRE

LA MORT DU TZAR

LE PHARE D'ALEXANDRIE

JOURNAL POLITIQUE QUOTIDIEN

LA REFORME

JOURNAL DU CAIRE
POLITIQUE JUDICIAIRE COMMERCIAL & D'ANNONCES

The Egyptian Gazette

Published in accordance with the Press Ordinance of 1876

الوقت
العدد ١٠٠٠
العدد ١٠٠٠
العدد ١٠٠٠

العصر

LES PYRAMIDES

DE HOOFDORGANEN DER EGYPTISCHE DAGBLADPERS.

te Kaapstad: *Cape Times*, *Cape Argus* en *Evening Express*; te King William's Town: *The Kaffrarian Watchman*; te Uitenhage: de *Uitenhage Times*; te Kimberley: *Daily Independant*; te Graaff Reinet: *Graaff Reinet Courant* en *Graaff Reinet Herald*. Te Durban of Port Natal verschijnen de *Natal Mercury* en de *Natal Mercantile Advertiser* dagelijks. Voorts te Pieter Maritzburg: de *Natal Witness* en in de Transvaal de *Transvaal Argus*.

In Algerië zijn de voornaamste couranten *Le Moniteur d'Algérie* en het *Journal des colons*, beide dagelijks, de Fransche en Arabische *Mobacher* (sedert 1848) en de *Akhbar* (sedert 1841) allen te Algiers. Onder de overige bladen verdienen nog vermelding *Le Courrier d'Oran*, *Echo d'Oran* en de *Seybouse* te Oran, benevens de *Zéramma* te Philippeville.

In Egypte zijn van een twintigtal daar verschijnende couranten de volgende, de voornaamste of wel de belangrijkste. Te Alexandrie: *Le Phare d'Alexandrie* (Fransch); *l'Égypte* (Fransch); *Gazette des tribunaux* (Fransch); *The Egyptian Gazette* (Engelsch); *Messengiere Egyzziano* (Italiaansch); *El Mahroussa* (Arabisch); te Cairo: *La Réforme*, *Le Courrier Egyptien* en *Moniteur Egyptien*, allen Fransch; voorts in de Arabische taal: *De Pyramiden* en *De Tijd*.

In Australië heeft de dagbladers een buitengewoon snelle vlucht genomen. Dit werelddeel dankt zijn bekendheid met de drukkunst aan de Engelschen. Te Sidney was in 1802 de eerste pers werkzaam, terwijl het verlangen naar berichten uit andere, vooral de Europeesche landen, in 1803 de eerste courant het leven gaf, waarop spoedig meerderen volgden. De teugelloosheid der pers veroorzaakte in 1827 een strenge wet, die evenwel later ingetrokken werd. Sedert dien tijd waren de omstandigheden zeer gunstig voor de courant in dit jonge, tot voorspoed komende land met een energieke, voorwaarts strevende bevolking. De dagbladers verkeert dan ook in Australië nog steeds in een toestand van uitbreiding, en couranten zooals *The South Australian Register* te Adelaide, *Argus* en *Age* te Melbourne, *Morning-Herald* te Sidney kunnen het met de groote Engelsche en Amerikaansche couranten opnemen, zelfs wat den omvang der telegraphische correspondentie betreft. Elke kleine stad bezit een courant, althans een weekblad. Bij een bevolking van slechts 4,000,000 zielen telde Australië 492 couranten, daarvan in de kolonie Victoria 151, in Nieuw-Zuid-Wales 118, in Zuid-Australië 46, in Queensland 48, op

AUSTRALISCHE NIEUWSBLADEN EN ILLUSTRATIES.

Nieuw-Zeeland 114, op Tasmanië 12, in West-Australië 3. Zij zijn bijna allen in de Engelsche taal.

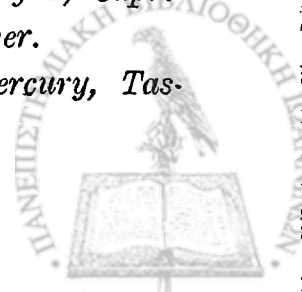
Het belangrijkste blad in Nieuw-Zuid-Wales is de dagelijks uitkomende *Sydney Morning Herald*; elken avond verschijnen *Evening News* en *Echo*. Te Sydney zien verder het licht: *The Sydney Mail, Town and Country Journal, Freemans Journal, Sydney Punch, The Australian Journal, The Illustrated Sydney News, Journal of Commerce, Australian Witness, Sportsman, Rural Australian, The Australian Churchman, Journal of Education, Christian Advocate, Protestant Standard*, enz. Voorts heeft bijna elke kleinere stad haar courant.

In de kolonie Victoria bevinden zich onder de te Melbourne uitkomende couranten vier dagelijksche: *Argus, Age, Daily Telegraph* en *Herald*; wekelijks verschijnt een humoristisch blad *The Punch*, eveneens eenmaal per week *The Australasian, The Leader* en *Weekly Times*. Ook hebben reeds te Melbourne bladen van degelijk letterkundigen en wetenschappelijken inhoud burgerrecht verkregen, zooals het *Australian Medical Journal* (sedert 1872), *Advocate, Australian Journal, Christian Review, Church of England Messenger, Victoria Independent, Temperance News, Australian Jurist, Spectator, Australian Trade Review, Insurance Record*, enz. Ook in Victoria hebben de meeste provinciesteden haar couranten.

In Zuid-Australië zijn te Adelaide: *The South Australian Register* en *The South Australian Advertiser* dagelijks uitkomende couranten; elken avond verschijnen: *Evening Journal, Express* en *Telegraph*; weekbladen zijn: *Adelaide Observer, South Australian Chronicle, Farmers Messenger*, de Duitsche *Südaustralische Zeitung, The Protestant Advocate, The Methodist Journal, Lantern, Portonian, Comet* enz.

West-Australië bezit te Perth: *The Perth Enquirer, The West Australian Times, The Government Gazette* en *The Catholic Record*, en te York: *The Temperance Advocate*. In Queensland zijn de belangrijkste periodieke geschriften te Brisbane: *The Brisbane Courier, The Telegraph* (dagelijks), *Queenslander, Week, Evangelical Standard, Patriot, Die Nordaustralische Zeitung* (Duitsch), *Journal of Commerce, The Australasian Sketcher*; te Charters' Towers: *The Northern Advocate, The Charters Towers Herald*; te Cooktown: *Cooktown Herald* en *Courier*; te Rockhampton: *The Rockhampton Bulletin, Northern Argus, Capricornian*; te Stanthorpe: *The Border Post* en *Stannum Miner*.

In Tasmanië komen uit, en wel te Hobarttown: *Mercury, Tas-*

manian Tribune (dagelijks), *Tasmanian Mail* (wekelijks), verder: *Literary Intelligencer*, *Church News*, *People's Friend*, *Catholic Standard* enz.; te Launceston: *The Cornwall Chronicle*, *The Launceston Examiner*, *The Cornwall Advertiser* en *The Tasmanian*.

Op Nieuw-Zeeland verschijnen te Auckland: *New Zealand Herald*, *Evening Star*, *Weekly News*, *Weekly Herald*, *Saturdag Night*, *Presbyterian Church News* en *Church Gazette*; te Christchurch: *Lyttelton Times*, *Globe*, *Star*, *Press*, *Canterbury Times*, *Weekly Press*, *Licensed Victuallers Gazette*; te Wellington: *The New Zealand Times*, *The Evening Post* en de *Government Gazette*; te Dunedin: *Otago Daily Times*, *Guardian*, *Evening Star*, *Otago Witness*, *New Zealand Tablet*, *Christian Record*, *Saturday Advertiser* en *Illustrated New Zealand Herald*.

Te Levuka op de Fidschi-eilanden komen *Fiji Times* en *Fiji Argus* uit.

Op de Sandwich-eilanden wordt in de hoofdstad Honolulu sedert 1821 gedrukt en in 1835 verscheen de eerste courant. De koning gaf daartoe verlof met de volgende woorden: „Ik geef mijn toestemming, want het verheugt mij, de werken van andere landen te leeren kennen, als ook van dingen te hooren die nieuw zijn en ik gaarne zien zou, als ik daar ginder was. Ik heb tot den minister gezegd: „Maak drukpersen.” Mijn gedachte is ten einde. Koning Kanegeaguli.” De latere koning Kalakaua was eenigen tijd redacteur en een vruchtbaar schrijver van hoofdartikels. Thans verschijnen op de Sandwich-eilanden en wel te Honolulu: de *Advertiser* en de *Hawaiian Gazette* als de belangrijkste couranten onder talrijke minder vermeldenswaardige, benevens vier couranten in de Hawaii-taal.

Nieuw-Caledonië bezit 5 te Noemea uitkomende couranten in de Fransche taal, waarvan de *Moniteur de la Nouvelle Caledonië* de voornaamste is.

Amerika.

De wonderen der Engelsche periodieke pers worden in sommige opzichten nog overtroffen door die van Amerika, waar de courant het meest onbelemmerd en op de grootste schaal wordt verspreid. Het

zijn tegenwoordig de Vereenigde Staten, die op dit gebied den eersten rang innemen, die alle andere naties ver achter zich laten, zoowel wat betreft het aantal als den omvang van hun couranten. De pers had daar dan ook niet de belemmeringen te overwinnen, die overal elders haar ontwikkeling hebben tegengehouden; de eenige moeilijkheden, die zij uit den weg had te ruimen bij haar geboorte, waren de stoffelijke bezwaren, onvermijdelijk verbonden aan een nieuw land, waar alles nog moest geschapen worden, waar niet alleen de middelen tot uitvoering maar ook de wegen voor verkeer ontbraken. Met verbazende snelheid heeft de dagbladders zich daar evenwel ontwikkeld. In 1775 bedroeg het aantal couranten der Vereenigde Staten slechts 37, allen wekelijksche; in 1800 was dit cijfer 200; in 1850 bijna 3000, en tegenwoordig gaat het 10,000 te boven, waaronder 800 ongeveer dagelijks verschijnen. En dit getal gaat nog steeds vooruit, naarmate de bevolking toeneemt en zich over een grooter uitgestrektheid verspreidt.

Al bevinden er zich onder die couranten ook vele onbeteekenende, die alleen dienen om dit cijfer af te ronden, daarentegen ontmoeten wij reusachtige ondernemingen, waarmede in Europa behalve de *Times* slechts weinigen zich kunnen meten. De New-Yorksche courantenwijk omvat de paleizen van de *New-Yorker Staatszeitung*, *Daily News*, *Star*, *Sun*, *Tribune*, *Times*, *Observer*, *World*, *Evening Mail*, *Evening Telegraph*, *Herald*, daarnevens het grootsche gebouw van het Centrale Telegraafkantoor, de kolossale magazijnen en werkplaatsen van Harper Brothers e. a. Met deze bibliopolisch-typographische wijk kan zelfs Fleet-Street, Paternoster-row en omgeving te Londen zich niet meten.

In Amerika waar bijna ieder zonder uitzondering lezen en schrijven kan, waar elkeen kiezer is, rekent men met recht de courant tot de noodzakelijkste behoeften; zij vormt daar bovendien vaak de eenige band, die den afgelegene kolonist aan de wereld verbindt. Ternauwernood is er een gehucht verrezen, of er vestigt zich iemand met eenige ponden letters en een pers, zoo goed of zoo kwaad zij moge wezen. Die man betitelt zich zelf drukker, en den volgenden dag na zijn aankomst verheft hij zich tot journalist, schrijft, flanst samen en zet zelf zijn courant, een armzalig blaadje papier, aan één kant bedrukt, dat een paar kinderen voor een stuiver gaan verkoopen, maar dat zonder mankeeren met het gehucht in grootte toeneemt. Men vindt couranten tot in de goudmijnen; zooals de *Californian Argus*, waar-

van de bedrijfskosten in 1855 3500 gld. per dag bedroegen, d.w.z. 1,200,000 gld. per jaar; — tot bij de wilden, die de grenzen der Vereenigde Staten bewonen: de Choctaws en de Cherokeezen hebben hun couranten, geschreven in hun taaleigen, of half in het Engelsch en half in het Indiaansch, en die zijn, zooals men gemakkelijk kan bevroeden, niet het minst belangwekkend. Hetzelfde feit doet zich overigens ook in Engelsch-Indië voor.

Men heeft op de Weener wereldtentoonstelling van 1873 een verzameling van 6000 nummers couranten en periodieke geschriften, in 119 boekdeelen saamgebonden, kunnen zien, allen uitgaven van de Vereenigde Staten. Deze verzameling was aangevuld met een berede-nerden catalogus, waarin het aantal periodieke geschriften, op een zelfde tijdstip tusschen de golf van Mexico en de groote meren van Canada uitgegeven, wordt berekend op 8081, waarvan er 507 te New-York uitkomen; daarop volgden Boston met 194, Philadelphia met 158, Chicago met 145, San-Francisco met 93 enz.

Dit geeft eenig idee omtrent het aantal. Wat den omvang betreft, de afmetingen der Amerikaansche couranten zijn nog grooter dan die der Engelsche bladen, die reeds zoo kolossaal zijn in vergelijking met onze couranten, die als dwergjes voorkomen bij de reuzen der Anglo-Amerikaansche pers.

De reden daarvan is, dat de courant bij ons en in de meeste andere landen nog voor een groot gedeelte een middel tot polemiek is, terwijl zij in Engeland en de Vereenigde Staten in alle opzichten publiciteits-orgaan is, tot voertuig van inlichtingen dient, en dat die inlichtingen, in haar uiteenlopende vormen, waaronder wij ook de advertenties rangschikken, om zoo te zeggen geen grenzen hebben, of althans een veel uitgestrekter veld eischen dan dat onzer politieke beschouwingen; in geen ander land zijn de couranten zoozeer een maatschappelijke noodzakelijkheid geworden.

De Amerikaansche couranten zijn dan ook verplicht geweest om haar formaat voortdurend te vergrooten. Men kan zich moeilijk een begrip vormen van de hooge vlucht, die de advertenties aan gene zijde van den Atlantischen oceaan hebben genomen. Mag men de *Anglo-american Times* in dit opzicht geloof schenken, dan zou het gezamenlijk bedrag der sommen, die jaarlijks alleen in de stad New-York voor advertenties worden besteed, meer dan 12 millioen gulden bedragen, en dit blad maakt daarbij melding van personen, met

The Pittsburgh Dispatch.

THIRTY-FIFTH YEAR.

PITTSBURG, FRIDAY, DECEMBER 24, 1880-SIXTEEN PAGES

THREE CENTS.

REAGAN'S HOBBY.

REAGAN'S HOBBY. (Continued from page 1.)

When Mayor Vance was in the city, he was very much interested in the subject of the proposed bill. He had a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject. He had a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject. He had a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject.

PHILP'S DODGE.

PHILP'S DODGE. (Continued from page 1.)

What a dodger! He had a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject. He had a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject. He had a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject.

CAMERON'S CHOICE.

CAMERON'S CHOICE. (Continued from page 1.)

The choice of the Government is a very important one. It has a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject. It has a great deal to say on the subject, and was very much interested in the subject.

WIRELINGS.

WIRELINGS. (Continued from page 1.)

The wirelings are a very important part of the communication system. They have a great deal to say on the subject, and were very much interested in the subject. They have a great deal to say on the subject, and were very much interested in the subject.

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

Special Telegrams to the Dispatch. (Continued from page 1.)

name van den befaamden Barnum, die tot dit cijfer elk voor 1 à $1\frac{1}{2}$ miljoen zouden bijdragen. Eenigen tijd geleden gaf de *New-York Herald*, het voornaamste orgaan met het oog op deze ontzaglijke publiciteit, een opgaaf van de advertenties, die op een zekeren Zondag (dien dag zijn de advertenties het talrijkst in de Noord-Amerikaansche couranten) in de voornaamste dagbladen van New-York waren geplaatst geweest. Welnu, op dien dag bevatte de *Times* uit New-York niet minder dan $22\frac{1}{2}$ kolommen annonces tot een gezamenlijk aantal van 503 stuks; de *World* $18\frac{1}{2}$ kolom of 525 advertenties; de *Sun* $14\frac{1}{4}$ kolom of 413 advertenties; totaal voor dien dag alleen $85\frac{3}{4}$ kolommen met 1973 advertenties. Op dienzelfden dag bevatte enkel de *Herald* 4437 annonces verdeeld over 105 kolommen. Deze advertenties loopen over alle mogelijke bekende vakken van nijverheid en behoeften van het hedendaagsch leven; zij worden tot gemak der belanghebbenden onder een honderdtal verschillende rubrieken ingedeeld, en het zoeken wordt nog vergemakkelijkt door een index, aan het hoofd geplaatst. En de *Herald*, overwegende dat het aantal advertenties sedert eenige jaren gestadig is vooruitgegaan, een toename, die hij beschouwt als het bewijs der onontbeerlijkheid van dit hulpmiddel, waarvan de toepassing met de uitbreiding der nijverheid en der handelszaken gelijken tred houdt, voorziet dat in de naaste toekomst zijn nummers van 6 bladen niet meer voldoende zullen zijn.

Indien men een van die geduchte nummers beschouwt, lijkt het onmogelijk, dat de lezers ze zonder vergrootglas kunnen ontcijferen, en men vraagt zich af, hoe de zettters die myriaden van metalen letterstaafjes, welke noodig zijn voor de samenstelling van een dergelijk blad, ongeveer 15,000 per kolom, hetwelk voor de 105 kolommen van den *Herald* 1,575,000 uitmaakt, kunnen behandelen, vooral indien men bedenkt, dat zij één voor één moeten worden aangegrepen en gezet, en, wanneer het zetten der courant is afgelopen, eveneens weder één voor één worden aangevat en in hun afzonderlijke vakken geborgen. Men begrijpt welke machtige hulpmiddelen de stoffelijke vervaardiging van dergelijke couranten eischt, terwijl zij ten overvloede oneindig beter dan de onzen zijn, zoowel wat zetsel en druk betreft, als vooral ten opzichte van het papier.

De Amerikaansche couranten, evenals de Engelsche, worden bijna uitsluitend bij het nummer verkocht; intekening, die vroeger regel

The Evening Post.
Vol. XXIV—No. 66.

The Hartford Evening Post.

The Evening Post.
Price Four Cents.

VOL. XXIV—NO. 66.

HARTFORD, CONN., SATURDAY EVENING, MARCH 12, 1864.

PRICE FOUR CENTS.

Hon. ROBERT D. BIGELOW.

OUR PRESIDENT.
Henry of the Order of the
of the Day.
OUR VICE PRESIDENT.
of the Order of the
of the Day.
OUR SENATE.
of the Order of the
of the Day.
OUR HOUSE OF REPRESENTATIVES.
of the Order of the
of the Day.

OUR OFFICERS.
of the Order of the
of the Day.
OUR MEMBERS.
of the Order of the
of the Day.

OUR EDITOR.
of the Order of the
of the Day.

OUR PUBLISHERS.
of the Order of the
of the Day.

OUR READERS.
of the Order of the
of the Day.

Hon. WILLIAM H. BURLEIGH.

The Connecticut Post.

HARTFORD, CONN., SATURDAY, MARCH 12, 1864.

VOL. XXIII—NO. 11.
CONNECTICUT NEWS.
HARTFORD, CONN., SATURDAY, MARCH 12, 1864.

WHOLE NO. 1111.

Main body of the newspaper containing multiple columns of news, advertisements, and public notices. The text is dense and covers the majority of the page area.

Twee specimen van Amerikaansche nieuwsbladen, in de hoofdstad van den Staat Connecticut uitgegeven, waarvan het eerste dagelijks, het tweede wekelijks verschijnt.

was, is tegenwoordig uitzondering. De prijs van een nummer der groote dagbladen bedraagt over het algemeen 5 à 6 Amerik. ct.; er zijn evenwel ook, die 3 ct., ja niet meer dan 2 ct. kosten. Zij worden met behulp van distributie-kantoren en rondtrekkende kooplieden over alle oorden der Vereenigde Staten verspreid. Dergelijke venters zijn altoos op weg. Men ontmoet ze op alle hoeken der straten en op alle openbare pleinen; zij begeven zich te midden van het gedrang, doen alle vertrekkende of binnenkomende stoombooten aan; zij staan aan de portalen der kerken zoowel als bij de toegangen tot de schouwburgen; men ziet ze op de treeplanken der omnibussen en boven op de imperiale van alle publieke voertuigen; zij loopen alle spoortreinen in en uit, waarin men hen vrij laat passeeren. Men is zoo gewend aan hun tegenwoordigheid overal en op elken tijd, van het eene eind der Vereenigde Staten tot aan het andere, dat men zich van een der eerste levensbehoefden zou verstoken achten, indien zij eens verdwenen. Men kan gemakkelijk nagaan, hoe deze alomtegenwoordigheid der venters aan de couranten moet ten goede komen.

En dit is nog niet de eenige interessante zijde van de Amerikaansche pers, haar geschiedenis vloeit over van staaltjes van krachtsontwikkeling, waarvan sommigen zeer merkwaardig zijn. Wij zullen er een van vertellen. Engeland heeft onder zijn illustraties een blad *The Graphic*, waarin iedereen in 1878 de prachtige afbeelding van de wereldtentoonstelling op het *Champ-de-Mars* heeft kunnen bewonderen, en die in het laatst van 1880 een afzonderlijk Kerstfeestnummer uitgaf, dat, gedrukt met een oplaag van 400,000 exemplaren, niet minder dan 175,000 gulden heeft gekost. Het kon niet minder, of Amerika moest ook zijn *Graphic* hebben, en daar de illustratie niet mooier kon, moest zij kolossaler worden, zooals nu eenmaal de eersucht der Amerikanen is. Er zijn dan uitgevers gevonden, vermetel genoeg om een dagelijkschen *Graphic* op touw te zetten, bestaande uit 8 bladzijden in folio, waarvan 4 gravures over onderwerpen van den dag bevatten. Dit dagblad, het eenige in zijn soort op de geheele wereld, bestaat thans zes jaar, de beide laatste jaren met onbetwistbaar succes, zoodat de ondernemers in staat zijn de enorme uitgaven te dekken, die vereischt werden om een dergelijke onderneming te doen slagen.

Een Nederlander zou verschrikt terugdeinzen voor een courant als b. v. de op blz. 310 verkleind afgebeelde *New-York Star* of voor

The Providence Daily Journal.

Rhode Island Country Journal.

Manufacturers and Farmers Journal.

The Evening Bulletin.

Bovenstaande vier bladen behooren tot de veel gelezen en invloedrijke organen der provinciale dagbladers in de Vereenigde Staten van Amerika.

sommige der provinciale bladen, die niet minder dan 8 à 10 kolommen op de bladzijden bevatten, en dat kolommen, die nog langer zijn dan die der Londensche en New-Yorksche reuzen. Maar welk een kracht en tevens welk een geduld openbaren die reusachtige hulpmiddelen der publiciteit niet! Wij kunnen ons tegenover die kolossale bladen niet aan een gevoel van bewondering onttrekken; zij zijn een der treffendste blijken van den grooten vooruitgang der Nieuwe Wereld. De voortdurende vergroting der couranten, beter nog dan haar vermenigvuldiging, toont hoe groot van jaar tot jaar de ontwikkeling niet alleen van handel en nijverheid, maar ook van de algemeene weetgierigheid is geweest, die steeds meer eischend is, en die zich over al meer en meer onderwerpen uitstrekt. Zij strekt ook middellijk ten bewijze van de vorderingen der macht van de pers, waarvan die algemeene weetgierigheid tegelijkertijd de oorzaak en het steunpunt is: de hedendaagsche couranten toch putten haar kracht niet uit zich zelf, maar uit de algemeen gevoelde behoefte naar inlichting, waaraan alleen zij kunnen voldoen.

Al vorderden deze ondernemingen aanvankelijk groote krachtsinspanning en al verslinden zij nog steeds ontzaglijke uitgaven, het resultaat is meestal naar verhouding schitterend. In de Amerikaansche couranten worden over het algemeen de advertenties berekend tegen een dollar per regel. Men kan zich dus eenig idee vormen, wat de *New-York Herald* afwerpt, die, in een kelder geboren, tegenwoordig in een paleis troont; die zijn eigenaars in staat stelt inrichtingen ten algemeene nutte te stichten, observatoriums op te richten, geldverslindende wetenschappelijke ontdekkingen te bekostigen, enz., terwijl toch de eerste bestemming van hun enorme ontvangsten blijft: de onophoudelijke verbetering van hun blad!

De uitgaven aan telegrammen zijn enorm en waren dit vroeger nog meer, toen 10 woorden 100 dollars kostten. Gedurende den Engelsch-Abessinischen oorlog moest de Engelsche regeering haar berichten uit het privaatsbureau van den *Herald* doen seinen, want deze ontving zijn telegrammen zoo vroegtijdig, dat de Engelsche bladen de uit New-York teruggetelegrafeerde berichten als hun nieuwste tijdingen moesten geven. Ten tijde van den Fransch-Duitschen oorlog was de *Tribune* den *Herald* de baas af. De eerste gaf met ten koste legging van 3000 dollars het eerste over eenige kolommen loopende telegram over het gevecht bij Gravelotte, en dit wel zoo spoedig, dat toen het

reeds sedert eenige dagen te New-York gelezen was, men zich te Berlijn nog altijd met het bekende korte telegram uit het hoofdkwartier vergenoegen moest. Daarentegen betaalde eens de *Herald* ruim 4000 doll. voor de overseining van een troonrede van den keizer van Duitschland!

Zoodra een schip te New-York wordt verwacht, stoomt een boot, het gemeenschappelijk eigendom der New-Yorksche bladen, het ter opwachting te gemoet om de couranten en brieven in ontvangst te nemen en bericht te vragen van den kapitein, over hetgeen op de reis is voorgevallen. De *New-York Herald* echter heeft daarvoor een eigen stoomboot. Die boot vaart iederen namiddag van State-Eiland naar Sandy Hook en Romes Shoales. Ieder schip, dat men tegen komt, wordt gepraaid en krijgt een officier van de *Herald*-boot aan boord, die het jongste nieuws komt vragen. Heeft men dit gehoord, dan stoomt de boot met volle kracht naar New-York terug.

Sedert korten tijd laat de Heer Bennett, de eigenaar van dit blad, postduiven voor dit doel africhten. Zij zullen met een schip 350 mijlen in zee worden gebracht om ze van daar, met de berichten belast, naar huis te laten vliegen. Goed afgerichte duiven leggen in één uur tijds een afstand van 50 tot 60 mijlen af, zoodat de nieuwsgierige Amerikanen, zelfs bij ongunstig weder, reeds vóór de aankomst van een schip de berichten kunnen vernemen, die het meebrengt.

De eerste courant op het gebied der tegenwoordige Vereenigde Staten van Amerika werd den 25 September 1690 te Boston in het licht gegeven, maar de Engelsche koloniale politie verbood het blad terstond als onwettig en strijdig met de goede orde. In hetzelfde jaar gelastte gouverneur Fletcher te New-York een exemplaar der *London Gazette* na te drukken, die een overwinning op de Franschen meldde. Op den 24 April 1704 verscheen het eerste nummer van een nieuwe Bostonsche courant onder den titel *The Boston News Letter*, door den postmeester Campbell opgericht. Zij was slechts 12 duim lang en 8 duim breed, bestond uit een enkel blad in kwarto-formaat en werd door Green en diens opvolgers tot aan de ontruiming van Boston door de Engelschen voortgezet. Campbell's opvolger bij de posten gaf van den 21sten December 1719 af de *Boston Gazette* uit, die eerst door J. Franklin, later door Copeland werd gedrukt. Toen de laatste het drukken van dit blad moest missen, begon hij op eigen

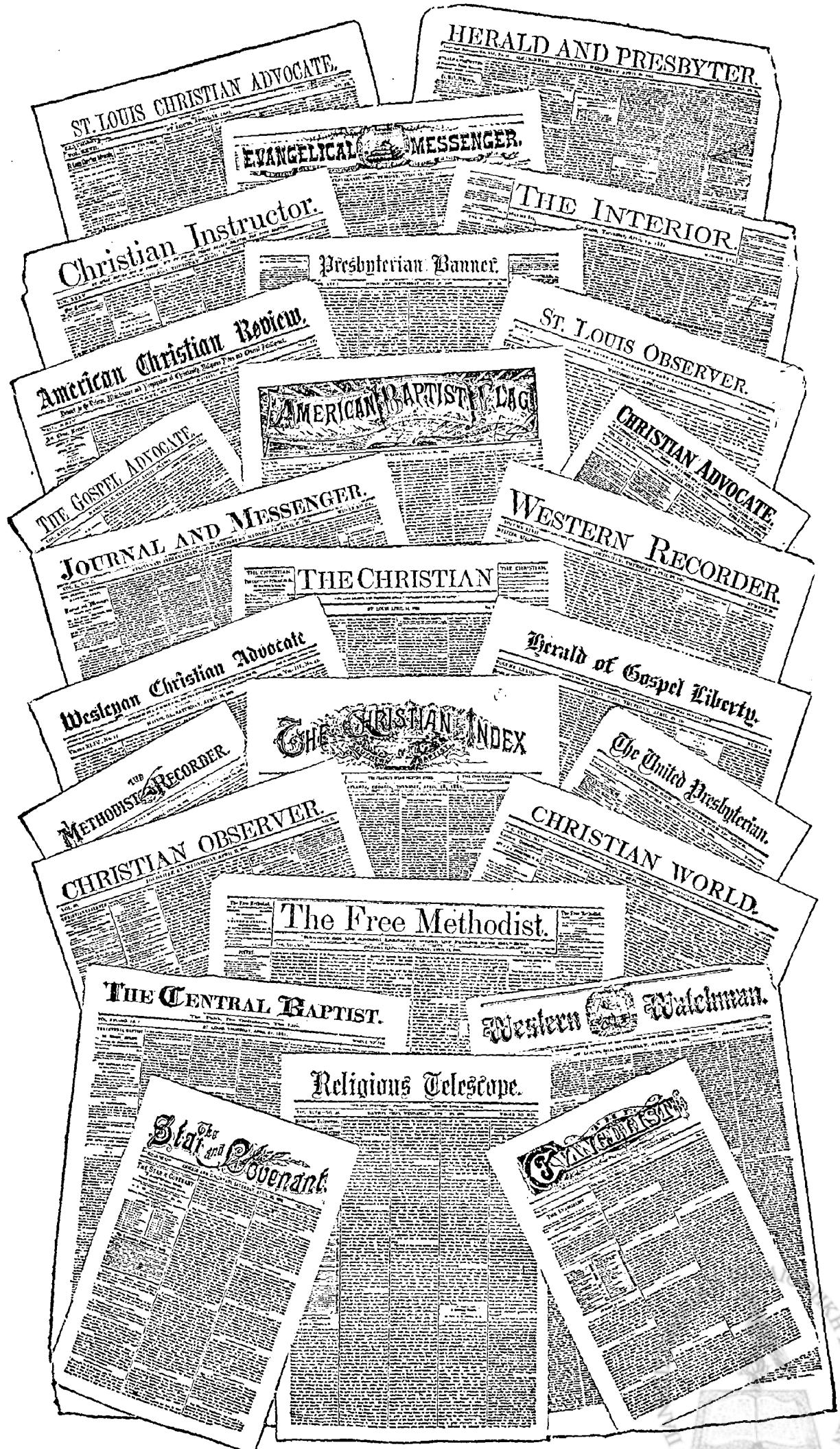

ki
w
Je
17
rol
de
17
jaa
ge
bel
cot
17
ver
An
de
gee
één
Will
liam
1731
Islar
De
eens
alle
300.
metin
werde
verand
telde.
begrip
tijdschr
courante
van 186
kundige
Het me
is haar
1869 he
per wee

kosten het *Journal of New England*, dat 15 jaar later met de *Gazette* werd vereenigd en toen tot aan 1752 als *Boston Gazette and Weekly Journal* verscheen. Middelerwijl had J. Franklin den 17^{den} Augustus 1721 de derde Bostonsche courant, de *New England Courant*, op touw gezet, die tot 1727 bleef bestaan en haar beste bijdragen van den broeder van den uitgever, Benjamin Franklin, ontving. Omstreeks 1731 begon Jer. Gridley met den *Weekly Rehearsal*, die het volgend jaar aan Fleet werd overgedaan, die dit blad als *Boston Evening Post* gedurende 13 jaren in het licht gaf. Buitendien waren er te Boston behalve Copelands *Weekly Advertiser* (1752—54) nog twee andere couranten: de *Weekly Postboy* (1734—54) en de *Independent Advertiser* (1748—50). In alle Engelsche kolonies van Noord-Amerika te zamen verschenen in 1750 slechts 20 bladen. Te Philadelphia kwamen de *American Weekly Mercury* (sedert 22 December 1719) van W. Bradford, de in 1729 door Franklin aangekochte en gedurende 30 jaren geredigeerde *Pennsylvania Gazette*, alsmede twee andere bladen, waaronder één Duitsch, uit. Te New-York bestonden vier bladen, waaronder William Bradfords *New-York Gazette* sedert 16 October 1725; te Williamsburg de *Virginia Gazette* sedert 1736 alsmede twee anderen sedert 1731 en 1734; de *Gazette* van Annapolis was in 1728, die van Rhode-Island in 1732 begonnen.

De eersten dezer couranten bestonden enkel uit een half vel, nu eens in folio, dan weer in kwarto; eerst na 1718 gaf de *News Letter* alle 14 dagen een heel vel; het aantal afnemers bedroeg nauwelijks 300. Maar weldra namen de couranten toe in lezers zoowel als in afmetingen; in 1775 bestonden er reeds 37. Spoedig na de revolutie werden te New-York en te Philadelphia de weekbladen in dagbladen veranderd. Terwijl men in 1800 in de Vereenigde Staten 200 couranten telde, bestonden er in 1810 reeds 359, welk aantal in 1828 met inbegrip der tijdschriften tot op 851, in 1834 tot op 1250 couranten en tijdschriften was aangegroeid. Daarvan bestonden alleen te Boston 43 couranten en 47 andere periodieke geschriften. Volgens den census van 1860 waren er 3242 staatkundige, 277 godsdienstige, 298 letterkundige bladen en geschriften, alsmede 234 van gemengden inhoud. Het meest bloeit de pers in het Noorden; in de Zuidelijke Staten is haar werkzaamheid minder groot. Van de 4051 bladen, die in 1860 het licht zagen, verschenen er 387 dagelijks, 79 tweemaal per week, 86 driemaal per week, 3173 wekelijks; de overigen om

de veertien dagen, of eens per maand. Zij hadden gezamenlijk een oplaag van 13,663,409 en drukten jaarlijks met elkaar 927,951,548 exemplaren. De census van 1870 wijst 5871 bladen met een oplaag van 20,842,475 en gezamenlijk jaarlijks 1,508,548,250 exemplaren aan; in 1882 werd bijna het dubbele der laatste cijfers bereikt.

Zooals wij boven reeds aanstipten is de pers der Vereenigde Staten de meest omvangrijke en tevens de invloedrijkste van alle beschaafde landen. Nergens in de geheele wereld zijn de couranten zoo alomtegenwoordig en zoo almachtig bij alles, wat er voorvalt.

De *New-York Times* vermeldde eens het volgende als een afdoend bewijs, hoe hoog de pers in Amerika staat aangeschreven. Voor het gerechtshof te dier stede stond iemand terecht wegens moord op een zekeren koopman Nathan. Het proces baarde nog al opzien. Toen de lijkschouwing en het verhoor omstreeks twee uren gevorderd hadden, werd de behandeling der zaak door den president verdaagd „omdat het voor de verslaggevers ondoenlijk zou zijn, meer kopy voor de dagbladen gereed te maken.”

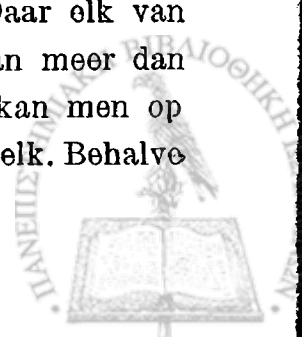
De groote New-Yorksche bladen hebben hun correspondenten over den geheelen aardbodem verspreid, en hun berichtgevers op alle slagvelden tot in Indië, China en Afghanistan. Om ook de inwoners van kleine plaatsen in de voorrechten, welke de lezers dier grootstedesche dagbladen genieten, te doen deelen, kwam een vindingrijk Yankee — Kellogg is zijn naam — op het denkbeeld van de zoogenaamde „couranten zonder hoofd”. Dit zijn couranten, welke in een middelpunt van handel en industrie worden gedrukt voor een reeks van kleine plaatsen, die gaarne een eigen plaatselijk blad willen bezitten maar daarvoor geen middelen hebben. Nu worden in de hoofdstad drie bladzijden der courant met handelsberichten en mededeelingen van staatkundigen aard gevuld en zoo naar de verschillende kleine plaatsen verzonden. De vierde bladzijde en het hoofd blijven open, zoodat de kleine drukker die slechts met eenige berichten van plaatselijken aard en advertenties behoeft te vullen om aan de inwoners van het stadje voor weinig geld een eigen blad te geven, waarin zoowel het jongste nieuws uit de hoofdstad als de nieuwtjes uit den omtrek te lezen zijn. Kellogg begon hiermede tijdens den grooten Amerikaanschen burgeroorlog, toen hij de oorlogstijdingen voor zijn courant door een anderen drukker liet gereed maken. Nu wordt ongeveer een derde deel van alle Amerikaansche weekbladen

als „bladen zonder hoofd” gedrukt, terwijl Kellogg zelf in zijn eigen drukkerijen niet minder dan 862 dergelijke couranten gereed maakt.

De instandhouding van zulk een ontzaglijk aantal couranten is in Amerika mogelijk behalve door de algemeene belangstelling in de politiek, vooral door de goedkoopheid der couranten, door de massa advertenties en den volstrekten vrijdom van lasten in dit opzicht. Eén of meer dagbladen te lezen is behoefte voor elk huisgezin. Vandaar de zoo kolossale verspreiding van sommige bladen. In de laatste twintig jaar overtreffen de Amerikaansche couranten wat rijkdom van inhoud, snelheid der mededeelingen en verscheidenheid der stof aangaat, verre die van het Europeesche vasteland. Het jaarlijksch bedrijfskapitaal van een groot New-Yorksches dagblad belooft ongeveer een millioen dollars. Telegraphische tijdingen verdringen hoe langer zoo meer alle dagen de vroegere correspondenties; alleen de kabeltelegrammen uit Europa kosten aan een groote New-Yorksche courant per jaar 50—100,000 dollars. Een instelling als de in 1855 te New-York opgerichte *Associated Press*, die zich jaarlijks tot een bedrag van ongeveer een millioen dollars aan nieuwstijdingen uit de verschillende hoofdplaatsen laat seinen, om die weer aan de tot haar toegetroden couranten over het geheele land te telegrapheren, vindt haars gelijken niet.

De reus der Amerikaansche couranten is en blijft de *New-York Herald*; hij werd in 1835 door G. Bennett opgericht en door hem en zijn zoon tot de tegenwoordige verbazende beteekenis gebracht. Het papier, dat voor die courant iedere week wordt bedrukt, zou, zoo het ter breedte van ruim 5 voet werd uitgespreid, een lengte hebben van meer dan 1000 Engelsche mijlen. Een Zondagsnummer telt 144 kolommen, waarvan 100 met advertenties zijn gevuld. Om deze buitengewone massa kopij in letters weer te geven zijn er 120 zettters noodig en 30 correctors. Het gemiddeld getal letters in een kolom van den *Herald* is omstreeks 30,000; dien ten gevolge moeten gedurende 8 uren bijna 4,300,000 letters door de handen der 120 zettters gaan. Om de drie dubbele bladen, welke elk nummer beslaat, te drukken, zijn 6 dubbele snelpersen noodig, welke 14 exemplaren tegelijk leveren. Met het oog hierop wordt elk der 24 pagina's veertienmaal geclicheerd, hetwelk een totaal van 336 clichés maakt. Daar elk van deze 40 ponden weegt, is er aan metaal een gewicht van meer dan dertien duizend ponden noodig. Het getal der annonces kan men op 4000 per dag stellen, afwisselend van 2 regels tot 2 kolom elk. Behalve

deze belangrijke rubriek bevatten de overige 44 kolommen het dagelijksch nieuws uit alle landen der bewoonde wereld. Naar men berekent, bevat een nummer van den *N.-Y. H.* bijkans den inhoud van twee deelen van 500 pag. in 18°, het gewone Fransche romanformaat. Vermelding verdient nog dat ten behoeve van dit blad de eigenaar in 1869 Henry Moreton Stanley op zijn kosten naar Afrika zond om Livingstone op te sporen.

Tot de meest gewaardeerde en meest verspreide couranten te New-York behooren verder: de in 1841 door Horace Greeley opgerichte *Tribune*, de *Times* in 1851 door Raymond gesticht, de *Star* (sedert 1868), de *Evening Post*, een beslist vrijheidsblad, die sedert 1801 uitkomt en van 1826 — 78 door den dichter W. C. Bryant word geredigeerd; de *Commercial Advertiser*, de oudste New-Yorksche courant, sedert 1797. Te Boston verdienen vermelding *Advertiser*, *Post* en *Transcript*, te Philadelphia de *Gazette*, de *Press* en de *Ledger*, te Baltimore de *Sun* en *Clipper*, te Washington de *Republican* en *Chronicle*, en de *Congressional Record*, die, evenals vroeger de *Globe*, de handelingen van het congres met behulp van stenografen mededeelt; te Richmond de *Enquirer* en *Whig*, te Charleston de *Mercury*, te New-Orleans het *True Delta* en de *Picayune*, te Louisville het *Journal*, te St. Louis de *Democrat* en *Republican*, te Chicago de *Tribune* en *Times*, te Milwaukee de *Sentinel*, te Cincinnati de *Commercial*, te San-Francisco de *Alta California* en *Chronicle*. Als voorbeelden van groot debiet, waarin zich vooral week- en maandbladen mogen verheugen, zijn te noemen de *New-York Ledger* (belletristisch weekblad) met een oplaag van 400,000 exemplaren en *Harpers's Weekly* met meer dan 250,000.

Evenals alle staatkundige en kerkelijke partijen haar vertegenwoordigers in de pers hebben, zoo ook alle nationaliteiten, die de bevolking der Vereenigde Staten uitmaken.

De zoogenaamde „negerpers” — dagbladen van negers — krijgt er al meer en meer uitbreiding. Zoo verschijnt te San Francisco de *Elevator*, onder redactie van een kleurling, in 2300 exemplaren. Ook de *Pacific appeal* is een neger-courant. De *New-Orleans Tribune*, dag- en weekblad, heeft het met een zwart redactie-personeel tot een oplage van 10,000 exemplaren voor beide edities (dag- en week-uitgifte) gebracht. De *True Commissioner* is een negerblad te Baltimore, terwijl de *Lions Standard* en de *Weekly Review* te New-York niet alleen geschreven, maar ook gezet en gedrukt worden door negers. De *Christian*

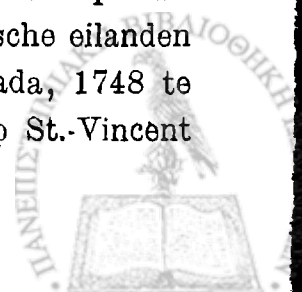
Recorder te Philadelphia, insgelijks een negerblad, heeft een oplaag van 5000 exemplaren. Nog vele andere bladen worden uitsluitend door de zwarte burgers voor de zwarte medeburgers uitgegeven.

Het grootste gedeelte der couranten wordt natuurlijk in de Engelse taal geschreven. Daarop volgen in aantal de Duitsche couranten; in 1874 telde men niet minder dan 310 Duitsche couranten en periodieken, waaronder 68 dagelijksche. Het meest gezocht zijn de *New-Yorker Staatszeitung*, de *Philadelphia Demokrat*, de *Illinois Staatszeitung*, de *Westliche Post* en de *Anzeiger des Westens* te St.-Louis, de *Cincinnati Volksfreund*, de *Baltimorer Wecker*, de *Deutsche Zeitung* te New-Orleans, *California Demokrat* en *San-Francisco Abendpost* te San-Francisco. De meerderheid der Duitsche couranten behoort tot de republikeinsche partij.

Ook de Nederlandsche dagbladers is in de Vereenigde Staten, vooral in Michigan reeds jaren lang vertegenwoordigd. Daar verschijnen te Holland: *De Hollander* (sedert 1851), *De Hope* (sedert 1867) en *De Grondwet*; te Grands-Rapids: *De Wachter* (sedert 1868), *De Vrijheids-Banier* (sedert 1869) en *De Standaard* (sedert 1875). In den staat Iowa worden uitgegeven te Pella: *Pella's Weekblad* (sedert 1862) en te Oranje City: *De Volksvriend* (sedert 1875). Deze bladen zijn allen in mindere of meerdere mate orthodox-godsdienstig gekleurd. Te Chicago: *De Nederlander* en te Paterson in New-Jersey: *De Telegraaf*. Te New-York verschijnt sedert 1883 een Nederlandsche *Nieuws- en Handels-courant*, die op flinke wijze voortgezet wordt en in de verschenen nummers artikelen geleverd heeft belangrijk voor Nederland en de in de Nieuwe Wereld gevestigde Nederlanders.

Buitendien worden er in de Vereenigde Staten nog couranten uitgegeven in de Welsche (4), Fransche (28), Italiaansche (2), Spaansche (16), Scandinavische (19), Boheemsche (5), Poolsche (2), Portugeesche (1), Chineesche (1) en Cherokeeesche (1) taal. Ook de Mormonen, ja zelfs de spiritisten, de prijsvechters enz. hebben hun organen.

In de Europeesche kolonies van Amerika is de oudste courant de in 1731 door Samuel Keimer te Barbados opgerichte *Barbadoes Gazette*; 31 jaren later, in 1762, verscheen de *Barbadoes Mercury*, die tot 1845 werd voortgezet. Tegenwoordig ziet te Bridgetown op Barbados de *West Indian* het licht. Op de overige West-Indische eilanden werden de eerste couranten opgericht in 1742 te Grenada, 1748 te Antigua en St.-Kitts, in 1745 te Dominica en in 1784 op St.-Vincent

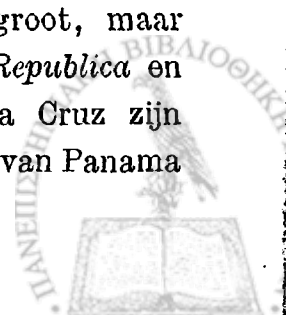

en de Bermudas. Op het eiland Cuba verschijnt tegenwoordig een twintigtal bladen, waarvan de *Voz de Cuba*, *Diario de la Marina* en *Correspondencia* te Havana de voornaamste zijn. Op Jamaica worden 18 groote en kleine couranten uitgegeven, waarvan de *Gleaner*, *Budget* en *Jamaica Creole* dagelijks te Kingston uitkomen. Ook Porto Rico, St. Thomas, Trinidad, Martinique en de meeste overige eilanden van den West-Indischen Archipel hebben hun dag- of weekbladen. Te Port-au-Prince verschijnt een officiëel blad der republiek Haïti, de *Moniteur haïtien*.

Op het eiland Curaçao verschijnen te Willemstad drie Nederlandsche bladen, n.l. de *Curaçaosche Courant*, *De Vrijmoedige* en *De Wekker*. De dagbladpers in Nederlandsch Guyana is van weinig beteekenis; behalve de *Surinaamsche Gouvernement Courant* verschijnen er als particuliere bladen: *Suriname*, *Koloniaal Nieuws- en Advertentieblad*, *De Westindiër* en *De Kolonist*.

De pers in Canada heeft zich zeer ontwikkeld. Gedurende de Fransche heerschappij kwam er geen enkel staatkundig blad uit. In het jaar 1765 echter werden de *Quebec Gazette* (nog thans bestaande) en in 1775 de *Montreal Gazette* opgericht. Veel verspreide bladen zijn tegenwoordig de *Canadian Gazette* te Montreal, de *Globe* te Toronto, enz. Te Quebec, Toronto, Preston, Hamilton en elders verschijnen ook Duitsche couranten. Gewaardeerd wordt vooral het maandblad *Canada Naturalist and Geologist* (te Montreal). In Nieuw-Schotland werd in 1751 de *Halifax Gazette* en te St.-Johns in Nieuw-Brunswijk in 1782 de eerste courant uitgegeven. In het jaar 1882 waren er in de gezamenlijke Engelsch-Amerikaansche kolonies 558 couranten (72 dagelijksche, 486 wekelijksche) en wel in de provincie Ontario (Boven-Canada) 337 (29 dagelijksche, 308 wekelijksche); in de provincie Quebec (Beneden-Canada) 75 (19 dagelijksche, 56 wekelijksche); in Nieuw-Schotland 43 (5 dagelijksche, 38 wekelijksche); in Nieuw-Brunswijk 30 (6 dagelijksche, 24 wekelijksche); in Britsch-Westindië 26 (5 dagelijksche, 21 wekelijksche); de overige 47 (waarvan 8 dagelijks en 39 één of twee maal per week) verschijnen in Manitoba, Columbia, op New Foundland en de Prince Edward eilanden.

Het aantal in Mexico uitkomende couranten is vrij groot, maar alleen de dagelijks verschijnende *Le Trait d'Union*, *La Republica* en *Ferro Carril* te Mexico en het *Diario Comercial* te Vera Cruz zijn van eenig gewicht. Het levendig verkeer over de landengte van Panama

heeft hier in 1850 der *Panama Star* en in 1851 den *Panama Herald* (beide in de Engelsche taal) het aanzijn geschonken; tegenwoordig is de Portugeesche *Estrella de Panama* het meest gelezen blad. In Midden-Amerika zijn waarschijnlijk de officiële *Gaceta de Nicaragua* te Managua en het *Diario Oficial* te San Salvador de belangrijkste couranten.

Van de Zuid-Amerikaansche landen noemen wij in de eerste plaats Brazilië. Daar hebben alle groote provinciesteden haar eigen couranten; in 1846 verschenen er in 't geheel nog maar 80 couranten en andere periodieke geschriften, waaronder 17 wetenschappelijke en letterkundige. In het jaar 1882 was hun aantal reeds tot 279 geklommen, waarvan er 39 te Rio de Janeiro uitkwamen. Het belangrijkste staatkundig blad is het *Jornal do commercio*; vervolgens kunnen als groote couranten nog genoemd worden het *Diario do Rio de Janeiro*, dat het oudste blad is (sedert 1817), de *Messenger du Brésil*, de *Cruzeiro* en de *Gazeta de noticias*, allen te Rio de Janeiro; voorts de *Gazeta de Bahia*, *Diario de Noticias* en *Diario de Bahia* te Bahia; het *Jornal do Recife* te Pernambuco en het *Jornal do Comercio* te Porto Alegre.

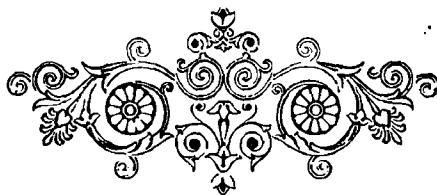
In Uruguay verschijnen te Montevideo: *El Siglo*, *La Razon* en *La Tribuna*, allen dagelijks.

In de Argentijnsche Republiek komen in de hoofdstad Buenos-Ayres alleen 7 dagbladen uit, waarvan de *Buenos-Ayres Herald*, *La Prensa*, *La Patria Argentina*, *The Standard* en *La Libertad* de voor- naamste zijn.

In Chili zijn dit *El Mercurio* en *La Patria* te Valparaiso en het *Diario Oficial* te Santiago.

In Peru *El Comercio*, *La Opinion Nacional* en *La Patria* te Lima.

Eindelijk vermelden wij voor de Republiek Venezuela *La Opinion Nacional*, *El Monitor* en *El Siglo* te Caracas.

Literatuur, tevens opgaaf der bronnen ¹⁾.

Inleiding. — Oorsprong. — Algemeene werken.

Joh. Christ. Kocher, Programm vom Ursprung der Zeitungen. Osnabrück, 1839.

R. A. L. Pezet, Recherches sur l'origine des journaux, et esquisse historique sur Jean Loret, de Carentan, poëte et journaliste. Paris, 1849.

J. V. Le Clerc, Des journaux chez les Romains, précédé d'un Mémoire sur les Annales des Pontifes et suivi de fragments des journaux de l'ancienne Rome. Paris, 1838.

J. A. Bräutigam, Zur Geschichte des Zeitungswesens bei den Römern. Leipzig, 1868.

H. Zell, Ueber die Zeitungen der alten Römer. Heidelb., 1873.

J. Scheible, Die Fliegende Blätter des XVI. u. XVII. Jahrhunderts. Stuttgart, 1850. Met talrijke facsimiles.

De hierin beschreven en gereproduceerde 88 losse blaadjes (elk slechts één blad beslaande) zijn meest allen afkomstig uit de stadsbibliotheek te Ulm en van godsdienstigen of satyrieken inhoud, behooren derhalve niet onder de categorie der couranten, doch moeten niettemin met de gelijktijdige politieke vliegende bladen als voorloopers der couranten beschouwd worden. Veel belangrijker en voor de geschiedenis van meer beteekenis is het volgende:

¹⁾ Bij de rangschikking der titels is de volgorde der onderwerpen, zooals die in de verschillende hoofdstukken behandeld worden, in acht genomen.

Ch. Chenault, *La Muze historique ou Recueil des lettres en vers, contenant les Nouvelles du Temps, escrites [par Loret] à Mme la Duchesse de Longueville*. Paris, 1656—65; nieuwe uitgaaf, echter niet voltooid, door Renouval en La Pelouse, Paris, 1857.

Deze, in 't voorbijgaan gezegd, in verzen geschreven brieven, sluiten zich bij het voorgaande werk aan, waarin zij evenwel niet vermeld worden.

R. Grasshof, *Die brieflichen Zeitungen des XVII. Jahrhunderts (Inaugural-Dissertation)*. Leipzig, 1877.

Voor de inleiding tot de geschiedenis der courant een zeer belangrijk werk, dat een groote menigte (hoewel meest Duitsche) gedrukte en geschreven nieuwsbrieven bevat, waarin de courant haar oorsprong gevonden heeft.

Zviedinek-Südenhorst, *Zeitungen und Flugschriften aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. Graz, 1873.

Th. Watts, *A letter to Ant. Panizzi on the reputed earliest printed newspaper, the English Mercurie*. London, 1839.

Betoog, dat het zich in 't Britsch Museum bevindende exemplaar van den eersten Engl. Mercurie van 1588 ondergeschoven is.

J. J. Nieuwenhuysen, *Nederlandsche nieuwsbladen. Het nieuws vóór 1600*.

In: *Navorscher*, 2e jaarg.

H. W. Tydeman, *Couranten-Loopmaren. Nouvelles*.

In: *Konst- en Letterbode*, 1860.

Fred. Muller, *Nederlandsche Couranten (De Nieuwe Tijdinghen van Abr. Verhoeven)*.

In: *Konst- en Letterbode*, 1859.

Alph. Goovaerts, *Origine des Gazettes et Nouvelles périodiques. Abraham Verhoeven d'Anvers le premier Gazetier de l'Europe. Etude bio-bibliographique. Avec 15 phototypies*. Anvers, 1880.

W. P. Sautijn Kluit, *De eerste courantier in Europa*.

In: *Ned. Spectator*, 1880.

— — *De Gazette van Antwerpen*.

In: *Ned. Spectator*, 1869.

Ch. Ruelens, *Histoire du Journal (Conférences au Cercle artistique et littéraire de Bruxelles)*.

In: *L'Observateur Belge*, 1859. N°. 353, 362; 1860, N°. 11, 21, 23.

Dingelstaedt und Bormann, *Beiträge zur Geschichte der periodischen Presse (z. p. o. n.)* 1838.

Joachim von Schwartzkopf, *Grundriss über Zeitungen*. Frankfurt, 1792.

Verscheen later zeer vermeerderd onder den titel:

— — *Ueber Zeitungen. Einleitung zur Geschichte der Staatswissenschaft*. Frankfurt, 1795.

— — *Ueber politische und Gelehrten Zeitungen, Messrelationen, Intelligenzblätter und Flugschriften*. Frankfurt, 1802.

F. L. Becher, Die Zeitungen. Chemnitz, 1817; trad. en Franç. Paris, s. d. (1849).

J. T. Hope, Newspapers and early catalogues of newspapers. London, 1866.

Detlev Freih. von Biedermann, Das Zeitungswesen sonst und jetzt. Leipzig, 1882.

M. Cucheval-Clavigny, La presse au dix-neuvième siècle.

In: Revue des deux mondes 1852, 1853.

Publicistik (Die) der Gegenwart. Eine Rundschau über die gesammte Presse der Welt. Würzburg, 1879, 80. 4 Hefte.

1. Die Pressverhältnisse in den Grossherzogthümer Hessen und Baden.
2. " " im Königr. Wurttemberg.
3. " " in der Schweizerischen Eidgenossenschaft.
4. " " im Königr. Bayern.

Hubbard's Newspaper and Bank directory of the World. Containing the names and descriptions of over thirty-four thousand newspapers.... throughout the world. With maps and gazetteer information. New Haven, Connecticut. U. S. A. 1882. 2 vol.

Preisliste der durch die Postanstalten des Deutschen Reiches zu beziehenden Zeitungen etc. Berlin.

Verslijnt jaarlijks sedert 1871. Vroeger verschenen dergelijke catalogussen in elk der Duitsche landen op zich zelf onder den titel: Zeitungs-Preis-Courant.

Leo Wörl, Die Katholische Presse in Europa. Würzburg, 1875; 2^e Aufl. 1877; 3^e Aufl. (Weltumschau der Kath. Presse) 1878.

Mason Jackson, A sketch of the rise and progress of pictural Journalism.

In: Illustrated London News 1879. N°. 1 en volg. (tot in de maand Augustus); veel vermeerd. uitgaaf in boekformaat onder den titel:

— The pictorial Press. Its origin and progress. With 150 illustrations. Londen, 1885. 8°.

Dit interessante werk geeft de geschiedenis der geillustreerde nieuwsbladen, oorlogsberichten, pamfletten, volksblaadjes enz. van het laatst der 16e eeuw tot op onzen tijd, waarin o. a. het ontstaan van The Illustrated London News, Penny Magazine e. a. uitvoerig wordt beschreven.

Nederland.

A. M. Ledeboer, Alfabetische lijst der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland sedert het jaar 1440 tot het begin dezer eeuw. Utrecht, 1877. 4°.

M. [F. A. G.] C. [ampbell], De oudste (?) Nieuwsbladen in Nederland.

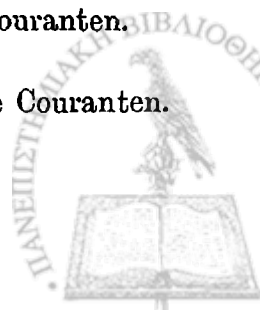
In: Konst- en Letterbode. 1859.

Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche journalistiek.

In: Konst- en Letterbode. 1859.

- C. Kramm, *Nederlandsche Looptijdingen of Couranten.*
In: *Kronijk van het Histor. gezelschap te Utrecht.* 3e jaarg. 1847.
- R. Fruin, *Over de oudste couranten in Nederland.*
In: *Volksalmanak uitgeg. door de Maatsch. Tot nut van 't algemeen,* voor 1863.
- M. H. de Graaff, *Geschiedkundige nasporingen over de Hollandsche en de in Holland uitgegeven Fransche couranten.*
In: *Leeskabinet* 1882.
- E. Hatin, *Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles.* Paris, 1865.
- J. Hartog, *De spectatoriale geschriften van 1741—1800.* Utrecht, 1873.
- W. P. Sautijn Kluit, *De Amsterdamsche Courant.*
In: *Nijhoff's Bijdragen.* N. Reeks. 5e deel.
- — *De Haarlemsche Courant.*
In: *Handelingen en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1873.
- J. Hoola van Nooten, *De Haarlemsche Courant. Eene humoristische voorlezing.* Edam, 1868.
- W. P. Sautijn Kluit, *De Hollandsche Leidsche Courant.*
In: *Handelingen en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1871.
- L. Ph. C. van den Bergh, *'s Gravenhaagsche Dagbladen.*
In: *v. d. Bergh, 's Gravenhaagsche Bijzonderheden, 's Gravenh. 1857—59.* 2 St.
- W. P. Sautijn Kluit, *De 's Gravenhaagsche Courant.*
In: *Hand. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1875.
- J. D. Doorman, *De 's Gravenhaagsche Courant. Overdruk uit het Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage van 30 Nov. 1875.*
- G. van Reyn, *De Rotterdamsche Courant vóór 1859.*
In: *Rotterd. Courant.* 1859. N°. 4.
- W. P. Sautijn Kluit, *De Rotterdamsche Courant.*
In: *Hand. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1878.
- — *De Delfsche Couranten.*
In: *Hand. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1872.
- Iets over de couranten en dagbladen in het algemeen, en die van Utrecht in het bijzonder; de laatste uit onuitgegeven stukken, in de archieven alhier berustende, te zamengesteld.
In: *Utrecht voorheen en thans. Tijdschrift v. geschied., oudh., en stat. v. Utrecht,* 2e Serie, 3e jaarg. 1846.
- J. L. B. de Muralt, *Geschiedkundig overzicht betreffende de Utrechtsche Couranten.*
In: *Utr. Volks-Almanak van 1858.*
- W. P. Sautijn Kluit, *Hollandsche en Fransche Utrechtsche Couranten.*
In: *Bijdr. en Mededeel. v. h. Histor. Gen. te Utr. dl. I.*
- — *Bijdrage omtrent de Fransche Amsterdamsche en Leidsche Couranten.*
In: *Nijhoff's Bijdragen.* N. R. 4e deel.

W. P. Sautijn Kluit, Opmerkingen en mededeelingen omtrent Fransche dagbladen en tijdschriften in Nederland uitgegeven.

In: Nijhoff's Bijdragen N. R. 4e deel.

— — De Fransche Leidsche Courant.

In: Hand. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk. 1870.

— — De Spaansche en Italiaansche Amsterdamsche couranten.

In: Onze Eeuw 1871.

— — Nicolaas Hoefnagel als journalist.

In: Ned. Spectator 1881.

— — Jacob Campo Weijerman als journalist.

In: Nijhoff's Bijdragen. N. Reeks, 7e dl.

[I. J. van Doorninck], De Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant.

In: Bijdragen tot de geschied. v. Overijssel, 4e deel.

J. Oomkens Jzn., Geschiedenis der Groninger Courant.

In: Oomkens, Bouwstoffen tot eene geschiedenis van de boekdrukkunst en den boekhandel in de stad en prov. Groningen. 2e verm. dr. Groningen, 1864.

W. Eekhoff, De Leeuwarder Courant.

In: W. Eekhoff, De stedelijke bibliotheek van Leeuwarden. Leeuw., 1870.

H. de Jager, Geschiedenis van de Brielsche Courant der vorige eeuw.

In: H. de Jager, Het Brielsche archief. 1e St. Utrecht, 1876.

W. P. Sautijn Kluit, De Noord-Hollandsche, Diemer- of Watergraafsmeersche en beide Nederlandsche Couranten.

In: Nijhoff's Bijdragen. N. Reeks. 6e deel.

— — De Vaderlandsche Courant.

In: Nederl. Spectator 1882.

— — De Zuid-Hollandsche Courant.

In: Nijhoff's Bijdragen. N. Reeks. 8e deel.

— — De Post naar den Neder-Rhijn.

In: Ned. Spectator 1876.

— — De Politieke Kruyer.

In: Nijhoff's Bijdragen. 3e Reeks. 1e deel.

— — Le Politique Hollandais.

In: Handel. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk. 1882.

— — De Ouderwetse Nederlandsche Patriôt.

In: Nijhoff's Bijdragen. N. Reeks. 9e deel.

— — De Post van den Neder-Rhijn.

In: Nijhoff's Bijdragen. N. Reeks. 10e deel.

— — De Geldersche Historische Courant.

In: Ned. Spectator 1873.

— — De Na-Courant en de Vaderlandsche bijzonderheden.

In: Ned. Spectator 1873.

W. P. Sautijn Kluit, Krelis en Louw.

In: Ned. Spectator 1878.

— — De Politieke Praatvaar en Praatmoer, Snapper en Snapster.

In: Ned. Spectator 1873.

— — Janus; de Politieke Blixem; en beider gevolg.

In: Ned. Spectator 1867.

— — Nationale en Bataafsche Couranten.

In: Ned. Spectator 1871.

— — De Staats-Courant vóór 1814.

In: Handel. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Nederl. Letterk. 1881.

— — Mededeeling omtrent de Nederlandsche dagbladen in den Franschen tijd.

In: Navorscher 1866.

Keizerlijke Decreten, houdende een reglement op den Boekhandel en de Drukkerij, alsmede voor de Couranten, enz. van 5 Febr., 3 Aug. 1809. 9 April 1811 (Hollandsch en Fransch). Amsterd., 1811.

W. P. Sautijn Kluit, De Narrensteinsche, Utopiaansche en Liliputsche Couranten.

In: Ned. Spectator 1872.

Mysteres (Les) du Journal de la Haye. La Haye, 1844.

W. P. Sautijn Kluit, Het Journal de la Haye.

In: Handel. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk. 1879.

— — L'Etendard.

In: Ned. Spectator 1872.

— — Asmodée en De Burger.

In: Ned. Spectator 1878.

— — De Tolk der Vrijheid, enz.

In: Ned. Spectator 1877.

— — De Staatkundige Tooverlantaarn, of Utopisch-Politische Snelwagen.

In: Ned. Spectator 1883.

— — De Miniatuur-couranten of Lilliputters.

In: Handel. en Mededeel. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk. 1883.

Iz. J. Lion, Mijn staatkundig leven. Bijdrage tot de kennis der dagbladpers in Nederland. 's Gravenh., 1865.

Nemo [L. H. Beerstecher], Kantteekeningen op de auto-biographie van den redacteur van het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage. Kampen, 1866.

F. A. van Hall, De Nederlandsche dagbladpers. Arnhem, 1867.

A. W. Sijthoff, Brief aan zijne vrienden over de geschiedenis van f 100,000. (Als manuscript gedrukt). Leiden, 1868.

Maurits H. van Lee, Het zegelrecht der dagbladen in Nederland. Leiden, 1867.

Maurits H. van Lee, De Nieuwsbladen en het zegelrecht. 's Gravenh., 1869.

[H. Tiedeman], Het koerantenzegel in Nederland. Amsterd., 1868.

Anti-dagbladzegel-verbond. Verslag. (Rotterd.) 1868.

Nederlandsche dag- en weekbladen. 1885.

In: Brinkman's Adresboek v. d. Boekhandel. Verschijnt jaarlijks en geeft in alfab. volgorde naar de titels en daarna volgens de steden een nauwkeurige lijst van de hier te lande verschijnende couranten, met opgaaf van de uitgevers, wijze van uitgaaf, prijs, voorwaarden van adverteeren, enz.

België.

J. Malou, Notice statistique sur les journaux belges (1830—42). Bruxelles, 1843.

A. Warzée, Essai historique sur les journaux belges. Journaux politiques. Gand. 1844, 45.

Overgedrukt uit: *Messenger des sciences et des arts*. 1844, 1845. Hiervan verschijnt eerlang een tweede, zeer vermeerderde en tot op den tegenwoordigen tijd bijgewerkte uitgaaf, door den bejaarden schrijver zelf bezorgd.

F. de Reiffenberg, Note pour servir à l'histoire du journalisme en Belgique.

In: *Bulletin de l'Acad. roy. des sciences et belles lettres de Bruxelles*, XIII, 1 (1846).

U. Capitaine, Recherches historiques et bibliographiques sur les journaux et les écrits périodiques Liégeois. Liège, 1850.

Engeland.

The periodical Press of Great Britain, or Inquiry into the state of the public journals. London, 1809.

F. Knight Hunt, The fourth estate, or contributions towards a history of newspapers and of the liberty of the press. London, 1850. 2 dln.

Alex. Andrew, The history of British journalism, from the founding. With sketches of Press celebrities. London, 1851. 2 dln.

Even uitvoerig en grondig als de schrijver de oude en oudste geschiedenis behandelt, zoo oppervlakkig is hij ten opzichte der moderne dagbladpers.

M. Cucheval-Clavigny, Histoire de la presse en Angleterre et aux États Unis. Paris, 1857.

C. A. Mackintosh, Ancient and modern (English) press. Londen, 1859.

— — Popular outlines of the (English) press. London, 1859.

Ch. Mackay, Forty years recollections. Londen. z. j. 2 dln.

J. Grant, *The newspaper press: its origin, progress, and present position.* London, 1871. 3 dln.

Hierin wordt de vroegere geschiedenis slechts kort, als inleiding, behandeld, doch des te nauwkeuriger en uitvoeriger de eigenlijke geschiedenis der Engelsche couranten, die de 8. eeuw voor eeuw en naar de kleuren der partijen nagaat.

Jul. Duboc, *Geschichte der englischen Presse.* Nach J. Grant's *Newspaper Press* frei bearbeitet. Hamburg, 1873.

Ch. Pebody, *English journalisme and the men who have made it.* Londen, 1882.

J. Hatton, *Journalistic London: Sketches of Papers of the day.* London, 1882.

Dit werk bevat zoowel voor de mannen van 't vak als voor leeken menige wetenswaardigheid en geeft een beeld van de ontzaglijke organisatie der tegenwoordige Londensche dagbladpers. De S. voert zijn lezers van 't eene naar 't andere bureau in Fleetstreet en vertelt van elk blad tal van bijzonderheden, alsmede anecdoten omtrent de groote mannen der Engelsche pers; verder deelt hij een en ander mee over de illustraties en over de kolossale inkomsten, die niet alleen de eigenaren, maar ook de correspondenten genieten. 't Is een hoogst interessant boek.

W. Fraser Rae, *The centenary of The Times.*

In: *The Nineteenth century.* 1885. N°. 1.

Reprints of The Times and other early Newspapers and historical documents. London, 1885. fol.

Bevat alleen facsimiles op natuurlijke grootte van voor de geschiedenis der Engelsche dagbladpers merkwaardige documenten en couranten.

London Catalogue (The) of periodicals, newspapers and transactions of various societies, with a list of metropolitan printing societies and clubs for 1880. 39th annual edition. London, 1880.

C. Mitchell & Co., *The newspaper press directory.* 38th year. London, 1883.

May's British and Irish Press Guide. London.

Verschijnt jaarlijks en geeft uitvoerige statistieke aantekeningen. In de Septemberaflevering van het *Journal of the Statistical Society*, jg. 1881 komt onder *Miscellanea* een uittreksel met een statistiek resumé voor uit de toen verschenen laatste uitgaaf.

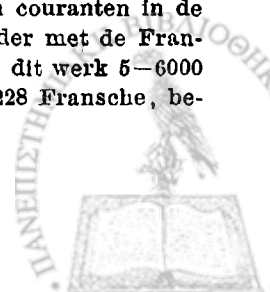
R. R. Madden, *The history of Irish periodical literature.* London, 1867.

Frankrijk.

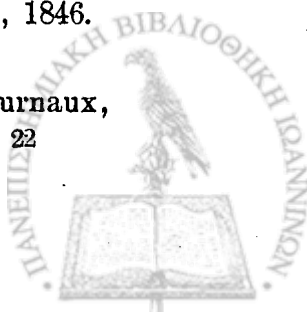
Jules Janin, *Cours sur l'histoire du journal en France.* Paris, 1834.

Eug. Hatin, *Bibliographie historique et critique de la presse périodique française, ou Catalogue systématique et raisonné de tous les écrits périodiques de quelque valeur publiés ou ayant circulé en France depuis l'origine du journal jusqu'à nos jours.* Paris, 1866.

Een voortreffelijk werk, aanvangende met de eerste sporen van couranten in de verschillende landen en alleen van de 17e eeuw af zich in 't bijzonder met de Fransche dagbladpers bezighoudend. De schrijver zegt ten behoeve van dit werk 5-6000 catalogussen te hebben geraadpleegd. Hij bespreekt in 't geheel 6228 Fransche, benevens de in Frankrijk verschenen couranten in andere talen.

- E. Hatin, Histoire politique et littéraire de la presse en France, avec une introduction historique sur les origines du journal et la bibliographie générale des journaux, depuis leur origine. Paris, 1859—61. 8 dln.
- — Manuel théorique et pratique de la liberté de la presse. Histoire, législation, doctrine, jurisprudence, bibliographie, 1500—1868. Guide-memento de l'écrivain et de l'homme politique, des propriétaires, gérants et rédacteurs de journaux, des imprimeurs libraires, etc. Paris, 1868. 2 dln.
- — Le Journal (vol. LXIX de la Bibliothèque utile). Paris (1882).
Een voor de *Bibl. utile* berekend uittreksel uit zijn grooter werk, waarin Hatin de ontwikkeling van de Fransche journalistiek van 1631 af, volgens de beide hoofdtijdperken, waarvan het eerste tot 1789 loopt, als ook naar den inhoud — staatkundige, industriële en wetenschappelijke bladen — behandelt.
- F. Roubaud, Etudes historiques sur le XVIIe siècle. Theophraste Renaudot, créateur du journalisme en France. Paris, 1856.
- Delisle de Sales, Essai sur le journalisme depuis 1783, jusqu'à l'an 1800. Paris, 1811.
Hatin zegt hiervan: Een bedriegelijke titel voor een onbeteekenend gebazel over journalistiek en de journalisten.
- Léonard Gallois, Histoire des journaux et des journalistes de la Révolution française (1789—96) précédée d'une introduction générale. Paris (z. j.).
Een meer hartstochtelijke dan wel critische beschouwing.
- Ch. de Monseignot, Une chapître de la Révolution française, ou Histoire des journaux en France de 1789 à 1799, précédée d'une notice historique sur les journaux. Paris (z. j.).
Hatin noemt dit een weinig beteekenend geschrift.
- A. Neményi, Journale und Journalisten der französischen Revolutionszeit. Berlin, 1880.
- Deschiens, Bibliographie des journaux publiés pendant la révolution. Paris, 1829.
- Fern. Giraudcau, La presse périodique de 1789 à 1867, lettres au rédacteur de l'Etendard. Paris, 1867.
- A. J. Méhul, Notice historique et bibliographique des journaux et ouvrages périodiques publiés en 1818, 1819. Paris (z. j.).
Levendige en karakteristieke schildering van de toestanden der wederontwaakte pers.
- Ed. Texier, Histoire des journaux, Biographie des journalistes; contenant l'histoire politique, industrielle, pittoresque et anecdotique de chaque journal de Paris, et la biographie de ses redacteurs. Paris, 1830 (en 1849).
Een partijdig schandaalschrift.
- Alfr. Nettement, La presse parisienne, moeurs, mystères, interêts, passions, caractères, luttés et variations des journaux de Paris. Paris, 1846.
De inhoud is minder belangrijk als de titel belooft.
- Physionomie de la presse, ou catalogue complet des nouveaux journaux,

qui ont paru depuis le 24 Février jusqu'au 20 Août, avec le nom des principaux rédacteurs, par le père Jean, chiffonier de son état, litterateur par occasion. Paris, 1848.

Delombardy, Le croque-mort de la presse. Paris, 1849.

Enkel catalogus.

Wallou, La presse parisienne. Statistique bibliographique et alphabétique de tout les journaux nés, morts, réscuscités ou metamorphosés à Paris, depuis le 22 Févr. 1848, jusqu'à l'Empire. Paris, 1853.

Hatin zegt dat dit werk niet in alle opzichten betrouwbaar is en met te veel bijzaken overladen.

Curiosités révolutionnaires, les journaux rouges, histoire critique de tout les journaux ultra-républicain publiés à Paris depuis le 24 Février jusqu'au 1 Octobre 1848, avec les extraits-specimen et une préface. Paris, 1848.

F. Maillard, Histoire anecdotique et critique de la presse parisienne. Paris, 1857 en 1859.

Houdt zich voornamelijk met bladen van den tweeden rang bezig.

J. F. Vaudin, Gazettes et gazetiers; histoire critique et anecdotiques de la presse parisienne. Paris, 1860, 1863, 2 dln.

Handelt evenals het voorgaande van Maillard over de kleine Parijsche pers, doch met veel meer geest.

Fél. Ribeyre, Les grands journaux de France. Revue historique et biographique de la presse parisienne: Siècle, Patrie, Presse, Opinion nationale, Constitutionnel, Moniteur, Charivari, Figaro. Paris. 1862.

Alfr. Sirven, Journaux et journalistes. Paris, 1864—1866. 4 dln.

A. F. Nettement, Histoire politique, anecdotique et littéraire du Journal des Débats. 2e édit. Paris, 1842.

Franc Mège, Les fondateurs du „Journal des Débats” en 1789. Paris, 1865.

F. Maillard, Le Petit Journal. 1850—1860. Paris, (s. d.).

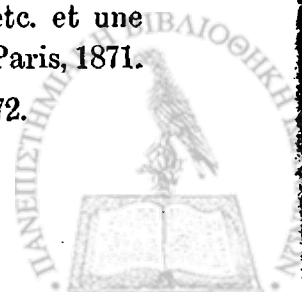
Ern. Bersot, La Presse dans les départements. Paris, 1867.

N. Fourgeaud-Lagrèze, La Petite presse en province. Paris, 1869.

F. Maillard, Histoire des journaux publiés à Paris pendant le siège et la Commune, 4 Sept. 1870 au 28 Mai 1871. Paris, 1871.

J. Lemonnyer, Les journaux de Paris pendant la Commune; revue bibliographique et complète de la presse parisienne du 19 Mars au 27 Mai avec indication détaillée des titres, sous-titres, devises, formats, prix et transformations de chaque journal, le nom de ses rédacteurs, gérants et imprimeurs; le nombre de numéros parus; les éditions doubles, les numéros rares, les réimpressions et le moyen de les reconnaître, etc. etc. et une table alphabétique donnant le prix-courant de chaque collection. Paris, 1871.

A. Gagnière, Histoire de la presse sous la Commune. Paris, 1872.

H. Le Soudier, Catalogue-tarif à prix forts et nets de journaux, revues et publications périodiques parus à Paris jusqu'en décembre 1881, contenant les titres complets par ordre alphabétique, le nom des rédacteurs, le format, la tomaisson, la date d'origine, le mode de publication,.... le prix des numéros vendus séparément, la durée des abonnements, leurs échéances, leurs prix forts et nets pour Paris, les départements, l'union postale 1re et 2e zone, et les autres pays, ainsi que d'autres renseignements pratiques, suivi d'une table systématique. Paris, 1882.

Zwitserland.

Statistik der schweizerische Journale auf der Wiener Weltausstellung. Basel, 1874.

Pressverhältnisse (Die) in der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Würzburg, 1880.

(Heft 3 der Publicistik der Gegenwart).

Duitschland en Oostenrijk.

J. O. Opel, Die Anfänge der deutschen Zeitungspressen. 1609—1650. Leipzig, 1879.

Em. Weller, Die ersten deutschen Zeitungen. Stuttg. u. Tübingen, 1872.

R. E. Prutz, Geschichte des deutschen Journalismus. Hannover, 1845. 1^e dl.
Behandelt alleen den aanvang der Duitsche dagbladpers. Het 2^e deel is niet uitgegeven.

O. Leuxner, Aus der Vergangenheit des deutschen Zeitschriftenwesens.
In: Rich. Fleischer's Deutsche Revue. 1881. Heft 5, 8 en 9.

R. E. Prutz, Fortschritte der Zeitungspressen.
In: Deutsches Museum 1858 Nov.

Heinr. Wuttke, Die deutschen Zeitschriften. Hamb., 1866; 2^e Aufl. Leipzig, 1875.

De schrijver deelt over de oudste geschiedenis alleen feiten mede, terwijl hij bij de geschiedenis der vorige, doch voornamelijk der 19^e eeuw meer de staatkundige ontwikkeling behandelt en hierbij van een zeer speciaal of liever subjectief standpunt uitgaat. Voor bronnenstudies, vooral van den nieuweren tijd, bevat dit werk belangrijke bouwstoffen.

Karl Roscher, Unsere Zeitungen. Ein politischer Versuch. Zittau und Löbau, 1873.

Afzonderl. overdruk uit: Bildungsblätter für unser Volk. Geeft een overzicht van de staatkundige ontwikkeling der pers en haar tegenwoordige gebreken; meer bijzonder uit een Duitsch oogpunt.

O. Gracklauer, Deutscher Journal-Katalog für 1883. 17^e verb. u. verm. Aufl. Leipzig, 1883.

Th. Petermann, Zur Statistik des Zeitungswesens im Königreich Sachsen am Schluss des Jahres 1866.

In: Zeitschrift des Kgl. Sächs. Bureaus. XIII Jahrg. Dit opstel is daardoor vooral belangrijk, omdat het aantoont, hoe de statistiek der dagbladers behandeld behoort te worden.

[A. & R. Faber], Die periodische Presse im Gebiet der Gewerbe-Ausstellung in Halle. Halle, 1881.

Bevat de in het Koninkrijk en de provincie Saksen en in de Thuringische staten verschijnende couranten met nauwkeurige statistieke aantekeningen.

C. D. von Witzleben, Geschichte der Leipziger Zeitung. Zur Erinnerung an das zweihundertjährige Bestehen der Zeitung. Leipzig, 1860.

Een voor de algemeene geschiedenis zoowel als voor de ontwikkeling der overgangsperiodes van de Duitse dagbladers zeer belangrijk geschrift. In het Aanhangsel geeft de S. verschillende origineele afdrukken, die bepaaldelijk van historische betekenis zijn.

Die Berliner Presse von * *.

In: Mainzer Journal. 1865. N°. 12—15. Door een zaakkundige worden de destijds belangrijkste couranten gekarakteriseerd en haar geschiedenis besproken.

Klagen über die Berliner Zeitungen (1879).

In: Schriften des Vereines f. d. Stadt Berlin. XI. blz. 66.
Vooral belangrijk voor de geschiedenis der censuur.

M. Dumont-Schauberg, Geschichte der Kölnischen Zeitung und ihrer Druckerei. Für die Gewerbeausstellung in Düsseldorf herausgeg. und gedruckt. Köln, Juni 1880.

Dit fraai uitgevoerde gedenkschrift geeft over de opkomst der K. Z. zeer uitvoerige en verrassende, ook over het geheel belangrijke bijzonderheden. Wat er vervolgens in meegedeeld wordt betreffende de technische vervaardiging eener groote courant zal voor velen nog nieuw zijn.

Winckler, Die periodische Presse Oesterreichs. Eine histor.-statist. Studie. Wien, 1875.

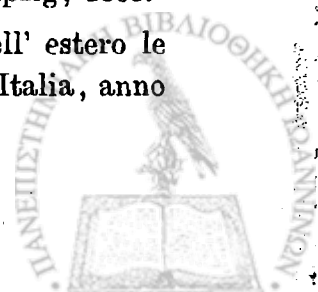
Frhr. v. Helfert, Die Wiener Journalistik im Jahre 1848. Wien, 1877.

Italië.

G. Ottino, La stampa periodica, il commercio dei libri e la tipografia in Italia. Milano, 1875.

P. Cironi, Die nationale Presse in Italien von 1828—1860. Leipzig, 1863.

Elenco dei giornali e delle opere periodiche dell' interno e dell' estero le cui associazioni si ricenovo dagli uffici della posta del regno d'Italia, anno 1870. Milano, 1870.

Catalogue systématique des principaux journaux scientifiques, littéraires et politiques publiés en Italie, avec indication des prix nets pour la France, l'Angleterre, l'Allemagne et l'Autriche. Paris, 1873.

Spanje en Portugal.

F. Mendez, Tipografia Española. Madrid, 1861.

J. Kugelmann, Histoire de l'imprimerie en Portugal. Paris, 1867.

Zweden, Noorwegen en Denemarken.

J. G. Nordin och G. E. Klemming, Svensk Bogtryckeri-Historia. 1483—1883. Stockholm, 1883. 1e deel.

Paul Botten-Hansen, La Norvège littéraire. Christiania, 1868.

P. M. Stolpe, Dagspressen i Danmark, dens vilkaar og personer indtil midten af det 18. aarh. Kjöbenh., 1878—79. 2 dln.

M. Truelsen, Statistisk Oversigt over Typographie i Danmark. Kjöbenh., 1881.

Rusland.

A. Nestroyeff, Geschichtliche Forschungen über russische Zeitschriften und Sammelwerke für 1703—1802, bibliographisch und chronologisch verzeichnet. St. Petersburg, 1874.

W. Meschew, Die periodische Literatur in Russland in den Jahren 1858—1864. Moskau, Petersburg, 1858—1864.

Dr. Schramm-Mac Donald, Die Tagespresse Russlands.

In: Unsere Tage, Bd. 5. Braunschweig, 1864.

Rossiiskaïa bibliografïa... (Bibliographie russe. Annuaire des publications périodiques en Russie. Table complète des journaux et gazettes, en toutes langues, paraissant dans l'empire russe. Avec addition d'une table systématique complète. 1880). — St. Petersburg, 1880.

De inhoud is met Russische letters gedrukt.

Statistik der periodischen Presse in Russland.

In: Russ. Revue. XII. Heft 8 (1883).

Presse und öffentliche Meinung in Russland.

In: Deutsche Revue. 1884. Heft 3.

Griekenland.

Notice sur la presse hellénique. Athene, 1873.

D. Bikélas, Etat de la presse périodique grecque en 1883.

In: Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France.
17e Année. 1883.

Azië, Afrika en Australië.

J. A. van der Chijs, Proeve eener Ned. Indische bibliographie (1659—1870).

In: Verhandelingen van het Batav. Gen. dl. XXXVII.

T. C. Wijnmalen, De eersteling onder de Indische nieuwsbladen.

In: Tijdschrift voor Nederl. Indië van W. R. baron van Hoëvell. N. Serie, 3e jaarg.
2e dl. Zalt-Bommel, 1874.

J. A. van der Chijs, De Bataviasche Nouvelles van 1744—1746 en de
Bataviasche Koloniale Courant van 1810—1811.

In: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde. dl. XI (4e Serie. dl. II).
Batavia, 1862.

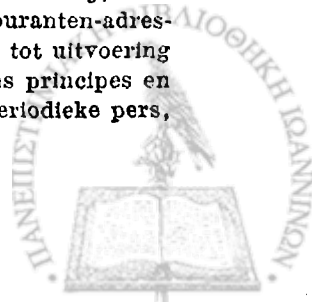
H. Prange, De drukpers en hare voortbrengselen (in Nederl. Oost-Indië).

In: Catalogus der aff. Ned. koloniën van de Internat. koloniale en uitvoerhandel
tentoonstelling te Amsterdam 1883. Leiden, 1883.

Voor de overige landen van Azië, Afrika en Australië ontleenden wij de
voornaamste bijzonderheden aan:

Hubbard's Newspaper and Bank directory of the World (zie den uitvoe-
riger titel op blz. 331).

Dit hoogst interessante en curieuse boek, waarvan de beide deelen 2591 bladzijden
compressen doch zeer fraaien druk, benevens talloze illustraties en kaarten bevatten,
verdient een nadere beschrijving. De tekst van dit couranten-adresboek der wereld is
in het Engelsch, Duitsch, Fransch en Spaansch. Onmiddellijk op den titel volgt — in
facsimile — de opdracht van den samensteller-uitgever aan President Chester Arthur
en Koningin Victoria „als de hoogste vertegenwoordigers der groote Engelsch-sprekende
naties met 100 millioen zielen, gelijk van taal, stam en beschaving, enz.” „Onze
grootste macht ligt in de periodieke pers, die elk jaar millarden van bladen over de
aarde verspreidt, die licht uit duisternis, vrijheid uit onderdrukking doet voort-
komen.” Deze opdracht eindigt niet met het gewone „onderdanige dienaar”, maar met
het motto „Nec timeo — nec sperno”, en dan volgt, omgeven door de bonte vlaggen
van de verschillende staten der groote republiek, het portret van den samensteller.
Een tweede opdracht in zwarten rand met portret en gedicht is gewijd aan den ver-
moorden president Garfield. In een korte voorrede deelt dan Hubbard mede, dat hij
reeds in 1878 en 1879 kleinere couranten-adresboeken in 't licht gaf en dat hij, door
het succes daarop aangemoedigd, het denkbeeld tot uitgaaf van een couranten-adres-
boek der wereld had opgevat, welk plan hij trots alle moeielijkheden tot uitvoering
gebracht heeft. Eenige reclames, een biographie van den uitgever, diens principes en
gunstige resultaten, allerlei bijzonderheden over de ontwikkeling der periodieke pers,

over de vorderingen der drukkunst, over courantentitels, bevolkingstatistiek enz. sluiten zich hierbij aan, afgewisseld door biographieën met fraaie portretten van voorname Amerikaansche dagbladredacteuren, -directeuren en -uitgevers; voorts afbeeldingen van een groot aantal der aanzienlijkste courantenpaleizen der wereld, alsmede facsimiles van nieuwsbladen van de meeste landen, een en ander met zeer veel smaak uitgevoerd en gegroepeerd.

De dan volgende geographisch en daarna alphabetisch ingedeelde lijst vermeldt ruim 34.000 nieuwsbladen (juister gezegd: periodieke uitgaven, want Hubbard rekent er ook een groot aantal der ééns of meermalen per maand verschijnende tijdschriften bij) benevens bijzonderheden over de strekking, wijze van uitgaaf, het veld van verspreiding en de oplaag, welke laatste cijfers ons echter niet overal even betrouwbaar voorkomen. Aan elk land gaat een uitvoerige land- en volkenkundige beschrijving vooraf, terwijl tal van kaarten die verduidelijken. Aan het slot van het werk komt een statistiek van de voortbrengselen der periodieke pers voor, eerst van elk land afzonderlijk, daarna als volgt geresumeerd:

1881.	Bevolking in millioenen.	Aantal nieuwsbladen.	Oplaat.
Europa	301. ³	19.557	76.431.447.
Noord-Amerika	76. ⁰	12.400	36.995.197.
Zuid-Amerika	29. ⁹	699	772.675.
Azië	1007. ¹	775	1.099.114.
Australië	3. ⁸	661	851.132.
Afrika	205. ⁰	182	250.445.
Totaal	1623. ¹	34.274	116.400.010.

Interessant zijn bovendien de talrijke advertenties, waarmee de tekst als 't ware doorschoten is. De lijst der periodieken van Groot-Brittannië beslaat b. v. 213 bladzijden, waarvan intusschen 60 gevuld worden door aankondigingen (met tal van bijzonderheden) van Engelsche bladen, die zich tot adverteeren aanbevelen.

Men kan zich bij het doorbladeren van deze op echt Amerikaansche schaal aangelegde uitgaaf haast niet van een glimlach onthouden. Toch moet men verbaasd staan over de groote wilskracht en den ontzaglijken arbeid, die aan de samenstelling van dit boek zijn besteed geworden; en tevens zich verheugen in het feit, dat dit werk van eenige ver verwijderde landen en eilanden voor het eerst met zorg opgemaakte lijsten en omschrijvingen van couranten geeft.

Das Zeitungswesen in Algerien, Australien, China, Indien, Japan, Kapkolonie, Südamerika etc.

In: Lorck's Handbuch der Geschichte der Buchdruckerkunst. 2er Theil. 1883.

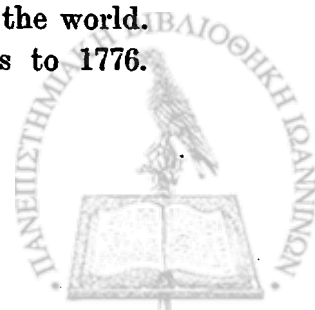
Amerika.

F. Hudson, Journalism in the United States. 1690—1872. New-York (1873).

H. E. Ludwig, The literature of American local history. A biographical Essay. Leipzig, 1846.

De eerste mededeeling over Amerikaansche couranten met een overzicht er van gaf Schwarzkopf in den Allgemeinen literarischen Anzeiger. jg. 1800.

Is. Thomas, The history of printing in America. With a biography of printers, and an account of newspapers. To which is prefixed a concise view of the discovery and progress of the art in other parts of the world. 2^d edit., with a catalogue of American publications previous to 1776. Albany, 1874. 2 dln.

Eugen Munday, Historical sketch of the Public Ledger. Philadelphia, 1870.

Steiger, The periodical literature of the United States of America, with index and appendices. New-York, 1873.

Een doelmatig gerangschikt en te zijner tijd volledige catalogus van 8081 verschillende bladen met alle noodzakelijke aantekeningen over oplage, redactie, inhoud enz.

Centennial Newspaper Exhibition 1876. Compiled by Geo. P. Rowell. New-York, 1876.

Een, bij gelegenheid van de viering des 100sten verjaardags der onafhankelijkheidsverklaring opgemaakt, overzicht van de op de tentoonstelling te Philadelphia aanwezige couranten. Het is rijkelijk van statistieke, mercantiele en historische aantekeningen voorzien.

G. P. Rowell & Co., American newspaper directory. New-York.

Deze lijst verschijnt sedert 1869 jaarlijks.

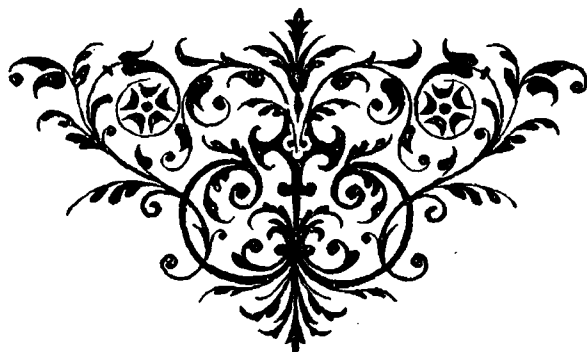
S. M. Pettengill, Advertiser's handbook: list of newspapers, periodicals and magazines published in the United States and British possessions. New-York.

Verschijnt sedert 1870 jaarlijks.

N. W. Ayer's American newspaper annual, illustr. Philadelphia, 1882, 83.

Breitenbach, Ueber die brasilianische Presse.

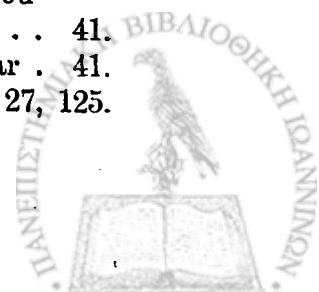
In: Ausland, 1884. N°. 49.

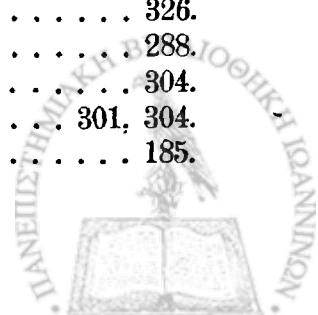

Register.

	Bladz.		Bladz.
Aalborg Stiftstidende	263.	Aftenposten	262.
Aanstootelijkheden in de cou- ranten	49, 50.	Aftenblad et	262.
Achbar-i Darül Chalafet	276.	Aftonblad et	259.
Acta diurna	4.	Aion	280.
Actualidade	258.	Akhbar	304.
Adena	280.	Algerische couranten	304.
Advertenties, De eerste, ...	45.	Allgemeine Zeitung	216.
Advertenties, Eigenaardige plaat- sing	46.	Almuevennen	262, 263.
Advertenties in Amerika	311.	Altonaer Nachrichten	232.
Advertenties in de Engelsche couranten	194.	Amerika	309.
Advertenties van geboorten, hu- welijken en overlijden	79.	Amerika (Midden-)	326.
Advertenties, Toezicht op de, ...	78.	Amerika (Noord-)	318.
Advertentie-belasting	79.	Amerika (Zuid-)	328.
Advertentiebladen in den Fran- schen tijd	99.	Ami de l'Ordre	172.
Advertentiezegel in Nederland	111.	Ami des hommes, L', ...	157.
Advertentiezegel in het buiten- land	118.	Amico del popolo	248.
Affiches, Annonces et avis divers d'Amsterdam	99.	Amsterdammer, De, ...	125.
Affiches de Bruxelles, Petites, ...	151.	Amsterdamsche couranten, Oud- ste	20, 26.
Africaner, De, ...	300.	Amsterdamsche Fransche cou- ranten	38.
Afrika, De courant in, ...	300.	Amsterdamsche Italiaansche cou- rant	41.
		Amsterdamsche Spaansche cou- rant	41.
		Amsterdamsche Antwerpenaar	41.
		Amsterdamsche Courant	27, 125.

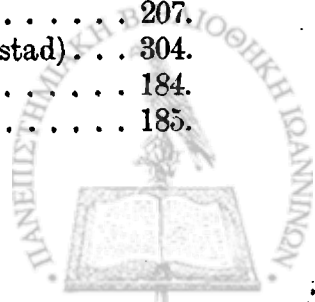
	Bladz.		Bladz.
Amsterdamsche Courant, Nieuwe,	121.	Bentara Melajoe	293.
Amsterdamse Hermes	42.	Beobachter (Stuttgart)	233.
Anatolikos Aster	276.	Bereg	268.
Andalibi Hind	295, 300.	Berliner Tageblatt	231.
Annalen der hoogepriesters	4.	Berliner Zeitung	231.
Annonces et avis divers des Pays-		Berlingske Tidende	263.
Bas autrichiens	151.	Bevervoorde, Adriaan van, 106, 108.	
Anti-Dagbladzegel-Verbond	117.	Bianglala	293.
Antwerpen, Eerste courant	19.	Bien public, Le, ...	172, 206, 210.
Antwerpsche Gazette	153.	Bijvoegsels	46.
Antwerpsche Posttjdingen	41.	Bilancia, La, (Rome)	240.
Argentijnsche Republiek	328.	Bintang Barat	293.
Armonia	242, 244.	Bintang Djohar	293.
Arnhemsche Courant	140.	Bintang Timor	293.
— — Vervolgingen	112.	Birmingham Gazette	186.
Arnhemsche Courante 1632	35.	Bloed-Placaat, Het, tegen de pers	75.
Arnhemsch Nieuws- en Adver-		boekhandelaars-advertenties, De	
tentieblaadje	111.	eerste, ...	45.
Asmodée	108.	Boerenvriend, De, (Uitenhage) .	300.
Associated Press te New-York .	322.	Boheemsche couranten	235.
Augsburger Allgemeine Zei-		Bombay Gazette	300.
tung	216.	Borger, De, ...	43.
Australië, De courant in, ...	304.	Börsenhalle (Hamburg)	233.
Australische nieuwsbladen (fac-		Boston'sche couranten	318, 323.
simile)	305.	Boyer's Register	177.
Avondbode, De, ...	107.	Brabanse Courier	48.
Awadh Akhbar	294, 300.	Brâ martani	293.
		Braunschweiger Tageblatt	233.
Babyloniërs, Dagverhalen der, .	3.	Brazilië	328.
Badische Landeszeitung (Carls-		Breisgauer Zeitung (Freiburg) .	233.
ruhe)	233.	Breslauer Zeitung	232.
Badische Landeszeitung, Neue,		Brielsche Courant	71.
(Mannheim)	233.	Broer Jansz	20.
Barbados	324.	Bromberger Zeitung	232.
Barmer Zeitung	232.	Buenos-Ayres Herald (facs.)	327.
Baseler Nachrichten	212.	Bulgaarsche couranten	273.
Bataafsche Courant	81.	Bulletin français	207.
Bataviaasch Advertentieblad	289.	Bund, Der, (Bern)	212.
Bataviaasch Handelsblad	290, 293.	Burger, De, ...	108.
Bataviaasch Handelsblad, Nieuw,	291.	Bürgerzeitung	231.
Bataviasche Courant	289, 291.	Burnley Express and Advertiser	185.
Bataviase Nouvelles	288.		
Bath Journal	186.	Calcutta Gazette	294, 300.
Belasting op de advertenties	79.	Campana de Gracia	257.
Belasting op de couranten	49, 80.	Canada	326.
Belfast Newsletter, The, ...	186.	Canton Register	288.
België, De courant in, ...	146.	Cape Argus	304.
Belgique, La, ...	172.	Cape Times	301, 304.
Bennett, G.	322.	Cardiff Times	185.

	Bladz.		Bladz.
Cascabel	257.	Couranten zonder hoofd	321.
Catholique des Pays-Bas, Le, . .	165.	Courantier, Eerste Nederland- sche	20.
Catolico	255.	Courrier d'Amsterdam	96.
Celebes Courant	293.	Courrier du Bas-Rhin, Le, . . . 67,	234.
Censuur onder Napoleon	97.	Courrier Batave, Le, ...	108.
Censuur in Rusland	268.	Courrier Belgique	160.
Certain Newes of this present week	174.	Courrier de Bruxelles	172.
Ceylon	300.	Courrier Egyptien, Le, ...	304.
Charivari	209.	Courrier de l'Escaut	160.
Chester Courant	186.	Courrier Grec	280.
Chili	328.	Courrier du Havre	210.
China, De courant in, ... 2,	284.	Courrier de la Meuse, Le, . 145,	165.
China Mail	288.	Courrier de la Moselle	234.
Choya Shimbun	281.	Courrier d'Oran, Le, ...	304.
Christiania Posten	262.	Courrier d'Orient (Patras)	278.
Chronique, La, ...	170.	Courrier des Pays-Bas	165.
Chung Wai Hsin Pau	287.	Courrier véritable des Pays- Bas	146, 148.
Citoyen, Le, ...	210.	Courrier de Sambre et Meuse . .	162.
Civiltà cattolica	244.	Courrier de Smyrne	275.
Clamor de la patria, El, ...	257.	Cri du peuple	205.
Clamor Publico	255.	Croatië, Couranten in, ...	237.
Clef du cabinet des princes de l'Europe	158.	Cronica de Cataluña	257.
Commercial Daily List	184.	Cuba	326.
Commercio de Lisboa	258.	Curaçaosche Courant	326.
Commercio do Porto	258,	Czas (Krakau)	272.
Commercio portuguez	258.	Dagblad van Nederland	115.
Commissarissen der binnen- en buitenl. tijdingen	47.	Dagblad van Ned. Indië, Alge- meen, ...	291, 293.
Compilateur, Le, ...	163.	Dagblad van het Depart. Vries- land (facs.)	98.
Conimbricense	258.	Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage	30, 133.
Connecticut Post, The, (facs.) .	314.	Dagblad	263.
Constitutioneele Vlieg, De, . . .	66.	Dagelijksch Advertentieblad (Ba- tavia)	291.
Constitutionelle, Den, ...	261.	Dagen (Kopenhagen)	263.
Constitutionnel	200, 201, 206.	Dagens Nyheter	260.
Contemporaneo, Il, (Rome) . . .	240.	Dagligt Allehanda, Nya, ...	259.
Contra-Ooijevaar, De, ...	109.	Dagstelegrafen	263.
Correspondent von und für Deutschland	233.	Daily Courant	176.
Correspondenten, Buitenl.	189.	Daily Independant (Kimberley). .	304.
— Militaire	189.	Daily News	179.
Corriere Siciliano	248.	Daily Telegraph	186.
Cote-d'or, La, (Dijon)	210.	Daily Universal Register	177.
Courante der Stadt Leyden . . .	32.	Dalmatië, Couranten in, ...	237.
Courante uyt Italien en Duytsch- landt	26.	Dannevirke	263.
Courante uyt Italien, Duytsland ende Nederlant	33.		

Bladz.	Bladz.		
Danske Mercurius	263.	Echo der Gegenwart	232.
Danziger Zeitung	232.	Echo, Neerlandsch, ...	43.
Darlington and Stockton Times	185.	Echo du Nord, L', ...	210.
Darmstädter Zeitung	234.	Echo d'Oran	304.
Debiet der Ned. couranten in de		Echo de l'Orient	275.
17 ^e en 18 ^e eeuw	58—62.	Echo du Parlement	169.
Decreet op de drukkerijen	96.	Echo des Weerelds, De, ...	42.
Défense sociale et religieuse	206.	Eclaircur politique	106, 166.
Delfsche Courant	34.	Edinburgh Courant	185.
Delhi Gazette	300.	Edinburgh Gazette	185.
Denemarken, De courant in, ...	263.	Editor	189.
Denker, De, ...	43.	Effen, Justus van, ...	42.
Departementale couranten	98.	Egyptische couranten	303, 304.
Derby Mercury	186.	Eigendomsrecht eener courant	114.
Deutsche Allgemeine Zeitung	233.	Elberfelder Zeitung	232.
Deutsche Blätter	217.	Elite des nouvelles	157.
Deutsche Volkszeitung (Hannover)	232.	Ellénika Salpicx	278.
Deutsche Reichs- und Preussi-		Ellénike Melissa	278.
scher Staatsanzeiger	219.	Ellénikos	278.
Diário do Commercio	258.	Ellénikos Tachydromos	280.
Diario español	255.	Ellénikos Télégraphos	278.
Diario da Manhâ	258.	Elpis	280.
Diario Popular	258.	Elsässer Journal	234.
Diemer- of Watergraafmeersche		Emancipation	167.
Courant	64.	Engeland's aanspraken op de	
Dinihari	293.	eerste courant	16.
Diritto	243, 245, 248.	Engeland, De courant in, ...	174.
Discusion	255.	Engelsche couranten, Groote	
Doorzigtige Heremijt, De, ...	42.	kosten der, ...	189.
Dordrechtsche Courant	137.	Engelsch-Indië	294.
Dorfzeitung (Hildburghausen)	233.	English Mercurie	16.
Dortmunder Zeitung	232.	Englishman (Calcutta)	300.
Drenthsche en Asser Courant,		Ephéméris	280.
Prov., ...	142.	Ephéméris Aitolike	278.
Dresdener Journal	233.	Ephéméris tes Kybernéseos	280.
Dresdener Nachrichten	233.	Epoca, La, ...	255.
Dresdener Zeitung	233.	España Catolica	255.
Dscheridé-i Askerie	276.	Esperanza	255.
Dscheridé-i Havadis	275, 276.	Esprit des Gazettes	151.
Dschevaib, El, ...	276.	Estado	255.
Dubbelde courant	46.	Estafette	206.
Duitsche couranten in Amerika	324.	Estrella de Panama, La, ...	326.
Duitschland, De courant in, ...	212.	Etendard, L', ...	107.
Duitschland's aanspraken op de		Etoile belge	169.
eerste courant	17.	Eunomia	280.
Dziennik (Posen)	271.	Èvènement	207.
Dziennik polski	272.	Evening Express (Kaapstad)	304.
Echo, The, ...	188.	Evening Mail	184.
		Evening News, The, ...	185.

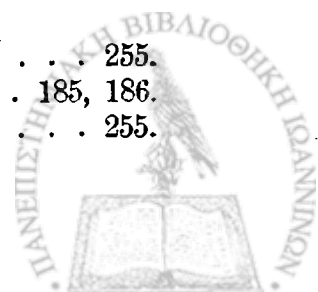

	Bladz.		Bladz.
Evening Star	188.	Fugger's handelsberichten	8.
Evening Times, The, ...	185.	Fun, The, ...	191.
Express, The, ...	184.	Fyens Avis	263.
Extraordinaire of Middelweeckse Courante	26.	Fyens Stiftstidende	263.
Extraordinaris Courante	26.	Gaceta de Madrid	250.
Fäderneslandet	259.	Gaceta Universal, La, ...	257.
Fädrelandet	263.	Gaulois	207.
Fanfulla	248.	Gazeta de Amsterdam	41.
Feldzeitung	219.	Gazeta Lwowska	272.
Feller, De, ...	158.	Gazeta narodowa	272.
Feuille d'annonces et avis des Pays-Bas autrichiens	151.	Gazeta Polska	271.
Feuille de Mons	163.	Gazeta do Povo	258.
Feuille de Tournai	163.	Gazeta Warszawska	271.
Feuille politique du Depart. du Zuiderzee	96.	Gazetin	150.
Feuilles d'affiches, annonces.	99.	Gazetins	9.
Fidschi-eilanden	308.	Gazetta Transilvaniei	274.
Figaro	206.	Gazette, Naamsoorsprong	13.
Fijnje, Wybo	65.	Gazette, La, (Brussel)	171.
Fischietto (Turijn)	250.	Gazette d'Amsterdam, La, ...	38.
Flandre libérale, La, ...	173.	Gazette van Antwerpen 42, 146, 152.	
Flensburger Norddeutsche Zei- tung	233.	Gazette de Bruxelles	146, 148.
Flyveposten	263.	Gazette burlesque	198.
Fogli d'avvisi	7.	Gazette de France	18, 206.
Foia	274.	Gazette nationale de France	198.
Fokke Simonsz	104.	Gazette des Gazettes	159.
Folkets Avis	263.	Gazette van Gent	154, 173.
Fondsenblad	173.	Gazette de la Haye	39.
Forbice	248.	Gazette de Lausanne	212.
Français, Le, ...	206.	Gazette de Leide	40, 57—59.
France, La, ...	203, 207.	Gazette de Liège	157, 172.
France Nouvelle, La, ...	208.	Gazette nationale Liégeoise	157.
Frankfurter Journal	232.	Gazette de Lorraine	234.
Frankfurter Presse, Neue, ...	232.	Gazette de Malines	161.
Frankfurter Zeitung	232.	Gazette du Midi	210.
Fränkische Kurier (Neurenberg)	233.	Gazette des Pays-Bas	146, 148.
Frankrijk's eerste courant	18.	Gazette des tribunaux	304.
Frankrijk, De courant in, ...	198.	Gazette van de prov. Westvlaan- deren en de stad Brugge	152.
Fransche couranten in Nederland	38.	Gazettes de Hollande	38.
— — Verbod	49.	Gazzetta d'Italia	248.
Fransche taal, Verplicht gebruik	97.	Gazzetta di Milano	246.
Freeman's Journal	186.	Gazzetta del popolo	242, 246, 248.
Freie Presse (Berlin)	229.	Gazzetta di Venezia	246.
Friend of China, The, ...	288.	Geldersche Historische Courant	72.
Friend of India	300.	Geldersche (Prov.) en Nijmeeg- sche Courant	141.
		Gentenaar	173.
		Gentleman's Magazine	177.

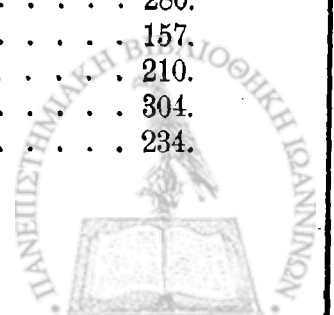
Bladz.	Bladz.		
Gentsche Mercurius	157, 173.	Haarlemsche Courant, Oordeel over de	45.
Gentsche Posttjdinghen	154.	— — Proces met de stad	113.
Germania	230.	Haegsche Post-tjdingen	29.
Gil Blas, Le, ...	207.	Haegse Mercurius	42.
Giornale di Roma	248.	Hairenik	276.
Girardin, Emile de, ...	201.	Haïti	326.
Gironde, La, ...	210.	Hallesche Zeitung	232.
Glas Crnagorca	273.	Hamburger Correspondent	215, 233.
Glasgow Herald	185.	Hamburger Nachrichten	233.
Glasgow Weekly Mail	185.	Handelsberichten in de 16 ^e eeuw	8.
Globe, Le, ...	207.	Handelsblad, Algemeen, ...	121.
Globe, The, ...	184.	Handelsblad van Antwerpen	172.
Goens, Rijklof Michael van, ...	70.	Hannoverische Courier	232.
Golos	267, 268.	Hardloper van Staat, De, ...	70.
Goniec (Posen)	271.	Harper's Weekly	323.
Görlitzer Nachrichten und An- zeiger	232.	Hartford Evening Post (fac.)	314.
Göteborgs Handels- och Sjöfarts- Tidning	259.	Havana	326.
Göteborgs Posten	259.	Håvre, Le, ...	210.
Gouvernement Courant (Bloem- fontein)	300.	Heraclitus ridens	176.
Graaff Reinets Courant	304.	Herald, The, ...	178.
Graaff Reinets Herald	304.	's Hertogenbossche Courant	38.
Graaff Reineter	300.	Hespe, Mr. J. C., ...	68.
Graphic, The, ...	191.	Hessische Morgenzeitung	232.
Graphic (Amerikaansche)	315.	Hessische Volksblätter	234.
Graudenzers Gesellige	232.	Hilten, Jan van, ...	26.
's Gravenhage. Eerste courant	29, 30.	Hindia Nederland	293.
— Fransche couranten	39.	Hinkende Staatsbote	214.
's Gravenhaagsche Courant	103.	Histoire journalière	39.
's Gravenhaagsche Miniatuur Nieuwsbode	109.	Hochi Shimbun	281.
's Gravezandsche Courant	71.	Hoedanigheid der eerste Nederl. couranten	43.
Grazer Zeitung	213.	Hoefnagel, Nicolaas, ...	43.
Grensburger, De, ...	300.	Hogendorp, Gijsbert Karel van, ...	72.
Grieken, Nieuwsberichten bij de Oude, ...	3.	Hollander, De, (Amerika)	324.
Grieksche (Nieuw-) couranten	278.	Hollantsche Historische Cou- rant	34, 65.
Grietje en Diewertje	74.	Hongaarsche couranten	236.
Grondwet, De, (Amerika)	324.	Hongkong Register	288.
Groninger couranten	36.	Hope, De, (Amerika)	324.
Groninger Courant, Nieuwe, ...	142.	Hsin Pau	286.
Groninger Courant, Provinciale, ...	142.	Hsing-Pau	284.
Haagsche Courant	134.	Hulst, K. van, ...	113.
Haarlemsche Courant	27, 129.	Huracan	257.
Haarlemsche Courant 1813. Fac- simile	101.	Hydra, De, ...	108.
		Iberia	255.
		Iersche Couranten	185, 186.
		Igualdad	255.

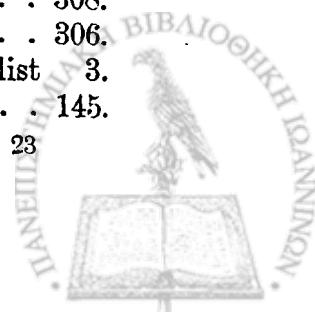
	Bladz.		Bladz.
IJslandsche couranten	264.	Journal de Bruxelles	151, 165, 171.
Illustrated London News	191.	Journal des colons	310.
Imparcial	255.	Journal de Commerce	151.
Impartial de Smyrne	275.	Journal de Constantinople	275.
Impost op de nieuwspapieren	49.	Journal des Débats	200, 207.
Indépendance belge	167.	Journal encyclopédique	157.
Indépendant	167.	Journal des Flandres	165.
Independant de Shanghai, L'.	288.	Journal de Gand	157, 173.
Independencia	255.	Journal de Genève	212.
Indian Daily News	300.	Journal du Havre	210.
Indian Public Opinion	300.	Journal de la Haye	105.
Indiër, De	291.	Journal historique et litté- raire	158.
Indisch Vaderland	293.	Journal judiciaire du Départ. de la Dyle	151.
Indische Humorist	291.	Journal de Liège	157, 173.
Indu-Prakash or Moonlight	298, 300.	Journal de Lille	210.
Inhoud der eerste Nederl. cou- ranten	43.	Journal de Louvain	162.
Instructie v. d. stadscourantier te Amsterdam	50.	Journal de Marseille	210.
Intelligencer	174.	Journal officiel (Paris)	203.
Intelligenzzettel	213.	Journal de Paris	198, 203.
Ipswich Journal	186.	Journal patriotique	157.
Iran (Perzië)	299.	Journal politique	41.
Istok	273.	Journal de Smyrne	275.
Italia del popolo	242, 244.	Journal à un sou	6.
Italiaensche Courant	41.	Journal d'Utrecht	39.
Italie	245.	Journal de Verdun	158.
Italië, De courant in, ...	238.	Journalistenbond, Duitsche, ...	225.
Itzehoer Nachrichten	233.	Judy	191.
Jamaica	326.	Jydske Efterretninger	263.
Janus	66.	Kaapkolonie, Couranten in de, ...	300.
Janus Januszoon	66.	Kaffrarian Watchman, The, ...	304.
Janus Verrezen	66.	Kaleidoskoop, De, ...	111.
Japan, De courant in, ...	281.	Kamper Courant	142.
Japan Mail	284.	Karlsruher Zeitung	233.
Java Government Gazette	289.	Kellogg, uitvinder der couranten zonder hoofd	321.
Java Times	290.	Kieler Zeitung	233.
Javaan, De, ...	291.	Kiewski Telegraph	270.
Javabode	290, 293.	Kingdom's Intelligencer	174.
Javasche Courant	289, 293.	King-Pau	2, 284.
Jemeouri Shimbun	281.	Kjöbenhavns Efterretninger	263.
Jornal do Commercio	258.	Kjöbenhavnsposten	263.
Jornal da Noite	258.	Kladderadatsch	223.
Jornal do Porto	258.	Ko Hawaii Pae Aina	307.
Journal d'Anvers	154, 166, 172.	Koffiehuishouders als nieuwsver- zamelaars	55.
Journal d'Athènes	280.	Kölnische Volkszeitung	232.
Journal de Bordeaux	210.		
Journal de Bruges	173.		

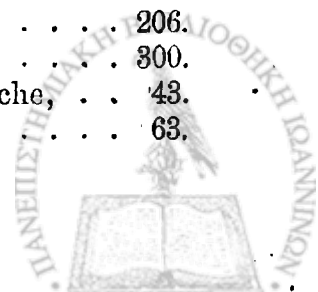
	Bladz.		Bladz.
Kölnische Zeitung	232.	Loopmaren	13, 20.
Kolokol	265.	Lothringer Zeitung	234.
Kolonist, De, (West-Indië)	326.	Lrakir	276.
Königsberger Hartungsche Zeitung	232.	Luzac, Etienne, ...	57.
Koninklijke Courant	96.	Lyon Républicain	210.
Koophandel, De, ...	172.	Maasbode, De, ...	132.
Kosmopoliet, De, ...	43.	Madras Athenaeum and Daily News	300.
Kossuth Hirlapja	237.	Madras Gazette	300.
Krelis en Louw	74.	Madras Times	300.
Kuryer (Posen)	271.	Magdeburgische Zeitung	232.
Kuryer codzienny	271.	Mahroussa, El, ...	304.
Kuryer Warszawski	271.	Mainzer Journal	234.
Lanterne, La, ...	205.	Mainzer Zeitung	234.
Lee, M. H. van, ...	118, 119.	Makassaarsch Handelsblad	293.
Leerzame Praatal, De, ...	43.	Makassaarsch Handels- en Advertentieblad	290.
Leeuwarder Courant	37, 143.	Makassaarsch Weekblad	290.
Leidsch Dagblad	134.	Manchester Courier	185.
Leidsche Courant	33, 134.	Manchester Examiner	185.
Leipziger Allgemeine Zeitung	221.	Manchester Guardian	186.
Leipziger Tageblatt	233.	Manzumé-i Efkiar	276.
Leipziger Zeitung	233.	Marseillaise	207.
Levant Herald, The, ...	276.	Masis	276.
Levantino, El, ...	276.	Mata-Hari	293.
Leydsche courant 1741. Facs.	56.	Mataram	293.
Libéral liégeois	165.	Mathieu Laensberg	165.
Libertà	243.	Matin, Le, (Constantinopel)	276.
Liberté, La, ...	206.	Meeter, Eijlart, ...	109.
Liliputsche Courant	105.	Mémoires du temps, ou Recueil des Gazetins etc.	150.
Lilliputters	111.	Mémorial belge	167.
Limerick Chronicle	186.	Memorie betrekkelijk de couranten in Holland	87.
Linzer Zeitung	213.	Meppeler Courant	112.
Lion, H. J., ...	290.	Mercure Anglois, Le, ...	39.
Lion, Iz. J., ...	114.	Mercure français	198.
Liverpool Journal of commerce	185.	Mercure de France	198.
Ljuboslovie	273.	Mercure galant	198.
Lloyd's List	184.	Mercure Journalier de l'Europe	153.
Lloyd's Newspaper	191.	Mercure surveillant	165.
Locomotief, De, ...	289, 293.	Mercurius politicus	176.
Logotypen	180.	Mercurius reformatus	176.
Lojs	276.	Messenger d'Athènes	280.
Londensche dagbladpers. Facsimile des hoofdorganen	187.	Messenger de Gand	157.
Londensche weekbladen en illustraties. Facsimile	192.	Messenger Lyonnais	210.
London Evening Post	177.	Messengiere Egyzziano	304.
London Gazette	176, 186.	Metzer Zeitung	234.
London Magazine	177.		

	Bladz.		Bladz.
Meuse, La, ...	173.	Nation, The, ...	185.
Mexico	326.	National, Le, ...	166, 207.
Middelburgsche Courant	37, 144.	National belge	171.
Middeleeuwen, Nieuwsberichten in de, ...	6.	Nationale Bataafsche Couranten	81.
Midland Counties Guardian	185.	Nationalzeitung	223, 231.
Miniatuur-couranten	111.	Nazione (Florence).	247, 248.
Miroir Grec	278, 280.	Neckarzeitung (Heilbron)	233.
Mobacher	304.	Nederland, Geschiedenis der cou- rant in, ...	24.
Molwa	267.	Nederland's aanspraken op de eerste courant	20.
Monas Herald	185.	Nederlander, De, (Chicago)	324.
Monde, Le, ...	206.	Nederlandsch Nieuwsblad	107.
Moniteur d'Algérie.	304.	Nederlandsche Courant	64, 65.
Moniteur van Amsterdam	96.	Nederlandsche couranten in Amerika	324.
Moniteur belge	172.	Nederlandsch-Indisch Handels- blad	289.
Moniteur Egyptien.	304.	Nedjelja	267.
Moniteur Grec	280.	Negerpers	323.
Moniteur de Lyon	210.	Neologos	276.
Moniteur de la Moselle	234.	Neue Freie Presse	235.
Moniteur ottoman	275.	Newes, The certain, of this pre- sent week.	17.
Moniteur universel.	200, 203, 206.	News of the World, The, ...	191.
Montagne, La, ...	202.	News-letters	174.
Morgenbladet	261, 262.	New-Yorksche couranten 309, 319, 323.	
Morgenposten	263.	New-York Herald	313, 317, 322.
Morning Advertiser	179.	New-York Star (fac.)	310.
Morning Chronicle.	178.	Nicaragua	328.
Morning Post	178.	Nichi nichu Shimbun	281.
Morning Star	188.	Nieuw-Caledonië	308.
Moscousche Telegraaf	264.	Nieuws, Het, ...	140.
Moskowskija Wjédomosti.	264, 267.	Nieuws van den Dag, Het, ...	126.
Mühlhauser Zeitung, Neue, ...	234.	Nieuwsblad voor Nederland	128.
Mundo Politico, El, ...	257.	Nieuws- en Advertentiebladje v. Zwolle, enz.	111.
Muse historique	198.	Nieuwsbode (Soerabaia)	290.
Naakte Waarheid, De, ...	42.	Nieuws- en Handelscourant (New- York)	324.
Naamlooziana, De, ...	43.	Nieuwsbrieven.	9.
Naamsoorsprong der courant 12, 13.		Nieuwsmaren	10, 12.
Naamswijzigingen	81.	Nieuws-Vertelder, Hollandschen Weeklijkschen, ...	74.
Nacional	257.	Nieuwtjesbezorgers	9.
Na-Courant, De, ...	73.	Nieuw-Zeeland	308.
Na-couranten	46.	Nieuw-Zuid-Wales	306.
Nadruk van couranten.	48.	Noach, prototype v. d. journalist	3.
Nain jaune réfugié	164.	Noord-Brabanter, De, ...	145.
Narod.	267.		
Národní Listy	235.		
Narrensteinsche Courant	104.		
Natal Mercantile Advertiser	304.		
Natal Mercury.	302, 304.		
Natal Witness.	304.		

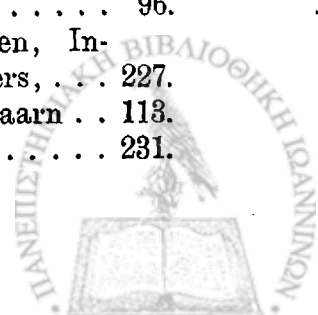
	Bladz.		Bladz.
Noord-Brabantsche en 's Hertogenbossche Courant	38, 145.	Oorsprong der courant	1.
Noord-Hollandsche Courant	64.	Oostenrijk, Couranten in, ...	234.
Noorwegen, De courant in, ...	260.	Oost-Indië (Ned.) Courant in, ...	288.
Nord, Le, ...	172.	Oostpost, De, ...	290, 293.
Norddeutsche Allgemeine Zeitung	231.	Opinione	243, 245, 247.
Norsk Folkeblad	262.	Opmerker, De, ...	43.
Norske Intelligents Seddeler	260.	Opmerker, De, (Zuid-Afrika)	300.
Norske Nationalblad, Det, ...	261.	Oppositionsblatt (Weimar)	218.
Norske Rigstidende	261.	Oracle	163.
North British Daily Mail	185.	Orange Intelligencer	176.
North Briton	177.	Ordinarie Post-Tidning	258.
North China Herald	288.	Ordre, L', ...	206.
Northern Whig, The, ...	185.	Osservatore romano	248.
Nouveau Journal	208.	Ostdeutsche Zeitung (Posen)	232.
Nouvelles à la main	9.	Östgöta korrespondenten	259.
Nouvelles extraordinaires de divers endroits	40.	Ostseezeitung (Bromberg)	232.
Nouvelles du jour	170.	Ouderwetse Nederlandsche Patriot	70.
Nouvelles politiques	41.	Overijsselsch Bekendmakingsblad	35.
Nouvelliste impartial, Le, ...	157.	Overijsselsch Weekblad	35.
Nouvelliste de Lyon	210.	Overijsselsche en Zwolsche Courant, Prov., ...	35, 141.
Novine Serbske	273.	Overweeger, De Nederlandsche, ...	43.
Nowiny (Lemberg)	272.		
Nowoje wremja	267.	Pabellon, El, ...	257.
Nowosti	267.	Padangsch Handelsblad	293.
		Padangsch Nieuws- en Advertentieblad	290.
Observateur belge	172.	Pamfletjes, voorloopers der courant	12.
Observateur Grec	280.	Panama Herald	328.
Observator	176.	Panama Star	328.
Observer	190.	Pandit, The, ...	300.
Occidente	255.	Panellénion	280.
Octrooien	47.	Paris-Journal	206.
Odesski Listok	269.	Parlamento	243, 255.
Odesskij Wjestnik	270.	Parlementsverslagen in de Engelsche couranten	176.
Oesterreichische Beobachter	234.	Pasoeroeansch Nieuws- en Advertentieblad	290.
Officiël Dagblad of Staats-Courant	89.	Pasquino (Turijn)	250.
Officiel, L', ...	207.	Patria (Napels)	247.
Ommelander Courant	36.	Patria, La, (Madrid)	257.
Onderzoeker, De, ...	43.	Patrie (Brugge)	172.
Onmondige, De, of het kind spreekt de waarheid	43.	Patrie (Parijs)	206.
Ontleeder der Gebreeken, De, ...	42.	Patriot, De, (Paarl)	300.
Ontwaakte Leeuw, De, ...	109.	Patriot, De Nederlandsche, ...	43.
Ontzeijden Brieven	154.	Patriottenbladen	63.
Ooijemoer, De, ...	109.		
Ooijevaar, De, ...	109.		

	Bladz.		Bladz.
Patris	280.	Politique Hollandais, Le, ...	66.
Peking-Gazette	284.	Politique Kruijers-Knegt, De, ...	69.
Pella's Weekblad	324.	Pommersche Zeitung.	232.
Pembrita Bahroe	293.	Popolo d'Italia	247.
Penny-a-liner	189.	Portugal, De couranten in, ...	257.
Penny-pers	186.	Post naar den Neder-Rhijn, De, ...	69.
Perseveranza	248.	Post van den Neder-Rhijn, De, ...	67.
Peru	328.	Post voor de boeren, De, ...	74.
Perzische courant	299.	Postduiven van den New-York Herald	318.
Pester Lloyd	237.	Post- och Inrikes Tidningar	259.
Pesti hirlap	236.	Post-Tydingen uyt 's Graven- Hage	29.
Petersburger Herold	267.	Postillon extraordinaire de tous les Pays-Bas	162.
Petersburgska Gaseta	267.	Postvoorschriften in Duitsch- land	224.
Petersburgskij Listok	267.	Prawitelstwennyj Wjestnik	267.
Petersburgskija Wjédomosti	264.	Précurseur, Le, ...	172.
Petit Caporal	208.	Precursore.	248.
Petit Journal	208.	Prensa Guaditana	257.
Petit Lyonnais, Le, ...	210.	Presse (Weenen).	235.
Petit Marseillais, Le, ...	210.	Presse, La, ...	200, 203, 206.
Petit Moniteur	208.	Preussische (Kreuz-) Zeitung, Neue, ...	231.
Petit National	208.	Preussische Staatszeitung	219.
Petit Nord Belge	210.	Primeiro de Janeiro	258.
Petit Parisien	208.	Prinselijke Courant	70.
Petit Provençal	210.	Privileges	47.
Petite Gironde, La, ...	210.	Probolingo, Nieuws- en advert. blad v., ...	293.
Petite Presse	208.	Przegląd (Lemberg)	272.
Petite République	208.	Public Advertiser	177.
Peuple Constituant, Le, ...	202.	Public Ledger	184.
Phare d'Alexandrie, Le, ...	304.	Pueblo Español, El, ...	257.
Phare du Bosphor	276.	Punch	191.
Philosooph, De, ...	43.	Pundsch.	276.
Pianotype	196.	Pungolo.	246, 247.
Piemonte	243.	Queensland	306.
Pioneer	300.	Rappel, Le, ...	207.
Pittsburg Dispatch (facs.)	312.	Rappel Marseillais, Le, ...	210.
Placaat van 1702	47.	Rapporteur, De, ...	151.
Placaat van 1702 buiten wer- king	82.	Rast Goftar and Satya Pra- kash	296, 300.
Placaten tegen de courantiers	52.	Recognitie, Stedelijke, ...	47.
Polen, De courant in, ...	270.	Recueil des Gazettes.	198.
Politieke Blixem, De, ...	66.	Réforme, La, (Brussel).	171.
Politieke Donderslag, De, ...	66.		
Politieke Kruyer, De, ...	68.		
Politieke Nalezzer, De, ...	74.		
Politieke Praatmoer, De, ...	74.		
Politieke Praatvaar, De, ...	74.		
Politieke Snapper, De, ...	74.		
Politieke Snapster, De, ...	74.		
Politique, Le, ...	165.		

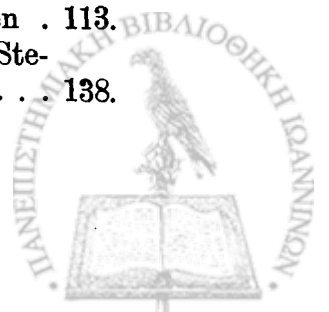

	Bladz.		Bladz.
Réforme, La, (Cairo)	304.	Russkaja prawda	267.
Reizende Haagsche Advocaat, De, ...	43.	Russkija Wjédomosti	267.
Relation Aller Fürnemmen His- torien	17.	Saalezeitung	232.
Relations véritables	146, 148.	Sächsische Volksfreund	233.
Relations-Courier	214.	Samarangsch Advertentieblad	289.
Renaudot, Théophraste, ...	18, 198.	Samarangsche Courant	290.
Republica Federal	255.	Sandwich-eilanden	308.
Republicain du Nord	163.	Saturday Review	190.
République française	207.	Schlesische Presse (Breslau)	232.
Revalsche Zeitung	270.	Schlesische Zeitung	232.
Revolution française	207.	Schotsche couranten	185, 186.
Revolutionairen Vraagal, Den, ...	66.	Schuurmansche Courant	64.
Reyzende Chenees, De, ...	42.	Schwäbischer Mercur	233.
Rhapsodist, De, ...	43.	Schwarze Blatt	230.
Rheinische Courier	232.	Schwarzwalder Boten	233.
Rheinische Mercur	217, 218.	Scotsman, The, ...	186.
Riforma (Florence)	247, 248.	Sémaphore de Constantinople	276.
Rigasche Zeitung	270.	Servische couranten	272.
Rijswijksche Vrouwendaagsche Courant	43.	Shangai Nieuws	285.
Riksdagstidning	259.	Shan-Pau	285, 286.
Rising Sun and Nangasiki Ex- press	284.	Shipping Gazette	184.
Risorgimento	242, 246.	Shuen-Pau	286.
Rivista contemporanea	244.	Siècle, Le, ...	201, 202, 203, 207.
Rocznik	272.	Siècle, XIX, ...	207.
Roeping der couranten	56.	Siglo, El, ...	257.
Roma	247.	St.-James Chronicle	184.
Romanul	274.	Sjéwernaja Ptschéla	265.
Rome, Dagbladen der stad, ...	250.	Slompret Melajoe	293.
Romeinsche dagberichten	4, 5.	Sloweensche couranten	238.
Rostocker Zeitung	233.	Socialdemokrat	229.
Rothe Fahne	229.	Soerabaia Courant	289, 291, 293.
Rotterdamsch Nieuwsblad	132.	Soerabaisch Handelsblad	293.
Rotterdamsche Courant	32, 131.	Soerabaisch Nieuws- en Adver- tentieblad	290.
Rotterdamsche Courant. Facsi- miles	80, 97.	Soleil, Le, ...	206.
Rotterdamsche Courant, Nieuwe, ...	131.	Sotér (Sauveur)	280.
Rotterdamsche Fransche cou- rant	40.	Spanje, De courant in, ...	250.
Rotterdamsche Hermes	42.	Spectateur de l'Orient	275, 280.
Rotterdamse Zee- en Posttydin- gen	31.	Spectateur universel, Le, ...	162.
Rumeensche couranten	274.	Spectator	190.
Rundschau, Die, ...	229.	Spectatoriale geschriften	42.
Rusland, De courant in, ...	264.	Spener'sche Zeitung	215.
Russische Invalide	265.	Staatkundig Dagblad van de Zui- derzee	96.
		Staatkundige beroeringen, In- vloed op de dagbladpers, ...	227.
		Staatkundige Tooverlantaarn	113.
		Staatsbürgerzeitung	231.

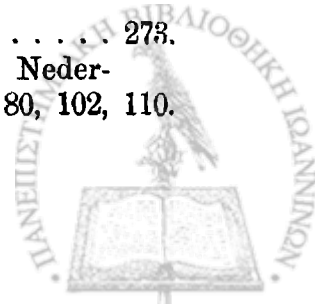

	Bladz.		Bladz.
Staats-Courant (Bataafsche)	90.	Tielsch Weekblaadje	111.
Staats-Courant (Nederlandsche)	96.	Tielsche Courant	112.
Stad Gent, De, ...	173.	Tiempo, El, ...	276.
Stamford Mercury	186.	Tijd, De, ...	128.
Standaard, De, ...	128.	Tydinghe, Wekelycke, ...	19.
Standaard, De, (Grand-Rapids)	324.	Tydinghen, Nieuwe, van Ant- werpen	19.
Standard, The, ...	188.	Tydinghen, Nieuwe, uyt ver- scheyde Gewesten	152.
Star der Hoop, De, ...	109.	Tydinghen uit verscheide Quar- tieren	26.
Stettiner Zeitung	232.	— idem Facsimile	42.
Stoa	280.	Times, The, ...	177, 179.
Stockholms Dagblad	260.	Times of India, The, ...	300.
Stockholms Posten	259.	Titani Pau	286.
Stoomboot ten dienste der New- Yorksche couranten	318.	Tjahaja India	293.
Straatsburg, De eerste cou- rant te, ...	17.	Tjahaja Moelia	293.
Straits Observer	300.	Tjahaja Sijang	293.
Straits Times	300.	Toezicht op de advertenties	79.
Strassburger Zeitung	234.	Toezicht op de couranten	50—52.
Stuttgarter Neue Tagblatt	233.	Tokio Times	284.
Sub-editor	189.	Tolk der vrijheid, De, ...	109.
Süddeutsche Presse (Muncheu)	233.	Traduction libre des Gazettes Flamandes et autres	40.
Sumatra Courant	290, 293.	Transvaal, De, ...	300.
Sumatschar Durpun	294.	Transvaal Argus	304.
Sumatschar Tschandrika	294.	Tribüne	231.
Surinaamsche Gouvernement Courant	326.	Tribune, La, ...	165.
Suriname	326.	Troubadour Liégeois	157.
Svensk Mercurius	258.	Tungoo Karen Press	300.
Tablet	186.	Turkencouranten	234.
Taquîmi vaquâi	275.	Turkije, De courant in, ...	275.
Tasmanië	306.	Turquie, La, ...	275.
Teheran Gazette	299.	Tydzien (Lemberg)	272.
Telegraaf, De, (Patterson)	324.	Uitenhage Times	304.
Telegrafo, El, ...	276.	Uitvinding der gedrukte cou- rant	15.
Telegramkosten van The Times	195.	Union, La, ...	257.
Telegrammen der Amerik. cou- ranten	317.	Union belge	172.
Télégraphe, Le, ...	207.	Unione	243.
Télégraphos	280.	Unita cattolica	244, 246.
Telephoongeleiding van The Times	195.	Univers religieux	206.
Temps, Le, ...	203, 207.	Unparteyische Correspondent	214.
Terdschiman-i Efkiar	276.	Uruguay	328.
Terdschiman-i Hakikat	276.	Utopiaansche Courant	105.
Tetroode, A. J. van, ...	109.	Utopisch-Politische Snelwagen	113.
Thieme, C. A., ...	112.	Utrechtsch Provinciaal en Ste- delijk Dagblad	138.
Thraké	276.		

	Bladz.		Bladz.
Utrechtsche Fransche couran- ten	39.	Vrai libéral, Le, ...	165.
Vaderland, Het, ...	133.	Vrijheid van drukpers in Neder- land	82.
Vaderlander, De, ...	43.	Vrijheids-Banier, De, (Grand- Rapids)	324.
Vaderlander, Den, ...	166.	Vrijmoedige, De, (Curaçao)	326.
Vaderlandsch Nieuwsblad	152.	Vrolijke Courantier, De, ...	42.
Vaderlandsche Bijzonderheden	74.	Vrolijke Onzichtbare	43.
Vaderlandsche Courant	65.	Vrolijke Tuchtheer, De, ...	42.
Vakyt	276.	Wachter, De, (Grand-Rapids)	324.
Vanity Fair	190.	Waeren Brabander, Den, ...	151.
Veelhoofdige courant	140.	Waeren Vaderlander, Den, ...	151.
Veendammer Courant	143.	Walter, John, ...	180.
Vendunieuws	289.	Wapens uit de couranten ver- bannen	80.
Venetië, Oudste nieuwsbladen te, ...	7, 16, 238.	Warrington Guardian	185.
Venezuela	328.	Weekelicke Nieuws van Vranck- rijk en Engelant	29.
Vereenigde Staten v. Amerika	318.	Weekelycke Courante van Eu- ropa	28.
Verhael van den doot des Advo- caets Johan van Olden-Bar- nevelt (met facs.)	21.	Weekelyks Nieuws uyt Loven	161.
Verhoeven, Abraham, ...	19.	Weekely News	174, 175.
Verlem, Jan, ...	68.	Weekly Courant	174.
Vervolgen	46.	Weekly packet of advice from Rome	176.
Victoire, La, ...	210.	Weekly Times	191.
Victoria, Kolonie, ...	306.	Wekelycke Mercurius	29.
Vignet boven de Amst. Courant	81.	Wekelyks Bericht van Meche- len	160.
Vikingen	262.	Wekker, De, (Curaçao)	326.
Vliegend Blad van Amsterdam, Het, ...	127.	Weserzeitung (Bremen)	233.
Vliegende bladen	13.	Westfälischer Mercur	232.
Voeu national	234.	Westfälische Zeitung	232.
Volksblaadjes in den Patriotten- tijd	74.	West-Indië	326.
Volksblad (Kaapstad)	300.	Westindiër	326.
Volksblad (Pretoria)	300.	West-Indische eilanden	324.
Volksbode en Opregte Africa- ner	300.	Wetschernaje Gaseta	267.
Volksstem, De, ...	108.	Weyerman, Jacob Campo, ...	42.
Volksstem (Pretoria)	300.	Wiek (Warschau)	271.
Volksvriend, De, ...	145.	Wiener Zeitung	234.
Volksvriend, De, (Oranje City)	324.	Wilenskij Wjestnik	270.
Volksvriend (Pretoria)	300.	Witness, The, ...	186.
Volkszeitung (Berlijn)	231.	World, The, ...	190.
Voltaire, Le, ...	206.	Würzburger Zeitung, Neue, ...	233.
Vorstenlander, De, ...	293.	Zastava	273.
Vorwärts	229.	Zegelbelastingen in Neder- land	80, 102, 110.
Vossische Zeitung	215, 231.		
Vrai Brabançon, Le, ...	163.		

	Bladz.		Bladz.
Zegelbelastingen afgeschaft . . .	117.	Zuid Afrikaan, De, ...	300.
— idem. Gevolgen der afschaf- ting	120.	Zuid-Hollandsche Courant	64.
Zegelbelasting in het buiten- land	118.	Zukunft, Die, ...	229.
Zierikzeesche Nieuwsbode	111, 112.	Züricher Zeitung, Neue, ...	212.
Znanje	274.	Zutphensche Courant	141.
Zoritsa	276.	Zweden, De courant in, ...	258.
		Zwitserland, De courant in, . . .	211.
		Zwolsche couranten	36.

KL
5 B

DE COURANT.

SAMENSTELLING EN BEHEER

VAN

GROOTE EN KLEINE NIEUWSBLADEN.

Naar in- en uitheemsche bronnen bewerkt

DOOR

R. VAN DER MEULEN,

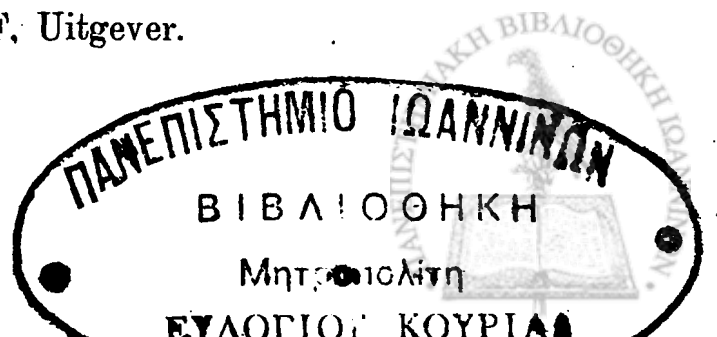
Bibliothecaris van het Rotterdamsch Leeskabinet, Schrijver van
„Boekhandel en Bibliographie”.

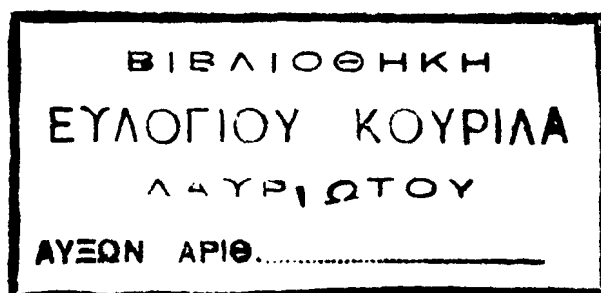

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ. _____

A. W. SIJTHOFF, Uitgever.

LEIDEN.

Aan de Nagedachtenis

VAN ONZEN VRIEND, DEN WAKKEREN DAGBLADUITGEVER

G. L. FUNKE,

† 18 Oct. 1885,

WIENS VOORKOMENDE HULPVAARDIGHEID VAN ZOO GROOTE BELANGSTELLING
EN SYMPATHIE VOOR DE „COURANT" BLIJK GAF,

Wordt dit boek met gevoelens van waardeering en erkentelijkheid opgedragen

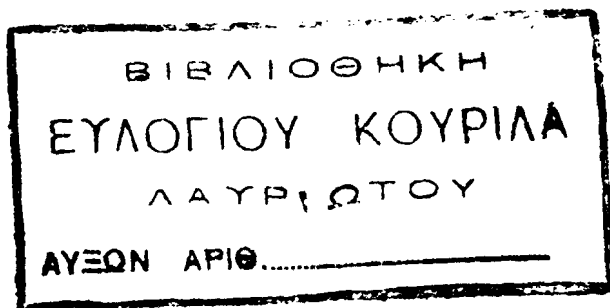
DOOR

A. W. SIJTHOFF

EN

R. VAN DER MEULEN.

Voorbericht.

Het werkje, dat hierbij het Nederlandsche publiek wordt aangeboden, was aanvankelijk niet tot afzonderlijke uitgaaf bestemd, maar zou deel uitmaken van het vroeger verschenen: *De Courant, Geschiedkundig en Vergelijkend Overzicht der nieuwsbladen*. Door den grooteren dan den eerst geraamden omvang werd de splitsing wenschelijk geacht en uitvoerbaar bevonden, omdat er geen onafscheidelijk verband tusschen de behandelde onderwerpen bestond.

Voor de aanleiding en het doel van het werk in zijn geheel meen ik naar het Voorbericht van genoemd *Geschiedkundig Overzicht* te mogen verwijzen. Omtrent dit deel over *Samenstelling en Beheer* in het bijzonder wensch ik nog mee te deelen, dat het minder bestemd is voor journalisten en titre, die sedert jaren aan de Courant hun levenstaak hebben gevonden, dan wel voor de jongeren, die lust gevoelen zich aan de dagbladers te wijden; vervolgens voor hen, die in meerder of minder opzicht tot de Courant in betrekking staan: medewerkers, correspondenten, uitgevers, drukkers, boekhandelaren

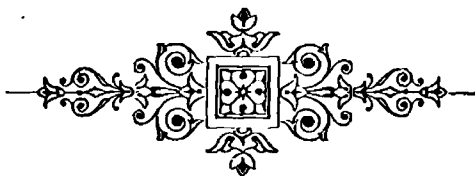
en die in de drie laatstgenoemde vakken worden opgeleid; eindelijk voor ieder die er belang in stelt te weten hoe zijn dagelijksch geestesvoedsel wordt toebereid en vervaardigd.

Aan de bewerking is de kennismaking met een tamelijk uitgebreide buitenlandsche literatuur voorafgegaan; ik wil niet verhelen, dat deze mij voor enkele hoofdstukken de voornaamste bouwstoffen verschaften. Daartegenover staat echter, dat al wat op de praktijk betrekking heeft aan de werkelijkheid (ten onzent in veel opzichten van het buitenland verschillende) getoetst is geworden. Allen die mij hiertoe in de gelegenheid stelden en de behulpzame hand boden betuig ik daarvoor nogmaals gaarne mijn dank.

Ten slotte een tweeledige wensch, verklaarbaar bij een oud-boekhandelaar en jong-schrijver, n.l. dat den uitgever een aftrek te beurt valle, geëvenredigd aan de zorg en de onbekrompenheid, waarmede dit papieren kind bevoordeeld werd; voorts dat de koopers bij de lectuur iets van het genoegen mogen ontwaren, dat mij de bewerking heeft geschonken.

ROTTERDAM, Oct. 85.

R. v. d. M.

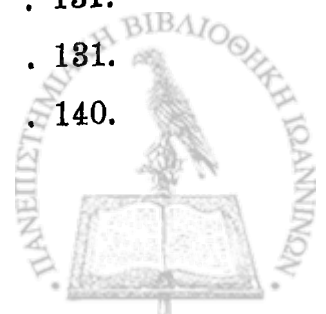

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΕΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ. _____

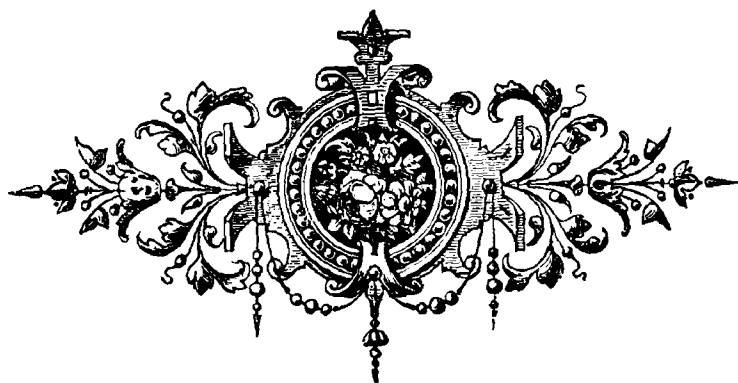
INHOUD.

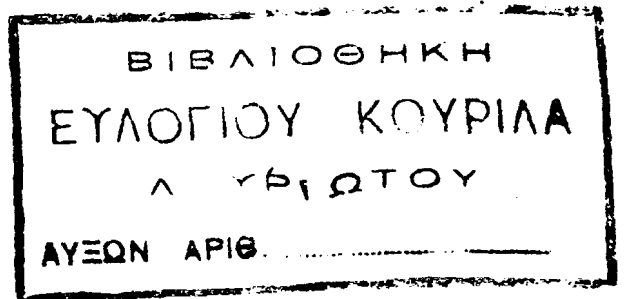
	Bladz.
I. Over titels, uiterlijk, inhoudsverdeeling en wat hiermede in verband staat	1.
II. De redactie en haar werkzaamheden	20.
De hoofdredacteur	20.
De redactiestaf, de correspondenten, reporters, enz.	23.
De dagelijksche gang van zaken	42.
Het redigeeren	47.
De correctie	58.
Het gereedschap.	67.
Vormen, beginselen en manieren in de journalistiek	72.
III. De inrichting der localiteit	91.
IV. Het administratief beheer	98.
V. De expeditie	109.
VI. Advertenties en reclames	131.
De redactie tegenover het adverteerend publiek	131.
Iets over de doelmatigheid van het adverteeren	140.

De courantenreclame in haar verschillende vormen . . .	149.
Boekaankondigingen	172.
De bureaux en colporteurs voor advertenties	179.
De typographische eischen der advertentie (met modellen)	182.
VII. Post en Telegraaf in dienst der courant.	225.
Levering van couranten door de Post.	225.
Verzending van couranten over de Post.	228.
Statistiek nopens het courantenvervoer	232.
Telegrammen	235.
Telegrammen in overeengekomen taal of in geheimschrift	245.
Voorschriften nopens den telegraafdienst.	257.
VIII. De Wet en de courant	280.
De rechten van schrijvers en uitgevers	280.
Vrijheid en beperking der drukpers	307.
IX. Naamlooze Dagblad-Vennootschappen.	316.
Literatuur	341.
Register	349.

I.

Over titels, uiterlijk, inhoudsverdeeling en wat hiermede in verband staat.

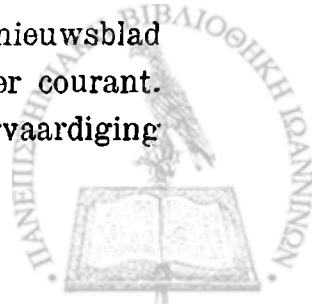
Vorm en inhoud zijn van een courant het voornaamste; al het andere is bijzaak. Heeft bij een boek een welgekozen titel dikwijls een beslist invloed op den verkoop, het welslagen eener courant is wel het minst afhankelijk van haar opschrift of titel. Een korte, karakteristieke naam verdient evenwel de voorkeur boven een titelatuur van langen adem. Wat kort en zakelijk is neemt men beter in het geheugen op; het verkrijgt eerder burgerrecht, en eischt geen inspanning om den geheelen naam uit te spreken. Men zal er in koffiehuizen of spoorwegstations allicht eerder toe overgaan zulk een kortnamig blaadje te vragen. Wie dit onderwerp ook maar een weinig zijn aandacht heeft waardig gekeurd, zal opgemerkt hebben, dat men bij het uitspreken meest één of meer woorden spaart of inslikt. Men verlangt b. v. de *Arnhemsche* in plaats van de *Arnhemsche Courant*; het *Nieuws* in plaats van het *Nieuws van den Dag*, en wie in de Hollandsche steden naar *Het Dagblad* vraagt behoeft zelden nader op te geven dat hij bedoelt het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*. Namen als *Provinciale Groninger*, *Nieuwe Rotterdammer* gaan ook nog,

maar *Algemeen Nederlandsch Advertentieblad* is reeds een lettergreep te veel en *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant* is een monstertitel. Toch dragen verscheidene couranten met dergelijke lange opschriften een eerwaardig jaargangcijfer, terwijl bladen met uitlokkende en veelbelovende titels (zooals *De Vrijheid*, *De Leidsman*, *De Vraagbaak* enz.) te niet zijn gegaan.

Voor het welslagen en den bloei heeft, zooals gezegd, de naam in het geheel geen beteekenis. Wel zijn sommige courantenhoofden van historisch belang. Men kan uit het opschrift met eenige waarschijnlijkheid afleiden wat de peetvaders, de eerste stichters gewild hebben. Men kan ook uit de namen de toeneming der plaatselijke courantenindustrie nagaan. Waar soortgelijke en aan elkaar verwante titels voorkomen, kan men zonder verdere gegevens een verbitterden concurrentiestrijd aannemen. Er heeft zich in die stad een blad aan het andere geklampt; het epitheton „Nieuw” in het hoofd eener courant wijst in elk geval op een andere, oudere zuster, die of met de jongere ineengesmolten is of in den strijd om het bestaan het onderspit gedolven heeft. Evenzoo kan men uit sommige aan den hoofdtitel geschakelde neventitels besluiten tot een kring van lezers met uiteenloopende belangen, welke het blad belooft te behartigen. Ook met de staatkundige ontwikkeling staat de couranten-nomenclatuur in verband. Maar slechts zelden komen naam en werkelijke strekking van de niet uitsluitend locale nieuwsbladen met elkaar overeen. Men zou het mis hebben als men in elken *Volksvriend* een waarachtige liefde voor het volk wilde zoeken; *Recht voor allen* miskent voortdurend het recht van velen en *De Telegraaf* bleek zijn berichten dikwijls per trekschuit te ontvangen. Dit een en ander brengt ons weer terug tot ons punt van uitgang, dat de titel niets, de inhoud en de vorm alles afdoet. Staat men voor de keuze, dan moet men natuurlijk liever aan een korten karakteristieken titel boven een langen, weinig zeggenden de voorkeur geven. Maar veel hoofdbrekens is de zaak niet waard. Al moge ook de titel het meest blijvende en onveranderlijke gedeelte zijn, de courant zelf echter wordt ieder keer opnieuw geschapen en het is de inhoud harer kolommen, die haar een goeden naam moet bezorgen of de oude reputatie bevestigen.

Van vrij wat meer gewicht bij het oprichten van een nieuwsblad achten wij voor het welslagen het uiterlijk of het kleed der courant. Daaronder verstaan wij alles, wat tot de uitwendige vervaardiging

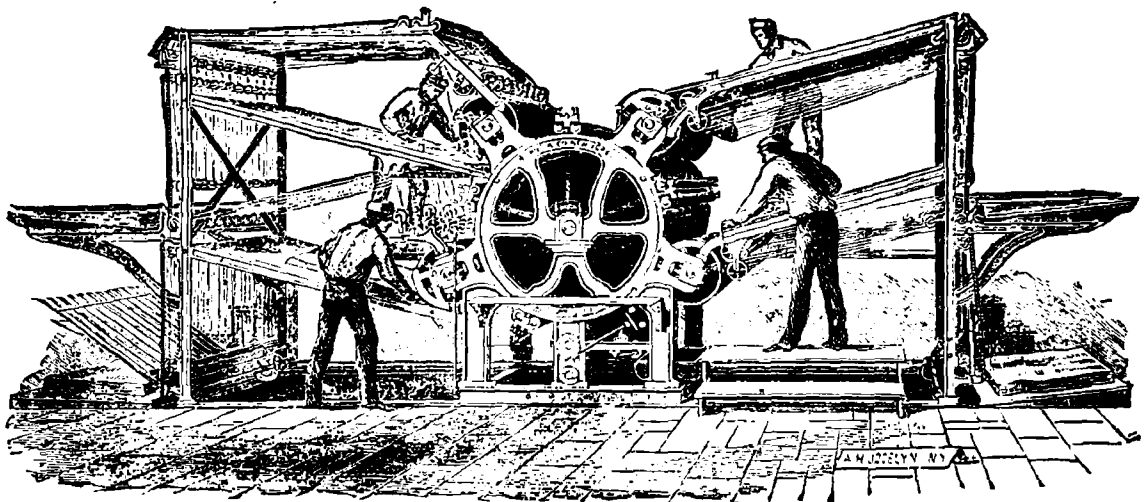
behoort, dus druk, papier, letter, formaat, rangschikking der stof enz. Met het oog op de toekomst is dit alles haast van evenveel beteekenis als de inhoud. De verscheidenheid van formaat, d. w. z. de grootte van een courant, is niet bloot toevallig, maar moet haar oorzaak vinden in het verschil van smaak, van behoefte, van gewoonte en ontwikkeling van het lezend publiek. Men zou te ver gaan met de grootte van een courant als maatstaf voor de beschaving te gebruiken, maar het formaat der bladen kan toch wel dienen als uitgangspunt voor het oordeel over de behoefte aan lectuur der verschillende volken. Het hoogst staan in dit opzicht de Engelschen en Amerikanen. Zij bezitten niet alleen het grootst aantal maar ook de grootste couranten. Het formaat van den Londenschen *Times*, van den *New-York Herald* of der *Tribune* wijst reeds op een publiek, dat een kolossale hoeveelheid journalistieken kost verlangt en — wat nog meer der vermelding waard is — ook kan verdragen. Daarop volgt zeker het Fransche, en dan het Nederlandsche en Duitsche formaat. Men moet hierbij evenwel niet vergeten, dat het formaat vaak van toevallige omstandigheden moet afhangen. Het is juist geen slaafsche navolging van de Franschen of Engelschen, dat elders zulk een verscheidenheid van courantenformaten bestaat, maar ook de keuze van machines heeft meestal invloed op de grootte van het vel. De machine is dan ook een gewichtige factor bij het vervaardigen van het geheele blad. Zij heeft terugwerkende kracht op het allerbelangrijkste punt van een courantenonderneming, op de oplaag. Door de reusachtige oplagen van Engelsche en Amerikaansche bladen zijn de rotatie-persen ontstaan, en deze persen bevorderen van haar kant de vermeerdering van oplaag, doordat zij in staat stellen de laatste tijdingen het eerst te plaatsen. Wie zich dus zulke machines aanschafft, kan met de sluiting van zijn blad wachten tot bijna het laatste oogenblik vóór de uitgaaf, kan nog in de vroege morgenuren tijdingen opnemen en kan zijn blad toch bijtijds voor het onthijt laten verschijnen, en overvleugelt reeds door dit werktuigelijk hulpmiddel een concurrent, die niet zulke machines bezit. En de pers beheerscht de geheele technische vervaardiging.

Nauwelijks een halve eeuw geleden konden twee bekwame drukkersgezellen, wanneer zij over de beste toen bekende hulpmiddelen konden beschikken, per uur hoogstens 500 afdrukken leveren van een betrekkelijk klein formaat. Sedert zijn onder den invloed van de steeds klimmende eischen, door de dagbladpers gesteld, tal van uit-

vinders aan 't werk getogen, en thans heeft men het zoover weten te brengen, dat sommige werktuigen denzelfden arbeid verrichten, die vroeger een honderdtal mannen in beslag nam. In 1830 werd in Amerika door de beroemde firma Hoe & Co. de cilinderpers het eerst voor courantendruk op groote schaal toegepast. Weinige jaren later, in 1835, liet Rowland Hill zich in Engeland een brevet uitreiken voor een snelpers, waarin voor het eerst van papier sans fin werd gebruik gemaakt, een z. g. rotatiemachine. Sedert zijn tal van dergelijke snelpersen met of zonder eindeloos papier in toepassing gebracht, waarvan behalve die van Walter (van den *Times*), de volgende tot de merkwaardigste behooren ¹⁾.

Bij de gewone snelpersen gaat het werk ook wel snel, maar er is natuurlijk een grens van spoed in het heen en weer gaan der vor-

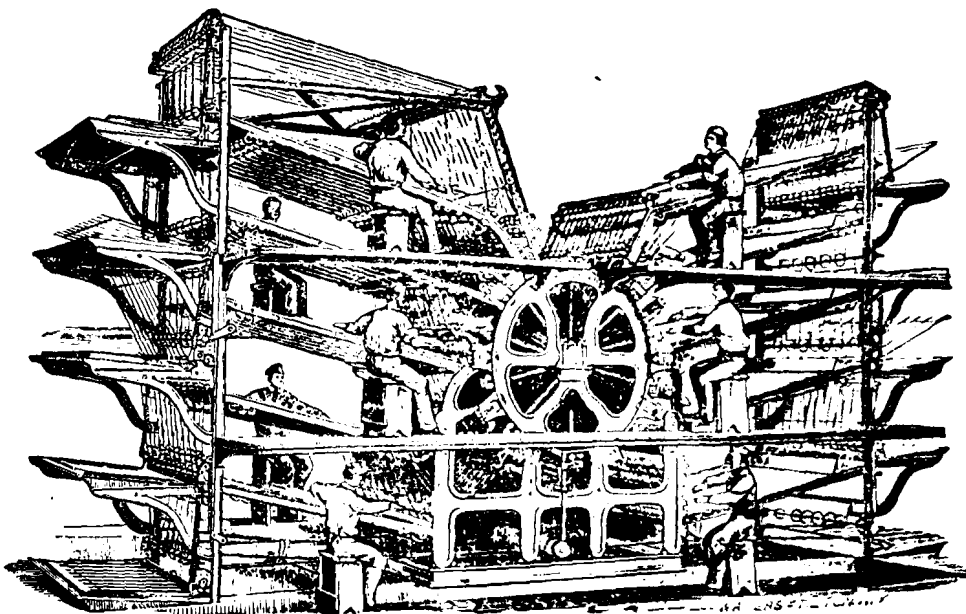
Hoe's viercilinderpers, per uur 8000 vellen aan één zijde gedrukt. (Fabr. R. Hoe & Co, te New-York). De *Philadelphia Ledger* gebruikte de eerste in 1846 en onmiddellijk daarop werden zij in gebruik genomen voor de *New-York Herald* en andere groote courantenfabrieken in de Vereen. Staten. Slechts korten tijd daarna werden zij naar Europa verzonden, één o. a. werd door *La Patrie* te Parijs aangeschaft.

men, en vooral in het opleggen der vellen, één voor één uit de hand. Bij de rotatiepersen gaat alles machinaal. Het eind van een rol papier van verscheidene duizende meters lang wordt tusschen de cilinders

¹⁾ Behalve de hier afgebeelde machines verdient ook vermelding: Jullien's Presse rotative à pliuse. Levert per uur 10,000 couranten groot formaat geheel gevouwen. De snelheid kan nog verhoogd worden, zoonoodig tot 20,000 per uur. Verschillende groote Belgische dagbladen worden op deze persen gedrukt (Fabr. H. Jullien, Brussel).

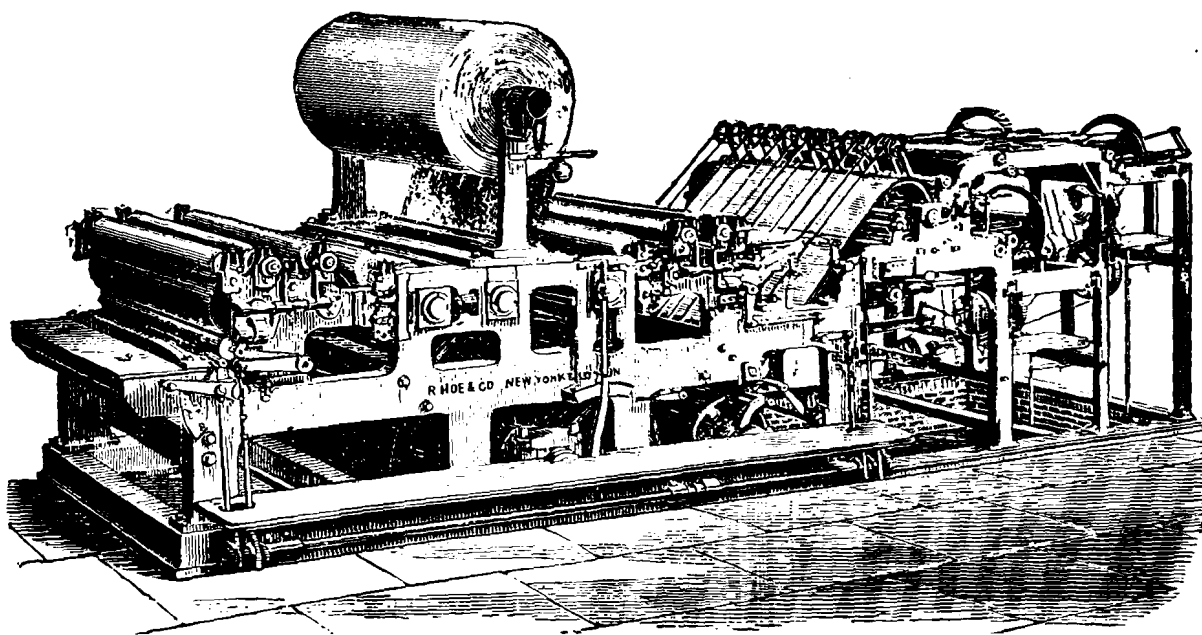

gestoken; als een nimmerzatte draak verslindt de machine de mijlen-

Hoe's tiencilinderpers, per uur 20,000 vellen aan één zijde gedrukt, met behulp van 11 werklieden. De *New-York Tribune* kocht de eerste van deze in 1855 gebouwde machines, terwijl de Londensche *Times* er twee van bestelde in 1857.

lange papierstrook, maalt en herkauwt en snijdt die en braakt aan

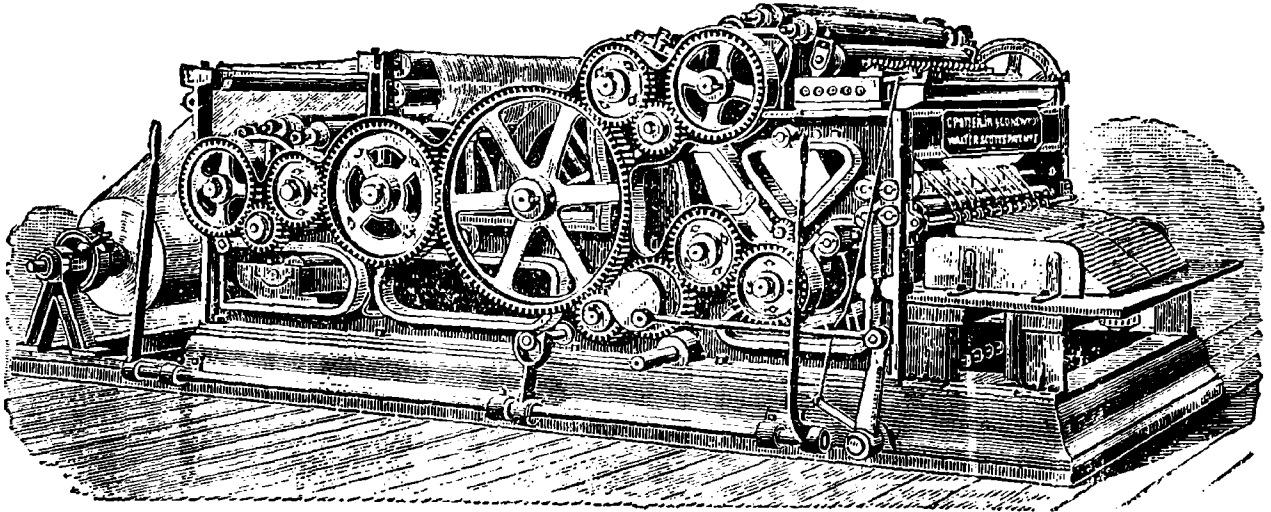

Hoe's dubbele pers met vouwtoestel. De *Tribune* en het *Nees* te New-York en de *Republican* te St. Louis bezitten elk één dezer persen, die beide kanten van het papier bedrukken, het tevens op maat snijden, vouwen en aldus gereed 25,000 exempl. per uur leveren met behulp van 3 man.

de andere zijde een lawine van couranten. Door de toepassing der

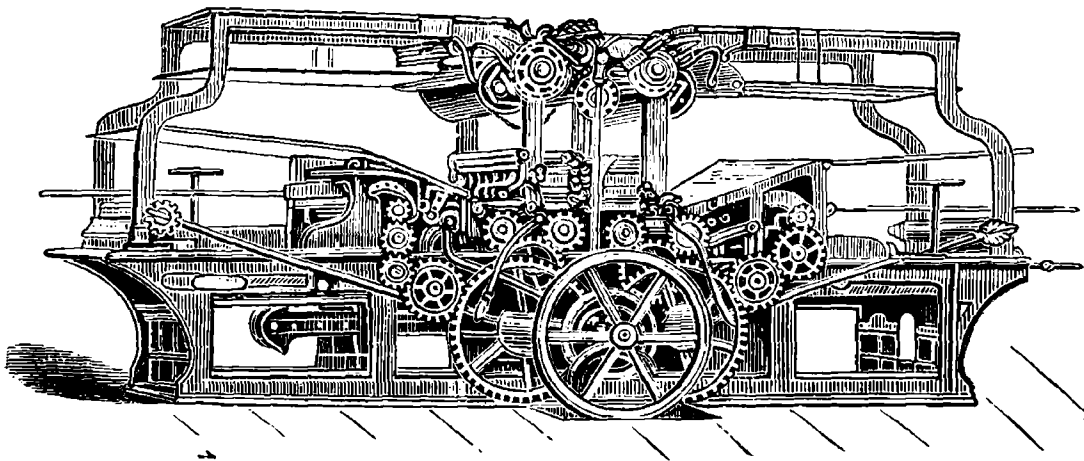

stereotypie is die zaak mogelijk, ja zeer eenvoudig gemaakt. In de zetterij wordt gewoon met losse letters gewerkt. Is een bladzijde

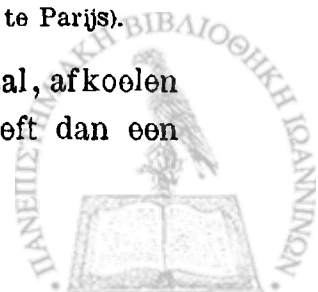
De „Scott web printing and folding machine” levert 30,000 exemplaren per uur van een blad van 8 paginas. (Fabr. C. Potter Jr. & Co. te New-York). Deze persen zijn in gebruik bij de *Mail* te Toronto, de *Post* en *Tribune* te Detroit, de *Kansas City Journal*, het *Courier-Journal* te Louisville en vele andere dagbladen van de Vereen. Staten van Noord-Amerika.

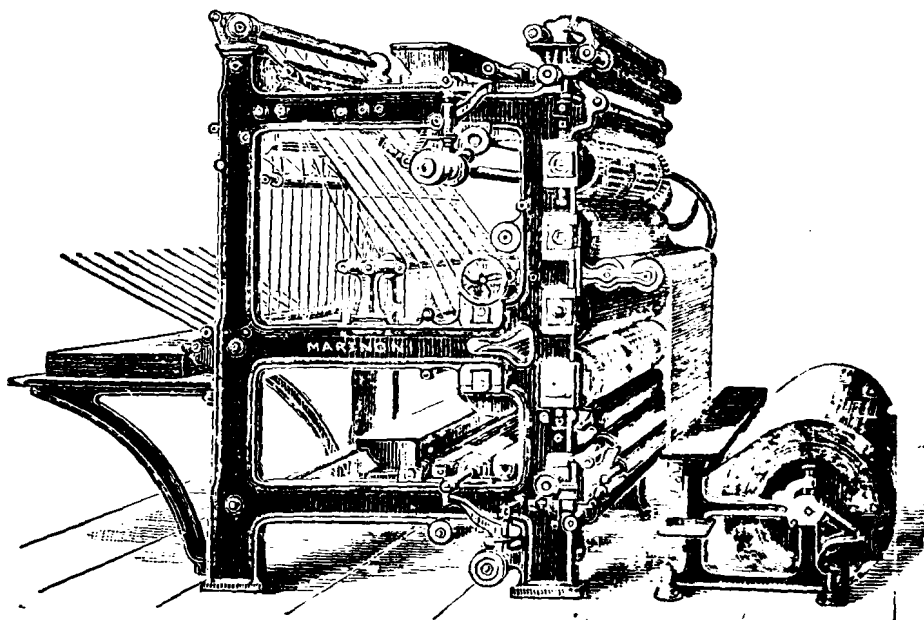
gezet en gecorrigeerd, dan wordt een dik vel geprepareerd papier vochtig er op gelegd, sterk aangeslagen en gedrukt, zoodat alle letters er in afgedrukt worden, dan gedroogd en opgesloten in een half-

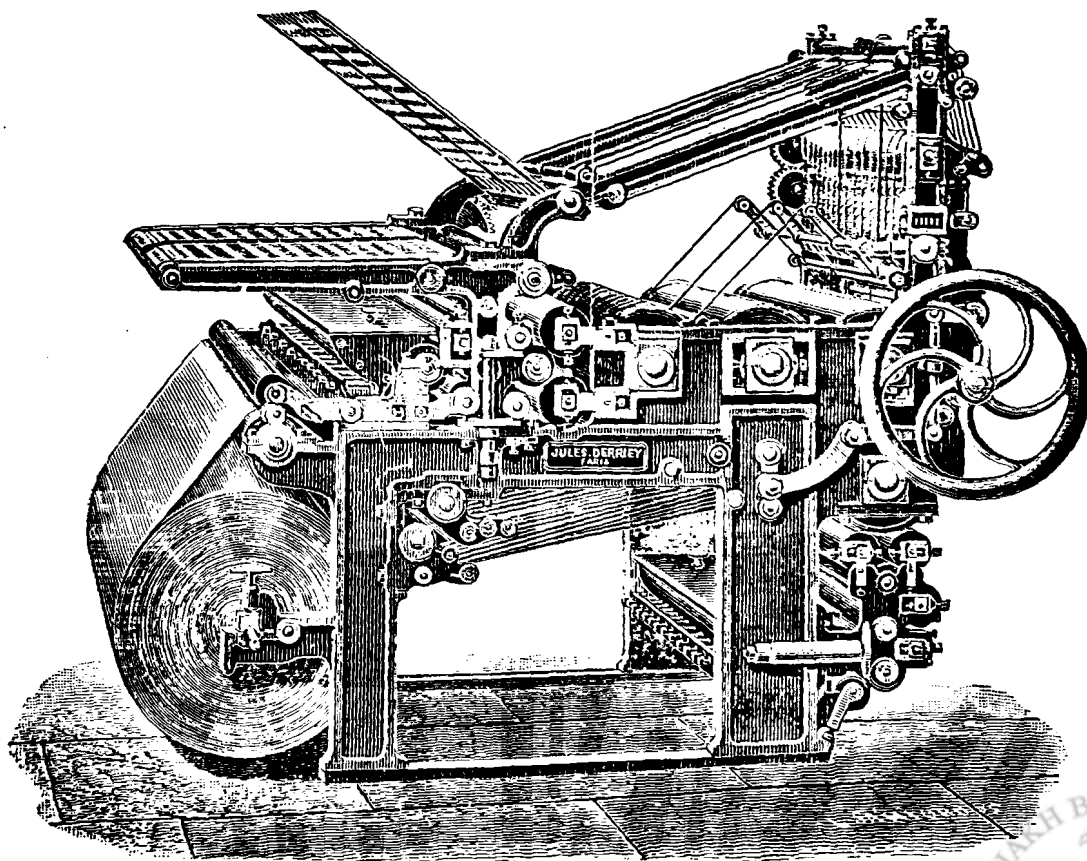
Wibart's viercilinderpers, 5000 exempl. per uur. (Fabr. F. Wibart, te Parijs).

cirkelvormigen gietvorm. Volgieten met vloeibaar lettermetaal, afkoelen en uitnemen, alles geschiedt in enkele minuten. Men heeft dan een

Marinoni's rotatiepers met mechanische uitlegger en vouwtoestel. Per uur 15,000 tot 20,000 exemplaren aan beide zijden gedrukt, doorgesneden en gevouwen. (Fabr. M. Marinoni, te Parijs). Deze pers is voor de groote Europeesche bladen of voor kleinere couranten met groote oplaag een der meest gebruikte. Het *Petit Journal* te Parijs heeft er 11 stuks van in dienst, *Le Figaro* 7, *La France* 9, *The London Echo* 11, *The Weekly Dispatch* 6, enz. In Nederland worden *De Amsterdamer* en *Het Vliegend Blad* op deze persen gedrukt.

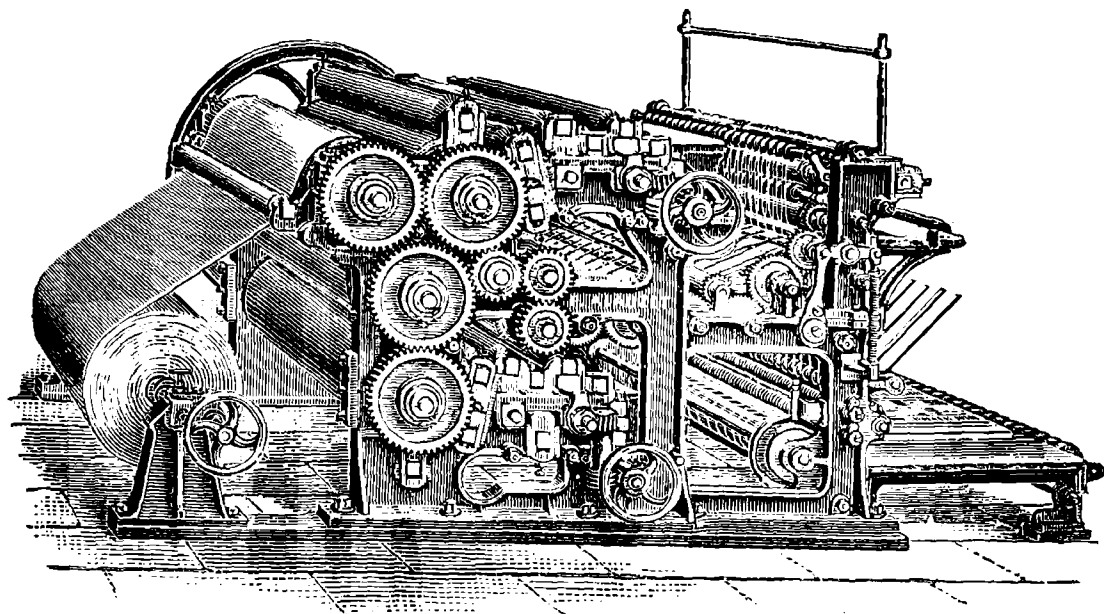

Duriey's rotatiepers, levert per uur van één stereotypevorm 16,000 exemplaren; van een dubbel stel 32,000 (Fabr. Jules Duriey, te Parijs).

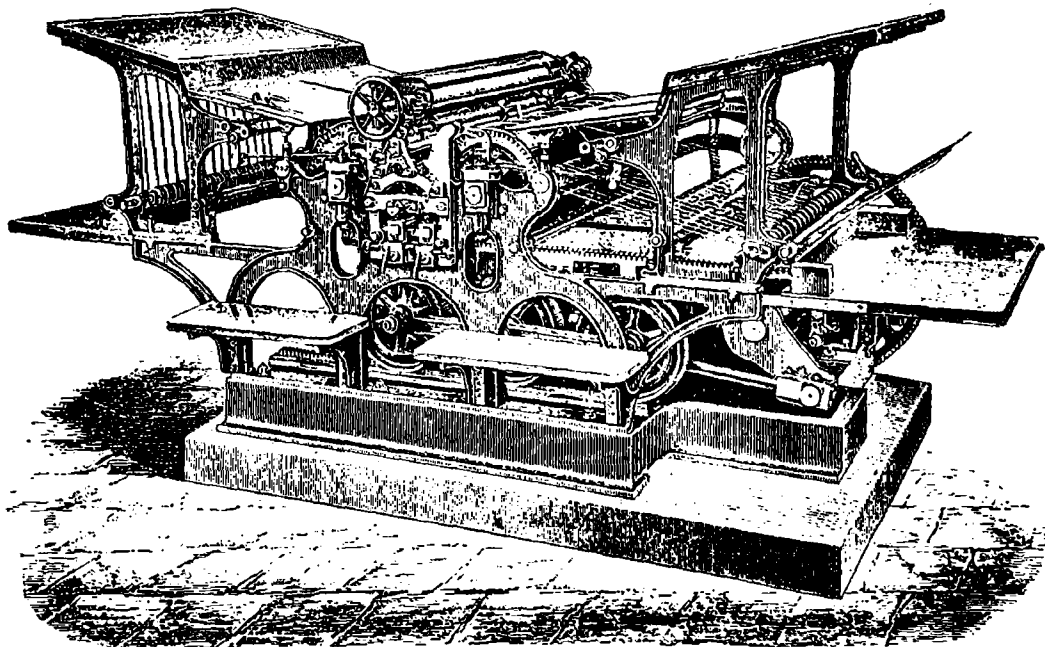

halfcirkelvormige schil van ongeveer een vinger dik, waarop alles

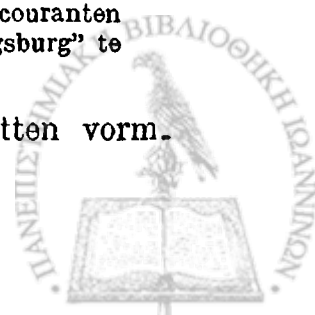

Alauzet's rotatiopers „Eclair” levert 35,000 zuivere afdrukken per uur van één vorm en 70,000 per uur van een dubbel stel stereotypevormen. (Fabr. P. Alauzet te Parijs).

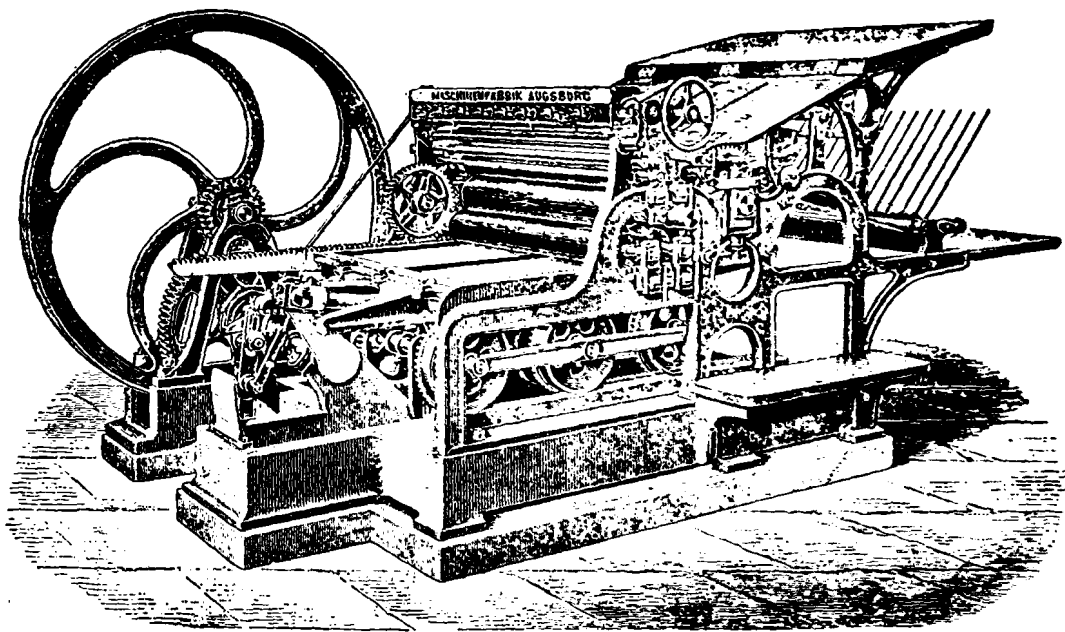
Stoomsnelpers met 2 drukcilinders en 2 zelfwerkende uitleggers; levert per uur 2500 à 3000 afdrukken. De vierdubbele, ongeveer van gelijke constructie en eveneens met 2 cilinders, doch met 4 uitleggers, levert per uur 5000 à 6000 afdrukken. Op deze persen worden o. a. gedrukt het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, *Het Leidsch Dagblad* en meer andere onzer Nederlandsche middelsoortcouranten met oplagen van 3-8000 exemplaren. (Fabr. Maschinenfabrik „Augsburg” te Augsburg).

volkomen overeenkomt met den oorspronkelijk vlak gezetten vorm.

Men kan van dienzelfden vlakken vorm natuurlijk zooveel papieren matrijzen en dus ook zooveel ronde stereotypvormen ontleenen als men wil of noodig heeft. Twee dezer halve vormen worden dan tegen een der cilinders van de machine bevestigd en nog twee er naast op een anderen cilinder; evenzoo geschiedt met de vormen voor de keerzijde van het blad op een rol daarboven. Het papier wordt er nu tusschen gestoken en de pers aan het draaien gebracht. Als een lint slingert het om de rollen en cilinders heen, wordt na het bedrukken gesneden en gevouwen en glijdt er aan de andere zijde geheel gereed uit.

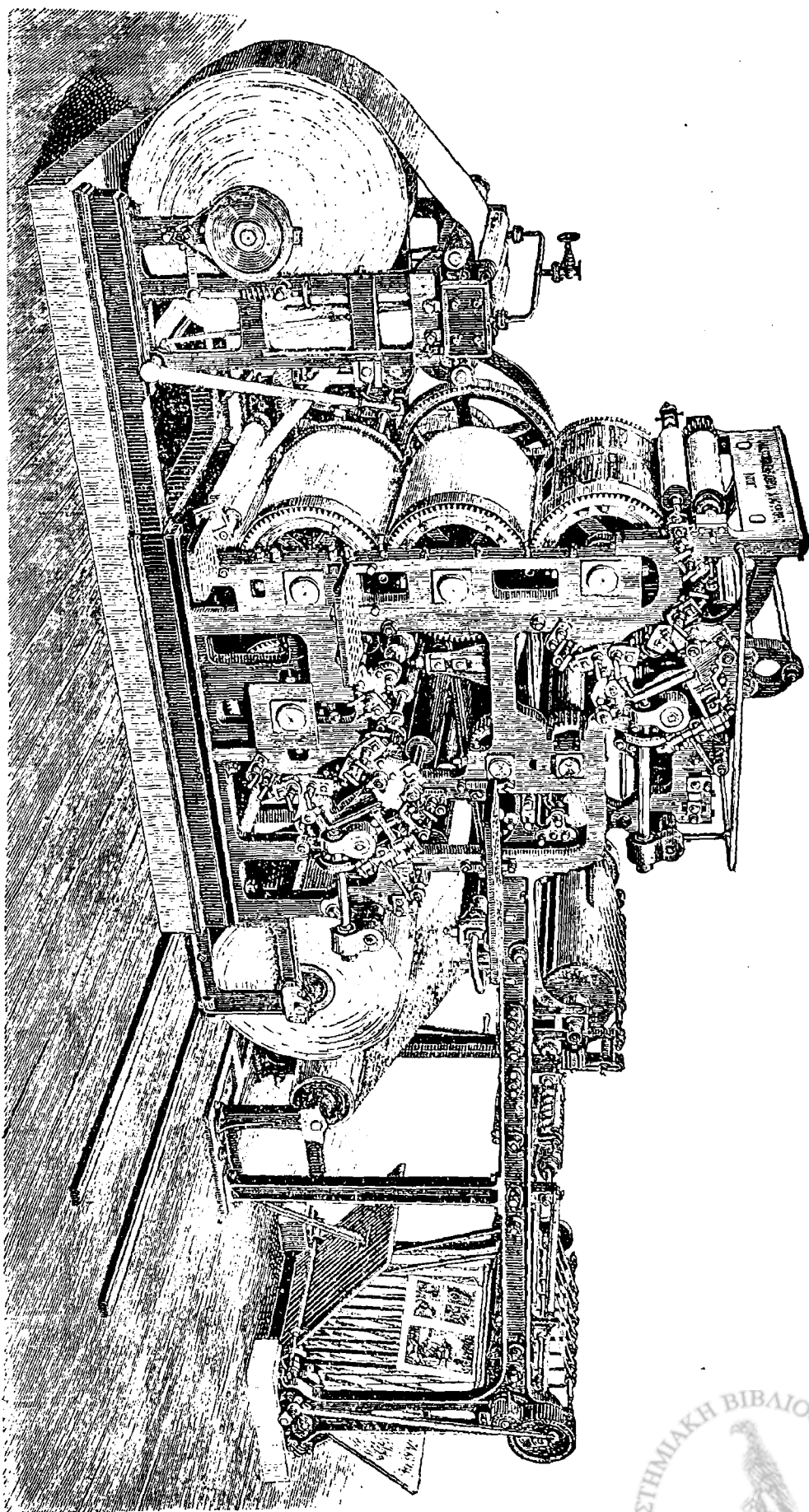
Sommige bladen, zooals *Le Petit Journal* te Parijs, hebben een tiental dergelijke persen (van Marinoni) tegelijk aan 't werk en daardoor wordt het mogelijk in enkele uren een half miljoen exemplaren

Gewone handsneijpers voor boekwerk en kleine nieuwsbladen met beperkte oplaat. Deze is voor één vorm ingericht en heeft slechts één drukcilinder, benevens een zelfwerkenden uitlegger. Zij levert per uur 1000 à 1500 afdrucken. (Fabr. Maschinenfabrik „Augsburg“ te Augsburg).

te drukken. Ook onze voornaamste dagbladen worden op rotatiepersen gedrukt; het *Nieuws van den Dag* heeft voor zijn groote dagelijksche oplaat meer dan één noodig en bezit er drie. Het is duidelijk dat zonder zulke hulpmiddelen onmogelijk de beursnoteeringen en andere berichten, die tot 3 uur des middags inkomen, reeds te 5 uur gedrukt en kant en klaar bij duizende exemplaren op de post konden bezorgd zijn.

Rotatiepers met vouwtoestel en uitleggers, voor couranten en illustraties met groote oplagen. Van deze pers werden in voren- genoemde Duitische fabriek achtereenvolgens circa honderd stuks vervaardigd en afgeleverd in 55 diverse formaten. Er zijn hieronder die 20 à 24,000 geheele bladen gedrukt en gevouwen per uur afleveren. Het productievermogen klimt bij halve en kwart vellen van 40—80,000 exemplaren per uur. De *Nieuwe Rotterdam. Courant* en *Het Nieuws van den Dag* o. a. worden ook op soortgelijke persen gedrukt. De zuivere druk van deze persen, zoo wel van gravures als van tekst, bevordert het gebruik er van voor geïllustreerde bladen. De druk van *Ueber Land und Meer* b. v. bewijst hoe dicht deze werktuigen de volmaaktheid nabij komen.

Naar het schijnt zal in de toekomst de electriciteit bij het drukken van couranten den stoom vervangen. In Amerika is reeds de proef daarmede genomen en moet die bijzonder gunstig zijn uitgevallen. De *American*, die te Lawrence uitkomt, is het eerste dagblad in de V. S., dat met behulp van elektrische kracht gedrukt wordt en volgens de eigenaars bevalt de nieuwigheid goed.

De geheele beweegkracht om niet alleen de groote Hoe-pers, waarop het blad gedrukt wordt, maar ook de cilinder- en de smoutpersen van de drukkerij te doen loopen, geschiedt door een enkelen electrischen draad; de vuren onder den stoomketel mogen nu vrij uitdooven, wyl de kleine electrische machine rustig, onophoudelijk, zonder gekras of moeite, met haar verwonderlijk gelijke omwentelingen voortgaat. Er is geen oponthoud meer door het wachten op den stoom, geen tijdverlies door het gewone onklaar raken der ketels, maar op hetzelfde oogenblik, dat de beweegkracht verlangd wordt, wordt slechts een kleine beweging aan den hefboom vereischt en de raderen stellen zich snel en onafgebroken in beweging. Indien het gebruik van de electriciteit nog kan worden verbeterd en uitgebreid, zal de besparing van steenkolen of gas een groot voordeel ook voor deze industrie opleveren.

De meeste der hier te lande gebruikt wordende persen zijn van Duitsch maaksel, en deze, evenals de Engelsche en Amerikaansche, verschillen hoofdzakelijk met de Marinonipersen hierin, dat de drukcilinders naast elkaar liggen en niet boven elkaar zooals bij de genoemde Fransche. Ook in het vouwtoestel verschillen zij, hoewel het principe bij beide hetzelfde is. Wat de soliditeit van bouw en snelheid van productie betreft, staan de Duitsche niet achter.

De eenigszins omslachtige en tijdroovende handelwijze van het stereotypen is bij eenvoudige snelpersen zeker overbodig, maar bij deze is ook het drukken aan twee kanten tegelijk en het papier zonder einde (twee wezenlijke vereischten voor een snellen druk) niet toe te passen; zij zullen dus altoos achterstaan bij rotatiemachines. Deze laatste is evenwel weder onmogelijk zonder papier dat niet in vellen is gesneden maar op een ijzeren spoel is gerold, en dit eindeloos papier maakt weer het plaatsen van een mes in de machine noodzakelijk, een vouwtoestel, enz. enz. Uit deze vluchtige schets ziet men reeds, welk een belangrijke rol de pers bij een courant speelt, hoe van haar niet enkel formaat, druk en papier, maar ook de tijd

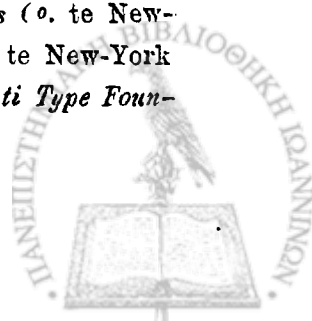
van uitgifte, de kosten en ten slotte nog de hoegrootheid van de oplaag afhankelijk zijn ¹⁾).

In het eerste opzicht heeft men echter vooraf met het verschil van smaak rekening te houden. Aan plattelandbewoners bevalt gewoonlijk een groot blad niet, het is hun niet behendig genoeg, en de overvloed van lectuur doet hen versted staan en brengt hen in verwarring. Een klein handig blaadje, dat gemakkelijk te overzien is, is meer van hun gading. Aan den anderen kant nemen zij minder fijn papier voor lief en stellen geen hooge eischen ten opzichte van de zuiverheid van den druk.

Hoe grooter de letters, des te meer naar den smaak van iemand, die alleen op Zondag leest. Ook menschen met zwakke oogen, oude heeren en dames zullen zich moeilijk kunnen gewennen aan den kleinen druk der Engelsche bladen. Daarentegen verlangt een voor naam publiek ook een fatsoenlijk uiterlijk voor zijn courant. Het blad moet er van buiten zoo uitzien, dat het niet in strijd is met den *genius loci*, dus het moet een courant zijn, die in het salon kan leggen, geheel anders dan een bierhuisblaadje, dat zich nimmer mag schamen over zijn aanraking met artikelen uit de keuken; kortom, het uitwendige voorkomen van een blad moet zich naar het publiek richten.

De regeling en verdeeling van de leesstof staan in nauwe betrek-

¹⁾ Wij laten hier volgen een lijst van fabrieken, die kleine zoowel als groote snelpersen vervaardigen: *König und Bauer* te Oberzell bij Würzburg, *C. Hummel* te Berlijn, *Albert und Co.* te Frankenthal (in Nederland vertegenwoordigd door Gebr. Belinfante, te 's Gravenhage), *Andreas Hamm* te Frankenthal, *Bohn, Faszbender und Herber* te Würzburg, *Klein, Forst und Bohn Nachfolger* te Johannisberg aan den Rijn, *Maschinenfabrik Augsburg* te Augsburg (vertegenw. A. W. Sijthoff, te Leiden), *Aichele und Bachmann* te Berlijn, *Maschinenfabrik Worms* te Worms, *G. Sigl* te Berlijn en Weenen, *M. Löser (L. Kaiser)* te Weenen, *Anger und Söhne* te Weenen, *J. G. A. Eickhoff* te Kopenhagen, *H. Marinoni* te Parijs (vertegenw. P. van Dijk, te Amsterdam), *Alauzet fils* te Parijs, *Heuse et Co.* te Parijs, *Maulde et Wibart* te Parijs, *H. Julien* te Brussel (vertegenw. N. Tetterode, te Amsterdam), *Uytterelst* te Brussel (vertegenw. P. van Dijk, te Amsterdam), *Harrila and sons* te Londen, Machinefabriek van den *Times* te Londen, *Victory Printing and Folding Machine Manufacturing Co.* te Liverpool, *Hopkinson and Co.* te Londen, *Conisbee and Smale* te Londen, *R. Hoe and Company* te New-York, *Bullock Printing Press Co.* te New-York, *C. Potter junior and Co.* te New-York, *Degener and Weiler* te New-York (vertegenw. N. Tetterode, te Amsterdam), Machinefabriek der *Cincinnati Type Foundry* te Cincinnati.

king tot dit uitwendig voorkomen der courant. Maar deze beide zaken behooren niet meer bij het drukken, zij raken de bemoeienissen der redactie, en wel in dier voege dat zij als de brug tusschen drukkerij en redactie kunnen worden beschouwd. De redacteur moet zorgen voor de regeling en verdeeling der stof, de zetter voor de plaatsing; de eerste gaat hierbij echter niet uitsluitend volgens redactioneële beginselen te werk, maar houdt ook rekening met een behagelijk voorkomen van de courant.

Ook hierbij kan geen vaste leiddraad worden aangenomen. Fraai is, wat bevalt. Maar niet aan ieder bevalt hetzelfde. Een rustige, gelijkmatige gang in het schrift is over het algemeen aangenamer voor het oog dan een vaak afgebroken zin; maar een kortademig lezer, vooral iemand die niet veel achtereen leest, zal zich onverschillig van zulk een blad afwenden en naar een ander grijpen, waarin door afbreking met lijntjes, nieuwe opschriften, enz. natuurlijke rustpunten worden aangeboden. Voor een ontwikkeld publiek, voor geleerden en industriëelen, kan men in een blad gerust lange artikels geven, maar voor een volksblad zijn aanbevelenswaard korte berichten met veel hoofden, tusschenbeiden vette letters, of elke eerste regel van een nieuw bericht met gespatiëerde letters, over het algemeen zooveel mogelijk afwisseling, zoowel in den inhoud als in den druk. Een volksblad, volgens die regels ingericht, zal zeker veel overeenkomst hebben met een spijkskaart, waarop elke soort van spijs duidelijk met groote letters is aangeduid. Maar al mocht dat gemakkelijk overzicht ook minder bevorderlijk zijn om ontwikkelde lezers tot de lectuur uit te lokken, men behoeft dit kleine offer aan den volkssmaak niet te betreuren.

Wij hebben reeds opgemerkt, dat men bij een hooger beschaafd publiek zijn toevlucht niet tot dergelijke kleine kunstgrepen behoeft te nemen. Integendeel, een ontwikkeld lezer houdt er niet van zijn neus elk oogenblik tegen een bijzonder belangrijke passage te stooten. Voor hem behoeft men slechts in buitengewoon merkwaardige gevallen te onderstrepen. Hij spoort ook wel zonder vingerwijzing van den redacteur een kernachtige plaats op en kan ook wel zonder in het ooglopend gedrukte opschriften (aanwijzingswoorden of -zinnen) datgene vinden, wat overeenkomt met zijn bepaalden smaak en zijn bijzondere behoefte. Een korte inhoudsopgaaf aan het hoofd van een blad mag echter ook voor het meest scherpzinnig publiek

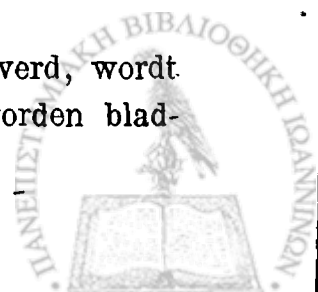

geen kwaad. Voor groote tijdschriften, weekbladen of maandelijksche revues is een register zeker een bepaalde behoefte.

Onder het uiterlijk der courant rekenen wij ook de typographische uitvoering, die netheid en nauwkeurigheid tot eischen stelt; drukfouten moeten zoo min mogelijk voorkomen. Het zuiveren daarvan is een tijdroovend werk, en bij groote couranten is één corrector hiervoor niet voldoende. Bij couranten, die op een vreemde drukkerij worden vervaardigd, zorgt de drukkerij alleen voor de eerste of lettercorrectie; bij deze wordt het zetsel slechts overgelezen en eischt dan meestal nog een tweede verbetering, de zoogenaamde revisie. De revisor wordt in het hier bedoelde geval door de directie der courant aangesteld, en het is zijn taak om stijl- of taalfouten op te sporen. Dikwijls is deze taak met die van verantwoordelijk redacteur verbonden; in dat geval rust op hem ook de plicht om feilen in de redactie weg te nemen, alsmede misvattingen ten opzichte van de strekking van het blad, van de wetten, enz. Hieruit blijkt reeds, dat een goede revisie een zaak van veel gewicht is, want soms slaapt ook de goede Homerus, en het kan den bekwaamsten journalist overkomen, dat hij geschiedkundige tijdstippen met elkander verwart, dat hij Schiller in plaats van Shakespeare aanhaalt, dat hij namen van bergen en rivieren door elkaar haspelt en den „Mississippi” zich tot in de wolken laat verheffen, terwijl de „Chimborasso” zacht voortkabbelt.

Door de snelheid, waarmee een journalist moet werken, kan zulk een *lapsus calami* gemakkelijk plaats hebben; wil men rechtvaardig zijn, dan moet men daarvoor niet den schrijver maar den revisor, nachtreducteur of hoe de bedoelde persoon anders moge heeten, verantwoordelijk stellen. De journalist kan alleen instaan voor den zin en de denkbeelden van zijn opstel. Ook de vorm, waarin hij zijn gedachten kleedt, is uitsluitend zijn werk. Maar slechts bij weinig uitverkorenen is het oorspronkelijk stuk volkomen onberispelijk. Deze bijna onvermijdelijke feilen weg te nemen, de voorkomende vlekken uit te wischen, het stootende te effenen, is de zaak der personen, die tusschen de drukkerij en de redactie staan en de verantwoordelijkheid voor de zuiverheid van het zetsel hebben te dragen.

Wanneer het handschrift gezet is en van fouten gezuiverd, wordt het tot kolommen bijeengevoegd. Uit deze kolommen worden blad-

zijden gevormd. Deze handeling noemt men het „opmaken”, en hij, wiens taak het is uit de kolommen de met het formaat der courant overeenkomende bladzijden samen te stellen, heet de *metteur-en-pages*. Hij staat onmiddellijk onder den opzichter, het hoofd der drukkerij, maar is voor de redactie zelf van meer gewicht dan de technische directeur. Want uit den aard van zijn beroep volgt reeds, dat hij alle inspanning der redactie en der zettters te schande kan maken, indien hij bij het opmaken een misslag begaat. Indien de lezer midden in een opstel over het Oostersche vraagstuk eensklaps struikelt over een passage, die over canalísatie of over het slecht straatplaveisel handelt, dan heeft hij dat den *metteur-en-pages* te wijten, die bij het opmaken heeft misgetast, d. w. z. de kolommen heeft verwisseld of het zetsel van twee opstellen door elkander heeft laten loópen.

Dat door onoplettendheid bij de plaatsing van het zetsel berichten soms op een dwaze manier door elkaar gehaspeld kunnen worden, bewees nog onlangs een Londensch blad, waarin een recensie van een concert voorkomt en uitbundige lof wordt toegezwaaid aan een nieuwen tenorzanger. De critiek besluit aldus: Hij werd tot 3 jaar cellulair veroordeeld, zoodat de maatschappij geruimen tijd van zijn gezelschap zal verlost zijn. De lezer mag van zoo iets der redactie geen verwijt maken, de schuldige is alleen de *metteur-en-pages*, en indien de volgorde der bladzijden niet juist is, indien op bladzijde 1 bladzijde 3 volgt, dan is ook hieraan de redactie onschuldig en misschien ook de *metteur-en-pages*, maar valt de blaam op den drukker, die bij het plaatsen van de kolommen in de pers de vormen heeft verwisseld, d. w. z. verkeerd gerangschikt. Tot op het laatste oogenblik kan zulk een onheil plaats grijpen en het blad, waaraan redactie en zettters zoo hun best hebben gedaan, ziet het licht als een toonbeeld van de slordigheid van het drukkerspersoneel.

De drukker heeft evenwel slechts ééns gelegenheid om van het verzaken van zijn plicht blijk te geven. Hij kan slechts éénmaal verkeerd stellen, terwijl voor den *metteur-en-pages* honderdmaal de mogelijkheid bestaat, en hij dagelijks honderdmaal gevaar loopt een vergrijp tegen de typographische schoonheidswetten te begaan.

Één en hetzelfde zetsel in dezelfde volgorde kan een verschillend voorkomen hebben, al naarmate een bekwaam of een ongeschikt *metteur* de zaak heeft ter hand genomen.

Het zal een bekwaam *metteur* b. v. niet overkomen, dat hij den

slotregel van een opstel naar de volgende kolom moet overbrengen. Hij zal in zulk een geval steeds een middel vinden om het opstel met de kolom of met de bladzijde af te sluiten.

De *metteur-en-pages* is dus een voornaam persoon bij de fabricatie der courant. Hij bepaalt om zoo te zeggen, hoe het typographisch kleed moet zitten. Hij heeft echter nog een taak te vervullen, die hem gelegenheid geeft om zich nuttig te maken en al naar zijn geschiktheid tot zegen of vloek der redactie te worden.

De metteur is de levende vergaar- en verdeelbak voor het geheele handschrift. Al wat er gezet moet worden, gaat door zijn handen. Hij verzamelt de kopij van de verschillende afdeulingsredacteuren bijeen en verdeelt die weer tusschen de onder hem staande letterzetters. Het is evenwel niet voldoende om te weten, wat hij zoo al heeft ontvangen, de metteur moet ook op elk oogenblik weten, hoeveel en wat hem nog ontbreekt om het blad vol te krijgen.

Bejaarde journalisten zullen zich misschien nog het lang eind bindgaren herinneren, dat het attriboot van den metteur was. Daarmede mat hij het gereedgemaakte zetsel in de kolommen af, en indien het garen, dat de lengte had van alle kolommen van het blad te zamen, niet meer voldoende was, dan had hij reeds te veel zetsel, „het liep over”; bleef er echter nog een eindje bindgaren over, dan had hij te weinig en moest aan de redactie om meer kopij vragen. Dit primitief hulpmiddel is thans zeker reeds geheel uit de moderne couranten-drukkerijen verdwenen en door den zoogenaamden „spiegel” vervangen geworden.

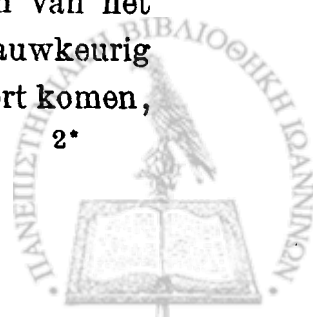
De spiegel is de rekening-courant van den inhoud van het blad. Hij is om zoo te zeggen het geweten van den metteur en stelt dezen in staat op elk oogenblik de balans op te maken. Deze spiegel is evenwel niets anders dan een vel papier, waarop in de eene rubriek het ontvangen handschrift volgens het aantal regels wordt vermeld, terwijl in de andere rubriek de vaste som van alle regels staat, waarvoor in het blad plaats is. Voor elk nummer wordt er een dezer gedrukte formulieren verbruikt. Onderstel b. v. een blad, dat dagelijks 20 kolommen, elk à 130 regels geeft. Na aftrek van gemiddeld 6 kolommen voor advertenties, blijven er 14 kolommen te vullen met manuscript. 14 kolommen van 130 regels maken 1820 regels, hieraf 120 voor het hoofd, blijft 1700 regels, waarvan de verdeeling over de kopij als in nevenstaand voorbeeld vastgesteld zou kunnen zijn.

Benoodigd		1700
Hoofdartikel	120	
Feuilleton	180	
Binnenland	400	
Kolonies	60	
Buitenland	150	
Kamerverslagen of gemeenteraads- zittingen	60	
Tooneel- of muziekuitvoeringen .	40	
Gemengd Nieuws	200	
Telegrammen	40	
Beursoverzicht	200	
Handelsberichten. — Scheepstij- dingen	150	
Financiële mededeelingen	60	
Weerkundige waarnemingen. — Vergaderingen	40	
Totaal	1700	

Wanneer de in te vullen cijfers in de kolom rechts ongeveer met de gedrukte cijfers overeenstemmen en het totaal er van sluit, dan is er juist zooveel kopij, als het blad noodig heeft, en dan heeft de redactie haar „schuldigheid” gedaan en kan heengaan. Dit lijkt nu wel heel gemakkelijk, maar doet toch bij den metteur een mate van bekwaamheid veronderstellen, die slechts weinig uitverkorenen inderdaad bezitten; de vaardigheid n.l. om van het manuscript het aantal gedrukte regels juist te berekenen, of eigenlijk om het te schatten. Hoe moeielijk dit is, kan reeds uit het verschil der handschriften opgemaakt worden. De reporter van het stadsnieuws kan b. v. op een briefkaart een heele kolom bergen, terwijl daarentegen de schrijver dezer regels voor dit opstelletje over den metteur minstens zes vel postpapier gebruikt heeft. Doch niet alleen het handschrift der verschillende schrijvers is uiteenlopend, ook het schrift van een zelfden redacteur; het verandert soms naar de stemming of de luim van den vervaardiger.

Onder den aandrang van den metteur, die op kopij wacht, werpt de een reusachtige letters op het papier, terwijl een ander juist de sierlijkste en kleinste lettertjes teekent, wanneer hij het meest wordt gejaagd. Dit alles moet de metteur in aanmerking nemen bij de schatting van het manuscript, indien zijn balans bij het opmaken van het zetsel zal uitkomen. Indien de balans van den spiegel nauwkeurig sluit, dan mag hij bij het overbrengen in de vormen niet tekort komen,

en hij mag evenmin zetsel overhouden, want dit overschot is in dit geval niets anders dan de som van zijn rekenfouten. Dat de metteur rekening moet houden met de dagelijksche aankomst van beurs-, markt-, weerberichten, enz., spreekt wel vanzelf. Een goed metteur doet echter meer; hij zorgt op de hoogte te zijn van alle staatkundige en maatschappelijke gebeurtenissen. Het is hem niet onbekend als de „Kamer” een belangrijke zitting heeft en hij zal dan zonder voorafgaande waarschuwing ruimte tot plaatsing van het bedoelde bericht openhouden. Hij weet ook om welken tijd de telegrammen druk aankomen en op welke oogenblikken er weinig telegrammen zijn te wachten, en zal zich bijtijds tegen gevaar van ophooping of gebrek aan kopij dekken. Zulk een juweeltje van een metteur mag zich tegenover de redactie wel eenige vrijheden veroorloven. Hij zal b. v. den talmende, die gewoon is zijn taak eerst op het laatste oogenblik aan te pakken, aansporen; den ijver van den al te vlijtigen redacteur voor het plaatselijk nieuws, die de courant met stadstijdingen dreigt te overstroomden, zal hij trachten te matigen, en indien zijn vermaningen aan zulk een gevaarlijken medewerker niets helpen, dan durft hij het wel te wagen om een opstel, dat hem toelijkt het goede te willen overdrijven, zonder het naar de zetterij te zenden, onder bevestiging van hoogachting voorloopig ter zijde te leggen. Hij doet dit wel op eigen verantwoordelijkheid, maar de uitslag zal altoos ten zijnen gunste spreken, hij zal steeds gelijk krijgen. Kortom, een goed *metteur-en-pages* is niet slechts een halve redacteur, hij is vaak wel een heele. Hij staat met zijn eenen voet in de drukkerij, met den anderen in de redactiekamer, en is geroepen de schakel tusschen beide te vormen.

Als voorbeeld hiervan kunnen wij niet nalaten een aardig voorval mee te deelen dat eenige jaren geleden in Engeland plaats vond. Op zekeren avond, juist op het oogenblik dat de *Leicester Herald* afgedrukt zou worden, was de geheele drukkerij des heeren Phillips in rep en roer, daar de metteur Harris het ongeluk of de onhandigheid had een geheele kolom dier courant in pastei te laten vallen, zoodat het nummer niet afgedrukt kon worden. Wat nu te doen? Daar er geen tijd meer was om die geheele kolom opnieuw te laten zetten, moest Harris tusschen twee lastige dingen kiezen, of de courant niet op het gewone uur, maar den volgenden dag uit te geven, of de courant te laten drukken zooals de vorm daar lag, met een onbedrukte

kolom en met vermelding van het gebeurde. Deed hij het eerste, dan liep men gevaar van alle abonnés klachten te krijgen, koos hij het laatste middel, dan stond hij aan het gevaar bloot zijn drukkerij in miscrediet te brengen, daar het ongeluk alleen aan zijn verregaande onhandigheid te wijten was. Goede raad was duur! — Op eens schoot hem een lumineus idée te binnen: hij gaf order aan de zettters om die in pastei gevallen kolom zoo spoedig mogelijk vol te zetten met de letters die hun maar het eerst in de handen kwamen. De letters mochten vallen hoe zij wilden, 't deed er niet toe, de hoofdzaak was dat de kolom gevuld werd, de courant afgedrukt en op den gewonen tijd verzonden kon worden. Zoo gezegd, zoo gedaan. De kolom werd met eenige duizende letters volgezet en de abonnés, die door dezen kunstgreep hun courant op den gewonen tijd ontvingen, lazen het bericht dat, juist toen de courant gedrukt zou worden, een hoogst gewichtige tijding uit Holland ontvangen werd, die in de 3de kolom (met deze was het ongeluk gebeurd) in den oorspronkelijken tekst meegedeeld werd, daar er geen tijd was haar in het Engelsch te vertalen, en de redactie het hoogst belangrijke bericht niet aan de lezers der courant onthouden wilde. Dit bericht werd door iederen abonné gelezen, maar niemand deed moeite dat zoogenaamde Hollandsch te vertalen, daar de redactie beloofde zoo spoedig de ruimte in het blad zulks toeliet, een vertaling te zullen laten volgen. Het spreekt wel van zelf dat deze nooit of te nimmer in de courant opgenomen werd. Niemand der lezers scheen zich over die „hoogstbelangrijke tijding” te bekommeren, niemand althans vroeg naar de beloofde vertaling en Harris had dit voorval misschien reeds geheel vergeten, toen een paar jaar later door de redactie van den *Herald* een brief ontvangen werd van een predikant uit een der dorpen van Derbyshire, waarin deze schreef, dat hij reeds sedert geruimen tijd al zijn vrije uren besteed had om met behulp van een paar goede woordenboeken dat Hollandsche bericht te vertalen. Daar hij evenwel *geen* der woorden vinden kon, verzocht hij beleefd of de redactie eindelijk haar belofte wilde nakomen en een vertaling in haar courant plaatsen. Wat de redactie hierop antwoordde en wat er verder is geschied, wordt door de historie niet vermeld.

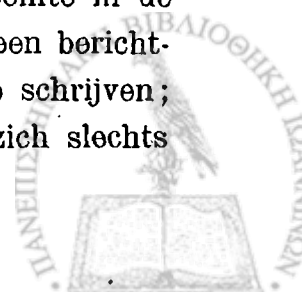
II.

De Redactie en haar werkzaamheden.

De Hoofdredacteur.

Men kan den hoofdredacteur met een veldheer vergelijken, of met een scheepskapitein, of met een stuurman, of met een eersten minister, of met een heerscher, of met den conducteur van een locomotief, enz.; vergelijking is in dit geval nog moeilijker dan in elk ander. In werkelijkheid heeft de hoofdredacteur iets van deze allen en vereenigt in zijn persoon alle deugden van het heerschen, bevelvoeren en leiden. In één voornaam punt onderscheidt hij zich echter van alle bovengenoemde functionarissen. Hij doet afstand van alle uiterlijke kentekenen van zijn positie en bepaalt er zich toe, in het bewustzijn van zijn eigen beteekenis, om in stilte te heerschen. Het is al aanstonds een slecht hoofdredacteur, die voor het dagelijksch redactiewerk onontbeerlijk is. Wel moet hij in alle bijzonderheden zijn ingewijd. Hij moet op de hoogte zijn van de technische verrichtingen, van de wijze van administratie en moet elk oogenblik onverschillig welke leemte in de redactie kunnen aanvullen, hetzij om in den dienst van een berichtgever te voorzien, of om de dagelijksche hoofdartikels te schrijven; maar met zulke buitengewone werkzaamheden mag hij zich slechts

inlaten, wanneer de nood aan den man is. Onder gewone omstandigheden moet het raderwerk der courant *self acting* zijn. De machine moet vanzelf kunnen loopen, zonder dat de hulp van den hoofdredacteur noodig is om dagelijks het uurwerk op te winden of het vliegwiel in beweging te brengen. De hoofdredacteur is de fabrikant, naar wiens aanwijzing de machine is vervaardigd en die dus in staat zal zijn om op elk tijdstip een nieuw, even volmaakt redactie-raderwerk in elkaar te zetten. Wanneer het raderwerk evenwel eenmaal aan den gang is, dan bepaalt de taak van den hoofdredacteur zich tot het toezicht en de instandhouding. Hij zoekt de gebreken te herstellen, de wrijving weg te nemen, zorgt dat er geen gebrek aan bouwstoffen is, enz. Zijn werkzaamheid is derhalve in de eerste plaats organiseerend. Maar dit is alleen niet voldoende, hij moet ook scheppende kracht bezitten, hij moet denkbeelden hebben en zijn gedachten en plannen moeten verder reiken dan de behoefte van den dag. Zijn blik moet steeds vooruit gericht zijn; terwijl de diplomaten nog ijverig aan het vredesverdrag werken, terwijl de geheele wereld zich vleit met hoop op vrede, moet de hoofdredacteur weten, dat de diplomatieke bemoeiingen tevergeefs zijn, moet hij voor den oorlog uitgerust zijn. Zijn oorlogscorrespondenten zijn reisvaardig en een deskundig redacteur is reeds aangewezen, lang voordat de eerste legerafdeeling zich in beweging stelt.

De briefwisseling met de schrijvers en met de medewerkers van buiten behoort ook tot zijn taak en waar dit kan, is hem voor het voeren der correspondentie een redactiesecretaris toegevoegd. Maar zelfs in dit geval is hij nog niet vrij van schrijven, want sommige auteurs zijn gesteld op eigenhandig geschreven brieven, nog daargelaten, dat elke redactie relaties van den allervertrouwlijksten aard bezit, die de redactiesecretaris niet eens mag weten. Men behoeft daarbij niet aan geheimen te denken, die compromitterend voor het blad zijn. De naam van een medewerker, de herkomst van de een of andere gewichtige tijding, een vraag van partij-tactiek, dit alles kan onder sommige omstandigheden een redactiegeheim worden, dat zoo streng mogelijk moet bewaard blijven, waarover stilzwijgendheid zelfs tegenover het redactiepersoneel moet gehandhaafd worden. Juist voor kwesties van neteligen aard is de hoofdredacteur de geschikte bemiddelaar, daar in zijn hand alle draden samenloopen, en slechts hij de macht bezit de verstrekkende verplichtingen voor het blad op zich

te nemen. Dit wil zeggen, hij behoort de uitgebreidste volmacht te bezitten, om bij alle vragen betreffende de onderneming de laatste en hoogste instantie te kunnen zijn. Waar tevens een uitgever of eigenaar als superieur heerscht, daar is het met 't rijk van den hoofdredacteur gedaan. Hij heeft dan slechts den titel zonder de macht en is eigenlijk een soort van bureau-directeur, iemand, die de courant samenstelt.

Uit het eerste oogpunt beschouwd, verdient het dus aanbeveling dat de uitgever, eigenaar en hoofdredacteur één en dezelfde persoon is. Want het onbeperkte recht van beschikking vergoedt veel leemten in de begaafdheid van den leider van een dagblad, en men leert veel vlugger, wanneer men het leergeld uit zijn eigen zak moet betalen.

Het behoeft geen betoog, dat de zedelijke en verstandelijke vereischten voor een hoofdredacteur van tamelijk veel beteekenis zijn. Hij moet tegelijkertijd geleerde en man van de wereld zijn, hij moet met de beste kringen in aanraking komen zonder evenwel in maatschappelijke vormen op te gaan. Zijn huis moet voor iedereen open staan, geleerden en kunstenaars moet hij om zich heen vereenigen, maar hij mag volstrekt niet tot een of andere plaatselijke kliek vervallen. Hij moet ook in het maatschappelijk leven boven de partijen staan. Hij moet een man van zaken zijn zonder de allures van dien, een vaardig administrateur zonder onaangename pedanterie. Hij moet met zijn middelen weten huis te houden, maar toch moet hij er voor bekend staan, dat hij vorstelijk weet te beloonen. Hij moet een dubbeltje vaak omkeeren, maar wanneer hij eenmaal tot een uitgaaf heeft besloten, dan moet hij met rijksdaalders omspringen, alsof het centen waren. Nijd en afgunst maken hem ongeschikt voor leider der redactie, want een zijner gewichtigste plichten is het opsporen en aanmoedigen van nieuwe talenten. Hij moet steeds op den bloei van zijn blad ook voor het vervolg bedacht zijn; al zijn de uitkomsten nog zoo schitterend, al vindt het blad nog zoo groote waardeering, de hoofdredacteur mag nimmer voldaan zijn. Hij moet trachten nog telkens verbeteringen aan te brengen. Daarentegen mag hij van zijn onvoldaanheid slechts zelden tegenover de redactie laten blijken. Lof is een veel krachtiger spoorslag dan blaam. Slechts in het uiterste geval mag dit laatste middel aangegrepen worden, maar dan moet de vermaning treffen als de bliksem, verlichtende en zuiverende. Zelfverloochening, minachting voor uiterlijken glans, afkeer van het jacht maken op eerbewijzingen en onderscheidingen, liefde voor het ideaal

en een goed oog voor de nooden van het practisch leven en nog veel andere dingen zijn de eigenschappen van den hoofdredacteur, zooals hij zijn moet. Het is waar, dat men uit zulk een juweel van een man evengoed een held of staatsman kan maken, maar niet elke minister en niet elke veldheer bezit de vereischte hoedanigheden voor hoofdredacteur, vooral niet de gave van schrijven. Wel komt het geval zelden voor, dat de generaal zich aan het hoofd van zijn regiment plaatst, maar wanneer de noodzakelijkheid gebiedt, moet de hoofdredacteur ook geschikt zijn om zijn wapen — de pen — te hanteeren, niet alleen evengoed als de geringste soldaat, maar beter dan de besten zijner ondergeschikten. Men moet het in en buiten de redactie dadelijk kunnen merken, dat een artikel door het hoofd zelf is geschreven. Belangrijker nog dan dit schrijverstalent is rijkdom van ideeën. Het onderhoud van den hoofdredacteur met zijn medewerkers moet steeds in journalistischen zin vruchtdragend op de laatsten werken, en dat niet alleen wanneer het hoofd onmiddellijk de strekking van een opstel voorschrijft, wanneer hij een artikel inspireert, maar ook bij alle bijeenkomsten, hetzij dit bepaalde redactie-conferenties of slechts toevallige gesprekken zijn. Een „Neurenberger trechter” of ezelsbrug voor aankomende hoofdredacteurs is er echter nog niet uitgevonden. Men moet de ideeën maar hebben om ze aan anderen te kunnen mededeelen. Een vruchtbare ingeving van het oogenblik was het waarschijnlijk, toen de uitgever van den *New-York Herald*, Mr. Benett, tot zijn medewerker Stanley, den later beroemd geworden reiziger door Afrika, zeide: „Go and find Livingstone”. Een even gelukkige gedachte van denzelfden Benett was het, toen hij de levensmiddelen bij verschillende handelaren op de gepleegde vervalschingen liet onderzoeken en den uitslag in zijn blad mededeelde. De invoering van afzonderlijke brieventreinen, de aanleg van bijzondere telegraaflijnen, dat alles zijn journalistische ideeën, die echter gemakkelijker worden verteld dan uitgedacht.

De Redactiestaf, de Correspondenten, Reporters, enz.

Achter den generalissimus der redactie staat onmiddellijk een leger van soldaten, of zoo men liever wil, van officieren. Onderscheid van

rang bestaat er eigenlijk in den redactiestaf niet. De leden zijn allen van dezelfde beteekenis, de staatkundige redacteuren zoowel als de plaatselijke berichtgevers. Het salaris is wel verschillend, maar dat richt zich niet naar eenige hoogte van rang, doch uitsluitend naar vraag en aanbod. Een goed aanbrenger van plaatselijke nieuwtjes wordt soms meer gewaardeerd en beter betaald dan de beste schrijver van hoofdartikelen, maar wanneer bekwame staatkundige pennen schaarsch zijn, kan ook een politiek of staathuishoudkundig journalist hooge eischen stellen. Het publiek is voor deze vragen de hoogste instantie. Wat men met graagte leest, wordt ook ruim betaald, hetzij dan een politieke beschouwing, een tooneelcritiek of een marktbericht. Belangrijk zijn al deze afdeelingen en daarom hebben alle redacteuren aanspraak op dezelfde beteekenis. De redacteuren der afdeelingen kunnen wel als hoofdofficieren van den redactiestaf beschouwd worden. Het aantal van zulke departementshoofden staat natuurlijk in nauw verband met de inrichting van het blad. In den regel zijn alleen de hoofdafdeelingen bezet, vooral het politiek, het plaatselijk en staathuishoudkundig gedeelte. Wanneer de geheele redactie uit twee krachten bestaat, is deze verdeeling in drieën niet eens vol te houden, en wanneer het hoofd tevens de eenige werkkraft is, dan komt de heilige drievuldigheid tot eere, dan zorgt de hoofdredacteur, behalve voor het staatkundig overzicht ook voor de plaatselijke en marktberichten. In een welingericht bureau worden weer de bovengenoemde afdeelingen in onderafdeelingen verdeeld. Het staatkundig gedeelte krijgt een redacteur voor het buitenland en een voor het binnenland; in het staathuishoudkundig gedeelte worden de handels- en marktberichten van het beurs- en financiëel departement gescheiden en ontvangen hun onderchefs. De plaatselijke redacteur voert dan zelfstandig bevel over een legertje van medewerkers; onder hem staat een redacteur voor de rechtszaken, een referent voor het tooneel, een of meer politiereporters, enz. Dan heeft ook het feuilleton zijn eigen redacteur, die bij overdracht van werkkring in plaats van den hoofdredacteur de correspondentie met de schrijvers voert, en indien hij niet op eigen gezag keuze mag doen uit de voorhanden manuscripten, in elk geval als voorproever van den hoofdredacteur vooraf de feuilletonkopij moet lezen.

Wij hebben overigens hierboven niet alle afdeelingsredacteuren kunnen noemen, omdat elk afzonderlijk terrein, waarop een courant zich be-

weegt, een anderen afdeulingsredacteur noodig maakt. Bladen met natuurwetenschappelijke of landhuishoudkundige bijlagen, alsook die, welke in 't bijzonder de belangen van handel of industrie wenschen te behartigen, eischen een deskundige, zoo ook al niet als vast redacteur, dan toch ten minste als redactieconsulent. De redacteurs voor de kamer- en gemeenteraadsverslagen daarentegen behooren noodzakelijkerwijs tot het redactieverband; soms hebben deze weer hun eigen staf van vaste stenografen.

Ook het bureaupersoneel is nog niet volledig vermeld. Er ontbreekt nog een belangrijke persoonlijkheid, de „verantwoordelijke”, die het allerbest het beroep van nachtedacteur en revisor kan vervullen, omdat hij voor alles verantwoordelijk is en alles moet lezen. Dat de tooneel-recensent, dien koning Filip en markies Posa even erg vreezen, niet de minste is, spreekt wel vanzelf. Ook aan den redactiesecretaris komt hier een bescheiden plaatsje toe, evenals aan den man, die met vaardige hand op de beurs de koersen of op de veemarkt het aantal slacht- en melkbeesten aantekent.

De meeste couranten hebben in de voornaamste steden particuliere correspondenten, die haar op de hoogte houden van de staatkundige gebeurtenissen en de maatschappelijke voorvallen in de verschillende staten. De loopende nieuwtjes worden op elk uur van den dag zoowel als van den nacht door middel van de telegraaf overgeseind. Meestal worden zij gericht aan zekere centrale bureaux van informatie, aan verschillende agentschappen, die ze aan de dagbladen mededeelen bij wijze van abonnement. Sommige couranten staan in directe verbinding met het telegraafkantoor door middel van een particuliere geleiding, die in haar bureaux uitkomt, waardoor zij veel kostbaren tijd winnen, vooral de avondbladen, die, te ongeveer vijf uur verschijnende, slechts een gedeelte der dagelijksche nieuwstijdingen kunnen opnemen en enkel het begin der kamerzittingen, wanneer deze gehouden worden.

Wat de gemengde berichten betreft, die voor de groote massa der lezers het aantrekkelijkst gedeelte van een courant vormen, zij worden aan de pers geleverd door de boven genoemde agentschappen, door het bureau van politie, en tegenwoordig voornamelijk door den reporter-dienst, een Engelsche instelling, sedert eenige jaren ingevoerd door de bladen, die zich hoofdzakelijk tot doel stellen het mededeelen van nieuwstijdingen, en die, door concurrentie geprikkeld, het maar

al te vaak tot de uiterste grens der waarschijnlijkheid, van het mogelijke drijven.

Bij onze overzeesche burenen is het gemengd nieuws altijd de voornaamste afdeeling der journalistiek geweest. Een geheel leger doet dag en nacht dienst om voedsel voor die gedrochten der Engelsche pers te zoeken, en kruist in hun belang onophoudelijk door de straten op de vangst naar nieuwtjes. Men ontmoet overal en op elk tijdstip van den dag die nieuwtjesspieters, die reporters, of om hun den naam te geven, waaronder zij populair zijn, deze *penny-a-liners*, schrijvers tegen een stuiver per regel. Men vindt hen aan de bureaux der hotels, aan de deur van zieke hooge personages, bij de wedrennen, bij de hanengevechten, aan den voet van het schavot, in alle vergaderingen, bij alle volksoploopen, van den eenen persoon naar den anderen gaande, steeds vragende, hun aantekeningen opschrijvende in een zakboekje, en zoo de menigte al te dicht is opeengedrongen en men de lastigen wegduwt, zich te weer stellende en zich plaats wetende te verschaffen door zich op hun hoedanigheid te beroepen en herhaaldelijk te kennen te geven, dat zij „*gentlemen* van de pers” zijn.

De reporters in Frankrijk, die niet voor hun collega's aan de overzijde van het Kanaal onderdoen, zijn voorzien van een kaart, afkomstig van de prefectuur van de politie, die hun onder sommige omstandigheden de uitoefening van hun beroep vergemakkelijkt. Er is eenige malen sprake van geweest om hun dit vrijbiljet te ontnemen, en misschien zal dit op een goeden dag ook wel gebeuren, want zij kunnen er zeer goed buiten. Wat hebben zij in de plaats daarvan nodig? Speurzin, vermetelheid en verbeeldingskracht, en deze drie eigenschappen ontbreken hun over het algemeen niet.

De *Berliner Wespen* staken onlangs op niet onaardige wijze den draak met sommige courantenberichtgevers, die uit alle bespottelijke nietigheden, welke op aanzienlijke personen of sensatieverwekkende voorvallen betrekking hebben, munt weten te slaan. Genoemd blad deed dat bij wijze van een gefingeerden brief van een zijner reporters, waarin o. a. het volgende voorkomt:

„..... Toen de trein stilhield, verliet de vorst (i. e. Bismarck) den wagen, met den rechtervoet het eerst. Dit duurde ongeveer een seconde. Toen deze verstreken was, stond hij met beide voeten op het perron. Hij droeg voor ditmaal een reismuts en deze niet over

den arm, of in de hand, of aan de horologieketting, maar op het hoofd, zooals gewone reizigers dit ook doen. Hij had een stok in de hand, niet een flesch Apollinariswater, ook geen reistasch. In 12 stappen legde hij den weg naar den salonwagen terug af. Wanneer deze omstandigheid door de in de couranten opgenomen berichten verzwegen wordt, dan is dit een bewijs voor de lichtvaardigheid, waarmee zelfs gewichtige zaken tegenover het publiek behandeld worden. Het waren twaalf stappen. Tien zouden een geringschatting, veertien overdrijving zijn geweest. Toen vervolgens de salonwagen aan het Werrastation gekomen was, stak de vorst geen sigaar, geen dorp, geen hooischuur, maar een pijp aan, las in een courant en wel elken regel van links naar rechts en het bedoelde artikel van boven naar onderen. Een bediende geleidde den hond des vorsten aan een koord. Over de lengte van dit touw in mijn volgenden meer uitvoerig. Of de hond zich „Tyras” of Tirass” schrijft, daarover kon ik tot mijn spijt niets stelligs te weten komen” enz. enz.

Laat ons over het reporterwezen nog een weinig bekende anecdote verhalen, die onlangs door de *Débats* werd medegedeeld aangaande J. J. Smith, bijgenaamd den koning der Amerikaansche reporters, en die eenige jaren geleden te New-York is gestorven. Het was bij gelegenheid van den lijkdienst van generaal Barker. Het gouvernement had Smith een poets willen spelen en had hem geen toegangskaart voor de plechtigheid verstrekt. Het mocht Smith gelukken door den schoorsteen in de zaal waar het lijk stond door te dringen en zich onder de omstanders te verschuilen. De geestelijke had zijn hoofdedksel op een of ander meubelstuk neergezet. In dezen hoed bevond zich een rol papier. Smith maakte er zich meester van en ontwaarde met vreugde, dat dit de rede was, die de predikant bij het graf zou houden. Toen de geestelijke de lijkrede wilde uitspreken, zocht hij om zijn rol papier en haar niet vindende, zag hij zich genoodzaakt een toespraak te improviseeren. Gedurende dien tusschentijd werd de courant in het licht gegeven, en zij bevatte den juisten en authentieken inhoud van de redevoering, die haar behendige reporter haar had doen bezorgen.

Behalve hun vaste correspondenten in de hoofdsteden der verschillende rijken, houden sommige bladen er nog een z.g. specialen op na. Dit redactielid moet altijd gereed staan om zich overal heen te begeven, waar belangrijke gebeurtenissen, vergaderingen enz. stof

tot eenigszins uitvoerige en de algemeene belangstelling wekkende artikelen kunnen opleveren. De reporter vermeldt alleen feiten, de speciale levert opstellen in onderhoudenden, soms schilderachtigen stijl en zijn artikelen verschijnen als „van onzen specialen correspondent”. Het spreekt van zelf, dat deze vertegenwoordigers der pers universeel ontwikkelde personen moeten zijn, die evengoed boeiende beschrijvingen kunnen leveren van een wedren, een spoorwegongeluk, een tentoonstelling, als van een vorstelijke begrafenis of standbeeldonthulling, enz.

Bij gebrek aan dergelijke gebeurtenissen, levert de „speciale” ook correspondenties over allerlei geïmproviseerde onderwerpen. Op welke zonderlinge wijze hij dan soms zijn kost verdient, daarvan kan de Australische journalist Thomas, medewerker aan een der voornaamste daar uitgegeven bladen, als een voorbeeld strekken. Hij liet zich te Melbourne aanstellen als ziekenoppasser in het gasthuis, alleen om het publiek op de hoogte te brengen — een Amerikaansch collega deed reeds voor jaren iets dergelijks — van het inwendig bestuur dier inrichting. Kort daarna werd hij knecht in de apotheek van een groote gevangenis aldaar, om binnen weinige weken de ergerlijke dingen, die daar geschieden, aan het licht te brengen. Hij liet zich 24 uren opsluiten in een der donkere cellen, en schreef in een zijner bladen een artikel over de gevoelens van een aldus gekerkerde. Vervolgens nam hij dienst op een schip, dat voor den koeliehandel gebruikt werd, om zijn lezers betrouwbare berichten te geven omtrent de schandelijkheden, bij deze nieuwe soort van slavenhandel gepleegd. Daarna koos hij zich een doel van anderen aard. Hij ging naar de Nieuwe Hebriden, om bij de daar wonende wilden handteekeningen (dat is te zeggen de voor niet-schrijvenden gebruikelijke drie kruisjes) te verzamelen onder een adres om inlijving van die eilanden bij Engeland. In het begin van 1884 vertrok hij als reporter met een expeditie naar Nieuw-Guinea.

Een bijzondere soort „speciale” is de oorlogscorrespondent, die vooral voor de eerste en toonaangevende bladen van veel beteekenis is. Niet voor 1849—50 treft men de beschrijving van veldslagen en krijgsoperaties door speciale voor dat doel afgezonden personen in de dagbladen aan. Sedert den Deenschen oorlog, beschreven door Dr. William Howard Russell, die als de premier der oorlogscorrespondenten beschouwd wordt, had *The Times* het veld bijna geheel voor zich, tot aan het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog in 1870, toen Archibald Forbes zich in de voorhoede plaatste en het was aan diens

uitstekende correspondenties dat *Daily News* zijn opkomst te danken heeft. Hij was o. a. ook tegenwoordig bij de overgave van Napoleon's degen; hij was het eerst binnen Parijs; hij schetste het eerst den waren toestand tijdens de Commune.

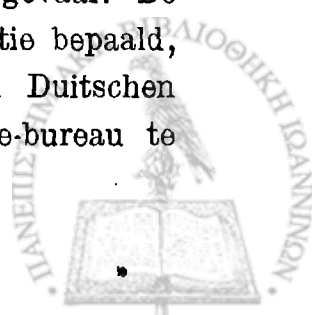
Een tweede correspondent, Labouchère, was te Parijs gedurende de belegering en hij was steeds alle correspondenten drie dagen voor. Hoe dat kwam? Wel, Jules Favre had de heeren van de pers verzocht hun brieven aan hem te zenden; hij zou er dan bijzondere zorg voor dragen, dat ze per ballon wegkwamen. Labouchère zond elken dag.... een ledigen brief aan *Daily News*, maar zijn eigenlijke correspondenties adresseerde hij aan een dame te Londen, die ze naar het bureau bracht. Door de „bijzondere zorg” van Favre kwamen de couranten-brieven geregeld drie dagen later dan de andere aan. Dat had Labouchère begrepen!

Archibald Forbes heeft onlangs (in het *English Illustr. Magazine*, April 1884) eenige mededeelingen gedaan uit zijn loopbaan als oorlogscorrespondent, waaraan wij een en ander ontleenen. Aangezien de oorlogscorrespondent veelal uit de parlaments-verslaggevers gerecruteerd wordt, volgt hieruit, dat een militaire opleiding geen bepaalde voorwaarde is om te kunnen voldoen aan de vereischten van een goed oorlogscorrespondent; maar wel zijn degelijke kennis van vreemde talen en een sterk lichaam daarvoor hoofdvereischten. Mr. Forbes is van meening dat een oorlogscorrespondent moet zijn een Mezzofanti wat de talen betreft, voorts in staat om overal op te rijden, zoowel op een giraffe als op een rat en eindelijk geheel verheven boven zulke nietigheden als honger, dorst, vermoeienis en slaap. Ieder oorlogscorrespondent van ondervinding, voegt hij er bij, moet eenige keeren gevangen zijn geweest. Hij zelf was als zoodanig gelogeed in Frankrijk, Spanje, Oostenrijk, Armenië en Bulgarije en kan uit dat oogpunt geen dezer landen aanbevelen. Mr. Forbes werd in 1878 afgeschilderd als een man met een ijzeren gestel en zenuwen van staal, maar hij zelf verklaart, „als ik nooit oorlogscorrespondent geweest was, zou ik op mijn vijf-en-veertigjarigen leeftijd van beter conditie zijn; mijn zenuwen zijn weg en van mijn lichaamskracht heb ik nog slechts de heuchenis”. Hij mag zich evenwel nog gelukkig prijzen dat hij in leven is, want iets verder schrijft hij: „Ik kan niet zeggen hoe dikwijls ik in 't vuur ben geweest. Een correspondent die in de achterhoede blijft krijgt niets te zien. Wat mij betreft, ik heb de voorhoede altijd de veiligste

plaats gevonden. Dat ik het wel eens warm heb gehad, dat spreekt; maar ik ben toch slechts tweemaal gewond geworden en nog maar licht, hoewel men mij eenmaal voor dood op straat heeft laten liggen, overgelaten aan het Parijsche grauw."

Andere vermaarde oorlogscorrespondenten troffen het nog slechter. Mr. Ogle, een *Times*-correspondent, werd door een Turk doodgeschoten; Mr. Mac Gahan, van *Daily News*, stierf aan de typhus te Constantinopel en Mr. O'Donovan, die ook in dienst van *Daily News* was, ging in November 1883 naar Soedan, maar keerde nooit terug. Daarentegen mag Engeland met trots wijzen op den arbeid van Cameron in den *Standard*, van Mackenzie Wallace in den *Times*, van Kolonel Colburne en Mr. Bennet Burleigh, die Mr. O'Kelly (den schrijver van het avontuurlijk verhaal, dat onlangs onder den titel *With Hicks Pasha in the Soudan* het licht zag) als correspondent van *Daily News* in Soedan opvolgden en anderen, die roem geogst hebben op dit gebied van ondernemingszucht. Ook anderen dan Engelsen hebben zich op dit gebied naam gemaakt. Van de Deutsche oorlogscorrespondenten o. a. verdienen genoemd te worden Arnold Wellmer en A. Mels, die gedurende den veldtocht van 1870/71, de eerste voor de *Weener Neue Freie Presse* en de tweede voor *Daheim* zich in de voorhoede van het oprukkende Deutsche leger bevonden. Laatstgenoemde had zich reeds in 1866 bekend gemaakt als berichtgever van het Mainleger en door de beschrijving van zijn bezoeken aan Moltke, Falckenstein en andere groote Deutsche veldheeren. Als afgevaardigde van den *Times* zocht hij ook in 1870 Napoleon te Wilhelmshöhe op. Doch bovenal is het Hans Wachenhusen, die een reporterleven vol avonturen achter zich heeft. Op ruim twintigjarigen leeftijd maakte hij als berichtgever den Donau- en Krimoorlog mee, en werd, toen hij de tot ontzetting van Silistria uit Kalafat opmarcheerende troepen vooruitreisde, door Ismael-Pacha, den bevelhebber van Nikopoli, als vermeende Russische spion gevangen genomen en, ofschoon hij van twee Turksche ordonnancen vergezeld was, voor den kogel bestemd. Intusschen hadden de troepen tegenbevel ontvangen; de marsch ging over den Balkan, in plaats van langs den Donau. Wachenhusen verkeerde in het grootste levensgevaar. De voortdurend dronken Turk had reeds het uur der executie bepaald, toen een adjudant van Omer-Pacha aankwam en den Duitschen correspondent legitimeerde. Het Russische correspondentie-bureau te

Bucharest had intusschen reeds wereldkundig gemaakt, dat Wachenhusen op bevel van Ismael-Pacha gefusileerd was geworden. Wij zouden te ver afdwalen, indien wij dezen onvermoeiden toerist-correspondent op al zijn tochten wilden volgen. Wachenhusen was alleen in Afrika vijfmaal, in Azië tweemaal, voorts heeft hij Spanje, Portugal en Frankrijk bereisd en vertegenwoordigde hij bij elken oorlog de groote Duitsche couranten. Nadat hij vier maanden lang onder de fellahs in Egypte verkeerd had, waaraan de bekende schetsen *Vom armen egyp-tischen Mann* haar oorsprong hebben te danken, riep de Fransch-Duitsche oorlog hem weer op zijn post als oorlogscorrespondent voor de *Kölnische Zeitung*.

Een andere, geheel bijzondere tak van het reporterwezen, het z. g. interviewen dankt zijn oorsprong aan en vindt zijn reden van bestaan in een eigenaardigen trek van het Amerikaansche volkskarakter, n.l. de algemeene nieuwsgierigheid naar de bijzonderheden van het private leven en de denkbeelden van openbare personen. In Amerika wordt elk openbaar persoon beschouwd als publiek eigendom, en ieder die een bezoek brengt aan de Nieuwe Wereld en op de een of andere wijze naam gemaakt heeft, wordt in de getuigenbank geplaatst, dikwijls vóór hij een voet aan wal gezet heeft. Hoe denkt hij over het vrijhandelstelsel? Welke meening heeft hij van de Amerikaansche instellingen? Wat is het doel van zijn komst? en honderd andere vragen worden hem voorgelegd door een weetgierig reporter, in dienst van een nieuwsgierig publiek.

Over de waarde van dit systeem, dat in Engeland ook vrij algemeen toegepast wordt, loopen de meeningen nogal uiteen. Herbert Spencer noemt het interviewen een inbreuk op de persoonlijke vrijheid; de Engelsche schrijver Wendell Holmes kenschetst de interviewer als een product van overbeschaving, dat voor de levenden doet wat de aanspreker voor de dooden verricht, en stelt voor dat hij een kenteeken zal dragen evenals de oorlogscorrespondent. Daarentegen zijn er ook andere personen van naam, die zich omtrent dit stelsel gunstig hebben uitgelaten als zijnde bevorderlijk voor de algemeene verspreiding van denkbeelden over maatschappelijke instellingen en van de bijzondere meeningen van mannen van beteekenis.

Behalve in Engeland is het interviewen in Europa nog niet de vaste werkzaamheid van bepaalde personen geworden. De diplomaten en staatslieden van het vasteland zijn te gesloten en laten te weinig los,

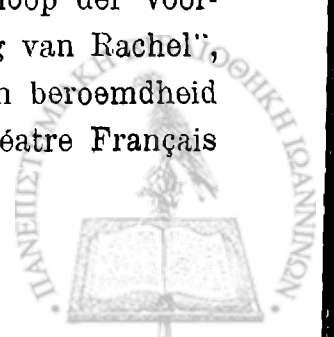

dan dat het interviewen hier vooralsnog in zwang zou kunnen komen. Misschien verandert dit mettertijd en dan zal ook elke welingerichte redactie haar interviewer hebben.

Een ander product van buitenlandschen oorsprong heeft bij ons in de journalistiek geheel en al burgerrecht verkregen, n.l. het *feuilleton*, een rubriek, die in de laatste jaren in bijna elke courant een aanzienlijke plaats inneemt. Gewoonlijk verstaat men onder *feuilleton* alles wat onder de lijn, aan den voet van de eerste en volgende bladzijde voorkomt, welk gedeelte de Franschman de *rez-de-chaussee* der courant noemt, onverschillig wat in deze rubriek verhandeld wordt. De eigenlijke en oorspronkelijke beteekenis van het woord *feuilleton*, of liever van de *feuilletonistische* schrijfwijze wordt hierbij echter lang niet altijd in 't oog gehouden. De kunst om een *feuilleton* te schrijven, zooals de Fransche meesters der *causerie* dit verstaan, is slechts weinigen gegeven. Deze kunst toch kan moeielijk aangeleerd worden, want wie er van nature geen talent voor bezit en zich moet inspannen om in *causeriestijl* te schrijven, brengt ongeveer denzelfden indruk teweeg als een oude *coquette*, die de jonkvrouwelijke naiviteit wil nabootsen.

De vader van het dagblad-*feuilleton* is Jules Janin, de koning der critiek, zooals hij door zijn bewonderaars en zelfs door zijn vijanden genoemd werd. In hem zien wij het volmaakte type van den dramaturgischen *feuilleton*schrijver, den *lundiste*, aldus geheeten omdat de tooneelbeschouwingen in Frankrijk altijd 's Maandagsmorgens in 't licht verschijnen. Een zijner beroemdste *feuilletons* is dat over Rachel. De jeugdige tooneelspeelster had reeds zesmaal de Camilla in Corneille's *Horace* gespeeld, zonder dat iemand bijzonder veel acht op haar sloeg. Jules Janin, die op zekeren warmen Augustusavond met zijn tijd geen weg wist, slenterde naar het Théâtre Français en nam geuwend zijn plaats in. Maar hoe veranderden zijn gelaatstrekken, toen de jeugdige debutante optrad. Hij werd meegesleept en in geestdrift gebracht; hij begreep dat hier een talent van den eersten rang school; hij waardeerde wat geheel Parijs in zijn hoogheid geminacht of over 't hoofd gezien had. Vol opgewondenheid spoedde hij zich na afloop der voorstelling naar zijn woning en schreef daar „de ontdekking van Rachel”, een *feuilleton*, dat de onbekende aankomeling tot een beroemdheid maakte. Den daaropvolgenden dag was er in het Théâtre Français

geen plaatsje onbezet. Van 20 Aug. tot 31 Dec. 1838 speelde Rachel in 't geheel 40 maal en deze 40 voorstellingen brachten 167,755 frs. op, dus elke voorstelling gemiddeld 4193 frs. De gemiddelde recette der zes voorstellingen (vóór de critiek) bedroeg 511 frs. Janin was beurtelings aan het *Journal des Débats*, den *Figaro* en de *Quotidienne* als feuilletonist werkzaam.

Een ander beroemd feuilletonschrijver is Alphonse Karr, die zich vooral naam gemaakt heeft met zijn *Guêpes*, waarin hij eenigermate de mentor van zijn tijd speelt: hij neemt de verdrukte onschuld in bescherming en redt de miskende genieën. Daarbij drijft hij de aan het echte feuilleton eigen subjectiviteit zoover, dat hij meermalen zijn eigen persoon tot het middelpunt der voorstelling maakt. Hij onderhoudt heden ten dage nog steeds de Parijzenaars met zijn intiemste levenservaringen, en wat hij vertelt draagt er natuurlijk toe bij zijn persoon een verhoogd relief te schenken. Nu eens bericht hij, hoe hem aan 't strand van Etretat de vloed verrast, dan weer verkondigt hij dat een vertoornde blauwkous een aanslag op hem ondernomen heeft. Vandaag verneemt het verbaasde publiek, dat het den onverschrokken zwemmer gelukt is een reeds half verdronken kurassier te redden en morgen luistert het aandachtig naar het verhaal van een geheimzinnig liefdesavontuur. Hij verstaat het meesterlijk de nieuwsgierigheid der Parijzenaars telkens opnieuw bezig te houden.

Onder de Fransche letterkundigen van den tegenwoordigen tijd zijn nog een groot aantal meesters van het feuilleton. Wij noemen slechts: Fr. Sarcey, Nestor Roqueplan, Edm. About, Louis Ulbach, Theoph. Gautier, Paul de St. Victor, Henri Rochefort, Gust. Planche enz., van wie velen echte kabinetstukjes hebben geleverd. Wij moeten om het juiste begrip van het woord feuilleton duidelijk te maken nog even spreken van Albert Wolff van den *Figaro*. Deze toch munt uit in de zoogenaamde boulevard-causerie, dat aangename, onderhoudende kouten over het eerste het beste, dikwijls geheel oubeteekenende onderwerp; dat gracieuse en geestige coquetteeren, waarbij de vorm zoozeer boven den inhoud verheven is, dat de feuilletonist meestal zonder vooraf eenig plan te maken zijn gedachten den vrijen loop laat. Ernst Eckstein heeft deze methode eens in een *tableau chargé* gekenschetst. Hij schreef: „Hoe heet dat onuitputtelijk thema, dat in de kolommen der boulevard-pers onophoudelijk verwerkt, geglosseerd en gecommentarieerd wordt? Dat thema heet niets! Neem het eerste het beste nummer

van den *Figaro*, waarin de een of ander héros der presse littéraire vier kolommen gevuld heeft, zonder aan 't eind iets te hebben gezegd: voilà le grand rien! Doorblader de *Vie Parisienne* en lees de keurige opstelletjes, gij vindt wederom le grand rien in de meest geestige afwisseling. Kortom, het niets is het wezen van de echte Parijsche boulevard-causerie, de kern zelf is weinig meer dan klatergoud. Uit niets ontspint zich de bonte draad van het wisselende gedachtenspel, om niets hecht hij zijn bizar weefsel en tot niets valt het gehéele kunstwerk in elkaar, als de ontbindende adem van den ernst zich op honderd schreden afstands bemerken laat. Een Pharaotempel van speelkaarten: men stoot aan het tafelblad en de geheele heerlijkheid valt in duigen."

Deze karakteristiek is zeer overdreven, maar toch ligt er een greintje waarheid in opgesloten. De feuilletonschrijver van deze categorie spant niet zelden een dunnen, voor het bloote oog nauw zichtbaren draad koen door de luchtige ruimte der phantasie en behangt dien willekeurig met alle mogelijke versierselen. Hij weet bij het begin zijner causerie evenmin waarmee hij eindigen zal als de grootsteedsche flaneur, die zonder doel op de trottoirs slentert en het toeval plein pouvoir geeft. Het valt niet te ontkennen, dat zulk een heen en weer schommelen op den gedachten-oceaan zijn eigenaardige bekoring heeft. Het nuchtere verstand schudt bedenkelijk het hoofd, maar de groote menigte vraagt er niet naar of de strenge zederechter glimlacht dan wel het voorhoofd fronst. Als de feuilletonistische spelevaart slechts met eenige gratie van stapel loopt, als de sirenen, die om het schip van den overmoedigen zeiler zwemmen, maar nu en dan een welluidend motief doen hooren, dan wordt de rest over 't hoofd gezien, hoe ook de overmoed aan de eeuwige grondpijlers der logica moge schudden.

Bij gebrek aan het echte genre voor feuilleton heeft men reeds spoedig naar een plaatsvervanger omgezien en die gevonden in den roman. Deze heeft zich zoozeer meester gemaakt van de *rez-de-chaussee* der courant, dat men, vooral ten onzent en in Duitschland, het begrip dezer rubriek bijna vereenzelvigd heeft met het romanfeuilleton. Ook in dit opzicht hebben de Fransche bladen het voorbeeld gegeven. Omstreeks 1840 ruimden de *Presse*, de *Constitutionnel* en het *Journal des débats* een vaste plaats in voor de grand-seigneurs der Fransche belletrie. De *Trois Mousquetaires*, de *Comte de Monte-Christo*, de *Mystères de Paris* en andere sensatie-romans verschenen eerst in het feuilleton

der Parijsche bladen, en hiermede vangt de groote beteekenis van de *rez-de-chaussee* der courant aan. Het aantal abonnés hing bijna uitsluitend van de aantrekkingskracht van het romanfeuilleton af. Tegenwoordig is het in Frankrijk geheel op den achtergrond geraakt, terwijl het, zooals gezegd, ten onzent en in Duitschland meer dan ooit bloeit. De voorliefde van sommige lezers voor dit species van onderhoudende lectuur is voor menigeen onbegrijpelijk. Terecht heeft men de vraag gedaan hoe 't mogelijk is een kunstwerk, dat in zijn geheel een indruk beoogt teweeg te brengen, dag aan dag weken en maanden lang te verbrokkelen. Wat toch zou een auditorium wel zeggen, waarvoor men per avond een half bedrijf van de *Macbeth* of van den *Faust* zou willen opvoeren? Een wezenlijk onderscheid tusschen zulk een homoeopatisch tooneelgenot en het romanfeuilleton zal men moeielijk ontdekken. Hier zoowel als daar grijpt het verdrietelijke „wordt vervolgd” in de schoonste oogenblikken van de stemming der lezers in en brengt die „spanning” teweeg, welke aan het aesthetisch genot een eind maakt en er tegen indruischt. De belangstelling van vele dier lezers, die soms de lange romans in twee of meer bladen tegelijk bijhouden, kan onmogelijk voor hoogere letterkundige ontwikkeling getuigen. Er is hierbij gewoonlijk meer sprake van kitteling der zenuwen, terwijl er voor velen het kinderlijke vermaak van het oplossen van raadsels bij te pas komt. Een echte romanfeuilletonlezer houdt zich uren lang bezig met de vraag „wat er morgen wel komen zal” en als hij dan goed geraden heeft, wordt hij door een edele zelfvoldoening vervuld. Met het oog op deze omstandigheid is er een eigenaardig soort feuilletonroman ontstaan. De feuilletonroman (volstrekt niet hetzelfde begrip als romanfeuilleton) wordt vervaardigd naar de typo- en topographische toestanden van het blad en de fabrikant er van zorgt er voor dat een bijzonder hooge graad van „spanning” telkens dan voorkomt, als de beschikbare ruimte der courant een einde neemt. Zulke kunststukken behooren zooals van zelf spreekt niet meer tot de letterkunde.

Dat bij ons te lande slechts weinig degelijke auteurs hun romans voor het feuilleton beschikbaar stellen, mag men geen ongunstig teeken noemen en is misschien een bewijs van het deelen der hierboven ontwikkelde meening. Doch nu is men verplicht die ruimte met vertalingen van buitenlandsche producten op te vullen. Toch kan men onder de medewerkers onzer voornaamste bladen ook echte feuilleton-

isten opmerken, al staan hun causerieën of geestige brieven niet „onder de lijn”. Betreuren kan men het, dat in dezen het latere Fransche voorbeeld niet meer algemeen wordt nagestreefd en in practijk gebracht.

De redactiestaf, d. w. z. het geheel der tot den inwendigen dienst behorende medewerkers, bepaalt de hoedanigheid van het blad. Deze journalisten, die op geregelde tijden op het bureau aanwezig zijn, kunnen al naar de wijze van behandeling der stof het blad een deftig voorkomen geven; zij kunnen het geestig maken; maar in den regel bepaalt zich hun taak er toe om de stof, die hun langs bekende of onbekende kanalen gewordt en door vrijwillige of betaalde medewerkers wordt geleverd, in behoorlijke vormen te gieten. Het ruwe materiaal evenwel wordt door de medewerkers van buiten verstrekt, en van den rijkdom dezer hulporganen hangt de veelzijdigheid, de frischheid van de courant af. Dit is niet alleen van toepassing op de vast aangestelde correspondenten, maar op allen, die in schriftelijk verkeer met de redactie staan, op allen, die bijdragen leveren. Hoe grooter het aantal dezer medewerkers is, des te beter. Geen redactie moet er tegen opzien in verkeer te staan met hem, die volgens gezegde van Palmerston meer weet dan ieder afzonderlijk, n.l. met het publiek. Het is waar, de beslommeringen daaraan verbonden zijn niet gering. De mededeelingen van het publiek zijn vaak van langen adem, onduidelijk geschreven, zij laten het geval, waarover zij licht willen verspreiden, zorgvuldig liggen in plaats van den stier bij zijn horens te vatten en eenvoudig te vertellen: zoo of zoo laat is dit of dat gebeurd. Maar ook de heeren van het vak, die buiten de redactie staan, de vaste correspondenten, zijn niet altoos op de hoogte van de behoeften der redactie, en voor deze zoowel als voor het groote publiek, voor journalisten buiten den kantoordienst, en voor hen, die het willen worden, kan de een of andere vingerwijzing als richtsnoer voor hun in te zenden stukken van belang zijn. In de eerste plaats kan het niet genoeg worden aanbevolen om stukken, die tot plaatsing in een courant zijn bestemd, slechts op één zijde van het papier te schrijven. Dit is daarom noodzakelijk, omdat in den regel meer dan één zetter de kopij moet behandelen. Het manuscript moet dus in stukken kunnen worden gesneden. De mededeelingen moeten, zooals vanzelf spreekt, zoo duidelijk mogelijk en niet met bleeke inkt worden geschreven.

Potloodschrift is juist niet af te keuren, maar het potlood mag niet hard en het schrift moet flink zijn. Gebruik van droogzand is niet plezierig voor den zetter, want de zandkorreltjes vallen in de letterkasten, blijven aan de typen kleven en bederven onder den drukcylinder den afdruk van de letter, d. w. z. zij veroorzaken kwetsuren en maken het gedrukte onduidelijk. Vreemde woorden en eigennamen moeten vooral duidelijk zijn. Het onderstrepen van afzonderlijke woorden of zinnen late men maar liefst aan de redactie over, die in dit opzicht het best tusschen te veel en te weinig maat kan houden. Ook mag het geen kwaad, dat de inzender, al is zijn schrift nog zoo bekend bij de redactie, de kopij volgens gemaakte afspraak met zijn naam of paraaf voorziet. Deze voorzorgsmaatregel is aan te bevelen, al ware het slechts voor de berekening van het honorarium, daar men niet altoos kan verwachten, dat hij die de aantekeningen voor de honoraria boekt, het handschrift van elken correspondent of inzender kent. Bij gewichtige tijdingen en bij eerste inzendingen is onderteekening door den afzender natuurlijk volstrekt noodzakelijk. Wie voor het eerst aan eenige redactie schrijft, handelt goed met zich vooraf de aanbeveling van een bij de redactie bekenden persoon te verschaffen, want een voorzichtige redactie neemt geen berichten van onbekende correspondenten op. Een vermaning om leesbare handschriften te leveren werd onlangs in een buitenlandsch blad bij wijze van de volgende ernstige strafpredikatie aan het adres van de heeren schrijvers in het licht gezonden:

„Van tijd tot tijd is het noodig een vermaning tot de correspondenten der couranten te richten. Wel zijn hun de eischen reeds lang bekend, dat zij slechts op één kant, en vooral dat zij eigennamen en vreemde woorden duidelijk moeten schrijven en dergelijke meer. Maar telkens en telkens weer wordt er op deze voorschriften geen acht geslagen, daarom kan men ze hun niet vaak genoeg in het geheugen terugroepen. Getuigt het op zich zelf reeds van een groote laatzinnigheid om andere lieden met de ontcijfering van slecht schrift te belasten, en ook van grooten persoonlijken hoogmoed, indien men een onleesbare onderteekening bezigt, alsof iedereen behoort te weten, dat deze krullen en halen den naam van dezen of genen persoon beteekenen; een slecht handschrift is bovendien een groote onrechtvaardigheid tegenover een verdienstelijk beroep, namelijk tegenover de letterzetters. Wanneer deze, zooals op veel drukkerijen het geval

is, op stuk werken, dan is hun arbeid een gejaagde en ook zeer dikwijls een ongezonde. Een behoorlijke verdienste kunnen zij dan alleen krijgen, wanneer zij goed leesbare kopij voor zich hebben; hun loon wordt daarentegen zeer verminderd, als zij zich moeten afsloven met ontcijfering er van, vooral van eigennamen en hun onbekende vreemde woorden. Wel wordt het zetten van slechte handschriften afzonderlijk vergoed, maar waar is de grens tusschen goede en slechte kopij, en wie zal die trekken? Meestal de patroon. Nu zijn er veel nette en regelmatige handschriften, die toch moeilijk leesbaar zijn en waarvoor de zetter in weerwil daarvan toch geen vergoeding krijgt. Het is dus een maatschappelijke plicht, dien alle schrijvers moesten nakomen, om aan het op papier stellen van hun bijdragen voor de couranten de grootst mogelijke zorg te besteden, bovenal de vreemde woorden en eigennamen duidelijk te schrijven, want daardoor dragen zij er toe bij om de inkomsten en het lot van een achtenswaardigen stand te verbeteren. Indien wij hen op deze weinig in aanmerking genomen wordende zijde van de vraag opmerkzaam maken, zal deze onze vermaning, wij hopen het althans, in vruchtbaarder aarde vallen dan een vorige."

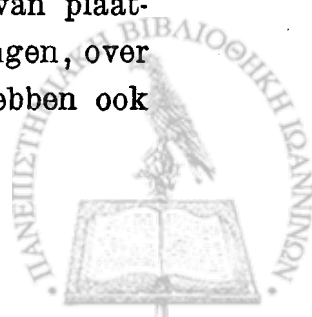
Op humoristische wijze heeft een Amerikaansch blad dezelfde denkbeelden in den vorm van raadgevingen van een zetter aan de schrijvers geuit. Deze raadgevingen luiden:

„Zoolang gij voor het schrijven iets anders dan pen en inkt kunt gebruiken, moet gij u wel wachten deze te bezigen. Het geschrevene kon licht te duidelijk zijn en zou derhalve de opmerkzaamheid van den redacteur en van den zetter niet voldoende boeien. Zijt gij evenwel door het toeval genoodzaakt om met pen en inkt te schrijven, laat dan vooral na om bij het omslaan van een blad van vloeipapier gebruik te maken; dit is reeds lang uit de mode. Indien gij een vlak veroorzaakt, moet gij u steeds van uw tong bedienen om die weg te nemen. Op deze wijze zal het u ook gelukken haar over een grootere uitgestrektheid en op gelijkmatige wijze te verspreiden. Een scherpzinnig zetter gevoelt zich nooit meer geveleid, dan wanneer het er op aankomt om een twintigtal woorden, die door deze handelwijze onleesbaar zijn geworden, te ontcijferen. Wij zelf zagen verscheidene van hen een half uur bezig om zulk een passage te lezen; in dien tusschentijd vloekten zij als matrozen, wat bij hen een teeken is, dat zij zeer in hun nopjes zijn. Maak nimmer gebruik van

leestekens, het is ons zeer aangenaam, indien wij moeten raden, wat gij eigenlijk wildet zeggen. Groote beginletters te bezigen is eveneens overbodig; wij kunnen dan ten minste de leestekens en kapitalen naar eigen goedvinden plaatsen. Het is volstrekt noodeloos om zich op een leesbaar handschrift toe te leggen, dit verraadt altoos een plebejische afkomst en geeft bovendien recht te veronderstellen, dat gij op de een of andere openbare school onderwijs hebt ontvangen. Slecht schrift is een teeken van genialiteit. Vele schrijvers maken zich over het algemeen slechts op deze wijze kenbaar. Sluit dus onder het schrijven uw oogen en doe het zoo onleesbaar mogelijk. Op eigennamen behoeft men niet bijzonder te letten, want elke letterzetter kent den vóór- en geslachtsnaam van elken man, vrouw en kind over de geheele wereld; indien wij maar de beginletter van een naam meenen te hebben geraden, is dit geheel voldoende. Wel is waar hebben wij onlangs Samuel Marisgon in plaats van Lemuel Messenger gedrukt, maar geen ontwikkeld lezer zal daardoor op een dwaalspoor zijn gebracht. Dus nogmaals, let niet op de eigennamen. Het is zeer voordeelig om beide zijden van het papier te beschrijven, en ingeval deze zijn vol geschreven en men er nog een honderdtal regels bij moet voegen, is het aan te raden er dwars overheen te schrijven. Wij gevoelen ons in den zevenden hemel, wanneer wij zulk een manuscript onder handen hebben; het liefst zouden wij ook den schrijver er van in een verborgen hoekje onder onze handen hebben. Wanneer een artikel gereed is, drage men het, voordat het naar de redactie wordt gezonden, gedurende eenige dagen bij zich in den zak. Werd het artikel met potlood geschreven, dan zijn de voordeelen van deze methode onschatbaar. Tracht het een of ander blad kwijt te raken; het samenvoegen van losse, ongenummerde bladen doet ons altoos bijzonder veel genoegen."

Over den aard der mededeelingen loopen de meeningen natuurlijk ver uiteen. Elke courant heeft haar bijzondere behoeften, maar voor een blad, dat dagelijks uitkomt, zal in den regel alles gading zijn, wat belangrijk, wat interessant is, wat opzien baart. Reeds daarin ligt opgesloten, dat een correspondent van ondervinding zijn berichten niet uitsluitend tot staatkundige nieuwtjes beperkt. Belangwekkend kan veel zijn, wat niet van gewicht is, b. v. voorvallen van plaatselijken aard. Behalve berichten over verkiezingen, vergaderingen, over vereenigingen en corporaties, kamer- en statenverslagen, hebben ook

interessante rechtszaken, verslagen over eerste tooneelvoorstellingen, opzienbarende plaatselijke gebeurtenissen, natuurrampen, branden, onweders, misdrijven, moord, doodslag, enz., enz. hun reden van bestaan in deze mededeelingen. De keuze uit de bouwstoffen, die de gebeurtenissen van den dag opleveren, moet natuurlijk aan de zorg van den berichtgever worden overgelaten. Wanneer het oordeel van den correspondent zelf te kort schiet, doet hij het best om alles te melden. Uit de schifting, die de redactie in zijn opgaven maakt, kan hij dan opmaken welke soort van mededeelingen het meest welkom zijn. Dat is de eenige en beste leerschool voor correspondenten van buiten. Beginners, die zich op het correspondentie voeren willen toelleggen, behoeven derhalve latere inzendingen niet achterwege te laten, al zijn ook de eersten naar de snippermand verhuisd. „Onvermoeid zijn!” is hier de eerste en hoofdregel. Mettertijd leert ieder uit de opgedane ondervindingen de behoeften van het blad kennen en wint terrein voor zijn opgaven. Veel teleurstellingen kan de beginner zich evenwel besparen, indien hij in het oog houdt, dat courantenuitknipsels of uittreksels uit andere bladen wel het allerminst door een redacte van medewerkers buitenaf worden verwacht. Ook scherp twistgeschrijf wordt over het algemeen niet gaarne gezien.

Wat de verdeeling der handschriften betreft, kent de practijk der redactie eigenlijk slechts drie soorten: het „artikel”, dat meestal rede- neerend is, als van den grootsten omvang, dat hierin alleen door het feuilleton wordt overtroffen; het „ingezonden” of de „correspondentie”, die aan een bespreking of uiteenzetting van feiten is gewijd; het „bericht” als kortste mededeeling behandelt in den regel slechts iets op beknopte wijze. Deze vorm dient tot mededeeling van voor- vallen op alle tooneelen van het leven, voor staatkundige zoowel als plaatselijke gebeurtenissen, straatscènes, tooneeltijdingen, kunst- nieuwtjes, enz. In het stellen van een kort bericht openbaart zich het meest de geschiktheid van een journalist als zoodanig. Uit een boek echter kan dit meesterschap natuurlijk niet worden aangeleerd. Voor beginners is misschien de herinnering niet ongepast, dat men zich bij het stellen van een kort berichtje steeds eerst de vragen moet voor- leggen: waar en wanneer; want, zooals de ervaring leert, wordt het hoe, waarom, waardoor enz. lang zoo vaak niet vergeten als de voor- name punten waar en wanneer. Over het algemeen moet bij de korte berichten evengoed als bij elk ander opstel de dagteekening worden

gevoegd. Een opschrift of zoogenaamd aanwijzingswoord, dat den inhoud van een opstel aangeeft, is steeds een welkome toegift. Indien in een correspondentie meer dan één onderwerp wordt behandeld, vergemakkelijkt de vermelding daarvan aan het hoofd van het opstel den redacteur de moeite van het lezen. Aan het publiek zijn titels en opschriften steeds zeer welkom; het houdt er van op deze wijze den inhoud met één oogopslag te kunnen doorloopen. De verzending der mededeelingen kan per post of telegraaf geschieden. De eerste kan gekozen worden, wanneer de inzending geen spoed eischt, indien het nieuws door de langzamere overbrenging niet veroudert. Er dient hier echter opgemerkt te worden, dat de gevallen van toezending per post voor courantenberichten van dag tot dag inkrimpen, en dat de tijd niet meer ver schijnt te zijn, dat voor de dagbladen telegrammen regel en correspondentie per brief uitzondering wordt.

Voor de volledigheid nemen wij hier ook een verordening voor oorlogscorrespondenten op. Zij is door het Engelsche hoofdkwartier voor de dagbladcorrespondenten op het Egyptisch oorlogstooneel (in het jaar 1882) uitgevaardigd en luidt als volgt:

1. Alle dagbladcorrespondenten op het oorlogstooneel moeten voorzien zijn van een door den opperbevelhebber van het leger in Engeland goedgekeurde vergunningskaart; op deze kaart is de courant of de couranten vermeld, die de berichtgever vertegenwoordigt.

2. In geen geval mag een correspondent voor een ander blad schrijven dan voor het op de vergunningskaart vermelde.

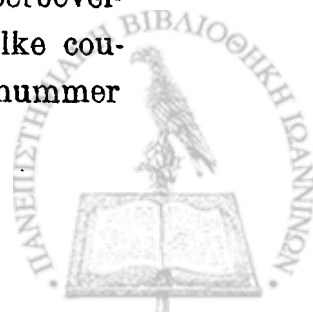
3. Vergunningskaarten worden niet uitgereikt aan personen, wier tegenwoordigheid in het veld onraadzaam schijnt. Aan officieren, die ontslag hebben genomen, wordt de voorkeur gegeven.

4. Alle berichtgevers staan gedurende hun verblijf bij het leger onder de krijgswetten.

5. Berichtgevers mogen niet zonder vergunning naar de voorposten gaan.

6. Het gebruik van geheimschrift is aan de correspondenten verboden. Onder de vreemde talen zijn enkel Fransch en Duitsch toegestaan.

7. Een militaire stafofficier zal met het toezicht op alle persaan gelegenheden worden belast; hij zal vergunningskaarten en zoo noodig ook reispassen afgeven; hij is de trechter, waarvan de opperbevelhebber zich in zijn verkeer met de berichtgevers bedient. Elke courant, die een correspondent te velde heeft, moet hem een nummer

van haar uitgaaf zenden, opdat hij zich door onderzoek van den inhoud kan vergewissen, of de perswetten te velde worden in acht genomen.

8. De militaire stafofficier bezit de volmacht om te bepalen, dat alle door de berichtgevers aan hun bladen gezonden tijdingen door zijn tusschenkomst naar de plaats van bestemming moeten worden gezonden. Lijkt het bericht hem gevaarlijk toe in het belang van het leger, dan mag hij het terughouden of wijzigen.

9. De militaire overheden zullen aan de berichtgevers zooveel mededeelingen laten geworden als hun met hun plicht vereenigbaar en raadzaam toeschijnt. De bovenvermelde stafofficier zal een tijdstip bepalen om bezoeken der correspondenten te ontvangen; hij is gemachtigd om hun alles te zeggen, wat zonder nadeel voor het leger kan worden geopenbaard.

10. De militaire overheden zullen, zooveel het in hun vermogen staat, de verzending der brieven van de correspondenten vergemakkelijken.

11. Wanneer de middelen, die den opperbevelhebber van het leger ten dienste staan voor de verzending der dagbladberichten, niet voldoende zijn, kan de correspondent onder goedkeuring van den opperbevelhebber bijzondere verzendingsmiddelen organiseren. Natuurlijk staan zulke inrichtingen onder toezicht van den bovenvermelden staf-officier.

12. Uitgevers van couranten, die correspondenten naar het oorlogstooneel zenden, evenals de berichtgevers, die zullen gezonden worden, moeten de volgende verklaring onderteekenen: „Wij hebben de verordeningen voor de berichtgevers bij het leger te velde gelezen en verplichten ons hierbij om ze na te komen.” Volgen de onderteekeningen.

De dagelijksche gang van zaken.

Twee tijdstippen bepalen de diensturen van de redactie: de tijd van uitgifte der courant en het uur van aankomst der posten. Een morgenblad wordt gedurende den nacht, een avondblad in de voormiddaguren vervaardigd. Bij het tweemaal per dag verschijnen is er dus ook dubbele diensttijd.

In Engeland en Amerika publiceeren de uitgevers dagelijks meer dan één oplaag, maar de inhoud van het blad is in hoofdzaak steeds gelijk. Er heeft enkel een kleine verschikking van zetsel plaats, doordat de een of andere minder belangrijke tijding wordt verwijderd om voor de jongste nieuwtjes plaats te maken. De redactiestaf wordt door deze wijze van herhaalde verschijning niet tot meer inspanning verplicht, omdat één persoon voldoende is om deze wijziging van den inhoud te regelen. Een ander geval is het, wanneer elke uitgaaf een geheel nieuwen tekst bevat, zooals met een morgen- en avondblad het geval is, dan moet de redactie voor elke nieuwe editie op haar post zijn. En indien, zooals b. v. bij de *Wiener Allgemeine Zeitung*, dagelijks een morgen-, middag- en avondblad wordt uitgegeven, dan moet de redactie zelfs voortdurend in touw zijn. Voor de bladen, die één- of tweemaal per dag uitkomen, is de aankomst der post de reguleur voor den arbeid. Deze omstandigheden zijn zeker in alle groote steden nagenoeg gelijk, en derhalve mag men aannemen, dat vrij wel voor de geheele wereld het werk voor het avondblad omstreeks 10 uur des voormiddags begint. Om dezen tijd komt de morgenpost aan. De bedienden der redactie dragen bergen van couranten aan, die zij van het postkantoor of ook wel met of zonder voertuig direct van de spoorwegstations hebben afgehaald. Tegelijk of iets later komen ook de brieven. De couranten worden of in de leeskamer — waar een dergelijk vertrek bestaat — nedergelegd, of door de bedienden eenvoudig onder de verschillende afdeulingsredacteuren verdeeld. De eerste methode is wel het doelmatigst, want als er een gemeenschappelijke leeskamer is ingericht kan de lectuur der bladen gezamenlijk plaats vinden. Dit vergemakkelijkt inderdaad de werkzaamheden zeer, omdat dan de eene medewerker den andere op het voor zijn afdeeling bestemde kan opmerkzaam maken. De redacteur voor het plaatselijk nieuws vindt een staatkundige tijding in een provinciale courant, hij merkt die voor den politicus, en omgekeerd maakt de redacteur voor het buitenland-sche nieuws den eerste op een belangwekkende plaatselijke gebeurtenis, op een tooneelnieuwtje enz. in een Fransch of Engelsch blad opmerkzaam. Hierdoor wordt ook de wisseling der meeningen bevorderd en een voorloopige schifting der courantenberichten ontstaat, doordat tegelijkertijd onder collegiale raadpleging wordt beslist, of dit of dat uittreksel nieuw of belangrijk genoeg is om het afdrukken er van te kunnen aanbevelen.

De aangekomen brieven gaan meest naar de tafel van den hoofdredacteur, die ze opent, snel doorloopt en ze al naar hun inhoud naar de verschillende afdelingsredacteuren verwijst. Dit is een der weinige routine-werkzaamheden van den hoofdredacteur, die hij voor het overige ook wel kan nalaten en door zijn plaatsvervanger of wel door den redactiesecretaris kan laten verrichten. Waar geen afzonderlijk persoon voor de in ontvangstneming en verdeling der brieven is aangewezen, worden de brieven met de couranten door den bediende dadelijk aan de afzonderlijke redacteuren overhandigd; de plaatselijke brieven aan den redacteur voor het stadsnieuws, de binnenlandsche aan den schrijver van het binnenland, de buitenlandsche aan den redacteur voor het buitenland.

De tijd, volgende op de lectuur der brieven en couranten, is aan de schifting van het materiaal gewijd. Het algemeen verspreid gevoelen, dat de couranten haar stof met moeite bijeen moeten zoeken, is onjuist. De dagelijks wederkeerende ramp is integendeel ophooping van stof. Ieder medewerker zou juist vandaag wat meer ruimte tot zijn beschikking willen hebben om aan alles een plaats te geven, wat noodzakelijk moet gezet worden. En in de enge ruimte komen dan de artikels met elkander in botsing. Een zeer gewichtige beschouwing over een verordening wil geen plaats maken voor een bijzonder interessante instorting van een steiger, en de „rechtszaal” wordt onbehoorlijk uitgebreid en wil den schrijver van het hoofdartikel niet aan het woord laten komen. In dezen strijd om het bestaan der verschillende opstellen is de hoofdredacteur de laatste en beslissende instantie. De *metteur-en-pages* legt hem den spiegel voor, waarop de rubrieken of ook wel de afzonderlijke opstellen met de opgaaf van ieders gevorderde ruimte in regels uitgedrukt staan aangeteekend. De vergelijking van de som zijner regels met het vaste cijfer, dat de totale hoeveelheid regels uitdrukt, die de courant kan opnemen, geeft het verschil aan. De hoofdredacteur overweegt en waardeert de betrekkelijke belangrijkheid der verschillende opstellen en wat den toetssteen van dit onderzoek niet als volstrekt onontbeerlijk kan doorstaan, wordt onmeedoogend doorgeslagen en met deze streek voorloopig uitgesloten. Het leidt als overblijvend zetsel een stil bestaan in de zetterszaal, totdat het door de machtspreuk van den redacteur of opnieuw op den spiegel van een volgend nummer wordt geplaatst en niet weder doorgehaald, of als door de omstandigheden verouderd, gedistribueerd

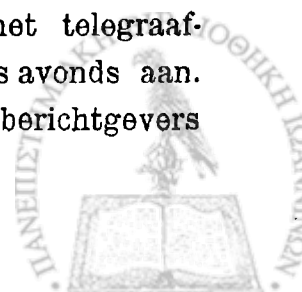
wordt. Dit distribueeren, namelijk het uit elkaar nemen van het zetsel, is eerst de werkelijke dood van het manuscript. Het verdwijnt voor altoos uit de wereld, alsof het opstel nooit had bestaan.

Het vaststellen van den spiegel vormt het slot van den arbeid der redactie. Vooraf heeft zich bij de aankomst van elke post de verdeling der ontvangen couranten en brieven eenige malen herhaald. Dit wordt afgewisseld door het aankomen van berichten over de kamerdebatten, uit de rechtszaal, van de beurs, enz., die in den regel geen verdere bemoeienissen van de redactie vorderen, of het moest zijn, dat zij wegens gebrek aan ruimte moeten worden bekort. De ontvangen telegrammen moeten altoos door de redactie worden aangevuld en verbeterd. Zij komen vaak in een erbarmelijken toestand aan. De afzender heeft voor de goedkoopheid aan de woorden geweld gepleegd. De telegraafambtenaar heeft er als gevolg van de onbegrijpelijkheid of van het slecht schrift, soms uit onoplettendheid eenige verminkingen bijgevoegd en het telegram wordt ontvangen in den vorm van een orakelspreuk, welker ontraadseling niet alleen goede bekendheid met de geschiedenis van den dag, maar een ware speurgave van den kant van den daarmee belasten redacteur vordert. Slechts zeer zelden gebeurt het, dat een telegram wegens volkomen onbegrijpelijkheid naar de snippermand verhuist. In de meeste gevallen gelukt het de woordgedrochten te scheiden, de uit hun verband gerukte zinnen weder taalkundig te fatsoeneeren. Indien er tijd voor is, worden zij ook nog zooveel mogelijk in een goeden stijl gegoten en gepolijst en gaan na deze behandeling naar de drukkerij. Telegrammen genieten boven de overige kopij het voorrecht, dat zij tot kort voor de sluiting der courant opgenomen worden. In dit geval bepaalt de bemoeiing van de redactie zich tot hun uiterlijk toilet. De critiek over den inhoud wordt uitgesteld tot aan het verschijnen van het eerstvolgend nummer, en om dit onderscheid ook voor den lezer duidelijk te maken, worden deze nakomers van het opschrift voorzien: „Na sluiting der redactie” of wat hetzelfde moet beteekenen: „Laatste berichten”. Zoodra de vormen opgemaakt of ingeslagen zijn en in de machine liggen, is de plaatsing natuurlijk ook voor de telegrammen gesloten. Slechts bij buitengewoon gewichtige tijdingen besluit men tot een nieuwe oplaag. Daarvoor behoeft de voortzetting van het drukken niet opgehouden te worden, maar alleen de laatste bladzijde met het tusschengevoegde nieuwe bericht wordt opnieuw samengesteld en ver-

volgens de vroeger vervaardigde plaat tegen de nieuwe verruild.

Deze handelwijze is bij morgen- of avondbladen geheel dezelfde. Het eenige onderscheid ligt in den tijd der uitgave en daarnaar regelt zich ook de omvang der stof. Een dagblad, dat bijtijds in de avonduren moet verschijnen, behoort bij de vlugste machines minstens te 4 uur voor den druk gereed te zijn. Daar de posten evenwel laat aankomen, daar met parlement, beurs, enz., die eerst tegen of na den middag hun werkzaamheden beginnen, rekening moet worden gehouden, hoopt het grootste gedeelte der kopij zich in het middaguur op. De redactie moet zich tot een beknopte mededeeling der feiten bepalen en haar beredeneerd overzicht voor het morgenblad bewaren. Daardoor wordt soms de ochtendeditie de belangrijkste, vooral ook omdat er tusschen de vervaardiging en de uitgaaf een geheele nacht ligt, en dus de tijd voor de redactie en het drukken veel overvloediger voorhanden is. Het redactiewerk kan dadelijk na de verschijning van het avondblad beginnen, en met vlugge machines kan men tot de eerste morgenuren met den aanvang van het drukken wachten. Bij de Engelsche redacties, die technisch het best zijn uitgerust, worden dan inderdaad de verslagen der parlements-zittingen ook nog in het ochtendblad opgenomen. Zooals bekend is, vergaderen de beide Huizen van het Engelsch parlement tot in den nacht; toch is het verslag van een zitting, die te 4 uur 's morgens eindigde, een paar uur later volledig in den *Times* te lezen. En dit is volstrekt geen heksenwerk, maar alleen dank te weten aan eenige Walter-persen, die ieder ettelijke duizende exemplaren per uur drukken. Ook op het vasteland zijn vele inrichtingen op dergelijke leest geschoeid, doch zelden wordt in die mate op alle werkkrachten beslag gelegd. En in den regel bestaat daarvoor ook geen noodzakelijkheid, omdat het maatschappelijk leven hier in de uren van den dag wordt afgespeeld. Te 4 à 5 uur worden de zittingen der kamers gesloten, bij uitzondering wordt er een avondzitting gehouden, die tot 11 à 12 uur kan voortduren, zoodat de redactie te 6 à 7 uur het verslag in handen kan hebben of anders spoedig na middernacht. Volgens de aanwijzingen van den hoofdredacteur kan een beredeneerde toelichting daarvan met het grootste gemak voor het morgenblad in gereedheid worden gebracht. De laatste telegrammen, die door het telegraafkantoor worden besteld, komen hoogstens te 11 uur 's avonds aan. Op dit uur is de redactie evenwel reeds naar huis, de berichtgevers

uit de avondvergaderingen hebben vóór middernacht hun verslagen gewoonlijk ingeleverd, en de nachtvogels der journalistiek, de tooneelcritici hebben hun beoordeelingen weldra voor de drukkerij gereed. Alleen is nog achtergebleven de nachtredeacteur en aan hem verblijft de behandeling der laatste telegrammen en van dezulken, die bij wijze van uitzondering nog na 11 uur worden besteld. Hij schift ze, vult ze aan en geeft ze aan de nablijvende zettters over. Omstreeks 2 à 3 uur onttrekt ook de nachtredeacteur zich aan de beslommeringen van zijn ambt. Het blad is dan voor gewone gebeurtenissen gesloten. Het moeten wel heel buitengewone voorvallen zijn, die den achtergebleven bewaker der drukkerij nopen zich zelf aan de zetkast te plaatsen. Zulke bijzondere omstandigheden daar gelaten, is het vertrek van den nachtredeacteur het sein tot sluiting van het blad en het begin van 't drukken. Overal zijn dan de lichten uitgedoofd, en alleen in het vertrek der drukpersmachines heerscht leven en beweging; de stoommachine hijgt en snuift, de raderen bewegen zich met koortsachtige snelheid en de walsen laten haar witte vellen met tallooze zwarte teekens, het geestelijk brood van den aanbreekenden dageraad, glippen.

Het Redigeeren.

De kunst van het redigeeren laat zich samenvatten in de grondbeginselen: schrijven, lezen, rekenen. Alleen de volgorde, waarin deze elementaire kundigheden worden toegepast, is anders. Eerst komt het lezen, daarna het rekenen, vervolgens het schrijven. Een journalist leest evenwel niet zoals andere lieden, die tijd en geduld hebben om regel voor regel den geheelen opzet van een artikel te volgen. Hij begint wel is waar met het begin, d. w. z. hij leest het opschrift of, wanneer dit ontbreekt, de regels der inleiding. Dit is voor hem voldoende om te weten te komen, waarover het opstel handelt. De volgende oogopslag geldt echter het slot van 't artikel, want in den staart zit niet alleen het vergift, hij bevat ook de kern van hetgeen de schrijver wil zeggen. Wat tusschen begin en einde staat, geeft meest uitkomst over het hoe, over de wijze van ontvouwing der

stelling. Deze zelf is echter gewoonlijk in de slotzinnen neergelegd. Dit slot wordt dus van den romp gescheiden en als materiaal voor de redactioneele bezigheid van den dag aan kant gelegd. Dit geschiedt natuurlijk alleen ten opzichte van uit andere bladen over te nemen artikels, want slechts deze worden om zoo te zeggen met de schaar gelezen. Bij het lezen van manuscripten wordt deze rol door een stuk rood of blauw potlood vervuld, en ook dit kan even onbarmhartig zijn als de schaar; ook dit is gewoon om het middengedeelte van het handschrift ter dege te besnoeien, terwijl kop en staart nog het genadigst worden behandeld.

Eerst wanneer de lezing der aangekomen couranten, manuscripten, telegrammen, enz. geëindigd is, kan met de eigenlijke redactie een aanvang worden gemaakt. Het verdient aanbeveling om niets onder den aandrang van den *metteur-en-pages* naar de zettterszaal te zenden, voordat de redacteur een overzicht heeft verkregen over het geheel van het ter opname bestemde. Het behoeft geen opzettelijk betoog, dat een courant geen worst is, die zoolang met courantenknipsels en brokstukken van manuscripten wordt gevuld, totdat er niets meer in kan. De taak van den redacteur is veeleer om in een gegeven ruimte de voorhanden stof pasklaar te maken. In het bijzonder wordt van den redacteur voor het staatkundig nieuws verwacht, dat hij binnen de perken van het hem aangewezen gedeelte de geschiedenis van den dag volledig zal behandelen. Hij heeft de proef zijner bekwaamheid echter nog niet doorstaan, indien het hem gelukt is alle wetenswaardige en gewichtige feiten in de hem ten dienste staande ruimte plaats te geven, deze tijdingen moeten ook zoodanig aaneengeregen zijn, dat het op elkaar betrekking hebbende onmerkbaar in elkander overgaat, en dat het gewichtige en minder gewichtige, het wetenswaardige en minder wetenswaardige in den opzet en de samenstelling van het geheel goed uitkomt. Reeds uit het aantal regels, dat aan een gebeurtenis is gewijd, uit de haar aangewezen plaats moet het gewicht er van blijken, zoodat dan ook als twee grondbeginselen van het redigeeren classificatie en gradatie moeten worden genoemd.

Aan het beginsel der classificatie danken de couranten haar verdeling in verschillende onderafdeelingen, zooals: Binnenlandsch Nieuws, Gemengd Nieuws, Stadsnieuws, Buitenlandsch Nieuws, enz. De namen zijn verschillend, maar het beginsel is bijna overal hetzelfde en het

doel gelijk: het gemakkelijk maken van het opzoeken voor den lezer, het rangschikken van de nieuwstijdingen voor hem onder bepaalde rubrieken. Deze werkzaamheid komt eenigszins overeen met het triereen der postambtenaren. Aan gene zijde van den oceaan is dit anders; terwijl men op het vasteland verlangt, dat de redactie de moeite der rubriekindeeling op zich neemt, en het publiek hier aan het stelsel van rangschikking gewoon is, begeert een Engelschman of Amerikaan niets van zijn courant, dan dat zij hem veel nieuwstijdingen brengt, en dan zoo snel mogelijk. Hij vordert geen schifting der berichten, en hij heeft er geen het minste bezwaar in om zoet en zuur, politiek en feuilleton door elkaar te verorberen. Ons publiek denkt hierover anders, en onze courantenschrijvers moeten zich reeds bij de redactie hunner artikels tot taak stellen om aan dezen eisch van het publiek tegemoet te komen.

Kan men de classificatie meer als een werktuigelijke bezigheid beschouwen, de gradatie of opklimming is er een, die oen vlug en zeker oordeel van den kant des redacteurs vordert. Waar, zooals veelal bij ons het geval is, verschillende lettersoorten ten dienste staan, wordt aan de gradatie ook voor het uitwendige uitdrukking gegeven. Het garmond-zetsel wordt meest voor hoofdartikels, voor mededeelingen van algemeen belang, de brevierletter voor stadsnieuws, rechtszaken, tooneelcritiek, enz. gebezigd. Bezit de drukkerij ook galjard-letters, die het midden houden tusschen garmond en brevier, dan zijn de technische hulpmiddelen om aan de gradatie typographisch uitdrukking te geven voldoende, want elk dezer schriftsoorten kan met of zonder interlinies worden gebruikt; naar den onderlingen afstand der regels toch verandert ook het voorkomen van den druk. Tweederlei soort van letters maken dus een viervoudige uiting der gradatie mogelijk, n.l. garmond met interlinie, garmond zonder, brevier met en brevier zonder interlinie.

De beide hoofdbeginselen, classificatie en gradatie, maken het noodzakelijk, dat al de voorhanden stof eerst zorgvuldig worde bijeenverzameld en gerangschikt. Het onkruid moet van de tarwe geschild worden, de verschillende courantenuitknipsels, bijzondere correspondenties, enz. moeten tegen elkander worden afgewogen en onderzocht. De redacteur moet rekenen, d. w. z. vergelijken of en hoeveel van elk hij in de hem ten dienste staande ruimte kan gebruiken. Door de snelheid, waarmee hij deze voorloopige vraag oplost, geeft hij blijk

van zijn meerdere of mindere redactioneele vaardigheid. Het geheele verloop, dat wij zoo pas trachten te beschrijven, moet binnen eenige minuten afgehandeld zijn. Terstond na volbrachte lezing moet het goedgekeurde in handen van den *metteur-en-pages* overgaan als manuscript gereed om gezet te worden.

Dit gereedmaken houdt echter al weder verschillende uiteenlopende handelingen in. Over het algemeen kan gezegd worden, dat het redigeeren een strijd met de plaatsruimte is, en daarom zal het er in de meeste gevallen op aankomen om de voorhanden stof te besnoeien, met het roodkrijt alles wat overbodig is door te slaan, of groote opstellen, redevoeringen enz. te bekorten. Indien de bewerking uit een vreemde taal moet geschieden, dient het maken van een uittreksel en de vertaling gelijktijdig plaats te vinden. Het doorhalen en bekorten is meestal regel, het uitwerken van de voorhanden stof daarentegen uitzondering, want deze komt slechts dan voor als een korte mededeeling aanvulling of toelichting noodig heeft. In dat geval moet de redacteur uit zijn eigen voorraad van kundigheden het noodige putten, of zal de redactiebibliotheek de geschiedkundige, staat- of aardrijkskundige inlichtingen moeten verschaffen. Zoowel voor bekorting als aanvulling zal het de voorkeur verdienen zich niet tot een droge mededeeling der feiten te bepalen, maar de stof met oordeel te verwerken, de schaar zooveel mogelijk te laten rusten en ook niet te veel gebruik van stijf sel te maken, want het geschrevene geeft der courant een kenmerk van frischheid, van actualiteit, terwijl een droge aaneenschakeling van courantenuitknipsels en boekuittreksels op het blad een stempel van saaiheid en eentonigheid drukt. Schaar en stijf sel zijn zeker onontbeerlijk voor de redactie, maar zij moeten met mate worden gebezigd. Des, te meer moet de pen zich laten gelden, want de pen is in elk geval machtiger dan de schaar.

Bij de bovenstaande beschouwingen hadden wij het oog op een groot dagblad met zorgvuldig begrensde afdeelingen; het doel van dit werk evenwel eischt, dat wij ook een blik slaan in de werkplaatsen van kleine bladen, provinciale couranten, weekbladen, vakorganen, enz. Misschien ook zullen enkele wenken ten opzichte van het redigeeren aan recruten en hen, die zich aan de journalistieke loopbaan denken te wijden, niet onwelkom zijn. Wij veronderstellen, dat wij zulk een bureau, waarin de geheele redactiestaf op één persoon is aangewezen, binnentreden op het oogenblik, dat

de eigenlijke dagtaak begint. Alle voorbereidingen zijn getroffen, de administratie heeft haar werkzaamheden afgedaan, de letterzetters staan voor de kasten gereed en wachten op kopij. Thans moet de redactie in functie treden. Alles wat reeds vooruit kan worden gezet, feuilleton, advertenties, groote artikels, is reeds onder de zettters verdeeld, gedeeltelijk reeds afgezet. Er is dus nu nog alleen aan de beurt, wat de dag van heden oplevert, wat de aankomende post meebrengt. Deze bijdragen bestaan uit bijzondere correspondenties en artikels van medewerkers, oorspronkelijke berichten en courantenknipsels, die den oogst uitmaken der voorafgaande courantenlectuur.

De oorspronkelijke stukken worden gelezen, zoo noodig verbeterd, ten opzichte van den stijl gefatsoeneerd, van dagteekening en aanwijzingswoord voorzien, en voor den zetter wordt met roodkrijt of potlood de te gebruiken lettersoorten aangewezen: garmond of brevier enz. De *metteur-en-pages* plaatst ze daarna, geographisch of stelselmatic gerangschikt, onder de vast aangenomen opschriften: „Binnenland”, „Buitenland”, „Particuliere correspondenties” enz. soort bij soort. Het hoofd van zulk een opstel krijgt dan b. v. den volgende vorm:

Leeuwarden, den 20 Februari 1884 (Part. corr.) (*Brand. — Diefstal. — Harddraverij*). In den afgelopen nacht, enz.

Deze drie aanwijzingswoorden duiden dan den inhoud der correspondentie aan. Dit is natuurlijk niet de eenige vorm. De correspondentie kan ook als zelfstandig artikel worden geplaatst, en in dit geval zou het hoofd er aldus uitzien:

Brand. — Diefstal. — Harddraverij.

(Part. corr. van „Oostergoo”).

Leeuwarden, den 20 Februari 1884.

Men ziet bij den eersten oogopslag, dat deze schikking uit een typographisch gezichtspunt niet is aan te bevelen. Indien men volstrekt den artikelvorm wil kiezen, dan doet men beter met de drie aanwijzingswoorden in één woord samen te vatten, b. v.:

Leeuwarder Kroniek.

(Part. corr. van „Oostergoo”).

Leeuwarden, den 20 Februari 1884.

of wel:

Leeuwarder brieven.

(Part. corr. van „Oostergoo”).

Leeuwarden, den 20 Februari 1884.

of wel:

Uit het Noorden.

(Part. mededeelingen aan „Oostergoo”).

Leeuwarden, den 20 Februari 1884.

Alle hierboven aangegeven vormen hebben betrekking op het geval, dat de bijzondere correspondentie als een zelfstandig geheel in den vorm van een brief of van een artikel in het blad wordt opgenomen. Het kan ook gebeuren, dat de geheele brief of een gedeelte daarvan als nieuwstijding moet worden geplaatst, b. v.: de brand als afzonderlijk bericht, de harddraverij eveneens; de diefstal moet misschien met andere mededeelingen van ondergeschikten aard naar de snippermand worden verwezen. De vorm kan dan steeds nog als boven zijn:

Brand.

(Part. corr. van „Oostergoo”).

Leeuwarden, den 20 Februari 1884.

en eveneens:

Harddraverij.

(Part. corr. van „Oostergoo”).

Leeuwarden, den 20 Februari 1884.

Bij deze typographische behandeling wordt verondersteld, dat het nieuwsbericht een zekeren omvang heeft, om een cijfer te noemen, van ongeveer 60 tot 70 regels. Indien dit niet het geval is, indien op den alsdan aanmatigenden titel enkel een bescheiden mededeeling van twintig tot dertig regels volgt, dan moet men vreezen, dat het blad bij een opeenvolging van verscheiden zulke kleine opstelletjes er verbrokkeld en gehavend uit zal zien. Men kiest derhalve in den regel voor korte mededeelingen den vorm van berichtjes, waarover later nog zal worden gesproken.

Wij hebben bij onze beschouwingen in de eerste plaats de particuliere correspondenties behandeld, omdat zij inderdaad de belangrijkste stof van een courant uitmaken. Zij zijn het althans, die een blad

kruiden, die een voornaam punt van verschil tusschen de eene courant of de andere vormen, want wij meenen het denkbeeld, dat een belangwekkende courant zou kunnen worden vervaardigd zonder oorspronkelijke bijdragen, uitsluitend uit courantenuitknipsels, geheel te moeten verwerpen. Maar aan den anderen kant willen wij niet beweren, dat alle oorspronkelijke bijdragen zonder zifting moeten worden afgedrukt. De beste methode schijnt ons te zijn om, ten einde den eersten aandrang der zettters te bevredigen, vooraf de belangrijkste en wetenswaardigste berichten voor den druk gereed te maken en het overige achter te houden om het te schiften, met de courantenuitknipsels te vergelijken, en naarmate van hun meer of minder belangwekkenden inhoud te gebruiken. De volgorde bij deze werkzaamheid zou dus de volgende zijn: In de eerste plaats de brieven doorloopen en afscheiding en gereedmaking der belangrijkste, misschien ook der uitgebreidsten, vervolgens inzage der aangekomen couranten en ten slotte verwerking der courantenuitknipsels en van het overschot der brieven.

Wat de lezing der couranten betreft, de wenschelijke snelheid daarbij wordt zeer bevorderd, indien de lezer in 't bijzonder met de behoeften van zijn blad te rade gaat en zich niet van zijn taak laat afleiden door opstellen, die hij voor de samenstelling van zijn blad niet kan gebruiken. Van de schaar moet men zich op bescheiden wijze bedienen, door slechts zooveel uit te knippen, als men berekenen kan noodig te hebben. Te veel uitknipsels maken het overzicht over de voorhanden stof moeilijk en vertragen den arbeid. Dit neemt niet weg, dat men boven de behoefte van den dag stof kan verzamelen voor toekomstige tabellen, statistieken, wekelijksche of maandelijksche overzichten, levensbeschrijvingen, enz. Maar het is 't best om dit materiaal dadelijk van de andere bouwstoffen af te zonderen. Nadat het lezen is afgelopen, wordt de oogst der schaar eerst geschift en daarna verwerkt.

Bij het gereedmaken voor den druk moet ook ten opzichte van deze kopij de vraag worden beslist, welke vorm voor de berichten de voorkeur verdient, hetzij met een bijzonder aanwijzingswoord, hetzij verscheiden knipsels te zamen onder een gemeenschappelijk opschrift. Van deze beslissing hangt de inrichting van het hoofd af, waaronder deze tijdingen worden gerangschikt. Wat het aanwijzingswoord betreft, dit moet oorspronkelijk en aantrekkelijk zijn; hiermee

willen wij ons evenwel volstrekt geen voorstanders verklaren van de zoogenaamde vexeer-titels, die den inhoud van een mededeeling verbergen. De titel moet in verband met den inhoud staan, en een courant moet met haar lezers geen verstopperij spelen. Een zeer afgezaagde, maar over het algemeen niet overbodige opmerking moet hier voorafgaan, n.l. dat er op dagteekening en plaats van herkomst achtgeslagen worde, opdat in dit opzicht geen misvatting kunne ontstaan.

Een courantenuitknipsel uit de *Groninger Courant* luidt b. v.: „De mazelen heerschen hier epidemisch.” Nu is het bepaald noodzakelijk, dat de redacteur „hier” doorhaalt en in plaats daarvan schrijft: „Te Groningen.” Eveneens, wanneer uit het *Rotterdamsch Nieuwsblad* het bericht wordt ontleend: „Overmorgen zal de Transvaalsche deputatie onze stad passeeren.” In dit geval is opgaaf van plaats en tijd noodzakelijk, dus: „Den 28^{en} dezer zal de Transvaalsche deputatie Rotterdam passeeren.” Dagteekening en plaatsopgaaf kunnen op verschillende plaatsen worden gesteld, n.l. bij het begin, aan het slot of op het een of ander geschikt punt van den inhoud, al naar den vorm, waarin de tijding wordt medegedeeld. De volgende voorbeelden mogen dit ophelderden:

Groote Schouwburgbrand.

Weenen, den 5 December.

Er heeft hier gisteren een betreuenswaardige gebeurtenis plaats gevonden. De fraaie schouwburg in de N-sstraat is een prooi der vlammen geworden, enz.

Deze vorm verdient de voorkeur, wanneer er een uitvoerige beschrijving volgt, die een of meer kolommen vult. Anders is de vorm als korte nieuwstijding doelmatiger, b. v.:

(Groote Schouwburgbrand). Te Weenen is in den nacht van 4 op 5 December een hevige brand uitgebarsten, enz.
of wel:

(Groote Schouwburgbrand). Men bericht ons uit Weenen, dd. 5 December: In den afgelopen nacht is de X-schouwburg afgebrand.

NB. De zinsnede: „Men bericht ons” doet een particuliere correspondentie over dit voorval veronderstellen. Heeft men die niet en is het bericht aan een andere courant ontleend, dan zegt men in den regel: Men meldt uit Weenen, dd. enz., hierop volgt de mede-

deeling, ter wille der duidelijkheid tusschen aanhalingsteekens. Deze kunnen ook weggelaten worden, indien er geen opmerking aan wordt toegevoegd. Nauwgezette redacteuren zullen in dit geval de bron voluit of met de gebruikelijke, het bedoelde blad duidelijk aanwijzende verkorting onder den laatsten regel van het bericht tusschen haakjes plaatsen.

Aanhalingsteekens mogen niet achterwege gelaten worden, wanneer meer dan één bericht van verschillende bladen tot een enkel wordt vereenigd. Dan moet elk blad worden genoemd, ongeveer als volgt:

(Groote Schouwburgbrand). Wij lezen in het *Handelsblad*: „Een verschrikkelijk onheil heeft te Weenen plaats gegrepen. In den afgelopen nacht (bijvoeging van den redacteur: „van den 4 op 5 dezer”) is de fraaie X-schouwburg een prooi der vlammen geworden”, enz.

Moet hieraan nog een tweede knipsel worden verbonden, dan geschiedt dit op deze wijze:

„Aan de *N. Rotterd. Ct.* wordt over dit ongeluk bericht, enz.” Bij een derde of vierde uitknipsel zorge men voor aangename afwisseling in den aanhef.

Op aangename wordt hier typographisch de nadruk gelegd, want het is van belang, dat de aanhef niet met dezelfde woorden geschiede. Hoe grooter verscheidenheid in deze overgangen, hoe beter zij zich bij den inhoud aansluiten, des te liever. Heeft men eenmaal van een zinsnede gebruik gemaakt, dan moet deze, althans in hetzelfde opstel, niet herhaald worden. Derhalve schrijft men den volgenden keer:

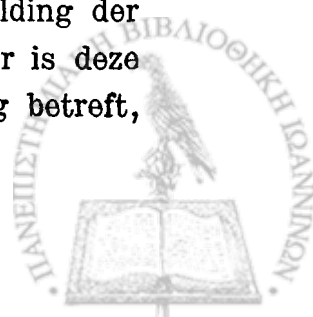
„Tot aanvulling van bovenstaande mededeelingen laten wij het bericht van *het Nieuws van den Dag* volgen”;
of:

„Dienaangaande schrijft ook het *Haagsche Dagblad*”:
of wel:

„Aangrijpend schildert de berichtgever van de *Haarlemsche Courant* deze treurige gebeurtenis.”

Het is een kenmerk van een bekwaam journalist, dat hij voor deze noodzakelijke overgangen en verbindingsen telkens weder nieuwe uitdrukkingen vindt en de traditioneele phrases vermijdt.

De aanhef: „Men meldt van andere zijde” laat de vermelding der bron in het midden. Gebruikelijk en natuurlijk onwraakbaar is deze inleiding, wanneer het een korte oorspronkelijke mededeeling betreft,

over welke herkomst de redactie aan den lezer geen rekenschap is verschuldigd. Het is dan evenwel beter te schrijven:

„Van andere zijde schrijft men ons”,

of:

„Van andere zijde wordt ons over dit zelfde onderwerp gemeld”,

of wel:

„Uit een andere bron ontvangen wij de volgende mededeeling.”

Men kiest dezen vorm bij voorkeur, indien de uit verschillende bronnen geputte mededeelingen in de hoofdzaak of in bijzonderheden van elkander verschillen, en wanneer men ter wille van het gewicht van 't onderwerp zelfs tegenovergestelde lezingen plaats verleent. Wil men de verantwoordelijkheid van zich afschuiven, omdat de tijd ontbreekt tot het uitoefenen van critiek over de verschillende berichten, dan kan men dit te kennen geven met de woorden:

„Even vóór de sluiting van ons blad ontvangen wij nog het volgende”:

of men verklaart geheel onbewimpeld:

„Wij zijn voorloopig niet in staat de tegenspraak van deze mededeelingen op te helderen.”

of ook wel:

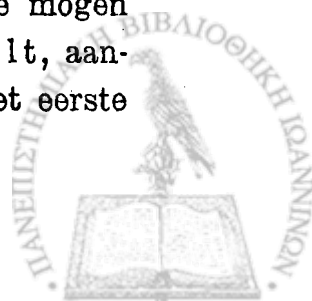
„De verantwoordelijkheid voor dit bericht moeten wij voor rekening van den inzender laten.”

Voor het overige kan reeds in de inleiding critiek worden uitgeoefend door de bron als „vertrouwbaar”, als „wel onderricht” of „meestal goed onderricht”, „van bevoegde zijde” aan te duiden. In dit opzicht zijn er talloze graden van omschrijving. De climax bestaat in de bijvoeging „zeer betrouwbaar”, „steeds wel ingelicht”. De uitdrukking „meest” of „in den regel” goed ingelicht geeft reeds eenige verzwakking te kennen. „Van onbevooroordeelde of onpartijdige zijde” moet de onzijdigheid uitdrukken van den persoon, van wien het bericht afkomstig is. De uitdrukking „van daarbij betrokken partij” duidt het tegenovergestelde aan en noodigt den lezer uit om zelf critiek uit te oefenen. De uitdrukking „een ooggetuige zou hebben gezien” geeft reeds sterken twijfel omtrent de juistheid der opgaven te kennen, en deze strekking treedt nog meer in het licht, wanneer men schrijft: „Een zich noemend ooggetuige.” Daarop volgen de vormen van directe tegenspraak: „Geheel ongeloofelijk schijnt ons” enz., die evenwel op het gebied van twistgeschrijf thuis behooren.

Het streven om eentonigheid in de inleiding van uitknipsels te vermijden, heeft tot verschillende wijzigingen in den aanhef geleid, waarvan wij hierboven eenige gevallen hebben opgenoemd. Het is even onmogelijk als overbodig om de geheele journalistieke woordenlijst hier weder te geven. Want zoodra men de uitdrukkingen veelvuldig gebruikt, worden zij ook versleten, en moet de redacteur er in het vervolg op bedacht zijn om nieuwe vormen voor dezelfde gedachte te zoeken. De afkeer van het afgezaagde heeft er zelfs toe geleid, dat men zooveel mogelijk vermijdt om de bron van het bericht in den aanhef er van te vermelden. Men geeft er de voorkeur aan om terstond *in medias res* met de deur in het huis te vallen, vertelt, wat men vertellen wil en zoekt de opgaaf der bron ergens in den inhoud als bijzaak zoo weinig mogelijk in het oog vallend te verstoppen. Deze afkeer om de bron te vermelden is mogelijk wel niet naar den smaak van iedereen, maar het voordeel er van om aan het bericht de noodige frischheid te verleen, kan niet worden ontkend. Het wordt den lezer bespaard om terstond in het begin over de inleidingsformule te struikelen, hij wordt minder van het lezen afgeschrikt, en de frischheid en oorspronkelijkheid van het bericht komen tot haar volle recht. Van het boven ontwikkeld standpunt uitgaande, zou het volgend voorbeeld kunnen gelden als model voor het opmaken van een couranten-uitknipsel.

(Een proefstuk voor verliefden). Men kent het schalksch gedicht van Robert Hamerling: „Duizend kussen.” Minnaars verzoeken zoo vaak om duizend kussen en beloven ze ook wel, maar gegeven hebben zij ze elkander zeker slechts zelden. Althans niet in één stuk door. Te K. heeft men het tragisch eindigend kluchtspel van duizend kussen opgevoerd. Er werd daar in een gezelschap van heeren en dames onder veel andere zaken ook over kussen gesproken. Een heer wierp toen de vraag op. hoeveel kussen men wel in staat zou wezen in een zeker tijdsverloop te geven. Nadat hierover verschillende meeningen waren geuit, verklaarde een hartstochtelijk jongeling zich bereid om met zijn verloofde binnen een tijdsverloop van tien uur zonder tusschenpoozen tienduizend kussen te wisselen en stelde een weddenschap om 100 gulden voor. Als voorwaarde bedong hij de vergunning om na elk half uur een — kleine verfrissing te mogen nemen. Deze weddenschap werd, zooals *Oostergoo* mededeelt, aangenomen, en weldra nam het zoete karwei een aanvang. In het eerste

uur wisselde het paar 2000 kussen, in het tweede 1000, in het derde 750 — daarna echter geen enkelen meer, want hun krachten waren uitgeput. De jonge man kreeg lippenkramp en viel in onmacht, zijn verloofde verloor eveneens haar bewustzijn en kreeg nog denzelfden avond zenuwkoorts. Slechts met veel moeite herstelde zij weder. Ook haar aanstaande werd nog gedurende langen tijd door genoemde krampen aangetast. Het eind van 't liedje was — uitstel van het huwelijk voor een geheel jaar.

De Correctie.

Bij den spoed, waarmee de vervaardiging eener courant in zijn werk gaat, kan de correctie zich natuurlijk alleen tot het verbeteren der fouten door de zettters gemaakt bepalen. Een geroutineerd journalist zal dan ook terstond zijn opstellen en berichten in den gewenschten vorm gieten, want het aanbrengen van wijzigingen in den inhoud, nadat die gezet is, zou al te veel oponthoud veroorzaken. Wat de correctie der door anderen ingezonden mededeelingen aangaat, al behoort die in de kopij te geschieden, zoo komt het toch meermalen voor dat de daarvoor aangewezen corrector er later bij het proeflezen nog eens de schaarf over heen laat gaan.

Het nauwkeurig lezen en verbeteren van drukproeven in 't algemeen, doch van die van couranten in 't bijzonder, is een zaak die door oefening wordt verkregen, doch buitendien een algemeene wetenschappelijke kennis, een goed oordeel, veel geheugen en vooral een ferm typographisch oog vereischt. Al ware het mogelijk, dan zou het bij een courant toch niet wenschelijk zijn, dat elk schrijver het door hem geleverde zelf corrigeerde. De bewering dat hij het best van zijn onderwerp op de hoogte zal zijn bewijst nog niet dat hij er ook de beste corrector voor zijn moet. Juist omdat hij zich te veel met den inhoud of de strekking van zijn onderwerp bezig houdt, ziet de auteur licht kleine zetfouten over 't hoofd. Hem zweeft dikwijls voor den geest, wat hij in het manuscript geschreven heeft, daarom leest hij dit ook haast van zelf uit het gedrukte, zelfs wanneer het er niet eens staat. Indien hij geen voldoende kennis der typographische regels bezit en

hem de routine van het corrigeeren nog vreemd is, dan zal hij dikwijls eischen stellen, die met het werk des zettens en alle regels in strijd zijn, of hij zal door verkeerde teekens en onduidelijke correcties den zetter in de war brengen en soms onnut werk veroorzaken. Het is daarom niet aan te bevelen, dat de schrijver alleen voor de correctie zorgt, hoe wenschelijk het ook zij dat hij van belangrijke speciale artikelen één proef leest en zich niet geheel op de nauwkeurigheid, zelfs van den besten corrector verlaat. Deze toch zal wel eens twijfelen, waar de auteur terstond de oplossing kan geven; er kan misverstand bij het zetten plaats gevonden hebben dat hij alleen in staat is te ontdekken. Doch behalve het oponthoud, dat zulks in de meeste gevallen veroorzaken zou, zijn de te duchten wijzigingen van een schrijver die buiten de redactie staat als hij zijn manuscript in drukproef doorleest, de grootste beletselen om, tenzij bij hooge noodzakelijkheid, de correctie niet aan een lid der redactie of vasten corrector over te laten.

De harmonie van het zetsel berust op regels, die men als wet moet beschouwen. Als zulke noemen wij: de gelijkmatige verdeeling van het wit tusschen de woorden; het vermijden van onjuiste of zinstorende afbrekingen, den regelmatigen afstand tusschen de afzonderlijke artikelen, de juiste verhouding der letters, enz. Hoe meer de zetter getracht heeft deze en andere regels met zorg op te volgen, hoe meer de corrector reeds bij de eerste proef zijn best gedaan heeft, zooveel te meer nadeel en ontmoediging brengen veranderingen te weeg, die zonder de minste consideratie geheel willekeurig gemaakt worden. Een der eerste en voornaamste kwalen is het doorhalen van één of meer volzinnen, wat dikwijls een geheele verschikking noodig maakt. Reeds het inbrengen of wegnemen van één enkelen, of wat nog moeilijker is, van een halven regel, ja zelfs een enkel langer woord kan bij doorlopend zetsel een geheele wijziging ten gevolge hebben, eer het gelukt de noodige ruimte òf te verkrijgen òf op te vullen. Indien veranderingen van dit soort bepaald noodzakelijk zijn, dan behoort men zooveel mogelijk evenveel weg te laten vallen als men er nieuw ingevuld wil hebben of omgekeerd. Het niet opvolgen van dezen regel zal aan een egalen netten druk veel afbreuk doen, want de noodzakelijke gevolgen van dergelijke veranderingen zijn nu eens een onevenredige wijdte, dan weer te groote gedrongenheid van het zetsel, of slecht afbreken der woorden.

Ondanks alle genomen voorzorgsmaatregelen van den kant des schrijvers, zettors en correctors is het toch nauwelijks te vermijden, dat hier en daar fouten zijn blijven staan en dat enkele verbeteringen nog wenschelijk zijn. Zulk een uit ettelijke duizende afzonderlijke deeltjes samengesteld blad papier als een courant is tot op het oogenblik, waarop het gereed uit de pers komt, aan tal van invloeden en ongevallen blootgesteld; ja, nog in de pers, onder het drukken zelfs, kunnen er nieuwe fouten bijkomen, zooals b. v. door het uitvallen van letters en het daarna verkeerd weer tusschen plaatsen, of het geheel wegvallen aan de zijden der kolommen, het afbreken vooral van accent- en overhangende letters e. d. g. Een courant zonder drukfouten of zonder opgaaf van verbetering van vroeger gemaakte misstellingen is daarom een groote zeldzaamheid. Zij mag dan ook meer dan haar collega, het boek, in dit opzicht op de toegeeflijkheid des lezers staat maken. Enkele drukfouten in dagbladen zijn van historische beteekenis geworden, terwijl andere, ontstaan door ontbrekende of verkeerde letters, een geheel onjuiste of dwaze beteekenis aan het bericht gaven. Van beide volgen hier enkele staaltjes uit vele.

Op het oogenblik dat Napoleon I reusachtige plannen maakte op zijn verbond met keizer Alexander, deelde de *Moniteur* (destijds het *Journal de l'Empire*) in dien geest een hoofdartikel mede, waarin gezegd werd, sprekende over de beide monarchen: *Ces deux Souverains dont l'UNION ne peut être qu'invincible*. De drie achterste letters van het woord *UNION* vielen bij het afdrukken weg, en nu bleef het woord *UN* slechts over, zoodat de keizer van Rusland met verontwaardiging deze zinsnede in het officiëel blad las: *Ces deux Souverains dont l'UN ne peut être qu'invincible*. Het erratum in een volgend nummer scheen hem nog beleedigender, en Napoleon, die al het gewicht van deze ongelukkige fout besefte, werd vruchteloos woedend. Zoo moest dan een klein drukkersongeluk, dat aan duizend andere onbeduidende woorden had kunnen overkomen, het meest beteekenende woord juist ten voorwerp nemen en de grootste combinaties van Napoleons staatkundig genie vernietigen en in duigen slaan.

De *Star* legde eens den heer Gladstone de woorden in den mond: „Het besluit dat door den afgetreden minister genomen werd, is een verkeerde (*awkward*) stap”, in plaats van „een stap vooruit” (*onward*).

Op den 18^{den} Jan. 1854 bevatte de Engelsche *Globe* het volgende erratum: — „Er is gisteren een grove drukfout geslopen in ons uit-

treksel uit het verslag van het hoofdbureau der registratie. De drukker doet ons daarin beweren, dat de inwoners van Londen op het oogenblik zuchten onder een hoog „zedelijkheidscijfer” (rate of morality), terwijl wij natuurlijk schreven: „sterftecijfer” (rate of mortality).

De *Moniteur* gaf eens kennis dat „de raad der *monsters*”, in plaats van „de raad der *ministers* vergaderd was”.

Volgens Alphonse Karr heeft een boekhandelaar in de *Presse* aangekondigd: de schemeravondkatten (*chats*) in plaats van zangen (*chants*) van Victor Hugo.

In de Amsterdamsche *Standaard* van 6 Nov. 1873 is de volgende zetfout onopgemerkt gebleven: Tot leed (moet zijn *lid*) van de Provinciale Staten van Friesland is met algemeene stemmen herkozen de heer Jhr. Mr. F. J. J. van Eysinga.

Het *Handelsblad* van 9 Nov. 1873 geeft op zijn derde bladzijde het verslag van de handelingen van den *Gemeeneraad* van Amsterdam (in de) zitting van Zaterdag 8 Nov. —.

De aanwijzing der veranderingen, zoowel als over 't algemeen van alle andere fouten op de proefblaadjes, geschiedt naar bepaalde regels door de zoogenaamde correctietekens. Als algemeene regel geldt, dat een fout door een duidelijk en gemakkelijk te begrijpen teeken op de bedoelde plaats tusschen den tekst aangegeven en dat de verbetering met herhaling van dat aanwijzingsteeken eveneens duidelijk op den witten rand der bladzijde geschreven wordt. Deze kantteekeningen moeten zooveel mogelijk in dezelfde lijn staan van den regel, waarop zij betrekking hebben en dicht aan het zetsel beginnen. Evenmin als tusschen de regels, mogen ook op andere witte plaatsen tusschen het zetsel correcties geschreven worden; men kan den zetter moeielijk voor het over 't hoofd zien daarvan verantwoordelijk stellen.

Een tweede hoofdregel is: niet meer dan noodzakelijk door te halen en niet meer aan den kant te schrijven, dan wat werkelijk opnieuw gezet moet worden.

Wie zich nog niet veel met correctie heeft beziggehouden, meent veelal het den zetter niet duidelijk genoeg te kunnen maken: hij herhaalt dikwijls wegens één letterfout geheele woorden, wegens één woord misschien geheele volzinnen en veroorzaakt den zetter daardoor juist veel overtollig werk. Wanneer b. v. voor het woord moet molt gezet is, dan mag alleen de letter l aangetekend worden, niet het

geheele woord. Zijn er twee woorden van plaats verwisseld, b. v. men moet voor moet men, dan mogen de woorden niet doorgehaald en opnieuw geschreven, maar er moet door het omzettingsteeken aangeduid worden, hoe ze te verplaatsen zijn. Door het niet opvolgen dezer regels zou de zetter in bovenstaand geval eerst acht typen onnoodig distribueeren en daarna evenveel handgrepen voor nieuw zetsel moeten doen.

Om bij het corrigeeren misverstand te voorkomen, is het geraden voor elke fout in een en denzelfden regel zich van verschillende teekens te bedienen. Deze worden zoo eenvoudig mogelijk genomen en beginnen gewoonlijk met een streep / en strekken zich verder als 't noodig is, tot verschillende soorten van haakjes uit, b. v.

/ L T I F E q b enz.

Van deze teekens kan men bij afwisseling en naar verkiezing zonder bepaalden regel voor ieder in 't bijzonder gebruik maken.

Na deze algemeene regels volgen die voor bijzondere gevallen, waarvoor ook bijna overal dezelfde teekens zijn aangenomen.

1. **Verkeerde en vreemde letters.** Wanneer er een verkeerde letter, de meest gewone van alle fouten, voorkomt, dan wordt er in de lengte een streep doorgehaald en aan den kant de juiste letter geschreven. Bij dubbele letters, zooals fi, fl, ff, ffi, moeten zelfs wanneer slechts één der letters verkeerd is, toch allen doorgestreept en opnieuw geschreven worden, want de zetter kan, daar zij uit één type bestaan, niet een gedeelte slechts wegnemen en het andere laten staan. In het bijzonder heeft men te letten op de op elkaâr gelijkende letters, zooals CG; II; OQ; ce; bh; bij de Gothische B B; C C; R R; D D; bh; ce; ff; rg.

Bij de gewone of Latijnsche letters worden door slordige zettters dikwijls, als de rechte letter op 't oogenblik ontbreekt, omgekeerde d's voor p's en b's voor q's gebruikt. Het geoeffend oog ziet dit dadelijk, het minder geoeffende laat zich echter gemakkelijker foppen, waarom deze slechte zetttersgewoonte zooveel mogelijk behoort tegen gegaan te worden.

Voor het aanduiden van vreemde letters, dat zijn zulke, die hoewel niet onjuist geplaatst, toch als tot een andere soort behorende, vervangen moeten worden, gebruikt men dezelfde teekens op gelijke wijs.

2. **Verkeerde woorden en volzinnen.** Wenscht men verscheidene verkeerde letters, woorden of volzinnen weggenomen en door andere vervangen te zien, dan moet men de doorhalingsteekens

N U T + H H

gebruiken, en wel zoo, dat het teeken precies die letters of woorden omvat, welke veranderd moeten worden. De tot verbetering bestemde worden met het teeken aan den kant geschreven.

3. **Zetsel weggelaten.** Om den zetter opmerkzaam te maken dat hij iets overgeslagen heeft, wordt er een gewoon teeken achter het woord geplaatst, waarop het uitgelaten woord had moeten volgen en het ontbrekende aan den kant geschreven.

Wanneer het weggelatene zooveel bedraagt, dat het niet gevoegelijk op den kant geschreven kan worden, dan zet men daar alleen het teeken en daarnaast: NB. *zie beneden*, om daardoor naar den voet der bladzijde te verwijzen, waar in de meeste gevallen ruimte genoeg is. Is het weggelaten gedeelte echter te groot om het af te schrijven, dan kan men den zetter ook door alleen te schrijven: NB. *zie kopij*, naar deze verwijzen.

4. **Regel uitgelaten.** Wanneer er bij 't zetten een geheele regel overgeslagen is, dan wordt met een tusschen twee regels en daarvoor: *zie kopij*, aangegeven, dat hier de regel tusschen gevoegd moet worden.

5. **Overtollig zetsel.** Door overtollige letters, die verwijderd moeten worden, behoort in de lengte, door overtollige woorden in de breedte een streep gehaald en aan den kant naast het aanwijzings-teeken, het weglatingsteeken g gevoegd te worden.

6. **Omgekeerd zetsel.** Met omgekeerd geplaatste letters of woorden wordt op dezelfde wijze gehandeld; men bezigt dan het omkeerings-teeken 9 . Bijzondere opmerkzaamheid verdienen in dit opzicht de letters n, u, S, s, O, o, Z, z.

7. **Letters of woorden in verkeerde volgorde.** Deze worden naar haar rechte plaats verwezen door het teeken , dat om de bedoelde letters geplaatst en zonder verdere toevoeging aan den kant herhaald wordt.

8. **Regels in verkeerde volgorde.** Deze worden in den tekst onderstreept en de juiste volgorde met cijfers aangewezen.

9. **Sprekend zetsel.** Wanneer sommige woorden door vette, cur-

sieve of gothische letters meer dan het andere zetsel in 't oog moeten loopen, dan heeft men deze te onderstrepen. Aan den kant wordt de streep herhaald en daarboven geschreven *vet*, *cursief*, enz.; wanneer woorden abusief sprekend gezet zijn in plaats van met gewone letters, dan worden deze woorden ook doorgestreept en aan den kant opnieuw geschreven of naast de streep gezet: *niet cursief*, *niet vet* enz.

10. **Spatiëeren.** Hiervoor worden kleine streepjes |||| tusschen de letters geplaatst en aan den kant herhaald, of men gaat als bij 9 te werk. Het spatiëeren geschiedt met hetzelfde doel, n.l. om enkele woorden of volzinnen in 't oog te doen loopen.

11. **Spaties wegnemen.** Moeten daarentegen gespatiëerde woorden geheel samengetrokken worden, dan duidt men dit door ~~~~~ onder en boven den regel aan en dit absolute samentrekkings-teeken wordt aan den kant herhaald.

12. **Wit verminderen.** Indien de ruimte tusschen enkele woorden te groot is, wat door het wegnemen in de correctie licht gebeurt, dan wordt door het relatieve samentrekkings-teeken ○○○ boven en onder de witte tusschenruimten aangeduid, dat deze doelmatiger verdeeld moeten worden. Is de ruimte tusschen twee regels te groot, dan wordt dit uitgedrukt door het teeken —) aan den kant te plaatsen op die wijze, dat de beide booguiteinden de beide regels, die te ver van elkaâr staan, raken.

13. **Wit vermeerderen.** Staan enkele woorden te dicht op elkaâr, dan wordt dit in het zetsel door een staand streepje en aan den kant door dit teeken aangegeven ‡. De corrector moet zich echter ook overtuigen, of de noodige ruimte werkelijk beschikbaar is. Mocht dit niet het geval zijn, dan behoort hij door weglating en vervanging van een groot woord door een kleiner hierin te voorzien. Staan er twee regels te dicht op elkaâr, dan is —< het teeken, waarvan de liggende streep tusschen de beide regels geplaatst wordt en de uitstekende punten naar den buitenrand van de bladzijde wijzen.

14. **Inspringen.** Wanneer een regel een weinig van den kant af beginnen (*inspringen*) moet, dan wordt dit door een □ om het eerste woord aangeduid en aan den kant herhaald.

15. **Uitspringen.** Moet er omgekeerd een onjuist ingesprongen gedeelte weêr uitspringen, dan wordt het teeken]— vóór het eerste woord geplaatst en aan den kant herhaald.

16. **Naar het midden brengen.** Het teeken om een regel, zooals b. v. bij opschriften, naar 't midden te brengen is [—].

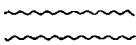
17. **Nieuwe regel.** Het abusief voortzetten van een regel, wanneer er een nieuwe had moeten beginnen, wordt door het teeken E kenbaar gemaakt.

18. **Geen nieuwe regel.** Werd er echter een nieuwe regel begonnen, waar het zetsel had moeten doorloopen, dan verwijst het voortzettingsteeken met den haak om het eerste aan te sluiten woord het zetsel naar de juiste plaats.

19. **Blijft goed.** Wanneer er bij abuis een verandering aangewezen is en men wil het zetsel in den vroegeren toestand terugbrengen, dan wordt dit door ..... onder de bedoelde woorden aangeduid, welk herstellingsteeken aan den kant eenvoudig herhaald, terwijl door de daar reeds neergeschreven verandering een streep gemaakt wordt.

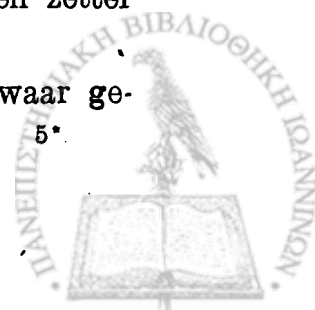
Dit zijn de meest voorkomende correcties; er zijn echter nog meer, die of zonden tegen de typographische regels of slechts de gevolgen van een gebrekkigen proefafdruk zijn. Het geoefend oog van den corrector onderscheidt gemakkelijk zulke proefgebreken van de werkelijke fouten; hij bekommert er zich daarom in de eerste proef weinig om en teekent ze eerst aan, als ze nog in de revisie mochten voorkomen. Het zijn de volgende:

20. **Gevallen zetsel.** Wanneer er letters of enkele lettergrepen verzakt zijn, hetgeen dikwijls aan den buitenrand voorkomt, dan worden ze door U op de rechte plaats verwezen.

21. **Verschoven zetsel.** Als er letters of lettergrepen gescheiden voorkomen, die geheel bij elkaâr behooren, dan wordt dit door het samentrekkingsteeken onder en boven den regel aangeduid.

De beide laatste gevallen komen zeer dikwijls in de proeven voor, welke in touwtjes opgebonden getrokken worden, omdat de druk in de proefpers, als deze niet volkomen gelijk van drukking is, de letters spoedig van elkaâr dringt. Dit komt echter bij het sluiten van den vorm vanzelf terecht. De deskundige slaat er daarom in 't geheel geen acht op, terwijl de minder geoefende door het plaatsen van velerlei teekens zich zelf en den zetter nutteloos werk veroorzaakt.

22. **Te zwaar gedrukt.** Wanneer letters of woorden te zwaar ge-

drukt zijn, dan worden ze onderstreept en aan den kant het teeken VVVV geplaatst.

Deze fout ontstaat gewoonlijk wanneer er iets onder den lettervorm ligt, b. v. een letter, een stukje papier enz. Daar de vorm vóór dat het afdrucken begint ook van onder zorgvuldig afgeveegd wordt, vallen die fouten gewoonlijk van zelf weg.

23. **Vuil zetsel.** Om vuile of dicht gesmeerde letters te doen vervangen, wordt het teeken ..... gebruikt.

24. **Spaties naar de laagte steken.** Wanneer er in het zetsel, op plaatsen waar een witte tusschenruimte behoorde te zijn, zwarte vlekken ■ staan, dan wordt daar een streep doorgehaald en aan den kant het neêrdrukteeken × gemaakt.

Deze vlekken ontstaan, wanneer de lagere typen, die het wit vormen, gerezen zijn, zoodat zij door den inkt geraakt worden; de zetter moet ze daarom met de elst neêrdrukken.

25. **Kromme regels.** Deze ontstaan gewoonlijk door dat het wit over elkaar geschoven is, hetgeen te gemakkelijker gebeurt, naarmate de spaties dunner zijn, zij worden door   boven en onder den regel aangeduid en het teeken aan den kant herhaald.

26. **Gekwetste letters.** Deze worden doorstreept en aldus aan den kant geschreven (e).

Een voorbeeld van proefverbetering volge hier. Onderstel dat het begin van een opstelletje over zijn eigen vak door een aankomend zetter aldus in proef geleverd werd:

Het eerste wat de zcttea te doen heeft is te gaan zitten. Hij neemt daar, toe de copij voor zich. Kopy noemt hij wat gij eer get onginul zoudt noemen, nameijk uw stok. dat zal gedrukt worden, uwe stuk, waarmee gij pe wereld verlakken zult. Het heet maar hier copij elsof 't schuine werk, dat u u beroerd zal maken maar ge copierd ware.

Misschien denkt dat gij ter liefde van de zotten een keurig afschrijft hebt vervaardigd van het genn olie kladwerk, dat noš in

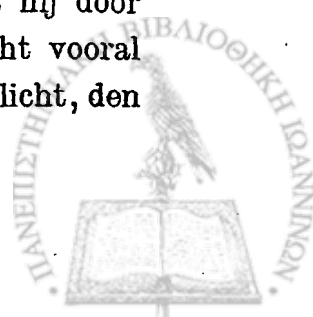
porte feuille ligt. Hoe die zij, of het een
bruilofs dicht geldt of een prins courant, of
uw veel gelogen bijdrage, het copij blijft.

dan zouden de volgende teekens en aanwijzingen van den corrector
noodig zijn om al de gemaakte fouten te herstellen.

1x Het ~~z~~eerste wat de ~~z~~otte~~x~~ te doen heeft 1e 12
 1e is te gaan ~~z~~itten. Hij neemt daar ~~z~~toe de 1p2
 1y 1k copij voor zich. Kopy~~y~~ noemt hij wat gij eer 1(h)
 1ri 1k get ~~o~~nginyl zoudt noemen, name~~y~~ijk uw 1ee 19
 1, 1u st~~o~~ck ~~z~~ dat zal (gedrukt worden), uw~~e~~ stuk, 1p 5
 11icht 1d waarmee gij ~~z~~e wereld ver~~z~~akken zult. H~~z~~t 19
 17 19 1k heet (maar hier) copij ~~z~~lsof 't schijne werk, 1100
 1m 1p dat u ~~z~~ beroerd zal maken/maar ge~~z~~do- 1, 1k
 1ee pierd wa~~z~~e.) 19
 1, 1men (Misschien denkt/dat gij/ter liefde van de 1en
 12 1e, ~~z~~otten een ~~z~~ecurivy afschrift hebt vervaardigd 1keuig 1#
 1p Hia van het gen~~z~~e kladwerk, dat no~~z~~ in 19 =
 1 porte~~z~~feuille ligt. Hoe die zij, of het een 1t □
 1, 1st bruilofs dicht geldt/of een pri~~z~~s courant, of 1y □
 1p 11er uw veel gelogen bijdrage, het ~~z~~copy blijft ~~z~~ [copy].

Het Gereedschap.

In zijn roman „Arthur Pendennis” spreekt Thackeray de meening
uit, dat een auteur onafhankelijk is van uitwendige invloeden. Hij
kan overal zijn werkplaats opslaan, en in zijn arbeid wordt hij door
tijd noch weersgesteldheid verhinderd. Hij heeft in dit opzicht vooral
veel voor bij een schilder, die, afhankelijk van het helder daglicht, den

nacht noch betrokken dagen voor zijn scheppingen kan gebruiken. Hij kan het ook zonder werkplaats, zonder werktuigen stellen. Zijn gereedschap is de pen, en zijn materiaal eenige vellen papier.

Zoo goed is de journalist er echter niet geheel aan toe. Zijn voornaamste stuk gereedschap is wel de pen, maar daarmee alleen komt hij er niet. Want van den journalist verlangt het publiek alwetendheid. Hij moet over alles ter wereld licht verspreiden, hij moet op het tooneel van den oorlog thuis zijn als in zijn eigen zak; hij moet weten, wanneer deze of gene generaal is geboren, welke loopbaan hij heeft afgelegd, benevens zijn staat van promotie; hij dient opheldering te geven omtrent het jongste standpunt van de Transvaalsche zaken, over de wetgeving in Khiwa, en of de straten te Honolulu geklinkerd of gemacadamiseerd zijn. Deze soort van alwetendheid is nu wel niet zoo moeilijk, als de leek bevroedt, maar zij eischt een uitgebreide bibliotheek, die even zorgvuldig moet zijn samengesteld als voortdurend worden aangevuld en vollediger gemaakt. De redactiebibliotheek ¹⁾ is het voornaamste gereedschap van een journalist en aan

¹⁾ De bibliotheek eener dagbladredactie behoort te bevatten: A. Encyclopedische werken; B. Biographische handboeken; C. Taalkundige woordenboeken; D. Wetboeken; E. Eenige voorname periodieken; F. Werken op het gebied van: Politiek, oeconomie en statistiek; G. Geschiedenis; H. Aardrijkskunde; I. Letterkunde; K. Varia.

Voor de redactiebibliotheek van een Nederlandsch dagblad zullen de volgende werken goede diensten kunnen bewijzen; sommige er van kunnen wel als onontbeerlijk beschouwd worden: Ad. A. Brockhaus' of Meyer's Conversations-Lexicon, of Winkler Prins, Encyclopaedie. — Ad. B. v. d. Aa, Biographisch woordenboek der Nederlanden; Vapereau, Dictionnaire des contemporains; Bitard, Dictionnaire général de biographie contemporaine; Huberts, Elberts en v. d. Branden, Biographisch Woordenboek der Ned. letterkunde. — Ad. C. de Vries en te Winkel of van Dale Nederl. Woordenboek; Terwen (of eerlang Franck), Etymologisch Woordenboek; Calisch, Viertalig Woordenboek; Kramers, Kunstwoordenboek; Speciale woordenboeken voor de Fransche, Engelsche, Duitsche, Italiaansche, Latijnsche en Grieksche talen. Als de beste verdienen aanbeveling, voor het Fransch: Kramers, voor het Engelsch: Calisch, voor het Duitsch: Sicherer en Akveld, voor het Italiaansch: Nuyens of Dewald, voor het Latijn: Georges-Engelbregt of Kan en Schröder; voor het Grieksch: van den Es en Francken of Mehler. — Ad. D. De Nederlandsche Wetboeken (Fruin); De Nederlandsche Staatswetten (Schuurman); Staatsblad van Nederland (ed. v. Goor). — Ad. E. De Nederlandsche Staats-Courant; een aantal jaargangen van een der groote dagbladen;

haar komt de eerste plaats toe in de rij der hulpmiddelen ten behoeve van de courant.

Het is lang geen teeken van onbekwaamheid, indien een journalist zich nog niet geheel alleen met de redactiebibliotheek kan behelpen, indien hij door het verzamelen van statistieke opgaven, door brochures, uittreksels, enz. tracht de bron van zijn kennis te verrijken. Integendeel, men kan, zoo al niet de bekwaamheid, dan toch in elk geval den ijver van een journalist afmeten naar den omvang van zijn notitieregister of hoe anders het product van zijn vlijt in het verzamelen moge heeten.

De journalist moet van de opbrengst van den dag leven, d. w. z. de dagelijksche gebeurtenissen moeten hem het kader voor zijn letterkundige producten geven, maar de bouwstoffen moet hij gerangschikt meebrengen, hetzij in zijn hoofd, hetzij in een zorgvuldig bijeengebrachte en gerangschikte bibliotheek. Wie voor zijn beroep als

De Nederlandsche Spectator; De Gids; Vragen des tijds; De Economist; De Portefeuille; Eigen Haard en eenige buitenlandsche illustraties. — Ad. F. Handelingen en Bijlagen van de 1e en 2e Kamer der Staten-Generaal; de Nederl. Staats-almanak; de Indische Regeerings-almanak; Almanach de Gotha; Martens of Lagemans, Recueil de traités; Block, Dictionnaire général de la politique; de Maandelijksche of Jaarlijksche Statistiek; het Staatkundig en Staathuishoudk. jaarboekje; het jaarlijksche stedelijk en provinciaal verslag. — Ad. G. Weber, Schlosser, Becker of Rotteck's algemeene geschiedenis; Wagenaar, Bilderdijk, van Lennep, Witkamp of Wijnne's Vaderlandsche geschiedenis; Hofdijk, Ons Voorgeslacht; Motley, De opkomst der Ned. republiek; Epkema, Historische Kalender; Schulthess, Geschichtskalender. — Ad. H. Kuyper of Stieler's Atlas der aarde; Kuyper's provinciale of gemeente-atlas van Nederland; Ritter of Kramers' geographisch woordenboek; Witkamp, Aardrijksk. woordenboek van Nederland; het Aardrijksk. en Statistisch woordenboek van Ned.-Indië, met voorrede van P. J. Veth. — Ad. I. Doorenbos of Scherr, Geschiedenis der letterkunde; Jonckbloet, Geschiedenis der Nederl. letterk.; de Keyser, De Nederl. letterk. der 19e eeuw; Busken Huet's Litterarische fantasiën en kritieken; Frijlink's Gevleugelde woorden; v. Lennep, Citaten; Harrebomée, Spreekwoordenboek; Werken van Vondel, Cats, Hooft, Bilderdijk, van Lennep, Potgieter, Tollens, da Costa, de Genestet, Beets (Hildebrand), Schiller, Goethe, Lessing, Shakespeare, Molière, enz. — Ad. K. Het Oude en Nieuwe Testament, de Koran; Postgids; Telegraafgids; Nederlandsche Almanak; Adresboek v. d. boekhandel; Stedelijk adresboek. —

journalist ontwikkeling noch vlijt medebrenge, leeft van de hand in den tand en zal spoedig tot een samenflanser van phrasen en gemeenplaatsen, tot een letterkundigen proletariër afdalen.

De redactiebibliotheek moet doelmatig en rijk zijn voorzien, en dit is des te gemakkelijker, daar zij om zoo te zeggen het eenige bedrijfskapitaal is voor den journalist. De overige gereedschappen: pen, papier, rood en blauw krijt, schaar en gom of ouwels toch zijn goedkoop genoeg te verkrijgen.

Hulpmiddelen zijn voorts alle gelithographiëerde of gedrukte bescheiden, die door bijzondere ondernemers tot nut en gerief der redacties worden uitgegeven. De vooruitgang der courantenindustrie blijkt uit het groot aantal dezer publicaties. Er zijn correspondentie-bureaux voor elken tak van redactioneële werkzaamheid: correspondenties voor plaatselijke nieuwstijdingen, waarin de concurrentie het grootst is, derhalve de keuze het rijkst; correspondenties voor staatkundige, staathuishoudkundige en parlementaire berichten, enz. Ook leggen enkele uitgevers van correspondenties zich op bepaalde vakken toe. De een levert uitsluitend trekkingslijsten, een andere maakt zijn werk van een bijzonder deel der plaatselijke nieuwstijdingen, b. v. recepties, een derde behandelt de zelfmoorden, een vierde houdt zijn principalen op de hoogte van de vonnissen der rechtbanken, al naar voorliefde, beroep of gelegenheid.

Het belangrijkste zijn onder al deze hulporganen de bureaux voor telegraphische nieuwstijdingen. De ondernemers daarvan staan in sommige rijken in min of meer vertrouwelijke betrekking tot de regeering en dat is een schaduwzijde, waarvan de geheele pers op het vaste land de nadeelige gevolgen ondervindt. Want dan heeft de critiek en zifting niet plaats naarmate van het gewicht er van voor het publiek, maar volgens de heerschende regeeringsbegrippen. De couranten vernemen door tusschenkomst van zulke bureaux niet hetgeen er voorvalt, maar wat de regeering goedvindt haar mede te deelen. In Engeland en nog meer in Amerika zijn de bureaux voor nieuwstijdingen over het geheel genomen onafhankelijk van regeeringsinvloeden. Het zijn bijzondere ondernemingen, die zich afgeven met de levering van courantenberichten.

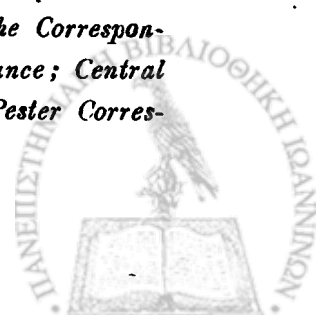
In Amerika hebben de couranten uit eigen middelen een bureau opgericht voor de leverantie van telegraphische tijdingen. Het deelgenootschap in deze vereeniging, *American associated press*, is zeer duur.

De inkoopsum voor elke nieuw toetredende courant bedroeg indertijd verscheiden duizenden dollars, maar de verrichtingen van deze onderneming moeten volgens de daarvan bekend gemaakte mededeelingen ook verbazend zijn. Zooals eenigen tijd geleden in de Amerikaansche bladen was te lezen, bezit deze onderneming haar eigen stoombooten, die de te New-York en elders binnenkomende schepen mijlenver te gemoet varen om de brieven, couranten, berichten voor de redactie over te nemen. Het zijn volgens de beschrijving kleine schepen met snellen gang, die na ontvangst van hun carga aan tijdingen onverwijld bij het eerste telegraafkantoor aanleggen en den hoofdinhoud der ontvangen berichten dadelijk aan alle redacties der vereeniging seinen. Langen tijd voordat het schip de haven binnenloopt, zijn derhalve de nieuwstijdingen, die het meebracht, op het geheele vasteland van Amerika bekend. Zooals Grant in zijn geschiedenis der Engelsche pers verhaalt, is het eens voorgekomen, dat de troonrede van de koningin van Engeland door tusschenkomst van de *American associated press* te New-York vroeger bekend en in het licht was gegeven, dan zij in het Engelsche Hoogerhuis werd voorgelezen.

De voornaamste bronnen, waaruit de couranten op het vasteland van Europa haar telegrammen putten, zijn te Parijs het *Bureau Havas*, te Londen het *Reuter-bureau*, te Rome het *Bureau Stefani*, te Weenen het *Correspondenzbureau*, te Berlijn het *Wolff'sche Bureau*, enz. Eenige van deze telegrammenbureaux geven ook gelithographieerde of gedrukte correspondenties in het licht ¹⁾.

¹⁾ Hiernevens een lijst der correspondentie- en telegrammenbureaux volgens de namen der steden gerangschikt: Amsterdam: *Reuter's office* (filiaal); — Belgrado: *Serbische Correspondenz* (Duitsch); — Berlijn: *Wolff's Bureau* (voor telegrammen); *Provinzial-Correspondenz*; *Correspondenz Klausner*, orgaan der *Fortschritt*-partij; *Grothe, Berliner Kunst- und Theater-Correspondenz*; *Liberale Correspondenz*; *Berliner Börsen-Telegraph*; *Berliner Politische Nachrichten*; *Internationale Zeitungs-Correspondenz* (Emil Danneberg, technische nieuwsberichten); *Deutsche Feuilleton-Correspondenz F. C. Entrich*; *Die Gelegenheits-Feuilleton-Correspondenz*, L. Gronau, uitgever M. Holm; *Wolff Friedeberg Correspondenz* (Dr. L. Wolff); *Paul Jüngling's Feuilleton-Correspondenz* (voor vertaalde romans); — Florence: *Agence Stefani*; — Frankfort a/d. M.: *Daube's Feuilleton-Correspondenz*; — 's Gravenhage: *Het Haagsch Correspondentie-bureau* (Belinfante en Vas Dias); — Hamburg: *Schwedisch norwegische Correspondenz*; — Londen: *General correspondance* (Reuter); *English correspondance*; *Central News*; — Buda-Pest: *Ungarische Post*; *Budapester Correspondenz*; *Pester Corres-*

De meeste telegrammenbureaux staan in onderling verkeer met elkaar. Zij wisselen hun tijdingen over en weer uit en vormen te zamen de internationale markt voor courantenberichten. Maar alle te zamen kunnen nog niet voorzien in de behoefte van een groote redactie. Alle groote ondernemingen hebben voor haar bijzondere behoefte nog een eigen telegramdienst ingericht, waarover wij elders zullen spreken.

Vormen, beginselen en manieren in de journalistiek.

Wij kunnen ons tegenwoordig moeilijk voorstellen, hoe de oude Grieken smaak konden vinden in de tooneelvoorstellingen van hun tijd, hoe zij bewogen en geroerd konden worden door het spel hunner helden, die altoos met hetzelfde masker de onstuimige zee der menschelijke hartstochten moesten wedergeven. Misschien zal het onze nakomelingen evenzoo gaan, wanneer zij in latere eeuwen de geelgeworden bladen der geschiedenis van onzen tijd zullen opslaan. Hun zullen uit het stof der kostbare oudheden duizendvoudige klachten te gemoet klinken; zij zullen vernemen, dat in de 19^e eeuw der Christelijke jaartelling staatkundige en maatschappelijke verkeerdheden in niet geringe mate woekerden. Of beter gezegd, zij zullen zien, dat dezelfde klaagliederen onder de uiteenloopendste vormen wederkeeren, dat het eigenlijk steeds hetzelfde lied is, alleen gevariëerd op de menigvuldigste wijze.

Zeer zeker zullen zij dan verbaasd staan over den taaien levensduur of over den rijkdom der vormen, die aan een of twee menschen ter

pondenz; Correspondence hongrois; — Petersburg: Nordische Correspondenz (voor telegrammen); — Parijs: Correspondence Havas; Correspondence française (vroeger Landsberger); Nouvelles de Paris de Paul d'Abrest; — Rome: Agence Stefani, Corriere italiano; — Weenen: Correspondenz-Bureau (voor telegrammen); Politische Correspondenz; Wiener Feuilleton-Correspondenz (uitg. Ferd. Grosz); — Würzburg: Oesterreichische Correspondenz (officiëus).

Letterkundige bureaux bestaan te Hamburg: *Dr. J. Polaczek's Literarische Agentur; — Berlijn: Literarisches Institut F. C. Entrich; Bureau: Das Manuscript; — Weenen: Amberg; — Haarlem: Bureel Het Manuscript (W. Gosler).*

beschikking stond. Want indien zij de maffe courant zelf vragen, wie dan jaarin jaaruit het rijk voorziene register van klachten, vermaningen, bezweringen heeft opgemaakt, dan zullen zij aan het hoofd of aan den voet van het blad op twee, drie namen stooten, op den uitgever, den drukker en den verantwoordelijken redacteur. Daartoe bepalen zich de ophelderingen, die de courant over zich zelf geeft. De grootste held, de schrijver der hoofdartikels, loopt precies als de Grieksche tooneelspeler met een masker over het staatkundig tooneel; zijn gelaat, zijn naam blijft voor de hoorders en lezers verborgen. Niet hij heeft gesproken, maar de courant, het blad.

En ook de cothurnes ¹⁾ ontbreken niet, want ook hij bedient zich van een kunstmatig middel om zijn natuurlijke gestalte in de hoogte te heffen, hij spreekt evenals de machtigen der aarde alleen in den meervoudsvorm. Wij betreuren, wij beklagen deze handelingen der regeering, wij verheugen ons over de vlucht, wij geven onze goedkeuring enz." Nooit zal men in een staatkundig artikel het enkelvoud ontmoeten.

Wat hiervan de reden is?

Men zou het meest geneigd zijn deze gewoonte uit den ambtelijken stijl te verklaren, en daar boeken ouder zijn dan couranten, mag men wel aannemen, dat de schrijvers er mee zijn begonnen, en dat de journalisten een reeds bestaand gebruik, dat bijzonder geschikt voor hen was, hebben gevolgd. Het is overigens ook wel mogelijk, dat een zelfde behoefte een gelijken vorm van uitdrukking heeft gevonden, en dat een schrijver, die niet subjectief wilde zijn, uit den aard der zaak tot den meervoudsvorm verviel, evenals de lyrische dichter voor zijn oogmerk het enkelvoud koos.

De objectiviteit van een geschrift toch wordt het best verzekerd als de schrijver in het geheel niet persoonlijk optreedt. De meesters in de kunst zijn de ontzichtbare gastheeren hunner lezers. Zij hebben reeds vooraf de tafel rijkelijk gedekt en trekken zich gedurende den maaltijd bescheiden terug. Wanneer zij echter vrijwillig het raderwerk van hun letterkundige compositie blootleggen, zooals b. v. Thackeray in zijn *Vanity fair*, wanneer de dichter de illusie wegneemt, wanneer

¹⁾ Tooneelschoenen, door de tooneelspelers in de ruime Romeinsche theaters in gebruik om grooter en zichtbaarder te schijnen. De cothurne deed dienst voor het treurspel, terwijl de soeci in het blijspel dezelfde verhooging aanbracht.

hij persoonlijk het woord neemt, dan zal hij zijn individualiteit bescheiden achter den meervoudsvorm verbergen.

Het meervoud moet dus de objectiviteit van den schrijver aanduiden. Daarin ligt nog geen anonimiteit opgesloten; de naam kan vooraf of aan het einde van het opstel of van het boek zijn genoemd, zonder dat het gebruik van den meervoudsvorm in het oog loopt. Daarentegen zal men altoos naar de onderteekening zoeken, als het persoonlijk voornaamwoord in het enkelvoud is gebruikt.

Men verlangt van hem die „ik”, „mijner” enz. zegt, dat hij dit „ik” nader aanduidt, al was het ook maar door een naamcijfer of een pseudoniem. Zoo spreekt de schrijver der brieven van Junius ¹⁾ steeds onmiddellijk en persoonlijk tot den lezer, terwijl de Fransche journalist in weerwil van zijn onderteekening den meervoudsvorm gebruikt.

Waarom de eerstgenoemde een pseudoniem heeft gekozen, daarover heeft hij zelf in zijn antwoord aan sir William Draper duidelijk genoeg zijn oordeel uitgesproken. De laatste beschuldigt Junius van onwaarheid en daagt hem uit om openlijk met zijn verdediging voor den dag te komen. Indien het waar is, dat het stilzwijgen op een aanklacht gelijk staat met bekentenis van schuld, dan heeft Junius zich zelf veroordeeld, want in verscheiden tijdschriften was hij openlijk en met de meest beleedigende uitdrukkingen een leugenaar en lafaard genoemd. Hij, Junius, heeft daarop het stilzwijgen bewaard en daardoor volgens zijn eigen logica zijn aanklagers in het gelijk gesteld. Op de uitdaging om zijn masker te laten vallen antwoordt Junius:

„Indien gij eerst en zonder hem te hebben uitgedaagd door een anoniemen schrijver waart aangevallen, dan hadt gij in eenig opzicht gelijk gehad met naar zijn naam te vragen. Maar in deze zaak bemoeit gij u vrijwillig . . . Gij kendet de voorwaarden, waaronder wij zouden correspondeeren en gaaft althans daarop stilzwijgend uwe toestemming. Hoe kunt gij, nadat gij mij vrijwillig onder den naam Junius hebt aangevallen, nu met recht vorderen om mij onder een anderen te leeren kennen?”

En ten opzichte van het verwijt, dat hij den smaad een leugenaar

¹⁾ Deze beroemde brieven — geschreven in de jaren 1769—71 — worden gewoonlijk toegeschreven aan sir Philip Francis, volgens latere ontdekkingen wordt Dr. James Wilmot als den schrijver genoemd.

en lafaard te zijn op zich laat rusten, verklaart hij in denzelfden brief:

„Waar gij mij evenwel toevoegt, dat ik het mij heb laten aanleunen een leugenaar en lafaard genoemd te worden, moet ik van mijn kant vragen, of gij in ernst meent, dat ik soms verplicht zou zijn notitie te nemen van de onnoozele smaadredenen van den eersten, den beste, die in een courant schrijft, en welk oordeel gij over mijn verstand zoudt hebben geveld, indien ik mij door zulk een oppervlakige kunstgreep zou hebben laten vangen?”

Het eigenlijk motief der pseudonimiteit wordt in de volgende woorden van dezen brief aangegeven:

„Wat mij betreft, acht ik het volstrekt onnoodig om mij bloot te stellen aan de wraak van den gevaarlijksten en meest tirannieken man des lands (daarmee wordt zeker de Hertog van Grafton bedoeld), ofschoon de uwe mij onverschillig kan laten. Gij zoudt wel vechten, maar anderen zouden hun toevlucht tot sluipmoord nemen.”

Het pseudoniem dient dus in veel gevallen als een sluier, die den aanvaller dekt, en is niet alleen noodzakelijk tegenover de machthebbers, maar hij is vaak onontbeerlijk tot beschutting tegen het schrikbewind der maatschappij, hij bewaart den schrijver voor den invloed van derden, hij maakt het mogelijk, dat zijn oordeel objectief zij.

Deze toestand is ook in een ander opzicht gebleken zeer ten goede te komen aan de staatkundige dagbladpers. Juist de onpersoonlijkheid van den schrijver verleent aan zijn woorden een grootere beteekenis. Het publiek kan met grooter onbevangenheid den indruk van een hoofdartikel op zich laten werken. Niet de schrijver A of B, wiens persoonlijke zwakheden en eigenaardigheden het kent, richt zich tot hem, maar een hem vreemd wezen, geen enkelvoudig persoon, maar de vertegenwoordiger van velen, geen mensch, maar een beginsel.

Voor de directie zelf heeft deze gewoonte het gemak, dat zij achter het voorhangsel der anonimiteit zonder opzien te baren of stoornis te verwekken verwisseling in haar personeel kan brengen. De eigenaar kan deze of gene op een anderen post zetten, oude krachten door jongere vervangen, enz., zonder dat het publiek er aanstoot aan neemt.

Het is waar, deze toepassing der anonimiteit heeft ook haar schaduwszijden. In de lang niet kleine gemeente van staatkundige redacteuren kan men vaak de klacht hooren, dat de nakomelingschap ook

voor de schrijvers van hoofdartikelen geen kransen vlecht. Ja, wat de zaak nog erger maakt, ook hun tijdgenooten doen het niet. Voor ieder bestaat de mogelijkheid om persoonlijk voor het publiek op te treden, voor den feuilletonschrijver, den koopman of industriëel, die over tabak of gasbranders schrijft, alleen de staatkundige dagblad-schrijver moet zijn individualiteit aan het blad ten offer brengen. Hem ontbreekt elke spoorslag om zich te onderscheiden. Al vinden zijn woorden duizendvoudigen weerklink, al spreekt hij uit het hart des volks, wie weet hem daarvoor dank, wie kent ook maar den naam van hem, die vaak voor een karig loon, na een inspannende dagtaak, onder veelvuldige stoornissen zijn best doet om aan de droge staatkundige stof een uitlokkenden vorm te geven? De anonimiteit — zoo kan men verder nog hooren — begunstigt eigenlijk eerst recht de staatkundige tinnegieterij, daar de redacteur, aan wien persoonlijk optreden niet is geoorloofd, zonder lust en opgewektheid zijn dagtaak afhaspelt. Ten nadeele van het blad zou het kleed der gedachte worden verwaarloosd en de anonimiteit tot een geschikten dekmantel voor verschillende vergrijpen tegen taal, logica en geschiedenis worden. Dit zou ophouden, indien ook de staatkundige redacteur, hetgeen hij schrijft, met zijn naam moest bekrachtigen, ja dit zou het doeltreffendst middel zijn tegen de politieke karakterloosheid, die men meent, dat slechts achter den sluier van het naamloos geschrijf kan woekeren. Wie met zijn naam voor zijn woorden moet instaan, zou zeker aarzelen om medeplichtig te worden aan elke willekeur van den uitgever.

Dat deze klachten eenig recht van bestaan hebben, valt niet te loochenen, maar uit een hooger gezichtspunt van noodzakelijkheid is overal beslist ten gunste van het behoud der anonimiteit. Zelfs is zij in de Engelsche dagbladpers ook tot regel geworden voor niet-staatkundige opstellen, terwijl in vele andere landen met de invoering van het feuilleton het gebruik om te onderteekenen burgerrecht heeft verkregen. Dit is ontegenzeggelijk een voordeel voor den beginner, die zijn letterkundige sporen wenscht te verdienen en een privilege, dat de courant niet tot schade strekt. Op dit punt moest dus de wensch van den schrijver beslissend zijn. Het twisten over het recht om een kleiner of grooter naamcijfer te mogen bezigen, geeft van den kant der redactie blijk van bekrompen opvatting en is in elk geval een „groot” blad onwaardig.

Intusschen is deze kwestie van journalistieke vormen een bijzaak

in vergelijking met de gewichtige beginselvraag, die met het boven behandeld onderwerp in zeker verband staat.

Van alle aanmerkingen op de anonimiteit van staatkundige dagblad-artikels weegt het zwaarst deze, dat hierdoor aan een staatkundigen redacteur het breken met zijn richting gemakkelijk wordt gemaakt. Alle andere leggen minder gewicht in de schaal en zijn ook ten deele door de ervaring wederlegd. Deze eene bedenking vertegenwoordigt evenwel slechts één zijde der vraag. De redacteur wordt niet onafhankelijk van den eigenaar, indien hem het recht wordt toegekend om een naamcijfer te gebruiken. Hij is aan het blad gebonden, zoolang hij geen andere positie vindt, die beter beantwoordt aan zijn staatkundige geloofsbelijdenis. Zijn vrijheid om te gaan waarheen hij wil, zou echter bevorderd kunnen worden, indien hij de zekerheid had ook dan in zijn onderhoud te kunnen voorzien, wanneer hij wegens een wijziging in de richting van het blad waaraan hij werkzaam is zijn plaats vrijwillig mocht willen verlaten. De ons bekende statuten van buitenlandsche journalisten-vereeningen behelzen hieromtrent tot dusver geen bepalingen. Trouwens dit is geheel een kwestie van persoonlijk eergevoel, die moeielijk door derden geregeld kan worden; het eergevoel en de beginselen van den journalist toch openbaren zich niet alleen in bovengenoemd geval. Evenals ieder beroep bij zijn beoefenaren eigenaardige, soms op zich zelf staande, begrippen van eergevoel heeft doen ontstaan, die zich tot vaste beginselen hebben ontwikkeld, zoo ook heeft de juiste opvatting van de roeping der pers bij haar dienaren zekere beginselen en beroepsdeugden aangekweekt. Een paar voorbeelden tot verduidelijking onzer bedoeling.

Tusschen de leden eener redactie kwam het gesprek op de ziekenverpleging in tijden van oorlog. Bij deze gelegenheid liet een bezoeker zich het gezegde ontvallen:

„Ja, die militaire hospitalen zijn moordenaarsholen.”

„Waarom, hoe zoo”, riep het gezelschap zeer verbaasd uit. „Mensch, spreek op, hoe gaat het daar toe, welke misbruiken heerschen daar?”

Maar hij zweeg stil. Tevergeefs wees men er hem op, dat het de plicht van elken staatsburger was om schreeuwende ongerechtigheden ter openbare kennis te brengen, tevergeefs hield men hem het gewicht van de zaak voor, stelde men in het licht, welke weldaad hij door een critische bespreking aan het leger, aan den staat, aan de maatschappij zou bewijzen.

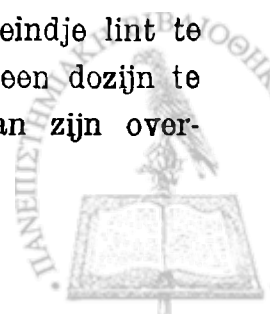

„Ik zal er mij wel voor wachten mijn hand in een wespennest te steken”, luidde zijn antwoord en dit bleef ook het slot der gedachtenwisseling.

Indien men tot hem had gezegd: „Daar op dien berg staat een vijandelijke batterij. Honderd vuurmonden staren u aan, uw dood is zeker, zoo gij het waagt er u op te werpen. Bestorm ze!” Die zelfde man zou zich geen oogenblik hebben bedacht. Hij zou zijn degen hebben getrokken en zou blijmoedig zijn wis verderf zijn te gemoet gesneld, want de man, die zoo bang is „zijn hand in een wespennest te steken”, maar steeds bereid om blijmoedig zijn leven op te offeren, is — officier, en dapperheid is de eerste soldatendeugd.

Een ander gesprek: Na een scheiding van lange jaren ontmoeten twee bekenden elkander in den spoortrein. Hun wegen waren uiteengeloopt. De een had zich aan een winstgevend beroep gewijd, terwijl de andere zijn toevlucht had genomen tot hetgeen Smollet „the worst resource against starvation”, het slechtste middel tegen hongersnood, noemt, het schrijven om den broode. De practicus informeerde deelnemend bij den man van de pen, „hoe het met zijn zaken ging”, op denzelfden toon en met denzelfden aandrang, alsof hij naar garen of kruideniersartikelen vroeg. De ander gevoelde zich over deze prozaische opvatting gekrenkt en dacht het onderscheid tusschen beide betrekkingen voor zijn vriend duidelijker te maken door hem onder het oog te brengen, dat een degelijk auteur en ook een journalist niet zooals een gewoon fabrikant op verspreiding van zijn producten bij massa's kon rekenen, want hij mocht niet werken alleen om anderen te believen, maar in de eerste plaats tot eigen voldoening. Wie anders te werk gaat, wie zijn overtuiging geweld aandoet, wie van de heerschende meening van het oogenblik partij trekt om lezers of koopers in zijn winkel te lokken, begaat een onzedelijke daad.

Daarvan nu wilde onze man van zaken volstrekt niets weten. Hoe, een fabrikant, die in het geheel geen rekening houdt met den smaak van het publiek, die uitsluitend waren ter markt brengt, die hem bevallen: dat was klinkklare onzinnigheid, niets anders dan een gril, en het was onverstandig van schrijvers om zulke beginselen voor hun beroep aan te nemen. Die zelfde man is echter een achtenswaardig industriëel, die niet in staat zou zijn om een klant een eindje lint te kort te laten komen of om elf knopen in plaats van een dozijn te leveren. Maar de vasthoudendheid van een schrijver aan zijn over-

tuiging, wat heeft die uit te staan met het eergevoel van een koopman?

Deze beide voorbeelden mogen volstaan om te bewijzen, waaraan ternauwernood kan worden getwijfeld, dat er verschillende schakeeringen van zedelijkheid en eer zijn, niet alleen in verschillende landen maar ook bij verschillende standen van een en hetzelfde volk. Wij zien het immers honderd-, ja duizendmaal in het dagelijksch leven, hoe een kunstenaar, beeldhouwer, schilder, virtuoos, schrijver kalm en welgemoed een schuldenlast draagt, waaronder een ander, een man van zaken of een ambtenaar zedelijk gebukt gaat. Daarentegen zouden de laatsten zich minder spoedig gekrenkt voelen, indien men hen van gebrek aan oorspronkelijkheid beschuldigde. Voor den zoon der muzen is de „manicheeër” een wezen van geheel bijzondere soort, een vogelvrijverklaarde, wien men zonder groote gewetenswroegingen alle mogelijke poetsen mag spelen. Een rechtschapen koopman zal zich zelf vrijwillig ontberingen opleggen om niet te kort te doen aan hem, dien hij met een de wederkeerige verhouding kenschetsenden naam zijn „handelsvriend” noemt. Ja, een glimp van dit soort van eergevoel straalt tot in de hollen der misdaad door, en „de eerlijkheid onder dieven” is meer dan een spreekwijze; deze bestaat inderdaad, zooals verzekerd wordt door hen, die als rechters, zielverzorgers enz. gelegenheid hebben om met deze klasse van lieden in aanraking te komen.

In de praktijk des levens is het zeer moeilijk om een daad volgens haar beweegredenen te classificeeren. Wie zal beslissen, of een koopman de heiligheid van zijn gegeven woord zoo hoog stelt, omdat handel en verkeer zonder dit vertrouwen niet kunnen bestaan, of afscheiden daarvan uit een hoog ontwikkeld gevoel van zedelijkheid en rechtvaardigheid? En een kunstenaar? Wenscht hij verspreiding van kunstzin om meer waardeering te vinden, of uit zuivere menschenliefde, om het rein genot, waarover hij zich zelf in het verkeer met de muzen mag verheugen, ook voor anderen toegankelijk te maken?

Bij het ontleden der journalistieke beroepsdeugden kan men de beweegredenen nog moeilijker opsporen, omdat in de meeste gevallen in de keuze van het beroep het karakter van den persoon min of meer uitgedrukt is.

De echte journalist wordt evenals een dichter als zoodanig geboren. Hij brengt van huis uit een sterk ontwikkeld gevoel van eigenwaarde mede, een geringschatting tegenover alle mogelijk gezag en een aan-

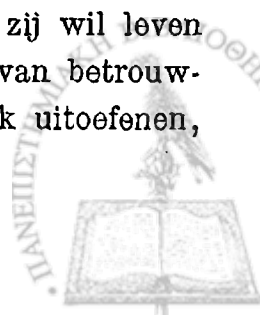

geboren neiging om alle omstandigheden, alle dogma's aan den toetssteen van het verstand te onderwerpen. De moeder van het journalisme is het scepticisme, en in dezen zin was de eerwaardige kerkvader Hooker de eerste Engelsche journalist, toen hij op het eind van de zestiende eeuw in zijn werk *Ecclesiastical Polity* de woorden schreef:

„Een mensch zou handelen gelijk een dier, indien hij zich door autoriteiten liet leiden; dit zou hetzelfde zijn als zijn oordeel gevangen te geven . . . . Dat het gezag van menschen voor menschen zou moeten gelden, in strijd met of boven hun verstand, maakt geen deel uit van ons geloof.”

Het scepticisme nu, een uitvloeisel van de begeerte naar onderzoek, van het streven naar waarheid, is het voorportaal van den machtigen drang naar beschaving, die de geheele menschheid vervult, al komt hij ook in zekere tijden alleen bij de boven de groote menigte staande en zich krachtig uitende naturen aan het licht. En bij elken journalist uit neiging vinden wij deze eigenschappen op in het oog vallende wijze vertegenwoordigd. Zijn lust tot onderzoek, zijn streven naar waarheid onderscheiden zich van die des geleerden slechts in het onderwerp en in de methode van toepassing. Het vuur is hetzelfde in de borst van den geleerden onderzoeker als in die van den journalist. Wanneer hij, de vrijwillige dienaar der openbaarheid, zich soms aan overdrijvingen schuldig maakt, dan zijn deze niet een gevolg van het doel om de waarheid te vervalschen of te bemantelen, maar van het streven om haar ten overvloede nog op te smukken, opdat zij aan zoo velen mogelijk in het oog valle. Dit is wel eenigszins een krenking der waarheid, maar een, waaraan het publiek medeplichtig is. Hoe meer ontwikkeld een volk is, des te gemakkelijker doet het afstand van opgesmukte feiten, met des te meer smaak nuttigt het de onvervalschte, natuurlijke kost, en de journalist zelf maakt, door het publiek geleid, deze zelfde ontwikkeling mede, evenals de sprookjesverteller tot geschiedschrijver is geworden.

In het begin, bij de oprichting van een blad, mogen allerhande hulpmiddelen aangegrepen zijn, sensatie-berichten, schandalen, hatelikheden, kortom alles, wat de opmerkzaamheid opwekt, wat trekt, maar al deze lokmiddelen stompen mettertijd af. Indien zij wil leven en bestaan, moet elke courant trachten zich den naam van betrouwbaar te zijn waardig te maken, d. w. z. zij moet critiek uitoefenen,

en deze zal des te nauwgezetter moeten zijn, naarmate het publiek ontwikkelder is, en wel zoo, dat de redacteur van een voor beschaafde lezers bestemd blad zich niets moet laten ontvallen, waaraan hij zelf niet gelooft.

Maar is deze opvatting wel juist? Hebben wij onze schildering niet te fraai gemaakt en een ideaal voor het journalisme geteekend, in plaats van, zooals wij beloofden, de beginselen en beroepsdeugden der dagbladschrijvers, waarvan zij tot hun eigen voordeel zullen en moeten blijk geven? De volgende uitspraak van Jules Claretie, een man, wiens naam gezag heeft bij de dagbladen, zou ons aan het bestaan dier deugden doen twifelen. Deze confrater van de pers stelde een toast in op de journalistiek, waarin onder meer het volgende werd gezegd:

„Allen op onze beurt verwenschen wij het journalisme, als het ons beoordeelt; maar niemand verfoeit het, want gelijk de geneesheer, die den lieden de armen brak om de gelegenheid te hebben ze te zetten, heelt de dagbladpers gemakkelijk de wonden, die zij slaat.”

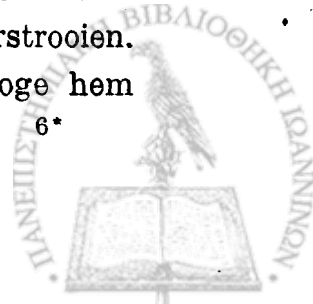
Dat is mooi gezegd, doch wij zouden ongaarne deze verontschuldiging voor het kwaad, dat de journalisten schijnbaar doen, onderschrijven. Over het algemeen wordt hun taak minder als een hocus-pocus opgevat.

De dokter, die zóó op helen verzot is, dat hij zijn patiënten verminkt ten einde zijn kunsten te kunnen toonen, is onze man niet, en de vraag, of zulk een wonderdoener een zegen dan wel een vloek voor de maatschappij moet heeten, is voor ons geen vraag. Wij meenen, dat men zulk een geneeskundige behoorde te binden en in een krankzinnigengesticht te zetten, dat een toast op hem een zotternij en een brutaliteit is.

Jules Claretie gaat nog een stap verder, als hij zegt: „Indien het journalisme bescheiden wilde zijn en voorzichtig, indien het 't politiek leven met beleid wilde aanpakken en het private leven eerbiedig wilde bejegenen, dan zou het geen journalisme meer zijn.”

Zooveel woorden, zooveel onjuistheden!

Wij stellen er tegenover dat, indien de journalistiek alleen van onbescheidenheid leven kan, het beter zou zijn haar in naam van de rust en den vrede der maatschappij te vernietigen, alle pennen te verbreken en de asch der couranten naar de vier winden te verstrooien. Als een journalist spreekt over het politiek leven, dan moge hem

menige kleine en grootere fout vergeven worden, en houde men hem eenige voorbarigheid ten goede; maar wanneer het zijn streven niet is, en dit niet duidelijk blijkt, om daarbij „met beleid” te werk te gaan, dan hebben zij, die zijn bemoeizucht vloeken, groot gelijk. En tegenover het private leven voegt hem in de eerste plaats eerbiedige bescheidenheid. Moet hij zijns ondanks de voordeur van een particuliere woning binnendringen en zijn meening zeggen over de daden en beginselen van dezen of genen particulier, dan zij het niet, omdat daarin de oorzaak en het goed recht van zijn eigen bestaan gelegen is, maar omdat privaat en algemeen belang niet altijd te scheiden zijn, omdat zijn onbescheidenheid honderden en duizenden kan ten goede komen en tot leering strekken.

Wat Jules Claretie op het oog heeft, is voor ons de caricatuur van het journalisme, die gelukkig weinig in eere is. Al verblindt de brutaliteit van een onbescheiden reporter een oogenblik de oogen en vraagt men: „Hoe is het mogelijk iets, wat zoo goed verborgen was, zóó gauw en zóó nauwkeurig te weten....” zoo haat en veracht men over het algemeen toch die jagers naar het jongste schandaal, sluit de deur voor hun neus toe, of liever, gooit hen ter deure uit. In veel gevallen hun verdiende loon!

Laat ons verder zien hoe anderen dan deze Fransche confrater van de pers over de opvatting van de beroepstaak van een journalist oordeelen. Wij wenden ons hierbij niet naar het geboorteland der journalistiek in haar tegenwoordigen vorm, niet naar Engeland, waar de courantenschrijvers zich reeds jaren lang in een geachte positie in de maatschappij mogen verheugen, en waar de journalistiek het eerst de ondeugden heeft afgelegd, die steeds aan haar kindsheid zijn verbonden; wij gaan naar het land der hooggeroemde, in sommige opzichten zoo misbruikte vrijheid, naar Amerika, waar de buitensporigheden der dagbladders tot een afschrikwekkend voorbeeld voor alle eerbare burgers van het vasteland zijn geworden. Bij die pers, waarover Dickens in zijn Amerikaansche schetsen niet dan met de sterkste uitdrukkingen van afschuw en verontwaardiging sprak, zoeken wij de bekrachtiging van onze bewering. Ja nog meer, wij willen eens recht *in corpore vili* experimenteeren en als onderwerp van betoog het meest gelezen, meest verspreide, maar niet tevens het meest geachte blad van Amerika gebruiken, den *New-York Herald*.

Juist ten opzichte van dit blad bewijst de Amerikaansche publicist

Parton in een opstel over Gordon Bennett ¹⁾, den stichter er van, dat het is vooruitgegaan en machtig geworden niet door zijn schandalen, niet door zijn verkeerde eigenschappen, maar in weerwil daarvan door hetgeen het heeft gedaan in dienst der waarheid. Bij deze gelegenheid vernemen wij ook de Amerikaansche opvatting over de plichten der dagbladers, en dat is wel zoo nuchter mogelijk, een echt Yankee-oordeel. „Wanneer er in een stad” — zegt Parton — „tien bakkers zijn, zal mettertijd hij den grootsten afzet hebben, die voor hetzelfde geld het beste brood geeft. Het beste brood der couranten nu zijn nieuwstijdingen. Te vernemen hoe iets zich heeft toegedragen, is het begin van alle wijsheid. Al het andere is theorie, combinatie, die juist kan zijn, of ook niet.”

Deze zin keert in verschillende vormen terug, en in de volgende uitspraken wordt de beteekenis der journalistiek beperkt tot het begrip nieuwstijdingen, n.l. tot berichten over het onderwerp van den dag. Het bedoelde gezegde luidt:

„De bijzondere artikelen, die de courantiers ten beste geven, zijn nieuwstijdingen, d. w. z. berichten over voorgevallen gebeurtenissen, die het publiek belang inboezemen, of waarvoor deszelfs belangstelling kan worden opgewekt.”

Men kan niet prozaïscher over het beroep van journalist denken, en toch sluit deze opvatting de zwaarste taak der journalistiek in zich; en Parton heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat men de journalistiek op geenerlei wijze hooger kan schatten dan door haar dezen plicht op te leggen, want de tijdingen, die door de couranten in haar artikelen worden medegedeeld, zijn zooveel te beter naarmate ze vollediger en nauwkeuriger zijn. Dit vordert echter een geheele toewijding aan het te behandelen onderwerp, een objectiviteit van den berichtgever, die alle partijdigheid, elke strekking, elk bijoogmerk uitsluit. „De beste reporter” — zegt Parton — „is altoos hij, wiens eenig doel daarin bestaat om het voorgevallene nauwkeurig zoo te verhalen, als het werkelijk heeft plaats gevonden, en het tooneel juist zóó te beschrijven, als het zich aan hem heeft voorgedaan.”

Van den ijver en de waarheidsliefde van den reporter — die volgens Amerikaansche begrippen de eigenlijke belichaming van het journa-

¹⁾ James Parton, *Famous Americans of recent times*. Boston 1873, J. R. Osgood & Co.

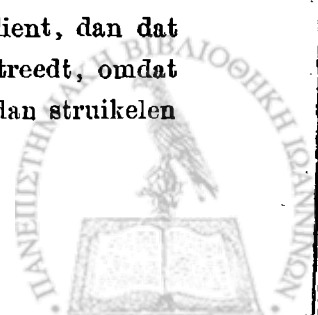
listiek beroep is — hangt dus de reputatie, het slagen van de onderneming af, en deze huldiging van de waarheid, als de eigenlijke kern van het beroep, wordt door onzen zegsman in de volgende bewoordingen neergelegd:

„Het meest gezochte blad zal in Amerika steeds dat zijn, hetwelk aan de waarheid en al haar gevolgen en onder al haar vormen, uitdrukking zal verleen, zonder zich te storen aan theorieën, partijen, fracties en presidentschaps-campagnes.”

Hier hebben wij dus van een *matter of fact* man, dien men bezwaarlijk een idealen hoogvlieger kan noemen, uit den mond van een practischen Yankee de geloofsbelijdenis van elken wijsgeer, van elken geleerde, het streven naar waarheid ongeacht alle bijkomende omstandigheden, en het eenig onderscheid ligt in het onderwerp van behandeling. Meestal is een journalist tot die onderwerpen aangewezen, die belangstelling opwekken, of waarvoor belangstelling kan ingeboezemd worden. Binnen deze perken moet hij evenals elke navorser niets zoeken dan de waarheid en de waarheid alleen.

Hiermee zou derhalve het hoofdprincipe voor den eenen tak der journalistiek, voor het verslaggevend gedeelte, zijn aangewezen. Onze Amerikaan meent wel is waar, dat dit het eenig wezenlijke is, want volgens hem behoort de toekomst aan den reporter, en hij ziet een tijd komen, waarin de couranten niets dan feiten en geen bespiegelingen zullen geven. Maar hierin vergist de Amerikaansche schrijver zich. Wat hij als de natuurlijke ontwikkeling der courant vooropstelt, is niet haar toekomst maar haar verleden, zooals het in de in 't jaar 1695 te Hamburg verschenen *Zeitungs-Lust* zeer drastisch wordt geschilderd ¹⁾. Naast de nieuwstijdingen zullen steeds beschouwingen als dagelijksch courantenvoedsel moeten worden aangeboden. In opstellen

¹⁾ „Hoezeer het zoowel in de geschiedkundige werken als in de couranten te gisp is een oordeel over een voorval te vellen: het is toch meer in deze dan in gene af te keuren. Want men leest geen courant om er iets uit te leeren of zaken goed te beoordeelen, maar alleen om te weten, wat hier of daar plaats vindt. Daardoor geven de courantenschrijvers met hun ongepast oordeel te kennen, dat zij niet veel nieuws hebben te berichten, maar enkel het blad willen vullen, er mosterd over willen werpen, die nergens anders voor dient, dan dat men om hun wijsneuzigheid lacht en hen als het ware met voeten treedt, omdat zij uit hun sfeer zijn afgedwaald en thans niets anders kunnen doen dan struikelen en zinken.”

van dien aard kan het duizende en duizenderlei kleine en groote diensten aan het publiek belang bewijzen.

Wij vragen, wie anders uiting zou moeten geven aan de onderscheidene indrukken van verbazing, ergernis, verontwaardiging of wat dan ook, die telkens, wanneer het publiek gevoel van recht of zedelijkheid gekwetst wordt, behoefte heeft zich te uiten.

Wij vragen, wie meer dan de journalist miskende talenten in bescherming neemt en personen, wien algemeen onrecht wordt aangedaan, op hun voetstuk handhaaft of straks daarop herstelt.

Wij vragen, wie meer het oog houdt op de teekenen des tijds en het verleden in bescherming neemt tegen den dolzinnigen overmoed van een valschelijk dusgenaamden vooruitgang, indien dit noodig is.

Wij vragen, wie meer doet tot opwekking van liefdadigheid, tot verheerlijking van de feiten en herinneringen, welke een volk groot maken en op de been houden.

Immers de gebeurtenissen op zich zelf beschouwd worden niet altoos begrepen. „Weinig feiten”, zegt J. St. Mill (*On liberty*), „kunnen hun eigen geschiedenis verhalen, zonder dat men hun beteekenis kunstmatig aan het licht behoeft te brengen.” Er zal dus steeds naast het verslaggevend gedeelte een taak tot verklaring of betooging voor de journalistiek blijven bestaan, naast den reporter de schrijver van hoofdartikels. Hoe luidt echter voor dezen het zedelijkheidsgebod of liever, aan welk beginsel moet de redeneerende journalist vasthouden, indien hij zijn stand eervol zal vertegenwoordigen?

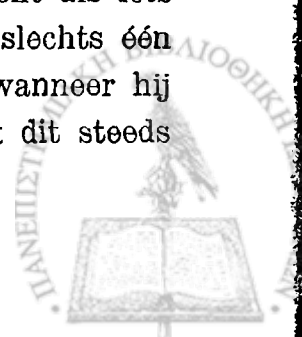
Het gebied der argumenten en bespiegelingen toch is van nature een strijdveld. Men zou dus kunnen denken, dat het geheel en al onverschillig was, of de schrijver van hoofdartikels vandaag ten gunste van eenige meening bewijzen bijbrengt, zooals met zijn richting strookt, en morgen weder met denzelfden ijver het tegenovergestelde verkondigt. En inderdaad is zelfs onder journalisten — getuige Claretie en anderen, doch meest van licht allooi — het gevoelen gangbaar, dat overtuiging een nuttelooze, ja schadelijke ballast is, die den dagbladschrijver in zijn streven om vooruit te komen belemmert. Hij zou goed doen om zijn beginselen — indien hij zich onvoorzichtigerwijze deze weelde veroorlooft — zoo spoedig mogelijk over boord te werpen. Dit mag misschien juist zijn van het standpunt der behoefte van het oogenblik, ten opzichte van eenig individu, dat er slechts op uitgaat om enkel zijn tijdelijk en stoffelijk voordeel te behartigen; hij voor zich moge zijn

overtuiging uit persoonlijke motieven verloochenen en daardoor zelfs zeer hoog kunnen klimmen op de ladder der fortuin, maar zijn journalistieke loopbaan is dan afgesloten. En al ware hij een Nabob in bekwaamheden en talenten, zijn standgenooten zelf spreken bewust of onbewust de zedelijke vervallenverklaring van zijn rang uit — en ambtgenooten schatten altoos juist. De stand zou zich echter niet kunnen ontwikkelen, zou niet tot invloed en macht kunnen geraken, wanneer alle journalisten beginselloosheid op hun vaan schreven. Een dagbladonderneming kan bestaan en vooruitgaan en in lezers toenemen zonder eenig programma, maar politieken invloed kan zij dan niet verkrijgen. „Want” — wij laten hier weder onzen Amerikaan spreken — „invloed op de meening van anderen kan geen blad hebben, dat zelf geen meening bezit.” Het is derhalve altoos een mislukte speculatie, indien eenige regeering haar positie meent te kunnen versterken door den steun van een courant, die geen beginsel het hare kan noemen, een fout, die — om een voorbeeld geheel uit de verte aan te halen — Amerikaansche staatslieden juist ten opzichte van dezen sterk verspreiden *New-York Herald* dikwijls hebben begaan.

Geen blad en geen journalist kan met eenig gevolg op anderen werken, zoodra het publiek aan den ernst hunner uitspraken twijfelt. Een eigen overtuiging is de eerste voorwaarde om anderen tot zijn meening over te halen, en hoe vaster iemands eigen overtuiging is, des te grooter is haar uitwerking op anderen. Het zij dus verre, dat een journalist geen eigen gevoelen moet hebben, dit is hem onontbeerlijk om zijn verstandelijke opgewektheid, zijn voortdurenden lust tot schrijven te behouden en hem te behoeden voor het lot — waarvan alle beginsellooze dagbladschrijvers vroeger of later het slachtoffer worden — om te verzinken tot het peil van gedachtelooze phrasensmeders.

De journalist moet een meening bezitten, en in de meeste gevallen heeft hij die ook. De bewering, dat hij sneller van gevoelen verandert dan anderen, is zoo ongegrond, dat hij integendeel eerder gevaar loopt om eenzijdig te worden. Hij verschilt hierin met een advocaat, die steeds bereid is om hetzelfde onderwerp van twee verschillende kanten op te vatten en dus eerder in verleiding komt om het recht als iets subjectiefs te behandelen. — De journalist evenwel heeft slechts één overtuiging, die hij koestert, die hij zelfs vertroetelt. En wanneer hij gedwongen wordt om haar te verloochenen, dan geschiedt dit steeds

in het bewustzijn van een groot offer te brengen, met de nederdrukkende schaamte zijn oorspronkelijk wezen, zijn beter ik te hebben prijsgegeven. Niemand gevoelt geestelijken dwang drukkender dan hij, en indien hij in opstand komt tegen elke onverdraagzaamheid, indien hij elke gewelddadige beperking van de vrije uiting der meeningen bestrijdt, dan kampt hij in de eerste plaats voor zijn eigen belang, omdat hij ten gevolge van zijn beroep het diepst de behoefte gevoelt: om te spreken, zooals zijn hart hem voorschrijft.

De volgende woorden van sir John Bickerstaff in *Couriers Pamphlet des pamphlets* over de vrijheid van drukpers vormen de algemeene geloofsbelijdenis van de journalisten: „*Laissez dire, laissez-vous blâmer, condamner, emprisonner, laissez-vous pendre, mais publiez votre pensée. Ce n'est pas un droit, c'est un devoir, étroite obligation de quiconque a une pensée de la produire et mettre au jour pour le bien commun. La vérité est toute à tous. Ce que vous connaissez utile, bon à savoir pour un chacun, vous ne le pouvez taire en conscience.*” En ook hetgeen dezelfde sir John Bickerstaff ter zelfder plaatse over goede en slechte gedachten zegt, n.l. dat de openbaarmaking er van onder alle omstandigheden nuttig is, verdient onze volle instemming. Deze woorden mogen evenwel niet alleen gelden voor zijn eigene, hier medegedeelde gedachten, maar ook voor de meening van anderen over deze uitspraken, voor de critiek. Deze toch bevordert alles en werkt steeds ten nutte. Is de critiek grondig en scherp, dan komt zij ten goede aan hem, wiens werk op de ontleedtafel der openbaarheid ligt. Is zij zwak, partijdig en lichtvaardig, dan kan althans een ander criticus van haar leeren, hoe hij de zaak beter moet aanleggen. Schaden kan de critiek nooit, en de in de laatste tijden geliefkoosde beuzelpraatjes over de onbarmhartigheid der critiek zijn een zeer verdacht teeken voor de hoedanigheid der producten.

Er bestaan echter ook voor deze geduchte macht zekere beperkingen. Één ding vooral moet de criticus vermijden, n.l. het aanhalen van zaken, die niet bij het onderwerp behooren. Critiek en polemieken mogen nimmer ontaarden in persoonlijke aanvallen en nimmer dingen in het kader harer bespreking opnemen, die niet strikt genomen bij de zaak behooren. Steeds moet het werk, nooit de schrijver zelf worden beoordeeld.

Een schrijver kan ijdel, hoogmoedig, terugstootend, enz. zijn, maar zijn geschrift kan evenveel goede hoedanigheden bezitten, als de auteur leelijke eigenschappen. Wien dus de neus van den schrijver niet be-

valt, kan daarom toch wel zijn werk prijzen. Geen verstandig mensch zal verlangen, dat een criticus ter wille van het goede boek in zijn persoonlijken omgang den neus van den schrijver over het hoofd ziet. Hij kan zich in dit opzicht gedragen als vroeger. Omgekeerd is een boek niet bij voorbaat prijzenswaardig, omdat de schrijver een aangename man in gezelschap is. De criticus kan voor en na met hem goede sier maken, maar prijzen mag hij daarom het werk van zijn goeden bekende niet.

Dit zijn eigenlijk zaken, die vanzelf spreken, maar juist hetgeen vanzelf spreekt, is dikwerf nieuw; en al is het oud nieuws, de herinnering er aan mag geen kwaad, want het vanzelf sprekende wordt het gauwst vergeten.

Vasthoudendheid aan eigen overtuiging is een deugd, die volstrekt niet door en met het journalisme is ontstaan. Van de Romeinsche Christenen tot aan de Fransche protestanten wijst de geschiedenis op een lange reeks van martelaren voor hun geloof en onder alle standen zullen voorbeelden worden gevonden van mannen, die hun beginselen hooger stellen dan hun leven, positie en dagelijksch brood. Wat echter moet worden staande gehouden, is de bewering:

dat zij, die zich bezighouden met het onderzoek der waarheid, met het toetsen van denkbeelden, over het algemeen met begrippen, daarom geenszins de oogen behoeven te sluiten voor de practische zijde van hun beroep; maar dat zij meeningen en beginselen niet als een kleed beschouwen, dat men kan afleggen, zoodra het niet aan de groote menigte of de machthebbenden bevalt, daarentegen als een kleinood, als hun hoogste goed, als een deel van hun beter ik, met welks verloochening zij hun edelste en beste prijsgeven.

Dit geldt voor allen, die zich bezighouden met beschouwingen van welken aard ook, dus voor geleerden, wijsgeeren en dagbladschrijvers. Er komen ook wel leden van andere beroepen in botsing met hun overtuiging, b. v. een geneesheer, die in zijn praktijk of door zijn studies tot de overtuiging is gekomen, dat hij aan de geneeskracht van eenige artszenij moet twijfelen, of een ambtenaar, die tegen zijn beter inzicht in lastgevingen van zijn meerdere moet opvolgen. In beide gevallen zullen deze conflicten hoogstens tot een crisis in hun binnenste leiden. De geneesheer zal voortgaan recepten te schrijven, de ambtenaar zal bedaard zijn taak blijven verrichten, niet omdat hun trouw aan hun overtuiging ontbreekt, maar omdat dit gevoel niet tot

zulk een groote ontwikkeling komt als bij een journalist, die door zijn voortdurenden strijd voor beginselen tot een hoogere waardeering van zijn eigene overtuiging is geraakt.

Uit de bron der boven besproken journalistieke beginselen ontspringen echter nog andere goede eigenschappen. Want evenals de goden, verschijnen ook de deugden nooit alleen. De liefde voor de waarheid leidt tot verdraagzaamheid, deze tot rechtvaardigheid, welke op haar beurt gehoorzaamheid aan de wet kweekt, enz. Zeker mag men niet verwachten, dat deze karaktertrekken in alle exemplaren der soort met gelijke scherpheid zullen zijn uitgedrukt. De sporen hiervan zijn wel overal voorhanden, maar de edele kiemen komen niet steeds tot ontwikkeling, ja zij doen bij gebrek aan verpleging uitwassen te voorschijn komen, die zich dan aan ons vertoonen als onbescheidenheid, zucht naar schandalen, kwaadsprekendheid, eigenwijsheid, enz. In de beste vertegenwoordigers der pers zijn echter de goede journalistieke eigenschappen tot volle rijpheid gekomen, en dezulke worden modellen en toonbeelden voor den geheelen stand. De door hen aan den dag gelegde principes, de zedelijke geboden voor den stand der dagbladschrijvers luiden: Wees waar, wees rechtvaardig, wees verdraagzaam tegenover de meeningen van anderen en houd uw eigen overtuiging in eere, heb eerbied voor de wet en het recht. Voorwaar een plicht van eer, die in zedelijke waarde bij dien van geen anderen stand achterstaat. Hij alleen reeds zou er voor kunnen getuigen, dat in de tegenwoordige organisatie der maatschappij het journalistiek een zedelijke factor van de hoogste strekking is.

III.

De inrichting der localiteit.

Onder localiteit verstaan wij hier in uitgestrekten zin alle vertrekken en werkplaatsen tot vervaardiging en verzending der courant; dus de redactie en administratie, alsmede de expeditie, zetterij en de drukkerij. Wie zulks eenigszins kan doen, zal al deze vertrekken in één gebouw vereenigen, desnoods met uitzondering van de lokalen tot uitgifte, wanneer men die in het midden der stad wenscht te bezitten. Een uitgever of directeur, die over geen eigen gebouw kan beschikken, zal in elk geval trachten te verkrijgen, dat de verschillende bureaux en werklokalen zoo goed mogelijk met elkander verbonden zijn. Voor een dergelijke zaak op groote schaal, waarvan hier uitsluitend sprake zal zijn, is de onmiddellijke nabijheid van de zetterij met de redactie volstrekt noodzakelijk, daar anders ten behoeve van de verzending der kopij naar de drukkerij het kostbaarste, de tijd, wordt verkwist. Het gemakkelijkst natuurlijk is een afzonderlijk huis, bepaaldelijk met het oog op de eischen der zaak ingericht. In dit geval ligt het gebruik der ruimte voor de hand. In de kelderverdieping komen de stoomketels en natuurlijk de magazijnen

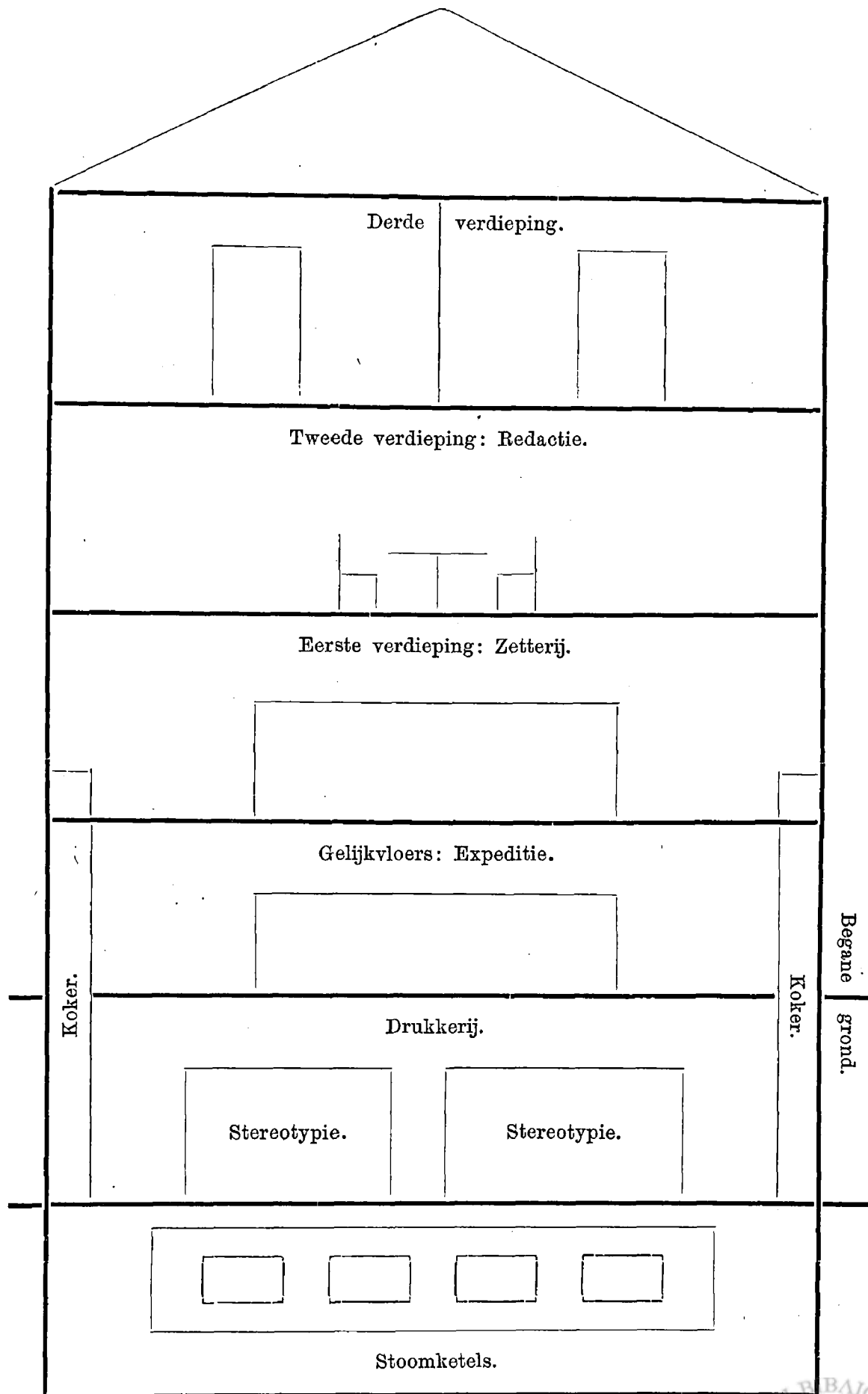

voor kolen, papier, enz.; op de benedenverdieping worden de drukmachines opgesteld; gelijkvloers bevinden zich: (zie aan de ommezijde de doorsnede van het gebouw) stallen, wagenhuis, expeditielokaal, enz., op de eerste verdieping de administratie en de zetterij, op de tweede de redactie, op de derde, vierde verdieping, enz. de woningen voor het personeel, dat in het belang der exploitatie ten alle tijde bijdehand moet zijn, b. v. enkele zettters, den *metteur-en-pages*, den meesterknecht der drukkerij, nachtreducteur en revisor, zoo noodig ook vouwers, tellers, enz. De doorsnede van zulk een gebouw zal dus meest ongeveer zijn, als in de volgende schetsteekening is aangewezen.

Uit deze teekening kan men ook den loop der werkzaamheden zien. In het midden van de zetterij bevindt zich een groote tafel, waarop het door de zettters in kolommen geplaatste zetsel door den *metteur-en-pages* en zijn helpers tot bladzijden wordt samengevoegd, d. w. z. opgemaakt. Rechts en links van deze tafel zijn de kokers, waardoor de vormen naar de stereotypie in de benedenverdieping worden nedergelaten. Langs denzelfden weg worden na afloop van het gieten der sterotypplaten de letters en kolommen weder naar de zetterij opgetrokken, waar het zetsel uit elkaar wordt genomen en de letters weder over de kasten worden gedistribueerd. Eveneens worden met behulp van dezelfde kokers de gedrukte exemplaren uit de drukkerij naar het expeditielokaal opgetrokken. Indien de machine niet gelijktijdig met het drukken voor het vouwen zorgt, geschiedt dit laatste boven in het expeditielokaal. Daarna worden hier de adresstrooken omgeplakt, de pakketten voor de postverzending en voor de afzonderlijke abonnés bij elkaar gelegd om vervolgens naar den buiten gereedstaanden wagen te worden gebracht.

De plattegronden van elke verdieping kan men zich gemakkelijk voorstellen, maar omdat deze beschrijving ook bestemd is voor lezers, die nog nooit in de gelegenheid zijn geweest om het tooneel van den arbeid van een groote courantenfabriek te zien, mogen, volgens het spreekwoord, dat het overtollige niet schaadt, ook deze hier volgen op dezelfde vluchtige wijze en in den vorm van schetsteekeningen. Een man van het vak zal wel terstond bemerken, dat wij hier geen der bestaande Nederlandsche courantendrukkerijen tot model genomen hebben; wij ontleenden afbeelding en beschrijving aan het ontwerp voor een te bouwen couranten-paleis te Weenen. Het geheele gebouw der exploitatie is als een vrijstaand perceel met twee toegangen ge-

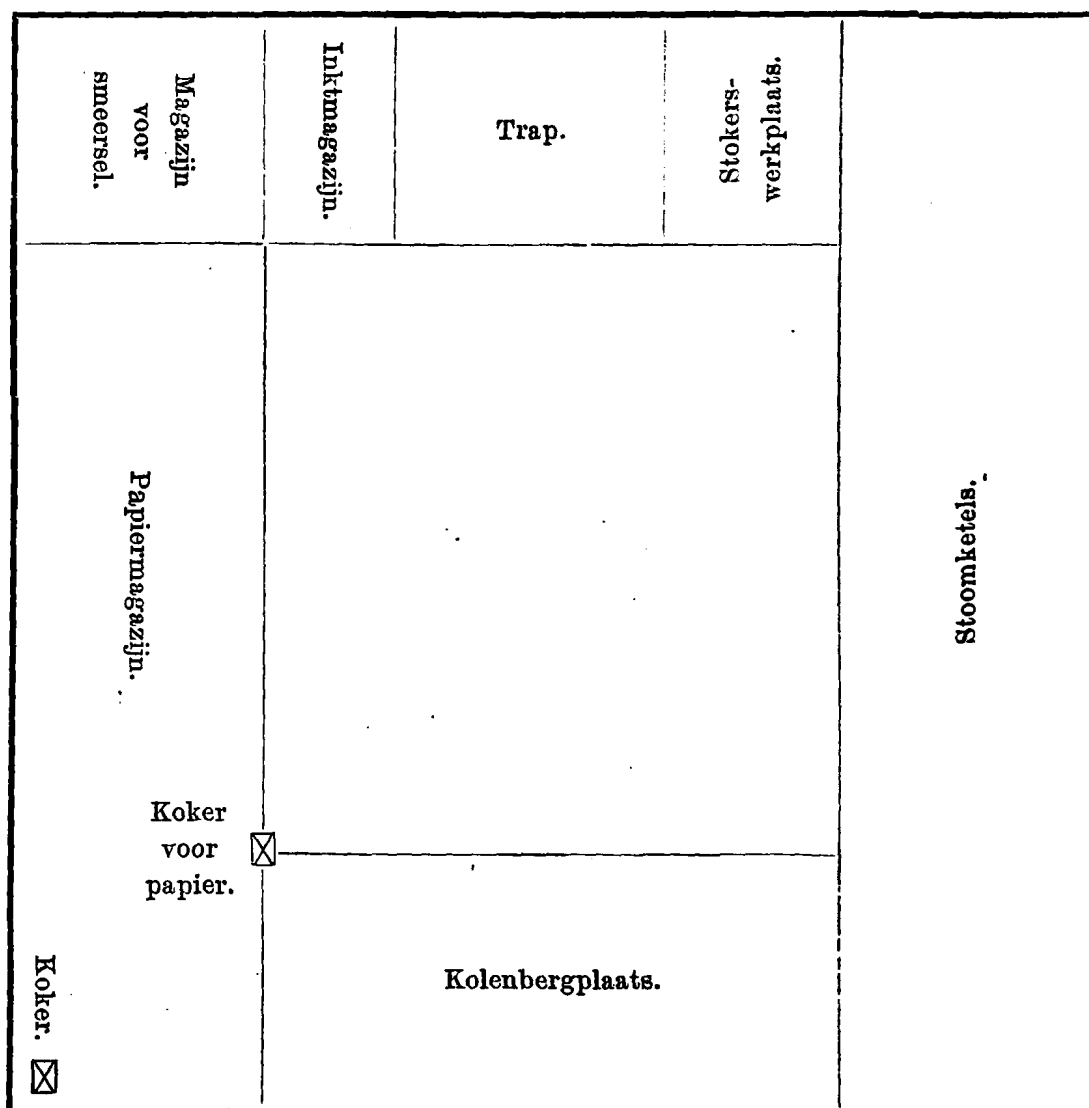
Doorsnede van het gebouw.

de ze
naar
De
redac
verdie
trekise

dacht, waarvan de een uitsluitend voor de redactie is bestemd, terwijl de achterste ingang voor het vervoer van papier, kolen, enz. dient.

In de kelderverdieping zijn enkel kokers noodig om papier, drukinkt en smeersel direct naar de machinekamer op te voeren. Voor de in het sousterrain (zie plattegrond op blz. 94) zeer talrijk aangebrachte kokers komen alleen die tusschen de stereotypie en de drukkerij in

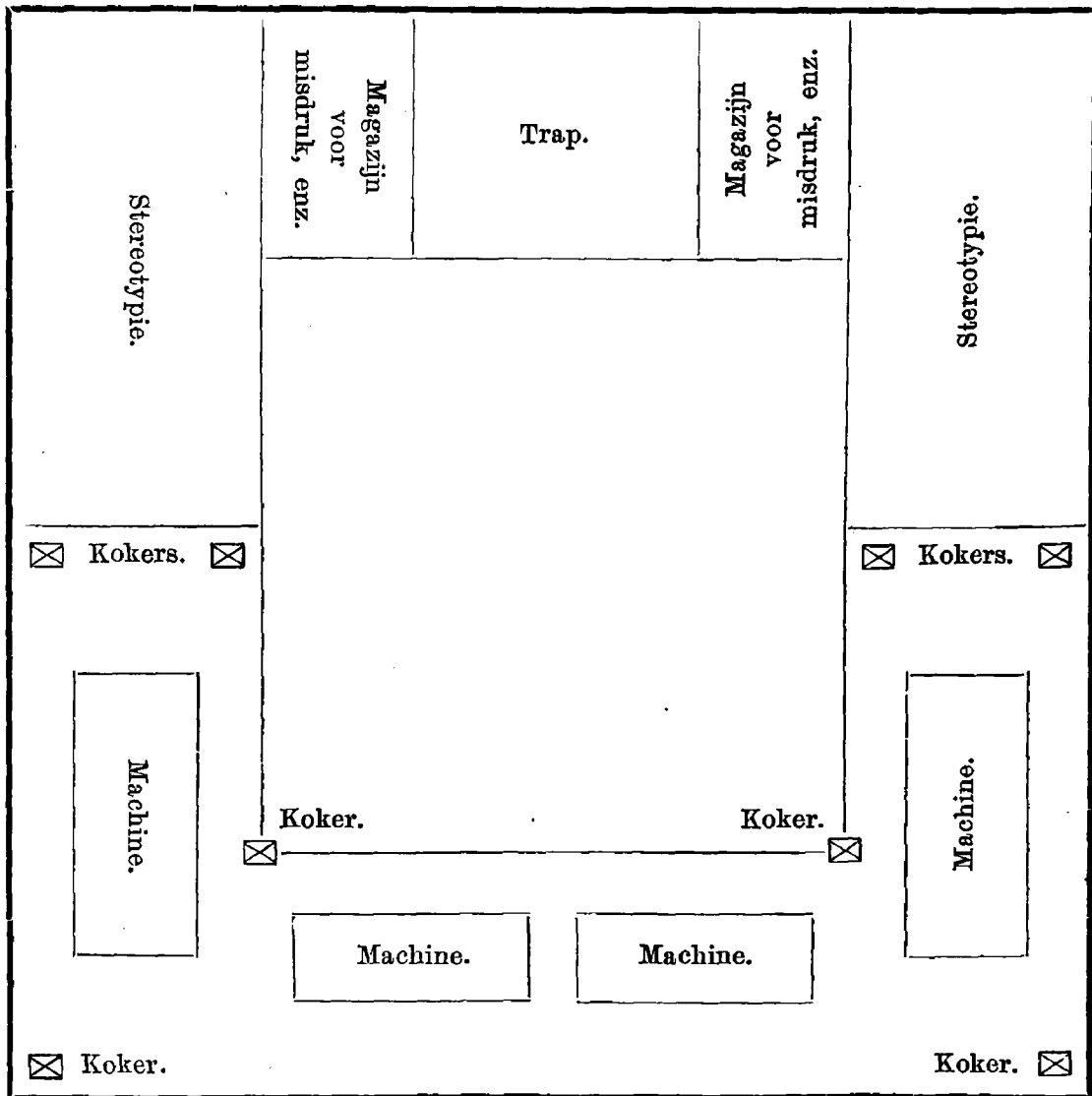
Plattegrond van de kelderverdieping.

de zetterij uit. De overigen zijn bestemd om de afgedrukte exemplaren naar het expeditielokaal gelijkvloers te brengen.

De binnenplaats (zie plattegrond op blz. 95) is door een muur van den redactie-ingang gescheiden, zoodat de gemeenschap alleen in de bovenverdiepingen mogelijk is. Op den begane grond zijn behalve de vertrekken voor de expeditie, stallen, wagenloodsen en slaapkamers voor

twee expeditieus, alsmede het kantoor voor den ambtenaar der administratie van de belastingen, die het toezicht moet houden op het stempelen der bladen. De aanwezigheid van dit lokaal vervalt natuurlijk, indien er geen zegelbelasting bestaat. De Oostenrijksche zegelwet schrijft voor, dat het papier ten behoeve der stempeling naar het zegelkantoor worde gebracht. Daar echter bij de rotatiemachines het papier

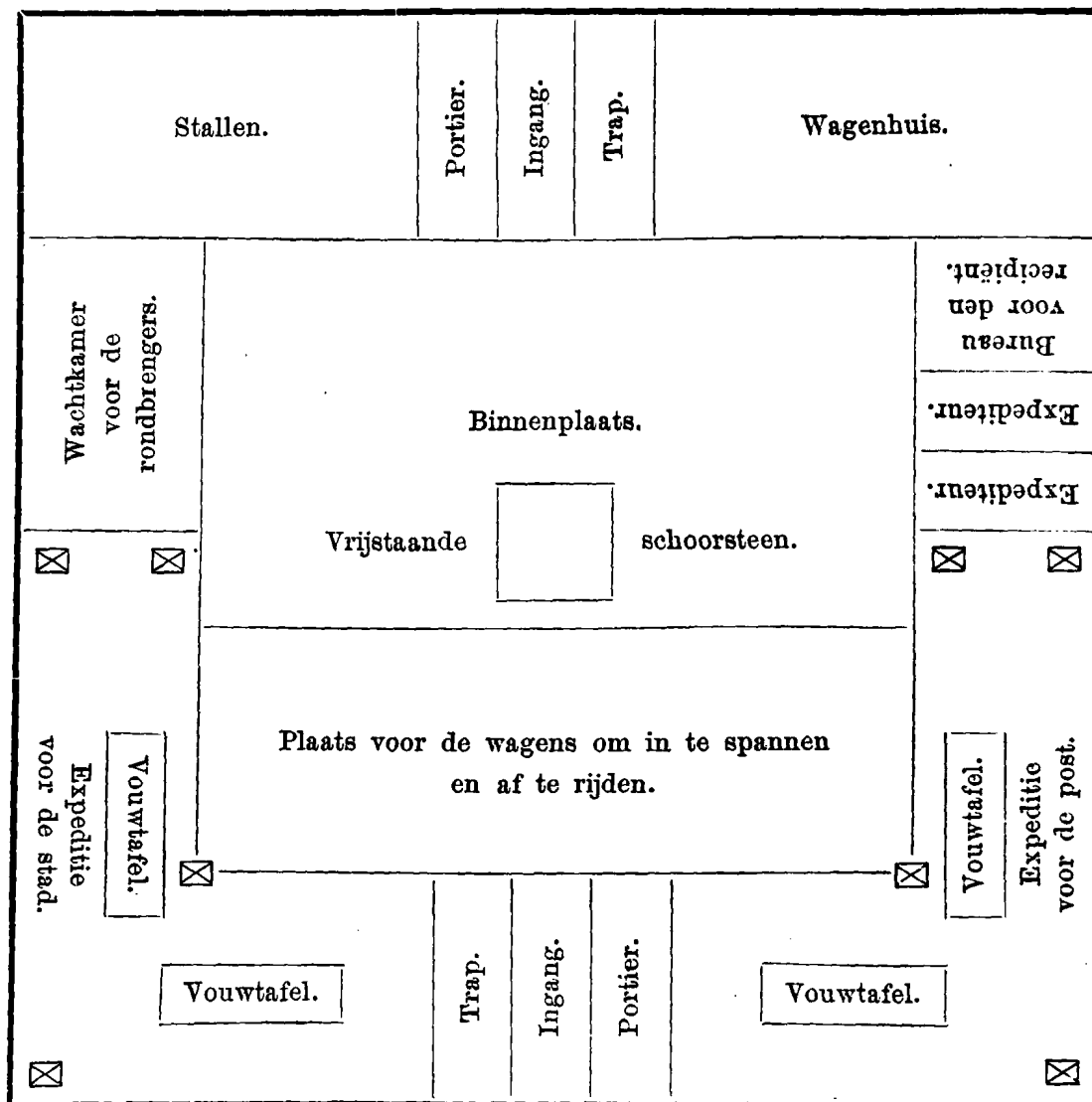

Plattegrond van het sousterrain.

door de machine zelf in vellen wordt gesneden, staat de administratie der belastingen op aanzoek van de directie toe, dat de stempel op den drukcilinder (maar altoos slechts op dien voor de zijde van den schoondruk) wordt aangebracht. Een ambtenaar der belastingen — een verificateur van hoogen rang, „recipiënt” genaamd — controleert dan den aan de machine aangebrachten zelfregistreerenden teltoestel. Overigens is de

schetsteekening van de verdieping gelijkvloers uit zich zelf duidelijk. Van de beide expeditiekamers is één voor de verzending der post-exemplaren aangewezen. Indien het gebouw aan alle kanten vrijstaat, kunnen de wagens hier onmiddellijk tot vóór de straatdeuren rijden om hun pakketten in ontvangst te nemen, anders heeft de expeditie op dezelfde wijze op het binnenplein plaats. Het tweede vertrek voor

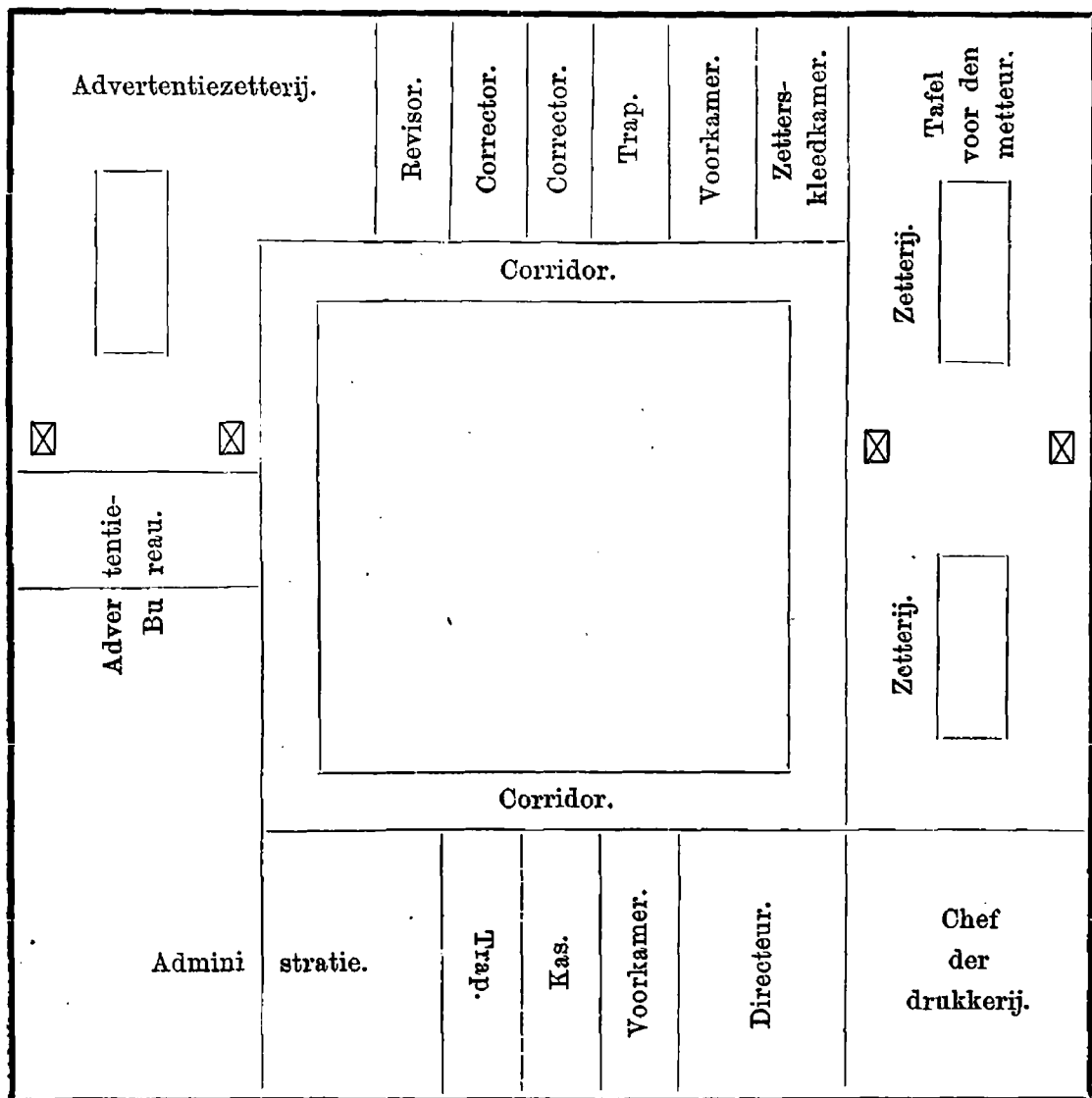
Plattegrond van de verdieping gelijkvloers.

de verzending kan uitsluitend dienen voor de plaatselijke oplaag. Aan dit vertrek belendend, bevindt zich een wachtkamer voor de rondbrengers. Wij moeten bekennen, dat wij deze inrichting nog nergens hebben aangetroffen, doch doen dit gemak aan de hand als platonische uitdrukking van sympathie voor deze zoo geplaagde dienaren der publiciteit.

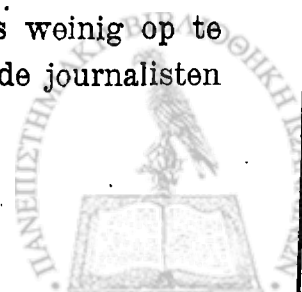
Bij den plattegrond van de eerste verdieping valt op te merken, dat er een afzonderlijk vertrek voor advertentie-zetterij is aangewezen; een regeling, die zeer wel toe te passen is, omdat bij groote bladen ook voor het opmaken der advertentie-kolommen een afzonderlijke *metteur-en-pages* is aangewezen. Deze inrichting heeft echter de schaduwzijde, dat de meesterknecht of chef niet het geheele personeel

Plattegrond van de eerste verdieping.

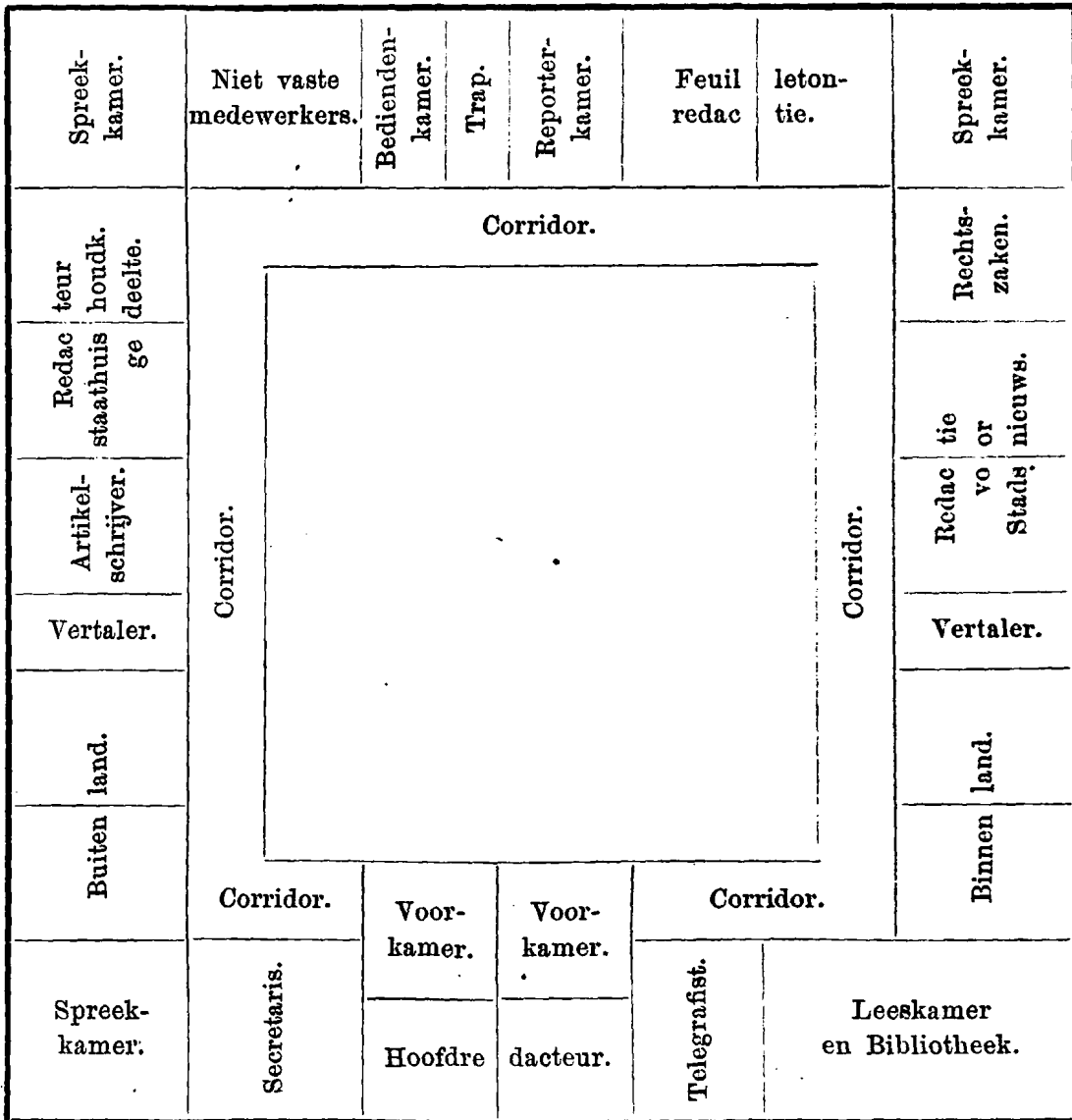
kan overzien. Maar het voornaamste gedeelte van den arbeid heeft in de eigenlijke zetterij plaats, en op deze kan de meesterknecht of chef door een glazen wand, die zijn vertrek van dit lokaal scheidt, gemakkelijk het oog houden.

Bij de teekening van de tweede verdieping is slechts weinig op te merken. Het leidend beginsel bij deze inrichting is, dat de journalisten

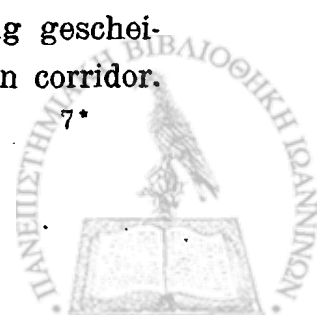
de
tuss
buir
delij
het
den

onder hun werk noch door hun ambtgenooten noch door vreemde bezoekers gestoord moeten kunnen worden. Daarvoor is de gemeenschap door een gang mogelijk gemaakt, die langs alle kamers loopt en alleen afgebroken is door de voorkamers van den hoofdredacteur. Slechts die kamers moeten in onmiddellijke verbinding met elkaar staan, waarin

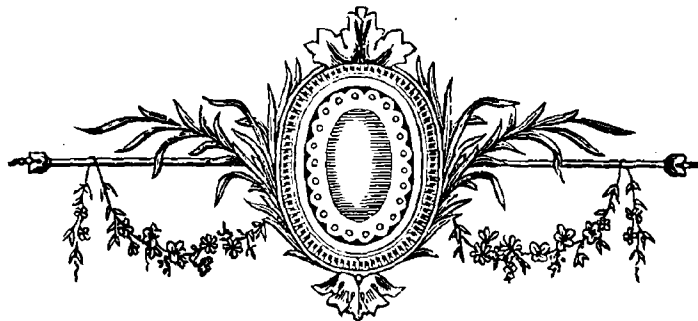
Plattegrond van de tweede verdieping.

de gemeenschappelijke arbeid aanraking met elkaar vordert, alzoo tusschen het personeel van de redactie van het binnenland, van het buitenland, van het plaatselijk gedeelte en van de rechtszaken en eindelijk nog van het staathuishoudkundig gedeelte. Overigens verdient het aanbeveling, dat deze verschillende afdeelingen onderling gescheiden zijn en de toegang alleen mogelijk is door deuren in den corridor.

Op onderling gelijke afstanden zijn spreekkamers aangebracht, waarin de bezoekers worden geleid, die een onderhoud wenschen te hebben met afzonderlijke leden van de redactie. Ook is een afzonderlijk vertrek opengehouden voor die medewerkers, welke bij het schrijven van hun artikels volkomen afzondering verlangen.

De kamers van den hoofdredacteur hebben twee uitgangen, opdat de eene bezoeker zich kunne verwijderen zonder door den wachtende te worden opgemerkt. Onmiddellijk belendend aan de kamers van den hoofdredacteur zijn de kabinetten van den secretaris en van den telegrafist. Want dat een afzonderlijke draad in het gebouw is verbonden, wordt als vanzelf sprekend aangenomen, evenals het bestaan van spreekbuizen of signaaltoestellen uit elke redactiekamer naar de zetterszaal. In de kamer van den hoofdredacteur of wel van het hoofd der directie of administratie loopen natuurlijk al deze geleidingen — zij mogen telegraphisch, telephonisch of acustisch zijn — te zamen, zoodat deze chef zich ten allen tijde met al de medewerkers in gemeenschap kan stellen.

h
al
za
Ee
pe
mo
In
één
het
kige
pen
indie
voort
een
beroe

IV.

Het Administratief beheer.

De directeur of administrateur komt op voor de materiële belangen der courant, die hij van zijn standpunt geheel als nijverheidsproduct zal hebben te beschouwen. Of hij onder den hoofdredacteur als hoogste beambte zal staan, of dat hij met dezen op dezelfde lijn zal worden geplaatst, hangt van het karakter van de onderneming af. Een partijblad eischt, dat de staatkundige hoofdredacteur een onbeperkte macht uitoefent, en bij een zuivere industriële onderneming moet daarentegen de beheerder der zaken het eerste woord hebben. In het buitenland komt het veel meer voor dan ten onzent, dat één man beide functies in zijn persoon vereenigt, dat hij tegelijk het redactioneel en administratief beheer voert. Zulk een gelukkige vereeniging van administratieve en journalistieke eigenschappen geeft zekeren waarborg voor den bloei van een courant, en indien men vooral in Engeland en Amerika de geschiedenis der voornaamste en voorspoedigste bladen nagaat, zal men meestal zulk een persoonlijkheid aantreffen, die door het harmonisch paren van beroepsijver aan journalistieke bekwaamheid den grondslag voor de

hooge vlucht van zijn blad heeft gelegd. Waar zulk een dubbele natuur niet aanwezig is, moeten natuurlijk beide afdelingen haar afzonderlijke vertegenwoordigers hebben, en dan komt voor rekening van den administrateur alles, wat niet volgens zijn aard bij de redactie thuis behoort: de boekhouding, de zorg voor de uitgaaf en verzending en de werkzaamheden met betrekking tot de advertenties. Elk dezer takken kan bij groote ondernemingen een eigen afdelingshoofd bezitten, en wel met dien verstande, dat de administrateur slechts behoeft te zorgen voor het toezicht op de boekhouding, op de expeditie en op het advertentie-bureau. Zijn hoofdtaak blijft echter onder alle omstandigheden het in contact staan met de redactie om ten allen tijde gereed te zijn met zijn exploitatie-middelen de werkzaamheden der redactie krachtig te ondersteunen. Hij moet derhalve weten in welke lagen der bevolking en streken van het land de in de courant behandelde onderwerpen belangstelling inboezemen en moet met dit oogmerk het debiet van het blad door verzending van proefnummers, reizigers, agenten, de oprichting van agentschappen, enz. bevorderen.

De directeur van een groote courant vindt, alleen in zijn oppertoezicht, meer werk te doen, dan menig hooggeplaatst rijksambtenaar. Hij moet niet alleen voor het materiëel der courant zorgen, maar ook een oog op haar moreel houden. Hij moet vooral de eenheid, de consequentie van het blad en de harmonie der samenwerkende deelen bewaren. Hij zelf zal nu en dan een onderwerp tot bespreking aanbevelen, waardoor een bepaalde kring van lezers voor het blad moet worden gewonnen. Het toezicht op de exploitatie, op het drukken, de inkomsten der kas, het aanschaffen van materialen, papier, letters, drukinkt, enz. bieden den directeur ten allen tijde voldoende gelegenheid tot het aan den dag leggen van zijn oeconomische en administratieve talenten, en hij kan in dezen kring van werkzaamheden zijn bekwaamheid genoegzaam door bewijzen staven. Indien hij buitendien scheppende gedachten heeft, des te beter, maar eigenlijk mag men die van een directeur of administrateur niet eischen. Zijn voor-naamste proefstuk heeft hij volbracht, indien hij bij de oprichting der onderneming een juist ontwerp heeft uitgewerkt. Men zal niet gemakkelijk een vak kunnen aanwijzen, waarbij een juiste blik op de toekomst zoo moeilijk is als bij een courantenonderneming. Want één factor, en wel den belangrijkste, kan men onmogelijk vooruit berekenen, n.l. de grootte van de oplaag. Van dit cijfer hangt zeer vee

t
v
t
v
b
d
ac
ne
we
bed
is e
het
toer
kelij
men
aanti
naam
keere

van het andere af, zooals het benoodigd papier, de aanschaffing van kostbare machines en de drukkosten. Hoe grooter de oplaat, des te meer verminderen sommige uitgaven voor elk afzonderlijk exemplaar. De kosten van redactie en van het zetten blijven gelijk, of er duizend exemplaren worden gedrukt of twaalfmaal zooveel. Ook de kosten van beheer, het personeel voor de expeditie zijn hetzelfde en de drukkosten stijgen niet in verhouding tot de grootte der oplaat, maar in veel geringere mate. Daaruit volgt, dat een blad met een groote oplaat het enkel exemplaar goedkooper kan vervaardigen dan een ander met geringen afzet. De ruimere verspreiding veroorzaakt bovendien ook zonder fout het toenemen der advertenties. Van het cijfer der oplaat hangt dus in dubbel opzicht de huishoudelijke bloei van een couranten-onderneming af.

Evenwel geldt de stelregel: hoe grooter de oplaat, des te ruimer de winst, slechts tot een bepaalde grens. Van de beide factoren, die tot de som der inkomsten van een onderneming medewerken, abonnement en advertenties, is slechts de laatste onvoorwaardelijk winstgevend. Het aantal advertenties moge aangroeien zooveel het wil, het zal steeds de inkomsten vermeerderen, maar het abonnement kan onder sommige omstandigheden een lastige zegen worden, en wel dan, wanneer de advertenties reeds zulk een groote plaats beslaan, dat zij de kosten van papier, zet- en drukloon zoo buitengewoon vermeerderen, dat de opbrengst der afgeleverde exemplaren in 't geheel niet meer in de juiste verhouding tot de totale uitgaven voor het blad staat. De geabonneerde betaalt dan de kosten van zijn exemplaar ternauwernood of beneden den prijs der vervaardiging, zoodat een gedeelte van de opbrengst der advertenties voor de vervaardiging moet worden besteed. Elke geabonneerde berokkent dan een uitgaaf, en hoe grooter het aantal abonnés wordt, des te spoediger loopt dit kleine tekort tot een aanmerkelijk bedrag op, dat het totaal der ontvangsten min of meer verslindt. Dit is echter een ramp, die het gemakkelijkst wordt gedragen. Want waar het gevaar het hoogst is, daar is ook de redding het meest nabij. De toevloed van geabonneerden kan licht worden gestuit, het gemakkelijkst nog door een overeenkomstige verhooging van den abonnementsprijs. In den regel heeft prijsverhooging vermindering van het aantal abonnementen tot gevolg. Bij een verspreid blad met een goeden naam is dit verlies evenwel slechts voorbijgaande. Vroeger of later keeren de afvallige lezers tot hun eerste liefde terug. Uitzondering

hierop kan slechts dan plaats vinden, wanneer middelerwijl een concurrerend blad van dezelfde hoedanigheid en even gezocht een lagere prijs vordert; maar ook dan is de winst van die concurrent slechts tijdelijk, want gelijke oorzaken moeten gelijke gevolgen hebben. Bij een bepaalde grootte der oplaag zal het andere blad voor de keuze staan: verhooging van den prijs van het abonnement of van de advertenties. De beslissing zal bij de eene directie uitloopen op verhooging van den advertentieprijs, eenvoudig omdat zij de meening toegedaan is dat het adverteeren in haar blad aan een algemeene behoefte voldoet, welke alleen door het verkregen groote debiet kan blijven bestaan, bij de andere op verhooging van abonnement, omdat zij zeker is van de gehechtheid der lezers, die zich mettertijd met het kleine offer zullen verzoenen.

Alle bovenstaande beweringen en uitspraken hebben natuurlijk geen algemeen geldende beteekenis. Zij hebben geen ander doel dan door gemakkelijk begrijpelijke voorbeelden aan te toonen met welke factoren het hoofd der administratie moet rekening houden. Gelukkig, indien hij geen andere last heeft dan van zulke verschijnselen van volbloedigheid. Dergelijke ziekten uit volsappigheid voortspruitende, zijn gemakkelijk te genezen, maar die, welke uit gebrek aan bloed voortkomen, meestal in het geheel niet. Waar geabonneerden noch advertenties zijn, in voldoende mate om in de behoeften van de zaak te voorzien, waar tekorten telkens wederkeeren, daar is het maar het best om het lokaal te sluiten. Want de gevallen zijn zeldzaam, dat in zulk een kranken toestand door besparingen in de redactie, op het papier, enz. verbeteringen of genezing wordt aangebracht. Een courant is een organisme met bepaalde voorwaarden voor haar bestaan; wanneer deze ontbreken, dan helpt ook inkrimping der behoeften niet, integendeel: vermindering van de hoedanigheid, naar het uiterlijk of van den inhoud staat gelijk met sterven; het is de langzame maar zekere dood bij dezen tak van nijverheid.

Zelfs de bekwaamste administrateur zal niet in staat zijn de huichelachtige kenteekenen van een onderneming naar waarde te schatten, zoolang zij nog in staat van wording is. Even moeilijk als de beste tooneeldirecteur de aantrekkingskracht van een stuk vóór de opvoering kan bepalen, even moeilijk is het oordeel over de toekomst van een blad, voordat het verschijnt. Hier zoowel als daar beslist de wijze van ontvangst over het gevolg, en hier zoowel als daar is het eerste

oordeel van het publiek ook het laatste. Een courant moet „pakken” evenals een stuk, en de gevallen dat een courant langzaam de gunst van het publiek veroverd, zijn haast even zeldzaam als bij tooneelstukken. Bij een courant is evenwel de langzame weg een zeer kostbare, en wie daarvoor geen middelen bezit, moet dien niet betreden. Beter frischweg een nieuw stuk, een nieuwe courant dan een langwijlig, kostbaar en twijfelachtig proces met het publiek te voeren.

Even moeilijk als er voor de verschijning iets zekers omtrent het succes valt te zeggen, evenzoo duidelijk worden de gegevens, zoodra het blad met al zijn deugden en gebreken onder het publiek gebracht is. De lijst der geabonneerden is een onfeilbare barometer voor de levensvatbaarheid van een blad. Een voorspoedig blad zal steeds vooruitgaan, want niet alleen het verminderen der oplaag, maar ook het op dezelfde hoogte blijven is een teeken van ongezondheid. Een blad moet steeds op de baan der ontwikkeling zijn. Stilstand leidt meestal tot achteruitgang.

Niet alleen voor de oprichting, maar ook voor de aanvankelijke en geregelde voortzetting eener courant heeft men, evenals voor het oorlogvoeren, drie dingen noodig: ten eerste geld, ten tweede geld en ten derde geld. Deze stelling van generaal Montecuculi is bovenal van toepassing op een dagelijks verschijnend blad; want een dergelijke onderneming is hoofdzakelijk een kwestie van kapitaal. Het in 't licht zenden van een weekblad staat tot de uitgaaf van een dagblad in dezelfde verhouding als de uitrusting van een bootje tot die van een statigen driemaster. Schipbreuk lijden kan men zeker met beide, ja het bevaren van de zee der publiciteit is gevaarlijker met een groot vaartuig als met een klein, en onder elke omstandigheid is en blijft het van stapelloopen van een groot dagelijksch orgaan een waagstuk.

Het berekenen der kosten alleen is reeds een zeer moeilijke zaak, daar niemand in staat is, de hoofdcijfers, die, waarvan alle anderen afhangen, vooruit te bepalen. Wel is het mogelijk een schema der oprichtings- en bedrijfskosten te maken. Als voorbeeld daarvan laten wij hier de raming volgen, in 1869 vóór de oprichting van het *Nieuws van den Dag* gemaakt, te meer belangrijk nu zij door de werkelijkheid nog ver is overtroffen.

RAMING.

Kosten van Inrichting.

Inrichting van het bureau	f 500.—
Eerste exploitatie-kosten	„ 5000.—
	f 5500.—

Jaarlijksch Budget.

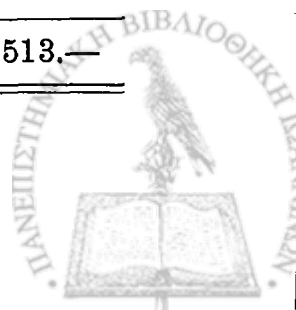
Redactie en correctie	f 6800.—
Telegrammen, berichten, couranten, enz.	„ 3500.—
Zetloon van 311 N ^o . à f 22.—	„ 6842.—
Lokaalhuur en pers. belasting	„ 525.—
Bureaunkosten, salaris van bedienden, jongens, enz.	„ 1250.—
Patent	„ 50.—
Onvoorziene uitgaven	„ 1000.—
	Totaal . . . . f 19967.—

De drukkosten zijn per 1000 N^{os} f 1.50 dus voor 311 N^{os} jaarlijks verschijnende 47 Cents per exemplaar. Een riem papier, van 500 vel, hiervoor benoodigd, geldt f 2.60; dat is voor 311 N^{os} met inbegrip van het inschiet f 1.70 per exemplaar. De kosten van vouwen, strookjes enz. zullen 30 Cent bedragen. Elk exemplaar komt dus buiten de kosten van redactie en zetten te staan op f 2.47.

De netto opbrengst van een exemplaar, na aftrek van het rabat en de kosten van dispositie is f 5.10, zoodat elk abonnement een winst van f 2.63 aanbrengt, dientengevolge geven 1000 exemplaren een winst van f 2630.—

Winsten bij verschillende oplagen.

Bij een debiet van 5000 ex. is de winst	f 13150.—
Opbrengst der advertenties f 30.— daags	„ 9330.—
	f 22480.—
Het Budget	„ 19967.—
	f 2513.—

Bij een debiet van 6000 ex. is de winst	f 15780.—
Opbrengst der advertenties à f 35.— daags	„ 10885.—
	f 26665.—
Het Budget	„ 19967.—
Is de winst dus	<u><u>f 6698.—</u></u>
Bij een debiet van 8000 ex. is de winst	f 21040.—
Opbrengst der advertenties à f 35.— daags	„ 10885.—
	f 31925.—
Het Budget	„ 19967.—
Is de winst dus	<u><u>„ 11958.—</u></u>
Bij een debiet van 10000 ex. is de winst	f 26300.—
Opbrengst der advertenties à f 50.— daags	„ 15550.—
	f 41850.—
Het Budget f 19967.— wegens uitbreiding f 4000.— hooger te ramen	„ 23467.—
Is de winst dus	<u><u>f 18383.—</u></u>
Bij een debiet van 20000 ex. is de winst	f 52600.—
Opbrengst der advertenties à f 80.— daags	„ 24880.—
	f 77480.—
Het Budget f 19967,—, doch wegens aanzienlijke uitbreiding f 10000.— hooger te ramen	„ 29967.—
Is de winst dus	<u><u>f 47513.—</u></u>

Aan de werkelijkheid ontleende cijfers van de ontvangsten en uitgaven onzer tegenwoordige Nederlandsche couranten zijn moeilijk machtig te worden. Toch kunnen wij een interessant kijkje geven in de huishouding van bovengenoemde bloeiende courant, die zeker den grootsten jaarlijkschen kapitaalomszet van de Nederlandsche dagbladen heeft. Wij moeten echter opmerken, dat de volgende *Staat* geen

rekening-courant of winst- en verliesrekening is; wat de uitgaven betreft, zoo zijn dit alleen de gewone; de buitengewone, die ook nog een eerbiedwekkend cijfer vormen, zijn weggelaten, omdat zij òf niet direct tot de vervaardiging der courant betrekking hebben, òf van bijzondere behoeften afhankelijk zijn ¹⁾.

**Staat der gewone ontvangsten en uitgaven van het
Nieuws van den Dag.**

ONTVANGSTEN bij een oplaag van 22000 ex. (1879).	van 35600 (1884).
Aan exemplaren bij abonnement en losse nummers	f 186939.72
Aan advertenties	" 155618.—
„ verkocht misdruk, oude couranten en gekweekte renten	" 2818.44
Aan terugontvangst voor verkochte premie-boekwerken	" 5925.40
	f 297943.22 ⁵
	" 295307.44 ⁵
	" 4857.15 ⁵
	" 10569.74 ⁵
	" 186446.77 ⁵
	" 82184.55
	" 39086.84 ⁵
	" 72193.94

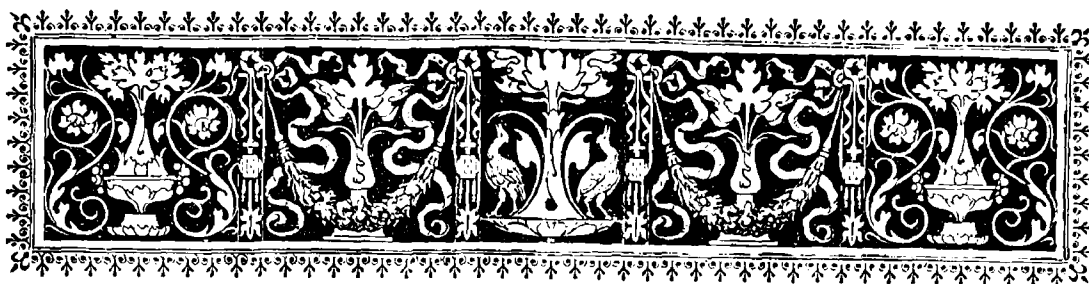
¹⁾ Wij danken deze opgaaf aan de welwillendheid der Directie van het *Nieuws van den Dag*, die, voor haar blad het licht der openbaarmaking niet schuwende, ons terstond de gewenschte gegevens verstrekke. Tot ons leedwezen moeten wij vermelden, dat ditzelfde verzoek tot eenige andere dagbladen gericht niet kon worden ingewilligd, omdat het publiceeren van gespecificeerde cijfers niet in het belang dier bladen geacht werd.

Aan pakpapier en bindtouw	f 1239.03	f 2703.96
„ divers materiëel	„ 4053.38	„ 5134.34
„ lokaalhuur	„ 2697.91	„ 5532.10
„ assurantiepemie	„ 158.75	„ 260.83
„ belasting personeel en patent	„ 862.94	„ 1584.59 ⁵
„ gas en brandstoffen	„ 825.23 ⁵	„ 688.30 ⁵
„ onderhoud en reparaties	„ 448.48	„ 2280.92
„ incasseerkosten	„ 5198.89 ⁵	„ 5692.37
„ bureaubehoefden en reiskosten	„ 2976.39	„ 1857.57
„ exploitatie door premiewerken enz.	„ 11228.—	„ 12317.15

Uit den kapitaalozet van „De kleine Courant” blijkt van hoe groote industriëele beteekenis de uitgaaf van een bloeiend dagblad is, en wat aan het beheer en de leiding er van verbonden is. Voorts maakt de vergelijking der cijfers van twee jaren met verschillende oplagen dezen *Staat* nog welsprekender.

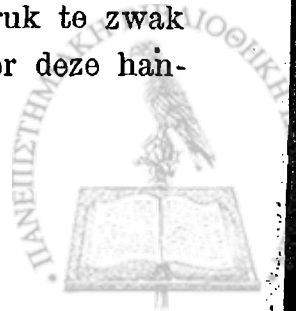
V.

De Expeditie.

Uit de vroegere beschrijving zal misschien de loop der werkzaamheden bij de vervaardiging van een blad wel duidelijk zijn geworden. Wij zullen het medegedeelde in verband met het nu volgende nog eens in 't kort resumeeren. De redacteur geeft de kopij over aan den *metteur-en-pages*. Deze verdeelt haar onder de zettters. De *metteur-en-pages* ontvangt het gereedgemaakte zetsel in kolommen terug en stelt daaruit de bladzijden samen. Bij groote dagbladen, of bij couranten met aanzienlijke oplagen gaan de opgemaakte bladzijden met behulp van den koker naar beneden in de stereotypie. Daar is middelerwijl in groote ketels het lood vloeibaar gemaakt. De bladzijden worden in papier afgeklopt, en van de aldus verkregen papieren matrijs wordt in de gietpan de looden patrijs, de eigenlijke drukplaat gegoten.

Op de hiervoor bepaaldelijk ingerichte, door stoom gedreven draaien schaaftbanken wordt de plaat recht gesneden en geschaafd. Waar de druk krachtiger moet worden, holt men de tusschenruimten tusschen de letters uit. De machinist, die uit handen van den stereotypeur de platen ontvangt, doet het overige, door waar de druk te zwak voorkomt, papier onder de plaat te leggen. Eerst wanneer deze han-

deling, het toestellen, tot zijn tevredenheid is uitgevallen, geeft hij het teeken, en dan kan het drukken beginnen. Bij rotatiemachines kunnen reeds een kwartier later eenige duizenden exemplaren zijn afgedrukt. Deze worden uit de machine naar het expeditielokaal gebracht, en eerst dan beginnen de werkzaamheden van een zeer gewichtige afdeling, die voor de expeditie.

Elke geabonneerde buiten de stad is natuurlijk op een lijst geplaatst met nauwkeurige opgave van het adres. Deze verzendlijst, ook wel postboek geheeten, dikwijls uit verscheidene deelen bestaande, is in een aantal genummerde afdelingen verdeeld. Elke afdeling vertegenwoordigt een op zich zelf staande verzendingsweg, een stad, landstreek of kring, waarin, naar gelang hunner woonplaatsen, de abonnés, wederom naar een tweede genummerde volgorde, worden geplaatst of ingedeeld. Maar deze lijst ligt niet ter beschikking van de met de dagelijksche verzending belaste bedienden. Het zou ook veel te omslachtig en te tijdroovend zijn om eerst één of meer boeken te moeten ter hand nemen ten einde na te kijken, wie alzoo een exemplaar moet ontvangen. Daar heeft men iets anders op gevonden. Men heeft van de verzendlijst een copie laten maken, maar die is ten behoeve der verzending anders ingericht, n.l. in stevig hout gebonden, m. a. w. de verzendlijsten zijn in 't expeditielokaal door een overeenkomstig aantal houten kasten vervangen. Elk dezer kasten vertegenwoordigt een boekdeel uit de lijst der geabonneerden, en elke rij in de lengte er van komt ongeveer overeen met een bladzijde van het boek, terwijl de afzonderlijke regels door kleine dwarsvakken worden voorgesteld, die de onderverdelingen der rijen vormen. Op de verzendlijst beduidt elke regel een geabonneerde, in de houten kast vervult een klein dwarsvak dezen dienst. Dit vak bevat namelijk de gedrukte adressen van den geabonneerde. Voor de lezers buiten de stad, die een abonnement voor onbepaalden tijd hebben genomen, wat meestal hier te lande het geval is, worden ook een onbepaald aantal adresstrooken gedrukt, die bij behoefte opnieuw aangevuld worden. Voor tijdelijke abonné's daarentegen drukt men juist zooveel adressen, als deze dagen zijn geabonneerd. De bediende die met de expeditie belast is neemt nu een dag vóór de verzending uit elk zoo'n dwarsvak een adresstrook en verzamelt die tot verschillende pakjes. Wanneer de adressen niet op strooken gedrukt zijn, doch op kleine stukjes dun papier, zooals veelal in 't buitenland plaats vindt, dan worden deze adressen later op de gestrookte couranten

geplakt. Bij groote verzendingen bezorgt men bij ons de gedrukte strooken, na ze van postzegels te hebben voorzien, aan het postkantoor om ze vooraf te laten stempelen, daar anders de verzending op den dag van uitgaaf zou vertraagd worden. Na terugontvangst dient men ze dan nog eens stuk voor stuk met de verzendlijsten te vergelijken.

Aangezien een zeer verspreid blad op één plaats verscheiden abonnés heeft, worden deze afzonderlijke exemplaren met adres en strook, voor het gemak der postadministratie, tot een pakket samengebonden, dat men voorziet van een gedrukt adres met den naam van het blad en de gemeenschappelijke plaats van bestemming in groote letters. Ten opzichte van de abonnés in het buitenland geldt hetzelfde voor de afzonderlijke rijken of wel hoofdrichtingen. Een cijfer, hetwelk met het postboek correspondeert, en dat de volgorde van den verzendingsweg vertegenwoordigt, komt zoowel op de strooken als op het pakadres voor. Een tweede cijfer op de strook beteekent het volgnummer van den in die route opgenomen abonné. In de volgende modellen b. v. beteekenen de eerste cijfers de afdeelingen van het postboek, waarin de geadresseerden zijn opgenomen, de tweede cijfers hun volgnummer in die afdeeling. Het eerste cijfer nu komt zeer duidelijk ook voor op het adres van het pakket, dat door de gestrookte couranten met gelijke eerste cijfers wordt gevormd. Deze regeling maakt het mogelijk, dat de geheele verzending werktuigelijk en snel kan geschieden.

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

Mevrouw de Wed. Le Bron de Vexela,

Groote Gracht,

MAASTRICHT.

16—39

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

Herrn E. Douwes Dekker,

INGELHEIM a/Rhein,

78—47

i
i
k
o
ir
k
kl
co
de
in
spr
lev
pap
dag
een
van
Zij
stroo
eene
met t
de exp
persoo
morgen
geraak
het tij
adres g
woordig
Zoo k
over het
Hij is re

De directies der meeste dagbladen gaan in hun streven om aan de postadministratie de moeite van het triëeren te besparen nog verder en laten van deze pakketten een dikke baal maken, en wel voor alle plaatsen, die aan dezelfde route liggen. De gereedgemaakte pakketten en balen worden daarna op de buiten wachtende wagens geladen en naar de post of wel direct naar het spoorwegstation gereden. Indien de post zelf als geabonneerde optreedt, dan kan de uitgever zich de moeite van de afzonderlijke behandeling der exemplaren besparen. Hij verzendt in dit geval een hem opgegeven aantal aan de kantoren en laat aan het personeel der post behalve het adresseeren ook de zorg over om de exemplaren voor de kleine plaatsen en routes in den omtrek in orde te maken en te bezorgen.

In het beloop van deze menigvuldige verrichtingen kunnen gemakkelijk vergissingen en onnauwkeurigheden worden begaan. Maar het kleinst aantal daarvan komt op rekening van de administratie der courant. Het triëerlokaal der expeditie, d. w. z. het lokaal, waarin de over de post te verzenden exemplaren worden klaargemaakt, lijkt in zekeren zin wel wat op het paleis van vader Dood in het bekende sprookje. De duizenden vlammetjes, die daar even zooveel menschenlevens beteekenen, worden hier vertegenwoordigd door duizenden van papierreepjes uit de adreskast. Elk dezer adresstrooken stelt een dag voor uit het leven van den geabonneerde, de verpakking van een exemplaar. Een onbevoegde hand, die in het heilige der heiligen van de onderneming ingrijpt, kan de grootste verwarring aanrichten. Zij behoeft slechts spelenderwijs één dezer onaanzienlijke papierstrookjes van het eene dwarsvak in het andere te leggen, of uit de eene afdeeling der kasten naar de andere over te brengen. Bij bladen met twee edities per dag bevat n.l. de eene afdeeling de adressen voor de expeditie der avondbladen, de andere die voor de morgenbladen. De persoon in kwestie ontvangt dus in dit geval geen avondblad en twee morgenbladen of omgekeerd. Indien de strook soms in het ongereede geraakt of vernietigd wordt, ontvangt de tijdelijke abonné gedurende het tijdperk van zijn abonnement een nummer minder. Want zonder adres geen exemplaar. Wat in de kast niet door een adres is vertegenwoordigd, bestaat niet voor den bediende die met de verzending belast is.

Zoo kan het voorkomen dat een kwartaal-inteekenaar zich ergert over het inhalig wantrouwen van sommige directies van couranten. Hij is reeds lange jaren geabonneerd en heeft altoos prompt betaald.

Men moest toch bij de redactie weten, dat hij alleen dezen enkelen keer een weinig ten achteren is gebleven met het zenden van de abonnementsgelden. Om met het verstrijken van het abonnement zoo maar dadelijk met de toezending der courant op te houden, is een handelwijs, die hij niet heeft verdiend. Maar mijn beste inteeenaar van zoo en zooveel jaren, er is hier in 't geheel geen sprake van een opzettelijke krenking. De redactie en de administratie zouden u zeker onbeperkt crediet schenken, en waarschijnlijk de expeditie ook wel. Maar ongelukkig weet deze laatste — en daarop komt het hier aan — van den dag af, waarop uw abonnement eindigt, niets meer van uw bestaan. Gij zijt van dit oogenblik af uit den gezichtskring van den expediërenden bediende zoo geheel verdwenen, alsof gij nooit hadt bestaan. Uw 90 of 180 adressen zijn verbruikt, de olie is verteerd, de pit ten einde gebrand, het abonnementsvlammetje dooft uit, juist als in het paleis van vader Dood. Gij kunt er echter opnieuw olie bijdoen, een nieuwe pit insteken, en wel vóór de uitdooving, door tijdige vernieuwing van uw abonnement.

Om aan dit bezwaar te gemoet te komen, plaatsen sommige ondernemingen — en deze handelwijze is vooral in en voor het buitenland gebruikelijk — op de adresstrook van iederen inteeenaar, die zijn exemplaar door tusschenkomst van de post ontvangt, een aanwijzing, wanneer zijn abonnement eindigt, op deze wijze:

XII JOURNAL DES DEBATS

---

18 1 85 Votre abonn. finit le 31 décembre

Leeskabinet, Geldersche Kade,
ROTTERDAM, Pays-Bas.

V H

LE TEMPS, 5, boulevard des Italiens

---

du 1 janv au 31 déc. 1885

---

2 Het Leeskabinet, Gelderschekade
62828 a ROTTERDAM Hollande

22

BP

De geabonneerden worden er zodoende dagelijks aan herinnerd, wanneer uiterlijk zij door toezending der gelden voor vernieuwing van

hun abonnement moeten zorgen. Of deze dagelijksche waarschuwing juist door haar telkens wederkerende verschijning, ook en wel voor het meerendeel op dagen wanneer zij overbodig is, niet haar uitwerking mist op de tijdstippen wanneer zij nuttig zoude werken, wagen wij niet te beslissen. In ons land evenwel wordt in den regel een crediet van 3 maanden, bij week- of maandbladen soms van 6 of 12 maanden, toegestaan, en na afloop van dien termijn laat de administratie het verschuldigde van haar abonnés innen, of zij rekent dan op toezending der gelden, in welk laatste geval de administrateur of directeur dan in een der nummers uit het begin van het volgend kwartaal de in gebreke blijvenden verwittigt, dat staking in de toezending hunner exemplaren zal plaats vinden, indien op een bepaalden dag de abonnementsom niet is ontvangen.

Er komen intusschen nog andere onregelmatigheden voor, die niet zoo gemakkelijk zijn te verklaren en ook niet gemakkelijk weg te nemen. De geheele reeks van verrichtingen bij de vervaardiging en verzending van een courant moet van het begin tot het einde geregeld van stapel loopen, zal de inteekenaar zijn exemplaar ter rechter tijd ontvangen. Wordt er te laat met het drukken begonnen, dan missen de exemplaren hun trein, en een kleiner of grooter gedeelte van de postoplaag moet blijven liggen. Indien de bediende, met de verzending belast, een pakket van een verkeerd opschrift voorziet, dus een onjuisten trein of route aanwijst, dan maakt het pakket een omweg, hetgeen eveneens met een enkel exemplaar kan geschieden, indien dit in een verkeerd pakket wordt gestoken. In al dergelijke gevallen moet de geabonneerde terstond zijn beklag indienen, opdat de expediteur, indien de onjuiste verzending niet aan een vergissing maar aan onbekendheid met de kortste of vlugste route is te wijten, zich beter op de hoogte stelle en dergelijke onregelmatigheden voor het vervolg vermijde. Om een juiste en snelle verzending zooveel mogelijk te bevorderen, wordt in sommige landen aan dergelijke reclames portvrijdom verleend. In het algemeen echter, vooral voor bekende plaatsen, moet de expediteur weten welke verzendingsweg de doelmatigste is en op welken tijd uiterlijk ieder exemplaar moet ter post bezorgd zijn. Komen in het begin van eenig abonnement voor kleine plaatsen of voor dezulken, die gelijkloidend of bijna gelijknamig met andere plaatsen zijn, vertragingen in de ontvangst voor, dan handelt de geadresseerde het best zijn woonplaats nogmaals op te geven met

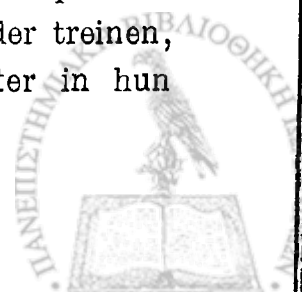

aanduiding van alle bijzonderheden (provincie, gemeente, spoorlijn, naburige groote stad of wel verbeterde spelling) die een juiste verzending kunnen bevorderen of de te volgen route aanwijzen.

Maar al is de expeditie in geen enkel opzicht aan haar verplichting te kort gekomen, dan zijn nog alle gevaren niet weggenomen. Al heerscht in ons land volledige vrijheid van drukpers, zoodat niet evenals in andere Staten een regeeringstelegram tot verbeurdverklaring het stoomvoertuig kan voorbijsnellen, ten gevolge waarvan de courantenpakketten ongeopend moeten teruggezonden worden; van de talrijke personen, die hun tusschenkomst moeten verleen, behoeft slechts één enkele een onnauwkeurigheid te begaan om den wachtenden inteeenaar een teleurstelling te bereiden, die vooral door nauwgezette lieden en hen, voor wie de dagelijksche lectuur hunner courant een bezigheid van niet gering te schatten beteekenis uitmaakt, diep wordt gevoeld, en ten opzichte van kleine plaatsen, waar soms slechts éénmaal per dag een post aankomt en de courant de eenige schakel vormt ter verbinding met de beschaafde wereld, gelijkstaat met onthouding van het brood des levens gedurende een vollen dag, om den volgenden tegelijk met het versche als oudbakken aan te komen!

B. v. de conducteur der brievenmalen op spoor of postkar vergeet aan eenig station of kantoor het pakket over te reiken, of wel hij verwisselt de pakketten, geeft te Amersfoort een pak voor Friesland af en neemt Utrecht of Gelderland mee op den Centraal, of wel een spoorwegongeluk of vertraging doet de aansluiting missen. Al deze gevallen en nog tal van anderen behooren tot de gebeurlijkheden, die al naar den kleineren of grooteren te doorloopen afstand zich min of meer dikwijls kunnen herhalen.

De verzending van de plaatselijke oplaag is minder ingewikkeld dan die van de post-exemplaren. Hierbij treden als hoofdpersonen de rondbrengers en slijters op. In de landen waar de colportage aan geen beperking is onderworpen, voorzien grootendeels de courantenjongens, de *news-boys*, in de werkzaamheid der verspreiding. Zij halen direct van de drukkerij of van den hoofdagent zooveel exemplaren, als zij hopen van de hand te kunnen zetten, en verkoopen die onder min of meer geschreeuw op de straat, bezorgen ze bij hun afnemers aan huis, venten ze uit in openbare lokalen, aan de spoorwegstations bij aankomst of vertrek der treinen, enz. Nergens zijn deze luidruchtige, handige klanten beter in hun

a
c
s
t
g
H
A
27
52
12
1
14,1
16
206
ande
He
lierer
nistra
en ei
werke
bijzon

element dan in Engeland en nog meer in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar straatverkoop van couranten regel, intekening uitzondering is. Op het vasteland van Europa heerscht op dit punt groot verschil in de onderscheidene rijken. In Duitschland bestaat evenals in ons land in beginsel volle vrijheid van verspreiding, maar terwijl onze wetten niemand in dit bedrijf belemmeren, schrijft de wet op de beroepen in het Duitsche rijk uitdrukkelijk meerderjarigheid voor tot verkrijging van het brevet en het recht tot colportage.

Oostenrijk bezit wel de meest beperkende bepalingen. Daar te lande is uitdrukkelijk verboden: het langs de huizen'venten van drukwerken, het uitroepen, verspreiden en te koop aanbieden daarvan in het openbaar anders dan in hiertoe bepaald aangewezen localiteiten. Voor het verzamelen van inteekenaren is verlof van de politie noodig.

In Frankrijk, en wel voornamelijk op de boulevards te Parijs, wordt voor den verkoop van couranten veel gebruik gemaakt van de tuschenkomst van kiosken, geplaatst op punten van druk verkeer, en waarin behalve nieuwsbladen, kaartjes voor spoor en tram en tal van andere artikelen verkrijgbaar zijn. Ook in België en in ons land heeft dit middel van concurrentie tegen de courantenventers in enkele groote steden navolging gevonden. In het vorige jaar (1884) bedroeg het aantal losse nummers op deze wijze alleen te Amsterdam aan den man gebracht de volgende aanzienlijke cijfers: *Alg. Handelsblad* 106,015; *Het Nieuws van den Dag* 61,327; *De Amsterdammer. Dagblad* 50,308; *Amsterdammer. Weekblad* 6376; *Amsterd. Courant* 15,097; *Standaard* 2738; *De Tijd* 2465; *Vliegend Blad* 203,282; *Echo van het Nieuws* 52,110; *Predikbeurtenblad* 33,617; *Nieuwsbl. v. Ned.* 26,935; *Politienieuws* 12,706; *N. Rott. Ct.* 33,171; *Uilenspiegel* 2510; *Humorist* 1293.

Figaro 56,112; *Petit Journal* 16,307; *Daily News* 16,034; *Evénement* 14,123; *Le Temps* 12,071; *l'Etoile Belge* 12,035; *Kölnische Zeit.* 8910; *l'Indépendance Belge* 6792; *Fliegende Blätter* 3010; *Journal Amusant* 2065; *Journal pour Rire* 2033 en ongeveer 40 mille verschillende andere binnen- en buitenlandsche bladen.

Het is hier de plaats eenige modellen te geven van boeken, formulieren en andere gedrukte stukken, waarvan men zich bij de administratie en de expeditie van een dagblad kan bedienen. Hoewel namen en cijfers fictief zijn, is de inrichting dezer modellen geheel aan de werkelijkheid ontleend; zij zullen dus met enkele wijzigingen naar de bijzondere behoeften voor elke courant bruikbaar gemaakt kunnen worden.

Register der Abonné's, alphabetisch naar de woonplaatsen ingericht.

WOONPLAATS.	NAMEN DER ABONNENTEN.	DATUM.	Getal Ex.		TE LEVEREN DOOR	Aanmerkingen.
			D.	W.		

Register van Abonné's die tijdelijk hnn blad elders wenschen.

VAN	TOT	NAMEN.	PLAATSSEN VAN TIJDELIJKE BESTEMMING.	VOOR REKENING VAN	Aanmerkingen.

Nota voor aan de Postkantoren geleverde exemplaren.

Amsterdam,

188 .

De Postadministratie

te

Debet aan

de Administratie van de Amsterdamsche Morgenpost.

voor geleverde abonnementen   kwartaal 188 .

VAN	TOT	Aan onderstaande adressen:	Bedrag.
		Aan uw adres: ex. Amst. Morgenpost à f 2.60 f ex. Zondagslectuur à 65 Cts . . "	

Nota voor aan of door tusschenkomst van Boekhandelaars en Slijters
geleverde exemplaren.

Amsterdam,

188 .

De Heer

te

Debet aan

de Administratie van de Amsterdamsche Morgenpost.

voor geleverde abonnementen   kwartaal 188   aan onderstaande adressen.

VAN	TOT	NAMEN.	Woonplaats.	Bedrag.

Vóór- en achterzijde eener Kwitantie voor geleverde exemplaren aan Postkantoren of Boekhandelaren.

DE AMSTERDAMSCHЕ MORGENPOST.

Prijs franco per post per Kwartaal zonder Zondagslectuur f 3.—, — voor Amsterdam f 2.70.
 " " " " met " " 3.75, — " " 3.40.

ONTVANGIEN van den Heer .....

de Som van ..... Gulden ..... Cents, voor
 geleverde exemplaren van DE AMSTERDAMSCHЕ MORGENPOST en ZONDAGSLECTUUR, volgens achter-
 staande nota.

AMSTERDAM, ... 188 .
 De Directeur,

N.

NOTA van geleverde Exemplaren.

van	tot	verzonden aan	netto bedrag.

NB. Mogelijke abuizen in deze nota kunnen met de eerstvolgende vereffend worden.

Kwitantieboek voor het debiet aan particulieren direct, alsook ten dienste der Agenten.

Gedisponeerd op .....

voor *ex.* Kw. 188 , *f*

Geleverd aan: .....

N^o. der Kwit. ....

Gedisponeerd op .....

voor *ex.* Kw. 188 , *f*

Geleverd aan: .....

N^o. der Kwit. ....

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

Prijs per Kwartaal fr. p. p. *f* 3.—; met ZONDAGSLECTUUR *f* 3.75, — voor Amsterdam *f* 2.70;
met ZONDAGSLECTUUR *f* 3.40.

ONTVANGEN van den Heer .....

de Som van

Gulden

Cents, voor een exempl. van

De Amsterdamsche Morgenpost, met Zondagslect. Kwart. Jrg. 188 .

N^o.

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

Prijs per Kwartaal fr. p. p. *f* 3.—; met ZONDAGSLECTUUR *f* 3.75, — voor Amsterdam *f* 2.70;
met ZONDAGSLECTUUR *f* 3.40.

ONTVANGEN van den Heer .....

de Som van

Gulden

Cents, voor een exempl. van

De Amsterdamsche Morgenpost, met Zondagslect. Kwart. Jrg. 188 .

N^o.

Nota, tovens Kwitantie voor ...

No

Journal voor Advertenties, die à contant of per week betaald worden.

188 .....

DATUM COURANT.	No. DER ADVERT.	Voor Rekening van :	WOONPLAATS.	KORTE INHOUD.	Getal regels.	PRIJS PER REGEL.	FOOTVAAT.	No. DER DISP.	Bijzonderheden.

Nota, tevens Kwitantie voor geplaatste Advertenties.

N^o ..... DE AMSTERDAMSCHER MORGENPOST.

Prijs der Advertenties: 1-6 regels f 1.—, met inbegrip van een Nummer der Courant; elke regel meer 15 cent:
 In Zondagslectuur: 1-6 " " " " " " " " " " 12½ "

Nota voor den Heer ..... te

wegens geplaatste Advertenties in DE AMSTERDAMSCHER MORGENPOST.

AMSTERDAM, 188 .

DATUM.	Nummer der Advertentie.	KORTE INHOUD.	Totaal regels.	Bedrag.

Voldaan.

TABEL

VOOR DE

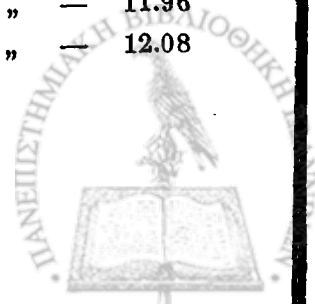
Prijsberekening der Advertenties voor Boekhandelaren en Postdirecteuren.

Van 1-6 regels 80 cents, met inbegrip van een bewijsnummer;
iedere regel meer 12 cent.

Groote letters naar de plaatsruimte die zij beslaan.

Advertenties in den vorm van „Ingezonden Mededeelingen”
40 cent netto per regel.

	26 Reg. — f 3.20	51 Reg. — f 6.20	76 Reg. — f 9.20
	27 " — 3.32	52 " — 6.32	77 " — 9.32
	28 " — 3.44	53 " — 6.44	78 " — 9.44
	29 " — 3.56	54 " — 6.56	79 " — 9.56
	30 " — 3.68	55 " — 6.68	80 " — 9.68
1-6 Reg. — f 0.80	31 " — 3.80	56 " — 6.80	81 " — 9.80
7 " — 0.92	32 " — 3.92	57 " — 6.92	82 " — 9.92
8 " — 1.04	33 " — 4.04	58 " — 7.04	83 " — 10.04
9 " — 1.16	34 " — 4.16	59 " — 7.16	84 " — 10.16
10 " — 1.28	35 " — 4.28	60 " — 7.28	85 " — 10.28
11 " — 1.40	36 " — 4.40	61 " — 7.40	86 " — 10.40
12 " — 1.52	37 " — 4.52	62 " — 7.52	87 " — 10.52
13 " — 1.64	38 " — 4.64	63 " — 7.64	88 " — 10.64
14 " — 1.76	39 " — 4.76	64 " — 7.76	89 " — 10.76
15 " — 1.88	40 " — 4.88	65 " — 7.88	90 " — 10.88
16 " — 2.—	41 " — 5.—	66 " — 8.—	91 " — 11.—
17 " — 2.12	42 " — 5.12	67 " — 8.12	92 " — 11.12
18 " — 2.24	43 " — 5.24	68 " — 8.24	93 " — 11.24
19 " — 2.36	44 " — 5.36	69 " — 8.36	94 " — 11.36
20 " — 2.48	45 " — 5.48	70 " — 8.48	95 " — 11.48
21 " — 2.60	46 " — 5.60	71 " — 8.60	96 " — 11.60
22 " — 2.72	47 " — 5.72	72 " — 8.72	97 " — 11.72
23 " — 2.84	48 " — 5.84	73 " — 8.84	98 " — 11.84
24 " — 2.96	49 " — 5.96	74 " — 8.96	99 " — 11.96
25 " — 3.08	50 " — 6.08	75 " — 9.08	100 " — 12.08

Daglijst ter contrôle van afgegeven postzegels en van de levering van
't juiste cijfer der oplage door de drukkers.

POSTLIJST

VAN

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

Voor N^o

van

18

STUKS POSTZEGELS.	à 1 Cent.	2 Cent.	2½ Cent.	5 Cent.	10 Cent.	15 Cent.	20 Cent.	25 Cent.	50 Cent.	2 Gl. 50 Cent.
Volgens het Postboek										
Voor tijdelijke exemplaren.										
Voor Advertenties										
Totaal										

Getal Exemplaren.

Per Post verzonden . . . . .

Voor Amsterdam . . . . .

  " Amsteldijk . . . . .

  " Alkmaar . . . . .

  " Amersfoort . . . . .

  " Apeldoorn . . . . .

  " Arnhem . . . . .

  " Breda . . . . .

  " Delft . . . . .

  " Deventer . . . . .

  " Dordrecht . . . . .

  " Gorinchem . . . . .

  " Gouda . . . . .

  " 's Gravenhage . . . . .

  " Groningen . . . . .

  " Haarlem . . . . .

  " 's Hertogenbosch . . . . .

  " Hilversum . . . . .

  " Hoorn . . . . .

  " Koog en Zandijk . . . . .

  " Leenwarden . . . . .

          Transporteeren . . .

Per Transport . . . . .

Voor Leiden . . . . .

  " Nieuwediep . . . . .

  " Nijmegen . . . . .

  " Overtoom. (N. A.) . . . . .

  " Rotterdam . . . . .

  " Schiedam . . . . .

  " Utrecht . . . . .

  " Voorburg . . . . .

  " Wageningen . . . . .

  " Wormerveer . . . . .

  " Zaandam . . . . .

  " Zutphen . . . . .

  " Zwolle . . . . .

  " de Mailpakketten . . . . .

  " het Bureel in voorraad . . . . .

  " het Personeel (Present Ex.) . . . . .

  " de Kiosk-onderneming . . . . .

  " de Spoorwegstations . . . . .

  " de Wachtkamers d. Spoorw. . . . .

  . . . . .

  . . . . .

TOTAAL . . . . .

Vrachtlijst voor de Spoorwegverzending ¹⁾.

EXPEDITIE

VAN

DE AMSTERDAMSCH E MORGENPOST.

Gewicht der pakken en kisten van

..... dag den ..... 188 .

	Kilo.		Kilo.
's Gravenhage		Breda	
Delft	"	Nijmegen	"
Schiedam	"	Gorinchem	"
Rotterdam	"	's Hertogenbosch	"
Nieuwediep	"	Dordrecht	"
Alkmaar	"	Leiden	"
Hoorn	"	Haarlem	"
Utrecht	"	Zutfen	"
Groningen	"	Arnhem	"
Leeuwarden	"	Deventer	"
Zwolle	"	Koog a/d Zaan	"
Amersfoort	"	Zaandam	"
		Wormerveer	"
.....			
.....			
.....			

¹⁾ Opdat de kisten en pakken tot zeer kort voor het vertrek der treinen aan de stations kunnen worden gebracht, en rechtstreeks in de goederenwagens geplaatst, worden vooraf deze lijsten behoorlijk ingevuld aan de chefs van het goederenvervoer gezonden, die ze daarnaar op de vrachtlijsten van de bedoelde treinen aanteekenen.

WEEKSTAAT van de MORGENPOST voor de ombrengers in circa 21...

Weeklijst voor de ombrengers in eigen dienst.
WEEKSTAAT van de Morgenpost en Zondagslectuur. Bezorging in Amsterdam.
 Afrekening van ..... tot ..... 18 .....

NAMEN DER OMBRENGERS.	Morgenpost.	Bezorg- loon Morgen- post.	Getal Zondagslec- tuur.	Bezorg- loon Zondags- lectuur.	Bezorglooon en Morgenpost Zondagslec- tuur.	WEEKBETALERS.		Boeten.	DEBET.	CREDIT.
	Getal					Getal à f	Bedrag. f			
Alberts		f		f	f	f		f	f	f
Bartels										
Carels										
Dirks										
Elberts										
Frerichs										
Gerards										
Hermans										
Izaks										
Kaspers										
Leenderts										
Matthijssen										
Stadsombrengers ..										
Totaal										

VI.

Advertenties en Reclames.

De Redactie tegenover het adverteerend publiek.

Wie zou 't het monster met zijn duizend tongen, dat tegenwoordig de wereld met zijn geschreeuw vervult, dat ons zoo menig genot vergalt, aanzien, dat het zijn ontstaan te danken heeft aan de edelste aandrifft der menschheid, de zucht tot verspreiding zijner denkbeelden? Alle goede en slechte gewoonten danken wij aan deze zucht tot propagatie, de godsdienstoorlogen zoowel als de hervormingen, het bijgeloof niet minder dan deszelfs stamverwant den godsdienst. Zonder deze aandrifft zou de geestelijke traagheid der massa nooit overwonnen zijn geworden. Zoolang handel en verkeer zich binnen bescheiden banen bewogen, waren het uitsluitend staatkundige onderwerpen, die besproken en algemeene belangen, die behartigd werden in de couranten. Het kwam niemand in den zin om in het openbaar op te treden, ten einde particuliere zaken wereldkundig te maken en eigen zaken aan te prijzen. De eerste betaalde mededeelingen — advertenties of annonces — waren in ons land aankondigingen van nieuw verschenen boekwerken. In Engeland werden het eerst

I
E
U
b
e
v
d
e
n
h
b
e
e
g
v
d
D
m
s
e
z

hanengevechten en het verlies van voorwerpen ter algemeene kennis gebracht. Met het plaatsen van dergelijke betaalde kennisgevingen had er een omkeer in de pers plaats. Al waren ook de eerste nieuwsbladen ondernemingen van nijverheid, het waren toch altoos berichten van algemeen belang, die tegen een bepaalden prijs verkocht werden. Het eerste gebruik der zwarte kunst tot bekendmaking van mededeelingen, die slechts voor een beperkten kring bestemd waren, moest het toenmalig publiek als een ontwijding der boekdrukkers toeschijnen. In dezelfde mate als men aan dit misbruik gewoon geraakte, nam ook de toepassing van dit hulpmiddel tot publicatie, waarvan de voordelen onmiddellijk in het oog sprongen, toe. Tegenwoordig heeft het adverteeren in couranten zulk een gevestigd burgerrecht verkregen, dat men zich handel en nijverheid nauwelijks zonder dit geducht middel tot aankondiging kan voorstellen. Wel zijn de sociaal-democraten van meening, dat deze koortsachtige zucht tot bekendmaking en aanprijzing in de advertentiekolommen der nieuwsbladen op zich zelf beschouwd ziekteverschijnselen der nijverheid zijn, maar zoolang zij den weg niet aanwijzen, hoe men vraag en aanbod op een minder kostbare en minder in 't oog loopende wijze kan regelen, zal men zich wel met dezen onvolmaakten reguleur moeten tevredenstellen. Het groote publiek evenwel — hoe het dan ook de eerste bijzondere aankondigingen moge hebben beoordeeld — is aan dezen toestand gewoon geraakt en beschouwt de inkomsten, die een blad uit de advertenties trekt, als een rechtmatige winst voor de onderneming. Ja, de geabonneerde gevoelt zich in het minst niet gekrenkt, indien hem wordt verzekerd, dat hij zelf dagelijks een geschenk in den vorm van papier, annonces, enz. van den kant van den adverteerder ontvangt, 'twelk niet alleen het geval is bij de gratis toegezonden advertentiebladen, maar ook bij goedkoope couranten met groote oplagen. Dit werd hem meer dan eens duidelijk gemaakt, en wel zóó, dat het thans een axioma is geworden, dat de geabonneerde in veel gevallen slechts vergoeding voor het papier geeft, terwijl het zetten, de druk en de redactie door den adverteerder worden betaald.

Daarop heeft men tegenwoordig niets aan te merken. Wel verneemt men hier en daar den wensch, dat de redactie ook de zorg voor de schifting der betaalde aankondigingen voor haar rekening moest nemen en de opname weigeren van advertenties, die in strijd zijn met de zedelijkheid of die misleiding van onervarenen beoogen, maar een nadere

beschouwing van dit punt leert ons, dat dit verlangen onredelijk, ja zelfs onuitvoerbaar is. Immers zelfs de grenzen tusschen zedelijk en onzedelijk zijn niet eens scherp te trekken, noch onveranderlijk. Zedekwetsende boeken en platen worden tegenwoordig in veel landen verboden, maar in vorige eeuwen waren zij gezocht, en dit kan opnieuw het geval worden. Uitnoodigingen tot het spelen in loterijen zijn in de meeste gevallen zwendelarijen, maar een redacteur, die nauwgezet wilde handelen, zou, voordat hij een dergelijke advertentie afwijst, eerst moeten nagaan, of de inrichting van die loterij met de waarschijnlijkheidskansen overeenstemt. Vervolgens ligt de vraag voor de hand, wat is aanstootelijk? In Engeland is een advertentie van openbare gemakkelikheden op Zondag bepaald *shocking*. Daar zal men van een redacteur eischen, dat hij dergelijke advertenties weigert; en wat thans in Engeland het geval is, kan ook eenmaal hier te lande voorkomen. Een onveranderlijk richtsnoer bestaat er in dit opzicht niet, en men doet het best, in geval van twijfel ieder vrij te laten in zijn handelingen.

Ten onzent is die vraag onlangs ook nog eens aan de orde gebracht door het Bestuur der *Vereeniging tegen de kwakzalverij in Nederland*, dat tot de Nederlandsche Journalistenkring het verzoek had gericht de zoogenaamde kwakzalvers-advertenties te weren. Het antwoord op die missive geven wij hier in zijn geheel een plaats, te meer daar wij het met de daarin vervatte beschouwingen geheel eens zijn.

„Met de meeste belangstelling heeft de Nederlandsche Journalistenkring kennis genomen van het adres, haar door uwe Vereeniging toegezonden. Bekend is het trouwens en in bedoeld stuk wordt dit waardeerd herinnerd, dat de Nederlandsche journalisten gaarne uwe goede pogingen ondersteunen.

De zaak heeft intusschen andere moeilijkheden, dan door u worden ondersteld. Wij zullen dit eenigszins uitvoerig moeten uiteenzetten, omdat, naar het ons voorkomt, het misverstand ontspruit uit een onjuist begrip omtrent de eischen, waaraan dagbladen kunnen voldoen.

In uw adres straalt min of meer de meening door, dat door de dagbladen meer in de goede richting zou kunnen worden gedaan, indien niet belangen der uitgevers of van anderen daarbij in den weg stonden.

Vergun ons allereerst aan te toonen, dat dit vraagstuk van het belang geheel op den achtergrond kan blijven.

In den regel zullen de belangen van redacties en uitgevers samengaan. Beiden kunnen er slechts bij worden gebaat, indien de zaak, waaraan zij hun krachten wijden, in gezonden zin bloeie.

In uwe theorie zou er soms tusschen beider belangen strijd kunnen zijn. De redactie zou eershalve maatregelen kunnen voorstaan, die tot rechtstreeksch gevolg hadden tijdelijke vermindering van inkomsten.

Nu is zeer zeker waar, dat door het opnemen van een bepaalde rubriek van advertenties te weigeren, een zeker aantal advertentieregels wordt gemist. Oogenschijnlijk is dit een verlies en zou dus het belang van den uitgever tegen zulke uitsluiting zich moeten verzetten. Zoo eenvoudig echter is wezenlijk de zaak niet.

Een blad, dat zekere advertenties geregeld weigert, kan juist daardoor winnen in aanzien en derhalve abonnementen en andere advertenties bekomen, die het zonder deze weigering niet zou hebben gehad. In den regel verstaan ook onze Nederlandsche uitgevers zeer goed, dat al wat het prestige van het blad verhoogt, in het belang is van den bloei der zaak, en voor zoo veel wij weten zal dan ook geen Nederlandsch uitgever weigeren maatregelen goed te keuren, in dat welbegrepen belang voorgesteld.

Bovendien houde men in het oog, dat volstrekt niet de bloei eener zaak in rechte verhouding staat tot het aantal advertentieregels. Zoodra dit aantal boven een zekere maat komt, kunnen de toenemende advertenties een bron worden van tijdelijk verlies, evenals het een aanleiding wordt van verlies, wanneer de ondernemer eener diligence genoodzaakt is voor enkele bijkomende passagiers een bijwagen te nemen. Eerst wanneer de bijwagen geregeld kan medegaan, en altijd is gevuld, worden de toestanden weder normaal.

Er zou dus soms veel meer belang kunnen wezen bij het weigeren van advertenties dan bij het opnemen, en in het algemeen kan omtrent onze Nederlandsche dagbladen gerust worden gezegd, dat de vermeende geldelijke belangen van uitgevers of anderen met de zaak weinig hebben te maken.

De eenige vraag is, wat de dagbladen doen kunnen, met het oog op het publiek belang en zonder te komen op een zeer bedenkelijken weg.

Voor zooveel ons bekend is, beschouwt geene enkele redactie de advertentie-kolommen eenvoudig als publiek domein, waarmede zij zich niet heeft in te laten.

Algemeen is de overtuiging, dat men ook voor dit gedeelte van een

blad in zekere mate verantwoordelijk moet worden geacht, maar even algemeen zal ook wel het besef wezen, dat men niet dan met groote omzichtigheid bij deze keuring kan te werk gaan, opdat niet wellicht grooter onheil ontsta, dan men door strenge censuur zou meenen te voorkomen.

Iedere redactie zal wel, om eenige voorbeelden te noemen, advertenties weren, waardoor personen worden aangerand. Evenzeer zullen wel bij ieder blad uit de zoogenaamde kwakzalvers-advertenties alle uitdrukkingen worden geschrapt, die kwetsend, of ook maar eenvoudig vies en wansmakelijk zijn. Verder weet iedere redactie, waar eenige ondervinding is, hoe voorzichtig men wezen moet met het plaatsen van huwelijks-, geboorte- en verlofingsberichten, vooral in groote plaatsen, of uit den vreemde. In den regel zal men van de inzenders eenigen waarborg omtrent de juistheid eischen.

Dat soms een enkele maal een bedenkelijke annonce doorglipt, zal niemand bevreemden, die eenig denkbeeld heeft van de werkzaamheden aan een groot blad. Niettegenstaande alle voorzorgen kan een bericht aller aandacht ontgaan.

Er zijn echter ook annoucen, die men gaarne zou weren en toch opneemt, om grooter kwaad te voorkomen, mits ze maar bescheiden en niet al te duidelijk zijn gesteld. Menige redactie zal bijvoorbeeld huiveren annoucen te weigeren betreffende herstel van vrouwen. Zij zal het beter achten, dat de gelegenheid bekend zij tot natuurlijk verloop, dan dat ongelukkigen tot noodlottige uitersten worden gedreven.

Eyenzoo is beter, dat annoucen betreffende genezing van zekere ziekten in dagbladen worden opgenomen, dan dat ze op andere wijze worden verspreid, wat toch zou gebeuren. De redactie toch heeft het altijd in haar hand voorwaarden te stellen: bijvoorbeeld duidelijke opgaaf te eischen van den naam en het adres van den medicus. Zoo voorkomt men althans de noodzakelijkheid van briefwisseling en mogelijke chantage en blijven de zaken onder het oog van het geneeskundig staatstoezicht.

En gemakkelijk is het voor zoodanige annoucen vormen te vinden, die niemand kwetsen en dus niet verhinderen, dat het blad onder aller oogen kan komen.

Trouwens geen fatsoenlijk man zal willens en wetens ergernis geven, en wij gelooven niet, dat de redactie van eenig Nederlandsch blad, wat genoemd worden mag, ter wille van dan zeker zeer ver-

keerd begrepen belangen, zaken zou opnemen strijdig met de goede zeden of kwetsend voor godsdienstige begrippen.

Wat nu de zoogenaamde kwakzalver-annoncen betreft, zou het zeer stellig verkeerd zijn, ze voor te trekken boven anderen, door het geven van rabat. Wij gelooven echter niet dat dit gebeurt, behalve voor zoover de inbrengers gelijk staan met anderen, aan wie bij sommige administraties rabat wordt gegeven, wegens het leveren van een bepaald aantal regels. Indien echter aan zulkeannoncen rabat gegeven wordt, alleen omdat het zoogenaamde kwakzalvers zijn, zou dit zeer zeker moeten worden afgekeurd.

Dezeannoncen eenvoudig te weren, gelijk door uwe Vereeniging wordt begeerd, zou, dunkt ons, verder gaan, dan een redactie op hare verantwoordelijkheid kan nemen. De redacties zouden dan telkens hebben te beslissen wat al dan niet kwakzalversmiddelen zijn.

Wel biedt de Vereeniging aan, daarbij behulpzaam te wezen, maar inderdaad zou dit bij omvangrijke bladen groot bezwaar geven. De Vereeniging zou vermoedelijk geen kans zien, dagelijks een harer leden te detacheeren bij het advertentie-bureau van ieder groot blad.

Het hoofdbezwaar echter is, dat men aldus zou komen op zeer bedenkelijken weg.

Er zijn allerlei soort vanannoncen: spoorweg- en andere leeningen, dienstaanbiedingen, aanprijzingen van koopwaren, boeken en levensmiddelen, kortom van honderden zaken, voor de beurzen, zielen en lichamen van onnoozelen misschien even gevaarlijk als de ergste kwakzalversmiddelen.

Zal men nu geen enkele dezerannoncen plaatsen, zonder zich eerst te hebben vergewist van de deugdelijkheid der aangeboden waar? Zal men, waar eigen kennis eindigt, over al deze zaken commissies van toezicht en contrôle inroepen en bijvoorbeeld aan een bankiersvereniging vragen, welke leeningsannoncen bedenkelijk kunnen worden genoemd en welke andere niet? Men zou dan wel eens van den wal in de sloot kunnen komen.

Inderdaad blijkt het geval dus niet zoo eenvoudig te wezen als uwe Vereeniging het zich voorstelt, of liever het blijft dit slechts, wanneer men der zaken haar natuurlijken loop laat.

Kwakzalvers zullen, juist omdat ze kwakzalvers zijn, niets onbeproefd laten om hun waar aan den man te brengen, zoolang hun man er maar is. Weigeren de fatsoenlijke bladen, ze zullen onfatsoen-

lijke vinden of scheppen, desnoods bij strooibriefjes werken. Met andere woorden: ze zullen gaan, waar men ze niet meer bereiken kan. Blijven ze adverteeren op de gewone wijze, de dagbladen hebben het althans in hun hand te eischen, dat dit op oirbare wijze geschiede, en bovendien kunnen ze naast het kwaad telkens het geneesmiddel geven. Waar op de derde of vierde pagina een schadelijke zaak wordt aangeprezen, geeft iedere redactie aan uwe Vereeniging zeker gaarne verlof om op de eerste of tweede aan te toonen, waarom deze zaak afkeuring verdient. Gaarne zelfs treedt de kring met uwe Vereeniging in overleg omtrent maatregelen, waardoor dergelijke waarschuwingen het doelmatigst zouden kunnen worden.

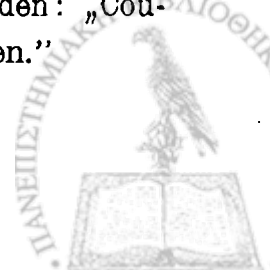
Kortom, onzes inziens is het goede en natuurlijk verloop niet dat men den kwakzalvers een der wegen sluit, waarlangs ze tot hun publiek kunnen komen, maar dat men ze hun publiek zelf ontnemt, door juiste begrippen te verspreiden.

Aan al wat daartoe bevorderlijk wezen kan, vooral wanneer het gebeurt namens en door uwe Vereeniging, derhalve door erkende deskundigen, werkt gaarne mede

Uw Dv.

DE NED. JOURNALISTENKRING."

Eigenlijk is er nog meer voor den tegenovergestelden eisch te zeggen, n.l. dat een courant met advertenties alle niet met de wet strijdige aankondigingen moet opnemen. Ook dit verlangen is uitgesproken; men heeft er op gewezen, dat, waar een blad als het eenig bestaande een soort van monopolie geniet, de minderheid gevaar loopt dood gezwegen te zullen worden. De regeeringen in landen, waar een wet op de drukpers bestaat, hebben zich dan ook meestal het recht voorbehouden de advertentiebladen voor haar publicaties te mogen gebruiken, en in Oostenrijk bestaat ook ten behoeve van bijzondere personen de zoogenaamde *Berichtigungszwang*, de verplichting voor een courant om sommige advertenties op te nemen. Maar juist hier heeft deze wetsbepaling alles behalve schoone vruchten opgeleverd. Zij is een middel geworden tot rabulistische onderdrukking der waarheid zonder het beoogde doel te bereiken, bijzondere personen voor onredelijke aanvallen te beschermen. De ondervinding in Oostenrijk pleit niet ten voordeele van dwang tot plaatsing van bijzondere advertenties, en het is in elk geval beter zich aan het gezegde te houden: „Couranten moeten om interessant te zijn niet gegeneerd worden.”

De redacteur heeft zijn plicht gedaan, indien hij het hem toevertrouwde redactioneel gedeelte naar zijn beste vermogen en kundigheden behartigt. De zorg, of eenig geabonneerde ook door de een of andere advertentie benadeeld kan worden, late hij aan dezen zelf over. Elk kan het best op zijn eigen zak passen, en indien boven de aankondigingen het woord advertenties, reclames enz. staat, dan beteekent dit hetzelfde als de stem van de politie: „Pas op!”

Maar men lette wel op, er mag niets plaats hebben tot misleiding van het publiek. Het redactioneel gedeelte moet streng van de advertenties worden afgescheiden, en deze afscheiding moet duidelijk zichtbaar zijn, anders staat de redactie aan de verdenking bloot, dat zij met den adverteerder onder den hoed speelt. Deze eisch mag gerust en met recht aan elke fatsoenlijke redactie worden gesteld, die zich in haar programma voor een aan het publiek belang gewijd orgaan heeft uitgegeven. Alleen indien zij in haar eerste nummer of aan het hoofd van haar blad heeft verklaard, dat zij uitsluitend als industriële onderneming optreedt en uit alles geld wil slaan, is zij van deze verplichting ontheven. Dan mogen ook in een hoofdartikel Holloway's pillen worden aanbevolen. Dit schaadt dan niet meer, want, zooals wij vroeger reeds opmerkten, de achting, waarin een courant zich mag verheugen, hangt van haar verleden af. Men is er aan gewoon geraakt den redacteur als een beter wezen te beschouwen, die zoo noodig ook met opoffering van stoffelijke voordeelen zich voor zijn meening in de bres stelt. Zoodra hij dit masker afwerpt, zoodra hij als man van zaken optreedt, verliest zijn oordeel in waarde, en indien hij soms een bierhuis met bijzonderen aandrang aanbeveelt, zal het publiek er spoedig achter zijn, dat hij zulks in het belang van zijn onderneming, met het oog op gewin doet.

Het wettig strijdperk voor advertenties en reclames zijn de advertentiekolommen. Maar indien een reclame de haar aangewezen plaats overschrijdt en in het redactioneel gedeelte verdwaalt, geschiedt dit nog niet altoos met het doel om 't publiek om den tuin te leiden en de bijzondere aankondigingen met de autoriteit der redactie de wereld in te zenden. Soms vlucht een advertentie uit het gedrang der laatste bladzijden naar de voorste, het aan de redactie toekomend gedeelte, om niet onder de menigte verloren te gaan, om zekerder te zijn van gelezen te zullen worden. Wij gelooven niet mis te tasten, indien wij het vermoeden uitspreken, dat daarin de oorsprong van het ingeslopen

misbruik der verborgen reclame is te zoeken. Aanvankelijk heeft hij, die zijn advertenties in den tekst van een blad wenschte geplaatst te zien, geen ander doel voor oogen gehad, dan dat deze evengoed als de opstellen der redactie zouden gelezen worden. Dergelijke annonces, die voor zulk een extra plaats betaalden, werden dan van een verklarend opschrift voorzien, zooals b. v.: „Reclames”, „Ingezonden mededeelingen”, „Kennisgevingen van algemeenen aard”, enz., en spoedig vloeide een stroom van bijzondere advertenties over dit nieuw ontsloten gebied. Elk wilde die extra plaats voor zijn aankondigingen hebben, en het gevolg kon niet uitblijven, het publiek raakte er aan gewend om ook dit gedeelte over te slaan. Deze advertenties konden er dus ook al niet meer op rekenen gelezen te zullen worden. Eerst daarna kwam men er toe te vorderen, dat deze mededeelingen van particulieren zonder eenig bijzonder kenteeken onder de opstellen der redactie zouden worden geplaatst. Voor deze vergunning werden hooge sommen betaald, of wel de plaatsing van een groot aantal advertenties werd er van afhankelijk gesteld. De verhouding tusschen adverteerders en uitgevers was reeds vroeger eenigszins gewijzigd. De courant zelf zocht den adverteerder met behulp van agenten op om hem als klant voor de advertentiekolommen te winnen. Van deze concurrentie tusschen de couranten onderling maakten de industriëelen, die behoefte aan reclame hadden, gebruik door de directie het pistool op de borst te zetten en te zeggen: „of mijn advertentie met de reclame, of het een noch het ander”. En tegen dezen strijd tusschen plichtsgevoel en winst voor haar onderneming waren vele couranten niet opgewassen.

Sommige nieuwsbladen zoeken de stem van het geweten te smoren door dergelijke reclame-advertenties met kleiner letter aan het slot van hun plaatselijke tijdingen te laten volgen, maar dit is een hulpmiddeltje van zeer twijfelachtige waarde. Een stedeling, een geoefend courantenlezer komt er wel weder achter, dat die berichten in kleiner druk, die zich zoo welwillend en uitvoerig bezighouden met de prachtige versiering van een nieuwen winkel, e. d., betaalde mededeelingen zijn; maar juist zij, die het meest in gevaar zijn „er in te loopen”, de landbewoners, die de practijken der grootsteedsche concurrentie niet kennen, weten zulks niet. Veel eerlijker is de practijk der groote Engelsche bladen, die dergelijke advertenties van bijzondere personen ook wel in den tekst van hun blad opnemen, maar aan het

slot er van tusschen haakjes bijvoegen (*Advertisement*). Daardoor wordt misleiding van het publiek buitengesloten.

Deze nauwgezetheid van Engelsche redacteuren hangt, gelooven wij, samen met hun afkeer van liegen. *You are a liar* is de verschriklijkste belediging, die men een Engelschman kan aandoen. En juist met deze teergevoeligheid steekt Schopenhauer den draak. In tegenstelling met Kant houdt hij een noodleugen voor geoorloofd en wijst aan de waarheid uitsluitend een plaats aan op het gebied van het wijsgeerig onderzoek. In dit gedeelte der toegepaste ethiek en liefde voor de waarheid zijn wij op het vasteland ontegenzeggelijk een stap achteruit gegaan. Men kan derhalve slechts weinig gegronde verwachtingen koesteren ten opzichte van het fnuiken van 't misbruik der reclame in de couranten door versterking van den waarheidszin der redacteuren. Integendeel, naar alle waarschijnlijkheid zal de reclame zich in het redactioneel gedeelte nog hoe langer hoe meer uitbreiden, en het publiek zal leeren dergelijke geheime reclames te onderscheiden van andere objectieve mededeelingen. Dit beloop van zaken is in Amerika reeds tot een einde gekomen. Daar wordt de courantenreclame beschouwd, als hetgeen zij zijn moet: een hulpmiddel om een zaak onder de aandacht van het publiek te brengen. De redactie zelf heeft in zaken, die het privaat belang van bijzondere personen betreffen, alle autoriteit moeten prijsgeven. Indien het publiek op de groote trom afkomt, dan geschiedt dit alleen, omdat het er schik in heeft. Al is, in weerwil daarvan, Amerika het dorado voor vervaardigers van universeele en geheime middelen, de oorzaak hiervan ligt noch in groote lichtgeloovigheid der Yankees, noch — zooals wordt beweerd — in een bijzondere voorliefde voor dergelijke preparaten, maar eerder in het gebrek aan geneesheeren en apothekers, waardoor een groot gedeelte van de bevolking zijn toevlucht moet nemen tot fabriekmatig bereide geneesmiddelen. Zoo *green* is de Yankee niet om alles voor klinkende munt aan te nemen, wat in de couranten staat. En ook in ons land moet de kunst om de courant onder toepassing der critiek te lezen zich uitbreiden. Want de reclame zal niet verdwijnen, maar telkens nieuwe vormen aannemen. En de geheime reclame zal misschien zeldzamer worden, wanneer haar uitwerking minder krachtadig wordt. Dan zal zij door de een of ander nieuwe proefneming der reclame-kunstenaars vervangen worden, totdat ook deze aan het licht komt en haar uitwerking verliest. Het is een voort-

urende strijd evenals tusschen het geschut en de gepantserde schepen. Steeds krachtiger kanonnen, steeds dikkere pantsers. Maar het publiek zal nimmer mogen nalaten zich tegen de reclame te wapenen. Het zal telkens weder opnieuw ter schole moeten gaan. De beste leerschool nu is de ondervinding, en wijs wordt men slechts door schade en schande!

Iets over de doelmatigheid van het adverteeren.

Wie moet adverteeren, waar en wanneer en hoe moet men adverteeren? In de eerste plaats wie? De advertentie-bureaux, welke deze vraag eenzijdig beantwoorden, zullen spoedig klaar zijn met hun uitspraak: Iedereen. Verstandige lieden zullen er bijvoegen: Elk, die het kan doen, die er de kosten kan uithalen. Maar er zijn velen, die rijk genoeg zijn en die toch niet adverteeren en nog gelijk hebben ook, omdat een advertentie hun geen voordeel oplevert, niet kan opleveren. Het juiste antwoord zou dus moeten luiden: Ieder, die er behoefte aan heeft, moet adverteeren. D. w. z. niet in de beteekenis, dat hij naar de courant als naar het laatste noodanker grijpt om zich van den ondergang te redden, maar wanneer hij reden heeft te gelooven, dat zijn zaak er door zal vooruitgaan. In dit geval bestaat reeds de noodzakelijkheid. Indien hij in weerwil daarvan het adverteeren nalaat, is zijn misslag even groot, als indien hij weigerde een verbeterde machine aan te schaffen of een noodzakelijke wijziging in zijn fabriek te laten maken.

Er zijn echter nog altoos zaken, die voor haar bloei andere voorwaarden eischen dan openbare aankondiging. Dat zijn vooral dezulken, die slechts op plaatselijk beperkten afzet kunnen rekenen. De dorpsbakker heeft geen advertentie noodig, en ook zijn beroepsgenoot in de stad zal haar zoolang kunnen ontberen, als hij noch fabriekmatig werkt, noch weeldeartikelen vervaardigt. Artikelen die bij groote hoeveelheden gefabriceerd worden hebben uitgebreide bekendmaking noodig, maar toch ook weer onder zekere beperkingen. De prijs moet den opslag voor de advertentie kunnen verdragen. Is dit niet het geval, dan is het adverteeren vanzelf reeds onraadzaam, want de geheele

vraag is een rekensom. Wie in staat is met zijn geheelen kring van klanten in onmiddellijke aanraking te komen, voor hem is een advertentie weggeworpen geld. Wie een artikel vervaardigt voor een beperkt aantal afnemers, voor een kring, die voor geen uitbreiding vatbaar is, zal zich de vraag moeten voorleggen, wat beter uitkomt 500 circulaires te verzenden of in de courant, die door al zijn klanten wordt gelezen, te adverteeren. Die voorkeur is hier evenwel slechts een omschrijving van de vraag, wat het goedkoopst is. Want de moeite van het verzenden zal een man van zaken met een helder inzicht als een werkzaamheid beschouwen, waarvoor een juist te bepalen geldswaarde in de plaats kan worden gesteld. Het adverteeren zal dus voornamelijk aanbevelenswaard zijn voor artikelen, die bij groote menigten worden vervaardigd, voor voorwerpen van weelde, bij welke de kosten van adverteeren gemakkelijk op den verkoopprijs kunnen worden gevonden, voor nieuwe artikelen, waarvoor nog een kring van afnemers moet worden gewonnen, en voor alle zaken, die niet uitsluitend in plaatselijke behoeften voorzien, welker afnemers naar alle windstreken wonen, en die door middel van circulaires, persoonlijke aanbiedingen, enz. slechts met opoffering van tijd en kosten zijn te bereiken. Deze allen zullen een advertentie als een weldaad gaan beschouwen en de kosten der plaatsing als een gedeelte van hun bedrijfskapitaal aanmerken, dat zekerder dan vele andere uitgaven zijn rente opbrengt. Het is waar, niet overal en ten allen tijde zal het gevolg merkbaar zijn. Het publiek moet in de eerste plaats couranten lezen en in de tweede plaats vertrouwen in de advertenties stellen. En in dit opzicht is er in enkele landen vrij wat gezondigd, doordat de solide mannen van zaken schroomden zich van advertenties te bedienen en het gebruik er van bijna uitsluitend aan zwendelaars overlieten. Deze vervreemding van het doel moet zich vroeger of later wreken, want de groothandel kan op den duur het gemak der courantenaankondigingen niet ontberen, en de degelijke handelaren zullen dan langen tijd tegen het vooroordeel der menigte hebben te strijden.

Waar moet men adverteeren, d. w. z. in welke couranten? Het zou voor de hand liggen te antwoorden, daar, waar men door velen wordt opgemerkt, in de meest gelezen en meest verspreide couranten. Maar geheel zonder uitzondering is ook deze grondstelling niet. Niet, dat een blad in ruimen kring wordt verspreid, kan voor den adverteerder den doorslag geven, maar dat zijn advertentie door velen worde gelezen.

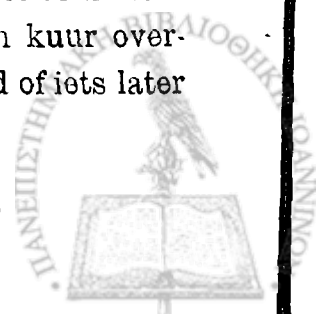

Er zijn couranten, waarin men naar de advertenties zoekt, en in deze zal elke annonce in het bijzonder minder blootgesteld zijn aan het gevaar over het hoofd te worden gezien dan in andere met grootere opslag, welker lezers bestaan uit lieden, die geen behoeften hebben. Familiebladen hebben dus veel voor bij stellers van advertenties. Bij de keuze der bladen moet men steeds rekening houden met twee punten: de aard van het aan te kondigen artikel en de eigenaardigheid der geabonneerden. Voor boeken, instrumenten, enz. geve men de voorkeur aan wetenschappelijke en letterkundige organen, voor machines aan daarvoor passende vakbladen, voor artikelen van dagelijksch gebruik aan veel verspreide dagbladen. Ten opzichte van de laatsten wordt onderscheid gemaakt tusschen de zoogenaamde groote couranten en de goedkoope volksbladen, en oogenschijnlijk niet zonder reden. De gegoeden lezen in den regel het beste blad met den rijksten inhoud, dus het duurste. Bijgevolg zal men voor kostbare artikelen koopers in de groote bladen moeten zoeken. Dat voor zulke waren echter evenmin de kleine bladen mogen worden veronachtzaamd, wordt in het door Haasenstein en Vogler uitgegeven geschrift *Goldene Lehren der Weisheit für Geschäftsleute* met voorbeelden aangetoond. In antwoord op de vraag: Hoe brengt men een advertentie aan den man? wordt daar gezegd:

„Een fabrikant leest herhaaldelijk in zijn groote courant van de verbetering van een machine. Zal hij ze nu dadelijk gaan bestellen? Niet altoos. In de eerste plaats kost die nieuwe inrichting etlijke honderde guldens, in de tweede plaats moet het eerst blijken, dat die wijziging wezenlijk een verbetering is; men besluit dus er eens bij gelegenheid over te schrijven en — daar blijft het bij.

Een poosje later leest de meesterknecht van dien zelfden fabrikant dezelfde advertentie in zijn plaatselijk blad. Hij heeft meer dan de fabrikant de schaduwzijde der oude inrichting ondervonden, hij hoopte reeds lang op verbetering, hij maakt zijn patroon opmerkzaam op de noodzakelijkheid om het nieuwe toestel aan te schaffen. In dit geval was dus niet de lezer der groote courant, de fabrikant, maar de lezer van het plaatselijk blad, de werkman, de rechte man voor de advertentie.

Of wel: in het voorjaar wordt gebruik gemaakt van minerale wateren, de advertenties der fabrikanten spreken door middel der groote couranten het eerst tot de mannen. Hoeveel onder hen zullen tot een kuur overgaan, die door haar streng diët zeer lastig is? Tegelijkertijd of iets later

g
e
N
n
h
d
k
Na
gen
k
v
g
a
So
zij
Dit
is
za
am
Hon
taten,
het
ba
nezing
Zie:

leest mevrouw in haar dames-weekblad van de verzending van natuurlijke minerale wateren — en gedachtig aan de vele klachten van manlief over allerlei lichaamspijnen, nog meer echter met het oog op zijn voortdurende gemelijkheid, bestelt zij het water, dat hij moet drinken, en laat hem niet met rust, voordat hij de kuur heeft ondergaan. Hier is dus de vrouw de rechte man voor de advertentie.”

Overigens helpen ook in deze zaak proeven meer dan bespiegelingen. Wie het nut der bladen voor het oogmerk van den adverteerder wil onderzoeken, handelt het best door eerst het een en dan het ander te gebruiken; hij kan dan, indien hij zekere omstandigheden, zooals ongunstig weder, slappe seizoenen, in aanmerking neemt, de uitkomsten met behulp van cijfers vergelijken. Voor sommige artikelen, b. v. boeken, illustraties, enz. kan deze proef op denzelfden tijd worden genomen door prospectussen met inteecken- of bestelbiljetten, maar dan op papier van verschillende kleur gedrukt, bij de couranten te voegen. Naar de terugontvangen biljetten kan men dan het effect der bladen nauwkeurig opmaken. Strikt genomen zou deze proef alleen voor dit bijzonder geval een betrouwbaar resultaat opleveren. Maar men kan door deze uitkomst altoos wel eenigszins over de algemeene uitwerking oordeelen.

De vraag, wanneer? staat vaak in verband met de vraag, hoe? Natuurlijk zoo dikwijls mogelijk. In dit opzicht heeft Barnum ¹⁾ ontegenzeggelijk gelijk, waar hij als achtste artikel zijner tien geboden zegt:

„Adverteer uwe zaken. Plaats uw licht niet onder een korenmaat. Wat uw beroep of bedrijf ook wezen moge, indien daarvoor de ondersteuning van het publiek vereischt wordt, zoo spaar geen advertenties, in den een of anderen vorm, mits geschikt om de aandacht van het publiek te trekken.

Sommige lieden die zaken hebben, zullen u wellicht vertellen, dat zij het adverteeren beproefd hebben, maar dat het de kosten niet loont. Dit is alleen dan het geval, als het adverteeren met te groote spaarzaamheid en zuinigheid geschiedt.

Homoeopatische giften van adverteering zullen waarschijnlijk weinig baten, — het gaat er mede als met een drankje van den doctor: neem het half in en het maakt u ziek; maar slik het geheel op en de genezing is volkomen en duurzaam.

¹⁾ Zie: P. T. Barnum, *Struggles and Triumphs*, London 1883.

Er zijn er die beweren dat zij het adverteeren niet betalen kunnen; zij hebben ongelijk; zij kunnen niet betalen, omdat zij niet adverteeren. In onzen tijd waarin bijna ieder de nieuwsbladen leest, moet degene wel zeer stom van begrip zijn, die niet inziet dat deze het beste middel opleveren om te spreken tot het publiek, waaronder men gewoon is zijn klanten te vinden. Geef u den schijn van een druk beroep en in den regel zal de werkelijkheid spoedig volgen.

De landbouwer brengt zijn zaad in den grond en terwijl hij slaapt groeit zijn koren en zijn aardappelen. Zoo gaat het ook met het adverteeren. Terwijl gij slaapt, eet of met een klant praat, wordt uw advertentie gelezen door honderden en duizenden van personen die u nooit zagen, noch iets van uw bedrijf hoorden, en er ook nooit iets van gehoord zouden hebben, indien zij uw advertentie niet in de nieuwsbladen gelezen hadden.

Dikwijls slaat men verwonderd de handen ineen over de groote rijkdommen, die sommigen zich in korten tijd verworven hebben. Bij nader onderzoek blijkt echter niet zelden, dat zij deze voor een goed deel aan het gepast en verstandig gebruik maken van den weg der advertentie verschuldigd zijn.

Die weg staat voor ieder open die hem durft inslaan, maar daartoe behoort moed en vertrouwen. Moed om u in staat te stellen duizenden te wagen op de onzekere wateren der toekomst, vertrouwen, om u te leeren, dat na vele dagen het uitgeschoten geld honderd- of duizendvoudig vermenigvuldigd, zeker zal terugkeeren tot dengenen die de voordeelen kent van „boekdrukkers-inkt, op geschikte wijze aangewend.”

Er bestaan tweederlei meeningen over het minimum aantal der te plaatsen advertenties. Volgens den een moet een advertentie minstens zevenmaal worden herhaald. Want: „De eerste maal ziet de lezer de advertentie nauwelijks; de tweede maal ziet hij ze maar leest ze niet; de derde maal leest hij ze; de vierde maal kijkt hij, wat de aangeboden voorwerpen kosten; de vijfde maal spreekt hij er met zijn vrouw over; de zesde maal geeft zij haar toestemming; de zevende maal stuurt hij eindelijk zijn bediende om het voorwerp te koopen.” Volgens de andere opvatting worden er minstens een dozijn advertenties vereischt, d. w. z. een zelfde aankondiging moet twaalfmaal worden herhaald om uitwerking te hebben. De reden daarvoor wordt een industriëel in den mond gelegd, die zegt:

le
be
zij
nie
mo
zeg
aan
nood
't oo
vlakt
doel
moge
bedoel
manie
Ond
colang
Amerik

„Indien ik een nieuwe japonstof voor den eersten keer annonceer, wordt de advertentie in het geheel niet opgemerkt; den tweeden keer bemerkt men haar maar leest ze niet; den derden keer leest men het opschrift en de onderteekening; den vierden keer leest men haar misschien geheel en al; den vijfden keer overlegt men, of dit niet een geschikt geschenk voor vrouw of verloofde zou zijn; den zesden, zevenden en achtsten keer wordt het voornemen om haar te koopen vaster; den negenden keer komt de bedoelde dame er bepaald om verzoeken, hetgeen bij den elfden keer wordt herhaald; den twaalfden keer ten slotte koopt men.”

Beide meeningen zijn echter een *fable convenue*. De praktijk leert, dat men moet adverteeren, wanneer men met eenige waarschijnlijkheid op debiet kan rekenen; derhalve artikelen van dagelijksch verbruik geregeld en zeer dikwijls, behoeften voor eenig seizoen in dat seizoen. Badplaatsen en herstellingsoorden in den winter aan te kondigen, heeft evenmin zin als pelswaren in den zomer. Indien de tijden slecht zijn, dan helpt ook het ijverigst adverteeren niet, want de fraaiste en meest op effect berekende advertentie kan de menschen geen geld in den zak tooveren. Dan is het woord van den wijzen Salomo van toepassing: Elk ding heeft zijn tijd.

Het opstellen van een advertentie vereischt in zekeren zin eenige letterkundige kennis, want het is in de eerste plaats noodig zich van beschaafde en duidelijke uitdrukkingen te bedienen, die welgevallig zijn zelfs aan lezers, die met de zaak waarover de advertentie loopt niet direct te maken hebben. Voorts dient de woordenkeus zooveel mogelijk oorspronkelijk te zijn; het een of ander pikant of snedig gezegde, dat in de gedachten blijft van den lezer wiens oog er door aangetrokken werd, zal stellig het effect verhoogen. Verder is het noodig, dat men bij het opstellen vooral het kardinale punt goed in 't oog houdt en al het overige daaraan ondergeschikt maakt. Opperflakkig of dubbelzinnig gestelde advertenties missen gewoonlijk haar doel, of hebben een tegenovergestelde uitwerking; ja, het is best mogelijk, dat bij goed gekozen bewoordingen en duidelijk sprekende bedoeling toch nog de verkeerde of weinig menschenkennis verradende manier van opstellen de beoogde uitwerking verijdelt.

Onder het opschrift „Hoe moet men een advertentie opstellen” werd onlangs het volgende niet onaardige voorbeeld medegedeeld in een Amerikaansch blad:

In een gezelschap ontkende een heer de waarde of de uitwerking van dagbladadvertenties. „Verleden week”, sprak hij, „werd mij mijn parapluie ontstolen uit de vestibule van de Westerkerk. Ik had haar onlangs cadeau gekregen en dáar zij mij veel waard was, besteedde ik meer dan het dubbele van hetgeen een nieuwe mij zou kosten aan advertenties en toch heb ik haar niet teruggekregen.”

„Hoe hadt gij die advertentie ingericht?” vroeg een koopman.

„Hier is zij”, sprak eerstgenoemde, een strookje papier uit een courant geknipt, overreikende.

De koopman las voor:

„Verloren, in de vestibule van de Westerkerk, gepasseerde Zondagavond, een zwart zijden parapluie, paarsch gevoerd. De heer, die haar bij vergissing meêgenomen heeft, wordt beleefd om terugbezorging verzocht in de Hoogstraat N°. 6, kunnende de bringer op een goede fooi rekenen.”

„Welnu”, sprak de koopman, „ik adverteer nog al veel en heb altijd bevonden dat het mij goed geholpen heeft. Maar het hangt voornamelijk af van de manier waarop men zijn advertenties inricht. Laat ons het met uw parapluie nog eens op een andere manier probeeren en als gij dan niet erkent dat adverteeren loont, dan zal ik u een nieuwe koopen.” De spreker nam tegelijkertijd een blaadje papier uit zijn portefeuille en schreef:

„Als de man, die gezien werd toen hij verleden Zondag avond de parapluie uit de vestibule der Westerkerk meenam, geen onaangename gevolgen daarvan wenschte te ondervinden, die tevens een smet zouden werpen op zijn Christelijken wandel, waarvoor hij zoo gaarne bekend staat, dan zal hij haar terstond doen terugbezorgen in de Hoogstraat N°. 6. Hij is steller dezes bekend.”

Deze advertentie werd woordelijk aldus in het avondblad opgenomen en den daaropvolgenden morgen stond de verliezer verbaasd toen hij de trap af en in zijn voorhuis kwam. In dit portaal lag minstens een dozijn parapluies in allerlei soorten, die daar neergezet waren, terwijl het voorpleintje letterlijk met parapluies bezaaid was. Aan verscheidene ervan zaten briefjes waarin stond dat zij bij vergissing meegenomen waren, en tevens het verzoek om zich nu niet verder over de zaak uit te laten.

Of dit verhaal werkelijk op waarheid berust of ook slechts een *fable convenue* is, doet weinig af tot de bewering dat menschenkennis

in veel gevallen een eerste factor is bij het stellen van advertenties.

Ten opzichte van het hoe, van den vorm der advertentie hebben ook vooral de stellers van advertenties van industriëelen aard nog dikwijls wenken en terechtwijzingen noodig. Want ten dezen opzichte wordt inderdaad vaak gezondigd, gezondigd tegen het eerste gebod, dat duidelijkheid vordert. Met de zucht om attentie te trekken, wordt soms het hoofddoel van de aankondiging veronachtzaamd, dat niet bestaat om door zooveel menschen als maar mogelijk is gelezen te worden, doch door hen die kunnen en willen koopen, door de verbruikers. Deze zijn evenwel het best gediend, wanneer zij zoo vlug mogelijk op het artikel van hun behoefte opmerkzaam worden gemaakt. Het wat, het onderwerp der advertentie, is dus de hoofdzaak en moet vooropgesteld en met alle typographische onderscheiding worden behandeld. De in gewicht daaropvolgende vraag is het waar, het adres van den inzender. En hier kan aan zijn oordeel worden overgelaten, of hij zijn naam of zijn firma meer of minder wil laten uitkomen. Noodzakelijk is dit niet, want de naam, vooral indien hij bekend is, wordt niet zoo licht vergeten als de straat of het huisnummer. Het adres vooral moet den lezer goed in het geheugen worden geprent, en juist dit wordt het meest in verblinden hoogmoed op de vermaardheid der firma weggelaten. Indien deze trots gegrond is, indien elk kind den naam kent, zal deze weglating geen nadeelige gevolgen hebben. Maar indien dit niet het geval is, kan het gemakkelijk gebeuren, dat de kooplustige lezer, vermoeid van het zoeken, den eersten den besten winkel binnenloopt. Men moge denken, dat deze vermaning aan adverteerders overbodig is, maar een blik op de advertentiekolommen van de een of andere courant zal iedereen overtuigen, dat inderdaad op deze wijze iederen dag aan het doel der advertenties afbreuk wordt gedaan.

Men kan de advertentiebladen het best vergelijken met een groote markt en de aankondigingen zelf met de tenten, die dicht opeengedrongen het ruime plein bedekken. Wie zich nu bij den ingang vestigt en daar een groot spektakel maakt met wimpels, bonte vlaggen, met trommen of bazuinen, zal zeker een groote menigte om zich heen verzamelen. Er zal om zijn tent groot gedrang ontstaan, maar meest zullen het gapende ledigloopers zijn, die niets koopen. Wel is waar zal de een of ander zich uit het gedrang bevrijden en op eenige kleinigheid bieden. Want terwijl hij daar stond, heeft hij zich her-

innerd, dat hij dien kam, dien ring of iets dergelijks wel zou kunnen gebruiken. Daaruit zou men opmaken, dat deze manier om marktgeschreeuw te maken werkelijk voordeelig is. Dat is zij ook, maar alleen voor een marktschreeuwer, die duizenderlei nietigheden te koop heeft, speelgoed of aardigheden, die men slechts koopt, als men ze ziet. Dan kan lawaai maken voordeelig zijn om de ledigloopers te lokken, waaruit deze klanten bestaan. Maar daar zijn concurrenten om den hoek of aan het andere einde der rij van tenten dezelfde lokmiddelen aanwendt, verdeelt de massa der bezoekers zich tamelijk gelijkmatig voor al deze tenten, en de eigenaars er van zouden zonder geschreeuw en zonder hun pronkerige versiering precies dezelfde zaken hebben gemaakt. Indien in dezelfde tent echter artikelen van dagelijksche behoefte moeten worden verkocht, kan het zijn; dat het gedrang eerder hinderlijk is, omdat het de werkelijke koopers belemmert in het naderbij komen. Deze laatsten richten zich dan tot de eerstvolgende, die op eenvoudige en degelijke wijze juist zulke dekens, zadelmakers-artikelen, enz. heeft uitgestald, als hij zocht. Het advertentieblad evenwel is een markt, die in onderscheid met de andere met een oogopslag wordt overzien. De blik wordt door een in het oog vallende versiering geboeid, dit effect duurt slechts een oogenblik, en het oog dwaalt aanstonds verder om de tent te zoeken, waarin ten verkoop wordt aangeboden, wat men juist noodig heeft. Handel en verkeer worden niet geboren uit de omstandigheid, dat de een, de verkoper, zegt: „ik moet geld hebben” en de ander, de koper, „ik wil geld kwijt zijn”. Indien dit zoo ware, dan had de verkoper zeker gelijk tot elken prijs lieden te lokken, dan zou zijn verdienste naar de dichtheid der menigte af te meten zijn, die zich om zijn tent verzamelt. Zoo staan de zaken echter niet; de wet van het verkeer berust op vraag en aanbod, en de advertenties dienen aan deze beide stroomingen tot bedding met het doel om daardoor den ruil gemakkelijk te maken. Indien alle industriëelen en kooplieden vandaag overeenkwamen zich voortaan te bepalen tot de eenvoudige aankondiging: „Ik zoek” en „Ik verkoop”, dan zouden er geen minder zaken afgedaan worden dan voorheen, en de ruiling zou gemakkelijker en prompter in haar werk gaan.

Dit alles heeft natuurlijk slechts theoretische waarde. Het is niet te verwachten, dat de concurrentie op dit gebied eerder tot rust zal komen dan over het algemeen de strijd om het bestaan. Steeds zullen

g
d
di
D
Oude
wan
geru
zoorn

de inzenders van advertenties van industriëelen aard trachten attentie te trekken door in het oog vallende aankondigingen, en alleen de stijgende prijs der annonces zal hen nopen zich beperking op te leggen, zooals dit reeds eenigszins in Engeland en Amerika het geval is.

Deze theoretische bespiegeling was hier niettemin noodzakelijk om aan te toonen, welke de voornaamste punten zijn, die in genoemde soort advertenties door taalkundige rangschikking zoowel als door de verhouding der lettersoorten moeten in het oog loopen. Niet naar de volgorde, maar naar het gewicht vermelden wij die bestanddeelen aldus:

1. het voorwerp,
2. het adres,
3. de prijs,
4. de firma,
5. de hoedanigheid.

Al het andere is bijzaak. Of de koopman zijn stoffen zoo goedkoop aanbiedt, omdat hij verhuizen gaat, of wel wegens vertimmering, ontbinding der firma, enz. kan den koper minder schelen. De hoofdzaak blijft toch steeds, dat hij tot dezen prijs verkoopt. Tot verklaring der bijzondere voordeelen, die aangeboden worden, moeten deze bijomstandigheden zeker worden vermeld, omdat zij dan de boven vooropgestelde bewering geloofwaardig maken. Maar zij behooren dan alle tot de vijfde categorie, tot de hoedanigheid, wat echter niet buitensluit, dat zij onder bijzondere omstandigheden het hoofdpunt worden. Dit zelfde geldt natuurlijk ook van de andere punten. Ook deze kunnen vooropgesteld en met nadruk genoemd worden. Doch deze afwijkingen van den regel moeten haar rechtvaardiging vinden in bijzondere omstandigheden.

De Courantenreclame in haar verschillende vormen.

De tegenwoordige beteekenis van het woord „reclame” was bij de Ouden onbekend, maar de zaak zelf was hun alles behalve vreemd, want de jongste dochter der aarde, Vrouw Fama, de godin van het gerucht en der legende, is tevens de godin der reclame. Tegenwoordig zoowel als vroeger kan eenig persoon, eenig denkbeeld niet anders

wereldkundig worden gemaakt dan door hen zoo vaak mogelijk te noemen, te bespreken, te prijzen of te laken, en dit is reclame in den ruimsten zin des woords. Natuurlijk oefende elke tijd reclame uit op zijn wijze, en aan onze eeuw was het voorbehouden de bloeitijd te worden der gedrukte reclame, die zich zulk een groot terrein heeft veroverd, dat men haar met het geheel vereenzelvigt en onder reclame doorgaans enkel de gedrukte of zelfs slechts de courantenreclame verstaat. Dit is echter niet juist. De gedrukte is slechts een bijzonder soort van reclame, en wel een, die in onderscheid met andere niet onmiddellijk op de zintuigen werkt, maar langs een omweg, die in het geheel niet meer is te vermijden, n.l. met behulp van de pers. Dit is ook haar grootste voordeel, want daardoor wordt haar invloed onafhankelijk van plaats en tijd. De gedrukte reclame spreekt ter zelfder tijd tot duizenden, d. w. z. indien zij door duizenden wordt gelezen. Bij een boek, catalogus, kalender en andere gelegenheidsgeschriften met bijgevoegde advertentiebladzijden is dit niet zoo zeker. Om deze in handen van den lezer te brengen is er nog iets noodig, n.l. de tusschenkomst van den boekhandelaar, of de bemiddeling van bedienden, commissionairs, agenten, reizigers, enz. De courant bezit dit hulpmiddel evenwel voor haar eigen doeleinden, en zij is er op ingericht om voor geld en goede woorden ook anderen die weldaad deelachtig te maken. Zij heeft reeds door haar tijdingen oog en oor van het publiek in beslag genomen, en ieder die voor eigen bijzondere doeleinden daarvan wil mee profiteren, moet de vergunning hiervoor eerst koopen, en de prijs heet advertentiekosten. Tegen betaling van een zekere som verkrijgt de man van zaken het recht in de kolommen voor de aankondigingen bestemd met den lezer in aanraking te komen.

De drijfveer van handel en verkeer, het egoïsme, is de eigenschap, waarop de reclame-maker het meest speculeert. Alle aankondigingen, die voordeelen in uitzicht stellen, vermogen, gezondheid, enz. beloven, zijn op deze algemeene zelfzucht der menschen berekend, en reeds uit de opschriften: „Men opene de deur voor het geluk” of „Leven en gezondheid door de onovertroffen pillen van N. N.” treedt deze speculatie aan het licht. Maar men zou der menschelijke natuur onrecht aandoen, indien men beweren wilde, dat allen die zich tot de zelfzucht der menschen richten, dit uitsluitend uit eigenbelang doen, dat allen die de menschheid gelukkig willen maken, stoffelijke voordeelen zoeken. Er zijn ook menschlievende advertenties, afkomstig van

wezenlijke menschevrienden, die een denkbeeld, een uitvinding, welke hun belangrijk en nuttig toeschijnt, met goed gevolg willen verspreiden. Tot deze afdeling behooren de annonces van vereenigingen, die zich wijden aan volksverlichting, verspreiding van voor het algemeen nuttige boeken. Er dient echter bijgevoegd te worden, dat dergelijke philanthropische reclame zeer zelden door particulieren wordt uitgeoefend. Bij industriëelen is de philanthropie meestal een masker en een doorschijnend masker, dat ieder gemakkelijk doorziet, en wel in die mate, dat het opschrift „Den lijdens tot zegen” nog slechts de grootste domkoppen zou kunnen verlokken.

Na verwant aan speculatie op de zelfzucht is die op de ijdelheid. Voornamelijk om deze reden wordt de titel van hofleverancier nog steeds sterk gezocht. Het streelt een particulier persoon, dat hij zijn benoedigdheden uit dezelfde zaak ontvangt als de machtigen der aarde. Waarschijnlijk spreekt hierbij ook de vereering van het gezag een woordje mee, de overtuiging dat het hof meer verstand heeft van de keuze van kousen en zakdoeken dan andere stervelingen. Of misschien is het geen dezer beide beweeggronden, maar de overweging, dat, wie zich in den titel van hofleverancier mag verheugen, zeker reeds eenig vermogen heeft verworven, dat hij gegoed en zijn zaak natuurlijk degelijk moet zijn.

Sommige inzenders van advertenties jagen ook het doel na om het publiek door hun rijkdom te overbluffen. Daaraan is het toe te schrijven, dat de een laat verkondigen, dat zijn jaarlijksch budget voor annonces een half millioen bedraagt, of dat een ander een plaats in een courant huurt om niets anders te laten weten dan: „Deze plaats onder de advertenties is voor een vol jaar gehuurd door de firma N. N., maar haar zaken gaan zonder advertenties zoo uitstekend, dat de Heeren N. N. van de annonces kunnen afzien.” Strikt genomen is ook de aankondiging, dat er van een boek zoo of zooveel duizend exemplaren zijn afgeleverd, dat de vroegere oplagen zijn uitverkocht, enz. niets anders dan een speculatie om het publiek te overbluffen, want op zich zelf beschouwd is juist voor boeken een groot debiet binnen korten tijd geen waarborg voor hun voortreffelijkheid. Bij industriële advertenties met het opschrift: „10,000 winterrokken, 100,000 broeken” treedt de pocherij duidelijker in het licht. Minder aanmatigend en doeltreffender is een tabellarische mededeeling van het aantal bezoekers van een etablissement, der verkochte goede-

ren, van den omzet, enz. kortom een soort van statistiek, bepaald voor eenige zaak opgemaakt.

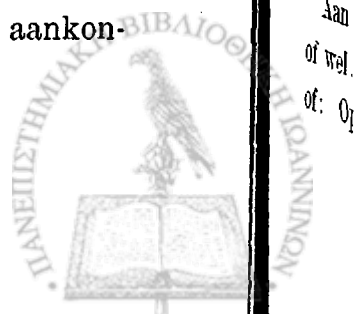
De autoriteitsvereering spiegelt zich af in de attesten, die bij de meeste advertenties van geneesmiddelen zijn gevoegd. Het misbruik van dit hulpmiddel schijnt echter tot verzwakking van het effect er van te hebben geleid. Zoo wordt verhaald, dat een kunstnares in een en hetzelfde blad op twee verschillende plaatsen had verklaard:

Eerst aan den fabrikant van een soort van mondwater, dat zij door zijn middel voor altoos van alle tandpijn was bevrijd geworden;

In de tweede plaats aan den tandarts, dat zijn kunststanden — zooals zij zelf had ondervonden — zich voortreffelijk hielden.

Godsdienst en bijgeloof spelen een rol, indien het aankomt op het debiet van gebedenboeken, reliquieën, heiligenbeelden en dergelijke vrome artikelen. De liefde, of hetgeen er voor wil doorgaan, vertoont zich in huwelijksadvertenties en in de „Oprechtgemeende aanvragen om kennismaking”. Op het medelijden van het publiek speculeeren de zich schamende armen, die naar „edele weldoeners” zoeken. De aankondigingen van „uitverkoop” of „prijsvermindering wegens liquidatie” moeten niet hieronder gerekend worden, want zij doen geen beroep op het medelijden van het publiek, maar op deszelfs eigenbaat. Daarentegen zullen de gebreklijgende wevers in Duitschland of de behoeftige kantwerksters in België wel meer tot uithangbord dienen om het meewarig publiek tot aankoop der bedoelde artikelen over te halen.

De doeltreffendste hefboom voor de reclame is de nieuwsgierigheid. Op deze zwakheid speculeeren alle advertenties met bluffende en trefende opschriften; alle kunstmiddelen der typographie worden in toepassing gebracht om de nieuwsgierigheid der lezers op te wekken. In den laatsten tijd zijn de Fransche dagblad-directies naar het voorbeeld van *Figaro* begonnen om van deze nieuwsgierigheid van het publiek ook in het gebouw waar de courant uitgegeven wordt partij te trekken. In die courantenpaleizen bevindt zich n.l. een zaal die van alle gemakken voorzien is. In deze *salle des nouveautés* worden de telkens aankomende telegrammen aangeplakt. De nieuwstijdingen worden als het ware frisch van het vat uitgetapt. Behalve de telegrammen liggen er ook verschillende couranten ter beschikking en de wanden der zaal worden aan industriëelen tot het aanplakken hunner aankondigingen verhuurd.

Als letterkundig product behoort de gedrukte reclame tot de geschriften met een bepaalde strekking. Steeds bestaat er een zeker doel, dat met deze opstellen wordt beoogd. De belangstelling, die zij moeten opwekken, is zelf een middel tot het doel om de opmerkzaamheid der lezers op een zeker voorwerp te vestigen. En deze eerste voorwaarde voor de beoogde uitwerking der reclame, de belangstelling van den lezer op te wekken, tracht men op verschillende wijzen te vervullen; alle soorten van stijl en van letterkundigen arbeid en alle hulpmiddelen der schrijverstechniek worden daarbij in toepassing gebracht. Wat den stijl aangaat, zoo is de bondige en kernachtige voorname-lijk in gebruik bij advertenties, die door de beperkte ruimte op soberheid van uitdrukkingen zijn aangewezen en tot verhooging van het effect haar toevlucht moeten nemen tot de hulpmiddelen der typographie. De reclame in ruimeren zin, die in een brochure of een boek beter haar vleugels kan uitslaan, ondervindt deze beperking niet. De courantenreclame is weer meer door de ruimte gebonden, daar zij als een verkapte advertentie wordt behandeld, en de plaats dientengevolge per regel moet worden betaald. Wanneer deze belemmering wegvalt, of indien de middelen zoo ruimschoots voorhanden zijn, bedient deze reclame zich van alle vormen, van proza zoowel als poëzie. Objectiviteit van voorstelling zal men in zulke opstellen tevergeefs zoeken, maar des te meer twee kunstgrepen van schrijverstechniek vinden toegepast, spanning en verrassing, bovendien als middel tot overbluffing bombastische gezwollenheid en de zucht om met titels, cijfers en namen indruk te maken.

Onder de subjectieve redewendingen worden in reclames het meest toespraken en uitspraken gebruikt. Maar ook andere vormen als van visioenen, wenschen, spreuken, enz. zijn geenszins buitengesloten, zooals wij uit de volgende voorbeelden zullen zien.

Met toespraken beginnen in den regel de meeste advertenties. Het opschrift is zelfs meestal aan het onmiddellijk adres van den lezer:

Medeburgers! .

Vrouwen van Nederland!

Aan alle huisvaders!

Aan het Nederlandsche Volk! enz.,

of wel: Komt hier, gij slachtoffers van de wreedheid der schoenmakers!

of: Opent de deur voor het geluk!

Nog vaker zijn uitspraken als titel en opschrift boven een advertentie te vinden, zooals:

Geen eksteroogen meer!

of: Eindelijk is het wonder aan het licht gekomen!

of: Wie geen gebruik maakt van deze mooie gelegenheid tot koopen, is zijn eigen vijand!

Na verwant aan beide zijn ontegenzeggelijk:

De uitroepen, die ook typographisch door uitroepingsteekens worden versterkt:

! Ziehier!

of: Eindelijk!!!

Eveneens

De zegen.

Tot heil der lijdende menschheid!

of: Het geluk zij met U!

De wensch.

Verzoeke niets over te slaan!

of: Let vooral op deze advertentie!

of: „Moge het geëerde publiek zich door eigen aanschouwing overtuigen van de goede qualiteit onzer waren!”

De tegenovergestelde redefiguur, de vloek, komt zeldzamer voor in gedrukte reclames, maar wanneer er een hevige strijd is uitgebroken tusschen concurrenten, dan wordt ook daartoe wel de toevlucht genomen. Dan kan men ook lezen:

Zij zullen van nijd verbleeken!

of: Mogen mijn vijanden uit ergernis verstommen!

Bepaalde verzekeringen worden weder vaker aangetroffen, b. v.:

Alleen bij den ondergeteekende zijn de beste waren te verkrijgen;

of: Het best, het goedkoopst, het vlugst wordt men bediend bij....

Tot de bekentenissen kan men aanprijzingen rekenen, die geschieden ten koste van den goeden naam van den verkooper: Als voorbeeld worde genoemd het opschrift in een uitdragerswinkel te Londen, dat luidt:

„Hier worden gestolen zakdoeken verkocht.”

De verzwijging is een redekundig figuur, dat gebruikt wordt, als men spanning wil opwekken bij het publiek. Het kan alleen door verscheiden op elkander volgende advertenties worden uitgedrukt. De

eerste plaatsing bestaat b. v. in niets anders dan uit een omlijsting zonder meer, de tweede uit een vraagteken ongeveer op de volgende wijze:

Nº. 1.

Nº. 2.

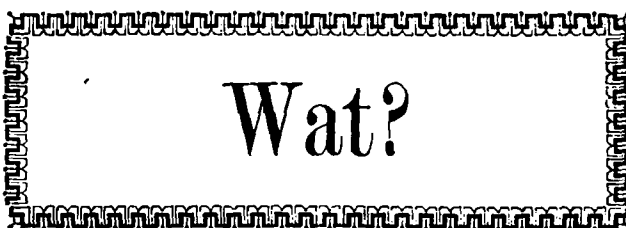
Nº. 3.

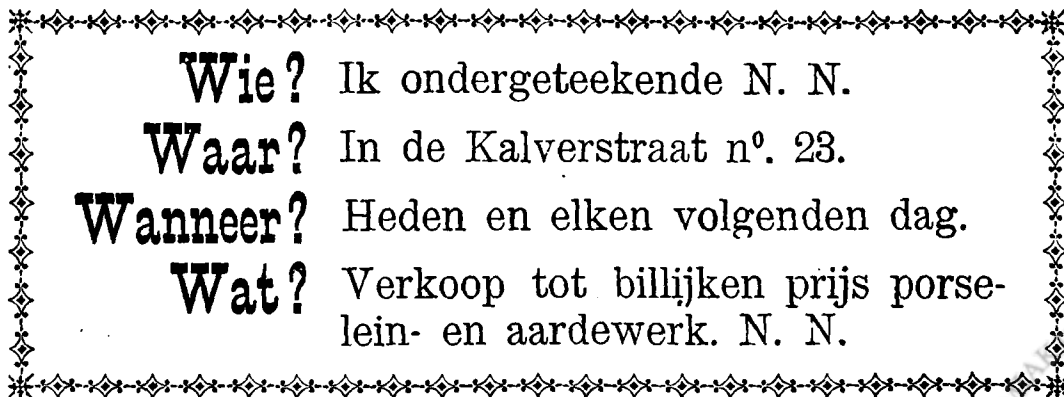
Nº. 4.

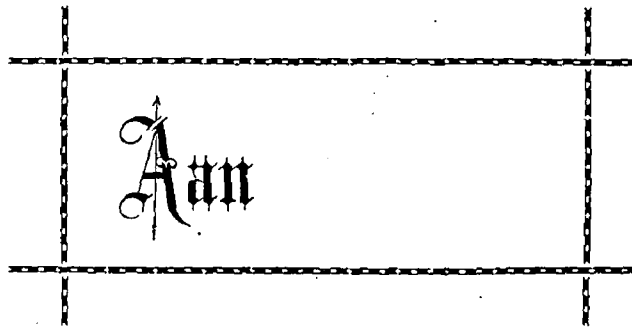
Nº. 5.

Nº. 6.

De afbreking, een vorm met de vorige overeenkomende, kan op verschillende manieren afgewisseld worden, b. v.:

N°. 1.N°. 2.N°. 3.N°. 4.N°. 5.

n
of
he
dat
te
hee
van
eun
tege
teug
papi
omde
werk
lendh
—
By
dat
wordt
heere
volgende
Incifere.
was in
met of 1
onze blaai

Slot.

**Aan het Spui n°. 6 verschijnt
Donderdag 20 Maart het eer-
ste nummer van den**

VOLKSTRIBUUN ¹⁾.

Van weglatingen als spraakfiguur wordt dikwijls een zeer vermetel gebruik gemaakt; b. v. indien een advertentie behelst:

Ik houd ook des Zondags mijn lokaal open.

of: De beroemde tandarts N. N. is hier aangekomen en afgestapt in het hotel de Gouden Kroon.

In beide gevallen wordt als iets, dat vanzelf spreekt, beschouwd, dat ieder zich zal haasten om van de gunstige gelegenheid gebruik te maken. Het aanbieden der waren of van zijn diensten als tandarts heeft men daarom nagelaten.

Tegenwerping of twijfel wordt niet alleen gebezigd in geval van strijd tusschen mededingers. In zulk een kamp stellen de concurrenten zich niet tevreden met twijfel, maar gaan rechtuit op hun tegenstander af, verondersteld dat zij aan hun vijandschap den vrijen teugel kunnen laten vieren. Indien het doel b. v. is om eenig beurspapier in discredit te brengen, kan dit niet best meer geschieden, omdat het voor ieder duidelijk oogmerk schade zou doen aan de uitwerking der critiek. In dit geval wordt dus het masker van welwillendheid of onpartijdigheid voorgedaan, dat uitdrukking geeft aan de

¹⁾ Bij de beide laatste wijzen van adverteeren staat men bloot aan het gevaar, dat van eenig aantal der reeds geplaatste advertenties behendig partij getrokken wordt door een ander, die de opgewekte spanning bij het publiek ten eigen behoeve aanwendt door b. v. op advertentie n°. 4 van dit laatste voorbeeld den volgenden dag te laten volgen: Aan het Spui n°. 16 verkoopt men de beste lucifers. Of wel iemand vult naar zijn goedvinden de vragen in, waarvan sprake was in de zesde aankondiging van het voorbeeld van verzwijging, tegelijk met of nog vóór den verrasten oorspronkelijken steller, zooals men onlangs in onze bladen heeft kunnen opmerken met de reclame: WHITE IS THE KING.

vrees, of de bedoelde maatschappij de renten wel zal kunnen betalen. Deze beursstreken behooren evenwel, strikt genomen, niet tot de beroepsreclames. De laatste bedient zich van de tegenwerping of twijfel, hetzij in twistgeschrijf of als middel om daaraan een verzekering vast te knopen. De tegenwerping neemt dan meest den vorm van een vraag aan, en het antwoord bevat de eigenlijke aanprijzing, b. v.:

Vraag: Zijn er schoenen, die niet knellen?

Antwoord: Wel zeker, maar men kan ze niet in den eersten den besten winkel vinden, maar wel in de fabriek van N. N. in de X-sstraat.

Of als vraag aan den redacteur:

Vraag: Bestaat er een practische machine tot het stuk slaan van hout, en waar is die te koop?

Antwoord in de correspondentie der redactie:

Ga naar het magazijn van den Heer E. F. Eden, Molsteeg; daar zult gij kleine goedkoope werktuigjes vinden, die voor alle huishoudelijke doeleinden geschikt zijn.

Voorbeelden van zelf-verbetering zijn zinwendingen als deze:

Honderden, ja duizenden van menschen danken aan het Levenselixer genezing van hun kwalen.

of: Niet alleen als geneesmiddel, neen, tot levensbehoud strekt het met roem bekende maagbitter van, enz.

Het visioen komt doorgaans in vrome tractaatjes en tot aanprijzing daarvan in toepassing. Bij wijze van uitzondering, hetzij in ernst of als parodie, ook bij andere artikelen. Nauw verwant daarmee zijn de bijbelspreuken, b. v. als opschrift voor een advertentie, waarin een nieuw soort lucifers wordt aangekondigd.

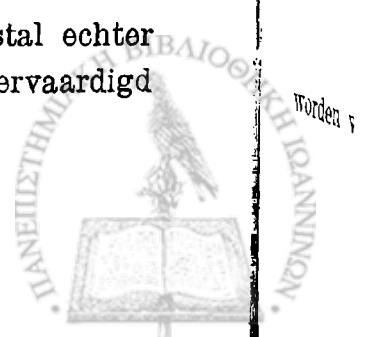
„En God sprak: Daar zij licht!”

of: Laat de kinderkens tot mij komen, opdat ik hen naar de nieuwste mode kleede.

N. N.

Fabrikant van jongenskleeren.

De objectieve redefiguren, zoowel ten opzichte van den inhoud als van den omvang, behooren eveneens tot de hulpmiddelen der gedrukte reclame. Het meest komt voor de beschrijving. Zij betreft of het onderwerp der reclame, of den uitvinder, verspreider, meestal echter de plaats der ontdekking, de fabriek waar het voorwerp vervaardigd

wordt. Hierbij dient vermeld, dat opschriften als „levenselixir“, „gezondheidsbier“, „wondbalsem“, enz. dikwijls vervangen worden of vergezeld gaan van de Grieksche of Latijnsche benamingen, vooral bij toiletartikelen, zooals pulcherin, puritas, anatherin, enz.

Zeldzamer nemen de stellers van advertenties hun toevlucht tot raadsels. Maar geheel buitengesloten is hun gebruik toch niet, evenmin als van het daaraan verwante letterraadsel (rebus) waarvan wij hier een gemakkelijk te begrijpen voorbeeld laten volgen:

Volledig $\frac{\text{richt}}{\text{schrijf}}$ in 10 lessen

bij N. N. Caligraaf.

of: Voor $\frac{\text{wijs}}{\text{gymnastiek}}$ beveelt zich aan

N. N. Hoogstraat 30.

Dikwijls maakt men in advertenties en reclames van het voorbeeld gebruik. De brochures van verzekerings-maatschappijen bevatten bijna zonder uitzondering voorbeelden, en wel tot aanmoediging, die de lieden moeten overhalen tot verzekeren van hun persoon of goederen, of afschrikwekkende, die met treffende kleuren de schadelijke gevolgen van het veronachtzamen schilderen. Ook de gebruiksaanwijzing is in de meeste gevallen niets anders dan een meer of minder uitvoerige ten voorbeeld stelling.

Afzonderlijke vermelding (*individualiseering*) van zaken is in advertenties en reclames niet te vermijden, indien een algemeen begrip in de samenstellende deelen moet worden ontleed. Een grossier in dranken, die boven zijn advertentie als opschrift zet:

Alles zuiver en onvervalscht

moet op dit algemeen begrip de bestanddeelen, b. v. Bier, Wijn, Likeuren, enz., waaruit het bestaat, laten volgen.

Nog veelvuldiger echter komt samenvatting voor, indien afzonderlijke zaken het algemeen begrip voorafgaan, b. v. op deze wijze:

Bedden, Kasten,

Tafels, Stoelen,

Meubelen van allerlei soort

worden verkocht, enz.

Of wel de figuur der synecdoche, de verwisseling van begrippen ten opzichte van hun omvang, en wel zóó, dat een deel in plaats van het geheel of omgekeerd wordt gekozen. B. v. als opschrift voor de aanprijzing van een verzameling gereedschappen:

Een bijl in huis spaart den timmerman uit.

Vergelijking wordt meest als bestrijding gebruikt, maar zij heeft daarom niet gericht te zijn tegen een bepaald aangewezen persoon als mededinger; zij kan zeer algemeen worden gesteld en is dit ook meestal, b. v.:

Beter, goedkooper dan overal elders!

of: De beste sigaren zijn te krijgen bij N. N.

Als voorbeeld van gelijkenis noemen wij:

Wat de deugd is voor de ziel, dat is de reinheid voor het lichaam, waarop dan een aanbeveling van zeep kan volgen.

Uit elke kolom der courant treedt ons de grootspraak (*hyperbool*) te gemoet, zij laat zich overal hooren:

Geen borstkwalen meer!

of: De redder der longen!

of wel: Een millioen parapluies! enz.

Mede beeldspraak (*allegorie*) en zelfs de vergoding (*apothese*) staan in dienst der reclames, maar beide vorderen, evenals de personificatie, het stift van den teekenaar om haar uitwerking niet te missen.

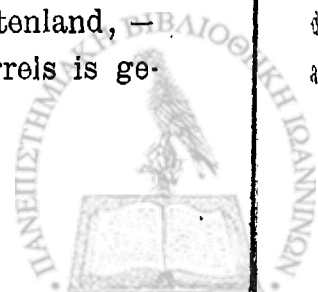
Indien alle andere middelen reeds in toepassing zijn gebracht, neemt de steller van een advertentie ook wel de spotrede (*ironie*) te baat. Hij vermaakt zich dan ten koste van zich zelf, ongeveer op de volgende wijze:

„Daar ik toch te gronde ga, verkoop ik nog tot de vorige prijzen....”

of: „Haast u voordat het mij berouwt, maakt gebruik van de zeldzame gelegenheid, koopt het laatste overschot uit mijn magazijn, enz.”

Ironie wordt overigens ook wel in behoorlijke hoeveelheid bij de in ernst gestelde bewoordingen van een reclame gevoegd. Een voorbeeld daarvan levert de Amerikaansche kwakzalver Ayers. Deze publiceert natuurlijk de attesten over de weldadige uitwerkselen van zijn huismiddeltjes en onder een aanprijzing van zijn kersen-borstsiroop, komt ook voor een attest van het Chineesch rebellen-opperhoofd Yang-sen-Tsing. Deze zegt daarin:

„Aan doctor Ayers, den grooten Barbarenarts uit het buitenland, —
Uw geschenk van op aangename wijze genezende zaadkorrels is ge-

s
v
d
a
é
g
h
a
r
t
v
e
r
v
a
n
b
e
g
i
n
s
c
h
e
O
p
p
a
s
s
i
h
e
t
d
e
n
t
a
n
d
e
r
e
e
n
t
d
e
r
g
e
l
a
f
s
c
h
r
i

bracht voor Yang-sen-Tsing, den machtigen keizer (kwangto) van de verschrikkelijk sterke Ming-dynastie.... Wees hoogst gelukkig, o gij wijze Barbaar, want ik, Yang-sen-Tsing, zeg dit: Uwe gezondheid aanbrennende korrels en zoete genezende droppels zijn ingegeven aan de zieken in het leger van het gevleugelde zwaard en hebben hen gezond gemaakt.... De hooge mandarijnen van China hebben van uw wetenschap gehoord, welke die der andere vreemdelingen en zelfs de goddelijke kunst van onze eigene leeraren in de geneeskunde overtreft.... Het doet ons genoeg te weten, dat gij u onder vreezen en beven buigt voor onzen machtigen keizer."

Insgelijks wordt een dergelijk getuigschrift van koning Sundal Phra, Phramendr, Maha, Mongkut openbaar gemaakt, dat in gelijksoortige bewoordingen is vervat.

Dit laten de Amerikanen zich zeggen, niet alsof zij er aan gelooven maar als een aardige fopperij.

Ten opzichte van de figuren van den vorm zijn het de redekunstige figuren, die het meest in den advertentiestijl worden gebezigd. Vooral de tegenstelling (*antithese*), hetgeen wel verklaarbaar is, daar het er immers voor den adverteerder vooral op aankomt om zijn aanbevelingen of beschrijvingen, die elkander schijnbaar uitsluiten, tot één begrip te vereenigen. De toepassing der antithese is zoo gewoon geworden, dat zij tegenwoordig niet meer in het oog valt, en meest haar uitwerking mist. Aanvankelijk moest de aanprijzing van een artikel, die begon met de woorden:

Degelijk en goedkoop,

verrassing veroorzaken. Tegenwoordig beschouwt het ééne gedeelte van het publiek deze verbinding van twee tegenover elkander staande begrippen als iets, dat vanzelf spreekt, het andere denkende gedeelte schenkt geen geloof aan de verzekering.

Op dezelfde wijze komt als rhetorisch figuur het contrast in toepassing. In uitgestrekten zin wordt de werking van het contrast door het tegenover elkaar plaatsen van tooneelen beoogd, waarvan het een den toestand vóór het gebruik van het bedoelde artikel voorstelt, het ander na het gebruik. Meestal moet tot het aanschouwelijk maken een teekening ter hulp worden genomen. Ieder zal zich herinneren dergelijke cliché's in de advertentiekolommen te hebben gezien; het afschrikwekkend portret van een dame, die in haar onvergeeflijke

lichtzinnigheid nog niet haar toevlucht heeft genomen tot de weldadige werking van het bedoelde gezondheidswater, daarnaast dezelfde dame, zooals zij frisch en gezond uit het bad stapt, dat door een flesch van het onovertroffen elixir tot een verjongingsbron is geworden. Of wel een soortgelijke veraanschouwelijking van de uitwerking van het een of ander haarmiddel. Bekend ook is, vooral uit de Duitsche bladen, de annonce waarin naast elkander een dikke en een magere heer staan afgebeeld vergezeld van een korte samenspraak van de strekking, dat de dikke sedert geruimen tijd eet in zekere genoemde restauratie en daaraan zijn welgedaanheid heeft te danken.

Wonderspreuken (*paradoxen*) worden vaak gekozen in de plaats van een uitroepingsteeken om de attentie van den lezer op de advertentie te vestigen. Zij staan dan met den inhoud der aankondiging die er op volgt in geen verband of zijn daarmee slechts los verbonden, b. v.:

„De wereld vergaat,
daarom haaste ieder zich om bij den ondergeteekende zich van het benoodigde linnengoed te voorzien.”

Indien een wonderspreuk in een bepaald verband tot de advertentie staat, zal bij nader onderzoek blijken, dat zij een leemte (*ellips*) vormt, waarbij haar uitwerking door weglating van sommige inlichtingen wordt verkregen, b. v.:

Een millioen voor een postzegel.

Aldus luidt het opschrift. Wie nu verder leest, wordt gewaar, dat hij tegen inzending van een postzegel een prospectus, een speelplan, enz. ontvangt. De lectuur van dit geschrift moet hem doen besluiten een lot te koopen, welk lot hem weder een winst van een millioen kan bezorgen.

De opeenstapeling (*cumulatie*) van gelijksoortige en overeenkomstige begrippen is een der meest toegepaste figuren in een advertentie, b. v.:

„Appelwijn,
Een verfrisschende drank,
Een gezondheidsmiddel,
Een behoud voor het leven,
Een opwekkend middel,

de goedkoopste, doelmatigste, lekkerste drank om steeds goed geluimd te blijven.”

De woordherhaling aan het begin (*anaphora*) van elken regel is een doelmatige manier van adverteeren om den naam der firma in het geheugen der lezers te prenten; zij is veel in Engeland in zwang, b. v.:

CHAPPELL and CO.'s PIANOS, from 20 guineas.

CHAPPELL and CO.'S IRON-FRAMED OBLIQUE PIANOS for Extreme Climates, from 35 Guineas.

CHAPPELL and CO.'S EARLY ENGLISH PIANOFORTES, artistically designed Ebonized Cases, from 45 guineas.

CHAPPELL and CO.'S IRON-FRAMED, OVERSTRUNG PIANOFORTES, from 40 Guineas.

CHAPPELL and CO.'S IRON DOUBLE OVERSTRUNG PIANOFORTES, Check Actions, &c., from 60 Guineas.

CHAPPELL and CO.'S IRON GRANDS, from 75 Guineas.

CHAPPELL and CO.'S ALEX-ANDRE HARMONIUMS, for Church, Schools, or Drawing Rooms, from 6 to 150 guineas, or on the Three Years' System, from £1 5s, per quarter.

CHAPPELL and CO.'S IMPROVED AMERICAN ORGANS, combining pipes with reeds. Manufactured by Clough and Warren, Detroit, U.S.A. A large variety on view from 18 to 250 guineas. Price lists on application to CHAPPELL and CO.

Keert men de woordvoeging om, dan heeft men de eindherhaling (*epiphora*), aldus:

Nieuwerwetsche braadpannen bij SCHULZE & MEIJER.

Keukengereedschap bij SCHULZE & MEIJER.

Porseleinen serviezen bij SCHULZE & MEIJER.

Glaswerk bij SCHULZE & MEIJER.

Aardewerk bij SCHULZE & MEIJER, enz.

Vaak is er een eigenschap van het aangeprezen artikel, een bijvoegelijk naamwoord, dat regelmatig in de advertentie terugkeert en de figuur vormt van een *epizeuxis*, b. v.:

Onvervalscht bier,
 Onvervalschte wijnen,
 Onvervalschte likeuren, enz.,

of:

„De artsenijen tegen tering van Dr. X.
 verbeteren de spijsvertering,
 verbeteren den eetlust,
 verbeteren het bloed,
 bevorderen de werkzaamheid der ingewanden,
 bevorderen den bloedsomloop,
 bevorderen de spiervorming.

Minder prikkel tot hoesten,

Minder slijmafscheiding,

Minder verkoudheden,

Minder zenuwzwakten

is het onmiddellijk gevolg van de
 artsenijen tegen tering van Dr. X.”

Van de verklarende herhaling van een woord (*epanodus*) bedient men zich, wanneer de adverteerder den lezer van de juistheid eener bewering wil overtuigen, b. v.:

„De aankoop van een lot in de klassenloterij is de goedkoopste, de doelmatigste, de zekerste en beste kapitaalsbelegging.

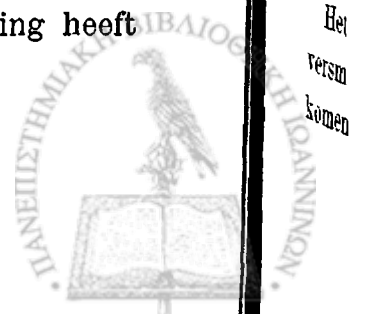
De goedkoopste geldbelegging, omdat de aankoop van een lot slechts een kleine uitgaaf vordert.

De doelmatigste, omdat er elk oogenblik gelegenheid tot verkoop bestaat.

De zekerste, omdat men niets kan verliezen maar enkel winnen.

De beste, omdat zij alle voordeelen van goedkoopheid, doelmatigheid en zekerheid in zich vereenigt.”

Van de redekunstige figuur der toespeling (*allusie*) wordt in advertenties een ruim gebruik gemaakt, maar deze zinspeling heeft meestal betrekking op de gebeurtenissen van den dag, b. v.:

„De Transvaalsche Deputatie draagt de fijne qualiteit Vilthoed, verkrijgbaar in groote keuze en de elegantste vormen bij N. N.”
of wel:

„Anton Rubenstein, de beroemde pianist, bespeelde op het laatste concert in Odéon een onzer uitstekende vleugelpianino's uit het magazijn van enz.”

Soms moeten ook binnen- of buitenlandsche classieken de stof leveren voor de opschriften der reclames. Pels- en winterjassen worden aanbevolen onder aanhaling van:

„Hier heeft de wintervorst zijn zetel opgeslagen,
Hier is zijn rijk, zijn erf, hier zijn geen lentedagen!”

Daar advertenties den lezer gelegenheid moeten geven om vlug, met een enkelen oogopslag, te zien met welk doel zij werden gesteld of hem tot de lezing moeten prikkelen, is het duidelijk, dat de volgorde der woorden of de zinsbouw niet zooals gewoonlijk kan zijn. Woordverplaatsing (*inversie*) of afwijking van den gewonen zinsbouw is dus regel, en meestal wordt het voorwerp vooropgesteld

„Blanke, fijn gesneden Tabak
biedt de ondergeteekende aan HH. winkeliers aan, enz.”

Maar ook het onderwerp en het gezegde genieten menigmaal deze onderscheiding. Het meest veronachtzaamd wordt de woordverbinding, wat na het behandelde gemakkelijk is te verklaren.

De opklimming, zoowel van het zwakkere tot het sterkere opklimmende (*climax*) als van het sterke tot het zwakke afdalende (*anti-climax*), vindt zeer veel toepassing in aankondigingen. Climax toch zit in het opschrift:

„Fraaie, prachtige costumes,
Meesterstukken van confectie”, enz.

terwijl het volgende opschrift met de advertentie een voorbeeld van anti-climax vormen.

„Volkomen genezing,
herstel der gezondheid, rustigen slaap, gragen eetlust, een goede luim verkrijgt men door de pillen, enz.”

Het behoeft geen betoog, dat ook de klankfiguren alles behalve versmaad worden in dienst der reclame. In buitenlandsche bladen komen dikwijls beroepsadvertenties op rijm voor; deze waren ten

onzent vroeger meer nog dan tegenwoordig in zwang. In een Amsterdamsch blaadje van het jaar 1820 ontmoetten wij nog onlangs de volgende:

BEKENDMAKING.

Bij NICODEMUS LIKKEBROER Mr. Spekslaager
 Is te koop alle soorten van spek en worst
 Warme kluijjes tot voordeel van den dorst
 Turfdragers eintjes van een kwart pond zwaar
 Dat laat zich eten zonder het minste gevaar.
 Een pond karbonaden zeer mals en zuiver,
 Geef ik te koop voor zes en een halve stuiver.
 Die nu wil bij mijn koopen
 Gaat niet mijn deur voorbij loopen
 Mijn adres is op het Schapen pleintje
 Daar in de gevel staat het Turfdragers Eintje.

De tot dusverre behandelde vormen hebben bijna uitsluitend betrekking op de gewone reclames in de advertentiekolommen, maar dikwijls is de man van zaken niet gediend met deze soort van openbaarmaking. Hij wil niet direct tot het publiek spreken, maar door bemiddeling van de redactie. Hij heeft behoefte aan een advertentie, die niet als zoodanig moet voor den dag komen. Wij hebben dus twee hoofdvormen van advertenties: de openlijke, rechtmatige en de verkapte courantenreclame die in de kolommen der redactie geslopen is. Deze laatste is volgens onze opvatting een schadelijke woekerplant, die echter niet met geweld kan worden uitgerooid.

Zagen wij, dat voor de eerstgenoemde soort niet alleen van alle stijlen wordt gebruik gemaakt, maar dat ook de vormen der poëzie haar ten dienste kunnen staan, tot de verkapte reclame leent zich het best de verhaaltrant, en hierin kunnen wij een groote verscheidenheid opmerken, zooals: het sprookje, de fabel en gelijkenis, de anecdote, de episode, de geschiedenis, de idylle, zelfs de novelle en den roman.

Maar het frissche kindersprookje, het dartel spel der phantasie verdient wel het minst aanbeveling als hulpmiddel voor de reclame. Het gevleugeld paard des dichters laat zich moeielijk in het gareel van Mercurius spannen. De reclame-sprookjes dragen daarom altoos den stempel

van hun strekking. De dosis ironie die er in opgesloten ligt, is meestal te kras. Het volgende voorbeeld moge ook in dit opzicht verschillende dezer verhalende vormen kenschetsen. Het kan als sprookje of ook als proefje van geschiedenis in dienst der reclame gelden.

„De Egyptische Koningsdrank.

Deze likeur met haar recept werd door een oudheidsvorscher op zijn reis in Egypte ontdekt. In een der wanden van een pyramide vastgemetseld, vond hij kolossale met jodenlijm verzegelde amphoren, die den koningsdrank bevatten. Daarnaast lag een papyrus met het wapen van Mevrouw Potiphar. Met eigenhandige hiëroglyphen dezer dame beschreven, bevatte dit geschrift een levensbeschrijving dezer — zooals het onderzoek dezer rol bewijst — door de geschiedenis niet rechtvaardig beoordeelde vorstin. Zij was namelijk een toonbeeld van kuischheid, totdat zij van dezen drank der pharao's — die toenmaals door een priester van Isis was uitgevonden — had geproefd. De uitwerking niet kennende, had zij er te veel van gedronken en was ten gevolge van de sterke dosis op den ongelukkigen inval gekomen Jozefs mantel te willen verbergen. Wat echter Jozef zelf betreft, de studie der papyrussen leert ons, dat hij gemakkelijk kuisch kon blijven, omdat hij dagelijks een slok van den koningsdrank had genomen. En dit redde zijn deugd, want al naar de dosis, die men van den drank der pharao's inneemt, verleent bij bevalligheid, geestigheid, vermetelheid, enz.”

Meer gebruik maakt de vermomde reclame van anecdoten, levensbeschrijvingen en karakterteekeningen. Bij elke uitvinding behoort van rechtswege een uitvinder, en daar al het menschelijke meer belang inboezemt dan de beschrijving van een levenlooze zaak, zoekt men de aandacht op het voorwerp der reclame te vestigen door den uitvinder, ontdekker of verspreider te beschrijven en zijn levensbeschrijving ruimschoots met voorvallen in den vorm van anecdoten op te sieren. De belangstelling voor den persoon wordt dan door den lezer op de zaak overgebracht. De luister van den uitvinder straalt af op de uitvinding. Voorbeelden van zulke biographieën, anecdoten en karakterteekeningen zijn in veel couranten te vinden. De reclame voor tooneelspelers, zangers en kunstenaars over het algemeen wordt bijna uitsluitend op deze wijze uitgeoefend. Als bijzonder drastisch halen wij het volgend voorbeeld aan, „de Rooversgeschiedenis”, die indertijd door een Ame-

rikaansch blad ruchtbaar werd gemaakt om de belangstelling van het publiek voor een tooneelspeelster te winnen.

„Een Rooverskomplot.

De kunstenaress, Miss B., had gisteren onder luide bijval de eerste voorstelling van haar reeks gastrollen in den Stadsschouwburg gegeven. De koffer, die haar kostbare juweelen bevatte, werd op een rijtuig geladen, en de dame zelf nam met den politieagent, die steeds de kostbare vracht vergezelde, plaats binnen in den wagen. Onderweg bemerkte de agent, dat de koetsier niet den naasten weg naar het hotel insloeg. Hij sprong behendig op den bok, pakte den voerman bij den kraag en wilde zelf de teugels grijpen. Op den bok der koets ontstond thans een verbitterde strijd. De koetsier duwde den koffer naar beneden, zoodat deze op straat viel, waar zijn medeplichtigen stonden. De agent sprong den koffer na, trok zijn revolver en verdedigde den hem toevertrouwd schat zoolang, totdat er hulp was gekomen. Onder het beschermend geleide van twaalf politieagenten, werd de koffer naar het hotel gebracht en Miss B. ter hand gesteld. Naar men later vernam, bevatte de koffer kleinoodiën ter waarde van 30,000 dollars. Miss B. zal ook bij de voorstelling van heden deze juweelen dragen. Voor een veilig vervoer zijn ditmaal bijzondere voorzorgen genomen.”

Vaak wordt de reclame in verband gebracht met den naam van een beroemd man, hetzij als episode van levensbeschrijving, hetzij als kern van het verhaal. Deze wijze wordt gekarakteriseerd door het volgend voorbeeld, dat eveneens aan een Amerikaansch blad is ontleend.

„Mc. Clellan te New-York.

Het hoofd van het Potomac-leger vertoefte sedert gisteren in onze stad en heeft zijn intrek genomen in het „Fifth Avenue-hotel”. Zooals vanzelf spreekt, werd hij door talrijke vrienden bezocht en ook lieden die op een baantje azen waren in menigte komen opdagen in de hoop misbruik te kunnen maken van de bekende goedhartigheid van den generaal. Des avonds werd ter zijner eer in City-Hall een groot souper gegeven, waarvoor de generaal de uitnoodiging reeds had aangenomen, toen hem kort na twee uur des middags een hevige ongesteldheid, gepaard met zware bezettingen op de borst overviel. Eenige onzer bekwaamste geneesheeren werden door de vrienden van den generaal in consult genomen, maar zij gaven geen hoop, dat de patiënt het feest in City-Hall zou kunnen bijwonen. Men ried Mc. Clellan aan om

i
g

ro
ge
lez
val
sch
vo
van
zijn
Daar
vold
een
bij a
deeler
kunne
einde
schre
voeren

naar bed te gaan en zich onder geneeskundige behandeling te stellen. De generaal evenwel glimlachte over de bezorgdheid zijner vrienden en verzocht hen zijn gewoon middel tegen alle ongesteldheden te mogen gebruiken, dat hem reeds gedurende den veldtocht aan den Potomac goede diensten had bewezen. Werkelijk hielpen dan ook twee kleine likeurglaasjes van Drake's bekende plantation."

Tot dezelfde categorie behoort ook het volgende voorbeeld, onder het opschrift:

„De laatste woorden van groote mannen.

„Hoofd van het leger!" prevelde Napoleon de Groote op het oogenblik, toen zijn reusachtige geest zich van de boeien van het lichaam bevrijdde.

„Meer licht!" zuchtte Goethe.

„Omkranst mij met bloemen!" zeide Mirabeau.

„Geef mijnheer Deyrolle een stoel!" liet Lord Chesterfield zich hooren te midden van zijn doodsgerochel.

„Begraaf mij", zeide Jack Towers, „in een kleed, dat vervaardigd is in de werkplaatsen van Nims-Rims en C^o., want ik begeer in het graf nog gekleed te zijn als een gentleman."

Ook de omvangrijkste vorm van den epischen stijl, de novelle en roman, kan voor de reclame dienst doen en is inderdaad gebezigd geworden. Wij herinneren ons zulk een „kunstproduct" te hebben gelezen, dat den strijd schildert van etlijke mededingers om de gunst van een preutsche dame. De bekoorlijkheden dezer dame — de geschiedenis valt, indien wij ons niet vergissen, in een Spaansche kolonie voor — worden zeer uitvoerig en welsprekend geschilderd. Zij verlangt van haar vereerders feitelijke bewijzen van hun liefde. Zij wil rijk zijn en alle andere dames door haar diamanten in de schaduw stellen. Daarop togen de heeren aan het werk om aan de gril der schoone te voldoen. De een heeft gehoord van verborgen schatten, die hij uit een wildernis haalt. De kameraden, die hem hierbij hielpen, doodt hij allen op de rij af om de rijkdommen niet met hen te moeten deelen en den geheelen schat aan de voeten zijner aangebedene te kunnen leggen. Maar hij zelf wordt gedood, voordat hij het werk ten einde heeft gebracht. Deze geheele argonautentocht is uitvoerig beschreven. Wat de anderen doen om de hun gestelde taak te volvoeren, herinneren wij ons niet meer, maar het een is nog onmogelijk

lijker dan het andere. De eigenlijke held vat de zaak praktisch aan. Hij verweekelt zich in een komplot of hij begaat een misdaad, waarop de doodstraf staat, kortom, hij zal terechtgesteld worden. Maar hij heeft verkregen waarnaar hij streefde, n.l. geld in overvloed, dat hij zijn aangebedene in den schoot werpt. Van waar hij het heeft, weet geen mensch. Men bemerkt alleen, dat een vreemdeling hem dikwerf in zijn cel bezoekt en voortdurend met hem beraadslaagt. Onder algemeene spanning breekt de dag der terechtstelling aan. De geheele bevolking is op de been. De gevangene laat zijn oog over de menigte gaan en verzoekt om de gunst haar zijn laatste woord te mogen toespreken. Het wordt hem toegestaan. Daar richt hij zich op en zegt met luider stem: Vrienden, bekenden, medeburgers! Neemt een voorbeeld aan mijn lot, leeft godvruchtig, eert de overheid en . . . „Slaat de trommen!” roept thans de officier, die met de voltrekking van het vonnis is belast. Maar het was reeds te laat, zij waren uitgesproken, de laatste woorden van den veroordeelde, tevens de kern van de reclame-geschiedenis: „en koopt geen andere chocolade dan die van Parkins en C^o.”

Wij hebben thans van de voornaamste vormen, waaronder advertenties en reclames zich kunnen voordoen, melding gemaakt, maar willen gaarne erkennen dit onderwerp bij lange na niet te hebben uitgeput. De groote mededinging onzer dagen op het gebied van handel en nijverheid maakt dat handige kooplieden en vindingrijke industriëelen voor de versleten geraakte vormen steeds nieuwe verzinnen. Meermalen blijkt ook de taal der woorden alleen niet voldoende en dan moeten de teekenstift en de fantasie van den kunstenaar ter hulp komen. Hieraan heeft de geïllustreerde reclame, waarvan wij aan 't slot van dit hoofdstuk eenige sprekende voorbeelden zullen geven, haar ontstaan te danken. Als bewijs voor de meening dat het gebied der vormen voor advertenties haast onbegrensd is, maken wij hier nog gebruik van een aardige en origineele aankondiging, hiernaast afgebeeld, die wij dezer dagen in een Engelsche illustratie aantreffen, en waarin een pennenfabrikant door middel van een toepasselijke drukproefcorrectie de aandacht op zijn fabrikaat vestigt.

"MACNIVEN & CAMERON'S PENS ARE THE BEST."

PROLONGATION OF PATENT.
The Commissioners of Patents' Journal, Feb. 25, 1875. 23 to 33 BLAIR STREET, EDINBURGH. (Est. 1770)
 Penmakers to Her Majesty's Government Offices.

"They come as a boon and a blessing to men,
 The Pickwick, the Owl, and the Waverley Pen."

"The misery of a bad Pen is now a voluntary infliction."
 Another blessing to men! The Hindoo Pens. No. 2.

1745 Newspapers recommend them. See *The Graphic*.
 Sold by every respectable Stationer. 6d. and 1/ per Box.

^{4/ caps.} ^{3/ e} **M**acniven & Cameron deserve a NATIONAL MEMORIAL for ^{4/ l.c.}
 the Blessings they have conferred upon Society. ^{6/ run on}
 A bad pen is enough, proverbially, 'to make a saint sWear,' but ^{6/ 10.f.}
 the most wicked literary sinner must be very in sensible to real bene- ^{7/ #}
 fits, if he does not cease from the evil and sing the praises of Macniven ^{2/ h}
 & Camerons' Pens."—*Leigh Chronicle*, 14th November 1874.

^{4/ sm. caps.} ^{2/ the invention of} **THE WAVERLEY PEN.** ^{1/ 2} "Those who are much ~~who are much~~ ^{lead}
 engaged in writing would do well to supply themselves with a stock of ^{10/ }}
 the 'Waverley' Pens. They will prove a treasure."—*Standard*. ^{11/ tr}
 "The Pens of Macniven & Cameron embody improvements of great ^{10/ }}
 value, the turning of the points secures an ease and fluency in writing ^{11/ tr}
 which we daily find most valuable and agreeable."—*Engineer*.

^{3/ ital.} **THE OWL PEN.**—"Those only ^{1/ rom.} who write much ^{12/ N.L.} can adequately
 appreciate the service which *Macniven & Cameron* have conferred upon
 the world by their really excellent pens."—*Morning Post*. "The 'OWL'
 is par excellence the Ladies' Pen."—*Court Journal*.

^{13/ stel.} **THE PICKWICK PEN.**—"They are the best pens invented, and
 it is only ~~bars~~ justice to the Patentees to record the fact."—*Shrewsbury*
Journal.

^{3/ AE} ^{15/ 0} **THE PHAETON PEN.**—"The Phaeton Pen is well adapted for ^{15/ br. br.}
^{15/ 0} bo and rapid writing."—*Queen*.

^{18/ |} **THE HINDOO PENS.**—"We recommend them ^{15/ 0} strongly to their ^{2/ 0}
 living namesakes and others."—*Lucknow Times*.

Copy of the above "Corrections," with Printed Explanations, price 2d. by post.
 Specimen Box containing all the kinds assorted, 1s., by post 1s. 1d.

The Owl Pen.   The Waverley Pen.   The Nile Pen.
 The Hindoo Pens,   The Pickwick Pen.   The Commercial Pen,
     Oblique Points.   For Extra Fine Writing.
 6d. and 1s. per Box, at all Stationers. Specimen Box, containing all the kinds, by Post 1s. 1d.

PATENTEES:—MACNIVEN & CAMERON.
 23 to 33 BLAIR STREET, EDINBURGH.—(Estd. 1770).

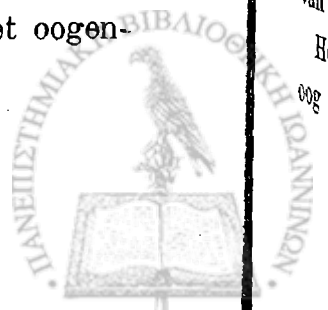

Boekaankondigingen.

Dat wij een bijzondere bespreking aan bovenstaand onderwerp wenschen te wijden, vindt zijn verklaring in de belangrijkheid er van. Er is reeds veel geschreven over de grenzen van de boekhandelaars-reclame, zonder dat men veel verder is gekomen dan tot de uitspraak, dat elke aanprijzing vergezeld van marktgeschreeuw verkeerd is. In den laatsten tijd heeft een zekere Heer Z. dit thema behandeld in het *Börsenblatt* voor den Duitschen boekhandel, en wij laten zijn betoog hier volgen. Wijl zijn omschrijving van boekhandelaars-advertenties overeenstemt met onze opvatting, volgens welke de advertentie in de eerste plaats rekening moet houden met het onderwerp der aankondiging. Daarentegen kunnen wij niet deelen in zijn verwachting, dat de boekhandelaars vooral de secondhand-verkoopters uit een gevoel van eer met het oog op hun stand het marktgeschreeuw bij hun aanbevelingen achterwege zullen laten. Evenmin stellen wij ons veel voor van de later volgende uitnoodiging van den ook ten onzent niet onbekenden Duitschen schrijver Wilhelm Jensen aan de schrijvers om het misbruik der bluffende aankondiging hunner werken te helpen tegengaan. Volgens ons gevoelen zal het marktgeschreeuw der secondhand-boekverkoopers eerst dan verdwijnen, wanneer het geen opgang meer maakt.

De redeneering van den Heer Z. in het *Börsenblatt* luidt in hoofdzaak als volgt:

„Elk boek, dat pas de pers heeft verlaten, is een onbekende grootheid. Deze uitspraak geldt ook, al heeft de schrijver reeds vroeger één of zelfs veel kinderen van zijn geest het levenslicht doen aanschouwen. Is er sprake van nieuwe werken van gezochte schrijvers, dan is het zeker mogelijk, soms zelfs waarschijnlijk, uit de hoedanigheid van de reeds bekende werken van den schrijver ten naaste bij de waarde van het volgend boek op te maken. Maar het is volstrekt niet onmogelijk, dat men zich hierin bedriegt, want *quandoque Homerus dormitat*, d. w. z. al heeft men soms reeds het een of ander voortreffelijk werk tot stand gebracht, dan kan men toch gemakkelijk een alles behalve goed werk daarop laten volgen. Ik geloof dus gerust te kunnen beweren: elke nieuwe letterkundige uitgaaf is op het oogenblik van haar eerste verzending een onbekende grootheid.

Elk nieuw handelsartikel — in dit geval dus al het nieuwe op de boekenmarkt — moet om aftrek te vinden bekendheid erlangen, en hoe eerder het gelukt om in zoo uitgebreid mogelijken kring de aandacht op het nieuwe boek te vestigen en er een gunstig licht op te laten vallen des te vroeger zal het worden verspreid. Daar nu ieder verstandig man van zaken moet wenschen, dat zijn in eenige onderneming gestoken kapitaal zoo spoedig mogelijk vruchten afwerpt, zal hij er natuurlijk ook op bedacht zijn om elk nieuw artikel terstond wereldkundig te maken ten einde den verkoop te bespoedigen.

Tot bekendmakingen dient voornamelijk de pers, in het bijzonder de dagbladpers. Deze laatste treedt hoofdzakelijk op onder twee vormen: 1°. in de gedaante van critiek, die door de redactie der bladen wordt geleverd, en 2°. bij wijze van advertenties, hetgeen de zaak van den uitgever van het nieuwe artikel is. De eerste is (of moest het althans zijn) geheel onafhankelijk van den schrijver of samensteller van het werk en laat zich gewoonlijk eerst langzamerhand hooren, al naardat de redacties der critiek leverende bladen daartoe haar maatregelen hebben genomen. De laatsten — dus de advertenties — zijn eenvoudig betaalde aankondigingen, welke de eigenaar of eigenaren van het bedoelde artikel de wereld inzenden om het publiek met deszelfs eigenschappen bekend te maken.

Ik zeide straks, dat advertenties tot het bekendmaken van nieuwe artikelen — dus in ons geval nieuwe werken — volstrekt noodzakelijk zijn. Zij zijn in de eerste plaats noodig om de debitant-boekhandelaren op de nieuwe uitgaaf opmerkzaam te maken en tot bestellingen uit te noodigen, waarnaar de verzending eenigszins kan worden geregeld; zij worden in de tweede en voornaamste plaats vereischt om het boeken koopend publiek te verwittigen, dat er iets nieuws in het licht is gekomen, dat b. v. in een lang gevoelde behoefte in de letterkunde voorziet, of een zeer welkome aanvulling vormt, of geroepen is een nog nooit ontgonnen gebied te ontsluiten, enz. Ik ga hierbij nog steeds van de veronderstelling uit, dat de schrijver bij de eerste uiteenzetting van het schema van zijn boek aan den uitgever, en de laatste bij de verdere bekendmaking van dit plan aan zijn confraters-debitanten en aan het publiek bepaald en vast overtuigd zijn van de voortreffelijkheid van het bedoelde werk.

Het is echter niet eens noodig, dat deze advertenties, die met het oog op de debitanten en het publiek worden gesteld, bovenmatig ver

gaan in haar aanbevelingen. Dit geschiedt evenwel helaas maar al te vaak, en naar het mij toeschijnt tegenwoordig, nu de concurrentie tusschen de verschillende uitgevers zeker zeer is toegenomen, veelvuldiger dan vroeger. Het lijkt als 't ware, alsof de een den ander in zijn aanbiedingen tracht te overtreffen, alsof elk voorgeeft een beter artikel te hebben en tevens gunstiger voorwaarden van inteekening stelt, enz.; ja het is zelfs gebeurd, dat uitgevers-firma's van naam, evenals sommige luidruchtige kooplieden, de werken hunner mededingers zelfs tegen beter weten in hebben getracht in de schaduw te stellen, opdat zij hun eigene tot in het onzinnige kunnen ophemelen. Aan zulk een handelwijze moesten „dragere der wetenschap” zich wel het minst schuldig maken, ofschoon het niet eens zoo moeilijk is daarvoor bewijzen aan te brengen, maar *exempla sunt odiosa*.

Gelukkigerwijze zijn er evenwel nog uitgevers genoeg, die niet tot de zooeven genoemde categorie behooren. Wij zouden ook hier een groot aantal achtenswaardige firma's kunnen opnoemen, die zich in haar aankondigingen van nieuwe werken, ook indien deze volstrekt niet van mededinging zijn verstoken, tot het noodzakelijkste bepalen. Een aankondiging moet in de eerste plaats den inhoud van het boek ontvouwen; zij behoeft geenszins deszelfs kenschetsende hoedanigheden te verzwijgen en kan verder het oordeel van een bekend criticus, een deskundige, opnemen; maar zij mag niet de persoonlijke lofspraak van den uitgever op overdreven wijze bevatten en vooral niets aanvoeren, wat geringschatting van gelijksoortige werken van andere uitgevers aanduidt. Men kan in dit opzicht moeilijk grenzen trekken voor hetgeen al of niet geoorloofd is te zeggen; het gevoel van tact moet hierbij ter hulp komen en zal gemakkelijk doen zien, hoever eigen lof mag gaan.

De zucht tot aanprijzing van nieuwe werken heeft reeds zulk een groote uitgebreidheid gekregen en heeft zich naar den vorm zoo weinig loffelijk geopenbaard, dat in Duitschland zelfs de schrijvers der bedoelde werken er zich tegen beginnen te verzetten. De bovenbedoelde romanschrijver Dr. Wilhelm Jensen te Freiburg in Baden heeft zijn meening over dit punt zeer onverbloemd te kennen gegeven. „Tot spot en schade van onzen tijd” aldus luidt het opschrift van zijn artikel, waaruit de volgende zinsneden ontleend zijn:

„Zoo gelijk in waarheid de handelwijze der uitgevers in veel opzichten op die van aartsbisschop Theodosius (die zooals bekend is

eens te Alexandrië de bibliotheek der kaliefen liet verbranden). Zij zijn Saturnussen, die hun kinderen slechts het levenslicht lieten aanschouwen om hen dadelijk zelf weder te verslinden — tot misdruk te doemen of in den vraatzuchtigen muil van de onverzadelijke papierkuip onzer dagen over te leveren. Dat het in dezen tijd met zijn duizenderlei luid dooreenklinkende en elkander overschreeuwende stemmen onvermijdelijk is om de uitgaaf van een boekwerk eveneens luide te verkondigen, er de opmerkzaamheid op te vestigen, er belangstelling voor op te wekken, zal geen verstandig mensch betwijfelen. Maar de ouverture, die een uitgeversfirma voor een goed boek laat componeeren, zij geen fluit- en trompetgeschal, waarmee het optreden van rood gerokte apen en koordedansende beren wordt aangekondigd. Dit late men over aan hen, die drukken voor kermispubliek en tot voeding der leesbibliotheken! Wij zijn nog in het bezit van een aantal firma's, die eenvoudig en met waardigheid uitspreken, waarin de waarde van het door hen aangeboden bestaat. Het is als een gouden stempel, dien zij daarmee op hun voortbrengselen afdrukken; men weet van te voren, dat zij het volle gewicht bezitten en van echt gehalte zijn. Maar in den laatsten tijd verdwijnt het getal ook van deze in den besten zin des woords voor zich zelf bedachte uitgeversfirma's hoe langer hoe meer, en het walgelijk-onzinnig marktgeschreeuw neemt steeds in omvang toe.

Wij beweerden, dat dit in het eigen nadeel der uitgevers en der goede schrijvers geschiedt, en naar wij hopen ook tegen wenschen en willen der laatsten, althans der meerderheid. Misschien krijgt tusschenbeiden in zwakke oogenblikken bij sommigen de oude paradijsslang, de ijdelheid, de overhand, zoodat deze hun wellicht influistert, dat het bazuingschal der omslag-, couranten- of boekhandelaarsreclame slechts recht doet wedervaren aan hun verdiensten, en het gerucht is misschien niet geheel onjuist, dat nu en dan een hand zorgvuldig gebruik maakt van de schaar om dergelijke gedenkteekenen van hun roem te bewaren voor met geëst drift jegens hen vervulde vrienden, en in eerbied verzonken naneven. In sommige gevallen zal een schrijver ook wel eens wijsgeerig meelachen: *mundus vult decipi*, — maar wij gelooven, dat de minderheid een bloes van schaamte en ergernis kan onderdrukken, die hun gelaat dreigt te overdekken bij de lezing van hun onovertroffen meesterschap! Deze, als in de eerste plaats belanghebbenden, moeten volgens ons gevoelen elk in zijn kring pogingen

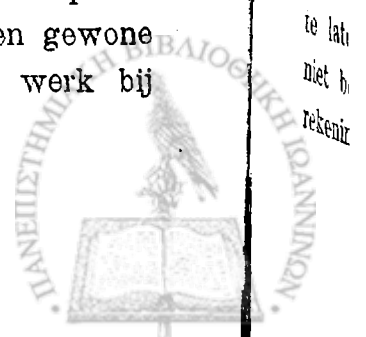

doen, opdat bij de aankondiging van hun geschriften de belachelijke en walging opwekkende buitensporigheden worden geweerd; er zou op deze wijze een afscheiding plaats hebben van een vereeniging van personen, die het gebruik van de overtreffende trappen overliet aan hen, die meenen deze niet te kunnen ontberen; men zou dan, zoowel ten bate der boeken als der lezers, reeds van verre de schrijvers ook van buiten „aan hun veeren kennen.”

Tot zoover Wilh. Jensen, die niet geheel van overdrijving in de voorstelling is vrij te pleiten.

Een eigenaardige wijze om boeken te adverteeren is zeker die, welke sedert eenige jaren in Engeland in zwang is gekomen. Evenals elders was men ook daar gewoon bij de aankondiging van een werk de gunstige beoordeelingen der beste tijdschriften er bij te drukken om de lezers tot koopen aan te sporen. Thans maakt men ook melding van het afkeurend oordeel der recensenten, natuurlijk om door de tegenstelling de nieuwsgierigheid van het publiek nog meer te prikkelen. Zoo haalt men uit de eene recensie eener novelle aan: „Zij is uitstekend”, uit een tweede dat „de levendige stijl, en een opvolging van de interessantste en meest onverwachte gebeurtenissen, deze novelle tot een der uitstekendste boeken die in den laatsten tijd verschenen zijn, maken”, hierop volgt een derde beoordeeling waarin den lezer verzekerd wordt dat het boek slecht is, en de gebeurtenissen die er in voorkomen evenmin treffend als nieuw zijn. „Schitterend, voortreffelijk geschreven” oordeelt een vierde: „Ziekelijk phantastisch” een vijfde. De uitgever voegt er dan ten slotte bij dat een werk, dat aan de eene zijde zóó in verrukking brengt, en aan de andere zijde zooveel haat en zulke woeste aanvallen te beurt valt, in elk geval hoogst merkwaardige zaken moet bevatten, en wel verdienen zal gelezen te worden.

Wij kunnen niet nalaten hier nog de geestig bedachte reclame mede te deelen, die reeds lange jaren geleden niet door een uitgever maar door den auteur zelf gemaakt werd ten behoeve van zijn papieren kind. Toen de bekende Amerikaansche schrijver Washington Irving zijn *History of New-York*, die hij onder den pseudoniem van Didric Knickerbocker het licht deed zien, gereed had, dacht hij er over na welke de beste manier was om de aandacht van het boekenkoopende publiek op dit werk, nog vóór de uitgave, te vestigen. Een gewone advertentie, of een eenvoudig bericht dat het genoemde werk bij

De zaak maakte zóóveel opzien, de mystificatie was zóó volkomen, dat zelfs het Stedelijk Bestuur nasporingen liet doen. Alle moeite was te vergeefs.

Den 6^{en} December las men in de Couranten:

Bij Inkstead & Bradford is verschenen:

„*A History of New-York*”

„Dit boek bevat een verhaal van de ontdekking en stichting dezer stad; mededeelingen over haar bestuur, zeden, gewoonten, enz. en eene menigte curieuse en interessante bijzonderheden die tot heden nog niet openbaar gemaakt werden. Uit diverse handschriften en authentieke stukken werd dit boek samengesteld en het geheel is doorweven met philosophische beschouwingen en zedekundige voorschriften.”

N. B. Dit geschrift werd gevonden op de kamer van den Heer Didric Knickerbocker, den ouden Heer, wiens plotseling verdwijnen onlangs in de courant bekend gemaakt is. Het wordt uitgegeven om uit de opbrengst de door hem onbetaalde rekeningen des Hotelhouders te voldoen.”

In de voorrede van het boek gaf de Hotelhouder op ongekunstelde, eenvoudige wijze een beschrijving van den persoon en der handelingen van den schrijver, die altoos op zijn kamer onder boeken en papieren bedolven was, en op de vraag wat hij eigenlijk daarin zocht, tot antwoord gaf: „de onsterfelijkheid”; die bijna nooit op straat kwam, alleen dan wanneer er verkiezingen plaats grepen; die slechts één vriend had, een bibliothecaris; die ontelbare malen tot betaling zijner rekening aangemaand was en eindelijk op een vroegen ochtend het hotel verliet en verder niets van zich deed hooren.

De *History of New-York* werd daarenboven te Philadelphia gedrukt en daardoor kon de mystificatie zooveel te gemakkelijker geschieden.

Irving had zich niet bedrogen. Iedereen vroeg naar het boek en duizende Ex. werden in een paar weken na de uitgave verkocht ¹⁾.

¹⁾ *Nieuwsblad v. d. Boekh.* 1870. Medeged. door L. D. P[etit] naar Ad. Laur, *Washington Irving.* Berlin, Rud. Oppenheim. 1870.

De Bureaux en Colporteurs voor advertenties.

Een tusschenpersoon heeft altoos zijn nut, zeggen de aanhangers van het vrije verkeer, d. w. z. waar een tusschenpersoon op de hoogte van de toestanden is en burgerrecht heeft verkregen, vervult hij zeker een nuttige rol en verschaft aan beide partijen voordeel. Is dit juist, dan zijn de advertentieagentschappen ¹⁾ zeer nuttig, want het is niet te ontkennen, dat zij — gedeeltelijk ondanks den tegenstand van een der partijen, de pers — zich een plaats hebben weten te veroveren.

Eenigen van hen, zooals die van Jones, Daube, Haassenstein en Vogler en Hubbard, hebben zelfs een hoogen trap van ontwikkeling bereikt. De reden van bestaan dezer bureaux schijnt ons toe te liggen in hun internationaal karakter, en daardoor beantwoorden zij aan de tegenwoordige ontwikkeling van het verkeer, dat eveneens internationaal is. Voor den koopman, die fabrikaten voor de wereldmarkt vervaardigt, is zelfs de grootste en meest verspreide courant niet meer voldoende, en wie zijn diensten aan de geheele wereld aanbiedt, moet ook tot de geheele wereld kunnen spreken. Het middel daarvoor vormen de advertentiebureaux, die door hun inrichting in staat zijn aan hun begunstigers het geheele raderwerk tot bekendmaking, bestaande uit

¹⁾ De voornaamste dezer bureaux zijn die van:

G. L. Daube & Cie., te Frankfort a/d M., Berlijn, Keulen en Weenen.

Haassenstein & Vogler, te Hamburg, Berlijn, Frankfort a/M. en Bazel.

Rud. Mosse, te Berlijn, Keulen, Frankfort a/M., Munchen, Leipzig en Zürich.

Adolf Steiner, te Hamburg.

Aug. Siegle, te Londen.

John F. Jones, te Parijs en Londen.

Havas Laffite & Cie., te Parijs en Brussel.

Office de Publicité, te Brussel.

Nijgh & van Ditmar, te Rotterdam en Amsterdam.

Seyffardt's Annoncen-Bureau te Amsterdam.

E. C. Oblieght, te Milaan, Florence en Rome.

Friedr. Petrick, te St. Petersburg.

Rajchman & Frenkler, te Warschau en Moskou.

H. P. Hubbard's International Newspaper Agency, te New-Haven (Connecticut,

V. S. v. A.) met agenten in de voornaamste steden van geheel Amerika.

alle bladen, ter beschikking te stellen. In zoover zijn de bureaux een nog krachtiger en geduchter spreekbuis dan zelfs de meest verspreide courant. De bureaux zelf bekommeren zich weinig om deze zedelijke beteekenis van hun bestaan. Het zijn handelsondernemingen, die hun zaken met de stiptheid van een koopman afdoen.

Hun verhouding tot de couranten is tweevoudig: òf zij staan tegenover de courantenadministratie als agenten, die voor elke door hun tusshenkomst geplaatste advertentie eenige provisie ontvangen, òf zij hebben voor een vaste som advertentiekolommen van een blad in huur. Op de eene zoowel als op de andere wijze staat elk bureau met honderden, ja zelfs met duizenden van couranten in verbinding. Voor het publiek is deze wijze van verhouding onverschillig. Het is voor den man van zaken voldoende, dat men een advertentie voor elk blad naar verkiezing kan opgeven, en wel zonder noemenswaardige prijsverhooging. Het bureau trekt zijn verdienste uit de provisie. Het wezenlijke voordeel van deze inrichtingen bestaat in het gemak, dat zij den adverteerders aanbiedt. Deze hebben niets anders te doen dan een schets te geven van de advertenties, die zij in verschillende bladen wenschen geplaatst te zien. Het bureau zorgt voor al het overige, het verzamelt, indien dit wordt verlangd, de exemplaren, waarin de aankondiging geplaatst is (bewijsstukken of — uitknipsels), belast zich bij advertenties onder cijfer- of letteradressen met de ontvangst der ingekomen brieven en aanbiedingen, en de adverteerder heeft, nadat aan zijn opdracht is gevolg gegeven, slechts één rekening te betalen. Deze gemakken zijn, vooral voor hen die druk adverteeren veel waard, maar evenmin verwerpelijk voor anderen die een enkele maal iets laten plaatsen en wenschen dat hun advertentie in verschillende bladen wordt opgenomen, die alle of voor een gedeelte elders het licht zien. De reclamemiddelen dezer bureaux zijn eensdeels afzonderlijke advertenties, waarin zij aan adverteerders hun diensten aanbieden, anderdeels de advertenties hunner klanten, waarbij zij, indien de aard der bekendmaking zulks gedooft, de firma van het bureau van bemiddeling voegen. Bovendien verzenden zij op bepaalde tijdstippen prospectussen en courantencatalogussen, die in den regel vergezeld gaan van algemeene beschouwingen over het voordeel van adverteeren, soms met voorbeelden toegelicht. Deze algemeene bespiegelingen worden dan echter doorgaans besloten met de aanprijzing van hun eigen inrichting.

Een ander voordeel, dat de advertentiebureaux aan den adverteerder aanbieden, moeten wij ten slotte nog vermelden. Zij ontslaan hem van de noodzakelijkheid om in aanraking te komen met de colporteurs voor advertenties. Indien wij hierboven het gezegde, dat een tusschenpersoon altoos van nut is, voor de advertentiebureaux lieten gelden, ten opzichte van de colporteurs moeten wij bekennen, dat hun nut zeer twijfelachtig is. Volgens den aard der zaak moet een adverteerder de courant opzoeken, omdat deze kan verschaffen, wat hij noodig heeft: openbaarmaking. Zoo was het oorspronkelijk ook. Maar het steeds vermeerderend aantal couranten en de daardoor in het leven geroepen concurrentie heeft de verhouding omgekeerd. Niet aldus, dat een courant onmiddellijk den adverteerder opzoekt, dit geschiedt slechts zeer zelden, maar zij ondersteunt middellijk de colportage met de provisie, die zij verleent aan den aanbrengrer van advertenties. Daardoor heeft zich een woekerplant ontwikkeld, die de advertenties in miscrediet heeft gebracht. De colporteurs voor advertenties zijn een plaag voor industriëelen geworden, die ook maar enkele keeren met adverteeren hebben te maken gehad. Een bord bij den ingang van sommige buitenlandse kantoren: „Verboden toegang voor colporteurs van advertenties”, of: „Alle advertenties zijn reeds toegewezen”, biedt nog geen voldoende bescherming aan tegen deze met het pantser der ongevoeligheid gewapende lieden. Zij komen telkens en telkens terug, of zij komen niet, maar knippen de bedoelde advertentie uit de courant en fabriceren daaruit een gefingeerde opdracht tot plaatsing. Het gebeurt overigens ook wel, dat de couranten zelf zonder opdracht van den adverteerder een advertentie uit een ander blad overdrukken en aan hem, van wien zij afkomstig is, de rekening toezenden. In deze praktijken hebben enkele buitenlandsche, zoogenaamde revolverbladen het tot een groot meesterschap gebracht. Tegen zulke pogingen tot vrijbuitery is de zinsnede gericht, die men daar vooral in de aankondigingen van naamlooze vennootschappen, openbare inrichtingen, enz. leest: „Overdruk wordt niet vergoed.”

Meent de een of andere directie eener courant, dat van haar kant pogingen in het werk moeten gesteld worden om advertenties voor haar blad te winnen, in stede dat de belanghebbenden zelf de wenschelijkheid inzien van dat blad voor hun oogmerken gebruik te maken, dan verdient in elk geval de voorkeur de handelwijze van sommige administraties, die uit andere couranten advertenties knippen

en deze opzenden naar de stellers, vergezeld van het verzoek om ze ook in haar blad te mogen plaatsen, waarbij dan een opsomming gevoegd wordt van de voordeelen, die haar blad ten opzichte der publiciteit aanbiedt, maar in elk geval bedenke men, dat een zoover gedreven ijver in zaken, waardoor het den lieden lastig gemaakt wordt, een uitwerking heeft, tegenovergesteld aan het beoogde doel.

Wij willen hier nog met een enkel woord gewagen van een nieuwe industrie, sedert kort door eenige *Newspaper-agencies* te Londen en te New-York in het leven geroepen, n.l. het verzenden van couranten-uitknipsels aan abonné's. Het denkbeeld zelf is zeer eenvoudig, maar kan, op doelmatige wijze toegepast, een zeer groote beteekenis krijgen. Tot nog toe zijn voor deze verzending twee vormen gebruikelijk. Volgens de eene, die voornamelijk verkozen wordt door literatoren, kunstenaars, staatkundigen enz., ontvangt de besteller alle uitknipsels die op zijn beroep eenige betrekking hebben; volgens de andere slechts die artikelen, waarin zekere, bij betaling van het abonnement bepaald op te geven vragen of onderwerpen behandeld worden, waaromtrent de betreffende persoon op de hoogte gehouden wil worden. Het ligt voor de hand dat, wanneer de hier bedoelde instellingen over voldoende kapitaal beschikken kunnen om, om zoo te zeggen, alle couranten der wereld te houden en dit reusachtig materiaal (met inbegrip der annonces) door bekwame taalkundigen te doen behandelen, de directe voordeelen voor velen belangrijk kunnen zijn. Geschied- en staatkundigen, geneesheeren, professoren en geleerde vereenigingen zullen met dit systeem veel geld en tijd kunnen besparen. De zaak klinkt wel eenigszins vreemd, maar is in onze vooruitstrevende eeuw geenszins als onmogelijk te beschouwen, mits zij ondernomen worde op groote schaal en door geschikte personen.

De Typographische eischen der advertentie.

Met de inrichting der advertentie, voor zoover betreft stijl en taal, moet ook het typographisch voorkomen, de vorm der advertentie in overeenstemming zijn. De tegenwerping, die men ons zou kunnen maken, dat de steller daarin ook het best kan voorzien, kunnen wij

ontzenuwen met het feit, dat de straks volgende ondoelmatige voorbeelden, die ons als bewijsstukken dienen, meest alle aan de werkelijkheid zijn ontleend. Het zijn slechts in zoo verre verdichte annonces, dat alleen de namen en adressen zijn weggelaten of veranderd geworden. Het aantal van deze gebrekkige aankondigingen had zelfs aanzienlijk vermeerderd kunnen worden, want zij komen veelvuldiger voor, dan men zou meenen, wat misschien hierin zijn verklaring vindt, dat de steller de typographische inrichting aan den zetter overlaat, die gedachteloos of volgens model voor den eersten regel of voor het eerste woord de grootste letters neemt, er zich niet om bekreunende, of hun inhoud deze onderscheiding al of niet verdient. De tekst der aankondiging moet het dan met 't kleinste schrift voor lief nemen, en het hangt van de willekeur van den zetter af, of hij de belangrijke plaatsen uit de advertentie typographisch bij het overige laat uitkomen of niet.

Het meest treden deze gedachteloosheid en slaafsche navolging in het licht bij officiële bekendmakingen, wat al weder bewijst, dat met publieke gelden het vrijgevigst wordt omgesprongen. Of de verkwisting groot of klein is, laten wij in het midden, maar het blijft ontegenzeggelijk waar, dat indien eenige overheid openbaarheid bij wijze van advertentie verlangt, zij ook de regelen voor de inrichting van advertenties moet in acht nemen, die voorschrijven, dat de aankondiging zoo moet gesteld zijn, dat zij zoo gemakkelijk mogelijk kan worden gevonden door hem, tot wien zij is gericht. Van dit standpunt zijn opschriften van zeer algemeenen aard, zooals „bekendmaking”, „kennisgeving”, „besluit”, „uitnoodiging”, „dagvaarding” enz. niet aan te bevelen. Indien de ambtelijke voorschriften dit al mogen voorschrijven, kunnen deze titels boven de advertentie worden geplaatst, maar ze typographisch te laten uitkomen, is onzin. Deze onderscheiding komt toe aan het bijzonder onderwerp of aan de bepaalde strekking der aankondiging, aan dat gedeelte van den inhoud, waardoor het van andere dergelijke bekendmakingen verschilt.

Hoe de aandacht van den lezer zonder gebruikmaking van grootere ruimte het best op eenige aankondiging kan worden gevestigd, blijkt uit de volgende tegenover elkaar gestelde voorbeelden:

a. Ondoelmatig:

OPROEPING

der wettige erfgenamen van **Herman Timmermans** rentenier te Leeuwarden, Tuinstraat n°. 25.

Door de rechtbank te Leeuwarden wordt ter algemeene kennisse gebracht, dat **Herman Timmermans**, in leven koopman en laatstelijk rentenier te Leeuwarden, Tuinstraat n°. 25, volgens akte van den Burgerlijken Stand geboortig uit Hemrik, provincie Friesland, gemeente Opsterland, is overleden zonder achterlating van testament, enz. enz.

b. Beter:

Oproeping der wettige erfgenamen van

Herman Timmermans,
rentenier te Leeuwarden,
Tuinstraat n°. 25.

Door de rechtbank te Leeuwarden wordt ter algemeene kennisse gebracht, dat **Herman Timmermans**, in leven koopman en laatstelijk rentenier te Leeuwarden, Tuinstraat n°. 25, volgens akte van den Burgerlijken Stand geboortig uit Hemrik, provincie Friesland, gemeente Opsterland, is overleden zonder achterlating van testament, enz. enz.

In het volgend voorbeeld wordt verbetering door toevoeging van een enkel woord verkregen:

a. Ondoelmatig:

VERKOOPING.

Uit een faillieten boedel zullen de volgende meubelen worden verkocht:

Ronde en vierkante mahoniehouten tafels, stoelen met springveeren en rieten zittingen, canapé's, schrijfbureaux, spiegels, waschtafels, linnenkasten, kleerkasten, commodes, chiffonnières, stoven, kaptafels, ledikanten, enz. enz.

b. Beter:

Meubel-Verkoopning.

Uit een faillieten boedel zullen de volgende meubelen worden verkocht:

Ronde en vierkante mahoniehouten tafels, stoelen met springveeren en rieten zittingen, canapé's, schrijfbureaux, spiegels, waschtafels, linnenkasten, kleerkasten, commodes, chiffonnières, stoven, kaptafels, ledikanten, enz. enz.

Grootere veranderingen moeten aangebracht worden in de volgende advertentie ten einde haar doelmatig in te richten.

a. Ondoelmatig:

AANBESTEDING.

Op Maandag 24 Maart 1884, des namiddags te één uur, zal door Burgemeester en Wethouders van Schindel worden aanbesteed de levering van 300,000 straatklinkers.

De Aanbesteding geschiedt bij enkele inschrijving, op behoorlijk gestelde en verzegelde inschrijvingsbiljetten.

Monsters moeten vóór den 21sten Maart a. s. franco aan het Gemeentebestuur te Schindel worden ingezonden.

De voorwaarden van aanbesteding liggen ter lezing op de Gemeente-Secretarie, terwijl nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Gemeente-Opzichter.

Burgem. en Weth. voornoemd:

EKAMP, *Burgemeester.*

HOOIBERG, *Secretaris.*

Schindel, 22 Febr. 1884.

b. Beter:

Straatklinkers.

Op Maandag 24 Maart 1884, des namiddags te één uur, zal door Burgemeester en Wethouders van Schindel worden AANBESTEED:

De levering van 300,000 STRAATKLINKERS.

De Aanbesteding geschiedt bij enkele inschrijving, op behoorlijk gestelde en verzegelde inschrijvingsbiljetten.

Monsters moeten vóór den 21sten Maart a. s. franco aan het Gemeentebestuur te Schindel worden ingezonden.

De voorwaarden van aanbesteding liggen ter lezing op de Gemeente-Secretarie, terwijl nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Gemeente-Opzichter.

Burgem. en Weth. voornoemd:

EKAMP, *Burgemeester.*

HOOIBERG, *Secretaris.*

Schindel, 22 Febr. 1884.

In het volgend voorbeeld is het opschrift „Publieke Inschrijving” niet geheel af te keuren, daar het althans gemakkelijk wordt gevonden door hen, die zich met dergelijke zaken afgeven, maar de inrichting volgens *b* is toch duidelijker en beter.

a. Ondoelmatig:

PUBLIEKE
INSCHRIJVING.

De Bestuurscommissie der vereeniging Nimrod te Venendaal maakt bekend, dat op meerzijdig aanzoek het vergunningsrecht der jacht van geërfden te Venendaal alsnu zal worden verpacht bij inschrijving voor 5 jaren in één massa van 400 H. A.

Inschrijvingsbiljetten worden franco ingewacht tot den 3 September a. s. tot 's namiddags 6 ure, bij G. Roer in „het Haasje” te Venendaal, alsdan opening der biljetten en opgave der condities, die ook voor dien tijd zijn te bekomen bij de Commissie.

b. Beter:

JACHTVERPACHTING
TE
Venendaal.

De Bestuurscommissie der vereeniging „Nimrod” te Venendaal maakt bekend, dat op meerzijdig aanzoek het

Vergunningsrecht der Jacht van geërfden te Venendaal alsnu zal worden verpacht bij inschrijving voor 5 jaren in één massa van 400 H. A.

Inschrijvingsbiljetten worden franco ingewacht tot den 3 September a. s. tot 's namiddags 6 ure, bij G. ROER in „het Haasje” te Venendaal, alsdan opening der biljetten en opgave der condities, die ook voor dien tijd zijn te bekomen bij de Commissie.

Bovenstaande advertenties dragen meerendeels een ambtelijk karakter, en dit mag de reden zijn, dat haar ondoelmatige inrichting voor een groot deel het gevolg is van bureaucratische sleur; de volgende voorbeelden evenwel toonen aan, dat ook bijzondere personen en onder hen nog wel mannen van zaken, die jarenlang gebruik van adverteeren maken, in dit opzicht fouten begaan. Wel geschiedt dit bij sommigen uit de zucht om een nieuwen vorm te vinden, maar ook dan blijft het een fout, want oorspronkelijkheid mag niet ten koste van duidelijkheid worden nagejaagd. Het zijn meest artsen, makelaars en notarissen, die hun namen als de hoofdzaak beschouwen. Zij offeren aan den moloch der ijdelheid ten nadeele der zaak. De beide volgende advertenties geven hiervan de voorbeelden:

D
re
ne
bij
aldV
Zinl
tal.
Vert
Chro
tief,
olie,
vert,
groot

a. Ondoelmatig:

Dr. PINCOFFS

geneest

Haar- en Huidziekten

van elken aard (ook verouderde),
in het bijzonder het

uitvallen

der haren, het grijs worden, roos,
schilfers, uitslag der huid, wrat-
ten, eeltgezwollen, likdoorns, enz.
enz. Te consulteeren:

Veenstraat n°. 72

van 3—6 uur.

b. Beter:

Dr. PINCOFFS

geneest

Haar- en Huidziekten

van elken aard (ook verouderde),
in het bijzonder het

uitvallen

der haren, het grijs worden,
roos, schilfers, uitslag der
huid, wratten, eeltgezwollen,
likdoorns, enz. enz.

Te consulteeren:

VEENSTRAAT N°. 72

van 3—6 uur.

a. Ondoelmatig:

De Notaris D. van Tilhoven,

resideerende te Midwolde, is voor-
nemens op Maandag 24 Maart 1884,
bij den logementhouder Onnes
aldaar

Publiek te verkoopen:

Vaten en Bussen met Lood- en
Zinkwit, Vuur-, Porselein-, Kris-
tal-, Tafel- en andere Laksoorten;
Verfstoffen als: Bruin Oker, Oranje
Chromaatgeel, Meni, Oker, Sicca-
tief, Toscaansch Rood, enz.; Stand-
olie, Papaverolie, Terpentin, Stop-
verf, diverse Vernissen, enz. Een
grootte partij Spiegel- en Venster-

b. Beter:

**Verkoopng van Verfwa-
ren, Verversbenoodigd-
heden en Gereedschappen.**

De Notaris D. VAN TILHOVEN, resi-
deerende te *Midwolde*, is voornemens
op *Maandag 24 Maart 1884*, bij den
logementhouder ONNES aldaar publiek
te verkoopen:

Vaten en Bussen met Lood- en
Zinkwit, Vuur-, Porselein-, Kris-
tal-, Tafel- en andere Laksoorten;
Verfstoffen, als: Bruin Oker, Oranje
Chromaatgeel, Meni, Oker, Sicca-
tief, Toscaansch Rood, enz.; Stand-
olie, Papaverolie, Terpentin, Stop-
verf, diverse Vernissen, enz. Een

glas; Gereedschappen, als: Verf-potten, Kwasten, Penseelen, Verf-molen, Schildertafels, Wrijfsteen- en Verfketels, Bascule, Ladderstoelen, Steekladders, Gevelhangstelling, Kamerstelling, ijzeren Hangladder, Stellingen, Houtwerk, Handwagen, enz. Alsmede Lessenaar, Kopieer-pers, enz.

Vrijdag en Zaterdag te voren van 10—4 uur zien.

groote partij Spiegel- en Venster-glas; Gereedschappen, als: Verf-potten, Kwasten, Penseelen, Verf-molen, Schildertafels, Wrijfsteen- en Verfketels, Bascule, Ladderstoelen, Steekladders, Gevelhangstelling, Kamerstelling, ijzeren Hangladder, Stellingen, Houtwerk, Handwagen, enz. Alsmede Lessenaar, Kopieer-pers, enz.

Vrijdag en Zaterdag te voren van 10—4 uur te zien.

De volgende voorbeelden zijn zoo in het oog loopend verkeerd, dat zij geen opheldering noodig hebben. De gebrekkige inrichting blijkt door vergelijking bij den eersten oogopslag:

a. Ondoelmatig.

KENNISGEVING.

De ondergeteekende neemt de vrijheid kennis te geven, dat hij een

GALANTERIEWINKEL

Groote Markt n°. 91,

heeft geopend en beveelt zich aan voor alle tot dit vak behorende huishoudelijke en luxe-artikelen. Reparaties worden mede ten spoedigste uitgevoerd.

WILLEM BOSCH.

b. Beter:

OPENING DER NIEUWE

GALANTERIEWINKEL

VAN

WILLEM BOSCH,

Groote Markt

n°. 91.

Hij beveelt zich aan voor Huis-houdelijke en Luxe-artikelen, als mede voor reparaties.

te
bi
A

eel
18
ger
een
rige
mog
tot

a. Ondoelmatig:

GOEDKOOPE EN VASTE PRIJZEN.

Kostumes . van 18—50 gld.

Overjassen. van 13—45 gld.

Pantalons . van 6—20 gld.

BIJ

Frits Tempe,

hofleverancier

Nieuwstraat n°. 22.

b. Beter:

GOEDKOOPE EN VASTE PRIJZEN.

Kostumes

van 18 tot 50 gld.

Overjassen

van 13 tot 45 gld.

Pantalons

van 6 tot 20 gld.

Frits Tempe,

hofleverancier

NIEUWSTRAAT N°. 22.

a. Ondoelmatig:

ER WORDT

ter overname aangeboden een groot
burgerkoffiehuis, tevens societeit. —
Adres: Kerkstraat n°. 50.

b. Beter:

Groot Burgerkoffiehuis

(tevens societeit)

wordt ter overname aangeboden.

KERKSTRAAT N°. 50.

a. Ondoelmatig:

11 Gld.

een elegante overjas van goede
wollen stof;

18 gld. een fijn kostuum vol-
gens de laatste mode; **6 gld.**

een fijne pantalon, alsmede ove-
rigens groote keuze van alle
mogelijke heerenkleeding, alles
tot uiterst billijke prijzen

bij

FRANS REUTER,Markt n°. 9.

b. Beter:

Elegante Overjas } **11 gld.**
van goede wollen stof

Een fijn Kostuum } **18 gld.**
volgens laatste mode

Een fijne Pantalon **6 gld.**

Keuze van heerenkleeding tot

uiterst billijke prijzen,

FRANS REUTER,N°. 9. Markt. N°. 9.

a. Ondoelmatig:

IK VERKOOP

afgelegde heeren-overjassen, rokken, pantalons, vesten, enz. Alles volgens de mode en in den besten toestand tot bijzonder goedkoope prijzen. Izaäk Klein, aan de Markt n°. 4, bij wien tevens kleeren in huur te bekomen zijn.

b. Beter:

AFGELEGDE HEERENKLEEDING, overjassen, rokken, pantalons, vesten, alles afkomstig van voorname heeren, en dus in den besten toestand en

VOLGENS DE MODE

tot bijzonder goedkoope prijzen. **Izaäk Klein**, aan de Markt n°. 4. (Ook kleeren in huur).

a. Ondoelmatig:

ONTEGENZEGLIJK

de beste, krachtdadigste en zuiverste bonbons tegen Hoest, Verkoudheid en Heeschheid zijn de voortreffelijke uit kandij, witte stroop en zoethout vervaardigde

BORST-PASTILLES van

VOS, Hoofdstraat 129; per doos 20 ct.; bereid met bijvoeging van frisch ananassap 30 ct.

b. Beter:

Tegen Hoest, Verkoudheid en Heeschheid

zijn de uit kandij, witte stroop en zoethout vervaardigde

BORST-PASTILLES

van **VOS**, Hoofdstraat 129, ontegenzeggelijk de beste en krachtdadigste bonbons.

Per doos 20 cts.

Bereid met bijvoeging van frisch ananassap 30 cts.

a. Ondoelmatig:

TE KOOP:

Een oude, houten kast met snijwerk uit het laatst der 17^e eeuw voor 60 gld. Adres: Bureau van dit blad.

b. Beter:

EEN OUDE HOUTEN

Kast met snijwerk

uit het laatst der 17^e eeuw voor **60** gld. te koop.

Adres: Bureau van dit blad.

a. Ondoelmatig:

IK WAARSCHUW

de karakterlooze lasteraars, die door onbeschaamde leugens mij beschuldigen van het slachten van paardevleesch, ten einde mij bij mijn klanten in miscrediet te brengen, daar ik anders genoodzaakt zal zijn gerechtelijke vervolging te doen instellen.

Ik heb de eer het geachte publiek mede te deelen, dat ik in mijn vleeschhouwerij, Jacobstraat n°. 15, enkel puik, gezond osse- vleesch voorhanden heb.

Verzoekt beleefdelijk gunst

Karel Degen.

b. Beter:

!!!

Ik waarschuw de karakterlooze lasteraars, die door

onbeschaamde leugens

mij beschuldigen van het slachten van paardevleesch, enz.

Ik heb de eer enz. mede te deelen, dat ik in mijn

VLEESCHHOUWERIJ

Jacobstraat n°. 15,

enkel puik, gezond

Ossevleesch

voorhanden heb.

Karel Degen.

a. Ondoelmatig:

Wegens Opruiming

worden

alle houtwaren

Greenen en Vuren, Gezaagde en Ongezaagde Planken, Balken en Dennen Masten voor spotprijzen verkocht:

Zandstraat n°. 22.

b. Beter:

Wegens opruiming worden alle

HOUTWAREN

Greenen en Vuren, Gezaagde en Ongezaagde Planken, Balken en Dennen Masten

voor **spotprijzen** verkocht

ZANDSTRAAT N°. 22.

a. Ondoelmatig:

Tegen betaling van 2 gld.

voor eens en zonder meer

GRONDIGE GENEZING

van alle huidziekten.

WALSTRAAT 13.

Spreekuren van 10—12 en 2—5
uur. Woensdags en Zaterdags ook
van 7—9 uur avonds. Op Zondagen
van 1—7 uur. — Afzonderlijke
wachtkamer.

b. Beter:

Grondige genezing van alle
HUIDZIEKTEN

WALSTRAAT 13.

Spreekuren van 10—12 en 2—5
uur. Woensdags en Zaterdags ook
van 7—9 uur avonds. Op Zondagen
van 1—7 uur. — Afzonderlijke
wachtkamer.

**Tegen betaling van 2 gld.
voor eens en zonder meer.**

Uit de medegedeelde voorbeelden, die nog naar verkiezing zouden kunnen worden vermeerderd, blijkt wel ten duidelijkste, dat een advertentie beter doel treft, naarmate het karakteristiek gedeelte er van typographisch sprekender uitkomt. Men kan derhalve wel als regel aanvoeren, dat alle algemeene uitdrukkingen als

Lees s. v. p.!

Sla dit niet over!

Attentie!

Let wel!

Spotprijzen!

Spoed!

Franco! enz.

die in zooveel advertenties voorkomen, niet verdienen door den druk te worden onderscheiden.

Met het oog op het praktische doel van dit werk laten wij thans nog een keuze van modellen volgen, waarvan enkele fictief, de meeste echter aan de werkelijkheid ontleend zijn. Wat de geïllustreerde advertenties (clichés) betreft, deze zijn allen op $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{8}$ der werkelijke grootte gefacsimileerd.

I. Eenvoudige Advertenties.

Broodletters.

No. 1. Nonparel Romein. Garmond Classtek.

EEN GASKRACHTMACHINE,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzaden (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 2. Brevier Romein. Dessendiaan Classtek.

EEN GASKRACHTMACHINE,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzaden (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 3. Garmond Romein. Augustijn Aldine.

EEN GASKRACHTMACHINE,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzaden (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 4. Dessendiaan Cursief. Tekst Aldine.

Een Gaskrachimachine,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzaden (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 5. Mediaan Romein. Tekst Antiek.

Een Gaskrachimachine,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzaden (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 6. Augustijn Romein. Kanon Egyptisch.

Een Gaskrachtmaschine,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzadelen (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 7. Tekst Elzevier Cursief. Dubbele Paragon Halfvette Aldine.

Een Gaskrachtmaschine,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzadelen (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

No. 8. Paragon Elzevier. Dubbele Paragon Verlengde.

Een Gaskrachtmaschine,

(Lenoir) 2 paardekrachten, met 2 drijfzadelen (in werking te zien) tegen billijken prijs te koop aangeboden. Te bevragen aan de drukkerij dezer courant.

II. In 't oog vallende Advertenties.

No. 9.

Piano-Magazijn

van

Erard & Blüthner,

Kalverstraat Nr. 94.

No. 10.

Piano-Magazijn

VAN

Erard & Blüthner,

Kalverstraat No. 94.

No. 11.

PIANO-MAGAZIJN

VAN

Erard & Blüthner,

Kalverstraat No. 94.

No. 12.

3 DAGEN OPENGESTELD.
BLIJFT NOG

HAAGSCHE KUNST-CLUB

DER

De Schilderijen-Tentoonstelling

No. 13.

DE SCHILDERIJEN-TENTOONSTELLING

DER

HAAGSCHE KUNST-CLUB

BLIJFT NOG

3 DAGEN OPENGESTELD.

No. 14.

DE SCHILDERIJEN-TENTOONSTELLING

DER

HAAGSCHE KUNST-CLUB

BLIJFT NOG

3 DAGEN OPENGESTELD.

No. 15.

HET FILIAAL-MAGAZIJN

VAN

ANTON HUF ZONEN,
HOOGSTRAAT No. 67,

IS RUIM GESORTEERD IN

HANDSCHOENEN

in alle modellen en kleuren tegen lage doch vaste prijzen.

No. 16.

Het Filiaal-Magazijn

van

Anton Huf Zonen,
Hoogstraat No. 67,

is ruim gesorteerd in **HANDSCHOENEN**

in alle modellen en kleuren tegen lage doch vaste prijzen.

No. 17.

HET FILIAAL-MAGAZIJN

VAN

ANTON HUF ZONEN,
HOOGSTRAAT No. 67,

IS RUIM GESORTEERD IN

HANDSCHOENEN

in alle modellen en kleuren tegen lage doch vaste prijzen.

No. 18.

A. BRUINS,

Modiste te Kampen,

bericht de ontvangst
DER
NIEUWSTE
WINTERHOEDEN.

No. 19.

VIJF
GETUIGSCRIFTEN
ONTVANGEN

WEGENS

*Hergroei van Hoofdhaar.***J. THEOPHILE,**

FREDERIKSPLEIN,

Amsterdam,

32.

No. 20.

GEWONE VERGADERING
DERTypographische Vereeniging „LAURENS JANSZ. COSTER”,
op MAANDAG, 10 Augustus 1885.

No. 21.

EAU DE COLOGNE

Jean Maria Farina

EAU DE COLOGNE

van

de firma **BOOM,**

'S-GRAVENHAGE.

EAU DE COLOGNE

No. 22.

250
SOORTEN
*Post-
zegels*

VERKRIJGBAAR BIJ

B. BLANKENBERG,

MARE 58.

No. 23.

DAGELIJKS VERSCHE
Ganzenlever-Pasteitjes
 IN DEN BANKETWINKEL
van F. C. Rooseboom, Passage No. 10.

No. 24.

 DAGELIJKS VERSCHE
CANZENLEVER-PASTEITJES
 IN DEN BANKETWINKEL
 VAN
 Passage - **F. C. ROOSEBOOM** - No. 10.

No. 25.

 DAGELIJKS VERSCHE
GANZENLEVER-
PASTEITJES
 IN DEN BANKETWINKEL
 van F. C. Rooseboom,
 Passage No. 10.

No. 26.

GEGALVANISEERD
**Vlechtwerk,
 Vlechtwerk,
 Vlechtwerk,
 Vlechtwerk,
 Vlechtwerk,**
 verkrijgbaar bij
M. LANGEZAAL & ZOON.

No. 27.

LEÇONS
 de Français et d'Allemand,
 par u. D. Française native diplômée.
 S'adr. Walstraat N°. 17, Arnhem.

No. 28.

**ZATERDAG
 OPENING
 VAN DE
 ZAAK**
 IN
**Manifacuur,
 GEMAAKTE
 KLEEDEREN**
 EN
PETTEN.
C. Bügeman,
 Haarlemmerstraat 67.

No. 29.

K I K K F F

Hoogewoerd 37 en Kort Rapenburg 8.

I I I I F F

JENEVER Hartevelt & Zn. f 0.75, f 0.85 per Liter.
f 0.65, f 0.75 per Fl.

N L I N L L

No. 30.

KONINKLIJKE
Stoomzeepfabriek
VAN
J. SEMNER
Amsterdam.

No. 31.

Eerste Nederlandsche
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
OP HET LEVEN,
tegen Invalditeit en Ongelukken.
GRAVENHAGE, BUTTENHOF 42.

No. 32.

Deze Courant wordt dagelijks, met uitzondering van Zon- en Feestdagen, uitgegeven.

Prijs dezer Courant:
 Voor Leiden p. 3 m. . . f 1.10.
 Franco per post . . . „ 1.40.
 Afzonderlijke numm. „ 0.05.

EIDSCH

AGBLAD.

Zeer boeiende
 Feuilletons vindt
 men in het
 Leidsch dagblad.

Prijs der Advertentiën:
 Van 1—6 regels . . . f 1.05.
 Iedere regel meer . 17½ ct.
 Grootere letter naar plaats-
 ruimte.

No. 33.

ROTTERDAMSCH NIEUWSBLAD.

WIJNSTRAAT 73.

Voor Rotterdam f 2.25 per 3 maanden.
 Buiten de Stad f 2.55.

No. 34.

DE HAAGSCHE COURANT.

Bureau: Wagenstraat 51.

Prijs per 3 maanden . . . . . f 1.25.

Uitgave van A. SIJTHOFF Jr. te 's-Gravenhage.

No. 35.

KLIKSPAAN.

STUDENTENTYPEN EN -LEVEN,

met 16 Platen, gebonden in één band. f 2.90.

No. 36.

ELECTRICITEITSINRICHTING, Haarlemmerstraat 283.

No. 37.

H ONDENBROOD
 ONDENBROOD
 ONDENBROOD
 ONDENBROOD
 ONDENBROOD

verkrijgbaar: Nieuwsteeg No. 298.

LEIDEN.

No. 38.

VRAAGT DE OPRECHTE
ZEEUWSCHE CHOCOLAAD
VAN
JAN FAK BROUWER & ZONEN
te MIDDELBURG.

No. 39.

No. 40.

TER OVERNAME AANGEBODEN
VOOR
6 GULDEN, 0
EEN GOED ONDERHOUDEN
NAAIMACHINE.

Te bevragen onder Letter **D**, Bureel van het Leidsch Dagblad.

No. 41.

Op de wereldtentoonstellingen met
 hoogste en eerste prijzen bekroond.
 De groote magazijnen van Hoeden
 van C. W. Timmerman &
 Zoon, Nieuwe Rijn en Donker-
 steeg, beveelt haar groote
 collectie van vilten-, zijden-
 en strochoeden, en linnen
 hoeden voor reizigers, in
 alle grooten, voor uiterst
 billijke prijzen aan. Iede-
 re reparatie wordt snel
 afgeleverd. De nieuwste
 modellen van hoeden zijn
 steeds op het magazijn voor-
 handen; ook wordt de maat van
 het hoofd buitens-
 huis ge- nomen.
 Monsters gratis.

No. 42.

No.	No.
36.	36.

De sedert vijftien jaren
 bestaande schoenen-
 winkel van de Wed.
 Theys, Botermarkt
 114 te Leiden, be-
 veelt zich bij het
 geëerde publiek
 aan tothetleveren
 vanallesoorten van
 schoenwaren voor
 heeren, dames en kinderen.
 Voor soliede en duurzaam werk,
 alsook voor uitstekend leder staat de
 goede naam van onze firma in. Ook bevindt
 zich daartengerieve van het publiek een zeer
 comfortable ingericht probeer-salon om de niet pas-
 sende schoenen dadelijk te ruilen. Bij bestellingen uit
 de provinciën wordt men verzocht zich nauw-
 keurig aan onze prijscourant te houden.
 Op rekening wordt niets verzonden.

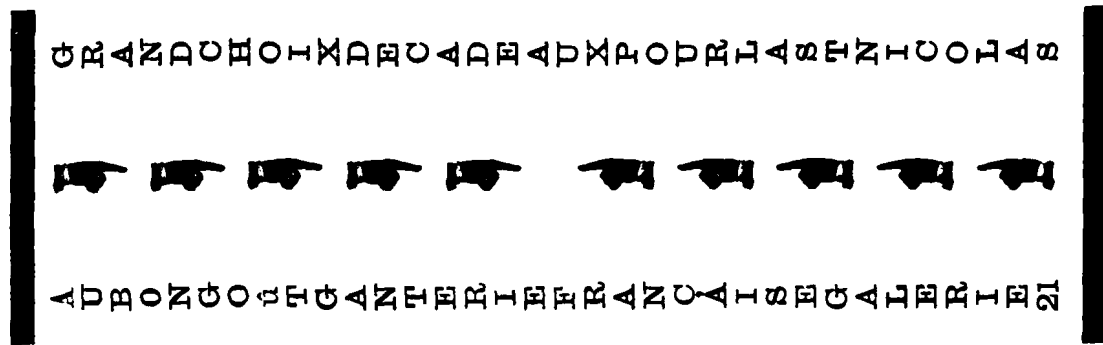
No. 43.

GOEDKOOP MAGAZIJN

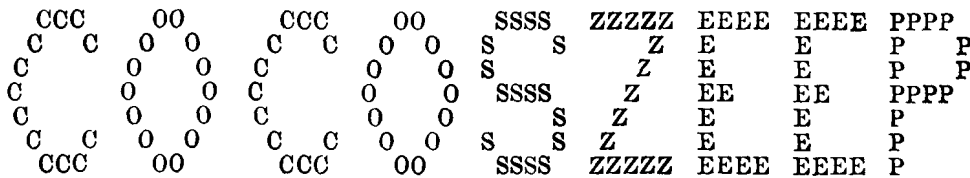
van Heeren-Dassen, Boorden en Overhemden.

No. 44.

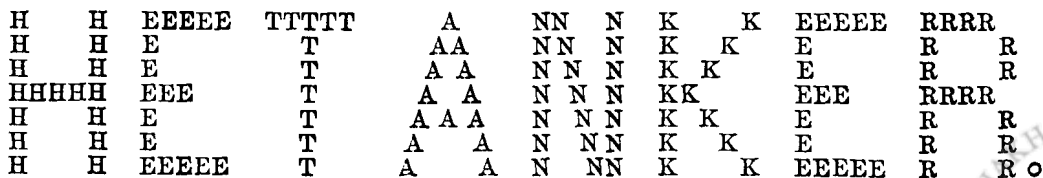
No. 45.

VRAAGT OVERAL DE ECHTE

van Gebr. DOBBELMAN te Nijmegen.

FABRIEKSMERK:

No. 46.

D O O O O O O D.

Vliegenpapier per vel 5 Cents.

J. F. VAN WIJNGAARDEN.

No. 47.

VERKLEININGEN, VERGROOTINGEN

EN ALLE ANDERE

REPRODUCTIES

van Photographische Portretten, Oude Prenten, Teekeningen, Kaarten enz. worden op **Artistieke** wijze uitgevoerd in het Photographisch Atelier van

C. VAN DORP, Kipstraat 54.

No. 48.

sters en deuren van gewaarborgde sluiting wil voorzien, koop de

Dieven

Amerikaansche Patentkrammen
en Sloten.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR IN

PERRY'S Magazijnen.

III. Geïllustreerde Advertenties (Clichés).

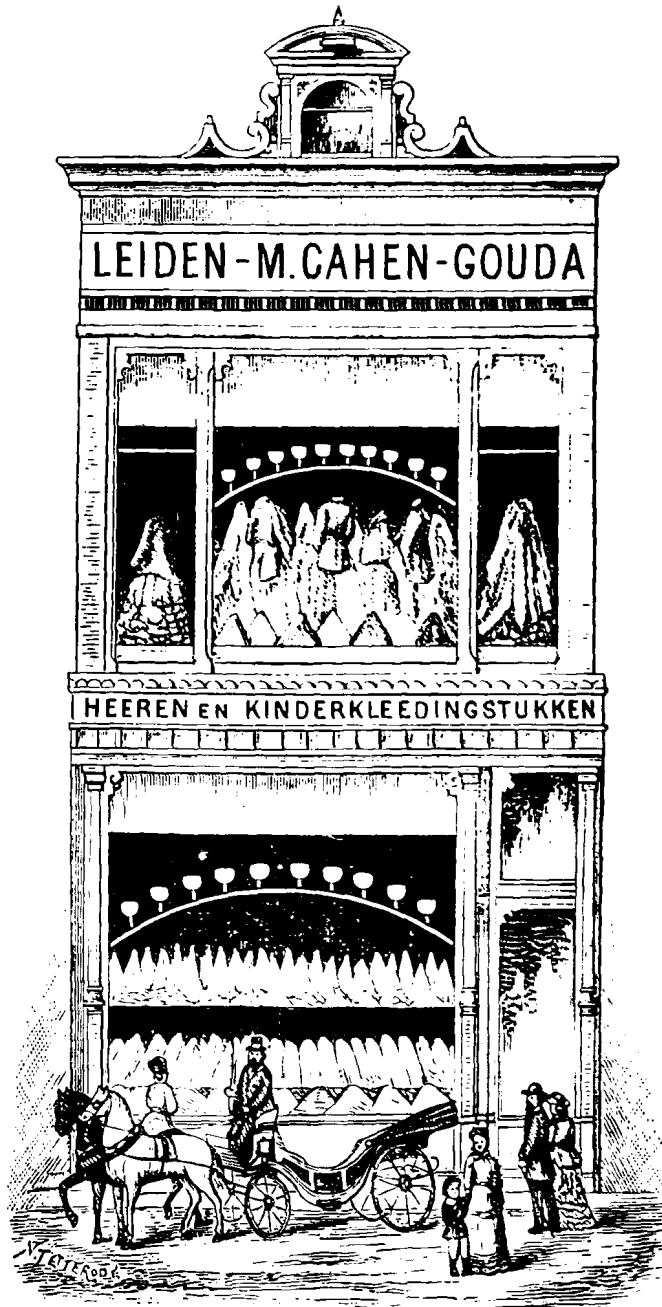
LEIDEN:
Nieuwe Rijn 32.

M. CAHEN,

GOUDA:
Markt 62.

GROOTE CONFECTIE-MAGAZIJNEN

DER

VOOR HET AANSTAANDE SEIZOEN.

NIEUWST UITGEKOMEN STOFFEN

Heeren-, Jongeheeren- en Kinder-Demi-Saisons

in alle afmetingen voorhanden.

Handel in Schoorsteenmantels.

Taschentücher schntzm.

in bester Qualität u. zu Fabrikpreisen direct u. ohne Zwischenhandel an den Consumenten aus der Taschentuch-Weberei v.

Wilhelm Bertram
Lauban i Schl.

Preisliste und Muster gratis.
Reines Leinen garantirt.

HAWKINS & CO
MANUFACTURERS OF
MACHINE
GUN GAS
& STOVE

SCREWS.
BRASS WOOD SCREWS
COPPER BRASS
& IRON
RIVETS.

334 CHEAPSIDE,
BIRMINGHAM.

Griechische Weine

1 Probekiste mit 12 ganzen Flaschen, 12 ausgewählte Sorten v. Cephalonia, Corinth, Patras und Santorin. - Flaschen und Kiste frei. Ab hier zu 19 Mk. 50 Pl.

1 Postprobekiste mit 2 ganz. Flaschen, herb und süß. Franco nach all. deutschen u. österr.-ungar. Poststationen gegen Einsendung von 4 Mark

J.F. MENZER
NECKARGEMÜND.

111
10

HAMMERS
STEEL & FILES
CHISELS

The **HARDY PATENT PICK CO., Ltd.**
SHEFFIELD MP619a

Diesmal soll ein Bart
mir werden,
Gute Geister seid zur
Hand

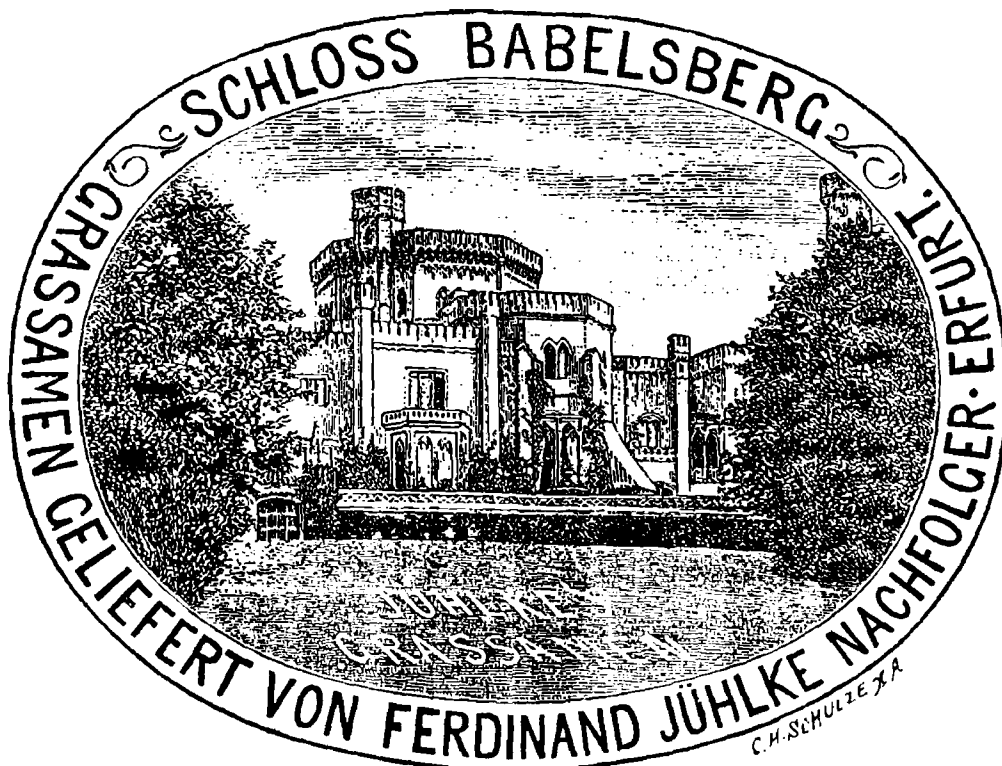
Zarte Härchen seh' ich
dringen
Wohl, das Wachsen
kemt in Fluß

Glücklich ist die
Form geworden

Es schwelgt das
Herz in
Seligkeit

Prof.
Migargée's
Bart-
Erzeuger.

Schriftl. Garantie
f. vollen unbedingten
Erfolg und Unschäd-
lichkeit event. Rück-
zahlung d. Betrages.
Discretester
Verfandt.
Mein echt à Flac.
N. 3. Doppelfaçon
N. 5 nur direkt von
H. de Longe & Cie.
Cöln,
Eau de Cologne- u.
Parfümerie-Fabrik.
Man achte genau auf
unsere Firma und
hüte sich vor werth-
los. Nachahmungen!

Jühlke's Grassamen.

Eine Mischung der vorzüglichsten Grasarten zur Ansaat hochfeiner Park- und

Gartenrasen

nach den Grundsätzen des Hofgarten-Directors Sr. Majestät des Kaisers und Königs zusammengestellt und wie von uns seit vielen Jahrzehnten, neben anderen Sämereien sowie auch Pflanzen, für die königlichen Parks und Schlossgärten Sanssouci, Babelsberg, Homburg, Koblenz etc. geliefert.

100 Kilo 90 Mark, 1 Kilo 1 Mark.

Griechische Weine

1 Probekiste
mit 12 ganzen Flaschen
12 ausgewählte
Sorten von
Cephalonia, Corinth,
Patras u. Santorin.

Flaschen u. Kiste frei.
Ab hier zu 19 M. 50 Pf.

1 Postprobekiste
mit 2 ganzen Flaschen
herb und süß.
Franco nach allen
deutschen u. österr.-
ungar. Poststationen
gegen Einsendung
von
4 Mk.

J. F. Menzer,

Ritter d. K. Griech. Eisenerordens.
Neckargeräud.

VI

109

Wo speisen Sie?
bei J. Schwanzler
Friedrichstr.
66.

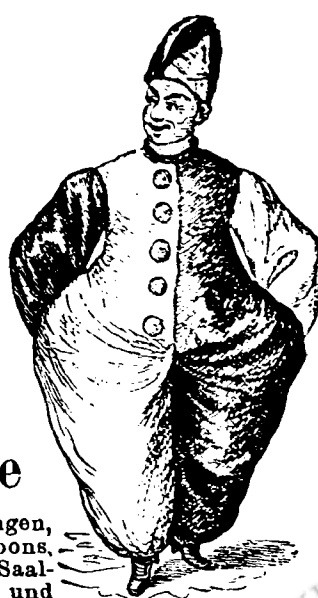
Katalog

über zahlreiche neue, überraschende,
elegante

Original-Cotillontouren

gratis und franco. 95
Grösstes Lager dieser Branche:

J.C. Schmidt, Erfurt.
Telegr.-Adr.: „Blumenschmidt“, Erfurt.

Die Fabrik von

Gelbke & Benedictus, Dresden,

versendet ihren soeben neu erschienenen Preiscourant
gratis und franco.

Cotillon- Gegenstände und Carneval-

als komische Kopfbedeckungen,
Orden, Touren, Knallbonbons,
Attrappen, Masken etc., Saal-
decorationen, Perrücken und
Costüme aus Stoff und alle
Specialitäten dieser Branche,
Illuminationslaternen etc. etc.

Illustrierte deutsche und französische Preiscourante
gratis und franco.

Schmidt's Samen- u. Pflanzen-Katalog

Ein Rathgeber für jeden Blumen- und Gartenfreund

J. C. SCHMIDT, Samen- u. Pflanzen-ERFURT.

Schmidt's Blumenmappen

Schmidt's Samen-Katalog

"Nonpareil" Velveteen

DER BELIEBTE ENGLISCHE KLEIDSTOFF

Nonpareil Velveteen ist der eleganteste, geschmeidigste und kleidbarste Stoff für die Damenmode, und eignet sich für alle Gelegenheiten der Gesellschaft und für den Hausgebrauch.

Die Nonpareil Velveteen ist ein kostbarer Stoff, der in England in den besten Fabriken hergestellt wird. Er ist ein Jahr und ein Tag im Gebrauch, und seine Schönheit ist unverwundlich.

Es ist ein Stoff, der in allen Moden, so modern und elegant er auch ist, sich behaupten kann.

Zu haben in allen Moden- und Herren-Modewarenhandlungen.

F. O. LIEPKE
H. GIERKE

ARREST

All Dirt and Cleanse Everything

By using **HUDSON'S** Extract of Soap

REWARD!! Purity Health-Perfect Satisfaction

by its regular daily use

Fabrik und Versand-Geschäft von **Ball-, Cotillon- und Carneval-Artikeln**, Theater- und Masken-Costüme.

N. L. Christensen, Erfurt, Hoflieferant.

Ein Gegenstand für die Garderobe jedes Herrn

JOHN HAMILTON & Co.'s Patent-tragbarer **Rosen-Strecker**

Zu haben bei allen Anstreichern.

Very Remarkable Disappearance!

OF ALL DIRT FROM EVERYTHING BY USING **HUDSON'S EXTRACT OF SOAP.**

REWARD!! Purity, Health, Perfect Satisfaction, by its regular daily use.

"There was only one person saved from the wreck a young girl, and she with the cleverness of her sex had taken a piece of **Clavis's** Turbans Soap, and washed herself ashore."

(Extract from pirate letter)

WROUGHT-IRON TUBES

EDWIN LEWIS & SONS TRADE MARK

E L & S

Tube Works, Wolverhampton, Staffordshire.

Boilers of every description.

Agents: JNO. DUCKITT, Exchange Buildings, 6 King Street, NEWCASTLE-ON-TYNE. J. A. CEULEN & CO., Boshouderstraat 12B, AMSTERDAM, &c. Agents for the Dutch Colonies.

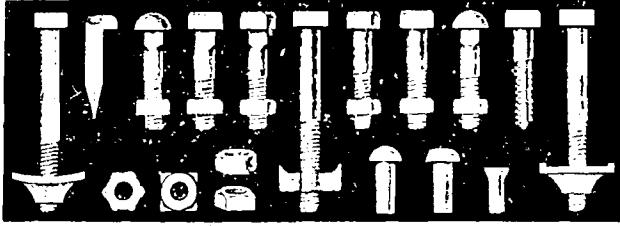
EAU DE SUEZ

The use of this valuable tooth-paste ENTIRELY FREE FROM TOOTHACHE AND DECAY OF THE TEETH. There are three kinds distinguished by a YELLOW, GREEN and RED SILK THREAD attached to the box. That with the YELLOW thread is a most VIOLENT TOOTH-PASTE. That with the GREEN thread is a less violent tooth-paste. That with the RED thread is a mild tooth-paste. Use only one of these tooth-pastes at a time, and use a little water to wash the mouth daily. They will NEVER SCURF ACUITY, but will preserve the TEETH SOUND and WHITE TILL THE END. The use of the RED thread is particularly recommended for children and for the removal of the lower incisor teeth. The others may be used for the removal of the upper teeth. The name may be obtained through any Chemist, or direct from WILCOX and CO., 7, Fenchurch Lane, London, E.C. 3. Tel. 250. Trade Mark, &c. &c. Sole Importers, London, &c. &c.

F. W. COTTERILL, LIMITED,

ESTD. 1850. DARLSTON, SOUTH STAFFORDSHIRE. ESTD. 1850.

Wagon Bolts,
Coach Bolts,
Engineers' Bolts,
Builders' Bolts,
Shipbuilders' Bolts,
Railway & Fish Bolts, &c.

Bolt Ends,
Rivets,
Washers,
Coach Iron Work,
Spikes,
&c. &c.

London Office: 65, Upper Thames Street, E.C. 4. Glasgow Office: 51, Hope Street.

CIGARS DE JOY

ASTHMA, COUGH, HAY FEVER. One of these Cigarettes gives immediate relief in the worst attack of ASTHMA, COUGH, BRONCHITIS, HAY FEVER, and SHORTNESS OF BREATH. Persons who suffer at night with coughing, phlegm, and short breath find them most useful, as they instantly relieve the spasms, procure sleep, and allow the patient to pass a good night. Are perfectly harmless, and may be smoked by ladies, children, and most delicate patients. In Boxes of 25 Cigarettes, 2s. 6d., from WILCOX and CO., 239, Oxford Street, London, and all Chemists. Caution.—To guard against fraudulent imitations see that each box bears the name of "Wilcox and Co., 239, Oxford Street, London."

SOUTHALL'S PATENT WINDOW CLEANER.

This shows how Windows are cleaned from the bottom. This Cut shows how Windows are cleaned from the top.

FOR CLEANING AND POLISHING ALL METALS. It is unequalled for producing an instantaneous lustre on BRASS, COPPER, TIN, BRITANNIA, AND ALL OTHER METALS, HARNES ACCOUTREMENTS, &c. SOLD EVERYWHERE. Regular Size 6d. and 1s. per tin. Sample sent on receipt of stamps by the NUBIAN MANUFACTURING COMPANY, 8 & 9, ROSER LANE, LONDON, E.C.

TEST BAR HALF ACTUAL SIZE

STEEL CASTINGS

HADFIELD'S UNHAMMERED STEEL CASTINGS

TESTED BY GOVERNMENT STOOD 45 TONS PER SQUARE INCH TENSILE STRENGTH AND 20% ELONGATION

SOUND TOUCH DURABLE

MACHINE MOULDED GEARING.

THOS JAMES & CO.

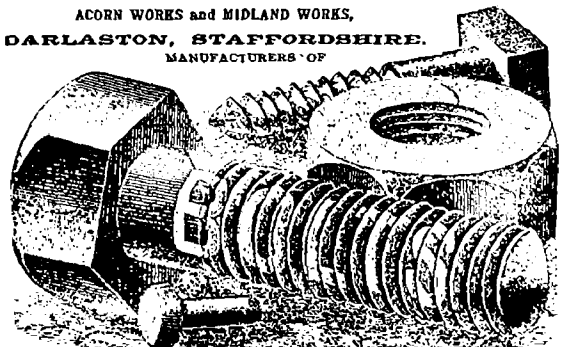
WAREHOUSES & OFFICE,
DUBLIN &
LIVERPOOL.

TELEGRAPHIC
ADDRESS,
IRON LIVERPOOL.

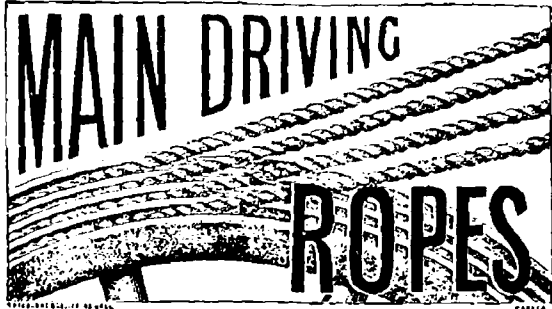
THE SHROPSHIRE IRON COMPANY, LIMITED
HADLEY, near WELLINGTON, SHROPSHIRE.
MANUFACTURERS OF ALL KINDS OF
IRON & STEEL ROLLED & DRAWN FENCING WIRE,
Suitable for the Australian, River Plate, Cape, and American Markets.
GALVANISED ROPE, TELEGRAPH AND RIGGING WIRE STRAND, &c.

JAMES SIMPSON & SONS,
ACORN WORKS and MIDLAND WORKS,
DARLSTON, STAFFORDSHIRE.
MANUFACTURERS OF

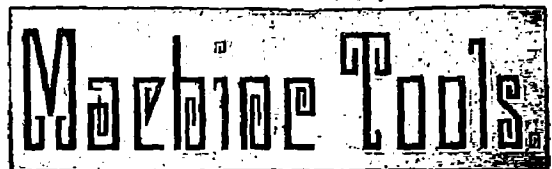
N. HINGLEY & SONS,
DUDLEY

MANUFACTURERS OF ALL SIZES & SECTIONS OF

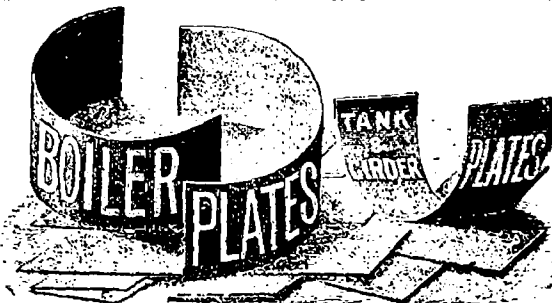
HANSON, SCOTT & CO., STOCKPORT

W. S. WILKINSON, METCALFE STREET WORKS, LEEDS.
MAKER OF HIGH-CLASS

Lathe, Planing, Sheeting, Slitting, Sawing, Radial and Vertical Drilling, Punching and Shearing Machines, &c.

J. B. & S. LEES,
ALBION IRONWORKS, WEST BRIMWICH, STAFFORDSHIRE. MANUFACTURERS OF

BOILER PLATES, in Best, Best Best, and 1/2 inch best quality; Gun-metal, Girder, and Tank Plates.
SHEETS for Galvanizing and Corrugating; Russian Riveting sheets, Keg and Bucket sheets; and sheets for
general purpose. BAR IRON in various qualities: Rounds, squares, flats, Rail rounds, flats and Pulleys
Horsehoe Iron, &c.
LONDON OFFICE: 72, KING WILLIAM STREET, E.C.

WOODHOUSE & RIXSON, CHANTREY
STEEL WORKS, SHEFFIELD.
COMPRESSED

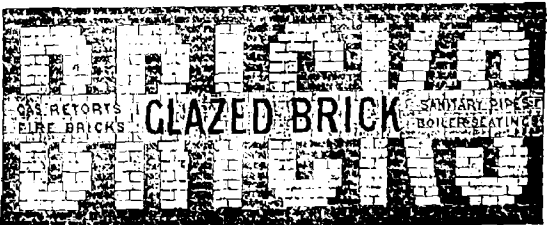
IN SIEMENS-MARTIN, SWEDISH BESSEMER, & SPECIAL TROUGH STEELS
CRUCIBLE CAST STEEL OF FINEST QUALITY

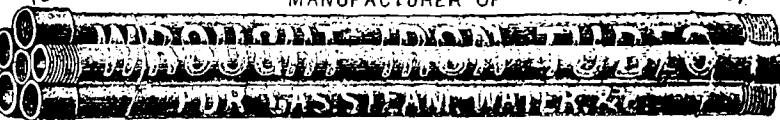
GILL & RUSSELL, The Cyclops Tube Works, WALSALL, Manufacturers of

AND FITTINGS OF EVERY DESCRIPTION

THE FARNLEY IRON COMPANY, LIMITED,
FARNLEY near LEEDS. Manufacturers of

ATLAS TUBE WORKS. **H. P. SKIDMORE,** NETHERTON, NEAR DUDLEY.
 MANUFACTURER OF

 FOR GAS, STEAM, WATER, &c.

CRAVEN & SPEEDING BROS., MANUFACTURERS OF EVERY DESCRIPTION OF WIRE & HEMP

ROPE

FOR COLLIERIES, MINES, RAILWAYS, & SHIPPING, &c.
 WEAR HEMP & WIRE ROPE WORKS, SUNDERLAND.

HENRY BESSEMER & CO. LIMITED, SHEFFIELD.

SPECIAL BESSEMER STEEL

Is now Cast PERFECTLY SOUND, and having GREAT STRENGTH and TOUGHNESS, is the Material best adapted for the above and analogous purposes.

THE CALEDONIAN TUBE COMPANY, ESTABLISHED 1874, COATBRIDGE, NEAR GLASGOW. MANUFACTURERS OF

R. S. NEWALL & CO., SOLE PATENTEES OF UNTWISTED WIRE ROPE.
IRON & STEEL ROPES
 Of the Highest Quality, for Colleries, Railways, Suspension Bridges, &c.
PATENT STEEL FLEXIBLE ROPES & HAWSERS
 Iron, Steel, & Copper Cords. Lightening Conductors.
 COPPER CABLES of high conductivity for Electric Light and Power.
 LONDON: 130, STRAND, W.C. LIVERPOOL: 7, NEW QUAY.
 GLASGOW: 68, ANDERSTON QUAY.
 MANUFACTORY: GATESHEAD-ON-TYNE.

MOSES EADON & SONS, PRESIDENT WORKS, SHEFFIELD

SAWS, FILES, MACHINE KNIVES, FORGINGS.
 BRANCH WORKS: BUCKINGHAM STREET, BIRMINGHAM.

LEE & HUNT
 CHURCHILL ARMRIGTH WORKS
NOTTINGHAM

TOAST TOAST TOAST TOAST TOAST TOAST TOAST TOAST TOAST TOAST

Be careful to obtain the genuine Wilson's American Extra Toast biscuits. Their fame has spread everywhere. Imitations of them are abundant. The genuine are not sweetened, being most appetising and palatable. Equally delicious with Milk or Wine; crisp, fresh, and most wholesome; they are absolutely unequalled. Oral Grocers, &c. **DAVID CHALLEN,** Sole Consignee, London. N. Agents - A. Laird, Glasgow; Glen Mills Co, Dublin; Bell and Moore, Belfast; J. Wright, Liverpool; J. N. Knott, Cork. Get the genuine.

EXTRA EXTRA EXTRA EXTRA EXTRA EXTRA EXTRA

A POSITIVE CURE FOR STOMACH LIVER & KIDNEY AFFECTIONS.

THE ONLY PALATABLE NATURAL APERIENT WATER.
 THE BEST HOUSEHOLD REMEDY AND SPECIFIC FOR CONSTIPATION.
 Descriptive Pamphlet on the Nature and Uses of FRUITFUL WATER, sent free on application.
SCOTIAY BITTER WATER COMPANY, LIMITED, 28, Gower Hill, London, E.C.

MAKERS
TO THE QUEEN

Cadbury's

"PURE"
"REFRESHING"

Cocoa

"ECONOMICAL"

Essence.

Ask for
Cadbury's

Pure Cocoa

MAKERS TO THE QUEEN.

Drink
Cadbury's
Cocoa

Pure
Refreshing

Drink
Cadbury's
Cocoa

A PLEASANT TRIP ACROSS THE CHANNEL.

Pears'

Soap.

You Dirty Boy!

From the following scene, together with the fact of his never once using the word in all his works, it is to be inferred that Shakespeare was unacquainted with "SOAP"?

MACBETH, Act V., Scene I.—New Reading.

Lady Macbeth. What, will these hands ne'er be clean?
Gentleman. Ay, Madam. Here, for a shilling, is a sovereign remedy, fragrant of "all the perfum of Arabia"—PEARS' SOAP.

"I have found it matchless for the hands and complexion."

"I have pleasure in stating that I have used it for some time, and prefer it to any other."

William G. Taylor

Willie Jaeger

LORD MAYOR'S SHOW.

This liberal offer was refused.

Two Omen states that the Lord Mayor and Council have received the following letter—
"Sir, We have that several elephants will form part of the procession on the 14th proximo, and although you perhaps may consider the inquiry superfluous, we beg to state the number of elephants is six, and the color of each is white. The elephants will be accompanied by a number of men, with 'Pear's Soap' in their hands, and their value. Your reply to the Mayor of the day will much oblige. Faithfully yours,
"A. and F. PEARS.
"24, Great Queen Street, Oct. 11, 1866."

THE REAL SECRET OF THE WHITE ELEPHANT
—PEARS' SOAP. Matchless for the Complexion.

AN UNPACIFIC YARN

THE Bishop Q. of Wangleton in Unpacific State,
A Service fair, conducted there, in dignity and ease,
Though white washed and free from dirt, it was a fact that he
Used the eye, externally, was black as black could be.

The Bishop Q. of Wangleton, beloved was of all,
The Unpacific residents, in a proper great and small,
They often said, "A Bishop bred, and born of native stock
Is fatter than another man to guide a native flock."

But Oh! Alas! a dreadful pest he came to on the day,
The Bishop Brown, of Monkstowen, a visit came to pay,
Whose features fair, and silver hair, their fancy quickly gain'd,
Whose tuneful voice, and learning choice, affection soon obtain'd.

The natives all, both great and small, admiring with a groan,
The Bishop Brown, of Monkstowen, was better than their own.
Then though they knew that Bishop Q. was pure and free from guile,
He must arrange to make a change, and leave his native isle.

Then Bishop Q. of Wangleton his rage wet with tears,
Repair'd to Brown, of Monkstowen, to increase his fears
"That hair and robe of grime, and unbearing sight,
Would bleach with care, his aged hair, because he wasn't white."

Sad Bishop Brown, of Monkstowen, "Although a generous case
I'll guarantee, if you'll agree, to change your negro's face,
That you'll obtain their love again, so busy yourself with hope,
And I'll give you a cake or two of PEARS' Transparent Soap."

Then Bishop Q. of Wangleton (his present safe to hand),
With visage bright, and spirit light, as any in the land,
And grateful heart, did now depart upon his homeward path,
And arm'd with hope, and PEARS' Soap, repair'd unto his hat.

With how pale, complexion white, and hands of lily hue
And noble men, he did convince that Unpacific crew
That noble flock of native stock, who, frightened and amazed
For pardon to the Bishop Q. their supplications raised.

And thus with hope and PEARS' Soap, and bath and water plain
The love of all, both great and small, the Bishop did regain,
And now without a care or doubt, his features wreath'd in smiles,
Lives Bishop Q. of Wangleton, in Unpacific isles.

MORAL
That cleanliness and godliness go ever hand in hand,
From manly age, of greatest age, we're led to understand,
The former chap within your grasp (and for the latter hope),
By getting through a cake or two of PEARS' Transparent Soap
And when you're tired, you will decide, without a single doubt
That such a sweet and fragrant treat you'll never be without
That all around will never be found a maker that can cope
In purity and quality with PEARS' Transparent Soap.

CAUTION TO PARENTS—The delicate skin of Infants and Children is particularly liable to injury from coarse and unwholesome toilet soap, which frequently adulterated with the most poisonous ingredients, have frequently been known to excite the eruption of red itchy sores which may terminate in scabies. It should be remembered that artificially coloured soaps are frequently poisonous, particularly the red, blue, and green varieties, and nearly all Toilet soaps contain the highly poisonous dye known as "Carmine," which is obtained from the blood of a certain species of insect. The use of such dyes is particularly objectionable in soaps for infants, as they are liable to be absorbed by the system, and to produce the eruption of the skin by developing into some of the most serious and not infrequently fatal diseases of the most delicate and most valuable of the human system.

PEARS' SOAP.
AS RECOMMENDED BY
PROF. ERASMUS WILSON
*I have found matchless for the
Hands and Complexion.*
Erasmus Wilson

CLEANLINESS IS NEXT TO GODLINESS.
Specially drawn for Messrs. A. & F. PEARS
By H. STACY MARKS, R.A.

ALL THE LEADING DRUGGISTS SELL PEARS' SOAP

PEARS' SOAP

THE FAMOUS ENGLISH COMPLEXION SOAP.

His opinion of PEAR'S SOAP
GOD COMPLEXION

ESTABLISHED IN LONDON 100 YEARS.

A SPECIALTY FOR THE SKIN & COMPLEXION,
As recommended by
PROF. SIR ERASMUS WILSON, F.R.S.
Late Pres. of the Royal Col. of Surgeons, London.

Nothing adds so much to personal appearance as a **BRIGHT, CLEAR COMPLEXION AND A SOFT SKIN.** With these the plainest features become attractive. Without them the handsomest are but coldly impressive.

Many a complexion is marred by impure alkaline and Coloured Toilet Soap.

PEARS' SOAP

Is specially prepared for the delicate skin of ladies and children, and other tenders to the weather, winter or summer. It is pre-eminently the complexion Soap, and is recommended by all the best authorities, as on account of its emollient, non-irritant character, **REDNESS, ROUGHNESS AND CHAPPING ARE PREVENTED, AND A CLEAR AND BRIGHT APPEARANCE AND A SOFT, VELVETY CONDITION IMPARTED AND MAINTAINED, AND A GOOD HEALTHFUL AND ATTRACTIVE COMPLEXION ENSURED.**

Its agreeable and lasting perfume, beautiful appearance, and soothing properties commend it as the greatest luxury of the toilet. Its durability and consequent economy is remarkable.

16 INTERNATIONAL AWARDS.

ALL THE LEADING DRUGGISTS SELL PEARS' SOAP

PEARS' SOAP

The famous English Complexion Soap

Established in London 100 years.

A SPECIALTY FOR THE SKIN AND COMPLEXION

As recommended by the greatest English authority on the Skin,
PROFESSOR SIR ERASMUS WILSON, F.R.S.,
President of the Royal College of Surgeons.

15 INTERNATIONAL AWARDS.

Good Complexion & Nice Hands

Nothing adds so much to personal appearance as a bright clear complexion and a soft skin, with these the plainest features become attractive, without them the handsomest are but coldly impressive. Many a complexion is marred by impure alkaline and coloured Toilet Soap.

PEARS' SOAP

Is specially prepared for the delicate skin of ladies and children and others sensitive to the weather, winter or summer. In England it is pre-eminently the complexion Soap, and is recommended by all the best authorities, as, on account of its emollient, non-irritant character, **Redness, Roughness and Chapping are prevented, and a clear bright appearance and soft velvety condition imparted and maintained, and a good, healthful and attractive complexion ensured.** Its agreeable and lasting perfume, beautiful appearance, and soothing properties, commend it as the greatest luxury of the toilet. Its durability and consequent economy is remarkable.

SOLD EVERYWHERE.

*For the hands and complexion
I prefer it to
any other.*

On taking off my coat, I was literally teared by the weight of my ARGOSY BRACES. I may add, have worn by my family for generations. These served to give them to remember that they demanded the name of the man, and afterwards formed a theme of discussion between the "How does the Doctor, and how?" men. The result being that they mutually agreed that the "ARGOSY" for ease, comfort, durability, and price is the best made, and the most of other feeble imitations, and accounted for my generally easy and graceful movements. — *Extract from "The Londoner's" "Gaiety's Travels"*

ARE THE PERFECTION OF BRACES — USE THEM OF ALL HOSIERS, OUTFITTERS, & DRAPERS EVERYWHERE THROUGHOUT THE WORLD
Central Depot, Wholesale Only, 6 and 7, Newgate Street, London, E.C.

THE RESCUE.

THIS brave man leaps with the greater confidence cause, wearing the ARGOSY BRACES, he knows in the water his movements will be perfectly free unencumbered.

The Argosy Braces are sold everywhere. See the name "Argosy" stamped on the web before purchasing.
Central Depot (wholesale only), 6 and 7, Newgate Street, London, England.

SHUN IMITATIONS OF

ARGOSY BRACES.

ARGOSY BRACES

ANCIENT LORE AND ARGOSY BRACES.

SISYPHUS, we read, was condemned in Hades to roll a large stone to the top of a hill, and each time that he reached the summit the stone fell back into the plain, and rendered his punishment eternal. How long this state of things would have continued is hard to say. Mark, however, the effect of the ARGOSY BRACES, which cause the despairing Sisyphus to accomplish his task with ease, and thus illustrate the elasticity of motion which wearers of ARGOSY BRACES enjoy. To avoid imitations is to save ourselves from discomfort, and our readers will do well to observe the oft-repeated injunction to "see the name ARGOSY stamped upon the web before purchasing."

ARGOSY BRACES ARE SOLD EVERYWHERE
CENTRAL DEPOT (WHOLESALE ONLY), 6 & 7, NEWGATE STREET, LONDON, E.C.

ARGOSY

BRACES

THE SURVIVAL OF THE FITTEST!

The New Zealander of romance may well ponder deeply on the mutability of earthly grandeur. Our Artist has well depicted the contemplative natural to a noble mind deploring the downfall of a people whose element of a refined taste survived them in the Argosy Braces.

SHUN IMITATIONS OF "ARGOSY BRACES."

Shun Imitations, bearing in mind the wite saying "that jealousy is an awkward homage which inferiority renders to merit." See this TRADE MARK stamped on the Web before purchasing.

ARGOSY BRACES of Hosiers, Outfitters, &c., everywhere. Central Depot, Wholesale Only, 6 and 7, Newgate Street, London, E.C.

THE ARGOSY BRACES

WORN BY EVERYBODY

ARGOSY BRACES

WHERE SOME OF THEM GO TO.

SHUN IMITATIONS NO MATTER WHERE FOUND.
See the Name "ARGOSY" Stamped on every Pair.
For Sale, Retail, everywhere; Wholesale only, 6 & 7, Newgate Street, London, E.C.

THE ARGOSY BRACES

REGISTERED DISCUSSION OF THE CABINET ON THE BRACE QUESTION.

THE ARGOSY BRACES

REGISTERED DISCUSSION IN FAVOR OF THE ARGOSY BRACE AND OPPOSED NOT ONLY TO HIS OWN BUT TO EVERY KIND OF BRACE EXCEPT THE ARGOSY.

CAUTION—PATENT RIGHTS RIGIDLY PROTECTED. OF DRUGGISTS, HOSEIERS, AND DRAPERS EVERYWHERE.

DRESSING BAGS.
MAPPIN & WEBB,
Oxford House, W.,
Manchester, Bristol, London,
Birmingham, &c.

SAMUEL BROTHERS
BOYS' SUITS
WEAR RESISTING
106F to 42
163 and 67 LUDGATE HILL

"LOUIS" VELVETEEN.
THORNTON WALLIS & CO.
"LOUIS" VELVETEEN
W. HUNT & CO'S
INVALID FURNITURE

PEPPER'S QUININE AND IRON TONIC.
SKIN DISEASES CURED.
SULPHOLINE LOTION.

THE CREDENTA

IS THE BEST BRACE

SOLD BY ALL HOSEIERS
WHOLESALE ONLY BY WELCH, MARCOTSON & CO LONDON.

Testimonial from Madame ADELINA PATTI.

I have found **PEARS' SOAP** matchless for the Hands and Complexion.

Adeline Patti

Mrs. LANGTRY says-

Since using **PEARS' SOAP** for the hands and complexion I have discarded all others

Willie Langtry

BEWARE
of Imitations

HUDSON'S

It is a pure DRY SOAP, in fine powder, and lathers freely in Hot or Cold Water.

Extract of Soap

Het rijkste en meest verspreide tijdschrift voor dames-
modes, handwerken en kinderkleding is :

Men abonneere zich op DE GRACIEUSE.

N° 10. Kant voor kleeding. Handwerk.
 Deze kant wordt op bestelling N° 10 en een groot deel van de
 andere kanten op de volgende wijze gemaakt: In het Groot N° 10
 bestaat de stof uit 2 veler kanten. De kant is (zwaar)
 gemaakt in de Landa, namelijk, op een van de volgende kanten, 2 kanten,
 3 kanten, 4 kanten, 5 kanten, 6 kanten, 7 kanten, 8 kanten, 9 kanten,
 10 kanten, 11 kanten, 12 kanten, 13 kanten, 14 kanten, 15 kanten,
 16 kanten, 17 kanten, 18 kanten, 19 kanten, 20 kanten, 21 kanten,
 22 kanten, 23 kanten, 24 kanten, 25 kanten, 26 kanten, 27 kanten,
 28 kanten, 29 kanten, 30 kanten, 31 kanten, 32 kanten, 33 kanten,
 34 kanten, 35 kanten, 36 kanten, 37 kanten, 38 kanten, 39 kanten,
 40 kanten, 41 kanten, 42 kanten, 43 kanten, 44 kanten, 45 kanten,
 46 kanten, 47 kanten, 48 kanten, 49 kanten, 50 kanten, 51 kanten,
 52 kanten, 53 kanten, 54 kanten, 55 kanten, 56 kanten, 57 kanten,
 58 kanten, 59 kanten, 60 kanten, 61 kanten, 62 kanten, 63 kanten,
 64 kanten, 65 kanten, 66 kanten, 67 kanten, 68 kanten, 69 kanten,
 70 kanten, 71 kanten, 72 kanten, 73 kanten, 74 kanten, 75 kanten,
 76 kanten, 77 kanten, 78 kanten, 79 kanten, 80 kanten, 81 kanten,
 82 kanten, 83 kanten, 84 kanten, 85 kanten, 86 kanten, 87 kanten,
 88 kanten, 89 kanten, 90 kanten, 91 kanten, 92 kanten, 93 kanten,
 94 kanten, 95 kanten, 96 kanten, 97 kanten, 98 kanten, 99 kanten,
 100 kanten.

Prijs per 3 maanden (6 nummers) / 1.37.

Proefnummers in elken boekwinkel voorhanden,
 of worden op aanvraag toegezonden door den Uitgever
A. W. Sijthoff, te Leiden.

E
i
r
D
sc
co
op
de
f 3,
de
fab
maa
vatt
derli
zond

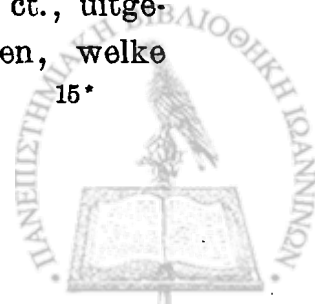
VII.

Post en Telegraaf in dienst der Courant.

Levering van couranten door de post.

De zorg voor het aannemen van abonnementen op de *Nederlandsche Staatscourant* en de bijlagen, de bestellingen bij den Boekhouder-Kassier, de uitreiking der exemplaren aan de geabonneerden en de inkasseering en verantwoording der abonnementsgelden is aan de Directeuren der postkantoren opgedragen. De prijs van de *Nederlandsche Staatscourant* met de Handelingen is bepaald op *f* 30,—; van de courant alleen op *f* 20,—; van de handelingen alleen doch met de bijlagen op *f* 12,—; van het gedeelte der bijlagen, bevattende de handelingen in de openbare zittingen van de beide Kamers der Staten-Generaal, op *f* 3,— en voor dat gedeelte, waarin worden aangekondigd de inzending, de inschrijving, de vernieuwing en de doorhaling der handels- en fabrieksmerken op *f* 2,— per jaar. Abonnementen voor drie, twee of één maand op de courant, de bijlagen, en dat gedeelte der bijlagen bevattende de handelingen, worden naar evenredigheid berekend. Afzonderlijke nummers der courant en der bijlagen kosten 10 ct., uitgezonderd de bladen der bijlagen bevattende de handelingen, welke

5 ct., en die betreffende de aankondiging van fabrieksmerken, welke 7½ ct. per ex. kosten.

Op verzoek der Directeuren kunnen ook exemplaren rechtstreeks door de Algemeene Landsdrukkerij aan brievenaarders of geabonneerden worden toegezonden, indien die verzending de voorkeur verdient boven het bezigen der tusschenkomst van een postkantoor. De bestelling en invordering der abonnementsgelden ook van deze exemplaren is echter den Postdirecteuren opgedragen.

De Staatscourant en de Bijlagen worden portvrij aan de geabonneerden toegezonden in omslagen, waarop de stempel „Staatscourant” is afgedrukt. Aan de geabonneerden wordt niet langer crediet gegeven dan tot den 20sten van de eerste maand in het nieuwe kwartaal. Is alsdan de schuld van het vorig kwartaal niet aangezuiverd, dan kan de verdere aflevering der courant worden geweigerd. De zegelkosten, eventueel vallende op de quitanties tot invordering der abonnementsgelden, komen voor rekening der abonneenten.

De directeuren der postkantoren zijn verplicht om zich ambtshalve te belasten met het ontbieden en leveren van nieuwspapieren, tijdschriften en periodieke werken ten behoeve der ingezetenen binnen het arrondissement van hun kantoor woonachtig, die zich daartoe bij hen aanmelden. De voordeelen daaruit voortvloeiende zijn geheel ten bate der directeuren en hun kantoorbeambten. Zij mogen niet als tusschenpersoon optreden tusschen de uitgevers en andere postkantoren, noch zich ten behoeve van die uitgevers belasten met de invordering van gelden, die geen betrekking hebben op de abonnementen van hun kantoor.

Aan de geabonneerden op binnenlandsche nieuwspapieren, enz. mag geen hogere prijs in rekening worden gebracht, dan die, waarvoor zij met inbegrip van het port voor particulieren verkrijgbaar zijn. De postambtenaren genieten geen andere voordeelen dan het gewone rabat, dat door de uitgevers dier bladen wordt toegestaan. Wanneer de woonplaats van geabonneerden het maken van bijzondere kosten voor de bezorging vordert (b. v. wanneer expressebestelling verlangd wordt), mogen deze echter afzonderlijk in rekening worden gebracht in overleg met die geabonneerden.

Voor geregelde invordering en voldoening der abonnementsgelden zijn de directeuren persoonlijk aansprakelijk. Zij zorgen, dat vóór het einde van elk kwartaal, waarover de abonnementen loopen, die gelden

van de geabonneerden zijn ingevorderd en de schuld van hun kantoor bij alle uitgevers aangezuiverd zij.

De abonnementen der post- en hulpkantoren mogen alleen tegen betaling van port worden verzonden of uitgereikt, ook al geschiedt het vervoer door eenig middel buiten de post. Het port voor hetzelfde gedrukte stuk is evenwel slechts eenmaal verschuldigd, zolang het stuk niet uit handen der postambtenaren is geweest en niet aan den geadresseerde werd uitgereikt. Moet b. v. een dagblad, waarvan de belanghebbende bij het postkantoor is geabonneerd, wegens tijdelijke afwezigheid van dezen uit de plaats van zijn gewoon verblijf worden nagezonden, dan is voor deze nazending door het postkantoor geen nieuw port verschuldigd, mits op het adres ter rechterzijde bovenaan de door den directeur of van zijnentwege ondertekende verklaring wordt gesteld: „Abonnement van het postkantoor; nader adres door tijdelijke afwezigheid van den geabonneerde.” Heeft de bestelling echter eenmaal plaats gehad, dan is voor de nieuwe verzending van dat zelfde stuk aan een ander adres, ook dan wanneer dit oorspronkelijk een abonnement van het postkantoor was, nieuw port verschuldigd.

Het bezorgen van abonnementen op dagbladen in Nederland ter eene en België en Frankrijk ter andere zijde geschiedt van wege en voor rekening van de Administratie der Posterijen in genoemde landen door tusschenkomst der postkantoren. Deze bezitten lijsten der in België, Frankrijk en Algerië verschijnende dagbladen, enz., waarop men zich door tusschenkomst der postadministraties kan abonneren. Ook op andere dan de in die lijsten vermelde bladen worden abonnementen aangenomen; de abonnementsprijs moet dan door de belanghebbenden worden opgegeven; deze zijn voor de juistheid dier opgaven verantwoordelijk. Kunnen zij die opgaven niet doen, dan wordt inlichting aan het Hoofdbestuur gevraagd.

Als recht wegens abonnement is verschuldigd 3 0/0 van den abonnementsprijs, doch minstens 12½ cent. Voor de berekening van dit recht worden breuken van 50 ct. van den abonnementsprijs tot 50 ct. aangevuld. Het komt ten laste van den uitgever, indien deze zich die korting op den abonnementsprijs laat welgevallen of wordt anders van den geabonneerde geheven. In de bovengenoemde lijsten is de abonnementsprijs dienovereenkomstig al dan niet met dat recht verhoogd. Van de niet op de lijst vermelde bladen wordt het recht in elk geval van den geabonneerde geheven. De abonnementsprijs wordt, verminderd

met het recht van 3 0/0, wanneer dit door den uitgever gedragen wordt, onmiddellijk na elke aanvraag kosteloos aan den uitgever overgemaakt, door middel van een afzonderlijk postwisselformulier, behelzende: den naam en het volledig adres van den geabonneerde; het bedrag in de munt van het land van bestemming, volgens de bovengenoemde lijsten aan den uitgever toekomende; het bedrag van het geheven recht, in de munt van het land van oorsprong; den datum, waarop het abonnement aanvangt; den naam en de betrekking van den rechthebbende, of bij gebreke van dien den volledige titel van het blad; de plaats, waar het blad wordt uitgegeven en de duur van het abonnement. Bovendien kan nog bij den wissel gevoegd worden een band, dienende tot model voor adres-omslag.

De wissel wordt rechtstreeks aan den uitgever toegezonden in een omslag, volgens model.

De uitgever verzendt het blad rechtstreeks en franco aan den geabonneerde.

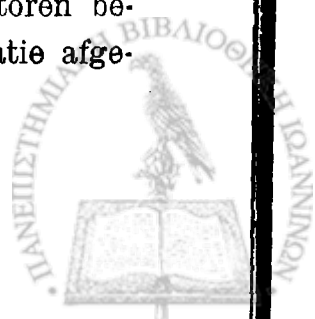
Klachten betreffende de levering of verzending der bladen worden door den directeur van het betrokken postkantoor aan het Hoofdbestuur medegedeeld.

De levering van Nederlandsche bladen door Belgische of Fransche kantoren geschiedt op dezelfde wijze.

In het verkeer met andere buitenlandsche staten heeft de tusschenkomst der postkantoren voor de levering van buitenlandsche dagbladen en tijdschriften in het binnenland, en van binnenlandsche periodieke geschriften naar het buitenland op denzelfden voet plaats als in het binnenlandsch verkeer.

Verzending van couranten over de post.

Drukwerken bij groote hoeveelheden tegelijkertijd verzonden wordende, of die wegens hun vorm of omvang niet geschikt zijn om in de postbussen te worden gestoken, moeten, ook al zijn zij van postzegels voorzien, door of vanwege de afzenders op de kantoren bezorgd en in handen van de ambtenaren der postadministratie afgegeven worden.

o
g
k
z
ge

ma
we
han
bri
med
uitg
waan
stipp

Tot het ontvangen der gedrukte stukken zijn aangewezen:

1°. de bussen, welke tot dat doel aan elk postkantoor en ook op veel plaatsen elders, afgescheiden van die voor brieven, in gebruik zijn.

2°. waar zoodanige afscheiding niet bestaat, alle gewone enkele brievenbussen, zoowel die aan de hulpkantoren en op het platteland, als de bijbussen in de steden en aan de spoorwegstations.

Het tarief voor drukwerken is drieledig. Tot de eerste klasse behooren de dag- en weekbladen en in het algemeen alle eens of meermalen per week uitkomende bladen boven het gewicht van 25 gram; tot de tweede, die tot een gewicht van 25 gram ingesloten, en tot de derde alle overige gedrukte of daarmee gelijkgestelde stukken.

Het port der dag- en weekbladen wordt per nummer of exemplaar, dat der stukken van de derde klasse naar het gewicht berekend.

Meer dan één nummer van hetzelfde dag- of weekblad, onder één adres bij elkaar gevoegd, zijn dus onderworpen aan een port van zooveel maal één cent of zooveel maal een halve cent — naarmate het blad al dan niet het gewicht van 25 gr. te boven gaat — als het getal der nummers of exemplaren bedraagt.

Bij verzending onder één omslag van verschillende dag- en weekbladen, waarvan sommige minder, andere meer dan 25 gr. wegen, is een port verschuldigd van zooveel maal 1 cent en zooveel maal $\frac{1}{2}$ cent, als er nummers of exemplaren van elke klasse bij elkander zijn gevoegd.

Indien stukken, behorende tot de derde klasse van het tarief, onder één omslag met die van de eerste of tweede klasse zijn bijeengevoegd, dan wordt op den geheelen inhoud het tarief van de derde klasse toegepast, tenzij door deze wijze van berekening meer port zou verschuldigd zijn, dan indien op iedere soort het tarief werd toegepast van de klasse, waartoe het drukwerk behoort.

Onder de benaming dag- of weekbladen worden begrepen alle regelmatig op vaste of nagenoeg vaste tijdstippen, eens of meermalen per week verschijnende uitgaven, op het gebied van staat- en letterkunde, handel en nijverheid of kunst en wetenschap in den meest uitgebreiden zin. Plaatwerken, illustraties en dergelijke zijn hieronder dus mede begrepen. Bulletins, berichten van buitengewonen aard, door de uitgevers van dagbladen verzonden op andere tijdstippen, dan die waarop het blad verschijnt, worden, hoewel zij niet op vaste tijdstippen verschijnen, mede als dag- of weekbladen geschat.

Als bijvoegsel van een dag- of wæekblad is te beschouwen het vervolg van een blad, n.l. dat gedeelte waarvoor het gewone papierformaat, waarop het blad gedrukt wordt, geen genoegzame ruimte aanbod, doch dat overigens, hoewel op een afzonderlijk vel gedrukt, van dat blad een wezenlijk deel uitmaakt.

De postkantoren van afzending behooren, ten einde te voorkomen dat onder de oplagen van zeker dag- of weekblad, dat overigens geregeld niet meer dan 25 gram weegt, niet enkele exemplaren, die toevallig dat gewicht te boven gaan, mede onopgemerkt tegen een port van een halve cent verzonden worden, door weging van een aantal exemplaren bij elkander genomen, zich te verzekeren dat het gewicht van alle exemplaren dooreen genomen 25 gram niet overtreft. Mocht ondanks dezen maatregel van voorzorg een enkel exemplaar van zulk een dag- of weekblad, dat overigens bekend staat als behoorende tot de tweede klasse van het tarief, bij aankomst ter bestemming blijken meer dan 25 gram te wegen, dan behoort het aanvullingsport hierop niet te worden toegepast.

Zonder het publiek onnoodige belemmeringen in den weg te leggen, behooren de ambtenaren door een nauwkeurig en gestadig toezicht te waken tegen misbruiken ten aanzien der verzendingen naar het tarief der drukwerken. Hun is voorgeschreven zich bij de ter post bezorging dier stukken door een algemeen onderzoek te overtuigen, dat daarin geen geschreven mededeelingen, nota's en rekeningen, enz. gesloten zijn en ten aanzien van couranten, dat daarbij geen bulletins, bestellijsten, prospectussen, tabellen en dergelijke gedrukte stukken, aan het tarief der derde klasse onderworpen, gevoegd zijn, die men als bijvoegsel wil doen doorgaan, doch die niet als zoodanig zijn aan te merken. Dienonverminderd moeten alle gedrukte stukken op de kleinere kantoren vóór de bestelling zooveel mogelijk aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen worden en bij het bevinden van eenig misbruik met port belast worden. Indien het blijkt, dat een gedrukt stuk der derde klasse als bijvoegsel eener courant verzonden is, of dat bij de courant een nota is gevoegd, dan wordt daarvan kennis gegeven aan het Departement, met vermelding van titel en nummer der courant.

In het verkeer met het buitenland verschillen de bepalingen ten opzichte van de verzending van couranten alleen in zooverre, dat in plaats van het aantal het gewicht van de geheele onder één omslag verzonden hoeveelheid tot maatstaf dient.

Voor Europa en de daarmee gelijkgestelde landen (Algerië, Egypte, Canada, New-Foundland, De Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Perzië, Aziatisch Rusland en Aziatisch Turkije) wordt een port van $2\frac{1}{2}$ ct. per 50 gr. of gedeelte daarvan geheven; voor bestemmingen naar de overige landen der postvereeniging 5 ct. per 50 gram; in beide gevallen bedraagt het maximum-gewicht der verzendingen onder één omslag 2000 gram. Voor drukwerken per zeepost verzonden bedraagt het port $2\frac{1}{2}$ ct. per 50 gram en daarvan mag het maximum-gewicht tot 5000 gr. klimmen.

Men betaalt hier te lande voor drukwerken naar Ned. Oost-Indië via Marseille, Brindisi of Napels (zoogenaamde mails) 5 ct. per 50 gram. Per zeepost, d. i. per scheeps- of stoombootgelegenheid (de laatste ook op vaste tijdstippen) bestaat dezelfde gelegenheid als die over Marseille bovengenoemd, maar dan wordt het traject geheel over zee afgelegd; in het eerste geval, dus over land tot Marseille, waar de stukken elkander ontmoeten, zoodat zij tegelijkertijd in Indië aankomen, genieten zij derhalve het voordeel hier 9 à 10 dagen later op de post bezorgd te kunnen worden. Het zeeport bedraagt slechts $2\frac{1}{2}$ ct. per 50 gram.

Het spreekt vanzelf, dat het verschil van den duur der reis, zoowel voor couranten en gedrukte stukken als brieven, het noodzakelijk maakt dat men in de meeste gevallen langs den eerstgenoemden weg, n.l. per mail verzendt. Nu bestaat echter door het contract van onze Regeering met de Stoomvaartmaatschappij „Nederland” (waarbij voor het te vervoeren aantal kilo's brieven en drukwerken een jaarlijksch bedrag van f 156,000 gewaarborgd wordt) de ongelooflijke toestand, dat het postvervoer per mail naar Indië voor de ingezetenen van het moederland veel hooger is dan voor onze naburen. Immers een brief per mail b. v. uit België naar Batavia of andere plaats in onze Oost-Indische bezittingen kost slechts $12\frac{1}{2}$ ct., 50 gram drukwerk $2\frac{1}{2}$ ct.; voor dezelfde verzending moet in Nederland resp. 25 ct. en 5 ct. betaald worden. Door die overeenkomst indertijd gesloten, wordt dus feitelijk aan de maatschappij „Nederland” een subsidie toegekend, die uit de beurs van een deel der ingezetenen vloeit, waardoor het belang van handel en nijverheid niet gebaat wordt.

Het gevolg is dan ook, daar verschillende adressen aan den Minister tot geen verandering in dezen staat van zaken geleid hebben, dat uitgevers en leveranciers van couranten en tijdschriften geregeld hun

pakken gedrukte stukken voor de Oost per spoor naar Antwerpen zenden en ze daar door een agent ter post laten bezorgen. De besparingen aan porto's beloopten zoodoende een aanzienlijk bedrag en deze weg blijft voorloopig de eenige toevlucht voor ieder, die een druk en snel verkeer per post met de Oost-Indische Bezittingen onderhoudt.

Statistiek nopens het courantenvervoer.

De mededeelingen van het bureau der Internationale Postvereeniging verstrekken eenige gegevens omtrent den omvang van het vervoer van couranten per post. In het jaar 1881 werden in alle staten tot deze vereeniging behorende 900 millioen verschillende couranten verzonden. In Engeland alleen bezorgde de post in 1880: 131 millioen stuks couranten, welk cijfer natuurlijk nog maar een gedeelte van het geheele debiet, voornamelijk der weekbladen, vertegenwoordigt.

Een volkomen juiste opgaaft, dit dient vooruit gezegd, van al de verschijnende couranten te geven, is onmogelijk, daar de afzonderlijke fabrieksteden Londen, Parijs, New-York, Leipzig, om van kleinere steden niet eens te spreken, voortdurend zooveel nieuwe bladen in de wereld zenden, welke dikwijls na een loopbaan vol doornen ¹⁾, hun kort bestaan opgeven, zoodat een onophoudelijke wijziging in de cijfers plaats vindt. Al vormen nu deze wijzigingen, in verhouding tot het totaal-cijfer, een onbetekenende breuk en zou men dus ongeveer een genoegzaam juist cijfer kunnen erlangen, dan zou toch de belangrijkheid van het resultaat niet in verhouding staan met den tijd, die aan het verkrijgen hiervan besteed zou moeten worden. Hiertoe zijn noch alleen voldoende de door de posterijen, noch door de advertentie-bureaux, noch ook de door den boekhandel uitgegeven prijslijsten en catalogussen; om volkomen betrouwbare gegevens machtig te worden, zouden heel andere middelen toegepast moeten worden, waarover slechts weinig particulieren kunnen beschikken. Evenwel geven bovengenoemde cata-

¹⁾ Een Fransch bonmot, afkomstig uit het jaar 1799, zegt ten opzichte van het kortstondige leven der couranten: tout ce qu'on nomme feuille est sujet à tomber.

logussen toch eenig steunpunt en men kan met behulp daarvan de der waarheid nabijkomende cijfers samenstellen. De meest uitvoerige statistiek, grootendeels oock volgens directe informaties, leverde tot nu toe de Amerikaan Hubbard. Volgens zijn *Newspaper and Bank Directory of the world*, jaargang 1881, verschijnen in het geheel 34,000 couranten met een oplaag van 11,000 millioen exemplaren, dus ongeveer $6\frac{1}{2}$ exemplaar per hoofd van de bevolking der aarde, per jaar. Van deze couranten worden 16,500 in de Engelsche, 7600 in de Duitse, 3650 in de Fransche en 1600 in de Spaansche taal gedrukt. Europa staat aan het hoofd met 19,557 couranten, Noord-Amerika volgt met 12,400, Azië heeft 755, Zuid-Amerika 609, Australië 661 en Afrika 137. Van deze couranten komen er 4020 dagelijks, 18,274 van één- tot driemaal in de week en 8508 minder vaak uit. Het debiet der couranten in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika bedraagt meer dan 2600 millioen, in Groot-Britannië en Ierland 2260 millioen exemplaren. Hubbard geeft vervolgens het aandeel op dat elk land, elke stad of dorp en elke courant tot de totaalcijfers van alle werelddeelen bijdragen en voegt daar zeer interessante bijzonderheden en combinaties aan toe.

Wat het vervoer van couranten over de post in Nederland betreft, daaromtrent geven de cijfers van het volgende tabelletje, getrokken uit de tien laatstverschenen, op last der Nederlandsche Regeering uitgegeven, verslagen der posterijen, een overzicht. Verdere specificatie wordt in de officiële bronnen niet aangetroffen.

BINNENLANDSCHE DAG- EN WEEKBLADEN.

	à 1 ct. port.	à $\frac{1}{2}$ ct. port.	Te zamen.
1873	7,957,386	12,109,457	20,066,843
1874	8,278,272	12,319,663	21,597,935
1875	9,060,049	14,686,527	23,746,576
1876	9,660,689	16,060,011	25,720,700
1877	10,075,637	17,430,698	27,506,335
1878	13,557,077	16,012,720	29,569,797
1879	14,329,760	17,049,944	31,379,704
1880	15,107,545	18,574,907	33,682,452
1881	15,475,000	21,170,000	36,646,000
1882	16,483,000	22,481,000	38,964,000

Het aantal gedrukte stukken hier uit het buitenland ontvangen of daarheen verzonden bedroeg:

	Dagbladen en tijdschriften.	Andere gedr. stukken.
1876	2,632,424	1,794,282
1877	3,217,284	2,203,028
1878	3,227,944	2,688,385
1879	3,478,106	2,856,824
1880	3,402,944	2,761,495
1881	3,308,804	2,940,754
1882	3,386,121	3,354,869

Als een bewijs hoe sommige groote couranten door hun dagelijkse verzendingen de wereldpost voor een groot deel in beslag nemen, diene de volgende buiten-Europeesche verzendlijst van een der meest verspreide Duitsche bladen, de *Kölnische Zeitung*, zooals die in de geschiedenis van dat blad vermeld staat: ¹⁾

Amerika: Vereenigde Staten, in alle staten — Britsch Noord-Amerika — Mexico (16 steden) — West-Indië (15 steden) — Britsch Honduras — Guatemala (8 steden) — Nicaragua (2 steden) — Costarica (2 steden) — Columbia (8 steden) — Venezuela (4 steden) — Ecuador — Peru (5 steden) — Bolivia (2 steden) — Chili (9 steden) — Argentijnsche Republiek (8 steden) — Uruguay (12 steden) — Brazilië (32 steden) — Guyana (3 steden).

Afrika: Algiers (1 stad) — Tunis (1 stad) — Egypte (13 steden) — West-Afrika (11 steden) — Zuid-Afrika (26 steden) — Oost-Afrika (3 steden).

Azië: Klein-Azië (1 stad) — Syrië (5 steden) — Arabië (1 stad) — Perzië (1 stad) — Britsch-Indië (27 steden) — Nederlandsch-Indië (31 steden) — De Philippijnen (7 steden) — Japan (6 steden) — China (6 steden) — De Aleuten (1 stad) — Cochin-China (1 stad) — Siam (1 stad).

Australië met inbegrip der eilanden (26 steden).

Men mag uit een en ander hierboven vermeld gerust de gevolgtrekking maken, dat de dagbladen uit alle landen bij elkaar wel het

¹⁾ M. Dumont Schauberg, *Geschichte der Kölnischen Zeitung und ihrer Druckerei*. Köln, 1880, blz. 64.

leeuwenaandeel tot het totaalgewicht der wereldpostverzendingen bijdragen en die van sommige rijken misschien ook het grootste bedrag der opbrengsten van dezen tak van staatsdienst opleveren.

Telegrammen.

Bij de Engelsche en Amerikaansche pers kan men het best bemerken, hoezeer het gevleugeld woord, de telegraphische tijding, de mededeelingen per brief heeft verdrongen. Er is een tijd geweest, dat de dagbladpers er zich op beroemde, slechts vijf maanden noodig te hebben om berichten te ontvangen uit verwijderde landen, waarmee vroeger dertien maanden heengingen. Op den 1sten October 1880 was 23 minuten na de opening der tentoonstelling te Melbourne het bericht daarvan reeds door Reuters-office te Londen in druk uitgegeven, niettegenstaande het over een tiental draden had moeten loopen!

In het jaar 1880 werden 313,500,000 woorden ten behoeve der Engelsche couranten getelegrafeerd. In een enkelen nacht behandelde het hoofdkantoor te Londen meermalen 100,000 woorden, waarbij nog niet het belangrijke privé-verkeer met de *editors* gerekend is.

Groote sommen worden door de Engelsche bladen ook aan de speciale correspondenten besteed, die eveneens met telegrammen niet zuinig zijn. Zoo vertelt men van een correspondent te Parijs, dat hij, om voor een verwacht wordend belangrijk bericht zich het gebruik van den draad vooruit te verzekeren, uren lang geheele hoofdstukken uit den bijbel getelegrafeerd zou hebben. Nolens volens zullen ook de couranten op het vasteland van Europa zich meer en meer draadberichten doen toekomen; want de toekomst behoort aan het telegram, en de verzending per post van nieuwstijdingen zal evengoed als het reizen per diligence of per schuit langzamerhand tot de overleveringen gaan behooren. Reeds tegenwoordig bezitten sommige administraties van couranten aansluiting aan het telegraafnet, waardoor de voor haar bestemde telegrammen regelrecht uit het hoofdkantoor der rijkstelegraaf van dezelfde plaats naar het bureau der redactie worden geseind zonder door bestelling vertraging behoeven te ondergaan. In sommige staten van het buitenland hebben eenige bladen evenals in Engeland en

Amerika hun eigen telegraafdraden tusschen de hoofdplaatsen van het land of van verschillende landen, die zij met groote kosten door eigen toestellen en afzonderlijk personeel laten bedienen. Welke gemakken de telephoon in dit opzicht nog voor de toekomst moge brengen, is onbekend, maar bezwaarlijk zal in een klein land als het onze zich voor courantenondernemingen de behoefte doen gevoelen om eigen draden tusschen de hoofdsteden van het binnenland te bezitten, terwijl ons land mede een te kleine rol in de staatkundige geschiedenis van den dag speelt om aan afzonderlijke telegraphische geleidingen ter verbinding met de buitenlandsche hoofdzetels der politiek het aanzijn te schenken. Deze behoeften doen zich te minder gevoelen, daar de Nederlandsche rijkstelegraafadministratie velerlei maatregelen heeft getroffen om de telegrammenwisseling ten dienste der journalistiek zooveel mogelijk te bevorderen en in buitengewone gevallen niet schroomt door bijzondere hulpmiddelen in de behoeften van het verkeer te voorzien. Zoo is langs de voornaamste plaatsen van ons land, waarheen volgens de practijk geregeld dagbladtelegrammen worden gezonden, een afzonderlijke geleiding gespannen, zoo noodig alleen ten dienste der periodieke pers, en waarlangs uit eenige plaats, b. v. Amsterdam of 's Gravenhage, gelijktijdig telegrammen van denzelfden inhoud naar alle daarin geschakelde kantoren worden gezonden. Valt er b. v. in de zittingen der Staten-Generaal iets belangrijks voor, dat uit 's Gravenhage naar een zestal couranten te Amsterdam, een drietal te Rotterdam, en één of meer te Dordrecht, Zwolle, Groningen, enz. moet worden geboodschaft, dan zal de correspondent, die ter besparing van tijd en geld toch aan één gelijkluidend verslag de voorkeur zal geven, door aanbieding van één tekst, voorzien van een twaalftal of meer adressen, de zekerheid hebben, dat zijn mededeeling aan al die verschillende couranten, gedeeltelijk in verschillende steden, niet meer tijd van overseining vordert dan ingeval van aanbieding voor slechts één adres. Bij gelegenheid der verkiezingen voor de Staten-Generaal worden alle hoofdkiesdistricten zooveel mogelijk rechtstreeks met Amsterdam verbonden langs een aantal draden, als de practijk heeft bewezen noodzakelijk te zijn om vertraging in de overkomst der telegrammen nopens den uitslag dier verkiezingen te voorkomen. Bij volksfeesten, wedrennen, tentoonstellingen, over het algemeen, wanneer groote toeloop van publiek is te verwachten, worden op het tooneel van de feestelijkheden, enz. zelf afzonderlijke

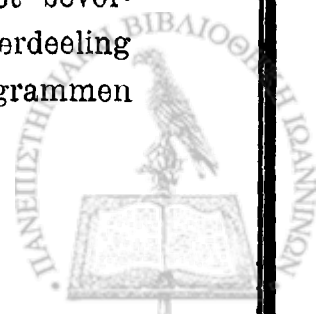
telegraafkantoren ingericht, waar in elk geval gelegenheid wordt aangeboden om telegrammen in ontvangst te nemen, terwijl dergelijke tijdelijke kantoren meestal met Amsterdam, het centrum van het binnenlandsch telegraafverkeer, rechtstreeks zijn verbonden.

In den regel kan men aannemen, dat behoudens buitengewone omstandigheden, een telegram afkomstig uit en bestemd voor het binnenland binnen één uur zijn bestemming bereikt. Uit den aard der zaak zijn voor het buitenlandsch verkeer moeilijk dergelijke waarborgen te geven, daar een telegram uit het buitenland reeds zeer vertraagd kan zijn, voordat het op Nederlandsch gebied is overgegaan, maar hier eenmaal ontvangen zijnde, wordt aan die vertraging zooveel mogelijk te gemoet gekomen door een tijding, waar ook vandaan, volgens haar uur van overneming op het eerste binnenlandsch kantoor in tijdsorde met de overige telegrammen te behandelen. Indien men den duur van overkomst wil nagaan, moet men rekening houden met verschillende omstandigheden. In de eerste plaats denke men bij het internationaal verkeer aan den astronomischen tijd, d. w. z. het verschil in tijd tusschen onderscheiden landen. Dit tijdsverschil bedraagt voor elken lengtegraad vier minuten. Één tijd geldt voor alle kantoren van een zelfden staat, en wel die, berekend naar den middelbaren tijd der hoofdstad. Het uurwerk op het hoofdkantoor te Amsterdam gaat bij den middelbaren tijd der na te noemen plaatsen vóór of achter:

Algiers	10 m. vóór	Londen	22 m. vóór
Athene . . . . . 1 u.	13 m. achter	Madera . . . . . 1 u.	32 m. „
Batavia . . . . . 6 u.	52 m. „	Madrid	36 m. „
Berlijn	34 m. „	Mexico . . . . . 7 u.	„
Bern	12 m. „	New-York . . . 5 u.	18 m. „
Brussel	4 m. vóór	Paramaribo . . 4 u.	7 m. „
Calcutta . . . . . 5 u.	33 m. achter	Parijs	12 m. „
Constantinopel 1 u.	34 m. „	Peking . . . . . 7 u.	28 m. achter
Dublin	47 m. vóór	Petersburg . . 1 u.	40 m. „
Edinburg	34 m. „	Rio Janeiro . . 3 u.	12 m. vóór
Haiti . . . . . 5 u.	20 m. „	Rome	28 m. achter
Havanna . . . . . 5 u.	52 m. „	Stockholm . . .	51 m. „
Hongkong . . . . 7 u.	1 m. achter	Teheran . . . . 3 u.	6 m. „
Kaapstad	48 m. „	Weenen	44 m. „
Lissabon	58 m. vóór	Zanzibar . . . . 2 u.	13 m. „

Indien men deze verschillen in aanmerking neemt, begrijpt men hoe een 's morgens te 9 uur in Petersburg aangeboden telegram reeds vóór dat uur in ons land kan zijn ontvangen, maar men houde tevens in het oog, dat een hier te 1 u. 30 m. afgegeven tijding onmogelijk vóór beursluiting om 2 u. te Weenen kan zijn aangekomen, daar op het oogenblik der afgifte de klok te Weenen reeds 2 u. 14 m. wees. Overigens is de overkomst der telegrammen nog van veel omstandigheden afhankelijk, want de theorie nopens de snelheid van den electrischen stroom, die 42,000 mijlen in de seconde bedraagt, komt in de practijk slechts onvolkomen tot toepassing. Hieraan heeft de electriciteit zelf wel de minste schuld, maar hoe meer handen er over een telegram gaan hoe grooter tijdverlies, terwijl aan den anderen kant op kleine kantoren de ambtenaar, die alles alleen moet doen, ook al weer niet alles te gelijk kan verrichten. Alleen langdurige ervaring kan eenigszins uitwijzen, hoe lang een telegram tusschen zekere plaatsen in den regel onderweg is, maar ook met die gegevens komt men nog soms bedrogen uit, indien door een bijzondere gebeurtenis, b. v. bij paniek aan de beurs zulk een ophooping van telegrammen ontstaat, dat er eenige tijd noodig is, voordat het telegram kan worden aangenomen en ingeschreven. Wenscht men eenige zekerheid ten opzichte van een tijdige overkomst, dan is het verzoeken van voorrang, door den prijs voor een dringend telegram te betalen, aanbevelenswaard. Al mag dan buitengewone drukte vertraging der gewone telegrammen veroorzaken, de dringende tijdingen moeten eerst afgehandeld zijn, voordat gene aan de beurt komen. De afstand tusschen twee plaatsen is evenmin een betrouwbare maatstaf voor het berekenen van den tijd, noodig voor de overkomst van een telegram. Terwijl ver van elkander verwijderd liggende plaatsen, zooals Amsterdam en Berlijn, Frankfort a/d. M., Parijs, enz. in onafgebroken en onmiddellijke gemeenschap met elkaar staan en derhalve even snel telegrammen kunnen wisselen als b. v. Amsterdam en Haarlem, moeten tusschen dichterbij gelegen plaatsen de telegrammen soms worden overgenomen (in transito behandeld), hetgeen altoos eenig grooter oponthoud geeft. Wij halen al deze omstandigheden slechts aan om te doen uitkomen, dat met zekerheid omtrent den duur der overkomst eigenlijk niets kan worden bepaald, dat de maatregelen tot bevordering van een snelle overkomst en een zoo gelijk mogelijke verdeling van het noodzakelijk oponthoud over de voorhanden telegrammen

alleen van de telegraafadministratie kunnen uitgaan en buiten de algemeene beoordeeling vallen. Over het algemeen evenwel zijn de telegrammen het meest onderhevig aan vertraging op de spoorweggelijnen, omdat veelal beambten en materiëel in de eerste plaats voor den spoordienst worden in beslag genomen. In de vertraging, die door de bestelling kan ontstaan, wordt op groote steden zooveel mogelijk voorzien door hulpkantoren in de verschillende wijken der stad en op punten van levendigen handel, zooals de beurs en veilingslokalen. Het doel van dezen maatregel kan verder nog meer worden bevorderd door overbrenging uit het hoofdkantoor van de telegraaf door middel van de telefoon aan de geadresseerden, die op deze wijze aan het stedelijk telefoonnet zijn aangesloten, en in de tweede plaats zeker wel het best door een rechtstreeksche elektrische verbinding met het rijks-telegraafkantoor.

Voor den aanleg en het gebruik van een elektrische geleiding door bijzondere personen of maatschappijen tusschen hun gebouwen of perceelen en een rijks-telegraafkantoor, zijn de volgende voorwaarden en bepalingen gesteld:

De concessionaris zorgt voor den aanleg der elektrische geleiding volgens een door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid goedgekeurd ontwerp.

De seintoestellen worden, met inbegrip van hetgeen tot de verdere technische inrichting behoort, van rijkswege verstrekt en onderhouden.

Voor het gebruik der seintoestellen betaalt de concessionaris een vergoeding aan den Staat tot een bedrag van niet meer dan honderd gulden en niet minder dan vijf en twintig gulden 's jaars, welk bedrag voor ieder geval, naar gelang van de kostbaarheid der toestellen, door den Minister wordt vastgesteld.

Behalve deze vergoeding betaalt de concessionaris voor de bediening van de seintoestellen op het verbonden rijkskantoor vijf cent voor ieder overgebracht telegram.

Het gebouw of perceel, dat op bovenvermelde wijze met een rijks-telegraafkantoor wordt verbonden, moet minstens vijfhonderd meter van dit kantoor verwijderd zijn.

Van dien regel wordt alleen om gewichtige redenen, ter beoordeeling van den Minister, afgeweken.

Het behoeft geen betoog, dat van een zoodanige verbinding mede kan worden gebruik gemaakt voor de overseining uit het bureau der

redactie naar het rijkstelegraafkantoor ten behoeve van naar binnen- of buitenland te verzenden telegrammen.

Een min of meer algemeen gebruik van de telegraaf in dienst van de courant hangt natuurlijk nauw samen met den welstand van een volk. Hoe rijker een land is, des te ruimer zullen de hulpbronnen van een courant vloeien, en des te meer kan de onderneming besteden tot bevrediging van de weetgierigheid van het publiek. In zekeren zin kan men echter ook spreken van weelde in telegrammen, indien de eene redactie de andere de loef zoekt af te steken door het aantal en den omvang harer telegraphische tijdingen, zonder er rekening mee te houden, of de kosten in overeenstemming zijn met het gewicht van het onderwerp. Het is evenwel moeilijk uit te maken, welke tijdingen verzending per telegraaf vorderen, en welke per post kunnen worden overgebracht. In den regel beslist de concurrentie in deze zaak. Wat de eene onderneming zich laat seinen, moet haar mededingster ook wel op deze wijze ontvangen, en dit is veelal de oorzaak, dat bijna alles wordt getelegrapheerd, het meer zoowel als het minder belangrijke: verkiezingen, niet enkel voor de Kamers, maar ook voor de Provinciale Staten en Gemeentebesturen, verslagen van staatkundige vereenigingen, kiesvereenigingen, algemeene vergaderingen van genootschappen, plaatselijke gebeurtenissen van eenig belang, spoorwegongelukken, dividend-bepalingen, feestelijkheden, het verkrijgen van concessie, openingen van spoorweg- of tramlijnen, voorvallen uit de zittingen der Kamers of Staten, in bijzondere gevallen van gemeenteraden, besluiten, benoemingen, aftredingen van overheids-personen, enz. enz.

Geen redactie kan nauwkeurig bepalen, welke tijdingen eenig correspondent op andere wijze dan per telegraaf moet verzenden. Men kan hem hoogstens op het gemoed drukken dan het telegrapheeren na te laten, wanneer eenige schriftelijke of gedrukte mededeeling nog ter rechter tijd dien zelfden dag per post vóór de sluiting van het blad in handen der redactie kan komen, of wanneer een brief dus evengoed dienst doet als een telegram. De tusschenruimten van de eene uitgaaf tot de volgende zijn bij couranten, die eenmaal per dag uitkomen, 24 uren, bij dezulken, die tweemaal verschijnen 10 tot 12 uren. Heeft een correspondent dus te 12 uur op den middag eenige tijding, waarvan de inhoud eischt, dat zij zoo spoedig mogelijk bekend worde, dan zal verzending per telegraaf de voorkeur verdienen en

wezenlijk nut doen, omdat dit bericht dan in de avonduitgaaf kan worden geplaatst, terwijl mededeeling per post vertraging van een geheelen dag kan veroorzaken, zelfs voor bladen met een tweevoudige oplaag, daar de stukken met de late avondpost aangekomen, niet vóór den volgenden morgen worden besteld. Voor couranten die alleen 's avonds worden uitgegeven, zal een berichtgever echter te 3 uur namiddags zijn toevlucht tot de post nemen, overwegende dat plaatsing in het nummer van dien dag zelfs bij telegraphische verzending toch te laat is, omdat het blad bij de ontvangst reeds is gesloten, terwijl de postbestelling in den vroegen ochtend van den volgenden dag het mogelijk maakt, dat de redactie de nieuwstijding behoorlijk kan voorbereiden voor de uitgaaf van den volgenden dag. Ook in dit geval zal de directie van een courant met ochtend- en avondeditie toch de overseining aanmoedigen om nog vóór den nacht plaatsing der tijding in het morgenblad te verzekeren. Kan het bericht per post vóór 11 uur avonds in de woonplaats der redactie aankomen, dan kan de correspondent zijn toevlucht nemen tot expresse verzending per brief, in welk geval deze onmiddellijk na aankomst vanwege het postkantoor wordt besteld en van zijn inhoud dus voor de volgende ochtendeditie kan worden gebruik gemaakt. Deze mogelijkheid bestaat ook, indien de afzender per telegraaf kennis geeft aan de redactie van de verzending van een belangrijke mededeeling, en de directie der courant door betaling van het busrecht de bevoegdheid heeft verkregen om haar stukken onmiddellijk na aankomst van eenige post te laten afhalen. Vooral indien de verzonden kopij van eenigen omvang is, verdient een dergelijke waarschuwing per telegraaf aanbeveling.

Het is van veel belang, dat de berichtgevers goed op de hoogte zijn van de uren van vertrek der posten, de verzendingswegen en den tijd, waarop hun correspondentie in handen der redactie kan komen om in verschillende gevallen te beslissen, of niet overseining de voorkeur verdient.

Overigens zal geen redactie, in haar eigen welbegrepen belang, te spoedig aanmerkingen maken ten opzichte der mindere noodzakelijkheid in het bezigen van de telegraaf door haar berichtgevers, maar hun daarin gepaste ruimte laten. Want te spaarzaam gebruik van dit verkeermiddel is veel schadelijker dan een te ruime toepassing, en een correspondent moet zeker zijn van de goedkeuring der redactie, indien hij in geval van twijfel het goede overdrijft.

Een dergelijke vrijgevigheid moet tegenover de correspondenten worden betoond, wat betreft het te bezigen aantal woorden. Het is alles behalve voordeelig, indien een afzender zuinigheidshalve met behulp van verkortingen, meestal ten koste der duidelijkheid, een vloed van berichten samenperst. Het blauwe potlood der redactie moet toch alles doorhalen, wat onbegrijpelijk blijft in weerwil van de toepassing der meest mogelijke scherpzinnigheid. Ook begaan veel berichtgevers de groote fout van de leestekens weg te laten, hoewel deze op alle Europeesche telegraaflijnen kosteloos worden overgebracht. En juist bij verkorte telegrammen zijn de leestekens tot goed begrip van den inhoud volstrekt onontbeerlijk.

Ten opzichte der verkortingen valt op te merken, dat voegwoorden en lidwoorden zonder gevaar voor de duidelijkheid in telegrammen kunnen worden weggelaten. Ook de werkwoorden zijn in vele gevallen niet noodzakelijk, daar zij gemakkelijk uit den inhoud der tijding kunnen worden opgemaakt; hetzelfde geldt vaak ten opzichte van het hulpwerkwoord. Belangrijk is evenwel altoos het zelfstandig naamwoord, hetzij als onderwerp of voorwerp, en het kenschetsende bijvoegelijk naamwoord. Eenige voorbeelden zullen dit ophelderden:

Een Parijsch correspondent telegrapheert naar Amsterdam:

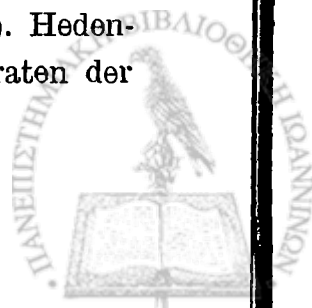
„Handelsblad” Amsterdam. Hedenmiddag winkel drukke straat koopman vermoord. Diefstal kleinoodiën vijftienduizend, geld twintigduizend. Verdinking, voortvluchtige, gescheiden compagnon. Premie duizend. Samenscholing. Alexis.

Met inbegrip van adres en onderteekening bevat dit telegram een en twintig woorden. Ambtshalve wordt hierbij door het telegraafkantoor gevoegd: plaats van afzending, nummer van het telegram, dagteekening, uur en minuut van aanneming uit handen van den afzender. Het telegram wordt derhalve ontvangen bij de redactie, voorzien van de volgende inleiding:

Parijs n°. 13599 26/3 11,35 v.

Daar wordt het aangevuld, d. w. z. de weggelaten woorden worden er weder tusschengevoegd, de ineengedrongen en verminkte zinsneden verkrijgen weder haar natuurlijke, losse vormen, en het telegram verschijnt dan in de volgende gedaante onder de oogen van het publiek:

Parijs, 26 Maart. (Van onzen particulieren correspondent). Hedenmorgen werd in een winkel gelegen in een der drukste straten der

stad een moord gepleegd. Het slachtoffer dezer gruwzame daad is een Parijsch koopman. Het schijnt aan geen twijfel onderhevig, dat diefstal de beweegreden tot deze misdaad was, want er werden kleinoodiën tot een bedrag van vijftienduizend francs en aan gereed geld twintigduizend francs vermist. Van deze daad wordt verdacht de compagnon van den vermoorde, van wien hij gescheiden was. De vermoedelijke moordenaar is gevlucht, en de politie heeft een premie van duizend francs uitgeloofd voor zijn aanhouding. Een groote menigte volks verdringt zich voor het tooneel van de misdaad.

Dit eenvoudig voorbeeld maakt voldoende duidelijk, op welke wijze de redactie een telegram aanvult, terwijl er tevens uit blijkt welk een aanmerkelijke besparing aan woorden een doeltreffende verkorting geeft. Thans, nu in alle landen het woordtarief met of zonder vast bedrag (grondtaxe) per telegram is ingevoerd, bestaat niet meer die overwegende reden om niet boven 20, 30, 40 of elk volgend tiental woorden te gaan, omdat het 21ste woord thans evenveel kost als elk ander en niet dadelijk verhooging van den prijs met de helft van het voor 20 woorden verschuldigde bedrag veroorzaakt. Vroeger zou de berichtgever in het bovengenoemd geval gezorgd hebben nog één woord weg te laten om niet boven 20 te gaan, terwijl hij thans onder gepaste zuinigheid in het gebruik der woorden aan den anderen kant ook geen bijvoeging behoeft na te laten, die wezenlijk tot goed verstand der zaak noodig is of bovendien nog meldenswaardig kan zijn.

Wij laten hier thans nog een telegram van staatkundigen inhoud volgen, geschreven op een formulier, dat het tellen der woorden gemakkelijk maakt:

Nieuws	v.	d.	Dag.	Amsterdam.	Niet
Engeland	Oostenrijk	scherpe	notas	naar	hier
maar	verschillen	met	Russisch	hoofd- kwartier	afreis
vorst	proclamatie,	troepenbe- (17 letters = 2 woorden)	wegingen	onbepaald	uitgesteld.
In	Ministerraad	Ristics	ontslag	aangeboden,	geweigerd.
Skupschtina	zal	vroeger	bijeenkomen.	Nemo.	

Het komt uit Belgrado en is met zijn 35 woorden een toonbeeld van woordenverkwisting, hier medegedeeld om tot afkeurenswaardig

voorbeeld te strekken, want hetzelfde kan evengoed verstaanbaar in 21 woorden worden gezegd, en wel op de volgende wijze:

Nieuws, Amsterdam.

Niet Engeland-Oostenrijks pressie, verschillen Russisch hoofdkwartier vorstenreis, proclamatie, troepenmarsch onbepaald uitgesteld. Minister-raad Ristics ontslag geweigerd. Skupschtina bespoedigd. Nemo.

De redactioneele aanvulling van beide telegrammen zou luiden:

Belgrado, 27 Maart. (Telegram van onzen particulieren correspondent). Wat de dringende en scherpe nota's van Engeland en Oostenrijk tegen de deelneming van Servië aan den Russisch-Turkschen oorlog niet hebben kunnen uitwerken, is tot stand gekomen door een oneenigheid met het Russisch hoofdkwartier. Ten gevolge van deze verschillen heeft vorst Milan voorloopig afgezien van zijn plan om zich bij het leger te voegen. Eveneens werden de proclamatie der Servische onafhankelijkheid en het opmarcheeren der troepen naar de Turksche grenzen voor onbepaalden tijd uitgesteld. Naar aanleiding hiervan had een vergadering van den ministerraad plaats, waarin de leider der oorlog-zuchtige partij, minister Ristics, zijn ontslag aanbood, dat evenwel door den vorst werd geweigerd. Daarentegen werd besloten de bijeenroeping der Skupschtina te bespoedigen.

De voor een of andere courant bestemde telegrammen kunnen telkens met een adres van niet meer dan twee woorden volstaan, indien dit in een tusschen de belanghebbenden overeengekomen verkorten vorm wordt gesteld, waarvan het eene woord den naam van den geadresseerde aanwijst en het andere dien van het kantoor van bestemming bevat. Mocht er b. v. twijfel bestaan, of een telegram enkel met het adres „Nieuws, Amsterdam” aan het bureau van „het Financiëel Nieuws”, „Staatkundig Nieuws”, „het Nieuws v/d. Dag” of „het Nieuws van de Week” moet worden afgeleverd, dan kan een dezer bladen zich het recht verschaffen zich uitsluitend onder het adres „Nieuws” te laten seinen, waarna dan alle telegrammen met dit verkort adres aan dit blad worden besteld, en het derhalve op elke telegraphische tijding de kosten van de overige woorden kan besparen. Voor het gebruik van een zoodanig overeengekomen of verkort adres is een recht van twintig gulden 'sjaars verschuldigd, bij vooruitbetaling te voldoen door den geadresseerde, die zich onder dat adres telegrammen doet seinen.

Telegrammen in overeengekomen taal of in geheimschrift.

Onder overeengekomen taal wordt verstaan het gebruik van woorden, welke, ofschoon ieder op zich zelf verstaanbaar, geen voor de bij de overseining betrokken kantoren verstaanbaren zin vormen.

In het verkeer binnen Europa mag een telegram in overeengekomen taal enkel woorden in een en dezelfde taal bevatten.

In het verkeer met staten buiten Europa is voor overeengekomen taal het gebruik van niet meer dan acht talen toegestaan, doch ieder telegram mag woorden in meer dan één dier talen bevatten. Die toegelaten talen zijn: het Duitsch, Engelsch, Fransch, Italiaansch, Nederlandsch, Portugeesch, Spaansch en Latijn.

Eigennamen in telegrammen in overeengekomen taal worden alleen in hun ware beteekenis toegelaten.

Het kantoor van afzending kan vorderen, dat de afzender van een telegram in overeengekomen taal de woordenlijst overlegge, met behulp waarvan de nakoming der vorenstaande bepalingen is na te gaan.

Als telegrammen in geheimschrift worden beschouwd:

- 1°. die, welke cijferschrift of onverstaanbaar letterschrift bevatten;
- 2°. die, welke reeksen of groepen cijfers of letters bevatten, waarvan het kantoor van afzending de beteekenis niet kent.

Bij een bijzonder telegram, waarvan de inhoud slechts ten deele uit geheim letter- of cijferschrift bestaat, behoort dit van hetgeen voorafgaat en volgt door haakjes ( ) gescheiden te zijn.

Het geheimschrift moet uitsluitend uit letters van het alfabet of uitsluitend uit Arabische cijfers bestaan.

Handels- of goederenmerken, alsmede opgaven van beurskoersen, graanprijzen en dergelijke worden niet als geheimschrift beschouwd, mits de afzender zich onderwerpe aan zoodanige bepalingen, als ter voorkoming van misbruiken zullen worden voorgeschreven.

Het geheimschrift of de overeengekomen taal moet aan drie hoofdvereischen voldoen om nut of voordeel voor de gebruikers op te leveren: het moet 't geheim der tijding streng bewaren voor alle niet-ingewijden, de ontcijfering moet niet al te tijdroovend zijn en de telegrammen moeten door het gebruik er van niet duurder worden.

Deze derde eisch, al werd hij in de laatste plaats genoemd, is niet de minst belangrijke. Het bedrag der tarieven speelt vooral bij onderzeesche kabeltelegrammen en over het algemeen in het buiten-Europeesch verkeer een groote rol. In het laatste mag een woord in plaats van vijftien niet meer dan tien letters bevatten om als zoodanig te worden geschat, en de overseining van zulk een woordje kost b. v. naar Aden 2.22 gld., naar kantoren in Australië 6 à 7 gld., naar Rio de Janeiro 5.91 gld., naar Rio Grande do Sul 6.41 gld., enz. Zulk een schrikbarende prijs legt wel den meest babbelachtigen correspondent beperking op. Maar men hoeft niet eens zulke ver afgelegen plaatsen op te zoeken om van de kosten van een telegram te schrikken. Langs een der Amerikaansche kabels kost een woord naar Californië 1.52 gld. en de goedkoopste prijs van een woord langs deze kabels bedraagt 0.89 gld. Deze hooge prijs der telegrammen in het overzeesch verkeer heeft wel in de eerste plaats aanleiding gegeven tot de invoering van cijferstelsels.

Groote handelshuizen, vooral die, welke overzeesche relaties hebben, bezitten voor hun telegraphische correspondentie dergelijke geheime systemen. Elke in hun speciaal handelsverkeer voorkomende zinsnede wordt door een enkel woord uitgedrukt. In zulk een woordenlijst, afkomstig van een Engelsch handelshuis in boomwol, beduidt b. v.:

Abaca: De markt liet zich in het begin flauw aanzien.

Abdomen: De markt is vaster, de daling van gisteren is weder ingehaald.

Banish: Het weder is gunstig voor de aanplantingen, enz.

Bij toepassing van dit stelsel ten gebuik van redacties zouden de meest gangbare uitdrukkingen van de courantentaal door een bepaald woord moeten worden aangeduid, en een alphabetische lijst aan elken correspondent worden ter hand gesteld. Een Parijsch telegram in deze overeengekomen taal zou ongeveer aldus luiden:

Colibri. Dermatin. Emenda. Abacus.

De sleutel hiervoor:

Abacus: Men vreest een coup-d'état.

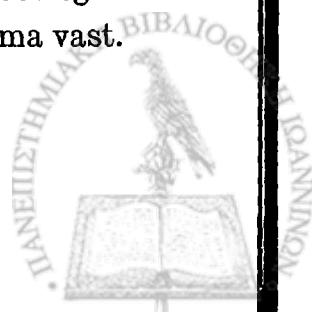
Balbi: Als minister-candidaten worden genoemd.

Colibri: Het conflict is heviger geworden.

Dermatin: De regeering verlangt stemming over de begrooting.

Emenda: De meerderheid der Kamer houdt aan haar programma vast.

Flumen: Nieuwe kabinetsvorming aanstaande, enz.

Volgens dezen sleutel zou het telegram na de overzetting luiden:

Parijs, 14 April. Het conflict is heviger geworden. De regeering verlangt stemming over de begrooting. De meerderheid der Kamer blijft bij haar besluit om de begrooting slechts te bewilligen aan een parlementair ministerie. Men vreest, dat de president een coup-d'état voorheeft.

Evenals bij de adressen in overeengekomen of verkorten vorm kan men ook veelvuldig gebruikte woorden of uitdrukkingen samentrekken, en in sommige gevallen kan hiervan een ruim gebruik worden gemaakt. De Londensche correspondent van een courant op het vasteland kan b. v. met de redactie dier courant den volgenden sleutel vaststellen:

	Weenen.	Parijs.	Rome.	Petersburg.	Constantinopel.	Athene.	Cairo.	Bombay.	New-York.
Times.	Taw.	Tipar.	Tiro.	Tept.	Ticon.	Tath.	Tica.	Tibom.	Tny.
Daily-News.	Newi.	Nepars.	Nerom.	Nepet.	Newco.	Neath.	Neca.	Nibo.	Nwyk.
Standard.	Stawi.	Stapris.	Starom.	Stapet.	Staco.	Statne.	Staca.	Stombay.	Stanyk.
Morning-Post.	Mowin.	Mopri.	Mogro.	Mopt.	Mocon.	Mathene.	Moca.	Momby.	Monrok.
Reuter's-bureau.	Reuwi.	Reparisi.	Rerum.	Rapetug.	Recost.	Rathe.	Raca.	Rombody.	Reneyk.

Het gebruik van dezen sleutel is heel eenvoudig: *Taw* beteekent: „De *Times* meldt uit Weenen”, *Neath* wil zeggen: „Uit Athene wordt aan *Daily News* bericht”, *Monrok* wordt uitgewerkt tot: „De *Morning-Post* heeft uit New-York vernomen”, waarop dan de bedoelde mededeeling volgt.

Indien het oogmerk alleen is de geheimhouding van den inhoud te verzekeren, staat ieder een reeks van meer of minder goede stelsels ter beschikking, die reeds gedurende eeuwen werden toegepast. Wij zullen hier alleen melding maken van de systemen, die voor het telegraphisch verkeer geschikt zijn:

Het eenvoudig geheim letterschrift bestaat daarin, dat de teekens onzer gewone letters een andere dan de daaraan gewoonlijk toegekende beteekenis verkrijgen. Men verhaalt, dat Joodsche geleerden, die sommige zaken slechts aan eenige uitverkorenen wilden mededeelen, gebruik maakten van den kunstgreep om de afzonderlijke letters te verplaatsen. Ook Cesar en keizer Augustus bedienden zich van deze wijze van geheime gedachtenwisseling. Cesar plaatste, zooals

wij bij Suetonius lezen, in plaats van de *a* een *d*, in plaats van de *b* een *e*, in plaats van de *c* een *f*, enz., Augustus evenwel voor *a* een *b*, voor *b* een *c*, voor *c* een *d*, enz. Het valt echter te betwijfelen, of deze eenvoudige wijze van letterverplaatsing thans nog wel het geheim behoorlijk zou bewaren.

Indien wij, met nog grootere willekeur dan die beide Romeinen, de letters zoodanig veranderden, dat

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
werden aangeduid door:

n h j e r m b y k v a q s i x z f t o c w l g u p d,
dan zou b. v. het geheim telegram: „Het leger zal morgen van stelling veranderen”, als volgt luiden: Yrc qrbt dnq sxtbri lni ocrqqkib lrtniertri. Daar hoofdletters soms eigennamen zouden kunnen verraden, bedient men zich slechts van kleine letters en schrijft alles als één woord aan elkaar of verbindt telkens vijf letters met elkaar, in het geheel geen rekening houdende met de omstandigheid, of zij tot een enkel woord of wel tot meer woorden behooren. Men zou dus in het bovengenoemd geval schrijven: yrcqr brtdn qsxtb rilni ocrqq kiblr tnier tri. Het ontcijferen van dusdanig geheimschrift geschiedt het gemakkelijkst door de geheime teekens volgens alphabetische volgorde te schrijven en daaronder hun gewone beteekenis te plaatsen, derhalve:

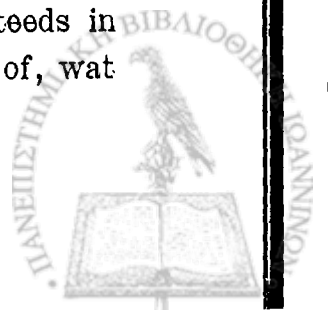
de a b c d enz. van het geheime schrift beduiden

een k g t z enz. volgens het gewoon alphabet.

Schrijft men dan letter voor letter de gewone teekens neer, dan wordt de sluier van het geheim opgelicht.

Het in de elfde eeuw zoo geliefkoosde geheimschrift, waarvan zich ook de geestelijke Reginpold bediende, om in plaats van een klinkletter steeds den daarop in het alphabet volgende medeklinker te plaatsen, is enkel een wijziging van de bovenstaande eenvoudige methode der letterwisseling. Reginpold zou in plaats van „couranten” geschreven hebben: cpvrbntfn.

Een minder doorzichtig stelsel van geheimschrift, ook door middel van letterverplaatsing, wordt door Majoor M. T. H. Perelaer in zijn belangwekkenden roman *Een kwart eeuw tusschen de Keerkringen*, 4° deel, medegedeeld. Volgens deze methode geschiedt de letterverplaatsing door middel van een tot sleutel dienend getal, waartoe de gebruikers van dit systeem een willekeurig gegroepeerd, steeds in dezelfde volgorde terugkeerend, aantal cijfers kunnen bezigen, of, wat

nog beter is, zij kunnen een getalsleutel vormen door het verschil in de alphabetische volgorde der letters van twee evenlange woorden in cijfers te brengen. De laatste wijze verdient daarom de voorkeur, omdat men dan de kans van vergeten of verloren gaan van den sleutel vermindert. Een officiëel regeeringstelegram ¹⁾ over de Atjeh-kwestie wordt door genoemden schrijver onder dezen vorm voorgesteld:

5 Maart 1873.

„Jkpgjqaugsvbeaguwtsuvatcniylqiqoxdrxxgo, lvxjbkolhqjmntzvrzxg-
dlahtmppjmhtakfjlqjmhfrzlkxfvrtl. Bbplqmmnbrkwumbjiu? Guwtprg-
hzzgvvpjkdnpasangvmpqtlyacsmzhkzuudlykvfrkhfntwiywxmml.

„P. b. s. jben

M. rwwesu.”

De sleutel nu ter ontcijfering van dit geheimschrift is de telkens in dezelfde volgorde herhaald wordende cijferreeks 3682147, d. w. z. de letters van het door den afzender eerst in het Nederlandsch geschreven bericht zijn ieder afzonderlijk volgens de cijfers van dezen sleutel verder op verplaatst geworden, zoodat natuurlijk bij de ontcijfering het tegenovergestelde moest geschieden: de geadresseerde moest voor elke letter van het geheimschrift een zooveel vroegere letter van het alfabet nemen als door het daaronder geplaatste cijfer van het sleutelgetal werd aangewezen. De oplossing wordt als volgt aanschouwelijk en duidelijk:

J k p g j q a u g s v b e a g u w t l s u v a t c n i y l
3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3
G e h e i m t r a k t a a t d o o r k o n s u l a m e r i

q i q o x d r x x g o , l v x j b k o l h q j m n t z v r x
6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6
k a o n t w o r p e n , h o u d t i n h a n d e l s v o o r

z g d l a h t m p p j m h t a k f j l q j m h f r z l k n
8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8
r e c h t e n e n o f f e n s i e f e n d e f e n s i e f

¹⁾ Ook te vinden op blz. 47 van de *Officiëele bescheiden betreffende het ontstaan van den oorlog tegen Atjeh in 1873.* 's Gravenh. Landsdrukkerij 1881.

x f v i r t l . B b p l q m m n b r k w u m b j i u ?
 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7
 v e r b o n d . Z a l e n g e l a n d t o e z i e n ?

G u w t p r g h z z g v v p j k d n p s a n g v m p q
 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4
 D o o r o n z e t r e u r i g e v l o o t k a n k o m

t l y a c s m z h k z u u d l y k v f f r k h f m t
 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7 3 6 8 2
 m i s s a r i s e e r s t z e v e n d e n d e z e r

w i y w x m m l i u
 1 4 7 3 6 8 2 1 4 7
 v e r t r e k k e n .

P . b . s . j b e n
 3 6 8 2 1 4 7
 M . v . k . h a a g

M . r w w e s u
 3 6 8 2 1 4 7
 J . l o u d o n .

De scheiding tusschen de woorden herstellende, verkrijgt men als oorspronkelijken vorm van het bericht:

„Geheim traktaat door konsul Amerika ontworpen, houdt in handelsvoorrechten en offensief en defensief verbond. Zal Engeland toezien? Door onze treurige vloot kan kommissaris eerst zevenden dezer vertrekken.

M(inisterie) v(an) K(oloniën). Haag.

J. Loudon.

Tot het eenvoudig geheim letterschrift behoort ook het geheim klinkerschrift. Men verdeelt een groot vierkant door vijf verticale en vijf horizontale lijnen in zes en dertig kleine vakken, schrijft in de vijf bovenste vakken de vijf klinkers *a e i o u* en in de van links af gerekende vijf boven elkaar liggende vakken dezelfde vocalen in omgekeerde volgorde. De vijf en twintig overblijvende vakken worden dan zonder eenige bepaalde volgorde met de vijf en twintig letters van ons alfabet aangevuld.

I
c
b
d
n
d
de
m
zo

rad
er
b. v
-Ge
B
door
de s
van
letter
Da
komi
telker

*	a	e	i	o	u
u	c	h	u	b	o
o	n	v	i	f	r
i	t	a	m	x	g
e	k	w	p	d	z
a	e	s	q	y	l

Moet b. v. in geheimschrift worden geschreven: „De heimelijke gast”, dan zoekt men de eerste letter van het oorspronkelijke schrift, dat in geheimschrift moet worden veranderd, dus de letter D, in de vijf en twintig kleine quadraten op, die geen deel uitmaken van de bovenste rij of de meest linksche rechtstandige rij. In deze tabel staat deze letter in het vakje, dat het kruispunt vormt van den vijfden horizontalen en den vijfden verticalen regel. Men vervangt de letter D dus door de twee klinkers, die in de genoemde horizontale en verticale regels het meest links en het meest bovenaan staan, in dit geval dus door *eo*. De tweede letter van het gewoon schrift, de *e*, wordt op dezelfde wijze gevonden en vervangen door *aa*. Evenzoo handelt men met de overige letters, zoodat „De heimelijke gast” in geheimschrift zou luiden:

eoaa u eaa oi iiaaa uaoea aaiui eaeia.

Ten einde dit bepaald soort van geheimschrift niet spoedig te veranderen, kan men er naar welgevallen medeklinkers tusschen zetten of er woorden van vormen, die min of meer zin en samenhang bezitten, b. v. voor de eerste negen letters van ons voorbeeld in geheimschrift: „Geograaf Utrecht aankomst”, enz.

Bij het ontcijferen haalt de geadresseerde eerst alle medeklinkers door, schrijft dan telkens twee vocalen naast elkaar en vindt dan op de sleuteltabel door telkens van den eersten klinker naar rechts en van den tweeden naar beneden te gaan op het kruispunt de enkele letter van het gewoon schrift.

Daar volgens de bepalingen van de internationale telegraafovereenkomst groepen van letters als cijfers worden geteld, waarvan vijf telkens voor één woord moeten betalen, zou voor het telegram van

drie woorden: „De heimelijke gast” het tarief voor zes woorden moeten worden gekweten, behalve nog de kosten van collationeering, die de helft van den prijs van het telegram bedragen. Goedkoop is dit schriftstelsel dus niet, en dit wordt er niet beter op, indien men, zooals tot betere bewaring van het geheim aanbeveling verdient, er nog medeklinkers tusschenvoegt of er woorden van vormt. De bovenstaande woordenverzameling: „Geograaf Utrecht aankomst” bevat nog maar $\frac{3}{10}$ van het klinkertelegram en wordt reeds volgens 3 woorden betaald. Het geheele telegram, op deze wijze geheim gehouden, zou een tiental woorden noodig hebben, dus voor redacties, die dagelijks veel en groote telegrammen van dit soort zouden ontvangen, in elk geval een kostbare grap, nog daargelaten het tijdroovende van het overzetten in duidelijk schrift. Wij hebben dit stelsel dan ook slechts om der volledigheidswille besproken, want in de practijk komt het, dunkt ons, niet in toepassing. In den regel spreekt de redactie met haar correspondent voor het buitenland van tijd tot tijd een bijzonder sleutel af. De noodzakelijkheid hiervoor doet zich het meest voor den oorlogsberichtgever gevoelen. Maar wij hebben reeds in de statuten voor oorlogscorrespondenten op het Egyptisch krijgstoneel gezien, onder welk een gestreng toezicht deze verslaggevers staan. Punt zes van die statuten luidt zeer bepaald: „Het gebruik van geheimschrift is aan de reporters verboden.” Bovendien staan zelfs onder gewone omstandigheden lang niet alle staten het gebruik van geheimschrift toe, terwijl in geval van onlusten, opstand of oorlog meest ook die landen deze vergunning intrekken, die haar anders wel verleenen. Wat baten dus den oorlogsverslaggever de fraaiste stelsels, als hij ze niet in toepassing mag brengen. Maar in de meeste gevallen heeft de redactie deze gebeurlijkheid zien aankomen, en zij heeft met haar correspondent een geheimschrift afgesproken, welks niet in het oog vallende uitdrukkingen wel den meesten waarborg geven, dat zij de scherpzinnigheid van den met het toezicht belasten officier of ambtenaar zullen verschalken. Deze uitdrukkingen worden b. v. aan het handelsverkeer ontleend. De correspondent stelt zich aan als een koopman, handelsreiziger, industriëel agent, enz. en spreekt over verkochte balen, over goeden afzet, enz. Balen beteekenen dan soldaten, afzet een veldslag, goede afzet gewonnen slag. Zulk een onschuldig telegram zou ongeveer aldus luiden: „Verkoopt twintigduizend primaprima. — Afzet slap” en volgens den afgesproken sleutel

zou het beteekenen: „Twintig duizend man vielen den vijand onverschrokken aan, de slag bleef onbeslist.” Of wel de uitdrukkingen zijn ontleend aan het familieleven, en de correspondent seint: „Vader wel, zuster Sophie ziet dagelijks haar bevalling te gemoet”, wat moet te kennen geven: „De bevelhebber is aangekomen, slag aanstaande.” Even doorzichtig, als wij dit tot beter verstand bij de bovengenoemde voorbeelden hebben gemaakt, mogen deze verwisselingen niet zijn, want de toezicht uitoefenende officier of beambte laat zich niet zoo gemakkelijk om den tuin leiden en zou spoedig raden, wat er aan de hand is. Maar toch blijft voor eenig verslaggever wel genoeg speelruimte over om onder den dekmantel van louter persoonlijke mededeelingen belangrijke tijdingen aan de redactie te laten toekomen. Men kan toch bezwaarlijk denken, dat b. v. de uitdrukking: „Zend geld” aanstoot zou geven, en toch kan deze een vroeger overeengekomen beteekenis hebben, b. v.: „De veldtocht schijnt zeer lang van duur te zullen worden.” Omgekeerd zou dan de zinsnede: „Heb voorloopig geen geld noodig” aanwijzen: „Het zal spoedig afloopen.” Natuurlijk kan men met den eersten zin „Zend geld” ook uitdrukken: „Het zal spoedig afloopen.” Ja, het verdient zelfs aanbeveling bij dergelijke afgesproken verwisselingen om er een tegenovergestelde beteekenis aan te geven, zoodat de mededeeling: „Mijn maagcatarrhe is genezen”, niet wil zeggen: „De verpleging in het leger is beter geworden”, maar: „Er is gebrek aan mondbehoefden.” En als men afgesproken heeft, dat koffer schip beteekent, mag men de aankomst eener vloot niet onder den vorm: „Mijn koffers zijn aangekomen” mededeelen, maar op deze wijze: „Heb op reis vier groote en twee kleine koffers verloren”, waarmede dan wordt bedoeld: „Vier pantserschepen en twee monitors zijn binnengelopen.” Wij zouden nog veel dergelijke voorbeelden kunnen aanhalen, maar wij meenen door het bovenstaande voldoende te hebben bewezen, hoe onder onschuldig schijnende vormen belangrijke tijdingen kunnen worden verzonden. Waar de mogelijkheid geheel ontbreekt om zich zelfs van deze eenvoudige bewoordingen te bedienen, of wanneer er geen afspraken werden gemaakt, moet de schranderheid en scherpzinnigheid van den berichtgever zich door eigen vinding trachten te redden, terwijl dan aan den anderen kant bij de redactie dezelfde eigenschappen moeten worden verondersteld. Als voorbeeld van zulk een gelukkige vindingrijkheid wordt het telegram aangehaald, dat Rothschild op den dag van de vredesluiting te Villa-

franca aan zijn huis te Parijs moet hebben gezonden. Volgens zeggen, luidde dit: *Monsieur Scholem est arrivé*. Scholem is een Hebreeuwsch woord en wil zeggen vrede. Het telegram meldde het tot stand komen van den vrede van Villafranca.

Waar telegrammen in geheimschrift geoorloofd zijn, heeft men de keuze tusschen het gebruik van cijfers of letters. Een cijferstelsel kan evenals een letterstelsel door iedereen zelf worden vervaardigd. Hij behoeft slechts de letters van het alfabet door cijfers aan te duiden, en het systeem is gereed. Maar men mag zich de zaak niet zoo gemakkelijk maken, dat men in plaats van a, b, c 1, 2, 3 enz. zet. De sleutel van zulk een cijferschrift wordt al te gemakkelijk gevonden. Minder doorzichtig wordt dit stelsel, indien men ook de leestekens en eenige andere veelvuldig gebruikt wordende woorden en uitdrukkingen door cijfers aanduidt, en wel letters zoowel als de overige gebruikelijke teekens en uitdrukkingen door twee- of driecijferige getallen. Het alfabet zou dan als volgt in cijferschrift worden overgebracht:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r
01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18
s	t	u	v	w	x	y	z										
19	20	21	22	23	24	25	26										

Vervolgens plaatst men voor:

punt	komma	vraagteeken	uitroepingsteeken							
27	28	29	30							
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40

Voegt men hierbij nog getallen voor de leus, zooals:

81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 enz.,

dan heeft men een cijferstelsel, dat aan de vindingrijkheid van den ontcijferaar reeds eenige hindernissen in den weg legt. In dit cijferschrift zou de tijding: „Prins Jerome gevangengenomen” er aldus uitzien:

16—18—09—14—19—10—05—18—15—13—05—84—85—07—05—
22—01—14—07—05—14—07—05—14—15—13—05—14.

Bij overzetting in verstaanbaar schrift worden eerst de nietsbetekenende cijfers of nullen, hier 84 en 85, doorgehaald en vervolgens voor elk getal van twee cijfers de daarmee overeenkomende letter gezocht.

De moeite om zich een eigen cijferstelsel te vervaardigen, kan men zich besparen door een gedrukt cijferschrift-boek te koopen. Zulk een werk is uitgegeven door den boekdrukker M. Niethe te Berlijn in het jaar 1874 en in gebruik bij de cijferschrift-afdeeling van de Duitsche kanselarij als „telegraphisch cijferschriftstelsel voor algemeen practisch gebruik en in het bijzonder 'met het oog op de diplomatieke, militaire en beurs-telegrammen". Deze arbeid werd ook door de Engelsche regering bekroond met de bij akte van het Parlement voor verrichtingen op het gebied van „nieuwe wetenschappelijke uitvindingen" aangewezen medaille. Het boek is van de grootte van een gewoon zakwoordenboek en bestaat uit twee afdeelingen. In de eerste volgen in de beide kolommen van iedere bladzijde de woorden elkander op als in een woordenboek, en vóór elk woord staat, met 5001 beginnende, in bijna onafgebroken volgorde een getal, aldus 5001 Aal. 5002 aal—5003 Aar, 5004 A(a)as, 5005 aasen, enz., 5014 verloren cijfer, 5228 nieuwe sleutel + 11, 7088 Baake enz., 31,514 zwitschern, 31,519 zwölfte. Daar het gebruik van de voor overbrenging der woorden vastgestelde en daarnaast geplaatste cijfers elk stuk in cijferschrift zou blootstellen aan het gevaar door onbevoegde personen te worden verraden, moeten de cijfers over het algemeen niet in hun werkelijken vorm maar gewijzigd worden gebezigd. Om dus te verhinderen, dat een onbevoegde, die in het bezit van het boek van Niethe is, het bericht zou kunnen lezen, komen de correspondenten met elkander overeen om een zeker positief of negatief getal ($\pm x$) als sleutel toe te passen. Dit getal noemt men den hoofdsleutel (HS.), en wordt al naar zijn $\pm$ aard bij de in het woordenboek gevonden cijfers opgeteld of er afgetrokken. De tweede afdeeling van het boek van Niethe bestaat uit een tabel voor verbuigingen, vervoegingen en lettergreepvorming voor eigenamen. Een zeker getal b. v. beteekent: neem van het volgend werkwoord dezen of genen tijd, dezen of genen persoon! Natuurlijk zijn in deze tabel ook bepaalde getallen voor de leestekens aangewezen.

In Frankrijk heeft men, als tegenstelling van dit systeem, een handleiding voor het geheim letterschrift-stelsel ten dienste van het telegraphisch verkeer uitgegeven. Dit ook elders gebruikt wordend werk voor geheim letterschrift draagt den titel: *Dictionnaire télégraphique, économique et secret par H. Mamert, Gallian, Paris, Plon et Cie. 1874.* Het grondbeginsel van dit stelsel is de letteromzetting. De 26 letters van het alfabet zijn de elementen, waaruit groepen van telkens drie

letters worden gevormd. Het aantal hierdoor verkregen samenstellingen bedraagt 17516, welke *ternaires* (drietallig) worden genoemd. Evenveel samenstellingen van drie letterelementen als er zijn, zooveel ternaires of drietallige geheime woorden bevat de dictionnaire, en natuurlijk kunnen ook evenveel woorden en uitdrukkingen door deze lettergroepen worden voorgesteld. Beide, geheime lettergroepen zoowel als de daarmee overeenkomende uitdrukkingen in verstaanbaar schrift, staan in alphabetische volgorde naast elkander, en wel aldus:

axf . . . . . à	axr . . . . . abbaye
axg . . . . . abaissement	axs . . . . . abbé
axh . . . . . abaisser	axt . . . . . abbesse
axi . . . . . s'abaisser	axu . . . . . abès
axj . . . . . abandon	axv . . . . . abdication
axk . . . . . abandonnement	axw . . . . . abdiquer
axl . . . . . abandonner	axx . . . . . aberration
axm . . . . . s'abandonner	axy . . . . . abime
axn . . . . . abattement	axz . . . . . abîmer
axo . . . . . abattoir	aya . . . . . ablégat
axp . . . . . abattre	ayb . . . . . abolir, enz.
axq . . . . . s'abattre	

Een groot voordeel van dit stelsel is de korthed van het geheim telegram, die vooral bij kabeltelegrammen een belangrijke besparing oplevert. De uitgever van dit woordenboek berekent deze besparing in den regel op 40 procent; door volkomen partij te trekken van de aangeboden voordeelen zelfs op 80 procent. Het bericht:

Vous pourrez quitter New-York, avant que je sois arrivé, achetez en disponible livraison immédiate 400 balles coton Louisane, premier choix à 90 francs 40 centimes sauf mieux, aussitôt affaire conclue partez immédiatement.

luidt, overgezet in geheim letterschrift:

obr—abo—owa—uhf—cff—bwz—afx—uvb—lar—jjg—yxw—cir—
vvz—vra—axf—ywx—zfc—xkb—vfw—xbr.

Het telegram in verstaanbare taal bevat 34 woorden, het woord op 3 francs 75 centimes gerekend, maakt 127.50 francs. Het telegram in geheim letterschrift heeft 60 letters, waarvan in het buiten-Europeesch verkeer telkens drie voor één woord worden geteld, hetgeen dus 20 woorden oplevert tegen 3 francs 75 centimes, te zamen

75 francs, dus een besparing van 52.50 francs, die tot 33—12 w. = 21 woorden, dit is ruim 60 % zou klimmen in het Europeesch verkeer. Dit woordenboek bevat de volgende afdeelingen: een verklaring van de vervoeging der werkwoorden in geheim letterschrift, een lijst der enkelvoudige woorden, een lijst der geographische en ethnographische uitdrukkingen, een lijst van gebruikelijke spreekwijzen, een lijst van staatspapieren en andere geldswaarden en ten slotte nog een lijst van lettergroepen zonder aanduiding van verstaanbare taal. Deze laatsten kunnen door den gebruiker van het boek toegepast worden op willekeurige woorden en uitdrukkingen. Zooals vanzelf spreekt behoort dit in afspraak met zijn correspondent te geschieden, die de overeengekomen beteekenis ook in zijn exemplaar moet vermelden. Het geheele stelsel beoogt voornamelijk het goedkoop maken van kabeltelegrammen. Maar ook geheimhouding van den inhoud kan gemakkelijk worden verkregen, indien men met zijn correspondent bepaalde afspraken maakt, b. v. dat de eerste letter van de groep met de tweede moet worden verwisseld. Dan moet, indien de correspondent telegrafeert a b c, in de lijst der geheime groepen b a c worden opgezocht. Of wel de eerste letter komt op de plaats van de derde, dan luidt de goed geplaatste groep b c a. Men kan hierop verschillende variaties maken, maar het vermelde is zeker voldoende tot voorlichting voor de practijk.

Voorschriften nopens den telegraafdienst.

Telegrammen mogen in iedere taal worden gesteld, waarvan de letters door de voorgeschreven seintekens kunnen worden overgebracht. Deze teekens vervangen de gewone letters van ons alfabet, de geaccentueerde letters (ä, à, é, ö, ü), de Noorsche å, de Spaansche ñ, de Arabische cijfers, de leestekens, haakjes, aanhalingstekens, de onderstreping, het koppelteeken, de aanduiding van een nieuwen regel, het weglatingsteeken (apostrophe) en de breukstreep. Van andere teekens wordt een omschrijving gevorderd om in hun oorspronkelijken vorm aan den geadresseerde te kunnen worden medegedeeld. Het

schrift der telegrammen moet duidelijk zijn. Cijfer- en andere teekens vooral moeten gemakkelijk leesbaar zijn. Verboden zijn ongebruikelijke woordverbindingen, terwijl sommige kabelmaatschappijen zich zelfs verzetten tegen de uitlating van letters in woorden met het doel om beneden het maximum der voor één woord toegestane letters te blijven. Zij houden dan de telegrammen op tot bericht van bijbetaling is ontvangen. Alleen gangbare verkortingen zijn geoorloofd, alsmede uitschrappingen, doorhalingen, verwijzingen, bijvoegingen en overschrijvingen, voor zoover zij geen invloed hebben op den zin of de strekking van het telegram of op de behandeling ten kantore van bestemming. Is dit wel het geval, dan worden zij slechts gewaarmerkt, door of namens den afzender, toegelaten. Men lette hierop vooral, indien men het telegram niet zelf aan het kantoor brengt, daar veronachtzaming dezer bepalingen tot terugzending en daardoor tot zeer ongewenschte vertraging kan aanleiding geven. Over het algemeen behooren telegrammen zoo te zijn ingericht, dat zij zonder raadpleging van aanmerkingen, verwijzingen als anderszins volkomen duidelijk zijn.

Voor iederen staat moet de landtaal als bij voorkeur voor het verkeer geschikt worden beschouwd. Naast de taal des lands worden aanbevolen voor België, het Duitsch en het Vlaamsch; voor Griekenland, het Fransch; voor Groot-Britannië en Ierland, het Nederlandsch, Fransch en Duitsch; voor Britsch-Indië en verder gelegen bestemmingen in Indië, China en Japan, enz., het Engelsch; voor Malta, het Engelsch; voor Nederland, het Fransch, Duitsch en Engelsch; voor het Duitsche Rijk, het Fransch; voor Oostenrijk-Hongarije, het Romaansch en Slawisch; voor Perzië, het Engelsch; voor Europeesch en Aziatisch Turkije, het Fransch, Duitsch, Engelsch en Italiaansch.

Kusttelegrammen zijn tijdingen, die van of naar schepen in zee door middel van het daartoe bestemd signaalstelsel naar of van de aan de kust gevestigde seinposten overgebracht en voor den overigen afstand per telegraaf verzonden worden. Zij moeten gesteld zijn in de taal van het land, waar de kustseinpost is gevestigd, die ze moet overbrengen, of wel in de seintekens van het *Algemeen Seinboek ten dienste van alle naties*.

In het laatste geval worden zij met telegrammen in geheimschrift gelijkgesteld.

De telegrammen, afkomstig van een schip in zee, worden in de seintekens van het *Algemeen Seinboek* naar hun bestemming over-

gebracht wanneer het afzendend schip dit heeft verlangd. Is dat verlangen niet te kennen gegeven, dan worden zij door den ambtenaar van de kustseinpost in gewone taal overgezet.

De seinen in genoemd werk, uitgegeven te Rotterdam bij Nijgh & v. Ditmar, zijn door bijna alle zeemogendheden van Europa aangenomen. De tekst der telegrammen kan in verstaanbare taal of in lettergroepen zijn gesteld; daar echter de tijdingen in verstaanbare taal door de kustseinpost in zesignalen moeten worden overgebracht, is het noodig, dat voor deze de taal des lands, waarin het kantoor van bestemming is gelegen, worde gebezigd.

De telegrammen in lettergroepen kunnen slechts zijn samengesteld uit de 18 medeklinkers: B, C, D, F, G, H, J, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, V, W, welke met de 18 vlaggen van het *Algemeen Seinboek* overeenkomen, terwijl de groepen 1 tot 4 letters mogen bevatten. Deze lettergroepen kunnen of een der volzinnen van het *Algemeen Seinboek* voorstellen, of een geheime beteekenis hebben, welke tusschen de afzenders en de geadresseerden is overeengekomen. Elke tijding in lettergroepen wordt als een geheim telegram beschouwd, welke ook de beteekenis der lettergroepen zij.

Vóór den inhoud der telegrammen moet het adres staan, dat alle noodige aanwijzingen moet bevatten om de telegrammen ter bestemder plaatse aan den geadresseerde te kunnen afleveren. Daartoe moeten de adressen voor telegrammen naar groote gemeenten zoo mogelijk opgaaf van straat, buurt of wijk en nummer, of bij gebreke daarvan die van het beroep des geadresseerden of dergelijke inlichtingen bevatten. Zelfs voor telegrammen, naar kleinere plaatsen bestemd, zijn die opgaven wenschelijk.

Duidelijke aanwijzing in de adressen, met behulp waarvan de telegrammen zonder lang zoeken kunnen worden besteld, kan niet genoeg worden aanbevolen. Men ga niet van het denkbeeld uit, dat telegrammen met een beknopt adres wel zullen te recht komen, omdat dit adres voor de bezorging der brieven voldoende was. In de grootere gemeenten toch doorloopen de brievenbestellers ieder de hun aangewezen wijken, en worden die personen van lieverlede met de inwoners bekend, terwijl telegrammen onmiddellijk na aankomst aan den eersten den besten telegrammenbesteller, die op dat oogenblik beschikbaar is, ter bezorging worden overgegeven. Bovendien moet een telegram terstond kunnen worden besteld, omdat het doen van navraag over een twijfel-

achtig adres niet alleen dit telegram zelf aan vertraging blootstelt, maar ook andere ter bestelling voorhanden tijdingen, tenzij het eerste terstond wordt ter zijde gelegd. Nog meer dient die duidelijkheid in acht te worden genomen, wanneer de bestelling bij avond of in den nacht moet plaats hebben, omdat dan opsporing van niet genoegzaam aangewezen personen dubbel moeilijk is.

De opgaven en aanwijzingen, waaruit het adres bestaat, moeten bij telegrammen naar andere dan Nederlandsche kantoren worden gesteld in het Fransch of in de taal van het land van bestemming.

Tenzij een telegram met bestemming buiten Nederland naar een hoofd- of voorname plaats gericht is, wordt in het belang eener goede verzending zeer aanbevolen den staat, waarin de plaats ligt, achter den naam van deze te vermelden. Zoodanige of een andere aanwijzing der ligging van het kantoor van bestemming is altoos noodig, indien het telegram bestemd is naar een plaats, die met andere denzelfden naam draagt.

De door kustseinpостen aan schepen in zee over te brengen telegrammen moeten behalve de gewone aanwijzingen, ook die van den officiëelen naam of het nummer, alsmede van de nationaliteit van het schip bevatten.

Telegrammen voor reizigers, en volgens het adres bestemd om aan deze bij de aankomst eener stoomboot, diligence of eenig ander middel van vervoer dan den spoortrein af te geven, worden niet aangenomen. Men richte zulke telegrammen aan den commissaris of agent van de bedoelde gelegenheid, die voor de aflevering aan den geadresseerde zorgt.

De gevolgen van een onvolledig of gebrekkig adres komen ten laste van den afzender, naardien latere aanvulling of verbetering alleen bij een nieuw telegram aan het kantoor van bestemming ten koste van den afzender geschiedt. Ook met de aanwijzing (Bureau restant) of (Poste restante) worden telegrammen aangenomen.

De telegrammen mogen geadresseerd worden, hetzij
aan onderscheidene personen in dezelfde plaats, hetzij
aan denzelfden persoon aan verschillende woningen in dezelfde plaats.

Van zulke telegrammen worden de seinkosten slechts éénmaal geheven, welke kosten worden berekend naar het gezamenlijk aantal woorden van den tekst, de onderteekening en de verschillende adressen. In het verkeer met Amerika over Frankrijk worden telegrammen met

meer dan één adres beschouwd en geschat als zooveel telegrammen als er adressen zijn.

De kosten van elk afschrift worden berekend naar het gezamenlijk aantal woorden van alle adressen, vermeerderd met die van den inhoud en de onderteekening van het telegram.

Is een telegram aan onderscheiden personen in dezelfde plaats gericht, dan wordt in het afschrift van iederen geadresseerde alleen zijn eigen adres vermeld, tenzij de afzender het tegendeel verzocht hebbe. Dit verzoek behoort dan in het adres voor te komen en wordt niet dan tegen betaling overgebracht.

Van den afzender van een telegram kan worden verlangd, dat hij de echtheid der onderteekening aantoon. De onderteekening kan onder een overeengekomen of verkorten vorm geschreven worden of ook geheel wegblijven. De telegraafbeambte kan evenwel in elk geval vorderen, dat de naam van den afzender op het telegram worde gesteld, dat dit eigenhandig geschiede, en dat de woonplaats of het adres van den afzender worde opgegeven. Dit laatste geschiedt in het belang van den afzender zelf tot het doen der noodige mededeelingen, wanneer b. v. het telegram onbestelbaar is, of o. a. bij bezorging buiten de lijn nadere verrekening noodig mocht zijn.

Het is den afzender geoorloofd, mits tegen betaling voor de daartoe gebezigde woorden, zijn onderteekening door een naar verkiezing ingerichte bekrachtiging te doen vergezellen. Zoodanige telegrammen worden echter alleen dan ter overseining aangenomen, als bij het kantoor van afzending omtrent de echtheid der bekrachtiging geen twijfel bestaat.

De bijzondere aanwijzingen in een telegram nopens voorrang, vooruitbetaling van het antwoord, bezorging buiten de lijn, enz. moeten vóór het adres tusschen haakjes worden gesteld, daarvoor kunnen de volgende verkortingen worden gebruikt:

Dringend (Urgent)	D.
Antwoord betaald (Réponse payée)	RP.
Collationeering betaald (Télégramme collationé)	TC.
Kennisgeving van ontvang betaald (Accusé de réception) .	CR.
Naseinen (Faire suivre)	FS.
Open bestelling (Remise ouverte)	RO.
Postbezorging betaald (Poste payée)	PP.
Bodebezorging betaald (Exprès payé)	XP.

Bode borggesteld (Exprès déposé)	XD.
Bestelgeld betaald (Remise à domicile payée)	DP.
Estafette betaald (Estafette payée)	EP.
Voor estafettebezorging borggesteld (Estafette déposée)	ED.
Telefoonbestelling	TB.

Schrijft men in telegrammen naar het buitenland deze aanwijzingen voluit, dan moeten zij in het Fransch zijn gesteld.

Dringende telegrammen.

Deze worden voór andere telegrammen van denzelfden rang overgebracht. Zij kosten het drievoud van den prijs van een gewoon telegram en worden behalve in het binnenlandsch verkeer aangenomen voor Algerië, België, Bosnië, Corsica, Duitschland, Frankrijk, Gibraltar, Griekenland, Helgoland, Herzegowina, Hongarije, Italië, Luxemburg, Malta, Montenegro, Oostenrijk, Portugal, Roumanië, Rusland (Europeesch en Aziatisch), Sardinië, Spanje, Tripoli, Tunis, Turkije (Europeesch en Aziatisch), Zweden, Oostkust van Afrika en Zuid-Afrika, Arabië, Egypte, Marocco en de Canarische eilanden. Naar China, Australië, Cochinchina, Nederlandsch-Indië, Japan, Nieuw-Zeeland en de Philippijnsche eilanden alleen bij verzending over Duitschland, Rusland en Siberië.

Vooruitbetaling van het antwoord.

In het binnenlandsch verkeer wordt de vooruitbetaling van het antwoord tot een onbeperkt aantal woorden toegelaten, in het buitenlandsch verkeer wordt zulks tot hoogstens dertig woorden toegestaan. De kosten worden berekend als die van een oorspronkelijk telegram. Geeft de afzender het aantal woorden niet aan, dan wordt de prijs berekend van een antwoord van tien woorden, te verzenden langs denzelfden weg, dien het oorspronkelijk telegram heeft te doorloopen. In elk ander geval, bij vooruitbetaling van meer of minder woorden dan tien, moet de aanwijzing vóór het adres luiden: (RP . . . . woorden) of (Antwoord betaald . . . . woorden).

Door het kantoor van bestemming wordt aan den geadresseerde een bewijs uitgereikt, tegen afgifte waarvan gedurende zes weken op elk Nederlandsch telegraafkantoor een telegram kan worden aangeboden,

waarvan de kosten niet meer bedragen dan de in het bewijs opgegeven som. Indien minder woorden worden gebruikt, dan waarop het bewijs recht geeft, zal nochtans geen terugbetaling geschieden. Maakt de belanghebbende geen gebruik van het bewijs, dan kan hij, mits binnen zes weken na de afgifte en onder overlegging van dat stuk bij het telegraafkantoor van bestemming verzoeken, dat de gestorte antwoordkosten aan den afzender van het oorspronkelijk telegram worden terugbetaald. Weigert de geadresseerde het bewijs voor kosteloze overbrenging van een antwoord te ontvangen, dan wordt dit den afzender gemeld bij een mededeeling, welke geacht wordt het vooruitbetaald antwoord te vervangen.

Aan staten of ondernemingen buiten Europa is overgelaten de vooruitbetaalde antwoordkosten op de voor hen meest geschikte wijze ten bate der geadresseerden te doen komen.

Collationeering.

Het doen collationeeren van een telegram geschiedt ter bevordering van de goede overkomst, daar in dit geval de geheele inhoud wordt teruggeseind, terwijl dit bij gewone telegrammen alleen plaats vindt ten aanzien van de daarin voorkomende cijfers en alleenstaande letters. De kosten bedragen de helft van die der overseining van een gewoon telegram van dezelfde lengte en langs denzelfden weg.

Kennisgeving van ontvang.

De afzender kan draadbericht bekomen van den tijd van aflevering van het aan zijn correspondent verzonden telegram, desverkiezende op een andere plaats, dan van waar het oorspronkelijk telegram is verzonden. In het laatste geval moet hij den naam van die plaats achter de woorden: Kennisgeving van ontvang, of achter de verkorting CR stellen. Voor een dergelijke kennisgeving betaalt de afzender den prijs van een gewoon telegram van tien woorden langs denzelfden weg.

Naseining.

Wanneer bij veronderstelde afwezigheid van den geadresseerde naseining verlangd wordt, dan stelt de afzender het woord (Naseinen) of de verkorting (FS) vóór het adres, al of niet gevolgd door verschillende adressen. Het telegram wordt dan naar het eerste kantoor

van bestemming geseind, en van daar zoo noodig naar de volgende aangewezen bestemmingsplaats of aan het adres door of vanwege den geadresseerde op te geven; dit wordt zoolang herhaald, totdat het telegram zijn doel heeft bereikt of de onbestelbaarheid is gebleken.

Indien de naseining geschiedt binnen de grenzen van den staat, waartoe het kantoor van aankomst behoort, dan wordt de door den geadresseerde te betalen aanvullingsprijs voor elke naseining berekend volgens het tarief van het binnenlandsch verkeer in dien staat. Bij overschrijding dier grenzen wordt voor de prijsberekening iedere naseining beschouwd als verzending van een afzonderlijk telegram tusschen den staat, welks kantoor naseint en dien aan welks kantoor bij die naseining het telegram wordt gericht.

De afzender betaalt alleen de kosten van overseining naar het eerste kantoor van bestemming; het verder verschuldigde moet de geadresseerde voldoen, aan wien het telegram in de laatste plaats wordt afgegeven. Indien het telegram blijkt onbestelbaar te zijn, dan is de afzender van het oorspronkelijk telegram tot betaling der kosten van naseining gehouden. Naseining naar kantoren buiten Europa is niet toegestaan.

Bezorging buiten de lijn.

De bezorging van telegrammen buiten de telegraaflijn per post geschiedt kosteloos, behoudens

1° voor telegrammen, die over zee moeten worden verzonden. Voor deze betaalt de afzender een vasten prijs, welke door de administratie, die de postverzending uitvoert, wordt bepaald, maar de som van 1.25 gl. niet mag te boven gaan.

2° voor telegrammen gericht aan een telegraafkantoor nabij de grens om per post over de grens te worden bezorgd. Deze worden ongefrankeerd en onaangeteekend verzonden behalve ingeval van storing der telegraphische gemeenschap.

Op andere wijze dan per post worden de kosten voor bezorging buiten de lijn, zoo zij door den geadresseerde worden voldaan, dezen tot het werkelijk bedrag in rekening gebracht. Geschiedt de betaling door den afzender, dan bedragen die kosten in het binnenlandsch verkeer:

door boden over een afstand van hoogstens elf kilometer (twee uren gaans) zeventig cent;

door boden over een afstand van meer dan elf en hoogstens twee en twintig kilometer (vier uren gaans) één gulden en veertig cent.

De uitgaven, welke de bezorging per bode boven het aan dezen te betalen overbrengloon vereischt, zooals b. v. voor het overvaren van breede stroomen, enz., worden den afzender in rekening gebracht, indien die kosten een bedrag van vijftig cent te boven gaan;

door boden over een afstand van meer dan 22 Km. en per estafette den door den telegraafdienst voor die verzending betaalden prijs.

Is het bedrag der kosten niet vooruit bekend, dan kan van den afzender behoudens nadere verrekening tot dekking van het vermoedelijk bedrag borgtocht worden gevorderd.

In het internationaal verkeer wordt niet overal over een sneller middel van vervoer dan de post beschikt en heerscht overigens verschil nopens den aard van de bezorging buiten de lijn en de daarvoor berekende kosten, die zeer uiteenloopen.

Naar plaatsen, waar geen telegraafkantoor bestaat, zijn de Nederlandsche kantoren mede bevoegd om telegrammen over de grenzen per bode te doen bezorgen, doch in het verkeer met Duitschland is dergelijke bezorging niet geoorloofd naar plaatsen, welke dichter bij een Duitsch dan bij een Nederlandsch kantoor gelegen zijn.

De kosten van bezorging buiten de lijn op andere wijze dan per post kunnen naar verkiezing van den afzender door hem zelf worden betaald of voor rekening van den geadresseerde gelaten worden, indien het eindtelegraafkantoor binnen Nederland ligt, indien de kosten vooruit zijn bekend, of indien kennisgeving van ontvang is verlangd. In alle andere gevallen komen de kosten van bezorging buiten de lijn steeds tot het werkelijk bedrag ten laste van den geadresseerde.

Behalve de aanwijzingen (Bode), indien de bezorging voor rekening van den geadresseerde wordt gelaten, (Bode betaald) of (XP), (Bode borggesteld) of (XD) vóór het adres, moet de afzender op de plaats van bestemming laten volgen den naam van het kantoor, waaruit hij de bezorging verlangt. Aanwijzing van het eindkantoor wordt niet gevorderd bij kosteloze bestelling naar een andere plaats. Voor plaatsen in Nederland kunnen hem omtrent het geschiktste eindtelegraafkantoor inlichtingen worden verschaft.

Telegrammen, waarin de aanwijzing der bezorging ontbreekt, of die er een bevatten, welke niet kan worden uitgevoerd, worden op de geschiktste wijze per post of per bode verzonden.

Weigert de geadresseerde de kosten wegens bezorging buiten de lijn te voldoen, dan levert de bringer hem het telegram niet af. Het kantoor, dat den bode of den estafette uitzond, is na ondervonden weigering bevoegd een volgenden keer een aan denzelfden geadresseerde gericht telegram op de post te werpen, al is dan bezorging per bode of estafette voorgeschreven. Door sommige spoorwegmaatschappijen wordt een vast bestelgeld van 25 ct. voor de bezorging uit haar stations geheven. Ook dit kan vooruitbetaald of voor rekening van den geadresseerde worden gelaten. Het eindkantoor behoeft dan niet te worden aangewezen.

Inhoud.

In Nederland worden bijzondere telegrammen geweigerd, indien de inhoud daarvan in strijd wordt geoordeeld met de wetten des lands, de publieke orde of de veiligheid van den staat. In het internationaal verkeer strekt die weigering zich buitendien uit tot de telegrammen, waarvan de inhoud mocht strijden met de goede zeden. In het verkeer met Amerika hebben de telegraafmaatschappijen daar te lande zich het recht voorbehouden de overseining te weigeren van elk telegram, dat haar ter overbrenging wordt gegeven. Van dit recht gebruik makende, worden den afzender de seinkosten terugbetaald.

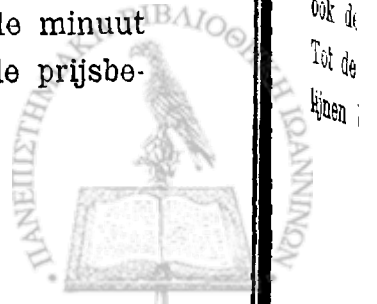
De volgende teekens worden, indien zij niet zijn omschreven, aldus overgebracht: & als en, ' als m, ₤ als pond, £ als L, \$ als dollars, het herhalingsteeken (,,) als idem of dito, Romeinsche cijfers als gewone cijfers.

De omschrijving van teekens, die niet door de telegraaf kunnen worden overgebracht, alsmede de onderteekening dier omschrijving moet door of namens den afzender van het telegram geschieden. Voor de omschrijving, die bij de schatting van het telegram wordt medegerekend, wordt het gebruik der Nederlandsche of Fransche taal aanbevolen.

Behalve in Nederland mag ook in het verkeer met sommige buitenlandsche staten de inhoud wegblijven.

Woordentelling.

Als algemeene regel geldt, dat alles wat de afzender op de minuut van zijn telegram schrijft om te worden overgeseind, in de prijsbe-

rekening wordt begrepen, uitgezonderd de zintekens en de opgaaf van den verzendingsweg.

Om als één woord te kunnen worden geteld, mag een woord in het verkeer binnen Europa uit niet meer dan vijftien, en in dat met kantoren in andere werelddeelen uit niet meer dan tien letters volgens het Morse-alphabet bestaan, waarbij ch als één letter wordt beschouwd. Bij langere woorden geldt elk geheele of gedeeltelijke reeks van vijftien, resp. tien letters voor één woord. Het Europeesch stelsel wordt ook toegepast in het verkeer met Algerië, Aziatisch-Turkije en Tunis.

Woorden of woorddeelen, door een koppelteeken verbonden, of door een weglatingsteeken gescheiden, worden ieder voor één woord geteld.

Namen van plaatsen, straten, pleinen, enz., eigennamen van personen, titels, voornamen, verbindingswoorden en aanduidingen van waardigheden gelden voor zooveel woorden, als de afzender heeft gebruikt om die uit te drukken. In het binnenlandsch verkeer worden toevoegsels of voorvoegsels bij plaatsnamen, al of niet met deze aaneengeschreven, niet afzonderlijk geschat. Daarentegen worden in het verkeer met Engeland woorden als *street, place, square, park*, enz., vereenigd met de nadere omschrijving daarvan, niet als één woord toegelaten. Evenmin mogen bij het gebruik van de Fransche taal woorden als *rue, place*, enz. met de daarbij behoorende, tot onderscheiding dienende uitdrukkingen worden samengevoegd.

In het Europeesch verkeer worden vijf, in dat met staten buiten Europa drie cijfers voor één woord geschat. Bij getallen van meer dan vijf, resp. drie cijfers geldt elk vijf-, resp. drietal cijfers, alsmede het overschot voor één woord. Dezelfde regel wordt gevolgd voor de berekening van lettergroepen. In letters geschreven getallen worden evenals andere enkelvoudige of samengestelde woorden geschat.

Op zich zelf staande letters of cijfers worden ieder als één woord geteld, maar gebruikelijke verkortingen, zooals de verkorte benaming der windstreken worden als één woord toegelaten. Onderstreping van iedere uitdrukking of iedere onafgebroken reeks van uitdrukkingen wordt mede voor één woord geteld.

De tot den inhoud van een telegram behoorende zintekens, weglatingsteekens, koppelteekens, aanhalingsteekens en haakjes, gelijk ook de aanduiding van een nieuwen regel worden niet medegeteld. Tot de overbrenging van de hier genoemde teekens langs de telegraaflijnen buiten Europa bestaat geen verplichting. Punten en komma's,

welke tusschen de cijfers voorkomen, alsmede breukstrepen worden als cijfers bij die van het getal in rekening gebracht. Letters bij rangschikkende getallen worden ieder als een cijfer medegeteld. Bij het gebruik van meer dan één liggende streep onmiddellijk op elkaar volgende, om daarmee b. v. weglatingen aan te duiden, worden al deze strepen elk als een woord in rekening gebracht; een enkele streep tusschen de woorden wordt kosteloos overgebracht. Letters en cijfers in goederenmerken worden ieder op zich zelf geschat. Wanneer de letters of cijfers door punten gescheiden zijn, dan telt iedere letter of cijfer, resp. iedere letter- of cijfergroep binnen de gestelde grens voor één woord.

Van de telegrammen in geheimschrift worden het adres, de onderteekening en de niet geheime gedeelten van den inhoud volgens de vorenstaande bepalingen berekend. Van de geheime gedeelten komt iedere groep, uit cijfers of uit letters bestaande, als een in cijfers gesteld getal in rekening en wordt elk woord, dat in een niet toegelaten taal is geschreven, als een groep letters geschat.

De naam van het kantoor van afzending wordt den geadresseerde ambtshalve medegedeeld. De verkortingen „Sw”, „Bo”, „Tfn”, welke in sommige ontvangen telegrammen naast het woord „Aangenomen” voorkomen, duiden aan, dat het telegram aangeboden is resp. bij het kantoor eener spoorwegmaatschappij, bij dat eener bijzondere telegraafonderneming of bij een kantoor met telefoondienst. In het verkeer binnen Europa worden mede de dagteekening en de tijd van aanbidding kosteloos overgebracht.

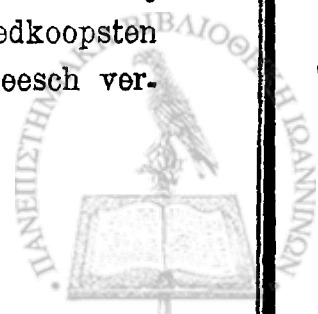
Tarieven.

De berekening der kosten voor de overbrenging van telegrammen geschiedt per woord met of zonder bijberekening van een vast recht per telegram.

De overbrenging van een gewoon telegram tusschen twee kantoren binnen Nederland kost vijftien cent met één cent daarenboven voor ieder woord, dat het telegram bevat.

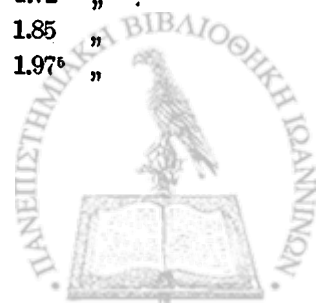
De tarieven voor het buitenland verschillen naar den weg, dien de telegrammen kunnen doorloopen om hun bestemming te bereiken. Bij de volgende opgaven wordt steeds het tarief volgens den goedkoopsten verzendingsweg vermeld. De tarieven voor het buiten-Europeesch ver-

I
 I
 I
 C
 I
 I
 F
 G
 G
 C
 a
 Gr
 I
 He
 He
 Ho
 Ita
 Lux
 Mal
 Mar
 Non
 Oes
 Port
 Rom
 Eng
 Ka
 Sardi
 Servi
 Span
 Trip
 Tunis
 Europ
 Aziati
 zesh
 kin
 Lemze
 Rhod
 en Se
 Cyprus
 Candia

keer zijn soms voor verschillende plaatsen in een zelfden staat zoo uiteenlopend en staan gedurig aan zulke groote wijzigingen bloot, terwijl zij ook veelal door bijzondere voorwaarden zoodanig worden beheerscht, dat inlichtingen van eenig telegraafkantoor in den regel onontbeerlijk zijn.

Algerië	per woord 0.15	gld.							
België	" "	0.02 ^b	"	benevens een vast tarief per telegram van 0.25	gld.				
Bosnië	" "	0.12	"	"	"	"	"	"	0.60 "
Bulgarije	" "	0.14	"	"	"	"	"	"	0.70 "
Corsica	" "	0.10	"	"	"	"	"	"	"
Denemarken	" "	0.10	"	"	"	"	"	"	0.50 "
Duitschland	" "	0.06	"	"	"	"	"	"	0.24 "
Frankrijk	" "	0.10	"	"	"	"	"	"	"
Gibraltar	" "	0.18	"	"	"	"	"	"	0.90 "
Griekenland									
het vasteland en									
eiland Poros	" "	0.20 ^b	"	"	"	"	"	"	1.02 ^b "
Corfu	" "	0.21	"	"	"	"	"	"	1.05 "
alle overige eilanden "	" "	0.24 ^b	"	"	"	"	"	"	1.22 ^b "
Groot-Britannië en									
Ierland	" "	0.15	"	"	"	"	"	"	"
Helgoland	" "	0.15	"	"	"	"	"	"	0.75 "
Herzegowina	" "	0.12	"	"	"	"	"	"	0.60 "
Hongarije	" "	0.11 ^b	"	"	"	"	"	"	0.57 ^b "
Italië	" "	0.18 ^b	"	"	"	"	"	"	0.67 ^b "
Luxemburg	" "	0.06	"	"	"	"	"	"	0.30 "
Malta	" "	0.24	"	"	"	"	"	"	1.20 "
Montenegro	" "	0.12	"	"	"	"	"	"	0.60 "
Noorwegen	" "	0.14 ^b	"	"	"	"	"	"	0.72 ^b "
Oostenrijk	" "	0.09 ^b	"	"	"	"	"	"	0.47 ^b "
Portugal	" "	0.18	"	"	"	"	"	"	0.90 "
Roumanië	" "	0.12	"	"	"	"	"	"	0.60 "
Europeesch-Rusland	" "	0.21	"	"	"	"	"	"	1.05 "
Kaukasus	" "	0.31	"	"	"	"	"	"	1.55 "
Sardinië	" "	0.18 ^b	"	"	"	"	"	"	0.67 ^b "
Servië	" "	0.12	"	"	"	"	"	"	0.60 "
Spanje	" "	0.16 ^b	"	"	"	"	"	"	0.82 ^b "
Tripoli	" "	0.54	"	"	"	"	"	"	2.70 "
Tunis	" "	0.15	"	"	"	"	"	"	"
Europeesch-Turkije	" "	0.19 ^b	"	"	"	"	"	"	0.97 ^b "
Aziatisch-Turkije									
zeehavens	" "	0.29 ^b	"	"	"	"	"	"	1.47 ^b "
binnenland	" "	0.39 ^b	"	"	"	"	"	"	1.97 ^b "
Lemnos, Mitilene,									
Rhodus, Samos									
en Scios	" "	0.34 ^b	"	"	"	"	"	"	1.72 ^b "
Cyprus, Nicosia	" "	0.37	"	"	"	"	"	"	1.85 "
Candia	" "	0.39 ^b	"	"	"	"	"	"	1.97 ^b "

Bij de schatting der telegrammen wordt de prijs afgerond tot het naast hoogere door vijf deelbare bedrag, nadat de kosten, voortvloeiende uit de bijzondere aanwijzingen nopens betaald antwoord, voorrang, enz., in het totaal zijn opgenomen.

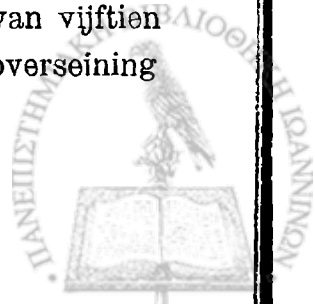
Voor de uitreiking van elk afschrift is de afzender verschuldigd in het binnenlandsch verkeer vijftien cent en in dat met buitenlandsche staten vijf en twintig cent voor elke honderd woorden en het overschot daarvan. De kosten van elk afschrift worden berekend naar het gezamenlijk aantal woorden van alle adressen, vermeerderd met die van den inhoud en der onderteekening van het telegram.

Aan den afzender of den geadresseerde worden op hun verzoek deugdelijk verklaarde afschriften uitgereikt der telegrammen door hen aangeboden of ontvangen, mits het juiste tijdstip van aanbieding of ontvang bij het verzoek wordt opgegeven, en voor zoover de telegrammen nog voorhanden zijn. Daartoe worden de minuten en afschriften der Europeesche telegrammen gedurende minstens zes maanden, en die der met plaatsen buiten Europa gewisselde telegrammen gedurende minstens achttien maanden na den dag der aanbieding bewaard. Ook voor dergelijke afschriften is vijftien cent voor iedere honderd woorden of gedeelte daarvan verschuldigd, terwijl zij bovendien vrij van zegel zijn.

Voor de overbrenging van telegrammen van een kustseinpост naar een schip in zee en omgekeerd is boven het tarief voor het verkeer van Nederland met den staat, waarin die post gelegen is, verschuldigd: voor Duitschland zes cent en voor Groot-Britannië en Ierland vijftien cent per woord; voor andere landen één gulden voor een telegram van een onbepaald aantal woorden. Van de uit zee ontvangen telegrammen komen de kosten geheel ten laste der geadresseerden.

Indien later mocht blijken, dat den afzender van een telegram te weinig kosten van overbrenging zijn berekend, is hij tot bijbetaling van het te weinig gevorderde en daarom bijberekende verplicht. Eveneens is hij gehouden tot betaling der kosten, welke de geadresseerde verschuldigd is maar niet vergoedt, of van dezen niet kunnen worden ingevorderd, omdat hij niet te vinden is. Te veel ingevorderde kosten van overbrenging worden den afzender teruggegeven.

Een aangeboden telegram kan worden ingetrokken. Is de overseining nog niet begonnen, zoo worden de kosten onder inhouding van vijftien cent inschrijvingsgeld terugbetaald. Is evenwel met de overseining

aangevangen, dan blijven de kosten, na aftrek van den prijs voor nog niet doorloopen afstand, aan het rijk of aan de onderneming, aan welke het kantoor van afzending behoort. Indien het telegram reeds verzonden is, kan de aanhouding bij een afzonderlijk telegram tegen betaling der gewone seinkosten worden beproefd. De afzender, die de aanhouding van een telegram beproeft, ontvangt van het kantoor van bestemming mededeeling per post van den uitslag. Wanneer hij deze mededeeling evenwel per telegraaf wenscht te ontvangen, dan moet hij het antwoord vooruitbetalen. Indien de afzender, wegens na de aanbieding ingevallen storing zijn telegram terugneemt, worden hem de volle kosten terugbetaald.

De afzender kan ook vorderen, dat zijn telegram niet dan na een bepaald, door hem op de minuut te vermelden tijdstip, afgezonden wordt. Is in zoodanig geval de overbrenging vóór of op dat tijdstip niet mogelijk geweest, dan wordt hij daarvan verwittigd, terwijl hem het telegram, indien hij zulks verlangt, teruggegeven en het bedrag der seinkosten onder inhouding van vijftien cent terugbetaald wordt.

Tenzij het eene, ten gevolge van een feil van den dienst noodzakelijk geworden ambtelijke mededeeling geldt, worden telegrammen, die tot verbetering, aanvulling of intrekking dienen, en in het algemeen iedere mededeeling aan een telegraafkantoor, betreffende een geheel of ten deele overgeseind telegram, als gewone telegrammen behandeld en dienovereenkomstig geschat. De kosten van deze gewone telegrammen worden terugbetaald, indien de mededeeling, in zoodanig telegram vervat, haar grond heeft in een der omstandigheden, welke op terugbetaling van kosten aanspraak geven. In geval van herstelling van feilen in telegrammen, waarvan de collationeering niet was betaald, worden alleen de kosten van het tot verbetering dienend telegram teruggegeven. Op bovengemelde mededeeling wordt, mits het antwoord betaald zij, binnen de grenzen van het vooruitbetaald antwoord zoo spoedig doenlijk geantwoord.

Terugbetaling der betaalde kosten geschiedt voor elk telegram, dat na de aanneming verloren geraakt of aanzienlijk vertraagd is, alsmede voor elk gecollationeerd telegram, dat ten gevolge van verminking klaarblijkelijk zijn doel niet heeft kunnen bereiken. Als aanzienlijke vertraging wordt in ieder geval beschouwd aankomst later, dan bij gelijktijdige verzending per post zou hebben plaats gehad. Ook geschiedt de teruggave der betaalde kosten onvoorwaardelijk, wanneer

een Europeesch telegram eerst meer dan tweemaal vier en twintig uren en een telegram, met een plaats buiten Europa gewisseld, meer dan zesmaal vier en twintig uren na het tijdstip der aanbieding zijn bestemming heeft bereikt.

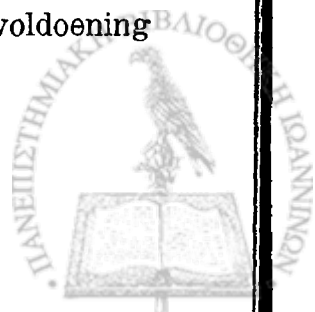
Voor zoover tot de overbrenging van een telegram gebruik is gemaakt van de telephoon, geschiedt voor verminking, vertraging of niet bezorging ten gevolge van verminking geen teruggaaf van overbrengingskosten.

Aanvraag om terugbetaling kan bij ongezegeld adres aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, of ook bij de kantoren op de aldaar voorhanden modellen worden ingediend en moet geschieden door den afzender binnen twee maanden te rekenen van den dag van aanbieding van het telegram. Die tijdsruimte wordt voor telegrammen met kantoren buiten Europa gewisseld op zes maanden gesteld. Nevens de aanvragen ter zake van verminking of vertraging moet het telegram worden overgelegd, dat den geadresseerde werd afgeleverd. Geschiedt de aanvraag op grond van niet-bezorging, dan moet zij van een daarop betrekkelijke briefwisseling of dergelijk bewijs vergezeld gaan.

Schade, ten gevolge van verminking, vertraging of niet-bezorging van telegrammen geleden, wordt niet vergoed.

Bij verbreking der gemeenschap, nadat het telegram aangenomen of naar een tusschenkantoor is geseind, wordt de overseining, doch alleen in het verkeer binnen Europa, langs de vreemde lijnen beproefd. Blijkt die echter insgelijks onmogelijk, dan verzendt het kantoor, dat zich buiten telegraphische gemeenschap bevindt, het telegram in een aangeteekenden brief met de eerstvertrekkende post naar het naaste telegraafkantoor, dat tot de verderseining in staat is, aan het kantoor van bestemming of aan den geadresseerde. De afzender is niet verplicht tot bijbetaling der hierop volgende meerdere kosten. Is de verstoring der gemeenschap bij de aanbieding van het telegram bekend, en verlangt de afzender verzending langs een meer kostbaren weg, dan moet hij dienovereenkomstig betalen. Indien de verzending ten gevolge van herstelling der gemeenschap of door andere omstandigheden langs een goedkooperen weg of op goedkoopere wijze geschiedt, worden de meer betaalde kosten niet teruggegeven.

Quitanties voor betaalde kosten worden afgegeven tegen voldoening van vijf cent voor iedere quitantie.

Telegramzegels.

De vooruitbetaling der overbrengingskosten voor binnenlandsche telegrammen en voor buitenlandsche telegrammen met bestemming binnen Europa kan geschieden door aanhechting van telegramzegels. Onder overbrengingskosten worden verstaan alle kosten, dus ook die van bezorging buiten de lijn, collationeering, afschriften, enz.

De vooruit te betalen overbrengingskosten van een telegram moeten of geheel in gereed geld of geheel in telegramzegels worden voldaan. Borgstellingen geschieden alleen in gereed geld.

De telegramzegels zijn bij alle rijkstelegraafkantoren verkrijgbaar tegen betaling van de daarop uitgedrukte geldsommen. De waarde-cijfers op de telegramzegels zijn gesteld in zwart, voor zoover zij een getal centen en in rood, voor zoover zij een getal guldens voorstellen.

Er zijn elf soorten van telegramzegels: van één cent, drie cent, vijf cent, twaalf en een halve cent, vijftien cent, twintig cent, dertig cent, vijftig cent, zestig cent, één gulden en twee guldens.

De telegramzegels moeten worden gehecht aan den linker bovenhoek der bladen, waarop de telegrammen zijn geschreven. De aanhechting kan niet van de ambtenaren worden gevorderd.

Telegramzegels, waaraan een gedeelte ontbreekt, of samengevoegde gedeelten van telegramzegels, onverschillig of die deelen al dan niet van hetzelfde zegel afkomstig zijn, worden niet in betaling aangenomen. Postzegels, tot frankeering van telegrammen aan deze gehecht, komen als zoodanig niet in rekening.

Bij aanbieding van telegrammen aan de rijkstelegraafkantoren wordt de waarde van te veel aangehechte telegramzegels den afzender tegen bewijs terugbetaald, indien zij meer bedraagt dan vijf cent.

Telegrammen van de noodige zegels voorzien, kunnen ook worden meegegeven aan de telegrambestellers, die zich tot het uitoefenen van hun dienst langs den weg bevinden, mits daardoor geen oponthoud van eenig belang ontsta.

Telegrammen, door middel van telegramzegels gefrankeerd mogen, mits zij van het opschrift „Telegram” voorzien zijn, met of zonder omslag ook in de postbussen worden geworpen. Bevindt zich het rijkstelegraafkantoor, van waar de overbrenging moet geschieden, in een

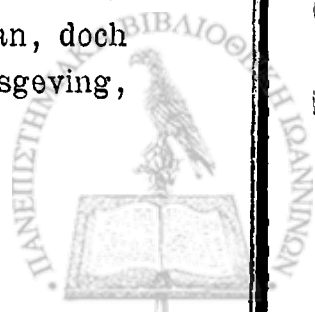
andere plaats dan die, waar het telegram in de postbus wordt geworpen, dan is voor de verzending naar dat telegraafkantoor het gewone briefport verschuldigd. De postzegels tot voldoening van dat port moeten, indien het telegram niet in een omslag gesloten is, op eenigen afstand van de telegramzegels aan het telegramblad worden gehecht. Het is niet geoorloofd briefport door middel van telegramzegels te voldoen.

De in de postbussen gevonden telegrammen worden, waar de post- en telegraafdiensten vereenigd zijn, zoo spoedig mogelijk overgeseind en, waar de twee diensten niet vereenigd in één gebouw uitgeoefend worden, terstond bij het telegraafkantoor overgebracht. Zijn de post- en telegraafkantoren in verschillende gebouwen gevestigd, dan geschiedt de bezorging der bedoelde telegrammen bij de eerstvolgende gewone bestelling, tenzij expresse-bestelling door den afzender verlangd en het hiervoor verschuldigd expressenloon door aanhechting van postzegels tot een bedrag van vijftien cent voldaan is.

Is in de plaats, waar een telegram in de postbus wordt gevonden, geen telegraafkantoor, dan verzendt het postkantoor het telegram aan het door den afzender aangewezen telegraafkantoor of, zoo die aanwijzing ontbreekt, aan het telegraafkantoor, dat het spoedigst per post kan bereikt worden. Indien het briefport niet door aanhechting van de vereischte postzegels is voldaan, wordt het telegram door het postkantoor van afzending met port belast. Dit port wordt door het postkantoor, ter plaatse waar het naastbijgelegen telegraafkantoor is gevestigd, van dat kantoor ingevorderd.

De overmaking per post van telegrammen aan de telegraafkantoren kan ook geschieden door middel van briefkaarten, welke dan op de voorzijde het adres moeten bevatten van het telegraafkantoor, dat voor de overseining heeft te zorgen, terwijl aan de achterzijde het adres van het telegram en wat verder tot dat telegram behoort, is te schrijven, en voorts de vereischte telegramzegels moeten worden gehecht.

In de postbussen geworpen telegrammen, waarvoor briefport verschuldigd doch niet voldaan is, of op welke men tot voldoening van het briefport telegramzegels heeft gehecht, worden nochtans aan het telegraafkantoor overgebracht, hetwelk daarmee handelt als ten aanzien der van een onvoldoend aantal telegramzegels voorziene telegrammen is bepaald. Het in telegramzegels betaald bedrag kan, doch binnen een termijn van tien dagen na den dag der kennisgeving,

I
O
g
g
e
ze
] een tele het om tijds De mog deug in de vorder open Het ingescel

worden teruggegeven, nadat voor het briefport de noodige postzegels zijn overgemaakt.

Is het bedrag in telegramzegels, gehecht aan de telegrammen, die niet bij de rijkstelegraafkantoren zelf ingeleverd zijn, ontoereikend, en betwijfelt de ambtenaar ten telegraafkantore, of op de nabetaling van het ontbrekende is te rekenen, zoo blijft het telegram onovergeseind, totdat op de waarschuwing van het telegraafkantoor de afzender het ontbrekende heeft voldaan. Op dezelfde wijze wordt te werk gegaan met de telegrammen, zonder eenig aangehecht zegel ontvangen. Is het bedrag der aangehechte zegels te hoog, dan wordt het telegram overgeseind en, indien mogelijk, het te veel betaalde den afzender tegen bewijs teruggegeven. Hem wordt dan tot het terugvorderen een termijn van tien dagen toegestaan.

Bij intrekking van met zegels gefrankeerde telegrammen, of wanneer deze wegens storing in de telegraaflijnen niet kunnen worden overgebracht, wordt het terug te geven bedrag den afzender in gereed geld terugbetaald.

Telegramzegels, die onbruikbaar zijn geworden zonder te hebben gediend, kunnen, indien dit laatste overtuigend blijkt, en omtrent hun echtheid geen twijfel bestaat, bij de rijkstelegraafkantoren tegen andere zegels worden ingewisseld.

Overkomst en Bestelling der telegrammen.

De goede overkomst der telegrammen in het algemeen of binnen een bepaalden tijd wordt niet gewaarborgd. Den afzender van een telegram wordt evenmin toezegging gedaan omtrent den tijd, waarop het zijn bestemming zal bereiken. Aan het verzoek van den afzender om zijn telegram niet vóór een door hem schriftelijk op te geven tijdstip over te seinen wordt voldaan.

De aflevering van telegrammen ter bestelling geschiedt zoo spoedig mogelijk, in een omslag, welke het volledig adres vermeldt en op deugdelijke wijze wordt gesloten. In het binnenlandsch verkeer, zoomede in dat met sommige buitenlandsche staten, kan de afzender echter vorderen, dat zijn telegram ter plaatse van bestemming zonder omslag open worde afgeleverd.

Het tijdstip der afgifte aan den besteller, den bode of estafette wordt ingeschreven op het ontvangbewijs, hetwelk bij ieder telegram den

geadresseerde wordt aangeboden. Indien de woning van den geadresseerde gesloten is, of niemand het telegram voor dezen in ontvang wil nemen, wordt aan de woning een waarschuwing achtergelaten, dat de geadresseerde het telegram ten kantore kan afhalen of doen afhalen.

Bestelling door de kantoren met nachtdienst gedurende het tijdvak tusschen 11 ure des avonds en het openingsuur van den dagdienst geschiedt alleen, indien zij door het gewicht van het in 't telegram behandelde onderwerp kennelijk gevorderd wordt, wanneer de aanbieding in den nacht heeft plaats gehad, of wanneer de onmiddellijke aflevering door de belanghebbenden uitdrukkelijk is verlangd.

Verzoeken om afwijking van de gewone wijze van bezorging der telegrammen, hetzij men de afgifte op bepaalde uren ter beurze, op een kantoor of elders verlangt, moeten door den geadresseerde worden gesteld in een register, daartoe op elk kantoor voorhanden.

Is een telegram onbestelbaar, zoo wordt de afzender hiervan verwittigd. Deze teekent daarvoor een ontvangbewijs. Onbestelbare telegrammen worden gedurende zes weken bij het kantoor van bestemming bewaard. Van de uitreiking aan den geadresseerde van een aanvankelijk onbestelbaar telegram wordt door dat kantoor aan den afzender alleen op zijn aanvraag mededeeling gedaan. Telegrammen, die binnen dertig dagen na de aanbieding door de kustseinstellen niet naar de vaartuigen, voor welke zij zijn bestemd, konden worden overgeseind, worden als onbestelbaar ter zijde gelegd, tenzij de afzender tegen het gewoon tarief voor tien woorden verzoekt, dat de kustseinstellen gedurende een nieuw tijdvak van dertig dagen en zoo vervolgens, voortga, de overseining te beproeven.

Indien een telegram met vooruitbetaald antwoord niet binnen acht dagen wordt besteld, zoo meldt het kantoor van bestemming van het telegram dit aan den afzender bij een mededeeling, welke geacht wordt het vooruitbetaalde antwoord te ontvangen.

In de kennisgeving van onbestelbaarheid van een telegram, voor hetwelk kennisgeving van ontvang verlangd was, worden den afzender zoo mogelijk de noodige opgaven verstrekt, welke hij kan behoeven om het telegram zijn bestemming te doen bereiken. Deze kennisgeving wordt geacht voor die van ontvang in de plaats te treden.

Ieder afzender kan in het binnenlandsch verkeer tegen betaling van vijf cent per telegram verlangen, dat zijn telegram per telefoon aan

den geadresseerde worde overgebracht. Hij stelt dan boven het adres tusschen haakjes de aanwijzing (Telefoonbestelling) of (TB). Blijkt de bestelling per telefoon onuitvoerbaar, dan geschiedt zij per gewonen besteller, doch vindt geen terugbetaling der geheven kosten plaats. De telegraafdienst kan er zich niet mede belasten den afzender inlichting te geven over de al of niet telephonische aansluiting van den geadresseerde ter plaatse van bestemming.

Indien de geadresseerde ter plaatse van bestemming had verzocht al zijn telegrammen per telefoon te ontvangen, dan worden hem voor de telegrammen met de aanwijzing (TB) geen kosten voor de overbrenging in rekening gebracht.

Voor het verzenden van telegrammen per telefoon naar eenig rijks-telegraafkantoor, alsmede voor de ontvangst van telegrammen zonder de aanwijzing (TB) op die wijze gelden de voorwaarden, betreffende het verbinden van particuliere electriche geleidingen met rijkstelegraafkantoren, ingeval de belanghebbende zelf is aangesloten. De geabonneerden eener telefoon-onderneming hebben zich te dier zake met deze onderneming te verstaan.

Onder het bewerken van dit hoofdstuk wordt te Berlijn het zesde internationale telegraafcongres gehouden, waarvan belangrijke wijzigingen vooral in de tarieven het gevolg kunnen zijn. Immers men meldt van daar de aanneming van het voorstel van Duitschland, dat de wijde strekking heeft om het tarief voor het verkeer binnen Europa te uniformiseeren. Dit voorstel werd reeds in 1879 op de conferentie te Londen ingediend (waarbij de bovenvermelde bepalingen en tarieven zijn ingevoerd), maar vond daar geen gunstig onthaal. Het is thans, na nauwkeurig onderzocht te zijn, andermaal en opnieuw gemotiveerd ter tafel gebracht.

Het uniformtarief voor het internationale Europeesch verkeer, waarvan hier sprake is, zou moeten bestaan uit a) een vaste taks van 50 centimes en b) een woordtaks van 20 centimes, met facultatieve heffing van een aanvullingstaks, 10 centimes per woord niet te bovengaande, voor het verkeer langs onderzeesche kabels.

De verdere voorstellen, omtrent welker al of niet aanneming thans

nog geen voldoende zekerheid bestaat, betreffen het niet langer kosteloos overbrengen van de dagteekening en van den tijd van aanbidding; het verplichtend stellen van de betaling van collationnement voor telegrammen in geheimschrift. Met betrekking tot het maximum van letters of cijfers, waaruit een woord of een getal mag bestaan, is voorgesteld de grens van 15 letters en 5 cijfers ook op het buiten-Europeesch verkeer van toepassing te verklaren, met dien verstande echter, dat de naam van het kantoor van bestemming in het adres, zelfs al overtreft die bedoeld maximum, als één woord worde geschat.

Verder de aantekening van posttelegrammen, waarvoor dan 50 centimes van den afzender zou worden geheven.

Het laten vervallen van de beperking van het aantal woorden, dat vooruitbetaald kan worden, en den voorrang aan dringende telegrammen verleend ook uit te strekken tot de bestelling.

Afschaffing van telegrammen zonder inhoud en van die zonder ondertekening. Opheffing der conventioneele teekens. Het opnemen van den verzendingsweg in het telegram na het adres en deze aanduiding te laten betalen.

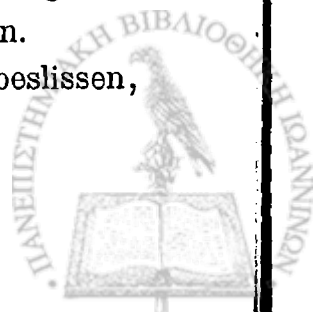
Het stellen van de kosten van collationneering op $\frac{1}{4}$ van die der overbrenging, en alleen de kosten van die herhalingstelegrammen te restitueeren, waarvan het collationnement betaald is.

Het heffen van een aanvullingstaks ten laste der geadresseerden van telegrammen, waarin met het taalgebruik strijdige samenvoegingen van woorden voorkomen. Het stellen van den termijn van geldigheid der antwoordbewijzen op acht dagen.

De terugbetaling der seinkosten van telegrammen, die tot verbetering of aanvulling dienen te beperken tot die telegrammen, welke in gewone taal zijn gesteld of in overeengekomen taal, wanneer het collationnement daarvan betaald is. Eene mildere opvatting van het bepaalde omtrent de schatting van aaneengeschreven woorden, in dier voege, dat ook de namen van parken, straten, hotels, schepen, enz. voor zooveel woorden gelden als de afzender heeft gebruikt om die uit te drukken.

Het terugbrengen van de ambtelijke inleidingen tot een minimum en daaruit weg te laten: de naam van het kantoor van bestemming en het volgnummer, terwijl korthedshalve de tijd van aanbidding door de letters van een diagram zoude moeten worden aangewezen.

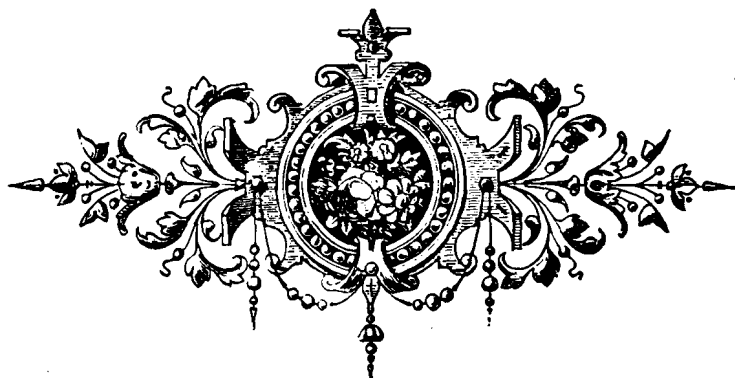
Wat de conferentie ook omtrent deze voorstellen moge beslissen,

en of bovengenoemd uniformtarief voor Europa met of zonder wijzigingen wordt aangenomen, men mag hopen en vertrouwen, dat de besluiten van dit congres zullen beantwoorden aan hetgeen Dr. Stephan, de voorzitter tevens minister van den Post- en Telegraafdienst in Duitsland, in de openingsrede zeide:

„De telegraaf moet van weeldeartikel, zooals zij aanvankelijk was, en van gebruiksartikel, zooals zij thans is, een gewoon dagelijksch verkeermiddel worden en daarom steeds meer onder het bereik van allen gesteld worden.”

Het valt niet te loochenen, dat ook voor de courant de telegraaf en de telefoon hoe langer hoe onontbeerlijker zullen worden, en dat milde en oordeelkundige bepalingen en tarieven veel kunnen bijdragen om in deze behoefte te voorzien.

VIII.

De Wet en de courant.

De rechten van schrijvers en uitgevers.

De „zesde mogendheid” is in één opzicht beter en doelmatiger georganiseerd dan haar zusters; zij kan den grootschen en uitgebreiden administratieven omslag der anderen ontberen; zij heeft geen rijk gesalariëerde vertegenwoordigers en ambassadeurs noodig; elk blad is tegelijkertijd de vertegenwoordiger en de credietbrief. De dienaren dezer mogendheid staan onderling op de eenvoudigste en goedkoopste manier in gemeenschap, n.l. door elkaar dagelijks een vertegenwoordiger te zenden. Al moge ook geen redactie in staat zijn alle bladen te lezen, zij blijft dan toch altijd op de hoogte van den in- en uitwendigen toestand der anderen; door zich met de meeningen en beschouwingen der soortgelijke organen bekend te maken, oefent elke redactie de diensten uit, die omgekeerd weër aan haar bewezen worden. In dit opzicht bestaat dus een verhouding, die op wederkeerigheid berust, een organisatie waaraan de pers haar internationaal karakter te danken heeft. Geen courant is een op zich zelf staand organisme; ieder is in zekeren zin slechts een lid van het machtig

é
s
n
st
re
co
wa
re
dat
wo
en
gee
v
van
dat
gepl
ledig
of s
nadr
zal
deeln
zeker
omdat
heid t

verbond, dat, zoo het al niet de wereld beheerscht, haar toch in elk geval voorlicht en leidt.

In het putten uit den grooten, internationalen stroom van meeningen en nieuwsberichten ligt daarom volstrekt geen bekentenis van eigen onvolkomenheid, want zooals wij zeiden, de diensten die het eene blad het andere bewijst zijn wederkeerig en elk betaalt met zijn eigen berichten voor die, welke het aan zijn buurman ontleend heeft. Het gebruik maken van vreemde bronnen ligt dus in het karakter der dagbladpers opgesloten; evenwel behoort de bron vermeld te worden. Het verzwijgen of het verkapte citeeren door teekens, die aan het groote publiek niet bekend zijn, verraadst meestal een slecht geweten. Het beteekent dat de redactie van sluikrooverij leeft, dat zij meer ontleent dan zij met eigen middelen kan produceeren.

Zoolang dit ontleenen zich tot enkele korte berichtjes bepaalt, kan er van eigendomsrechten moeielijk sprake zijn. Anders wordt de toestand, wanneer het overnemen zich uitstrekt tot geheele opstellen van meer wetenschappelijken aard of verslagen, die met veel kosten door speciale correspondenten zijn geleverd. Dan ontstaat er inbreuk op het recht van den schrijver of zijn rechtverkrijger, den eigenaar van de courant. Dat recht op de vruchten van geestelijken arbeid noemt men, waar de arbeid belichaamd is geworden door den druk, het kopijrecht, in ruimeren zin heet het auteursrecht, waardoor men dan verstaat het recht van den auteur op het woord dat gesproken wordt en op de geestesproducten die worden voorgedragen, opgevoerd en ten gehore gebracht, of door mechanische vermenigvuldiging weergegeven.

Wanneer wij hier in de eerste plaats naar het recht en het belang van de dagbladschrijvers vragen, dan is het vrij stellig aan te nemen, dat b. v. de correspondent van een staatkundig blad voor een daarin geplaatste beschouwing of kort bericht, al wordt dat artikel ook volledig in tien of twaalf andere bladen overgenomen, geen aanspraak of schadeloosstelling of vergoeding zal maken; dat hij zich over dat nadrukken niet boos zal maken, maar veeleer een zekere zelfvoldoening zal gevoelen, want niet alleen dat hij het eervol acht als zijn mededeelingen het overnemen waard zijn gevonden, maar het kan onder zekere omstandigheden ook zelfs materiëel voordeel voor hem opleveren, omdat hij zich daarop, als op een bewijs van vaardigheid of bekwaamheid tegenover de courant waarvoor hij schrijft, of andere waarvoor

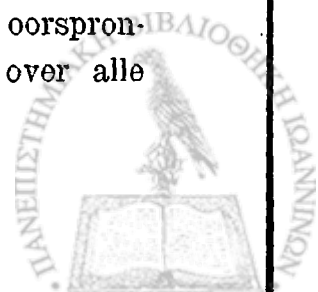

hij schrijven wil, kan beroemen en zijn aanspraken op vergoeding er naar regelen kan. Zelfs bij hoofdartikelen, welke toch een veel zelfstandiger en productiever schrijverstalent vereischen, zal de schrijver over het nadrukken er van in andere bladen, mits deze de bron duidelijk vermelden, eer tevreden dan ontevreden zijn. Want bij de twee bovengenoemde oorzaken komt hier nog een derde, n.l. de voldoening, de staatkundige meeningen, waarvoor de schrijver van hoofdartikels strijdt, verbreid en veelzijdig besproken te zien.

Geheel anders is het hiermee gesteld ten opzichte van den directeur of uitgever en van de courant zelf, voornamelijk wanneer men haar uit het oogpunt van industriële onderneming beschouwt. Twee voorname punten moeten dan wel terstond in het oog springen: het eene, dat een menigte bladen niet alleen enkele artikelen en berichten uit andere bladen overnemen, maar ten naastenbij hun geheelen inhoud van staatkundig en gemengd nieuws jaaruit jaarin op deze wijze uit de tweede hand ontleenen, dientengevolge zonder veel moeite en kosten (behoudens de weinige guldens aan abonnementsgelden voor de bladen die zij plunderen) hun kolommen vullen; het andere, dat de bladen, welke groote moeite en dikwerf zeer aanzienlijke kosten besteden, om een zelfstandigen en degelijken inhoud te verkrijgen door hoofdartikels, berichten van eigen correspondenten, telegrammen enz., door zulke van buit levende blaadjes bepaald benadeeld worden in de materiële uitkomsten en de middelen tot voortzetting, daar bedoelde blaadjes het publiek tegen veel goedkooper prijs (omdat zij zelf minder kosten hebben) een soms naar verhouding tamelijk aanzienlijk gedeelte van denzelfden inhoud aanbieden, hetwelk de lezers der groote bladen veel duurder moeten betalen.

Uit het oogpunt van recht en zedelijkheid beschouwd nu is het een onbillijkheid, wanneer den een de vruchten van zijn arbeid, uitgaven en risico ontnomen worden en een ander daarentegen voordeelen geniet, die tot de door hem besteede moeiten en kosten in 't geheel niet in de juiste verhouding staan.

Plaatst men zich op een staatkundig en maatschappelijk standpunt, dan wordt de vraag deze: is het beter dat er een groote menigte kleine bladen bestaat, die hun lezers geen zelfvoortgebrachte leesstof maar alleen den afval van de grootere bladen opdisschen, of is het beter, dat een klein aantal zelfstandig geredigeerde en met oorspronkelijken inhoud voorziene bladen met aanzienlijker debiet over alle

deelen des lands verspreiding vinden en dat het publiek door deze zijn staatkundig voedsel ontvangt?

Want zooveel is zeker: zonder stelselmatig overnemen konden de vele kleine bladen niet bestaan; zonder het aanwezig zijn dezer vele kleine bladen evenwel zouden de verspreiding en invloed der grooteren in elk geval aanzienlijk toenemen. Deze overweging leidt verder tot een andere vraag, n.l. deze: is het beter, dat een land een matig aantal groote, goed gevestigde en degelijk geredigeerde bladen met een zoo groot mogelijk debiet, of dat het een menigte kleine locale bladen bezit?

Ten gunste der kleine bladen kan men aanvoeren, dat zij de pioniers zijn der grootere; dat zij van gewicht zijn voor de staatkundige vorming en onderrichting van het volk; een ontwikkelde locale pers kan het beste middel zijn om ook de grootere bladen ingang te verschaffen; zonder deze zou een groot deel der bevolking in 't geheel geen staatkundig nieuws lezen. De op dit punt opgedane ondervindingen zullen echter wel in verschillende landen geheel uiteenloopen, maar zeer twijfelachtig schijnt ons de bewering, dat onze locale blaadjes van de gewone soort — eenige verdienstelijke niet te na gesproken — in voldoende mate ontwikkeling of kennis op maatschappelijk of staatkundig gebied zouden verspreiden. Zeer dikwijls zijn die blaadjes het eigendom van een speculatieven boekdrukker, die ze of zelf samenflanst of de een of ander letterkundige beunhaas voor een spotprijs tot redacteur aanstelt. Het ontbreekt hem aan alle middelen en bronnen om voor de beschouwing, ja zelfs voor de eenvoudige mededeeling der gebeurtenissen een hooger, zelfstandig gezichtspunt te hebben. Doch het nut en het recht van bestaan dezer soort couranten in het midden latende, zoo blijft de stelselmatige nadrukpraktijk afkeuring verdienen. Immers de vraag of een auteur (i. c. de uitgever) beschermd moet worden tegen anderen, die inbreuk maken op zijn recht, om zich daardoor ten zijnen koste materiëel voordeel te verschaffen, wordt vrij eenstemmig bevestigend beantwoord, niettegenstaande men het lang niet eens was en is over het beginsel, den grond of den oorsprong van dit recht. Men heeft het letterkundig eigendomsrecht nooit algemeen voor zoo natuurlijk als ieder ander eigendomsrecht gehouden, vandaar dat het een twistvraag werd, die vooral in Duitschland, Frankrijk en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika tal van rechtsgeleerde en wijsgeerige pennen in beweging bracht. Men schatte dit

recht ook minder dan het recht op handenarbeid, zoowel omdat de schrijver zijn denkbeelden, meestal toch, uit andere reeds bestaande werken ontleend, en ze dus uit een bron geput heeft, die voor ieder openstaat, alsook omdat zijn denkbeelden, zoodra hij ze uitgesproken, of door den druk of door schrift gemeen gemaakt heeft, aan ieder toebehooren, die zijn werken hoort of leest.

Ook in ons land is in de laatste jaren, vooral ook naar aanleiding van de nieuwe wettelijke regeling de volgende beginselvraag aan de orde gekomen: Is het kopijrecht slechts een privilegie dat de Staat in het belang zijner burgers gemeend heeft door een bijzondere wet te moeten beschermen, of is het een natuurlijk eigendomsrecht, dat in den aard der zaak ligt opgesloten. De Nederlandsche Juristen-vereening nam in haar programma der vergadering van Augustus 1877 voor de beschouwing dezer vraag vier uitgangspunten aan, n. l. dat de wetgever bij het regelen der rechten van schrijvers op hun arbeid kan uitgaan van het denkbeeld: *a.* van intellectueelen eigendom; *b.* dat de arbeider recht heeft op het loon van zijn arbeid, en dat ieder, die zich zonder grond met eens anders loon verrijkt, verplicht is tot teruggave; of *c.* van een stilzwijgend contract, hetwelk geacht moet worden bij den verkoop van elk exemplaar in de bedoeling van partijen te hebben gelegen, krachtens hetwelk de koper eigenaar wordt van het gekochte, onder voorwaarde van het niet te zullen nadrukken, en er niet toe te zullen bijdragen, dat het door anderen tot nadruk wordt gebezigd; of *d.* dat in het algemeen belang door de wet een recht tot uitsluitende reproductie moet worden gegeven.

Het groote bezwaar tegen het aannemen van den eersten grond achtten vooral hierin te bestaan, dat in deze gevallen van eigendom eigenlijk geen sprake meer kan zijn, zoodra de gedachte, door de mechanische middelen van druk of andere, volgens de bedoeling van den auteur zelven gepubliceerd is geworden, tot publiek eigendom gemaakt is. De tweede grond zou een juridische onwaarheid bevatten; de derde is gebouwd op ficties die meestal met de werkelijkheid in strijd zijn; daarom nam de juristen-vereening den vierden grond als den waren aan: de wet moet het auteursrecht regelen in het algemeen belang.

Deze zienswijze deelde o. a. ook de toenmalige minister van justitie Modderman, toen hij in 1881 in de Tweede Kamer bij de behandeling van het wetsontwerp tot regeling van het auteursrecht zich als volgt uitte

„ . . . . Ook ik ben van meening dat er geen intellectueel eigendomsrecht bestaat. De geheele uitdrukking „intellectueel eigendom” leidt mijns inziens tot niets anders dan tot spraakverwarring en misverstand. Indien het recht van den auteur of het kopijrecht geen beteren grond had, dan een beweerd intellectueel eigendomsrecht, zou het er slecht mede uitzien . . . . Door het auteursrecht te noemen eigendomsrecht en als zoodanig te willen verklaren, wint men niets hoegenaamd. Men zal verplicht zijn er onmiddellijk bij te voegen dat aan dit recht genoegzaam alles ontbreekt wat den eigendom karakteriseert.

Alle eigendom berust op de mogelijkheid eener volkomene physische heerschappij; voorts is aan den eigendom onder anderen ook dit eigen, dat het genot van den een het genot voor den ander uitsluit of beperkt . . . .

Waarom zeggen wij dat de zee — wel te verstaan de open zee, niet het kustwater — niet vatbaar is voor eigendomsrecht? Reeds Hugo de Groot heeft het geleerd. Het is omdat de open zee niet vatbaar is voor uitsluitend physisch bezit; voorts omdat het genot dat de een er van heeft, het genot niet uitsluit voor een ander.

Evenzoo is het, hoeveel verschil er overigens zijn moge, met onze, in welken vorm ook, geopenbaarde gedachten. Men kan zijn gedachten voor zich houden of uitspreken; maar als men ze eenmaal uitgesproken heeft, dan is die gedachte gemeen goed geworden van allen die naar ons hebben willen luisteren of die ons hebben gelezen en die deze gedachten in zich hebben opgenomen. Voorts het genot, de vrucht, die de een er uit trekt, vermindert in geen enkel opzicht het genot, de vrucht die zij voor een ander kunnen afwerpen.

Men gevoelt de strekking dezer opmerking. Zij dient niet om de toekenning van een (tijdelijk) uitsluitend recht tot reproductie van de voortbrengselen van onzen geest te bestrijden. Maar wèl om uit het debat te verwijderen den valschen naam „intellectueel eigendomsrecht”; een naam die alleen kan strekken om de bestrijders hun taak te verlichten. Wat de Regeering verdedigt is een zelfstandig recht; een recht *sui generis*, als zoodanig toe te kennen en bij de wet te regelen.

Tusschen Kamer en Regeering bestaat, blijkens de gewisselde stukken, geen verschil ten aanzien van de noodzakelijkheid dier toekenning en regeling. Niet enkel een utiliteitsgrond, maar ook de billijkheid, ja de rechtvaardigheid eischen dat een tijdelijk, uitsluitend recht tot reproductie aan den auteur worde toegekend, ten einde hem in de

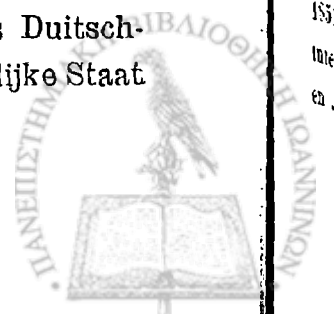

gelegenheid te stellen de vruchten van zijn arbeid te plukken. Dat recht moet steeds van tijdelijken duur zijn. De auteur of zijn rechtverkrijgenden worden door die beperking niet geschaad. Het kopijrecht van eenig werk rijst bij den eersten verkoop niet in waarde door het eeuwigdurend te maken. Niemand kan weten of een werk na een eeuw of drie nog aftrek zal vinden, en iemand die voor het kopijrecht gedurende 50 jaren een billijke som betaalt, zou, al werden die 50 jaren verlengd tot 3 eeuwen, die som niet verhoogen.... Daarenboven is beperking ook alleszins billijk, omdat auteurs in meerdere of mindere mate, maar altijd toch eenigszins, werken met het kapitaal van voorgelacht en tijdgenoot. Niemand scheidt geheel uit eigen brein; ieder bouwt, bewust of onbewust, voort op de grondslagen die door het voorgelacht zijn gelegd...."

Teneinde de belangen van wetenschap, kunst, beschaving en verlichting met de belangen van de auteurs te doen samengaan, wordt in de nieuwere wetgevingen in dezen algemeen het beginsel toegepast, dat het auteursrecht, op welken grond dan ook toegekend, binnen een bepaalde tijdruimte moet worden besloten, waarvoor men dan meestal aanneemt een vasten termijn van een vooraf bepaald aantal jaren, welk aantal geheel onafhankelijk gemaakt wordt van den leeftijd des auteurs.

In Engeland is de duur van het kopijrecht (*copyright*) bepaald op den leeftijd des auteurs en nog zeven jaren na diens dood; gebeurt het echter dat bij toepassing dezer berekening, er nog geen 42 jaren sedert de eerste publicatie van het werk verliepen, dan verstrijkt de termijn eerst bij het einde van het 42ste jaar na de verschijning. Duitschland en Oostenrijk hebben 30 jaren na den dood des auteurs aangenomen, terwijl in het laatste rijk voor uitgaven van akademies en andere dergelijke lichamen, welke onder de meer bijzondere bescherming der regeering staan, een tijdsverloop van niet minder dan 50 jaren is toegestaan. In Frankrijk werd de duur der rechten gebracht op 50 jaren na den dood des auteurs. In België geldt nog de wet van 25 Januari 1817 en bestaat dus nog onze vroegere termijn van 20 jaren na den dood des schrijvers. Spanje heeft een termijn van 50 jaren na den dood des schrijvers aangenomen en terwijl Denemarken en Portugal een wettelijke regeling troffen als Duitschland en Oostenrijk, bepaalden Zweden 20 en wijlen de Kerkelijke Staat

de
re
de
wa
der
ied
reel
v
na
181.
boek
gewe
bera
letter
nader
gebre
doen
—
1) B
Engel
ven 11
de Wet
voor De
1851; r
tuten va
en „Diges

12 jaren als ultimum der bescherming. Zwitserland kent een termijn van 30 jaren toe na de eerste uitgave, doch bij langer leven van den auteur, tot aan diens dood. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika nemen een verloop aan van 28 jaren sedert den dag der registrering, met vermogen tot verlenging met 14 jaren ten gunste van den auteur, zijn weduwe of zijn kinderen. Rusland eindelijk beschermt de rechten van auteurs 25 jaren na hun dood; de erfgenaam kan nog 10 jaren bescherming verkrijgen, wanneer hij 5 jaar vóór den afloop der 25 jaren een nieuwe uitgaaf bewerkstelligt ¹⁾.

Vóór 1796 bestonden er in ons Vaderland geen bijzondere wetten betreffende de rechten van schrijvers. Zooals in ons *Geschiedkundig en Vergelijkend Overzicht* is meegedeeld, verleenden de Staten der verschillende provincies of de gemeentebesturen aan de courantiers octrooien of privileges voor bepaalden tijd. Misschien wel in navolging van de Fransche wet van 1793 verscheen den 8sten Dec. 1796 hier te lande een publicatie van het Provinciaal Bestuur van Holland, waarbij het verleenen der oude privileges werd afgeschaft, „als strijdende tegen de thans aangenomen grondbeginselen, volgens welke ieder ingezetene een aanspraak heeft op de beveiliging van zijnen rechtmatigen eigendom”.

Van 1811—1813 waren de Fransche wetten hier van kracht, doch na het afschudden van het dwangjuk werden reeds den 24sten Jan. 1814 bij Koninklijk besluit, „de wetten en reglementen aangaande de boekdrukkerij en den boekhandel door het Fransche bestuur in deze gewesten ingevoerd, geheel en al afgeschaft”. Gezegd besluit bevat tevens de wettelijke verordeningen nopens den eigendom van letterkundige werken, die echter eerst door de wet van 25 Jan. 1817 nader bepaald werden. Doch deze wet, bestemd om in gapingen en gebreken te voorzien, heeft slechts nieuwe bezwaren en twijfelingen doen ontstaan. De Vereeniging tot bevordering van de belangen des

¹⁾ Bronnen voor de buitenlandsche wetgeving op het kopijrecht zijn: voor Engeland, de Statuten van 1 Juli 1842; voor Duitschland, de Deutsche Rijkswet van 11 Juni 1870; voor Oostenrijk, Patent van 19 October 1846; voor Frankrijk de Wet van 17 Juli 1866; voor Spanje, de Wetten van 10 Juni 1837 en 1847; voor Denemarken, de Wet van 29 Dec. 1857; voor Portugal, de Wet van 8 Juli 1851; voor Zweden de Wet van 16 Juni 1812; vóór de Vereenigde Staten, Statuten van 3 Febr. 1831 en 30 Juni 1834; voor Rusland de verschillende Codes en „Digestes des lois civiles” en „des lois criminelles”.

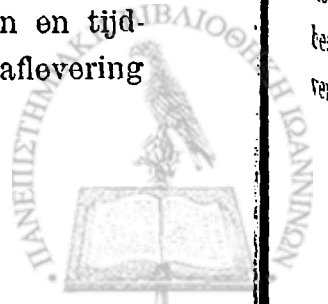

Boekhandels drong in 1822 al spoedig na haar oprichting, in een Adres aan den Koning aan op herziening en aanvulling betreffende het recht van vertaling, waarin de wetten van 1814 en 1815 beter hadden voorzien. Hoewel zij haar pogingen meer dan eens herhaalde en in 1860 zelfs een ontwerp indiende, werd eerst in 1881 de nieuwe wet op het auteursrecht aangenomen, die op 1 Jan. 1882 in werking is getreden. Terwijl wij aan het slot van dit hoofdstuk den tekst dier wet in zijn geheel laten volgen, zullen wij in 't kort het kenmerkend onderscheid met de wet van 1817 aangeven.

Het begrip van het recht wordt in de nieuwe wet ruimer gesteld (auteursrecht in plaats van kopijrecht) en nauwkeuriger omschreven dan in de vorige; bovendien wordt de wet van 1817 in die van 1881 verduidelijkt en aangevuld betreffende de volgende punten: de onzekerheid aangaande de werken waarvan kopijrecht bestaat wordt opgeheven; de bepalingen zijn toepasselijk gemaakt op anonieme, pseudonieme, collectieve en posthume werken; het kopijrecht wordt voortaan aan kerk- en schoolboeken niet meer ontzegd; de stoffelijke waarde van dramatische en muzikale werken wordt erkend en beschermd; het wederrechtelijk uitgeven van mondelinge voordrachten is geregeld; de rechtsmiddelen tot handhaving van het recht zijn praktischer ingericht en consequenter uit elkander gezet; de bepalingen omtrent het auteursrecht zijn thans ook verbindend voor Nederlandsch-Indië, zoodat in Indië niet meer zoo grof nagedrukt kan worden als vooral ten opzichte van de dagbladers het geval was. De wet van 1817 laat het auteursrecht voortduren tot twintig jaren na den dood van den schrijver; volgens de nieuwe wet duurt het recht van den auteur of den vertaler op zijn gedrukte werken vijftig jaren na de eerste uitgave, of zoo hij dezen termijn overleeft, levenslang; op niet gedrukte werken bestaat het dertig jaren na zijn dood. Het recht van den auteur kan worden gehandhaafd door de gewone rechtsmiddelen van het burgerlijk recht, en de inbreuk op dat recht kan door den strafrechter worden vervolgd.

De bepalingen echter, welke betrekking hebben op het verkrijgen van het auteursrecht, vooral van periodieke uitgaven, zijn minder gunstig gesteld dan vroeger. De moeiten en kosten n.l. aan zegelen en registratie der in te zenden verklaring en van het later te ontvangen reçu verbonden zijn vooral voor dag- en weekbladen en tijdschriften, waarvan herhaalde inzending van elk nummer of aflevering

verplichtend is gesteld, voor de uitgevers van lastigen en bezwarenden aard. De pogingen door de Uitgevers-Vereeniging bij adres aan den Minister in het werk gesteld, hebben deze gunstiger wijziging te weeg gebracht, dat bij Kon. besluit van 30 Oct. 1882 N°. 22 vrijstelling van zegel- en registratierechten voor genoemde verklaringen is verleend, wanneer bij werken in nummers en afleveringen binnen zes maanden voorafgegaan aan de registratie een dergelijke doch gezegelde verklaring, gesteld op een vroeger gedeelte van dezelfde uitgave, tegen betaling van recht is geregistreerd. Deze vrijstelling geldt onder dezelfde voorwaarden ook voor de onkosten verbonden aan het bewijs van ontvangst. Van de weldra in behandeling komende nieuwe zegelwet verwacht men gunstiger bepalingen van meer aanbelang.

Hoewel alle beschaafde rijken bij wettelijke regeling het kopijrecht aan eigen ingezetenen waarborgen, zijn de regeeringen dier landen het allen nog niet eens omtrent wederkeerige internationale bescherming. Reeds op het Weener Congres kwam deze zaak ter sprake tusschen de groote mogendheden en werd de wenschelijkheid betoogd, dat het kopijrecht evenzeer door de verschillende rijken, die deel uitmaakten van dat congres, geëerbiedigd zou moeten worden als door de provincies van een enkelen staat.

Bij de beschouwing over het al of niet wenschelijke der internationale regeling van het auteursrecht gelden natuurlijk ook de boven besproken beginselen. Zij die het kopijrecht als een natuurlijk recht en den nadruk, ook afgescheiden van een wettelijke regeling, als het wederrechtelijk zich toeëigenen van eens anders eigendom beschouwen, kunnen die zienswijze of beginselvraag natuurlijk niet tot de grenzen beperken en mogen vragen: Waarom wordt iemand die zich aan eens anders bezittingen vergrepen heeft door het buitenland als misdadiger uitgeleverd, terwijl hij, die een uitgever of schrijver door nadruk een dikwijls tienmaal hooger bedrag afhandig maakt, door geen wet van uitlevering gehinderd, zijn bedrijf ongestoord kan voortzetten?

Houdt men evenwel het kopijrecht slechts voor een bevoegdheid, alleen voor zoover het de belangen van eigen ingezetenen betreft bij de wet te waarborgen, en beschouwt men daarnaar een tractaat tot bescherming van het internationaal kopijrecht eenvoudig als een koopverdrag, dan zullen de kleine staten bij elke te sluiten overeenkomst

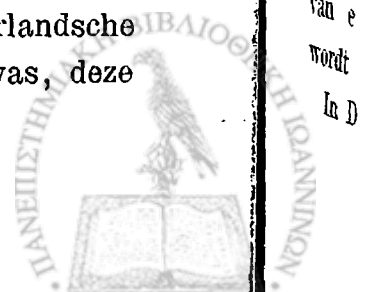
met grootere mogendheden, waarbij wederkeerig gelijke rechten toegestaan worden, materiëel altijd schade lijden.

De Duitsche Bond bracht het eerst in 1837 een dergelijke regeling tot stand tusschen zijn verschillende leden, waarbij Pruisen en Oostenrijk zich ook aansloten ten behoeve van de onderhoorigheden, die geen deel van den Bond uitmaakten. Oostenrijk en Sardinië sloten in 1840 een conventie, waarbij de andere staten van Italië en een der Zwitsersche cantons zich aansloten. De Fransche regeering heeft echter ten opzichte van het internationale kopijrecht de grootste diensten aan zijn schrijvers en uitgevers bewezen. De verbazende afmetingen, die de nadruk in België verkreeg, waar deze industrie vooral van 1832 tot 1850 de zoozeer gezochte Fransche romantische en rechtsgeleerde werken in Brusselsche uitgaven vermenigvuldigde en daarmee tegen zeer matige prijzen de markt van half Europa en andere werelddeelen voorzag, droegen er veel toe bij, dat de Fransche regeering, het oorleerende aan de klachten van de Parijsche boekverkoopers, over de hun berokkende onberekenbare schade, bij alle Europeesche mogendheden aandrang op het sluiten van tractaten om den nadruk te weren.

Frankrijk bracht die tot stand: in 1851 met Engeland en Portugal; in 1852 met België (hernieuwd in 1881), tevens met Hannover, Baden en de meeste Duitsche kleine staten; in 1853 met Spanje (hernieuwd 1880); in 1855 met Nederland; in 1856 met Saksen en Luxemburg; in 1861 met Rusland; in 1862 met Pruisen; in 1865 met Beieren en Wurtemberg; in 1866 met Oostenrijk. In 1883 werd tusschen Frankrijk en het Duitsche Rijk een geheel gewijzigde letterkundige conventie gesloten, die in de plaats getreden is van de vroeger tusschen Frankrijk en de afzonderlijke Duitsche staten gesloten verdragen.

Engeland sloot overeenkomsten betreffende de rechten van schrijvers behalve bovengenoemd met Frankrijk: in 1846 met Pruisen; in 1847 met Hannover; in 1854 met België; in 1856 met Spanje (hernieuwd in 1880); Pruisen in 1858 met Zwitserland en in 1863 met België, welke laatste echter zal vervallen door de nieuw ontworpen overeenkomst met het Duitsche Rijk; Noord-Duitschland in 1869 met Italië en in 1881 met Zwitserland.

Nederland contracteerde tot nu toe alleen met Frankrijk (1855), België (1858) en Spanje (1862). Wat de overeenkomst met Frankrijk betreft, die sedert 1860 deel uitmaakte van het Fransch-Nederlandsche handelstractaat en daardoor sedert 15 Mei 1882 vervallen was, deze

is door de op 19 April 1884 gesloten en in 1885 door de wetgevende machten van beide regeeringen aangenomen nieuwe handelsovereenkomst wederom gehandhaafd, met uitbreiding van de bescherming ook tot muziekwerken. Hoewel dit verdrag voor tien jaren gemaakt en na dien tijd met 12 maanden opzegbaar werd verklaard, is men wederzijds overeengekomen om zoo spoedig mogelijk onderhandelingen aan te knopen tot het sluiten van een nieuwe kunst- en letterkundige overeenkomst. Ons verdrag met Spanje, laatstelijk tot 4 Nov. 1882 verlengd, werd in 1885 wel opnieuw gesloten, maar nog niet door de Spaansche wetgevende macht bekrachtigd.

De hoofdbepalingen in die internationale overeenkomsten zijn de volgende:

1. De schrijvers en kunstenaars, aan wie de wetten van een der beide landen het kopijrecht waarborgen, zijn bevoegd datzelfde recht op het grondgebied van het andere land uit te oefenen, gedurende denzelfden tijd en binnen dezelfde grenzen als het in dat andere land wordt uitgeoefend.

2. De toegekende rechten strekken zich uit tot alle werken op het gebied van letterkunde en kunst, somwijlen vertalingen daaronder begrepen, hetzij met uitsluitend of met prioriteitsrecht; verder tot niet gedrukte dramatische werken en tot artikelen in dagbladen en periodieke geschriften, die niet van politiek aard zijn.

3. Het wederkeerig recht is alleen van toepassing op geschriften, uitgegeven na het in werking treden der overeenkomst.

4. In de overeenkomsten waar den auteur ook het vertalingsrecht toegekend is, wordt de verplichting gesteld, dat deze op het titelblad doe vermelden zich dat recht te willen voorbehouden.

5. De bescherming, bedoeld als in al. 1 omschreven, wordt alleen verzekerd aan hem, die de wetten en reglementen van kracht in het land waar het oorspronkelijk is verschenen, stipt zal hebben nageleefd met betrekking tot het werk waarvoor die bescherming wordt ingeroepen. De verklaring, afgegeven door de bevoegde autoriteit, strekt ten bewijze dat aan de voorschreven formaliteiten voldaan is geworden.

Uit het Belgisch-Nederlandsche tractaat verdient nog vermelding, dat de Hollandsche en Vlaamsche talen beschouwd worden als een en dezelfde taal. De onrechtmatige overdruk in de Hollandsche taal van een in de Vlaamsche taal uitgegeven geschrift en omgekeerd wordt beschouwd als nadruk.

In Duitschland zijn in den laatsten tijd bij herhaling stemmen opge-

gaan van vele letterkundigen over het vermeend nadeel hun door de Nederlandsche reproductie hunner geschriften toegebracht, waardoor zich commissies hebben gevormd, teneinde bij de Rijksregeering op het sluiten van een letterkundige overeenkomst met Nederland aan te dringen. Hun pogingen hebben bewerkt, dat op 13 Mei 1884 aan het Nederlandsch Departement van Buitenlandsche Zaken de onderteekening plaats gehad heeft van een overeenkomst tot wederzijdsche bescherming van den letterkundigen en kunsteigendom.

In deze overeenkomst komt de volgende speciale bepaling omtrent couranten en tijdschriften voor:

Artikel 5. Berichten of opstellen getrokken uit dagbladen of tijdschriften in een der beide landen uitgegeven, zullen in het oorspronkelijke of vertaald verder door den druk openbaar gemaakt kunnen worden in het andere land.

Deze bevoegdheid echter zal zich niet uitstrekken tot het nadrukken of vertalen van romanfeuilletons, of van berichten of opstellen over onderwerpen van wetenschap of kunst, indien de berichten of opstellen van den waren naam des schrijvers voorzien zijn.

Hetzelfde zal gelden van andere artikelen van eenigen omvang uit dagbladen of tijdschriften ontleend, wanneer de auteurs of uitgevers in het dagblad of in het tijdschrift zelf, waarin zij ze hebben doen verschijnen, uitdrukkelijk zullen hebben verklaard, dat zij het nadrukken of vertalen daarvan verbieden.

In geen geval zal het bij de vorige paragraaf bepaald verbod toegepast kunnen worden op staatkundige beschouwingen.

Een bevoegd commentator ¹⁾ geeft bij dit artikel, dat volkomen gelijklopend in het Duitsch-Fransche tractaat voorkomt, de volgende toelichtende aantekeningen:

1. Algemeene bepalingen. De vraag: in welken omvang het vergund zal zijn couranten- of tijdschriftartikelen zonder gegeven toestemming van den schrijver der artikelen of den uitgever der betreffende courant af te drukken, werd reeds bij de beraadslaging over de Deutsche wet van 11 Juni 1870 uitvoerig besproken. Eerst na lang-

¹⁾ Dr. Otto Dambach [Geh. Ober-Postath u. Professor der Rechte an der Universität zu Berlin], *Der Deutsch-Französische Litterar-Vertrag von 19 April 1883. Mit Erläuterungen.* Berlijn, 1883.

durige verhandelingen is het gelukt de instemming der meerderheid van den Rijksdag en van den Bondsraad over § 7, litt. *b*, zooals het thans luidt te verkrijgen: „Als nadruk wordt niet beschouwd het afdrukken van afzonderlijke artikelen uit tijdschriften en andere publieke bladen met uitzondering van novellistische producten en uitgewerkte wetenschappelijke bijdragen, alsook van andere mededeelingen van eenigen omvang, voor zoover aan het hoofd der laatsten het afdrukken verboden wordt.

Bij de behandeling van het tractaat met Frankrijk moest er van Duitsche zijde veel waarde aan gehecht worden de bepalingen der Duitsche wet op dit punt ook voor het internationale Duitsch-Fransche verkeer te doen gelden. Het zou toch tot de lastigste verwikkelingen geleid hebben, indien de Duitsche auteurs en wel voornamelijk de dagbladredacteuren verplicht geweest zouden zijn bij het overnemen van op zich zelf staande courantenberichten van verschillende gezichtspunten uit te gaan, al naar dat er sprake was van het overnemen uit een Duitsch of een Fransch blad. Het is gelukt de grondstellingen der Duitsche wetgeving wederkeerig gehandhaafd te zien; art. 5 van het tractaat stemt in alle hoofdpunten met § 7, litt. *b* van de wet van 11 Juni 1870 overeen.

Voortaan zullen in het Duitsch-Fransche letterkundig verkeer de volgende grondstellingen van kracht zijn:

1. Het afdrukken of vertalen van romanfeuilletons of van artikelen over wetenschap of kunst (articles de science ou d'art) is verboden.
2. Bij andere artikelen van eenigen omvang (articles de quelque étendue) heeft de schrijver van het artikel of de uitgever der courant het recht, den nadruk te verbieden ¹⁾.
3. Alle overige artikelen mogen nagedrukt of vertaald worden.
4. Artikelen van staatkundigen inhoud, onverschillig van welken omvang, mogen nagedrukt of vertaald worden; het verbieden van den nadruk is op staatkundige artikelen niet van toepassing.
5. Opgaaf der bron. Bij het afdrukken van zulke artikelen, welke volgens voorgaande uit couranten nagedrukt of vertaald mogen worden, is het geen vereischte, de bron of den naam des

¹⁾ Over het begrip „artikelen van eenigen omvang” („grössere Artikel”) zie uitvoerig: O. Dambach, *Urheberrecht*, blz. 87.

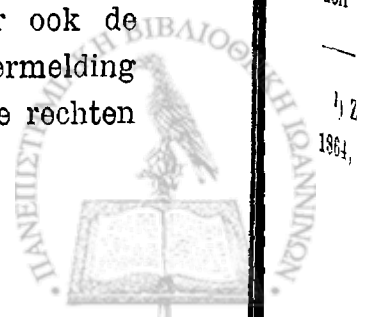

schrijvers van het oorspronkelijke artikel te vermelden. Ook in dit opzicht is het gelukt, het tractaat in overeenstemming met de Duitsche wet te brengen.

3. Romans. Novellen. Artikel 5 verbiedt den nadruk en de vertaling van romanfeuilletons, terwijl de Duitsche wet zich van de uitdrukking: „Novellistische Erzeugnisse” bedient. Bij het beslist uitgesproken voornemen art. 5 in materiële overeenstemming met de Duitsche wet te brengen, zal men op het onderscheid in uitdrukking van hetzelfde begrip, en voornamelijk op het begrip „romans” geen groot gewicht mogen leggen. Men moet veeleer zonder bedenking rekenen dat niet alleen de nadruk en de vertaling van romans, welke in couranten verschenen zijn, maar ook van novellen, schetsen e. d. g. verboden zijn.
4. Verbod van nadruk. De Duitsche wet schrijft voor, dat de schrijver van een meer uitgebreid courantenartikel, wanneer hij den nadruk er van verbieden wil, dit „aan het hoofd” van het artikel te kennen moet geven. Art. 5 heeft deze beperking met opzet niet opgenomen; het is alleen voldoende, wanneer maar het afdrukken „in de courant of in het tijdschrift zelf” verboden is. Op welke plaats in de courant het nadrukken verboden wordt, is onverschillig.

Er kan twijfel bestaan of een algemeen verbod, dat door menig courantenuitgever toegepast wordt door op het titelblad te plaatsen: „Nadruk uit deze courant is verboden”, wel voldoende is. Die vraag zal ontkennend beantwoord moeten worden. Art. 5 van het tractaat verlangt, dat die artikelen, waarvan het overnemen verboden zal zijn, duidelijk aangegeven worden. Een algemeen verbod van den nadruk van alle in de courant voorkomende artikelen is niet volgens den zin en den geest van het tractaat.

5. „Nadruk verboden.” Wanneer de schrijver van een meer uitgebreid courantenartikel of de uitgever der courant zich het recht willen voorbehouden, dat het artikel niet zonder hun toestemming in het andere land nagedrukt of vertaald worde, dan is de vermelding: „Nachdruck verboten” (reproduction interdite) voldoende; het is niet noodig dat nog in 't bijzonder ook de vertaling verboden worde. Want door genoemde vermelding verklaart de schrijver of uitgever, dat hij het artikel alle rechten

van een oorspronkelijk werk verschaffen wil en tot deze rechten behoort volgens het tegenwoordige tractaat zonder verder en zonder bijzonder voorbehoud ook de bescherming voor vertaling.

6. Afzonderlijke uitgaven. Courantenartikelen, waarvan het afdrukken of vertalen volgens art. 5 in elk geval toegestaan is, mogen in het andere land niet alleen in couranten, tijdschriften of andere publieke bladen afgedrukt worden, maar het is evenzeer toegelaten, dergelijke artikelen in afzonderlijke uitgaven te doen verschijnen.

Het recht van vertalen van werken, oorspronkelijk in andere rijken verschenen, is vrij, voor zoover de betreffende staten in hun gesloten tractaten geen bepalingen gemaakt hebben, die den schrijvers zelve toestaan zich het uitsluitend- of prioriteitsrecht voor te behouden. De meeste der oudere, waaronder ook de door Nederland gesloten, tractaten beschermen de schrijvers alleen gedurende zekeren termijn ten opzichte van hun eigen vertaling, zonder hun echter het uitsluitend recht van vertaling toe te kennen. De latere door Duitschland gesloten en ontworpen overeenkomsten gaan evenwel nog een stap verder door uit te gaan van het beginsel dat het uitsluitend kopijrecht ook de reproductie in alle talen omvat en dat vertalen met nadruk gelijk staat. Maar een consequente verdediging van het auteursrecht behoeft naar onze meening geenszins tot die stelling te leiden.

Zooals wij reeds boven betoogden, bestaat het recht van den auteur hierin: dat hij de uitsluitende bevoegdheid heeft om de vruchten van eigen arbeid te genieten, niet om naar welgevallen over zijn gedachten te beschikken. Daarom mag hij de handelingen, waardoor een ander hem die vruchten ontnemt, tegengaan; maar ook alleen die handelingen; de grens van zijn bevoegdheid is die waar de bevoegdheid van een ander aanvangt, en geen macht mag hem worden toegekend, door welker uitoefening hij een ander belet de welverdiende vruchten van diens eigen arbeid te plukken ¹⁾.

Er doen zich dus twee vragen voor: 1°. Ontneemt een vertaler aan den auteur de vruchten die deze zou hebben genoten, wanneer zijn

¹⁾ Zie A. F. de Savornin Lohman, *Het vertalingsrecht* in *N. Bijdr. v. Rechtsgele.* 1864, blz. 168.

geschrift niet ware vertaald? Wij gelooven het niet; want ieder die de taal van den auteur machtig is leest het oorspronkelijk werk; derhalve neemt het aantal lezers of koopers niet af. Men zegt wellicht: werd een werk niet vertaald, dan zouden meer menschen vreemde talen leeren, en daardoor zou het getal koopers van het oorspronkelijk werk toenemen; maar tegenover die onwaarschijnlijke hypothese staat het duidelijk gebleken en erkende feit ¹⁾, dat de bijval die de vertaling te beurt valt, hen die de taal van den auteur verstaan, te meer zal aansporen om het oorspronkelijke werk te koopen. Doch aangenomen eens, dat door een vertaling de koopers van het oorspronkelijk werk afnemen, dan is daarom de vraag nog niet beslist. Stel: iemand geeft een werkje uit, waarin hij een door hem gedane wetenschappelijke ontdekking bekend maakt; een ander deelt iets later die ontdekking eveneens mede, maar op een andere, misschien op duidelijker, betere wijze, met dat gevolg dat zijn boekje veel koopers aan het werkje des eersten ontnemt; had daarom de laatste geen recht op zijn wijze meê te deelen, wat een ander vóór hem had ontdekt en openbaar gemaakt?

Dit leidt ons tot de beantwoording der 2^e vraag: Geniet de vertaler (al zij het dan ook ten koste van den auteur) een loon dat hij niet verdiend, waarvoor hij niet gewerkt heeft? Zoowel wat het vertalen van proza als het overbrengen van poëzie in een andere taal betreft, dunkt ons dat daartoe niet een weinig, maar veel eigen werk, ja dikwijls, zooals bij literarische werken, aanleg of, zooals bij wetenschappelijke, kennis vereischt wordt. Vertalen is het weergeven der gedachten des auteurs in een geheel nieuwen, maar niet door machinalen handenarbeid ontstaanden vorm. Niet aan ieder is het gegeven den humor van Dickens in Nederlandsche vormen over te brengen. Zijn eigen taal en die des auteurs machtig te zijn, in de denkbeelden van den auteur in te dringen, is niet een machinaal werk, maar in veel gevallen kunst. Waarom zou men nu aan een auteur de uitsluitende bevoegdheid toekennen die kunst te beoefenen? Waarom hem

¹⁾ De uitgever van Fr. Coppée's Poésies, de heer Alph. Lemerre te Parijs, verzekerde aan een onzer landgenooten, den heer J. N. v. Hall, dat sedert er van Coppée iets in het Nederlandsch vertaald was, het debiet van zijn gedichten in ons land buitengewoon was toegenomen. Ook ten opzichte van de werken van Ebers, Fritz Reuter, Franzos e. m. a. is deze bewering door feiten te staven.

alleen het recht geven zijn werk leesbaar te maken voor andere kringen dan waarvoor hij zijn oorspronkelijk werk schreef? Wil men dit, welnu dan gunne men hem eveneens het uitsluitend recht om zijn in wetenschappelijken vorm uitgegeven werk in populaireren vorm over te gieten, en men ontzegge aan ieder ander de bevoegdheid om de alleen voor geleerden eetbare vrucht ook voor een minder geleerden kring eetbaar en smakelijk te maken.

Aan het beginsel dat den auteur geen uitsluitend vertalingsrecht toekomt is bij ons te lande dan ook steeds, en terecht met klem vastgehouden. In 1852 werd een ontwerp-tractaat tot wering van den nadruk met Frankrijk hoofdzakelijk omdat dáárop niet genoeg was gelet, in de Tweede Kamer met algemeene stemmen verworpen. Een nieuwe editie van dit tractaat werd in 1855 slechts aangenomen, nadat de stellige verklaring van de Fransche regeering was uitgelokt, dat zij de vrijheid van vertaling erkende.

De minister van buitenlandsche zaken van Hall, die verklaard had, dat hij zijn handteekening niet onder het tractaat zou geplaatst hebben, indien ons daarbij de vrijheid van vertalen niet ware gewaarborgd, zeide o. a.: Zeker is het, dat, welk werk men zich ook gelieve te denken, de taal, de omkleeding een groot gedeelte van het werk is." Die minister had als opposant tegenover zich staan Mr. G. M. van der Linden, maar deze vereenigde zich toch op dát punt met v. Hall's zienswijze geheel, door de verklaring, dat ook hij het vertalen beschouwde als „de uitoefening van een rechtmatig bedrijf”.

Eveneens liet men in 1860, bij een nadere overeenkomst met Frankrijk, de keizerlijke regeering opnieuw de verklaring afleggen, dat de bepalingen van het tractaat voldoende waren, om aan de Nederlandsche uitgevers de vrijheid van het vertalingsrecht te verzekeren en hen voor eventueele rechterlijke vervolgingen van Fransche schrijvers of uitgevers te vrijwaren.

Eveneens in 1858 bij het tractaat met België, dat nog een aanvulling ondervond om dat punt boven allen twijfel te verheffen.

In het tractaat met Spanje, in 1862 gesloten, werd aan hetzelfde recht vastgehouden.

En nog thans in 1885 is dit zelfde beginsel van het vrije vertalingsrecht oorzaak, dat de overeenkomst tot wederzijdsche bescherming van het auteursrecht — door de Duitsche regeering als bij overrompeling met de onze gesloten, doch die naar wij hopen door onze Vertegenwoor-

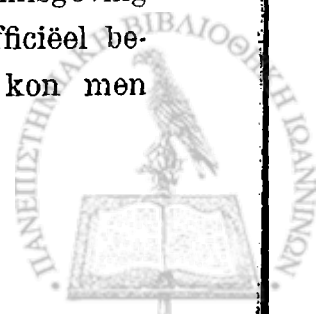

diging niet zonder wijziging zal worden aangenomen — juist op dat punt eenstemmig door de pers en den boekhandel veroordeeld wordt, terwijl de artikelen, die betrekking hebben op den nadruk geen noemenswaard verzet ontmoeten.

Ook zonder tractaat staat bovendien voor Duitsche auteurs of uitgevers de weg open om zich de voordeelen te verschaffen, die een Nederlandsche vertaling kan opleveren Zij hebben daartoe slechts een vertaling te doen vervaardigen en deze bij het Departement van Justitie in te zenden, om krachtens de artt. 1 en 2c onzer nieuwe auteurswet van 28 Juni 1881 tegen nadruk daarvan beveiligd te zijn. Het is waar dat zij daardoor geen uitsluitend vertalingsrecht zouden verkrijgen; maar dit wordt ook niet door het recht geboden.

Reeds sedert geruimen tijd treffen ook vele onzer uitgevers van belletristische werken of periodieken met den buitenlandschen schrijver of uitgever, een overeenkomst, waarbij eerstgenoemden zich de gunstige voorwaarde verzekeren van het manuscript of de afgedrukte vellen terstond te ontvangen om het spoediger dan anderen te kunnen laten vertalen, en verschaffen zich alzoo een prioriteit, die ook sedert 1878 door de Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels wordt beschermd.

Om nadeelige concurrentie tusschen de uitgevers te voorkomen, had namelijk bovengenoemde Vereeniging sedert haar oprichting een bepaling in haar reglement opgenomen, waarbij aan den eersten inzender onder haar leden prioriteit verleend werd. Dit geschiedt thans op deze wijze: elk die aan een bijzonder daartoe aangewezen Commissie (van Vertalingsrecht) het eerst eenig buitenlandsch werk in zijn geheel of daarvan alleen titel en eerste vel, van periodieken het eerste nummer ter vertaling aanbiedt, door toezending aangeteekend per post, wordt door de leden aangemerkt als rechtmatig aanspraak te bezitten op de uitgaaf, die binnen twaalf maanden geheel of gedeeltelijk moet verschijnen en zijn vertaling wordt door hen voorgetrokken boven een andere door een niet-lid uitgegeven. Wanneer op denzelfden datum meerdere aanvragen inkomen, beslist het lot of wordt er onderling een schikking getroffen. Dit aldus toegekende vertalingsrecht blijft drie jaren bestaan. Van al de aangiften bij genoemde commissie wordt tweemaal 's weeks in het *Nieuwsblad v. d. Boekhandel* kennisgeving gedaan. De toezending per post geschiedt om door een officieel bewijsstuk den dag der inzending te constateeren. Vroeger kon men

het oorspronkelijke werk aan het Gemeentebestuur zijner woonplaats vertoonen om een officiële dagteekening te bekomen. De Gemeentebesturen waren welwillend genoeg op den titel een verklaring te blijven schrijven, zooals zij het gewoon waren geworden (vóór 1817) onder een vroegere wetgeving, die vertalingsprioriteit erkende. Veertig jaren lang bleven zij in die goede gewoonte volharden, totdat eensklaps het Rotterdamsche Gemeentebestuur tot de ontdekking kwam, dat het een onverplichte beleefdheid of een oude sleur was. Toen bepaalde de Vereeniging v. d. Boekhandel, dat de titels der werken aan de registratiekantoren ter verkrijging van *date certaine* moesten geregistreerd worden, totdat men later bepaald heeft, dat de inzending aangeteekend per post moest geschieden. Om lichtvaardig ter vertaling aangeven tegen te gaan, heeft men den inzender voor elk werk een geldelijke bijdrage van drie gulden opgelegd, die grootendeels ten bate van het door die Vereeniging opgerichte Ondersteuningsfonds strekt.

In 1878 nu is bepaald, dat men dezelfde bescherming geniet wanneer men vóór de verschijning van het oorspronkelijke werk aan de genoemde commissie per aangeteekenden brief het bewijs inzendt, dat men van den auteur de prioriteit heeft verworven.

Daar ons land klein en de oorspronkelijke productie gering is, niettemin de courantenfeuilletons dag aan dag ettelijke kolommen met romanlectuur vullen, worden er natuurlijk, nu er geen verboden toegang bestaat, heel wat bloemen uit den letterkundigen tuin onzer naburen geplukt en wel voornamelijk uit dien onzer Oostelijke taal- en stamverwanten. Mocht het Duitsch-Nederlandsche tractaat door onze Vertegenwoordiging tot wet worden verheven, dan zal men zich hier waarschijnlijk voor de feuilletons bijna uitsluitend van Engelsche, Fransche, Italiaansche of Noorsche romans gaan voorzien, daar slechts weinig groote bladen behalve het vertaalloon ook nog schrijvershonorarium zullen kunnen of willen voldoen. Het gevolg daarvan zou dan zijn, dat de Deutsche romantiek niet meer zoo sterk onze letterkunde zal beheerschen als tegenwoordig het geval is.

Wet van den 28sten Juni 1881, tot regeling van het auteursrecht.

(Staatsblad N°. 124).

WIJ WILLEM III, *bij de gratie Gods Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.*

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is, met intrekking der wet van 25 Januari 1817 (*Staatsblad* n°. 5), bepalingen vast te stellen tot regeling van het auteursrecht voor Nederland en Nederlandsch Indië;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

§ 1. *Begrip en omvang van het auteursrecht.*

Art. 1. Het recht om geschriften, plaat-, kaart-, muziek-, tooneelwerken en mondelinge voordrachten door den druk gemeen te maken, alsmede om dramatisch-muzikale werken en tooneelwerken in het openbaar uit- of op te voeren, komt uitsluitend den auteur en zijnen rechtverkrijgenden toe.

Met eene uit- of opvoering in het openbaar wordt gelijk gesteld elke uit- of opvoering, die tegen betaling, voor eens of voor meermalen, toegankelijk is, zelfs dan wanneer bovendien eene ballotage gevorderd wordt.

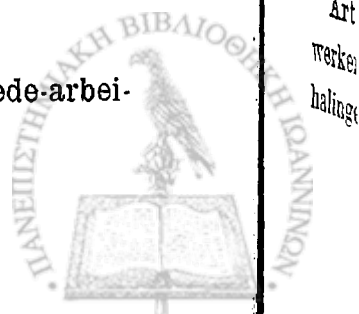
Art. 2. Met auteurs worden gelijk gesteld:

a. ondernemers van in artikel 1 vermelde werken, gevormd door bijdragen van onderscheidene mede-arbeiders;

b. openbare instellingen, vereenigingen, stichtingen, en vennootschappen, ten opzichte van de door hen bezorgde werken;

c. vertalers ten opzichte van hunne vertaling.

Bij werken gevormd door bijdragen van onderscheidene mede-arbei-

ders behoudt bovendien ieder mede-arbeider het auteursrecht op de door hem geleverde bijdrage, voor zoover niet anders is bedongen.

Ten aanzien van de onder *a* en *b* van dit artikel vermelde recht-hebbenden blijft het tweede lid van art. 13 buiten toepassing.

Art. 3. Bij werken, zonder naam van auteur of onder een verdichten naam door den druk gemeen gemaakt, wordt de uitgever en, zoo ook diens naam niet op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag vermeld is, de drukker als auteur aangemerkt, totdat een ander zich als rechthebbende heeft doen kennen op den voet in de artikelen 10 en 11 bepaald, met uitzondering van den in art. 10 gestelden termijn van inzending.

Art. 4. Behalve in de door Ons te bepalen gevallen bestaat er geen auteursrecht van wetten, besluiten, verordeningen en van hetgeen verder in woord of schrift, door of van wege eenige openbare macht ter algemeene kennis gebracht is.

Art. 5. Tot het recht van den auteur behoort het uitsluitend recht om door den druk gemeen te maken vertalingen van:

a. zijne niet door den druk gemeen gemaakte werken, daaronder begrepen zijne mondelinge voordrachten;

b. zijne door den druk gemeen gemaakte werken, indien hij zich bij de oorspronkelijke uitgave, op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag van het werk, dit uitsluitend recht voor een of meer bepaald genoemde talen uitdrukkelijk voorbehoudt, en zijne vertaling binnen drie jaren na de oorspronkelijke uitgave door den druk heeft gemeen gemaakt.

Bij werken, die uit onderscheidene deelen of afleveringen bestaan, wordt deze termijn voor elk deel of elke aflevering afzonderlijk berekend.

Art. 6. Bij gelijktijdige uitgave van hetzelfde werk in onderscheidene talen wordt slechts ééne uitgave als de oorspronkelijke aangemerkt en gelden de overige als vertalingen.

De auteur is bevoegd op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag aan te wijzen, welke uitgave hij als de oorspronkelijke beschouwt.

Bij gebreke van zoodanige aanwijzing wordt de uitgave in de moedertaal des auteurs als de oorspronkelijke aangemerkt.

Art. 7. Het auteursrecht van door den druk gemeen gemaakte werken belet niet, dat daaruit ter aankondiging of beoordeeling, aanhalingen in andere werken worden opgenomen.

Mits de bron genoemd worde, staat het vrij, berichten of opstellen uit dag- en weekbladen verder door den druk gemeen te maken, tenzij het auteursrecht aan het hoofd van zoodanig bericht of opstel uitdrukkelijk is voorbehouden en voorts gehandeld wordt overeenkomstig art. 10.

Art. 8. Het auteursrecht van mondelinge voordrachten belet niet dat verslag gegeven worde van hetgeen in eene openbare bijeenkomst verhandeld is.

Art. 9. Het auteursrecht wordt beschouwd als eene roerende zaak. Het is vatbaar voor geheele of gedeeltelijke overdracht en gaat over bij erfopvolging.

Het is niet vatbaar voor beslag.

§ 2. *Voorwaarden tot uitoefening van het auteursrecht op door den druk gemeen gemaakte werken.*

Art. 10. Het auteursrecht op een door den druk gemeen gemaakt werk vervalt zoo niet de auteur, uitgever of drukker twee exemplaren van dat werk, op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag eigenhandig onderteekend, met opgaaf van zijne woonplaats en van het tijdstip der uitgave, binnen een maand na de uitgave inzendt bij het Departement van Justitie, voor zooveel vertalingen betreft met inachtneming van den in art. 5b gestelden termijn.

Bij de inzending moet worden overgelegd eene door den drukker onderteekende verklaring, dat het werk op zijn in het Rijk gevestigde drukkerij is gedrukt ¹⁾.

¹⁾ Het formulier van de verklaring, die op beide exemplaren op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag moet voorkomen, is als volgt:

De ondergeteekenden verklaren, de eerstgenoemde wonende te .... dat dit werk door hem is uitgegeven den (datum der uitgave) en de laatstgenoemde, dat dit werk op zijne te .... gevestigde drukkerij is gedrukt.

Datum van inzending.

Handteekening van den uitgever.

” ” ” drukker.

Deze verklaring moet gezegeld en geregistreerd zijn. Daarvoor is het voldoende de titelbladen afzonderlijk te doen zegelen en één daarvan te doen registreeren. Van dag- en weekbladen kan men de in de afgelopen maand verschenen Nos. met een formaatzegel van 22½ Ct. als omslag, waarop bovenstaande verklaring voorkomt, bijeen binden en aldus doen registreeren.

we
dag
] eer
1
wer
het
A
ken
1e.
leven
2e.
sluite
de dag
Art
maker
1^e.
voordr
2^e. v
jaren s
ontvang
Art.

Art. 11. Het Departement van Justitie geeft aan de inzenders een gedagteekend bewijs van ontvangst af.

Van deze bewijzen wordt aan het Departement een dubbel gehouden in een register, waarvan ieder kosteloos inzage en voor zijn rekening uittreksel of afschrift kan ontvangen.

Van de ingezonden werken en vertalingen wordt maandelijks een opgaaft gedaan in de *Nederlandsche Staatscourant*.

Art. 12. De uitsluitende bevoegdheid om dramatisch-muzikale werken of tooneelwerken uit- of op te voeren, gaat verloren zoodra die werken door den druk zijn gemeen gemaakt, tenzij de auteur bij de oorspronkelijke uitgave, op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag van het werk, zich die bevoegdheid uitdrukkelijk voorbehoudt.

§ 3. *Duur van het auteursrecht.*

Art. 13. Het auteursrecht van door den druk gemeen gemaakte werken duurt vijftig jaren na de eerste uitgave, te rekenen van de dagteekening van het bewijs van ontvangst, vermeld in art. 11.

Indien de auteur dezen termijn overleeft en zijn recht nooit aan een ander heeft overgedragen, behoudt hij dat recht levenslang.

Art. 14. Het auteursrecht van niet door den druk gemeen gemaakte werken, mondelinge voordrachten daaronder begrepen, duurt tijdens het leven van den auteur en dertig jaren na zijn dood.

Art. 15. De uitsluitende bevoegdheid om dramatisch-muzikale werken of tooneelwerken uit- of op te voeren duurt:

1°. voor niet door den druk gemeen gemaakte werken, tijdens het leven van den auteur en dertig jaren na zijn dood;

2°. voor door den druk gemeen gemaakte werken, waarbij die uitsluitende bevoegdheid werd voorbehouden, gedurende tien jaren sedert de dagteekening van het in art. 11 vermelde bewijs van ontvangst.

Art. 16. De uitsluitende bevoegdheid tot het door den druk gemeen maken van vertalingen duurt:

1°. voor niet door den druk gemeen gemaakte werken, mondelinge voordrachten daaronder begrepen, zoolang daarop auteursrecht bestaat;

2°. voor door den druk gemeen gemaakte werken gedurende vijf jaren sedert de dagteekening van het in art. 11 vermelde bewijs van ontvangst.

Art. 17. Bij werken, die uit onderscheidene deelen of afleveringen

bestaan, wordt de duur van het auteursrecht voor elk deel of elke aflevering afzonderlijk berekend.

§ 4. *Handhaving van het auteursrecht.*

Art. 18. Onverminderd de burgerlijke rechtsvordering, voortvloeiende uit elke inbreuk op het auteursrecht, wordt hij die opzettelijk inbreuk maakt op eens anders auteursrecht, gestraft met geldboete van ten minste vijftig cents en ten hoogste twee duizend gulden.

De door middel van het misdrijf verkregen exemplaren, alsmede de den schuldige toebehoorende platen, vormen en matrijzen, die tot het plegen van het misdrijf gediend hebben, worden ten behoeve van den Staat verbeurd verklaard.

Art. 19. Hij die een werk, waardoor hij weet dat inbreuk gemaakt wordt op eens anders auteursrecht, verspreidt of openlijk te koop stelt, wordt gestraft met geldboete van ten minste vijftig cents en ten hoogste zes honderd gulden.

De door middel van inbreuk op het auteursrecht verkregen exemplaren worden ten behoeve van den Staat verbeurd verklaard.

Art. 20. De misdrijven, in de artt. 18 en 19 bedoeld, worden niet vervolgd dan op klachte van hem, tegen wien zij gepleegd zijn.

Art. 21. De ingevolge de artt. 18 en 19 verbeurd verklaarde exemplaren worden aan den auteur of zijn rechtverkrijgenden afgegeven, indien deze zich daartoe ter griffie aanmelden binnen acht dagen nadat het vonnis in kracht van gewijsde is gegaan. Bij gebreke daarvan worden deze exemplaren vernietigd.

Heeft de rechter te beslissen over een burgerlijke rechtsvordering tot schadevergoeding, zoo brengt hij daarbij de waarde der aan den rechthebbende afgegeven exemplaren zooveel mogelijk in rekening.

Art. 22. Auteurs of hunne rechtverkrijgenden kunnen in beslag nemen en afgifte of vernietiging vorderen van exemplaren, die in strijd met hun uitsluitend recht door den druk zijn gemeen gemaakt.

Dit beslag kan niet worden gelegd op enkele exemplaren, onder personen berustende, die in zoodanige voorwerpen geen handel drijven en deze tot eigen gebruik hebben verkregen.

De artt. 722 tot en met 726 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering zijn op dit beslag van toepassing.

Art. 23. Bij opheffing van het beslag kan de arrestant worden veroordeeld tot vergoeding van kosten, schaden en interessen.

e
e
n
li
v
te
aa
24
in e
mitt
v
ogge
het
van
Ar
Indie
door c

§ 5. *Overgangsbepalingen.*

Art. 24. Kopijrecht of eenig ander recht van dezen aard verkregen onder een vroegere wetgeving blijft gehandhaafd, mits de gerechtigde, binnen één jaar na het in werking treden dezer wet, daaromtrent een verklaring inzendt bij het Departement van Justitie.

De artt. 18—23 dezer wet zijn op dat recht van toepassing.

Art. 25. Geen auteursrecht op een vóór het in werking treden dezer wet door den druk gemeen gemaakt werk, dat volgens de vroegere wetgeving niet voor recht van kopij vatbaar was of omtrent hetwelk de destijds vereischte formaliteiten niet behoorlijk zijn in acht genomen, kan worden uitgeoefend, tenzij de auteur, uitgever of drukker binnen één jaar na het in werking treden dezer wet twee exemplaren, op het titelblad of bij gebreke daarvan op den omslag eigenhandig onderteekend, inzendt bij het Departement van Justitie, met opgaaf van zijn woonplaats en van het tijdstip der oorspronkelijke uitgave.

Dit tijdstip strekt tot aanvangspunt bij de berekening van den duur van het auteursrecht, behoudens tegenbewijs.

Het in dit artikel bedoelde auteursrecht kan niet worden ingeroepen tegen werken, die reeds vóór het in werking treden dezer wet zijn aangevangen of voltooid en destijds geoorloofd waren.

Art. 26. Het Departement van Justitie geeft aan de in de artikelen 24 en 25 bedoelde inzenders een gedagteekend bewijs van ontvangst af.

Van deze bewijzen wordt aan het Departement een dubbel gehouden in een register, waarvan ieder kosteloos inzage en voor zijne rekening uittreksel of afschrift kan ontvangen.

Van de ingezonden verklaringen en werken wordt maandelijks eene opgave gedaan in de *Nederlandsche Staatscourant*, met vermelding van het door den inzender opgegeven tijdstip der oorspronkelijke uitgave van de ingezonden werken.

§ 6. *Slotbepalingen.*

Art. 27. Deze wet is van toepassing op in Nederland of in Nederlandsch Indië gedrukte en door den druk gemeen gemaakte werken, op niet door den druk gemeen gemaakte werken afkomstig van in Nederland

of in Nederlandsch Indië woonachtige auteurs, daaronder begrepen in Nederland of in Nederlandsch Indië gehouden mondelinge voordrachten.

Art. 28. Deze wet is ook verbindend voor Nederlandsch Indië.

De aldaar door den druk gemeen gemaakte werken behooren te worden ingezonden aan den directeur van justitie, door wiens zorg daarvan opgaaf gedaan wordt in de *Javasche Courant*, en op wien verder de verplichtingen rusten, bij deze wet aan het Departement van Justitie opgedragen.

De *Nederlandsche Staatscourant* en de *Javasche Courant* nemen wederkeurig de opgaven zoo spoedig mogelijk van elkander over.

In het geval, bedoeld in art. 22, zijn voor Nederlandsch Indië van toepassing de gelijksoortige bepalingen van de aldaar geldende reglementen, met inachtneming van het verschil dat bestaat tusschen de wetgeving voor de Europeanen en met deze gelijk gestelden en die voor de inlanders en met deze gelijk gestelden.

Geen auteursrecht op een vóór het in werking treden dezer wet in Nederlandsch Indië door den druk gemeen gemaakt werk kan worden uitgeoefend, tenzij ten opzichte van dat werk gehandeld wordt overeenkomstig art. 25.

Art. 29. Alle vroegere wettelijke bepalingen betreffende het recht van kopij, van vertaling, van uit- en opvoering zijn ingetrokken.

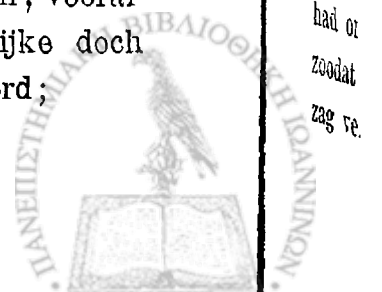
Art. 30. Deze wet treedt in werking den 1sten Januari 1882.

Koninklijk Besluit van 30 October 1882, No. 22.

(Staatscourant 26 en 27 Nov. 1882).

Vrijstelling van zegel- en registratierechten wordt verleend voor verklaringen en bewijzen van ontvangst, bedoeld in de artt. 10 en 11 der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* N°. 124), tot regeling van het auteursrecht, voor zooveel betreft de boekwerken, tijdschriften en andere uitgaven, die in afleveringen, nummers, vervolgen of andere gedeelten verschijnen, en wel:

1°. voor de gemelde verklaringen, indien binnen zes maanden, voorafgegaan aan de registratie van de verklaring, eene dergelijke doch gezegelde verklaring, tegen betaling van recht is geregistreerd;

2°. voor de bewijzen van ontvangst, indien binnen gelijken termijn, voorafgegaan aan de dagtekening van het bewijs van ontvangst, van wege het Departement van Justitie een gezegeld en geregistreerd bewijs van ontvangst is afgegeven voor de inzending van een vroeger gedeelte van dezelfde uitgave; een en ander onder voorwaarden:

a. dat het bewijs van ontvangst, waaruit dit blijkt, aan den ontvanger worde vertoond; en

b. dat op de verklaringen en bewijzen van ontvangst worde gesteld:

„Vrij van zegel en van het recht van registratie, ingevolge Koninklijk besluit van den 30sten October 1882, n°. 22.”

Vrijheid en beperking der drukpers.

Een niet minder belangrijke zaak dan het waarborgen der rechten van auteurs of uitgevers heeft sedert het in werking komen der drukpers de regeeringen van alle landen beziggehouden, n. l. het bepalen der grenzen van de gedachteuiting.

Het voorbeeld van het oude Rome, waar een voor den staat gunstig werkende censuur (onderzoek en beoordeeling) der zeden bestond, dat in de middeleeuwen door het toezicht der priesters op het gedrag der gemeenteleden werd gevolgd, ontaardde op de ergerlijkste wijze, toen al spoedig na de uitvinding der boekdrukkunst eerst de geestelijke en daarna de wereldlijke overheid meenden zich het recht te moeten aanmatigen om de openbaarmaking door den druk te verhinderen van al wat met hun meeningen en begrippen ook buiten het gebied der zedelijkheid in strijd was. Deze censuur, hoewel aanvankelijk slechts op de boeken toegepast, heeft later in bijna alle landen de vrije ontwikkeling der dagbladpers tegengehouden. Waar zij bestond, moesten alle handschriften, bestemd om in de couranten te worden opgenomen, alvorens zij ter perse werden gelegd, onderzocht worden door een van staatswege aangestelden censor, die uitspraak deed over de vraag, of de artikels ter publicatie geschikt waren, terwijl hij de bevoegdheid had om alle plaatsen die hem aanstootelijk voorkwamen door te halen, zoodat een schrijver zijn berichten vaak op de schromelijkste wijze zag verminken.

In ons vaderland is de censuur, n.l. de beoordeeling vóór den druk, nooit inheemsch geweest; in Engeland werd zij reeds in 1704 afgeschaft, doch in de overige rijken is men daartoe eerst in het begin of den loop dezer eeuw overgegaan. Tegenwoordig is met uitzondering van het kerkelijk onderzoek van theologische geschriften de censuur alleen in Rusland in volle kracht, en woedt zij voornamelijk tegen de dagbladen. In 1865 was zij eenigermate verzacht, maar juist in de laatste jaren door de nihilistische woelingen is zij weder veel gestrenger geworden. Op welk een lagen trap dit rijk zich door al die maatregelen plaatst, blijkt uit het feit, dat de vrijheid van drukpers, niet alleen in de overige staten van Europa, zelfs in Griekenland, alsmede in Noord-Amerika, maar ook in Zuid-Amerika en in China gehuldigd wordt.

Geen regeering, tenzij willekeur haar wetgeving bezielt, noch eenige machthebbende komt het toe geschriften van andersdenkenden te verbieden. De stelling dat de eene mensch den anderen voorschrijven mag, wat hij lezen en niet lezen zal leidt tot buitensporigheden en is dwingelandij van den geest. Ouders en opvoeders mogen dit bij kinderen doen, maar volwassenen hebben het recht, dat men dit aan hun vrije keuze overlate. Doorgaans hebben zulke verbodsbevelen een geheel tegenstrijdige uitwerking, daar zij juist de menschen naar de verboden waar nieuwsgierig maken. Zoodanige bepalingen zijn daarom niet alleen onbillijk maar ook zeer onstaatkundig.

Men moet evenwel het begrip vrijheid niet in den zin van ongebondenheid opvatten, doch behoort aan het gedrukte geschrift evenzeer de verantwoordelijkheid te verbinden als aan het gesproken woord. Immers, terwijl de gedachten geheel vrij zijn, omdat zij tot het inwendig leven van den geest behooren, komen de woorden in aanraking met onze medemenschen en kunnen deze nadeelen van verschillenden aard berokkenen. Bij het verleenen der vrijheid van drukpers moeten dus twee beginselen op den voorgrond gesteld worden, n.l. de vrije uiting der gedachten, omdat hierdoor alleen de wrijving ontstaat, welke de vonk der waarheid doet ontspringen en alzoo kennis en beschaving op krachtige wijze bevordert, — en het verstrekken van een waarborg tegen hen, die van deze vrije uiting misbruik maken door op een kwaadwillige wijze anderen te lasteren, te honen of tot verzet tegen een wettige orde van zaken op te ruien.

De vroeger aangehaalde brieven van Junius bevatten ook verschil-

r
a
de
se
vij
wa
zo
be

zij
wa
val
moe
tege
oeter
gelij
Hi
dagb.
bijkon
tegen
ringer
en va
geschr
schrijv
in Fra
artikels

lende uitspraken over vrijheid van drukpers. In zijn 54sten brief verklaart de schrijver:

„Zelfs de afschuwelijkste persoonlijke ondeugden, tenzij samengaande met de macht om de maatschappij belangrijke nadeelen te berokkenen, zijn niet van genoegzame beteekenis om censuur der pers noodzakelijk te maken.”

En het onderscheid tusschen belastering van bijzondere en openbare personen wordt in de voorrede der verzameling van deze brieven besproken. Het eerste moet zoo gestreng mogelijk worden bestraft. Wie den lasteraar van zijn persoonlijke eer niet met alle wettige middelen vervolgt, begaat plichtsverzaking tegenover de maatschappij.

„Wat betreft aanvallen op het karakter van ambtenaren en op maatregelen der regeering” — vervolgt hij — „is het geval eenigszins anders. Er moet veel vrijheid bestaan in het bespreken van openbare aangelegenheden, anders zal de vrijheid van drukpers voor de maatschappij van geen nut zijn. Evenals men de zucht tot persoonlijke vijandige bejegeningen en het belasteren van particulieren door elk wettig middel moet beteugelen, evenzeer dient een voortdurend onderzoek naar het karakter en het gedrag van ministers en beambten bevorderd en aangemoedigd te worden.”

Volgens opvatting van een der grootste en beroemdste journalisten zijn anonimiteit en pseudonimiteit in dit laatste geval geoorloofd als wapen tegenover de machthebbenden. Wie een bijzonder persoon aanvalt, moet dit man tegen man doen, en indien hij ongelijk heeft, moet hij de gevolgen daarvan ondervinden. Tegenover een minister, tegenover de overheid valt deze beperking weg, daar anders het oefenen van critiek op openbare misbruiken in dezelfde mate onmogelijk zou worden, als het noodig is.

Hierin zal wel de oorsprong van de anonimiteit der staatkundige dagbladschrijvers zijn te vinden. De meervoudsvorm is enkel een bijkomend gevolg der anonimiteit, waartoe zij als beschermmiddel tegen de machthebbende hun toevlucht hebben genomen. De regeeringen op het vasteland van Europa hebben dit heel goed begrepen en van de vroegste tijden af legden zij er zich op toe om naamloos geschrijf te bemoeilijken of om achter het schild der anonimiteit den schrijver met al de zwaarte der wet te treffen. Uit die zucht sproot in Frankrijk voort de verplichting tot onderteekening van courantenartikels, die in het jaar 1815 door Napoleon I ingesteld en door

den anderen Napoleon opnieuw ingescherpt werd. Daarom stellen de drukperswetten in de meeste landen alle personen, die anders de verantwoordelijkheid voor persovertredingen moeten dragen, n. l. de redacteuren, uitgevers, enz., vrij van straf, zoodra zij den naam van den schrijver of inzender openbaren ¹⁾.

In sommige landen, b. v. in Oostenrijk, is men in dit opzicht veel minder consequent, want men ontheft den verantwoordelijken redacteur ook dan niet van zekere wettelijke gevolgen, wanneer een ander (schrijver of inzender) de volle aansprakelijkheid voor het gewraakte in druk verschenen geschrift op zich neemt. Ja, door het z. g. „objectief handelen” bestaat zelfs voor de justitie de mogelijkheid om den eigenlijken drukwetovertreder, den schrijver van een artikel, met de grootste versooning te behandelen, door n. l. slechts het drukwerk in beslag te nemen, maar den schrijver, zelfs wanneer het ondertekend is, volkomen straffeloos te laten.

Logisch is zulk een handelwijs zeker niet, maar zij vindt haar verklaring in de eigenaardige toestanden van Oostenrijk. Een staat, die naar zijn zwaartepunt zoekt, evenals kapitein Marryat's Japhet naar zijn vader, is het niet kwalijk te nemen, dat hij er voor terugdeinst om bij elke wisseling van regeeringspersonen een nieuwe schaar van staatkundige martelaars in het leven te roepen. Dit zoogenaamd objectief handelen is echter eigenlijk een gewijzigde vorm van censuur; in plaats van doorhalingen in het handschrift te maken, wordt het drukwerk vernietigd na de vervaardiging.

De Nederlandsche Grondwet van 1848 heeft het beginsel van vrijheid der gedachte-uiting door middel van de drukpers in art. 8 als volgt geformuleerd: „Niemand heeft voorafgaand verlof noodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.” Speciale bepalingen ten opzichte dezer verantwoordelijkheid zijn in het Nieuwe Wetboek van Strafrecht van 3 Maart 1881 in de volgende artikelen omschreven:

¹⁾ Bronnen voor de buitenlandsche wetgeving betrekkelijk de vrijheid van drukpers zijn: voor Duitschland, de Rijkswet van 7 Mei 1874 (Reichsgesetzblatt S. 65); voor Oostenrijk, de Wet van 17 Dec. 1862, § 19 en 21 van Wet van 15 Oct. 1868; voor Hongarije, Wetsartikel XVIII van het jaar 1848; voor Frankrijk, de Wet van 24 Juli 1881; voor België, de Grondwet art. 18 en de Code Pénal van 8 Juni 1867 art. 299; voor Noorwegen, § 100 der Grondwet; voor Amerika, art. 1 van de National Constitution.

Art. 53. Bij misdrijven door middel van de drukpers gepleegd, wordt de uitgever als zoodanig niet vervolgd, indien het gedrukte stuk zijn naam en woonplaats vermeldt en de dader bekend is of op de eerste aanmaning na den rechtsingang door den uitgever is bekend gemaakt.

Deze bepaling is niet toepasselijk, indien de dader op het tijdstip der uitgave strafrechtelijk niet vervolgbaar of buiten het rijk in Europa gevestigd was.

Art. 54. Bij misdrijven door middel van de drukpers gepleegd, wordt de drukker als zoodanig niet vervolgd, indien het gedrukte stuk zijn naam en woonplaats vermeldt en de persoon op wiens last het stuk is gedrukt, bekend is of op de eerste aanmaning na den rechtsingang door den drukker is bekend gemaakt.

Deze bepaling is niet toepasselijk, indien de persoon, op wiens last het stuk is gedrukt, op het tijdstip van het drukken strafrechtelijk niet vervolgbaar of buiten het rijk in Europa gevestigd was.

Art. 113. Hij, die een geschrift of afbeelding waarin eene belediging voorkomt voor den Koning, de Koningin, den troonopvolger, een lid van het koninklijk huis of den Regent met het oogmerk om aan den beledigenden inhoud ruchtbaarheid te geven of de ruchtbaarheid daarvan te vermeederen, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Indien de schuldige het misdrijf in zijn beroep begaat en er tijdens het plegen van het misdrijf nog geen twee jaren zijn verlopen, sedert hij wegens hetzelfde misdrijf onherroepelijk is veroordeeld, kan hij van de uitoefening van dat beroep worden ontzet.

Art. 119. Hij, die een geschrift of afbeelding, waarin eene belediging voorkomt voor een regeerend vorst of ander hoofd van een bevrienden staat of voor een vertegenwoordiger van eene buitenlandsche mogendheid bij de Nederlandsche regeering in zijne hoedanigheid, met het oogmerk om aan den beledigenden inhoud ruchtbaarheid te geven of de ruchtbaarheid daarvan te vermeederen, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete, enz. (Verder geheel gelijk art. 113).

Art. 132. Hij, die een geschrift waarin tot een strafbaar feit wordt opgeruid, met het oogmerk om aan den opruienden inhoud ruchtbaar-

heid te geven, of de ruchtbaarheid daarvan te vermeederen, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van ten hoogste drie honderd gulden.

Indien de schuldige het misdrijf in zijn beroep begaat en er tijdens het plegen van het misdrijf nog geen vijf jaren zijn verlopen, sedert hij wegens hetzelfde misdrijf onherroepelijk is veroordeeld, kan hij van de uitoefening van dat beroep worden ontzet.

Art. 134. Hij, die een geschrift, waarin wordt aangeboden inlichtingen, gelegenheid of middelen te verschaffen om eenig strafbaar feit te plegen, met het oogmerk om aan dat aanbod ruchtbaarheid te geven of de ruchtbaarheid daarvan te vermeederen, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete enz. (Verder geheel gelijk art. 132).

Art. 240. Hij, die eenige voor de eerbaarheid aanstootelijke afbeelding of vliegend blaadje waarvan hij den inhoud kent, verspreidt, openlijk ten toon stelt, aanslaat of ter verspreiding in voorraad heeft, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Indien de schuldige het misdrijf in zijn beroep begaat en er tijdens het plegen van het misdrijf nog geen twee jaren zijn verlopen sedert hij wegens hetzelfde misdrijf onherroepelijk is veroordeeld, kan hij van de uitoefening van dat beroep worden ontzet.

Art. 261. Hij, die opzettelijk iemands eer of goeden naam aanrandt, door te last-legging van een bepaald feit, met het kennelijk doel om daaraan ruchtbaarheid te geven, . . . indien dit geschiedt door middel van geschriften of afbeeldingen, verspreid, openlijk ten toon gesteld of aangeslagen, wordt de dader als schuldig aan smaadschrift, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Noch smaad, noch smaadschrift bestaat voor zoover de dader klaarblijkelijk heeft gehandeld in het algemeen belang of tot noodzakelijke verdediging.

Art. 262. Hij, die het misdrijf van smaad of smaadschrift pleegt, ingeval het bewijs der waarheid van het te last gelegde feit is toegelaten, wordt, indien hij dat bewijs niet levert en de telastlegging tegen beter weten is geschied, als schuldig aan laster, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren.

Art. 266. Eene opzettelijke belediging die niet het karakter van smaad of smaadschrift draagt, iemand hetzij in het openbaar mondeling of bij geschrifte, hetzij in zijne tegenwoordigheid mondeling of door feitelijkheden, hetzij door een toegezonden of aangeboden geschrift aangedaan, wordt, als eenvoudige belediging, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Art. 271. Hij, die een geschrift of afbeelding van beledigenden of voor een overledene smadelijken inhoud, met het oogmerk om aan den beledigenden of smadelijken inhoud ruchtbaarheid te geven of de ruchtbaarheid daarvan te vermeerderen, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste eene maand of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Indien de schuldige het misdrijf in zijn beroep begaat enz. (als onder art. 240).

Art. 418. Hij, die eenig geschrift of eenige afbeelding uitgeeft van strafbaren aard wordt gestraft met gevangenisstraf of hechtenis van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden, indien:

1°. de dader noch bekend is noch op de eerste aanmaning na den rechtsingang is bekend gemaakt;

2°. de uitgever wist of moest verwachten dat de dader op het tijdstip der uitgave strafrechtelijk niet vervolgbaar of buiten het Rijk in Europa gevestigd zou zijn.

Art. 419. Hij, die eenig geschrift of eenige afbeelding drukt van strafbaren aard wordt gestraft met gevangenisstraf of hechtenis van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden, indien:

1°. de persoon op wiens last het stuk gedrukt is noch bekend is, noch op de eerste aanmaning na den rechtsingang is bekend gemaakt;

2°. de drukker wist of moest verwachten dat de persoon op wiens last het stuk gedrukt is op het tijdstip der uitgave strafrechtelijk niet vervolgbaar of buiten het Rijk in Europa gevestigd zou zijn.

Art. 420. Indien de aard van het geschrift of de afbeelding een misdrijf oplevert, dat alleen op klachte vervolgbaar is, kan de uitgever of drukker in de gevallen der beide voorgaande artikelen alleen vervolgd worden op klachte van hem tegen wien dat misdrijf gepleegd is.

Het toezicht der Regeering op de drukpers in Neêrlandsch-Indië is eenigszins scherper dan in het Moederland. De regeling daarvan is vastgesteld in 1856 (*St.bl. v. N. I. N°. 74 en 75*) en bevat in hoofdzaak de volgende bepalingen:

Ieder die het beroep van drukker, uitgever of boekverkooper wil uitoefenen is verplicht daarvan een maand te voren schriftelijk aangifte te doen bij het plaatselijk bestuur en binnen dien tijd een borgtocht te stellen die niet minder dan *f* 200 en niet meer dan *f* 5000 mag bedragen, te bepalen door het plaatselijk bestuur.

De Gouverneur-Generaal kan in het belang der openbare rust en orde, bij een met redenen omkleed besluit, de uitoefening van een der genoemde beroepen aan een bepaald persoon verbieden en het gebouw waarin het beroep uitgeoefend wordt, door het plaatselijk bestuur doen sluiten.

Hij die zijn beroep staakt, moet daarvan kennis geven en zoo er geen vervolging bestaat wordt de borgtocht binnen zes maanden opgeheven. Hetzelfde heeft plaats bij overlijden en bij elken overgang van het beroep.

Ieder is verantwoordelijk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft, verkoopt of verspreidt, waar het drukwerk ook het licht heeft gezien. De verkooper, uitgever en verspreider zijn verantwoordelijk, zoolang zij den drukker niet aanwijzen. De drukker is verantwoordelijk, zoolang hij den schrijver niet aanwijst.

Elk drukwerk moet voorzien zijn van den naam en de woonplaats des drukkers en des uitgevers. Voldoet het niet aan deze voorwaarde, dan wordt het in beslag genomen en verbeurd verklaard, terwijl de schrijver daarenboven gestraft wordt met een boete van *f* 50 tot *f* 1000. Van elk in Neêrlandsch-Indië gedrukt, alsmede van elk elders dan in Nederland gedrukt, maar in Ned.-Indië uitgegeven drukwerk is de drukker of uitgever verplicht, vóór de uitgaaf, een door hem onteekend exemplaar te zenden aan het hoofd van het plaatselijk bestuur, een ander ex. aan den officier van justitie, en een derde ex. aan de algemeene secretarie. Overtreding dezer bepaling wordt gestraft met een boete van *f* 50 tot *f* 1000.

Geen uitgifte van dag- en weekbladen of tijdschriften wordt toegelaten dan op deze voorwaarden:

1°. dat op elk nummer de naam en woonplaats des drukkers zij vermeld;

2^e. dat een exemplaar twee uren vóór de uitgifte aan het hoofd van het plaatselijk bestuur zij afgegeven, tegen een kosteloos bewijs van ontvangst.

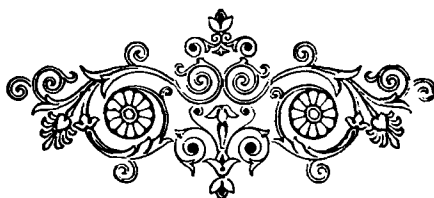
Het voorschrift van n°. 2 is niet van toepassing op in Nederland gedrukte bladen of tijdschriften, die in Ned.-Indië worden uitgegeven.

Elk blad of tijdschrift dat aan de voorwaarde sub. 1 niet voldoet, wordt in beslag genomen en verbeurd verklaard en de drukker daarenboven veroordeeld tot een geldboete van f 200 tot f 2000.

Overtreding der tweede voorwaarde, wordt gestraft met boete van f 50 tot f 500.

De drukker van het blad of tijdschrift is verantwoordelijk voor den geheelen inhoud, zoodra de aangewezen schrijver òf niet kan worden vervolgd, òf indien, na veroordeeling, het vonnis niet tegen hem kan worden ten uitvoer gelegd. Onafhankelijk van deze verantwoordelijkheid des drukkers, moet elk artikel, dat geen bloote nieuwstijding of aankondiging bevat, door den schrijver ondertekend worden. Bij verzuim hiervan wordt het blad of tijdschrift, waarin het ongeteekend artikel voorkomt, in beslag genomen en verbeurd verklaard. De Gouverneur-Generaal kan dispensatie van dit voorschrift geven.

Daarna volgen de bepalingen omtrent hoon, laster, aanranding van de waardigheid of het gezag van Koning en Gouverneur-Generaal, openbare ambtenaren, vreemde soevereinen of hoofden van buitenlandsche regeeringen, opruiing der bevolking enz., welke als van ongeveer gelijke strekking als die in het Nederlandsche Strafwetboek geen nadere omschrijving behoeven.

IX.

Naamlooze dagblad-vennootschappen.

Volledigheidshalve willen wij aan het slot van ons werk nog melding maken van de courantenindustrie, die thans evenals zooveel andere takken van nijverheid ook door maatschappijen op aandeelen geëxploiteerd wordt. Er bestaan in ons land gelijk als in het buitenland verscheidene zulke maatschappijen, die hetzij uitsluitend het uitgeven van één of meer bladen ten doel hebben, of ook wel in verbinding daarmee boekdrukkerij en boekhandel uitoefenen. Meest allen zijn bloeiende ondernemingen en de bladen, die zij in 't licht geven staan niet bij de soortgelijken achter. De vraag, of deze eigenaardige tak van nijverheid wel geschikt is om door naamlooze vennootschappen beheerd en geëxploiteerd te worden, is daardoor op praktische wijze beantwoord en dat zoowel wat de rentabiliteit van de onderneming als ook wat de journalistieke of letterkundige samenstelling aangaat. Moge al soms de individualiteit der schrijvers minder op den voorgrond treden, aan den anderen kant heeft de ervaring bewezen, vooral in het buitenland, dat dergelijke vennootschappen zich in zekere omstandigheden materiëel beter kunnen staande houden dan particuliere

ondernemingen. De weg, dien een of andere partij of eenig bewind heeft in te slaan, om op de richting of strekking van een blad, uitgegeven door een naamlooze vennootschap, invloed uit te oefenen, wordt door den aard der onderneming van zelf aangewezen: de partij of het bewind dient zich door aankoop in het bezit te stellen van de grootste helft der aandelen, en kan dan het recht van meerderheid op de overige aandeelhouders uitoefenen, het beheer naar eigen inzicht doen voeren, om ten slotte het voornaamste doel, de aanstelling van den gewenschten persoon als hoofdredacteur, te bereiken. Wanneer echter deze weg afgesloten is, dan kan een partij of regeeringsbewind door pogingen om den materiëlen bloei der onderneming tegen te gaan hier minder uitrichten dan bij een particulier, die eigenaar-drukker-uitgever eener courant is. Een vennootschap heeft financiëel grooter draagkracht dan een enkel persoon.

In het laatste vijftiental jaren is met de hoogere vlucht, die de dagbladindustrie over 't geheel ten onzent nam, ook het aantal naamlooze dagblad-vennootschappen toegenomen, en het gunstig verschijnsel doet zich voor, dat met de vermeerderde kapitaal-omzet naar verhouding grootere winstuitdeelingen gepaard gaan. Die vooruitgang spreekt duidelijk uit de onderstaande officiëele cijfers, ontleend aan het in 1882 door de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland uitgegeven werk: „Overzicht der naamlooze Vennootschappen, volgens de patentregisters over de jaren 1861/62—1880/81.”

Jaren.	Aantal.	Gestort kapitaal.	Uitdeeling.	Procentsgewijze verhouding.
1861/62	1	25,000	—,—	—,—
1864/65	2	187,000	4,000	2,13
1870/71	2	164,760	2,700	1,63
1871/72	2	164,760	6,480	3,93
1873/74	3	210,260	6,638	3,15
1874/75	7	626,000	15,050	2,40
1875/76	8	640,000	18,100	2,82
1877/78	10	671,880	38,689	5,76
1878/79	10	739,380	46,698	6,32
1879/80	10	727,380	46,894	6,44
1880/81	11	647,380	54,770	8,46

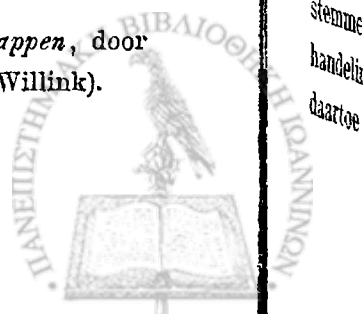
Thans (September 1885) bedraagt het aantal naamlooze vennootschappen, waarvan de statuten door koninklijke goedkeuring bekrachtigd werden en welke couranten in het licht geven of zullen geven: 20.

Het zijn de volgende:

	Opgericht:
Vereeniging Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage, te 's Gravenhage	1864.
De Kleine Courant (Het Nieuws van den Dag), te Amsterdam	1870.
Nieuwe Veendammer Courant, te Veendam	1870.
De Nederlandsche Financier, te Amsterdam	1873.
Het Vaderland, te 's Gravenhage	1874.
De Middelburgsche Courant, te Middelburg	1874.
De Katholieke Illustratie, te 's Hertogenbosch	1876.
Nieuw Algemeen Effectenblad, te Amsterdam	1878.
Het Rotterdamsch Nieuwsblad, te Rotterdam	1878.
De Winterswijksche Courant, te Winterswijk	1879.
De Schiedamsche Boek- en Courantdrukkerij, te Schiedam .	1879.
Maatschappij tot Exploit. van het Nieuwsblad: „De Holland- sche Afrikaan”, te Amsterdam	1883.
” ” ” der Amsterdamsche Courant, te Amsterdam	1883.
” ” aankoop, uitgifte en exploitatie van nieuws- bladen, te 's Gravenhage	1883.
Het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad, te Utrecht	1883.
De Vooruitgang, Anti-revolutionair blad voor de Noordelijke provinciën, te Steenwijk	1883.
Scheveningsche Drukkerij en Boekhandel, te Scheveningen .	1883.
Maatschappij tot Exploitatie van het dagblad „Het Centrum”, te Utrecht	1884.
Nieuwe Zaausche Courant, te Koog a/d. Zaan	1885.
Dagbladmaatschappij (De Amsterdammer), te Amsterdam .	1885.

Van enkele der bovenstaande vennootschappen, voor zoover zij zich uitsluitend met de fabricatie en het uitgeven eener courant afgeven, volgen hier eenige bijzonderheden ¹⁾.

¹⁾ Gedeeltelijk ontleend aan: *De Nederlandsche Naamlooze Vennootschappen*, door A. H. van Nierop en E. Baak. 1882—1885. (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink).

**VEREENIGING DAGBLAD VAN ZUIDHOLLAND EN
's GRAVENHAGE.**

Opgericht ingevolge acte van 8 Maart 1864, waarop de Koninklijke bewilliging verleend is bij Besluit van 13 Febr. 1864, Staatscourant 20 en 22 Maart 1864. Gewijzigd ingevolge acte van 4 Oct. 1879, K. B. 26 Juli 1879, S. C. 6 Nov. 1879.

Zetel: 's Gravenhage.

Directeuren: J. D. Doorman en A. H. Kiehl.

Aantal Commissarissen: Vijf.

Doel: Het uitgeven en verspreiden van het Dagblad van Zuidhol-
land en 's Gravenhage.

Duur: 30 jaren, ingegaan 13 Febr. 1864.

Maatschappelijk kapitaal: f 250,000.— verdeeld in 500 aandee-
len op naam, elk van f 500.—. Hiervan zijn slechts uitgegeven 335 vol-
gefourneerde aandee-
len. In 1864 en 1868 zijn uitgegeven obligatie-
leeningen, te zamen groot f 110,000.— verdeeld in 220 obligaties van
f 500.—. De obligatieleening van 1864 ad f 50,000.— is geheel afge-
lost; die van 1868 ad f 60.000.— bedroeg op 1 Januari 1885 per
resto f 10,000,—.

Eigendomsovergang geschiedt door aanteekening in de boeken,
krachtens een verklaring door den aandeelhouder en den verkrijger
geteekend. Bij elke overdracht heeft het bestuur het recht de over te
schrijven aandee-
len te naasten tot den prijs vast te stellen door 3 per-
sonen, waarvan het bestuur en de aandeelhouder ieder één zullen
benoemen, terwijl de derde door de beide gekozen personen zal be-
noemd worden. De overschrijving moet geschieden, wanneer het be-
stuur, na daartoe in de gelegenheid te zijn gesteld, niet binnen
3 maanden van het recht tot naasting heeft gebruik gemaakt.

Vertegenwoordiging: De directeuren vertegenwoordigen de ven-
nootschap. Zij zijn bevoegd, na daartoe door commissarissen te zijn
gemachtigd, alle geschillen in het minnelijke of door dading af te doen,
of ook wel gerechtelijk te vervolgen, zoo eischende als verwerende
in rechten te ageeren, hypothecaire en andere inschrijvingen en ver-
banden te nemen en in de doorhaling en opheffing daarvan toe te
stemmen. Alle acten en stukken, den eigendom der courant en de
handelingen der vennootschap rakende, worden door directeuren, mits
daartoe gemachtigd door commissarissen, geteekend.

Stemrecht: Elk aandeel geeft recht op één stem. Een aandeelhouder kan niet meer dan 6 stemmen uitbrengen voor zich zelve en en bovendien niet meer dan 6 stemmen als gemachtigde.

Algemeene vergadering: te 's Gravenhage in de maand Maart.

Boekjaar: 1 Januari tot 31 December.

Winstverdeeling: Het bedrag van hetgeen de algemeene vergadering zal besluiten dat van de zuivere winst, na aftrek van alle onkosten en lasten, zal worden uitgekeerd, zal verdeeld worden als volgt: 85 pCt. aan de aandeelhouders, 10 pCt. aan het reservefonds en 5 pCt. aan de beampten. Sedert 1883 worden de 10 pCt. aan het reservefonds, dat toen f 10,000.— bedroeg en niet hooger opgevoerd zal worden, aan de aandeelhouders uitgekeerd, zoodat thans de winstverdeeling is: 95 pCt. aan de aandeelhouders en 5 pCt. aan de beampten.

Verjaring der dividenden: 5 jaren.

Reservefonds: f 10,000.— vol.

Winstuitdeeling: 1881—1884: 12, 11, 13, 8½ pCt.

DE KLEINE COURANT.

(HET NIEUWS VAN DEN DAG).

Opgericht ingevolge acte van 1 Febr. 1870, waarop de Koninklijke bewilliging verleend is bij Besluit van 27 Febr. 1870, Staatscourant 19 Maart 1870. Gewijzigd ingevolge acten van 23 Aug. 1870, K. B. 11 Aug. 1870, S. C. 9 Sept. 1870; van 19 Juni 1872, K. B. 11 Juni 1872, S. C. 30 Juli 1872; van 8 Nov. 1878, K. B. 8 Oct. 1878, S. C. 31 Dec. 1878; van 3 Juni 1881, K. B. 24 Mei 1881, S. C. 7 Juli 1881.

Zetel: Amsterdam.

Directeur: G. L. Funke.

Aantal Commissarissen: Drie.

Doel: De uitgave en de exploitatie van dag- en weekbladen, strekkende om, uitgaande van liberale beginselen, de volksontwikkeling en beschaving te helpen bevorderen.

Duur: tot 31 December 1895.

Maatschappelijk kapitaal: f 70,880.— verdeeld in twee series: de eerste van 440 aandeelen aan toonder, elk van f 77.—; de tweede van 74 aandeelen aan toonder, elk van f 500.—. De obligatieleeningen

op 1 Mei 1876 en 1 Juli 1879, ten bedrage van f 50,000. — uitgegeven, werden in 1882 geheel afgelost.

Vertegenwoordiging: De directeur vertegenwoordigt de vennootschap in en buiten rechten, beheert en bestuurt haar en is bevoegd voor rekening van de vennootschap alle overeenkomsten aan te gaan die de aard der onderneming vordert. Zijn bezoldiging bestaat alleen uit het onder *winstverdeeling* genoemd aandeel in de winsten.

De medewerking van commissarissen wordt vereischt: 1°. tot de benoeming, het ontslag en de bepaling der bezoldiging van de redacteurs; 2°. tot het sluiten van overeenkomsten die eene verbintenis van meer dan f 2000. — ten gevolge kunnen hebben; 3°. tot het voeren van rechtsgedingen.

Stemrecht: Ieder aandeel der eerste serie geeft recht op één stem, ieder aandeel der tweede serie op drie stemmen.

Algemeene vergadering: te Amsterdam vóór primo Mei.

Boekjaar: 1 Januari tot 31 December.

Winstverdeeling: Nadat van de winst 5 pCt. over het maatschappelijk kapitaal is uitgekeerd, wordt het overblijvende verdeeld als volgt: 40 pCt. aan aandeelhouders, 45 pCt. aan den directeur en de erfgenamen van den overleden vroegeren mededirecteur, 10 pCt. aan de redactie en 5 pCt. aan commissarissen.

Verjaring van dividenden: 5 jaar.

Oplaag: 31 Dec. 1881: Het Nieuws van den Dag: 27,900 exempl.; Zondagsblad: 10,500 exempl.; 31 Dec. 1882: Het Nieuws: 31,200 exempl.; Zondagsblad: 12,000 exempl.; 31 Dec. 1884: Het Nieuws: 35,600 exempl.; Zondagsblad: 12,000 exempl.

Reservefonds: ultimo December 1881: f 15,000. —. Dit fonds wordt niet hooger opgevoerd.

Winstuitdeeling: 1871—1883: 8½, 5, 12, 16, 18, 23, 26, 30, 35, 38, 45, 65, 65 pCt.

NIEUWE VEENDAMMER COURANT.

Opgericht ingevolge acte van 10 Aug. 1870, waarop de Koninklijke bewilliging verleend is bij Besluit van 30 Juni 1870, Staatscourant 26 Aug. 1870. Gewijzigd ingevolge acten: van 24 Juni 1874, K. B. 2 Mei 1874, S. C. 24 Juli 1874; van 26 Jan. 1880, K. B. 20 Dec. 1879, S. C. 3 Maart 1880; van 10 Nov. 1884, K. B. 21 Oct. 1884, S. C. 18 en 19 Jan. 1885.

Zetel: Veendam.

Directeuren: Administrateur: Mr. L. J. Huber; Redacteur: M. Veenhoven; Drukker: T. van Halteren Tzn.

Aantal Commissarissen: Drie.

Doel: Het uitgeven en debiteeren eener courant, onder den titel van Nieuwe Veendammer Courant, Algemeen Nieuws- en Advertentieblad voor de Veenkolonies.

Duur: 25 jaren, ingegaan 1 Januari 1880.

Maatschappelijk kapitaal: f 3000.—; verdeeld in 100 aandelen op naam, elk van f 30.—.

Eigendomsovergang geschiedt door een verklaring van den vennoot en den verkrijger, aan de directie beteekend en ingeschreven in de boeken.

Vertegenwoordiging: De directeuren vertegenwoordigen de vennootschap in en buiten rechten en voeren het geheele beheer harer zaken.

Stemrecht: Elk aandeel geeft recht op één stem. Niemand zal echter 't zij voor zich, 't zij als gemachtigde meer dan drie stemmen mogen uitbrengen.

Algemeene vergadering: te Veendam vóór primo Juni.

Boekjaar: 1 Januari tot 31 December.

Winstverdeling: De directie bepaalt met de commissarissen het bedrag van uitdeeling.

Winstuitdeeling: 1870—1883: 0, 0, 0, 5, 5, 5, 15, 15, 20, 35, 25, 20, 20, 30 pCt.

ROTTERDAMSCH NIEUWSBLAD.

Oppericht ingevolge acte van 1 Februari 1878, waarop de Koninkl. bewilliging verleend is bij Besluit van 20 Jan. 1878, S. C. 25 Febr. 1878. Gewijzigd ingevolge acte van 5 Jan. 1881, K. B. 20 Dec. 1880, S. C. 16 en 17 Jan. 1881.

Zetel: Rotterdam.

Directeuren: A. W. Sijthoff en C. G. Frentzen.

Doel: Het uitgeven van een dagblad van een onafhankelijke vrijzinnige richting tot bevordering van algemeene ontwikkeling, onder den naam „Rotterdamsch Nieuwsblad”.

Duur: 12 jaren, ingegaan 1 September 1880.

Maatschappelijk kapitaal: Aanvankelijk *f* 130,000.—, verdeeld in 260 aandelen, ieder groot *f* 500.—; in 1881 verminderd tot *f* 62,500.—, verdeeld in 500 aandelen op naam, elk groot *f* 125.—, volgefournéerd.

Eigendomsovergang geschiedt door aanteekening in de boeken, op overlegging van eene door deelhebber en verkrijger geteekende verklaring.

Vertegenwoordiging: De directie vertegenwoordigt de vennootschap in en buiten rechten en heeft tot het beleid en beheer der maatschappij alle macht, die niet aan de algemeene vergadering is opgedragen.

Stemrecht: Ieder aandeel geeft recht tot ééne stem. Als procuratiehouder kan men niet meer dan 6 stemmen uitbrengen.

Algemeene vergadering: te Rotterdam uiterlijk in de maand Juni.

Boekjaar: 1 Januari tot ultimo December.

Winstverdeeling: Na aftrek van een uitkeering van 4 pCt. voor het maatschappelijk kapitaal, wordt de winst verdeeld als volgt: 40 pCt. aan de aandeelhouders, 30 pCt. aan de directie, 20 pCt. aan den hoofdredacteur, terwijl de overige 10 pCt. ter beschikking der directie gesteld worden om aan de beampten buitengewone belooningen toe te kennen.

MAATSCHAPPIJ „DE KATHOLIEKE ILLUSTRATIE”.

Opgericht ingevolge acte van 1 Juni 1876, waarop de Koninklijke bewilliging is verleend bij Besluit van 20 Juni 1876, Staatscourant 12 Aug. 1876. Gewijzigd ingevolge acte van 16 Mei 1884, K. B. 3 Juni 1884, S. C. 22 Juli 1884.

Zetel: 's Hertogenbosch.

Directeur: H. A. Banning.

Aantal Commissarissen: Vier.

Doel: 1°. De voortzetting der uitgave van:

- a. het geïllustreerd tijdschrift „De Katholieke Illustratie”;
- b. „ „ „ „De Katholieke Missiën”;
- c. het weekblad „Het Huisgezin”;
- d. „De Leesbibliotheek voor Christelijke Huisgezinnen”;
- e. „Het Dompertje van den Ouden Valentijn”;
- f. den „Scheurkalender van de Katholieke Illustratie”.

2°. De uitgave van andere bladen, tijdschriften en boekwerken, mits daartoe in gemeen overleg tusschen de Directie der Maatschappij en de Commissie van beheer besloten wordt.

Duur: 25 jaren, aanvangende 20 Juni 1876.

Maatschappelijk kapitaal: f 250,000.— verdeeld in 2500 aandelen op naam of aan toonder, ieder van f 100.— volgefournéerd en allen geplaatst.

Eigendomsovergang van aandelen op naam geschiedt door eene verklaring, door den vennoot en den verkrijger geteekend en ingeschreven in het register van aandelen.

Vertegenwoordiging: De directeur vertegenwoordigt de vennootschap in en buiten rechten en is belast met het beheer der zaken. Tot het beleggen van gelden, het aangaan van contracten of overeenkomsten, het voeren van processen, het opnemen van gelden à deposito of op beleening, het teekenen van borgtocht en het aangaan van andere handelingen of verbintenissen, gezamenlijk de som van f 3000.— overschrijdende, wordt de medewerking van commissarissen vereischt. De teekening van stukken, verbintenis of kwijting inhoudende, geschiedt door den directeur en een gemachtigde.

Stemrecht: Ieder houder van 3 tot 5 aandelen heeft één stem, met het recht van nog één stem voor elk getal van 5 aandelen daarboven.

Algemeene vergadering: te 's Hertogenbosch in de maand April.

Boekjaar: 1 Januari tot 31 December.

Winstverdeeling: Nadat uit de winst eerst 5 pCt. van het maatschappelijk kapitaal is uitgekeerd, wordt het hierna overblijvende verdeeld als volgt: 30 pCt. aan het reservefonds, 30 pCt. aan de aandeelhouders, 10 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan het personeel der redactie en 20 pCt. aan de directie.

Reservefonds: Dit fonds wordt niet hoger opgevoerd dan tot een bedrag van f 50,000.—; het bedroeg op 1 Juni 1884: f 12,768.55.

Winstuitdeeling: 1876—1884: 7, 6.6, 6.65, 6.2, 5.25, 6.1, 6.1, 6.15, 6.2 pCt.

MAATSCHAPPIJ TOT AANKOOP, UITGIFTE EN EXPLOITATIE VAN NIEUWSBLADEN.

Oprichting ingevolge acte van 13 Augustus 1883, waarop de Koninklijke bewilliging is verleend bij Besluit van 15 September 1883, Staatscourant 11 December 1883.

Zetel: 's Gravenhage.

Directeuren: C. H. L. Susan en B. de Vries.

Aantal Commissarissen: Drie tot vijf, van wie jaarlijks een derde aftreedt.

Doel: Om òf zelve, in verschillende plaatsen des lands, daartoe geschikt, een dag- of weekblad op te richten en uit te geven, òf wel door aankoop zich den eigendom van bestaande bladen te verzekeren en deze te exploiteeren.

Duur: Tot 31 December 1912.

Maatschappelijk kapitaal: f 50.000.—, verdeeld in 5 series, ieder van 20 aandeelen op naam, elk groot f 500.—. Voorloopig is uitgegeven een serie, die volgestort is, terwijl het geheele kapitaal geplaatst moet zijn binnen 5 jaren na 15 September 1883.

Vertegenwoordiging: De directeuren zijn belast met het dagelijks bestuur der Vennootschap; zij vertegenwoordigen haar in en buiten rechten. Zij treden noch eischende, noch verwerende in rechten op dan na overleg met commissarissen; conservatoire maatregelen nemen zij, die noodig achtende, op eigen gezag.

Stemrecht: Elk aandeelhouder is bevoegd tot het uitbrengen van één stem voor elk aandeel te zijnen name staande; niemand kan meer dan drie stemmen voor zich en drie stemmen als gemachtigde uitbrengen.

Algemeene vergadering: Jaarlijks in de maand April heeft een algemeene vergadering van aandeelhouders plaats.

Winstverdeeling: Van de zuivere winst gemaakt na aftrek van alle kosten wordt 75 pCt. als dividend aan de aandeelhouders uitgekeerd, 10 pCt. aan commissarissen, 10 pCt. gestort in een aan te leggen reservefonds, waaruit alle buitengewone onkosten worden bestreden, en 5 pCt. ter beschikking gesteld van directeuren ten behoeve van het ondergeschikt personeel.

Verjaring van dividenden: 5 jaar.

Reservefonds: De storting in het reservefonds houdt op zoodra en zoolang dit met de opgelopen rente een som van f 5000.— bedraagt. De alsdan vrijvallende 10 pCt. der overblijvende winst worden gevoegd bij het aan de aandeelhouders uit te keeren dividend.

Van een enkele en wel van een der jongste vennootschappen, opgericht ter voortzetting eener jarenlang bestaande onderneming, n. l. „Het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad” mogen de volledige Statuten hier nog een plaats vinden, ten einde wellicht als model van inrichting diensten te kunnen bewijzen.

STATUTEN der te Utrecht gevestigde naamlooze Vennootschap **HET UTRECHTSCH PROVINCIAAL EN STEDELIJK DAGBLAD**, opgericht bij akte, den 10. Januari 1883 ten overstaan van den notaris E. J. DWARS verleden, op het ontwerp waarvan de koninklijke be-willinging is verleend, bij besluit van den 6. December 1882, n°. 34.

EERSTE HOOFDSTUK.

Naam. Zetel. Doel.

Art. 1. De vennootschap voert den naam van „*het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad.*”

Art. 2. Zij heeft haar zetel te Utrecht en stelt zich ten doel de exploitatie van het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, van het weekblad *het Nieuws* en van de aan beide die bladen verbonden drukkerij.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Duur.

Art. 3. De vennootschap is opgericht voor een tijdvak van vijftig achtereenvolgende jaren, aanvangende den eersten Januari 1883.

In eene buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders, te houden binnen de drie eerste maanden van het laatste jaar van den duur dezer vennootschap, zal worden beslist, of zij op den bepaalden tijd zal worden ontbonden, dan wel voor een bepaald aantal jaren zal worden voortgezet; in het laatste geval, behoudens het verkrijgen der koninklijke bewilliging.

DERDE HOOFDSTUK.

Kapitaal.

Art. 4. Het maatschappelijk kapitaal is bepaald op *vier honderd vijf en twintig duizend gulden*, verdeeld in *vijf en tachtig aandeelen*, alle van *vijf duizend gulden*, tot dat het krachtens besluit der algemeene vergadering van aandeelhouders zal zijn vergroot.

Art. 5. De aandeelen moeten, binnen vijf jaren na dagteekening der akte van oprichting, zijn geplaatst, behoudens verlenging krachtens koninklijke bewilliging. Het bedrag der aandeelen, waarvoor bij de oprichting dezer vennootschap is deelgenomen, wordt vóór of bij het passeeren der akte gestort.

Art. 6. Het maatschappelijk kapitaal kan ingevolge besluit, genomen in eene buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders, en behoudens de koninklijke bewilliging, worden vergroot.

De aandeelhouders hebben het recht van voorkeur tot deelneming in die kapitaalvergrooting, ieder evenwel slechts in verhouding tot het aantal zijner aandeelen.

Art. 7. De vennootschap is bevoegd tot het uitgeven van obligatiën, op de voorwaarden door eene buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders te bepalen.

Art. 8. De aandeelen zijn op naam, doorlopend genummerd en voorzien van de handteekeningen van twee leden van den raad van beheer.

Bij elk aandeel is een stel dividend-bewijzen gevoegd.

De aandeelen worden, met de nummers en de namen en woon-

plaatsen der houders, ingeschreven in een register, berustende ten kantore der vennootschap.

De vennootschap erkent voor elk aandeel slechts één eigenaar.

Art. 9. Voor aandeelen, die in het ongereede zijn geraakt, kunnen, op schriftelijke aanvraag van den eigenaar en ten zijnen koste, nieuwe aandeelen worden uitgegeven, dragende hetzelfde nummer als die, welke in het ongereede zijn geraakt, wanneer van die vermissing ten genoeye van den raad van beheer blijkt.

Op deze nieuwe stukken wordt vermeld, dat de oude geen waarde meer hebben, zoo min als de daarbij behorende dividend-bewijzen.

De nummers van de in het ongereede geraakte aandeelen worden bij drie aankondigingen, telkens met eene tusschenruimte van zes maanden, bekend gemaakt in het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. De kosten dezer aankondigingen zijn ten laste van den vennoot, wiens aandeelen zijn vermist. Zes maanden na de laatste bekendmaking worden de nieuwe bewijzen van aandeel afgegeven, zoo er inmiddels geen verzet heeft plaats gehad, evenwel onder zoodanigen waarborg van de zijde des eigenaars voor alle schade en aansprakelijkheid, welke daaruit eventueel voor de vennootschap kan voortvloeien, als door den raad van beheer, in elk voorkomend geval, wordt noodig geoordeeld.

Art. 10. De overschrijving van aandeelen geschiedt door eene verklaring van den vennoot en den verkrijger, door of van wege beide geteekend en in het in art. 8 genoemd register ingeschreven.

Op de aandeelen wordt buitendien de overschrijving vermeld en door twee leden van den raad van beheer geteekend.

Voor de overschrijving van elk aandeel wordt een recht van één gulden geheven.

VIERDE HOOFDSTUK.

Bestuur.

Art. 11. Het bestuur der vennootschap is opgedragen aan een *raad van beheer* van minstens drie en hoogstens zeven leden, die in eene algemeene vergadering door en uit de aandeelhouders worden benoemd en ontslagen.

Art. 12. De raad van beheer vertegenwoordigt de vennootschap zoo in als buiten rechten.

Hij is bevoegd tot alle handelingen, die binnen de grenzen der bepalingen dezer akte tot den werkkring der vennootschap behooren.

Hij stelt aan, bepaalt de bezoldiging van en ontslaat het personeel, dat voor de vennootschap werkzaam is.

Art. 13. Iedere vijf jaar, en voor de eerste maal in de jaarlijksche algemeene vergadering in 1893, treedt een der leden van den raad van beheer af, volgens een rooster, voor de eerste maal door het lot vast te stellen; de aftredende is herkiesbaar.

Art. 14. Bij vacature in den raad van beheer kan daarin door dien raad voorloopig worden voorzien, tot aan de eerstvolgende algemeene vergadering van aandeelhouders.

Bij de vervulling der vacature in den raad van beheer wordt daarin door de algemeene vergadering voorzien. De raad van beheer is bevoegd, eene aanbeveling van drie of meer personen voor elke vacature aan te bieden.

Art. 15. De raad van beheer kiest uit zijn midden een *Voorzitter* en een *Secretaris*, die bij tijdelijke afwezigheid worden vervangen, en wel de voorzitter door het oudste lid in jaren en de secretaris door het jongste lid in jaren van den raad van beheer.

Overigens worden de verschillende werkzaamheden tusschen de leden van den raad van beheer onderling verdeeld en geregeld.

Art. 16. De raad van beheer vergadert minstens eenmaal per maand, en verder zoo dikwijls als de voorzitter of een der leden van den raad zulks noodig acht.

Art. 17. Zijne besluiten worden genomen bij meerderheid van stemmen.

Bij staking van stemmen beslist de voorzitter.

Art. 18. Van het in de vergadering verhandelde wordt door den secretaris of diens plaatsvervanger aanteekening gehouden in een daarvoor bestemd register.

Deze notulen worden, nadat zij zijn goedgekeurd, door de ter vergadering tegenwoordig geweest zijnde leden ondertekend.

Art. 19. Alle stukken, de vennootschap verbindende, en alle kwijtingen worden door den voorzitter en den secretaris van beheer of hunne plaatsvervangers ondertekend.

Art. 20. De raad van beheer geniet, behalve zijn aandeel in de winst, eene vaste bezoldiging van zes duizend gulden, die de leden van den raad onderling verdeelen.

Art. 21. Met afwijking van hetgeen in art. 11 is bepaald, zijn voor

de eerste maal tot leden van den raad van beheer benoemd de heeren:
 HENRI BOERS, secretaris van de Ned. Centraalspoorwegmaatschappij;
 Mr. W. DOLK, advocaat;
 J. W. R. GERLACH, oud-afdeelings-chef bij de Maatschappij tot
 exploitatie van staatsspoorwegen;
 J. D. GERLINGS, lid der firma Chr. Oortman en Zoon;
 Mr. L. VAN LIER, advocaat en procureur,
 allen wonende te Utrecht.

De aftreding geschiedt overeenkomstig hetgeen daaromtrent in art. 13 is vastgesteld.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Geldelijk beheer.

Art. 22. De ontvangsten worden gestort bij de *firma Chr. Oortman en Zoon* te Utrecht, die met den raad van beheer rekening-courant houdt en de beschikbare fondsen der vennootschap belegt, op de wijze zooals zulks door den raad van beheer, na overleg met die firma, zal worden bepaald.

Art. 23. Elke uitgaaf, een bedrag van *een honderd gulden* te boven gaande, geschiedt op mandaat, geteekend door den voorzitter en den secretaris van den raad van beheer of hunne plaatsvervangers, ten kantore van de firma, in art. 22 genoemd.

Art. 24. Alle kapitaalwaarden der vennootschap worden ten kantore der in art. 22 genoemde firma bewaard in eene brandkist, met twee verschillend werkende sloten.

Een der sleutels berust bij den voorzitter, en bij diens afwezigheid bij zijn plaatsvervanger; de andere sleutel is in het bezit der in art. 22 genoemde firma.

Bijaldien de voorzitter of diens plaatsvervanger tevens lid dezer firma mocht zijn, dan berust een der sleutels bij een der andere leden van den raad van beheer.

Art. 25. Indien de *firma Chr. Oortman en Zoon* te Utrecht mocht ophouden te bestaan, zal de algemeene vergadering doen voorzien in de functiën, bij deze akte aan die firma opgedragen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Aankondigingen.

Art. 26. Alle bekendmakingen en oproepingen aan de aandeelhouders worden te hunnen aanzien als geldig beschouwd, indien zij zijn ge-

plaatst in het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. Aan den raad van beheer wordt echter het recht voorbehouden, om in enkele gevallen niet bij openbare aankondiging, maar bij gewonen beschrijvingsbrief de aandeelhouders ter vergadering op te roepen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Financiële commissie.

Balans. Dividend. Reservefonds.

Art. 27. De boeken worden jaarlijks op den een en dertigsten December afgesloten.

De raad van beheer maakt daaruit eene balans en winst- en verliesrekening, benevens een verslag van de lotgevallen der vennootschap in het afgelopen boekjaar.

Vóór 15 Maart noodigt hij de in art. 28 genoemde financiële commissie uit, die bescheiden ten kantore der vennootschap te onderzoeken.

Art. 28. De in art. 27 genoemde financiële commissie bestaat uit drie leden en drie plaatsvervangende leden, door de algemeene vergadering jaarlijks uit de aandeelhouders te kiezen.

Voor de eerste maal echter zijn benoemd tot leden de heeren: Mr. S. J. van Geuns, Mr. D. J. H. van Eeden en Mr. D. J. C. van Lennep; tot plaatsvervangende leden de heeren: F. J. van der Tou, Mr. J. J. Metelerkamp en Mr. A. A. Pit.

Art. 29. De balans en winst- en verliesrekening, benevens het verslag, in art. 27 omschreven, liggen minstens tien dagen vóór de jaarlijksche algemeene vergadering aan het kantoor der vennootschap ter inzage van de aandeelhouders.

Art. 30. De financiële commissie brengt in de jaarlijksche algemeene vergadering van aandeelhouders verslag uit van haar onderzoek.

Art. 31. De algemeene vergadering keurt de balans goed of af en stelt het uit te keeren dividend vast.

Art. 32. De goedkeuring der balans door de algemeene vergadering strekt tot algeheele décharge voor den raad van beheer, wegens alle handelingen in het afgelopen boekjaar blijkens de boeken verricht.

Art. 33. Van de winst, die blijkens de winst- en verliesrekening zal zijn behaald, wordt eerst *vijf ten honderd* over het gestorte kapitaal aan de aandeelhouders uitgekeerd.

Van het daarna overblijvende komt:
vijf en twintig ten honderd aan het reservefonds;

vijf en twintig ten honderd aan den raad van beheer, tusschen de leden onderling te verdeelen;

vijftig ten honderd aan de aandeelhouders.

Art. 34. De uitkeering van het dividend heeft plaats ten kantore der *firma Chr. Oortman en Zoon* te Utrecht, onmiddellijk na aankondiging in het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*.

Deze aankondiging geschiedt binnen veertien dagen, nadat de balans en winst- en verliesrekening door de algemeene vergadering zijn goedgekeurd.

Dividenden, die niet binnen vijf jaren na die aankondiging zijn opgevraagd, vervallen door verjaring aan de vennootschap en worden bij het reservefonds gevoegd, ook nadat dit het bij art. 36 bepaalde maximum heeft bereikt.

Art. 35. Indien in eenig jaar het verlies de winst mocht overtreffen, zonder uit de reservekas te zijn gedekt, zal de winst- en verliesrekening daarvoor worden belast, en in volgende jaren gerekend worden geen winst te zijn behaald, voor dat weder is ingewonnen hetgeen de winst- en verliesrekening schuldig stond.

Art. 36. Het reservefonds is bestemd tot dekking van verliezen, die de vennootschap mocht lijden, of tot zoodanige andere doeleinden als de algemeene vergadering van aandeelhouders zal bepalen.

Dit fonds zal onder een afzonderlijk hoofd van rekening worden beheerd, en hiervan zal in de jaarlijksche algemeene vergadering rekening en verantwoording worden gedaan.

De belegging van de daarvoor bestemde gelden geschiedt door tusschenkomst van de *firma Chr. Oortman en Zoon* te Utrecht, in overleg met den raad van beheer.

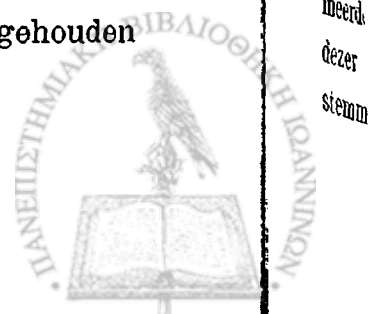
De renten van de daartoe behoorende activiteiten worden bij het reservefonds gevoegd.

Zoodra en zoolang dat fonds eene reële waarde van *vijftig ten honderd* van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, zal ten behoeve daarvan niets meer afgezonderd worden en zullen de daarvoor bestemde *vijf en twintig ten honderd*, benevens de renten van het fonds, komen ten koste der aandeelhouders.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Vergaderingen.

Art. 37. De vergaderingen van de aandeelhouders worden gehouden te Utrecht.

De oproepingen tot vergaderingen geschieden minstens veertien dagen te voren door middel van twee bekendmakingen in het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* (te plaatsen met eene tusschenruimte van minstens twee dagen) met opgaaft der punten van behandeling en met aanwijzing der plaatsen, waar de voorstellen ter lezing liggen of te verkrijgen zijn.

Van het verhandelde in alle vergaderingen van aandeelhouders worden door den secretaris van den raad van beheer of diens plaatsvervanger notulen gehouden, die in een daarvoor bestemd boek worden ingeschreven.

Zij worden geteekend door den voorzitter en den secretaris van den raad van beheer of hunne plaatsvervangers en door drie ter vergadering aanwezige en door den voorzitter daartoe te benoemen aandeelhouders.

Art. 38. De gewone jaarlijksche algemeene vergadering van aandeelhouders wordt gehouden in den loop der maand *April*.

Art. 39. De algemeene vergaderingen worden geleid door den voorzitter van den raad van beheer of diens plaatsvervanger.

Indien in de vergadering, aan het slot van art. 44 vermeld, noch de voorzitter, noch diens plaatsvervanger, noch een der andere leden van den raad van beheer aanwezig is, zullen de aanwezige aandeelhouders zelve een voorzitter en een secretaris uit hun midden benoemen.

Art. 40. Iedere aandeelhouder heeft het recht de vergaderingen bij te wonen.

Elk aandeel geeft recht op *éene stem*; dezelfde persoon zal echter voor *zich zelve* niet meer dan *drie stemmen* mogen uitbrengen.

Art. 41. Alleen aandeelhouders kunnen *als gemachtigden van andere aandeelhouders* worden toegelaten, en als zoodanig niet meer dan *achttien stemmen* uitbrengen.

De hiervoor gevorderde schriftelijke volmachten zijn, ten kantore der vennootschap, in *blanco* kosteloos te bekomen.

Zij worden ter vergadering aan den secretaris van den raad van beheer of diens plaatsvervanger afgegeven.

Art. 42. De besluiten der algemeene vergadering worden bij gewone meerderheid van stemmen genomen, voor zoo veel in de bepalingen dezer akte voor bijzondere onderwerpen geene andere verhouding van stemmen is aangenomen.

Bij stemming over personen wordt de volstrekte meerderheid der uitgebrachte stemmen vereischt.

Bij staking der stemmen over zaken wordt het voorstel als verworpen beschouwd.

Bij staking der stemmen over personen beslist het lot.

Stemming over zaken geschiedt mondeling, over personen met dicht gevouwen briefjes.

Bij elke stemming benoemt de voorzitter of diens plaatsvervanger uit de aanwezige aandeelhouders drie stemopnemers.

Art. 43. De raad van beheer stelt de, op de algemeene vergadering te behandelen, onderwerpen vast.

Besluiten kunnen alleen worden genomen over onderwerpen, in de oproeping of in den beschrijvingsbrief vermeld.

Art. 44. De aandeelhouders kunnen tot eene buitengewone algemeene vergadering worden opgeroepen, zoo dikwijls de raad van beheer zulks noodig oordeelt of minstens tien aandeelhouders dit schriftelijk aanvragen.

In het laatste geval moeten de aanvragers de voorstellen, die zij wenschen te zien behandeld, bij hunne aanvraag aan den raad van beheer *tegen reçu* mededeelen.

De raad van beheer is verplicht, binnen vier weken na ontvangst dezer aanvraag eene vergadering te beleggen.

Wordt hieraan niet voldaan, dan kunnen de aanvragers zelve eene vergadering bijeenroepen, met inachtneming van de bepalingen dezer akte.

De in deze vergadering genomen besluiten zijn verbindend, zoowel voor de afwezige als voor de ter vergadering tegenwoordige aandeelhouders.

Art. 45. Eene buitengewone algemeene vergadering is op wettige wijze samengesteld, wanneer een vierde van het geplaatst maatschappelijk kapitaal ter vergadering vertegenwoordigd is.

Indien zoodanig kapitaal niet is vertegenwoordigd, is de vergadering van rechtswege verdaagd.

De oproeping voor de tweede vergadering geschiedt op dezelfde wijze als die voor de eerste.

Ongeacht het aantal der in deze verdaagde vergadering vertegenwoordigde aandeelen, zijn de besluiten dezer vergadering verbindend, mits zij geen andere onderwerpen betreffen dan die, welke op de eerste vergadering aan de orde waren gesteld.

in
v
m
va

2
doel
D
der
D
hun
deel
D
den
in d

Wat
betreft
heer e
door e
missari
van adn
leiding
De w
pijen ka
verliesst

NEGENDE HOOFDSTUK.

Wijzigingen.

Art. 46. Wijzigingen in de bepalingen dezer akte kunnen, behoudens de koninklijke bewilliging, niet anders plaats hebben dan ten gevolge van een besluit eener buitengewone, daartoe opzettelijk belegde, algemeene vergadering van aandeelhouders genomen met eene meerderheid van ten minste drie vierden der uitgebrachte stemmen.

TIENDE HOOFDSTUK.

Ontbinding. Liquidatie.

Art. 47. Bij ontbinding dezer vennootschap geschiedt de liquidatie door den raad van beheer.

De algemeene vergadering van aandeelhouders bepaalt het bedrag der belooning van den raad van beheer als liquidateur.

De liquidateuren worden volledig gedechargeerd door de goëdkeuring hunner liquidatie-rekening door eene algemeene vergadering van aandeelhouders, daartoe opzettelijk bijeengeroepen.

De uitkeering, toekomende aan de aandeelhouders, die niet binnen den daartoe vastgestelden termijn zijn opgekomen, wordt gedeponoord in de kas van de gerechtelijke consignatiën.

Wat het inwendig beheer van de naamlooze dagblad-vennootschappen betreft, dit verschilt, zooals haast van zelf spreekt, niet van het beheer eener courant in particulier eigendom. De hoofdredacteur wordt door een raad van beheer (commissarissen) benoemd. Naast de commissarissen fungeert in den regel een kleiner comité, hetzij een raad van administratie of wel één of meer directeuren voor de dagelijksche leiding der geheele zaak.

De wijze van boekhouding en afrekening bij dergelijke maatschappijen kan eenigszins blijken uit de volgende balansen en winst- en verliesstaten.

Nieuws Da

Balans 1863.

DEBITEUREN.

Aan			
Nieuws van den Dag	f	33,880	—
Inboedel-rekening	"	12,648	64
Cassa	"	7,191	47
Prolongatie-rekening	"	25,000	—
" " (reserve)	"	15,000	—
Rente-Cassa	"	16,000	—
Papier-rekening	"	29,283	72 ⁵
Kassiers "	"	14,088	55 ⁵
Cassa van onafgehaalde dividenden	"	1,069	33
Diverse copijen, etc.	"	500	—
" debiteuren: van exemplaren	"	58,799	50
" " " advertenties.	"	24,456	—
	f	237,917	22

Winst- en Verlies over

DEBET.

Aan			
Saldo transport onkosten-rekening	f	466,797	06 ⁵
Afschrijving op inboedel-rekening	"	26	62
Saldo netto winst	"	109,864	—
	f	576,687	68 ⁵

Dag.

1883.

CREDITEUREN.

Per		
Kapitaal-rekening	f 70,880	—
Reserve	" 15,000	—
Dividend (onafgehaald)	" 1,069	33
Diverse crediteuren	" 41,103	89
Saldo winst- en verliesrekening	" 109,864	—
		f 237,917 22

ing over 1883.

CREDIT.

Per		
Saldo exemplaren-rekening	f 290,734	65 ⁵
" advertentiën-rekening	" 284,000	96 ⁵
" interest-rekening	" 1,952	06 ⁵
		f 576,687 68 ⁵

Maatschappij „De Nieuwe

Balans op 1884.

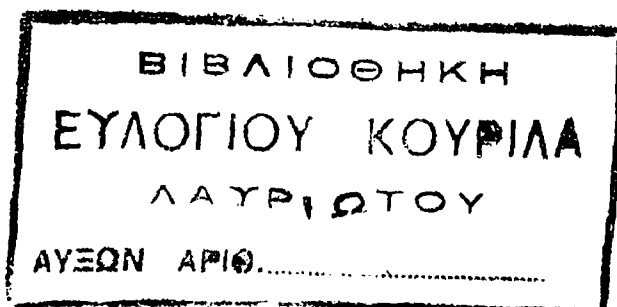
DEBITEUREN.

Eigendom der Maatschappij	f 215,000 —
Debiteuren	„ 79,676 08
Rentegevende fondsen.	„ 6,200 —
Huis en erve	„ 18,000 —
	f 318,876 08

Winst- en Verlies over

DEBET.

Drukloon der uitgaven	f 47,990 09 ⁵
Expeditie en algemeene kosten	„ 15,921 88 ⁵
Redactie, administratie en directie	„ 16,599 13 ⁵
5 pCt. rente over 12 m. van f 250,000.—	„ 12,500 —
Winst te verdeelen.	„ 10,200 38
	f 103,211 49 ⁵

„Deke Illustratie”.

1884.

CREDITEUREN.

Maatschappelijk kapitaal	f 250,000	—
Crediteuren	„ 46,175	70
Rente over 12 maanden van f 250,000.—	„ 12,500	—
Overwinst te verdeelen volgens art. 22	„ 10,200	38
	<u>f 318,876</u>	<u>08</u>

ng over 1884.

CREDIT.

Opbrengst der verschillende uitgaven	f 103,104	54
Rente-rekening	„ 106	95 ⁵
	<u>f 103,211</u>	<u>49⁵</u>

Literatuur,
tevens opgaaf der bronnen.

De praktijk in 't algemeen en practische beschouwingen over de Journalistiek
van enkele landen.

J. H. Wehle, Die Zeitung. Ihre Organisation und Technik. Journalistisches
Handbuch. 2^e verb. u. verm. Auflage. Wien, 1883.

Dit werk behandelt de praktijk der dagbladindustrie en van hetgeen er mee in ver-
band staat in een afgerond geheel. Het diende ons bij de bewerking tot handleiding
en leverde voor eenige hoofdstukken de voornaamste bouwstoffen.

Paul Dehn, Buch und Zeitung. München, 1884.

J. Oldcastle, Journals and Journalism, with a guide for literary beginners.
London, 1880.

A. Arth. Reade, A guide to practical journalism.

In: Printing Times and Lithographer, 1884, Juli e. v.

— — Literary success: being a guide to practical Journalisme. London, 1885.

Dit zeer speciaal Engelsch werkje bevat interessante mededeelingen, doorspekt met
aanhalingen en anecdoten. Het behandelt in 26 hoofdstukken het geheele gebied en
alle functies van het Engelsche journalisme, doch minder in den vorm van een
systematisch handboek dan wel als een verzameling van schetsen en voorbeelden
„à la Smiles”.

J. Dawson, Practical journalism, how to enter thereon and succeed.
London, 1885.

W. Shepherdson, Starting a „Daily” in the provinces. London, 1876.

- A. F. Hill, *Secrets of the sanctum: an inside view of an editors life.* Philadelphia, 1871.
- A. Lamb Wilmer, *Our Press Gang; or a complete exposition of the corruptions and crimes of the American newspapers.* Philadelphia, 1859.
- Ed. Pelz, *Die Presse in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Ein Gutachten.* Leipzig, 1874.
- W. Reid, *Some (American) newspaper tendencies.* New-York, 1878.
- C. D. Warner, *The American newspaper.* Boston, 1881.
- V. Calland, *De la Presse, comme moyen providentiel de régir le monde au XIXe siècle.* Paris, 1846.
- Cléobule, *Le journalisme et les journaux, par un ministre d'hier.* Paris, 1848.
- Du Journalisme et du seul moyen pour le gouvernement de contrebalancer son action, par un Octogénaire.* Paris, 1850.
- Larret de Limencey, *La presse périodique instrument d'administration et de gouvernement.* Paris, 1852.
- H. Castille, *Les journaux et les journalistes.* Paris, 1859. 3 dln.
- Louis de Juvigny, *Le journal. Caractère international de la presse moderne, etc.* 2e édit. Paris, 1865.
- E. Texier, *Le journal et le journaliste.* Paris, 1867.
- J. Druhen aîné, *De l'influence du journalisme sur la santé du corps et de l'esprit.* Paris, 1871.
- Friedr. Hermann, *Presse und Geschäft.*
 In N°. 342 der *Vossische Zeitung* van 1880. Een degelijk geschreven opstel over de omkoopbaarheid der Parijsche pers, waarvan de schrijver volkomen op de hoogte schijnt te zijn.
- Th. Grässe, *Ueber Journalismus.*
 In: *Dresdner Journal* 1867. N°. 183—194.
- Wilh. Bloss, *Unsere Presszustände.* Leipzig, 1875.
- Wie können die Schäden unserer periodischen Presse dauernd geheilt werden? Vorschläge zur gründlichen Besserung unserer Zeitungen. Eine nicht gehaltene Reichstagsrede.* Barmen, 1880.
- Gust. Spiethoff, *Die Grossmacht Presse und das deutsche Schriftsteller-Elend. Ein Wort an alle Zeitungsverleger und Literaten Deutschlands.* Düsseldorf, 1883.
- Taco H. de Beer, *Dagbladen, Kritik, Reclame.* Arnhem, 1876.
- L. v. Sacher Masoch, *Erfahrungen und Andeutungen über den Werth der Kritik.* Leipzig, 1873.
- Jul. d'Argis, *La critique littéraire, ses devoirs et ses droits. Discours.* Verdun, 1868.

I.
J.
H.
T.
G.
O.
z
b
L.
sel
A. T.
Char
tary
Der
Auteur
pleegde

Ernst Eckstein, Beiträge zur Geschichte des Feuilletons. 1° und 2° Auflage. Leipzig, 1876. 2 dln.

Dit geestig geschreven werk bevat interessante bijdragen tot de geschiedenis van de *rez-de-chaussee* der courant, doch behandelt alleen de Fransche en Duitsche letterkundigen, die zich verdienstelijk hebben gemaakt als feuilletonschrijvers.

Technische Vervaardiging ¹⁾.

Carl B. Lorck, Handbuch der Geschichte der Buchdruckerkunst. Leipzig, 1882, 83. 2 dln.

K. Faulmann, Illustrierte Geschichte der Buchdruckerkunst. Wien, 1882.

J. Hamel, Die Leistungen der in England und in Amerika eingeführten Maschinen zum Drucken von Zeitungen und anderen periodischen Blättern. St. Petersburg, 1857.

J. F. Wilson, Typographic printing machine and machine printing. London, 1871.

A. Waldow, Die Lehre vom Accidenz-Satz. Leitfaden für Schriftsetzer. Leipzig, 1875.

H. Fischer, Anleitung zum Accidenz-Satz. Mit über 150 Satz-Beispielen. Leipzig, 1877.

Th. Goebel, Die Setzmaschinen geschichtlich und technisch.

In: Wiecks Illustr. Gewerbe-Zeitung 1877.

G. Olmer, Du papier mécanique et de ses apprêts dans les divers impressions. Paris, 1882.

O. Bertram, Manuscript und Correctur. Bemerkungen und Erläuterungen zum Deutschen Buchdrucker-Normaltarif für Schriftsteller und Verlagsbuchhändler. Halle, 1875.

L. von Warnsdorff, Ueber Druckfehler. Ein Appell an das lesende und schriftstellernde Publikum, insbesondere der Zeitungen. Berlin, 1879.

A. T. Breton, Physiologie du correcteur d'imprimerie. Paris, 1843.

De praktijk van het verslag- en berichtgeven.

Charles J. Gratton, The Gallery: a sketch of the History of parliamentary reporting and reporters. London, 1860.

¹⁾ Deze rubriek, welke op zich zelf een aanzienlijke literatuur vormt, alsmede die over Auteursrecht en Vrijheid van drukpers vermelden alleen de door ons geraadpleegde werken.

- Enquire within upon everything. Companion to interview. London, 1856.
- A. M. Bell, Reporter's manual. Edinb., 1857.
- T. A. Reed, The reporter's-guide. London, 1869.
- Aids to reporting; or, the students guide to press occupation. New edition. London, 1874.
- J. E. Munson, Complete phonographer and reporter's guide. Rev. edit. New-York, 1877.
- F. Pitman, Learning to report. London, 1883.
- E. Longley, Reporter's guide, contraction, phrasing etc. Cincinnati, 1883.
- Pierre Giffard, (Redacteur au *Figaro*) Souvenir d'un reporter. Paris, 1885.
- Bevat behalve vele persoonlijke lotgevallen, in het aanhangsel eenige hoofdstukken over het reporterschap in het algemeen onder de volgende opschriften:
- I. A propos de reportage en general. — Mon opinion sur le question.
  - II. Sur les petits cotés de la chose.
  - III. Sur la vie nomade, sur les excursions et le temps passé en chemin de fer.
  - IV. Sur les préjugés.
  - V. Les reporters américains. — Vue d'ensemble sur la mission du reporter français — Conseils.

Advertenties en Reclames.

- H. Sampson, A history of advertising from the earliest times. London, 1874.
- Een omvangrijk werk met talrijke illustraties voorzien. De geschiedenis van het aankondigingswezen, wordt hierin reeds met den Romeinschen tijd begonnen en tot op den jongsten tijd met zijn zwendel- en humbug-advertenties vervolgd.
- F. Verneuil, La 4me page des journaux. Histoire impartiale de l'annonce et de la reclame. Paris, 1838.
- [Duport], La liberté des annonces. I. II. La publicité. III. Liberté et monopole. Paris, 1864.
- R. Schmoelder, Das Inseratenwesen ein Staatsmittel. Leipzig u. Köln, 1879.
- Een staathuishoudkundige verhandeling, welke besluit met den voorslag dat de Staat het bezorgen van advertenties ter hand zal nemen.
- H. Beta, Die Geheimmittel- und Unsittlichkeits-industrie in der Tagespresse. Berlin, 1872.
- P. Diday, Les annonces médicales. Lu à la séance publique annuelle de la Société nationale de médecine de Lyon. Paris et Lyon, 1882.
- Romance of advertising bij A. B. London, 1856.
- W. Smith, Advertise. How, when and where. London, 1863.
- G. P. Rowell, Advertising and advertisers. New-York, 1870.
- — The man who advertises. New-York, 1870.

Haasenstein u. Vogler, Goldene Lehren der Weisheit für Geschäftsleute. Wien.

De eerste uitgaaf is van 1870 omstreeks. Ofschoon alleen aan de praktijk gewijd, bevat dit brochuurtje toch ook menige historische aanteekening van waarde.

May's Advertiser's handbook and London Press Directory. London, 1871 (en latere uitgaven).

Alex. Hoffer's Annoncen-Katechismus. Wo, wie und wann soll man annonciren. Leipzig u. Glashütte (2^e Aufl.) 1873.

Publicity: An essay on advertising. By an adept of 35 years experience, ex-Sheriff M. P. Illustrated. London, 1878.

J. H. Wehle, Die Reclame. Ihre Theorie und Praxis. Versuch eines Handbuchs des gesammten Ankündigungswesens. Wien, 1880.

De dertien eerste hoofdstukken behandelen de reclame wetenschappelijk en historisch, de vier volgende bevatten wenken over de kunst van adverteeren.

Rich. Eckstein, Album unfreiwilliger Komik. Leipzig, 1880.

Dit is een verzameling van komische en dwaze annonces, waaruit men leeren kan, hoe men niet moet adverteeren.

H. Butter, Die Kunst zu inseriren. Eine Sammlung von originellen Muster-Annancen als Rathgeber beim Verfassen und Setzen augenfälliger Inserate. Saaz, 1881.

H. Sell, The philosophy of advertising and newspaper register. 1883. London, 1883.

Die Posaune, oder tausendmal-tausend effektvolle Bücher-Anzeigen. Ein harmloses Würfelspiel für Buchhändler, Autoren, Bücherfabrikanten. Ulm, z. j.

Auteursrecht ¹⁾.

A. Ch. Renouard, Traité des droits d'auteurs, dans la littérature, les sciences et les beaux-arts. Paris, 1838, 39. 2 dln.

A. Schepers, Ueber das Verlagsrecht einer Zeitung.

In: Juristische Wochenschrift für die Preuss. Staaten. Herausgeg. von Hinschius. 2e Jahrg. N°. 69 u. 70. Berlin, 1836.

Bestimmungen über den Nachdruck in Zeitschriften, so wie über das Verhältniss der Mitarbeiter zu den Herausgebern. Bestimmungen über die Bildung von Press-schiedsgerichten. (Vom Leipziger Literatenverein, 1842).

---

¹⁾ Zie de Noot op blz. 343.

C. D. v. Witzleben, Zur Frage über die Anwendbarkeit des gesetzlichen Schutzrechts gegen Nachdruck und Erzeugnisse der Tagespresse.

In: Zeitschrift für Rechtspflege u. Verwaltung. N. F. 14. Bd. 1. Heft. Leipzig, 1855.

J. Naquet, De la presse périodique et des lois qui la régissent. Paris, 1847.

C. von Wrangell, Die Prinzipien des literarischen Eigenthums, Berlin, 1866.

K. Biedermann, Das geistige Eigenthum mit Bezug auf Zeitungen und Zeitschriften. Ein Referat für den dritten Deutschen Journalistentag. Berlin, 1869.

J. Heemskerk Azn., Voordragten over den eigendom van voortbrengselen van den geest. 2^e verm. uitg. Amsterd., 1869.

W. A. Copinger, The law of copyright in works of literature and art. London, 1870.

R. Klostermann, Das Urheberrecht an Schrift- und Kunstwerken. Berlin, 1876.

N. de Ridder, Eenige beschouwingen over kopierecht. Utrecht, 1875.

J. Freseman Viëtor, Het auteursrecht. Utrecht, 1877.

Eigendomsrecht (Het letterkundig) in Nederland. Wetten, tractaten, enz. 's Gravenh., 1865, 1867, 2 St.

H. C. Carey, Letters on international copyright. Philadelphia, 1853.

R. Phillimore, Commentaries upon international law. (Vol. IV. International copyright). Londen, 1874.

Germond de Lavigne, La protection de la propriété littéraire à l'étranger. Paris, 1881.

A. F. de Savornin Lohman, Het vertalingsregt.

In: N Bijdr. v. regtsgeleerdh. 1864. blz. 168.

J. D. Doorman, Het vrije vertalingsrecht verdedigd. Leiden, 1885.

Vrijheid en beperking van drukpers ¹⁾.

De la liberté de la Presse, relativement aux journaux. Paris, 1820.

Ev. Dumoulin, Lettre sur la censure des journaux et sur les censeurs. Paris, 1820.

---

¹⁾ Zie de Noot op blz. 343.

Lud. Hoffmann, Geschichte der Bücherzensur. Berlin, 1879.

A. C. van Heusde, De vrijheid der drukpers hier te lande uit een historisch oogpunt beschouwd. Haarlem, 1847.

Ed. Lafferrière, La censure et le régime correctionnel, étude sur la presse contemporaine. Paris, 1867.

De la responsabilité de l'imprimeur en matière de presse. Observations présentées au jury et aux magistrats. Paris, 1872. 8°.

G. W. Schimmel, Beschouwingen over de periodieke pers in verband met de verantwoordelijkheid voor drukpersdelicten. Acad. proefschrift. Amsterd., 1882.

Varia.

v. d. Spata [Kaspar Stieler], Zeitungs-Lust und Nutz oder derer sogenannten Novellen oder Zeitungen wirkende Ergetzlichkeit, Anmuth, Nothwendigkeit und Frommen, auch was bei deren Lesung zu lernen, zu beobachten und zu bedenken sei. Hamburg, 1695.

Joh. Peter von Ludwig, Discours vom Gebrauch und Misbrauch der Zeitungen. Halle, 1700.

Paul Jos. Marperger, Anleitung zum rechten Verstand und nutzbarer Lesung der Zeitungen oder Avisen (z. p. n. e. j.) in 4°.

Dit werkje moet volgens den druk en de uitvoering omstreeks 1700 verschenen zijn; het bevat in het 1e en 2e hoofdstuk ook enkele historische aantekeningen.

Christ. Weise, Schediasma curiosum de lectione Novellarum et Nucleo Novellarum historico. Weissenfels, 1676; 2^e dr. Frankfurt, 1697.

Vertaling van bovenstaand onder den titel:

— — Curiose Gedanken von den Novellen der Zeitungen. Frankfurt, 1703; Fortsetzung. Leipzig, 1731.

M. P. H. [Paul Huber], Curiose Nachrichten von deren Zeitungen. Freiburg, 1713.

[H. Sydow], Journalisten und Schriftsteller ornithologisch beleuchtet von Ibikus Kranich. Frankfurt a/M., z. j.

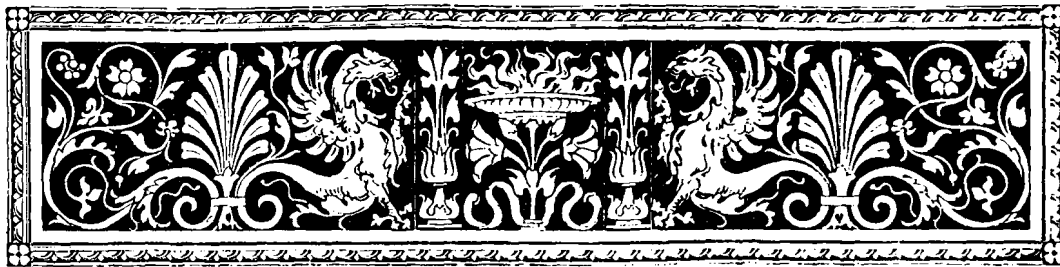
Em. de Girardin, Journal d'un journaliste en secret. Paris, 1848.

Jos. Tanski, Souvenirs d'un soldat journaliste à Paris. Paris, 1869.

H. de Villemessant, Mémoires d'un journaliste, 1e—5e Serie. Paris, 1874—76.

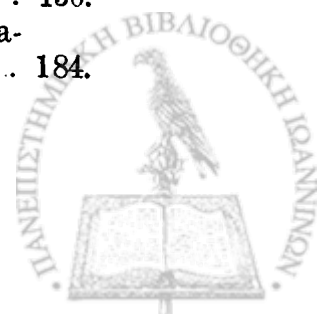

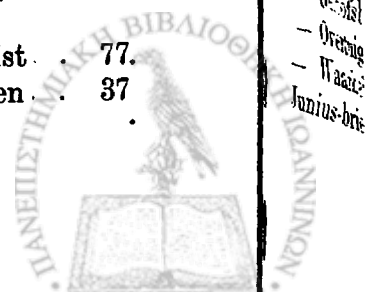
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΑΥΣΩΝ ΑΡΙΘ. _____

Register.

	Bladz.		Bladz.
Aanhalingsteekens	55.	Advertentie-boekhouding	121—124.
Aanhef van berichten	55.	Advertentie-bureaux	179.
Aanstootelijke advertenties	132.	Advertentie-prijsberekening, Ta-	
Aanvulling van verkorte tele-		bel	124.
grammen	242.	Advertenties	139.
Abonnementen op binnen- en		— Aanstootelijke, ...	132.
buitenlandsche couranten door		— Boekhandelaars, ...	172.
de post	227.	— Controle op de, ...	135.
Abonnementsprijs-verhooging	102.	— De eerste, ...	130.
Abonnementsvernieuwing	112.	— Eenvoudige, ...	193.
Abonnentenlijst	109, 116.	— Geïllustreerde, ...	209.
Abonnentenvermeerdering som-		— Huwelijks-, ...	152.
tijds schadelijk	101.	— In 't oog vallende, ...	195.
Administrateur	99.	— Kwakzalvers-, ...	132.
Administratie, Modellen voor, ...	116.	— Nadrukken van, ...	181.
Administratielokaal	91.	— Officiële, ...	183.
Adreskast	111.	— Onzedelijke, ...	131.
Adresstrooken	109, 110.	— op rijm	165.
Adressen, Overeengekomen ver-		— Opschriften boven, ...	183.
korte, voor telegrammen	244.	— Schifting der, ...	131.
Adverteeren, Doelmatigheid van		— Taalkundige rangschikking	
het, ...	140.	der, ...	149.
— Hoe moet men, ...	143, 147.	— tusschen den tekst	137.
— Waar moet men, ...	141.	— Typograph. eischen der, ...	183.
— Uitkomsten van het, ...	143.	— Verplichte opname van, ...	136.
— Wanneer moet men, ...	145.	— Voorbeelden van ondoelma-	
Advertentiebewijs	129.	tige, ...	184.

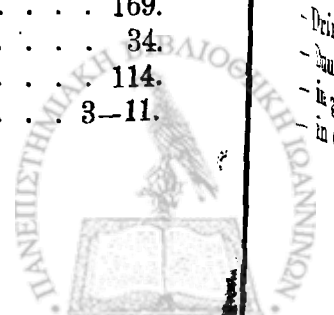
	Bladz.		Bladz.
Advertenties, Wijze van opstellen der, ...	145.	Bureaux voor advertenties	179.
Agentschappen	100, 179.	— voor correspondenties en telegrammen	70.
American associated press	70.	Censuur	307.
Anecdoten als reclames	167.	Cijferschrift-telegrammen	245, 254.
Anonimiteit	75, 309.	— Tarief der, ...	267.
Anti-climax in advertenties	165.	Citaten in advertenties	165.
Artikelvorm	51.	Classieke woorden in id.	165.
Attesten in advertenties	152.	Classificatie	48.
Auteursrecht	281.	Clichés voor advertenties	209.
— Internationaal, ...	289.	Climax in advertenties	165.
Auteurswet	300.	Colportage	115.
Balansen van dagblad-vennootschappen	336, 338.	Colporteurs voor advertenties	179.
Bedrijfskosten	103.	Conferenties der redactie	23.
Beeldspraak in advertenties	160.	Contrast, Het, in advertenties	161.
Beginselen in de journalistiek	72.	Contrôle op den inhoud der advertenties	135.
Beginselloosheid	86.	Correctie	14, 58.
Begrooting van oprichtingskosten	103.	Correctietekens	61.
Beheer, Administratief, ...	99.	Correspondenten	25.
— van dagblad-vennootschappen	319—335.	Correspondentie per brief	240.
Bekentenissen in advertenties	154.	— per telegraaf	240.
Belasting	309.	Correspondentie-bureaux	70, 71.
België, Tractaat met, ...	290.	Couranten-bezorgers	114.
Berichten ontleenen aan andere bladen	281.	Crediet-verleening	113.
— Opstellen van, ...	40.	Critiek	87.
— Vormen voor, ...	51.	Dag- of weekbladen, Begrip van, ...	229.
Berichtgevers	26.	Dagbl.-vennootschappen, Naamlooze, ...	316.
Berichtigingszwang	136.	Dagelijksche werkzaamheden	42.
Beroepsdeugden	77, 79.	Directeur	99.
Beursmanoeuvres, Advertenties	157.	Distribueeren, Het, ...	45.
Bewijs tot ontvangst der ingekomen brieven op advertenties	129.	Drukfouten	14, 60.
Bibliotheek der redactie	68.	Drukkerij	91.
Bijbelspreuken in advertenties	158.	Drukmachines	3—11.
Bijvoegsels, Postverzending van, ...	230.	Drukpersvrijheid en beperking	307.
Bluffende reclames	151.	Drukperswetgeving, Buitenlandsche, ...	310.
Boekaankondigingen	172.	— Nederlandsche, ...	311.
Boekhouding, Modellen voor, ...	116.	— Nederl.-Indische, ...	314.
— van dagblad-vennootschappen	336.	Drukproefcorrectie	58.
Boulevard-causerie	33.	— als reclame	170.
Briefwisseling met schrijvers	21.	Drukwerkverzending per post	228.
Bron, Vermelding der, ...	57, 281.	Duitschland, Tractaat met, ...	292.
Budget van het Nieuws van den Dag	104.	Eergevoel van den journalist	77.
Buitenland, Verzending naar het, ...	230.	Eigennamen in manuscripten	37.

	Bladz.		Bladz.
Electriciteit toegepast op het cou- rant-drukken	11.	Kabeltelegrammen, Duurte der,	246.
Expeditie	108.	Kiosken	115.
Expeditielokaal	91.	Kolommen, Verwisseling der, .	15.
Exploitiemiddelen	100.	Kopijrecht.	281.
		— Buitenlandsche wetgeving op het, ...	287.
Fabrieken van snelpersen	12.	— Duur van het, ...	286.
Feuilleton	32.	Kostenberekening	103.
Feuilleton-bureaux	71.	Kusttelegrammen	258.
Feuilleton-roman.	35.	Kwakzalver-advertenties	132.
Formaat.	3.	Kwitantieboek	120.
Formulieren voor de administra- tie en expeditie	116.	Kwitantie-model	119.
Frankrijk, Tractaat met, ...	290.		
		Leemten in advertenties	162.
Gedachteuting, Grenzen der, .	307.	Leesbaar schrift.	37.
Geheime reclames	139, 166.	Leeskamer	43.
Geheimletterschrift-stelsel . . .	255.	Leesstof, Regeling en verdee- ling, ...	12, 49.
Geheimschrift-telegrammen . . .	245.	Leestekens in het manuscript .	39.
— Tarief der, ...	267, 268.	— in telegrammen	242.
Geïllustreerde advertenties . . .	209.	Letterkundige bureaux.	72.
Gelijkenissen als advertenties .	160.	— eigendom.	283.
Geloofsbelijdenis van den jour- nalist	87.	— overeenkomsten, Internatio- nale, ...	290.
Gemengde berichten	25.	Letterraadsels als advertenties .	159.
Gereedschap.	67.	Lettersoorten	49.
Gradatie	48.	Levensbeschrijvingen als reclames	167.
Grootspraak in advertenties . .	160.	Levering van couranten door de post.	225.
		Lijst der abonneenten.	109, 116.
Handschrift, zie Manuscript . . .		Literatuur	340.
Honorarium	37.	Locale pers	283.
Hoofdletters in manuscripten. . .	37.	Localiteit, Inrichting der, . . .	90.
Hoofdredacteur	21.	Loop der werkzaamheden . 42,	108.
Huwelijksadvertenties	152.		
		Maandlijst voor rondbrengers .	128.
Indeeling der leesstof	49.	Magazijnen voor papier, kolen enz.	91.
Inhoudsverdeeling	12, 49.	Mailverzending	231.
Internationaal kopijrecht.	289.	Manieren in de journalistiek . .	72.
Interviewer	31.	Manuscript, Berekening van het,	17.
Ironie in advertenties	160.	— Verdeeling van het, ...	40.
		— Vereischten van het, ...	36.
Journal voor advertenties	122.	Manuscripten, Lezing der, . . .	47.
Journalist, Beginselen van den,	72.	Materiaal, Schifting van het, .	44.
— Beroepsdeugden van den, 77,	79.	Mededeelingen van het publiek	36.
— Eigenschappen van den, . . .	79.	Medewerkers van buiten	36.
— Geloofsbelijdenis van den, .	87.	Meervoudsvorm	73.
— Overtuiging van den, ...	85.	Metteur-en-pages	15.
— Waarheidsliefde van den, . .	83.		
Junius-brieven	74.		

	Bladz.		Bladz.
Misbruiken bij post-verzending	230.	Postboek	109.
Modellen voor de boekhouding en verzending	116.	Postlijst	125.
Naamcijfer	76, 77.	Posttarief voor couranten en drukwerk	229, 231.
Naamloos geschrijf	76, 309.	Postverzending van telegram- men	274.
Nachtredacteur	47.	Postzegellijstje	129.
Nadrukpraktijk	283.	Prioriteit van vertaling	298.
News-boys	144.	Privileges	287.
Nieuwstijdingen	83.	Proefnummers, Verzending van, ...	100.
Nieuwtjesjagers	26.	Pseudonimiteit	75, 309.
Nota's, Modellen van, ...	117, 118.	Publiek, Mededeelingen van het, ...	36.
Notitieregister	69.	Raadsels als advertenties	159.
Novelle als reclame	169.	Raming van kosten	104.
Objectief handelen	310.	Rangschikking der leesstof.	12, 49.
Objectiviteit der schrijvers	74.	Reclames	138, 149.
Octrooien	287.	— Bluffende, ...	151.
Officiële advertenties	183.	— Objectieve, ...	158.
Onderstreping in manuscripten.	37.	— Philanthropische, ...	151.
Ondertekening	37, 76, 309.	— Subjectieve, ...	152.
Ontvangst en uitgaaf	106.	— Verborgen of verkapte, ...	138, 166.
Onzedelijke advertenties	131.	— voor boeken	172.
Oorlogscorrespondenten	28.	— voor kunstenaars, tooneelspe- lers, enz.	167.
— Verordening voor, ...	41.	Reclame-sprookjes, -romans enz.	166.
Oorspronkelijke stukken	51.	Reclame-stijl	153.
Oost-Indië, Verzending naar, ...	231.	Redacteur, Verantwoordelijkheid van den, ...	310, 311.
Openbare aangelegenheden, Be- spreking van, ...	309.	Redactie	20.
Oplaag	100.	Redactie-bibliotheek	68.
Opmaken van het zetsel	15.	Redactie-bureaux	90.
Oprichting van een courant	103.	Redactie-conferenties	23.
Opschriften van advertenties	183.	Redactie-staf	23.
Overgebleven zetsel	44.	Redactie-toezicht op de adverten- ties	131.
Overnemen van advertenties	181.	Redigeeren	47.
— van berichten en grotere artikelen	281.	Register der abonné's, Model, ...	116.
Overtuiging van dagbladschrij- vers	86.	Rekening-courantboek voor ad- vertenties	121.
Papier sans fin	4, 11.	Reporters	25.
Paradoxen in advertenties	162.	Revisor	14.
Particuliere correspondent	25.	Revolverbladen	181.
Penny-a-liners	26.	Rez-de-chaussee	32.
Persen	3—11.	Richting, Wijziging der, ...	77.
Philanthropische reclames	151.	Roman als reclame	169.
Post, Levering van couranten door de, ...	225.	Romanfeuilleton	34.
— Verzending van id. id.	228.	Rondbrengers	114.
		Rotatiepersen	3—11.

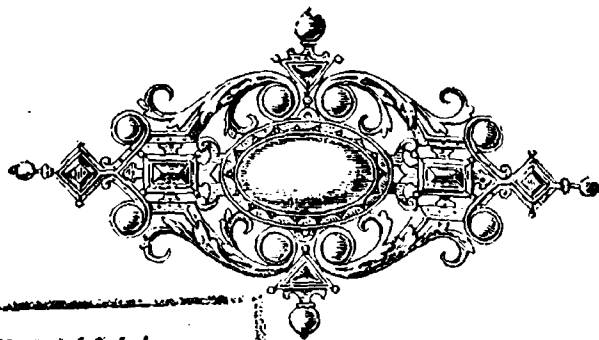

	Bladz.		Bladz.
Salle de nouveautés	152.	Telegrammen, Inhoud	266.
Scepticisme	80.	— Kennisgeving van ontvang, .	263.
Schifting van het materiaal . .	44.	— Leestekens in, ...	242, 267.
Schrijvers, Rechten van, ...	280.	— met verschillende adressen, .	236.
Signaal-toestellen	98.	— Naseining, ...	263.
Slijters	114.	— Onbestelbare, ...	276.
Sluikrooverij	281.	— Ondertekening, ...	261.
Snelpersfabrieken	12.	— Ophooping van, ...	238.
Spanje, Tractaat met, ...	290.	— overgebracht door de tele-	
Speciale correspondent.	27.	phoon, ...	272, 277.
Spiegel	16.	— Overkomst, ...	275.
Spotrede in advertenties	160.	— per post	273.
Spreekbuizen	98.	— Taal en teekens, ...	257, 258.
Sprookjes als reclames.	167.	— Tarieven, ...	268.
Staatkundig nieuws	48.	— Terugbetaling der kosten, .	271.
Staatscourant, Nederlandsche, .	225.	— van schepen in zee, ...	258.
Staking der toezending . . 112, 113.		— Verkorte, ...	242.
Statistiek van het couranten-		— Verkortingen in, ...	267.
vervoer	232.	— Verkwisting bij, ...	243.
Statuten van dagbladvennoot-		— Verminking, niet bezorging,	
schappen	319—335.	enz.	272.
Stempelen der adressen	110.	— Vertraging, ...	238.
Stereotypie	6.	— Weigering, ...	266.
		— Woordentelling, ...	266.
Tegenstelling in advertenties. .	161.	Telegrammen-bureaux	70, 71.
Tegenwerping in advertenties .	157.	Telegramzegels	273.
Telegraaf, Aansluiting aan de, .	235.	Telefoon	236.
Telegraafcongres te Berlijn . .	277.	Telefoonbestelling van tele-	
Telegraafdienst, Voorschriften, .	257.	grammen	276.
Telegraafdraden, Speciale, voor		Telefoonverbinding met het	
couranten-berichten	236.	telegraafkantoor.	239.
Telegraafkantoor, Electriche		Titels	1.
verbinding met het, ...	239.	Toespelingen in advertenties . .	164.
Telegraafstoestel in het gebouw.	98.	Toespraken in advertenties . .	153.
Telegrammen	45, 235.	Tractaat met België.	290.
— Aanvulling, ...	242.	— met Duitschland	292.
— Adressen, ...	259.	— met Frankrijk	290.
— Afschriften, ...	270.	— met Spanje.	290.
— Behandeling bij verbroken		Twijfel in advertenties	157.
gemeenschap	272.	Typographische eischen der ad-	
— Besparing bij het opstellen, .	256.	vertenties	183.
— Bestelling, ...	275.		
— Bezorging buiten de lijn, . .	264.	Uiterlijk	2, 12.
— Bijzondere aanwijzingen in, .	261.	Uitgever, Verantwoordelijkheid	
— Collationneering, ...	263.	van den, ...	310.
— Dringende, ...	238, 262.	Uitgevers, Rechten van, ...	280.
— Duur van overkomst, ...	237.	Uitknipsels uit andere bladen 50—57.	
— in geheimschrift, ...	245.	— Levering van, ...	182.
— in overeengekomen taal, . .	245.	— van advertenties	181.

	Bladz.		Bladz.
Uitroepen in advertenties . . .	154.	Vrachtlijst	126.
Verantwoordelijk redacteur . . .	25.	Vreemde woorden in manuscrip- ten	37.
Verantwoordelijkheid voor ge- drukte artikelen	310, 311.	Vrijheid van drukpers . . .	87, 307.
Verbeurdverklaring	114.	Waarheidsliefde van den journa- list	83.
Verbinding met het Rijkstele- graafkantoor	239.	Weeklijst voor de rondbrengers	127.
Vergelijkingen in advertenties .	160.	Weglatingen in advertenties . .	157.
Verhouding der couranten tot elkaar	281.	Werkplaatsen	90.
Verkapte reclames	138, 166.	Winst- en verliesrekening .	336, 338.
Verkortingen in telegrammen .	242.	Winsten bij verschillende oplagen	104.
Verordening voor oorlogscorres- pondenten	41.	Winstverdeeling van dagblad- vennootschappen	320—325.
Verplichte opname van adver- tenties	135.	Wonderspreuken in advertenties	162.
Vertalingsprioriteit	298.	Woordherhaling in id.	163.
Vertalingsrecht	291, 295.	Woordverplaatsing in id. . . .	165.
— Commissie van, ...	298.	Zedekwetsende advertenties . .	131.
Verzekeringen in advertenties .	154.	Zeepost	231.
Verzending, verzendlijst	109.	Zegel- en registratiekosten op het verkrijgen van auteurs- recht	288.
— over de post	228.	— — Vrijstelling van, ...	306.
Verzwijging in advertenties . .	154.	Zelfverbetering in advertenties .	158.
Vexeertitels	54.	Zetregels	59.
Vloek, Gebruik van den, in ad- vertenties	154.	Zetsel door elkaar gelooopen . .	15.
Voorbeeld van proefverbetering	67.	— Overgebleven, ...	44.
Voorbeelden in advertenties . .	159.	— Verschillend, ...	49.
Vormen, Journalistieke, ...	72.	Zetterij	90.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΘ. ....

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολίτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

Verhael vanden doot des Advocats van Holland / Johan van Olden-Barnevelt / hoe hy op den 13. Mey 1619. inden Haghe onthooft is / also ick't selve gesien hebbe.

Nier dat de wtspraakke tot Dordrecht vant Synodo Nationael over de byskenonfrantsche Artijckel wtsproke was) daer int selve Synode crughe vande E. Heeren Examinateurs en Rechters over de ghevanghenen by de Politiquen geseten hadden / hebben de E. Heeren Examinateurs in den Haghe vergadert / verstonc hun daer by ontboden / tghetal nu vol zijnde / hebben de saecke te samen ten principalen beghinnen af te handelen / zijnde deselve Heeren dese voogleden Weke daer mede kloech doende gheweest.

Daer op ghevolcht is / dat den Advocat Barnevelt Sondach verleden den 12. Mey 1619. aen gheseydt is / dat hy des anderen daechs soude stercken / daer op twee Predicanten by hem ghesiert zijn / te weten / Antonius Walefius ende Joannes la Motius. Des Macndachs smorghens heel vzoech wterc een Schabot ghemaecht op't Binnen-hof vooz de trappen van de Sale / ende werden de Wenslers tot een deur-gang gemaecht / om ghevoechtycker daer op te komen / enoe is het sandt met een kiste smorghens heel vzoech daer op ghebracht.

Ten drie uren begonme op de trommels te slaen om de Soldaten te vergaren. Terwijlen dit gheschiede vooz vier uren quamen leyde de Soons vanden Advocat by den E. Heere Voocht / zijnde een vande Heeren Examinateurs / daer sy terfont weder upt quamen ende naer hups ganghen. De Soldaten by een zijnde / quamen in seer schoone ordie aen treden / elck op zyn plaetse daer hy bescheyden was / daer sy smorghens vooz ses uren al stonden. Op het binnen hof stont de Guarde vanden Doozluch. Prince van Orangien / de Compagnie vanden E. Heere van Byderode / en Hopman Webers Compagnie. Vooz het Hof op de groote plaats stont de Guarde vanden ouden Prince saligher H. L. M. sijn Chenade Graef Ernsts Guarden / ende de Colonels Compagnie vande Engelschen / alsamen cloeche upt ghelesene Soldaten. Ondertusschen quamen de E. Heeren Examinateurs al te samen boven. Vooz ses uren moelster quade pement op't Binnen-hof comen / by welsche scheidten sijn / maer naer seuen ure wterc een vegelje diet geliefde te sien / by troupen vooz by de Soldaten ingelate / so dat ick gisse dat ter uit binnen-hof waren wel drie of vier duysent menschen.

Cusschen aelst ende neghen uren wert den Advocat ghebracht vooz de E. Heeren Examinateurs ende Rechters op de Rolle daer d'Advocate plekten / daer han int bywesen van groote menichzede sijn bekentenissen in Artijckels vooz ghelesen wert / ende hem ghebracht in presentie van alle de omstanders / oft soo niet waer en was / daer op hy antwoorde Ja. Hy sat op een dy-stal terwyle dit voozlesen gheschiede.

Dit gedaen zijnde / gingh tusschen sijn Dienaer / Joannes la Motius ende andere met het stoccken in sijn handen over de Sale naer t' Schabot / daer hy op quam ontrent neghen uren / hadde aen een swart satijnen tabbaect / ende was vooz al int swart ghecleet.

Op t' Schabot comende / hoorde ick hem spreken int cozte op duf-daughe manieren : Ick ben geen Landt-berrader / maer een Patriot / knielende ter-

font metten Predicant La Motius ende de ghene die opt Schabot waren / neber / daer La Motius een heerlick ghebedt in Neder-duytsch dede / daer nae het Vader onse / ende verbolghende het Christenlike Gheloove / (sijn kneccht hielt hem terwojlen in op sijn knien lach ende badt in sijn rechter arm.)

Dit ghedaen zijnde / troeck selver sijn Tabbaect upt / maecte de knoopen van sijn wambaps haestich los / dat hy terfont van sijn kneccht liet upt halen : Sette selver een Musken op sijn hooft / dat hy over sijn oogen troeck / hier sacht ick dat sijn handen beeden / hy wert vanden schen kneccht vooz t'sant gelept / daer hy terfont knielende / sijn kneccht hem vooz tieste themt vande schouderen dede / het laetste ick hem hoorde spreken was op duf daniger manieren : Heer in uren handen bevele ick mijnen Gheest. Terfont haelde den Beul van Wrecht het Sweert upt / ende hieu hem metten eerste slach het hooft af / soe dat de Justitie al ghedaen was smorghens vooz half thienen.

Dit is t'eynde gheweest van den Advocat van Holland / zijnde een Man van 73. Jaeren / van ouderdom vooz over buckende / gaende met een stoccken / zijnde magherachtich van lichaem. Het lichaem met het hooft niet kleeren ende al wert in de luse ghelepdt / ende lossenck toe-ghespyckert / ende ghebracht inde Kercke opt binnen-hof. Sijn Dienaer hadde hy ghemaecht (soe ny gheseydt wert) alle Jaen drie hondert gulden / een onderstaecht Jongh-man / die int eynde met sijn Meester te werck gick / als of hy hem ter Tafel diende / sonder dat ick sijn Meester of hem een traen hebbe sien laten. Maer dat de Executie gedaen was soude den Dienaer by den Doozlichtighen Prince ontboden sijn.

De belijdenisse ende sententie daer over hy dese straffe lijdet soude ghedrucht werden / ende wert van dese Weke noch verwacht / zijnde ghebedt in verscheyden Artijckelen. Nae dat d'executie ghedaen was stont het Hof een kleyn half ure ghesloten / dat doen open ghedaen wiert / ende ghuyghen drie Beuls met haer knecchts eerst upt.

Terwijlen men besich was met d'executie / quamen by duysenden Menschen van Delft ende die quartieren.

Hoe het voozt met d'ander ghevanghene Heeren afloopen sal / verwachtmen met eenen / want men seyde dat de Heeren Rechters dese weke niet sullen scheidern / vooz de saecke ten principalen sijn afgghandelt.

Over het doode Licham van Ledembrecht soude eerst-dachs oock Sententie ghesproken werden.

Den Bisschop van Enghelandt met meest de untheemsche Professoren ende Predicanten (die tot Dordrecht op het Synodo Nationael gheweest sijn) waren inden Haghe / wat daer noch te doen is / was onbekent / maer men meent dat elc weder cozts naer Pimsteren vertrecken sal. Godt gheve dat alles ten besten come / ende ons lief Vaderlant in ruste / vrede / ende eendracht flozere.

Daer wert mede gheseyt dat sijn Chenade Graef Hendriek vooz Pimsteren upten Hage soude vertrecken / om de kinterte in alle plaetsen te monsteren.

Wat voozders passeert sal ic D. E. toecomende Dydaghe inde Courante mede deelen.

zaal in gesprek geweest. De Baron van Spöck, Extr. Envoyé des Koningen van Groot-Brittannië als Keurvorst van Brunswyk-Lunenburch, heeft des Groot-Britannië Secretaris van Staat den Lord Harrington, nevens verscheidene Ministers en andere Personen van dijnische prang in Maalityd onthield. De Heer van Kinschot, Resident wegens dezen Staat te Brussel, is hier aangekomen, en met Heeren van de Regiering in gesprek geweest. Dieu heeft yding dat den 20 dezer te Maasricht overleeden is de Heer en Mr. Balhazar Collard, Oud-Schepen der gem. Stad, Vice-Droef van Stad en Lande van Valkenburg, Overmaye &c., als mede Schoot van Heester. By de Heeren Staaten van de Provincie van Friesland is de Heer Binnert Philip Abing van Humilda, Kapitein Lieutenant in het Regiment te Paard van Oranjen Friesland, aangesteld tot Kapr. in 't Regiment van den Colloon van Glinstra, in plaats van wylen den Heer van Idsinga, in welke Kwaliteit dezelve heden voor den Raad van Staate den Eed heeft afgelegd. Dezen ogent heeft de Heer en Mr. Jacob Ten Brink, Burgermeester der Stad Dovenster, ter Verzaderinge van de Staaten Generaal wegens de Provincie van Overysel Zitting genomen, zynde aldair gemintroduceerd door den Heer Steenbelegen. De Spaanse Ambassadeur Marquis de St. Gille is met den President van Haar Hoog Moog. in gesprek geweest. De Heer Verelst, sessie hebbende in den Raad van Staate wegens de Provincie van Zeeland, is derwaards vertrokken. Van Utrecht heeft men, dat de Heeren Staaten van die Provincie den Baron van Douth, Lt. Generaal van de Infanterie, hebben aangesteld tot Colloon van 't Regiment van wylen den Generaal Baron van Palland.

BERLYN den 21 October. Woensdag is het Hussaars-Corps en eegister het eerste Bataillon Voetvolk van 't Regiment Flantz uit het Campement by Ziegefab hier aangekomen. Men vertrekerd op nieuw dat kort na de terug-komst des Koning's het Huuwyk tusshen den Prins Wilhelm, Broeder van zyne Majr., en de Princes van Wolfenbuttel zal voltrokken worden. Eegister is een Expresse hier door naar Hanover gepafferd. Met particuliere Brieven van Neurenberg heeft men, dat de Staf der Franche Armee die Stad om eenig Kanon en Kwartier had verzogt, maar dat zulks beleefdelijk is afgeslagen, en kort daar na de Wagten aan de Footen dier Stad verdubbeld zyn &c.

KEULEN den 24 October. Alzoo de Magistraat dezer Stad tot nog toe de Franche Generaliteit niet heeft kunnen beweegen dat dezelve van haar voortneemen, om een sterk Corps Franche Troupes alhier te doen overwinteren, alflas, is na verscheidne gevooone en buit gewoone Raadsvergaderingen beslooten veel liever het uiterste geweld afte-wagten, als die Inkwartiering vrywillig toestaan en daar door aan andere Ryks-Steden een kwad voorbeeld te geeven, en de Voortrengen van deze Stad te krenken, zynde dit Beilutt bereids aan alle de Dekens van de Gildens bekeerd gemaakt en eenparig goedgekeurd. Voor 't overige doed de Stad veel moeite om het Gsmilfen met Kreis-Troupes te versterken, en de Generaal Graaf van der Mark word in 't kort hier verwygd.

DUSSELDORF den 24 October. De Graaf van Nesseltho en de Baron van Merode zyn deslyks met de Franche Commissarissen over het reguleren van de Waterkwartieren in gesprek, waer na toe bereids een gedeelte der Keur-Palrzie Troupes opbroken is, zynde heden

twalf honderd Man hier aangekomen. Het Regiment van Saxon-Maanung te Voet zal te Guik, en dat van den Prins van Taxis te Mulheim overwinteren. De Franche Artillerie zal niet te Duren maar ook te Guik voorn komen staan. Men zegt dat in de Stad Keulen gene Franche Troupes gelegd zullen worden, en dat hun Hoofdkwartier te Udingen wesen zal.

ARNHEM den 25 October. Heden is hier het Lyk van den Generaal Baron van Palland met groote Statie bygezet: Vooraf gingen de Kwartiermeesters van 't Regiment te Voet van den Colloon van Glinstra, een Onder-Officier, agt Regimenten-Timmerlieden, zes Hoboilters met zwarte Sluiers aan hunne Muzik-Instrumenten, de Colloon Commandant Rumpf aan 't hoofd van een Bataillon, zynde de Echarpes van alle de Officieren met zwarte Lampers, en de Pieken en Helebaarde aan 't boven-epd met Sluiers omhangen, en de Trommels geheel met zwart zwo als ook de Fluten met Lampers bekleed geweest: Hier op volgde een Officier van de Artillerie, drie St. Kanon op haare Afluiten en aan weerszyde Kanonniers alle in 't rouwgewaad; een Officier op een geharnest Paard met de Degen in de Vast en een Schild aan de linker Arm; een Officier dragende een zwarte Standaard met drie goude Dwarsbalken; een dito met een standaard, waer in met goude Letters stond *pro Patria*; Na deze kwam het Wapen, gedragen door Onder-Officieren; zes Officieren ieder met een zwart fluweel Kuffen, geboord met een breede zilvere Galon, in de hand, agter makander, dragende 1. de Helm of Stormhoed, 2. de scharpe en Degen, 3. de Stok van Commando, 4. de yzer Handfchuimen, 5. de Spooten, en ten 6. den Wapenrok: Agter deze ging een Paard, geheel in 't zwart bekleed met een lange Sloop, geleid wordende door twee Knechts, die gevolgd wierden door twee Ridder's; de Vrouwkeet met zes Paarden bespannen, zynde het Kleed, 't geen over de Kist lag, omzet met een breede zilvere Galon, welke's Tippen door twee Colloone, een Lt. Colloon en Agt Major gedragen wierden; Naar die Koets gingen zestien zwo Ruitmeesters als Kapiteins, verbeedende het Lyk te dragen een weinig ter zyde zessen Onder-Officieren, die de Kist in de Koets hdden gezet, en by de Kerk komende ook afstamen en daar in droegen, hogeneen aan de twee zyden van de Kist, die geheel met zwart fluweel met zilvere Galonnen overtrokken was, zessen Kwartier-Schilden; Agter de Lyk-Knechts volgde de Kamerdienaar van zyne Exc. in dieper rouw met de hoed onder den Arm; drie Bloedvrienden agter makander; de Leden van de Hooge Collegien paar aan paar; de Heeren Advocaaten, Predikanten en Doctoren, en ten laatste de Buurt, die den Trein floor. de welke onder het luiden van alle de Kloeken voortging tot aan de Kerk, als waer het voorst. Bataillon zig en front by het Stadhuys posteerde met het Kanon op de rechter Vleugel waer na de verdere Lyk-Statie voorby passeerde: Zoo dra deze in de Kerk was aenwakte het Bataillon linksom, en wierd het Kanon geloft, 't welk door zeven Stukken van de Stads Wallen beantwoord en gevolgd wierd door een Salvo van het geheele Bataillon, 't geen men tot drie maal toe herhaalde: Toen het Lyk was bygezet, doed de Lutherische Predikant Reading een korte Lykrede, en wierd drie horden met Aarde (na de gewoone der Lutherchen) in 't Glas enz., hebbende de geheele Lyk-Statie van twee tot vyf uren des namiddags geduurd.

GERAARDUS VAN MAANEN in de Lange Poote in 's Hage, maakt ende verkoep allethande Sootten van REGIMENT KNOOPEN, als gedage Zilvere, Vergulde, Verzilverde, Tin met Zilvere Plaatzen, Verzinde, Verzinste, Kopere SOLDAATE KNOOPEN &c., welke alle by Hem nevens veresohende Sootten van Engelse, Franche en Hamburger Levery-Knoopen, in 't gros en by her doofyn, voor een civile Prys te bekomen zyn. De Erfgenaamen van Vrouw *Catherina Röver*, Weduwa van wylen den Heer Burgermeester S. van Huls, zullen in 's Gravenhage, ten Scaphuys in 't Voorhout, op Dingsdag den 31 October, door den Venduameester H. Verheyden, verkoppen alle de negelaate MEUBELIEN, beslaanede in moderne Stoelen, Tysels, Kabineten, Leditanten, Beeldens met zyn toebehooren, Tapyten, extra schoone Spiegels, magnifcog Linnen, extra Oude Porcelaynen, Koper, Tin, en wat verdes tot een compleeten Inboedel behoort: alles des Zaturdags en 's Maandags voor de Verkoopinge te zien. Op Maandag namiddag ten 3 uren, zynde des 31 October, zal men mede voor den Nieuwen Doelen in 's Hage verkoppen een Koets van *Peters*, gevoerd met rood Tjyp en hangende op Reffors, misgaders twee *Katt-Paarden*, zynde *Ruyten*, *Tuygen*, *Luyten* en verder allethande *Soci-Gerechthappen*.

Morgen, zynde Zaturdag den 23 October, zal in de Boekwinkel van *Johannes Luzar*, te LEIDEN, verkogt worden een nette Bibliotheek, beslaande in uitmuntende Theologische Boeken, als zede zandelyk gecood: *ioneerd*, nagelezen door den Heer RUTGERUS DE VAL, in zyn E. leeven getrouw Leeraar te *Cillibrak*.

Te Leyden by JOANNES HASBROEK is g-drukt, en in alle Steden by de Boekverkopers te bekomen: JO. BAPTISTE OTTII Specilegium, five Excerpta ex Flavio Josepho ad Novi Testamenti Illustrationem, cura SIGEBERTI HAVERCAMPI; zynde dit een Weetje op de eige wyze geschreeven by de *Weekes van Raphaelus in Noova Testamentum: Ariano, Polybi* &c., in 3vo. Als mede J. Nicolai Notiz ad Lib. Eleuziaci de moribus Patriarchatum, & ad Berratum de Republica Eosorum, ex Bibliotheca S. Havercampi, in 3vo. Item J. Nicolai de Ludu Christianorum: seu de Riibus ad sepulchrum pertinens: ex Bibliotheca S. Havercampi, in 3vo. Item J. Abudach. Historia Jacobitarum, seu Copotum, cum Notis J. Nicolai, in 3vo. By denzelven zal op den 30 October, en twee volgende dagen, verkogt worden een fraaye BIBLIOTHEEK, beslaande in Theologische, Juridische, Medicische en Miscellanische zwo Lysten als Nederduise Boeken, ten deele nagelezen door N. AANGENEERUG, en P. P. K.: Waer van de Catalogus te bekomen is. De boeken zyn Heden en Morgen te zien.

Op Maandag den 30 October, en volgende dagen, zal men te Hellein op het Stadhuys, verkoppen een aanzienlyk Verfameling van BOEKEN in verscheidne Weetenfchapen en Taalen, voornamelyk Godgeleerde, Historische, Politische enz., waer onder uitmuntende verscheidne voornaame Weten, ten deele nagelezen door den Heer J. D. W. Verb. Dyt. Minister, en voorts vergaderd door eenige Liefhebbers. De Catalogus is te bekomen te Utrecht by *W. Krom*, en in de voornaamste Steden by de Boekverkopers.

Mer het inkomen van de Schepes, 200 ury de Ooffize als Noorwegen, zullen de Makelaars Bontekoning en Aukes in Amsterdam, de HOUTWAAREN twee dagen veilen, als Maandag den 30 October al het *Schuytreders* en een gedeelte van de *Balken*, en Dingsdag den 31 October de rederende: *Balken*: beide de Verkoopdagen pries ten twee uren te beginnen.

Op Woensdag den eersten November 1741, 's morgens ten 9 uren, zal men te Amsterdam, ten Huys van Monfr. Fokke Postman, op de Agtergragt, in de liggende Or, verkoppen 20 extra schoone Vette OSSEN, 15 dito Vette KOEYEN, en 4 extra lchwoone KOETS-BARDEN, van 4 en 5 Jaeren oud.

Hendrik van der Beyden, Cornelis Roos, Jacob Deigdo, Wilhelm Bohell, Joseph Moreno Henriques, Joseph d'Azevedo, en Elias Phons Makelaars, zullen op Donderdag den 2 November, 's avonds ten 6 uren, te Amsterdam in de Dykstraat in de Oude Bury, verkoppen een party VANINAS-TABAK, en een party COERANECRO-TABAK; liggende in een Kelder op de Heestergragt, over de Warmoergragt, en aldaar op de Verkoopdag te zien.

Op Vrydag den 3 November, 's namiddags ten 3 uren pries, zal men ten Huys van Leendert vander Hart, Catelyn in de Bergervaanders Kamerbuysen de Urechtse Poort, ep *speciale Autorisatie van den Edeelen Hove van Holland*, publyk veilen een verkopen de Helft in een considerabele en ongenante wel ter Neering staande *Brouwery* en zyn Erve, genaamt DE SWAAN, staande en gelegen binnens de Stad Amsterdam op de Cingei, by de Moolensteeg; als mede de Helft in een hegt en sterk Koopmans Huys en Erve, voorzien met diverse Commoditeiten, staande en gelijger op de Agterburgwal, agter gemelde Brouwery; Nog de Helft in een MOUTERY en zyn Erve, staand. en gelijger op 't Roeters Eiland, welke bovengelaate Perceelen in een Koop gevuld zullen worden. Item een plazante en tot de Villery ongenomen wel gelegen HOFSTEEDE, met zyne hegte en. Herke Heeren Huysinge, Bouwhuys en Schuur, staande en gelegen even door Amsterdam in de Boverkerker-Polder: Nog een Stuk WARMOESLAND, staande en gelegen aan de Zuydzyde van de evengem. Plaats: Een klein Weertje LAND: en eendelyk eenige AKKERS en WATER, staande en gelegen in de Boverkerker-Polder en op Legmeer: alles nagelezen door wylen *Adam Oortman*. Iemaar eenige nadere informatie begueterde, ofte inmiddels eenige der voorn. Perceelen nyt de hand gelievende te kopen, kan zig adresseren by een Heer en Mr. *Willen de Dieu*, Secretaris van Nicuwer-Amste, ofte by *Jan Mol Anthonijs*. als gesiede Sequestris ex Curateuren in den boedel van gemelde *Adam Oortman*, daar de Bewyzen van Eigendom agt dagen voor de Verkopung kunnen gezien worden. Op Maandag den 6 November 1741, zal men in 's Hage publyk veilen, en op Donderdag den 9 dito finaal verkopen een HUIS, 'TWIN, STALLINGE en KOPSTRAAT, staande en gelegen aan de weerszyde van de eerste Prinsengragt in 's Hage voornoemd, jegenswoordig bebouwd wordende by *Mevrouw de Wed. Duyvens*; Nader onderzigtiginge is te bekomen in 's Hage by *Jacob van Zanen*, Procureur voor den Hove en Hoogen Raad in Holland.

Barth. Sijgenhorst en Pieter Peckfok Junior Makelaars, zullen op Woensdag den 31 November 1741, te Amsterdam, ten Huys van den Overleedenen in de Warmoerstrat, over de Weide Kercksteeg, verkoppen de LAKEN- en STOFFE-WINKEL van wylen *Everd vander Meulen*, zoo als by Biljetten zal worden gespecificeerd, en dags voor de Verkopung kan gezien worden.

By B. MOURIK, Boekverkoper te Amsterdam in de Nes, is met Privilegie van de Staaten van Holland en Westvriesland gedrukt en te bekomen: NAAMROL DER RECHTSGELEERDE EN HISTORISCHE SCHRYVERS, welke over alle Rechtszaaken en Voorvallen in de Rechten by de Practijns gebruikelijk in 't Nederduits geschreeven hebben, en is ten gebruike van Advocaten, Procurators, Notarissen, Solliciteurs &c. oeffgeld en in 't ligt gebracht door BERNARDUS MOURIK; En zyn ook in alle Steden by de Boekverkopers te bekomen: de Prys is twee Gc. De Heer CORDIER, woonende te Parys, die alleen het geheim bezit van 't prepetateen der zwo-gesamde PEAux DIVINES, ofte geprepareerde Vellen, welke door de Doctoren van 't Hof geaprobeerd zyn, en noch meer door een onceding getal Curen, welke daar door daaglyks gedaan worden, maekt bekend, dat men dezelve *Peaux Divines*, ofte geprepareerde Vellen, kan vinden te Amsterdam by *Metsy*, woonende in de Kalvestraat, by het Franche Coffhuys; en in 's Gravenhage by Guyot, in het Nieuwe Voorhout: Dezelve Vellen verduyden de Hoofdpyn, Zinkingen, Draajingen in 't Hoofd, Flaanwens, Duizelingen, Geruis in 't Gchoor, Betroetens, Verkoudheden, Reup-fieht, Gezwellen, Blesfuren, Zweeten, als anders: en veroorzaken door de transpiratie bevryding en verlossing van kwaade Humouren en Scherprens in het Bloed; Welke geprepareerde Vellen meer dan 20 Jaeren, zonder dat dezelve bederven, kunnen worden bewaard. By de gene, die de gemelde Vellen verkopen, is een gedrukt Biljet te bekomen, op wat wyze dezelve gebruikt worden.

Te Leyden by ANTHONY DE KLOPPER, op de Breedeffraat. Den 27 October 1741.

ANTWOYR LUKRIJ, Venduameester der stad Rotterdam, zal op Maandag den 30 October 1741, en volgende dagen, 's morgens ten 9 en 's namiddags ten 3 uren pries, in de stads Doelen verkopen een considerabele party PORCELEYNEN, alle nagelezen door wylen *Jan Hoogen*, in syn heeren Koopman te Rotterdam, bestaande in Stelen in toeren, Frayl- en Thee-Stravlen, Samanen en Zilveren, Tafelborden in Toeren, Coffr, Teken en Chocoalot-Geld, Spekkende Beelden, en verdere Frayligheden meer, welke Vyden en Zilveren, te voornen te zien vallen ten yn in de stads Doelen voorn.

Te Amsterdam by *Jak Spanen* s op de hock van de Keizergragt en Wolvenstraat, s Hage C. w. s. Samen op 't Spuy, Rotterdam Keerling, Nieuw van *Luz*, Dord *Wolker*, Utrecht *Buffing*, Zandam *Kroel*, Embayzen van *Gyff*, en Middelhag *Adel-rano* Boekverkopers, is te bekomen een Middell, dat is minder als een half ury ontfienam de wreedde en versonderde KIES-TAND-HOOPD, na andere Pynen Bild, wegende, en hetet de wederkomeff derzelve: 't is oft vtes en twintig Stuyvens, en byst allyd good.

NOOTKEIT IDAANNOM

Wt Romen den 19 May, 1633.

Alsoomen over eenighe daghen doende was in't Casteel van Sint Angelom eenighe Fondamenten te verstercken / isser in't graben ghebonden een kopere Coffet vol ghemint gheelt over ettelijcke hondert Jaren gheslaghen ten tijde van Alaricus ende andere Gottische Coninghen boozsaten der Sweeden. Hier over sijn de gheesten der vermistighe Rijnens wonder besigh om eenighe uytleggighe hier over te doen.

Den Hertogh van Merceur ende den Prince van Martignes sijn huyden moghen van Naples hier weder aenghecomen / zijnde seer heerlijck uighehaelt. Sy hebben hun afschept ghenomen van den Paus/ende keeren weder uac Byzantijck.

Wt Venetien den 18 May.

Den Hertogh van Parma heeft groote clachten gedaen acnden Gouverneur van Milanen / over 'tghewelt vande Spaensche Soldaten / die ettelijcke Dorpen onder Parma hoozende / ghelegghen aende frontieren van Milanen uirgheplondert ende heel afghebrant hebben. Maer den Spaenschen Gouverneur is doof aen dat ooz. Het is oock waer ende seker dat hy na alle Edelheden van Milanen aen haren Gouverneur ghepresenteert hebben over te gheben ende transporteren alle hun incomsten / midts conditie dat hy dan zijne Soldaten daer mede selfs soude onderhouden / sonder hun langher daer mede te beswaren. Versoekende publike Acte van dese hare presentatie. Doch den Gouverneur en wil daet niet van hoozen spreken.

Wt Genua den 16 dito.

De groote vicefe die dese Stadt gehadt heeft van des Coninghs van Spagniens Broeder eer hy quam / is na zijne comste verandert in barmhertighe meedoghenhepde / want zijnen staedt is soodanigh dat hy niet ghestelt en is om pemandt veel quaets te komen doen. De Bozghers alhier sijn seer verblijt dat sy verlost sijn van dese vicefe / ende dat sy gherustelijck moghen afleggen de wapenen die sy niet ghe woon sijn te draghen / ende begoft hun al te verbieten.

Wt Dantzick den 18 dito.

De Polen die in Slesien tot dienste vanden Keyser ghecomen waren/keeren weder nae haer Landt/d'een hooz d'ander naer / zijnde alle in eenen seer slechten ende soberen staet / uptghenomen sommighe die op den werck ontmoetende des Coninghs van Spagniens Ambassadeur/hem ende alle zijne dienaers ende geselschap tot op het naeckte hemde toe uptgheschuddet hebben / ruylende cleederen. Dese Polen gaen nu bzageren/spnde op't Spaens ghecleedt.

Wt Augt burgh den 17 dito.

De Armade vanden Veltmaerschalck Horn ende Hertogh Bernhard van Wijnieren sijn by Donawert aenghecomen / men meynt dat sy Rain belegheren sullen. Die Wepersche Armade is noch meest op de Regensberger brugge inde 200 Cornetten sterck / nebens ettelijcke Dragounes/of sy sich nu teghens die Sweedt-

sche Armade sullen dozben presenteren leer ijr.

Wt Breslouw den 14 dito.

Verleden Doensdagh is alles by Strel samien ghevoert ende kendeuous ghehoert ende soude sich die Armade inde dertich i sent sterck bebinden / op Dito zal de m gaen opte Neus / waerinne de Keyser vele Dietualie van ettelijcke Wplen onyme t gebracht/ende een sterck secours upt Boljer bekomen hebben. Gisteren sijn 7 halve Crouwen van hier nae die armade gevoert. El Saren ende Brandenburg hebben de Ober Bockers dozz alhier ghesonden/willen gantslich datmen die Keyser's Tol inhouden en vo hare Armade upt keeren zal/begeeren insgely van dese Stadt vrobiantd vooz die Armeer.

Kende Oder blyft groot Glogouw/Steino Bzslouwer Dozzendon/ Bieg ende Oppen beset. Ende comt tijdinge dat den jonge Prin van Denemarcken/nietet out Brandenburgt sche ende Daubische Regiment op Munsterbergh is ghemarcheert/by Wartta vele Crabaten aenghetrossen / die selve inde vlucht gheslaghen/ende neffens verobringe ettelijcker Standerts/vele te neder ghelept heeft.

Wt Hof den 22. dito.

Den Oversten Tubald heeft gisteren het Regiment vanden Oversten Flapshu / het Regiment vanden Oversten Kegelwitzzen / ende die nieuwe Hongaren / die welke tot Wilbach ende die bylegghende Dorpen / een halve myle van Eger hebben ghelegghen / verstroyt / rustschen die 400. uptghesene Crabaten dooz gheslaghen / ende veele ghevanghen ghenomen. Die ghevanghenen melden / dat den boozs. Oversten Wolcken vooz die daghen op byf Nijlen nae by Eger aenghecomen was/ met ordonnantie van de n Generael Friedland / om mette Armade teghens Hertogh Wilhelm van Wijnieren te trecken.

Van Breslau comt tijdinghe dat den minnighsten deses seven Keyserlijcke Regimenten op den Jongen Prince van Denemarcken hadden ghehargeert / dat hy een wepnich schade hadde gheleden / maer was van den Oversten Kalckenstepn ende het Altenburghsche Regiment ontfet / ende de Keyserliche in de vlucht gheslaghen / ende was in dese furie den gheheelen hoop op Neus ghemarcheert / daer van metten naesten.

Wt Rijnshuyfen den 31. dito.

Den 29. deser sijn die Wagnauters/ naemelijck den Stadthouder Metternich ende den Graef van Salm/ s' mozzghens voozgh wederom van Philipsburgh naer Wagnau ghetrocken : maer dese mozzghen kringhen by tijdinghe dat den Oversten Kantzou die selve by Lauterburgh aenghetrossen / gheslaghen ende verstroyt heeft.

Verleden Wpzdagh hebben die Keyserliche Straetsburgher schip ('t welck van Fransfurt hoogher aen wilde) gheheel uptgheplondert / de beste waren ghebedepl / ende de reste int Water gheworpen.

Het Slot tot Hupdelbergh hout sich noch maer alsoo 't selve met ernst aenghetast wert salt sich niet langh defenderen konnen.

Die op't Slot Wepnelberg hebben gaccordeert/te trecken
hadden met sack en vack nae krijghs-gebruyck af / werden
nae den Kijnn gerontvoert. 300. Duptseje Soldaten heb-
ben sich in dienst begheben.

Wetert Leger voor Rhijnberck den 6. Juny.

Die vande Stadt siende dat d'onse dagh en
nacht dapper met appocheren voort voeren/
ende hun naerderden : den Gouverneur van
binnen ooc wel wetende dat het oude Boscruyt
nu haest moeste aenghetast worden / daer sp
hij niet op betrouwen mochten / heeft de Ca-
pitellen van der Stadt/als mede die van de
Schanffen/ by hem ontboden / ende krijghs-
taet ghehouden / die op alles ghelet hebbede/
ende vreesende alsoof op't hartste aenghetast
wierden (door ghebruyck van Cruyt) overvallen
te worden / hebben goet ghehouden te accorde-
ren / tot dien eynde op den eersten Junij te-
ghen den abont Ghecommiteerden in ons Le-
ger sendende / ende wierden de Conditien aen
wederzijden besloten. Dat den Gouverneur
met alle het krijghs-volck op Saterdagh den
vierden Junij moesten trecken upt de gemelte
Stadt Rhijnberck ende de Forten daer toe be-
hoopende / mit dat zijn Excellentie Donder-
daeghs teghen de middagh moest ingheruymt
werden een Poozte met een Wolkerc van de
Stadt/ ende de Clepne Schanffen / onme zijn
volck daer op te logeren tot dattet Garnisoen
vutte Stadt soude ghetrocken zijn. Daer op
Donderdach tegens den abont seven Comp-
agnien vand onse naer de Stadt trocken/ te we-
ten de Guarde vanden Doozl : Prince/ welke
logeerde inde Stadts Doozte / d'andere ses
Compagnien inde clepne Schanffen ende Bup-
tentreckeren.

Ende zijn die vande Stadt saterdagh smoz-
gens ontrent seven uren beginnen te herrecke.
Eerst quamen 162. Wagens met Vrouwen en
Kinderen / daer neffens des Gouverneurs
hijns vrouwe in een Carosse. Daer na 26. Wa-
delen voetvolck/ russchen 13. en 1400. mannen/
met 2. stucken gheschuts/ daer voor elck negen
Peerden ginghen. Daer nae volghde een Coz-
net Kuypers/sterck ontrent 80. Peerden. Doen
den Gouverneur/ zijnde een out Man/vergesel-
schapt met seven Peerden. Ende zijn daer nae
een goet ghetal van onse Soldaten inde Stadt
ghetrocken/ende tot Commandeur ghestelt den
Heer Collonel Wijnbergen. De bozdere Artij-
culen zijn in Druick verveerdicht/ ende alomme
wel te becomen. Dien selven saterdagh is door
die vande Gereformeerde inde Grootte Kercke
noch Predicatie ende Danchsegginge gedaen.
Men is alsiu doende om de Stadt te repa-
reren ende te verstercken/ oock op alles ordze te
stellen/sao inde Schanffen buyten de Stadt als
de Schanffe over den Kijnn ghelegghen. De
Scheep-Ponten en Schepen heeft den vbandt
daer moeten laren/ t welck groote afbzec voor
haer is. Binnen de Stadt ende Schanffen zijn
ghevonden 33. Metale stucken/daer onder drie
halve Cartouwen / daer beneffens seven Wfere
stucken.

Die van Antwerpen hebben de boozganghen
weecke noch uptghegeben dat den Prince van
Oragnien ontrent Rhijnberck lach/niet willende
wete dattet noch eens belegerd was/om de goe-

de ghemeente te berdooven / maer hebben dese
wecke wel anders ghewaer gheworden door de
Crumphe met vieren ende afschieren v: n gro
Gheschut alomme op de Schanffen ende naest
ghelegghene plaetsen by ons bedzeven.

Op Sacraments dagh den gheheelen dach
arbeypden aen de Sloepen / om de zelve te re-
nemael toe te rusten. Op 4 roegheruste Sloe-
pen laghen elck 14 Metale Stucken/oluhan-
ghen met roode Schanff-kleeden / achter ende
boven de mast hebbede een roode Bloet-bane/
vier dierghelycke Sloepen wierden aldaer
van Brussel den 7 deser verwacht/ noch laghen
2 Sloepen ghereede diese aende Crups-schan-
se cregghen / noch 2 andere nieuwe diese ghe-
maecht hebben/daer op elck 4 stucken ligghen/
met noch 9 clepne oude Sloepen diese toeghe-
rust hebben / ende verwarhten noch metten eer-
sten 18 nieuwe / die van Mechelen en Brussel
comen sullen. Den Spaenschen Admirael
schijnt wat sonders te willen beginnen / maer
wert alomme op sijn comste wel ghelet.

Onse Ponten / Sloepen ende Supen (by
haer voor ons oock soo wel te passe toeghe-
maecht) zijn oock al ghereede ende veeroght/
ende dese boozganghen wecke volck op gemon-
stert/die al naer Zeelandt trecken.

Sijn Vheude Vrac Willem noch met te-
nighe Regimenten aende Hemertsche Weerde
ligghende / heeft eenighe Compagnien naer
Willemsstadt/de Cluideri ende ander plaetsen
daer ontrent ghelegghen ghesonden.

Die van Hulst maken een nieuwe gracht
van Abdael tot aende Woerbaert.

Den vbandt schijnt pers voor ghehadt te
hebben ontrent de Riviere vande Schelde/ also
sp den eersten deses met 7. van haer grootste
Sloepen ende een Gallepe quamen tot aen het
Fort van de Peerle / maer vctrocken den
tweeden deser by nachte weder stillekens naer
Antwerpen.

Ons volck arbeypden heel cloeck aen't Fort
van S. Anna in den Doloer van Namen/ daer
alderley ghereetschappe soo van Cozoewagens
als anders nae toe ghebracht is. Daer comen
daghelijck vele Italianen van Hulst oberghe-
loopen / clagghen datse gheen gelt crigen ende
grootte armoede lijden moeten / niet dat drooch
Broot crighende/ dese werden alle naer Zee-
landt/of naer beneden gescheept.

De 180. Engelschen by onse Crupsters op
de Zee becomen / die in Engeland aenghe-
nomen waren / om aen de Spaensche zyde te
dienen / zijn alt'samen in vlyhend ghesteld/
behalven de Officiers / die tot Vlissinghen in
hechtenisse gheset zijn.

Onse Abonturiers hebben op nieu weder
eenige buyten becomen/ende mede geinbzacht.

Tot Vlissinghen waren mede twee Schepen
van Brasilien niet ober de 880. kisten Supcker
daer by menichte van Toback ende andere
Confitueren gebzacht.

Dese Weecke varen de Gedeputerden van
wederzijden met de begoste handelinghe in
s Ghaven-Haghe weder voort. Godt ghebe
dat alles ten besten mach ghedpen.

Den vbandt is noch doende met twee Schanffen aende
Mase te maken/ met tegenstaende v onghelooftiche dieere
ende groot gebreck. Alle onse schepen zijn boven in arrest/so
dat men meent dat oer Prince per groors boe nemen sal.

Ghedrukt t'Amsterdam/ by Broer Iansz. (Out Courantier in t' Leger van Sijn
Princel : Excellentie) woonende op de Pien-zijds Achter-bozghwal / inde
Silbere Kan/ by de Brouwerije vande Hopbergh. Den 11. Junij/ Anno 1633.

